സുന്ദരികളും
സുന്ദരന്മാരും
ഉറൂബ്

സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

ഉറൂബ് (പി.സി. കുട്ടിക്കൃഷ്ണൻ)
(1915–1979)

1915 ജൂൺ 8–ന് പൊന്നാനിക്കു സമീപമുള്ള പള്ളിപ്രം ഗ്രാമത്തിലെ പരുത്തുള്ളി ചാലപ്പുറത്തു വീട്ടിൽ ജനിച്ചു. ഹൈസ്കൂൾ വിദ്യാഭ്യാസത്തിനുശേഷം പ്രത്യേക ലക്ഷ്യമില്ലാതെ ദക്ഷിണേന്ത്യയുടെ പല ഭാഗങ്ങളിലും അലഞ്ഞുനടന്നു. കമ്പൗണ്ടർ, അദ്ധ്യാപകൻ, ഗുമസ്തൻ, ബനിയൻ കമ്പനിയുടെ സൂപ്പർവൈസർ, കെ.ആർ. ബ്രദേഴ്സിലെ റീഡർ, മംഗളോദയം മാസികയുടെ പത്രാധിപസമിതി അംഗം എന്നിങ്ങനെ പല ജോലികൾ നോക്കി. 1950 മുതൽ 1975 വരെ കോഴിക്കോട് ആകാശവാണിയിൽ സ്റ്റാഫ് ആർട്ടിസ്റ്റായും പ്രൊഡ്യൂസറായും പ്രവർത്തിച്ചു. തുടർന്ന് ‘കുങ്കുമം’ വാരികയുടെയും അതിനുശേഷം ‘മലയാള മനോരമ’ ആഴ്ചപ്പതിപ്പിൻ്റെയും പത്രാധിപരായിരുന്നു. *സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും* എന്ന നോവലിന് സാഹിത്യ അക്കാദമി അവാർഡ് ലഭിച്ചു. നോവൽ, കഥ, കവിത, നാടകം, ബാലസാഹിത്യം, ലേഖനം എന്നീ വിഭാഗങ്ങളിൽ നാല്പതോളം കൃതികൾ. ദേശീയ അവാർഡ് നേടിയ ആദ്യ മലയാളചിത്രമായ ‘നീലക്കുയിലി’ൻ്റെ കഥാസംഭാഷണരചയിതാവ്. ‘മലയാള മനോരമ’ ആഴ്ചപ്പതിപ്പിൻ്റെ പത്രാധിപരായിരിക്കെ 1979 ജൂലൈ 10–ന് അന്തരിച്ചു.

ഉറൂബിൻ്റെ ഞങ്ങൾ പ്രസിദ്ധീകരിച്ച കൃതികൾ

നോവൽ
അണിയറ
ആമിന
ഉമ്മാച്ചു
ചുഴിക്കുപിമ്പേ ചുഴി
സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

ചെറുകഥ

താമരത്തൊപ്പി
‘രാച്ചിയമ്മ’യും മറ്റ് പ്രധാന കഥകളും
റിസർവ് ചെയ്യാത്ത ബർത്ത്

ഉപന്യാസം
ഉറൂബിൻറെ ശനിയാഴ്ചകൾ

ബാലസാഹിത്യം
ഉറൂബിൻറെ കുട്ടിക്കഥകൾ

സമ്പൂർണ്ണം
ഉറൂബിൻറെ കൃതികൾ (സമ്പൂർണ്ണം)

ഉറൂബ്

സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

ഡി സി ബുക്സ്

MALAYALAM LANGUAGE
Sundarikalum Sundaranmarum
LITERATURE / NOVEL
by Uroob
Rights Reserved
First Published 1958
First DCB Edition February 2004
This Edition - July 2016

PUBLISHERS
D C Books, Kottayam 686 001
Kerala State, India
Literature News Portal: www.dcbooks.com
Online Bookstore: www.onlinestore.dcbooks.com
e-bookstore: ebooks.dcbooks.com
Customercare: customercare@dcbooks.com, 9846133336

DISTRIBUTORS
D C Books-Current Books

D C BOOKS LIBRARY CATALOGUING IN PUBLICATION DATA
Uroob
Sundarikalum Sundaranmarum/Uroob.
448p., 21cm.
ISBN 81-264-0727-1
1. Malayalam Novel. I. Title.
8M3*-dc22
*(This is local variation of DDC number for Malayalam literature: Sundarikalum Sundaranmarum).

No part of this publication may be reproduced, or transmitted in any form or by any means, without prior written permission of the publisher.

ISBN 81-264-0727-1

D C BOOKS - THE FIRST INDIAN BOOK PUBLISHING HOUSE TO GET ISO CERTIFICATION

285/16-17-Sl.No. 15537-dcb 2760-(15) 1000-8998-07-16-ltc.17.0-p sc-r(t) sr-d (t)ga

Table of Contents

നോവലിലെ ലോകജീവിതം

എല്ലാ സുന്ദരികൾക്കും സുന്ദരന്മാർക്കും

ഈ പുസ്തകത്തെപ്പറ്റി

സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

ചാർത്തിക്കിട്ടിയ കുട്ടി

ഒരു താളവട്ടം കഴിഞ്ഞു

ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്ക്

നീണ്ടുപോകുന്ന റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ

മരത്തടിയും മനുഷ്യനും

കൂട്ടിലെ ചിറകടി

പ്രപഞ്ചം പിന്നേയും തളിർക്കുന്നു

നോവലിലെ ലോകജീവിതം

"തിരിഞ്ഞുനോക്കുമ്പോൾ ജീവിതം നിറഞ്ഞുനിൽക്കുന്നതായി തോന്നുന്നു. ചപ്പും ചവറുംകൊണ്ടായിരിക്കാം. എങ്കിലും നിറവുണ്ട്."

വിശ്വം : സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

മനുഷ്യവംശത്തിലെ എല്ലാ സുന്ദരികൾക്കും സുന്ദരന്മാർക്കുമായാണ് ഉറൂബ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' എന്ന നോവൽ സമർപ്പിചിരിക്കുന്നത്. മലയാളഭാവന കൈവരിച്ച എക്കാലത്തെയും വലിയ വിജയങ്ങളിലൊന്നായി ഇതിനകം ഈ കൃതി വിലയിരുത്തപ്പെട്ടുകഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. നവോത്ഥാനമാനവികതയുടെ ഇത്രയേറെ പ്രകാശഭാസുരമായ ആവിഷ്കാരങ്ങൾ മലയാളത്തിലേറെയൊന്നുമില്ല. ജീവിതം! ജീവിതം! എന്ന് നിരന്തരം വിളിച്ചുപറഞ്ഞുകൊണ്ട് കഠിനകാലങ്ങളിലൂടെയും കഠിനലോകങ്ങളിലൂടെയും അടിയിടറാതെ കടന്നുപോന്ന മനുഷ്യമഹിമയുടെ കഥയാകാനാണ് ഈ നോവൽ പണിപ്പെട്ടത്. മാനവികതാവാദത്തിൻറെ അഭിജ്ഞാനക്രമങ്ങളിൽ (cognitive frames)നിന്നും മുളപൊട്ടിക്കിളിർത്ത സംഭവ സൂചനകളിലൂടെ മനുഷ്യവംശത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ഒരു യുഗസന്ധിയിലെ പ്രതീക്ഷകളത്രയും ഉറൂബ് ഈ നോവലിൽ എഴുതിച്ചേർത്തു. റോമൈൻ റൊളാങ്ങിൻറെ ജീൻ ക്രിസ്റ്റഫ് എന്നപോലെ 'ദുരിതങ്ങൾക്കിടയ്ക്ക് ജീവിക്കുവാൻ കഴിയുന്നതൊരു ഭാഗ്യമാണ്; ജീവിച്ചു എന്നു തോന്നും' എന്ന് എല്ലാ യാതനകൾക്കു നടുവിലും ഉയർന്നുപൊങ്ങുന്ന മനുഷ്യാഭിമാനത്തിൻറെ കുനിയാത്ത ശിരസ്സുകൾ ഈ നോവലിലെമ്പാടും വന്നു നിറയുന്നത് നാം വായിക്കുന്നു. ഒറ്റയൊറ്റയായ ആകുലതകൾക്കപ്പുറം മുഴങ്ങിക്കേൾക്കുന്ന ഏകജീവിതാനശ്വരഗാനങ്ങളിലേക്ക് കാതുകൂർപ്പിച്ചു നിന്ന ഒരു കാലയളവിൻറെ പ്രത്യാശകളത്രയും ഉറൂബ് ഇതിൽ എഴുതിച്ചേർത്തിരിക്കുന്നു. കൊടിപ്പടം താഴാത്ത ജീവിതത്തിൻറെ

അധൃഷ്യതയെക്കുറിച്ച്, മനുഷ്യൻ എത്ര മനോഹരപദമെന്ന വിശ്വാസദാർഢ്യത്തെക്കുറിച്ച്, ഇത്രയേറെ വികാരനിർഭരമായി, ഇത്രയേറെ പ്രത്യാശാപൂരിതമായി മലയാളം ഏറെയൊന്നും സ്വപ്നം കണ്ടിട്ടില്ല. ചരിത്രത്തിൻറെ നാൽക്കൂട്ടപ്പെരുവഴികളിൽ പിറവിയെടുക്കുന്ന മനുഷ്യാനുഭൂതികളുടെ പ്രവാഹസമൃദ്ധിയെ, ക്ലാസിക്കൽ യൂറോപ്യൻ നോവലുകളെ ഓർമ്മിപ്പിക്കുംവിധം, കണിശമായി അടുക്കിക്കെട്ടിക്കൊണ്ട്, 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' നമ്മുടെ ഭാവനയുടെ ചരിത്രത്തിൽ ശാശ്വതമായ ഇടം നേടി. മലയാളകഥനത്തിൻറെ എത്രവലിയ ഭാവിവിജയങ്ങൾക്കും റദ്ദാക്കാനാവാത്ത ഒരിടമായി ഇപ്പോഴത് മാറിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു.

ഒന്ന്

അരനൂറ്റാണ്ടിൻറെ കാലത്തികവിലേക്ക് അടുത്തുവരുന്ന ഈ നോവലിനെക്കുറിച്ച് ('1954 മാർച്ചു മാസത്തിലാണ് ഞാൻ ഈ വലിയ കഥ എഴുതുവാൻ തുടങ്ങിയത് . ആഴ്ചയിൽ ഒരദ്ധ്യായം എഴുതി ഒരു പേരും ചാർത്തി മിസ്റ്റർ എൻ.വി. കൃഷ്ണവാര്യരെ ഏല്പിക്കും. അങ്ങനെ അതേവർഷം ഒക്ടോബറിൽ എഴുതിത്തീർന്നു' എന്ന് ഉറൂബ് ആദ്യപതിപ്പിൻറെ ആമുഖത്തിൽ എഴുതിയിട്ടുണ്ട്.) മലയാളത്തിൽ ഇതിനകം കുറെ തീർപ്പുകളായിട്ടുണ്ട്. ഖിലാഫത്ത് പ്രസ്ഥാനം, സ്വാതന്ത്ര്യസമരം, രണ്ടാം ലോകമഹായുദ്ധം തുടങ്ങിയ ചരിത്രപ്രധാനങ്ങളായ സംഭവങ്ങളുടെ പശ്ചാത്തലത്തിൽ, മലബാർ കേന്ദ്രമാക്കി, കേരളത്തിലെ രാ ീയ- സാമൂഹ്യ- കുടുംബജീവിതപരിണാമങ്ങൾ അനവധി വ്യക്തിജീവിതങ്ങളുടെ കഥയിലൂടെ പ്രതിഫലിപ്പിക്കുന്ന ഒരു ക്രോണിക്കിൾ ആണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' (എം. അച്യുതൻ: അവതാരിക 1960) എന്ന നിരീക്ഷണം ഈ കൃതിയെക്കുറിച്ചുള്ള സർവ്വസമ്മതധാരണകളുടെ ആകെത്തുകയാണ്. സാമൂഹികാർത്ഥങ്ങൾക്കപ്പുറം ദാർശനികമായ ആഴങ്ങളും ഉയരങ്ങളും ഇടതിങ്ങിയ കൃതിയായും 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' വിവരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. മനുഷ്യാത്മാവിൻറെ സർവ്വതലങ്ങളെയും സ്പർശിക്കുന്ന ഈ രചന ജീവിതത്തിൻറെ ആന്തരാർത്ഥത്തെ ശക്തിയായി ധ്വനിപ്പിക്കുന്നുവെന്നും നൈരാശ്യത്തിൽ നിന്നും ശാന്തിയിലേക്കുള്ള മഹാപ്രയാണത്തിൻറെ കഥയാണിതെന്നും വിശ ദീകരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. (കെ.എം. തരകൻ, മലയാളനോവൽ സാഹിത്യ ചരിത്രം: 1978) രാ ത്തിൻറെ

ആത്മാന്വേഷണത്തിൻറെ കഥയായി വായിക്കപ്പെടേണ്ട കൃതിയെന്ന പരിഗണനയും ഇതിന് കൈവന്നിട്ടുണ്ട്. (കെ.എം. തരകൻ, ആധുനികതാനോവൽദർശനം: 1982) മലബാറിലെ സാമൂഹ്യജീവിതത്തിൻറെ പരിണാമത്തിലൂടെ കാലദൈർഘ്യത്തെ അക്ഷയമായൊരു അനുഭവമാക്കുന്ന ഈ രചനയിൽ കാലമൊരു നദിയായി നമുക്ക് മുന്നിലെത്തുകയാണെന്ന ആധുനികവാദത്തിൻറെ അതീതയുക്തികളിലും ഈ നോവൽ വിവരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. (കെ.പി. അപ്പൻ. സാഹിത്യകലയും സമയപ്രവാഹവും, 1996) വ്യക്ത്യനുഭവങ്ങളിലൂടെ അനുസ്മരിക്കപ്പെടുന്ന ചരിത്രകാലം നോവലിലേക്കു കൊണ്ടുവന്ന കൃതിയായും (പി. കെ. രാജശേഖരൻ, അന്ധനായ ദൈവം, 1999) യൂറോപ്യൻ നോവൽചരിത്രത്തിൽ ഫ്ളാബേർ ചെയ്തതു പോലെ , ചരിത്രത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ആധുനിക കാഴ്ചപ്പാട് മലയാളനോവലിൽ സൃഷ്ടിച്ച കൃതിയായും (ഷാജി ജേക്കബ്, നോവൽചരിത്രത്തിൻറെ പാഠഭേദം, 2003) ഈ നോവൽ സമകാലികമായ വായനകളിൽ തുടർന്നും ഇടം നേടിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. പിന്നിട്ട നാലര പതിറ്റാണ്ടിലെ മലയാളവായനാനുഭവങ്ങളിൽ 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' ബലിഷ്ഠമായി തുടരുന്നു എന്നുതന്നെയാണ് വിവിധങ്ങളായ ഈ വിലയിരുത്തലുകൾ നമ്മെ ബോദ്ധ്യപ്പെടുത്തുന്നത്.

ആദ്യപതിപ്പിൻറെ അവതാരികയിൽ 'സംസ്കാരചരിത്രം' എന്നു വിശേഷിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് പ്രൊഫസർ എം. അച്യുതൻ ഈ നോവലിനെക്കുറിച്ചുള്ള ഭാവിവിചാരങ്ങളിലേക്ക് വഴി തുറന്നിട്ടിരുന്നു. എങ്കിലും തൊട്ടുപിന്നാലെ ഇതിനെക്കുറിച്ചുണ്ടായ പഠനങ്ങൾ ആ വഴിയിലൂടെയല്ല സഞ്ചരിച്ചത്. ഒരുഭാഗത്ത് അത് ഉറൂബിൻറെ കഥനശൈലിയുടെ കാവ്യാത്മകതയിൽ വ്യാമുഗ്ദ്ധമായി. വാക്കുകൾ തമ്മിലിണങ്ങുമ്പോൾ പിറവികൊള്ളുന്ന നക്ഷത്ര ചാരുതകളിലായിരുന്നു അവയുടെ താത്പര്യം . മറുഭാഗത്ത് ജീവിതത്തിൻറെ ഇത്തരം തുറസ്സുകളെ അഭിസംബോധന ചെയ്യാനാവാത്ത ആഭിചാരവിദ്യയായി നിരൂപണം വഴിമാറുകയായിരുന്നു. എഴുപതുകളിൽ മലയാളനിരൂപണത്തിൽ കൊടിയേറിയ ആധുനികതാവാദത്തിന് ചരിത്രത്തിൻറെയും ജീവിതത്തിൻറെയും ഇത്രയും പ്രത്യക്ഷമായ സാന്നിദ്ധ്യങ്ങളെ ഉൾക്കൊള്ളാനാവുമായിരുന്നില്ല. അതീതപ്രത്യക്ഷങ്ങളുടെ ഗൂഢസാരസ്വതമായി എഴുത്തിനെ കണ്ട വിമർശനകലയ്ക്ക് ജീവിതത്തിൻറെ നിത്യസാധാരണതകളിൽ ഇത്രയും ആഴ്ന്നുപോയ മനുഷ്യരെക്കുറിച്ച് ഒട്ടും വ്യാകുലപ്പെടാനായില്ല. അങ്ങനെ മലയാളനോവലിലെ എക്കാലത്തെയും വലിയ വിജയങ്ങളിലൊന്നായി വായനയുടെ ചരിത്രത്തിലിടംകിട്ടിയപ്പോഴും ഏറെയൊന്നും

പരിശോധിക്കപ്പെടാതെയാണ് അക്കാലത്ത് ഈ നോവൽ നിലനിന്നു പോന്നത്. പിന്നിട്ട നാലഞ്ചുവർഷക്കാലത്തിനിടയിലുണ്ടായ ചുരുക്കം ചില പഠനങ്ങൾ 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരെ'യുംകുറിച്ച് ഗൗരവപൂർണ്ണമായ ചില നിഗമനങ്ങൾ അവതരിപ്പിച്ചതൊഴിച്ചാൽ പുതിയ കാലത്തിൻ്റെ വായനകളും അതെക്കുറിച്ച് മൗനംതന്നെയാണ് ബാക്കിവച്ചത്.

എങ്കിലും മേലപ്റഞ്ഞ വിലയിരുത്തലുകൾ ഈ നോവലിൻ്റെ ജീവചരിത്രത്തിലേക്കുള്ള /വായനാചരിത്രത്തിലേക്കുള്ള ചൂണ്ടുപലകകൾതന്നെയാണ്. പോയ ശതകത്തിലെ മലയാളജീവിതം എങ്ങനെയൊക്കെയാണ് ഈ നോവൽ വായിച്ചെടുത്തതെന്ന് അവ നമ്മോടു പറയുന്നു. പ്രമേയത്തിൻ്റെ പ്രത്യക്ഷതകളിൽനിന്നും കണ്ടെടുക്കാവുന്ന ജീവിതപ്പരപ്പിലേക്കാണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' ആരെയും ആദ്യം വരവേല്ക്കുക. ആ പ്രത്യക്ഷലോകത്തിൽതന്നെയാണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' പ്രാഥമികമായി നിലനിന്നതും. തകഴിയുടെ തലമുറയോടെ മലയാളനോവലിൽ ഇടംനേടിയ സാമൂഹികതയുടെ പ്രത്യക്ഷമാനങ്ങൾ പ്രബലമായിത്തുടരുന്ന ഒരു കാലയളവായതിനാൽ ഈയൊരു വായനാരീതിക്ക് ചരിത്രപരമായ ഒരു തുടർച്ച അവകാശപ്പെടുവാനും കഴിയുമായിരുന്നു. നവോത്ഥാനനോവലുകൾ എന്നു വ്യവഹരിക്കപ്പെട്ട പൂർവ്വമാതൃകകളിൽനിന്നുള്ള തുടർച്ചയുടെയും വളർച്ചയുടെയും അടയാളമായി 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' സ്ഥാനപ്പെട്ടതിങ്ങനെയാണ്. മൂന്നു പതിറ്റാണ്ടോളംപോന്ന കാലവിസ്തൃതിയിൽ, മലബാറിൻ്റെ വിശാല സ്ഥലപരിധിയിൽ, മൂന്നു തലമുറകൾ കുടിയാടിച്ച മച്ച ജീവിതത്തിൻ്റെ ഇതിഹാസ സ്പർശമുള്ള ആവിഷ്കാരമായി ഈ നോവലിൻ്റെ പദവി ഉറച്ചു. നവോത്ഥാനദർശനത്തെ പിൻപറ്റിക്കൊണ്ട് തുടർന്നുവന്ന പഠനങ്ങൾ ഈയൊരടിസ്ഥാനപാഠത്തെ നിരസിക്കുകയോ തിരുത്തുകയോ ചെയ്യാതെ അതോടൊപ്പം പുതിയതായി ചിലതെല്ലാം കൂട്ടിച്ചേർക്കുവാനേ മുതിർന്നുള്ളൂ. അങ്ങനെ രാ ത്തിൻ്റെ ആത്മാന്വേഷണമോ വ്യക്തിയുടെ സ്വത്വാന്വേഷണമോകൂടി കണ്ടെടുക്കാവുന്ന അനുഭൂതിമേഖലയായി 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' മാറിത്തീർന്നു. ആത്മാന്വേഷണങ്ങളുടെ ഭാവഘടനകൾ ഈ നോവലിൽനിന്നും കണ്ടെടുത്ത വായനരീതി വാസ്തവത്തിൽ, ആധുനികതാവാദത്തിൻ്റെ ലാവണ്യപദ്ധതിയെയും കാല്പനികറിയലിസത്തിൻ്റെ മാനവിക ദർശനത്തെയും കൂട്ടിയിണക്കാനുള്ള വിമർശനശ്രമങ്ങളുടെ പരിണതഫലമായിരുന്നുവെന്ന് ഇപ്പോൾ എളുപ്പം തിരിച്ചറിയാം . ഇതിനു പിന്നാലെ വന്ന, ഭൂമിയുടെ അറ്റം തേടിയുള്ള 'വിശ്വത്തിൻ്റെ സഞ്ചാരങ്ങളി'ൽ സ്ഥലരാശികളിൽ അടയാളപ്പെടുന്ന കാലമാനങ്ങൾ

വായിച്ചെടുത്ത ആധുനികതാവാദനിരൂപണമാകെട്ട, പതിവുപോലെ, ഈ നോവലിലെ പ്രബലവും പ്രകടവുമായ സാമൂഹികമാനങ്ങളെ തുച്ഛമായി ഗണിച്ച് അവിടെ അപരലോകത്തിൻറെ ആന്തര നിയമങ്ങൾ തേടി. ഇത്തരം അന്വേഷണങ്ങൾക്കൊടുവിൽ അതു ചെന്നുചേർന്നത് "എല്ലാം അവിരാമമമായി മാറിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. പലതും നീങ്ങി അപ്രത്യക്ഷമാകുന്നു. പുതുതായി പലതും ആവിർഭവിച്ചുകൊണ്ടരിക്കുന്നു. ഈയൊരു അറിവാണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' എന്ന നോവലിലെ കാലാനുഭവം" എന്നുള്ള അതിസാധാരണമായ 'നിഗമന'ത്തിലാണ്. അസ്തിത്വ വിഭ്രമങ്ങളുടെ കഥയായി മെരുക്കിയെടുക്കാനാവാതെ പോയതുകൊണ്ട് നമ്മുടെ മികച്ച നോവലുകളിലൊന്നിൻറെ മുന്നിൽ നിരൂപണം തലകുനിച്ചു നിൽക്കുന്ന കാഴ്ചയാണിവിടെയുള്ളത്. (എങ്കിലും മലയാള ഭാവുകത്വത്തിൻറെ ആധുനികദശയിലെ സവിശേഷഖണ്ഡങ്ങളിലൊന്നിൽ ഈ നോവൽ മനസ്സിലാക്കപ്പെട്ടതെങ്ങനെ എന്ന് സാക്ഷ്യപ്പെടുത്തുവാൻ ഈ 'നിഗമന'ത്തിനു കഴിവുണ്ട്. വിജയങ്ങളെന്നപോലെ പരാജയങ്ങളും ചരിത്രത്തിലെ ഈടുവയ്പുകൾതന്നെയായി നാം വകയിരുത്തണമല്ലോ.) വ്യാഖ്യാനവൃത്തിയുടെ പുതിയ വെളിച്ചമേറ്റ് തിളങ്ങിയില്ലെങ്കിലും അറുപതുകൾക്കു ശേഷമുള്ള മലയാളവായനയുടെ ചരിത്രത്തിൽ 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' കൈയൊഴിയപ്പെട്ട ഒരു രചനയായിരുന്നില്ല. പുതിയ ലോകത്തെയും പുതിയ ആകാശത്തെയും ഉറ്റുനോക്കിയവരും, അതൊന്നുമില്ലാതെ നിത്യസാധാരണതകളുടെ ദൈനംദിനത്വത്തിൽ മുഴുകിപ്പോയവരും എല്ലാം ഉൾപ്പെടുന്ന കേരളീയസമൂഹത്തിൽ അത് അക്കാലത്തും തലയുയർത്തിത്തന്നെ നിന്നിരുന്നു എന്നതിന് ഈ നോവലിൻറെ പ്രധാന ചരിത്രം വേണ്ടത്ര തെളിവു തരുന്നുണ്ട്. 1990-നു ശേഷമുള്ള പതിറ്റാണ്ടിൽ നമ്മുടെ സാഹിത്യവിചാരങ്ങളിൽ വീണ്ടെടുക്കപ്പെട്ട സാമൂഹികമാനം ഈ കൃതിയിൽ പുതിയ പൊരുളും പ്രസക്തിയും കണ്ടെത്തുവാൻ സന്നദ്ധമായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

രണ്ട്

നോവൽ, ചരിത്രം, ദേശഭാവനകൾ തുടങ്ങിയവയുടെ പരസ്പരബന്ധത്തെക്കുറിച്ചുള്ള പുതിയ തിരിച്ചറിവുകളുടെ പശ്ചാത്തലത്തിൽ 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' വായിക്കാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ നാം ചെന്നെത്തുന്നതെവിടെയാണ്? ചരിത്രത്തിൻറെ പശ്ചാത്തലഭംഗിയിൽ എഴുതപ്പെട്ട വ്യക്തി ജീവിതത്തിൻറെയും ജീവിതസംഘർഷങ്ങളുടെയും

കഥയെന്ന ലളിതസമവാ ക്യത്തിനപ്പുറത്തേക്ക് ഈ നോവൽ നമ്മെ കൊണ്ടുപോകുന്നുണ്ടോ? ചരിത്രവും സാഹിത്യവും (History and Literature) എന്നിടത്തുനിന്നും ചരിത്രം സാഹിത്യത്തിൽ (History in Literature) എന്നിടത്തേക്ക് മാറിപ്പാർക്കാനൊരുങ്ങുന്ന ചരിത്രവിചാരം/ സാഹിത്യവിചാരം ഈ നോവലിലെന്താണ് വായിക്കുക? വായനയുടെ പുതിയ പ്രകരണം, നിശ്ചയമായും ഇങ്ങനെ ചില ചോദ്യങ്ങളുയർത്തുന്നുണ്ട്.

കടലിരമ്പത്തിൻറെ കലയായിരിക്കുവാൻ കെല്പുള്ള സാഹിത്യഗണം നോവലാണെന്ന് മുമ്പേ പറയപ്പെട്ടതാണ്. നോവലിനെക്കുറിച്ചുണ്ടായ പടിഞ്ഞാറൻ പഠനങ്ങളൊക്കെത്തന്നെ, ഏറിയും കുറഞ്ഞും നോവലിൻറെ ഈ വിശേഷസ്വഭാവത്തെപ്പറ്റി പലതും പറഞ്ഞിട്ടുമുണ്ട്. ചരിത്രം എന്നു നാം വ്യവഹരിക്കുന്ന ജീവിതാനുഭവമേഖലയെ അഭിസംബോധന ചെയ്യുവാൻ മറ്റേതൊരു സാഹിത്യഗണത്തക്കൊളും കൂടുതലായി നോവൽ കെല്പ് നേടിയിരിക്കുന്നു എന്നതാണ് ഈ നിരീക്ഷണങ്ങളുടെയെല്ലാം താത്പര്യം. ജീവിതാനുഭവങ്ങളുടെ ഏതെങ്കിലുമൊരു അടരിനെ മാത്രം, ഏകാത്മകമായൊരു ഭാവകേന്ദ്രത്തെ മാത്രം അഭിസംബോധന ചെയ്യുന്ന ഇതര സാഹിത്യഗണങ്ങളിൽനിന്നും വ്യത്യസ്തമായി കലങ്ങിനിൽക്കുന്ന ചരിത്രജീവിതത്തിൻറെ അനാവൃത്തസ്വഭാവത്തിലേക്ക് (irrepeatable nature of historicallife) തുറന്നിരിക്കുന്ന രൂപഘടനയാണ് നോവലിൻറേത്. 'എന്തും കുത്തിനിറയ്ക്കാവുന്ന കീറച്ചാക്ക്' എന്ന രൂപകാത്മകവിവരണം മുതൽ 'ബഹുസ്വരത' (Polyphony) എന്നതുപോലുള്ള സിദ്ധാന്തീകരണങ്ങൾവരെ ഈയൊരു സവിശേഷതയെക്കുറിച്ചുതന്നെയാണ് സംസാരിക്കുന്നത്. ബഖ്തീനിയൻ പദാവലികൾ ഉപയോഗിച്ചു പറഞ്ഞാൽ നോവലായിരിക്കുക എന്നാൽ അടച്ചുപൂട്ടലുകൾ ഇല്ലാതിരിക്കുക (unfinalizable) എന്നാണർത്ഥം.

ജീവിതംപോലെ തുറന്നതായിരിക്കുവാൻ നോവലിനുള്ള ആഭ്യന്തരശേഷി, പക്ഷേ, എല്ലാ നോവലുകളിലും പ്രവർത്തനസജ്ജമായിരിക്കുന്നില്ല. ആധുനികത (modernity) എന്ന ചരിത്ര/സാമൂഹ്യ അവസ്ഥയുടെ ആന്തരവൈ രുദ്ധ്യങ്ങൾ ഇവിടെ നിർണ്ണായകമായൊരളവിൽ ഇടപെടുന്നുണ്ട്. വിഭിന്ന വർഗ്ഗസ്ഥാനങ്ങളിലും കർത്തൃപദവികളിലും നിലയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ട് വ്യത്യസ്തമായ അവകാശവാദങ്ങൾ ഉന്നയിക്കുവാൻ ജനസമൂഹങ്ങളെ പര്യാപ്തമാക്കുകയും ആ അവകാശവാദങ്ങൾ തമ്മിലിടയുന്ന സംവാദമണ്ഡലം രൂപപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തപ്പോൾത്തന്നെ, ആധുനികത, കേന്ദ്രീ കൃതമായ ഒരു യുക്തിയുടെ സമഗ്രഘടനയെയും നിരന്തരം

ഉയർത്തിക്കൊണ്ടുവന്നിരുന്നു. തുറന്നു ചിതറുന്ന ലോകാനുഭവങ്ങളെ സുഘടിത യുക്തിയുടെ ഗുരുത്വകേന്ദ്രത്തിലേക്ക് ചേർത്തുകെട്ടുവാനുള്ള ആധുനികമായ ഇത്തരം ശ്രമങ്ങൾ നോവലിൻറെ ആന്തരഘടനയിൽ രണ്ടുതരത്തിൽ ഇടപെട്ടതായി കാണാം. ഒരുഭാഗത്ത് അത് നോവലിനെ കവിതപോലുള്ള, ഏകാനുഭൂതിപരമായ പൂർവ്വകാലസാഹിത്യരൂപങ്ങളോട് ഇണക്കിനിർത്തുവാനുള്ള ശ്രമങ്ങളിലേർപ്പെട്ടു. ഭാവഗാനാത്മകതയോ, ധ്യാനാത്മകതയോ, നാടകീയതയോ ഒത്തിണങ്ങിയ രചനകൾ നോവലുകളായി പിറവികൊണ്ടതങ്ങനെയാണ്. മറ്റു വാക്കുകളിൽ പറഞ്ഞാൽ നോവലല്ലാത്തതിനെ നോവലിൽ പണിതെടുത്ത രചനകളാണവ. മറുഭാഗത്ത് അത് നോവലിനെ സുഘടിതയുക്തിയുടെ താവളമായി, തുടക്കത്തിൽനിന്ന് ഒടുക്കത്തിലേക്കുള്ള ക്രമീകൃതമായ കാലത്തുടർച്ചയുടെ കഥയായി എഴുതിത്തീർത്തു. സുനിശ്ചിതമായൊരു ലക്ഷ്യത്തിലേക്ക് മു നകുർത്തു ചെല്ലുന്ന വാങ്മയമായി നോവലുകൾ അങ്ങനെ ഭാവന ചെയ്യപ്പെട്ടു. (കഥാവസ്തുവാകുന്ന പഞ്ഞിയെ വലിച്ചുനീട്ടുന്ന തക്ളിയല്ല, കൃത്യമായ അളവിലും അനുപാതത്തിലും വ ം നെയ്തെടുക്കുന്ന നെയത്തുയന്ത്രമാണ് നോവൽ എന്ന് 'നോവൽസാഹിത്യ'ത്തിൽ എം .പി . പോൾ ലക്ഷണ നിർണ്ണയം ചെയ്യുന്നതും ഇത്തരമൊന്നിനെയാണ്) കാലത്തിലും സ്ഥലത്തിലും പരന്ന് പടർന്നപ്പോഴും നോവൽ അവിടെ സുനിശ്ചിത ലക്ഷ്യങ്ങളുള്ള ഒന്നായിരുന്നു. ഇങ്ങനെ ആധുനികമായ ഒരു ചരിത്രാവസ്ഥയുടെ സമ്മർദ്ദത്താൽ അകമേ കെട്ടഴിയുമ്പോൾത്തന്നെ, ഇതേസന്ദർഭം മറ്റൊരു വഴിയിലൂടെ നോവലിനെ കെട്ടിവ രിയുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ടായിരുന്നു. രണ്ടു നൂറ്റാണ്ടു പിന്നിട്ട നോവലിൻറെ ചരിത്രത്തിലെ കേന്ദ്രപ്രമേയങ്ങളിലൊന്നും ഈ സംഘർഷംതന്നെയാണ്.

'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' എന്ന നോവലിൻറെ ഭാവകേന്ദ്രത്തിലും ഈയൊരു സംഘർഷം സന്നിഹിതമായിരിക്കുന്നതായി മനസ്സിലാക്കുവാൻ ഇപ്പോൾ പ്രയാസമില്ല. നോവലിൻറെ വായനാസങ്കേതത്തെക്കുറിച്ച് അവതാരികയിൽ പ്രൊഫ.എം.അച്യുതൻ പറയുന്നത് ഈ പ്രകരണത്തിൽ പ്രസക്തമാണ്. അച്യുതൻ മാഷ് എഴുതുന്നു:"... ഏഴ് ദീർഘകഥകൾകൂടി ഒരു നോവലിൻറെ രൂപം പ്രാപിക്കുന്നു . ഏഴു പൂക്കൾ തിങ്ങി നിന്ന് ഏക പുഷ്പം എന്നു തോന്നിക്കുന്ന പൂങ്കുലപോലെയാണിത്. ഓരോ പൂവിനും നിരവധി ഇതളുകളുള്ളതുപോലെ, ഓരോ കഥയ്ക്കും നാലും അഞ്ചും ഖണ്ഡങ്ങളുണ്ട്." 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' എന്ന നോവലിലുൾച്ചേർന്ന സയുക്തി കതയാണ് ഇവിടെ സൂചിപ്പിക്കപ്പെടുന്നത്. ചിതറിപ്പരക്കുന്ന ജീവിതത്തെ ആഖ്യാനത്തിനകത്ത് കെട്ടിയുറപ്പിച്ചുനിർത്തുന്ന സാങ്കേതികതയുടെ വിവരണമാണിത്.

സ്വതന്ത്രമായ നിലനില്പുള്ള ഏഴു കഥാഖണ്ഡങ്ങൾ ഒന്നിനൊന്ന് ഒത്തിണങ്ങി നിന്ന്, കാലത്തുടർച്ചയുടെയും ജീവിത പരിണാമത്തിൻറെയും കഥയായിത്തീരുന്നു. മൂന്നു പതിറ്റാണ്ടോളം പോന്ന കാലയളവിനെ ഈ നോവൽപ്രമേയത്തിലുൾച്ചേർക്കുന്നതിങ്ങനെയാണ്. 'ഹെരാക്ലീറ്റൻ കാല'മെന്ന് കെ.പി. അപ്പൻ വിവരിക്കുന്നതും ഇതിനെയാണ്. ഈ ഒത്തിണക്കവും അതുളവാക്കുന്ന കാലത്തുടർച്ചയും, പക്ഷേ, നോവലിലുളവാകുന്നത് ചില തെരഞ്ഞെടുപ്പുകളുടെയും ചില കൈയൊഴിയലുകളുടെയും ഫലമായാണ്. ചരിത്രത്തെ പ്രതിഫലിപ്പിക്കുന്നതിനു പകരം ചരിത്രത്തിൻറെ ആവിഷ്കാര പ്രകാരങ്ങളിൽ(objectifications) ഒന്നായി നോവൽ മാറിത്തീരുകയാണെന്ന തിരിച്ചറിവിലേക്ക് നാം എത്തിപ്പെടുന്നതും ഇവിടെവച്ചാണ്.

ഒന്നാം ലോകയുദ്ധകാലത്തെ വടക്കൻ മലബാറിലെ ജീവിതത്തിൽ നിന്നും തു ടങ്ങി ഖിലാഫത്ത്, മലബാർകലാപം, ദേശീയ പ്രസ്ഥാനം, തൊഴിലാളിമുന്നേറ്റങ്ങൾ, രണ്ടാം ലോകയുദ്ധം, ക്വിറ്റിന്ത്യാസമരം, കമ്മ്യൂണിസ്റ്റ് സംഘടനാപ്രവർത്തനങ്ങൾ എന്നിവയിലൂടെയെല്ലാം കയറിയിറങ്ങി സ്വാതന്ത്ര്യപ്രാപ്തിയുടെ ചുറ്റുവട്ടത്തെത്തിനിൽക്കുന്ന ഒരു കാലപരിധിയായാണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' നിലകൊള്ളുന്നത്. ഏഴു ഖണ്ഡങ്ങളിലായി വിന്യസിക്കപ്പെട്ട ചെറുതും വലുതുമായ കഥാപാത്രങ്ങളുടെയും ജീവിതസന്ദർഭങ്ങളുടെയും ആകെത്തുകയാണ് നോവലിലെ പ്രവാഹപ്രതീതി/ചരിത്രാത്മകത. ഇവിടെ വ്യക്ത്യനുഭവങ്ങളുടെ നാടകീയത വർദ്ധിപ്പിക്കുന്ന പശ്ചാത്തല ഘടകങ്ങളായി ചരിത്രസംഭവങ്ങൾ മാറുകയാണോ അതോ ചരിത്രാനുഭവങ്ങളുടെ അരങ്ങായി വ്യക്തിബന്ധങ്ങൾ മാറുകയാണോ എന്ന് നമ്മുടെ വിമർശനം ചർച്ചചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഉയിർക്കൊള്ളുന്ന വികാരങ്ങളുടെ നൃത്തത്തിനുവേണ്ടി സ്വയംസജ്ജമായ അരങ്ങായതിനാൽ മനുഷ്യൻ സുന്ദരനാണ് എന്നർത്ഥംവരുന്ന ഇടശ്ശേരിയുടെ കാവ്യശകലം ഉറൂബ് ഉദ്ധരിച്ചു ചേർത്തിട്ടുള്ളത് വ്യക്തികേന്ദ്രിതമായ ഒരു ജീവിതാവബോധത്തെ മുൻനിർത്തുന്നതിനാലാണെന്നും വാദിച്ചുകണ്ടിട്ടുണ്ട്. വ്യക്തി- സമൂഹം, സമൂഹം-വ്യക്തി എന്നിങ്ങനെ വിപരീതദ്വന്ദ്വങ്ങളെയും (binary opposites) മുൻപിൻ ക്രമങ്ങളെയും കണ്ടെടുക്കുന്ന വായനാരീതിയെത്തന്നെ പിൻപറ്റിക്കൊണ്ട് ഇനി ഈ നോവലിൽനിന്ന് പുതുതായൊന്നും കണ്ടെടുക്കാനാവില്ല. ചരിത്രത്താൽ നിർണ്ണയിക്കപ്പെടുകയല്ല, ചരിത്രമായി--നാനാവിധങ്ങളായ സാമൂഹ്യബലതന്ത്രങ്ങളുടെ അരങ്ങും പടനിലവുമായി--വർത്ത

മാനത്തിൽ നിലകൊള്ളുകയാണ് എന്ന ധാരണയോടെ വ്യക്തികളെയും വ്യക്ത്യനുഭവങ്ങളെയും നോക്കിക്കാണുവാൻ തയ്യാറാവുന്ന വായനാരീതികൾക്കേ ഈ നോവലിനെ പുതുതായി അഭിസംബോധന ചെയ്യാനാവൂ.

ആധുനികപൂർവ്വമായ (premodern) ജാതി ശരീരങ്ങളിൽനിന്നും നാട്ടുവാഴിത്ത പ്രത്യയ ശാ ത്താൽ നിർണ്ണയിക്കപ്പെട്ട സ്വത്വഘടനയിൽനിന്നും വിടുതി നേടി ദേശീയ ആധുനികതയുടെ സ്വതന്ത്രവ്യക്തിബോധത്തിലേക്ക് പരിണമിച്ചെത്തിയ മലബാറിൻറെ ജീവചരിത്രംതന്നെയാണ് ഉറൂബ് നോവലായി എഴുതുന്നത്. ('ഇതിനെ ചരിത്രനോവൽ എന്നു തന്നെ പറയാം ' എന്ന് എം. അച്യുതൻ അവതാരികയിൽ ഒരിടത്ത് പറയുന്നുമുണ്ട്.) ഒന്നാം ഖണ്ഡമായ 'ചാർത്തിക്കിട്ടിയകുട്ടി'യിൽനിന്ന് അവസാനഖണ്ഡമായ 'പ്രപഞ്ചം പിന്നെയും തളിർക്കുന്നു'വിലെത്തുമ്പോൾ നോവലിനകമേ അരേങ്ങറുന്നത് ഈയൊരു സ്വത്വ പരിണാമമാണ്. ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായരിൽനിന്ന് സുലൈമാനിലേക്കുള്ള പരിവർത്തനം ഈയൊരു പരിണാമത്തെ സൂക്ഷ്മമായി അടയാളപ്പെടുത്തുന്ന ഒന്നാണ്. (ഒരർത്ഥത്തിൽ ഈ നോവലിൻറെ ഭാവകേന്ദ്രമായിരിക്കുവാൻ കഴിയുന്നത്ര പ്രബലമാണ് ഈ കഥാപാത്രം). ചിരന്തനമായ മാനവികമഹത്ത്വം എന്ന് ഒറ്റനോട്ടത്തിൽ തോന്നുമെങ്കിലും ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായരും സുലൈമാനും ലളിതമായ ഒരു തുടർച്ചയിലെ കണ്ണികളല്ല. ഗോവിന്ദൻനായർ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെ വരിക്കുന്നത് അതിപ്രബലമായ കാലചക്രവാതങ്ങൾ ആഞ്ഞുവീശിയ ഒരു പ്രതിസന്ധിവേളയിലാണ്. അയാളുടേത് എന്നതിനപ്പുറം ചരിത്രസന്ദർഭങ്ങളുടേതാണ് ആ ഇടപെടൽ. സുലൈമാനായി അയാളെ മാറ്റിത്തീർക്കുന്നതും ഇതേ ബലങ്ങളാണ്. പക്ഷേ, സുലൈമാനിലേക്കുള്ള പരിവർത്തനത്തിനുശേഷം പടിപടിയായി ഒരു സ്വയംപര്യാപ്ത കർത്തൃത്വത്തിലേക്ക് എത്തിപ്പെടുന്ന ഒരു ആധുനിക വ്യക്തിയെയാണ് നാം നോവലിൽ കാണുന്നത്. ഇത് അയാൾക്കു കൈവന്ന പുതിയ മതജീവിതത്തിൻറെ വിശിഷ്ടഫലമൊന്നുമല്ല. മറിച്ച് മതപരമായി നിർണ്ണയിക്കപ്പെട്ട സ്വത്വഘടനയെ/ജാതിശരീരത്തെ കൈയൊഴിയുന്ന പുതിയ സ്വത്വസ്ഥാപനങ്ങളായി, 'വ്യക്തി'കളായി മനുഷ്യർ പരിണമിക്കുന്ന ഒരു ചരിത്രസന്ദർഭത്തിൻറെ വെളിപ്പെടലാണ്. മതപരമായ അതിരുകളെ വകവയ്ക്കാത്ത, ആധുനികവും മനുഷ്യസ്നേഹപരവുമായ സമീപനം സുലൈമാൻ നിരന്തരം കൈക്കൊള്ളുന്നത് നോവലിൽ നമുക്കു വായിക്കാം. വാസ്തവത്തിൽ ഈയൊരു പരിവർത്തനം അയാളുടെ വ്യക്തി ഗതമായ അനുഭവലോകത്തിലരങ്ങേറുന്നതല്ല. ഒരേ സമയം വ്യക്തിയും

ചരിത്രവുമായാണ് ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായർ/സുലൈമാൻ നോവലിൽ സ്ഥാനപ്പെടുന്നത്. ജാതി ശരീരത്തിൽനിന്ന് 'സ്വതന്ത്ര'മനുഷ്യശരീരത്തിലേക്കുള്ള അയാളുടെ പരിണാമം ലഹളയും മതംമാറ്റവും ഉൾപ്പെടെയുള്ള പ്രത്യാക്ഷാനുഭവങ്ങൾക്കപ്പുറം ആധുനികീകരണം എന്ന ചരിത്രപ്രക്രിയയുടെ വിശാലഭൂമികയോടാണ് ബന്ധപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. ഈയൊരു പരിണാമപ്രക്രിയയിൽ അയാളുടെ വ്യക്തിജീവിതത്തിൽ കടന്നുകയറിയ അനുഭവലോകങ്ങളാണ് ലഹളയും മറ്റും. വ്യക്തികൾ സ്വയം പങ്കാളികളാകുന്ന ചരിത്രസംഭവങ്ങളിലല്ല, അവരുടെ നിലനില്പിൻറെ ചരിത്രാത്മകത നാം അന്വേഷിക്കേണ്ടതെന്ന വസ്തുതയാണ് ഇവിടെ വ്യക്തമാകുന്നത്. നിശ്ചയമായും ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായരിലും സുലൈമാനിലും സഹാനുഭൂതിപരമായ ഒരു വികാരഘടന തുടരുന്നുണ്ട്. വ്യക്തി എന്ന തലത്തിലുള്ള അയാളുടെ നിലനിൽപ്പിൽ ആ വൈകാരിക ഘടകത്തിന് ഒരു നൈരന്തര്യവുമുണ്ട്. പക്ഷേ, സുലൈമാനായുള്ള ജീവിതത്തിനിടയിൽ അയാൾ 'താൻപോരിമ'യോടെ നടത്തുന്ന ഇടപെടലുകൾ ഈയൊരു ഘടകത്തിൻറെ ഉത്പന്നങ്ങളല്ല. ചരിത്രത്തിൻറെ പുതിയൊരു ഭാവഘടനയാൽ അഭിസംബോധന ചെയ്യപ്പെട്ട 'വ്യക്തി'യായാണ് അയാളപ്പോൾ പ്രവർത്തിക്കുന്നത്. അപ്പോൾ അയാൾ ആധുനികീകരണത്തിൻറെ സൂക്ഷ്മശരീരങ്ങളിലൊന്നാണ്.

ഇങ്ങനെ, ചരിത്രവുമായുള്ള വൈരുദ്ധ്യാത്മകബന്ധം നിലനിർത്തിക്കൊണ്ട് ആധുനികീകരണത്തിൻറെ വാങ്മയങ്ങളായിത്തീരുന്ന കഥാപാത്രങ്ങൾ ഈ നോവലിൽ വേറെയുമുണ്ട്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി, ശാന്ത, രാധ, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ എന്നിവരൊക്കെ ഏറിയും കുറഞ്ഞും ഇത്തരമൊരു പരിണാമ പ്രക്രിയയിലെ പങ്കാളികളാണ്. കഥാപാത്രങ്ങളുടെ വ്യക്തിസ്വഭാവം മുൻനിർത്തി പരിശോധിക്കേണ്ട കാര്യമല്ല ഇത്. പുതിയ ഒരു കർത്തൃപദവിയിലേക്കുള്ള പരിവർത്തനമായാണ് നോവലിൽ ഇവരുടെ പാത്രരൂപീകരണം നടക്കുന്നത് എന്നതാണ് പ്രധാനം. കാർത്തികേയൻ, കുഞ്ഞിരാമൻ, ഗോപിക്കുറുപ്പ്, വേലുനായർ തുടങ്ങിയവർ പക്ഷേ , ഇതിനെതിർദിശയിൽ നിലകൊള്ളുന്നവരാണ്. ഗോപിക്കുറുപ്പും വേലുനായരും മറ്റും, വ്യത്യസ്ത അനുപാതങ്ങളിൽ, നാട്ടുവാഴിത്തപരമായ പ്രത്യയശാ ഘടനയ്ക്കുള്ളിൽ തളയക്ക്പ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എന്നു പറയാം . കാർത്തികേയനെയും കുഞ്ഞിരാമനെയും പോലുള്ളവരാകട്ടെ ആധുനികരായ 'സ്വതന്ത്രവ്യക്തി'കളാണ്. (ചരിത്രപരമായ സവിശേഷാർത്ഥത്തിലാണ് 'സ്വതന്ത്രവ്യക്തി' എന്ന് ഇവിടെ എഴുതുന്നത്. ആധുനികമായ 'സ്വാതന്ത്ര്യ'ത്തിൻറെ അധീശഭാവം ഒട്ടുമിക്കവാറും

കാണാവുന്ന കഥാപാത്രമാണ് കാർത്തികേയൻ.) ഇങ്ങനെ കർത്തൃപരമായി വിപരീതനിലകളിൽ നിൽക്കുന്ന ഒരുകൂട്ടം കഥാപാത്രങ്ങളും കർത്തൃപരിണാമത്തിന് വിധേയരാകുന്ന മറ്റൊരുകൂട്ടം കഥാപാത്രങ്ങളും തമ്മിലുള്ള ബന്ധസംഘർഷങ്ങളാണ് 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' എന്ന നോവലിനെ ചരിത്രവത്കരിക്കുന്നത്. (ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായർ/ സുലൈ മാൻ ഈ പരിണാമപ്രക്രിയയുടെ ഹൃദയസ്ഥാനത്താണെന്ന് മുമ്പ് പറഞ്ഞതും ഇതു കൊണ്ടാണ്). മേൽപ്പറഞ്ഞ സ്വത്വസ്ഥാപനങ്ങളുടെ ചരിത്രപരതയാണ് ഈ കഥാപാത്രങ്ങളുടെ ചരിത്രപരതയുടെ ആധാരം (വ്യക്തികളെന്ന നിലയിൽ അവർ പങ്കാളികളാകുന്ന ചരിത്രസംഭവങ്ങളേ!) വ്യക്തികളെന്ന നിലയിലുള്ള അവരുടെ സ്വഭാവവിശേഷങ്ങളോ അല്ല അവരുടെ ചരിത്രപരമായ നിലനില്പിലേക്ക് വെളിച്ചം വീശുന്നത്. മറിച്ച്, അവർ കയ്യാളുന്ന കർത്തൃപദവിയുടെ ചരിത്രപരതയാണ്.

ഈ നോവലിലെ കേന്ദ്രകഥാപാത്രമായി പരിഗണിക്കപ്പെടുന്ന വിശ്വം സവിശേഷ ശ്രദ്ധ അർഹിക്കുന്ന വിധത്തിൽ ഏറെ വ്യത്യസ്തതകൾ പുലർത്തുന്നുണ്ട്. കുഞ്ഞിരാമനെപ്പോലെ സ്വത്വപരമായ ഭദ്രതയാൽ അനുഗ്രഹിക്കപ്പെട്ട ഒരാളല്ല വിശ്വം. നാറാണപിള്ളയെപ്പോലെ പല ലോകങ്ങളിൽ സ്വച്ഛമായി ഒരുമിച്ച് പാർക്കുവാനും അയാൾക്ക് കഴിയുന്നില്ല. ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായർ/സുലൈമാൻ പിന്നിട്ടുപോന്നതുപോലൊരു പരിണാമപ്രക്രിയയുടെ ഫലമല്ല അയാളുടെ സന്ദിഗ്ധതകൾ. ഭൂമിയുടെ അറ്റം തേടിയുള്ള വിശ്വത്തിൻറെ യാത്രകൾ സയുക്തികമായ അനുഭവ ക്രമങ്ങളിലേക്ക് മെരുക്കാനാവാത്ത ഒരനുഭൂതിമേഖലയുടെ സൂചനകളാണ്. മുളപൊട്ടി വളരാനായി കോഴിമുട്ടകൾ കുഴിച്ചിട്ട അയാളുടെ ശൈശവഭാവനയിൽതന്നെ ഈയൊരു ഘടകം സന്നിഹിതമായിട്ടുണ്ടെന്ന് കാണാം. ആധുനികമായ അഭിജ്ഞാനക്രമങ്ങളുടെ വരുതിയിൽ നിൽക്കാത്ത, മറ്റൊരു ഭാഷയിൽ പറഞ്ഞാൽ പ്രതീകക്രമത്തിൻറെ (symbolic order) വ്യവസ്ഥാവത്കരണത്തിനും പുറത്തുള്ള ഒരനുഭൂതിമേഖലയുടെ പ്രതിനിധിയാണ് വിശ്വം ഏറിയപങ്കും. ജീവിതത്തിൻറെ സയുക്തികതയിൽ അയാൾ അത്രയൊന്നും തത്പരനല്ല. സയുക്തികമായ കേന്ദ്രീകരണത്തിനെതിർനിൽക്കുന്ന ശിഥിലീകരണശേഷി (centrifugal force) വിശ്വത്തിലുണ്ട്. വാസ്തവത്തിൽ ചരിത്രത്തിൻറെ ബഹുസ്വരാത്മകതയുടെ പ്രതിനിധിയാണയാൾ. പക്ഷേ, ഈ ബഹുസ്വരാത്മകത/ശിഥിലീകരണശേഷി അന്തിമമായി തുറന്നുകിടക്കുന്ന ഒന്നായല്ല ആഖ്യാനത്തിൽ ഉൾപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. ഉദാരമാനവികതയുടെ പ്രത്യയശാ മേഖലയിൽ സ്വയം നിലയുറപ്പിച്ച ഉറൂബിന് വിശ്വത്തെ (ആ

പേരിലും ഇങ്ങനെയൊരു ലീനധ്വനിയുണ്ട്!) പരിപൂർണ്ണമായി കെട്ടഴിച്ചുവിടാൻ കഴിയുമായിരുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട് ആധികാരികമായൊരു കർത്തൃസ്വരം നോവലിൻറെ അവസാനഭാഗത്ത് മേൽക്കൈ നേടുന്നു. (നോവലിൻറെ അവസാനഖണ്ഡത്തിലെ തിടുക്കത്തെക്കുറിച്ചും രചനാപരമായ പോരായ്മകളെക്കുറിച്ചും പലരും മുമ്പേ സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. വാസ്തവത്തിലത് രചനാപരമായ പോരായ്മകളുടെ മാത്രം പ്രശ്നമല്ല.) ചപ്പുചവറുകൾകൊണ്ടാണെങ്കിലും ജീവിതത്തിനൊരു നിറവുണ്ടെന്നു കണ്ടെത്തുന്ന വിശ്വം സാക്ഷ്യപ്പെടുത്തുന്നത് ഈയൊരു വൈരുദ്ധ്യത്തെയാണ്. ആന്തരമായി ശിഥിലമായിത്തുടരവേതന്നെ നോവലിൽ പ്രതീക്ഷിക്കപ്പെടുന്ന സ്വത്വപരമായ ഭദ്രതയെക്കുറിച്ചുള്ള സൂചനയാണത്. ഇങ്ങനെ സയുക്തികമായ ജീവിതാനുഭവമേഖലയിലേക്ക് പുനരാനയിക്കപ്പെട്ട വിശ്വമാണ് രാധയുമായി ഒത്തുചേർന്ന് വ്യവസ്ഥാപിതമായ ജീവിത ത്തിലേക്ക് പ്രവേശിക്കാനൊരുങ്ങുന്നത്. ഉറൂബിൽ പ്രബലമായിരുന്നതും, നവോത്ഥാനദർശനത്തിൻറെ കാതലായി പ്രവർത്തിച്ചതുമായ ഉദാരമാനവികതയുടെ സ്വാഭാവിക പ്രതീക്ഷയും അതുതന്നെയാണ്.

ചരിത്രവത്കരണത്തിൻറെ കലയായി 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരെ'യും മാറ്റിത്തീർക്കുന്ന മറ്റൊരു ഘടകത്തെക്കുറിച്ചുകൂടി സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് ഈ നിരീക്ഷണങ്ങൾ അവസാനിപ്പിക്കാം. ഈ നോവലിലെ ീ–പുരുഷ ബന്ധങ്ങളാണത്. പ്രണയാനുഭവങ്ങളെന്ന് വിവരിക്കാവുന്ന ചില ബന്ധങ്ങളും ദാമ്പത്യമെന്ന് വിളിക്കാവുന്ന ചില ബന്ധങ്ങളും നോവലിൻറെ പ്രമേയത്തിലുൾപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഇതിനു പുറമേ നോവലിൻറെ അവസാനത്തിൽ സൂചിതമാകുന്ന രാധയുടെയും വിശ്വത്തിൻറെയും ഭാവിദാമ്പത്യവുമുണ്ട്. ഔപചാരികമായ അർത്ഥത്തിൽ പരാജയപ്പെട്ട പ്രണയങ്ങളാണ് നോവലിലേത്. രാമൻനായർ–കുഞ്ചുക്കുട്ടി, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി–ഗോപിക്കുറുപ്പ്, വിശ്വം– ശാന്ത, രാധ–കുഞ്ഞിരാമൻ എന്നീ ബന്ധങ്ങളൊന്നും വിവാഹത്തിലല്ല പര്യവസാനിക്കുന്നത്. മറുഭാഗത്ത് രാമൻനായർ–മാധവിയമ്മ, കുഞ്ചുക്കുട്ടി–ഗോവിന്ദൻനായർ, സുലൈമാൻ–ഖദീജ, ശാന്ത–കാർത്തികേയൻ തുടങ്ങിയ വൈവാഹിക ബന്ധങ്ങൾ പ്രണയപരമായ താത്പര്യങ്ങൾക്കപ്പുറത്തുള്ള സാമൂഹിക കാരണങ്ങളാൽ രൂപപ്പെട്ടവയാണ്. സൂക്ഷ്മമായി നോക്കിയാൽ ഈ പ്രണയ/വിവാഹബന്ധങ്ങളാണ് ഈ നോവലിലെ കഥാ ഖണ്ഡങ്ങളെ കൂട്ടിയിണക്കുന്ന കേന്ദ്രഘടകമെന്ന് കാണാം. ചരിത്രപരം എന്നു വിളിക്കാവുന്ന കാരണങ്ങളാലാണ് പ്രണയപരമായ ബന്ധങ്ങളോരോന്നും തകരുന്നത്. പ്രണയാനുഭവങ്ങളുടെ

സ്വാഭാവികതയും വിഘാതങ്ങളുടെ സാമൂഹികതയും കൊണ്ട് അവയക്ക്പാടെ ചരിത്രപരമായൊരു വാസ്തവികപ്രതീതി കൈവരുന്നുണ്ട്. ഈ നോവലിലെ വിശുദ്ധാ വേഴ്ചകൾക്ക് വിഘാതമായിത്തീർന്നത് സാമൂഹ്യ ശക്തികളാണെന്ന നിരീക്ഷണം (എം.അച്യുതൻ) വിരൽ ചൂണ്ടുന്നതും ഈ വസ്തുതയിലേക്കു തന്നെയാണ്. മറുഭാഗത്ത്, നോവലിലെ ദാമ്പത്യങ്ങളൊന്നും പ്രണയപരമായ സ്വാഭാവികതയുടെ ഉത്പന്നങ്ങളായി രൂപപ്പെടുന്നതല്ല എന്നും കാണാം. ചരിത്രപരമായ വമ്പൻ ആകസ്മികത മുതൽ (കുഞ്ചുക്കുട്ടി–ഗോവിന്ദൻനായർ) സാമൂഹ്യാധികാരപദവിവരെയുള്ള (ശാന്ത–കാർത്തികേയൻ) കാരണങ്ങളാൽ രൂപപ്പെട്ടവയാണ് ആ ദാമ്പത്യങ്ങളോരോന്നും. ഈ നിലയിൽ ചരിത്രപരമായ ദൈനംദിനത്വത്തിൻറെ അനിയത സ്വഭാവം ആ ദാമ്പത്യങ്ങളിലുമുണ്ട്. എന്നാൽ നോവലിനൊടുവിലെ ഭാവിസൂചനയായി വരുന്ന രാധ –വിശ്വം ബന്ധത്തിന് ഇത്തരമൊരു ചരിത്രപരമായ അനിയതത്വമില്ല. ഏതു തരം ജീവിതാനുഭവത്തിൻറെയും അടിപ്പടവിൽ പ്രസാദാത്മകമായ നന്മയുടെ അടയാളങ്ങൾ ബാക്കിവച്ച ഉറൂബിൻറെ നവോത്ഥാന ഭാവന സയുക്തികവും പ്രത്യാശാഭരിതവുമായ ഒരു പരിസമാപ്തിയെ ലക്ഷ്യമാക്കുന്നത് വിശ്വം–രാധബന്ധമായി നാം നോവലിൽ വായിക്കുന്നു. അനിയതമായ ദൈനം ദിനത്വമായി നോവലിൽ അതുവരെ പ്രവർത്തനസജ്ജമായ ചരിത്രാത്മ കതയ്ക്കുമേൽ നവോത്ഥാന മാനവികതയുടെ സുനിശ്ചിത ലക്ഷ്യങ്ങൾ നേടുന്ന ആധിപത്യമാണത്. നോവലിസ്റ്റിൻറെ ആധികാരികമായ കർത്തൃസ്വ രമാണവിടെ മുഴങ്ങിക്കേൾക്കുന്നത്. കെട്ടഴിഞ്ഞു ചിതറാതെ ജീവി തത്തെ/നോവലിനെ അത് ലക്ഷ്യോന്മുഖമായി ഒരുക്കിനിർത്തുന്നു.

ചുരുക്കത്തിൽ ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധം, മലബാർകലാപം, ഖിലാ ഫത്ത്, ദേശീയപ്രക്ഷോഭം, കമ്മ്യൂണിസ്റ്റ് മുന്നേറ്റങ്ങൾ, ക്വിറ്റിന്ത്യാസമരം, രണ്ടാംലോകമഹായുദ്ധം, ഹിരോഷിമ എന്നിങ്ങനെയുള്ള ചരിത്രാനുഭവങ്ങളെയും ദേശീയത, സ്വാതന്ത്ര്യം, സാമ്രാജ്യവിരോധം തുടങ്ങിയ ആശയ രൂപീകരണങ്ങളെയും കൂട്ടിയിണക്കി മൂന്നു പതിറ്റാണ്ടിലധികം വരുന്ന കാലയളവിലെ മലബാറിലെ സാമൂഹ്യജീവിതത്തിൻറെ കഥ പറയുക മാത്രമല്ല 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' ചെയ്യുന്നത്. ഈ ചരിത്രാനുഭവങ്ങളെ പ്രമേയവത്കരിക്കുന്ന നോവലായിരിക്കുമ്പോൾതന്നെ അവയെ സാധ്യമാക്കിയ അടിസ്ഥാനബലങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തിമണ്ഡലമായും നോവൽ മാറിത്തീരുന്നു. ഉദാരമാനവികതയുടെ പ്രകാശഗോപുരങ്ങളിലേക്ക് തികഞ്ഞ യുക്തിബോധത്തോടെ ഉറച്ച

ചുവടുകളുമായി മുന്നേറുന്ന മനുഷ്യസമൂഹത്തിൻറെ കഥയാണിത്. ഇരുൾ പരന്ന ലോകത്തിലെ 'സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും' അവരാണ്. അനിയതമായ ദൈനംദിന ജീവിതത്തിൻറെ കലക്കത്തിൽനിന്നും യുക്തിയാലും സമരങ്ങളാലും കണ്ടെടുത്ത നേർവഴികളിലൂടെയാണ് വിശ്വത്തെയും രാധയെയും ഗോപാലകൃഷ്ണനെയും പോലുള്ളവർ സഞ്ചരിച്ചത്. മലയാള/കേരളീയ ജീവിതത്തിൻറെ ചരിത്രത്തിലെ നിർണ്ണായകസന്ധികളിലൊന്നിൽ നാം നടന്നുകയറുവാൻ ശ്രമിച്ചതും അതേ വഴികളിലൂടെയാണ്.

സുനിൽ പി. ഇളയിടം

എല്ലാ സുന്ദരികൾക്കും സുന്ദരന്മാർക്കും

“മർത്ത്യൻ സുന്ദരനാണ്! കാരണ, മുയിർ–
    ക്കൊള്ളും വികാരങ്ങൾ തൻ
നൃത്യത്തിന്നുമുതിർക്കുവാൻ സ്വയമണി–
    ഞ്ഞിട്ടോരരങ്ങാണവൻ;
അത്യന്തം കമനീയമേ മഹിതമാ–
    യാലും മറിച്ചാകിലും
തത്ഭാവങ്ങള,പൂർണ്ണമാണളവുകോ–
    ലെന്നുള്ള കാലംവരെ.”

ഇടശ്ശേരി

ഈ പുസ്തകത്തെപ്പറ്റി

'ഉമ്മാച്ചു' എന്ന കഥാപുസ്തകം എഴുതുന്നതിന് ഒരു വർഷംമുമ്പുതന്നെ ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൻറെ ഇതിവൃത്തം ഏതാണ്ട് എൻറെ മനസ്സിൽ രൂപംകൊണ്ടിരുന്നു. അതിനിടയിൽ 'ഉമ്മാച്ചു' എഴുതുന്ന തിരക്കായി. ആ കഥ രണ്ടു വർഷത്തോളം മനസ്സിൽ കിടന്നതാണ്. ജീവിതപ്രാരബ്ധങ്ങളിൽനിന്നു പിശുക്കിയെടുക്കുന്ന സ്വല്പം സമയംകൊണ്ടാണ് എഴുതുന്നത്. അതുകൊണ്ടു വിചാരിക്കുമ്പോലെ എഴുതാൻ പറ്റുകയില്ല. കേരളത്തിലെ എഴുത്തുകാരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഇത് എൻറെ മാത്രം അനുഭവമല്ലല്ലോ എന്നോർത്തു സമാധാനിക്കാം.

1954 മാർച്ചുമാസത്തിലാണ് ഞാൻ ഈ വലിയ കഥ എഴുതാൻ തുടങ്ങിയത്. ആഴ്ചയിൽ ഒരധ്യായം എഴുതി ഒരു പേരും ചാർത്തി മിസ്റ്റർ എൻ. വി . കൃഷ്ണവാരിയരെ ഏല്പക്കും . അങ്ങനെ അതേ വർഷം ഒക്ടോബറിൽ എഴുതിത്തീർന്നു. 'ഉമ്മാച്ചു'വിനെപോലെ ഈ കഥയും വായനക്കാർ ദയാപൂർവ്വം കൈക്കൊണ്ടു. വാക്കിനോട് വാക്കു കൂട്ടിച്ചേർക്കുമ്പോൾ വിറയ്ക്കുന്ന എൻറെ കൈകളെ, അവരുടെ പ്രശംസകളും വിമർശനങ്ങളും തുടർന്നു ജോലി ചെയ്യാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഞാൻ കൃതജ്ഞനാണ്.

ഇതൊക്കെ കഴിഞ്ഞിട്ട് ഏതാണ്ട് മൂന്നു വർഷമായി. അതിനിടയിൽ ഈ പുസ്തകത്തിൽ പല വെട്ടിക്കുറയ്ക്കലുകളും കൂട്ടിച്ചേർക്കലുകളും നടന്നു. എല്ലാംകൂടി ഇതാ, ഇപ്പോൾ ഇങ്ങനെയൊരു മട്ടായിരിക്കുന്നു.

ഇതൊരു നോവലാണോ, ആണെങ്കിൽ ഏതു വകുപ്പിൽപ്പെടുന്നു എന്നു ചില സുഹൃത്തുക്കൾ ചോദിക്കുകണ്ടായി . എ. ബാലകൃഷ്ണപിള്ള , കുറ്റിപ്പുഴ, മുണ്ടശ്ശേരി, കുട്ടിക്കൃഷ്ണമാരാർ എന്നിങ്ങനെ ചില പേരുകൾ അവർക്കു നിർദ്ദേശിച്ചു കൊടുക്കുകയാണ് അന്നു ചെയ്തത്. ആ മാന്യനിരൂപകന്മാരിലാരെങ്കിലും ഈ കഥ വായിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ ചോദ്യകർത്താക്കളുടെ ഉത്കണ്ഠയ്ക്കു പരിഹാരം സിദ്ധിച്ചേക്കുമെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട് ഇന്നും അതേ പറയാനുള്ളു. ഒരു കഥ പറയാനുണ്ടായിരുന്നു;

അതു പറഞ്ഞു, വായനക്കാരെ കുറച്ചെങ്കിലും രസിപ്പിക്കുകയും ചിന്തിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തുവെങ്കിൽ, പിന്നെ ഏതു വകുപ്പിൽപ്പെട്ടാലും എനിക്കു സന്തോഷമാണ്. തീരെ രസിപ്പിക്കുന്നില്ലന്നെ് ഉറപ്പായാൽ ഞാൻ ഈ പുസ്തകം തള്ളിടാൻ ഒരു വകുപ്പു കണ്ടുപിടിക്കും.

'ഉമ്മാച്ചു' എഴുതാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ ഒരു ഹൃദയത്തിൻറെ പ്രക്രിയാവിശേഷങ്ങളായിരുന്നു എൻറെ മനസ്സിൽ മുന്നിട്ടുനിന്നിരുന്നത്. ഈ പുസ്തകമെഴുതുമ്പോഴാകട്ടെ, എല്ലാ കഥാപാത്രങ്ങളുംകൂടി സൃഷ്ടിക്കുന്ന ഭൗതികവും മാനസികവുമായ അന്തരീക്ഷത്തിൻറെ വ്യാപ്തിയും സമ്മർദ്ദവുമാണ് മനസ്സിൽ പൊന്തിനിന്നത്. ഇത്രയേ പറയാൻ കഴിയൂ.

ഈ പുസ്തകത്തിൻറെ അവസാനാധ്യായങ്ങളപ്പറ്റി ആക്ഷേപമുള്ള സുഹൃത്തുക്കളുണ്ടെന്നറിയാം. സ്വല്പംകൂടി സൂക്ഷിച്ചുനോക്കുമെങ്കിൽ ആക്ഷേപത്തിനു വക കണ്ടില്ലന്നെുവരും. ഇന്നയാൾ ശരി, ഇന്നയാൾ തെറ്റ് എന്നു വിധിക്കുകയല്ല ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. രണ്ടിടത്തും പ്രവർത്തിച്ച മനുഷ്യരുടെ ഹൃദയസംഘർഷങ്ങളെ തുല്യാനുഭാവത്തോടെ നോക്കിക്കണ്ടിരിക്കുന്നു. തനി ഉത്കൃഷ്ടന്മാരെയോ തീരെ നികൃഷ്ടന്മാരെയോ ഞാനിവിടെ ചിത്രപ്പെടുത്തിയിട്ടില്ല; സാധാരണ മനുഷ്യരെപ്പറ്റി സംസാരിക്കുകയായിരുന്നു. ആ പുരുഷന്മാരാകട്ടെ, വിരൂപങ്ങളും വിധ്വംസകങ്ങളുമായ പ്രവർത്തനങ്ങളിലേർപെടുന്ന സന്ദർഭങ്ങളിൽപ്പോലും വികാരോഷ്മളങ്ങളായ ഹൃദയങ്ങളെക്കൊണ്ടു സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരുമായേ തോന്നിയുള്ളൂ. സ്വതേ, മനുഷ്യർ സുന്ദരന്മാരാണ്; സുന്ദരികളുമാണ്.

രാധയും വിശ്വവുംകൂടി ഒരു കുടുംബം സ്ഥാപിക്കാനുറയ്ക്കുന്ന കഥയുടെ പര്യവസാനം സദാചാരത്തിലേക്കല്ല വിരൽചൂണ്ടുന്നതന്നെും ചില സുഹൃത്തുക്കൾ ഓർമ്മപ്പെടുത്തുകയുണ്ടായി. 'ഉമ്മാച്ചു'വിൻറെ പര്യവസാനത്തപ്പറ്റിയും ഇതേവിധമുള്ള ആക്ഷേപമുണ്ടായിരുന്നു. സദാചാരങ്ങൾ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേയവതന്നെ. പക്ഷേ, സദാചാരങ്ങൾ യുഗധർമ്മങ്ങളാണ്. മാറിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നവയാണ്. ജീവിച്ചിരിക്കുവാനും, കർമ്മം ചെയ്യുവാനുമാണ് എല്ലാ ജീവികളും അബോധമായിട്ടെങ്കിലും ആഗ്രഹിക്കുന്നത്. ഈ ഇച്ഛ മനുഷ്യർക്കു സബോധമായിത്തീരട്ടെ എന്നേ പ്രാർത്ഥിക്കാൻ കഴിയൂ.

ഒരു വാക്കുകൂടി: മലയാളത്തിൽ വലിയ നോവലുകളുണ്ടാകുന്നില്ലന്നെു നിരൂപകന്മാരും വലിയ കാഥികന്മാരും ഇടയ്ക്കിടെ ഓർമ്മപ്പെടുത്താറുണ്ട്. ഭാവനാദാരിദ്ര്യം, ആശയദാരിദ്ര്യം, സംഭവദാരിദ്ര്യം എന്നിങ്ങനെ പല കാരണങ്ങളും അതിനു കണ്ടുപിടിച്ചിട്ടുമുണ്ടു. ഒരു ദാരിദ്ര്യംകൂടി കൂട്ടിച്ചേർക്കേണ്ടതുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു: സൗകര്യദാരിദ്ര്യം. ഉള്ള കഴിവുകൾതന്നെ വികസിപ്പിക്കുവാൻ സൗകര്യമെവിടെ? മേല്പറഞ്ഞ

നിരൂപകന്മാർതന്നെ ഇതൊക്കെ കണ്ടുപിടിക്കാനും പറയാനുമുള്ള സൗകര്യമുണ്ടാക്കുന്നത്, അവരുടെ ജീവിതോപായത്തൊഴിലുകൾക്കിടയിലെ വിശ്രമവേളകൾ മോഷ്ടിച്ചിട്ടാണെന്ന് ആർക്കാണറിഞ്ഞുകൂടാത്തത്? മറിച്ചായിരുന്നെങ്കിൽ, പത്രനിരൂപണങ്ങളുടെ സമാഹാരങ്ങളിലുമധികം നമുക്കു മുഴുത്ത നിരൂപണഗ്രന്ഥങ്ങളുണ്ടാകുമായിരുന്നു.

ജനുവരി 1958

ഉറൂബ്

സുന്ദരികളും സുന്ദരന്മാരും

ചാർത്തിക്കിട്ടിയ കുട്ടി

ഒന്ന്

"എൻറെ ഗുരുവായൂരപ്പാ!..."

അതൊരു പ്രാർത്ഥനയായിരുന്നില്ല; ഒരു ഞെരക്കം. അത് അഗാധതയിൽ നിന്നു ഞെരിഞ്ഞിഴഞ്ഞാണ് പൊന്തിയത്. നിരത്തുവക്കത്തു മുട്ടിന്മേൽ കൈകുത്തി കൂന്നുനില്ക്കുന്ന ഒരു ീയുടെ ഏകാന്തരോദനമായിരുന്നു. ഏതാനും നിമിഷങ്ങൾ അതേമട്ടിൽത്തന്നെ നിന്നിട്ട് അവെളാന്നു നിവർന്നു. എന്തോ ആശ്വാസം കിട്ടിയതുപോലെ, വീണ്ടും നീങ്ങാൻ തുടങ്ങി. ചക്രപ്പട്ട ചരലിൽ 'കരകരേ' എന്ന് ഉരസിക്കൊണ്ടു ചുരം കയറുന്ന കനത്ത കാളവണ്ടിയുടേതുപോലെയായിരുന്നു ആ ഗതി. വിളർത്തു ചീർത്ത കവിളുകൾ, കാലിൽ അല്പാല്പം നീർക്കോളുണ്ട്. കീറപ്പുതപ്പിനുള്ളിലൂടെ വലിയ ഒരു വയർ ഉന്തിനില്ക്കുന്നു. അതിന്നുള്ളിൽ യാത്ര പുറപ്പെട്ടു നില്ക്കുന്ന ഒരാത്മാവു സ്പന്ദിക്കുകയാണ്. പരിസരം ഗണിക്കാതെ സൃഷ്ടിയുടെ വിചിത്രവും വേദനാകരവുമായ പ്രവാഹമായിരുന്നു അത്. ആ ജീവനും വെളിച്ചവും വായുവും നിറഞ്ഞ ഈ ലോകത്തിലേക്ക് കടന്നു കൂടണം. എന്തിന്? സൃഷ്ടി ആ ചോദ്യം ചോദിക്കാറുണ്ടോ? മഴപോലെ, വെയിലുപോലെ വിടരുന്ന പൂപോലെ, അതു വരുന്നു; പ്രതിരോധങ്ങളെ വലിച്ചു കീറിക്കൊണ്ടു അതു വരുന്നു, 'ഇത്തിരി നിൽക്കു' എന്നു പറഞ്ഞിട്ടെന്തു കാര്യം? രാജിയില്ലാത്ത യാത്ര. ആത്മാവിൽനിന്ന് ആത്മാവിനെ ചീന്തിയെടുക്കുന്നു. അപ്പോഴും അവൾ നടന്നു. നടക്കാതെ നിവൃത്തിയില്ല. കിടക്കാൻ ഒരിടം വേണം. ആ നിരത്തുവക്കിൽവെച്ച് എങ്ങനെയാണ്? അവൾ കൂടക്കൂടെ തലയുയർത്തി ചുറ്റും നോക്കി. അവസാനത്തെ മഞ്ഞക്കതിരുകളും മറഞ്ഞുപോവുകയാണ്. അപൂർണ്ണനായ ചന്ദ്രൻ, അസമയത്തു വന്ന അതിഥിയപ്പോലെ, വിളർത്തു നില്ക്കുന്നു. മരിക്കുന്ന സൂര്യൻ, ഉദിക്കുന്ന ചന്ദ്രൻ--മരണവും ജീവിതവും മുഖത്തോടുമുഖം നോക്കുന്നു. നിരത്തുവക്കിലെ പൊന്തക്കാടുകൾ ആ

അവ്യക്തപ്രകാശത്തിൽ, ഏതോ ദുഃഖാനുഭവത്തെ പ്രതീക്ഷിച്ചിട്ടന്നെപോലെ, ചലനരഹിതമായിത്തീർന്നു. എങ്ങും നിശ്ശബ്ദത. പാമ്പിൻകാവുകളിലേക്കോ മരപ്പൊന്തകളിലേക്കോ വെച്ചടിക്കുന്ന വാവലുകളുടെ ചിറകടിശ്ശബ്ദംമാത്രം കൂടക്കൂടെ കേട്ടു.

"ഭഗവാനേ!"

അവൾ വീണ്ടും നടക്കുകയാണ്. മറവുള്ള ഒരിടം കിട്ടിയാൽ മതി. രാത്രിയുടെ മറവിൽ ഈ നിരത്തുവക്കത്തുതന്നെ വേണ്ടിവരുമോ? കനത്ത വിയർപ്പുതുള്ളികൾ നാസാഗ്രത്തിലും കവിളുകളിലും നിരന്നുകഴിഞ്ഞു. ഓരോ ഞെരക്കവും നെഞ്ചിലൂടെ ഈർച്ചവാൾ വലിച്ചുകയറ്റുമ്പോലെയാണ്. എന്നിട്ടും നടന്നു.

മണ്ണെണ്ണക്കുപ്പിയും അരിവട്ടിയും മീൻകോർമ്പയുമായി വഴിക്കാർ കൂടക്കൂടെ അതിലേ കടന്നുപോകുന്നുണ്ട്. ആ നിരത്തുവക്കിലൂടെ അരിച്ചു നീങ്ങുന്ന അവളെ ആരും ശ്രദ്ധിക്കുന്നില്ല. എല്ലാവർക്കും തിരക്കാണ്.

ഓടിവരുന്ന ഇരുട്ടിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെടാനുള്ള ഒരു ശ്രമമാണെന്നെ തോന്നും. കൈക്കോട്ടു ചുമലിൽവെച്ചു തളർന്നുനീങ്ങുന്ന കൃഷിക്കാർ, ഉളിപ്പെട്ടി ശിരസ്സിലേറ്റി, നടുഞെളിഞ്ഞ്, ഏന്തിവലിച്ചു നടന്നുപോകുന്ന ആശാരി, നികുതിപ്പിരിവിന്നോ ജനനമരണക്കണക്കെടുക്കലിന്നോവേണ്ടി തെണ്ടി നടന്നുതളർന്ന അംശം കോൽക്കാരൻ, ഇങ്ങനെ ഓരോരുത്തരായി കടന്നുപോയി. ചിലർ അവളെ ഒന്നു നോക്കി, 'ഓളാണല്ലേ!' എന്ന ഭാവത്തിൽ തലതിരിച്ചു നടന്നു. ചിലർ നോക്കിയതേയില്ല.

അവരോടാരോടെങ്കിലും പറയാം. എന്താണ് പറയേണ്ടത്? എങ്ങനെയാണ് പറയേണ്ടത്? വല്ലതും ഇങ്ങോട്ടു ചോദിച്ചെങ്കിൽ! ഇല്ല, അവർക്കെല്ലാം വീടണയാനുള്ള പരക്കംപാച്ചിലാണ്. ഒരു വീട്ടുയാകുന്നത് എത്ര നല്ലതാണ്!

ആളുകൾ കടന്നുപോയി. ഇരുട്ടും നിശ്ശബ്ദതയും കൂടിക്കുഴഞ്ഞു മുറ്റുകയാണ്. പൊടിമഞ്ഞു വീണ് അവളുടെ പുതപ്പ് അല്പല്പം നനഞ്ഞു തുടങ്ങി. ദൂരെനിന്നു തെണ്ടിപ്പട്ടികളുടെ ദുസ്സഹമായ സംഘഗാനം ഇടയ്ക്കിടെ പുറപ്പെട്ടു. ആ ീ അപ്പോഴും നടക്കുകയാണ്. പെട്ടന്നെ വേദനയുടെ ഒരു വേലിയേറ്റം––രോമകൂപങ്ങൾതോറും മൊട്ടുസൂചികൾ തറയ്ക്കുന്നതുപോലെ, അവൾ കാൽമുട്ടിൽ കൈകുത്തി നിന്നു. അവിടെ കിടക്കണോ, വേണ്ടേ? സഹിക്കാൻ വയ്യാതെ അവൾ നിലവിളിച്ചു:

"ഭഗവാനേ! എൻ്റെ ഈശ്വരാ!"

"ആരാണത്?"

വിളികേൾക്കുന്നതുപോലെ ഒരു ചോദ്യം. അവൾ തലയുയർത്തി നോക്കി. കൈയിലൊരു ലാന്തറും തലയിൽ ഒരു കെട്ടുമായി നീണ്ടൊരു

പുരുഷൻ മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നു. വേദനയന്നെ ഒരൊറ്റ അനുഭവത്തിലേക്ക് അവളുടെ പഞ്ചേന്ദ്രിയങ്ങളും കേന്ദ്രപ്പെട്ടിരുന്നതുകൊണ്ട് ആ മനുഷ്യൻറെ സാന്നിധ്യം അറിഞ്ഞില്ല. അതുകൊണ്ട് ആരാണന്നെ ചോദ്യം അവളെ ഞെട്ടിച്ചതുമില്ല.

"ആരാണത്?"

ആ ലാന്തർ അല്പംകൂടി ഉയർന്നു. അപ്പോഴും അവൾ ഞെരങ്ങുക മാത്രമേ ചെയ്തുള്ളു.

"സമാധാനം പറയില്ലേ? ആരാണതന്നെ്?"

ആ ലാന്തർ അവളുടെ മുഖത്തിന്നൊപ്പം ഉയർന്നു. പൊടിമഞ്ഞു ചിതറിയ തലമുടി. ഉരുണ്ടുകൂടി ഒഴുകാറായ വിയർപ്പുതുള്ളികൾ. പരന്ന നെറ്റിത്തടം. തിളങ്ങുന്ന കണ്ണുകൾ. ആ ലാന്തർ അങ്ങനെതന്നെ നില്ക്കുകയാണ്.

"ഹാര്?"

പെട്ടന്നെ ലാന്തർപിടിച്ച ആളിൽനിന്ന് ഒരു ചോദ്യം പുറപ്പെട്ടു. പിന്നെ നിശ്ശബ്ദം. വൃശ്ചികക്കാറ്റു മരക്കുടിലുകൾക്കുള്ളിലൂടെ ചൂളംവിളിച്ചു പാഞ്ഞു. അത് ഈ പ്രപഞ്ചം മുഴുവനുമൊന്നു വലംവെച്ചുവന്നെും തോന്നി.

"എൻറെ ഭഗവാനേ!"

ഇക്കുറി പറഞ്ഞത് വിളക്കുപിടിച്ച ആളാണ്. വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദത. വീണ്ടും കാറ്റിൻറെ ചൂളംവിളി. ആ ശബ്ദം നേർത്തുനേർത്തു കടന്നുപോയപ്പോൾ പുരുഷൻ ചോദിച്ചു:

"കുഞ്ചുക്കുട്ടിയല്ലേ?"

"ഹതേ."

നെഞ്ചിടറിവരുന്ന ശബ്ദം. ഒരു സ്വപ്നത്തിലന്നെപോലെ അവൾ ചോദിച്ചു:

"ആരാ?"

"രാമന്നായരാണ്."

"ഹേ!"

"എന്താ ഇവിടെ നില്ക്കുന്നത്?"

"എനിക്കു വയ്യാ."

"എന്തു പറ്റി?"

"വയ്യാ. എന്നെ രക്ഷിക്കണേ!"

കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മ പൊട്ടിപ്പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു. അപ്രതീക്ഷിതമായി എന്തൊക്കെയോ സംഭവിക്കുന്നു. എങ്കിലും അയാൾ ഉറപ്പിച്ചു നിർത്തി ചോദിച്ചു:

"ഞാനെന്താ വേയത്?"

"എന്നെ രക്ഷിക്കണേ!..." വീണ്ടും ഒരു കരച്ചിൽ.

“എന്താ വേയത്, കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്ക്?”

“എനിക്ക് ഒരിടത്തു വേഗം കിടക്കണം.”

രാമൻനായർ വിളക്കു പൊക്കി അവളെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. വ്യക്തമായി മനസ്സിലായി എന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ . എന്നാലും കാര്യം സ്വല്പം കമ്പകടന്നിരിക്കുന്നുവെന്നു ധരിക്കയുയായി. ഇപ്പോൾ എന്തു ചെയ്യണം? എങ്ങോട്ടു കൊണ്ടുപോകും? അവിടെയിട്ടുപോകാൻ ഏതായാലും വയ്യ, അതാലോചിച്ചപ്പോൾത്തന്നെ മനസ്സിൽ ഒരു കത്ത്. എങ്കിലും ഈ നിലയിൽ ഒരു ീയെ വീട്ടിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയാലോ? വീട്ടിലേക്കല്ലാതെ എവിടേക്കു കൊണ്ടുപോകും? അയാൾ ചിന്തിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, ചിന്തിക്കാൻ സമയമില്ല. അവൾ ഞരങ്ങുകയാണ്. അടുത്ത നിമിഷം എന്തും സംഭവിച്ചേക്കാം. തുവലിൽ ചാറൽമഴ പറ്റിനില്ക്കുന്ന ഒരു പൂവൻകോഴിയപ്പോലെ , അയാൾ ദേഹമൊന്നു കുടഞ്ഞു. എന്നിട്ട് ഈശ്വരനെ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“വരൂ.”

വരൂ––ആ ഒരൊറ്റ വാക്കു കേട്ടതാടെ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്കു ജീവൻ വീണു. ജീവിതത്തിൽ ഒരിക്കലും അത്രയും മധുരമായ ഒരു വാക്ക് അവർ കേട്ടിട്ടില്ലെന്നു തോന്നുന്നു. ആരണ്ടക്ഷരത്തിൽ ഒരാത്മാവു കുടികൊള്ളുന്നു!

പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ എന്തിനേ അതു പറഞ്ഞതെന്നു രാമൻനായർക്കു തോന്നി. വാസ്തവത്തിൽ അയാൾ പറഞ്ഞതല്ല; പറഞ്ഞുപോയതാണ്. ദേഷ്യം സഹിക്കാതാവുമ്പോൾ ‘കടന്നുപോവൂ’ എന്നു പറയുന്നതുപോലെ, ഒരു ശബ്ദമങ്ങു പുറപ്പെടുവിച്ചു. മനുഷ്യത്വം വിവേകത്തെ തോല്പിച്ചു.

“എനിക്കങ്ങനെ ചെയ്യാൻ വയ്യല്ലോ....” എന്നായി കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ പിന്നത്തെ തേങ്ങൽ.

“എൻറെ കയ്യു പിടിച്ചോളൂ.”

അതും പറഞ്ഞു പോവുകതന്നെയാണുണ്ടായത്. പിന്നെ താമസമുണ്ടായില്ല. അനാഥയായ ആ ീ രാമൻനായരുടെ കൈത്തണ്ടയിൽ പിടിച്ചു കൊണ്ടു വേച്ചുവേച്ചു നടന്നു. ‘വീട്ടിലെത്തുന്നതുവരെ ഒന്നും സംഭവിക്കരുതേ, ഭഗവാനേ!’ എന്നു മാത്രമായിരുന്നു രാമൻനായരുടെ അന്നത്തെ പ്രാർത്ഥന.

രണ്ടുപേരും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അവൾ കൂടക്കൂടെ ഞരങ്ങുകയും നെടുവീർപ്പിടുകയും ചെയ്തു. ഓരോ ഞെരക്കവും അയാളുടെ ഹൃദയത്തെ കിടിലംകൊള്ളിച്ചു. വല്ലതും സംഭവിക്കുമോ?

അല്പാല്പം ആടുന്ന ആ ലാന്തറിൻറെ വെളിച്ചത്തിൽ, അവരുടെ നിഴലുകൾ പിമ്പിൽ കൂടിപ്പിണയുകയും അകന്നുപോവുകയും വീണ്ടും

അതാവർത്തിക്കുകയും ചെയ്തു. ജന്മാന്തരങ്ങളിൽവെച്ച കണ്ടുമുട്ടി അകന്നുപോയി വീണ്ടും കണ്ടെത്തുന്ന രണ്ടാത്മാക്കളപ്പൊലെയായിരുന്നു ആ നിഴലുകൾ. രാമൻനായർ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് ആ നിഴലുകളിലേക്ക് ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി.

നീലപ്പാമ്പുകളപ്പൊലെ, ആടിയുലഞ്ഞു തങ്ങളെ പിൻതുടരുന്ന ആ നിഴൽപ്പാട്ടുകൾ രാമൻനായരുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഭൂതകാലത്തെ കുത്തിയിളക്കുകയായിരുന്നു. 'ഹേയ്, അതൊക്കെ പോട്ടെ... അതൊക്കെ ഇപ്പോഴല്ലല്ലോ വിചാരിക്കേണ്ടത്'' എന്ന് അയാൾ ചിന്തകളെ കടിഞ്ഞാണിട്ടുപിടിക്കാൻ യത്നിക്കുന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, വിചാരങ്ങൾ തിരമാലകളാണ്. പൊന്തിയുയർന്ന് ഉരുണ്ടുകൂടി അലറിപ്പായുന്നു.

കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെ ആദ്യം കണ്ടത് എന്നാണെന്ന് അയാൾക്ക് ഓർമ്മയില്ല. പക്ഷേ, കണ്ടപ്പോൾത്തന്നെ അവൾ ഹൃദയത്തിൽ കയറിക്കൂടിയിരുന്നു. അന്നത്തെ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയും ഇന്നത്തെ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയും തമ്മിൽ എന്തു വ്യത്യാസം! ഇതൊക്കെ എങ്ങനെ സംഭവിച്ചു? അന്ന് എണ്ണമിനുപ്പെഴുന്ന ആ കവിളുകളിൽ യൗവനത്തിൻറെ ഓളങ്ങൾ നിന്നു മുട്ടിത്തിരിയുകയായിരുന്നു. അവിടെ മഴവില്ലുകൾ ഉദിക്കുകയും മറയുകയും ചെയ്തു. മഷി തട്ടിക്കളഞ്ഞ ഭദ്രദീപങ്ങൾപോലുള്ള കണ്ണുകൾ; മഞ്ഞ വരക്കുറി നീുകിടക്കുന്ന നെറ്റിത്തടം; തലയിൽ ഒരമാവാസി രാത്രി മുഴവൻ, അഞ്ചു കുമിളവെച്ച് കമ്മലിൻറെ ഒളി മിന്നുന്ന കാത്. കുലീനമായ മുറുവൽ; കുണുങ്ങിക്കുലുങ്ങിയുള്ള നടത്തം. പച്ചിലപ്പടർപ്പിൽ പകുതി മറഞ്ഞുനില്ക്കുന്ന ഒരു കൊന്നപ്പൂങ്കുലതന്നെയായിരുന്നു അന്നു കുഞ്ചുക്കുട്ടി.

ഇന്നോ?

രാമൻനായർക്കും നിറഞ്ഞ പ്രായമായിരുന്നു. ട്രെയിനിങ് കഴിഞ്ഞ കഷ്ടിച്ച് ഒരു സ്കൂളിൽ പറ്റിക്കൂടിയിട്ടേയുള്ളൂ. നാലര ഉറുപ്പികയാണ് ശമ്പളം. മോശമില്ല. രണ്ടര ഉറുപ്പികകൊണ്ടു ഭക്ഷണം, തേച്ചുകുളി, ക്ഷൗരം എന്നിവയെല്ലാം കഴിയുന്ന കാലം. ബാക്കി രണ്ടുറുപ്പികകൊണ്ടു ഡീക്കടിക്കാം. ബനിയനും തലയിൽക്കെട്ടും കുറുവടിയുമായി എല്ലാ വേലയ്ക്കും പൂരത്തിന്നും മുൻപന്തിയിൽ അയാൾ എത്തും. അക്ഷരശ്ലോകസെറ്റിൽ മൂപ്പരൊരു പ്രമാണിയാണ്. അക്ഷരത്തിന്നക്ഷരം മടക്കിക്കൊടുത്തുകൊണ്ടു പുലരുന്നതുവരെ ഇരുന്നു ശ്ലോകം ചൊല്ലാനുള്ള രാമൻനായർമാസ്റ്ററുടെ കഴിവ് എല്ലാവരെയും അത്ഭുതപ്പെടുത്തിയിരുന്നു.

'ഇയാൾക്കെന്തോ സേവയുണ്ട്, അല്ലെങ്കിൽ ഇങ്ങനെ സാധിക്കില്ല' എന്നാണ് ചിലർ പറഞ്ഞത്. സാധാരണ നിലവാരത്തിൽ കവിഞ്ഞ ഏതു കഴിവും ദേവന്മാരുടെ സഹായംകൊണ്ടേ സാധിക്കൂ എന്നു വിശ്വസിച്ചിരുന്ന നാട്ടുകാർ ആ അഭിപ്രായം ശരിവെച്ചു. വാസ്തവത്തിൽ

രാമൻനായർ മാസ്റ്റർക്കു ശ്ലോകങ്ങളോടുള്ള മമത അവർക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. 'പൂമെത്തലെഴുന്നേറ്റിരുന്നു ദയിതേ....' എന്നു നീട്ടിവലിച്ചങ്ങനെ ചൊല്ലുമ്പോൾ അതിൽ ഒരുതരം ആനന്ദമൂർച്ഛയനുഭവിക്കുകയായിരുന്നു അയാൾ. ഒരക്ഷരശ്ലോകമത്സരം കഴിഞ്ഞാൽ കാര്യമായി എന്തോ ഒന്നു തരമായി എന്നൊരു തോന്നലായിരുന്നു മാസ്റ്റർക്ക്.

നന്നേ വെളുത്ത് അല്പമൊന്ന് അകത്തോട്ടു വളഞ്ഞിട്ടുള്ള ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ, തോലുരിച്ച ഒരു നേന്ത്രപ്പഴംപോലെയായിരുന്നു. എല്ലാ തറവാട്ടമ്മമാരുടെയും ശ്രദ്ധ അയാൾ ആകർഷിച്ചു.

"നല്ല മുഖശ്രീയുള്ള ചെറുപ്പക്കാരൻ!"

"വടക്കനാത്രേ!"

"എന്നാൽ അഭ്യാസിയായിരിക്കും. സംശയമില്ല."

"പക്ഷേ, പറഞ്ഞിട്ടെന്താ?"

"ഉം?"

"ജാതി ഇത്തിരി മോശാ."

"അത്യോ? കഷ്ടായിട്ട്വോ!"

കാരണവന്മാർക്കും മാസ്റ്ററെ വലിയ ഇഷ്ടമായിരുന്നു. സ്വതേ പ്രസരിപ്പുകാരനാണെങ്കിലും തലമുതിർന്നവരോടു വണക്കത്തോടെ പെരുമാറാൻ അയാൾക്കറിയാം.

"അടക്കമുള്ളവനാ." മാസ്റ്ററെ ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ടു പാച്ചമ്മാൻ പങ്കമ്മാനോടു പറഞ്ഞു.

പങ്കമ്മാനും പറഞ്ഞു:"വിവരമുള്ളവനാ."

"തെളിഞ്ഞ ബുദ്ധിയാണെന്നാ കേക്ക്ണ്."

"ബുദ്ധിയോ? കണ്ണാടി! തനിക്കണ്ണാടി! എല്ലാറ്റിൻറേയും മുഖവും ഉണ്ട്."

"നല്ല തറവാടിയാവും."

"ചെറ്റകളും തറവാടികളും എല്ലാ ജാതിയിലും ഉണ്ടന്നേയ്!"

"സ്കൂൾമാസ്റ്ററാണ്. ഇംഗ്ലീഷും അസാരം അറിയാം. എന്നാലും ആ നാട്യം ലേശം ഇല്യാട്ട്വോ!"

"അതാ ബുദ്ധി."

തന്നെപ്പറ്റി പ്രചരിച്ചിരുന്ന ഈ അഭിപ്രായം രാമൻമാസ്റ്ററുടെ ചെവിയിലും എത്താതിരുന്നില്ല. അയാൾ ആഹ്ലാദംകൊണ്ടു. എങ്കിലും അറിഞ്ഞുവെന്നു നടിച്ചില്ല. ഈ നല്ല അഭിപ്രായം കാരണം ആ നാട്ടുമ്പുറത്ത് അയാൾക്കു സുഖമായി ജീവിക്കാൻ സാധിച്ചു.

"നല്ലൊരു കാലമായിരുന്നു അത്! " രാമൻനായർ ഒന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മ അയാളുടെ കൈവിട്ടു തോളിൽ തൂങ്ങിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അവരുടെ ദേഹം വിറയ്ക്കുകയും കുഴയുകയുമാണെന്നു മാസ്റ്റർക്കു

മനസ്സിലാകുന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, രണ്ട് ഫർലോങ് കൂടി നടക്കാതെ നിവൃത്തിയില്ല.

"തോളിൽ നല്ലോണം പിടിച്ചോളൂ." മാസ്റ്റർ ഉപദേശിച്ചു.

"ഉം." കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയമ്മ ഒന്നു മൂളി. അവർ പതുക്കെപ്പതുക്കെ നീങ്ങുകയാണ്. അപ്പോഴും നിഴലുകൾ പിമ്പിൽ കൂടിപ്പിണഞ്ഞു കളിക്കുന്നു.

മാസ്റ്ററുടെ ഹൃദയം ഭൂതകാലത്തിൽ അലഞ്ഞുതിരിയാൻ തുടങ്ങി.

പെട്ടെന്ന് ഒരു രംഗം മാസ്റ്ററുടെ മനസ്സിൽ നിഴലിച്ചു-- കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ മാതാവിന്നു സന്നിപാതം പിടിപെട്ടത്. അത് ആ നാട്ടുമ്പുറത്തു വലിയ ശബ്ദമുണ്ടാക്കി. കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ തറവാടു കനപ്പെട്ടതായിരുന്നു. അത്തരമൊരു വീട്ടിൽ സംഭവിക്കുന്നതെന്തും ശബ്ദമുണ്ടാക്കുമല്ലോ. അവിടെ ആരെങ്കിലും മരിച്ചാൽ മരിച്ചുവെന്നോ ചത്തുവെന്നോ പറയാറില്ല. 'കഴിഞ്ഞു' എന്നാണതിനു വാക്ക്. വരനും വധുവും തമ്മിൽ പണ്ടു കാണാതെ അവിടെ നടക്കുന്ന കല്യാണം 'സ്വയംവര'മാണ്. ആ ഉൾനാടിൻറെ മോന്തായമാണ് ആ പഴയ നായർതറവാട്. നാലുകെട്ടു മാളിക, അതിൻറെ മുറ്റത്തു കൂടിക്കിടക്കാൻ നെല്ല്, പത്തായപ്പുര, കയ്യാല , എട്ടു മുറിത്തൊഴുത്ത്, പടിപ്പുര, കളപ്പുര, കുമിഴക്കല്ല്, ഭഗവതിമണ്ഡപം , വീട്ടിയിൽ കൊത്തിച്ച ചതുരംഗപ്പലക, ആനക്കൊമ്പു കടഞ്ഞുാക്കിയ കരുക്കൾ, ആമാടക്കൂട്ടം, രൂപംകൊത്തിച്ച വളകൾ, അവിലുമാല, കൈതപ്പൂവിൻറെ മണംപൊഴിക്കുന്ന കസവുതരങ്ങൾ, തീർത്ഥക്കിണ്ടി, പൂജത്താലം- - എന്തും അന്തസ്സിൽത്തന്നെ.

'കരിക്കാടി'യും 'ചെമ്പുകാശും' 'പഴുത്തില'യും 'കീറിയതും' വാങ്ങാൻ ഓച്ഛാനിച്ചുനില്ക്കുന്ന അടിയാന്മാരും അന്ന് വീട്ടിലുണ്ടായിരുന്നു. മാസ്റ്റർ ചെന്നപ്പോഴേക്കും ആ നിലയൊക്കെ പോയിരിക്കുന്നു. കുറെയൊക്കെ കാരണവന്മാർ കളിച്ചുകളഞ്ഞുവത്രേ. ആ പ്രവൃത്തിയും അവരുടെ കേമത്തമായിട്ടാണ് ആളുകൾ പറയുക പതിവ്. പിന്നെ 'ചെമ്പുടഞ്ഞാലും ചെരിച്ചുവയ്ക്കുണ്ടാലോ ! ' എന്നു നാട്ടുകാർക്കൊരു സമാധാനവുമുണ്ട്.

ഇത്തരത്തിലുള്ള ഒരു വീട്ടിലെ തറവാട്ടമ്മ പെട്ടെന്നു ബോധരഹിതയായാൽ അതു കുറച്ച് ഒച്ചപ്പാടുണ്ടാക്കാതിരിക്കുമോ? അന്നു വൈകുന്നേരം സ്കൂളിൽനിന്നു വന്നപ്പോഴാണ് മാസ്റ്റർ ഈ വാർത്ത കേട്ടത്. വലിയ ആളുകളല്ലേ, ഒന്നു മുഖംകാണിച്ചുകളയാം എന്നു മാസ്റ്ററും വിചാരിച്ചു.

മാസ്റ്റർ കയറിച്ചെന്നപ്പോൾ ഉമ്മറംനിറച്ചാണുങ്ങളുണ്ട്; അകത്തു നിറച്ചു പെണ്ണുങ്ങളും. ആകപ്പാടെ ഒരു 'കപകപ'. ഒരു മന്ത്രവാദിയിരുന്നു ചെകുത്താന്മാരെ ഉഴിഞ്ഞുകളയുകയാണ്. മാസ്റ്റർ ആകെയൊന്നുനോക്കി. എന്നിട്ടു രണ്ടാംമുണ്ടു പള്ളയ്ക്കും കൈകൾ

പിമ്പുറത്തും കെട്ടി കോലായിൽ ചിന്താമഗ്നനായി ഉലാത്തുന്ന തറവാട്ടിൽ കാരണവരായ പങ്കുമ്മാനോട്ടു ചോദിച്ചു:

"വൈദ്യനെ കിട്ടിയില്ലേ?"

"ഇല്ല." പങ്കുമ്മാൻ പറഞ്ഞു:"എഴുത്തച്ഛൻ പറയുന്നത് ദേവതോപദ്രവമാണെന്നാണ്. അതിന്നൊത്തൂട്ടൊക്കെ ചെയ്യണ്ടും ഉണ്ട്. എന്താ, അതുപോരെ?"

മാസ്റ്റർ ഒന്നു തലചൊറിഞ്ഞ് ഒതുങ്ങിനിന്നു പറഞ്ഞു:"പോരാഞ്ഞിട്ടല്ല; എന്നാലും...."

"ഏ?"

"ഒരു വൈദ്യനേംകൂടി കാട്ടിയാൽ മനസ്സമാധാനമുണ്ടാവൂലോ."

"ഉം." കാരണവർ ഒന്നു മൂളി. കുടുംബസ്നേഹിയായ അദ്ദേഹം സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:"പറഞ്ഞ സ്ഥിതിക്ക് അതു ചെയ്യില്ലാ എന്നു വരണ്ടാ. പിന്നെ ദുഃഖിക്കാൻ ഇടവരുത്തരുതല്ലോ. മാസ്റ്ററുതന്നെ പറയൂ. ആരെയാ വിളിക്കേണ്ടത്?"

"മൂസ്സായാലോ?"

"അത്രയൊക്കെ വേണോ?"

"ഏതായാലും പണച്ചെലവാ. പിന്നെ, സാമാന്യംപോലെയാവുകയല്ലേ നല്ലത്?"

"ശരി, എന്നാൽ മാസ്റ്ററുതന്നെ ഉത്സാഹിക്കണം."

"ആയ്ക്കോളാം."

മാസ്റ്റർ മുറ്റത്തിറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. അന്നു പത്തുനാഴിക രാച്ചെന്നപ്പോഴേയ്ക്കും, ഒരു മഞ്ചലിൽ മൂസ്സതു മുമ്പിലും മാസ്റ്റർ പിമ്പിലുമായി വന്നുകയറി.

"എത്തിക്കഴിഞ്ഞു!" കാരണവർ കുറച്ചത്ഭുതത്തോടെതന്നെ പറഞ്ഞു.

അതു രാമൻനായർക്കുള്ള അഭിനന്ദനമായിരുന്നു.

വൈദ്യനും രാമൻനായരും കാരണവരുംകൂടി അകത്തേക്കു കടന്നു. കർമ്മം കഴിഞ്ഞ മന്ത്രവാദി ഓരംചാരി നില്ക്കുകയാണ്. ചണ്ടിക്കുളത്തിൽ കല്ലിട്ടപോലെ പെണ്ണുങ്ങൾ തത്കാലത്തേക്കൊന്നു വകഞ്ഞു വാങ്ങി നിന്നു. രോഗിണി മുട്ടി മുറിച്ചിട്ടപോലെ കിടക്കുകയാണ്. ചലനമില്ല. കനത്തിലുള്ള ശ്വാസഗതി. അവരുടെ തലയ്ക്കൽ നിറകതിർ പൊഴിച്ചുകൊണ്ട് ഒരു തൂക്കുവിളക്കു നിന്നെരിയുന്നുണ്ട്. കാല്ക്കൽ ഒരാൾ നിറഞ്ഞ കണ്ണുകളോടെ നിശ്ശബ്ദമായിരിക്കുന്നു. അതു കുഞ്ചുക്കുട്ടിയാണ്. പുലർകാലമഞ്ഞിൽ കുതിർന്നു കൂമ്പാറായി നില്ക്കുന്ന ഒരു ആമ്പൽപ്പൂപോലെയുണ്ടായിരുന്നു അവൾ. ആടിക്കളിക്കുന്ന ദീപനാളം അവളുടെ കവിളുകളിൽ ഓളങ്ങളുണ്ടാക്കി. ആ ഇരുത്തം--അത് ഇന്നും രാമൻനായർമാസ്റ്ററുടെ മനസ്സിൽ തങ്ങി നില്ക്കുന്നു . ആ ഇരുപ്പ്

ഓർമ്മവന്നപ്പോൾ, കൂടെ നടക്കുന്ന ആളെ ഒന്നു നോക്കാതിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ഉള്ളിലൊരു ഞെട്ടൽ! എന്തു വ്യത്യാസം!

വൈദ്യൻ പുറത്തേക്കു കടന്നു. കാരണവരും പിന്നാലെ ചെന്നു.

"എന്താ?" കാരണവർ ചോദിച്ചു.

"സന്നിപാതം. ഉടനെ തുടങ്ങണം ചികിത്സ." അദ്ദേഹം പല ചികിത്സകളും വിധിച്ചു.

"എല്ലാം ക്രമമായിട്ടു ചെയ്താൽ രോഗം മാറും" എന്നാശ്വസിപ്പിച്ചു മൂസ്സ് മഞ്ചലിൽ കയറി.

കുറെ വിഷമംപിടിച്ച ഒരു ചികിത്സാക്രമംതന്നെയായിരുന്നു. ദിവസത്തിൽ രണ്ടു നാഴിയിൽപ്പുറം മുലപ്പാൽതന്നെ വേണം. പ്രസവിച്ച പെണ്ണുങ്ങൾ എമ്പാടുമുയുണ്ടെങ്കിലും ഇത്രയധികം മുലപ്പാൽ കറന്നു കിട്ടുക എളുപ്പമല്ല. പിന്നെ ധാരാളം പുളിയെറുമ്പിൻറെ മുട്ടയാണ് ആവശ്യം. ഗോരോചനം, മെരുകിൻപുഴ––അങ്ങനെ വാങ്ങേണ്ട മരുന്നുകൾ വേറെ. കാരണവർ മരുന്നിൻറെ കുറിപ്പിലൂടെ ഒന്നു കണ്ണോടിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:"ഇതൊക്കെ തരാക്കിക്കോളാൻ അസാരം ഞെരുക്കമുണ്ട്."

"ഒക്കെ ശര്യാക്കാംന്ന്–" മാസ്റ്ററങ്ങു പറഞ്ഞു . ഏതു മലയും എടുത്തു മറിക്കാമെന്നു തോന്നിയിരുന്ന പ്രായമായിരുന്നു. അയാൾ വീടുകളിൽ തെണ്ടി നടന്നു മുലപ്പാൽ ശേഖരിച്ചു. ചുവട്ടിൽ മുണ്ടു വിരിച്ച് ഉയർന്ന പുന്ന മരങ്ങളിൽ കയറി കുലുക്കി ഉറുമ്പിൻകൂട്ടുകൾ താഴത്താക്കി. എല്ലാംകൂടി കിഴിയാക്കി , മുലപ്പാലിൽ മുക്കി, താൻതന്നെ മിനക്കെട്ടിരുന്ന് ശിരസ്സിലുരസിപ്പിടിപ്പിച്ചു. ഒരു ദിവസമല്ല, രണ്ടു ദിവസമല്ല, അഞ്ചുദിവസം. ആറാം ദിവസമായപ്പോഴേക്കും രോഗി കണ്ണു തുറന്നു. ക്രമത്തിലുള്ള ചികിത്സയും തുടങ്ങി. ഒന്നരമാസംകൊണ്ടു കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയുടെ മാതാവിന്ന് എഴുന്നേറ്റിരിക്കാമെന്നായി.

"രാമമ്മാസ്റ്ററുടെ ശുഷ്കാന്തികൊണ്ടാണ് ഈ നിലയിലെത്തിയത്." പങ്കമ്മാൻ പറഞ്ഞു.

"അതൊന്നുമല്ല." മാസ്റ്റർ വിനയാന്വിതനായി തുടർന്നു:"അവരുടെ ആയുസ്സിൻറെ ബലവും നിങ്ങളുടെയൊക്കെ ഭാഗ്യവും എന്നു കരുതിയാൽ മതി."

ഇതു പറഞ്ഞപ്പോൾ, വാതില്ക്കൽ മറഞ്ഞുനിന്നിരുന്ന രണ്ടു നീലനേത്രങ്ങൾ കൃതജ്ഞതാനിർഭരമായി തൻറെ മുഖത്തേക്കു പൂജാപുഷ്പങ്ങൾപോലെ വന്നു വീണതു മാസ്റ്റർ കാണുകയുണ്ടായി. പക്ഷേ, കണ്ടുവെന്നു നടിച്ചില്ല.

അങ്ങനെ ആ തറവാട്ടമ്മയുടെ സുഖക്കേടു മാറി. പക്ഷേ, മാസ്റ്റർക്കു ഹൃദയത്തിലൊരു പല്ലുവേദന തുടങ്ങി.

കാറ്റിൽ പറക്കുന്ന ഒരപ്പൂപ്പൻതാടിയാണ് യൗവനമെന്നു രാമൻനായർക്ക് ഇന്നു തോന്നുകയാണ്. ചിലപ്പോൾ അതു പാറിപ്പാറി പുളിയിലും പ്ലാവിലും തങ്ങി അങ്ങനെ നീങ്ങിപ്പോകും. ചിലപ്പോൾ വല്ല തൊട്ടാവാടിക്കാട്ടിലും കുടുങ്ങി മഴനനഞ്ഞുകഴിഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ ഓരോ കാറ്റടിയും അതിനെ കൂടുതൽ കൂടുതൽ കുരുക്കുകയേയുള്ളൂ. രാമൻനായർക്ക് അന്നു പറ്റിയതും അതാണ്. ഹൃദയം ആർദ്രമായിപ്പോയി. അയാൾ ഒരു ചെമ്പകക്കുടിലിൽ കുടുങ്ങി.

അത് ആരുമറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. രണ്ടു ഹൃദയങ്ങളിൽമാത്രം എന്തോ ഒരു തിരുപ്പിടിക്കൽ നടന്നു. ആദ്യത്തെ ഗർഭധാരണംപോലെതന്നെ അല്പമൊരു മോഹാലസ്യമുണ്ടാക്കുന്നതാണ് ആദ്യത്തെ അനുരാഗവും -- സുഖിതമായ ഒരു മയക്കം. അങ്ങനെ രാമൻനായരുടെ ഹൃദയം ഗർഭം ധരിച്ചിരിക്കയാണ്. പിന്നെ തളർച്ചയായി; ചിന്തയായി."അതൊരു വലിയ തറവാടാണ്. പക്ഷേ.... ആ നോട്ടത്തിനർത്ഥമെന്താണ്? കുഞ്ഞുക്കുട്ടിക്കുമില്ലേ ഒരു ഹൃദയം? കുഞ്ഞുക്കുട്ടിക്കില്ലെങ്കിൽ ആർക്കാണ് ഹൃദയമുള്ളത്? എന്നാലും..." അങ്ങനെയുള്ള എല്ലാചിന്തകളും മനസ്സിൽത്തന്നെ അടച്ചുമൂടി. ആരോടു പറയാൻ? അല്ലെങ്കിൽ, ആരോടെങ്കിലും പറയാമോ?

അയാൾ പുറമേ പഴയപടിതന്നെ പെരുമാറി. ദിവസവും കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയുടെ വീട്ടിൽ ചെല്ലും. കാരണവർക്കു വലിയ മമതയാണ്."ബഹുമിടുക്കനാ!" കാരണവർ എല്ലാവരോടും പറയാറുണ്ട്. ലോകവർത്തമാനങ്ങളും പറഞ്ഞു വളരെനേരം അവിടെയിരിക്കും. തികച്ചും അച്ചടക്കത്തോടുകൂടിയ പെരുമാറ്റം. രണ്ടു നീലനേത്രങ്ങൾ എത്തിനോക്കുന്ന ആ ജാലകത്തിലേക്കുപോലും ഒന്ന് എത്തിനോക്കാറില്ല.

ചിലപ്പോൾ കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മ വാതില്ക്കൽ വന്നുനില്ക്കും. തറവാടിൻറെ പഴയ സ്ഥിതിയും ഇന്നത്തെ പ്രാരബ്ധങ്ങളുമൊക്കെയാണ് അവർക്കു പറയാനുള്ളത്. അതൊക്കെ രാമൻമാസ്റ്റർ മൂളിക്കേൾക്കുകയും ചെയ്യും."പ്രമാണപ്പെട്ട ഒരു തറവാടായിരുന്നു ഇത്! ആ കാലമൊക്കെ ഇനി വര്വോ, മാസ്റ്ററേ?" എന്ന് അവർ ഭാവിയിലേക്ക് ദീർഘശ്വാസത്തോടെ നോക്കും.

"ഒന്നും പറയാൻ വയ്യ! ഒക്കെ ഒരു ചക്രംതിരിച്ചിലല്ലേ?" അരവേദാന്തിയുടെ മട്ടിൽ രാമൻമാസ്റ്ററും തട്ടിവിടും.

ആ വീട്ടിൽ വിശേഷിച്ചെന്തുണ്ടായാലും ഓഹരി രാമൻമാസ്റ്റർക്കു കിട്ടും. പിറന്നാളായാലും ചാത്തമായാലും ഒക്കെ ഊണ് അവിടെനിന്നാ. ഗണപതിക്ക് അപ്പംകഴിച്ചാൽ അന്നു വൈകുന്നേരം ഓഹരി നാക്കിലയിലാക്കി കാപ്പണിഞ്ഞ രണ്ടു കൈകൾ വാതില്ക്കൽവെച്ച്

ഉമ്മറത്തേക്കു നീട്ടുന്നതു കാണാം. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മ അതുവാങ്ങി മാസ്റ്റർക്കു കൊടുക്കുകയും ചെയ്യും.

"എനിക്കതിൻറെ ഓർമ്മയുണ്ടായില്ല. മാസ്റ്ററുടെ കാര്യം കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്കു നല്ല ഓർമ്മയാണ്." മകളുടെ ആലോചനാശീലത്തെപ്പറ്റി മതിപ്പു തോന്നിയ അമ്മ തുടരും:"എന്നെ ജീവിപ്പിച്ചതു മാസ്റ്ററാണെന്നാണ് അവളുടെ പക്ഷം!"

അതു കേൾക്കുമ്പോൾ ഹൃദയത്തിന്നൊരു തരിപ്പ്. എന്നാലും ഒന്നും ഉണ്ടായില്ല എന്നമട്ടിൽ മാസ്റ്റർ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

അങ്ങനെ ദിവസങ്ങൾ പറന്നുപോയി. അസ്വസ്ഥങ്ങളായ രാവുകൾ; അവ്യവസ്ഥിതങ്ങളായ പകലുകൾ. താൻ വളരെ നേരമായി ആരോടോ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കയാണെന്നു മാസ്റ്റർക്കു തോന്നി. പക്ഷേ, മൗനമായിട്ടിരിക്കുകയായിരുന്നു.

എങ്കിലും കൂടെക്കൂടെ രാമൻമാസ്റ്ററുടെ ബുദ്ധി ഹൃദയത്തോടു യുദ്ധം വെട്ടിനോക്കാറുണ്ട്: 'ച്ഛെ! ഇതൊക്കെ മോശം. നടക്കാത്ത കാര്യത്തിൽ മനസ്സൂന്നി ആശ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നതല്ല ബുദ്ധി. അവനവനെ ഒതുക്കിനിർത്താനറിയുന്നതാണ് മനുഷ്യൻറെ മഹത്ത്വം!' പക്ഷേ, യുക്തികൊണ്ട് എത്ര നിമിഷം മനുഷ്യനു ജീവിക്കാം; വിശേഷിച്ചും ഒരു കാമുകന്? ഭൂമിയിൽ തൊട്ടാൽ ശക്തി ഇരട്ടിക്കുന്ന രാക്ഷസനാണ് അനുരാഗം. വളയണിഞ്ഞ ഒരു കൈ, ഒരു പാളിനോട്ടം, ആ മുടിയിൽനിന്നു കൊഴിഞ്ഞുവീണ ഒരു പൂ , നടന്നുപോയ കാല്പാടുകൾ, അകന്നു പോകുന്ന വളക്കിലുക്കം, ഒരു നെടുവീർപ്പ്-- അങ്ങനെയുള്ള ഏതും കെട്ടിയിട്ട ആ രാക്ഷസനെ കൂടുതൽ ശക്തനാക്കിത്തീർക്കും. കെട്ടുകൾ പൊട്ടുകയായി. രാമൻമാസ്റ്ററുടെ കാര്യത്തിലും അതുതന്നെയാണ് സംഭവിച്ചത്. തന്നോടുതന്നെ യുദ്ധംവെട്ടി അയാൾ തളർന്നു, അവശനായി.

കുഞ്ചുക്കുട്ടി അമ്പലത്തിൽ തൊഴാൻ പോകുന്നതു പലപ്പോഴും മാസ്റ്റർ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. അഭിമുഖമായിട്ടല്ല; പിമ്പിൽനിന്ന്. നിതംബപ്രദേശം കവിഞ്ഞൊഴുകുന്ന ആ നീലകുന്തളം, പ്രഭാതസൂര്യൻറെ കിരണങ്ങളോടൊപ്പം, അയാളുടെ കണ്ണുകളും പതുക്കെ തടവുന്നുണ്ടായിരുന്നു. കുറച്ചു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ രാമൻമാസ്റ്റർക്കും വന്നുവശായി ഒരു ഭക്തി. ക്ഷേത്രദർശനമങ്ങു തുടങ്ങി.

കുഞ്ചുക്കുട്ടി മടങ്ങുമ്പോഴായിരിക്കും പലപ്പോഴും രാമൻമാസ്റ്റർ ചെല്ലുന്നത്. ചിലപ്പോൾ അവൾ ചെല്ലുമ്പോഴായിരിക്കും അയാൾ മടങ്ങുന്നത്. പെട്ടെന്നുണ്ടാവുന്ന ആ സംഘട്ടനത്തിൽ നാലു കണ്ണുകളും കുറെ ബഹളം കൂട്ടിയില്ലെന്നില്ല. അവൾ നടന്നുമറഞ്ഞാൽ മാസ്റ്റർക്ക് ഒരു

തളർച്ച. അവളോ ചെമ്പനിനീരിൽ വീണ മഞ്ഞുതുള്ളിപോലെ, അയാളെ കാണുമ്പോൾ ആകെ തുടുത്തുപോവും!

പിശുക്കിപ്പിടിച്ചിട്ടാണെങ്കിലും മന്ദസ്മിതങ്ങൾ ഊർന്നുവീഴാൻ തുടങ്ങി. വാക്കുകൾ തുളുമ്പിത്തുളുമ്പിനിന്നു. ഒടുവിൽ രണ്ടും കല്പിച്ചു മാസ്റ്റർ അങ്ങോട്ടു ചോദിച്ചു:"ഇന്നു വൈകിയോ?"

"ഇല്ല." ഒരു മണിനാദം.

"എനിക്കു തോന്നിയതാവും."

"ഉം."

പിന്നെ നിമിഷനേരത്തെ സംഭ്രമം.

"വരട്ടെ."

രണ്ടുപേരും രണ്ടു വഴിക്കു തിരക്കിട്ടുപോയി. അന്നു രാത്രി മാസ്റ്റർ ഉറങ്ങിയില്ല. രണ്ടക്ഷരവും ഒരു മൂളലുമേ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ളു. എങ്കിലും അതിൽ ശബ്ദബ്രഹ്മം മുഴുവൻ ഒതുങ്ങിനില്ക്കുന്നു. എന്നല്ല, അത് ആയിരം മനോജ്ഞങ്ങളായ പടർപ്പുകളോടുകൂടി അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ചുറ്റിക്കയറുകയാണ്. ഒരു ശ്രുതിയിണക്കം; ഒരു ലയം.

ഈ ക്ഷീണംകൊണ്ടാവാം, രണ്ടു ദിവസത്തിനു പിന്നെ ശബ്ദമുണ്ടായില്ല. മൂന്നാം ദിവസം മാസ്റ്റർ ചോദിച്ചു:"ഇന്നു പ്രസാദം കിട്ടിയില്ലേ?"

"ഉവ്വ്."

"മുടിയിൽ കാണാനില്ല."

"വീണുപോയതാവും."

"എന്നാൽ ഞാനതു തിരഞ്ഞെടുക്കും."

അതിന്നു മറുപടിയുണ്ടായില്ല. അവൾ നടന്നുമറഞ്ഞു. ആ സംഭാഷണം വർദ്ധിച്ചു. അതു നീണ്ടു. ഓരോന്നു വിചാരിച്ചിട്ട് വേറെ ഓരോന്നു സംസാരിച്ചു.

കുറച്ചുദിവസംകൂടി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ സംസാരിക്കണമെന്നില്ലാതായി. കണ്ണുകൾ വാചാലങ്ങളായി കഴിഞ്ഞിരുന്നു!

ഇതിനിടയിൽ ശൃംഗാരകവിതകളും ചില നോവലുകളും കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്കു വായിക്കാൻ കിട്ടി; അതിൽ അടക്കം ചെയ്ത ചില കത്തുകളും. പുസ്തകങ്ങൾ തിരിച്ചുകൊടുത്തു. മറുപടിയില്ല.

"മറുപടിയില്ലേ?"

"എന്തിനാ?"

എന്തിനെന്നാണ് മാസ്റ്റർ പറയുക? എങ്കിലും നിർബ്ബന്ധിച്ചുനോക്കി. ഫലമുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ അപേക്ഷയായി പരിഭവംപറച്ചിലായി.

"എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാഞ്ഞിട്ടാ."

"അറിയുന്നമാതിരി മതി."

"എന്താച്ചാൽ പറയാലോ."

ഏതായാലും ഈ നില അധികം നീട്ടിക്കൊണ്ടുണ്ടുപോകാൻ വയ്യാ. മൂന്നു ദിവസം കഠിനമായി ആലോചിച്ച്, നാലാംദിവസം മാസ്റ്റർ ഒരാളെ വിട്ടു; കല്യാണമാലോചിക്കാൻ.

"ആലോചിച്ചു പറയാം" എന്നാണ് മറുപടി.

"അസുഖമായിട്ട് ഒന്നും പറഞ്ഞില്ലല്ലോ?"

"ഹെയ്."

പിന്നീടു മാസ്റ്റർ ആ വീട്ടിലേക്കു പോകാറില്ല. കാത്തു; കാക്കുകയല്ലാതെ എന്തു ചെ യ്യാൻ? ഒന്ന്, രണ്ട്, മൂന്ന് – ഇരുപത്തിനാലു മണിക്കൂറുള്ള ദിവസങ്ങളങ്ങനെ കടന്നുപോവുകയാണ്. ആ ആഴ്ചയുടെ അവസാനത്തിൽ, "മാസ്റ്ററോട് അത്രത്തോളമൊന്നു ചെല്ലാൻ പറഞ്ഞു" എന്ന് ഒരു ഭൃത്യൻ വന്നറിയിച്ചു.

"ആരു പറഞ്ഞു?"

"വല്യമ്മ."

ഹൃദയത്തിന്നൊരു കിടിലം. എന്തായിരിക്കും മറുപടി? എന്തായാലും അതു നേരിടുകതന്നെ വേണം. അയാൾ ചെന്നു. കുശലങ്ങൾക്കുശേഷം കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മ സാവധാനത്തിൽ തുടങ്ങി:"മാസ്റ്ററ് എൻറെ മകനെപ്പോലെയാണ്."

"ഞാനും ഒരമ്മയെപ്പോലെയാണ് കരുതുന്നത്."

"അതെനിക്കറിയാം. അതാണ് ഞാൻ വിളിപ്പിച്ചതും. മാസ്റ്ററു പറഞ്ഞയച്ച കാര്യമൊക്കെ അറിഞ്ഞു..."

"എന്നിട്ട്?" വാക്കു തിരക്കുകൂട്ടി പുറത്തേക്ക് കടന്നു.

"ഒന്നുകൊണ്ടും മാസ്റ്റർക്ക് ഒരു പോരായ്മയില്ല." ആ തറവാട്ടമ്മ ഒന്നു നിർത്തി.

മാസ്റ്റർ ചെവി കൂർപ്പിച്ചിരിക്കയാണ്.

"പക്ഷേ... എന്താണ് ഞാൻ പറയേണ്ടത്?"

"എന്തു പറഞ്ഞാലും എനിക്ക് അലോഹ്യം ഉണ്ടാവില്ല."

"അതോണ്ടാണ് എനിക്കേറെ സങ്കടം. ഇതൊരു പഴേ തറവാട്. മുഖം നോക്കിയാൽപ്പോരാ, കുലവും നോക്കണം എന്നാണ് പഴേ ആളുകളും പറയാറ്. തെറ്റോ ശരിയോ, ഇപ്പോവെച്ചിട്ട് അതൊക്കെയങ്ങു മാറ്റാനും പ്രയാസം. പറയാൻ നന്നേ സങ്കടമുണ്ട്."

"എനിക്കു മനസ്സിലാവുന്നുണ്ട്."

"പുരുഷന്മാരാവുമ്പോൾ ഇങ്ങനെയുള്ള ആഗ്രഹം തോന്നലും ചോദിക്കലുമൊക്കെ സാധാരണയാണ്. അതിലൊന്നും തെറ്റില്ല. പക്ഷേ,

ഒരു കുടും ബത്തിൽ എന്തെല്ലാം മർമ്മം നോക്കണം? ബന്ധുക്കളും സിൽബന്തികളും. ഏ?"

"ശരിയാണ്."

"ഇതിലും നല്ലൊരാളെ അവൾക്കു കിട്ടില്ല. എനിക്കറിയാം."

"അങ്ങനെയൊന്നും പറഞ്ഞൂടാ."

"പറയാം. സ്വത്തുണ്ടാവേരിക്കും! സ്വഭാവം-- അതു വില കൊടുത്താൽ കിട്ടില്ലല്ലോ?" ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ ആ അമ്മ തുടർന്നു:"എന്തു ചെയ്യാം? ഏതായാലും അലോഹ്യം തോന്നരുത്. ആ ഏടങ്ങോട്ടു മറിക്കു."

ആ ഏടുമാത്രമല്ല, അതിനോടനുബന്ധിച്ച പല ഏടുകളും മറിക്കണമെന്നായി മാസ്റ്റർക്ക്. അന്നു രാത്രി മുഴുവൻ ആലോചിച്ചു. ഇനി അവിടെ നില്ക്കുക സാദ്ധ്യമല്ല. പ്രഥമാനുരാഗത്തിൻറെ ശ്മശാനത്തിൽ വീടുകെട്ടി പാർക്കാൻ വയ്യാ.

ഒരു മാസത്തിനുള്ളിൽ അയാൾ അവിടെനിന്നു കെട്ടുകെട്ടി.

"മാസ്റ്ററ് എന്തിനാ പോണേ?" കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മ ചോദിച്ചു.

"വേറെ ഒരു സ്കൂളിൽ ജോലികിട്ടും. ശമ്പളവും കുറച്ചു ജാസ്തി. പിന്നെ പട്ടണം അടുത്തായതുകൊണ്ടു ട്യൂഷൻ കിട്ടിയെന്നുംവരും."

"സമ്പാദ്യം അധികരിക്കുമെന്നുവെച്ചാൽ പോണം. പക്ഷേ, ഞങ്ങളെ മറക്കരുത്; ഞങ്ങളും മറക്കില്ല. ഇതു മാസ്റ്ററുടെ വീടാണ്."

"അതെനിക്കറിഞ്ഞൂടേ!"

മാസ്റ്റർ പടിക്കലേക്കു നീങ്ങി. തുടുത്ത മുഖവുമായി സൂര്യൻ പടിഞ്ഞാട്ടിറങ്ങുകയാണ്. ഇരുട്ടിന്ന് ഒഴുകിക്കൂടുവാനുള്ള വഴിച്ചാലുകൾപോലെ നിഴലുകൾ കിഴക്കോട്ടു നീളുന്നു. ഭൂമി മുറിഞ്ഞുമുറിഞ്ഞു കിടക്കുന്നു എന്നു മാസ്റ്റർക്കു തോന്നി. ആകെ മൂകം. അയാൾ പടിക്കൽ നിന്ന് ഒന്നു തിരിഞ്ഞു നോക്കി. പോക്കുവെയിലിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ട് ഒരാൾ വീട്ടിൻറെ പിൻപുറത്തു നില്ക്കുന്നുണ്ട്. നനഞ്ഞ രണ്ടു കൺകോണുകൾ. അവ, എഴുത്താണിത്തലപ്പുകൾപോലെ, അയാളുടെ ഹൃദയത്തിലേക്ക് ആണ്ടിറങ്ങി. അവിടെ എന്തൊക്കെയോ എഴുതിവയ്ക്കുകയും ചെയ്തു.

മാസ്റ്റർ തല താഴ്ത്തി ഒരൊറ്റ നടത്തം; ഒരു പന്നിപ്പാച്ചിൽ.

"ഹാവൂ....ഗുരുവായൂരപ്പാ!" അടുത്തുനിന്നു പുറപ്പെട്ട ഈ ഞരക്കം മാസ്റ്ററെ വർത്തമാനകാലത്തിലേക്കു പിടിച്ചെടുത്തു . അയാൾ ആ ീയെ ആകെയൊന്നുനോക്കി. ആ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയാണോ ഇത്?

"എത്താറായി. ആ വെളിച്ചം കാണുന്നതാണ് വീട്."

അവർ വേച്ചുവേച്ചു നടന്നു. ചുറ്റും ഇരുട്ട്, പ്രപഞ്ചം ഒരു കരിക്കട്ട പോലെയായിരിക്കുന്നു. അതിന്മേലൂടെ രണ്ടാത്മാക്കൾ അരിച്ചുപോയി. അവർ പടികടന്നു. ആ ീ നിന്നു കിതച്ചു. മാസ്റ്റർ ഉറക്കെ വിളിച്ചു:

"മാധവീ, വാതിലൊന്നു തുറക്കൂ."
ശ്രീത്വമുള്ള ഒരു തറവാട്ടമ്മ വന്നു വാതിൽ തുറന്നു.
"ഇതാ, ഇവരെയങ്ങോട്ടു പിടിച്ചോളൂ."
"ഉം?"
"പറയാം. അങ്ങോട്ട് അകത്തേക്കു കിടത്തൂ."
ആ ീ ആകെയൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ടു കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മയെ താങ്ങി അകത്തേക്കു കൊണ്ടുപോയി. ഒരു നിമിഷത്തിനുള്ളിൽ അകത്തുനിന്നൊരു കല്പനയും കേട്ടു:"എടീ പെണ്ണേ, വടക്കേലെ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയെ ഒന്നിങ്ങോട്ടു വിളിക്ക്."
മണ്ണെണ്ണവിളക്കുമായി ഒരു പെൺകുട്ടി വടക്കുവശത്തേക്കു നീങ്ങി. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ വന്നു; വഴിയേ ഒരു നാലഞ്ചു പെണ്ണുങ്ങളും. നീങ്ങലും പതുങ്ങലും ഞരക്കങ്ങളും. ഇതിന്നിടയിൽ മാധവിയമ്മ ഉമ്മറത്തേക്ക് ഓടിയെത്തി പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ഭർത്താവിനോടു ചോദിച്ചു:"ആരാ?"
"വലിയേടത്തെയായിരുന്നു. നിരത്തിൽ കിടക്കുന്നു."
"എൻറെ ഈശ്വരന്മാരേ!"
"കണ്ടുകൊണ്ടു പോരാനാവോ? ഏതായാലും ഒക്കെ കഴിയട്ടെ."
വീണ്ടും ഞരക്കം; വിതുമ്മിക്കരച്ചിൽ. മാധവിയമ്മ അകത്തേക്ക് ഓടി. മാസ്റ്റർ ഉമ്മറത്ത് ഉലാത്തിക്കൊണ്ടു പ്രാർത്ഥിച്ചു:"ഈശ്വരാ..."

രണ്ട്

പങ്കുമ്മാനും പാച്ചുനായരും വലിയ ചങ്ങാതിമാരായിരുന്നു. ആ രണ്ടു കാരണവന്മാരുടെയും കൂടിച്ചേരലിൽ ഒരുതരം വൈരുദ്ധ്യവുമുണ്ടായിരുന്നില്ല; ഒരാൾ മറ്റേ ആളുടെ അഭിപ്രായങ്ങൾക്കു സമ്മതംമൂളി. അവർക്കു പറയാനും കേൾക്കാനും വളരെ ഉണ്ടായിരുന്നു. എല്ലാം പഴയ കഥകളാണെന്നു മാത്രം. പെൻഷൻ പറ്റിയ രണ്ടുദ്യോഗസ്ഥന്മാർ കൂടിയാൽ രണ്ടുപേർക്കും ഭൂതകാല പരാക്രമങ്ങളെപ്പറ്റി വളരെ പറയാനുണ്ടാവും; രണ്ടു കാരണവന്മാർ കൂടിയാൽ തറവാട്ടുമഹിമകളെപ്പറ്റിയും. എപ്പോഴും പങ്കുമ്മാനാണ് ആരംഭിക്കുന്നത്. നിറഞ്ഞ വെറ്റിലത്തമ്പാച്ചിയിലേക്ക് കൈയിട്ടുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം പറയും:"അൾപ്പോക്കരെ തോല്പിച്ചവനാ ഈ കുടുംബം ഉണ്ടാക്കിയത്?" പരന്ത്രീസുകാരും സാമൂതിരിയും തമ്മിലുണ്ടായ ഇണക്കത്തിൻറെയും പിണക്കത്തിൻറെയും കഥ തുടങ്ങുകയായി; സാമൂതിരി അല്പം തളർന്നിരിക്കുമ്പോൾ ആൽബുക്വർക്കു പെരുമ്പടപ്പു രാജാവിൻറെ സഹായത്തോടുകൂടി സാമൂതിരിയെ ആക്രമിച്ചതും ഇരുന്നൂറ

നായന്മാർ മാത്രമുണ്ടായിരുന്ന സാമൂതിരിയുടെ പട ചെറുത്തുനിന്നതും പങ്കുമ്മാൻ വിവരിക്കും."ആൽബുക്വർക്കിന്നു മുറിപറ്റി, അയാളുടെ മൂന്നു പടനായകന്മാർ മരിക്കുകയും ചെയ്തു." എന്നിട്ടു പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ, ഒരു നിഗൂഢ കാര്യം വെളിപ്പെടുത്തുന്നതുപോലെ, തുടരും:"ആ പടനായകന്മാരിൽ രണ്ടാളെ കൊന്നത് എൻറെ കാരണവരാണ്. അന്നത്തെ പട കണ്ടു സന്തോഷിച്ച സാമൂതിരിപ്പാട്ടു ചാർത്തിത്തന്നതാണ് ആ കിഴക്കേപ്പാടം. മുന്നൂറുപാട്ടത്തിൻറെ നിലം. ഞങ്ങൾ കൊപ്പരക്കച്ചവടക്കാരൻ പോക്കറിന്നു വിറ്റ സ്ഥലം!"

"പോക്കറ് അതുകൊണ്ടു ധാരാളം സമ്പാദിക്കയും ചെയ്തു." പാച്ചു നായർ ഇടപ്പൂൾ തിരുകിക്കൊടുത്തു.

"സമ്പാദിക്കും." പങ്കുമ്മാന് ഉത്സാഹം കയറി:"ശ്രീത്വമുള്ള നിലമാണ്. തിരുവളയനാട്ടമ്മയുടെ തേരുവാഴ്ചയുണ്ട് അതിലേ, അറിയോ?"

"ങാഹാ?"

"അങ്ങനെയുള്ള ഒരു കുടുംബമായിരുന്നു ഇത്, ഇന്നിങ്ങനെയായാലും"

പിന്നെ പാച്ചുനായരുടെ ഊഴമായി. അയാൾക്കുമുണ്ട് മുന്തിയ കഥകൾ പറയാൻ. ആ കുടുംബത്തിൻറെ മഹിമ ലന്തക്കാരുടെ കാലം മുതല്ക്കേ തുടങ്ങുന്നു. വീരഭടന്മാരുടെ പാരമ്പര്യവുമുണ്ട്. അതൊക്കെ ഊതിവീർപ്പിച്ച പറയാൻ തുടങ്ങും.

ഭൂതകാലമഹിമകളിൽ ജീവിച്ചുപോന്ന ആ രണ്ടുപേരും ആയുഷ്കാലത്ത് ഒരു തൊഴിലിനും പോയിട്ടില്ല, പോകയുമില്ല.

"ആരാൻറെ മുറ്റമടിക്കുവാനായിട്ട്, നാരായണാ, എന്നെ ആക്കീടൊല്ലേ" എന്നാണ് പങ്കുമ്മാൻ നിത്യവും പ്രാർത്ഥിക്കുന്നത്. പാച്ചുനായരും ഈ പ്രാർത്ഥനയിൽത്തന്നെ ഉറച്ചുനില്ക്കുന്നു. പക്ഷേ, ആ രണ്ടു കുടുംബത്തിലെയും സ്വത്തുകൾമാത്രം ഉറച്ചുനിന്നില്ല. അവ തൊഴിൽ ചെയ്യുകയും സമ്പാദിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവരുടെ കൈകളിലേക്ക് ഒഴുകിപ്പോയി.

പങ്കുമ്മാൻറെ കുടുംബത്തിൽ ജനസംഖ്യ കുറവാണ്. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയും അമ്മയും പങ്കുമ്മാനും മാത്രമേ ഉള്ളൂ. വിറ്റും തിന്നും കുറക്കാലം കഴിയാം. പാച്ചുനായരുടെ കാര്യമാണ് കുഴപ്പം . ഏഴു പെണ്ണ്, മൂന്നാണ്, രണ്ടു കിഴവികൾ, ഒമ്പതു കുട്ടികൾ--ഇത്രയും പേരുടെ ചെലവുകൾ നടക്കണം. ആരും തൊഴിൽ ചെയ്തു ശീലിച്ചവരല്ല, തൊഴിൽ ചെയ്തു കുടുംബത്തിന് അപമാനമൊന്നും വരുത്തിയിട്ടില്ല. പാച്ചുനായർക്കു പുറമേ രണ്ടാണുങ്ങളാണുള്ളത്--രണ്ടനുജന്മാർ. ഒരാൾക്കു പകിടകളിയും സംബന്ധവുമാണു തൊഴിൽ. ഏച്ചപ്പൻനായരെ മൂന്നു ഭാര്യമാർ ഉപേക്ഷിച്ചു; നാലു ഭാര്യമാരെ ഏച്ചപ്പൻനായർ ഉപേക്ഷിച്ച് ആ വെല്ലുവിളിക്കു മറുപടി നല്കി. ഇപ്പോൾ എട്ടാമത്തെ ഭാര്യയാണ്.

അഞ്ചുകൊല്ലമായിട്ടും ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടില്ല. ആ ീയാണ് അയാൾക്കു ഭക്ഷണവും വ വും കൊടുക്കുന്നത്. ഏച്ചപ്പൻനായ രുടെ അനുജൻ ഗോവിന്ദൻനായരാകട്ടെ, തീരെ വിപരീതം. നാല്പത്തിമൂന്നു കഴിഞ്ഞിട്ടും ഒരൊറ്റ സംബന്ധവുമുണ്ടായിട്ടില്ല. ഏച്ചപ്പൻനായർ അനുജനെപ്പറ്റി പറയുന്നതിങ്ങനെയാണ്:"ഒന്നുകിൽ അവൻ നപുംസകമാണ്; അല്ലെങ്കിൽ സന്ന്യാസി--രണ്ടായാലും ചീത്തയാണല്ലോ."

ജ്യേഷ്ഠൻറെ ഈ വിമർശനത്തെപ്പറ്റി അനുജൻ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. മേച്ചിൽപ്പുറത്തെ മണിക്കാളയെപ്പോലെ, കട്ടിക്കൂടിയ തൻറെ ശരീരവുമായി അയാൾ നടന്നു. 'ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായർ' എന്നാണ് ആളുകൾ അയാളെ വിളിക്കുക പതിവ്. അയാൾക്കും ആ നാട്ടുമ്പുറത്തു ചില സാമൂഹ്യ കാര്യങ്ങൾ നിർവ്വഹിക്കാനുണ്ട്. ഏതു വീട്ടിലും ഒരു സദ്യ വേണമെന്നു വന്നാൽ ഗോവിന്ദൻനായരെ മുൻകൂട്ടി വിളിക്കും. സാമാനത്തിന്നു ചാർത്തു തയ്യാറാക്കുന്നതു മുതൽ വിളമ്പുകാരെ നിയന്ത്രിക്കുന്നതുവരെയുള്ള എല്ലാക്കാര്യവും പിന്നെ ആ മനുഷ്യനായിക്കൊള്ളും. പതിനഞ്ചു ദിവസത്തിന്ന് ആ വീട്ടിലെ ഏകാധിപതി ഗോവിന്ദൻനായരാണ്. വീട്ടുടമസ്ഥന് ഒരു മണി കുരുമുളകോ ഒരു പുകയിലഞെട്ടിയോ വേണമെങ്കിൽ ഗോവിന്ദൻനായരോടു ചോദിച്ചാൽ ചിലപ്പോൾ കിട്ടിയേക്കും. ഒന്നാംകിട നെടുമ്പുരക്കാര്യസ്ഥൻ എന്ന സൽപ്പേര് ഇരുപതു വർഷമായി അയാൾ നിലനിർത്തിക്കൊണ്ടുപോരുന്നു. ഇതിന്നു പുറമേ, അയാൾ ഒരു മന്ത്രവാദികൂടിയായിരുന്നു, കുട്ടികൾക്കു ജപിച്ചൂതൽ മുതൽ ആഭിചാരങ്ങളൊഴിപ്പിക്കൽ വരെയുള്ള വിവിധ കർമ്മങ്ങൾക്കും ഗോവിന്ദൻനായർ ആവശ്യമാണ്. പ്രതിഫലത്തിന്നു പിശകുകയില്ല. ഒന്നും കൊടുത്തില്ലെങ്കിലും ഒന്നു മുറുക്കി നീട്ടിവലിച്ചു തുപ്പി, യാത്രയും പറഞ്ഞങ്ങു നടക്കും. നാട്ടുകാർക്ക് അയാളെ ഇഷ്ടമായിരുന്നു. കല്ലടിക്കോട്ടു നീലി ഗോവിന്ദൻനായരുടെ കൈയിലാണെന്ന് അവർക്കറിയാം. എന്നിട്ടും ആ ശക്തികൊണ്ടു ഇതേവരെ അയാൾ ആരെയും ഉപദ്രവിച്ചിട്ടില്ല, ഉപകാരമുണ്ടുതാനും. ആരു വിളിച്ചാലും ചെല്ലുകയും ചെയ്യും. വേല്വമ്മാനോടുമാത്രം ഒരിക്കൽ 'സാധ്യമല്ല' എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടത്രേ. ആർക്കോ ആഭിചാരം ചെയ്യാൻ വിളിച്ചതുകൊണ്ടാണ് നിഷേധിച്ചതെന്നു ബഹുജനം പറയുന്നു. ഗോവിന്ദൻനായരോട് അതിനെപ്പറ്റി ചോദിച്ചപ്പോൾ,"ആ തന്തയ്ക്കു ഭ്രാന്താണ്" എന്നു മാത്രമേ പറഞ്ഞുള്ളൂ. ഗോവിന്ദൻനായർക്കും സ്വന്തം വിനോദങ്ങളുണ്ട്. ഭദ്രകാളിപ്പാട്ട്, പാന, സർപ്പബലി ഇവയ്ക്കെല്ലാം തിരിയുഴിച്ചിൽ നടത്തുന്നത് എപ്പോഴും ഗോവിന്ദൻനായരാണ്. ഒന്നു വാങ്ങിത്തൊഴുതു ചവിട്ടി, തിരിച്ചൂട്ടു കൈയിലെടുത്താൽപ്പിന്നെ, ഗോവിന്ദൻനായർ ആളൊന്നു മാറും.

വാദ്യങ്ങളുടെ താളത്തിന്നൊപ്പിച്ചു പതുക്കെ തുടങ്ങുന്ന നൃത്തം കയറിക്കയറി വരും. പിന്നെ ആ ചൂട്ട് ആകാശത്തിൽ അനേകം കനകരേഖാചിത്രങ്ങൾ നിർമ്മിക്കുകയായി. അതൊരു കാഴ്ച തന്നെയായിരുന്നു. ഗോവിന്ദൻനായരുടെ തിരിയുഴിച്ചിലില്ലെങ്കിൽ, ആ പാട്ടിനും പാനയക്കും നിറപ്പകിട്ടില്ലെന്നു നാട്ടുകാർ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. ഇതിനു പുറമേ , മൂപ്പർക്കുണ്ടായിരുന്ന ഒരു വിനോദം പകിടകളിയാണ്. ഓണക്കാലത്ത് ഒരു പത്തു 'തൊപ്പി'ക്കു കളിക്കും. പിന്നെ അടുത്ത ഓണത്തിനേ ഒന്നു തൊടുകയുള്ളു. അങ്ങനെ കുറച്ചു വാക്കും ധാരാളം ചലനവുമായി ഗോവിന്ദൻനായർ കഴിഞ്ഞുകൂടി.

പാച്ചുനായർക്ക് അനുജന്മാരോടോ അനുജന്മാർക്കു പാച്ചുനായരോടോ വലിയ ബന്ധമൊന്നുമുള്ളതായി തോന്നിയില്ല. അമ്മയുടെ ചാത്തം അവർ ഒന്നിച്ചിരുന്ന് ഊട്ടാറുണ്ടെന്നു മാത്രം. ആ വീട്ടിലുള്ള ീകളെച്ചൊല്ലിയും അവർ വളരെയൊന്നും വേവലാതിപ്പെട്ടില്ല. 'കിടക്കുന്നല്ലോ അവർക്കു തിന്നാൻ ധാരാളം' എന്നൊരു മട്ടാണ് എല്ലാവർക്കും. പക്ഷേ, കുറയും ചെ്ലികളും വാസമുറപ്പിച്ച ഒരു കൂറ്റൻ നെല്പത്തായമായിരുന്നു വീട്ടിലുണ്ടായിരുന്നത്.

ഏഴു ീകളിൽ അഞ്ചാളുടെയും കല്യാണം കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അനൂഢകളായ രണ്ടു പെൺകിടാങ്ങളും പ്രായം തികഞ്ഞു നില്ക്കുകയാണ്. പക്ഷേ, അതിനെക്കുറിച്ചു കാരണവന്മാർക്കു പരിഭ്രമമൊന്നുമില്ല. അവർ ചെയ്യേണ്ടതൊക്കെ ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ചാക്കുണ്ണിമാസ്റ്ററുടെ സ്കൂളിലയച്ച് എട്ടാംതരം വരെ പഠിപ്പിച്ചു. കഥകളിക്കാരൻ ഗോപിക്കുറുപ്പിനെ വെച്ച് കൈകൊട്ടിക്കളിയും പഠിപ്പിച്ചു. ഇനി ഭർത്താക്കന്മാരിങ്ങു വരണം. തലയിലെഴുത്തിന്നനുസരിച്ച് ഓരോരുത്തൻ വരുമെന്നും അവർക്കുറപ്പുണ്ട്. ശാന്തിക്കാരൻ നമ്പൂതിരി മുതൽ കോല്ക്കാരൻനായർവരെയായി സംബന്ധക്കാരുടെ ഒരു ജാഥ അവിടെ കയറിയിറങ്ങലുണ്ട്. അങ്ങനെയിരിക്കുമ്പോൾ ഒടുക്കത്തെ പെണ്ണിന് ഒരു സംബന്ധാലോചന വന്നു, ഒരു സിങ്കപ്പൂർക്കാരൻ. പാച്ചുനായർക്ക് അതുപിടിച്ചില്ല.

"മൂത്തവൾക്കെന്താ മുടന്തുകാലോ കോങ്കണ്ണോ ഉണ്ടോ?" പാച്ചുനായർ ചോദിച്ചു.

പക്ഷേ, സിങ്കപ്പൂർക്കാരനു പിടിച്ചതു ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയെയാണ്. അവൾ, ഒരു പൂവൻവാഴക്കുമ്പുപോലെ, നില്ക്കുകയാണ്. ഒടുവിൽ പതിവുപോലെ പങ്കുമ്മാൻ മാധ്യസ്ഥ്യം സ്വീകരിച്ചു:

"കാലസ്ഥിതിയും നോക്കേണ്ടേ, പാച്ചുനായരേ?"

അങ്ങനെ ആ കല്യാണം നടന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി കുറേശ്ശ പണമയയ്ക്കാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ പാച്ചുനായരുടെ അസുഖത്തിനു മൂർച്ച കുറഞ്ഞു. അയാൾ

അനുഗ്രഹബുദ്ധിയോടെ പറയുകയും ചെയ്തു:“കുരുത്തമുള്ള പെണ്ണാ. തലയിലെഴുത്തു നന്ന്. ജാതകം വിശേഷമാണ്.”

“അന്നതു ചെയ്തതു നന്നായി.” പങ്കുമ്മാൻ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി.

“ഇവിടെയും ഉണ്ടല്ലോ ഒന്ന്.” പാച്ചുനായർ പങ്കുമ്മാനെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെക്കുറിച്ചായിരുന്നു ആ സംസാരം.

രാമൻമാസ്റ്റർ പോയതിനുശേഷവും കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്കു കല്യാണാലോചന വന്നു. ഒരു റവന്യു ഇൻസ്പെക്ടർതന്നെ ആലോചിക്കുകയുണ്ടായി. ഒരു മേൽമീശക്കാരൻ വടക്കൻ. കാരണവർക്കു പിടിച്ചില്ല:“കുലം എന്തോ ഏതോ? പോരാത്തതിനു മൂക്കിന്നു ചുവട്ടിൽ ഒരു തേരട്ടയും---വേണ്ടാ ഇവിടെ.”

അങ്ങനെ കുലദോഷവും മേൽമീശയും കാരണം വരന്മാർ തള്ളപ്പെട്ടു. ഒരു ചേരിക്കൽ കാര്യസ്ഥനോ ദേവസ്വം വിചാരിപ്പുകാരനോ വന്നുചേരണമെന്നു കാരണവർ പരദേവതയോടു പ്രാർത്ഥിച്ചു. അത്തരക്കാർ എണ്ണത്തിൽ കുറവും ആവശ്യക്കാർ ജാസ്തിയുമായിരുന്നതുകൊണ്ട് പരദേവത നിസ്സഹായയായി.

“കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്കു പാകത്തിൽ എനിക്കൊരു അനുജനില്ലാതായി.” പാച്ചുനായർ പറഞ്ഞു.

“നമുക്കു സ്നേഹത്തിനേ യോഗമുള്ളൂ. ബന്ധുത്വത്തിന്നില്ല.” പങ്കുമ്മാനും വിഷാദിച്ചു.

വിവാഹാലോചനയുടെ തിരക്ക് അവസാനിക്കുകയായിരുന്നു. തിമർത്ത മഴയ്ക്കുശേഷം ഇറ്റാരലിറ്റുന്നതുപോലെ ഇടയക്ക് ആരെങ്കിലും പെണ്ണു കാണാൻ വരും. അതോടെ ആലോചനയും അവസാനിക്കും. ഒടുവിൽ അതും നിന്നു. ഉത്സവം കഴിഞ്ഞ പൂരപ്പറമ്പ്; കഴിഞ്ഞുപോയ ബഹളങ്ങളുടെ ഓർമ്മകൾ മാത്രം തങ്ങിനില്ക്കുന്ന മൂകമായ അന്തരീക്ഷം.

പൂക്കാലം കാട്ടുചെടിയിലും ആകർഷകത വിടർത്തുന്നു. ഉണ്ണികൾ വിരിയുമ്പോൾ ആ മനോജ്ഞത ഘനീഭവിച്ച ഓർമ്മകളായി ഉന്മേഷം നേടും. എന്നാൽ മുരടിച്ച വസന്തത്തിൻറെ പഴുതുകളിലേക്ക് തണുപ്പും വഴുവഴുപ്പുമെഴുന്ന വിഷാദവും ഇഴഞ്ഞെത്തുന്നു. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ മുഖത്തും അതായിരുന്നു. എന്തോ പൊയ്പോകുന്നുണ്ട്, കാര്യമായ എന്തോ ഒന്ന്. സൃഷ്ടി തിരിഞ്ഞു നോക്കാത്തിടത്തു മനുഷ്യകർമ്മങ്ങൾ താത്കാലികങ്ങളായ ഉന്മേഷങ്ങളെങ്കിലും വിടർത്തും--തേവി നനച്ച ചെടിയിലെന്നപോലെ. കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്ക് അതുമില്ല. അവൾ തറവാട്ടിനുള്ളിൽ കിടന്നു മുട്ടിത്തിരിയുകയാണ്. ഓട്ടപ്പാത്രത്തിലൂടെ വെള്ളം ചോർന്നു പോകുന്നതു കാണാൻ പാകത്തിൽ ദാഹിച്ചുപൊരിയുന്ന ഒരാളെ

പിടിച്ചുകെട്ടിയിരിക്കുകയാണ്. ചോർന്നു പോകുന്ന ഓരോ തുള്ളിയും ചലനവും ചൈതന്യവുമാണ്, ജീവനാണ്.

രാമൻമാസ്റ്റർ ഇറങ്ങിപ്പോയ ദിവസം കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്ക് ഈ പ്രപഞ്ചത്തിലെ ഓരോ പരമാണുവിനോടും വിളിച്ചു ചോദിക്കണമെന്നു തോന്നി: ഇതു ശരിയാണോ? പക്ഷേ, ഒരു പരമാണുവോടുപോലും ചോദിച്ചില്ല. നിശ്ശബ്ദയാവാനാണ് ആ തറവാട് അവളെ പഠിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. സഹിക്കാനുള്ളതാണ് പെണ്ണിൻറെ ജന്മം. പ്രസവിക്കാൻ വയ്യാത്ത ഒരു ഗർഭംപോലെ, ആ ചോദ്യം അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ കിടന്നു വിങ്ങി ശ്വാസംമുട്ടി ചത്തളിഞ്ഞു; രക്തത്തിൽ വിഷാണുക്കൾ സംക്രമിപ്പിച്ചു, വെറുപ്പും വിഷാദവും വളർന്നുവരികയായിരുന്നു.

എങ്കിലും കുളിയും ക്ഷേത്രദർശനവും ഭക്ഷണവുമെല്ലാം ക്രമത്തിൽ നടന്നു. പക്ഷേ, ഉറക്കമില്ലാത്ത രാത്രിയുടെ മധ്യയാമത്തിൽ ഹൃദയത്തിനടിയിൽനിന്ന് ഒരു പൊട്ടിക്കരച്ചിൽ. അതാരും കേട്ടില്ല. ലോകം മുഴുവൻ കേൾക്കുന്നുണ്ടെന്ന് കുഞ്ചുക്കുട്ടിക്കു തോന്നി. പ്രതിശബ്ദമുണ്ടോ? ഇല്ല.

പ്രഥമാനുരാഗം പൊട്ടിത്തകർന്ന അവൾക്ക് സന്ന്യാസിമഠത്തിലേക്കോ വിപ്ലവപ്രസ്ഥാനത്തിലേക്കോ വെപ്പാട്ടിസ്ഥാനത്തേക്കോ പോകാൻ തക്കമുണ്ടായിരുന്നില്ല. അവൾക്കൊരു വെറും ഭാര്യയാകാം. റവന്യൂ ഇൻസ്പെക്ടർ വന്നപ്പോൾ കുഞ്ചുക്കുട്ടി ആശിച്ചു. പിന്നെ ഓരോരുത്തൻ വരുമ്പോഴും ആശിച്ചു. ഒന്നും ഫലിച്ചില്ല.

അമ്മയുടെ നെടുവീർപ്പും തലയിലെഴുത്തിനെക്കുറിച്ചുള്ള അമ്മാമൻറെ പ്രഭാഷണങ്ങളും ആദ്യമാദ്യം അവളെ വിമ്മിട്ടപ്പെടുത്തിയിരുന്നു. പതുക്കെ അതും പരിചിതമായി. ഇനി കൂട്ടലും കിഴിക്കലുമില്ല. വന്നപോലെ ഈ ലോകത്തിൽനിന്ന് ഇറങ്ങിപ്പോകാം. അവൾ വെളിച്ചത്തിനു നേർക്കുള്ള വാതിൽ ചാരി, ആ ഇരുട്ടിലും അവളുടെ മനസ്സു മന്ത്രിച്ചു: എന്തോ ഒന്നു കൂടി അറിയാനുണ്ടല്ലോ. എന്ത്?––

അകത്തെന്നപോലെ, പുറത്തും കഷ്ടപ്പാടുകൾ വർദ്ധിച്ചുവരികയായിരുന്നു. ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു കാരണവർ വന്നു പറയും: "കുഞ്ചുക്കുട്ടീ, ഈ ആധാരത്തിൽ ഒന്നൊപ്പിടൂ."

കാരണവർ വിരൽ വെച്ചേടത്ത് അവൾ ഒപ്പുവെച്ചുകൊടുത്തു. എന്താണ് ആ ആധാരം? അഥവാ എന്തിനു ചോദിക്കുന്നു? ആർക്കുവേണ്ടി? അടുത്ത തലമുറയിൽ വാവലും മലങ്കടന്നലും കൂടുണ്ടാക്കാൻപോകയാണ് ആ തറവാട്ടിൽ! ഭാവി ഒരു പ്രേതംപോലെയാണ് പടിക്കൽ നിൽക്കുന്നത്.

"പോയി തുലയട്ടെ." കുഞ്ചുക്കുട്ടി തന്നത്താൻ പറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു ചുണ്ടു ചുവക്കെ, ഒന്നു മുറുക്കുകയും ചെയ്തു--താനൊരു ധിക്കാരം കാണിക്കുകയാണെന്നമട്ടിൽ.

ഒരുനാൾ ഉച്ചയ്ക്ക് അവൾ തെക്കിനിത്തറയിൽ ചിന്താശൂന്യയായിരിക്കുകയാണ്. പെട്ടെന്ന് കാരണവർ കിതച്ചുകൊണ്ടു ചവിട്ടിക്കയറി വന്നു വിളിച്ചു:

"കുഞ്ചുക്കുട്ടീ!"

"ഉം?"

"അവരതാ വര്ണു!"

"ആര്?"

"ഖിലാഫത്തുകാര്!"

"ആര്?"

"ലഹളക്കാരേയ്. ഇല്ലത്തെ പത്തായപ്പുരയിലേക്കു വന്നുതുടങ്ങിയെന്നോ വന്നുവെന്നോ ഒക്കെ കേട്ടു."

ഈ സംഭാഷണം കേട്ടുകൊണ്ടു കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മയും അങ്ങോട്ടു വന്നു. അവർ ചോദിച്ചു:"നേരാണോ?"

"അതേ."

ലഹള സംബന്ധിച്ച എമ്പാടും കഥകൾ മുമ്പുതന്നെ നാട്ടുമ്പുറങ്ങളിൽ പ്രചരിച്ചിരുന്നു. കുളക്കടവുകളിലും അമ്പലമുറ്റത്തും മുക്കൂട്ടപ്പെരുവഴികളിലും അതു ചർച്ചാവിഷയമായിട്ടുണ്ട്. അസംഘടിതമെങ്കിലും ആവേശകരമായ ഒരു ജനപ്രതിഷേധം തരംതാഴ്ന്ന് അക്രമപ്രവർത്തനങ്ങളായി മാറിയിരിക്കയാണെന്നൊന്നും ആർക്കും അറിഞ്ഞുകൂടാ. കൊലയുടെയും കൊള്ളയുടെയും തോലുരിയലിൻറെയും കഥകളായിരുന്നു പ്രചരിച്ചിരുന്നത്. കുറെ സത്യങ്ങളുണ്ടായിരുന്നു. സത്യങ്ങളേക്കാൾ ഊതിവീർപ്പിച്ച കഥകൾ പ്രചരിച്ചു . മുന്നൂറ്റിച്ചില്വാനം ഹിന്ദു ീകളിൽനിന്നായി അറുന്നൂറില്പരം മുലകൾ ചെത്തിയെടുത്തതായി ഒരു കഥ പ്രചരിച്ചു. അവ വഴിപാടുചിരട്ട കൂട്ടിയപോലെ കൂട്ടിയിട്ടിരിക്കയാണ്. പിന്നെ എണ്ണൂറ്റിച്ചില്വാനം മൂക്കരിഞ്ഞ കഥയാണ് പ്രചരിച്ചത്. മൂക്കു നഷ്ടപ്പെട്ടതു പുരുഷന്മാർക്കാണ്.

"കുണ്ടോട്ടി അങ്ങാടീല് മനുഷ്യത്തോലുകൊണ്ടാണത്രേ ചെരുപ്പുണ്ടാക്കുന്നത്!" കുളക്കടവിൽവെച്ച് ഒരാൾ പറയുന്നതു കേട്ടു.

"നേരോ?" വേറൊരാൾ അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

"പിന്നെ പൂക്കോട്ടൂരൊക്കെ അവരു പിടിച്ചടക്കിയത്രേ. അമ്പലമൊക്കെ നിസ്കാരപ്പള്ളിയാക്കി മാറ്റി!"

"എൻറെ ഈശ്വരന്മാരേ!"

"ശർശരാന്ന് ആളുകളെ പിടിച്ച് മാർഗ്ഗം കൂട്ടുന്നുണ്ടത്രെ!"

“സർക്കാര് ഇതു നോക്കിനിൽക്കാണോ?”
“യുദ്ധം നടക്കുന്നുണ്ടത്രേ. ഇന്നലെ അയ്യപ്പൻനായരു ചന്തയിൽനിന്നു വന്നപ്പോ എന്തൊക്കെ കഥയാ പറഞ്ഞത്!”
“കലി വന്നു!”
“കലി മുഴുത്തു!”
“ചേലക്കലാപംപോലെത്തന്നെ.” ഒരമ്മ തൻറെ ചരിത്രബോധം വെളിപ്പെടുത്തി.
“എന്തിനാ ഇവരു പുറപ്പെടുന്നത്?”
“രാജ്യം പിടിക്കാനും കൊള്ളയടിക്കാനും.”
“മാർഗ്ഗം കൂട്ടുന്നതോ?”
“അവരൊക്കെ മാപ്പിളമാരല്ലേ?”
“ഗാന്ധിം മാപ്പിളയാ?”
“പിന്നല്ലേ! അപ്പുക്കുട്ടൻ ഇന്നാള് അയാളുടെ ചിത്രം കാട്ടിത്തന്നു. തലമൊട്ടയടിച്ചു തൊപ്പിയും വെച്ചിട്ടുണ്ട്.”
“എൻറെ തേവരേ! അവിടുന്നുതന്നെ കാത്തോളണെ!”
ഈ വർത്തമാനങ്ങളൊക്കെ ആ ീയും ചെവിക്കൊണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഖിലാഫത്ത് പ്രസ്ഥാനം സാധാരണക്കാരൻ അറിഞ്ഞത് ഒരു ലഹളയായിട്ടാണല്ലോ. കാരണവരുടെ വാക്കു കേട്ടപ്പോൾ അരിഞ്ഞ മൂക്കുകളുടെയും മുലകളുടെയും കണക്ക് അവരുടെ ഉള്ളിൽ പൊന്തിവന്നു. അവർ ഞെട്ടിപ്പോയി. നെഞ്ചിൽ നിന്ന് ഒരു ചൂട് അരിച്ചുപൊന്തി. അവർ കിതപ്പോടെ ചോദിച്ചു: “എന്താ വഴി ഏട്ടാ?”
“ഉടനെ പുറപ്പെടണം.”
“എവിടേക്ക്?” കുഞ്ചുക്കുട്ടിയാണ് ചോദിച്ചത്.
“നിശ്ചയമില്ല. എന്നാലും നിൽക്കാൻ പറ്റില്ല. കെട്ടുകെട്ടിക്കോളൂ.”
“എങ്ങോട്ടാ പങ്കുമ്മാൻ!” ഇക്കുറി ശബ്ദിച്ചതു പിന്നിൽനിന്നൊരു ശബ്ദമാണ്. എല്ലാവരും ഞെട്ടിപ്പോയി. ഹാവൂ!
ഇരുമ്പൻ ഗോവിന്ദൻനായരാണ്.
“ഏട്ടനെവിടെ, ഗോവിന്ദൻനായരേ?” പങ്കുമ്മാൻ കിതച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.
“ഇതാ, ഇപ്പോ പോയേ ഉള്ളൂ.”
“എങ്ങട്ട്?”
“പെണ്ണുങ്ങളേംകൂട്ടി ഗുരുവായൂർക്കങ്ങട്ടുപോയി. അവിടെനിന്ന് ഇനി എങ്ങോട്ടാ പോവ്വാ എന്നൊട്ടു നിശ്ചയവുമില്ല.”
തൻറെ സഹചാരിയായ പാച്ചുനായർ തന്നെ ഗൗനിക്കാതെ ഓടിയത് പങ്കുമ്മാനെ വ്യസനിപ്പിച്ചു. പക്ഷേ, അതാലോചിക്കാൻ അപ്പോൾ സമയമില്ല.

"ഞാനേ ഇപ്പോൾ കഷ്ടത്തിലായത് ഗോവിന്ദൻനായരേ!" ഒരപേക്ഷാസ്വരത്തിലാണ് കാരണവർ അതു പറഞ്ഞത്.

"വേവലാതിപ്പെടേണ്ടാ, പുറപ്പെട്ടോളൂ."

"എങ്ങട്ട്?"

"സ്ഥലമൊക്കെ ഉണ്ടാവും."

കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മ അമ്പരന്നുനിൽക്കുകയാണ്. മകളാവട്ടെ, ഒന്നും കാണാത്തതുപോലെയും കേൾക്കാത്തതുപോലെയും ഒതുങ്ങിക്കുമ്പിനില്ക്കുന്നു. ഗോവിന്ദൻനായർ ആകെയൊന്നു നോക്കിയിട്ടു നിർബ്ബന്ധിച്ചു:"ഇനി താമസിക്കണ്ടാ."

താമസിക്കണമെന്ന് ആർക്കുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. വാതിലൊക്കെ അടച്ചു പൂട്ടി ഓരോ കൊച്ചുഭാണ്ഡവുമായി അവർ പുറപ്പെട്ടു.

"പിൻപുറത്തൂടെ ഇറങ്ങാം," ഗോവിന്ദൻനായർ നിർദ്ദേശിച്ചു. ആ കുടുംബം അയാളെ പിൻതുടർന്നു. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മയ്ക്ക് ആ തറവാട്ടിലേക്ക് ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കാതിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അവിടത്തെ ഓരോ മണൽത്തരിയോടും ഇഴുകിപ്പിടിച്ചതാണ് ആ ജീവിതം.

ഇടവഴി കടന്ന്, പാടത്തേക്കെത്തി. ചുറ്റും ഒന്നു നോക്കി. കൊയ്ത്തു കഴിഞ്ഞ് പാടങ്ങളിൽ കോൺവലിച്ചുപോകുന്ന കാലടിച്ചാലുകളിലൂടെ അവർ നടന്നു. കുന്നും കടന്ന് അപ്പുറത്തെത്തിയപ്പോൾ അപകടമേഖല കഴിഞ്ഞതുപോലെ ഗോവിന്ദൻനായർ നെടുതായി ഒന്നു നിശ്വസിച്ചു.

"അധികാരിയുടെ അളിയൻറെ വീടാണ് അക്കാണുന്നത്." ഗോവിന്ദൻനായർ വലിയ ഒരു പടിപ്പുര ചൂണ്ടിക്കാട്ടി. ആരും മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. നിറയെ വിയർപ്പുപൊടിഞ്ഞ് കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ മുഖം പറങ്കിമാങ്ങ പോലെ തുടുത്തിരുന്നു.

"വരൂ." ഗോവിന്ദൻനായർ മുമ്പിൽ നടന്നു. അമ്പതു കല്ലൊതുക്കുകളും ഒരു കൂറ്റൻപടിപ്പുരയും പിന്നിട്ടുചെന്നത് ഒരു വിശാലമായ മുറ്റേത്തക്കാണ്. അവിടെ ആളുകൾ കൂടിനിൽക്കുന്നുണ്ട്.

"എന്താ ഇപ്പോഴത്തെ സ്ഥിതി?" ആരോ ചോദിച്ചു.

"ഇല്ലത്തു കവർച്ച." ഗോവിന്ദൻനായർ അറിയിച്ചു.

"അത്രയ്ക്കായി! എങ്കിൽ കരുതിനിൽക്കണം." ഒരു കുറുവടിക്കാരൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു.

ആ വീടു നിറച്ചും അഭയാർത്ഥികളാണ് -- ീകളും കുട്ടികളും കിഴവികളും കിഴവന്മാരും. ആരും ഒന്നും മിണ്ടുന്നില്ല. ഓരോ മൂലയ്ക്കൽ കുനിക്കൂടിയിരിക്കുന്നു. കുട്ടികൾമാത്രം വട്ടംകൂടിയിരുന്നു കൊത്തിക്കല്ലാടുകയും 'അക്കുത്തിക്കുത്തി' കളിക്കുകയുമാണ്. അവരും ഉറക്കെ വർത്തമാനം പറയുന്നില്ല. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയും അമ്മയും ആ ജനക്കൂട്ടത്തിലേക്ക് ചേർന്നു.

കെട്ടുറപ്പും കാവലുമുള്ള വീടന്വേഷിച്ചു വന്നതാണ് ആളുകൾ. പടിപ്പുര, പത്തായപ്പുര, കയ്യാല, നാലുകെട്ടുമാളിക എന്നിവയ്ക്കു പുറമേ ചുറ്റും കന്മതിലുമുണ്ട്. വീട്ടുടമസ്ഥനായ പണിക്കരാകട്ടെ, എല്ലാവർക്കും അഭയം നല്കി. നാട്ടിൽ പ്രമാണിയായ അദ്ദേഹത്തിനു സർക്കാരിനോട്ടു കൂറുണ്ട്. അഭയാർത്ഥികളെ നോക്കേണ്ടതു തൻറെ ചുമതലയാണ്. കഞ്ഞിവെച്ചുകൊടുക്കാൻ ഏർപ്പാടു ചെയ്തിരിക്കുന്നു. പോലീസിലേക്ക് ആൾ പോയിട്ടുമുണ്ട്.

പുരുഷന്മാർ ഉഷാറായി നില്ക്കുന്നു. കുറുവടി, കവണ, കല്ല് എന്നീ ആയുധങ്ങൾ ശേഖരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഒരു കൈ നോക്കാൻ തന്നെ ഉറച്ചിരിക്കയാണ്. അക്കൂട്ടത്തിൽ അഭ്യാസികളുണ്ട്. അഭ്യാസികളാണെന്നു നടിക്കുന്നവരുമുണ്ട്. ഗോവിന്ദൻനായർ കൂട്ടത്തിൽ ചേർന്നപ്പോൾ എല്ലാവരും അയാളെ നോക്കി; ഒരു ഭീമൻ!

ഇല്ലത്തു നടന്ന അക്രമങ്ങൾ കൂടക്കൂടെ ഓടിപ്പോകുന്ന ആളുകളിൽ നിന്നു പണിക്കരുടെ വീട്ടിൽ അറിയുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അവിടെ കൊള്ള നടന്നു, കൊലപാതകങ്ങളും നടന്നു. ലഹളക്കാർ വന്നു പണവും നെല്ലും ചോദിച്ചു. നമ്പൂതിരിയെ കൊല്ലണമെന്ന് അവർക്കുണ്ടായിരുന്നില്ല. കൊല്ലുന്നത് ആദായകരമല്ല. കൊടുക്കാമെന്നു പറഞ്ഞു നമ്പൂതിരി അവരെ പത്തായപ്പുരക്കോലായിലിരുത്തി. എന്നിട്ട്, പിന്നിലൂടെ പോലീസിലേക്ക് ആളെയും അയച്ചു. അക്രമത്തിനു വരുമ്പോൾ പോലീസസഹായം തേടണമെന്ന നിയമം അദ്ദേഹത്തിന്നറിയാമായിരുന്നു. പോയത് ഒരു ഇലമുറിക്കാര്യസ്ഥനായിരുന്നു--ഒരു വങ്കശ്ശിരോമണി. അവനെ ലഹളക്കാരുടെ ഒറ്റുകാർ കടന്നുപിടിച്ചു. കാര്യം പുറത്തായി. പിന്നെ ഉണ്ടായത് ഒരു കൂട്ട വാങ്കുകൊടുക്കലാണ്."അല്ലാഹു അക്ബർ!...." പത്തായപ്പുരക്കോലായിലിരുന്നവർ ഇല്ലത്തിനകത്തേക്ക് ഒരു കയറ്റം. ഇടിയും ചവിട്ടും വധവും നടന്നു. ഹാലിളകിയ ജനക്കൂട്ടമായിരുന്നു. ആദ്യത്തെ രക്തത്തുള്ളിയുടെ കാഴ്ച അതിന് മുഴു ഭ്രാന്താക്കി. നിർജ്ജീവമായ കണ്ണുകളോടെ അന്തർജ്ജനങ്ങൾ ചുമരിനോടൊട്ടിച്ചേർന്നുനിന്നു--ചുമരിലേക്കങ്ങോട്ട് അലിഞ്ഞുചേരാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നതുപോലെ. അവിടേക്ക് ഒരു തള്ളിക്കയറ്റം. ഓട്ടുവളകൾ അണിഞ്ഞ കൈകൾ മാത്രം 'അരുതേ' എന്നു കെഞ്ചി. അന്നു വൈകുന്നേരമായപ്പോഴേക്കും വിജനമായ ആ ഇല്ലത്തെ വടക്കിനിക്കെട്ടിൽ ഔപാസനകുണ്ഡത്തിനടുത്തു ചോര തളംകെട്ടി നിന്നു. തണുത്ത കാറ്റിൽ അതു കട്ടപിടിക്കുകയായിരുന്നു.

പണിക്കരുടെ വീട്ടിലെ പടിപ്പുരവാതിൽ തഴുതിട്ടു. കവണകളും കുറുവടികളുമേന്തിയ പുരുഷന്മാർ ഉഷാറായി. പോലീസിൻറെ

വരവുകാണാതെ പണിക്കർ അമ്പരന്നിരിക്കയാണ്. കൂട്ടിൽ കുടുങ്ങിയ പുമെരുപോലെ, അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടക്കുന്നതിനിടയിൽ അദ്ദേഹം വിളിച്ചു ചോദിച്ചു:"അവർ വന്നോ?"

"ഇല്ല."

"ഇത്ര താമസമെന്താ?"

"ആറുനാഴിക നടന്നെത്തേണ്ടേ?"

"പോയവനേയും കാണാനില്ലല്ലോ."

"വരും."

പണിക്കർക്ക് ഉൾക്കിടിലം: പോലീസ് വന്നില്ലെങ്കിലോ?

ആശങ്കാകുലമായ ആ അന്തരീക്ഷത്തിലേക്കു കടന്നുവന്നത് ഒരാർപ്പുവിളിയാണ്. ദൂരെനിന്ന് ഒരു മുഴക്കംപോലെയേ കേൾക്കാനുള്ളു. ചിലർ മരക്കൊമ്പുകളുടെ കവിളിയിൽ കയറി ഇരിപ്പുറപ്പിച്ചു ദൂരേക്കു നോക്കി.

ചോദ്യവും ഉത്തരവുമില്ല. നിശ്ശബ്ദം.

അഴിഞ്ഞ പിൻകുടുമ ചിതറിക്കൊണ്ട് ശാന്തിക്കാരൻ എമ്പ്രാശ്ശൻ ഓടിക്കിതച്ചു വന്നു പറഞ്ഞു:"അവറ് ബറുന്നു!"

"ഹേ?"

അതിനുത്തരം പറയാതെ അയാൾ പിൻതിരിഞ്ഞു. കട്ടപൊളിച്ചിട്ട കണ്ടങ്ങളിലൂടെ ഓടി ഇരുട്ടിൽ മറഞ്ഞു.

പടിവാതിലടച്ചു. ഇരുമ്പുദണ്ഡുകൾ ചേർത്തുറപ്പിച്ചു. കവണയും കല്ലുമായി എല്ലാവരും കാത്തുനിന്നു. സൂചി വീണാൽ കേൾക്കാം. ഒരു പരീക്ഷണഘട്ടം അടുത്തുവരുന്നു.

ഇരമ്പം കൂടുതൽ വ്യക്തമായി. മരക്കൊമ്പത്തിരുന്നവർ ഉരസിയിറങ്ങിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:"പന്തങ്ങൾ! പന്തങ്ങൾ!"

"ഹേ!"

"എമ്പാടും പന്തങ്ങളുണ്ട്!"

കാലിൻറെ പെരുവിരലുകളിൽ ഒരു തരിപ്പ്. അതു മേല്പോട്ടു കയറുകയാണ്. ീകൾ കുട്ടികളെ മാറോടു ചേർത്തുപിടിച്ചു. കുഞ്ചുക്കുട്ടി കണ്ണും നട്ടിരിക്കയാണ്. അവളുടെ അമ്മ, വാടിയ താളുപോലെ, ചുമരിലേക്കു ചാരി.

"ഇവിടെ വരേണ്ടായിരുന്നു. വല്ല കുടിലിലും പോവാമായിരുന്നു.' ഗോവിന്ദൻനായർ വിചാരിച്ചു. വാസ്തവം. പക്ഷേ, വൈകിപ്പോയി. അയാൾ കവണക്കയർ വിരലിൽ ചുറ്റിപ്പിടിച്ചു.

"പടി തുറക്ക്!" ഒരിരുന്നൂറു കണ്ഠങ്ങളിൽനിന്നുള്ള ആർപ്പുവിളിയാണ് പിന്നെ കേട്ടത്. ആ തറവാടിൻറെ അടിത്തറവരെ വിറച്ചുപോയി.

ഒരു നിമിഷനേരത്തേക്ക് നിശ്ശബ്ദമായിരുന്നു.

"പടി തുറക്കുന്നോ? തുറക്കുന്നോ?" ചരൽ വാരിയെറിയുംപോലെ, ഒരു മുന്നൂറു ചോദ്യങ്ങൾ തുരുതുരെ. അതിന്നു മറുപടി പറഞ്ഞതു ഗോവിന്ദൻനായരുടെ മൂളുന്ന കവണയായിരുന്നു . അതിനെത്തുടർന്ന് 'ഉ–ം, ഉ–ം' എന്നു മൂളിക്കൊണ്ടു കല്ലുകൾ പടിക്കപ്പുറത്തേക്ക് പറന്നു. അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഏറുകൾ––ശരിക്കും യുദ്ധംതന്നെ. ചിലർ മതിലിന് അരു പറ്റിനിന്ന് ഏന്തി നോക്കി കുറുവടി ഓങ്ങിയെറിയുന്നു. ചില താടിക്കാരുടെ പിരടിക്കു കണക്കിൽ ചെന്നു കൊള്ളുന്നുമുണ്ട്. ലഹളക്കാരുടെ പന്തങ്ങൾ അവർക്കുതന്നെ ഉപദ്രവമായിരുന്നു. ശത്രുക്കൾക്കു കുറിനോക്കാൻ സൗകര്യമുണ്ട്. മതിൽക്കെട്ടിന്നുള്ളിൽ നില്ക്കുന്നവർക്ക് ഇരുട്ടിൻറെ കവചമുണ്ട്.

പെട്ടെന്നൊരു കൂട്ടനിലവിളി. പടിപ്പുരയുടെ മുകളിൽനിന്ന് ആരോ ഒരു കുമിഴക്കല്ലു വലിച്ചുതാഴേക്കിട്ടു. ലഹളക്കാരിൽ ഒരുത്തൻ ചമ്മന്തി, അടുത്തുനിന്ന രണ്ടുപേർക്കു കഠിനമായ പരിക്കും.

അതു നരിയുടെ വാലുപിടിച്ചു കടിക്കയായിരുന്നു. പന്തങ്ങൾ പുരപ്പുറത്തേക്കു വന്നുവീഴാൻ തുടങ്ങി. തീകൊണ്ടായി പിന്നത്തെ കളി. ഏറ് അപ്പോഴും തകൃതിയായി നടക്കുന്നു. പക്ഷേ, രക്ഷയില്ല. തീയാണ് വരുന്നത്.

ഗോവിന്ദൻനായർ തല പൊക്കി ചുറ്റും നോക്കി. പടിപ്പുരയുടെ വടക്കേ മൂലയ്ക്കൽ തീപിടിച്ചുകഴിഞ്ഞു. വൈക്കോൽക്കയ്യു ആളിക്കത്താനും തുടങ്ങി. പടിഞ്ഞാറ്റപ്പുരയിലേക്കും പന്തങ്ങൾ വന്നുവീഴുന്നു. അടുക്കള ഭാഗം ഓലകെട്ടി മേഞ്ഞതാണ്. തീ ആളിപ്പിടിക്കും. എല്ലാം വെന്തു നശിക്കും. അയാൾ മാറത്തു കൈ വെച്ചു ഭദ്രകാളിയെ നിനച്ചു. തിരിച്ചൂട്ടും പിടിച്ച് എത്രതവണ കാളിക്കളത്തിൽ നൃത്തം ചവിട്ടിയവനാണ് അയാൾ!"എൻറെ ഭഗവതീ!"

അതാ തീപിടിച്ചുകഴിഞ്ഞു, ഗോവിന്ദൻനായർ കവണ താഴത്തിട്ടു നാലുപുരയിലേക്ക് ഒരോട്ടം. അവിടെ നിലവിളിയും പരക്കംപാച്ചിലുമാണ്. വടക്കിനിക്കെട്ടിലെ അഴിക്കൂടിന്നുള്ളിലൂടെ പുക തള്ളിത്തള്ളിവരുന്നു. കുട്ടികളുടെ കരച്ചിൽ. അമ്മമാരുടെ മാറത്തടി. ഓടുന്ന തിരക്കിൽ കുട്ടികൾ ചവിട്ടിമെതിക്കപ്പെടുന്നു."എൻറെ അമ്മ്..." ആ ഇളംകണ്ഠം മുഴുവനാക്കിയില്ല."ഹായോ..." ഒരു കിഴവൻറെ നെഞ്ചിൽ ആരുടേയോ കാലടി പതിഞ്ഞു.

"എൻറെ കുട്ടീ!"

"അമ്മേ..."

"മോനേ..."

"എൻറെ മോളേ..."

"ഹയ്യോ!"

"കൊന്നോ?"
"ചവിട്ടൊല്ലേ!"
"തലമുടി വിടിൻ!"
"ഹെൻറെ പിരടി!"

ശബ്ദബഹളം. പുക കൂടുതൽ വണ്ണത്തിൽ തള്ളിവരുന്നു. കഴുക്കോലുകൾ കത്തി 'ചടേ–പടേ' എന്നു പൊട്ടിത്തെറിക്കുന്നു. ഒരോടും കുറെ കണലുംകൂടി നടുമുറ്റത്ത്.

പുക പുറപ്പെട്ടു. കാറ്റും കൂട്ടിനെത്തി. ഘുമുഘുമെ വരുന്ന പുക എല്ലായിടേത്തക്കും തള്ളിക്കയറി. എവിടെനിന്നെല്ലാമാണ് പുക വരുന്നത്? മുമ്പിൽ നിന്നും പിമ്പിൽനിന്നും ഇടത്തുനിന്നും വലത്തുനിന്നും. പുകയിൽ തങ്ങളെത്തന്നെ ഇട്ടു കുഴയ്ക്കുകയാണ്. ആ നാലകത്തേക്ക് ഇരുട്ടു തള്ളിത്തള്ളിക്കയറുന്നു. കണ്ണുകളിൽ നീർപൊടിഞ്ഞു, കാണാൻ വയ്യാ. നോക്കാനും വയ്യാ . നില്ക്കാനും നിവൃത്തിയില്ല . അന്ധകാരത്തിലാണ് എല്ലാവരും നീങ്ങുന്നത്. ഓരോ ആളും മറ്റേ ആൾക്കു തടസ്സം സൃഷ്ടിക്കുന്നു. ഓരോ കാലും എടുത്തു വയ്ക്കുന്നതു മറ്റൊരാളുടെ കൈയിലോ കാലിലോ നെഞ്ചിലോ ആണ്. കരച്ചിൽ കേട്ടപ്പോൾ ആദ്യം കാലെടുത്തു. പിന്നെയും കാൽവയ്ക്കുന്നതു മറ്റൊരാളുടെ ദേഹത്തുതന്നെ. കാത്തുനില്ക്കാൻ സമയമില്ല. തള്ളിക്കയറണം. എല്ലാവരും തള്ളിക്കയറി. ആരും മുന്നോട്ടു നീങ്ങുന്നില്ല.

വാതില്ക്കലാണ് ബഹളം. അവിടെ മനുഷ്യശരീരങ്ങൾ കിടന്നു ഞെരിയുന്നു. പുറത്തേക്ക് എത്തുന്നവർ പുറത്തേക്കു കടക്കുകയല്ല, തെറിപ്പിക്കുകയാണ്. തെറിച്ചു വീണവരുടെ ശരീരങ്ങൾ പിന്നീടു വന്നവർ ചവിട്ടിച്ചതയ്ക്കുന്നു. അപ്പോഴേക്കും മറ്റൊരട്ടി ശരീരങ്ങൾ വന്നുവീണ് അവർക്ക് ഇളകാൻ വയ്യാതാകുന്നു. മനുഷ്യഗതിയുടെ ഒരു ചുഴിയായിരുന്നു അത്. ഞെരക്കങ്ങളും ശാപവാക്കുകളും ചവിട്ടും ഇടിയും പിടിച്ചുമാറ്റലും ചാടിക്കയറലുംകൊണ്ടു സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ട ഒരു ചുഴി.

ഗോവിന്ദൻനായർ ഒന്നു നോക്കി. ഒഴുക്കിന്നെതിരായി ഊളിയിട്ടു കുനിഞ്ഞുനിന്ന് ഒരു തലതിരുകൽ. മുന്നൂറു കൈകൾ പുറത്തിടിക്കുന്നുണ്ട്. ചിലർ ചവിട്ടുന്നുമുണ്ട്. എന്നിട്ടും തല മുന്നോട്ടു തിരുകുകതന്നെയാണ്. രണ്ടു കൈയും പൊക്കിയെടുത്ത് ഒരൊറ്റ വിടർത്തൽ. ഒരു ചെറിയ ഇട നാഴികയുണ്ടാക്കി അയാൾ ഉള്ളിലേക്ക് കടന്നു. ഇടനാഴിക വീണ്ടും കൂടിയടഞ്ഞു.

പുക പരന്ന ആ അന്തരീക്ഷത്തിലൂടെ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയിരുന്ന സ്ഥലേത്തക്കു ചെന്നുവിളിച്ചു: "കുഞ്ചുക്കുട്ടീ!"

"ഏ്…." ഒരു നേർത്ത ശബ്ദം.

"വരൂ."

അവൾ വന്നു.

“കാണാനില്ല.”

ഗോവിന്ദൻനായർ വാരിയെടുത്തു വാതില്ക്കലേക്കൊരോട്ടം. അവിടെ ബഹളം സ്വല്പമവസാനിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിന്നിടയിലൂടെ തള്ളിക്കയറി പുറത്തേക്ക് ചാടി.

കിഴക്കു പടിപ്പുര ഒരു തീമതിലായിരിക്കുന്നു. തീയില്ലാത്തേടത്തേക്ക് ഓടുകയേ ഗതിയുള്ളൂ. അയാൾ പടിഞ്ഞാട്ടോടി. ആ വലിയ പറമ്പിൻറെ അറ്റത്തെ കന്മതിലിന്നടുത്തുവരെ ഓടി. പിന്നെ ചുറ്റും നോക്കി, തുരത്തിയ ഒരു കാട്ടുജന്തു മാളമന്വേഷിക്കുന്നതുപോലെ. ഇടത്തുവശം ഒരു പാമ്പിൻ കാവുണ്ട്. അയാൾ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയേയും ചുമന്നുകൊണ്ട് അങ്ങോട്ടു നീങ്ങി. ഒരു ശങ്കയുംകൂടാതെ ചിത്രപടക്കല്ലിന്മേൽ ഇരുന്നു. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെ മടിയിലും കിടത്തി. വിയർപ്പൊഴുകുകയാണ്.

ആ ഇരുത്തം കിഴക്കു കാക്കക്കാലു കാണുന്നതുവരെ വേണ്ടിവന്നു. അത്രയുംനേരം ഗോവിന്ദൻനായർ എന്തെങ്കിലും ആലോചിച്ചോ? കുഞ്ചുക്കുട്ടി എന്തെങ്കിലും ആലോചിച്ചോ? മരവിച്ച ഒരിരുത്തം, മരവിച്ച കിടപ്പ്!

പ്രഭാതകിരണങ്ങൾ മുഖത്ത് ഒരടിയടിച്ചതുപോലെ തോന്നി. ഗോവിന്ദൻനായർ ഞെട്ടി. കുഞ്ചുക്കുട്ടി ശാന്തമായി ഉറങ്ങുകയാണ്. ഇളംവെയിൽ അവളുടെ കവിളുകളിൽ മുട്ടി ഉരസിയിട്ടും ഗോവിന്ദൻനായർ അത്ഭുതപ്പെട്ടുപോയി. അവളെ നോക്കിക്കൊണ്ട്,"പാവം!” എന്നു പറയാതിരിക്കാൻ അയാൾക്കു കഴിഞ്ഞില്ല.

അവളെ ഉണർത്തി. അവർ മതിൽ കയറി പിൻഭാഗത്തേക്കു കടന്നപ്പോൾ നേരം നല്ലവണ്ണം വെളുത്തിരുന്നു. ഒരു ജീവി കണ്ണെത്താവുന്ന സ്ഥലത്തെങ്ങുമില്ല.

“ദാഹിക്കുന്നു.” കുഞ്ചുക്കുട്ടി പറഞ്ഞു.

അയാൾ നിശ്ശബ്ദനായി ഒരു വഴിക്കുളത്തിലേക്ക് ഇറങ്ങിനിന്നു. അവൾ ആർത്തിയോടെ ആ കുളത്തിലെ വെള്ളം മുക്കിക്കുടിച്ചു നെടുവീർപ്പിട്ടു:

“ഹാവൂ!”

“വരൂ.”

രണ്ടുപേരും നടന്നു. ആ നടത്തം ഒരൊഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്ന വീട്ടിൽ ചെന്നവസാനിച്ചു. അന്ന് അവരവിടെ താമസിച്ചു. ആളൊഴിഞ്ഞ ആ വീട്ടിൽ ഭക്ഷണസാധനങ്ങളുമുണ്ടായിരുന്നു. തുണികൾപോലും എടുക്കാതെയാണ് ആ കുടുംബം ഓടി രക്ഷപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ആറാനിട്ട മുണ്ടുകളും കുഞ്ഞുങ്ങളുടെ ഉടുപ്പുകളും അയക്കോലിൽ കിടക്കുന്നു. ഗോവിന്ദൻനായർ എല്ലാം ശരിപ്പെടുത്തി. അയാൾ ഭക്ഷണം

പാകംചെയ്യുമ്പോൾ കുഞ്ചുക്കുട്ടി അനങ്ങാതിരുന്നതേയുള്ളു. വാക്കുകളില്ല; ചലനങ്ങളില്ല. ഉണ്ണാനിരുന്നപ്പോൾ കുഞ്ചുക്കുട്ടി ആദ്യമായി കരഞ്ഞു.

"കരയരുത്. ഇപ്പോ കരയാൻ പറ്റില്ല." ഗോവിന്ദൻനായർ പരുക്കൻ ശബ്ദത്തിൽ ശാസിച്ചു.

അവൾ ചുണ്ടു കടിച്ചമർത്തി മിണ്ടാതിരുന്നു.

"നാളെ വീട്ടിലേക്കു പോവാം."

"വേണ്ടാ."

അവൾ പൊട്ടിപ്പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു.

"എന്ത്? വീട്ടിൽ പോണ്ടേ?"

"വേണ്ടാ, ഞാൻ ചാവും."

ഗോവിന്ദൻനായർ ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. അന്നുരാത്രി അയാൾ ഉറങ്ങിയില്ല. അവളും ഉറങ്ങിയില്ല. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ തേങ്ങിക്കരച്ചിൽ ഇരുട്ടിൽ അയാൾ ചെവിക്കൊണ്ടു. അയാൾ അവളുടെ അടുത്തു ചെന്നു പുറം തടവിക്കൊണ്ടു മിണ്ടാതിരുന്നു.

"ആളുകൾ വരുന്നതുവരെ ഇവിടെ താമസിക്കാം."

പിറ്റേന്നു ഗോവിന്ദൻനായർ സമ്മതിച്ചു. അങ്ങനെ പതിനൊന്നു ദിവസം കഴിഞ്ഞു.

പുറമേ എന്തു നടക്കുന്നുവെന്ന് അവർക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. അറിയണമെന്നും തോന്നിയില്ല. അകമേ അത്രയും ബഹളമായിരുന്നു. വിചാരങ്ങൾക്കൊരു തുടർച്ചയില്ല. എന്നാൽ തുടർച്ചയില്ലെന്നു തോന്നിയതുമില്ല.

അവർ ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ വെളിയിലേക്കു നോക്കിയിരുന്നു. ഒരു മനുഷ്യജീവിയും കടന്നുപോകുന്നില്ല. കഴുത്തിൽനിന്നു തൂങ്ങുന്ന കുറ്റിക്കയറിൽ ചവിട്ടിനൊണ്ടിക്കൊണ്ടുപോകുന്ന ഒരു തന്തപ്പോത്തോ എല്ലുന്തിയ പശുവോ ഒരു ചെത്തിലപ്പട്ടിയോ അലഞ്ഞുതിരിയുന്നതു കാണാം. ജീവൻ അപ്പോഴും സ്പന്ദിക്കുന്നുണ്ടെന്ന് അവർക്കോർമ്മവരും. അതോടെ ഒരു നെടുവീർപ്പു പുറപ്പെടും.

കുഞ്ചുക്കുട്ടി കരയുകയോ ചിരിക്കുകയോ ചെയ്തില്ല. ഒരു നിലയ്ക്കാത്ത വേദനമാത്രം ഉള്ളിൽ തങ്ങിനില്ക്കുന്നു. എവിടെയെങ്കിലും ചാരിക്കിടക്കണം എന്നൊരു തോന്നൽ. അതിന്നു ഗോവിന്ദൻനായരുടെ ഹൃദയമുണ്ടായിരുന്നു.

നിരാധാരവും ഏതാണ്ട് ഭയാനകവുമായ ആ അന്തരീക്ഷത്തിൽ രണ്ടു മനുഷ്യാത്മാക്കൾ പരസ്പരം കണ്ടുമുട്ടുകയാണ്. ഒരാളും മറ്റൊരാളുടെ മേൽവിലാസത്തെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചില്ല 'എന്നെ താങ്ങുകയാണ്' എന്നു രണ്ടുപേരും വിചാരിച്ചു; എന്നിട്ടു രണ്ടുപേരും പരസ്പരം ചാരി.

"കുഞ്ചുക്കുട്ടീ!"

"ഉം?"

പിന്നെ നിശ്ശബ്ദം, രണ്ടു ഹൃദയങ്ങളും എവിടെയൊക്കെയോ പാറിപ്പാറിപ്പോയി തിരിച്ചുവന്നു. വീണ്ടും ഗോവിന്ദൻനായർ വിളിച്ചു:

"കുഞ്ചുക്കുട്ടീ...!"

"ഉം?"

വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദം.

തീയും പുകയും മനുഷ്യമാംസം കരിഞ്ഞ മണവും ചുടുചോരയുടെ നാറ്റവും അറപ്പും വെറുപ്പും ചൂഴുന്നതിനു നടുവിൽ സ്നേഹത്തിൻറെ ഒരു കിരണം ഉയർന്നുവരികയാണ്. അതൊരു ദ്വീപായിരുന്നു. ഒരു ചെറിയ സ്വർഗ്ഗംതന്നെ. അവിടെ നിശ്ശബ്ദമായ ചുണ്ടുകളും വാചാലമായ ഹൃദയങ്ങളുമായി പതിനൊന്നു ദിവസം അവർ പാർത്തു. കുഞ്ചുക്കുട്ടി നിറഞ്ഞ കണ്ണുകളോടെ പുഞ്ചിരി തൂകി.

"ഹാവൂ!"

പതിനൊന്നാം ദിവസം ഗോവിന്ദൻനായർ പറഞ്ഞു:

"ഞാൻ പുറത്തൊന്നു പോയി നോക്കിവരട്ടെ. രാത്രിക്കുമുമ്പേ തിരിച്ചെത്തും."

"വരണേ!"

"വരും."

അയാൾ മരക്കുടിലുകൾക്കിടയിലൂടെ മറഞ്ഞുപോകുന്നതു കുഞ്ചുക്കുട്ടി നോക്കിനിന്നു. ഭൂമി ശൂന്യമായപോലെ തോന്നി. അവൾ തേങ്ങിത്തേങ്ങി കരഞ്ഞു.

ഉച്ചയായതും സന്ധ്യയായതും അവൾ അറിഞ്ഞില്ല. അവൾ കാത്തിരുന്നു. കുറുക്കൻറെ ഓരികളും വാവലുകളുടെ ചിറകടിയും അവളെ ഞെട്ടിച്ചില്ല. അവൾക്ക് ഒരു പുരുഷനെ കാത്തിരിക്കാനുണ്ട്. പുലർച്ചെ പുതുമഞ്ഞിൻറെ തുള്ളികൾ ഇലപ്പടർപ്പുകളിൽ ഇറ്റുവീഴുന്ന ശബ്ദവും അവൾ കേട്ടു. അവൾക്ക് ഒരാളെ കാത്തിരിക്കാനുണ്ട്. പുലർന്നു. ആ ദിവസം മുഴുവൻ കാത്തു. അയാൾ വന്നില്ല. പിറ്റേന്നും വന്നില്ല. ആ ദ്വീപ് അലിഞ്ഞുപോവുകയായിരുന്നോ?

മൂന്ന്

"പെറ്റു. ആൺകുട്ടിയാണ്."

മാസ്റ്ററുടെ ഭാര്യ ഉമ്മറത്തേക്കു തലനീട്ടിക്കൊണ്ട് അറിയിച്ചു. പിമ്പുറത്തു കൈയും കെട്ടി ഉലാത്തിയിരുന്ന രാമൻമാസ്റ്റർ പെട്ടെന്നു നിന്നു:

"എന്ത്?"

അതിനു മറുപടി ഉണ്ടായില്ല. ഭാര്യ അകത്തേക്കു പോയ്ക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. പറഞ്ഞേടത്തോളം കാര്യം മാസ്റ്റർക്ക് മനസ്സിലാവായ്കയല്ല. കുട്ടുതലറിയാനുള്ള തിരക്കായിരുന്നു . കുഞ്ഞുക്കുട്ടിക്ക് എങ്ങെനണ്ട്? കുഴപ്പമൊന്നുമില്ലല്ലോ ? ഇങ്ങനെ പലതും ചോദിക്കണമെന്നുണ്ട്. അപ്പോഴേക്കും അകത്തേക്ക് പോയിക്കഴിഞ്ഞു.

"ഒരു വകതിരിവില്ല." മാസ്റ്റർ പിറുപിറുത്തു.

അകത്താണെങ്കിൽ വലിയ ബഹളം. പെണ്ണുങ്ങൾ പരക്കംപാച്ചിലാണ്:

"ആ ചൂടുവെള്ളമിങ്ങോട്ടെടുത്തോ!"

"എവിടെ പഴന്തുണി?"

"കട്ടോടം മറ്റേ അകത്താണോ?"

"കുടിക്കാനെന്തെങ്കിലും കൊടുക്കുന്ന്."

"രണ്ടും രണ്ടേടത്തായല്ലോ!"

"ഭഗവാനേ!"

ഇതിനിടയിൽ കുട്ടിയുടെ കരച്ചിൽ തുടരെത്തുടരെ കേൾക്കുന്നു. പുത്തൻ ജീവൻറെ കരച്ചിൽ മുമ്പ് ആ വീട്ടിൽ ഉയർന്നിട്ടുമുണ്ട്. അന്നൊക്കെ അത് അയാളെ ആഹ്ലാദിപ്പിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു സംഭ്രമം. വളരെ രഹസ്യമായി നടത്തിയ ഒരു കാര്യം നാട്ടുകാരുടെ നാവിൽക്കിടന്നു കളിക്കുന്നതു കേൾക്കുമ്പോഴുണ്ടാകുന്ന ഒരസഹ്യത. സന്തോഷത്തക്കാളധികം ആ കരച്ചിൽ സന്താപത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. അങ്ങനെ വരാൻ ഒരു കാരണവുമില്ല. എന്നിട്ടും ഒരു വിമ്മിട്ടം.

'എന്തിനാണ് ഇങ്ങനെ കരയുന്നത്? ' മാസ്റ്റർ ആലോചിച്ചു. ഇതിനു മുമ്പ് ആ ചോദ്യം അയാളിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടിട്ടില്ല. കരഞ്ഞുകരഞ്ഞ് ശ്വാസംമുട്ടൽ മാറ്റുന്ന ആ കൊച്ചുജീവൻ അതിൻറെ ജീവിതസമരം തുടർന്നുകൊണ്ടേയിരുന്നു.

"അച്ഛാ...." മാസ്റ്ററുടെ മകൾ പിമ്പിൽനിന്നു വിളിച്ചു.

"ഉം?" അയാൾ തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"ഒരു കുട്ടി." അവളുടെ നിഷ്കളങ്കമായ കണ്ണുകൾ അത്ഭുതംകൊണ്ടു വിടർന്നിരുന്നു.

"ശരി." അയാൾ നടക്കുകതന്നെയാണ്. ഒരു മുന്നൂറു ചോദ്യങ്ങൾ ആ കൊച്ചു പെണ്ണിൻറെ ഹൃദയത്തിൽ വന്നു മുട്ടിത്തിരിയുന്നുണ്ടെണ്ടന്ന് കണ്ണുകൾ വെളിപ്പെടുത്തി. അച്ഛൻറെ ഘനഗംഭീരമായ മൗനം അവളെ മടുപ്പിച്ചു കളഞ്ഞു. എന്നിട്ടും ആ പതിവുചോദ്യം ഉണ്ടായി:"ഇത് അനിയനാ, അച്ഛാ?"

"ഉം--' ' രാമൻനായർ ഒന്നു മൂളുകമാത്രമേ ചെയ്തുള്ളു. ഒരു പുതിയ കുട്ടി വരുമ്പോൾ മൂത്ത കുട്ടി ചോദിക്കാറുള്ള ആ ചോദ്യത്തെ ഇതിലുമെത്രയോ മധുരമായിട്ടാണ് അയാൾ നേരിടുക പതിവ്. "അതേ, മോളുടെ

കൊച്ചനിയൻ!" എന്നു പറഞ്ഞുറപ്പിക്കുക പതിവുണ്ട്. പിന്നെ അമ്മയുടെ അടുത്തുചെന്ന് ഉപദ്രവിക്കാതിരിക്കാൻവേണ്ടി അവളെ മടിയിലെടുത്തുവെച്ച് ആ കൊച്ചിനെപ്പറ്റി പല പുതിയ വർണ്ണനകൾ നടത്തുകയും ചെയ്യും. ഇക്കുറി അത്തരമൊന്നിനും അച്ഛൻ ഭാവമില്ലെന്ന് അവൾ കണ്ടു. തല ഉള്ളിലേക്കു വലിച്ചു.

രാമൻമാസ്റ്ററുടെ ഹൃദയത്തിൽ പുതിയ പ്രശ്നങ്ങൾ ഉയർന്നു വരികയാണ്. ഇനി? ഈ കുട്ടിയെയും തള്ളയെയും എന്തുചെയ്യണം? എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാതെ കഴിയില്ല. ഇപ്പോൾത്തന്നെ അഞ്ചു വായുള്ള ഭക്ഷണം അയാൾ തേടണം--താനും ഭാര്യയും മൂന്നു കുട്ടികളും. അതിനെ സംബന്ധിച്ചുതന്നെ കുടുംബത്തിൽ എന്നും വഴക്കാണ്. ഇനി പുതിയ ഭാരങ്ങൾ ഏറ്റെടുക്കുവാൻ വയ്യാ. വന്ന വഴി പോകട്ടെ. പക്ഷേ, എങ്ങോട്ട്? എങ്ങോട്ടായാലും കൊള്ളാം. കുഞ്ചുക്കുട്ടി ഈ പരിചിൽ എങ്ങനെ ഇവിടെ വന്നുപെട്ടു? എന്തിനു താനതു കണ്ടെത്തി? പെട്ടെന്നു ഭൂതകാലം മുഴുവൻ ഹൃദയത്തിലേക്കു തള്ളിക്കയറി വരികയാണ്. താൻ അന്ന് ആ തറവാട്ടു പടിയിറങ്ങുമ്പോൾ പിൻവശത്ത്, അന്തിവെയിലിൽ കുമ്പുന്ന ചമ്പകപ്പൂപോലെ, നിന്നിരുന്ന കുഞ്ചുക്കുട്ടി അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ നിഴലിച്ചു.

"അതൊക്കെ കഴിഞ്ഞില്ലേ? കഴിഞ്ഞതു കഴിഞ്ഞു!" മാസ്റ്റർ നെടുവീർപ്പിട്ടു.

"എന്താണിനി ചെയ്യുക?" ഈ ചോദ്യവുമായി മാസ്റ്ററുടെ ഭാര്യ ഉമ്മറത്തേക്കു വന്നു. മാസ്റ്റർ ചൂളിപ്പോയി. അയാൾക്ക് അവരെ സ്നേഹവും ഭയവുമാണ്. നല്ല ഭരണപാടവമുള്ള ഒരു ീയായിരുന്നു മാധവിയമ്മ. തനിക്കു ഭരിക്കാൻ സാമ്രാജ്യവിസ്തൃതി പോരാ എന്ന ആക്ഷേപം ഈ കാലമത്രയും അവർ പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടുണ്ട്. കല്യാണം കഴിഞ്ഞതിൻറെ പിറ്റേന്നു രാവിലെത്തന്നെ ആ ീ പറയുകയുണ്ടായി:"ഇങ്ങനെയൊന്നും ആയാൽ പറ്റില്ല." രണ്ടു കുട്ടികളായിട്ടും ആ ആക്ഷേപം നിലനില്ക്കുന്നു:"ഇങ്ങനെയൊന്നും ആയാൽ പറ്റില്ല." മാസ്റ്റർ ആ അഭിപ്രായം ചെവിക്കൊള്ളായ്കയുമില്ല. പക്ഷേ, ഒരു സ്കൂൾമാസ്റ്ററുടെ സാമ്രാജ്യം വലുതായാൽ എത്രത്തോളം വലുതാവും? എന്തൊക്കെ ചെയ്താലും ഒടുവിൽ ഭാര്യയിൽനിന്നു വരുന്നതു നെടുവീർപ്പാണ്:"ഇതൊക്കെ എൻറെ തലയിലെഴുത്താണ്. എത്രപേർ വന്ന് ആലോചിച്ചതാണ്! അവരൊക്കെ ഇന്ന് വലിയ വലിയ സ്ഥിതിയിലായിരിക്കുന്നു. എൻറെ സ്ഥിതിയോ..." ഈ ചർച്ച മൂത്തു വരുമ്പോൾ മാസ്റ്റർക്കു സ്വല്പം കലി കയറും . തൻറെ ധനസ്ഥിതിയക്കാൾ തൻറെ പൗരുഷത്തെയാണ് ആ ീ ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതെന്ന ഒരു തോന്നലാണ് മാസ്റ്റർക്ക്. പല്ലിറുമ്മി സഹിക്കാൻ

ശ്രമിക്കും. ഭാര്യയുടെ ചർച്ചായോഗം മുന്നോട്ടുതന്നെ പോവും. എന്നിട്ടും സഹിക്കും. ഒടുവിലാണ് ആ പതിവു വാചകം വരുന്നത്:"കഴിവുള്ള ആണുങ്ങൾക്കു വാഴാനും വിധി വേണം!"

"എന്നാൽ വന്ന വൈശ്രവണന്മാരുടെ കൂടെ അങ്ങ് എഴുന്നെള്ളാമായിരുന്നില്ലേ?" മാസ്റ്റർ ഒരൊറ്റ ചീറ്റൽ. അതൊരു യുദ്ധത്തിനുള്ള കാഹളംവിളിയാണ്.

"എൻറെ മുഖത്തുനോക്കി ഇതു പറയാൻ തോന്നുന്നല്ലോ!" മാധവിയമ്മ, ഈറ്റപാമ്പിനെപ്പോലെ അടുക്കും.

"എന്താ പറഞ്ഞാൽ?"

"എന്നെ മാനിക്കുന്നില്ലെങ്കിൽ പോട്ടെ. എന്നെ ഒരു തറവാട്ടിൽനിന്ന് ഇറക്കിക്കൊണ്ടുവന്നതല്ലേ? അതോർക്കണ്ടേ? ആ തറവാടിൻറെ..."

"നിർത്ത്! നിൻറെ തറവാട്ടിലെ പുല്ലുവട്ടിച്ചുമരുകൂടി പൊന്നുകൊണ്ടാവും. അതിനു ഞാനെന്തു വേണം?"

"എന്തു വേണം എന്ന് ഇപ്പോൾ ഓർത്താൽപ്പോരാ..."

"ഓ, നിൻറെ സൗന്ദര്യം കണ്ടങ്ങു മയങ്ങിപ്പോയി ഞാൻ. എന്നിട്ടേ..."

ആ വാചകം മുഴുമിപ്പിക്കുന്നതിനുമുമ്പ് ഒരു പൊട്ടിക്കരച്ചിൽ കേൾക്കും. മാധവിയമ്മയുടെ ആ പൊട്ടിക്കരച്ചിൽ അനേകം പരാതിപറച്ചിലിനും സ്വയം ശപിക്കലുകൾക്കും വഴുതിയിറങ്ങാനുള്ള ഒരു ഏണി മാത്രമാണ്. കരച്ചിലും പറച്ചിലും ഇടകലർന്നങ്ങനെ വരും.

"ഹെൻറെ മനസ്സ് ഒന്നു കാണാൻ ആളുണ്ടോ?... ഞാൻ... ഹെത്ര...അനുഭവിക്കുന്നു!"

അതുകൊണ്ടും ചിലപ്പോൾ രാമൻമാസ്റ്റർ കീഴടങ്ങിയില്ലെന്നുവരും. അയാളുടെ പൗരുഷമാണ് ചോദ്യം ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. അയാളും വാക്കിന്ന് വാക്ക് ഉത്തരം പറയും:"എൻറെ മനസ്സ് ആരെങ്കിലും കാണുന്നുണ്ടോ? ഞാൻ എന്തെല്ലാം അനുഭവിക്കുന്നു!"

ഇത്രയുമായാൽപ്പിന്നെ ഒരു അപസ്മാരബാധ വരും. മാധവിയമ്മ മറിഞ്ഞങ്ങോട്ടു വീഴും. കൈയും കാലുമിട്ടു തല്ലും. കൂടക്കൂടെ നെഞ്ചിലിടിക്കും. വായിൽനിന്നു നുരയും പതയും ചാടും. വല്ലാത്തൊരു കൂർക്കംവലിയും. കൂട്ടത്തിലൊരലർച്ച:"ഇപ്പൊപ്പൊട്ടിക്കും ഞാൻ കെട്ടുതാലി!"

"അരുതേ...." രാമൻമാസ്റ്റർ അവരുടെ കൈ കടന്നുപിടിച്ച് താങ്ങിയെടുത്തുകൊണ്ടുപോയി കിടത്തി ശുശ്രൂഷിക്കയായി. സാന്ത്വനങ്ങൾ പറയുകയായി, പിന്നെ രണ്ടു ദിവസത്തിന് അടുക്കളപ്പണി കൂടി രാമൻമാസ്റ്ററുടെ ഡ്യൂട്ടിയാണ്. ഈ കലഹങ്ങൾക്കിടയിൽ മാധവിയമ്മ മൂന്നു പ്രസവിച്ചു -- രണ്ടു പെൺകുട്ടികളും ഒരാണും!

ഭാര്യയുടെ ആ വരവു കണ്ടപ്പോൾ ചെറിയൊരു കൊടുങ്കാറ്റിനുള്ള ആരംഭമാണെന്ന് രാമൻമാസ്റ്റർക്ക് തോന്നി. ഇന്നത്

അപസ്മാരത്തോളമെത്താനും സാധ്യതയുണ്ട്. ചിന്താവിഷ്ടനായി നില്ക്കുന്ന അയാളോട്ടു ഭാര്യ വീണ്ടും ചോദിച്ചു:"എന്താണിനി വഴി?"

"ഞാനും അതാണ് ആലോചിക്കുന്നത്."

"നിങ്ങളിങ്ങനെ വിഡ്ഢ്യാസുരനായല്ലോ!"

"ഉം--' ' മാസ്റ്ററൊന്നു മൂളി.

"വഴിയിൽ പോകുന്ന വയ്യാവേലി വലിച്ചു കുടുംബത്തേക്കു കൊണ്ടു വന്നല്ലോ! നിങ്ങൾ തലകൊണ്ടോ കാലുകൊണ്ടോ ആലോചിക്കുന്നത്?"

അതിനുള്ള മറുപടി മാസ്റ്ററുടെ തൊണ്ടയിലോളം വന്നു. പക്ഷേ, സന്ദർഭം നന്നല്ല. കാര്യങ്ങൾ കുഴമാന്ത്രമായിരിക്കയാണ്. അതിനുമീതെ ഇനിയൊരു അപസ്മാരവുംകൂടി വേണ്ടാ.

"ഗുണദോഷിച്ചിട്ടു കാര്യമുണ്ടോ?"

"ഇല്ല. എന്നാൽ പണ്ടേ നിങ്ങൾ നന്നാവുമായിരുന്നു."

"ഞാൻ നിന്നോട് ആലോചിക്കണം എന്നാണ് വിചാരിക്കുന്നത്."

"എല്ലാ പെടാമാരണവും വലിച്ചുവെച്ച്, പിന്നെയല്ലേ ആലോചിക്കലുള്ളു? ഏതാ ഈ പെണ്ണ്?"

"വലിയ കുടുംബത്തിലേതായിരുന്നു."

"എന്നിട്ട് എങ്ങനെ ഈ പരിചിലായത്?"

മാസ്റ്റർ ആ കഥ ചുരുക്കിപ്പറഞ്ഞു. കുടുംബം തകർന്നതിൽനിന്നു തെറിച്ചുപോന്നതാണ് ആ ീ എന്നുമാത്രമാണ് ആ കഥയുടെ രത്നച്ചുരുക്കം.

"പെറ്റൊരു പെണ്ണിനേയും വെച്ചു ഞാൻ എന്തു ചെയ്യും?"

"ഈറ്റുനോവു പിടിച്ചു നില്ക്കുമ്പോൾ പെറാൻ ഒരിടം കൊടുത്തു. ഇനി കുട്ടിയേയും എടുത്തു പൊയ്ക്കൊള്ളട്ടെ--' ' മാസ്റ്റർ തൻറെ കൈ ശുദ്ധമായി എന്നൊരു നാട്യത്തിലങ്ങു പറഞ്ഞു.

"നിങ്ങൾക്കെന്തുമാവാം." ഭാര്യ പടംപൊക്കി: "ആ ചോരക്കുട്ടിയെയും എടുത്തു പുറത്തു പോവാൻ പറയാൻ ഞാൻ പിശാചാണോ? നിങ്ങൾ ഇങ്ങനെ ബുദ്ദായല്ലോ."

"പിന്നെ ഇവിടെ പാർപ്പിക്കാനോ?"

"ആവോ!" എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതെന്നു മാധവിയമ്മയ്ക്കു് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു: "അവളോട് ആ ചോരക്കുട്ടിയേയും എടുത്തു പുറത്തുപോവാൻ പറയാൻ എന്നെക്കൊണ്ടു സാധിക്കില്ല."

"ഇവിടെ പാർപ്പിക്കാൻ ഞാനും സമ്മതിക്കില്ല." ഭർത്താവു മുറുക്കം കൂട്ടി.

"വേണമെന്നുവയ്ക്കാനും വേണ്ടെന്നുവയ്ക്കാനും ഒക്കെ നിങ്ങൾക്കാണോ അധികാരം?"

"അതെ."

“അപ്പോ ഞാനൊരു പാവയാണോ?” അവർ മുഖംവെട്ടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:“മൂന്നു മക്കളുടെ അമ്മയായിട്ടും എനിക്ക് ഈ വീട്ടിൽ അധികാരമില്ലെങ്കിൽ അതൊന്നു തീർച്ചപ്പെടണം. നാട്ടുകാർ എന്നെയാണ് പരിഹസിക്കുക. ഞാൻ അവളെ പറഞ്ഞയയ്ക്കുന്നില്ല.” അവസാനവാക്കും പറഞ്ഞു മാധവിയമ്മ അകേത്തക്കൊരു പോക്ക്, ‘ഞാൻ ഭരിച്ചേ നില്ക്കൂ‘ എന്ന മട്ടിൽ.

രാമൻമാസ്റ്ററുടെ മനസ്സിൽ ഒരു കുളിർമ്മ, തൻറെ പ്രയോഗം കുറിക്കുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇടത്തോട്ടു പോകേണ്ടപ്പോഴെല്ലാം ഭാര്യയെ തെളിക്കേണ്ടതു വലത്തോട്ടാണെന്ന് അയാൾക്കറിയാം. ആ പ്രസവം സംബന്ധിച്ച എല്ലാ ഉത്തരവാദിത്വവും ഭാര്യ ഏറ്റെടുത്തു കഴിഞ്ഞല്ലോ. എന്നാലും കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുമ്പോഴെല്ലാം ഒരു വിഷാദം!

“അവളിങ്ങനെയായല്ലോ!”

മാധവിയമ്മ കുട്ടിക്കും തള്ളയ്ക്കും വേണ്ട ശുശ്രൂഷകളൊക്കെ ചെയ്യുന്നുണ്ട്. പ്രതികാരം ചെയ്യുന്ന സുഖവും ഒരു പോംവഴി കണ്ടെത്തിയ ആശ്വാസവും അവർ ഒപ്പം ഉൾക്കൊണ്ടു.

കുഞ്ചുക്കുട്ടി കൂടക്കൂടെ ഞെരങ്ങി. അപ്പോഴൊക്കെ മാധവിയമ്മ അടുത്തു ചെന്നു ചോദിച്ചു:

“വെള്ളം കുടിക്കണോ?”

“വേണം.”

“എന്നാൽ അതു പറയരുതേ? വെറുതെ ഞെരങ്ങണോ?”

അവർ കാപ്പി വായിൽ ഒഴിച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. പേറിനു വന്ന അയൽപക്കക്കാരികൾ തിരിച്ചുപോയി. മാസ്റ്റർ ഭക്ഷണം കഴിച്ചു കിടന്നു. കുട്ടികളും ഉറങ്ങി. മാധവിയമ്മ ആ പുതിയ കുട്ടിയുടെ ചുണ്ടു കൂടക്കൂടെ നനച്ചുകൊടുത്തു. രണ്ടുമണിയായി അവരൊന്നു തലചായ്ച്ചപ്പോൾ. ദുഃസ്വപ്നസങ്കുലമായ ഒരു രാത്രിയായിരുന്നു രാമൻ മാസ്റ്റർക്ക്. ഉറക്കം വരുന്നില്ല. ഭൂതകാലത്തിൻറെ നിഴലുകൾ ഉള്ളിൽ കെട്ടിപ്പിണഞ്ഞു കളിക്കുന്നു. വിചാരങ്ങൾ ഒരു പതനത്തിലെത്തുമ്പോൾ അയാൾ നെടുവീർപ്പോടെ ചോദിക്കും: “ആ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയാണോ ഇത്?”

പുറത്ത് ഇലപ്പുറത്തുവീഴുന്ന മഞ്ഞുതുള്ളികൾ, അപസ്മാരരോഗിയുടെ പല്ലുകടിപോലെ, ഇടതടവില്ലാതെ ശബ്ദമുണ്ടാക്കി ക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആവിവണ്ടിയുടെ വേഗത്തിൽ സംഭവങ്ങൾ വന്നു മേലേക്കു കയറുകയാണ് ചെയ്തത്. അയാൾ തളർന്നിരുന്നു. പുലരാറായപ്പോൾ അയാൾ ഉറങ്ങിപ്പോയി. മാധവിയമ്മ വന്നു വിളിച്ചിട്ടാണ് മാസ്റ്റർ ഉണർന്നത്. സംഭ്രമത്തോടെ ചോദിച്ചു:

“എന്തേ?”

“എന്തൊരു വിറയാണ്! ഒന്നു വന്നു നോക്കൂ.”

മാസ്റ്റർ അമ്പരന്ന് അവിടെത്തന്നെ ഇരുന്നു.

"എന്താ പൊട്ടൻകളിക്കുന്നത്? ഇങ്ങോട്ടു വരു."

മാസ്റ്റർ മാധവിയമ്മയെ പിൻതുടർന്നു കുഞ്ചുക്കുട്ടി കിടക്കുന്ന മുറിയുടെ വാതില്ക്കലേക്കു ചെന്നു. അവിടെ വിറയലും ഞെരക്കവുമാണ്.

"എന്താണിത്!" മാസ്റ്റർ മന്ത്രിക്കുംപോലെ ചോദിച്ചു.

"കണ്ണില്ലേ മുഖത്ത്?" മാധവിയമ്മ വലിച്ചൊരു നോട്ടംവിട്ടു. മാസ്റ്റർ കണ്ണുകൾ ഒന്നു കൂട്ടിത്തിരുമ്മി നിശ്ശബ്ദനായിനിന്നു നോക്കി.

"പനി. തൊട്ടാൽ പൊള്ളും!"

വലഞ്ഞല്ലോ തേവരേ! എന്നു മാസ്റ്റർ പറഞ്ഞില്ല. മുഖം തിരിച്ചു നടന്നു. ഉമ്മറത്തെ ബെഞ്ചിൽ വന്നിരുന്നു ദൂരത്തേക്കു നോക്കി. സൂര്യൻ ഉദിച്ചുവരികയാണ്. ഒരു ചോരക്കുഞ്ഞിനെപ്പോലെയുണ്ട്. ശാലീനമായ പുലർകാല പ്രഭ പതുക്കെപ്പതുക്കെ ഇല്ലാ താകുന്നു . തലേന്നാളത്തെ ഉറക്കമിളയ്ക്കലും ദുഃസ്വപ്നങ്ങളും മാനസിക സമ്മർദ്ദവുംകൂടി അയാളുടെ ബുദ്ധിയിൽ ഒരുതരം പാട കെട്ടിച്ചിരിക്കുന്നു. അവ്യക്തങ്ങളും ഉദ്വേഗകരങ്ങളുമായ ചില ചിത്രങ്ങൾ മുമ്പിലൂടെ കടന്നുപോകുന്നുവെന്നുമാത്രമാണ് രാമൻമാസ്റ്റർക്കു മനസ്സിലായത്.

"എന്താ മണ്ണപ്പനെപ്പോലെ ഇങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നത്?" ഭാര്യയുടെ ആ ചോദ്യം അയാളെ ഞെട്ടിച്ചു. ഒരു ചെവിപൊട്ടനെപ്പോലെ, മുഖമുയർത്തി ചോദിച്ചു:"ഏ?"

"ഭഗവാനേ, നിങ്ങടെ ബുദ്ധി വല്ലാത്തൊരു ബുദ്ധിയാണ്!"

"അതേ."

"അതവിടെ കിടന്നു ചാവും!"

"ഏ?"

"ഈ മഹാപാപം കണ്ടുകൊണ്ടിരിക്കാൻ വയ്യെന്ന്."

"എന്താണ് വേണ്ടത്?" ശാന്തസ്വരത്തിൽത്തന്നെ മാസ്റ്റർ അന്വേഷിച്ചു.

"ഒരു വൈദ്യനെ വിളിക്കു."

അതിനയാൾ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. ഒരു വേഷ്ടിയെടുത്തു ചുമലിലിട്ടു പുറത്തേക്ക് നടന്നു. അരമണിക്കൂറിനുള്ളിൽ വൈദ്യനുമായി തിരിച്ചെത്തി, വൈദ്യൻ ആകെയൊന്നു നോക്കി.

"ഈറ്റസന്നിയുടെ ലക്ഷണമാണ്."

"ഉ-ം" മാസ്റ്ററൊന്നു മൂളി. മാസ്റ്ററും വൈദ്യനും പുറത്തേക്കു കടന്നു. ഉമ്മറത്തെത്തിയപ്പോൾ മാധവിയമ്മ ചോദിച്ചു:"എന്താ സ്ഥിതി വൈദ്യരേ?"

"സൂക്ഷിക്കണം."

"സൂക്ഷിക്കുകയല്ലാതെ ഇനി ഇപ്പോ എന്തു ചെയ്യാനാ? സ്വതേതന്നെ ഈ വീട് ഒരു കുനാണ്, അതിന്മേലൊരു കുരുവും?"

“ഇവരെ മനസ്സിലായില്ല.” വൈദ്യൻ ചോദിച്ചു.

“ദാ,” മാധവിയമ്മ ഭർത്താവിനെ ചൂണ്ടിക്കൊണ്ടു തുടർന്നു:“ഉണ്ടാക്കിത്തന്ന സമ്പത്താണ്.”

“പേറു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഇറക്കിവിടണമെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു. നീയാണ് ആപത്തൊക്കെ വരുത്തിയത്.” മാസ്റ്ററും വിട്ടില്ല.

“നിങ്ങളാണ്.”

“നീയ്യാണ്.”

ഭാര്യയും ഭർത്താവും തമ്മിൽ വഴക്ക്. വൈദ്യർ ഇടപെട്ട് സമാധാനം സ്ഥാപിച്ചു. അയാൾ മാധവിയമ്മയുടെ ഭാഗത്തു കൂടി:“അവരെ കുറ്റം പറയണ്ട. ീകളുടെ മനസ്സ് വേഗം അലിയും.”

“ഈ മനസ്സു കരിങ്കല്ലാ!” എന്നു ഭർത്താവിനെക്കുറിച്ച് ഒരഭിപ്രായവും പുറപ്പെടുവിച്ച് അവർ അകത്തേക്കു പോയി. വൈദ്യൻ മരുന്നുകൾ വിധിച്ചു. ദക്ഷിണ വാങ്ങി പുറത്തേക്കും കടന്നു.

ഒരുകാലത്തു കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മയ്ക്കുവേണ്ടി പുന്നമരങ്ങളിൽ കയറി ഉറുമ്പിൻമുട്ടകൾ മാസ്റ്റർ തേടിയിട്ടുണ്ട്. ഇന്നു മകൾക്കുവേണ്ടി അതേ തൊഴിൽ ചെയ്യേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. മുലപ്പാലിന് ഓടണം. മരുന്നു മേടിക്കാൻ കാശു കടം വാങ്ങണം. അവിടെപ്പോകണം, ഇവിടെപ്പോകണം, ഇരിക്കപ്പൊറുതിയില്ല. ഇതിന്നിടയിൽ ഇളയ കുട്ടിയുടെ ശാഠ്യം. മാധവിയമ്മയുടെ ശകാരം. അയാൾ എല്ലാം നിശ്ശബ്ദമായി സഹിച്ചു. കുടെക്കുടെ ശുണ്ഠിപിടിച്ചുകൊണ്ട് ആകാശത്തേക്കു നോക്കി ചോദിക്കുകയും ചെയ്തു:“ഞാനെന്തിനിങ്ങനെ നരകിക്കണം? ഇതു നല്ല പുതുമ!”

എന്നിട്ടും ആ നരകമെല്ലാം അനുഭവിച്ചു. ചികിത്സമുറയ്ക്കു നടന്നുവെങ്കിലും കുഞ്ഞുക്കുട്ടിയുടെ ദീനം വെച്ചടിവെച്ചടി കയറ്റമാണ്. പിച്ചും പേയും പറഞ്ഞുകൊണ്ടു കിടക്കുകയാണ്:“ഞാൻ കാത്തിരുന്നു നശിച്ചു... തീകെട്ടോ? എന്തൊരു പുകയാണ്! ... ഗോവിന്ദൻനായരെ, ഇതു നേരാണോ?... വരില്ലേ ...?" ഇങ്ങനെ പരസ്പരബന്ധമില്ലാതെ സംസാരിക്കുന്ന അവളെ നോക്കിക്കൊണ്ടു മാസ്റ്ററും പത്നിയും താടിക്കു കൈയുംകൊടുത്തു നിശ്ശബ്ദരായി നിന്നു. എന്തൊക്കെയാണ് അവൾ പറയുന്നതെന്നു രണ്ടുപേർക്കും മനസ്സിലായില്ല.

മാസ്റ്ററുടെ വിഷമം കണ്ടു സഹായിക്കാൻ അയൽപക്കക്കാർ വന്നു ചേർന്നിരുന്നു––പെണ്ണുങ്ങളും ആണുങ്ങളും. മാസ്റ്ററുടെ മനോഗുണത്തെപ്പറ്റി അവർ സ്വകാര്യത്തിൽ വാഴ്ത്തി. ഇതിന്നിടയിൽ ആരോ വന്ന് അയാളുടെ ചെവിയിൽ മന്ത്രിച്ചു:“ലഹളയിൽപ്പെട്ടു ഗർഭമായതാണത്രേ!”

“മാപ്പിളമാർ പിടിച്ചുകൊണ്ടുപോയതാത്രേ. അതിൻറെ കുറ്റമല്ല. മരണപ്പാച്ചിലല്ലേർന്നു!”

"ഉം–ഉം." മാസ്റ്റർ ഒന്നു മൂളുകമാത്രം ചെയ്തു. ഇതേവരെ ഇല്ലാത്ത ഒരു വേദന അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഉറവെടുത്തു.

കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെ സംബന്ധിച്ചു നാട്ടിൽ അതായിരുന്നു സംസാരം. ഗോവിന്ദൻനായർ അവളെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞതിനുശേഷം ആറു ദിവസം അവൾ കാത്തു. പുലർകാലംമുതൽ ഉറക്കംപിടിക്കുന്നതുവരെ കാത്തിരിപ്പുതന്നെ. ഏഴാംദിവസം ആ വീടുവിട്ടു പുറപ്പെട്ടു. വഴിപോലും നല്ലവണ്ണമറിയില്ല. എങ്ങോട്ടെന്നില്ലാതെ നടന്നു. അഥവാ, പൊങ്ങുതടിപോലെ, ഒഴുകുകയായിരുന്നു.

"എങ്ങോട്ടാ?" വഴിയിൽവെച്ച് ആരോ അവളോടന്വേഷിച്ചു.

"ഗോവിന്ദന്നായരെ കണ്ടോ?" കുഞ്ചുക്കുട്ടി ചോദിച്ചു.

"ഏതു ഗോവിന്ദൻനായർ?"

അതവളെ അത്ഭുതപ്പെടുത്തി, അവളുടെ നോട്ടത്തിൽ ഒരു ഗോവിന്ദൻനായരേ ലോകത്തിലുള്ളൂ. അഥവാ ലോകമാകെ ഒരു ഗോവിന്ദൻനായരാണ്.

കുഞ്ചുക്കുട്ടി നിന്നു. ആലോചിച്ചു. ഒരുവിധം വിവരിച്ചുകൊടുത്തു. ആ മനുഷ്യൻ കൈമലർത്തി. അവൾ നടത്തം തുടരുകയും ചെയ്തു. അങ്ങനെ പലരോടും അന്വേഷിച്ചു. ഒടുവിൽ ചക്കാലൻ കുഞ്ഞനാണ് അവളെ കാര്യം ധരിപ്പിച്ചത്:"തിരൂരങ്ങാടിയിൽനിന്നു വന്ന ഒരുകൂട്ടം ലഹളക്കാരുടെ കൈയിൽപ്പെട്ടു."

"എന്നിട്ട്?"

"പിന്നെത്തെ കഥയൊന്നും അറിയില്ല."

അവൾ കരഞ്ഞില്ല, ബോധംകെട്ടതുമില്ല. നടത്തം തുടർന്നു. അന്നുമുതല്ക്കു പിന്നെ തെണ്ടിത്തിരിച്ചിൽതന്നെ. അവൾ കുടുംബത്തേക്കു പോയില്ല. വല്ല വീടുകളുടെയും കോലായിൽ കയറിക്കിടന്നു. വല്ലവരും കൊടുത്ത ഭക്ഷണം കഴിച്ചു ചിലപ്പോൾ പട്ടിണിയും കിടന്നു. ഇതിനിടയിൽ നാട്ടുകാർ മൂക്കത്തു വിരൽവെച്ചു.

"സാധുക്കുട്ടി! അതിനെ ഇങ്ങനെയാക്കിത്തീർത്തല്ലോ!"

അങ്ങനെ അവളുടെ ഗർഭത്തിൻറെ ഉടമ ലഹളക്കാർ എന്നൊരു ജനസമൂഹമായിത്തീർന്നു. കുഞ്ചുക്കുട്ടി പ്രതിഷേധിച്ചില്ല. എന്താണ് ആളുകൾ പറയുന്നതെന്നു ശ്രദ്ധിച്ചതേയില്ല. ഒരു രൂപംമാത്രമാണ് അവളുടെ മുമ്പിലുണ്ടായിരുന്നത്. ഒരു ശബ്ദംമാത്രമാണ് അവളുടെ ചെവികേട്ടത് –– ഗോവിന്ദൻനായരുടെ. ഇടയ്ക്കു വല്ല പാമ്പിൻകാവിൻറെ പിമ്പുറത്തോ ആൽച്ചുവട്ടിലോ നിന്ന് അവൾ ദീർഘനേരം ആരോടെന്നില്ലാതെ ചറുപിറുന്നനെ സംസാരിക്കും!

"വന്നതു നന്നായി...ഊണുകഴിച്ചോ?...ഇല്ലേ?...വിശപ്പില്ലേ?...അരുതേ... ഇഷ്ടമാണ്..." പെട്ടെന്നുണ്ടാവുന്ന ഒരു ഇലയനക്കമോ

കാൽപ്പെരുമാറ്റമോ അവളെ ഉണർത്തും. അവൾ നടത്തം തുടരുകയും ചെയ്യും. അങ്ങനെ ആ യാത്ര ദേശാതിർത്തികൾ കടന്നു മുന്നോട്ടു പോവുകയാണുണ്ടായത്.

കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ ഗർഭം സംബന്ധിച്ച ഈ പുതുവാർത്ത മാസ്റ്ററെ ഞെട്ടിച്ചു. അയാൾ അതു ഭാര്യയോടു പറഞ്ഞില്ല. വാക്കുകൾ നിലച്ചിരുന്നു. നോട്ടങ്ങളും പ്രവൃത്തികളും മാത്രമേയുള്ളൂ.

പകലുകളും രാത്രികളും കടന്നുപോകുകയാണ്. ഭർത്താവു ഭാര്യയോട് ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ഭാര്യ ഭർത്താവിനോടു വഴക്കടിച്ചില്ല. കൂട്ടിമുട്ടിപ്പോകുന്ന പാത്രങ്ങളുടെ ഒച്ച, വന്നുംപോയും നില്ക്കുന്ന അയൽപക്കക്കാരുടെ കാൽപ്പെരുമാറ്റം, കൊച്ചുകുട്ടികളുടെ ശാഠ്യം, ചോരക്കുഞ്ഞിൻറെ കരച്ചിൽ ഇവ മാത്രമായിരുന്നു ആ വീട്ടിൽ ശബ്ദം. എല്ലാവരും എന്തോ പ്രതീക്ഷിക്കയാണ്. അതെന്താണെന്ന് ആരും പറഞ്ഞില്ല.

"ഉ–ം?" ഒരു ചോദ്യം.

"ഉ–ം, ഉ–ം." ഒരു നിഷേധം.

അവിടെവെച്ചു വർത്തമാനങ്ങൾ അവസാനിക്കുന്നു. ഞായംവെച്ചു കൊണ്ടുവരുന്ന അയൽപക്കക്കാരികൾ ആ വീട്ടിൻറെ അന്തരീക്ഷത്തിലായാൽ മൂകരായിപ്പോയി.

മൃങ്ങയുടേതുപോലുള്ള ഒരു മൂളൽ ആ വീട്ടിൽ അനുസ്യൂതമായി തങ്ങിനില്ക്കുന്നുവെന്നു മാസ്റ്റർക്കു തോന്നി. എല്ലാ മൂലയ്ക്കലും നിഴലുകൾ കുന്നു കുന്നു നടക്കുന്നുണ്ടോ?

അങ്ങനെ മൂന്നു ദിവസം കഴിഞ്ഞു. മാധവിയമ്മ കൂടക്കൂടെ കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ ചുണ്ടുകൾ നനച്ചുകൊടുത്തു.

നാലാംദിവസം രാത്രി പത്തു മണിയായപ്പോൾ സമ്പ്രദായമൊന്നു മാറി. കടകോലിൽ ചുറ്റിയ കയർ വലിയുന്നതുപോലെ, ശ്വാസഗതി ക്രമത്തിലായി. കുഞ്ചുക്കുട്ടി കൺമിഴിച്ചു. തറച്ചുനില്ക്കുന്ന ദൃഷ്ടികൾ, കുറെ നേരം അങ്ങനെ നിന്നു. പിന്നെ ആ കണ്ണുകൾ താനേ അടഞ്ഞു.

എല്ലാവരും ചുറ്റുംനിന്നു. നിശ്ശബ്ദം. ഓരോരുത്തർക്കും മറ്റാളുടെ ശ്വാസഗതി കേൾക്കാം. ഒരു സൂചിത്തലപ്പിലേക്കെന്നപോലെ, എല്ലാവരും ആ കട്ടിലിലേക്കു നോക്കിനില്ക്കയാണ്. അവിടെ എന്തോ ആവിയായിപ്പോകുന്നു. വറ്റിവറ്റി ഒരു തുള്ളിയായി ചുരുങ്ങുന്നു. ഒടുവിൽ ആ തുള്ളിയും വറ്റി. അവൾ മരിച്ചു.

ആളുകൾ മുഖംതിരിച്ചു പുറത്തേക്കു കടന്നു. മാധവിയമ്മ, പച്ചമുള ചീന്തുംപോലെ, പൊട്ടിക്കരഞ്ഞുപോയി. അയല്ക്കാർ അവരെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടു മറ്റൊരു മുറിയിലേക്കു നീങ്ങി.

മാസ്റ്റർ ഏകനായി ആ കട്ടിലിലേക്കുതന്നെ ഉറ്റുനോക്കിക്കൊണ്ട് അവിടെനിന്നു. തന്നിൽനിന്ന് എന്തോ ഒന്ന് അടർന്നുവീണുകിടക്കുന്നു.

അയാൾ ഒരു മുണ്ടെടുത്ത് ആ ശരീരം മൂടി പുറത്തേക്കു കടന്നു.

മൊത്തിയടർന്ന ഉറുമാമ്പഴംപോലെ, ആ തളത്തിൽ കിടക്കുന്ന ചോരപ്പൈതലിനെ കുറെ നേരം അയാൾ നോക്കിനിന്നു. എന്നിട്ടു തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു:"ഇതു ബാക്കിയാണ്."

നാല്

"എന്താണിനി കണ്ടിരിക്കുന്നത്?" മാധവിയമ്മ രാമൻനായരോടു ചോദിച്ചു. അയാളാകട്ടെ മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടുമൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ടു താടിക്കു കൈയും കൊടുത്ത് ഒരിരിപ്പിരുന്നു. സമസ്തവിനയും വരുത്തിവെച്ചതു താൻതന്നെ. പക്ഷേ, കല്പിച്ചുകൂട്ടിയല്ല. നിരത്തുവക്കത്തും തണ്ണീർപ്പന്തലിലുമെല്ലാം എത്ര പെണ്ണുങ്ങൾ പെറുന്നു! ലഹള കഴിഞ്ഞതിനു ശേഷം അത്തരം പേറുകൾ കുറെ ജാസ്തിയായിട്ടുമുണ്ട. അതൊക്കെ അന്വേഷിക്കേണ്ട ഒരു ചുമതലയും തനിക്കില്ല. കുഞ്ചുക്കുട്ടിയെ കണ്ടപ്പോൾ നിന്നതാണ് കുഴപ്പമായത്. അതേയോ?...മറ്റൊരു ീയായിരുന്നെങ്കിൽ നില്ക്കുമോ? അതു തെറ്റാണെങ്കിൽ ആ തെറ്റിൻറെ വേരുകൾ ഭൂതകാലത്തിൻറെ ആഴത്തിലാണ് കിടക്കുന്നത്.

"എനിക്കവളെ ഇഷ്ടമായിരുന്നു. വാസ്തവം. അതിനെന്താണിപ്പോൾ വേണ്ടത്?" മാസ്റ്റർ ആരോടെന്നില്ലാതെ നിശ്ശബ്ദമായി ഒരു വെല്ലുവിളി നടത്തി. പക്ഷേ , വെല്ലുവിളികൊണ്ട് കാര്യമവസാനിക്കുന്നില്ല . കുട്ടി കൈയും കാലും കുടഞ്ഞു മുമ്പിൽ കിടന്നു കളിക്കുന്നു . മുലപ്പാലു പോലുമില്ല . ആ വായിൽ എന്തെങ്കിലും വെച്ചുകൊടുക്കണം. ഇപ്പോൾത്തന്നെ മൂന്നു കുട്ടികളെ പുലർത്താനുണ്ട്. ഇനിയും കുട്ടികൾ ഉണ്ടായിക്കൂടായ്കയില്ല. "ഈശ്വരൻ തരുമ്പോൾ കൈകാട്ടി വാങ്ങാതെ പറ്റ്വോ?" എന്നാണ് മാധവിയമ്മ ചോദിക്കുന്നത്. നേരാണ്. ഈശ്വരൻറെ വഴി മുടക്കാൻ കഴിയില്ല. പക്ഷേ, അവർക്കുള്ള ഭക്ഷണം മാസ്റ്ററുയുാക്കണം. നാലാമതൊരു കുട്ടികൂടി ഇതാ. ഇതിനെ പോറ്റിവളർത്തേണ്ട ഭാരം താനെന്തിന് ഏറ്റെടുക്കുന്നു? പിന്നെ ആരാണ് ഉടമസ്ഥൻ? ആ ഭാഗം മുഴുവൻ ഇരുട്ടാണ്. ഒരു മനുഷ്യക്കുട്ടിക്ക് ഉടമസ്ഥനില്ലാതെവരുന്നത് ഏതാണ്ട് അത്ഭുതകരമായിത്തന്നെ മാസ്റ്റർക്കു തോന്നി. അന്തിക്കു കന്നുകുട്ടിയെ കാണാതായാൽ ആളുകൾ തേടിപ്പിടിക്കും. ഇത്തരം ഒരേടാകുടത്തെപ്പറ്റി ഇതിനുമുമ്പ് രാമൻമാസ്റ്റർക്ക് ആലോചിക്കേണ്ടിവന്നിട്ടില്ല. ആരോടും ചോദിക്കാനില്ലാത്തതുകൊണ്ട് അയാൾ തന്നോടുതന്നെ ചോദിച്ചു: 'എവിടെ ഉടമസ്ഥൻ?'

നിശ്ശബ്ദം. ഉത്തരമില്ല. അവകാശപ്പെട്ടതും അവകാശമില്ലാത്തതുമായ ഒരു കഷ്ണം ഭൂമി കൈക്കലാക്കാൻ എത്ര വ്യവഹാരങ്ങൾ നടക്കുന്നു! ഒരു കൊച്ചുമനുഷ്യനെ അവകാശപ്പെടാൻ ആളില്ലേ? ഒരു തിരശ്ശീല മുൻപിൽ നിന്നു നീങ്ങിയതുപോലെ തോന്നി. പേരിടാൻ വയ്യാത്ത പുതിയ സത്യങ്ങൾ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നു. ഒന്നും വ്യക്തമായി മനസ്സിലാകുന്നില്ല. ഒരത്ഭുതരസംമാത്രം ഉള്ളിൽ തങ്ങി നിന്നു . മാസ്റ്റർ അന്നു കഠിനമായി ചിന്തിച്ചു . പോം വഴിയില്ല. ഒടുവിൽ, സന്ധ്യയ്ക്കു പതിവു തൊഴുത്തിലണയുന്ന പശുക്കുട്ടിയെപ്പോലെ, അയാളുടെ ചിന്ത ഒരിടത്തു ചെന്നുചേർന്നു: 'എല്ലാം വിധിയാണ് കേട്ടോ, വിധി!'

"നിങ്ങളുടെ ഇരിപ്പു കാണുമ്പോൾ എൻറെ കാലിൻറെ പെരുവിരലിൽ നിന്ന് ഒരു പേൻകടി ഇളകുന്നുണ്ടേ!" ഭാര്യ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. മാധവിയമ്മയുടെ സാന്നിധ്യം ഏതാണ്ട് വിസ്മരിച്ചിരുന്ന അയാൾ പെട്ടെന്ന് ഉഷാറായി.

"ഏ?...ഏ?...എന്തേ ചോദിച്ചത്?"

"ഈ കുട്ടിയെ എന്താണ് ചെയ്യുക?"

"ഉപേക്ഷിക്കാം." മാസ്റ്റർ ഒരു സ്വാമിതിരുവടികളുടെ ഭാവവിശേഷത്തോടെ പറഞ്ഞിട്ടു ഭാര്യയുടെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. അവരുടെ കവിളുകളിൽ കുമ്പളപ്പൂ വിടർന്നുവരുന്നു. ആ ജ്വാലകൾ കോപത്തിൻറേതോ സ്നേഹത്തിൻറേതോ? മാസ്റ്റർ കാത്തു. മാധവിയമ്മ ഭർത്താവിനെ കണ്ണുകൊണ്ടൊരു സർവ്വേ നടത്തിയിട്ടു പറഞ്ഞു.

"പൂച്ചക്കുട്ടിയെപ്പോലെ കരകടത്താൻ വയ്യാ. ഇതു മനുഷ്യക്കുട്ടിയാണ്."

"എന്നാൽ വളർത്താം." അതേ നിർല്ലോപതയോടെ മാസ്റ്റർ പോംവഴിയും ഉപദേശിച്ചു.

"നിങ്ങളിവിടെ പൊന്നുകെട്ടിവച്ചിട്ടുണ്ടോ!"

"പിന്നെ ഞാനെന്തുവേണം?"

"ഓ, എന്നെക്കൊണ്ടു പറയിക്കല്ലേ! ചെയ്യേണ്ടതൊക്കെ ചെയ്തിട്ട്."

"നിർത്ത്! " മാസ്റ്റർക്കും കലിവന്നു. അയാളുടെ ഹൃദയം നിന്നു മുട്ടിത്തിരിയുകയാണ്. എന്തൊരു സ്വൈരക്കേട്! ഭാര്യ തുടരാൻ പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ അയാൾ ഒച്ചയിട്ടു: "നിർത്ത്!"

"നിർത്തില്ല."

"നിർത്തിയില്ലെങ്കിൽ ഞാനിക്കുട്ടിയെ എടുത്തു പുറത്തേക്കെറിയും! അല്ലെങ്കിൽ ഞാൻ പോയി തൂങ്ങിച്ചാവും! രണ്ടിലൊന്ന് ഇന്നിവിടെ സംഭവിക്കും . ഉദയം മുതൽ അസ്തമയം വരെ തടി വെള്ളമാക്കിയുണ്ടാക്കുന്ന കാശു ചെലവിടുക. എന്നിട്ട് ഞാൻ ശകാരവും കേൾക്കുക! ഇതു നല്ല പുതുമ! എല്ലാ ഭാഗത്തുനിന്നും കടന്നൽക്കുത്തോ? ഞാനൊരു മനുഷ്യനല്ലേ? എനിക്കൊരു ദിവസം സുഖമായിട്ടുണ്ടോ? ഒരു

നാഴിക? എന്തെങ്കിലും ഒരു മോഹം സാധിച്ചിട്ടുണ്ടോ? ഉണ്ടോ, പറയ്. ..എനിക്കല്പം ക്ഷമയുണ്ട്, വിവേകമുണ്ട്, വാസ്തവമാണ്. ഒരു സ്കൂൾമാസ്റ്റർക്ക് അതൊക്കെ വേണം. അതിനുമില്ലേ ഒരതിര്?... ഇന്നേവരെ എന്നെ തട്ടുത്തുവയ്ക്കാനും ശകാരിക്കാനുമല്ലാതെ ഒരാളുണ്ടായിട്ടുണ്ടോ? ക്ഷീണമുണ്ടോ എന്ന് ഒരു ജീവി എന്നോടു ചോദിച്ചിട്ടുണ്ടോ? ഒടുങ്ങാത്ത ഒരു വയറ്റിൽവേദനയും! ഇതെന്നെ കൊല്ലും. വണ്ടിക്കാളയക്കൊൾ കഷ്ടമായ ജന്മം! പിന്നെ ശകാരവും. ഇതു നല്ല പുതുമ! ഞാൻ ഒരു കഷ്ണം കയറു ചെലവാക്കിക്കളയും. പോട്ടെ പോ..." കിതപ്പുകൊണ്ടു മാസ്റ്റർക്കു ശ്വാസം മുട്ടി . ഒടുക്കമൊടുക്കമെത്തുമ്പോഴേക്കും ആ സംഭാഷണം ഒരു നിലവിളിപോലെയായിരുന്നു .

മാധവിയമ്മ തളർന്നുപോയി. ഇങ്ങനെ ഒരു പൊട്ടിച്ചീറൽ അവർ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല. ഭർത്താവിനെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. കിതച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന ആ 'കുട്ടികളുടെ അച്ഛനെ' കണ്ടപ്പോൾ അവരുടെ മനസ്സുരുകി. അവർ പതുക്കെ അടുത്തേക്കു ചെന്നു. എന്നിട്ടു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:"അപ്പോഴേക്കും ഇങ്ങനെയൊക്കെ ദേഷ്യപ്പെട്ടാലോ......"

"ദേഷ്യപ്പെടുകയല്ല, തൂങ്ങിമരിക്കുകയാണ് വേണ്ടത്! ഒന്നാന്തരം ഒരു തൂങ്ങിമരണം ഇന്ന് ഈ വീട്ടിൽ നടക്കും. ആ ശവം ഇളിച്ചുകാട്ടിക്കൊണ്ടു നിങ്ങളുടെ മുന്നിൽ കിടന്നാടണം. അപ്പോഴേ നിങ്ങളോർക്കൂ, ഞാനാരായിരുന്നുവെന്ന്, എന്തിനുവേണ്ടി എൻറെ ജീവിതം പണയം കെട്ടി എന്ന്..."

കതിർവന്ന മുളക്കൂട്ടം കാറ്റിലാടുന്നതുപോലെ, അയാൾ നിന്ന നില്പിൽ ഒന്നാടി. വാക്കുകൾ അപ്പോഴും ഉതിരുന്നുണ്ടായിരുന്നു. മാധവിയമ്മയാകട്ടെ പനിപിടിച്ച തൂങ്ങിയ പിടക്കോഴിയെപ്പോലെ, ആ മുളക്കൂട്ടത്തിനു ചുവട്ടിൽ ഉതിർമണികൾ നോക്കി വിമ്മിട്ടപ്പെട്ടുകൊണ്ടു നിന്നു. അവസാനം നിറഞ്ഞ കൺപീലികളോടെ മാസ്റ്റർപോയി ചുമരുംചാരി ഇരിപ്പായി. അന്തിക്കതിരുകൾ തട്ടി ചമ്പകക്കാടുകൾപോലായ മേഘമാലകൾ അയാളുടെ മുമ്പിലൂടെ നീങ്ങിനീങ്ങിപ്പോവുകയാണ്. അവ അനന്തനീലിമയിലേക്ക് അലിഞ്ഞു ചേരുന്നു.

ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. ഭർത്താവിൻറെ ഈ ക്ഷോഭം മാധവിയമ്മയെ തെല്ലൊന്ന് അമ്പരപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. അതൊന്നും മാസ്റ്ററുടെ സമ്പ്രദായമല്ല. ഇതിലും വലിയ വിപ്ലവമൊക്കെ അവർ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുണ്ട്. എന്നിട്ടും മറുഭാഗത്തുനിന്ന് ഇത്ര കടുത്തൊരു പ്രത്യാഘാതം ഉണ്ടായിട്ടില്ല. ഇപ്പോഴെന്തേ?

'പ്രായമാവുകയല്ലേ, ക്ഷീണമുണ്ടാവും.' അവർ വിചാരിച്ചു. എന്നിട്ടു ഭർത്താവിനോടു പറഞ്ഞു:"വരൂ, കുളിച്ചു വല്ലതും കഴിച്ചോളൂ."

മാസ്റ്റർ അനങ്ങിയില്ല. മാധവിയമ്മ വിടാതെ നിർബന്ധിച്ച് അയാളെ എഴുന്നേല്പിച്ചു. പുറത്തു പറ്റിയിരുന്ന കുമ്മായം തുടച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു.

അങ്ങനെ ആ ബഹളം അവസാനിച്ചു. പിറ്റേന്നു കാലത്തു മാധവിയമ്മ ചോദിച്ചു:"ചെറിയ മോന് എന്താ കൊടുക്കാ?"

"എന്തു വേണമെന്നുവെച്ചാൽ കൊടുത്തോളൂ."

"ആട്ടിൻപാലോ പശുവിൻപാലോ നല്ലത്?"

"ആട്ടിൻപാല്. കാച്ചുമ്പോൾ ഈരണ്ടു മൊരികളഞ്ഞ മുത്തങ്ങകൂടി ചതച്ചിട്ടേക്കു. മുലപ്പാലില്ലാത്തതല്ലേ, ഗ്രഹണി പിടിക്കേണ്ടാ."

"അതാണ് നല്ലത്. ആട്ടിൻപാലായാൽ വാങ്ങുകയും വേണ്ടാ."

മാധവിയമ്മയ്ക്ക് ആടുണ്ട്. ഏകാദശിക്കുറി വെച്ചുണ്ടാക്കിയ കാശു കൊണ്ടു വാങ്ങിയതാണ്. അതവരുടെ സ്വന്തം സ്വത്താണെന്നാണ് പറയുന്നത്. 'അച്ഛനും മക്കളും ഇതിൽ കൈവയ്ക്കേണ്ടാ' എന്ന് അവർ കൂടെക്കൂടെ പ്രഖ്യാപിക്കുകയും ചെയ്യും. അച്ഛനും മക്കളുംകൂടി തനിക്കെതിരായി സംഘം കൂടി നില്ക്കുകയാണെന്നാണ് മാധവിയമ്മയുടെ മൊഴി . 'എന്തായാലും തള്ളയും മക്കളും ഒന്നല്ലേ?' എന്നു രാമൻനായരും ചോദിക്കും . അങ്ങനെ സ്ഥിരമായി രണ്ടു ചേരികൾ ആ വീട്ടിലുണ്ടായിരുന്നു. കുട്ടികൾ രണ്ടിടത്തും മെമ്പറന്മാരാണെന്നു മാത്രം.

ഇത്തരം രണ്ടു ചേരികളുടെ ആവശ്യമുണ്ട്. എല്ലാ മാസവും ഇരുപതാം തീയതി കഴിഞ്ഞാൽ ഈ ചേരികൾ തമ്മിൽ സംഘട്ടനമാരംഭിക്കും. പ്രശ്നം സാമ്പത്തികംതന്നെ. മാസ്റ്ററുടെ ശമ്പളം ഒമ്പതുറുപ്പികയാണ്. കൂടാതെ മൂന്നുട്യൂഷനുമുണ്ട്. ആ വകയിൽ ഒരാറുറുപ്പിക. എന്നാലും ഇരുപതാം തീയതിയാകുമ്പോഴേക്കും അഞ്ചു ജീവികൾകൂടി ആ പതിനഞ്ചു ഉറുപ്പിക തിന്നുമുടിക്കും! പിന്നെ ദിവസം പത്തുപതിനൊന്നു കഴിയണം . മാസ്റ്റർ കടമെടുപ്പു പ്രസ്ഥാനമാരംഭിക്കുകയായി . ചായക്കടക്കാരൻ രക്കുണ്ണിനായർ മാസ്റ്ററുടെ ഒരു സ്ഥിരം സഹായിയാണ്. ഏഴുപ്രാവശ്യം പഴനിക്കും രണ്ടുതവണ ശബരിമലയ്ക്കും പോയിവന്നിട്ടുള്ള അയാൾ കൈയിൽവെച്ചിട്ട് ഇല്ലെന്നു പറയില്ല. ഈശ്വരന്മാർ കേൾക്കും! പിന്നെയൊന്നുള്ളതു ബമ്പൻ വീരാനാണ്. ആൾ വലിയ 'ആസാമി'യാണെങ്കിലും മാസ്റ്ററെ താത്പര്യമാണ്. പിന്നെ പാൽക്കറവുകാരി പാറുനങ്ങ്യാര്, അവസാനക്കൈയായിട്ടേ മാസ്റ്റർ അറുപിശുക്കത്തിയായ ആ തള്ളയെ സമീപിക്കാറുള്ളൂ."ഇപ്പോഴത്തെ ഉറുപ്പികയിന്മേലൊക്കെ എങ്ങനെയാണ് ത്രൂപംകൊത്തിയിട്ടുള്ളത്?" എന്നാണ് ആരെ കണ്ടാലും അവർ ആദ്യം ചോദിക്കുക. അവരും മാസ്റ്ററെ സഹായിക്കാറുണ്ട്. ഇതൊക്കെക്കഴിഞ്ഞാലും തീയതി ഇരുപത്തിരണ്ട്- ഇരുപത്തിമൂന്നായിട്ടേ ഉണ്ടാവൂ. അപ്പോഴാണ് മാസ്റ്റർ മധുരമായ ഒരു മന്ദസമിതത്തോടെ ഭാര്യയെ സമീപിക്കുന്നത്. മധുവിധുകാലത്തുകൂടി

അത്രയും ശൃംഗാരമൂറുന്ന ഒരു ചിരി മാധവിയമ്മ കണ്ടിട്ടുണ്ടാവില്ല. എന്നിട്ടു തേനൊലിക്കുന്ന ഒരു വിളി:"മാധവി!"

"എന്താ?" മാധവിയമ്മ കഴുത്തു വെട്ടിച്ച് ഉഗ്രമായ ഒരു നോട്ടം.

"നിനക്കു നല്ല സുഖമില്ലേ, മാധവീ?"

"എൻറെ സുഖക്കേടന്വേഷിക്കാൻ ഇവിടെ ആരുമില്ലല്ലോ!"

"ഞാനില്ലേ--നിൻറെ ഈ ഞാൻ?"

"ദാ, പൊന്നാരം പറയല്ലേ, എനിക്കു കലികയറും!"

അങ്ങനെ കുറച്ചുനേരത്തെ പ്രണയസംഭാഷണം കഴിഞ്ഞാൽ മാസ്റ്റർ കാര്യം അവതരിപ്പിക്കുകയായി:

"മാധവി, നിൻറെ കൈവശം വല്ലതുമുണ്ടോ?"

"ഉലയ്ക്കുക്കട പുഴുങ്ങിയതുണ്ട്!"

"അതുകൊണ്ടു കുട്ടികളുടെ വിശപ്പു മാറില്ലല്ലോ. ആട്ടിൻപാൽ വിറ്റവകയിൽ വല്ലതും? ഒന്നാം തീയതി അങ്ങോട്ടുതന്നെ എടുക്കാം."

പിന്നെ മാധവിയമ്മയുടെ വക ചെറിയ തോതിൽ ഒരു കലാപരിപാടിയാണ്. തിറയാട്ടത്തിൻറെയോ തിരിയുഴിച്ചിലിൻറെയോ വകുപ്പിൽ പെടുത്താം. മാസ്റ്റർ ശാന്തനായി അതു നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും. തൻറെ കൈവശം കാശുണ്ടെന്നു മക്കളാണ് ഭർത്താവിനെ അറിയിച്ചതെന്നാണ് മാധവിയമ്മയുടെ വിശ്വാസം . മിണ്ടേട് അസത്തുക്കള്! എന്നു രാമൻമാസ്റ്ററും . ആ സംഘട്ടനത്തിൻറെ അവസാനത്തിൽ, നാഗക്കളത്തിൽനിന്നുറഞ്ഞു പൂക്കുല കുത്താൻ പോകുന്ന പെണ്ണിനെപ്പോലെ, മാധവിയമ്മ ഒരു പാച്ചിലങ്ങു പാഞ്ഞ്, ചുമർപ്പൊത്തിൽനിന്നോ വെണ്ണീറ്റിൻകുഴിയിൽനിന്നോ ഉള്ള കാശൊക്കെ പെറുക്കിയെടുത്തു കൊണ്ടുവന്നു രാമൻനായരുടെ മുമ്പിലേക്കൊരേറ്!"ദാ, ഒക്കെ കൊണ്ടുപോയി തുലച്ചോളിൻ!"

മുറിയിൽ ചിന്നിപ്പരന്ന ആ നാണ്യത്തുട്ടുകൾ ഒന്നും വിടാതെ മാസ്റ്ററും മക്കളുംകൂടി പെറുക്കിയെടുക്കും. അന്ന് ആ വീട്ടിൽ അരിയും കറിയുമൊക്കെയുണ്ടാവും. പക്ഷേ, പിന്നത്തെ ശമ്പളം കിട്ടുന്നതുവരെ ആ ദമ്പതിമാർ തമ്മിൽ സംസാരിക്കുകയില്ലെന്നുമാത്രം. അങ്ങനെ എല്ലാ മാസാവസാനത്തിലും കലഹവും ഭക്ഷണവും സൃഷ്ടിക്കുന്ന ആ ആടു പുതിയ ജീവന് അമ്മിഞ്ഞപ്പാലും നല്കി.

അവൻ വളർന്നുവരികയാണ്. ഇരുപത്തെട്ടാംനാൾ മാധവിയമ്മ ചോദിച്ചു:

"എന്താണ് പേരിടേണ്ടത്?"

"മറ്റുള്ളവർക്കൊക്കെ പേരിട്ടത് എന്നോടു ചോദിച്ചിട്ടാണോ?"

അതിനു മാധവിയമ്മയ്ക്കു മറുപടിയുണ്ടായിരുന്നില്ല. ആദ്യത്തെ മകൾക്കു പേരിടാറായപ്പോൾ മാധവിയമ്മ പറഞ്ഞു:"ഞാനിവൾക്ക് ഒരു പേരു

കണ്ടുവെച്ചിട്ടുണ്ട്."
"എന്താ?" മാസ്റ്റർ.
"ബാലാമണി!"
"ഓ!"
രണ്ടാമത്തെ മകളെ പെറ്റപ്പോഴും അവർ പറഞ്ഞു:"ഇവളു രാധയാണ്."
"ഓ!"
മൂന്നാമത്തെ ചെക്കനെ പെറ്റപ്പോൾപ്പോലും ആ അവകാശം അവർ ഭർത്താവിനു വിട്ടുകൊടുത്തില്ല. അവനു ഗോപാലകൃഷ്ണനെന്നു പേരിട്ടു. അപ്പോഴും മാസ്റ്റർ സമ്മതിച്ചു:"ഓ!"
ഈ ചോദ്യത്തിൽ തൻറെ പക്ഷത്തു ന്യായമില്ലെന്ന് അവർക്കറിയാം. അതുകൊണ്ടു താൻതന്നെ പേരിട്ടുകളയാമെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തി:
"വിശ്വനാഥൻ; എന്താ?"
"ഓ!"
പാലൂട്ടി, താരാട്ടി വളർത്തുന്നതിന്നിടയിൽ ആ കുട്ടിയെ താൻ പെറ്റതല്ലെന്ന കഥ മാധവിയമ്മ മിക്കവാറും വിസ്മരിച്ചു. അയൽപക്കക്കാരികളുടെ അഭിപ്രായപ്രകടനങ്ങൾ കേൾക്കുമ്പോൾ മാത്രമാണ് അവർ ആ സംഗതി ഓർമ്മിച്ചത്. വടക്കേതിലെ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ പറഞ്ഞു:"മാധവിയമ്മയുടെ പ്രാരബ്ധം!" പെറ്റിട്ടും പെറാതെയും വളർത്തണം.
"ഈശ്വരൻ ഇക്കുറി ഇങ്ങന്യേ തന്നത്. അതും കൈകാട്ടി വാങ്ങേണ്ടേ?"
"ശരിയാണ്." ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയും സമ്മതിച്ചു. പലരും അവരുടെ വിശാല മനഃസ്ഥിതിയെപ്പറ്റി വാഴ്ത്തി. അത്രയൊക്കെ പറയാനെന്താണുള്ളതെന്നു മാധവിയമ്മയ്ക്കു മനസ്സിലായില്ല. എങ്കിലും ആ പ്രശംസയൊക്കെ താനർഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നു പുറമേ നടിക്കുകയും ചെയ്തു."വളർത്തിക്കൊള്ളൂ, അവൻ മിടുക്കനാവും." ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ ഒടുക്കം അനുഗ്രഹിച്ചു.
"മേലെ ഒരുവനുണ്ടല്ലോ!" അതാണ് മാധവിയമ്മയുടെ സമാധാനം.
ഇതിന്നിടയിൽ വിശ്വനാഥൻ നീന്താനും മുട്ടുകുത്താനും ആരംഭിച്ചു. എന്നല്ല, കണ്ണിൽക്കണ്ടതൊക്കെ വാരിവലിച്ചിടും. ആ കുട്ടിയുടെ കളി നോക്കിക്കൊണ്ടു മാസ്റ്റർ വളരെ നേരം നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. തൻറെ മക്കളെപ്പറ്റി അയാൾ ഒരിക്കലും അത്ര ശ്രദ്ധിച്ചിട്ടില്ല . അവർക്കമ്മയുണ്ട്. മക്കളെ വളർത്തേണ്ടത് അമ്മയുടെ ചുമതലയാണ്. എന്നാൽ ഈ കുട്ടിയുടെ കാര്യത്തിൽ തൻറെ കണ്ണു ചെല്ലണം. താനങ്ങനെ ശ്രദ്ധിക്കുന്നുണ്ടെന്നു മാധവിയമ്മയെ അറിയിക്കാനും പാടില്ല. കുറേനേരം നോക്കിയിരുന്നിട്ട് അയാളൊന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു.

'അവളുണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ...'

ഒരു ദിവസം വിശ്വത്തിൻറെ കളിയും നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴാണ് ഭാര്യയുടെ അമ്മാമൻ വന്നു കയറിയത്. മൂപ്പരൊരു പഴയ മനുഷ്യനാണ്, പ്രതാപിയുമാണ്. കുടുംബത്തുള്ളതൊക്കെ അയാളുടെ സ്വന്തം സമ്പാദ്യമാണ്. കൃഷിക്കു പുറമേ വ്യാപാരവുമുണ്ട്. വിത്തുകച്ചവടം, പണമിടപാട്, കൊപ്പരയുണക്കൽ--അങ്ങനെ പലതും. 'ഈ കാണുന്നതൊക്കെ ഞാനുണ്ടാക്കിയതാ, ഞാനൊരുത്തൻ!'--ഇതാണ് അങ്ങോരുടെ മുദ്രാവാക്യം. പുതിയ ഒരാളെക്കണ്ടാൽ അതു പറയുകയും ചെയ്യും. കറുത്തു തടിച്ച ശരീരം, മലോകെ രോമം, നെറുകയിൽ ഒരു വെളുത്ത കുറ്റിക്കാട്. ഭസ്മംകൊണ്ടു പട്ടയടിച്ച നെറ്റി , നീണ്ട മൂക്ക്, പര ലോകസുഖത്തിനു വേണ്ടി ധരിക്കുന്ന സ്വർണ്ണം കെട്ടിച്ച രുദ്രാക്ഷം, ഇഹലോകസൗഭാഗ്യത്തിനു വേണ്ടിയുള്ള നാല് ഉരുൾമോതിരങ്ങൾ, ഇല്ലിക്കുന്നുമുണ്ട്, ഈർക്കിൽക്കരയൻവേഷ്ടി, വെള്ളി കെട്ടിച്ച ചൂരൽവടി, ഗംഭീരനായിരുന്നു വേലുമ്മാൻ. അയാൾ വന്നു കയറിയപ്പോൾ മാസ്റ്റർ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റ് ആദരിച്ചു:

"ഇരിക്കു."

ഉടനെ ഭാര്യയെ വിവരമറിയിക്കുകയും ചെയ്തു. അവർ വന്നു വാതില്ക്കൽ പകുതി മറഞ്ഞുനിന്നുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു:"അമ്മാമൻ എപ്പോഴേ പുറപ്പെട്ടത്?"

"അമ്മായിക്കും കുട്ടികൾക്കും..."

"വിശേഷിച്ചൊന്നുമില്ല." അയാൾ വാചകം പൂർത്തിയാക്കി. എന്നിട്ട് വിശ്വനാഥനെയും മരുമകളെയും ഒന്നു നോക്കി:"പ്രസവിച്ചാൽ ഒന്നറിയിക്കാൻ കൂടി സമയമില്ല, അല്ലേ മാധവീ?" അതൊരു ചോദ്യത്തക്കൊളധികം ഒരാജ്ഞാപനമായിരുന്നു.

"പ്രസവിച്ചില്ല." മാധവിയമ്മ പരുങ്ങിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു. എന്നിട്ടും ഭർത്താവിൻറെ മുഖത്തേക്ക് ഒന്നിടംകണ്ണിട്ടുനോക്കുകയും ചെയ്തു-- ശേഷം വിവരമെല്ലാം പറഞ്ഞേക്കു എന്നർത്ഥത്തിൽ.

"ഈ കുട്ടി ഇവിടത്തെയല്ലേ?" കാരണവർ ഒരു വിശദീകരണം ആവശ്യപ്പെട്ടു.

അതിനു മറുപടിയുണ്ടായില്ല. മാസ്റ്റർ ഭാര്യയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി; ഭാര്യ മാസ്റ്ററുടെ മുഖേത്തക്കും . പിന്നെ രണ്ടുപേരും തലയും താഴ്ത്തി നിന്നു .

"എന്താ മിണ്ടാത്തത്? ഈ കുട്ടി ഇവിടത്തെയല്ലേ എന്ന്."

"അല്ല."

"എന്നാൽ അതിങ്ങോട്ടു പറഞ്ഞുക കൂടേ?" അല്പം ഒരാശ്വാസത്തോടെ കാരണവർ തുടർന്നു:"ഏതാ കുട്ടി?"

“ഒരു വളർത്തുകുട്ടിയാണ്.” മാധവിയമ്മ കാര്യങ്ങൾ വിശദമായി പറഞ്ഞു. കാരണവർ രാമൻനായരെയും മാധവിയമ്മയെയും മാറിമാറി നോക്കി. അത്ഭുതമോ ദേഷ്യമോ എന്തൊക്കെയോ ആ മുഖത്തു സ്ഫുരിച്ചിരുന്നു.

“ആരു പറഞ്ഞു ഈ കുട്ടിയെ ഏറ്റെടുക്കാൻ? ആരോടു ചോദിച്ചിട്ട്?” തൻറെ കുടുംബക്കാരും ബന്ധുക്കളുമെല്ലാം എന്തു ചെയ്യുന്നതും തന്നോടു ചോദിച്ചിട്ടുവേണ്ടേ? ദേശക്കാർകൂടി അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നു!

“കുട്ടിയെ വലിച്ചെറിയാൻ സാധിക്ക്വോ?” രാമൻമാസ്റ്റർ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു.

“സാധിക്കില്ല, അല്ലേ?” ഉച്ചിക്കുടുമ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും രണ്ടു തട്ടു തട്ടിക്കൊണ്ട് കാരണവർ എഴുന്നേറ്റു:“ഇവിടത്തെ കുട്ടികൾക്കു ഭക്ഷണം കൊടുക്കാൻ മാർഗ്ഗമുണ്ടോ?”

“ഇല്ല. അപ്പോപ്പിന്നെ ഒന്നധികമായാലും തരക്കേടില്ലല്ലോ!” നീരസേത്താടുകൂടിയാണ് രാമൻനായർ പറഞ്ഞത്. തൻറെ കുടുംബകാര്യങ്ങളിൽ കടന്നു ശാസനകൾ പുറപ്പെടുവിക്കുന്നതു സ്വന്തം പൗരുഷത്തെത്തന്നെ ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതുപോലെ അയാൾക്കു തോന്നി.

“തർക്കുത്തരം പറയാൻ പഠിച്ചാൽപ്പോരാ.” വേലുനായർ ഒന്നിളകിയാടിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:“ഇതിൻറെ വൈഷമ്യം മനസ്സിലാക്കിയിട്ടുണ്ടോ?”

“ഉണ്ട്.”

“അപ്പോ അറിഞ്ഞു ചെയ്തതാണല്ലേ?”

“അതേ.”

“എന്നാൽ നിങ്ങളായി. നിങ്ങളുടെ പാടായി. ഞാനുണ്ടെന്നു നിങ്ങൾ വിചാരിക്കണ്ടാ.”

“അയ്യോ, അമ്മാമാ...” മാധവിയമ്മ ഇടയിൽക്കടന്നു തടഞ്ഞു.

“താന്തോന്നിത്തംപോലെ നടന്നുകൊള്ളിൻ.”

“കാര്യങ്ങളുടെ സ്ഥിതി ശരിക്കു മനസ്സിലാക്കിയാൽ വേലുമ്മാമനുതന്നെ ബോദ്ധ്യപ്പെടും.” രാമൻനായർ ഒരനുരഞ്ജനമനോഭാവം കാട്ടി.

പക്ഷേ, വേലുമ്മാൻ ലേശവും താഴാൻ തയ്യാറുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഒരു തറവാട്ടുകാരണവരുടെ അധികാരം നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. തന്നെ നിസ്സാരനാക്കിയിരിക്കുന്നു. അതു വേലുമ്മാനു സഹിക്കാവുന്നതല്ല.

“ഈ കുട്ടിക്കു നിങ്ങളുമായിട്ട് എന്താണ് ബന്ധം?”

“മനുഷ്യക്കുട്ടിയാണെന്ന ബന്ധംമാത്രം.”

“എന്നാൽ നാഥനില്ലാത്ത അനേകം കുട്ടികളുണ്ട്. എന്താണ് ഒന്നിനെയും എടുത്തുവളർത്താത്തത്?”

“ഇങ്ങനെ ഒരു സന്ദർഭം വരാത്തതുകൊണ്ട്.”

"സന്ദർഭം വന്നാൽ വളർത്തും ഇല്ലേ? വൈശ്രവണനല്ലേ-- വൈശ്രവണൻ!"

മാസ്റ്റർക്കു കലികയറി. അയാൾ മുഖമുയർത്തി കാരണവരെ ആകെയൊന്നു നോക്കി:"പിച്ചക്കാരനായിരിക്കാം. പക്ഷേ, നിങ്ങളുടെ മുമ്പിൽ കൈമലർത്താൻ വന്നിട്ടില്ലല്ലോ?"

"എടോ, കുനിയൻ കുത്തിയതുകൊണ്ടൊന്നും ഗോപുരം പൊളിയില്ല. എൻറെ കുടുംബത്തുള്ളതൊക്കെ ഞാനുണ്ടാക്കിയതാ --ഞാനൊരുത്തൻ!"

"നിങ്ങൾ ഒരുത്തൻതന്നെ അനുഭവിച്ചുകൊള്ളണം."

"ഇതിനുള്ള വഴി എനിക്കറിയാം."

"നല്ലത്."

കാരണവർ എഴുന്നേറ്റു. മാധവിയമ്മയുടെ നേരെ നോക്കി പറഞ്ഞു:

"കേൾക്കേണ്ടതു കേട്ടു, മാധവീ."

"അമ്മാമൻ ക്ഷമിക്കൂ."

"എൻറെ പട്ടി ക്ഷമിക്കും! ഇനി അമ്മാമനെ കാണണമെങ്കിൽ അമ്മാമൻറെ വീട്ടിൽ വരണം."

"അമ്മാമാ!...."

അയാൾ വിളി കേട്ടില്ല. നേരേ നടന്നു പാടത്തിൻറെ മറുകരയുള്ള നമ്പിടിയുടെ പടിപ്പുരയിലേക്കു കയറുന്നതു മാധവിയമ്മ കണ്ടു.

"ഉള്ള കഞ്ഞിയിലും മണ്ണു വാരിയിട്ടു." മാധവിയമ്മ ദീർഘമായി നിശ്വസിച്ചു.

"ഉള്ള കഞ്ഞിയേ ഉണ്ടാവൂ." മാസ്റ്ററും പറഞ്ഞു. വാസ്തവത്തിൽ ആ കാരണവരെക്കൊണ്ട് അത്രയ്ക്കൊരു ഉപകാരമൊന്നും അവർക്കില്ല. കൊയ്ത്തു കാലത്തു നാലോ അഞ്ചോ പറ അരി, ചക്കയും മാങ്ങയും, വിത്തു വായ്പ വാങ്ങാൻ വരുന്നവർ കാഴ്ച കൊണ്ടു വരുന്ന കോഴികളിൽ ഒന്നോ രണ്ടോ--ഇതൊക്കെ അയാൾ കൊടുത്തയയ്ക്കും. ഈ സാധനങ്ങൾക്കുവേണ്ടി ജീവിതം അടിമത്തത്തിലാഴ്ത്താൻ മാസ്റ്റർ ഒരുക്കമുണ്ടായിരുന്നില്ല:"പോട്ടെ അങ്ങട്ട്."

പക്ഷേ, വേലുമ്മാൻ തെറ്റിപ്പിരിഞ്ഞുവെന്ന വാർത്ത നാട്ടിൽ വലിയ ഒച്ചപ്പാടുണ്ടാക്കി. സ്വത്തുകാരനായ അയാളെ മുഷിപ്പിക്കത്തക്കവണ്ണം അത്ര വലുതാണോ ഒരനാഥക്കുട്ടി എന്നതായിരുന്നു നാട്ടുകാരുടെ സംശയം. ഒന്നുകിൽ മാസ്റ്റർ ഒരു വിഡ്ഢിയാണ്, അല്ലെങ്കിൽ ഈ കുട്ടിയുമായി അയാൾക്കെന്തോ നിഗൂഢബന്ധമുണ്ട് -- ഇങ്ങനെയായി സംഭാഷണത്തിൻറെപോക്ക്.

നമ്പിടിയുടെ അഞ്ചാംപുരയിൽനിന്നാണ് ഈ സംസാരമുത്ഭവിച്ചത്. അയൽപക്കക്കാരുടെ കർമ്മമാർഗ്ഗങ്ങളെക്കുറിച്ചും

ധർമ്മബോധങ്ങളെക്കുറിച്ചും അവിടെ എപ്പോഴും ചർച്ച നടക്കാറുണ്ട്. സ്വന്തം കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ച് അവർക്കു ചിന്തിക്കേണ്ടതില്ല. ആ നാട്ടിലെ ഏറ്റവും വലിയ ജന്മികുടുംബമാണത്. നെല്ലുണ്ട്, പണവുമുണ്ട്. അയൽപക്കക്കാരുടെ നടപടിദൂഷ്യങ്ങൾ, അടുത്ത മാസത്തിലുണ്ടാകുന്ന പിറന്നാൾസദ്യകൾ, ചാത്തങ്ങൾ, അവയ്ക്കുണ്ടാകേണ്ട വിഭവങ്ങൾ, ഉത്സവങ്ങൾ--ഇവയൊക്കെയാണ് അവിടെ അന്വേഷണവിഷയമാകുക പതിവ്."ഒന്നുമില്ലാതെ ഒരാളിതു ചെയ്യോ? വേലുനായർ സൂചിപ്പിച്ചതിലും കാര്യമുണ്ട്" എന്നായി അവിടത്തെ തറവാട്ടമ്മ.

"പക്ഷേ, മാസ്റ്ററൊരു സാധുവാണ്." വേലക്കാരികൾ ഒരു പരിചയുമായി ചെന്നുനോക്കി.

"എടീ, ഇക്കാര്യത്തിൽ സാധുവും സമർത്ഥനുമില്ല. എല്ലാവർക്കും പിറക്കും കുട്ടി." താൻ പറഞ്ഞതു സ്വല്പം ബുദ്ധിപൂർവ്വമായ കാര്യമാണെന്ന ഒരു മുഖഭാവമുണ്ടായി ആ തറവാട്ടമ്മയ്ക്ക്. അതിനു വേലക്കാരികൾക്കു മറുപടിയില്ലായിരുന്നു. ബുദ്ധിമതികളല്ലാത്ത അവരും പെറ്റിട്ടുണ്ട്! ആ സംഭാഷണം മേലടുക്കളയിൽനിന്നു കുളക്കടവിലേക്കും അവിടെനിന്നു വീട്ടുകളിലേക്കും പകർന്നു.

"എൻറെ എടോ, എന്നാലും മാധവിയമ്മ ഇതറിഞ്ഞിട്ടു പൊറുക്ക്വോ?" ചില പെണ്ണുങ്ങൾക്കൊരു സംശയം.

"പൊറുക്കുകയല്ലാതെ? ഭർത്താവിനെ കളയാനോ?" ആ ചോദ്യം എല്ലാ ീകളുടെയും മനസ്സിൽ കുറിക്കുകൊണ്ടു.

"അതും നേരാ. ഇക്കാലത്ത് ആർക്കും സംബന്ധക്കാരനെ കളയാൻ കഴിയില്ല. പണ്ടാണെങ്കിൽ ഒരുത്തൻ പോയാൽ അപ്പോ വരും വേറെ ഒരുത്തൻ. അന്നൊക്കെ പെൺകുട്ടികളും ആമാടപോലെയായിരുന്നു. ഞങ്ങളുടെയൊക്കെ ചെറുപ്പത്തിൽ കൊന്ന പൂത്തപോലെ അല്ലായിരുന്നോ? ഇപ്പോവെച്ച് ആണുങ്ങൾക്കു നാലു സംബന്ധം തുടങ്ങാൻ ഉശിരില്ല. പെണ്ണുങ്ങൾക്കു തലയിലെഴുത്തും ഇല്ല." മൂന്നു സംബന്ധം വകയിൽ പതിനേഴു കുട്ടികളെ പ്രസവിച്ച ഒരു കിഴവി അഭിപ്രായപ്പെട്ടു:"എവിടെയായാലും അയാളുടെ കുട്ടിയല്ലേ?"

കാരണം കണ്ടെത്താൻ കഴിയാത്തേടത്ത് ആളുകൾ സങ്കല്പത്തെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചു. രൂപം കിട്ടാത്തേടത്തു നിഴലിനെ മുറുകെപ്പിടിച്ചു. ആവർത്തിച്ചാവർത്തിച്ച് അതിന് ഒരു സത്യത്തിൻറെ ഛായയുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്തു . പിന്നെ കൊമ്പുകളും ചിനച്ചങ്ങളും:"ചെട്ടിയുടെ കുട്ടിയാത്രേ!"

"ശിവനേ! അമ്പലത്തിൽ കടത്താൻ സൂക്ഷിക്കണം."

അങ്ങനെ കുറെ ദിവസത്തിന്നു വിശ്വനാഥൻ ഒരു ചെട്ടിക്കുട്ടിയായി. പിന്നെ ലഹളയിൽ ഭ്രഷ്ടയായ ഒരാത്തേമ്മാരുടെ കുട്ടിയായി. ജാതി

മാറിമാറി വരികയാണ്. അതിന്നിടയിൽ ആരോ ഒരു വർത്തമാനവും കൊണ്ടെത്തി:“ലഹളയിലുണ്ടായ കുട്ടിയാത്രേ!”

“അയ്യോ!”

ഈ സംഭാഷണങ്ങളുടെ അലകളെല്ലാം രാമൻമാസ്റ്ററുടെ ചെവിയിലും എത്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അയാൾ ഒന്നിനും മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. എന്തു പറയാൻ? തനിക്കുണ്ടായ കുട്ടിയെന്നോ? പക്ഷേ, ഒരു മറുപടി കൊടുക്കാഞ്ഞിട്ടു മാധവിയമ്മയ്ക്കു നാവു കടയുകയാണ്. മാസ്റ്റർ അവരെ അനുവദിക്കുന്നില്ല."പറയുന്നവരുടെ വായിലെ ചൊറിയങ്ങു മാറട്ടെ. നമ്മുടെ കാര്യം നമ്മുടെ കൈയിലാ.”

“എൻറെ വായിൽ നാവില്ലെന്നാണ് അവർ വിചാരിക്കുന്നത്. അവരുടെ നടപടികളൊക്കെ ബാക്കിയുള്ളവർക്കും അറിയാം.”

“ശ്! നമ്മൾ വഴക്കിന്നില്ല.”

മാധവിയമ്മയുടെ അഭിലാഷം തലമടക്കേണ്ടിവന്നു. രാമൻമാസ്റ്റർ അതിനെക്കുറിച്ചെന്നല്ല , ഒന്നിനെക്കുറിച്ചും അധികം സംസാരിച്ചില്ല. വീട്, സ്കൂൾ, പലചരക്കുകട--ഇങ്ങനെ തൻറെ ലോകത്തിൻറെ വ്യാസം ചുരുക്കി. കൂടെക്കൂടെ ആ ശനിപിടിച്ച വയറ്റിൽവേദനയും അയാളെ അലട്ടുന്നുണ്ട്. വയർ മുറുകെ പിടിച്ചുകൊണ്ടു മാസ്റ്റർ വിചാരിച്ചു: “തലയിലെഴുത്തു തടവിയാൽ പോവില്ല.”

വിശ്വനാഥൻറെ കളികളാണ് ഇന്ന് അയാളെ ആഹ്ലാദിപ്പിക്കുന്നത്; എല്ലാം വിസ്മരിക്കാൻ അവസരമുണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുന്നത്. അവനൊരു പട്ടുവികൃതിയായിട്ടാണ് വളരുന്നത്. രസത്തുള്ളിപോലെയാണ്. അനങ്ങാതിരുന്നു കൂടാ, അവിടെച്ചാടിയും ഇവിടെച്ചാടിയും അതു വാരിയും ഇതു വലിച്ചും മാധവിയമ്മയെ നന്നേ അലട്ടിക്കൊണ്ടു നിന്നു. മാധവിയമ്മ അവനെ ശാസിക്കയും ചെയ്തു:“കള്ളപ്പോക്കിരി! നിൻറെ മൂക്കു ഞാൻ ചെത്തിക്കളയും.”

“അമ്മേടെ മൂക്കു നാനും തെത്തും!” അവൻ കൊഞ്ചിക്കൊണ്ടു മറുപടി കൊടുത്തു."കേട്ടോ മോൻ പറയുന്നത്?"--മാധവിയമ്മ ഭർത്താവിൻറെ നേരെ തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു.

മാസ്റ്റർ ഇളംചിരിയോടെ വിവരിച്ചു:“അവൻ ലക്ഷ്മണനായിരിക്കും. ശൂർപ്പണഖമാരെ കണ്ടാൽ അപ്പോ മൂക്കു മുറിക്കണം എന്നു തോന്നുന്നുണ്ടാവും.”

“നല്ല പുരാണമാണ് മോനു പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നത്!” അവർ മുഖവും കൂർപ്പിച്ചു കുട്ടിയെയും കൂട്ടി അടുക്കളയിലേക്ക് ഒരു പോക്ക്. ഭാര്യയുടെ പാച്ചിൽ നോക്കി ഭർത്താവും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. ബാലയും രാധയും ഗോപാലകൃഷ്ണനും ചിരിച്ചു. ആ കോലാഹലംകേട്ട് അടുപ്പിന്നടുക്കൽവെച്ചു മാധവിയമ്മയും സ്വകാര്യത്തിൽ ചിരിച്ചു.

ഒരു താളവട്ടം കഴിഞ്ഞു

ഒന്ന്

ആദ്യമായി സാരിയുടുത്തുനില്ക്കുന്ന ഒരു ഉൾനാട്ടുകാരിയേപ്പോലെയാണ് ആ പട്ടണം. ഒന്നും ഏലുകൂടിയിട്ടില്ല. എല്ലാം ഉണ്ടുതാനും. വീതിയുള്ള ഒരു റോഡുണ്ട്. ഒരു ചെമ്മൺനിരത്ത്. അതിന്ന് ഇരുഭാഗത്തും പീടികകളുണ്ട്. പക്ഷേ, കുനിഞ്ഞുവേണം അവയിലേക്കു കടക്കാൻ. ഇല്ലെങ്കിൽ തലമുട്ടും. അരിച്ചാക്കുമുതൽ കണ്ണെഴുത്തുമഷിവരെ എല്ലാം അവിടെ കിട്ടും. എല്ലാം എട്ടാന്തരമാണെന്നുമാത്രം. ഒരു ഹയർ എലിമെണ്ടറിസ്കൂളും അതിനുതൊട്ട് ഒരു കള്ളുഷാപ്പുമുണ്ട്. സ്കൂളിൽ കുട്ടികളുടെ തിരക്കവസാനിക്കുന്നതിനുമുമ്പുതന്നെ ഷാപ്പിൽ കുടിയന്മാരുടെ തിരക്കു തുടങ്ങിയിരിക്കും. പൊരിച്ച മീനിൻറെയും അളിഞ്ഞ കള്ളിൻറെയും കൂടിക്കലർന്ന ഗന്ധം ആ അന്തരീക്ഷത്തിൽ എപ്പോഴും തങ്ങിനില്ക്കുന്നു. പത്തുവാര അകലത്തായി ഒരു ഹനുമാൻകോവിലും അതിനു തൊട്ട് ഒരു ഇത്തൾച്ചൂളയുമാണ്. ഹനുമാൻകോവിൽ അധികസമയവും കാണില്ല. ചൂളയിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന എരിവുള്ള പുകകൊണ്ട് ആ പ്രദേശം മൂടിയിരിക്കും. കോവിലിൻറെ പൊൻപൂശിയ താഴികക്കുടം മാത്രം, പച്ചിലക്കാട്ടിൽ ചമ്പകപ്പൂങ്കുലപോലെ, ആ പുകച്ചാർത്തിൽ മങ്ങിമിന്നിക്കാണാം. പിന്നെ കുറച്ചുദൂരം വയലാണ്. പിന്നെയും പീടികകൾ, തുണിഷാപ്പുകൾ, പലചരക്കുകടകൾ, സ്റ്റേഷനറിക്കച്ചവടം, റോഡിൻറെ രണ്ടു മരുങ്ങിലും അങ്ങിങ്ങായി പീടികകൾ, മാങ്ങാക്കുലപോലെ, നില്ക്കുകയാണ്. പല്ലുകൾ മുഴുവനുമില്ലാത്ത ഒരു വായപോലെയാണ് ആ പട്ടണവീഥി. ധാരാളം കാളവണ്ടികളും അഞ്ചു കുതിരവണ്ടികളും റിക്ഷ എന്നു വിളിക്കുന്ന ഏഴു വാഹനങ്ങളും കൂടി അവിടെ ഗതാഗതസൗകര്യങ്ങൾ ഏർപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. വേനൽക്കാലത്തു പൊടികൊണ്ടൊരു കളി, വർഷകാലത്ത് ആകെ ചളിപിളി, പഞ്ചായത്തുബോർഡ് എന്നൊന്നുള്ളതിന്നു രണ്ടു തെളിവുകളുണ്ട്. ഒമ്പതുകൊല്ലമായി സ്ഥാനം തുടർന്നുപോകുന്ന അതിൻറെ പ്രസിഡണ്ട്,

ഇരുട്ടിനോടു മാപ്പു ചോദിച്ചു കൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന നിരത്തുവക്കിലെ മണ്ണെണ്ണവിളക്കുകളും. ആ വിളക്കുകാലുകളിൽ ഇതേവരെ ആരുടെയും തലവെച്ചടിച്ചിട്ടില്ല. വയൽപ്പുറങ്ങളിലെ വീടുകളിലേക്കു പോകുന്ന എല്ലാവരുടെയും കൈയിൽ ആളിക്കത്തുന്ന ചൂട്ടുകളുണ്ടാവും.

നീതിന്യായം പുലർത്താൻ ബ്രിട്ടീഷ് ഗവൺമെൻറ് ഉറച്ചിരുന്നു. അതുകൊണ്ട്, കുറക്കാലമായി ഒരു മജിസ്ട്രേട്ടുകോടതിയും സബ്ബ് രജിസ്ട്രാപ്പീസും മുൻസിഫ് കോടതിയും അവിടെ സ്ഥാപിച്ചിട്ടുണ്ട്. പോലീസ് സ്റ്റേഷൻ അതിനുമുമ്പേയുണ്ട്. ഇത്രയും സ്ഥാപനങ്ങൾ വന്നപ്പോൾ അതിന്നു ചുറ്റും ചായപ്പീടികയും ഹോട്ടലും സ്ഥലംപിടിച്ചു; താഴ്ന്നതരം വേശ്യാലയങ്ങളും.

പക്ഷേ, രാത്രി എട്ടുമണി കഴിഞ്ഞാൽ പട്ടണം കണ്ണടച്ചുകഴിയും. കള്ളു കടയിൽനിന്നു മാത്രമേ പിന്നെ വെളിച്ചമുണ്ടാവൂ. പന്ത്രണ്ടുമണി കഴിഞ്ഞാലും അവിടെനിന്നു ബഹളം പൊന്തിക്കേൾക്കാം. നിരത്തിൽനിന്നു ചെത്തിലപ്പട്ടികളും പാടങ്ങളിൽനിന്നു കുറുക്കന്മാരും ഓരിയിടുന്നുമുണ്ടാകും. ചുരുക്കത്തിൽ നിത്യവും നടക്കുന്ന ഒരു ചന്തയായിട്ടേ ഗ്രാമക്കാർ പട്ടണത്തെ കണക്കാക്കിയിട്ടുള്ളു.

അന്ന് രാത്രി ഒമ്പതുമണി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു ചാവാളിക്കുതിരയെ പൂട്ടിയ വണ്ടി ആ പട്ടണവീഥിയിലേക്ക് ഇഴഞ്ഞുനീങ്ങി. അവിടെയുള്ള അഞ്ചുകുതിരവണ്ടികളിൽ ഒന്നാണത്. വീരാൻകുട്ടിയുടെ ആ വണ്ടി പ്രസിദ്ധമാണ്. എട്ടുനാഴിക ദൂരെയുള്ള റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിൽനിന്ന് ആളുകളെ കേറ്റിക്കൊണ്ടുവരാൻ തക്ക കെല്പുള്ളത് ആ വണ്ടിക്കാണ്. ആവശ്യക്കാർ നേരത്തേ 'ബുക്ക്' ചെയ്യണമെന്നുമാത്രം. വീരാൻകുട്ടിയുടെ 'എക്സ്പ്രസ്സ്' ചെമ്മണ്ണിലൂടെ അരഞ്ഞുനീങ്ങി.

"എത്താറായോ?"--വണ്ടിക്കുള്ളിൽനിന്നു നേർത്ത മൃദുലമായ ഒരു ശബ്ദം വിളിച്ചുചോദിച്ചു.

"ദാ, എത്തിക്കഴിഞ്ഞില്ലേ?" വീരാൻകുട്ടി കുറച്ചു ഹുങ്കോടുകൂടിത്തന്നെ പറഞ്ഞു. കുതിരയല്ല, താനാണ് വണ്ടിവലിച്ചെത്തിച്ചത് എന്നൊരു ഭാവത്തിൽ. വാസ്തവമാണ്. അയാളുടെ ചാട്ടവാറിന്മേലാണ് ആ കുതിര ഓടുന്നത്.

വണ്ടി ഒരു കിലുക്കത്തോടെ, സ്കൂൾക്കെട്ടിടത്തിന്ന് അരികിലൂടെ നീണ്ടുപോകുന്ന ഇടവഴിത്തിരിവിൽ നിന്നു. അതിൻറെ പിമ്പുറത്തെ മറ നീക്കി മൂന്നുപേർ താഴേക്കിറങ്ങി. ഒരു ീയും ഒരു പെൺകുട്ടിയും ഒരു തടിമാടനും. പിന്നെ കുറെ കെട്ടുകളും ഭാണ്ഡങ്ങളും പെട്ടികളും മറ്റും പുറത്തേക്കു വന്നു. തടിമാടൻ റാന്തൽ പൊക്കിക്കാട്ടി. വീരാൻകുട്ടി സാധനങ്ങളെടുത്തു പുറത്തേക്കു വച്ചു.

റാന്തലിൻറെ വെളിച്ചത്തിൽ ആ ീയുടെ മുഖം സ്വല്പം മങ്ങിയിട്ടാണെങ്കിലും കാണാമായിരുന്നു. വെളുത്തു കൊലുന്നനെയുള്ള ശരീരം, ഇരുപത്താറ്– ഇരുപത്തേഴ് പ്രായം. തിളങ്ങുന്ന കണ്ണുകൾ, പറക്കാൻ നില്ക്കുന്ന തുമ്പിയുടെ പ്രതീതിയുണ്ടാക്കുന്ന മുഖം. കമ്പടയാളം വീഴാൻ തുടങ്ങിയ ഒരു മുളങ്കമ്പുപോലെയുണ്ട്. മുളയുടെ ആകൃതി വന്നുവെങ്കിലും മിനുസം പോയിട്ടില്ല. വിടർന്ന നാസാദ്വാരങ്ങളും തുടുപ്പു മാഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത കവിളും കൂടി ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ല എന്നു പറയാൻ ശ്രമിക്കുകയാണ്. അവരുടെ പട്ടുസാരിത്തലപ്പും ചുരുൾമുടിയും വയൽപ്പരപ്പിൽനിന്ന് അടിച്ചുവരുന്ന ഇളം കാറ്റിൽ പാറിക്കളിച്ചു.

"വീടെവിടെ, അമ്മേ?" കുട്ടി ചോദിച്ചു. അവൾക്കു നാലോ അഞ്ചോ വയസ്സു പ്രായം തോന്നും. പൊരുപൊരുപ്പുള്ള ഒരു കൊച്ചുസുന്ദരി, അവൾ തുടർന്നു: "അമ്മേ വീട്ടു കാണിച്ചുതര്വ, അമ്മേ."

"നില്ക്കു, ശാന്തേ." അമ്മ മകളെ ശാസിച്ചു. അവൾ ചുറ്റുമുള്ള ഇരുട്ടിലേക്കൊന്നു നോക്കി. അമ്മയോടു ചേർന്നുനില്ക്കുകയും ചെയ്തു.

വീരാൻകുട്ടി സാമാനങ്ങളെല്ലാമെടുത്തു പുറത്തുവെച്ചിട്ട് ഒന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു. 'എന്തെല്ലാം തട്ടുമുട്ടുസാമാനങ്ങളാ!' എന്ന് അവൻ ഉള്ളിൽ പറയുകയും ചെയ്തു.

"ഇതൊക്കെ ആരാ കൊണ്ടുപോവുക?" ീ ചോദിച്ചു.

"അതാ ഇപ്പോ ഇച്ചിരി എടങ്ങേറ്. പിള്ളരൊക്കെ കുടീലെത്തീട്ടുണ്ടാവും."

"നിരത്തുവക്കത്ത് ഇടാൻ സാധിക്ക്വോ?"

"ഇജ്ജാളെടുക്കൂലേ!" വീരാൻകുട്ടി തടിമാടനെ ചൂണ്ടിക്കാട്ടി.

"അയ്യോ!" തടിമാടൻ കൈമലർത്തി.

ഭിത്തിപോലെയുള്ള ആ ശരീരം ആകെയൊന്നു നോക്കിയിട്ടു വീരാൻകുട്ടി പറഞ്ഞു:

"ഇങ്ങളോളം തടിമിടുക്കുള്ള ഒരാള് ഇന്നാട്ടിലില്ല. എന്നിട്ടും....."

"തർക്കിക്കാൻ നേരമില്ല." ീ ഇടയിൽക്കടന്നു ശാസിച്ചു.

"ആട്ടെ, ഞമ്മടെ കുഞ്ഞൻനായരെ ബിളിക്കാം."

"ശരി."

വീരാൻകുട്ടി റാന്തലുമായി നടന്നപ്പോൾ ആ ീ ഇറക്കിവച്ച ഒരു പെട്ടിയിന്മേൽ കയറിയിരുന്നു. കുട്ടിയെയും പിടിച്ചിരുത്തി.

"എട ശങ്കു..."

"ഓ."

"സാധനങ്ങള് ശ്രദ്ധിച്ചോ. ഉറക്കം തൂങ്ങണ്ട."

"ഓ."

ശങ്കു സാമാനങ്ങളുടെ അടുത്തേക്കു നീങ്ങി, ഒരു കോട്ടമതിൽപോലെ, അങ്ങനെ നിന്നു. കള്ളുകടയിലെ ബഹളം കലശലായിരുന്നു. രണ്ടു

പുരുഷന്മാർ അവിടെനിന്ന് ഇറങ്ങിവന്നു. ഓരോരുത്തനും മറ്റവനോട്, ഒരു പ്രേമഭാജനത്തോടെന്നപോലെ, ഓമനവാക്കുകൾ പറയുന്നുണ്ട്. ഒരു ചൂട്ടു കത്തിച്ച് ഉയർത്തിപ്പിടിച്ചിരിക്കുന്നു . ഇടേത്താട്ടും വലേത്താട്ടുമായിട്ടാണ് നടത്തം . കൂട്ടത്തിൽ സ്വല്പം മുമ്പോട്ടും നീങ്ങുന്നുണ്ട്. ആ ീ അവെരയൊന്നു നോക്കി മുഖം തിരിച്ചു. ീയെ കണ്ടപ്പോൾ അവരും നിന്നു.

"ആഴാദ്?!"

"ഇതു...." ശങ്കു മറുപടി പറയാൻ തുടങ്ങിയപ്പോഴേക്കും ീ തടഞ്ഞു:

"മിണ്ടാതിരിക്കെട."

കുടിയന്മാർ പരസ്പരം തോളിൽ കൈയിട്ടുപിടിച്ച് ആടിക്കൊണ്ടു ചൂട്ടുപൊക്കി അവരെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. പെട്ടെന്നൊരു പൊട്ടിച്ചിരി:"ഒരു സുന്ദരി--ഒരു നാടകം!"

മറ്റേവനും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. പിന്നെ കുറെ നേരത്തിന്നു തർക്കിച്ച ചിരിതെന്ന . തളർന്നിട്ടോ എന്തോ, ചിരി പെട്ടെന്നു നിന്നു. കൊറ്റിയുടെ മാതിരി ഒരുനോട്ടം. കുട്ടി ചൂളി അമ്മയോടു ചേർന്നിരുന്നു. ീയാകട്ടെ, ഒരു കുലുക്കവുമില്ലാതെ അതേ ഇരിപ്പിൽത്തന്നെ.

"സുന്ദഴി ഞങ്ങൾ കാണുന്നു...അല്ലേ?"

"കാണുന്നു." മറ്റേവനും സമ്മതിച്ചു.

"എന്ത്?"

"സുന്ദഴീനെ."

"നേരാ."

പിന്നെ കുറേ നേരത്തിനു നിശ്ശബ്ദത. പെട്ടെന്നൊരു പൊട്ടിച്ചിരി. അതോടെ ഒരു കവിതയും: "ഒന്നായ നിന്നെ ഇഹ, ഴണ്ടായി...മൂന്നായി...ഹ, ഹ, ഹ!' ീ പല്ലിറുമ്മി. അപ്പോഴേക്കും കുഞ്ഞൻനായരെയും കൂട്ടി വീരാൻകുട്ടിയുമെത്തി.

"ഇവിടെ പോലീസില്ലേ?" ീ ചോദിച്ചു.

"എന്തേ?"

"ഈ ശനിയന്മാരെ ഇങ്ങനെ അഴിച്ചുവിട്ടിരിക്കുന്നത്?"

വീരാൻ അവരെ സമീപിച്ചു പറഞ്ഞു:"ദാ ബെറുക്കനെ തടിബെടക്കാക്കേണ്ടാ. പൊക്കോളിൻ."

ഇതു കേട്ടു കുടിയന്മാർ പരസ്പരം നോക്കി . പിന്നെ പൊട്ടിപ്പൊട്ടി കരയാൻ തുടങ്ങി.

ഇതിന്നിടയിൽ കുഞ്ഞൻനായർ സാധനങ്ങൾ കെട്ടി ശരിപ്പെടുത്തി. നീണ്ടുവളഞ്ഞ ഒരഷ്ടാവക്രനാണ് കുഞ്ഞൻനായർ. അയാൾ റാന്തലെടുത്ത് ഉടമസ്ഥയെ ഒന്നു നോക്കി: "ആര്! ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ്യോ!"

"നിങ്ങളാരാ?" ീ.

“കുഞ്ഞൻനായര്. മൂപ്പരെ എടുത്തുവളർത്തിയവനാ ഞാൻ. എന്നെ അറിയില്ലെങ്കിലും ഞാൻ അറിയും.” പരിഭവവും അവകാശബോധവും സ്ഫുരിച്ചിരുന്നു ആ വാക്കിൽ.

“ആട്ടെ, പെട്ടിയെടുത്തു നടന്നോളൂ.”

ഭാരം ചുമക്കുന്ന ഒട്ടകംപോലെ, കുഞ്ഞൻനായർ മുമ്പിലും ചെമ്മൺ പുരണ്ട ആനക്കുട്ടിയെപ്പോലെ ശങ്കു പിന്നാലെയും നടുവിൽ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയും ശാന്തയും. അവർ യാത്ര പുറപ്പെട്ടപ്പോഴും കുടിയന്മാർ നിന്നു കരയുകയായിരുന്നു--പാളുത്തിപ്പാളുത്തി കരയുക.

അവരെ ഒന്നു തിരിഞ്ഞു നോക്കി, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ നടന്നു.

“സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു വരും എന്നു പറഞ്ഞുകേട്ടിരുന്നു."--കുഞ്ഞൻനായർ സംഭാഷണമാരംഭിച്ചു.

“ഇപ്പോ കാണുകയും ചെയ്തില്ലേ?” ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി മറുപടി പറഞ്ഞതങ്ങനെയാണ്. അവരുടെ ഓരോ വാക്കിലും അവജ്ഞ സ്ഫുരിച്ചിരുന്നു. പക്ഷേ, കുഞ്ഞൻനായർക്കതു മനസ്സിലായി എന്നു തോന്നിയില്ല. അയാൾ കുശലാന്വേഷണങ്ങളും പൂർവ്വകഥാകഥനവും തുടർന്നു . ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ ശ്വശുരൻറെ ഭൃത്യനായി ഏഴു കൊല്ലം അയാൾ ജോലി നോക്കിയിട്ടുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തിനു കുഞ്ഞൻനായരെന്നുവെച്ചാൽ ജീവനായിരുന്നു. അവരുടെ ഭർത്താവിനെ അയാൾ എടുത്തു നടന്നിട്ടുണ്ട്--അങ്ങനെ തനിക്കു ചില അവകാശങ്ങളും അധികാരങ്ങളുമുണ്ടെന്നു വരുത്തിവെച്ചിട്ട് അയാൾ തൻറെ കഥയിലേക്കു പ്രവേശിച്ചു."മൂന്നു കുട്ടികളെയും തന്ന് അവളും പോയി.”

“ഭാര്യ മരിച്ചോ?” ശങ്കുവാണ് ആ ചോദ്യം ഉന്നയിച്ചത്.

“മരിച്ചാൽ ഖേദമില്ലല്ലോ. ഈശ്വരൻ വിളിക്കുകയല്ലേ? അവളും കുപ്പായമിട്ടു.”

“എന്നുവെച്ചാൽ?” ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഇടയിൽക്കടന്നു ചോദിച്ചു.

“മാപ്പിളക്കൂട്ടത്തിൽ കൂടി ലഹളയിൽ പറ്റിയതാ. ഇപ്പോ തിരൂരങ്ങാടിയിലോ മറ്റോ ഉണ്ടെന്നു കേക്കുന്നുണ്ട്. ഒരു മാപ്പിളയെയും കെട്ടി. കുട്ടി രണ്ടായീത്രേ. ചത്തതിനു സമം.”

“ഉം--ം.”

പിന്നെ കുഞ്ഞൻനായർക്കു പറയാനുള്ളതു തൻറെ സാമ്പത്തികസ്ഥിതിയെപ്പറ്റിയാണ്. തള്ളയില്ലാത്ത മൂന്നു മക്കളെ പുലർത്തേണ്ട അയാൾക്കു പറയാനുള്ളതു പ്രാരബ്ധങ്ങളുടെ കഥയാണ്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്ക് അതസഹ്യമായി തോന്നി. ചോർച്ചയുള്ള പുരയിൽ കിടന്നു കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടി വരുന്ന ഒരു നിലയാണ്."ബോറ്!” അവർ വിചാരിച്ചു:“ഇയാളുടെ തറവാട്ടു വിശേഷങ്ങളൊക്കെ ഇപ്പോഴാരേ

ചോദിച്ചത്?" പക്ഷേ, ഉൾനാട്ടുകാരൻറെ ശ്രദ്ധാഗതിയോടെ കുഞ്ഞൻനായർ കഥ തുടരുകയും ചെയ്തു.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയുടെ മനസ്സിലൂടെ വേറെ ഓരോ രംഗങ്ങളാണ് കടന്നുപോകുന്നത്. ഏഴുകൊല്ലംമുമ്പ് ഒരു നവവധുവായിട്ടാണ് അവർ ആ പ്രദേശത്തു വന്നത്. അന്ന് ആഹ്ലാദംകൊണ്ടു തൻറെ ഹൃദയം തുടിച്ചിരുന്നുവോ? ഉത്കണ്ഠാകുലമായ ഒരു നിഷേധമായിരുന്നില്ലേ ഹൃദയത്തിൽ? ആ കാര്യങ്ങൾ വീണ്ടും ആലോചിക്കുവാൻ അവർ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. എന്നാലും ആലോചിച്ചു പോകുന്നു.

എത്ര പെട്ടെന്നാണ് അതൊക്കെ സംഭവിച്ചത്! മിസ്റ്റർ പണിക്കർ സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു കടന്നുവരലും തന്നോടു കല്യാണമാവശ്യപ്പെടലുമൊക്കെ എത്ര അപ്രതീക്ഷിതമായിട്ടാണുണ്ടായത്! ചെറുപ്പത്തിൽ അവൾ പണിക്കരെ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഒരു ബന്ധുഗൃഹത്തിലെ സദ്യയിൽവെച്ചാണത്. അന്ന് അയാളൊരു ഇരുപത്തിരണ്ടുകാരനാണ്. അവൾക്കാകട്ടെ, താരുണ്യം ക്ലമ്പി വരുന്നേയുള്ളു. അന്നുതന്നെ പെൺകുട്ടികളൊന്നും അയാളോട് അടുത്തു പെരുമാറിയിരുന്നില്ല. അരപ്പോക്കിരിയാണെന്ന പേര് അയാൾ നേടിയിരുന്നു. പ്രായമായ ീകൾ പണിക്കരുടെ അമ്മ കേൾക്കാതെ പരസ്പരം കുശുകുശുത്തു:

"തെമ്മാടിച്ചെക്കൻ!"

"തറവാട്ടിൻറെ പേരു കത്തിക്കാൻ തീർന്നതാണ്."

"മക്കളെ വളർത്തുന്നതിൻറെ ദോഷം!"

തുടർന്ന് അയാളുടെ ചില വിക്രമങ്ങൾ വിവരിക്കപ്പെടുകയും ചെയതു. രണ്ടുതവണ അടികലശൽ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുണ്ട്; രണ്ടുതവണ ബലംപ്രയോഗിച്ച് അനുരാഗനിർമ്മാണത്തിൽ ഏർപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഈ കഥകൾ കാരണം തറവാട്ടുകാരി പെൺകിടാങ്ങളെല്ലാം അയാളിൽനിന്ന് അകന്നു പെരുമാറിയിരുന്നു. എങ്കിലും ദൃഢസുഭഗമായ ആ ശരീരത്തെ അവർ ഒളിഞ്ഞു നോക്കാതെയുമിരുന്നില്ല. അന്നത്തെ മുന്തിയ സുന്ദരിയും ക്ഷേത്രംകാര്യസ്ഥൻറെ മകളുമായ കല്യാണിക്കുട്ടിപോലും പറയുകയുണ്ടായി: "കഷ്ടം, സ്വഭാവം അസാരം നന്നായിരുന്നെങ്കിൽ!...'

എങ്കിലും പണിക്കർ നന്നായില്ല. ദരിദ്രമാണ് അയാളുടെ കുടുംബം. അച്ഛനാണ് വല്ലതും കൊടുത്തിരുന്നത്. പഠിപ്പിച്ചതും അദ്ദേഹമാണ്. അച്ഛൻ മരിച്ചതോടെ ആ കുടുംബത്തിൻറെ ഇര മുട്ടി. ഒരു ജ്യേഷ്ഠനും ഒരു പെങ്ങളുമേയുള്ളൂ. അമ്മ നേരത്തേ മരിച്ചുപോയിരുന്നു. ജ്യേഷ്ഠൻ കൊളമ്പിലേക്കു പോയി. പിന്നെ വന്നില്ല. അവിടെ ഒരു തമിഴത്തിയെ കെട്ടി കൂടി. സഹോദരിയാകട്ടെ പട്ടിണിയും പാടുമായി കുടുംബത്തിൽത്തന്നെ കിടന്നു പൊറുത്തു. പണിക്കർ പറമ്പിലെ

വൃക്ഷങ്ങൾ ഒന്നൊന്നായി മുറിച്ചു വിറ്റു. ഒടുവിൽ പറമ്പും വിറ്റു. ആ പണവുംകൊണ്ട് അയാൾ"ചാടി"പ്പോയി, പെങ്ങൾ ഒരു ബീറ്റുപോലീസുകാരൻറെ കൂടെ തമിഴ്നാട്ടിലേക്കും പോയി.

പണിക്കർ നേരെ ചെന്നുപെട്ടതു സിങ്കപ്പൂരിലാണ്. എണ്ണക്കച്ചവടക്കാരൻ അവറാൻറെ മകനും അയാളുംകൂടിയാണ് പോയത്. ഒരു കണിയാൻറെ മകൾക്കു ഗർഭമുണ്ടായതിൻറെ പ്രത്യാഘാതത്തിൽനിന്ന് ഒഴിഞ്ഞുമാറിയതാണ് ആ സുഹൃത്തുക്കൾ എന്ന് അന്നൊരു സംഭാഷണം കേട്ടിരുന്നു. പണിക്കരുടെ വീടും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ വീടും രണ്ടു ദേശത്താണ്. ആറിൽച്ചില്വാനം നാഴിക അകലമുണ്ട്. എന്നാലും ഇത്തരം കഥകൾ ബന്ധുഗൃഹങ്ങളിലെ അന്തഃപുരങ്ങളിലൂടെ അവിടെ എത്തിയിരുന്നു. കുറച്ചുദിവസത്തിന് അതിനെപ്പറ്റി പിറുപിറുക്കലും കുശുകുശുക്കലുമെല്ലാം നടന്നു. അതിലും നല്ല കഥകൾ പണിക്കരുടെ കഥ മൂടിക്കളയുകയും ചെയ്തു.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയും ആ കഥ വിസ്മരിച്ചു. അങ്ങനെ എത്ര ചെറുപ്പക്കാരുണ്ട്! ഇതിലും ഗൗരവപ്പെട്ട കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി അവൾക്ക് ആലോചിക്കാനുണ്ടായിരുന്നു. പതിനാറുവയസ്സു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ തന്നെ ഒരു നിഗൂഢാനുരാഗം ഹൃദയത്തിൽ തേൻകൂടുണ്ടാക്കി. അപ്രതീക്ഷിതമായിട്ടാണ് അതു സംഭവിച്ചത്.

ഇഴുകിപ്പിടിച്ച ഇരുട്ടിൽ റാന്തൽ വെളിച്ചമുണ്ടാക്കുന്ന ഗുഹാദ്വാരത്തിലൂടെ അങ്ങനെ കടന്നുപോകുമ്പോൾ, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ ഹൃദയം ഭൂതകാലത്തിൻറെ അന്ധകാരവലയങ്ങളെ തിരനീക്കിക്കൊണ്ട് എന്തോ തേടിപ്പോയി. സ്വന്തം പൃഷ്ഠത്തിലെ വെളിച്ചവുമായി ഒരു ഗുഹാന്തർഭാഗത്തേക്കു പോകുന്ന മിന്നാമിനുങ്ങുപോലെയായിരുന്നു ആ ഹൃദയം. അവിടെ ദൂരത്തതാ ഒരു ചൊല്ലിയാട്ടം നടക്കുന്നു . മുന്തിയ കഥകളിയാണ്, നളചരിതമാണ് ആടുന്നത്. ഗോപിക്കുറുപ്പാണ് നളൻ. 'ദയിതേ നീ കേൾ' എന്ന പ്രസിദ്ധപദം ആ ചെറുപ്പക്കാരനായ ആദ്യവസാനവേഷക്കാരനഭിനയിക്കുന്നു. അരങ്ങു നിറഞ്ഞുനില്ക്കുന്ന വേഷം; ശൃംഗാരം തുളുമ്പിനില്ക്കുന്ന കണ്ണുകൾ! വാചാലങ്ങളായ വിരലുകൾ--ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അതു നോക്കിക്കൊണ്ടേ ഇരുന്നു. ഓരോ താളവട്ടം കഴിയുമ്പോഴും അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽനിന്ന് എന്തോ ഒന്നു പതഞ്ഞുപൊന്തി. താനിരിക്കുന്ന ഇല്ലപ്പറമ്പ് അവൾ വിസ്മരിച്ചു; ചുറ്റുമുള്ള ആളുകളെയും വിസ്മരിച്ചു. അവളുടെ കരൾക്കൂമ്പ് ആ നടന് ഒപ്പം നിന്നാടുകയായിരുന്നു. തിമർത്താടി. നളൻ അരങ്ങത്തുനിന്നു പോയപ്പോൾ അവളുടെ ഹൃദയം എരിഞ്ഞമർന്ന മണൽക്കട്ടപോലെയായി.

“ഹാവൂ!” ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി നെടുവീർപ്പിട്ടു. എന്തൊക്കെയോ സംഭവിച്ചതു പോലെ, എന്തൊക്കെയോ അനുഭവിച്ചതുപോലെ തോന്നി.

ഗോപിക്കുറുപ്പിനെ അതിനുമുമ്പും അവൾ കണ്ടിരുന്നു. പാച്ചുനായരും ഏച്ചപ്പൻനായരും ഗോവിന്ദൻനായരുമെല്ലാം ആ പുതുവേഷക്കാരനെ അഭിനന്ദിച്ചു സംസാരിക്കുന്നത് അവൾ കേട്ടിട്ടുണ്ട്. സഹോദരന്മാരുടെ കഥകളിക്കമ്പം അങ്ങനെയൊക്കെ സംസാരിപ്പിക്കുന്നുവെന്നേ അന്നവൾ നിനച്ചുള്ളൂ. അവളുടെ കണ്ണിൽ, സാധാരണക്കാരനും സുമുഖ നുമായ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ മാത്രമായിരുന്നു ഗോപിക്കുറുപ്പ്.

ഈ ചൊല്ലിയാട്ടം കഴിഞ്ഞു വേഷമഴിച്ചിട്ടും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ കണ്ണിൽ കുറുപ്പ് ആ വേഷത്തിൽത്തന്നെയായിരുന്നു. പണ്ട് ഉദാസീനമായി വിട്ടിരുന്ന ആ മുഖം മനസ്സിൽനിന്നു മായാതെയായി. അവൾക്കു ചുറ്റുമായി താളങ്ങളുടെ അലകൾ പ്രസരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

അടുത്ത ദിവസം അവൾ പശുവിനെ അഴിച്ചുകെട്ടുമ്പോൾ കുറുപ്പ് ഇടവഴിയിലൂടെ കടന്നുപോകുന്നുണ്ടായിരുന്നു. കുറുപ്പു പരിചയം നടിച്ചു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി കടന്നുചോദിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു:“ഇനി എന്നാ കളി?”

“ഉറച്ചിട്ടില്ല.” കുറുപ്പു നിന്നു.

“ഇല്ലപ്പറമ്പിലെ കളി അസ്സലായി.”

കുറുപ്പു കുറച്ചു വിനയം അഭിനയിച്ച് അവിടെത്തന്നെ നിന്നു. ഇനി എന്താണു പറയേണ്ടതെന്നു ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. ഒരു മന്ദസ്മിതം തൂകി. കുറുപ്പും പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു.

“ഏട്ടനെ കാണാൻ വരികയാണോ?”

“അല്ല... അതേ.”

“എന്നാൽ പടിക്കലൂടെ വരൂ.”

അയാൾ വന്നു. ഏച്ചപ്പൻനായരോട് കുറെ സംസാരിച്ചുപോവുകയും ചെയ്തു. പിന്നീട്, ആ ഇടവഴിക്കരികെയായി ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ പയ്യിനെ തളയ്ക്കൽ! ആ ഇടവഴിയിലൂടെയായി കുറുപ്പിൻറെ നടത്തവും.

കുറച്ചുദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, വീട്ടിനുള്ളിൽ ഒരഭിപ്രായം പ്രചരിച്ചു. കൈകൊട്ടിക്കളിക്കാർക്കു കുറച്ച് കഥകളിച്ചുവടുംകൂടി അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നതു നല്ലതാണ്. അതിൽ കാരണവന്മാർക്കും എതിരുണ്ടായിരുന്നില്ല. കുറുപ്പ് അവിടെ അധ്യാപകനായി നിയമിക്കപ്പെട്ടു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയും രണ്ടു ജ്യേഷ്ഠത്തിമാരും ചുവടുവയ്ക്കാനും തുടങ്ങി. അന്നു തറവാട്ടിലെ നെൽപ്പത്തായത്തിൽ ക്കുറ റോന്തു ചുറ്റുവാൻ തുടങ്ങിയിരുന്നില്ല.

കാലാന്തരത്തിൽ നെൽവയലുകൾ അന്യാധീനപ്പെട്ടപ്പോഴും കുറുപ്പിൻറെ ചുവട് തുടർന്നുപോയി.

“ഇനി മതി.” പാച്ചുനായർ പറഞ്ഞു.

"കുറച്ചു ദിവസംകൂടി കഴിഞ്ഞാൽ ഒരു നിലയ്ക്കെത്തും." എന്നു കുറുപ്പ് അഭിപ്രായപ്പെട്ടു.

"മതി. അവരെ ചൊല്ലിയാടിക്കാനും മറ്റും പറഞ്ഞയയ്ക്കുന്നില്ലല്ലോ." പിന്നെ കുറുപ്പിന് ഒന്നും പറയാനില്ല; പടിയിറങ്ങി, തളത്തിലെ ജാലകത്തിനുള്ളിലൂടെ താൻ ആ പോക്കു നോക്കിനിന്നത് ഇന്നും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഓർക്കുന്നു.

"ഒരസത്തായിരുന്നു പാച്ചുഏട്ടൻ"എന്നു സ്വയം പറയുകയും ചെയ്തു.

"എവിടെ വീട്, അമ്മേ?" എന്ന ശാന്തയുടെ ചോദ്യം അവരുടെ ചിന്തകളെ പരിതഃസ്ഥിതിയിലേക്കു വലിച്ചിട്ടു. അഷ്ടാവക്രൻ കുഞ്ഞൻനായർ പെട്ടിയും ചുമന്നു മുമ്പിൽ ഇഴഞ്ഞുനീങ്ങുന്നു. ശങ്കു പിന്നിൽത്തന്നെയുണ്ട്.

"ഇപ്പോഴെത്തും, മോളേ." അമ്മ മകളെ സമാധാനിപ്പിച്ചു.

"എനിക്കുറക്കംവരുന്നു."

"ഞാനെടുക്കണോ?"--ശങ്കു അന്വേഷിച്ചു.

"വേണം."

ശങ്കു ശാന്തയെ എടുത്തു വീണ്ടും നടന്നു. നാലടിവെച്ചപ്പോഴേക്കും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ ഹൃദയം വർത്തമാനകാലത്തിൻറെ പിടി വിടർത്തോടിക്കഴിഞ്ഞു.

എത്ര വേദനാമയമായിരുന്നു ആ ദിവസങ്ങൾ! ഇനി ആരെയും കാത്തിരിക്കേണ്ടതില്ല. കുറുപ്പ് അവിടെ ഇടയക്കു വരും . കുറെ നേരമിരുന്നു തിരിച്ചുപോവുകയും ചെയ്യും. വായകൾ ശബ്ദിച്ചില്ലെങ്കിലും കണ്ണുകൾ പ്രസംഗിച്ചിരുന്നു. നെടുവീർപ്പുകൾ ആ പ്രസംഗങ്ങൾക്ക് അർദ്ധാവിരാമമിട്ടു പോരുകയും ചെയ്തു.

ആ സമയത്താണ് മിസ്റ്റർ പണിക്കർ സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു വന്നുചാടിയത്. വന്നുകയറിയതുതന്നെ ഒരു കല്യാണാലോചനയുമായിട്ടാണ്. ആളാകെ മാറിയിരുന്നു. തടിച്ചു കൊഴുത്തുരുണ്ട ശരീരം, മേൽമീശ, കളസം, കരയുന്ന ഷൂസുകൾ, സ്വർണ്ണത്തുടലുള്ള വാച്ച്, സിങ്കപ്പൂരിലെ ഏതോ റബ്ബർ എസ്റ്റേറ്റിൽ ഉദ്യോഗം, അറുനൂറിൽപ്പുറം ഉറുപ്പിക ശമ്പളം--ആകെ 'ധടപടൽ' തന്നെ . അയാൾ നടക്കുന്നതു ബഹളത്തോടെയാണ്, ഇരിക്കുന്നതു നടക്കുന്ന ഭാവത്തോടെയാണ്, കിടക്കുന്നതു തിരക്കുപിടിച്ച മട്ടിലാണ്. എപ്പോഴും വണ്ടിയും പ്രതീക്ഷിച്ചു നില്ക്കുന്നതുപോലെ ഒരു മട്ട്.

"ഏടത്തിയുടെ ആളു തകർപ്പനാണ്!" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ജ്യേഷ്ഠത്തിയോട് പറഞ്ഞു.

"എനിക്കല്ല." ജ്യേഷ്ഠത്തി വിഷാദംതുളുമ്പുന്ന സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

"പിന്നെ?"

"നിനക്കുതന്നെ."

"ഹോ!"

അവളുടെ ഹൃദയം നൊന്തു. 'അരുതേ, അരുതേ' എന്നു മനസ്സു നിലവിളിക്കുകയാണ്. പക്ഷേ ആരു കേൾക്കാൻ?

പൊടിഞ്ഞുതകരുന്ന കുടുംബമാണത്. ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധം പല ഇടത്തരം കുടുംബങ്ങളുടെയും അടിവേരുവരെ കുലുക്കി. എല്ലാറ്റിനും തീപിടിച്ച വില; വരവു പണ്ടത്തേപ്പോലെതന്നെ. പത്തുക്കെ വസ്തുക്കൾ പണയവും തീറുമായി കൈമാറേണ്ടി വന്നു. അത്തരത്തിലുള്ള കുടുംബം ഒരറുന്നൂററുപ്പിക ശമ്പളക്കാരനെ തള്ളിക്കളയുകയില്ല. ജ്യേഷ്ഠത്തിയല്ലെങ്കിൽ താൻ ബലിമൃഗമാകേണ്ടിവരും എന്ന് അവൾക്കറിയാം. എന്നിട്ടും, ആ നവതരുണി പ്രതിഷേധിച്ചുനോക്കി. ഫലമുണ്ടായില്ല. ഏച്ചപ്പൻനായർ പെങ്ങളെ ഒന്നു നോക്കി.

"നീ ഒടുക്കത്തെയാണ്. ഓർത്തോ."

"അതേ, ഏട്ടാ. ഏടത്തി ഇരിക്കുന്നു."

"അതൊക്കെ ഞങ്ങൾക്കറിയാം. ഇവിടെ ആണും തുണുമില്ലാത്ത സ്ഥിതി വന്നിട്ടില്ല. മനസ്സിലായോ?"

അവൾക്കു മനസ്സിലായി, തനിക്കു രക്ഷയില്ലെന്ന്. നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുന്ന കണ്ണുകളുമായി അവൾ ജാലകത്തിനടുക്കെ ചെന്നു വെളിയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു. ആ കൺകൾക്കു മുമ്പിൽ ഒരു നളൻ നിന്നു ചൊല്ലിയാടുകയാണ്:

"ദയിതേ, കേൾ നീ....."

പിറ്റേന്നു ഗോപിക്കുറുപ്പു വന്നു. രണ്ടുപേരും പരസ്പരം നോക്കി. രണ്ടുപേർക്കും ഒന്നും പറയാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ കുറുപ്പു ചോദിച്ചു: "പോകുകയാണ്, അല്ലേ?"

"എന്നെ കൊണ്ടുപോവാ."

"നന്നായി വരട്ടെ."

"ഇനി..." അവൾ നിർത്തിക്കളഞ്ഞു.

"ഇല്ല. ഇനി ഞാൻ ചൊല്ലിയാടില്ല."

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിക്കു തന്നെത്താൻ ഒതുക്കാൻ വയ്യാതായി. അവൾ തിരിച്ചു നടന്നു: തലയുംതാഴ്ത്തി ഗോപിക്കുറുപ്പു വെളിയിലേക്കും.

കല്യാണഘോഷം ആ നാട്ടിൽ ഓളംതല്ലുകയാണ്; അപ്പോഴൊക്കെ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ മനസ്സ് മന്ത്രിച്ചതിങ്ങനെയാണ്:"അനുഭവിക്കും. അവരിതിനൊക്കെ അനുഭവിക്കും!"

"കുടുംബസ്ഥിതി മറക്കരുത്!" എന്നു പറഞ്ഞു പാച്ചുനായർ അവളെ യാത്രയാക്കിയത് ഇന്നും ഓർക്കുന്നു. അന്ന് ഒരു നവവധുവായി ഇതേ വഴിയിലൂടെ സ്വയം ശപിച്ചുകൊണ്ടു കടന്നുപോയി. ഇന്നോ?

അതിനുശേഷം എന്തെല്ലാം കഴിഞ്ഞു! സിങ്കപ്പൂരിൽ പോയി. ഉദ്യോഗസ്ഥൻറെ ഭാര്യയായി വിലസി. ഭർത്താവിനെ വരച്ച വരയിൽ നിർത്തി. അവൾ ഒരു മുറയ്ക്കുള്ള ഭാര്യയായിരുന്നു. മുറകളൊക്കെ നിറവേറ്റി. മമത തോന്നിയില്ലെങ്കിൽ അതു തൻറെ കുറ്റമാണോ?

"നീ എന്താണിങ്ങനെ?" ഭർത്താവു പലപ്പോഴും അവളോടു ചോദിച്ചിട്ടുണ്ട്.

"എങ്ങനെ?"

"ഞാനൊരു കുറ്റക്കാരനാണോ?"

"അവനവനോടുതന്നെ ചോദിക്കൂ."

"ചോദിച്ചു. ഞാൻ ഒരു തെറ്റും ചെയ്തിട്ടില്ല."

"എന്നാൽപ്പിന്നെ എന്തിനിങ്ങനെ ശ്വാസം മുട്ടുന്നു?" അവൾ തിരിഞ്ഞു നടന്നു. ഒരു പ്രതികാരം ചെയ്യുന്ന സുഖം അവൾ അനുഭവിക്കുകയായിരുന്നു. തൻറെ ഇച്ഛയ്ക്കല്ല, പണിക്കരുടെ ഇച്ഛയ്ക്കാണ് താൻ അവിടെ ചെന്നത്. അതിനു പിടിപ്പതു വില കിട്ടണമെന്ന് അവൾ ആശിച്ചു.

"നാട്ടിലൊരു പറമ്പ് വാങ്ങണം." ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ആജ്ഞാപിച്ചു.

"തിരക്കെന്താണ്?"

"സാധിക്കുമോ?" എന്നായി ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ പിന്നത്തെ ചോദ്യം.

"വാങ്ങാം."

അവളുടെ പേരിൽത്തന്നെ ഒരു വീടും പറമ്പും വാങ്ങി.

"വീട്ടിലിരുന്നാൽ മതിയോ? ഊണുകഴിക്കേണ്ടേ?"

"വേണം, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടീ."

"എന്നാൽ സ്വല്പം നിലംകൂടി വാങ്ങണം."

"വാങ്ങാം."

അങ്ങനെ അവളുടെ പേരിൽ നാട്ടിൽ വസ്തുവകകൾ ഉണ്ടായിവന്നു. അപ്പോഴും അവൾക്കു 'പോരാ, പോരാ' എന്നുതന്നെയായിരുന്നു. അന്ന് അങ്ങനെ വാശിപിടിച്ചത് എത്ര നന്നായി! അതുകൊണ്ട് ഇപ്പോൾ തിരിച്ചുവരാൻ ഒരിടമുണ്ടായി. ഇന്നു ഞാൻ സ്വല്പം സ്വത്തുകാരിയാണ്. ഈ പ്രദേശത്ത് ഒരു സ്ഥാനമുണ്ടാവും. ഒരു പുഴുവായി അരിച്ചുപോയ അവൾ ഒരു പൂമ്പാറ്റയായി തിരിച്ചുവന്നിരിക്കുന്നു.

പത്തു കൊല്ലംകൂടി കഴിഞ്ഞാൽ സിങ്കപ്പൂർവിട്ടു നാട്ടിൽ താമസിക്കണമെന്നായിരുന്നു പണിക്കരുടെ അന്തർഗ്ഗതം.

"അതല്ലേ നല്ലത്, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടീ?"

"വിരോധമില്ല."

പക്ഷേ, രണ്ടു ദിവസത്തെ പനി അയാളെ ശാശ്വതമായ നാട്ടിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഒരു വിധവയായിട്ട് ഇതാ തിരിച്ചുവരുന്നു. അതോർത്തപ്പോൾ ഒരു നേരിയ വ്യസനം അവൾക്കുണ്ടാകാതിരുന്നില്ല.

"എന്തായാലും ഇത്ര പെട്ടെന്ന് ഇങ്ങനെ ആവേണ്ടിയിരുന്നില്ല."

"ഒതുക്കു നോക്കിക്കയറണേ," മുമ്പിൽ നടന്ന അഷ്ടാവക്രൻ നായർ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി.

"എത്തിക്കഴിഞ്ഞു!"

"ഉവ്വ്."

കാവല്ക്കാരൻ വന്നു വാതിൽ തുറന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ചവിട്ടിക്കുതിച്ച് ഉമ്മറത്തേക്കു കയറി. ജനാലകളും വാതിലുകളും തുറക്കപ്പെട്ടു. വിളക്കുകൾ കൊളുത്തി. കുട്ടിയെ കോസടി വിരിച്ചു കിടത്തി. ശങ്കു അടുക്കളയിലേക്കു കടന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി മുഖം കഴുകി, ഉടുപ്പുമാറ്റി ഉമ്മറത്തെ കസേരയിൽ വന്നിരുന്നു ചോദിച്ചു:"കുഞ്ഞൻനായരേ!"

"ഓ!"

"ഈ കാണുന്ന വയൽ നമ്മുടെയല്ലേ?"

"അതേ! ആ ഒടി മുഴുവൻ."

"തെക്കുഭാഗത്തുള്ള ആ പറമ്പോ?"

"അതും."

എന്നിട്ട് അവൾ നെടുതായി ഒന്നു നിശ്വസിച്ചു. 'എൻറെ വീടാണ്: എൻറെ സ്വത്താണ്--എൻറെ മാത്രം.' ഇതു വിചാരിച്ചിട്ട്, കുഞ്ഞൻനായരുടെ നേരെ ഒരു ചോദ്യവും;"ഇതിനെന്തു വില കൊടുത്തുവെന്നറിയോ?"

"കുറെ ഉറുപ്പികയായിട്ടുണ്ടാവ്വല്ലോ!"

"വലിയ വില കൊടുത്തു. വളരെ വലിയ വില!"

എന്നിട്ട് എന്തോ ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടങ്ങനെ ഇരുന്നു. ഒരിളംകാറ്റ് അവരുടെ മുഖത്തെ വിയർപ്പുതുള്ളികൾ ഒപ്പുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

രണ്ട്

ദീർഘകാലത്തിന്നുശേഷം വീട്ടിൽ തിരിച്ചെത്തുന്ന യുവാവിൻറെ മുഖപ്രസന്നതയോടെ പ്രഭാതകിരണങ്ങൾ കടന്നുവരികയാണ്. പുതിയ ഉന്മേഷങ്ങൾ രാഗാലാപം നടത്തുന്നു. കാറ്റിൻറെ കൈ പിടിച്ചുകൊണ്ടു വിലോലതകൾ നൃത്തംവയ്ക്കുന്നു. മൃദുലസ്നിഗ്ദ്ധങ്ങളായ പുത്തൻകടാക്ഷങ്ങൾ. മദഭരിതങ്ങളായ തത്തിപ്പാറലുകൾ. എല്ലാ കവിളുകളിലും ഒരു തുടിപ്പ്. എല്ലാ ചുണ്ടുകളിലും ഒരു മന്ദസ്മിതം, ഗോപിക്കുറുപ്പ് അവ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

പകുതി മടക്കിവെച്ച വിരിപ്പിൽ, കുത്തിവെച്ച കാൽമുട്ടുകളെ കെട്ടിപ്പിടിച്ച് ഒരു നേരിയ ആട്ടത്തോടുകൂടി ഇരിക്കുകയാണ് അയാൾ. എന്തിനെപ്പറ്റിയാണ് ചിന്തിക്കുന്നത്? അഥവാ, എന്തിനെപ്പറ്റിയെങ്കിലും ചിന്തിക്കുന്നുണ്ടോ? വളരക്കാലമായി പ്രപഞ്ചം ചിരിച്ചും കരഞ്ഞും ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ മുമ്പിലൂടെ കടന്നുപോകാറില്ല. ഒരേ നിറത്തിൽ ഒരേ താളത്തിൽ, ദിവസങ്ങൾ നീങ്ങിപ്പോകുന്നു. ഉദിച്ചാലും അസ്തമിച്ചാലും വിരോധമില്ല. സ്ഥലകാലങ്ങൾ ഒരു ബിന്ദുവിൽ ചെന്നൊതുങ്ങിയിരുന്നു-- താൻ എന്ന ആ ഒരു ബിന്ദുവിൽ. സ്വന്തം ആത്മാവിലേക്കു തല തിരുകിയിരുന്ന ആ മനുഷ്യൻറെ മുമ്പിൽ പ്രപഞ്ചം ചത്തു കിടക്കുകയായിരുന്നു .

ഹൃദയത്തിലെ വീണക്കമ്പികളെ മുറുക്കിമുറുക്കി പൊട്ടിക്കുന്നവരുണ്ട്. ഗോപിക്കുറുപ്പ് ആദ്യത്തെ പങ്കിലായിരുന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുമായി പരിചയപ്പെട്ട മുതല്ക്കേ ആ വീണക്കമ്പികൾ മുറുകാൻ തുടങ്ങി. ആലോചിക്കാതെ പറ്റിപ്പോയതാണ്. കൈയും മെയ്യും കണ്ണും തെളിഞ്ഞ ഒരു കഥകളിനടനായി അയാൾ പേരെടുക്കുകയായിരുന്നു. പ്രസിദ്ധി ഹൃദയത്തെ മുഴുവൻ ഉണർത്തിക്കൊണ്ടുവരികയാണ്. മൂന്നു തലമുറകളായി കഥകളിനടൻമാരുടെ പാരമ്പര്യമുള്ളതാണ് അയാളുടെ കുടുംബം. അയാളുടെ ജ്യേഷ്ഠൻ ആ പാരമ്പര്യം തെറ്റിച്ച് ഒരു കളംകാര്യസ്ഥനായി പോയപ്പോൾ, അമ്മാമനു വ്യസനമായി. കാരണവർ കുറുപ്പിനെ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു: "ഗോപി എന്താണ് വിചാരിക്കുന്നത്?"

"അമ്മാമൻ പറയുന്നതുപോലെ ചെയ്യാം."

"വല്യമ്മാമനും അമ്മാമനും ഞാനുംകൂടി ഒരു പാരമ്പര്യമുണ്ടാക്കിയിട്ടുണ്ട്--നീ അതു കൊണ്ടുനടക്ക്വോ?"

"നടക്കാം."

"നിനക്കു വാസനയുണ്ട്, അഭ്യാസവുമുണ്ട്, ഇനി ചൊല്ലിയാടിത്തെളിയുകയേ വേണ്ടൂ. നോക്കു, നീ അരങ്ങത്തു വന്നാൽ അരങ്ങു നിറയണം. ശങ്കരക്കുറുപ്പിൻറെ മരുമകൻ അരങ്ങത്തെത്തി എന്ന് ആളുകൾ പറയണം. ഞാൻ വല്യമ്മാമൻറെ പേരിട്ടു നിന്നെ വളർത്തിയത് അതിനാണ്. അറിയ്യോ?"

"അറിയാം. എനിക്കും അതാണ് മോഹം."

അമ്മാമൻറെ മുഖത്ത് ഒരു മന്ദസ്മിതം തെളിഞ്ഞുവന്നു.

"ഗോപി നിൻറെ ജ്യേഷ്ഠൻ ധാരാളം പണം ഉണ്ടാക്കി എന്നുവരാം. അവൻ മരിച്ചാൽ ഒരു പൂച്ചക്കുട്ടിയും ഓർക്കില്ല. നമ്മള് മരിച്ചാലും, കേളികൊട്ടു കേൾക്കുമ്പോൾ ആളുകൾ നമ്മളെ ഓർക്കും. ഈ തറവാടിനെ ഓർക്കും."

“കാരണവർ പരദേവതയെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു മരുമകൻറെ ശിരസ്സിൽ കൈവെച്ചനുഗ്രഹിച്ചു: നീ നന്നാവും!”

ആ അനുഗ്രഹം ഫലിക്കുകയും ചെയ്തു. ഗോപിക്കുറുപ്പിനു വെച്ചടി വെച്ചടി കയറ്റമായിരുന്നു. വളരെ വേഗത്തിലാണ് അയാൾ ഒരാദ്യവസാനക്കാരനായത്. കീചകൻ, അഴകിയരാവണൻ, ശിശുപാലൻ, അർജ്ജുനൻ, എന്നിങ്ങനെ അയാളുടെ വേഷങ്ങൾ പ്രസിദ്ധിയാർജ്ജിച്ചു. നളൻറെ വേഷം ആ പ്രസിദ്ധിക്കു കിരീടം ചൂടിക്കുന്നതായിരുന്നു. ആളുകൾ അയാളെ നളൻ കുറുപ്പ് എന്നുതന്നെ വിളിക്കാൻ തുടങ്ങി. കഥകളിയുണ്ടെന്നു കേട്ടാൽ സഹൃദയന്മാർ ചോദിക്കാറുണ്ട്: “ഗോപിയുടെ നളനില്ലേ?”

മറ്റാരെപ്പോലെയുമായിരുന്നില്ല ആ നടൻ. അറിഞ്ഞോ അറിയാതെയോ സ്വന്തമായി ഒരു ചിട്ട വളർത്തിക്കൊണ്ടുവരാൻ അയാൾക്കു കഴിഞ്ഞു.

“എൻറെയും വല്യമ്മാവൻറെയും മാതിരിയല്ല ഗോപി.” കാരണവർ പറയാറുണ്ട്.

“അവൻറെ മനോധർമ്മത്തിന്നതിരില്ല.” കാണികളും അഭിനന്ദിച്ചു.

“തറവാടിൻറെ പുണ്യം നശിച്ചില്ലായിരിക്കും. എനിക്കു മനസ്സമാധാനത്തോടെ കണ്ണടയ്ക്കാം.” കാരണവർ നെടുവീർപ്പിട്ടു.

ഗോപിക്കുറുപ്പിനെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അതൊരുതരം ഉപാസന തന്നെയായിരുന്നു. മറ്റൊന്നിനെപ്പറ്റിയും അയാൾ ചിന്തിച്ചില്ല; മറ്റൊന്നും അയാൾക്കറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നുതാനും. ആറുമാസത്തേക്ക് ഊണു കഴിക്കാനുള്ള നെല്ലു കിട്ടാവുന്ന നിലം ആ തറവാട്ടേക്കുണ്ട്. കോവിലകത്തു നിന്നു ചാർത്തിക്കൊടുത്തതാണ്. അതിൻറെ മിച്ചവാരം എത്രയാണെന്നുപോലും ഗോപിക്കുറുപ്പിന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അത്തരം കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി അയാൾ മനസ്സു മുഷിയാറില്ല. വല്ലവരും ചോദിച്ചാൽ ഉടനെ വരുന്ന മറുപടി ഇതാണ്: “അമ്മാമനോടോ ഏട്ടനോടോ മറ്റോ ചോദിക്കൂ.”

വരുമാനമുള്ള തൊഴിലല്ല. എല്ലാവർക്കുംകൂടി കിട്ടുന്ന അരങ്ങുപണം പത്തോ പന്ത്രണ്ടോ ഉറുപ്പികയാണ്. അതും കളിയുള്ള ദിവസങ്ങളിൽ, ഊണും ക്ഷൗരവും തേച്ചുകുളിയും സൗജന്യം. ചിലപ്പോൾ പ്രമാണപ്പെട്ടവർ പ്രസാദിച്ച് ഒരു ഓണപ്പുടവകൂടി കൊടുത്തുവെന്നുവരും. ഒരായുഷ്കാലം മുഴുവനും ഇതിനുവേണ്ടി പണയപ്പെടുത്തുകയാണ്. പക്ഷേ, ഗോപിക്കുറുപ്പിനെ അത്തരം ആലോചനകൾ അലട്ടിയതേയില്ല. അയാളുടെ ഞരമ്പുകളിൽ നിറയെ താളമാണ്; ഹൃദയത്തിൽ നിറയെ ഭാവങ്ങളും. ആവിഷ്കരിക്കുക, കൂടുതൽ മധുരമായി, കൂടുതൽ പൂർണ്ണമായി ആവിഷ്കരിക്കുക--അതായിരുന്നു വീറ്. ഓരോ അരങ്ങു കഴിയുമ്പോഴും

'ഗോപിയുടെ നളൻ', 'ഗോപിയുടെ കീചകൻ' എന്ന പ്രശംസാവചനങ്ങളിൽ ഹൃദയം നിറയുന്നതായിത്തോന്നി. ജീവിതം പതയുകയും ലഹരിയുൾക്കൊള്ളുകയുമായിരുന്നു. പുറമേ നിശ്ശബ്ദമാണെങ്കിലും അയാളുടെ ഹൃദയം കൂവിയാർത്തു: 'അസ്സൽ! ഭേഷ്!'

അങ്ങനെ വിജയത്തിൻറെ ഉന്നതതലങ്ങളിൽ ചുറ്റിയടിക്കുമ്പോഴാണ്, യക്ഷികാക്കുന്ന ഒരു പൊയ്കയിലെ പൂമണമെന്നപോലെ, ആ മധുരദർശനത്താൽ ആകൃഷ്ടനായത്. ഇടവഴിയിലൂടെ തിരക്കിട്ടുപോവുകയായിരുന്ന അയാളുടെ കരളിലേക്ക് ഒരു പ്രണയം പാഞ്ഞുകയറി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ മധുരമായ കണ്ഠത്തിലൂടെ 'കളി അസ്സലായി' എന്നു പറഞ്ഞു കേട്ടപ്പോൾ ഞരമ്പിലാകെ ഒരു ഇക്കിളി പാറിപ്പറന്നു. പതുക്കെപ്പതുക്കെ അതു ഹൃദയത്തിൽച്ചെന്നു കൂടുകൂട്ടുകയും ചെയ്തു. എന്തോ ഒരു സുഖം, ഒരു ലഹരി. അതു കൂടുതൽ ചന്തത്തിൽ ചൊല്ലിയാടിച്ചു, കൂടുതൽ ഭംഗിയിൽ ഭാവാവിഷ്കരണം ചെയ്യിച്ചു. ആയിരമാളുകളുള്ള സദസ്സിൽവെച്ചു ചൊല്ലിയാടുമ്പോഴും ഒരാളുടെ മുമ്പിൽ മാത്രമാണ് ചൊല്ലി യാടുന്നതെന്നു തോന്നി. ഓരോ കലാശത്തിലും സദസ്സിൽനിന്നു രണ്ടു നീലശംഖുപുഷ്പങ്ങൾ തൻറെ പാദങ്ങളിലേക്കു വന്നുവീഴുന്നതുമാത്രം അയാൾ കണ്ടു. അതാണ് അയാൾ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നത്. അതയാൾക്കു കിട്ടുകയും ചെയ്തു.

കിനാവുകൾക്കു ചിലപ്പോൾ, ചില പ്രായത്തിൽ, യാഥാർത്ഥ്യത്തെക്കാൾ മനസ്സിനെ പിടിച്ചടക്കാനുള്ള കെല്പുണ്ടല്ലോ. അവിടെ സാധ്യതാസാധ്യതകളുടെ വേർതിരിവില്ല. ചക്രവാളപരിധികളില്ലാത്ത പ്രപഞ്ചമാണ്. പ്രതിരോധങ്ങളോ പ്രയാസങ്ങളോ ഇല്ല. സൂര്യകിരണങ്ങളിൽ തൂങ്ങിയാടി, ചന്ദ്രകിരണം കടന്നുപിടിച്ച്, അനന്തതയിലൂടെ പ്രയാണം ചെയ്യുക. ഇഷ്ടമുള്ളപ്പോൾ ഇഷ്ടമുള്ള ഋതുക്കൾ ചമഞ്ഞൊരുങ്ങുന്നു. ഇഷ്ടമുള്ളപ്പോൾ ഇഷ്ടമുള്ള സൂര്യന്മാർ അസ്തമിക്കുന്നു. വിടരാൻ വെമ്പിക്കൊണ്ടും കൊഴിയാൻ വൈകിക്കൊണ്ടും നില്ക്കുന്ന പൂക്കൾക്കു നടുവിലൂടെ എന്തിനെന്നില്ലാത്തതും സുഖിതവുമായ ഒരു വിഷാദഗാനം മൂളിക്കൊണ്ടു കാറ്റ് ഊളിയിട്ടുനടക്കുന്നു. കമ്പികളെല്ലാം മുറുക്കിക്കൊണ്ടാണ്. ഗാനങ്ങളെല്ലാം ഉച്ചസ്ഥായിയിൽ നിന്നാണ് തുടങ്ങുന്നത്. ആ കിനാവിൻറെ പ്രപഞ്ചത്തിനുവേണ്ടി യുദ്ധംവെട്ടുന്നു. ജീവിതംതന്നെ പൊടിച്ചുതകർത്തുകളയുന്നു. ചോദിക്കുന്നതും ഉത്തരം പറയുന്നതും വിധിക്കുന്നതുപോലും വികാരമാണ്. അപ്സരസ്സുകളുടെ ലോകത്തിൽ ചെന്നുപെട്ട വസിഷ്ഠനെപ്പോലെ, ചിന്ത അവിടെ പുറംതള്ളപ്പെടുകയോ വിഡ്ഢിയാക്കപ്പെടുകയോ ചെയ്യുന്നു. ജീവിതം തിമർത്തു പൂക്കുകയാണ്. ചിലപ്പോൾ മഹത്ത്വത്തിലേക്കു കായ കൂടാൻ, ചിലപ്പോൾ അമ്പേ കൊഴിയാൻ. മഹാനും വിഡ്ഢിയും പിരിഞ്ഞുപോകുന്ന

മുക്കുട്ടപ്പെരുവഴിയാണ് ആ സ്വപ്നപ്രപഞ്ചം. ഗോപിക്കുറുപ്പ് അവിടെനിന്നു ചൊല്ലിയാടി.

പെട്ടെന്നാണ് അതു തകർന്നുപോയത്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി എന്നെങ്കിലും പോകുമെന്ന് അയാൾ ഓർത്തിട്ടില്ല. എല്ലാ സമയത്തേക്കും കാലത്തേക്കും ഉദിച്ചുനില്ക്കുന്ന ഒരു ധ്രുവനക്ഷത്രമാണ് അതെന്ന് അയാൾ വിശ്വസിച്ചു. ആ നക്ഷത്രത്തെ ലക്ഷ്യംപിടിച്ചുകൊണ്ടാണ് അയാൾ തൻറെ കപ്പലോടിച്ചത്. 'എന്നെ കൊണ്ടുപോവാ' എന്ന അവളുടെ വാക്കോടുകൂടി ആ മാർഗ്ഗദീപം കെട്ടു. നടുക്കടലിൽ വെച്ചു വടക്കുനോക്കി* നഷ്ടപ്പെട്ട കപ്പിത്താനെപ്പോലെ, അയാൾ വട്ടംകറങ്ങി. 'ഇല്ല ഇനി ഞാൻ ചൊല്ലിയാടില്ല' എന്ന് അയാളുടെ യാത്രാമൊഴിയിൽ ഒരു ജീവിതസൗഭാഗ്യം മുഴുവൻ വറ്റിയമരുകയായിരുന്നു .

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി പോയതിനുശേഷം മൂന്നു മാസത്തെ അയാളുടെ ജീവിതം ഒരു ജീവിതമായിരുന്നുവോ? ഒരു ശൂന്യത, ആത്മാവു കൈമോശം വന്നിരിക്കുന്നു.

'ഞാൻ മരിക്കും--' അയാൾ സ്വയം പിറുപിറുത്തു. എപ്പോഴെങ്കിലും വല്ലതും കഴിച്ച് എവിടേക്കെന്നില്ലാതെ നടന്നു. എവിടെയെങ്കിലും തളർന്നുവീണു മയങ്ങി. ജീവിതം ഒരു തൊണ്ടുപോലെയായിരിക്കുന്നു. ആ തൊണ്ടുംതച്ചുടച്ചാലോ? അയാൾ മനുഷ്യരെ വെറുത്തു. മൃഗങ്ങളെയും പക്ഷികളെയും വൃക്ഷങ്ങളെപ്പോലും വെറുത്തു. പ്രപഞ്ചത്തോട് ആകെ വെറുപ്പ്. ഏതു മൂലയ്ക്കൽ പോയിരുന്നാലും ജീവിതം അതിൻറെ നീണ്ട നാവുകൾ നീട്ടി അയാളെ നോക്കുകയാണ്.

"നാശം!" അയാൾ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. എല്ലാം നശിക്കുന്നതു കാണാൻ ഒരാഗ്രഹം. കത്തിക്കരിഞ്ഞുപോണം. പ്രപഞ്ചം ഒരുപിടി ചാമ്പലായി ഊതിപ്പറപ്പിക്കാവുന്ന സ്ഥിതിയിലെത്തിയാൽ!

'ഒന്ന് അന്തിയായിക്കിട്ടിയെങ്കിൽ! എന്നാൽ ഈ ബഹളവും ചൂടും നില്ക്കും. എല്ലാ ദിക്കിലും മനുഷ്യർ, വൃത്തികെട്ട മനുഷ്യർ!' ഗോപിക്കുറുപ്പു വിചാരിച്ചു: 'എല്ലാവർക്കും എൻറെ നേരെ പരിഹാസമാണ്, കള്ളവർഗ്ഗം!' അങ്ങനെ ശപിച്ചുശപിച്ചു പകലവസാനിക്കുന്നു. രാത്രി ആകെ ഒരു കരച്ചിലാണ്-- ഒരു കറുത്ത കണ്ണുനീർത്തുള്ളി! 'എനിക്കു വയ്യാ, ഞാൻ എല്ലാം അവസാനിപ്പിക്കും.'

പെട്ടെന്ന് ആശയുടെ ഒരു നേർത്ത കിരണം ഹൃദയത്തിലേക്കു കടന്നുവരും. എല്ലാം മറക്കാൻ ശ്രമിക്കും. 'പോട്ടെ, അതിൻറെ പാട്ടിന്. എനിക്കു നാളെ ഒരു സ്ഥിതിയുണ്ടാവും. എൻറെ വിദ്യ ഞാൻ കൈവെടിയില്ല.' ചാരക്കുഴിയിൽനിന്നു നായയെന്നപോലെ, അയാൾ ആകെ കുടഞ്ഞെഴുന്നേല്ക്കും. 'നമ്മൾ മരിച്ചാലും കേളികൊട്ടു

കേൾക്കുമ്പോൾ ആളുകൾ നമ്മെ ഓർക്കും. ഈ തറവാടിനെപ്പറ്റി ഓർക്കും' എന്ന അമ്മാവൻറെ ആശംസ ചെവിയിൽക്കിടന്നു മുഴങ്ങും, ഒരു ഉന്മേഷം, ഒരു പുതുജീവൻ. പക്ഷേ, വീശിക്കാണിച്ച ഒരു ഈറൻചൂട്ടുപോലെ, അതു വേഗത്തിൽ കെട്ടു പോകുകയും ചെയ്യും. എന്നാലും, 'അവളെ ഇനി കാണില്ലേ? വെറുതെ ഒന്നു കാണാൻ!'

താനെന്തിന് ഒഴിഞ്ഞുമാറി എന്നു കൂടക്കൂടെ അയാൾ സംശയിക്കും. 'ഞാൻ പുടവമുറി കഴിക്കാം' എന്ന് എന്തുകൊണ്ടു മുമ്പോട്ടു ചെന്നു പറഞ്ഞില്ല? പക്ഷേ, ഒരു കഥകളിക്കാരനു പെണ്ണുകെട്ടാവുന്ന കുടുംബമല്ല അത്. ഒരു ചുട്ടിക്കാരനു കൊടുക്കാൻ പെണ്ണില്ല എന്ന മുഖത്തടിച്ച ഉത്തരം കേൾക്കേണ്ടിവരുമായിരുന്നു. ഇതോർത്തപ്പോൾ കഥകളിയോടുതന്നെ ഒരു വൈരം. 'ഞാൻ ഒരു ചുട്ടിക്കാരനായി എല്ലാം നശിച്ചു...'

കാറ്റുപോലെയുള്ള ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ ഈ ഗതി ആ കുടുംബത്തെ അമ്പരപ്പിച്ചു. അമ്മ ദുഃഖിച്ചു. അമ്മാമൻ വേവലാതിപ്പെട്ടു:

"അവനെന്തുപറ്റി?"

പലതും ആ കാരണവർ ഊഹിച്ചു. ശത്രുക്കളുണ്ടാവാം. കലാലോകത്തു കിടമത്സരവും വൈരവും ധാരാളം വിളയും. തനിക്കുതന്നെ അത്തരം അനുഭവങ്ങൾ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്.

"അസത്തുക്കൾ! കണ്ണുകടിയാണ്. ഇവരെത്ര തുള്ളിയിട്ടെന്താ. അവൻറെ പാരമ്പര്യം ഇവറ്റയ്ക്കുണ്ടാവ്വോ?"––കാരണവർ സങ്കല്പശത്രുക്കളെ ഒന്നടങ്കം പ്രാകി. എന്നിട്ടു ദൃഷ്ടിദോഷം, ബാധ, മാരണം, മാറ്റ് ഇവയെല്ലാം വെവ്വേറെ മന്ത്രവാദം ചെയ്യിച്ചു. നടരാജൻറെ മുമ്പിൽ നിറമാല തൂക്കുകയും നെയ്യിളക്കു വയ്ക്കുകയും ചെയ്തു. ആ നെയ്യിളക്കുകളുടെ പ്രകാശത്തിൽ നടരാജൻറെ മുഖം തിളങ്ങി. പക്ഷേ, ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ മുഖത്ത് അപ്പോഴും മങ്ങൽതന്നെയാണ്.

കളിക്കു വിളിച്ചാൽ പോവില്ല. വിളിക്കുന്നവരോടുതന്നെ ദേഷ്യം. എന്നാൽ കളി തുടങ്ങിക്കഴിഞ്ഞാൽ അണിയറയുടെ അരുപറ്റിക്കൊണ്ട് എവിടെയെങ്കിലും നിറഞ്ഞ കണ്ണുകളോടെ കുത്തിച്ചാരിയിരിക്കും. നല്ല സമയമാണെങ്കിൽ ചെറുകിടക്കാരുടെ മുഖത്തേപ്പു ശരിയാക്കുന്നേടത്തോ ഉടുത്തുകെട്ട് ഒരുക്കുന്നേടത്തോ സഹായിച്ചുവെന്നുവരും. ചിലപ്പോൾ എന്തെങ്കിലും ചോദിച്ചാൽ ശുണ്ഠിയെടുത്ത് എല്ലാവരെയും ചീത്തപറഞ്ഞ് ഇറങ്ങിപ്പോയി എന്നുവരും. ആരും അയാളോട് എതിരു പറഞ്ഞില്ല . എല്ലാവർക്കും വ്യസനമായിരുന്നു.

"കഷ്ടം! ഇനി ഇങ്ങനെ ഒരു കുട്ടിയെ ചൊല്ലിയാടിക്കാൻ എനിക്കു കിട്ടില്ല." ഭാഗവതരാശാൻ ആ ഇറങ്ങിപ്പോക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് പറഞ്ഞു: "ആ തറവാടിൻറെ സുകൃതക്ഷയം!"

"എന്തുപറ്റി?"

“ആർക്കറിയാം!”

“ചികിത്സിച്ചാലോ?”

“എന്തൊക്കെ നോക്കി!”

“എന്തൊരു സ്വഭാവമായിരുന്നു!”

“വിധി!”

ഒരിക്കൽ കോവിലകത്തു കളി നിശ്ചയിച്ചു. ആറു മാസമെങ്കിലും സുഖമായി ഭക്ഷിക്കുന്നത് അവിടത്തെ നിലം, നടന്നിട്ടാണ്. ആ തറവാട്ടിൽനിന്ന് ഒരാളും പോകാതിരുന്നാലോ? കുറെ നേരം ആലോചിച്ചിരുന്നു. ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ കാരണവർ പോയി. രണ്ടാംതമ്പുരാനാണ് ഇത്തരം കാര്യത്തിലൊക്കെ ഉത്സാഹി. മൂത്ത തമ്പുരാൻറെ ജീവിതം നേത്യാരമ്മയെ തൃപ്തിപ്പെടുത്താൻ പാടുപെടുന്നതിൽത്തന്നെ കഴിയും. രണ്ടാംതമ്പുരാൻ അണിയറയിലേക്കു കടന്നു. ശങ്കരക്കുറുപ്പു ചുട്ടിക്കു കിടക്കാൻ ഭാവിക്കുകയായിരുന്നു. ഗോപിക്കുറുപ്പ് അണിയറയുടെ മുളങ്കാലും ചാരി നിശ്ശബ്ദനായിരിക്കുകയാണ്. തമ്പുരാൻ ആകെയൊന്നു നോക്കി, തൊഴുതുനില്ക്കുന്ന ശങ്കരക്കുറുപ്പിനോടു ചോദിച്ചു."ശങ്കരൻതന്നെ വേണോ?"എന്നിട്ടു ഗോപിയെ ഒന്നു കടാക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തു. ആ വൃദ്ധനടൻറെ നെഞ്ചിൽ ഒരു ദീർഘനിശ്വാസം മുട്ടിത്തിരിഞ്ഞു. അയാൾ താഴ്ന്നശബ്ദത്തിൽ പറഞ്ഞു: “അടിയൻ മരിക്കുന്നതു വരെ എത്തിക്കാം.” ആ കണ്ണുകളിൽ നിന്നു രണ്ടു തുള്ളി കണ്ണുനീരും അടർന്നു വീണു. ഗോപിക്കുറുപ്പു തലയുയർത്തി അമ്മാമനെയും തമ്പുരാനെയും ഒന്നു നോക്കി, എന്നിട്ടു മുന്നോട്ടു വന്നു പറഞ്ഞു: “ഞാനാണ് വേഷം. അമ്മാമനങ്ങു പോയ്ക്കോളൂ!”

ക്ഷൗരം കഴിക്കുകയോ കുളിക്കുകയോ ചെയ്യാത്ത ആ മുഖത്തേക്കു കാരണവർ ഒന്നു നോക്കി. അന്ന് അണിയറയുടെ പിമ്പുറത്തു നിലവിളക്കിൻറെ വെളിച്ചത്തിൽവെച്ചു ക്ഷൗരം കഴിച്ചു കുളിച്ചുവന്ന് അയാൾ ചുട്ടിക്കു കിടന്നു. അന്നത്തെമാതിരി ഒരു ബാഹുകൻ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. ശോകരസം അലതല്ലുകയായിരുന്നു. കാണികളുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. ഗോപിക്കുറുപ്പ് അരങ്ങത്തു നിന്നു പോയി. തമ്പുരാൻ അണിയറയിലേക്ക് ഓടിച്ചെന്ന് അയാളെ കടന്നുപിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:“ഗോപി, ഞാനിങ്ങനെ ഒരു വേഷം കണ്ടിട്ടില്ല. അതൊരു അനുഭവമായിരുന്നു. ഗോപി ഒരു നളൻതന്നെ!”

“പക്ഷേ, കലി ബാധിച്ചിരിക്കുന്നു.” കുറഞ്ഞൊരു നിശ്ശബ്ദതയ്ക്കു ശേഷം അയാൾ പറഞ്ഞു: “അവിടത്തെയും അമ്മാമൻറെയും ഇഷ്ടം ഇന്നു ഞാൻ നിറവേറ്റി. ഇനി എന്നോടു കല്പിക്കരുത്. എന്നാൽ എനിക്കു ഭ്രാന്താവും.”

ഒരു ഇടിവെട്ടിൻറെ കാഠിന്യമുണ്ടായിരുന്നു ആ വാക്കിന്ന്. ആരും ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. അയാൾ കോപ്പഴിച്ചുവെച്ചു. പിന്നീട് ഒരിക്കലും ആ കോപ്പ് അണിയുകയുണ്ടായില്ല. അന്തംമറഞ്ഞവനെപ്പോലെ, അങ്ങുമിങ്ങും നടക്കും. ആരോടെന്നില്ലാതെ എന്തൊക്കെയോ പിറുപിറുക്കും. വല്ല്പപോഴും വീട്ടിൽവരും. അപ്പോൾത്തന്നെ തിരിച്ചുപോയി എന്നു വരും. അല്ലെങ്കിൽ ഒരു ദിവസം മുഴുവൻ കിടന്നുറങ്ങും.

കാരണവർ നിശ്ശബ്ദനായി എല്ലാം നോക്കിയിരുന്നു. ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ആയിരമായിരം ഹൃദയങ്ങളെയിട്ട് അമ്മാനമാടിച്ച ആ നേത്രങ്ങൾ വാർദ്ധാക്യ ബാധകൊണ്ട് മങ്ങിമങ്ങി വരികയായിരുന്നു. പ്രകാശം കെട്ടു. ഒടുവിൽ അത് എന്നെന്നേക്കുമായി അടഞ്ഞു. അപ്പോൾ ഒരുതുള്ളി കണ്ണുനീർ ആ കൺകോണിൽ ബാക്കിനിന്നിരുന്നു. അത് ആ മരുമകനെച്ചൊല്ലി യായിരുന്നുവോ?

അമ്മാമൻറെ മരണംകൂടി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, എല്ലാ ബന്ധത്തിൽനിന്നും താൻ വിമുക്തനായപോലെ ഗോപിക്കുറുപ്പിനു തോന്നി. ജ്യേഷ്ഠനെപ്പറ്റി അയാൾ ഒരിക്കലും വേവലാതിപ്പെട്ടില്ല. ആ മനുഷ്യനെ ഏതാണ്ടു വിസ്മരിച്ച മട്ടിലാണ്. അയാളാകട്ടെ, കളംകാര്യസ്ഥതയും ഭാര്യവീടുമായി അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. അമ്മമാത്രം ആ ഇളയ മകനെ നോക്കി കണ്ണീർ വീഴ്ത്തി.

"ഞാൻ ചാവുന്നതുവരെയെങ്കിലും ഇവിടെ കിടക്കണേ, ഗോപീ!"

"ആവാം." അയാൾ സമ്മതിച്ചു. അതിന്നുശേഷം ദിവസവും വീട്ടിലെത്താതിരിക്കാറില്ല. ആ ഉമ്മറത്ത് അയാളും ഒരു വിരിപ്പുമായി അങ്ങനെ കഴിയും.

തീവ്രദുഃഖം അനുഭവിക്കുമ്പോൾക്കൂടി ജീവിതം സമ്പന്നമാണ്. അതും പോയിട്ടുള്ള അവസ്ഥ ഒരു മരവിപ്പാണ്. കൊല്ലങ്ങൾ കടന്നുപോയപ്പോൾ ഗോപിക്കുറുപ്പ് ആ നിലയിലായി. ഇന്നു വിദ്വേഷമില്ല, മമതയുമില്ല. ഒരു കരിക്കട്ട തൻറെ ഭൂതകാലജ്വാലകളെപ്പറ്റി ഓർക്കാറുണ്ടോ? ഗോപിക്കുറുപ്പും തൻറെ ഭൂതകാലം മറന്നു. ഭാവിയിലേക്ക് എത്തിനോക്കിയതുമില്ല.

അന്ന് അയാൾ തൻറെ വിരിപ്പിൽ നിശ്ചേഷ്ടനായി ഇരിക്കുകയാണ്. പ്രഭാതം അതിൻറെ എല്ലാ ആകർഷകതയോടുംകൂടി മുമ്പിൽ വന്നപ്പോൾ ആ പതിവുവരികൾ അയാൾ മൂളി:

"വിജനേ ബത മഹതി വിപിനേ നീയുണർന്നിന്നു–

വദനേ, വീണെന്തു ചെയ്വൂ കദനേ..."

ആ മൂളൽ കേട്ടപ്പോൾ അമ്മ ഉമിക്കരിയും വെള്ളവും ഉമ്മറക്കോലായിൽ കൊണ്ടുവന്നുവെച്ചു. കുറുപ്പ് അവയെടുത്തുകൊണ്ടു മുറ്റത്തിൻറെ അരികിലേക്കു നീങ്ങി.

“പല്ലുതേപ്പായിട്ടേ ഉള്ളൂ?” പെട്ടെന്നു പടിക്കൽനിന്ന് ഒരു ചോദ്യം, തലപൊക്കി നോക്കി, ഏച്ചപ്പൻനായരായിരുന്നു.

“അതേ. എവിടെ പോയിരുന്നു?”

“ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ വീട്ടിൽ.”

“ഹ!” കുറുപ്പ് ഉമിക്കരി ഒപ്പിയ വിരലും പൊക്കിക്കൊണ്ടു മിഴിച്ചുനോക്കി.

“എൻറെ പെങ്ങൾ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി, അവൾ സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു വന്നല്ലോ.”

“ഏ?” കുറുപ്പ് എന്തിനെന്നില്ലാതെ ഒരു ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചു.

“അതു വലിയ അടിയായിപ്പോയില്ലേ? അവളുടെ ഭർത്താവു മരിച്ചു. കുട്ടിയും അവളുംകൂടി മടങ്ങിപ്പോന്നു. ഇപ്പോളയാളുടെ വീട്ടിലല്ലേ താമസം! ഒരു സമാധാനം: കഴിഞ്ഞുകൂടാനുള്ള വക ഉണ്ടാക്കിയിട്ടാ വന്നത്.”

“ഉം.” കുറുപ്പ് ഒന്നു മൂളി. പിന്നെ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ഏച്ചപ്പൻനായർ എന്തൊക്കെയോ സംസാരിക്കുകയാണ്. കുറുപ്പ് ഒന്നും കേട്ടില്ല. ഒടുവിൽ ‘ഞാൻ വരട്ടെ’ എന്നും പറഞ്ഞു നായർ നടന്നു. കുറുപ്പ് ആ ഇരിപ്പുതന്നെ.

നട്ടുവേനലിൽ കടുംവെയിലത്ത് ഒരു ഇടിവെട്ടു കേട്ടപോലെയായി കുറുപ്പിൻറെ നില. എന്ത്? എങ്ങനെ? എവിടെനിന്ന്?

വളരക്കാലം പുകഞ്ഞുപുകഞ്ഞ് ഒടുവിൽ നിശ്ശബ്ദമായിത്തീർന്ന ഒരഗ്നിപർവ്വതം പെട്ടെന്നു പൊട്ടിത്തെറിക്കുകയായിരുന്നു. അടിവരെ ഇളകി. കുലുക്കത്തോടു കുലുക്കം. പുക ഉയർന്നു ചീറ്റുന്ന തിരമാലകൾ. ആ വികാരാനുഭവം ഉൾക്കൊള്ളാനുള്ള വലിപ്പം തനിക്കില്ലെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. ഒരു വീർപ്പുമുട്ടൽ, തലചുറ്റൽ. അയാൾ ഇരിപ്പിൽനിന്നു മറിഞ്ഞുവീണു.

ബോധം തെളിഞ്ഞപ്പോൾ അമ്മ അടുത്തു നില്ക്കുന്നതാണ് അയാൾ കണ്ടത്. അവർ ചോദിച്ചു:

“നിനക്കെന്താണ്, ഗോപീ?”

“ഒന്നുമില്ല.”

“എന്നാലും...”

“ഉം–ം. ഉം.” നിഷേധസ്വരത്തിൽ ഒരു മൂളൽ.

“നീ വല്ലതും കണ്ടു പേടിച്ചോ, കുട്ടീ?”

“ഒന്നുമില്ലെന്നു പറഞ്ഞില്ലേ?” ഗോപിക്കുറുപ്പ് സ്വല്പം കയർത്താണ് സംസാരിച്ചത്. ആ അമ്മ പിൻവലിഞ്ഞു. തൻറെ മകന് എന്തോ അപകടം സംഭവിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് അവരുടെ ഹൃദയം മന്ത്രിച്ചു. ഒരു മന്ത്രവാദിയെ വിളിച്ച് ഒന്ന് ഉഴിഞ്ഞുവാങ്ങിക്കഴിഞ്ഞാൽ നന്ന്. അവൻ അനുസരിക്കുമോ? അനുസ രിച്ചാൽത്തന്നെ കാശെവിടെ? ഒടുവിൽ അവർ ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ പറഞ്ഞു: “ഭഗവാനേ, ഒന്നുകിൽ നീയെന്നെ കൊണ്ടുപോ. അല്ലെങ്കിൽ, എൻറെ കുട്ടിയെ മര്യാദയ്ക്കാക്കിത്താ.”

ഈശ്വരൻ കേട്ടുവോ? ആ അമ്മയുടെ കണ്ണുനീർത്തുള്ളികൾ, പൂജാപുഷ്പങ്ങൾപോലെ , തറയിൽ വന്നുവീഴുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

ഗോപിക്കുറുപ്പ് വല്ലതുമറിയുന്നുണ്ടോ? അയാൾ കുത്തിച്ചാരിയിരുന്നു. പുറമേ നിശ്ശബ്ദത; അകം ശബ്ദായമാനം, ഹൃദയത്തിൽ പൊട്ടിച്ചിരികളും വളക്കിലുക്കങ്ങളും താളം ചവിട്ടലുകളും നടക്കുന്നു.

ഉച്ചതിരിഞ്ഞു; വൈകുന്നേരമായി. അയാൾ ഭക്ഷണം കഴിച്ചിട്ടില്ല. വെള്ളം കൂടി കുടിച്ചിട്ടില്ല . അമ്മ നിർബന്ധിച്ചു ; അയാൾ ചെവിക്കൊണ്ടില്ല .

ഇരുട്ട് എല്ലായിടത്തും വ്യാപിച്ചു. ഗോപിക്കുറുപ്പ് അനങ്ങിയില്ല. വിളക്കു കൊളുത്തിവെച്ചത് അയാൾ കണ്ടില്ല. കത്തിക്കത്തി എണ്ണ വറ്റുന്നതു ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. എല്ലാ ശബ്ദങ്ങളും നേർത്തുനേർത്തു നിന്നു. അപ്പോഴും ഇരിക്കുകതന്നെയാണ്, അയാൾ അപ്പോൾ ഉണർന്നിരുന്നുവെങ്കിൽ, 'ഓ! എൻറെ ശരീരമിവിടെയുണ്ടല്ലോ' എന്നു തന്നോടുതന്നെ പറയുമായിരുന്നു.

"ഗോപീ!" അപ്പോഴും അമ്മ കാത്തുനില്ക്കുന്നു. ആ വിളിക്കും ഉത്തരമുണ്ടായില്ല. അമ്മ നിന്നു വിതുമ്മിക്കൊണ്ടു മകനെ നോക്കി. ആ ഇരുപ്പു കണ്ട് അവർക്കു പൊറുക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. അവർ ഓടിച്ചെന്നു മകനെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു; പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു--പച്ചമുള വെട്ടിച്ചീന്തുമ്പോലെ:

"മോനേ, നീയെന്നെ കൊന്നുകള!"

ഗോപിക്കുറുപ്പ് ഞെട്ടിയുണർന്നു: "എന്താണമ്മേ!"

"നീയൊന്നും കഴിച്ചില്ലല്ലോ. ഇങ്ങനെയായാൽ നീയെന്നെ അധികം ദിവസം ജീവിച്ചിരുത്തില്ല." അവരുടെ കണ്ണിൽനിന്നു ചുട്ട കണ്ണുനീർ അയാളുടെ ചുമലിൽ ഇറ്റിറ്റുവീണു.

കുറുപ്പ് ശരീരമൊന്നു കുടഞ്ഞു; എഴുന്നേറ്റു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"ചോറു കൊണ്ടുവരൂ. അമ്മ എന്തിനു കരയുന്നു?"

എന്തിനു കരയുന്നുവെന്ന് ആ അമ്മ വിവരിച്ചില്ല. അമ്മയും മകനും അന്ന് ഒന്നിച്ചിരുന്നു ഭക്ഷണം കഴിച്ചു. വിളക്കൂതി, വാതിലടയ്ക്കുമ്പോൾ അമ്മ പറഞ്ഞു:

"ഗോപീ, സുഖമില്ലെന്നു തോന്നിയാൽ എന്നെ വിളിക്കണേ!"

"ഓ."

അയാൾ ഉറങ്ങിയോ? തികച്ചും ഉണർന്നാണ് കിടന്നതെന്നു പറക വയ്യാ. ഒരു മയക്കം. ശബ്ദങ്ങളും രൂപങ്ങളും അന്തരീക്ഷത്തിലൂടെ കടന്നുപോകുന്നു. രൂപങ്ങളിൽനിന്നു ശബ്ദം പുറപ്പെടുകയാണെന്നു തോന്നിയില്ല. ശബ്ദങ്ങൾ രൂപങ്ങളായി മാറുകയാണ്.

"എങ്ങനെ പിടിക്കുന്നു നീ
ഗഗനചാരിയാമെന്നെ."

എന്നൊരു ഗാനശകലം എവിടെനിന്നെന്നില്ലാതെ പുറപ്പെടുന്നു. അതാവർത്തിച്ചാവർത്തിച്ച് അന്തരീക്ഷം നിറയുന്നു. ഉടനെ ചിലങ്കയുടെ ശബ്ദം; ചിലങ്കകെട്ടിയ കാൽ; അവയുടെ ചലനം; ചലനത്തിന്നൊപ്പം നീങ്ങുന്ന ദേഹം; ദേഹത്തിന്നൊരു മുഖം--ആ മുഖം പരിചയമുള്ളതാണ്. കുഞ്ഞിലക്ഷ്മിയുടെ മുഖം, ഗാനം പൊഴിച്ചുകൊണ്ട് അകന്നുനീങ്ങിപ്പോവുകയാണ്! 'എങ്ങനെ പിടിക്കുന്നു നീ...'

ശബ്ദങ്ങളും മുഖങ്ങളും മുമ്പിൽ വന്നുംപോയും നിന്നു. എല്ലാ മുഖങ്ങൾക്കും ഒരേ ഛായ; ഒരേ ഭാവം. അങ്ങനെ വളരെ നേരം കിടന്നു. എപ്പോഴാണ് ഉറങ്ങിയതെന്നറിഞ്ഞില്ല. ഉണർന്നപ്പോൾ നേരം പുലർന്നിട്ടില്ല. വല്ലാത്ത ചൂട്. കുറുപ്പു മുറ്റത്തിറങ്ങി നോക്കി. ശുക്രൻ ഉദിച്ചിരിക്കുന്നു. അയാൾ ആ ശുക്രനക്ഷത്രവും നോക്കി കുറേ നേരം നിന്നു. പെട്ടെന്ന്, തിരിഞ്ഞു പടിക്കലേക്കു നടന്നു. പടിയിറങ്ങുകയാണെന്നും താൻ നടക്കുകയാണെന്നും അപ്പോൾ അയാൾ ഓർത്തുവോ? ചലിക്കുന്നു; നീങ്ങുന്നു.

ലക്ഷ്യമില്ലാത്ത ആ നടത്തം ധൃതിയിലായി. പായേണമെന്നും നടക്കേണമെന്നുമുള്ള രണ്ടു വിചാരങ്ങൾ ഒപ്പം ഹൃദയത്തിൽ കിടന്നു കളിച്ചു.

"നില്ക്കു; നില്ക്കു; നില്ക്കു." അങ്ങനെയൊരു ശബ്ദം ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ ചെവിയിൽ വന്നലച്ചു. പക്ഷേ, അയാൾ നിന്നില്ല. അതൊരു ഒഴുക്കായിരുന്നു.

"നില്ക്കാനല്ലേ പറഞ്ഞത്-- "ഒരു കൈ അയാളുടെ ചുമലിൽ വന്നു വീണു.

"എവിടേക്കാണ് ഓടുന്നത്?"

"ഞാനുണ്ടോ ഓടുന്നു?"

"ഉറക്കപ്പിച്ചു മാറ്റാതെ എന്തിനെഴുന്നേറ്റു നടന്നു? പോകു, വീട്ടിലേക്ക്. ഞാനും വരാം."

ഗോപിക്കുറുപ്പ് അയാളെ അടിമുടി ഒന്നു നോക്കി. കഴകക്കാരൻ ഉഴുത്രവാരിയരാണ്.

"നടക്കു--" ഒന്നും പറയാൻ ഇടകിട്ടുന്നതിനുമുമ്പ്, ഉഴുത്രവാരിയർ കൈയും പിടിച്ചുവലിച്ചു നടത്തം തുടങ്ങി.

പിന്നെ, പടികയറി; വിരിപ്പിൽ വന്നിരുന്നു. ആകെ തളർന്നിരിക്കുന്നു. അയാൾ വീണുറങ്ങി. പിന്നെ, രണ്ടു ദിവസത്തിന് അയാൾ സുഖമായി ഉറങ്ങി. ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ലെന്ന് ഒരു തോന്നൽ. പക്ഷേ, എന്തോ എവിടെയോ വെച്ചു മറന്നുപോയി എന്നൊരു വിചാരം ഉള്ളിലുണ്ട്. എന്താണ് മറന്നത്?

പിന്നെയും മൂന്നു രാത്രി അയാൾ ഉമ്മറത്തു കിടന്നു മയങ്ങിയും ഉണർന്നും കഴിച്ചുകൂട്ടി. ലോകം മുഴുവൻ നിശ്ശബ്ദതയിലും നിദ്രയിലും ആണ്ടുകിടന്നപ്പോൾ അയാൾ ശബ്ദായമാനമായ ഒരു ദ്വീപിൽ ജീവിച്ചു.

അയാൾ കടിഞ്ഞാൺ വലിച്ചു മുറുക്കിപ്പിടിച്ചു. എന്നിട്ടും കുതിര കുതിക്കുകതന്നെയാണ്. "അടങ്ങു മനസ്സേ, അടങ്ങൂ" എന്നു നിമിഷം പ്രതി പറയുകയാണ്. അത് അധികം അടക്കമില്ലാതാക്കിത്തീർക്കുകയാണ്. കൂമ്പിയമുള വിത്തിനുള്ളിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോവുകയില്ല. ഒന്നുകിൽ അതു കിളർന്നു വളർന്നു തണൽമരമാകും, അല്ലെങ്കിൽ വാടിക്കുരുടിച്ചുപോകും. അഭിലാഷം ഒരിലകൂടി വിടർത്തി: കൈതപ്പൂവിൻറേതുപോലെ മാദകമായ ഒരു പരിമളം ഹൃദയത്തിൽ വ്യാപിക്കുകയാണ്. അയാൾ എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. ആ മണം മത്തുപിടിപ്പിക്കുകയാണ്. അതു പുറപ്പെടുന്ന സ്ഥലത്തെത്തണം. ഗോപിക്കുറുപ്പു നടന്നു; അല്ല, പാഞ്ഞു.

ഇരുട്ടിലേക്കു പൂണ്ടുപൂണ്ടുപോയി. കുതിര കടിഞ്ഞാൺ പൊട്ടിച്ചു കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അതു വയലുകളിലൂടെ കോൺവലിച്ചും വരമ്പുകളിലൂടെ നെടുനീളെയും കുണ്ടുകൾ കയറിക്കടന്നും കടായകൾ കവച്ചുവെച്ചും പാഞ്ഞു. ആ യാത്ര ചെന്നവസാനിച്ചത് ആറു നാഴിക അകലത്തുള്ള ഒരു വീട്ടിൻറെ പടിക്കലാണ്.

പടിക്കലെത്തിയപ്പോൾ, ഗോപിക്കുറുപ്പ് ഒന്നു നിന്നു കിതച്ചു. എന്നിട്ടു ചുറ്റും നോക്കി. അർദ്ധരാത്രിയിലെ നിശ്ശബ്ദത. പടിയൊതുക്കുകൾ മുമ്പിൽ ഉയർന്നുപോകുന്നു. അതിന്മേലേക്കു കാലെടുത്തുവയ്ക്കുകയേ വേണ്ടൂ. അയാൾ മുകളിൽ, വീട്ടിൽ, എത്തുകയായി. അത്രയും വേഗം അവിടെ എത്തിക്കഴിഞ്ഞതു നന്നായില്ലെന്നും അപ്പോൾ തോന്നി. എത്താൻ വേണ്ടിയുള്ള ഓട്ടത്തോളം ലഹരിപിടിപ്പിക്കുന്നതല്ല, എത്തിക്കഴിഞ്ഞാലെത്ത സ്ഥിതി. വേണോ, വേണ്ടേ? ഇപ്പോൾ അയാൾക്കു മടങ്ങാം. താൻ പരിശ്രമിച്ചു ക്ഷീണിച്ചുവെന്നൊരു സുഖിതമായ വിചാരത്തോടെ സ്വന്തം വീട്ടിൽപ്പോയി കിടന്നുറങ്ങാം. നാളെ കാലത്ത് ആരും അയാളെപ്പറ്റി ഒന്നും പറയില്ല. മതി; മടങ്ങാം. ഒരു നിമിഷം അയാളോർത്തു. അപ്പോഴേക്കും മാദകമായ പരിമളം ഹൃദയത്തിൽനിന്ന് ഉയർന്നുവരികയാണ്. ഒരു നേർത്ത ഗാനശകലവും എങ്ങുനിന്നോ പൊന്തിവരുന്നു: 'എങ്ങനെ പിടിക്കുന്നു നീ ഗഗനചാരിയാമെന്നെ....'

അയാൾ ഒതുക്കുപടിയിലേക്കു കാലെടുത്തുവെച്ച് ഉമ്മറത്തു നിന്നു.

രണ്ടുപേരുടെ കൂർക്കംവലി ഇടമുറിച്ചിലോടെ കേൾക്കുന്നുണ്ട്. കുറുപ്പ് ഒരു പൂച്ചയുടെ കാൽവെപ്പുകളോടെ, ചുമരിന്നരികുപറ്റിക്കൊണ്ടു പിമ്പുറത്തേക്കു നീങ്ങി.

ജാലകങ്ങൾ തുറന്നുകിടക്കുന്നു. അതിന്നുള്ളിലൂടെ അകത്തുനിന്നു നേർത്തൊരു വെളിച്ചം വരുന്നുമുണ്ട്. അയാൾ മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടും ഒന്നു നോക്കി. മുകളിൽ നക്ഷത്രങ്ങൾ എന്തോ കണ്ണിട്ടുകാട്ടുകയാണ്. താഴെ ഇരുട്ടു തളം കെട്ടിയിരിക്കുന്നു. താൻ ഒരു സൂചിത്തലപ്പിലാണ് നില്ക്കുന്നതെന്നു ഗോപിക്കുറുപ്പിന്നു തോന്നി. പിന്മാറിയാലോ? ഇത്രയൊക്കെക്കഴിഞ്ഞിട്ടു പിന്മാറാനോ? ഒരുനോക്കു കാണണം; ഒരുനോക്കു മാത്രം. എന്നിട്ട് എന്നെന്നേക്കുമായി വിട്ടുപിരിയുകയും വേണം.

ഹാവൂ!--കുറുപ്പിന്നു കിതയ്ക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. എന്നിട്ടും നീങ്ങി. ജാലകത്തിന്നു ചുവട്ടിൽ സ്വല്പ നേരം വന്നു നിന്നു . അനക്കമൊന്നുമില്ല . ഒരു നിമിഷംകൂടി കഴിഞ്ഞു. ഉണക്കിലകളിൽ ഇറ്റുവീഴുന്ന മഞ്ഞുതുള്ളികൾ അടർന്നുവീഴുന്ന നിമിഷങ്ങളെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. കുറുപ്പ് നിശ്ചലനായി. പഞ്ചേന്ദ്രിയങ്ങളും ഒരു ബിന്ദുവിലേക്ക് ഊർന്നുകൂടിയിരിക്കയാണ്. പെട്ടെന്ന് അയാൾ ജാലകക്കഴി കടന്നുപിടിച്ചു ചുമർക്കൊതയിൽ ചവിട്ടിക്കയറി ഉള്ളിലേക്ക് എത്തിനോക്കി.

"ഹാരത്?" അകത്തുനിന്നു ചിലമ്പുന്ന ഒരു നേർത്ത ശബ്ദം. അതൊരു ചാട്ടുളിപോലെ വന്നു തറച്ചു. തുടർന്ന് എമ്പാടും ചാട്ടുളികൾ: "ഹാര്! ആരാണത്?....."

കുറുപ്പു താഴത്തേക്കു ചാടി. രക്തം മുഴുവൻ തലയിലേക്കു തള്ളിക്കയറിയിരിക്കയാണ്. എന്തുചെയ്യണം?

അപ്പോഴേക്കും ആ ീശബ്ദം കോലാഹലമുണ്ടാക്കിക്കളഞ്ഞു: "കുഞ്ഞൻനായരേ! ശങ്കു! കുഞ്ഞൻനായരേ! ശങ്കൂ..."

പിന്നെ കുറുപ്പിന് ഒന്നും ഓർമ്മയില്ല. താൻ ഓടുകയാണെന്നും രണ്ടു പേർ തന്നെ പിൻതുടരുന്നുണ്ടെന്നു മാത്രം അയാൾ മനസ്സിലാക്കി. ആ പറമ്പിൽ എവിടെയൊക്കെയോ ഓടുകയാണ് അയാൾ. പുറത്തേക്കുള്ള മാർഗ്ഗം കണ്ടുകിട്ടുന്നില്ല. ഓടുന്നു; നില്ക്കാതെ ഓടുന്നു; എന്തിനാണ് ഓടുന്നതെന്നുപോലും വിസ്മരിച്ചു.

"നില്ക്കവിടെ!"

അഷ്ടാവക്രൻ കുഞ്ഞൻനായർ അയാളെ കടന്നു പിടികൂടി.

"കിട്ട്യോ?" തടിമാടൻ ശങ്കു ദൂരെ നിന്നു ചോദിച്ചു: "മുറുക്കിപ്പിടിക്കണേ!"

ആ രണ്ടു ഭൃത്യന്മാരും കൂടി കുറുപ്പിനെ പിടിച്ചു കോലായിൽ കൊണ്ടുവന്നു കയറ്റി. എന്നിട്ടു വിജയാഹ്ലാദത്തോടെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു: "അമ്മേ, വാതിൽ തുറക്കു. പിടികിട്ടി."

വാതിൽ തുറന്നു. ഒരു വിളക്കു ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ മുമ്പിലേക്കു വരുന്നു; വഴിയേ ഒരു ീരൂപവും. കുറുപ്പ് ഒന്നു ഞെട്ടി. ഞരമ്പുകളിൽ ചൂടുള്ള ഒരു ദ്രാവകം ഒഴുകുകയാണ്. ഇരുളടഞ്ഞ ഗൃഹാന്തർഭാഗത്തു നിന്നു ജ്വലിക്കുന്ന ഒരു ചക്രം തീപ്പൊരി ചിതറിക്കൊണ്ടു കറങ്ങിയടുക്കുന്നു.

എന്തൊക്കെയോ പൊട്ടുകയോ തകരുകയോ ചെയ്യുന്നുണ്ട്. ഒരു നിലയ്ക്കാത്ത ചൂളംവിളി. അയാൾ ഇരുന്നു.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി വിളക്കു പൊക്കി ആ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. ചപ്രത്തലമുടി, കുറ്റിത്താടി, വിയർപ്പണിഞ്ഞ മുഖം. ആ കണ്ണുകൾ അടഞ്ഞുപോയിരിക്കുന്നു. ആരാണത്? ഒരു നിമിഷം; രണ്ടു നിമിഷം; മൂന്നാമത്തെ നിമിഷത്തിൽ ആ ീ ഒരൊറ്റ നിലവിളി:

"ഹാര്!"

അവരുടെ കൈയിൽനിന്നു വിളക്കു താഴെ വീണില്ല.

* തൗക്ക

ഭ്രമിയുടെ അറ്റത്തേക്ക്

ഒന്ന്

"അങ്ങനെ വരട്ടെ, കള്ളനെ പിടികിട്ടി." ഒരു ചെറിയ അലർച്ചയോടെ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ കടായ കവച്ചുകടന്നിങ്ങോട്ടു വന്നു. വിശ്വനാഥൻ ഞെട്ടിപ്പോയി. അവൻ ആ വിറകുപുരയ്ക്കടുത്തു പതുങ്ങിനില്ക്കുകയായിരുന്നു. ഒരു കിലുക്കാംപെട്ടി ഉരുട്ടിയമാതിരിയാണ് ആ വരവ്. നടത്തത്തിനൊപ്പം ചറു പിറുന്നനെയുള്ള ശകാരവും! "ഇത്ര ചെറുപ്പത്തിൽത്തന്നെ ഇങ്ങനെയാ പഠിക്കുന്നതല്ലേ? നന്ന്, മകൻറെ വളർച്ച. ഈ പ്രദേശത്തു വളരെ കുട്ടികളൊക്കെ ഉണ്ടായിട്ടും കളവും കവർച്ചയും ഇതുവരെ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. അങ്ങനെ വിട്ടാൽ പറ്റില്ലല്ലോ! നില്ക്കവിടെ!" അവർ വിശ്വനാഥൻറെ കൈ കടന്നുപിടിച്ചു. ആ കൈയിൽ ഒരു കോഴിമുട്ടയുണ്ട്. ആ ആറുവയസ്സുകാരൻ അന്തം വിട്ടു നിന്നുപോയി. ചിലങ്കകളും കുടമണികളുമായി ഒരു ഒറ്റക്കാളവണ്ടി ഓടിവന്നു മേലേക്കു കയറിയപോലുള്ള ഒരനുഭവമായിരുന്നു അത്. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ അവനെ പിടിച്ചു വലിച്ച് അടുക്കളയുടെ അടുത്തേക്കു ചെന്ന് ഒരലർച്ച!

"മാധവിയമ്മേ?"

"എന്തേ?"

മാധവിയമ്മ പുളി തിരുമ്മിപ്പിഴിയുന്ന ഒരു മരവിയുമായി വെളിയിലേക്കു വന്നു.

"നോക്കിൻ," കണ്ണുമിഴിച്ചു നോക്കിൻ!" ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ അലറി.

മാധവിയമ്മ സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി. ഒരു കോഴിമുട്ടയുമായി വിശ്വനാഥൻ അടുത്തുനില്ക്കുന്നു.

"എന്താ കഥ?"

"ഈ നാട്ടിൽ മനുഷ്യർക്കു പുലരണ്ടേ? ഇങ്ങനെ തുടങ്ങിയാൽ അയൽപക്കക്കാർ ഓടേണ്ടിവരില്ലേ?"

"നിങ്ങൾ കലിതുള്ളാതെ കാര്യം പറയിൻ." മാധവിയമ്മ മരവി താഴത്തുവച്ച് കൈയിൽനിന്നു പുളിങ്ങച്ചണ്ടി തട്ടിക്കളഞ്ഞുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"ഞാനായതുകൊണ്ടു കലിതുള്ളുന്നേ ഉള്ളു. നിങ്ങളാണെങ്കിൽ കൊന്നു കുഴിച്ചുമൂടി മീതെ വാഴക്കന്നും നട്ടു! ങാ!"

"എന്തുണ്ടായി!" മാധവിയമ്മയ്ക്കും കലിവരുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"അഞ്ചു കോഴിമുട്ടയായി കാണാതെവരുന്നു. ഇതാറാമത്തേതാണ്. എത്ര സഹിക്കാം?"

"അവൻ അകത്തു കടന്ന് എടുത്തുകൊണ്ടുവന്നതാ?"

"എന്തിന്? കോഴി വന്നു മുട്ടയിടുന്നതു നിങ്ങളുടെ വിറകുപുരയിലാണ്. അതാണെങ്കിൽ ഒരസത്തു കോഴിയും. നില്ക്കട്ടെ. അതിനെ ഇറച്ചിയാക്കിയിട്ട് ഇനിയൊരു കാര്യം."

മാധവിയമ്മയ്ക്കു കാര്യം ഏതാണ്ടു മനസ്സിലായി. അവർ കൈ മുണ്ടിൽ തുടച്ച് വിശ്വനാഥനെ ഇങ്ങോട്ടു പിടിച്ചു തിരിച്ചും മറിച്ചും ഒരെട്ടു 'പൂശ.' അവൻ കോഴിമുട്ട താഴത്തിട്ട് അകറാനും തുടങ്ങി!

"അയ്യോൻറമ്മേ. എന്നെ തല്ലല്ലേ!"

"ഇനി കക്ക്വോ?"

"ഞാൻ കട്ടതല്ല! അയ്യോ--അയ്യോ!"

അടിയും കരച്ചിലും ഇടകലർന്നങ്ങനെ പൊങ്ങി. ബാലാമണി വന്ന് ഒന്നേന്തിനോക്കി. രൗദ്രഭീമനെപ്പോലെ നില്ക്കുന്ന അമ്മയെക്കണ്ട് അടുക്കളയിലേക്കു തലവലിച്ചു. രാധ ഓടിവന്ന് ഇടയിൽ കടന്നുനിന്നു. അവൾക്കും കിട്ടി രണ്ട്.

"അയ്യോൻറെ അമ്മേ!"

അവൾ നിലിവിളിയോടെ പിന്മാറി. ഇത്രയുമായപ്പോൾ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ തന്നെ ചെന്നു പിടിച്ചു.

"എന്തു കഥയില്ലായ്മയാണ് ഈ കാട്ടുന്നത്?"

"ഞങ്ങൾക്കത്രയേ കഥയുള്ളു. നിങ്ങൾ അറിവുള്ളവരാണല്ലോ. എൻറെ കുട്ടിയെ തല്ലാൻ നിങ്ങളുടെ ശീട്ടു വേണോ?"

ഇതിനെ തുടർന്നു നല്ലൊരു കലഹംതന്നെ നടന്നു. രണ്ടുകൂട്ടരും വായ കൂട്ടാതെ സംസാരിച്ചു. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ ചെറുപ്പത്തിലെ മൂന്നു പ്രേമ കഥകൾ മാധവിയമ്മ വെളിപ്പെടുത്തി. മാധവിയമ്മയ്ക്ക് ആദ്യം കല്യാണം ആലോചിച്ച ആൾ തെറ്റിപ്പോകാനുണ്ടായ കാരണം ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയും വെളിപ്പെടുത്തി. പിന്നെ രണ്ടുപേരുടെയും കുടുംബത്തിലെ മുതുമുത്തശ്ശിമാർ മുതലിങ്ങോട്ടു ചെയ്ത എല്ലാ തെറ്റുകുറ്റങ്ങളും വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. സമരം ഈ നിലയിലെത്തിയപ്പോഴേക്കും അയൽപക്കക്കാരികൾ വേലിക്കരികിൽ വന്നുനിന്നു. അവരുടെ കോന്തല പിടിച്ചുകൊണ്ടു ചെറിയ കുട്ടികളും. കാഴ്ചക്കാർ വർദ്ധിച്ചപ്പോൾ സമരത്തിനും വീറു കൂടി. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയ്ക്കും ജയിക്കാതെ കളിയില്ലെന്നായി. അവർ അവസാനയുദ്ധംതന്നെ

പ്രയോഗിച്ചു. “നിൻറെ നായർക്കു തെണ്ടിപ്പെണ്ണുങ്ങളിലുണ്ടായ മക്കളെ നീ വളർത്തിക്കോ! ഞങ്ങളെന്തിനു സഹിക്കുന്നു?”

“എടീ, നിന്നെ എനിക്കറീല്ലേ? മാപ്പിളയെ അകത്തൊളിപ്പിച്ചില്ലേ?”

ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ തളർന്നുപോയി, അവർ ‘ശരേ’ എന്നു കടായ കടന്നു മറഞ്ഞു വീട്ടിലേക്കു പോയി. അത് അപവാദംപറച്ചിലിനക്കാൾ കവിഞ്ഞതായിരുന്നു. ആപത്തുകൂടി വരുത്തിവെക്കും. മലബാർ ലഹളയെത്തുടർന്നു പോലീസ് നായാട്ടുനടന്നപ്പോൾ അവർ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനെ ഒളിപ്പിച്ചതു വാസ്തവമാണ്. മാധവിയമ്മയും ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയും കൂടിയാലോചിച്ചു ചെയ്തതുമാണ്. ആ ചെറുപ്പക്കാരൻറെ ഉമ്മ വളരക്കൊലമായി അവരുടെ അയൽപക്കക്കാരിയാണ്. അവളുടെ ഭർത്താവിന്ന് എണ്ണയാട്ടലായിരുന്നു തൊഴിൽ. ഒരു ചക്കിന്നു ചുറ്റും നിന്നുതിരിഞ്ഞു കുഞ്ഞാലി ജീവിതം കഴിച്ചുകൂട്ടി. മക്കളുണ്ടാകുന്നതുവരെ ആ ഉമ്മതന്നെയായിരുന്നു ചക്കിൻ കണയിലിരുന്നു കന്നിനെ തെളിച്ചിരുന്നത്. അന്നു മാധവിയമ്മയ്ക്കും ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയ്ക്കും ചെറുപ്പമാണ്. അവർക്കു കൊപ്പറക്കഷണവും പിണ്ണാക്കും ആ ചെറുപ്പക്കാരിയായ ഉമ്മ സമ്മാനിച്ചിട്ടുണ്ട്. ചെറുപ്പന്നേ വളർന്നുവന്ന ആ മൈത്രി വിടാതെ നിന്നു. ഉമ്മ മൂന്നു പെറ്റു. അവരൊക്കെ വളർന്നു കാര്യപ്രാപ്തിയാവുകയും ചെയ്തു. ഭർത്താവു മരിച്ചിട്ടും മക്കൾ എണ്ണയാട്ടൽ തുടർന്നുപോയി. ലഹളയെപ്പറ്റി എല്ലാവരും ഭയപ്പെട്ടതുപോലെ അവരും ഭയപ്പെട്ടു. ആ വൃദ്ധ കൂടക്കൂടെ മാധവിയമ്മയോടു പറഞ്ഞു: “തോലുര്യാണുപോലും!”

“കലികാലം.”

പക്ഷേ, ലഹളയെപ്പറ്റി അന്വേഷണം തുടങ്ങിയപ്പോൾ മൂത്ത രണ്ടു മക്കളും പിടിക്കപ്പെട്ടു. അവർക്ക് ഒന്നും പറയാൻ കഴിയുന്നതിനുമുമ്പേ ഇടിയും തൊഴിയും കഴിഞ്ഞു. വലിച്ചിഴച്ചു കൊണ്ടുപോയി. എല്ലാറ്റിലും ഇളയവൻ അന്ന് എങ്ങനെയോ രക്ഷപ്പെട്ടു. അവനു പുറത്തു തല കാട്ടിക്കൂടാ. കൊളുത്തിവിട്ട വാണംപോലെയാണ് പോലീസ് നടപടി. എവടേക്കൊക്കെ പാളിക്കൂടാ? “ഉമ്മാരുടെ കുപ്പായം പൊളിച്ചൂത്രേ."-- ചിലർ കേട്ടുകേൾവിയെ അടിസ്ഥാനപ്പെടുത്തി സംസാരിച്ചു.

“എല്ലാറ്റിനീം പിടിച്ച് അന്തമാനിലേക്ക് അയയ്ക്ക്യാത്രേ!” വേറെ ചിലർ.

“എവിടെയാണത്?”

“കടലിന്നു നടുക്ക് ഒരു ദീപാത്രേ!”

“നന്നായി!”

കുഞ്ഞാലിയുടെ വീടർ ഒരാഴ്ചകൊണ്ടു പകുതിപ്പെട്ടു. ആ വൃദ്ധായുടെ മുഖത്തെ തൊലി കുറേക്കൂടി താഴ്ന്നു തുടങ്ങി. ആ കണ്ണുകൾ കുറേക്കൂടി നിർജ്ജീവമായി. ആ രണ്ടു മക്കളും അലകടലിന്നപ്പുറത്തു കരടിയും പുലിയും

റോന്തുചുറ്റുന്ന ഒരു ദ്വീപിൽ ചെന്നു പെട്ടുകഴിഞ്ഞു എന്ന് അവർ വിശ്വസിച്ചു. അവർ ഒരേ ഇടത്തേക്കു ദൃഷ്ടി പതിച്ചുകൊണ്ട് വളരെ നേരമിരിക്കും.

ആരോടും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അതിനിടയ്ക്കു പരിചയക്കാരാരെങ്കിലും പടിക്കലൂടെ പോകുന്നതുകണ്ടാൽ ഓടിച്ചെന്ന്, ചുളിവീണു വിറയ്ക്കുന്ന കൈപ്പടം പുരികത്തിന്മേലേക്കു ചേർത്തുവെച്ചു പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ചോദിക്കും:

“ബല്ലിച്ച ബിവരം ഉണ്ടോ?”

“എന്തിനെപ്പറ്റി?”

“ൻറെ കുട്ട്യസനീം അയ്മതിനീം പറ്റി?”

“ഇല്ലല്ലോ.”

അവർ വിറച്ചുകൊണ്ട് ഉമ്മറക്കോലായിലേക്കുതന്നെ തിരിച്ചു പോരും. കുട്ട്യസൻറെയും അയ്മതിൻറെയും ഭാര്യമാർ വാതിൽപ്പൊളി മറഞ്ഞു നിന്നു കണ്ണുനീർ വാർത്തു.

അങ്ങനെയിരിക്കുമ്പോഴാണ് വീണ്ടും പോലീസ് വരുന്നുവെന്ന വാർത്ത നാട്ടിൽ പ്രചരിച്ചത്. വേലിത്തറയിൽനിന്നു വേലിത്തറയിലേക്ക് ആ വാർത്ത പ്രചരിച്ചു. ആ വൃദ്ധ വിറച്ചുപോയി. അവർ തട്ടവും വലിച്ചു തലയിലിട്ട് ഒരു നടത്തം.

“ഉമ്മാ എവടക്കാ?” അകത്തുനിന്നു മൂത്തമകൻറെ ഭാര്യ ചോദിച്ചു.

“ഇപ്പോ ബരാം.”

അവർ നേരെ ചെന്നത് ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ വീട്ടിലേക്കാണ്. അവർ ഉമ്മറത്തേക്കു കയറി ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ കാലുകെട്ടിപ്പിടിച്ച് ഒരൊറ്റക്കരച്ചിൽ: “ൻറെ മോനെ കാത്ത് തരണേ! ഇക്ക് ഇനി ഇതൊന്നേ ഉള്ളൂ.”

“എഴുന്നേൽക്കൂ.”

“ഇങ്ങടെ ഉമ്മോനെപ്പോലെ ബിചാരിക്കണേ!” ആ കരച്ചിൽ നീണ്ടുപോയി. ഒടുവിൽ കാര്യം വിവരിച്ചുപറഞ്ഞു. എന്തു ചെയ്യണമെന്ന് ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയ്ക്കും നിശ്ചയമില്ല. ആ ഉമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി നിഷേധിക്കാൻ വയ്യാ. പക്ഷേ, ഒരു പോത്തൻമാപ്പിളയെ എന്തു ചെയ്യും? അവർ മാധവിയമ്മയുടെ അടുത്തേക്കോടി. രണ്ടുപേരും വളരെ നേരം കൂടിയാലോചിച്ച് അവസാനം ആ വൃദ്ധ ീയുടെ ചെവിയിൽ എന്തോ മന്ത്രിക്കുകയും ചെയ്തു. അന്നു രാത്രി പന്ത്രണ്ടുമണിമുതൽ ഒരു മനുഷ്യൻ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ വീട്ടിലെ ചാവടിയിൽ ഒളിച്ചു താമസിക്കാനും തുടങ്ങി. പതിനഞ്ചു ദിവസം അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. പക്ഷേ, പോലീസ് വന്നില്ല. ആ വഴിക്ക് ഒരു ചലനവുമുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ അയാൾ അവിടെനിന്നു പോയപ്പോൾ ആ വൃദ്ധ ീ മാധവിയമ്മയെയും ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയെയും ഒപ്പം അനുഗ്രഹിച്ചു."ൻറെ മക്കളേ പടച്ചോൻ കൊയക്കൂലാ. ഇങ്ങടെ

മക്കക്ക് ഇതിൻറെ കൊണം കിട്ടും. നോക്കിക്കോളി. ഓലക്ക് ബെച്ചടി ബെച്ചടി കേറ്റാ!"

ഈ കഥ ഇതേവരെ മറ്റൊരാൾ അറിഞ്ഞിട്ടില്ല. സർക്കാരിന്നെതിരായ ഈ പ്രവൃത്തിയെപ്പറ്റി അവർതന്നെ പിന്നീടു പരസ്പരം സംസാരിക്കയുണ്ടായിട്ടില്ല.

'തീക്കൊള്ളികൊണ്ടാണ് തല ചൊറിഞ്ഞത്.' ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ കൂടെക്കൂടെ ആലോചിക്കും.

'ഭാർഗവി പോന്നവളാ!' എന്ന് മാധവിയമ്മയും ഓർക്കും.

അത്ര നിഗൂഢമായ ഒരു കഥയാണ് മാധവിയമ്മ വലിച്ചു പുറത്തേക്കിട്ടത്. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ ഞെട്ടിപ്പോയി. അതിൻറെ പ്രത്യാഘാതങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ അവരുടെ നെഞ്ചിൽ ഒരാളൽ. അത്രത്തോളം പറയണമെന്ന് മാധവിയമ്മയും വിചാരിച്ചതല്ല. കലഹം കാണാൻ വേലിത്തറയ്ക്കൽ വന്നു നില്ക്കുന്ന ബഹുജനങ്ങളുടെ മുമ്പിൽവച്ചു താൻ അപമാനിതയായി എന്നു വന്നപ്പോൾ, ആ അ മങ്കു പ്രയോഗിച്ചുവെന്നേയുള്ളു. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ കടായ കവച്ചു നടന്നപ്പോൾ അവരും വേവലാതിപ്പെട്ടു. സ്വന്തം നെഞ്ചിൽ ഒരിടി കൊണ്ടതുപോലെ. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുമായി എങ്ങനെയെല്ലാം കഴിഞ്ഞതാണ്.

മാധവിയമ്മയെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം വ്യസനം വരുന്നതു ശുണ്ഠിയുടെ രൂപത്തിലാണ്. ആരോടു ശുണ്ഠിയെടുക്കാൻ? വേലിക്കൽ നിൽക്കുന്ന അയൽപക്കക്കാരുടെ അടുത്തേക്കണ്ടു നീങ്ങി ചോദിച്ചു: "എന്താ, താടിക്കു കൈയും കൊടുത്തു വന്നു നില്ക്കുന്നത്? ഇവിടെ വല്ല വേലയോ പൂരമോ ഉണ്ടോ? ഒരു പ്രമാണികളു വന്നു നോക്കി നില്ക്കുന്നു!"

ഓരോരുത്തരായി വേലിക്കടുത്തുനിന്നു തലവലിച്ചു. മാധവിയമ്മ രണ്ടു തവണ കാറിത്തുപ്പി തലതിരിച്ചപ്പോൾ മുനിഞ്ഞുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന വിശ്വനാഥനെയാണ് കണ്ടത്. അവനാണ് ആപത്തെല്ലാം വരുത്തിവെച്ചത്. ഒരു പിടക്കൂടി. അവൻ കലശലായി നിലവിളിച്ചു. നിന്നു പിറുപിറുത്തിരുന്ന രാധയ്ക്കും കിട്ടി. വാതിലിൻറെ മൂലയ്ക്കൽ പാളിപ്പതുങ്ങി നില്ക്കുന്ന ബാലാമണി അമ്മയെ കണ്ടപ്പോൾ ചൂളി.

'എന്താടീ പതുങ്ങിനില്ക്കുന്നത്?' എന്നു ചോദിച്ചു ചിറിക്കൊരു കുത്ത്. ആ സാധു ചിറിയും തുടച്ച് അടുത്ത മുറിയിലേക്കു നടന്നു. കൊച്ചനുജൻ അവളുടെ അരുപറ്റി നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നു.

വിശ്വവും രാധയും നിന്നു തേങ്ങുന്നതു കേട്ടുകൊണ്ടാണ് മാസ്റ്റർ അങ്ങോട്ടു കയറിവന്നത്.

"എന്താ കലാപം?" അയാൾ ഒരു ഗൃഹനാഥൻറെ ഗൗരവത്തോടെതന്നെ ചോദിച്ചു. മാധവിയമ്മ നിശ്ശബ്ദയായി നിന്നു

പുളിപിഴിഞ്ഞു കറിയിലൊഴിച്ചു. ആ മൂകത മാസ്റ്റർക്ക് ഇഷ്ടമായില്ല. അയാൾ ഒന്നുകൂടി ചൊടിച്ചു. ചോദിച്ചു: "നാവിറങ്ങിപ്പോയോ?"

അവർ മരവി താഴെവെച്ച്, ഒന്നു തലപൊക്കി നോക്കി -- വെള്ളം കുടിക്കുമ്പോൾ ഇലയനക്കം കേട്ട കാട്ടിപ്പോത്തിൻറെ മാതിരി. എന്നിട്ട് അടുത്തേക്കങ്ങു ചെന്ന്, "മനസ്സിലായില്ലേ?"

"നിൻറെ മധുരശബ്ദം കേൾക്കാനുള്ള കൊതികൊണ്ടു ചോദിച്ചതല്ല."

"മക്കളോടു ചോദിക്കിൻ."

"നീ തന്നെ പറയ്."

"കളവ്."

"എന്ത്?"

"മക്കള് കക്കാൻ നടന്നാൽ മാനംകെടുന്നതു ബാക്കിയുള്ളവരാണല്ലോ. നിങ്ങൾക്കു സൃഷ്ടിയിൽത്തന്നെ ഇല്ല ഉളുപ്പ്." ഈ മുഖവുരയോടെ ആറു കോഴിമുട്ട കട്ടെടുത്ത കഥ അവർ വിവരിച്ചു. മാസ്റ്റർ അന്തംവിട്ടു നിന്നു. കളവോ? അതെന്തായാലും പൊറുപ്പിച്ചുകൂടാ. തന്നെപ്പറ്റിയോ മാധവിയെപ്പറ്റിയോ ഇതേവരെ അങ്ങനെയൊരാക്ഷേപം ആ നാട്ടുമ്പുറത്തുണ്ടായിട്ടില്ല. ഗാന്ധി മഹാനാണെന്നു പറഞ്ഞതിന്നുതന്നെ 'കിലാപത്തു'കാരനെന്ന് എപ്പോഴും ശകാരിക്കാറുള്ള നമ്പിടിപോലും ഇത്തരം ഒരാക്ഷേപം പുറപ്പെടുവിക്കാൻ ധൈര്യപ്പെടുകയില്ല. എന്നിട്ട് തൻറെ മക്കൾ കള്ളന്മാരാവുകയോ? ഉദയം മുതൽ അസ്തമയംവരെ നരകിച്ച് അവരെ പോറ്റുന്നത് ഇതിന്നാണോ? അയാൾക്ക് കോപത്തെക്കാളധികം ദുഃഖമാണുണ്ടായത്.

"വിശ്വം കട്ടുവെന്നോ?" അയാൾ ശബ്ദം ഇടറിക്കൊണ്ടാണ് ചോദിച്ചത്.

"അവനോടുതന്നെ ചോദിക്കു." അടുപ്പൂതുന്നതിനിടയിൽ മാധവിയമ്മ മറുപടി പറഞ്ഞു.

മാസ്റ്റർ വിശ്വത്തെ വിളിച്ചു. അവൻ ഒരു കുറ്റവാളിയെപ്പോലെ, പതുങ്ങിപ്പതുങ്ങി അടുത്തേക്കു ചെന്നു. ആ കൊച്ചുകണ്ണുകൾ മാസ്റ്ററുടെ മുഖത്തു തന്നെ ഉറപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. ഇനിയും എന്നെ തല്ലരുതേ എന്ന് ആ കണ്ണുകൾ കെഞ്ചുന്നതുപോലെ തോന്നി. രാധയും അരിച്ചരിച്ചു ചെന്നു. മാസ്റ്റർ ആ രണ്ടു കൊച്ചുമുഖങ്ങളിലേക്കും മാറിമാറി നോക്കി. അടർന്നുവീഴാറായ രണ്ടു കണ്ണുനീർത്തുള്ളികൾപോലെ നില്ക്കുകയാണ് ആ പൈതങ്ങൾ.

വിശ്വത്തിൻറെ ആ നില്പു കണ്ടപ്പോൾ മാസ്റ്ററുടെ സ്മരണയിലേക്കു പലതും കടന്നുവന്നു. അവനെ പ്രസവിക്കുന്നതിൽനിന്നും എത്രയോ മുമ്പു മുതല്ക്കുള്ള സംഗതികൾ!

വിശ്വം കക്കുമെന്നു വിചാരിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. രാമൻമാസ്റ്ററുടെ കൈത്തണ്ടയിലും മടിയിലും കിടന്നാണ് അവൻ വളർന്നിട്ടുള്ളത്. ആ വളർച്ചയിലുണ്ടായ ഓരോ ഭാവവ്യത്യാസവും അയാൾക്കറിയാം. കുട്ടിക്കാലത്തു സാമാന്യം വികൃതിയായിരുന്ന ആ കുട്ടി പെട്ടെന്നു മാറിയതിനെപ്പറ്റി രാമൻമാസ്റ്റർതന്നെ പലപ്പോഴും ആലോചിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. മുതിർന്നുവരുന്നേടത്തോളം അവൻ ആവശ്യത്തിൽക്കവിഞ്ഞ് അടങ്ങിപ്പോകുന്നു. പുറത്തെ വികൃതികൾ അകത്തേക്കു വലിഞ്ഞു. ഇന്ന് സാഹസയാത്രകൾ മനോരാജ്യവീഥിയിലൂടെയാണ്. ഇക്കാരണം കൊണ്ട്, തന്നിലേക്കുതന്നെ ഒതുങ്ങിക്കൂടുന്ന പ്രകൃതം. സ്കൂളിലെ കൊച്ചുപോക്കിരികൾ അവനെ പെൺകുട്ടി എന്നു കളിയാക്കുന്നതു രാമൻമാസ്റ്റർ കേട്ടിട്ടുണ്ട്. ഈ മനോരാജ്യത്തിൽനിന്നുണർന്ന് പഴയപടി വികൃതി കാട്ടിയാലും നന്നായിരുന്നുവെന്നു മാസ്റ്റർ ആശിച്ചതാണ്. മാധവിയമ്മയും പലപ്പോഴും പറയാറുണ്ട് ഇവൻറെ പ്രസരിപ്പൊക്കെ എവിടെപ്പോയി? എപ്പോഴും ബ്രഹ്മം കാണൽ തന്നെ! അവസാനം, ആ വികൃതി ബഹിർഗമിച്ചത് ഇങ്ങനെയാണോ? ദുഃഖകരം. എന്തിനെപ്പറ്റിയാണ് അവൻ ആലോചിക്കുന്നതെന്ന് മാധവിയമ്മയ്ക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. രാമൻ മാസ്റ്റർക്ക് അറിയണമെന്നു മോഹമുണ്ടായിരുന്നു. പലപ്പോഴും മാസ്റ്റർ അവനെ വിളിച്ചു ചോദിച്ചിട്ടുണ്ട്. വിശ്വം എന്താണ് ആലോചിക്കുന്നത്?

"ഉം–ം ഉ–ം." നിഷേധസ്വരത്തിൽ ഒരു മൂളൽ.

"എന്നാലും...?"

"ഒന്നൂല്ല."

"എന്തായാലും ചോദിച്ചോളൂ."

അവൻ നിശ്ശബ്ദനായി നഖം നുള്ളിപ്പൊളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

"നീ അച്ഛനോടു പറയില്ലേ?"

അവൻ മുഖമുയർത്തി മാസ്റ്ററുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. എന്നിട്ട്, പതുക്കെ മധുരമായി ചോദിച്ചു.

"എവിടെയാണ് ചരട്?"

"ചരടോ?"

"ഉം."

മാസ്റ്റർക്ക് ഒരന്തം കിട്ടുന്നില്ല. അയാൾ വീണ്ടും തിരക്കി: "എന്തു ചരട്?"

"നക്ഷത്രങ്ങളില്ലേ..."

"ഉം...ം."

"അതൊക്കെ കെട്ടിത്തൂക്കിയ ചരട്?"

മാസ്റ്ററൊന്നു ചിരിച്ചു. എന്നിട്ടു വ്യോമമണ്ഡലത്തെപ്പറ്റി തൻറെ ശാ ീയജ്ഞാനം അനുവദിക്കുന്നിടത്തോളം വിവരിച്ചുകൊടുത്തു. രണ്ടു

കുട്ടികൾ കൈയൊട്ടു കൈ ചേർത്തു പിമ്പോട്ടു വലിഞ്ഞു തൂങ്ങി നില്ക്കുന്നതു പോലെയാണ് ഗോളങ്ങൾ പരസ്പരാകർഷണംകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നതെന്ന മാസ്റ്ററുടെ വിവരണം കേട്ടപ്പോൾ വിശ്വത്തിനൊരു സംശയം. "നക്ഷത്രത്തിൻറെ കൈയെത്ര നീളമുണ്ടാവും?"

"കൈയില്ല. ആകർഷണം."

മാസ്റ്റർ അതും വിവരിച്ചു. അപ്പോഴത്തെ ചോദ്യം മറ്റൊന്ന്: "എന്തിനാ ആകർഷണം?"

"ഗോളങ്ങൾ നില്ക്കാൻ."

"എന്തിനാ ഗോളങ്ങള് നില്ക്കണത്?"

ചോദ്യമങ്ങനെ കയറിക്കയറിപ്പോയി. ശാ ത്തിൻറെ പരിധിയും കടന്ന് തത്ത്വജ്ഞാനത്തിലേക്കെത്തിയപ്പോൾ മാസ്റ്ററൊന്നു പരുങ്ങി. അവൻറെ ശ്രദ്ധ മറ്റൊന്നിലേക്ക് തിരിച്ചു. ഇത്തരം സംഭാഷണങ്ങൾ ഒരു തവണയല്ലേ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളു. പലപ്പോഴും അവൻ ചോദിക്കാറുള്ള ഒരു ചോദ്യമുണ്ട്.

"അച്ഛാ, ഭൂമിയുടെ അറ്റം എവിടെയാണ്?"

"ഭൂമി ഒരു ഗോളമല്ല--കോഴിമുട്ടയുടെ ആകൃതിയിൽ? അതിനെവിടെയാണ് അറ്റം?"

"അതിൻറെ തലപ്പത്തു ചെന്നാൽ..."

"ആകാശം."

"ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തുചെന്നാൽ...."

അവൻ എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു.

"എന്താണ്?"

"ചെന്നാൽ...."

"പറയൂ."

"ഒന്നുമില്ല." വിശ്വം അവിടെനിന്നു പോയി. രൂപം കൊടുക്കാൻ വയ്യാത്ത പല ചോദ്യങ്ങളും അവൻറെ അകത്തു നിറഞ്ഞുനില്ക്കുകയാണ്. ആ കൊച്ചു തലച്ചോറിൽ ബ്രഹ്മാണ്ഡം ആകെ ഇറങ്ങിയിരിക്കയാണ്. അവനു താങ്ങു പൊറുക്കുന്നില്ല. താഴത്തിടാൻ ഇഷ്ടവുമില്ല.

ഒരിക്കലും ഒരപേക്ഷയോ ആക്ഷേപമോ അവൻ പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടില്ല. ഭക്ഷണകാര്യത്തിൽത്തന്നെ പലപ്പോഴും ആ വീട്ടിൽ കുഴപ്പമുണ്ടാകാറുണ്ട്. ആട്ടിൻറെ കറവകൂടി വറ്റിയ മാസാവസാനങ്ങളിൽ അവിടെ ഏകാദശിയുടെ എണ്ണം വർദ്ധിക്കാറുണ്ട്. ബാലാമണി താളുപോലെ കുഴഞ്ഞു നിശ്ശബ്ദയായിരിക്കും. രാധ മുഖം വീർപ്പിച്ചുകൊണ്ടു പിറുപിറുക്കും. ചെക്കൻ നിന്നകറും. വിശ്വനാഥൻ ഇരുന്നു മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചുകൊള്ളും. വല്ലപ്പോഴും കിട്ടുന്ന പറങ്കിമാങ്ങ അവൻ എല്ലാവർക്കും

ഓഹരിവച്ചു കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. വ ങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചും അവൻ നിർല്ലോപനായിരുന്നു. പുള്ളിക്കുപ്പായമിട്ടു നില്ക്കുന്ന ആകാശത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് അവൻ എത്രനേരം വേണമെങ്കിലും ഇരുന്നുകൊള്ളും. ആ കുപ്പായം തൻറെ ദേഹത്തിലാണ് കിടക്കുന്നതെന്നു സങ്കല്പിക്കുകയും ചെയ്തുകൊള്ളും. ഭക്ഷണം, വ ം തുടങ്ങിയ സാധാരണങ്ങളായ ആവശ്യങ്ങളിൽനിന്ന് അതീതമായ എന്തോ ഒന്നു പിടിച്ചെടുക്കുവാൻ അവൻ വെമ്പൽകൊള്ളുന്നതുപോലെ തോന്നി. എപ്പോഴും അവൻ ആരെയോ പ്രതീക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നതുപോലെയാണ്.

"എന്താ നോക്കുന്നത്, വിശ്വം?"

"ഒന്നുല്ല." അവൻ അവിടെനിന്നു കടന്നുപോയി.

ഇങ്ങനെ പ്രശാന്തനും നിരുപദ്രവിയുമായി കഴിഞ്ഞുകൂടിയ കുട്ടിയാണ് വിശ്വം. അവൻ ഒരു കളവു നടത്തിയെന്നു മാസ്റ്റർക്കു വിശ്വസിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. പക്ഷേ, ചോദിക്കാതിരുന്നുകൂടാ. മാസ്റ്റർ അവൻറെ പുറം തടവിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "ഇവിടെ വരൂ."

അവൻ മാസ്റ്ററോടു ചേർന്നുനിന്നു. അപ്പോഴും വിതുമ്പുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"നേരു പറയണം. നീ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ കോഴിമുട്ട കട്ടുവോ?"

അവൻ നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നു വിതുമ്പി.

"പറയൂ. ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്യില്ല. കട്ടുവോ?"

"ഞാൻ... ഞാൻ കട്ടതല്ല." അവൻ പൊട്ടിപ്പൊട്ടി കരഞ്ഞുപോയി. കൂടെ രാധയും തുടങ്ങി കരച്ചിൽ. രണ്ടുപേരുംകൂടി തർക്കിച്ചൊരു കരച്ചിൽ. മാസ്റ്റർ വിഷമിച്ചുപോയി. ദീർഘനേരത്തെ സാന്ത്വനങ്ങൾ വേണ്ടിവന്നു അവരെ സമാധാനിപ്പിക്കാൻ. ഒടുവിൽ ചോദ്യത്തിൻറെ മട്ടൊന്നു മാറ്റി. "വിശ്വം ആ കോഴിമുട്ടയെല്ലാം എന്തേ ചെയ്തത്?"

"കുഴിച്ചിട്ടു."

"എവിടെ?"

"അതിരിന്മേല്."

"എന്തിന്?"

"മുളയ്ക്കാൻ."

"എന്തിന്?" മാസ്റ്റർ ഒരിക്കൽക്കൂടി ഊന്നി ചോദിച്ചു.

"മുളച്ചിട്ട് കോഴിയുണ്ടാവാൻ."

"ഇതാരു പറഞ്ഞുതന്ന വിദ്യയാണ്?"

"രാധ. ആ മന്താരത്തിൻറെ അത്ര വലുതാവും, പൂവുപോലെ കോഴിക്കുട്ടികളു വിരിഞ്ഞുവരും."

മാസ്റ്റർക്കു ചിരിയടക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അയാളുടെ പൊട്ടിച്ചിരി കേട്ട് മാധവിയമ്മയും അങ്ങോട്ടുവന്നു. എല്ലാവരുംകൂടി ആ കോഴിമുട്ടകൾ ഓരോന്നായി മാന്തിയെടുത്തു. ചിലത് അളിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ചിലതിനു

നീലനിറം കയറിയിട്ടേയുള്ളു. ചിലതുടഞ്ഞുപോയി. ഒന്നരണ്ടെണ്ണത്തിനു പരിക്കൊന്നും പറ്റിയിട്ടില്ല. എല്ലാറ്റിനും തടംകൂട്ടി വെള്ളമൊഴിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

മാസ്റ്റർ മാധവിയമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കും കോഴിമുട്ടകളിലേക്കും മാറിമാറി നോക്കി. ആ ീക്കുപോലും ചിരിക്കാതെ വയ്യെന്നായി. അവർ ചിരിയടക്കി വിശ്വത്തോടു പറഞ്ഞു:

"ഇങ്ങനെ വിഡ്ഢ്യാസുരനായല്ലോ, മോനേ!" അവർ അടുക്കളയിലേക്ക് പോവുകയും ചെയ്തു.

"പാവത്താനേ!" എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട് മാസ്റ്റർ പുറത്തു തട്ടിയപ്പോഴാണ് വിശ്വത്തിന്നു പരിഭ്രമം കലശലായത്.

"മുളയ്ക്കില്ലേ അച്ഛാ?"

"കോഴിമുട്ട മുളയ്ക്ക്യോ, വങ്കാ?"

ഒരാഴ്ചയായി പടുത്തുയർത്തിക്കൊണ്ടുവന്ന മനോരാജ്യക്കോട്ടകൾ അമ്പേ തകരുകയാണ്. ഞരമ്പുകളൊക്കെ തളർന്നു. വിശ്വം കുഴഞ്ഞ് ആ അതിരിന്മേൽ, ആ മണ്ണിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു.

ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ കോഴി അപ്പോഴും 'ക്ലൂ–ക്ലൂ' എന്ന ശബ്ദത്തോടെ വിറകുപുരയ്ക്കടുക്കൽ നിന്നു ചിക്കിപ്പറിക്കുകയും കൊത്തിക്കൊറിക്കയുമാണ്. വിശ്വം ആ കോഴിയെ കണ്ടില്ല. അതിൻറെ ശബ്ദവും കേട്ടില്ല. അവൻറെ ദൃഷ്ടികൾ ചക്രവാളപരിധിവരെ സഞ്ചരിക്കുകയായിരുന്നു.

രണ്ട്

കോഴിക്കേസ് ശബ്ദായമാനമായി നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോഴാണ് വേലുമ്മാൻ മാസ്റ്ററുടെ പടിക്കലേക്ക് എത്തിയത്. അയാൾ വെള്ളി കെട്ടിച്ച വടി നിലത്ത് ഊന്നിക്കുത്തി, പടിക്കലുള്ള ചെമ്പരത്തിക്കാട്ടിന്നു മറവിൽ സ്വല്പനേരം നിന്നു. മരുമകളുടെയും മരുമകൻറെയും സംഭാഷണം ഉയർന്നുവന്നപ്പോൾ വേലുനായർ പല്ലിറുമ്മി വെള്ളികെട്ടിച്ച വടി ഒരിക്കൽക്കൂടി ഊന്നിക്കുത്തി. കുറച്ചു മുമ്പാണെങ്കിൽ വടിയുമായി അയാൾ അങ്ങോട്ടു കയറും; വൈക്കോൽ തല്ലുംപോലെ നിരത്തി തല്ലുകയും ചെയ്യും. പക്ഷേ, ഇന്ന് ആ അധികപ്രസംഗി സ്കൂൾ മാസ്റ്റർ അപമാനിച്ചുകൂടായ്കയില്ല. അയാൾ അടങ്ങി. ബഹളം തീർന്നപ്പോൾ, ആ വീടിന്നു നേരെ നോക്കി അയാൾ പിറുപിറുത്തു: "നില്ക്ക്... നില്ക്ക്...നില്ക്ക്!"

എന്നിട്ട്, അയാൾ വടി ഊന്നിക്കൊണ്ട് കുതിച്ചുനടന്ന് നമ്പിടിയുടെ വീടിൻറെ പടികയറി: "കാറില്ലാത്ത മഴയാണല്ലോ!" വിശാലമായ

പൂമുഖത്ത് ഉലാത്തുകയായിരുന്ന കൃഷ്ണൻ നമ്പിടി വേലുമ്മാനെ കണ്ടപ്പോൾ ഒന്നു നിന്നു. വേലുമ്മാനാകട്ടെ, വെള്ളികെട്ടിച്ച ചൂരൽ വടി കോലായിലൂന്നി മേലോട്ടു കയറിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"അതേ. ഓർക്കാപ്പുറത്താണിപ്പോൾ മഴപെയ്യുന്നത്. വിശേഷമൊക്കെ കേട്ടില്യേ?"

"ഇല്ല." നമ്പിടി ഉത്സാഹത്തോടെ തുടർന്നു: "ഇങ്ങോട്ട് ഈ പടിയിന്മേലേക്കു കയറിയിരിക്കു. കുടിക്കാൻ സംഭാരം?"

"വിശേഷായി."

നമ്പിടി ഉടനെ ഭൃത്യനെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. വേലുമ്മാൻ മേൽമുണ്ടെടുത്ത് ഒന്നു വീശി. "ശ്! എന്തൊരുചൂടാ, ചൂട്!"

"ഇക്കൊല്ലത്തെപ്പോലെ ഒരു ചൂട്!" നമ്പിടി അസഹ്യത പ്രകടിപ്പിച്ചു. വേലുമ്മാൻ ആ വാചകം പൂർത്തിയാക്കി: "ഞാൻ ജനിച്ചതിൽപ്പിന്നെ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. കലി മൂക്കുകയാണ്. മനുഷ്യൻറെ പ്രവൃത്തിക്കനുസരിച്ചല്ലേ ഈശ്വരനും അനുഗ്രഹിക്കുക?"

"സംശയം ഉണ്ടോ?"

സംഭാരം വന്നു. വേലുമ്മാൻ അതെടുത്തു കുടിച്ചു പാത്രം താഴെ വെച്ചപ്പോൾ വെറ്റിലച്ചെല്ലം മുമ്പിലേക്കു നീക്കിവെച്ചുകൊണ്ടു നമ്പിടി ചോദിച്ചു: "അപ്പോ എന്തേ വിശേഷം?"

"അവനവൻറെ ഭൂമി അവനവൻറേതല്ലാതാവാനാ പോണത്."

"എന്ത്! വേലുനായരു നേരംപോക്കു പറയല്ലല്ലോ?" നമ്പിടി കണ്ണ് ഒന്നുകൂടി മിഴിച്ചു.

"ഇവിടത്തോടു ഞാൻ ഒരസത്യം പറയോ? ഇവിടത്തെ ഭൂമി ഇവടെയ്ക്കിഷ്ടമുള്ള ആൾക്കു കൊടുക്കാൻ മേലാൽ പാടില്ല. എന്നുവെച്ചാൽ, മേൽച്ചാർത്തു നിർത്താൻ പോവ്വാത്രേ."

"ആരാ നിർത്താൻ?" നമ്പിടി അല്പം ഗൗരവത്തോടെയാണ് ചോദിച്ചത്. ഇന്നേവരെ അദ്ദേഹം കല്പിക്കുകയല്ലാതെ അദ്ദേഹത്തോടു കല്പിക്കുവാൻ ആ ദേശത്തെന്നല്ല അയൽദേശങ്ങളിലും ആളുണ്ടായിട്ടില്ല.

"സർക്കാരിൽനിന്നു കല്പന വന്നാലോ?"

"ഭള്ള്!"

"കേരളപത്രികയിൽ എഴുതിക്കഴിഞ്ഞു."

"അത്രയേ ഉള്ളൂ?" നമ്പിടി ഒന്നു ചിരിച്ചു: "കുഞ്ഞിരാമമേനോൻ മഹാരസികനാ. ഓരോ കഥകളിങ്ങനെയൊക്കെ എഴുതിയുണ്ടാക്കും. വായിച്ചാൽ ഉള്ള മാതിരി തോന്നുംചെയ്യും!"

"കുഞ്ഞിരാമമേനോൻറെ കേരളപത്രികയല്ല കോഴിക്കോട്ടുനിന്ന് ഈയിടെ തുടങ്ങിയ വേറെ ഒരു കേരളപത്രികയില്ലേ, വികടപ്പേരുമായിട്ട്

ഒരു പത്രം? അതിലെഴുതിയിരുന്നു. മദിരാശീന്ന് ഉള്ള വർത്തമാനമായിട്ടാണ് അതിലെഴുതിയിരിക്കുന്നത്."

"അവസാനം അതു നേരാന്നു വര്വോ?" നമ്പിടിക്കു പരിഭ്രമമായി.

"വരും. കോയക്കുട്ടി ഹാജീല്ലേ, ഖാൻസാഹിബ്ബ്?..."

"നിരത്തുകരാറുകാരൻ?"

"അതേ. അയാളു മദിരാശിപ്പോയി വന്നപ്പോ പറഞ്ഞു. നിയമം വരുന്നുണ്ട് എന്ന്."

നമ്പിടി കുറച്ചുനേരം ആലോചിച്ചു. അദ്ദേഹത്തെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം വമ്പിച്ചൊരു പരിവർത്തനമാണ് വരുന്നത്. എന്തിനാണിതൊക്കെ വരുന്നത്? ജന്മികളെ ഉശിരുകെടുത്താനോ? ജന്മികളില്ലാഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ ഭൂമിയുണ്ടോ, ക്ഷേത്രമുണ്ടോ, കർമ്മങ്ങളുണ്ടോ, ആണ്ടറുതികളുണ്ടോ, രാജ്യംതന്നെ ഉണ്ടോ? സർക്കാരിൻറെ ഈ ഒരുമ്പാട് എന്തിനാണ്?

"എന്താണ് ആലോചിക്കുന്നത്?" വേലുമ്മാൻ പുകയില ചുരുട്ടി വായിലിട്ടുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു. നമ്പിടി കനപ്പെട്ട എന്തോ ഒന്നാണ് പറയാൻ പോകുന്നതെന്ന് വേലുമ്മാന്നറിയാം. അത്തരം സന്ദർഭത്തിൽ ഒരു കുത്തിയിളക്കൽ ആവശ്യമാണെന്നും അങ്ങോർ മനസ്സിലാക്കിയിട്ടുണ്ട്.

"ട്ട്വോ, വേല്വാരേ!" നമ്പിടി അമർത്തിപ്പറഞ്ഞു: "ബ്രിട്ടീഷ് ഗവൺമെൻറ് പോണം എന്നുതന്നെയാണ് പ്രാർത്ഥിക്കേണ്ടത്, ഖിലാപത്തുകാരു പറേമ്പോലെ അല്ലെങ്കിലും. ഉറക്കെ പറയാൻ വയ്യാച്ചാലും പ്രാർത്ഥിക്കാലോ. ഇപ്പോ സാമൂതിരിപ്പാടാണ് ഭരിക്കുന്നതെന്നുവരികിൽ ഈ വക തോന്ന്യാസമൊന്നും ഉണ്ടാവില്ല. അദ്ദേഹത്തിനു കീഴ്ക്കട നടന്ന സമ്പ്രദായങ്ങളറിയാം. വെള്ളക്കാർക്കെന്തെങ്കിലും അറിയോ? മശണകള്! മേൽച്ചാർത്തില്ലാതായാൽപ്പിന്നെ ജന്മിക്കെന്തു സ്ഥിതിയാണുള്ളത്?"

"അതാണ് ഞാനും പറയുന്നത്." വേലുമ്മാൻ ആ അഭിപ്രായത്തോടുയോജിച്ചു: കുടിയാന്മോർക്കൊരു ഭയമുണ്ടാവോ?

"ഭയമില്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ഈ ദേശത്ത് എന്തെങ്കിലും നടക്ക്വോ?"

നമ്പിടിക്ക് അല്പാല്പം ശുണ്ഠിവരുന്നുണ്ടായിരുന്നു. "ഒരധികാരിയില്ലേ ഇവിടെ, ഒരു കുശവൻ?"

"അയാളെന്തു ചെയ്യാനാ?" എന്നായല്ലോ വേലുമ്മാൻ.

"എഴുതുക. സർക്കാരിലേക്കു വിസ്തരിച്ചെഴുതണം. ഈ ഏർപ്പാടൊന്നും ഇവിടെ നടക്കില്ല. ഇവിടത്തെ സ്ഥിതിയൊക്കെ വേറെയാണ് എന്ന് കടലാസു തയ്യാറാക്കുന്നേടത്തല്ലേ കാര്യം കിടക്കുന്നത്, വേല്വാരേ?"

"അതു സംശല്യ, ഹൈക്കോടതിയിൽ ചെന്നാലും കടലാസാണ് കാര്യം!"

“ആ മണങ്ങനുണ്ടോ വല്ല വിവരവും? നികുതിപിരിക്കാൻ മാത്രം ഇങ്ങോട്ടു വരും. എൻറെ കയ്യിൽത്തെന്നായാണ് പിഴച്ചത്. കഴിഞ്ഞ കുറി തുക്കിടി പൈമാശിക്കു വന്നപ്പോ ഇവിടത്തെ പത്തായപ്പുരയിലാണ് താമസിച്ചത്. അധികാരിയെപ്പറ്റി ചോദിക്കയും ചെയ്തു. നല്ലവനാണ് എന്നു പറയുകയും ചെയ്തു. അന്നുതന്നെ അങ്ങട് അടിയറവെക്കേണ്ടിയിരുന്നു.” നമ്പിടിയുടെ തുടുത്ത മുഖം കുറേക്കൂടി തുടുത്തു.

“പക്ഷേ, അധികാരിമാരോടൊന്നും ഈ വക കാര്യങ്ങൾ ചോദിക്കില്ല.” വേലുമ്മാൻ സാന്ത്വനപ്പെടുത്തി.

“അതറിയാം. എന്നാലും സർക്കാരിൻറെ ആളാവുമ്പോൾ നല്ലതു പറഞ്ഞു കൊടുത്തൂടേ? അല്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ഈ ശപ്പന് എന്തു കാര്യസ്ഥതയാ? അവസാനം നിയമം വന്നെപ്പടും എന്നുണ്ടോ?”

“കരുതിയിരിക്കണം.”

“മേൽച്ചാർത്തു പാടില്ല എന്നല്ലേ ഉള്ളൂ?”

“അതേ.”

“ചാർത്തിക്കൊടുക്കാനേ ഭാവം ഇല്ലാച്ചാലോ?”

“നിലമൊക്കെ നടക്കേണ്ടിവരും.”

“ഭേദാ, അവനവൻറെ ആയിട്ട് ഇരിക്കുലോ.”

“അതൊക്കെ നടക്ക്വോ?”

“അതാണെനിക്കും പേടി...” നമ്പിടി മുഖമാകെ ഒന്നു കൂട്ടിത്തിരുമ്മി. ഹെയ്, ആകെ അട്ടിമറിയുന്നു.

തൻറെ പ്രതാപത്തെ അമ്പേ കരിക്കുന്ന ഇത്തരം ഒരു ഇടിത്തീവീഴുമെന്ന് നമ്പിടി ഓർത്തതല്ല. മേൽച്ചാർത്തെന്നുവെച്ചാൽ തുരുപ്പിലെ മേലെ ശീട്ടാണ്. അതു കയ്യിലങ്ങനെയിരിക്കുമ്പോൾ കുടിയാന്മാരുടെ കുലിത്തുരുപ്പുകളെക്കുറിച്ചു ഭയപ്പെടാനില്ല. അവരൊക്കെ വിളിച്ചു വിളിപ്പുറത്ത് എറാൻ മൂളി നില്ക്കും. നിന്നില്ലെങ്കിൽ, അവൻറെ കൈവശമുള്ള വസ്തു അടുത്ത പൊളിച്ചെഴുത്തിനുമുമ്പെ മറ്റൊരാളുടെ കയ്യിലെത്തിയിട്ടുണ്ടാവും. നമ്പിടിയുടെ കാലത്തുതന്നെ അങ്ങനെ എന്തെല്ലാം നടന്നിരിക്കുന്നു!

നമ്പിടിയുടെ കുടുംബം പഴക്കം കൊണ്ടും പാരമ്പര്യം കൊണ്ടും ധനസ്ഥിതികൊണ്ടും ആ നാട്ടുമ്പുറത്തിൻറെ താഴികക്കുടമാണ്. എവിടെനിന്നുനോക്കിയാലും ആ താഴികക്കുടം കാണാം; അഥവാ, എവിടെയും ആ താഴികക്കുടത്തിൻറെ പ്രകാശമേ ഉള്ളൂ. ഒരു നായർകുടുംബമാണെങ്കിലും കോവിലകം മട്ടാണ്. സംബന്ധക്കാരൻ മുതല്ക്കു പരദേവതവരെയുള്ള എല്ലാറ്റിനെസ്സംബന്ധിച്ചും ആ പാരമ്പര്യം നിലനിർത്തിപ്പോന്നു. ആ കുടുംബത്തിലെ ഒരൊറ്റ അംഗത്തിനും

അച്ഛനില്ല; അച്ഛൻനമ്പൂതിരിയേ ഉള്ളു. മാറുമറച്ച പണിക്കാരികൾ ആ വീട്ടിൽ പാടില്ല. തിങ്കളാഴ്ച നോല്ക്കാത്ത പെൺകിടാവില്ല. നിറപറപൊലി, ആണ്ടറുതികൾ -- എല്ലാം ആ വീട്ടിൽ നിന്നാണ് തുടങ്ങുന്നത്. കാരണം ആ ദേശത്തെ ഭൂമിയുടെ തല കിടക്കുന്നത് ആ കുടുംബത്തിലാണ്. അവിടത്തെ ഇഷ്ടം എല്ലാവരുടെയും ഇഷ്ടം, കഷ്ടം എല്ലാവരുടെയും കഷ്ടം. മൂത്ത നമ്പിടിയുടെ പിറന്നാൾ ദിവസം പാടത്തു കന്നിറക്കാൻ പാടില്ല. ഒരുത്തൻ കന്നിറക്കിയാൽ പിന്നെ കന്നേ ബാക്കിയുണ്ടാവൂ. പാടമുണ്ടാവില്ല.

ഏഴു മലവാരവും ഏഴരക്കൊലയും ആ കുടുംബത്തിനു വിധിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നാണ് എല്ലാവരും പറയുന്നത്. ആരാണ് വിധിച്ചതെന്നറിഞ്ഞു കൂടാ. മൂന്നു മലവാരം അവർക്കുണ്ടായിരുന്നു. കൊത്തി തുരുമ്പുപിടിച്ച മൂന്നുനാലു തോക്കുകളും. അവയ്ക്കു ലൈസൻസ് പുതുക്കിവാങ്ങുന്ന കാര്യത്തിൽ കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയും ശ്രദ്ധാലുവായിരുന്നു. ആ തോക്കുകൾ കൊലയൊന്നും നടത്താറില്ല. ഒരന്തസ്സുള്ള സൂക്ഷിപ്പ്. തോക്കിനെക്കാൾ അനുസരിപ്പിക്കാൻ ശക്തിയുള്ളതായിരുന്നു ഭൂമി. അതു കയ്യിലുണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ട്, തോക്കിനെപ്പറ്റി നമ്പിടി പൊരുളിച്ചില്ല.

കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയുടെ കാരണവരെ എല്ലാവർക്കും സ്നേഹവും ബഹുമാനവുമായിരുന്നു. നാരായണൻ എന്നായിരുന്നു പേരെങ്കിലും ആളുകൾ അദ്ദേഹത്തെ ശാന്തൻ നമ്പിടി എന്നായിരുന്നു വിളിച്ചുവന്നത്. തെളുതെളുന്നനെയുള്ള ആ പല്ലു വെളിയിൽ കാണുമാറ് ആരുടെ നേർക്കും ചിരിക്കും. ആരോടും മൃദുവായേ സംസാരിക്കൂ. കണ്ണുനീരു കണ്ടാൽ മനസ്സലിയും. കുടിയാന്മാരെ ഒരിക്കലും ദ്രോഹിച്ചിട്ടില്ല. ജീവിതത്തിൽ ഏറിയപങ്കും കുളിയും ജപവും ക്ഷേത്രദർശനവുമായി കഴിച്ചുകൂട്ടിയ മനുഷ്യൻ. എന്തു വിഷമവും അദ്ദേഹത്തോടു ചെന്നുപറയാം. ഒരു പോംവഴിയുണ്ടാക്കും.

ആളുകൾ അദ്ദേഹത്തെ സ്വന്തം കാരണവരായി കരുതി; അദ്ദേഹം അവരെ അനന്തരവന്മാരായും. അന്നേ കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിക്കു കാരണവരുടെ പ്രകൃതത്തോടു വലിയ പ്രതിപത്തിയുണ്ടായിരുന്നില്ല. ജ്യേഷ്ഠൻ കുടിയാന്മാർക്ക് ഇളവു ചെയ്തു കൊടുക്കുന്നതു കാണുമ്പോഴൊക്കെ അദ്ദേഹം പിറുപിറുത്തുകൊണ്ടു പൊറുത്തു. സഹിക്കാതാവുമ്പോൾ, അയാൾ ജ്യേഷ്ഠനോടു പതുങ്ങിക്കൊണ്ടാണെങ്കിലും പറഞ്ഞു: "ഇതൊക്കെ അവരുടെ തഞ്ചമാണ്. കുടിയാന്മാർ എന്നും അങ്ങനെയൊക്കെ പറയും." "കൃഷ്ണാ വെള്ളപ്പൊക്കത്തിനും ഉണക്കം തട്ടുന്നതിനും അവരു വിചാരിച്ചാൽ നിവൃത്തിയുണ്ടോ? അവർക്കു വരുന്ന വിധിയിൽ നമ്മളും പങ്കുകൊള്ളുക. ഉള്ളപ്പോ അവരു തന്നു. നമ്മള് അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്തു. സുഖത്തിൽ മാത്രമേ പങ്കു കൂടൂ എന്നത് ഒരു കുറല്ല. ഇന്നിതു ഭഗവാൻ നമ്മളെ ഏല്പിച്ചു.

അവിടയ്ക്ക് വേണം എന്നുവെച്ചാൽ തിരിച്ചെടുക്കാൻ പ്രയാസമില്ല." ശാന്തൻ നമ്പിടി അനുജൻറെ നേർക്കു മന്ദസ്മിതംകൊള്ളുകയുംചെയ്തു.

"പക്ഷേ..."

"മടിക്കണ്ടാ, പറഞ്ഞോളൂ."

"കാരണവന്മാരായി ഉണ്ടാക്കിയ തറവാട്ടുസ്വത്തല്ലേ?"

"അതെ. പക്ഷേ, നീയും ഞാനും ഈ തറവാട്ടിലല്ലാ ജനിച്ചതെങ്കിലോ? അപ്പോ അതു ഭഗവന്നിശ്ചയമാണ്. കൃഷ്ണൻ ഭാഗവതം വായിച്ചിട്ടുണ്ടോ?"

"ഇല്ല."

"വായിക്കണം. ഉദരപൂർത്തിക്കുള്ള സ്വത്തിലധികം സമ്പാദിക്കണം എന്നു വിചാരിക്കുന്നവനെ പിടിച്ചു ശിക്ഷിക്കണം എന്നാണ് നാരദമഹർഷി ധർമ്മപുത്രരോടു പറഞ്ഞത്. അത്രത്തോളം പോകാൻ ശക്തി നമുക്കില്ലെങ്കിൽ പോട്ടെ. വല്യേ പാപം ചെയ്യാതിരിക്ക്യാ. കൃഷ്ണന്നു ബോധ്യമാവുന്നുണ്ടോ?"

"ഉം."കൃഷ്ണൻ നമ്പിടി മൂളി, തലയും ചൊറിഞ്ഞ് അവിടെനിന്നുപോയി. ഭൂമിയുടെ കാര്യത്തിൽ സബ്രജിസ്ട്രാപ്പീസിലെ ആധാരമാണ്, നാരദമഹർഷിയുടെ വാക്കല്ല പ്രമാണം എന്ന പക്ഷക്കാരനായിരുന്നു കൃഷ്ണൻ നമ്പിടി. കടുകു കീറി കണക്കു പറയണം. അവകാശങ്ങൾ വിട്ടുകൊടുക്കുന്നത് ആണത്തമില്ലായ്മയാണ്. അദ്ദേഹം വേലുനായരോടു പതുക്കെ പറയാറുണ്ട്.

"ഏട്ടനൊരു ശുദ്ധാത്മാവാണ്. തീർത്ഥക്കിണ്ടിയിൽ പെറ്റുവീണു. ഇനി ഭസ്മക്കൊട്ടയിൽ കിടന്നു മരിക്കുകയും ചെയ്യും."

"അദ്ദേഹം മഹാനാണ്!"

"എന്നു പറഞ്ഞാൽ വയറ്റിൽച്ചെല്ലോ?"

"ഇവിടെയ്ക്കുള്ള കാര്യസ്ഥത അദ്ദേഹത്തിനില്ലാ എന്ന്."

"അതു പറയൂ."

വേലുനായർ കുറെ മുമ്പുതന്നെ കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ ഇഷ്ടമന്ത്രിയാണ്. അവർ തമ്മിലുള്ള വേഴ്ച കൊല്ലം കഴിയുന്തോറും മുറുകിക്കൊണ്ടുവരികയാണുണ്ടായത്. അതിനെപ്പറ്റി ചില കഥകളും നാട്ടിൽ പ്രചരിച്ചിരുന്നു. ഇളമുറക്കാരനായ നമ്പിടിയുടെ കൂട്ടുകാരനായിക്കൂടിയ കാലത്ത് നക്കപ്പും നാരായക്കല്ലുമില്ലാത്ത ഒരു മനുഷ്യനായിരുന്നു വേലുനായർ. നെല്ലുകുത്തിയും അടിച്ചുതളിച്ചും പെണ്ണുങ്ങൾ കൊണ്ടുവരുന്ന ഭക്ഷണത്തിന്മേലാണ് അയാൾ പുലർന്നത്. ഏതോ നാട്ടെഴുത്തച്ഛൻറെ അടുത്തുനിന്നു കുട്ടിവായിക്കാറാകുന്നതുവരെയുള്ള വിദ്യാഭ്യാസവും നേടി. ഭൗതികവും അന്തഃകരണപരവുമായ അയാളുടെ കഴിവിൻറെ ആകത്തുകയാണത്. ചെറുപ്പത്തിലേ മഹാതിരുമാലിയും തഞ്ചക്കാരനുമാണ്. അവൻറെ

കർമ്മത്തിൽ ഗുളികനാ എന്നാണ് നാട്ടുകാർ അയാളെപ്പറ്റി പറയുക പതിവ്. ആരെങ്കിലും നന്നാവുന്ന കാര്യത്തിൽ സഹായിപ്പാൻ വേലുനായരെക്കൊണ്ടാവില്ല. പക്ഷേ, എത്ര വലിയവനെയും മാനംകെടുത്താനും നശിപ്പിക്കാനും ഒരു യുക്തി കണ്ടെത്തുന്നതിൽ അയാൾ വിരുതനായിരുന്നു താനും. ഇക്കാരണത്താൽ ചെറിയവർക്കും വലിയവർക്കും അയാളെ ഭയമായിരുന്നു. ചൂട്ടംകത്തിച്ചുപോകുന്ന ഒരാളോടു വേലുനായർ ഇപ്പോ പകലല്ലേ? എന്നു ചോദിച്ചാൽ, അതേ, എനിക്കു മാലക്കണ്ണിൻറെ ഉപദ്രവമുണ്ടായതുകൊണ്ടു ചൂട്ടുകത്തിച്ചതാ എന്നേ അയാൾ മറുപടി പറയൂ. മറിച്ചു പറഞ്ഞാൽ, ആ ഗുളികൻ എന്തെങ്കിലും ഗുലുമാലുണ്ടാക്കിവയ്ക്കും എന്ന് ആളുകൾക്കറിയാം. തൻറെ നേർക്കുള്ള ഈ ഭയം വേലുനായർ മനസ്സിലാക്കിയിരുന്നു. എന്നല്ല, അതൊരു കച്ചവടച്ചരക്കായി ഉപയോഗിക്കാനും മടിച്ചിരുന്നില്ല. മൂന്നുകോടതി കയറിയിറങ്ങാനൊരുമ്പെട്ടുനില്ക്കുന്ന കക്ഷികളും വേലുനായരുടെ വായ്ത്തലയില്ലാത്ത മധ്യസ്ഥതയ്ക്കു വഴങ്ങി; വെറും ഭയംകൊണ്ട്. ഏതു മധ്യസ്ഥതയും വേലുനായർക്ക് സ്വല്പം സമ്പാദ്യമുണ്ടാക്കിയേ അവസാനിക്കുകയുമുള്ളു.

"പോന്നവനാ!"

"ഒരു ഭാഗം പിടിച്ചാൽ പിടിച്ചപോലിരിക്കും."

"ഭൂമിയുടെ പൊക്കിളു കണ്ടവനല്ലേ!"

ഇങ്ങനെ പല പ്രശംസകളും നാലു ഭാഗത്തുനിന്നും പൊന്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു. എല്ലാം ഭയത്തിൽനിന്ന് ഉറവെടുത്തതാണ്. സ്വകാര്യമായി ആളുകൾ ഇങ്ങനെയും പറഞ്ഞു: "അയാൾ ഒരു കാലനാ! വല്ലവനെയും തച്ചുകൊന്ന് ഉമ്മറത്തുകൊണ്ടുവന്നു തൂക്കിയിട്ടാൽ കുടുങ്ങിയില്ലേ? എന്തിനും മടിക്കാത്തവനാ! കുഞ്ഞിപ്പെണ്ണമ്മയുടെ കഥ ഓർമ്മയില്ലേ?"

അതിന്ന് ആരും സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല. വേലുനായരുടെ ആദ്യത്തെ ഭാര്യയുടെ മരണമായിരുന്നു ആ വാക്കിൽ സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരുന്നത്. അപസ്മാരമിളകി വെള്ളത്തിൽ വീണു മരിച്ചതാണെന്നാണ് അതിനെപ്പറ്റി സർക്കാർ റിക്കാർട്ട്. പക്ഷേ, ദേഷ്യംമൂലം ചവിട്ടിക്കൊന്നു വെള്ളത്തിലിട്ടുവെന്നാണ് നാട്ടുകാർ സ്വകാര്യമായി റിക്കാർട്ടാക്കിയിരുന്നത്. രണ്ടു കൊലയുടെയും മൂന്നുനാലു കൊലക്കുറ്റമൊതുക്കലിൻറെയും ചരിത്രങ്ങൾ അയാളുടെ ജീവിതത്തിൻറെ മടക്കുകളിൽ ഒളിഞ്ഞുകിടക്കുന്നുവെന്നാണ് നാട്ടുകാർ വിശ്വസിക്കുന്നത്. എന്നിട്ട് രണ്ടാമതും വേലുനായർ കല്യാണം കഴിച്ചു-- ഒരമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയെ. കുറച്ചു കൈകൊട്ടിക്കളിപ്പാട്ടും ധാരാളം കൺവെട്ടിക്കലും ഒറ്റവരിക്കൊത്തു തോടകളും അവിലുമാലയും

തൊലിവെളുപ്പും യൗവനവുംകൂടി ആ ീയെ ഒരുൾനാടൻ അപ്സരസ്സാക്കി മാറ്റിയിരുന്ന കാലം. ഒരു ചിറ്റമായി തുടങ്ങി സംബന്ധമായങ്ങു വികസിപ്പിച്ചപ്പോഴാണ് തനിക്കു പറ്റിയ അമളി വേലുനായർക്കു മനസ്സിലായത്. സർപ്പം കാക്കുന്ന നിധിയാണ്. മധുരമെന്നു വെച്ചു കുടിച്ചത് ഇരട്ടിമധുരമായിപ്പോയി. എങ്കിൽ ശോധനയുണ്ടാകട്ടെ എന്നും വെച്ചു. കമഴ്ന്നുവീണാൽ കാല്പണം നക്കിയെടുക്കുന്ന അഭിപ്രായക്കാരനായ വേലുനായർ കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയുടെ ഇഷ്ടതോഴനുമായി.

പിന്നീടുള്ള കഥ ഉദ്ഗതിയുടെ കഥയാണ്. വേലുനായർ കൈവെച്ചേടത്തു നമ്പിടി ഒപ്പിടും എന്നാണ് ആളുകൾ പറയുക. കുറച്ചു കാലത്തിനുള്ളിൽത്തന്നെ അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ കഴുത്തും വേലുനായരുടെ ചെറിയ മടിശ്ശീലയും കലുങ്ങിനിറഞ്ഞു.

“ഇതുകൊണ്ടായില്ലല്ലോ, നാളെയ്ക്കൊരു വഴി കാണണ്ടേ, അമ്മാളുക്കുട്ടീ?” അയാൾ ഭാര്യയോടു കൂടെക്കൂടെ പറയും.

“അദ്ദേഹത്തിനു മൂപ്പു കിട്ടിയാൽ നിങ്ങൾക്കുവേണ്ടി എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാതിരിക്കില്ല.” അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മ തുടർന്നു: “അദ്ദേഹത്തിന് അത്ര കാര്യമാണല്ലോ നിങ്ങളെ.”

“ഒക്കെ നിൻറെ ഭാഗ്യംപോലെ ഇരിക്കും.” വേലുനായരും അമർത്തിപ്പറഞ്ഞു:“വലിയവരുടെ സ്നേഹവും നട്ടുമിറ്റത്തു പെയ്ത വെള്ളവും അധികനേരം നിന്നില്ലെന്നുവരും. അദ്ദേഹത്തിനും ഒരു മകനുണ്ട്. കുട്ടി സമർത്ഥനാണുതാനും, അവൻ മുതിർന്നുവരുമ്പോഴേക്കും സാധിച്ചതൊക്കെ സാധിച്ചു. ഓർമ്മവെച്ചോളൂ.”

“അതു ശര്യാ. പക്ഷേ, മറ്റേ മശണ ചാവുന്നില്ല -- ആ ശാന്തൻ നമ്പിടി!”

“ഉം.”

അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ ശാപംകൊണ്ടോ വേലുനായരുടെ ഭാഗ്യം കൊണ്ടോ നാട്ടുകാരുടെ കഷ്ടകാലംകൊണ്ടോ എന്തോ, ശാന്തൻ നമ്പിടി മരിച്ചു. നാട്ടുകാർ കരഞ്ഞുപോയി.

“വല്യേ ഒരാളേർന്നു!”

“എല്ലാവർക്കും ഒരച്ഛനെപ്പോലേർന്നു!”

“നാട്ടുകാർക്കാ പോയത്. ”

“നല്ല വഴിക്കേ അദ്ദേഹം പോവൂ!”

ഈ വിലാപങ്ങളുടെയും ആശംസകളുടെയും ഇടയിൽ കാര്യസ്ഥത കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയുടെ കൈയിലായി. വാലുപോലെ വേലുനായരുമുണ്ട്. അതുമുതല്ക്കേ വേലുനായരുടെ ശുക്രദശയും ആരംഭിച്ചു.

മിച്ചവാരത്തിൻറെയും പാട്ടത്തിൻറെയും കാര്യമെല്ലാം ബഹുകണിശം. പൊളിച്ചെഴുത്തിൻറെ ഒരു തിരക്ക്. പൊളിച്ചെഴുത്തുപണവും

അവകാശങ്ങളും കൊടുത്താൽപ്പോരാ, വേലുനായർക്കുള്ള ദക്ഷിണ ആദ്യം വീട്ടിലെത്തണം, ഒരു നിരപ്പു പൊളിച്ചെഴുത്തു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മേൽച്ചാർത്തിന്മേൽ പിടിച്ചു. പുത്തൻ പണക്കാർ വേലുമ്മാനെ സമീപിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പൊളിച്ചെഴുത്തിനേക്കാൾ ലാഭം മേൽച്ചാർത്താണെന്നു വേലുമ്മാനും നമ്പിടിക്കും ബോധ്യമായിക്കൊണ്ടുവരികയാണ്. പല കുടുംബങ്ങളും ചട്ടിയും കലവും വാരി കെട്ടുകെട്ടി. വേലുമ്മാൻ തടിച്ചുകൊഴുക്കാനും തുടങ്ങി.

ഇതിന്നിടയിൽ നമ്പിടിയോട് ഒരു പറമ്പു ചാർത്തിവാങ്ങി. ഒന്നാന്തരം ഒരു പുരയും തീർപ്പിച്ചു. ആ നാലുകെട്ടുപുരയ്ക്ക് ഒരു കഷണം മരമോ ഒരു കല്ലോ മൂപ്പർ കാശുകൊടുത്തു വാങ്ങിയിട്ടില്ല. എല്ലാം സംഭാവന. വേലുനായരങ്ങു നന്നാവട്ടെ എന്നു നാട്ടുകാർ കരുതിയാൽ അദ്ദേഹമെന്തുചെയ്യും? ഒരു മൂത്തപെങ്ങളും മൂന്നു മരുമക്കളുമേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു. പെങ്ങൾ ഒരു രോഗിണിയായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. രണ്ടു മരുമക്കളെയും കല്യാണംകഴിച്ചുകൊടുത്തു. രണ്ടാമത്തെ ീയായ മാധവിയമ്മയെ രാമൻമാസ്റ്റർക്കു കല്യാണംകഴിച്ചുകൊടുത്തപ്പോൾ, വേലുനായർ കൈ തട്ടിക്കുടഞ്ഞുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഹാവൂ, ഭാരമൊക്കെ കഴിഞ്ഞു!"

അക്കൊല്ലം അദ്ദേഹം ഒരു നാല് ഉരുൾമോതിരമുണ്ടാക്കി കൈവിരലുകളിൽ അണിയുകയും ചെയ്തു. ബാക്കിയുണ്ടായിരുന്നത് ഒരു മകനാണ്. പഴക്കംചെന്ന ഒരു ഇലയടപോലെ, വിറങ്ങലിച്ച ഒരു ചെറുക്കൻ. അവനെ വേലുനായർ അടിച്ചുപുറത്താക്കി: "പോടാ വല്ല ദിക്കിലും പോയി നാലു കാശുണ്ടാക്കാൻ നോക്ക്. തിന്നാൻ വായും കാട്ടി നിന്നാൽ പറ്റില്ല."

അവൻ എവിടെയൊക്കെയോ തെണ്ടിത്തിരിഞ്ഞ് ഒടുവിൽ കൊളമ്പിലേക്ക് കടന്നുപോവുകയും ചെയ്തു. അങ്ങനെ വീട്ടുകാര്യങ്ങളൊക്കെ ശുദ്ധമാക്കിയതിനുശേഷമാണ് അങ്ങോര് വസ്തുവഹകൾ സമ്പാദിക്കാനാരംഭിച്ചത്. കുറെ സമ്പാദിച്ചിട്ടുമുണ്ട്.

ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധം കണ്ട് ലോകം അമ്പരന്നു നില്ക്കുകയായിരുന്നു. ആകെ തട്ടിമറിയുമെന്നായിരുന്നു പൊതുവെ അഭിപ്രായം. ജർമ്മൻകാരനോട് എന്തെന്നില്ലാത്ത മമതയുള്ള കുറെ വീരരസപ്രധാനികളുണ്ടായിരുന്നു. ഇംഗ്ലീഷുകാരോടു കൂറുപുലർത്തുന്നവരുമുണ്ടായിരുന്നു. അതിനെ സംബന്ധിച്ച വാഗ്വാദങ്ങളും നടക്കുക പതിവാണ്. പക്ഷേ, വേലുനായർ അതിലൊന്നും ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. ശ്രദ്ധിച്ചുവെന്നു നടിച്ചില്ല. ഒരഭിപ്രായവും പറഞ്ഞില്ല. അദ്ദേഹം സമ്പാദിക്കുകയായിരുന്നു. ഒരു ദിവസം നമ്പിടി സ്വകാര്യമായി ചോദിച്ചു: വെള്ളക്കാരൻ പൊളിയോ വേല്വാരേ?

'തോണി മുങ്ങിയാൽ പുറം' എന്നായിരുന്നു വേലുനായർ അതിന്നു പറഞ്ഞ മറുപടി.

ആ യുക്തി നമ്പിടിക്കും പിടിച്ചു. അദ്ദേഹവും അതേ നിലവാരം സ്വീകരിച്ചു. പക്ഷേ, ബ്രിട്ടൻ ജയിച്ചപ്പോൾ വിജയം കൊണ്ടാടാൻ നമ്പിടിയും വേലുനായരും മുമ്പിട്ടിറങ്ങി.

"ഇദ്ദേഹവും ഞാനും." നമ്പിടിയെ ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് വേലുനായർ താസിൽദാരോടു പറഞ്ഞു: "അന്നും പറയാറുണ്ട്. സത്യംപോലെ ഒടുക്കം വരു എന്ന്. ആദ്യം പെരുപ്പം തോല്മയ്ക്ക് എളുപ്പം എന്നുണ്ടല്ലോ!"

യുദ്ധം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ നാടനുല്പന്നങ്ങളുടെ വില നിലംപരിശായി. നെല്ലിനു വിലയില്ല. നാളികേരത്തിന്നു വിലയില്ല. കുരുമുളകുകച്ചവടം ഇന്തോനേഷ്യക്കാരുടെ കൈയിലുമായി. ഇന്തോനേഷ്യക്കാർക്ക് ആദ്യം മുളകിൻതലകൊടുത്ത സാമൂതിരിപ്പാടടക്കം എല്ലാവരെയും കച്ചവടക്കാർ ചീത്ത പറഞ്ഞു. യുദ്ധത്തിനു മുമ്പും പിമ്പും ഒരേ നിലവാരം ദീക്ഷിച്ച നിസ്സംഗൻ ഏലം മാത്രമായിരുന്നു. അതുമാത്രമായിട്ട് ഒരു കമ്പോളച്ചരക്കാവില്ല. ഇറാൻ, ഇറാക്ക്, മെസ്സാപൊട്ടേമിയ തുടങ്ങിയ സ്ഥലങ്ങളിൽ നിന്നു പട്ടാളക്കാർ അയച്ചിരുന്ന പണവും നിന്നു. അവരും മടങ്ങിയെത്തി. പോലീസുകാരായും ഡഫേദാർമാരായും മറ്റും കുറച്ച് ഇടത്തരക്കാരായ പട്ടാളക്കാർ രക്ഷപ്പെട്ടു. ഭൂരിപക്ഷത്തിന്നും തൊഴിലില്ല. തൊപ്പിയും കുപ്പായവും ബൂട്ട്സും ട്രങ്കും വിറ്റു തിന്നിട്ട് അവർ നാട്ടിൽ തെക്കുവടക്കു നിഴൽ നടത്താൻ തുടങ്ങി. തീപ്പുട്ടാത്ത അടുപ്പുകൾ വർദ്ധിച്ചു. മോഷണം, കൊല തുടങ്ങിയ സാംസ്കാരിക പരിപാടികളും!

ഇതു വേലുമ്മാനു വീണ്ടും ഒരു കൊയ്ത്തുകാലമുണ്ടാക്കി. മോഷണക്കേസുകളുടെ മാധ്യസ്ഥ്യം മൂലവും കൊലക്കേസുകളുടെ അരുപറ്റിനിന്നും നിത്യച്ചെലവിൻറെ കാര്യം കഴിയും. സ്ഥിരം സമ്പാദ്യം വർദ്ധിപ്പിക്കാൻ പൊളിച്ചെഴുത്തിന്മേൽത്തന്നെ പിടിച്ചു. അന്നു പൊളിച്ചെഴുത്തുസംഖ്യ ഒരു താഴ്ന്ന ഇടത്തരക്കാരനു മനോരാജ്യം വിചാരിക്കാൻപോലും വയ്യായിരുന്നു. ആ തക്കം ഉപയോഗപ്പെടുത്തി മേൽച്ചാർത്തങ്ങനെ നടന്നു. വേലുമ്മാനങ്ങനെ കൊഴുത്തു.

ഈ സൂത്രപ്പണി നമ്പിടിക്കും നന്നേ പിടിച്ചു. താനായിട്ട് ഒരു ദ്രോഹവും ചെയ്യേണ്ട. കുടിയൊഴിപ്പിക്കലെല്ലാം മേൽച്ചാർത്തുകാരൻ കഴിച്ചുകൊള്ളും. വരുമാനം തനിക്കു വർദ്ധിക്കുകയും.

"വേലുനായർ ബുദ്ധിമാനാ!––" അദ്ദേഹം സ്വന്തം ഭാര്യയോടു പറഞ്ഞു.

ഒരു കുട്ടിയുടെ അമ്മയായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്ന ആ സാധ്വി മൂളി: "ശര്യാ."

മലബാർലഹളക്കുടി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ സംഗതികൾ ചില ചില ഭാഗങ്ങളിൽ കുറേക്കൂടി 'അലുക്കുലുക്കാ'യി. ആ തക്കവും വേലുമ്മാൻ കൈയൊഴിച്ചില്ല. കലങ്ങുന്ന കുളങ്ങളുടെ മേലേ ചുറ്റുന്ന ഒരു

ചക്കിപ്പരുന്തായിരുന്നു അയാൾ. തരംകിട്ടിയാൽ മീൻ ് പിടിക്കാം. ഇല്ലെങ്കിൽ ആകാശത്ത് ഉലാത്തുന്നതിന്ന് ലൈസൻസ് വേണോ എന്നൊരു മട്ടും ദീക്ഷിക്കും. അയാൾക്ക് ഒരാദർശമേ ഉള്ളൂ. പണമുണ്ടാക്കുക. പണമുണ്ടെങ്കിൽ മറ്റെന്തും നടക്കും എന്നു ചെറുപ്പത്തിലെ അനുഭവങ്ങൾ അയാളെ പഠിപ്പിച്ചിരുന്നു. ബകൻറെ ആർത്തിയും ഭീഷ്മരുടെ ഇച്ഛാശക്തിയുമുണ്ടായിരുന്ന അയാൾ ഒരു ചിരിക്കുന്ന ചെകുത്താനായി മാറി. ഒരു തറവാട്ടു പടുത്തുകെട്ടിയവനാണെന്ന് ആളുകളെക്കൊണ്ടു പറയിക്കണം. അതും ഒരു വാശിയായിരുന്നു.

ലഹള കഴിഞ്ഞു മൂന്നുകൊല്ലം കഴിഞ്ഞപ്പോഴാണ് പിച്ചാമണി അയ്യർ വേലുമ്മാനെ സമീപിച്ചത്. പാണ്ടിയിൽനിന്നു ചരക്കുമായിവന്നു കോവിലകങ്ങളിലും പ്രഭുകുടുംബങ്ങളിലും നടന്നുവിറ്റു ജൗളിക്കടക്കാരനായി വികസിച്ച ആളാണ് പിച്ചാമണി അയ്യർ. മഹാപരിശ്രമശാലി, കുറുക്കൻറെ ശൃംഗാരവും കുറിഞ്ഞിപ്പൂച്ചയുടെ വിനയവും കൂടിക്കലർന്ന ഒരു ഭാവമാണ് പിച്ചാമണി അയ്യരുടെ മുഖത്തിന്നെപ്പോഴും. ലഹള കഴിഞ്ഞു രണ്ടു വർഷം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ പെട്ടെന്ന് അദ്ദേഹം പണക്കാരനായി. ലഹളയെത്തുടർന്നുണ്ടായ പോലീസ് നായാട്ടുകാലത്തു പ്രമാണപ്പെട്ട മുസ്ലിം കുടുംബങ്ങളിൽനിന്നു തട്ടിയെടുത്ത സ്വർണ്ണാഭരണങ്ങളും സംഭാവന വാങ്ങിയ പണക്കിഴികളും പൂഴ്ത്തിവയ്ക്കുന്നതിൽ സഹായിച്ചത് പിച്ചാമണി അയ്യരാണെന്നും പിന്നീട് അതെല്ലാം എന്നെന്നേക്കുമായി അദ്ദേഹത്തിൽ പൂണ്ടു പോയിയെന്നും നാട്ടുകാർക്കിടയിൽ ഒരു സംഭാഷണമുണ്ട്. ശരിയാവാൻ ഇടയില്ല. അദ്ദേഹം പരിശ്രമശാലിയാണ്. ഇന്ന് അദ്ദേഹം വസ്തു മേൽച്ചാർത്തു വാങ്ങാനായിട്ടാണ് വേലുമ്മാനെ സമീപിച്ചത്. കുറച്ചു നേരത്തെ സംഭാഷണം. പിന്നെ ചില കൈമുദ്രകൾ-- അതു വേലുമ്മാനുള്ള ദക്ഷിണയെപ്പറ്റിയാണ്. എല്ലാം ഉറച്ചു. അതിൻറെ ഫലമോ? മൂന്നേക്കർവരുന്ന ഒരു കുടിയിരുപ്പുപറമ്പിൽനിന്ന് അടുത്ത ദിവസം ഏഴു പെൺമക്കളും രണ്ട് ആൺമക്കളും അവരുടെ അമ്മയുമടക്കം പത്തുപേർ കുടിയിറങ്ങി. പതിന്നാലു വയസ്സായ മൂത്തമകൻ ഉച്ചത്തിലലറി: "ഈ മഴുത്തായകൊണ്ടു ഞാൻ അവൻറെ തലമണ്ട അടിച്ചുപൊളിക്കും!"

"സാഹസം ചെയ്യല്ലേ, കുഞ്ഞിരാമാ. കുടിയതിന്മേൽ കൂട്ടണ്ടാ."ആ അമ്മ മക്കളുടെ കയ്യും പിടിച്ചിറങ്ങി. അക്കൊല്ലം വേലുമ്മാൻ പഴനിക്കൊന്നു പോവുകയും ഒരു രുദ്രാക്ഷം വാങ്ങി സ്വർണ്ണത്തിൽ കെട്ടിച്ചു കണ്ഠത്തിലണിയുകയും ചെയ്തു.

ഇത്രയൊക്കെ പരാക്രമങ്ങൾ നടത്തിയ വേലുമ്മാനും നമ്പിടിക്കും മേൽച്ചാർത്തു നില്ക്കുന്നുവെന്നു കേട്ടാൽ നിശ്ശബ്ദമായി നോക്കിയിരിക്കാൻ കഴിയില്ല.

"നിയമം വന്ന്വോ?" നമ്പിടി ഇടയിൽ ചോദിച്ചു.
"ഇല്ല. അതിനുമുമ്പേ ആവുന്നതൊക്കെ ചെയ്തു വയ്ക്കണം."
"എന്ത്?"
"ആ കിഴക്കേപ്രത്തെ ഭൂമിക്ക് ആളുണ്ട്."
"ആരാ?"
"സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു വന്ന ആ ീയില്ലേ, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ -- അവര്."
"നോക്കാം."
"പക്ഷേ...." വേലുമ്മാൻ പതുക്കെ ഒരു ചിരി ചിരിച്ചു.
"ഏ?"
"അതിലൊരു കഷണം ഭൂമി...."
"ഭൂമി?"
"എനിക്കു തരണം. എൻറെ മരുമകളു താമസിക്കുന്ന ആ ഭാഗം."

"ഖിലാഫത്തുകാരൻ രാമൻമാസ്റ്ററുടെ? പക്ഷേ, നിങ്ങളവരെ ഉപേക്ഷിച്ചു, വെറുത്തു എന്നൊക്കെയല്ലേ വേല്വാരേ പറഞ്ഞത്?"

"എന്നാലും എൻറെ കുടുംബത്തിൽ പിറന്നില്ലേ?" വേലുമ്മാൻ അല്പം ആക്കത്തിൽ നിന്നു. വാസ്തവത്തിൽ ആ കഷണം ഭൂമിക്കുവേണ്ടിയാണ് വേലുമ്മാൻ ഈ വേലത്തരമൊക്കെ ചെയ്യുന്നത്. ഇത്ര കാലമായിട്ടും തനിക്കു കീഴടങ്ങാത്ത ആ മരുമകളെയും അവളുടെ ഭർത്താവിനെയും ഒരു പാഠം പഠിപ്പിക്കാതെ മരിച്ചാൽ കണ്ണടയുമോ എന്ന് അദ്ദേഹത്തിനു സംശയമുണ്ടായിരുന്നു.

'അതെങ്ങനെ വേണമെന്നുവെച്ചാലും ചെയ്യാം' എന്ന് നമ്പിടി പറഞ്ഞപ്പോൾ വേലുമ്മാനു വീർപ്പുവീണു. നമ്പിടി ഒരു തീയാണെങ്കിൽ വേലുമ്മാൻ ചുഴലിക്കാറ്റാണ്. അവരുടെ സമ്മേളനത്തിൽ പലതും കത്തും കരിയും.

അന്നു തിരിച്ചുപോരുമ്പോൾ, മാസ്റ്ററുടെ പുരയ്ക്കുനേരെ വേലുമ്മാനൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ടു തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'നില്ക്ക്, നില്ക്ക്!'

മൂന്ന്

തോണി കരയ്ക്കണച്ചല്ലാതെ വേലുമ്മാന്ന് ഇരിക്കപ്പൊറുതി കിട്ടില്ല. എന്നല്ല, തുഴതാണുപോകുന്ന ചളിപ്രദേശങ്ങളിലൂടെ പോയാലേ തൃപ്തിയാവുകയുള്ളു. അതിന്നിടയിൽ കയങ്ങളും ചുഴികളുമുണ്ടെങ്കിൽ ഏറെ സന്തോഷം. ഒന്നു പ്രവർത്തിച്ചപോലിരിക്കണം. മേൽച്ചാർത്തിൻറെ കാര്യത്തിലും അതു തന്നെയായിരുന്നു ക്രമം. വസ്തുവിൻറെ ഉടമ മാറിയാൽപ്പോരാ,

കുടിയിരുപ്പുകാരനെ ഒഴിപ്പിക്കുകയും വേണം. എന്നാലേ അതൊരു സംഭവമാകുകയുള്ളു. നാലാൾ അറിയൂ. തന്നെച്ചൊല്ലി ആളുകൾ ഭയപ്പെടണമെങ്കിൽ അതൊക്കെ വേണമെന്ന് വേലുമ്മാനറിയാം. ഭയപ്പെടുത്താതെ ഭരിക്കാനൊക്കില്ല. രാമൻ മാസ്റ്ററുടെ കുടിയിരുപ്പിൻെറ മേൽച്ചാർത്തു കാര്യത്തിലും ഈ തത്ത്വംതന്നെയായിരുന്നു അങ്ങോരെ നയിച്ചത്. അല്പം വാശിയുമുണ്ട്. അവൻെറ അധികപ്രസംഗം നിലയ്ക്കണം.

"ഒഴിപ്പിക്കണോ?" വേലുമ്മാനോട് ആരോ ചോദിച്ചു.

പിന്നേ! വസ്തു ഭംഗി കാണാനാണോ?

"എന്നാലും..."

"ഉം–."

"മരുമകളുടെ ഭർത്താവല്ലേ?"

"മരുമകളെയല്ലേ കൊടുത്തിട്ടുള്ളു. എൻെറ ഭൂമിയൊക്കെ കൊടുക്കാമെന്നേറ്റിട്ടില്ലല്ലോ. പിന്നെ അയാൾക്ക് അത്തരം ദയയൊന്നും വേണ്ട താനും. മഹാ വൈശ്രവണനല്ലേ!"

"മാസ്റ്ററൊരു സാധുവാണ്, അല്പം മുൻശുണ്ഠിയുണ്ടെങ്കിലും."

"അയാളുടെ മുൻശുണ്ഠി മാധവിയല്ലേ സഹിക്കേണ്ടൂ?"

"അതെ. ആ ീയെ വിചാരിച്ചിട്ടെങ്കിലും..."

"ഭാര്യയ്ക്ക് അവനവൻ അദ്ധ്വാനിച്ച് ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കണം. എനിക്കുള്ളതൊക്കെ ഞാൻ ഉണ്ടാക്കിയതാ –– ഞാനൊരുത്തൻ!"

ചോദ്യക്കാരൻ മടങ്ങി. അത് അവസാന വാക്കാണെന്ന് എല്ലാവർക്കുമറിയാം. വസ്തു കൈവശപ്പെടുത്തുക, എന്നിട്ടു ചട്ടിയും കലവും വാരി പുറത്തിട്ട് മാസ്റ്ററെ പറഞ്ഞയയ്ക്കുക. അയാൾ കരഞ്ഞു കാലുപിടിക്കുക. താൻ അയാളുടെ നേരെ കാറിത്തുപ്പുക –– ഈ രംഗങ്ങളെപ്പറ്റി ഒരു കലാകാരൻെറ ഭാവനാവിരുതോടെ വേലുമ്മാൻ സങ്കല്പിക്കുകയായിരുന്നു. അതു വിചാരിക്കുമ്പോഴൊക്കെ ഒരു സുഖം.

"അതു നടക്കണം." അങ്ങോർ ഉത്സാഹപൂർവ്വം ചിന്തിച്ചു: "എനിക്കു കീഴടങ്ങാത്ത ഒരുത്തൻ ഈ പ്രദേശത്തുണ്ടായിട്ടില്ല. ഇപ്പോൾ കപ്പലിൽത്തന്നെ കള്ളനോ? അവിടെ എത്തിയോ?"

ഒന്നു മുറുക്കി കാലിന്മേൽ കാലേറ്റി വിറപ്പിച്ചുകൊണ്ട് വേലുമ്മാൻ ആ സുദിനം പ്രതീക്ഷിച്ചു. പക്ഷേ, എല്ലാ പ്രതീക്ഷകളും ആൺപൂവിടലുണ്ടോ? വേലുമ്മാൻ ആ പറമ്പുചാർത്തി വാങ്ങാനൊരുങ്ങിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾത്തന്നെ, മാസ്റ്റർ അപകടം മണത്തറിഞ്ഞു. ഒന്നു ചികഞ്ഞുനോക്കി. ആ വസ്തുവിൽ മറ്റെല്ലാഖണ്ഡങ്ങളും വാങ്ങുന്നത് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയാണ്. ഈ ഒരു ചെറിയ കഷണം മാത്രം വേലുമ്മാൻ കൈയിൽ വയ്ക്കാൻ കാരണം? ആ മനുഷ്യൻെറ മുതലപ്പകയെപ്പറ്റി മാസ്റ്റർക്കും അറിവുണ്ട്. എന്നല്ല തന്നോടു

കുറെ ഉരത്തിട്ടാണെന്നും മനസ്സിലാക്കിയിരുന്നു. കീഴടക്കാൻ ആലോചിക്കുകയാണ്. മാസ്റ്റർ വിചാരിച്ചു: റോട്ടുവക്കിൽ കിടന്നാലും ആ പിശാചിനു കീഴടങ്ങലില്ല!

മാധവിയമ്മയുടെ അഭിപ്രായം മറിച്ചായിരുന്നു. അമ്മാമൻ കോപിച്ചാൽപ്പിന്നെ സ്വന്തം തറവാടെന്നുവെച്ച് ഒരിടത്തു ചെന്നുകയറാനില്ല. താങ്ങേണ്ടവരാണ് തള്ളുന്നത്. ഓർത്തുനില്ക്കാതിരുന്നാൽ എല്ലാം തുലയും. ഈ മൂന്നുനാലു കുട്ടികളുടെ കൈയും പിടിച്ച് എവിടേക്കു പോകും? അവർ ഭർത്താവിനെ സമീപിച്ചു: "മലയോടു കലമെറിഞ്ഞിട്ടു കാര്യമില്ല."

"ഏ?" മാസ്റ്റർ തലപൊക്കി ഭാര്യയെയൊന്നു നോക്കി: "ഏതാ മല? ഏതാ കലം?"

"അമ്മാവനോട് എതിർത്തുനില്ക്കാൻ നമുക്കു സാധിക്കുമോ?"

"ഞാൻ എതിർക്കാൻ പോയില്ലല്ലോ."

"ഇങ്ങോട്ടെതിർത്താലും നമുക്കല്ലേ പരുക്ക്? മുള്ളും വാഴയും ചേർന്നാൽ പരുക്കു വാഴയ്ക്കല്ലേ?"

"മുള്ളുണ്ടെന്നുവച്ച് വാഴയ്ക്കു വളരാതെ കഴിയോ? ഞാൻ നിൻറെ അമ്മാമൻറെ കാലു പിടിക്കണോ?"

"കാര്യം നമ്മുടെയല്ലേ?"

"ആരുടെയായാലും അയാളോടു കെഞ്ചാൻ എന്നെക്കൊണ്ടു കഴിയില്ല."

"എവിടേക്കിറങ്ങും?"

"തെണ്ടാം."

"എത്ര എളുപ്പം പറഞ്ഞു! ഈ നാലു കുട്ടികളെ എന്തു ചെയ്യും?"

"എന്നുവെച്ചു ഞാൻ തൂങ്ങിമരിക്കാനോ!" മാസ്റ്റർ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു: "ഒടുക്കം അതുണ്ടാവും. നാട്ടുകാരുടെ മുമ്പിൽ കൈ മലർത്താം. എന്നാലും ആ നീചനെ സമീപിക്കാൻ എനിക്കു കഴിയില്ല."

"ഈ വാശി നന്നല്ല."

"ആർക്ക്?"

"നമുക്ക്. നാളേക്കു ഭവിഷ്യത്താണ്."

"വാശിവിട്ട് അയാളുടെ കാലു പിടിച്ചുവെന്നുവയ്ക്കു. എന്നാൽ നാളെയ്ക്കു വേണ്ടതൊക്കെ വേലുമ്മാൻ തര്വോ? തരും––ഒരു ഇടിച്ചക്ക, പത്തുമാങ്ങാ, ഒരു പറ നെല്ല്! ഇവകൊണ്ടു ജന്മം കഴിയോ?"

"നമുക്കു വേറെ എന്താ വഴി? ആ മനുഷ്യൻ കടിച്ചാൽ വിഷമിറങ്ങുകയുമില്ല."

"അയാളുടെ വിഷം തട്ടിത്തന്നെ ഞാൻ മരിക്കണം. നോക്ക്! ഞാനൊരു സ്കൂൾ മാസ്റ്ററാണ്, സാധുവാണ്. നാലുകാശിൻറെ

വകയില്ല. പക്ഷേ, ഞാൻ ഒരാളെയും ദ്രോഹിച്ചിട്ടില്ല. എനിക്കു കഴിയുംപോലെ നാലക്ഷരം കുട്ടികളെ പഠിപ്പിച്ചിട്ടേയുള്ളൂ. മാനംകെട്ട ഒരു പ്രവൃത്തിയും ഞാൻ ചെയ്തിട്ടില്ല. എന്നിട്ട് ഉളുപ്പുകെട്ട കാശുനേടിയ ഈ ചെകുത്താൻറെ മുമ്പിൽ ഞാൻ കുമ്പിടണോ? ഇതു നല്ല പുതുമ!"

മാധവിയമ്മ പിന്നെയും പലതും പറഞ്ഞുനോക്കി. മൃദുവായും പരുഷമായും മാസ്റ്റർ തരിമ്പും ഇളകിയില്ല.

"ഈ പരന്ന ഭൂമിയിൽ എല്ലാവരും ദുഷ്ടന്മാരല്ല, ഈശ്വരൻ നമുക്കും ഒരു വഴി കാട്ടും. ഇല്ലെങ്കിലും സുഖിക്കാനല്ല ഞാൻ പിറന്നത്--"ആ വാദത്തിൽ ഉറച്ചുനിന്നു മാസ്റ്റർ. ഭാര്യ പിന്മടങ്ങി. പക്ഷേ, അവരുടെ മനസ്സിൽ അളക്കലും ചൊരിയലുംതന്നെ. മുതിർന്ന പെൺകുട്ടിക്കു പ്രായം തികഞ്ഞുവരികയാണ്. അവൾക്കാണെങ്കിൽ ആരോഗ്യം നന്നേ കഷ്ടി. ഒന്നിനും പോരാതാനും. രാധയ്ക്കു നല്ല വിരുതുണ്ട്. പക്ഷേ, അവൾ ഉരുത്തിരിഞ്ഞിട്ടില്ല! ഗോപാലകൃഷ്ണനും വിശ്വത്തിനും ഒന്നും മനസ്സിലാവില്ല. ഈ പാകത്തിൽ ഇരിക്കപ്പുരകൂടിയില്ലാതായാലത്തെ സ്ഥിതി എന്തായിരിക്കും? വീണ്ടും ഭർത്താവിനെ സമീപിച്ചു പറഞ്ഞു: "നിങ്ങൾ പോണ്ടാ. ഞാൻ അമ്മാമനോടു പോയിപ്പറയാം."

"മരുമകൾക്കു പോവാം. പക്ഷേ, എൻറെ ഭാര്യ എനിക്കിഷ്ടമില്ലാത്തേടത്തു പോവില്ല!" ഇതും പറഞ്ഞു തൻറെ വെള്ളിശ്ശീലയിട്ട കുടയെടുത്തു കൈത്തണ്ടയിൽ തൂക്കി മാസ്റ്റർ വെളിയിലേക്കിറങ്ങി. ആ പോക്കു നോക്കിനിന്നു മാധവിയമ്മ നെടുവീർപ്പിട്ടു: "തേവരേ, ഞാൻ ആർക്കും ഒരപരാധവും ചെയ്തില്ലല്ലോ!"

ഒരു ലക്ഷ്യവും വെച്ചല്ല രാമൻമാസ്റ്റർ എഴുന്നേറ്റു നടന്നത്. അയാൾക്ക് സ്വൈരത്തോടെയിരുന്നു കുറച്ചാലോചിക്കണം. ഒരു പോംവഴി കണ്ടെത്തണം. നിലനില്പിൻറെ പ്രശ്നമാണ്. അയാൾ നേരേ സ്കൂളിലേക്കാണ് നടന്നത്. ആരുമില്ല. കുറെ ഒഴിഞ്ഞ ബെഞ്ചുകളും പൊളിഞ്ഞ കസേരകളും മാത്രമേയുള്ളൂ. അതൊരു ഷെഡ്ഡാണ്. മറയാൻ പോകുന്ന സൂര്യൻ വാരിപ്പഴുതുകളിലൂടെ എത്തിനോക്കുന്നുണ്ട്. മാസ്റ്റർ ചുമരുംചാരി ഒരു ബെഞ്ചിലിരുന്നു. ജീവിതമാകെയൊന്നു കണ്ണോടിച്ചു. സുഖങ്ങളും ദുഃഖങ്ങളും തട്ടിക്കിഴിച്ച് ആകെയിട്ടു നോക്കി. ഒരിക്കലും ശരിപ്പെടാത്ത കണക്കാണെന്നു മനസ്സിലായി. ജീവിതത്തെ ആകെയിടുമ്പോൾ കണക്കുശാ ം മന്ദനായി നില്ക്കുന്നു. അയാളുടെ മനസ്സ് ബാല്യകാലസ്മരണകളിൽ തത്തിപ്പാറി, അതു കുഞ്ചുക്കുട്ടിയുടെ ചുറ്റുമായി പറന്നു; പിന്നെ അവളുടെ മരണത്തിനു ചുറ്റും. വിശ്വനാഥനെ വലയം വെച്ചു. ഒടുവിൽ മാധവിയമ്മയുടെ അടുത്ത്, അങ്ങനെ വീട്ടുകാര്യത്തിലും ചെന്നുചേർന്നു.

നമ്പിടിയും വേലുമ്മാനും യോജിച്ചെതിർത്താൽ പ്രദേശത്ത് ഒരു ഇരിക്കപ്പുര കിട്ടുക എളുപ്പമല്ല. ആപത്തു വലിച്ചു തലയിൽ വയ്ക്കാൻ ആരും ധൈര്യപ്പെടുകയില്ല. എന്നാലും എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാതെ പറ്റുമോ? അല്ലെങ്കിൽ മാധവി പറഞ്ഞതുപോലെ വേലുമ്മാനെ പോയിക്കണ്ടാലോ? കൂട്ടവും കുറിയും വേണ്ടാ. ആ കാരണവരോട് ഒന്നു മാപ്പുചോദിച്ചാൽ എന്താണ് ഒരു മാനക്കേട്?

"ഇല്ലേ, മാനക്കേടില്ലേ?" അകത്തുനിന്നൊരു ശബ്ദം മുരണ്ടു. വേലുമ്മാൻറെ ജീവചരിത്രമാകെ മനസ്സിലൂടെ കടന്നുപോവുകയാണ്. ഛെ! അതിലും ഭേദം ഊരുതെണ്ടുകയാണ്! മാസ്റ്റർ പിറുപിറുത്തു. പിന്നെ വഴിയെന്ത്? തലകുടഞ്ഞാലോചിച്ചു. ഒടുവിൽ ഒരു യുക്തി തോന്നി. അയാൾ ട്യൂഷനെടുത്തിരുന്ന ഒരു കുട്ടിയുടെ പിതാവിന്ന് ഒരു കൊച്ചുവീടുണ്ട്. ആ പുരയിടം ജന്മമാണ്. നമ്പിടിയെ പേടിക്കേണ്ടതില്ല. പക്ഷേ, കിട്ടിയേക്കും.

"അതു ശരിപ്പെടും." ഉത്സാഹത്തോടെ മാസ്റ്റർ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു.

"അർദ്ധചന്ദ്രാകൃതിയിലുള്ള കഷണ്ടിയും തടവിക്കൊണ്ടിരുന്ന ആ മാന്യൻ ചോദിച്ചു:

"ആർക്കാ വീട്?"

"എനിക്കുതന്നെ."

"ഇപ്പോ താമസിക്കുന്നതോ?"

"ഒഴിഞ്ഞുകൊടുക്കണം."

"ശരി, മാസ്റ്റർക്കവിടെ താമസിക്കാം. വാടകയൊന്നും തരികയും വേണ്ട. പുകയും ആൾപ്പെരുമാറ്റവുമുണ്ടായാൽത്തന്നെ ആ തെങ്ങുകളൊന്നു തെളിയും. ഒരു കാര്യം; വെണ്ണീറൊക്കെ തെങ്ങിൻകടയ്ക്കലിടണം."

"ആവാം."

"ശരി."

മാസ്റ്റർ ആഹ്ലാദഭരിതനായി തിരിച്ചുപോന്നു. മാധവിയമ്മയോടു പറഞ്ഞു. ഇപ്പോഴോ?

"എന്തേ?"

"എല്ലാവരും നിൻറെ അമ്മാമനെപ്പോലെ ദുഷ്ടന്മാരല്ല. എനിക്കൊരു വീടു കിട്ടി. ഒരാഴ്ചയ്ക്കുള്ളിൽ അങ്ങോട്ടു മാറാം. പിന്നെ ഒന്നു ധരിച്ചോ; നിൻറെ അമ്മാമൻ മാത്രമല്ല ആണ്."

ആ സാധു ീ അതു സമ്മതിച്ചു. സ്നേഹമസൃണമായി ഭർത്താവിനെ നോക്കി. അന്നയാൾ സുഖമായി കിടന്നുറങ്ങി.

പക്ഷേ, ആ സുഖം നീണ്ടുനിന്നില്ല. മൂന്നാം ദിവസം വീട്ടുടമസ്ഥൻമാസ്റ്ററെ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു: "മാസ്റ്റർക്ക് അലോഗ്യം തോന്നരുത്. വീടു തരാൻ നിവൃത്തിയില്ല."

“ഏ?”

“അതു പൊളിച്ചു പണി ചെയ്യിക്കാനുള്ള ഏർപ്പാടൊക്കെ കുട്ടികളുടെ അമ്മ ചെയ്തുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. നേരത്തെ പറയാതിരുന്നാൽ മാസ്റ്റർ ബുദ്ധിമുട്ടൂലോ.”

മാസ്റ്റർ ആകെ തളർന്നുപോയി. അയാൾ വീടുമാറ്റത്തിനു വേണ്ട ഒരുക്കങ്ങൾ ചെയ്യുകയായിരുന്നു. ആ മനുഷ്യൻ കരഞ്ഞില്ല. ഒന്നും പറയാതെ തിരിച്ചുപോന്നു.

ഇടിഞ്ഞ മനസ്സും താഴ്ന്ന തലയുമായി പോകുന്ന മാസ്റ്ററുടെ മുമ്പിൽ നിന്ന് ഒരു ചോദ്യം: “മാസ്റ്ററെങ്ങോട്ടാ?”

തലയുയർത്തി നോക്കി: കുഞ്ഞിരാമൻ! ആ കുട്ടി തൻറെ ശിഷ്യനായിരുന്നു. മിടുക്കനായ വിദ്യാർത്ഥി. വികൃതി ജാസ്തിയാണെങ്കിലും ബുദ്ധിമികച്ചതാണ്. മാസ്റ്റർക്ക് അവനെ വളരെ പ്രിയവുമായിരുന്നു. അവനെ കണ്ടപ്പോൾ മാസ്റ്ററൊന്നു ചിരിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു: “സുഖംതന്നെയല്ലേ.”

“കഴിഞ്ഞുകൂടുന്നു. മാഷേ, പിന്നെ മാഷടെ പറമ്പൊക്കെ മേച്ചാർത്തു വാങ്ങീന്നു കേട്ടു.”

“ഉവ്വ്. ഒരു വീടന്വേഷിച്ചു തിരിയുകയാണ്.”

“ഞാനറിഞ്ഞു.”

“ഉവ്വോ?”

“കിട്ടാമെന്നുവെച്ച വീടും കിട്ടിയില്ല, അല്ലേ?”

“ഇതൊക്കെ ആരു പറഞ്ഞു?”

“ആ കാട്ടുകള്ളനില്ലേ--വേലുമ്മാൻ--അയാളിന്നലെ തലയണമന്ത്രത്തിന്നുവേണ്ടി ആ വീട്ടിൽ ചെന്നിരുന്നു. അട്ടയുടെ സ്വഭാവമല്ലേ ആ അസത്തിന്? ഞങ്ങളെ കുടിയൊഴിപ്പിച്ച് ഈ നിലയിലാക്കിയത് ആ ദുഷ്ടനല്ലേ? മൊയ്തീൻ ഹാജി കളപ്പുര തന്നില്ലെങ്കിൽ ഞാനും അമ്മയും ആറു പെങ്ങന്മാരും വഴിയാധാരമാകേണ്ടിവരില്ലായിരുന്നോ? അച്ഛനെക്കൊണ്ട് ഹാജിക്കു വളരെ ഉപകാരങ്ങളുണ്ടായിട്ടുണ്ട്. അന്നു ഞങ്ങൾക്കു നിവൃത്തിയായിരുന്നു; അയാൾക്കു മോശവും. ഇന്നു സ്ഥിതി മാറിയപ്പോഴും ആ മനുഷ്യൻ പഴയ കഥ മറന്നില്ല.”

“അയാളെയും വേലുമ്മാൻ പറഞ്ഞു തിരിക്കാത്തതു ഭാഗ്യം.” മാസ്റ്റർ നെടുവീർപ്പിട്ടു.

“അതൊന്നും ഹാജിയുടെ അടുത്തു ചെലവാകില്ല. പടി കടക്കുന്നതുവരെ ആട്ടും അയാള്! മാസ്റ്റർക്ക് ഞാനൊരു വഴി പറഞ്ഞുതരാം.”

“എന്താ കുഞ്ഞിരാമാ?”

“മൊയ്തീൻ ഹാജിയെ ഒന്നു കാണൂ. കിഴക്കേപ്പുറത്ത് അയാളുടെ ഒരു പുരയുണ്ട്. മേലെയൊക്കെ തേങ്ങാക്കൂടാണ്. ചുവട്ടിൽ രണ്ടുമൂന്നു മുറിയുണ്ട്. ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുകയാണ്.”

“തര്വോ, കുഞ്ഞിരാമാ?”

“തരും. ആദ്യം ഇത്തിരി പരിഹാസവും ശുണ്ഠിയുമൊക്കെ സഹിക്കണം. പക്ഷേ, ആ മനുഷ്യൻറെ മനസ്സ് നന്ന്.”

മാസ്റ്ററും കുഞ്ഞിരാമനുംകൂടി കയറിച്ചെന്നപ്പോൾത്തന്നെ ഹാജി ചോദിച്ചു:

“എന്തിരുത്താ, മേട് ഞമ്മളെ കാലല്ലാക്കാലത്ത് ഇഷ്കോളി പഠിപ്പിച്ചാൽ ബന്നതേക്കോ? കജ്ജ് കീറിബെക്കുന്നോലീം ഷ്കോള് മേടൻമാരീം കണ്ടാല് ബയറ്റിലൊരു കാളലാ! ഇരിക്കീം.”

അവരിരുന്നു, കാര്യമെല്ലാം മാസ്റ്റർ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു. കുഞ്ഞിരാമൻ സഹായിച്ചുനിന്നു. ഹാജി എല്ലാം കേട്ടു.

“അപ്പോ അമ്മാമനാ മരോള്ക്ക് എതിര്? ബേണ്ടീല. പക്കെങ്കില് മേടക്കു ഞമ്മടെ സ്ഥലത്തു പാർക്കാം. ഏത്? ഞമ്മളിപ്പോ ഇങ്ങടെ അമ്മാമനൊന്നും അല്ലല്ലോ? അതോണ്ട്, ബിരോതത്തിന് കാരണമില്ല.” മൊയ്തീൻ ഹാജി താടി തിരുമ്മിക്കൊണ്ട് ഒന്നു ചിരിച്ചു.

“പക്ഷേ....”

“എന്തിരുത്തേ?”

“വേലുമ്മാൻ നിങ്ങളുടെ അടുത്തു വരും.”

“ബരട്ടെ. കയിച്ചാൽ കയ്ച്ചീന്നമാതിരി തക്കരിക്കാലോ. പക്കെങ്കില് ഇങ്ങക്ക് ബാക്ക് ഞമ്മള് തന്ന്. പിന്നെ ഉമ്മ ഞമ്മളോടു പറഞ്ഞടക്ക്ണത് മോനേ, അനക്ക് ബാപ്പ ഒന്നേയുള്ളൂ. എന്നാ തിരിഞ്ഞോ? പിന്നെ ഞമ്മടെ തേങ്ങാക്കൂടിമ്മേല് ഒരു കണ്ണുണ്ടായിച്ചാല് ബല്യ ഒപകാരം ആയി. ഏത്? കാലിപ്പിള്ളരെക്കൊണ്ടു പറമ്പിലും ബല്യേ എടങ്ങറ്. അതിനും പൊറുതി കിട്ടൂലോ.”

അപ്പോ കൂലി?

“കൂലിക്കു കൊടുക്കാൻ പൊര ഞമ്മള് എടുപ്പിച്ചിട്ടില്ല.”

പിന്നെ മാസ്റ്ററൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. പടിയിറങ്ങുമ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ ചുമലിൽ തട്ടി: “കുഞ്ഞിരാമാ!”

“എന്തേ, മാഷേ?”

“ഇത്ര കാലവും ഞാൻ കുട്ടികളെ പഠിപ്പിച്ചതു വെറുതെയായില്ല. ഈ സമയത്തു നീ ഉണ്ടായല്ലോ. വേലുമ്മാൻ ദുഷ്കർമ്മം ചെയ്തു സ്വത്തു ധാരാളം ഉണ്ടാക്കി. എനിക്കു നഷ്ടംപറ്റി എന്നു തോന്നുന്നില്ല.”

അതു പറഞ്ഞപ്പോൾ മാസ്റ്ററുടെ തൊണ്ടയിടറി, കുഞ്ഞിരാമനും കണ്ണു നിറഞ്ഞു. അന്നത്തെപ്പോലെ മഹാനായിട്ട് ഒരിക്കലും അയാൾ

ഗുരുനാഥനെ കണ്ടിട്ടില്ല.

ഒച്ചപ്പാടൊന്നും കൂടാതെ മാസ്റ്റർ തേങ്ങാക്കൂടിൻറെ കീഴ്നിലയിലേക്കു താമസം മാറ്റി. ഇറങ്ങിപ്പോരുമ്പോൾ രാധ ചോദിച്ചു:

"എവിടേക്കാ, അച്ഛാ?"

"വർത്തമാനം പറയാതെ നടന്നോളൂ." മാസ്റ്റർ ശാസിച്ചു.

താനനുഭവിക്കുന്ന ദുരിതത്തെപ്പറ്റി വിവരിക്കാൻ പിച്ചക്കാരനൊഴികെ ആരും ഇഷ്ടപ്പെടുകയില്ലല്ലോ. രണ്ടടി വെച്ചപ്പോൾ ഒന്നും മനസ്സിലാവാതെ വിടർന്ന കണ്ണുകളുമായി നടക്കുന്ന വിശ്വം ചോദിച്ചു.

"ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്കാണോ, അച്ഛാ!"

"ഉം..."

മാസ്റ്റർക്കു പതുക്കെ ഒന്നു ചിരിക്കാതെ കഴിഞ്ഞില്ല. അയാൾ വിശ്വത്തിൻറെ കൈയും പിടിച്ചു നടന്നു. മാധവിയമ്മയും കുട്ടികളും പിന്നാലെയും. പടികടന്നപ്പോൾ ആ ീ അടഞ്ഞുകിടക്കുന്ന വാതിൽക്കലേക്ക് ഒന്നു നോക്കി. മധുവിധുകാലം മുതല്ക്ക് അന്നേവരെ അവിടെവെച്ചുണ്ടായ അനുഭവങ്ങൾ ആകെ കുത്തിക്കിളച്ചെടുക്കുന്നതുപോലെ.

വീടുമാറൽ ഒരു തറവാട്ടമ്മയെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം പറിച്ചുനടലാണ്. വേർപിടിച്ചു വളരാൻ ദിവസങ്ങൾ പിടിക്കും. മാധവിയമ്മയ്ക്കും ആ വിഷമമുണ്ടായി. പെരുമാറിപ്പെരുമാറി വീടും ദേഹത്തിൻറെ ഒരംശമായിത്തീർന്നാലേ അവർക്കു സുഖം വരൂ. ശ്രുതിയിണക്കമില്ലാത്ത സംഗീതംപോലെയായി ആ വീട്ടിൽ അവരുടെ ജീവിതം.

ഈ സംഭവവികാസങ്ങൾ വേലുമ്മാന്ന് ഓർക്കാപ്പുറത്തുള്ള അടിയായിത്തോന്നി. ചതുരംഗത്തിൽ ഈടപൊക്കി* തോറ്റതുപോലെയുള്ള ഒരു ഇളിഭ്യത്തം. പകപോക്കാനും അധികാരം സ്ഥാപിക്കാനും പദ്ധതികൾ തയ്യാറാക്കിയിരുന്ന അയാളുടെ മനസ്സ് ഇരിക്കക്കുത്തനെ വീണുപോയി. അതു വൈരം മൂപ്പിച്ചതേയുള്ളൂ. അയാളുടെ ദീർഘമായ പദ്ധതിയാകെ തകർത്തു കളഞ്ഞു. അത്രയ്ക്കായോ?വേലുമ്മാൻ വീണ്ടും ശ്രമം തുടങ്ങി. മൊയ്തീൻ ഹാജിയെ സമീപിച്ചു. തേങ്ങാക്കൂടിൻറെ കീഴ്ഭാഗം വാടകയ്ക്കു ചോദിച്ചു.

"എന്തിരുത്തിനാ?" മൊയ്തീൻഹാജി താടിയൊന്നു തിരുമ്മി.

"കൊപ്പരച്ചാക്ക് ഇടാനാണ്."

"ബേണ്ടീലാ."

"എന്നാൽ ഉറയ്ക്കുകയല്ലേ?"

"പക്കെങ്കില് അതില് ഇങ്ങടെ മരോളല്ലേ സാമസം? ഓലോട് ഒരു ബാക്ക് ചോയ്ച്ചോളീൻ. ഓലക്ക് സമ്മതാച്ചാല് ഞമ്മക്കും സമ്മതംതന്നെ."

"അവള് കഥയില്ലാതെ ഇറങ്ങിപ്പോന്നതല്ലേ? എൻറെ വീട്ടിൽത്തന്നെ താമസിക്കരുതേ?"

"പഷ്ട്! ഇപ്പോത്തന്നെ ചെന്നു പറയിൻ."

വേലുമ്മാൻ ഒന്നു പരുങ്ങി. പിന്നെ കുരുമുളകിൻറെയും കൊപ്പരയുടെയും നിലവാരത്തെപ്പറ്റി കുറെ നേരം സംസാരിച്ചു. എന്നിട്ടു വീണ്ടും വിഷയത്തിലേക്കു പ്രവേശിച്ചു: "രാമൻമാസ്റ്റർ എൻറെ മരുമകളുടെ ഭർത്താവു തന്നെ. എനിക്കവനെ കാര്യമാണുതാനും. പക്ഷേ, അവൻ മഹാ ഖിലാഫത്താ! അതറിഞ്ഞാൽ സർക്കാര് വെച്ചേക്കോ? ഹാജിയും സൂക്ഷിക്കണം."

"സൂച്ചിച്ചടക്ക്ണ്."

"ഇത്തിരി തീ മതി, ഒരു രാജ്യം മുഴുവൻ കത്തിക്കാൻ."

"അത് ഇങ്ങളെ കാണുമ്പോഴൊക്കെ ഞമ്മക്കു തോന്നാറുണ്ട്!"

വേലുമ്മാൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. അയാൾ പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് ഹാജി പിറുപിറുക്കുകയും ചെയ്തു.

"ഹമ്ക്ക്!"

പക, ഉമിത്തീപോലെ നീറിനീറിക്കിടന്നു. ആ കുടുംബത്തെ തൻറെ വരുതിയിൽ കൊണ്ടുവരുവാൻവേണ്ടി പലപാടും വേലുമ്മാൻ യത്നിച്ചു. ഓരോ പരാജയവും കൂട്ടുതൽ വാശിയുണ്ടാക്കി. എന്തു ചെയ്യും? എതിരാളിയുടെ താത്പര്യങ്ങൾ വേരറുത്തിട്ടാണ് വേലുമ്മാൻ ഇന്നേവരെ പകപോക്കിയിട്ടുള്ളത്. പക്ഷേ, ഒരു സ്കൂൾ മാസ്റ്ററുടെ താത്പര്യം തികച്ചും അവ്യക്തവും അസാരവുമാണ്. കോടാലികൊണ്ടു കുറുന്തോട്ടി കീറാൻ യത്നിക്കുകയായിരുന്നു. ഓരോ വെട്ടും മഴ മണ്ണിൽ പൂഴ്ത്തുകയാണ്. അയാൾ സ്വയം പിറുപിറുത്തു: "അങ്ങനെയുണ്ടായിട്ടില്ല, ഇതേവരെ!"

വേലുമ്മാൻറെ വാശി മൂക്കുകയാണെങ്കിലും അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയുടെ വീറ് അസ്തമിച്ചു. വസ്തു തൻറെ പേരിൽ ചാർത്തിക്കിട്ടിയെന്നതുമാത്രമല്ല മരുമകളുമായി ഭർത്താവ് അകലുകയും ചെയ്തുവല്ലോ. മേലാലുള്ള സമ്പാദ്യങ്ങൾക്കുകൂടി അതൊരുറപ്പാണ്. ആ ീ സംതൃപ്തയായി: "ഇനി എവിടെയെങ്കിലും കിടന്നു തുലഞ്ഞുപോകട്ടെ."

"പക്ഷേ, അത്ര അധികപ്രസംഗം പാടുണ്ടോ?" എന്നായി വേലുമ്മാൻ. "അവന്ന് എന്നോട് ഒരു വാക്കു പറഞ്ഞുകൂടേ? ആ മാപ്പിളയുടെ അടുത്തു പോണോ?"

"ചേരേണ്ടതു തമ്മിലല്ലേ ചേരൂ!" ഭാര്യ ഇടയ്ക്കൊന്നു തിരുകിക്കൊടുത്തു.

"ഉം!" വേലുമ്മാൻ കനത്തിലൊന്നു മൂളി. പൈശാചികമായിരുന്നു ആ മൂളൽ.

തനിക്കെതിരായി നടക്കുന്ന യുദ്ധമുറകളൊക്കെ മാസ്റ്റർ മനസ്സിലാക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ, അനങ്ങിയില്ല. സ്വന്തം പ്രാരബ്ധങ്ങൾതന്നെ പിടിപ്പതുണ്ട്. ആ ഗതികെടുത്തുന്ന വയറുവേദന വർദ്ധിക്കുകയാണ്. ട്യൂഷൻ ചുരുക്കേണ്ടിവന്നു. കഷ്ടപ്പാടു വർദ്ധിച്ചു. അയാൾ അധികമൊന്നും സംസാരിക്കാതെയായി. മാധവിയമ്മയും നിശ്ശബ്ദയായിക്കൊണ്ടു വരികയാണ്. അവർ കൂടെക്കൂടെ ഭർത്താവിനോടു ചോദിച്ചു: "ഇന്നു വയറു വേദനയെങ്ങനെയുണ്ട്?"

"ഇന്നലത്തെ മാതിരിതന്നെ."

"വല്ല വൈദ്യന്മാരെയും കാട്ടാതെ ഇതും വെച്ചു കളിച്ചാലോ?"

"ഈശ്വരൻ ഈ രോഗം അറിഞ്ഞു തന്നതാണ്. തിന്നാനില്ലാത്തവനു വയറ്റിൽ വേദനയാണ് നല്ല രോഗം!"

മാധവിയമ്മയ്ക്ക് ആ ഫലിതം രസിച്ചില്ല. പഴയ കാലത്താണെങ്കിൽ അവർ ശുണ്ഠിയെടുക്കുകയും ചെയ്യും. പക്ഷേ, ഇന്നവർ അതു കേട്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു.

ഇന്നു മാസ്റ്ററും മാറിക്കൊണ്ടുവരികയാണ്. കുട്ടികൾ ക്രമമായി സ്കൂളിൽ പോയില്ലെങ്കിൽ മുമ്പൊക്കെ മാധവിയമ്മയുടെ നേരെ തട്ടിക്കയറും: "വയ്യെങ്കിൽ അവര് സ്കൂളിൽ പോകണ്ടാ. അവിടെ തലചുറ്റി വീഴേണ്ടല്ലോ."

പതയ്ക്കുന്ന വെള്ളമെടുത്തു കുടിച്ചു വയറ്റിൽവേദനയ്ക്കു ശമനം വരുത്തി ഒറ്റയ്ക്കു സ്കൂളിൽ പോവുകയുംചെയ്യും.

പത്താം തീയതി കഴിഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ വല്ലപ്പോഴുമാണ് അടുപ്പിൽ തീ പുകയുന്നത്. തികച്ചു കീറാത്ത വ ങ്ങൾ ആ വീട്ടിലില്ല. ആരും ആരോടും പരാതിപറഞ്ഞില്ല. നിർദ്ദേശങ്ങളും ശാസനകളുമില്ല. സന്ധ്യാകാലത്തെ പാമ്പിൻകാവുപോലെ ആ വീട് ഇരുണ്ടുവരികയാണ്. കൂടണയാൻ വരുന്ന കിളികളുടെ ശബ്ദംപോലെ, കുട്ടികളുടെ കളിയും ചിരിയും മാത്രം കൂടെക്കൂടെ കേട്ടു. എല്ലാ വേദനകളിലും പ്രസാദാത്മകമായ ഒരു ശബ്ദംമാത്രം പൊങ്ങിവന്നു. അത് രാധയുടേതായിരുന്നു. അവളൊരു കുടമണിപോലെ ആ വീടിൻറെ എല്ലാ മൂലയ്ക്കലുമെത്തി.

"എന്തിനാ രാധേ, ഇങ്ങനെ ചിരിക്കുന്നത്?" ഇടയ്ക്ക് മാധവിയമ്മചോദിച്ചു.

"പിന്നെ, വെറുതെ കരയാൻ വയ്യോ, അമ്മേ?" ഉടനെ വരും അവളുടെ മറുപടി. അതിൻറെ കൂടെ കുലുങ്ങിച്ചിരിയും.

"എന്നാൽ കിലുക്കാംപെട്ടിയായി അങ്ങനെ നടന്നോ."

അപ്പോഴും അവൾ ചിരിച്ചു.

അമ്മയും മകളും തമ്മിലുള്ള സംഭാഷണം ശ്രദ്ധിച്ച മാസ്റ്റർ പറഞ്ഞു: “എന്തിനാ മാധവീ, ചിരിക്കുന്നവരെക്കൂടി കരയിപ്പിക്കുന്നത്?”

ആ ചോദ്യത്തോടെ അവിടെ ഒരു നിശ്ശബ്ദത വ്യാപിച്ചു. മാധവിയമ്മയും തലതാഴ്ത്തി അടുക്കളയിലേക്കു പോയി.

മാധവിയമ്മയ്ക്ക് ഇപ്പോൾ അപസ്മാരമിളകാറില്ല. ഇടയ്ക്കു തലചുറ്റലുണ്ടാകും. കുറെ നേരം കണ്ണുംചിമ്മിക്കിടക്കും. ആകെ വിയർപ്പിൽ കുളിച്ചുകിടക്കുന്ന അമ്മയ്ക്ക് ബാലാമണി വീശിക്കൊടുത്തു. രാധ കുറച്ചു പച്ചവെള്ളവുമായെത്തി. അതു കുടിച്ച് ഒന്നു നിവർന്നിരുന്നു. നെടുവീർപ്പിട്ടു. എന്നിട്ട്, തലമുടി കൂട്ടിപ്പിടിച്ചു കെട്ടിക്കൊണ്ട് അടുക്കളയിലേക്കു കടക്കുകയും ചെയ്തു.

“എന്തേ അമ്മയ്ക്ക്?” മാസ്റ്റർ ചോദിച്ചു.

“തലചുറ്റൽ.”

“ഉ–ം.” ഒരു മൂളൽ മാത്രം.

പിന്നെ കുന്നിരിക്കും. എന്തൊക്കെയോ വിചാരിക്കും. വിശപ്പു പൊറുക്കാതുള്ള ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ നിലവിളിയാണ് പലപ്പോഴും ആ ഇരിപ്പിൽ നിന്ന് എഴുന്നേല്പിക്കുക പതിവ്. അയാൾ അവനെ വിളിച്ചടുത്തിരുത്തി, ഏഴു വെള്ളക്കുതിരകളെ പൂട്ടിയ തേരിൽ നായാട്ടിനു പോയ രാജകുമാരൻറെ കഥ പറഞ്ഞു കൊടുക്കും. വിശ്വവും താടിക്കു കൈയുംകൊടുത്ത് ആ കഥ കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കും. പലപ്പോഴും ‘എന്നിട്ട്’ എന്നു ചോദിക്കുന്നത് വിശ്വമാണ്. ഏഴു വെള്ളക്കുതിരകളെ പൂട്ടിയ രഥത്തിലിരിക്കുന്ന ആ രാജകുമാരൻ നായാട്ടിനു വനാന്തർഭാഗത്തേക്കു പോകുന്നതും അവിടെവെച്ച് ഒരു പാറയായി നിന്നിരുന്ന അസുരൻ പെട്ടെന്നു ഗുഹപോലെ വായ പിളർന്നു രാജകുമാരനെ തേരോടുകൂടി വിഴുങ്ങുന്നതുമായ കഥ കേൾക്കുമ്പോൾ വിശ്വം തന്നെത്താൻ വിസ്മരിക്കും. എന്നിട്ടു ഞെട്ടിത്തെറിച്ചുകൊണ്ടു ചോദിക്കും: “അയ്യോ, അസുരൻ വായ പൂട്ടിയോ?”

“ഉവ്വ്.”

“വായിൽ പല്ലില്ലേ?”

“ഓരോ പല്ല് ഈ കോലായോളം വലുപ്പമുണ്ട്.”

“രാജകുമാരൻറെ മേലൊക്കെ തട്ടില്ലേ?”

“രാജകുമാരൻ തേരിലല്ലേ?” അതു പറഞ്ഞത് ഗോപാലകൃഷ്ണനാണ്.

“എന്നിട്ട്?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“ആ ഗുഹയുടെ അറ്റത്തു നീണ്ടുപോകുന്ന കുഴൽവഴികളുണ്ട്. അതൊക്കെ അസുരൻറെ വയറ്റിലെ കുടലുകളാണ്. രാജകുമാരൻ ആ കുഴൽവഴികളിലൂടെ തേരോടിച്ചു പോയിപ്പോയി. ഒടുവിൽ ഒരു മൈതാനത്തു

വന്നു ചേർന്നു. ആ മൈതാനത്ത് അതിസുന്ദരിയായ ഒരു രാജകുമാരി കിടന്നുറങ്ങുന്നു."

"രാജകുമാരി കമ്മലിട്ടിട്ടുണ്ടോ?" രാധയ്ക്ക് ഒരു സംശയം.

"ഉണ്ട്."

"കഴുത്തിലോ?"

"അനേകം ആഭരണങ്ങൾ! ഒക്കെ രത്നം പതിച്ചതാണ്."

"മുല്ലപ്പൂത്തൈലം പുരട്ടിയിട്ടുണ്ടോ?"

"പിന്നെ! രാജകുമാരൻറെ തേരൊലി കേട്ടപ്പോൾ രാജകുമാരി ഞെട്ടിയുണർന്നു."

"പേടിച്ചോ?" ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല. രാജകുമാരിക്കു രാജകുമാരനെ വലിയ ഇഷ്ടമായി. ഒരു മന്ത്രം പറഞ്ഞുകൊടുത്തു. അതു ജപിച്ചു തേരിൽക്കയറിയിരുന്നാൽ എവിടെ വേണമെങ്കിൽ പോകാം."

"ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തൊക്കെ പോയി നോക്കാവോ?" വിശ്വം ധൃതിയിൽ ചോദിച്ചു.

"ഉവ്വ്. എന്നിട്ട്, രാജകുമാരനും രാജകുമാരിയും മന്ത്രം ജപിച്ചു തേരിൽക്കയറിയിരുന്നു. കാടും മേടും മൈതാനങ്ങളും പുഴകളുമൊക്കെ കടന്ന് ആ തേരങ്ങനെ പോയി..."

ഏഴു വെള്ളക്കുതിരകളെ പൂട്ടിയ ആ തേരു പായുന്നതിനിടയിൽ ആഴ്ചകളും മാസങ്ങളും കടന്നുപോയി. മാസ്റ്ററുടെ വീട്ടിലെ കഷ്ടപ്പാടു വർദ്ധിക്കുകയുംചെയ്തു. നിഭൃതനിശ്ശബ്ദയായ ബാലാമണിയെ രോഗം കാർന്നുതിന്നുന്നത് ആരും അറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. ഒരു ദിവസം അവൾ കിടപ്പിലായി.

"എന്താ, മോളേ?" മാധവിയമ്മ ചോദിച്ചു.

"വയ്യാ അമ്മേ!" അമ്പേ തളർന്ന സ്വരത്തിലായിരുന്നു ബാലാമണിയുടെ ഉത്തരം.

മാധവിയമ്മ നിശ്ശബ്ദമായി മാസ്റ്ററുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. അയാൾ മുഖം താഴ്ത്തി കുടയുമെടുത്തു പുറത്തേക്കു കടന്നു.

"ജ്യേഷ്ഠത്തിക്കെന്താ?" വിശ്വം രാധയോടു പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു.

"ദീനമാണ്."

"എന്തിനാ ദീനം വന്നത്?"

"ആളുകൾക്കു ദീനം പിടിക്കില്ലേ?"

"എനിക്കും പിടിക്ക്വോ?"

"ഉ-ം."

"രാധയ്ക്കോ?"

"പിടിക്കും."

"ഹേ!"

അതവനു വിശ്വസിക്കാൻ വയ്യായിരുന്നു. ആ വീട്ടിൽ അവൻറെ ആരാധനാകേന്ദ്രം രാധയാണ്. തനിക്കറിയാത്ത അനേകം കാര്യങ്ങൾ രാധയ്ക്കറിയാം. എങ്ങനെയാണിതൊക്കെ മനസ്സിലാകുന്നത്? അവൾക്കു ചുറ്റും ഒരു പരിവേഷമുള്ളതുപോലെ, വിശ്വത്തിനു തോന്നി; അതിനെക്കുറിച്ചൊരു പേടിയും. അവൻ വീണ്ടും ചോദിച്ചു.

"രാധയ്ക്കും ദീനം പിടിക്ക്വോ?"

"പിടിക്കും."

"വേണ്ടാ, ദീനം പിടിക്കേണ്ടാ."

അവൾ ചിരിച്ചു. എന്തിനാണ് ചിരിച്ചതെന്ന് വിശ്വത്തിനു മനസ്സിലായില്ല. കൂടുതൽ ചോദിക്കാൻ ധൈര്യപ്പെട്ടതുമില്ല.

കുറെ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മരുന്നുകളുമായി മാസ്റ്റർ തിരിച്ചെത്തി. മരുന്നുകൾ കുട്ടിക്കു കൊടുത്തിട്ട് അയാൾ ഭാര്യയെ ഉമ്മറത്തേക്കു വിളിച്ചു സ്വകാര്യം പറഞ്ഞു:

"എല്ലാം തീർന്നു."

"എന്തേ?"

"ഇനി സ്കൂളിലേക്കും പോകേണ്ടിവരില്ല."

"എന്തുപറ്റി?"

"ഭീമഹരജി!"

മാധവിയമ്മ കാര്യം മനസ്സിലാകാതെ അയാളുടെ മുഖത്തേക്കു തുറിച്ചു നോക്കി.

"നിൻറെ അമ്മാമൻ ചെയ്യുന്ന ഉപകാരങ്ങൾ. എൻറെ പേരിൽ ഭീമഹരജി തയ്യാറാക്കി നാട്ടുകാരെക്കൊണ്ടൊക്കെ ഒപ്പിട്ടുവിക്കുന്നു."

"എന്തിന്?"

"ഞാൻ തെമ്മാടിയാണ്, സർക്കാരിന്നെതിരാണ്, മാസ്റ്ററാക്കിവക്കൊൻ കൊള്ളില്ല. വെച്ചാൽ നാട്ടുകാർ കുട്ടികളെ സ്ക്കൂളിലേക്കയയ്ക്കില്ല. അങ്ങനെ പലതും എഴുതീട്ടുണ്ടത്രേ."

"ഉള്ള കഞ്ഞിയിലും മണ്ണു വാരിയിടുകയാണോ?"

"അതേ."

"ആ ചെകുത്താൻ ചത്താൽ പുല കുളിക്കാതെ കഴിഞ്ഞു." മാധവിയമ്മ അമർത്തിപ്പറഞ്ഞു: "ഉയരത്തു നില്ക്കുന്നത് ഊക്കിൽ വീഴും!" നിറഞ്ഞ കണ്ണുകൾ തുടച്ച് അവർ അകത്തേക്കു പോയി. മാസ്റ്റർ ഭാര്യയുടെ ആ പോക്കു നോക്കി. ഇന്നേവരെ അമ്മാമനെപ്പറ്റി ഇത്രയും കടുത്ത സ്വരത്തിൽ അവർ സംസാരിച്ചിട്ടില്ല. സ്വന്തം കുഞ്ഞുങ്ങൾക്കുവേണ്ടി കേഴമാനും യുദ്ധം വെട്ടും.

മാസ്റ്റർ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു ചിന്തിക്കുകയാണ്. ചിന്തയാണോ? മനസ്സ് ഒഴുകിയൊഴുകിപ്പോകുന്നു. വിശ്വം പതുക്കെ അടുത്തു ചെന്നു ചോദിച്ചു:

"പുഴ കടന്നു വലിയ രാജ്യത്തിലെത്തിയിട്ട്?"

"എന്ത്?" മാസ്റ്റർ തലയുയർത്തി നോക്കി.

"ഏഴു വെള്ളക്കുതിരയെ പൂട്ടിയ തേര് പുഴയുടെ മീതെ ഒഴുകിപ്പോയില്ലേ? എന്നിട്ടൊരു രാജ്യത്തെത്തിയില്ലേ? എന്നിട്ടു പിന്നെ..."

"ഇപ്പോഴങ്ങോട്ടു പോവൂ, എന്നെ ഉപദ്രവിക്കാതെ." മാസ്റ്റർ മുഖം തിരിച്ചു.

നിരാശനായ വിശ്വനാഥൻ ആ രാജകുമാരൻറെ ഭാവിയെപ്പറ്റി ഉത്കണ്ഠാകുലനായി അകത്തേക്കു കടന്നു. രാധയുടെ അടുത്തുചെന്നു നിശ്ശബ്ദനായി ഇരുന്നു.

"എന്തേ, വിശ്വം?" രാധ ചോദിച്ചു.

"ഒന്നൂല്ല." അവൻറെ കൺപീലികൾ നനഞ്ഞിരുന്നു. രാധ ആ കണ്ണുകളിലേക്ക് ആർദ്രമായി നോക്കി.

നാല്

"ഇങ്ങനെ വന്നതെന്തിനേ!"

ഗോപിക്കുറുപ്പ് നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നതേയുള്ളു. ഒരു കുറ്റവാളിയുടെ ഭീരുത്വമായിരുന്നില്ല. ഒരു സർവ്വപുച്ഛക്കാരൻറെ മുഖഭാവം. 'നീയാണോ

ഇതു ചോദിക്കുന്നത്?' എന്ന മട്ടിൽ അയാൾ ആ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"ഇങ്ങനെ വേണ്ടിയിരുന്നോ?" വീണ്ടും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ചോദിച്ചു.

"പിന്നെ?"

"നേരെ മര്യാദയ്ക്കു വരാമായിരുന്നില്ലേ?"

"എനിക്കതിന് അധികാരമുണ്ടോ?"

"അവനവനോടുതന്നെ ചോദിക്കൂ."

"ചോദിച്ചു."

എന്നിട്ടെന്തുത്തരം കിട്ടി എന്ന് അവളന്വേഷിച്ചില്ല. അസുഖപ്രദങ്ങളായ സമാധാനങ്ങൾ ആരാണ് കൊക്കയിട്ടു പിടിക്കാൻ ഇഷ്ടപ്പെടുക? അവൾ സംഭാഷണം മാറ്റി: "ഇങ്ങോട്ടു കടന്നിരിക്കൂ."

"വേണ്ടാ."

"ഉ–ം?"

"ഞാൻ പോണു."

"ഇപ്പൊഴോ?"

"മുഹൂർത്തം നന്നല്ലേ?" പരുഷമായിരുന്നു ആ ചോദ്യം.

"നന്നല്ല." അവൾ അമർത്തിപ്പറഞ്ഞു.

ആ ഉത്തരം കുറുപ്പു പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല. അതല്പമൊരു തളർച്ചയുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്തു. എങ്കിലും അയാൾ വിട്ടില്ല: "ഒന്നു കാണണമെന്നേ വിചാരിച്ചുള്ളൂ."

"പക്ഷേ, അതെന്നെ ശിക്ഷിക്കാനാണോ?"

"ആരെയും ശിക്ഷിക്കണമെന്നില്ല; എനിക്കതിനു യോഗ്യതയുമില്ല."

"തീർച്ചപ്പെടുത്തിക്കഴിഞ്ഞോ?"

"കൊല്ലങ്ങൾക്കു മുമ്പേ."

നിശ്ശബ്ദം. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ നെഞ്ചിൽ വന്നു കൊണ്ടു ആ വാക്ക്, ഇനി എന്തു പറയണമെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അനേക ദിവസമായി അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ച ആ രംഗം മുമ്പിൽ വന്നിരിക്കയാണ്. സന്ദർഭങ്ങൾ രണ്ടു പ്രാവശ്യം വരലില്ലെന്നു ജീവിതാനുഭവം അവളെ പഠിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. എങ്കിലും കുഴഞ്ഞുപോകുന്നു.

"ഞാൻ പോണു." കുറുപ്പ് ഒന്നു തിരിഞ്ഞു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഞെട്ടിപ്പോയി. ഇറങ്ങിപ്പോക്ക് ഒരു ഇറങ്ങിപ്പോക്കാണ്. പലപ്പോഴും ജീവിതത്തിൽ പോയവഴിക്കു തിരിച്ചെത്താൻ കഴിഞ്ഞില്ലെന്നുവരും. വേണോ? വേണ്ടേ? ഈ നിമിഷത്തിൽവെച്ചാണ് അതു തീർച്ചപ്പെടുത്തുന്നത്. കുറുപ്പ് ഒരടിവെച്ചു കഴിഞ്ഞു.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി മുമ്പോട്ടു വന്നു പറഞ്ഞു: "നിൽക്കൂ!"

അതൊരിടിവെട്ടായിരുന്നു. ഗോപിക്കുറുപ്പു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. അയാളുടെ മനോജ്ഞമായ കണ്ണുകൾ പതുക്കെ ആ മുഖത്തേക്ക് പാറി

വീണു. വർഷങ്ങൾക്കു മുമ്പ് അവൾ കണ്ട നളൻറെ നോട്ടമായിരുന്നു അത്.

"എന്തേ?"

"പോവ്വാണോ?" അതൊരു കനത്ത ചോദ്യമായിരുന്നു.

"അല്ലാതെ?"

"പാടില്ല."

"ഏ?"

"പാടില്ലെന്ന്!" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഒരടികൂടി മുന്നോട്ടുവെച്ചു.

സ്വതേ പറക്കാൻ നില്ക്കുന്ന തുമ്പിയുടെ പ്രതീതിയുണ്ടാക്കുന്ന ആ മുഖത്ത് എന്തോ കിടന്നു ചിറകടിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി-- ഒരു പൂമ്പാറ്റയുടെ മൃദുലതയും ഒരു കഴുകൻറെ ശക്തിയുമുള്ള എന്തോ ഒന്ന്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി പിടഞ്ഞു സംസാരിച്ചു: "ഞാനാണ് പറയുന്നത്, പോകാൻ പാടില്ലെന്ന്. എന്തിനിങ്ങോട്ടു വന്നു? എന്നെ ശിക്ഷിക്കാനോ? എന്നോടു പകരംവീട്ടാനോ? എങ്കിലതു പറയൂ." അവൾ കുറേക്കൂടി അടുത്തുനിന്നു. കാറ്റത്തുലയുന്ന സാരി ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ മേൽ തടവുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി തുടർന്നു: "ഞാൻ അത്രയ്ക്കൊരു തെറ്റൊന്നും ചെയ്തിട്ടില്ല. എല്ലാം അറിയാം. എൻറെ ഇഷ്ടത്തിനല്ല കാര്യങ്ങൾ നടന്നിരുന്നത്. ഇതൊക്കെ അറിഞ്ഞിട്ടും എന്നോടു പകയാണല്ലോ! ഈ കൊല്ലമത്രയും ഞാനെന്തൊക്കെ വിചാരിച്ചു. എന്തൊക്കെ ചെയ്തു, എത്രയൊക്കെ വേദനിച്ചു എന്നൊന്നു ചോദിക്കാൻപോലും ദയവുണ്ടായില്ല. ഇതാണോ ഇഷ്ടം? എനിക്ക് അങ്ങനത്തെ സ്നേഹം അറിഞ്ഞുകൂടാ."

"എന്നെ പരിഭ്രമിപ്പിക്കുകയാണോ?" കുറുപ്പു ശാന്തമായിത്തന്നെ ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല. അതെനിക്കു സാധിക്കില്ല. ഇഷ്ടമുള്ളവരുടെ അടുത്താണെങ്കിൽ അതൊക്കെ സാദ്ധ്യമാണ്. പക്ഷേ..."

"എനിക്കിഷ്ടമില്ല!" കുറുപ്പു വീറോടെ പറഞ്ഞു: "എങ്കിൽ എന്തിനേ വന്നത്?"

"വെറുതെ."

"അല്ല, പകപോക്കാൻ."

"അല്ല, ഭ്രാന്തുപിടിക്കാൻ."

"എന്നെ ഭ്രാന്തുപിടിപ്പിക്കാനും!" അവളുടെ തൊണ്ടയിടറുന്നുണ്ടായിരുന്നു. "ഞാൻ വളരെ സഹിച്ചു. ജീവിതമാകെ തുലച്ചു. ഒക്കെക്കഴിഞ്ഞ് ഒരു ശവംപോലെ ഇരിക്കുമ്പോൾ, പിന്നെയും എന്നെ കുത്തി പകപോക്കുകയാണ്. ഇത് ഈശ്വരൻ കാണും!" വളരെക്കാലത്തിന്നുശേഷം ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു.

"ഞാനൊന്നും സഹിച്ചില്ല."

"എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. എനിക്കറിയാം. എനിക്കു മനുഷ്യരുടെ ഹൃദയം മനസ്സിലാവും. എന്നെയും മനസ്സിലാക്കണം."

"എന്തു വേണം?"

"പോവരുത്, ഇനി പോയാൽപ്പിന്നെ ഞാനില്ല." ആ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞൊഴുകി. ഗോപിക്കുറുപ്പ് അതു നോക്കി നിന്നു. അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ പഴയ നളൻ സ്ഥാനം പിടിച്ചുവരികയാണ്. ഹൃദയത്തിന്നടിയിലെവിടെയോ ഒളിച്ചുകിടന്നിരുന്ന ആ പല്ലവി പെട്ടെന്നു പൊങ്ങി വന്നു: 'ദയിതേ കേൾ നീ...' ഒരു നിമിഷം. അയാൾ ചോദിച്ചു: "എന്തിനു നില്ക്കുന്നു?"

"ഒന്നു കാണാൻ. അതെങ്കിലും പാടില്ലേ?"

"പക്ഷേ..."

"ഉ–ം?"

"നാട്ടുകാരുണ്ട്."

"നല്ലതു ചെയ്തപ്പോഴൊക്കെ നാട്ടുകാർ സഹായിച്ചോ? ചീത്തത്തം വന്നപ്പോൾ തടുത്തോ?"

"ഇല്ലായിരിക്കാം. എന്നാലും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയെ മാനംകെടുത്താൻ മാത്രം ഞാൻ വേണ്ടല്ലോ."

"അതു ഞാനാണ് തീർച്ചപ്പെടുത്തേണ്ടത്. അവിടെ ഇരിക്കു!" അതൊരു ശാസനയായിരുന്നു.

കുറുപ്പ് ഇരുന്നുപോയി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി മുഖം തുടച്ചു വാതിൽക്കലേക്കു ചെന്നു വിളിച്ചു: "കുഞ്ഞൻനായരേ!"

"ഓ!"

"ആ ആപ്പീസുമുറിയിൽ ഇദ്ദേഹത്തിന് ഒരു കിടക്ക വിരിച്ചു കൊടുക്കു."

അഷ്ടാവക്രൻ അമ്പരന്നുനിന്നു: "ഇയാൾക്കു കിടക്കയോ?"

"എന്താ മിഴിച്ചുനില്ക്കുന്നത്? ചെവി കേൾക്കില്ലേ?"

"ഓ!" അയാൾ കിടക്ക വിരിക്കാൻ പോയി. ഇതൊക്കെ സിങ്കപ്പൂരിലെ സമ്പ്രദായമായിരിക്കാമെന്നു സമാധാനിക്കയും ചെയ്തു. എന്നിട്ടും ഗോപിക്കുറുപ്പു കിടന്നപ്പോൾ അയാൾ പുറമേനിന്നു മുറിയുടെ വാതിൽ ഓടാമ്പലിട്ടു. അതു കണ്ടപ്പോൾ തടിമാടൻ ശങ്കുവിന്നും കുഞ്ഞൻനായരുടെ ബുദ്ധിയെക്കുറിച്ച് അഭിനന്ദനം തോന്നി.

"നന്നായി!" അവൻ പതുക്കെ പറഞ്ഞു.

"വിശ്വസിക്കാവോ?"

"വയ്യാ!"

അവർ മനസ്സമാധാനത്തോടെ കൂർക്കംവലിച്ചുറങ്ങാനും തുടങ്ങി. പക്ഷേ, രണ്ടു മനുഷ്യർ അന്ന് ആ വീട്ടിൽ ഉറങ്ങിയില്ല, അവർ

ഭൂതകാലത്തെ അയവിറക്കുകയും വർത്തമാനകാലത്തോടു സമരം ചെയ്യുകയുമായിരുന്നു.

കരഞ്ഞുവീർത്ത കണ്ണുകളുമായി രാവിലെ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി കുറുപ്പിനെ സമീപിച്ചു: "പോവരുത്."

"ഇനിയും?"

"എന്നും."

"ഹേ!"

"ശാന്തയെ കുറച്ചു നൃത്തം പഠിപ്പിക്കണമെന്നുണ്ട്."

"ആ ശങ്കുണ്ണിയെ ഏർപ്പാടു ചെയ്തുതരാം."

"അവനവനുതന്നെ ചെയ്താലെന്താ?"

"ഞാൻ ആ ലോകമൊക്കെ വിട്ടിരിക്കുന്നു."

"വിട്ട ലോകത്തിലേക്ക് തിരിച്ചുവരികയില്ലേ?" ഇതും പറഞ്ഞ് അവൾ തലതാഴ്ത്തിനിന്നു. പെട്ടെന്ന് അവളിൽ ഒരു പരിവേഷം പരന്നപോലെ കുറുപ്പിനു തോന്നി. പണ്ടു വേലിക്കടുത്തു തൻറെ ചൊല്ലിയാട്ടത്തെ അഭിനന്ദിച്ചുകൊണ്ടുനിന്ന അതേ നില്പ്. അയാൾ ആകെയൊന്നു നോക്കി. സാന്ധ്യപ്രകാശത്തിൽ കൂമ്പാൻ മടിച്ചുനില്ക്കുന്ന ഒരു താമര.

"അതൊക്കെ--"

"വിഷമമാവില്ല." ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി വാചകം പൂർത്തിയാക്കി.

"ഞാൻ കൂടെക്കൂടെ വരാം."

"ഇവിടെ താമസിച്ചു പഠിപ്പിക്കണം."

"അമ്മയുണ്ട്."

"ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു പോവരുതേ? അല്ലെങ്കിൽ അവരെ ഇങ്ങോട്ടു കൊണ്ടുവരരുതേ?"

അയാൾ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു ചിന്തിച്ചു. അഥവാ ചിന്തിക്കുന്നുവെന്നു നടിച്ചു. കെട്ടി നിർത്തിയിരുന്ന അണ പൊട്ടിയിരിക്കയാണ്. അവിടെയൊരു തള്ളിയൊഴുക്കാണ്. കാര്യകാരണബന്ധങ്ങൾക്കു സ്ഥാനമില്ല. ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങൾ ചിന്തയാണെന്നു നടിക്കുന്നുവെന്നുമാത്രം.

"എന്താ?" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി വീണ്ടും ചോദിച്ചു.

"ഉം-ം."

അന്നുതുടങ്ങി ഉമ്മറത്തെ മുറി ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ താമസസ്ഥലമായി. കുഞ്ഞൻനായരും ശങ്കുവും അത്ഭുതപ്പെട്ടു. ഒരു കള്ളനെ പിടിച്ചതിൻറെ പരിണാമം ഇങ്ങനെയാവുമെന്ന് അവരോർത്തില്ല.

"എവിടുന്നു വന്നുചാടി?"--ശങ്കു അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

"കഥകളിക്കാരനാ!"

"കളി നിശ്ചയിച്ചിട്ടുണ്ടാവും."

"ഏതൊക്കെ കഥയാണ് ആട്ടക എന്നു കണ്ടറിയണം!" അഷ്ടാവക്രൻ നായർ സാകൂതമായി ശങ്കുവിനെ ഒന്നു കടാക്ഷിച്ചു.
"അപകടക്കാരനാണോ?"
"ഇക്കാലത്ത് ആർക്കും എന്തും എങ്ങനെയും ആവാം."
"എന്തൊരു മയക്കുവിദ്യയേ ഉണ്ടായത്?"
"വേഗം വേഗം മയങ്ങുന്ന ഒരു കാലം! എൻറെ സ്ഥിതിതന്നെ നോക്കൂ. മൂന്നു കുട്ടികളുടെ അമ്മയല്ലേ..."
"നമുക്ക് ആ വിദ്വാനെ പിടിച്ചുവയ്ക്കേണ്ടായിരുന്നു."
"കള്ളൻ കാര്യസ്ഥനാവും എന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോ. ഏതായാലും ഞാനൊന്നും പറഞ്ഞില്ല."
കുഞ്ഞൻനായർ പലതും പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. എല്ലാ അതിരുവരമ്പുകളും മുറിയാൻ പോവുകയാണെന്ന് അയാൾ വിചാരിച്ചു. മേച്ചിൽപ്പുറത്തലഞ്ഞു ശീലിച്ച പശു ആലയിൽ എന്ന് ഉള്ളിൽ കണക്കാക്കുകയും ചെയ്തു. കുറുപ്പിൻറെ ചലനങ്ങളെ അയാൾ എപ്പോഴും ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി. അയാളുടെ വാക്കുകൾക്കുനേരെ ചെവി കൂർപ്പിച്ചുപിടിച്ചു. അങ്ങനെ ദിവസങ്ങളും മാസങ്ങളും കടന്നുപോയി. 'കാണും, ഒരു ദിവസം കാണും.' കുഞ്ഞൻനായർ പ്രതീക്ഷിച്ചു. കുഞ്ഞൻനായരുടെ സൂചനകൾക്കനുസരിച്ച് ശങ്കുവും പ്രതീക്ഷിച്ചു. അത്ഭുതം ഒന്നുമില്ല!
കുറുപ്പ് അധികമായി സംസാരിച്ചതുതന്നെയില്ല. നന്നേ രാവിലെ എഴുന്നേല്ക്കും, കുളിക്കും, അലക്കിയ മുണ്ടും തോർത്തും ധരിക്കും. ഒന്നും ആവശ്യപ്പെടുകയില്ല. ഒരു നിർദ്ദേശവുമില്ല. ശങ്കു വാതില്ക്കൽച്ചെന്നു കാപ്പി കാലമായെന്നു പറഞ്ഞാൽ, എഴുന്നേറ്റു തളത്തിൽ വരും. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയും അയാളും അഭിമുഖമായിരുന്നു കാപ്പി കുടിക്കും. രണ്ടാളും വിശേഷിച്ചൊന്നും പറയുന്നില്ല.
"ഇഡ്ഡലി ഇനി വേണ്ടേ?"
"വേണ്ടാ."
"ചട്ട്ണി?"
"അല്പം."
"ഇനി കാപ്പി?"
"വേണ്ടാ."
പിന്നെ നീണ്ട നിശ്ശബ്ദത. അതിനിടയിൽ ശാന്ത കലമ്പൽ കൂട്ടിയെന്നുവരും. അവളൊരു വായാടിപ്പെണ്ണാണ്, ദുശ്ശാഠ്യക്കാരിയുമാണ്.
"കുറുപ്പമ്മാന് എപ്പോഴും ആലോചനയാണ്, അമ്മേ."
"നിനക്ക് ആലോചന അശേഷം ഇല്ലതാനും!" അമ്മ പറയും.
"അത്യോ, കുറുപ്പമ്മാൻ, എനിക്കാലോചനയില്ലേ?"

കുറുപ്പ ചിരിച്ചുകൊണ്ട് അവൾക്ക് അസ്സലാലോചനയുണ്ടെന്നു മുദ്ര കാണിക്കും; എന്നിട്ടൊന്നു ചിരിക്കുകയും ചെയ്യും.

പിന്നീട്ടു പുറത്തളത്തിൽവെച്ചു നൃത്താഭ്യാസമാണ്. അത് ഒന്നര മണിക്കൂറിലധികം നീണ്ടുനില്ക്കും. ശാന്തയ്ക്ക് അതു വലിയ രസമായിരുന്നു. എന്തെങ്കിലുമൊന്നു ചെയ്യാമല്ലോ. കുറുപ്പു വരുന്നതുവരെ ആ കുട്ടിയുടെ ജീവിതം വൈചിത്ര്യശൂന്യമായിരുന്നു. ഭക്ഷണം കഴിക്കുക, നല്ല നല്ല ഉടുപ്പു കളണിഞ്ഞു സ്കൂളിൽ പോവുക, തിരിച്ചുവന്ന് അമ്മയുടെയോ ശങ്കുവിൻറെയോ പിന്നാലെ കുറെ നടക്കുക, ഒരു പരിഷ്കൃതവനിതയായി വളരാനുള്ള അമ്മയുടെ വിദ്യാഭ്യാസം കൈക്കൊള്ളുക––ഇവയിൽ ഒതുങ്ങിയിരുന്ന ജീവിതം. അയൽപക്കത്തെ കുട്ടികളുമായി കളിക്കാൻ അവളെ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ സമ്മതിച്ചില്ല. 'ചെറ്റപ്പിള്ളരുമായി കൂട്ടുകൂടി വേണ്ടാത്തതൊക്കെ പഠിക്കും' എന്നായിരുന്നു അവരുടെ അഭിപ്രായം. തൻറെ മകൾ ഒരു പരിഷ്കൃതവനിതയായി വളരണമെന്ന് ആ അമ്മയ്ക്കും കണിശമായി വാശിയുണ്ടായിരുന്നു. മുന്തിയ സാരികളും ലിപ്സ്റ്റിക്കും ക്യൂട്ടക്സും റിസ്റ്റ് വാച്ചും ഹാൻഡ് ബാഗുമായി വിലസുന്ന ഒരു മകളെയാണ് അവർ ഭാവിയിലേക്ക് പ്രതീക്ഷിക്കുന്നത്. ഇവയുടെകൂടെ അല്പം സംഗീതവും നൃത്തവും, ഒരു പുഷ്പത്തിനു സൗരഭ്യമെന്നപോലെ ചേർന്നിരിക്കുന്നതു നല്ലതാണല്ലോ. ഉയർന്ന മണ്ഡലങ്ങളിൽ കിടന്ന് അവൾ വിലസണം. നാലാൾ അവളെ അറിയണം. നാലുപേരോടു വർത്തമാനം പറയാൻ സാധിക്കണം. തനിക്കു സാധിക്കാതെ പോയതൊക്കെ തൻറെ മകളിലൂടെ നേടണമെന്ന് അവർ ആശിക്കുന്നു. 'അവളെ ഞാനൊരു നിലയ്ക്കെത്തിക്കും.' കൂടെക്കൂടെ അവർ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു. ആ പ്രതിജ്ഞ നിറവേറ്റാനുള്ള ഒരു തീവ്രയത്നം ആ കുടുംബത്തിൽ ആരംഭിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു.

ഇതിനിടയിൽ അയൽപക്കത്തെ കുട്ടികൾ പറങ്കിമാവിൽ പൊത്തിപ്പിടിച്ചു കയറുന്നതും മാഞ്ചുവട്ടിൽവച്ച് അടികലശലുണ്ടാക്കുന്നതും പറങ്കി യണ്ടി എറിഞ്ഞു കളിക്കുന്നതും കൊത്തങ്കല്ലാടുന്നതും വട്ടുകളിക്കുന്നതുമെല്ലാം അസൂയ നിറഞ്ഞ കണ്ണുകളോടെ ശാന്ത നോക്കിനിന്നു. അപ്പോഴൊക്കെ അവൾ വിചാരിച്ചു: 'ഹൗ! അവർക്കെന്തൊക്കെ കളിക്കാം!'

എന്നിട്ട് ജാലകപ്പഴുതിലൂടെ വെള്ളിമേഘങ്ങൾ നീങ്ങുന്നതു വീക്ഷിച്ചിരിക്കുക. കുട്ടിക്കു പട്ടുകുപ്പായം തടവുമുറിയാണല്ലോ. ശാന്ത അതേസമയത്തുതന്നെ താൻ അവരക്കൊട്ടിലും മേലെയാണെന്നൊരു വിചാരവും വളർത്തിക്കൊണ്ടുവന്നു. അമ്മയുടെ നിരന്തരോപദേശങ്ങൾ ആ ഇളം മനസ്സിൽ ഊറിക്കൂടി കട്ടിപിടിക്കുകയായിരുന്നു.

“ഞാൻ വല്യേ കുടുംബത്തില്യാ, അല്ലേ ശങ്കു?” അവൾ വിറകടുക്കിവയ്ക്കുന്ന ഭൃത്യനോടു ചോദിച്ചു.

“പിന്ന്യോ! കൊച്ചമ്മ ഒരു മഹാറാണിയല്ലേ!”

“മഹാറാണിക്കു പറങ്കിമാങ്ങ തിന്നാവോ, ശങ്കു?”

“അയ്യേ!”

“ഞാൻ തിന്നില്ല. ചോദിച്ചതാ. ശങ്കു തിന്ന്വോ?”

“ശങ്കുന് അതൊക്കെ തിന്നാം. തവളയെക്കൂടി തിന്നാം.”

“തവളയെ തിന്ന്വോ?”

“തിന്നില്ല, വേണമെങ്കിൽ തിന്നാം എന്ന്.”

“മഹാറാണി എന്തൊക്കെ തിന്നും, ശങ്കു?”

“കൊച്ചമ്മ തിന്നുന്നതൊക്കെ.”

“എന്തൊക്കെ ഉടുക്കും?”

“കള്ളിയും പുള്ളിയുമുള്ള പട്ടുകുപ്പായം.”

“ഇതുമാതിരിയോ?”

“പിന്നെ!”

പിന്നെയും അവൾക്ക് എന്തൊക്കെയോ ചോദിക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ, ചോദ്യങ്ങൾ അവൾക്കുതന്നെ വ്യക്തമല്ല.

സ്കൂളിലും അവൾക്കു പറയത്തക്ക കൂട്ടുകാരുണ്ടായിരുന്നില്ല. അധികം പാവപ്പെട്ടവരാണ്. അവർക്കാർക്കും മിന്നുന്ന ഉടുപ്പുകളില്ല, ആഭരണങ്ങളില്ല. ആരും വലിയ കുടുംബത്തിലെയല്ല. അതുകൊണ്ട് ഒരതിർത്തി വിട്ടു പെരുമാറാൻ ശാന്ത ഭയപ്പെട്ടു. എന്നാലും ചിലപ്പോൾ അവൾ സ്വകാര്യമായി കൊത്തങ്കല്ലാടിയിട്ടുണ്ട്, മയിൽപ്പീലി കൈമാറിയിട്ടുണ്ട്. അപ്പോഴൊക്കെ കൂട്ടുകാർക്കു നിർദ്ദേശവും കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്: “അമ്മയോടു പറയരുതേ!”

“ഇല്ല.”

അവർ വാക്കു പാലിച്ചു. കാരണം അവർക്ക് ഓർമ്മവയ്ക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല; ആകപ്പാടെ ഒറ്റപ്പെട്ട ഒരു ജീവിതമായിരുന്നു ശാന്തയുടേത്. വിശ്വാസ്യനായ ഒരു കൂട്ടുകാരനുണ്ടായിരുന്നത് സ്ഥലത്തെ പോസ്റ്റ്മാനാണ്. ആ കിഴവൻ അവളുടെ അമ്മയ്ക്കുള്ള കത്തുകളുമായി വരുമ്പോഴൊക്കെ ശാന്ത സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി നിന്നിട്ടുണ്ട്.

‘എന്താ മോളേ?’ എന്നു മധുരമായി ചോദിച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ കടന്നുപോകും. പിന്നീട് അവർ തമ്മിലടുത്തു. “ഈ കത്തൊക്കെ സിങ്കപ്പൂരിൽ നിന്നാണോ?” അവൾ പോസ്റ്റ്മാനോടു ചോദിച്ചു.

“പലേ രാജ്യത്തുനിന്നുമാണ്, മോളേ.”

“ആർക്കാ?”

"പലർക്കും."
"എനിക്കെന്താ പലേ രാജ്യത്തുനിന്നും കത്തു വരാത്തത്?"
"വരും."
"എപ്പോൾ?"
"ഒരു ദിവസം." അയാൾ തൻറെ ഇടവിട്ട പല്ലുകൾ വെളിക്കു കാണുമാറു ചിരിച്ചു കടന്നുപോകും. ശാന്ത ആ പലേ രാജ്യങ്ങളെപ്പറ്റി മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും. അവിടെ വലിയ കുട്ടംബങ്ങളിലെ കുട്ടികൾ ധാരാളമുണ്ടാകും. ഒക്കെ മഹാറാണിമാരായിരിക്കുകയും ചെയ്യും. അവരെ ഒന്നു കാണാൻ കഴിഞ്ഞാൽ! പിറ്റേന്ന് പോസ്റ്റ്മാൻ വന്നപ്പോൾ അവൾ പതുക്കെ ചോദിച്ചു: "പലേ രാജ്യത്തുനിന്നാണോ കത്തുകൾ?"
"അതേ, മോളേ."
"പലേ രാജ്യത്തു മഹാറാണിമാരുണ്ടോ?"
"ഉണ്ടല്ലോ, ധാരാളം!"
"അവരെങ്ങനെയാണ് ഉടുപ്പിടുക?"
"മുന്തിയ ഉടുപ്പുകൾ!"
കിഴവൻ ചിരിച്ചു കടന്നുപോയി. നീങ്ങിപ്പോകുന്ന മേഘമാലകളും 'പലേ രാജ്യ'ത്തെ സുന്ദരികളും സുശീലകളുമായ മഹാറാണിമാരുമായിരുന്നു ശാന്തയുടെ കൂട്ടുകാർ. അവരൊക്കെ നല്ലവരായിരുന്നു. പക്ഷേ, പിന്നെപ്പിന്നെ അവരെല്ലാം ഒരു നുണയാണെന്നു തോന്നാൻ തുടങ്ങി. വ്യസനവും തോന്നി. ആ കാലത്താണ് ഗോപിക്കുറുപ്പു പെട്ടെന്നു വന്നു കയറിയത്. എവിടെനിന്നാണ് അയാൾ വന്നതെന്ന് ശാന്തയ്ക്ക് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു.
"പലേ രാജ്യത്തുനിന്നാണോ വരുന്നത്?" അവൾ പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചുപോയി.
"ഉം." ഗോപിക്കുറുപ്പ് ഒരിളംചിരിയോടെ മൂളി. ആ കാരണംകൊണ്ടു തന്നെ കുറുപ്പമ്മാനെ അവൾക്കിഷ്ടമായി. അവിടങ്ങളിലെ എന്തെല്ലാം കഥകൾ ചോദിക്കാം! അവൾ മഹാറാണിമാരെപ്പറ്റിയും രാജകുമാരന്മാരെപ്പറ്റിയുമെല്ലാം ചോദിച്ചു. എല്ലാറ്റിനും ഗോപിക്കുറുപ്പു വ്യക്തമായി ഉത്തരം നൽകി. ആ രാജകുമാരിമാരെല്ലാം സുന്ദരിമാരാണ്. അവർക്കെല്ലാം എമ്പാടും ആടകളും ആഭരണങ്ങളുമുണ്ട്. അവരൊക്കെ ഇളങ്കാറ്റുപോലെയാണ് സഞ്ചരിക്കുന്നത്. അവരെസ്സംബന്ധിച്ചതെല്ലാം മധുരമാണ്. എന്നല്ല, എല്ലാവരും ഒന്നാംതരം നർത്തകികളുമാണ്.
"ഞാനും അങ്ങനെയാവോ?"
"തീർച്ച."
ശാന്ത വളർന്നുവരുന്നതനുസരിച്ചു ചോദ്യങ്ങൾ കുറഞ്ഞുവന്നു. വിത്തു നനയുന്ന കാലംപോയി. ഇന്നു ചോദ്യങ്ങൾ മുളച്ചുകഴിഞ്ഞു അവ

പയറുമുളകൾപോലെ, അകത്തോട്ടു വളഞ്ഞു മുട്ടുകുത്തിനിൽക്കുകയാണ്. എല്ലാ ചോദ്യങ്ങളും തന്നോടുതന്നെ. അതിനുള്ള ഉത്തരങ്ങൾ പ്രവൃത്തികളിൽ പ്രതിഫലിച്ചു. അവൾ കൂടുതൽ നന്നായി ഉടുപ്പിട്ടു. കൂടുതൽ ചന്തത്തിൽ അണിഞ്ഞൊരുങ്ങി, കൂടുതൽ നന്നായി പഠിച്ചു, കൂടുതൽ നന്നായി നൃത്തം വെച്ചു.

"ശാന്ത തെളിയുന്നുണ്ട്, ഇല്ലേ?" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ചോദിച്ചു.

"ഉവ്വ്." കുറുപ്പ പറഞ്ഞു. പുതിയ സങ്കല്പങ്ങൾ, പുതിയ അഭിലാഷങ്ങൾ, പുതിയ പ്രവർത്തനങ്ങൾ––ഇവയെല്ലാം ആ വീട്ടിൽ താളം ചവിട്ടുകയായിരുന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയും കുറുപ്പും അവ നിശ്ശബ്ദരായി നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ദിവസങ്ങൾ ആവിധം കടന്നുപോകുമ്പോൾ, കുഞ്ഞൻനായർക്ക് ഒരസുഖം. അയാൾ പ്രതീക്ഷിച്ചതുപോലെ ഒന്നും നടക്കുന്നില്ല. നടന്നില്ലെങ്കിൽ തനിക്ക് അപകടമുണ്ടായിട്ടല്ല. കാര്യങ്ങൾ ഏതെങ്കിലും ഒരു വകുപ്പിൽ പെടുത്തണമല്ലൊ! അയാൾ ശങ്കുവിനോടു സ്വകാര്യമായി ചോദിച്ചു: "സന്ന്യാസിയാണോ?"

"ആവോ! എന്തോ മയക്കുവിദ്യയുള്ളവനാ!" തടിമാടൻ സമ്മതിച്ചു. പക്ഷേ, അതൊരു കൊള്ളാവുന്ന വ്യാഖ്യാനമായി അഷ്ടാവക്രൻനായർക്കു തോന്നിയില്ല; എന്നല്ല, ജനങ്ങൾ അയാളോടു പല ചോദ്യങ്ങളും ചോദിക്കുന്നുണ്ട്. ചന്തയിൽവെച്ചാണ് ആദ്യത്തെ ചോദ്യം വന്നത്. "ഗോപിക്കുറുപ്പ് അവിടെ?"

"പഠിപ്പിക്കുന്നു."

"താമസമവിടെത്തന്നെയാണോ?"

"അതെ."

"ഏ്?"

"സ്വത്തുള്ളവർക്കു താമസിപ്പിച്ചുകൂടേ?"

"ഉം, ഉം." ചോദ്യക്കാരൻ ഒന്നു നീട്ടി മൂളി, എന്നിട്ട് ഒരു മന്ദസ്മിതം:

"അയാൾ ഒരു ഭ്രാന്തനാണെന്നാ എല്ലാവരും വിചാരിച്ചിരുന്നത്. പക്ഷേ, ഭാഗ്യവാനാ!"

കുഞ്ഞൻനായർ ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല. അയാൾതന്നെ ചോദ്യം ചോദിക്കുകയാണ്. പിന്നീട് ഇത്തരം അന്വേഷണങ്ങൾ പലതും വന്നു.

"പഴയ പരിചയക്കാരല്ലേ!"

"എന്തായാലും അയാൾക്ക് ഒരു മനുഷ്യപ്രകൃതമായി. ക്ഷൗരം, കുളി, ഊണ്.... ഇതൊക്കെയുണ്ടല്ലോ."

"പണക്കാരായാൽ ദയ വേണം."

"എല്ലാവരോടും ദയ തോന്നാത്തതെന്താണ്? എൻറെ ഭാര്യയ്ക്ക് എട്ടാമത്തെ കുട്ടി വയറ്റിലാ! എൻറെ സ്ഥിതി അറിയാലോ? ദയ

വിചാരിക്ക്വോ?"

"കണ്ടറിയണം."

"വെറുതെയിരിക്കിൻ. ഇതിലെന്തോ ഉണ്ട്."

"എന്ത്?"

"അതൊന്നും എന്നോടു ചോദിക്കരുത്."

ബഹുജനങ്ങളും ആ ബന്ധത്തെ ഒരു കള്ളിയിൽപ്പെടുത്താൻ യത്നിക്കുകയായിരുന്നു. മനുഷ്യർക്കെന്ന പോലെ, സംഭവങ്ങൾക്കും വ്യക്തമായ മേൽവിലാസം വേണമെന്നാണ്. ഒന്നുമില്ലാത്തേടത്ത് ആളുകൾ കൈയിൽ കിട്ടിയ ഒരു മേൽവിലാസമെടുത്തൊട്ടിക്കും. അതു പിന്നെ എല്ലാവരും കൂടി വായിച്ചു തൃപ്തിപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്യും. മിസ്റ്റർ നരി ചിലപ്പോൾ മിസ്സിസ് പൂച്ചയായെന്നുവരും; മറിച്ചും. ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ പുതിയ ജീവിതത്തിനും അവർ ഒരു മേൽവിലാസമുണ്ടാക്കുകയായിരുന്നു-- എല്ലാവരും കൂടി ഉറപ്പിച്ചു: "അതാണ്."

"അല്ലാതെ വരില്ല."

"മനുഷ്യനല്ലേ?"

"അങ്ങാടിപ്പശു ആലയിൽ നില്ക്കില്ല."

"എങ്കിലും തെറ്റില്ല."

"ഇല്ല!"

ആളുകളുടെ മനഃക്ഷോഭം തീർന്നുകിട്ടി. അവർ പുതുബന്ധത്തെക്കുറിച്ചുള്ള കഥകൾ നാടാകെ പറഞ്ഞുനടന്ന്, മറ്റുള്ളവരുടെ അസ്വാസ്ഥ്യം തീർക്കുകയും ചെയ്തു. ഏച്ചപ്പൻനായർ അതു കേട്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു. എന്തു പറയാനാണ്? ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ കൈയിൽനിന്നു നാലു കാശെങ്കിലും ഇങ്ങോട്ടാണ് കിട്ടുന്നത്. കുറുപ്പിൻറെ അമ്മയ്ക്ക് ഈ വർത്തമാനം കേട്ടപ്പോൾ സന്തോഷമായി.

"അങ്ങനെയെങ്കിൽ അങ്ങനെ. അവൻ ഒരു പാട്ടിലായല്ലോ." ആ വൃദ്ധ സമാധാനിച്ചു. പക്ഷേ, ആരും കുറുപ്പിനോടോ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയോടോ ഇതിനെപ്പറ്റി ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല.

കുറുപ്പു തികച്ചും സംതൃപ്തനായിരുന്നു. ആ വീട്ടിനുള്ളിൽ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുണ്ടല്ലോ, അതു മതി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയാകട്ടെ, കുതിർക്കുന്ന ഹൃദയവുമായി അടങ്ങിപ്പാർത്തു.

"ഇവിടെ ഒക്കെ സുഖമാകുന്നില്ലേ?" ഇടയ്ക്കെല്ലാം അവൾ കുറുപ്പിനോടു ചോദിച്ചു.

"ഇതിലും സുഖമാവലുണ്ടോ?"

ഒരു നിമിഷത്തിനു രണ്ടു പേരും പരസ്പരം നോക്കിനില്ക്കും; രണ്ടു വഴിക്കു പോവുകയും ചെയ്യും. അസംതൃപ്തമായ ആ രണ്ടാത്മാക്കളും പരസ്പര സാന്നിധ്യംകൊണ്ട് ഒരുതരം സംതൃപ്തി നേടി--അത്യന്തശോകമായ ഒരു

ഗാനം കേൾക്കുമ്പോഴുള്ള സംതൃപ്തി. കാലം കടന്നുപോയപ്പോൾ, അവരുടെ ചേർച്ച ഒരാവശ്യമായിത്തീർന്നു. കുറുപ്പിന്നു കാര്യസ്ഥത ലേശമില്ല. എന്നാലും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ ഓരോ കാര്യം ചെയ്യുമ്പോഴും കുറുപ്പുമായി ആലോചിച്ചു. മേൽച്ചാർത്തിൻറെ കാര്യം വേലുമ്മാൻ വന്നു ചോദിച്ചപ്പോഴും അവർ പറഞ്ഞു: "കുറുപ്പിനോടൊന്നു ചോദിക്കട്ടെ."

"തീർച്ചയായിട്ടും ചോദിക്കണം." വേലുമ്മാനും സമ്മതിച്ചു.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ പറഞ്ഞ അർത്ഥത്തിലല്ല വേലുമ്മാൻ അതിനെ ശരിവച്ചത്. അത് ആ ീക്ക മനസ്സിലായോ? ആലോചിച്ചുനോക്കുന്നതിനെകാൾ, ആലോചിക്കണം എന്നുറക്കെ പ്രഖ്യാപിക്കുന്നതിലായിരുന്നു അവർക്കു സുഖം. ഒരു ധിക്കാരം കാട്ടുന്നതിലുള്ള സുഖം. അവർ കുറുപ്പിനോടു ചോദിച്ചു.

"ലാഭമാണെങ്കിൽ വാങ്ങാം." കുറുപ്പ് അവിടംകൊണ്ട് അവസാനിപ്പിച്ചു. ആ വസ്തു മേൽച്ചാർത്തെടുക്കുകയും ചെയ്തു.

ആവശ്യമുണ്ടായാലും ഇല്ലെങ്കിലും എല്ലാ കാര്യങ്ങളും അവർ കുറുപ്പിനോടന്വേഷിക്കും. ഖണ്ഡിതമായി ഒരുത്തരം കിട്ടിയില്ലെങ്കിലും പറയുന്നതെല്ലാം വിധിയായി ആ ീ സ്വീകരിച്ചു. ആ കണ്ണുകൾ 'എന്നെ കീഴടക്കു, എന്നെ തടവിലിടു' എന്നു നിശ്ശബ്ദമായി അപേക്ഷിച്ചു. കുറുപ്പ് അതു കണ്ടുവോ?

അന്നൊരു ദിവസം കുറുപ്പ് കുടുംബത്തിലേക്കു പോയിരിക്കുകയായിരുന്നു. തലേന്നാൾ പോയതാണ്. ഉച്ചയായിട്ടും തിരിച്ചെത്തിയില്ല. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഉത്കണ്ഠാകുലയായി പടിക്കലേക്കുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. കുറുപ്പില്ലാത്ത ദിവസങ്ങൾ തികച്ചും ഏകാന്തമായി അവർക്കു തോന്നി.

"കുടുംബത്തൊരാളില്ല." അവർ കൂടെക്കൂടെ പിറുപിറുത്തു.

"ഉണ്ണാറായി." ശങ്കു വന്നറിയിച്ചു.

"ഉം–ം."

"കുട്ടിക്കു ചോറു കൊണ്ടുപോകണ്ടേ?"

"കൊണ്ടുപൊയ്ക്കോ."

"അമ്മേടെ ഊണ് കഴിഞ്ഞിട്ട്..."

"എനിക്കായിട്ടില്ലെന്നു പറഞ്ഞില്ലേ!" അവർ ശുണ്ഠിയെടുത്തു. ശങ്കു തലവലിക്കുകയും ചെയ്തു. മുറിയിൽനിന്നു തളത്തിലേക്കും അവിടെ നിന്നുമ്മറത്തേക്കും വീണ്ടും മുറിയിലേക്കും––അങ്ങനെ, പ്രസവത്തിന്നു സ്ഥലം തിരയുന്ന പൂച്ചയെപ്പോലെ, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി പരുങ്ങുകയാണ്. പെട്ടെന്നാണ് ഉമ്മറത്തുനിന്ന് ഒരു ശബ്ദം കേട്ടത്:

"ഇവിടെ വരു."

ആ ശബ്ദം, ഘനപ്രസന്നമായ ആ ശബ്ദം. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ഓടിച്ചെന്നു. കുറുപ്പ് ഒരു കുട്ടിയെ താങ്ങിയെടുത്തുകൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്.

"എന്താണിത്?" അല്പം പരിഭ്രമത്തോടെ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ചോദിച്ചു.

"ബോധമില്ല. പടിക്കൽ കിടക്കുന്നു. കുറച്ചു വെള്ളം." അയാൾ അവനെ ബെഞ്ചിൽ കിടത്തി, തൻറെ നെറ്റിയിൽനിന്നു വിയർപ്പു വടിച്ചുകളഞ്ഞു. വെള്ളം കൊണ്ടുവന്നു കുട്ടിയുടെ മുഖത്തു തളിച്ചു വീശി.

"ഏതാ ഈ കുട്ടി?" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി കുറുപ്പിൻറെ നേരെ നോക്കി.

"അറിയില്ല."

"നല്ലോരു കുട്ടി!"

"ഈ പൊരിവെയിലിൽ ബോധംകെട്ടു കിടക്കുന്നു."

അവർ മാറിമാറി വീശി. അഷ്ടാവക്രനും ശങ്കുവും അല്പം ദൂരെനിന്ന് ഈ കാഴ്ച കാണുകയാണ്. കുറുപ്പ് ആ കൊച്ചു മുഖത്തേക്കുതന്നെ ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചു നില്ക്കുന്നു. ആ മുഖം എവിടെയോ വെച്ചു കണ്ടിട്ടുണ്ടല്ലോ. എവിടെവെച്ച്?

കുട്ടിയൊന്നു ഞെരങ്ങി.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അവൻറെ വായിലേക്ക് കുറേശ്ശെ വെള്ളം ഒഴിച്ചു കൊടുത്തു. പത്തു നിമിഷം! അവൻ കൺമിഴിച്ചു ചുറ്റും നോക്കി. തളർച്ച കൊണ്ടു കൂടുതൽ മനോജ്ഞമായ കണ്ണുകൾ.

"എത്തിയോ? ഞാനെത്തിയോ?" അവൻ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേല്ക്കാൻ ഊന്നിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"കിടക്കൂ." കുറുപ്പ് അവനെ പിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു. വാസ്തവത്തിൽ അവന്ന് എഴുന്നേല്ക്കാൻ വയ്യായിരുന്നു.

"പറയൂ....പറയൂ..."

"എന്താണ് കുട്ടീ, വേണ്ടത്?" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി മൃദുലമായി ചോദിച്ചു.

"നിങ്ങളൊക്കെ ഇവിടെയാണോ?"

"അതേ."

"അതിവിടെയാണോ?"

"എന്ത്?"

"ഭൂമിയുടെ അറ്റം?"

കുറുപ്പും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയും പരസ്പരം നോക്കി.

"പറയൂ, പറയൂ; ഇതാണോ?"

"അതേ."

"അതേ! എന്നാൽ ഞാനൊന്നു കാണട്ടെ."

"കുറച്ചു കഴിഞ്ഞിട്ടു കാണാം." കുറുപ്പ് കുട്ടിയെ പിടിച്ചു കിടത്തി.

"ഹാവൂ...എന്തു ദാഹം! എത്ര നടന്നു!"

"കുടിക്കാൻ വേണോ?"

"എന്നാലും ഞാൻ എത്തിയല്ലോ!"

"കുറച്ചു കൂടി വെള്ളം കുടിക്കണോ?"

"ഇവിടന്നങ്ങോട്ട് ആകാശമാണ്, അല്ലേ? ഓട്ടിൻപുറത്തു വന്നു തട്ടുന്ന പേരക്കായപോലെ....നക്ഷത്രങ്ങൾ....തൊടാം. എനിക്കും തൊടാം. ഹാവൂ!"

"ഇതാ, കുടിക്കൂ." ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി ധാരാളമായി പാല് അവൻറെ വായിൽ ഒഴിച്ചുകൊടുത്തു. പാൽ കുടിച്ചുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ അവനൊന്നു മയങ്ങി. ആ മുഖത്താകെ വിയർപ്പു പൊടിഞ്ഞിരുന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അതു പതുക്കെ തുടച്ചുകൊടുത്തു. എത്ര സുന്ദരമായ മുഖം!

നോക്കാൻ അഷ്ടാവക്രൻനായരെ ഏല്പിച്ച് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയും കുറുപ്പും പോയി ഊണുകഴിച്ചു തിരിച്ചുവന്നു. അപ്പോഴും കുട്ടി മയങ്ങുകയായിരുന്നു. ആ ചുണ്ടുകളിൽ ഒരു പുഞ്ചിരി തങ്ങിനിന്നു. എന്തൊക്കെയോ മനോജ്ഞസ്വപ്നങ്ങൾ ആ കൊച്ചുഹൃദയത്തിൽ സാമ്രാജ്യങ്ങൾ സൃഷ്ടിക്കുകയാവാം.

ഒടുവിൽ അവൻ കണ്മിഴിച്ച് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെ മുഖത്തേക്കുതന്നെ തുറിച്ചുനോക്കി.

"കുട്ടി എവിടെനിന്നു വരുന്നു?"

"അവിടെനിന്നു വരുന്നു." അവൻ ദൂരേക്കു കൈ ചൂണ്ടി.

ഒരു നിശ്ശബ്ദത.

"എവിടേക്കു പോകുന്നു?"

"ഇവിടേക്ക്––ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്ക്."

വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദത. കുറുപ്പിൻറെയും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയുടെയും നോട്ടങ്ങൾ കൂട്ടിത്തൊട്ടു.

"കുട്ടിയുടെ പേര്?"

"എന്നെ അറിയില്ലേ? വിശ്വനാഥൻ!"

അഞ്ച്

വിശ്വനാഥൻ ചുറ്റും നോക്കി. അത്ഭുതകരമായ ലോകം. അത്രയും വിശാലമായ ഒരു വീട്ടിൽ അവൻ ഇന്നേവരെ പ്രവേശിച്ചിട്ടില്ല. വലിയ വലിയ മുറികൾ, കൂറ്റൻ ജാലകങ്ങൾ, സന്ധ്യാപ്രകാശം വന്നു തടവുന്ന ഇളം നീല വർണ്ണത്തിലുള്ള നീരാളങ്ങൾ, വട്ടമേശകൾ, അവയിന്മേൽ വെച്ച വാടാപുഷ്പങ്ങൾ, പച്ചച്ചായമിട്ട ചൂരൽക്കസേരകൾ, കൊതുകുവലകളാൽ മറച്ച കട്ടിലുകൾ, ചുമരിൽ പലപല പുഷ്പങ്ങൾ. ആകപ്പാടെ 'ഭൂമിയുടെ അറ്റം' മോശമില്ല. മധുമാസകാലത്തെ ഇണവണ്ടുകളെപ്പോലെ, അവൻറെ കണ്ണുകൾ എല്ലായിടത്തും പാറിനടന്നു.

അവിടെയുള്ള ആളുകളും നല്ലവരാണ്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയെയാണ് ബോധം തെളിഞ്ഞപ്പോൾ അവൻ കണ്ടത്. അവരാണ് ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തെത്തിയിരിക്കുന്നുവെന്ന് അവനു മനസ്സിലാക്കിക്കൊടുത്തത്. എന്തൊരു ഭംഗിയാണ് അവർക്ക്! ഇത്ര ഭംഗിയുള്ള പെണ്ണുങ്ങളുണ്ടോ? അവരുടെ കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കുമ്പോൾ പേടി തോന്നുന്നു. അത്ര തിളക്കം. അവർ അവനു ഭക്ഷണം കൊടുത്തു. മധുരമായി ചോദിച്ചു:

"പേരെന്താ, കുട്ടിയുടെ?"

"വിശ്വനാഥൻ."

"വീടോ?"

"ദാ... അവിടെ."

"എവിടെ?"

"അങ്ങനെയങ്ങനെ പോയിട്ട്, പിന്നെ കുന്നിൻറെ അതിലേ പോയിട്ട്, പിന്നെ കുറെ പോയിട്ട് അവിടെ."

ആ ഭ്രമിശാ ം ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്കു മനസ്സിലായില്ല. അവർ അടുത്തു നിന്നിരുന്ന ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. വീണ്ടും വിശ്വത്തിനോടു ചോദിച്ചു:

"അച്ഛനില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"അമ്മ?"

"ഉണ്ട്."

"തിരിച്ചുപോണ്ടേ?"

"ഭൂമിയുടെ അറ്റമൊക്കെ കണ്ടിട്ടു മതി."

"ഇന്നു പോണ്ടേ?"

"വേണ്ടാ."

"അമ്മ തിരയില്ലേ?"

"ഇല്ല."

പിന്നെ എന്താണ് ചോദിക്കേണ്ടതെന്ന് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്കു നിശ്ചയമില്ല. പക്ഷേ, കുട്ടിയെ അവിടെ നിർത്താൻ സാധിക്കുമോ? തെണ്ടിപ്പിള്ളരൊക്കെ വീട്ടിൽക്കയറി താമസിക്കാൻ തുടങ്ങിയാലോ? ഒടുവിൽ ഒട്ടകം തമ്പിലാവും; അറബി പുറത്തും. ഇതു സത്യമാണോ? എങ്കിലും ആ കുട്ടിയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കുമ്പോൾ 'കടന്നുപോ' എന്നു പറയാൻ തോന്നുന്നില്ല. ആകർഷകമായ മുഖം, നീണ്ടു ദ്വാരം വിടർന്ന മൂക്ക്, അത്ഭുതംകൊണ്ടു വിടർന്ന കണ്ണുകൾ, നെറ്റിയിലേക്ക് ഊർന്നുവീണ തലമുടിച്ചുരുളുകൾ, തുടുത്ത നിറം--മഴ നനഞ്ഞു തുങ്ങിയ ഒരു റോസാപ്പൂപോലെയുണ്ട്, ആ കുട്ടി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ ഗോപിക്കുറുപ്പിൻറെ അടുത്തു ചെന്നു ചോദിച്ചു:

“എന്താണ് വേണ്ടത്?”

“നാളെയാവട്ടെ. അതിനുള്ളിൽ ആരെങ്കിലും തിരഞ്ഞുവരുമോ എന്നും അറിയാമല്ലോ.”

“ശരി.”

വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയം പുതിയ അനുഭവങ്ങളിൽ ആണ്ടുമുങ്ങുകയായിരുന്നു. ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തെത്തിയാൽ ഇതിലും വിചിത്രമായ കാഴ്ചകൾ അവൻ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. പക്ഷേ, അതൊക്കെ കാണാനിരിക്കുന്നേയുള്ളു. ചിരകാലമായി മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചുപോന്ന രംഗങ്ങളും ചിത്രങ്ങളും അവന്നു യാഥാർത്ഥ്യങ്ങളായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു. അവൻ അവയെ പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു നടക്കുകയാണ്. അതിതാ, അടുത്തു വരാൻ പോകുന്നു! നൂതനാനുഭവങ്ങളും നൂതനപ്രതീക്ഷകളും ഓളംവെട്ടുന്ന ആ ഹൃദയത്തിൽ അമ്മയുടെയും അച്ഛൻറെയും രാധയുടെയും മുഖം കൂടക്കൂടെ അവ്യക്തമായി പ്രതിഫലിച്ചില്ലെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. പക്ഷേ, പുതിയ ഓളങ്ങൾ അവയെ അപ്പോൾത്തന്നെ കലക്കിക്കളയുകയുംചെയ്തു.

എന്നല്ല, വിട്ടുപോന്ന വീട്ടിലെ ബന്ധങ്ങൾ അത്രയും അയഞ്ഞു കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഒരു തേങ്ങാക്കൂടിന്നു ചുവട്ടിൽ അഞ്ചാറു ജീവിതങ്ങൾ പരസ്പരം കാണാതെ നുളഞ്ഞുകളിക്കുക––ആ ഒരു പതനത്തിലേക്ക് എത്തിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു മാസ്റ്ററുടെ വീട്. പന്നിയിറങ്ങിയ നെൽവയലുപോലെ, അലുക്കലുക്കായിക്കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. പന്നി വേലുമ്മാനായിരുന്നു.

ഭയപ്പെടുത്തി ഭരിക്കുന്നവർക്ക് ഭയപ്പെടാൻ കൂട്ടാക്കാത്തവരെ നശിപ്പിക്കണം. ഏകാധിപതിയുടെ എതിരാളി മരണംവരിക്കാൻ തയ്യാറായിരിക്കണം. മാസ്റ്ററുടെ വഴക്കമില്ലായ്മ വേലുമ്മാനെ അധികം അരിശംപിടിപ്പിച്ചു: “കണ്ടോ കുറുമ്പ്? മൊയ്തീൻഹാജിയെ ആശ്രയിക്കാം. എന്നാലും എൻറെ അടുത്തു വരില്ലെന്ന്! അവൻ ഇക്കണക്കിനു നാളെ എൻറെ തലയിൽ കയറിയിരിക്കില്ലേ?” തന്നെപ്പോലെ അധികാരമുറപ്പിക്കാൻ യത്നിക്കുന്നവരാണ് മനുഷ്യരെല്ലാമെന്നാണ് വേലുമ്മാൻറെ വിശ്വാസം. ആനയെ കല്ലെറിഞ്ഞ് അതിൻറെ കാലിൽ ചാരിനില്ക്കാൻ കഴിയുമോ? രണ്ടിലൊന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തണം. വേലുമ്മാൻ കൊണ്ടുപിടിച്ചു ശ്രമിച്ചു.

ഒരു കുറ്റൻ ഹരജി തയ്യാറാക്കി. അതുപ്രകാരം “രാമൻമാസ്റ്റർ അപകടക്കാരനും സ്വഭാവദൂഷ്യമുള്ളവനും കുട്ടികളെ ദുഷിപ്പിക്കുന്നവനും എന്തും ചെയ്യാൻ മടിയില്ലാത്തവനും എന്നാൽ കോൺക്റസ്സുകാരനുമാണ്. അതു കൊണ്ടു സമക്ഷത്തിലെ ദയവുണ്ടായി ഈയാളെ പിരിച്ചയച്ചോ സ്ഥലംമാറ്റം ചെയ്തോ കുട്ടികളെ രക്ഷിപ്പാൻ” വണക്കമായി

അപേക്ഷിച്ചുകൊണ്ടുള്ള താണ് ഹരജി. ഈ കടലാസും വെള്ളികെട്ടിയ തൻറെ ചൂരൽവടിയുമായി വേലുമ്മാൻ വീടായ വീടൊക്കെ കയറിയിറങ്ങി.

"മാസ്റ്ററൊരു സാധുവാണല്ലോ, വേലുമ്മാൻ." ചിലർ പറഞ്ഞുനോക്കി. "മിണ്ടാപ്പൂച്ചയാണ് കലമുടയ്ക്കുന്നത്. താനും കോങ്ക്റസ്സാണെങ്കിൽ ഒപ്പിടേണ്ട."

"ഞാനോ?"

"സർക്കാരിന്നെതിരാണെന്നുവെച്ചാൽ ഒപ്പിടരുത്. ഈ ഒപ്പു കഴിയുമ്പോഴേക്കും രണ്ടും രണ്ടു പങ്കിലായിക്കാണും."

"മരുമകളുടെ ഭർത്താവല്ലേ, വേലുമ്മാൻ?"

"പൊന്നുംസൂചിയാണെന്നുവെച്ചു കണ്ണിൽ കുത്തിയാൽ വേദനിക്കില്ലേ?"

"മൂന്നുനാലു കുട്ടികളില്ലേ?"

"ഉണ്ട്. മൂന്നു കുട്ടികളെ മാധവി പെറ്റു. ഒരു കുട്ടിയെ അവനും!" താൻ പറഞ്ഞ ഫലിതം ഓർത്ത് ഒന്നുറിച്ചിരിച്ചിട്ട് വേലുമ്മാൻ തുടർന്നു: "തന്നെ വിട്ടൊരു തല്ലില്ല. എനിക്കു കുടുംബത്തെ സ്നേഹമില്ലേ? ഇതു ചെയ്യാഞ്ഞാൽ പിന്നെ കൈയുംകെട്ടിനിന്ന് ഉത്തരം പറയേണ്ടിവരും. കാലസ്ഥിതി ഓർക്കണ്ടേ..."

ആ ഓർമ്മപ്പെടുത്തൽ വളരെ കാര്യങ്ങൾ ഉൾക്കൊണ്ടിരുന്നു. 1931–ലെ ദേശീയപ്രസ്ഥാനം അരങ്ങൊരുങ്ങി വരികയാണ്. അന്തരീക്ഷം തികച്ചും കനത്തിരുന്നു. ഇടിനാദങ്ങൾ മുരണ്ടു മുഴങ്ങിക്കളിക്കുന്നു. ഇടയ്ക്കും തലയ്ക്കും ഓരോ വാൾവീശലും നടന്നു. രാജ്യത്തൊരു ചേരിപിരിവ്. ഇളക്കംകൊണ്ടു നഷ്ടപ്പെടുവാനുള്ളവരെല്ലാം പുതുപ്രസ്ഥാനത്തെ ഭയപ്പെട്ടു. ഗാന്ധിയെ ചീത്ത പറഞ്ഞു. ഖിലാഫത്ത് പ്രസ്ഥാനം വരുത്തിവെച്ച വിനകൾ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. ബ്രിട്ടൻ പിന്മാറിയാൽ മാപ്പിളമാർ ഹിന്ദുപ്പെണ്ണുങ്ങളുടെ മൂക്കും മുലയും നടന്നരിയും. ഹിന്ദു ഭൂരിപക്ഷം മാപ്പിളമാരെ മക്കത്തേക്കോടിക്കും––നാട്ടിൽ 'വിവരമുള്ളവരാ'ണിതൊക്കെ ഉറക്കെയുറക്കെ പ്രഖ്യാപിക്കുന്നത്. രക്ഷയ്ക്കുവേണ്ടി ഇടത്തരക്കാരിൽ തലമുതിർന്നവർ മൂളിക്കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. എതിരഭിപ്രായക്കാർ നിശ്ശബ്ദരായിരുന്നു. എങ്കിലും ബ്രിട്ടനോടു കലശലായ വെറുപ്പ്. എല്ലാവരെയും സ്വരാജ്യസ്നേഹമായിരുന്നില്ല പ്രേരിപ്പിച്ചിരുന്നത് ഒന്നാംയുദ്ധത്തിനുശേഷമുണ്ടായ സാമ്പത്തികത്തകർച്ചയും തൊഴിലില്ലായ്മയും അവരെ വെറി പിടിപ്പിച്ചിരുന്നു. ആയിരം നാളികേരം കൊടുത്താൽ പത്തൊമ്പത്–ഇരുപതുറുപ്പിക. കുരുമുളകു വാങ്ങാനേ ആളില്ല. ഒരു വണ്ടി നെല്ലു വിറ്റാൽ ഒരു കുടുംബത്തിന് ഉടുപ്പു വാങ്ങാൻ തികയില്ല. പട്ടിണി, രോഗം, നിരാശ ഇതിനൊക്കെ കാരണം ബ്രിട്ടീഷ് ഗവൺമെൻറാണെന്ന ന്യായമായ പ്രചാരവേല അവരുടെ വിദ്വേഷത്തിനു വഴിച്ചാലു

കീറിക്കൊടുക്കുകയുംചെയ്തു. ഒരു മാറ്റം, പക്ഷേ, തങ്ങൾക്കു രക്ഷ നല്കിയേക്കാമെന്ന് അവർ വിശ്വസിച്ചു. ഈ മനോഭാവം മണത്തറിയുവാൻ കഴിഞ്ഞ ഗവൺമെൻറ് കൂടുതൽ സി. ഐ. ഡി. കളെ നിശ്ചയിച്ചു. കൂടുതൽ സർക്കുലറുകൾ അയച്ചു. കൂടുതൽ രക്ഷാനടപടികൾ സ്വീകരിച്ചു. ചെറിയ കാരണങ്ങളുണ്ടാക്കി റിസേർവ് പോലീസിനെ തെക്കും വടക്കും മാർച്ച് ചെയ്യിച്ചു. വേലുമ്മാൻറെ അതേ തന്ത്രം––ഭയപ്പെടുത്തി ഭരിക്കുക. ഒരാളുടെ പേരിൽ സംശയമുണ്ടാവുക എന്നതിനർത്ഥം, ആമത്തിനു കൈ നീട്ടുകയെന്നാണ്. വേലുമ്മാൻറെ ആ സൂചന അത്രത്തോളം കനത്തതായിരുന്നു. ആ കനത്ത താക്കീതിന്നു പിമ്പെ ഹരജി നീക്കിക്കൊടുത്താൽ ഒപ്പുകൾ താനേ വരുമെന്നു വേലുമ്മാനറിയാം. തികച്ചും ഫലിച്ചു ആ വിദ്യ. പ്രമാണപ്പെട്ട പലരിൽനിന്നും ഒപ്പു നേടി. മൊയ്തീൻഹാജി മാത്രം താടി കൂട്ടിത്തിരുമ്മിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഞമ്മടെ കുട്ട്യോള് ഷ്കോളിൽ പോവുന്നില്ല. പിന്നെ, ഞമ്മളെ ഓല് ചേർക്കുല്ല. എന്ത്യേ, വേല്വാരേ?"

"എന്നാലും നാട്ടുകാരുടെ ആവശ്യം."

വേലുനായർ ഒന്നു കരുനീക്കി.

"എല്ലാവരും പാടേ നാട്ടുകാരെ നന്നാക്കിയാല് ഓല് ബല്ലാതെ നന്നായിപ്പൊഗ്ഗും. ഇങ്ങള് ഇപ്പോ നടക്കീ...." ഹാജി തീർത്തുപറഞ്ഞു. 'ഒസു' ഉറപ്പിക്കാനുള്ള വെള്ളവുമെടുത്തു നടന്നു.

വേലുമ്മാൻ ഒന്നമർത്തിമൂളി പടികടന്നു. അതിലും കഠിനമായി പ്രതിഷേധിച്ചത് കുഞ്ഞിരാമനാണ്. അയാൾ ചോദിച്ചു: "എന്തിനാണീ മഹാഭാരതം?"

"വായിച്ചുനോക്ക്. ഒപ്പിടുന്നതു നമുക്കൊക്കെ നന്ന്."

"ഞങ്ങളെ നന്നാക്കിയതൊന്നും പോരേ? ഒപ്പല്ല നിങ്ങൾക്കു തരേണ്ടത്.... പോട്ടെ. പടിപ്പുറത്തു കടക്ക്!"

വേലുമ്മാൻ ഉരുൾമോതിരം തിളങ്ങുന്ന തൻറെ മുങ്ങൻവിരലുകൾ ചൂണ്ടിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "എനിക്കു വയസ്സെത്രയായി എന്നറിയോ?"

"നിങ്ങളുടെ ജാതകമെഴുതിയതു ഞാനല്ലല്ലോ."

"എന്നാൽ ഒന്നോർത്തോ! നീ ഇതിന്നനുഭവിക്കും. വേലുവാണ് പറയുന്നത്!"

"ഫൂ!" കുഞ്ഞിരാമൻ ഒരൊറ്റ ഊത്ത്. വേലുമ്മാൻ വലിഞ്ഞുനടന്നു. ഇതൊന്നും അയാളുടെ ഗതിയെ തടഞ്ഞില്ല, വളരെ ഒപ്പുകളോടുകൂടി ഹരജി മേലധികാരത്തിൽ എത്തുകതന്നെ ചെയ്തു. ഹരജിപ്പുറത്തു കനം വയ്ക്കാതിരുന്നാൽ അതു പറന്നുപോകുമെന്ന് വേലുമ്മാന്നറിയാം. അയാളും ഹരജിയുടെ കൂടെ പോയി. അധികം താമസിച്ചില്ല. സമാധാനമാവശ്യപ്പെട്ടുകൊണ്ടുള്ള കല്പന മാസ്റ്റർക്കു കിട്ടി. എന്തു

സമാധാനം? വഴിയിൽക്കൂടി പോകുന്ന മനുഷ്യനെ തടഞ്ഞുനിർത്തി, അമ്മയെയോ പെങ്ങളെയോ കൊന്നത് എന്നു ചോദിച്ചാൽ എന്തുത്തരം പറയും? രണ്ടുപേരെയും കൊന്നില്ലെന്നു പറയുന്നത് ചോദ്യത്തിനുള്ള സമാധാനമല്ല . മേലധികാരി ചോദിക്കുമ്പോൾ, ചോദിച്ചതിനേ ഉത്തരം പറഞ്ഞുകൂടൂ.

കലശലായ വയറ്റിൽവേദന അലട്ടിക്കൊണ്ടിരിക്കേമ്പാഴാണ് മാസ്റ്റർ ഈ കല്പന കൈപ്പറ്റിയത്. വായിച്ചുനോക്കി ചുരുട്ടിക്കൂട്ടി ഒരു മുക്കിലേക്ക് എറിഞ്ഞു: “മനസ്സില്ല, സമാധാനം പറയാൻ!”

“എന്താ കടലാസ്?” മാധവിയമ്മ പതുക്കെ അടുത്തുകൂടി.

“അമ്മാമൻ മരുമകൾക്കു നേടിത്തന്ന സമ്പാദ്യം.”

“കാര്യം പറയൂ.”

“പണിയിൽനിന്നു പിരിച്ചു വിടാതിരിക്കാൻ കാരണം കാണിക്കാൻ!”

“പിരിച്ചുവിടാനോ? എന്തിന്?”

“ആ കൊരണ്ടിന്തയോട്ടു പോയി ചോദിക്ക്.”

“അങ്ങനെ പറഞ്ഞാൽ...”

“പോയ്ക്കോ അവിടുന്ന്!” മാസ്റ്റർ ഒരലർച്ച.

മാധവിയമ്മ മറുപുറത്തേക്കു നീങ്ങി. അവർ പോയി അടുക്കളവാതിലുകളും ചാരിയിരുന്നു കരഞ്ഞു.

“എന്താ, അമ്മേ?” രാധ ചോദിച്ചു.

“ഒന്നൂല്യാ.”

“പിന്നെ എന്തിനാ കരേന്നത്?”

“നീ അങ്ങോട്ടു പോയ്ക്കോ.” അതൊരു ശാസനയായിരുന്നു. രാധ, ബാലാമണി സുഖക്കേടായി കിടക്കുന്ന മുറിയിലേക്കു പോയി.

“എന്തിന്, രാധേ, അമ്മയെ അലട്ടുന്നത്?” ഒരു ക്ഷീണിച്ച സ്വരം പായിൽ നിന്നു പുറപ്പെട്ടു.

അതിന് രാധ സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല. അവൾ തലയും താഴ്ത്തിയിരുന്നു. കരയാൻ ഇഷ്ടമില്ലാത്തതുകൊണ്ട് അവൾ ചുണ്ടു കടിച്ചമർത്തി.

അന്നു വൈകുന്നേരം കുഞ്ഞിരാമൻ അവിടെ വന്നപ്പോൾ രാധ അയാളോട് ചോദിച്ചു: “അച്ഛൻ പറഞ്ഞോ?”

“എന്ത്?”

രാധ കാര്യങ്ങൾ വിവരിച്ചു. കുഞ്ഞിരാമൻ മൂകനായി നിന്നതേയുള്ളൂ.

“എന്താ ആലോചിക്കുന്നത്?”

“അവനെ കൊല്ലാൻ, ആ ഗുളികനെ.”

“അതുകൊണ്ടെന്താ രക്ഷ?”

“ഞാനൊരുത്തനല്ലേ നശിക്കൂ? നാട്ടുകാർക്കു രക്ഷയായല്ലോ.”

“സാഹസമൊന്നും കാട്ടാതെ, വല്ല വഴിയുമുണ്ടോ എന്ന് ആലോചിക്കു.”

“കുഞ്ഞിരാമൻ കുറച്ചുനേരം ചിന്തിച്ചിരുന്നിട്ട് ഇറങ്ങിനടന്നു. നേരേ മൊയ്തീൻഹാജിയുടെ അടുത്തുചെന്ന് ഉണ്ടായതെല്ലാം പറഞ്ഞു. ഹാജി താടി തിരുമ്മി ആലോചിച്ചു: “ഇച്ചിരി ഇഷ്കാലുണ്ട്. ഒന്നുണ്ട്-- കടലാസിമ്മില് കനം ബെച്ചുകൊടുത്താല് ഈ എയ്ത്തീതൊക്കെ മായ്ക്കാം. പക്കെങ്കില് ഇനീം എയ്ത്തും. ഏത്? മേഷ്ട് സമാതാനം കൊടുക്കട്ടെ. ഒരു കജ്ജ് നോക്കാം.”

കുഞ്ഞിരാമനു സമാധാനമായി. ഹാജിക്കും ചില പിടിവള്ളികളൊക്കെയുണ്ട്. അതിന്മേൽ പിടിച്ചുതൂങ്ങി കാര്യം നേടാം. അവൻ തിരക്കിട്ടു മാസ്റ്ററുടെ അടുത്തേക്ക് ഓടി.

“എന്തു ചെയ്യാൻ വിചാരിക്കുന്നു?”

“ഒന്നും ചെയ്യാൻ ഭാവമില്ല.”

“അങ്ങനെയായാൽ പറ്റില്ലല്ലോ.”

“പറ്റും. ഞാൻ കൊല്ലങ്ങൾ കുറെയായി ഈ തൊഴിലു തുടങ്ങിയിട്ട്. സ്കൂൾ മാസ്റ്ററായിരുന്നിട്ടുള്ള സമ്പാദ്യമൊക്കെ കണ്ടല്ലോ. മതി, എനിക്കു മടുത്തു. വയ്യതാനും. ഞാൻ ആരെയും ദ്രോഹിച്ചിട്ടില്ല. ആരുടെ കാലു പിടിക്കാനും തയ്യാറില്ല...”

“എന്നാലും...”

“എന്നോടു പറയേണ്ടാ. ഞാനുറച്ചു.” അതു പറഞ്ഞപ്പോൾ രാമൻ മാസ്റ്റർ കിതയ്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അവശത മൂർത്തീകരിച്ചപോലെ ഇരിക്കുന്ന മാസ്റ്ററുടെ മുഖത്തേക്ക് ഒന്നു നോക്കിയപ്പോൾ കൂടുതൽ നിർബ്ബന്ധിക്കാൻ കുഞ്ഞിരാമനു ധൈര്യം വന്നില്ല. ഒരായുഷ്കാലം മുഴുവൻ യത്നിച്ചിട്ട് ഇന്നുള്ള സമ്പാദ്യം ഒരു മാറാവ്യാധി മാത്രമാണ്. ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ സ്ഥലംവിട്ടു.

മാധവിയമ്മയ്ക്ക് അങ്ങനെ വിട്ടൊഴിയാൻ നിവൃത്തിയുണ്ടായിരുന്നില്ല. അവർ വീണ്ടും വീണ്ടും ഭർത്താവിനെ പ്രേരിപ്പിച്ചുനോക്കി. അയാൾ ഒരൊറ്റ പിടിത്തം: “സാധിക്കില്ല!”

“കുട്ടികളെ പുലർത്തണ്ടേ?”

“ഞാൻ മരിച്ചാൽ അവരെങ്ങനെ കഴിയും? അതിന്നിനി അധികതാമസമില്ലതാനും. നേർത്തെത്തന്നെ പരിചയപ്പെടുന്നതു നന്ന്!”

ആ കുടുംബിനി കണ്ണീർ തുടച്ചു കടന്നുപോയി.

മേലധികാരത്തിൽനിന്നു വീണ്ടും വീണ്ടും കല്പനകൾ വന്നു. ഓരോന്നും വാങ്ങി, വായിക്കുകകൂടി ചെയ്യാതെ, മുക്കിലേക്ക് ചുരുട്ടിക്കൂട്ടി എറിഞ്ഞു. എന്നിട്ടു വയറുംപിടിച്ചിരുന്നു ഞെരങ്ങി: “ഹാവൂ!”

ഒടുവിലത്തെ കല്പന വന്നപ്പോൾ എന്തോ അയാളതു വായിച്ചു. എന്നിട്ടു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

"അതു വന്നോ? നന്നായി, ഉപദ്രവം തീർന്നല്ലോ!"

രാധ അതെടുത്തു വായിച്ചു. ഒരു കനത്ത മുഖഭാവത്തോടെ അമ്മയെ ഒന്നു നോക്കി. പ്രതീക്ഷിച്ച ആപത്ത് അവസാനം വന്നുചേർന്നിരിക്കുന്നു. അമ്മ മകളോടോ മകൾ അമ്മയോടോ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ആരും ആരോടും സംസാരിച്ചില്ല. നിശ്ചലം, നിശ്ശബ്ദം.

ആ വീട്ടിൽ അന്നു മാസ്റ്ററൊഴികെ ആരും ഉറങ്ങിയില്ല. പിറ്റേന്ന് മാധവിയമ്മ കറവുവറ്റിയ ആടിൻറെ രണ്ടു കുട്ടികളുണ്ടായിരുന്നവയെ പിടിച്ചുവിറ്റു. പണം വാങ്ങി പെട്ടിയിൽ വയ്ക്കുമ്പോൾ അവർ സ്വയം പറഞ്ഞു: "തീരുന്നതുവരെ തിന്നോട്ടെ."

മാസ്റ്ററതു കേട്ടുവോ? കുറെ ദിവസമായി അയാൾ ഒന്നും കേൾക്കാറില്ല. രോഗിണിയായ മകളുടെയും വിശ്വത്തിൻറെയും കാര്യത്തിൽ മുമ്പൊക്കെ അയാൾ വളരെ ശ്രദ്ധിക്കാറുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്ന് അവരെപ്പറ്റിപ്പോലും ചോദിക്കാറില്ല. അയാൾ കട്ടിലിൽ ചുരുണ്ടുകൂടി.

"വിശ്വം രാവിലെ പോയതാ. ഇതേവരെ വന്നില്ല."

"ഞാഹാ?" മാസ്റ്ററുടെ അന്വേഷണം അവിടംകൊണ്ടവസാനിക്കും.

"ഈ കുട്ടി ഇങ്ങനെയായാൽ പറ്റില്ലല്ലോ."

"തോട്ടുവരമ്പത്തു ചെന്നു വെള്ളച്ചാലിലേക്കു നോക്കി അന്തംവിട്ടു നില്ക്കുന്നുണ്ടാവും." രാധ ഇടയിൽക്കടന്നു പറഞ്ഞു.

"ഈ കുട്ടിക്ക് എന്തു പറ്റി?" മാധവിയമ്മ അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

"എല്ലാവർക്കും പറ്റിയതുതന്നെ!" മാസ്റ്റർ ക്രൂരമായി ഒന്നു ചിരിച്ചു.

മൂത്ത മകൾ കിടക്കുന്ന മുറിയിലേക്ക് ദുർല്ലഭമായേ അയാൾ കാലെടുത്തു വയ്ക്കാറുള്ളൂ. അയാൾ അങ്ങോട്ടു ചെല്ലുമ്പോഴേക്കുതന്നെ അവൾ പറയും: "എനിക്കിപ്പോൾ സുഖമുണ്ടച്ഛാ."

ഒട്ടിയ കവിളും ഇടിഞ്ഞ ചുമലും തിളക്കംകൂടിയ കണ്ണുകളുമായി ഉദയാസ്തമനം ആ തഴപ്പായിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടുകയായിരുന്നു ബാലാമണി. അവൾ ഒരു വാഴച്ചപ്പുപോലായിരിക്കുന്നു. ആ ജീവൻ വറ്റുകയായിരുന്നു. മാസ്റ്റർ മകളെ ഒന്നു നോക്കി പുറത്തേക്കു കടന്നു. ക്രൂരമായ ഒരുതരം നിർല്ലേപത മാസ്റ്ററെ ബാധിച്ചു കഴിഞ്ഞിരുന്നു. 'എനിക്കൊന്നും പേടിക്കാനില്ല' എന്നൊരു മട്ടാണ്. കുത്തിത്തറയ്ക്കുന്ന ഫലിതങ്ങൾ അയാൾ കൂടെക്കൂടെ പറഞ്ഞു. കുട്ടികൾ കഞ്ഞികുടിക്കുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "നിങ്ങൾ ഈ തൊഴിൽ മറന്നിട്ടില്ലേ?"

ആരും അതിനു സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല. പതുക്കെപ്പതുക്കെ 'ആ തൊഴിൽ' വിസ്മരിക്കണമെന്നായപ്പോഴേക്കും മാസ്റ്റർ അനങ്ങിയില്ല.

"എന്താ, കുഞ്ഞിരാമാ ഇനി വഴി?" മാധവിയമ്മ ആ ചെറുപ്പക്കാരനോടു ചോദിച്ചു.

“എന്താണ് പറയേണ്ടത്?” ചുമരിലേക്കെറിഞ്ഞ റബ്ബർപന്തുപോലെ, ആ ചോദ്യം തിരിച്ചുവന്നു. എന്നിട്ട് കുഞ്ഞിരാമൻ മൊയ്തീൻഹാജിയുടെ അടുത്തുചെന്നു കാര്യങ്ങൾ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു.

“ആ മേഷ്ടരോട് ഒന്നിങ്ങട്ടു ബരാൻ പറയ്.” ഹാജി തുടർന്നു: “പഹേൻ കോയീനെ പൊരുത്തിനുവെച്ചചേലിക്ക കുടുംബത്തിരുന്നാ പറ്റ്വോ?”

“വരാൻ പറയാം.”

മാസ്റ്റർ വന്നു. അവശനും നിർല്ലേപനുമായിത്തീർന്ന അയാളെ കണ്ടപ്പോൾ മൊയ്തീൻ ഹാജി പറഞ്ഞു: “ഞമ്മക്കിത്തിരി കണക്കെയ്ത്താനുണ്ട്. ഇങ്ങളതൊന്നു സരിപ്പെടുത്തണം.” ഒരു കെട്ടു പുസ്തകവും അഞ്ചുറുപ്പികയും മാസ്റ്ററെ ഏല്പിക്കുകയുംചെയ്തു. അതും താങ്ങി മാസ്റ്റർ വീട്ടിലേക്ക് പോന്നു. കണക്കുകൾ കുഞ്ഞിരാമൻ ശരിപ്പെടുത്തി. ഉറുപ്പിക മാധവിയമ്മ ചെലവാക്കുകയുംചെയ്തു.

അങ്ങനെ കുടിച്ചും കുടിക്കാതെയും ആ കുടുംബം പുലർന്നു.

ഇതിനിടയിലാണ് വിശ്വത്തിൻറെ യാത്രകൾ. അവൻറെ സാന്നിദ്ധ്യംതന്നെ ആരും അറിയാറില്ല. കുട്ടിക്കാലത്തു പുറമേക്കുണ്ടായിരുന്ന ബഹളമെല്ലാം ഇപ്പോൾ അകത്തോട്ടു വലിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. പുതിയ ലോകങ്ങളെപ്പറ്റി, ലോകങ്ങളുടെ അറ്റങ്ങളെപ്പറ്റി, നക്ഷത്രമണ്ഡലങ്ങളിലൂടെ പറന്നാലുണ്ടാകുന്ന അനുഭവങ്ങളെപ്പറ്റി, അവൻ കൊണ്ടുപിടിച്ച് ആലോചിക്കയാണ്. പുറമേ പ്രശാന്തം; അകത്തോ ആകെ ബഹളം. പാടത്തിന്നക്കരെയുള്ള വെള്ളച്ചാലിലേക്ക് ഇല പറിച്ചിട്ട്, അതു നൃത്തംവെച്ച് അനന്തതയിലേക്കു പോയി മറയുന്നതു നോക്കിനില്ക്കുന്നത് അവന്നു പ്രിയതരമായ വിനോദമാണ്. അവയെല്ലാം ഒഴുകിയൊഴുകി ഭൂമിയുടെ അറ്റംവരെ പോവും. ‘ഞങ്ങൾ വിശ്വനാഥൻറെ അടുത്തുനിന്നു വരികയാണെന്ന് അവ പറയുമോ?’ അങ്ങനെ തുടരെ സന്ദേശവാഹകന്മാരെ അയയ്ക്കുന്നതായിരുന്നു പ്രധാന ഉദ്യോഗം.

“ബല്യേ മേട് എബടക്കാ?” അതിലേ കടന്നുപോവുകയായിരുന്ന മൊയ്തീൻഹാജി ഒരിക്കൽ അവനോടു ചോദിച്ചു.

“ഏ?” വിശ്വനാഥൻ തലപൊക്കി നോക്കി.

“എബടക്കാന്ന്?”

“ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്ക്!”

മൊയ്തീൻഹാജി അവനെ നോക്കി ചിരിച്ചു: “പോണ ഥലം നന്ന്! ബയീന്ന് ചക്കര മേങ്ങാം. ഇത് കജ്ജിലിരുന്നോട്ടെ.” ഒരണ ആ കൊച്ചു കൈയിൽ വെച്ചു കടന്നുപോയി.

മൂന്നു ദിവസം കഴിഞ്ഞ് അവൻറെ ട്രൗസർ അലക്കുമ്പോൾ പോക്കറ്റിൽനിന്ന് മാധവിയമ്മയ്ക്ക് ആ അണ കിട്ടി.

ഈ യാത്ര തോട്ടുവക്കിനെയും അതിക്രമിച്ചു. നിറഞ്ഞ മനസ്സും തളർന്ന ശരീരവുമായി അവൻ തിരിച്ചെത്തുന്നത് സായാഹ്നങ്ങളിലാണ്.

"എവിടെ പോയിരുന്നു, വിശ്വം?" രാധ ചോദിച്ചു.

"ദാ, അവിടെ--ദൂരേ! ഇവിടെ ഇരുന്നാൽ വല്ലാതെ വിശക്കും. നടന്നു നടന്നങ്ങനെ പോകുമ്പോൾ ഒന്നും അറിയില്ല. രാധ ആ അറ്റത്തുള്ള കുന്നിൻറെ അപ്പുറത്തു പോയിട്ടുണ്ടോ?"

"ഇല്ല."

"അതു കയറിമറിഞ്ഞാൽ പിന്നെ വല്യേ സ്ഥലാണത്രേ!"

"വിശ്വം പോയോ?"

"ഇല്ല. ഒരു ദിവസം പോണം."

"അങ്ങനെ തെണ്ടിനടക്കരുതേ."

"ഒക്കെ കാണാല്ലോ. ഞാനങ്ങനെ പോയിപ്പോയി ഭൂമിയുടെ അറ്റംവരെ പോവും."

രാധ കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു. ആ ചിരി അവസാനിക്കുന്നതിനുമുമ്പേ അകത്തു നിന്ന് ഒരു കരച്ചിൽ കേട്ടു. അത് മാധവിയമ്മയുടേതായിരുന്നു. രാധ ഓടിച്ചെന്നു നോക്കി. ജ്യേഷ്ഠത്തി കണ്ണടച്ചു കിടക്കുന്നു. അടുത്തു തന്നെ അമ്മ കിടന്നു പൊട്ടിക്കരയുന്നു.

ആ അമ്മ മകളുടെ നിർജ്ജീവമായ ശരീരം കെട്ടിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു വീണ്ടും വീണ്ടും കരയുകമാത്രം ചെയ്തു.

രാധയ്ക്ക് അപ്പോഴേ കാര്യം മനസ്സിലായുള്ളൂ. തേങ്ങൽ അവളുടെ മാറിൽക്കിടന്നു മുട്ടിത്തിരിഞ്ഞു. മാസ്റ്റർ വന്നു നോക്കി. ഒരേ നില്പിൽ കുറെ നേരം നിന്നിട്ടു തിരിച്ചുപോയി. ആ അച്ഛൻറെ കണ്ണുകൾ നനഞ്ഞില്ല.

സന്ധ്യയായപ്പോഴേക്കും ശവദാഹം കഴിഞ്ഞ് ആളുകൾ തിരിച്ചുപോയി. വിശ്വനാഥൻ രാധയോടു പറഞ്ഞു:

"എനിക്കു തീരെ സുഖമില്ല."

"എന്തേ?"

അവൻ പൊട്ടിപ്പൊട്ടി കരഞ്ഞു. രാധയും കരഞ്ഞു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വിടാതെ കരഞ്ഞു. വിശ്വനാഥൻ രാധയുടെ മടിയിൽ തലവെച്ചു കിടന്നു തേങ്ങിത്തേങ്ങി കരഞ്ഞു. എന്നിട്ട് ഉറങ്ങി. അവളും ചുമർചാരിയിരുന്നു മയങ്ങുകയാണ്. ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ ദയനീയമായ മുഖം ആ ഇളം മനസ്സിലേക്ക് കടന്നുവരികയായിരുന്നു...

ഈ സംഭവത്തിന്നുശേഷം ആരും ആ വീട്ടിൽ ചിരിച്ചില്ല--രാധപോലും. അർദ്ധരാത്രിക്ക്, സ്ഥലംമാറ്റം ചെയ്യുന്ന തടവുപുള്ളികളെപ്പോലെ, നിശ്ശബ്ദരായി അവർ നീങ്ങി. ജീവിതം കനത്ത ചങ്ങലപോലെ തൂങ്ങുന്നു. അതു കിലുങ്ങാതെ കഴിക്കാൻ എല്ലാവരും യത്നിക്കുകയാണെന്നു തോന്നും.

മാസ്റ്റർ ചിന്താധീനനായിരിക്കയാണോ? അതോ എല്ലാം വിസ്മരിച്ചിരിക്കയാണോ? ദിവസങ്ങൾ ഉദിക്കുന്നതും അസ്തമിക്കുന്നതും അയാൾ അറിഞ്ഞില്ല. ഒരു ദിവസം അയാൾ രാധയെ വിളിച്ചു.

“എന്താ അച്ഛാ?”

“കുറച്ചു ചൂടുവെള്ളം താ.”

അവൾ അതു കൊണ്ടുവന്നു കൊടുത്തു. അത് ഊതിയൂതി കുടിക്കുന്നതിനിടയിൽ അയാൾ മകളെ ഉറ്റുനോക്കുകയും ചെയ്തു.

“രാധേ!”

“എന്താ അച്ഛാ?”

“അച്ഛൻ ചത്താൽ നീ എന്തു ചെയ്യും?”

അവൾ ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല.

“പറയ്. എന്തു ചെയ്യും?”

“ഞാനും ചാവും.” രാധ ഗദ്ഗദത്തോടെ പറഞ്ഞു.

“അത് നന്ന്. പക്ഷേ, അതു സാധിച്ചില്ലെങ്കിൽ...ഒരു കാര്യം ശ്രദ്ധിച്ചോ: മാനവും മര്യാദയുമായി ജീവിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കേണ്ട. പാപത്തെപ്പറ്റിയും പുണ്യത്തെപ്പറ്റിയും ഞാൻ നിങ്ങൾക്ക് എമ്പാടും വിഡ്ഢിത്തം പറഞ്ഞു തന്നിട്ടുണ്ട്. അതൊക്കെ മറക്കണം. അതൊക്കെ നുണയാണ്. കക്കാം. ആരും കണ്ടുപിടിക്കാതിരിക്കാൻ സൂക്ഷിക്കണം. നുണ പറയാം, ആ നുണ പൊളിയരുത്. നിനക്കു തോന്നിയതൊക്കെ ചെയ്യാം. പക്ഷേ, നിന്നെ പിടികിട്ടരുത്. മനസ്സിലാവുന്നുണ്ടോ?”

രാധ തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു––നടാടെ.

മാസ്റ്റർ പാത്രം ഒരിടത്തു വെച്ചു ചുരുണ്ടുകിടന്നു. അങ്ങനെ ആഴ്ചകൾ കടന്നുപോയപ്പോൾ, ഒരു ദിവസം അയാൾ കിടപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റില്ല. ഉച്ചയായപ്പോൾ രാധ ചെന്നു കുലുക്കി വിളിച്ചു നോക്കി. ആ ദേഹം വെറുങ്ങലിച്ചിരുന്നു...

രാധ വാവിട്ടു കരഞ്ഞു––രാധ മാത്രം. മാധവിയമ്മ മരവിച്ചിരുന്നു. ഭർത്താവിൻറെ ശവമെടുത്തുകൊണ്ടുപോകുമ്പോൾ, അവർ തറയ്ക്കുന്ന കണ്ണുകളോടെ അതു നോക്കിനിന്നു. കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ബോധംകെട്ടു വീണു. അപസ്മാരരോഗം ആ ീക്ക് അന്ന് അനുഗ്രഹമായി.

കുട്ടിക്കെട്ടറ്റ് ആ കതിർക്കുലയിലെ കതിരുകൾ എപ്പോഴും ഊർന്നുവീഴാം. വീഴുന്നുണ്ടോ ഇല്ലയോ എന്ന് ആരും ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. എന്തിന്നു ശ്രദ്ധിക്കുന്നു? ആ കുടുംബത്തേക്ക് ആരും കയറിയില്ല. ആ കുടുംബത്തുള്ളവർ എങ്ങോട്ടും പോയതുമില്ല. പുറമേനിന്നു വരുന്ന ഒരേ ഒരു ജീവി കുഞ്ഞിരാമനാണ്. മൂകമായ ആ അന്തരീക്ഷത്തിലേക്ക്, ഒരു ചെറു മൂളൽപോലെ അവൻ കടന്നുവരും; വന്നപോലെ തിരിച്ചുപോവുകയും ചെയ്യും. മൂങ്ങകളുടെ ഭാഷയായിരുന്നു അവിടെയുള്ളവർ ഉപയോഗിച്ചത്.

"ഉ–ം?" ഒരു ചോദ്യം.

"ഉ–ം ഉ–ം." ഒരു നിഷേധം. വാക്കുകളുച്ചരിക്കാൻ ആരും ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല.

ആ കുടുംബബന്ധം കൂടുതൽ അയഞ്ഞുവരികയാണ്. വിശ്വത്തിൻറെ യാത്രകൾ അധികമധികം നീണ്ടു!

ഒരു ദിവസം രാവിലെ രാധ കൊടുത്ത തട്ടുംതരിയുമില്ലാത്ത കഞ്ഞിവെള്ളം കുടിച്ചു മുഖത്തൊക്കെ വിയർപ്പു പൊടിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ അവന് ഒരു പ്ലാൻ തോന്നി. ഇറങ്ങിനടന്നു. പാലത്തിനക്കരെയുള്ള വെള്ളച്ചാലിനടുക്കെ നിന്നില്ല. ആ ചിരകാലസുഹൃത്തിൻറെ നേരെ ഒന്നു കണ്ണുയയ്ക്കുക മാത്രം ചെയ്തിട്ട്, കാലുകൾ നീട്ടിനീട്ടിവെച്ചു. അവൻ കുന്നിലേക്കു കയറി. മുകളിലെത്തിയപ്പോൾ കിതപ്പുകൊണ്ടു നില്ക്കേണ്ടിവന്നു. ഒരു നിമിഷം. അവൻ അപ്പുറത്തിറങ്ങുകയായി. ചുറ്റുപാടുമുള്ള പ്രപഞ്ചം അവനോട് 'വരൂ, ഓടിവരൂ' എന്നു പറയുന്നതുപോലെ തോന്നി. വയൽവരമ്പുകളിലൂടെ നടന്നു നടന്ന്, ഒരു ചെമ്മൺനിരത്തിൽ ചെന്നുകയറി. ഒരു കൊപ്പരപ്പാണ്ടികശാല–– അവിടെ പലതരം പുതിയ മനുഷ്യർ, ഒരു കുതിരവണ്ടി. വഴിമാറിക്കൊടുത്ത്, അതു കണ്ണിൽനിന്നു മറയുന്നതുവരെ നോക്കി. എന്നിട്ടു വീണ്ടും നടന്നു. ചുമട്ടുകാർ, കാളവണ്ടികൾ, ചായപ്പീടികകൾ, പലതരം സാമാനങ്ങൾ വില്ക്കുന്ന പലതരം കടകൾ. ഓ എത്ര വിചിത്രമായ ലോകം! അടുത്തുതന്നെ അതാ ഒരു ബോർഡ്––'കള്ളുഷാപ്പ്––നമ്പർ.' തൊട്ടടുത്ത് ഒരു സ്കൂളാണ്. കുട്ടികളുടെ ബഹളം കേൾക്കാം. അതിൻറെ മുമ്പിലും മിഠായിയും വറക്കടലയും വില്ക്കുന്നവരുണ്ട്. "ഈ പഞ്ചാര മുഠായിക്കെന്താ വില?" അവൻ വെറുതെ ഒന്നു ചോദിച്ചു.

"ഒരു മുക്കാല്."

അവൻ ശൂന്യമായ ട്രൗസർ പോക്കറ്റൊന്നു തപ്പിനോക്കി. അവിടെ നിന്നു നടന്നുപോകുമ്പോൾ കൈവിരലുകൾ വെറുതെ ഒന്നു നക്കി; 'മധുരമുണ്ട്!'

അവിടെനിന്ന് ഒരു വഴി നീണ്ടുപോകുന്നു. എവിടേക്കാണതു പോകുന്നത് ––എവിടേക്ക്? വിശ്വനാഥൻ ആ ഇടവഴിയിലേക്കു തിരിഞ്ഞു. പലരും കടന്നുപോകുന്നുണ്ട്. ചിലർ അവനെ ഒന്നു നോക്കി തങ്ങളുടെ വഴിക്കുപോയി. ചിലർ നോക്കിയതേയില്ല. പോത്തിൻപുറത്തു സവാരി നടത്തിയിരുന്ന ഒരു കാലിച്ചെറുക്കൻ അവനെ കണ്ടപ്പോൾ തൻറെ കൈയിലുള്ള ഓലക്കുഴലെടുത്തു 'പിപ്പിപ്പീ' എന്നൊന്ന് ഊതി.

സൂര്യൻ പടിഞ്ഞാറോട്ടു ചരിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. മഞ്ഞക്കതിരുകൾ വിശ്വത്തിൻറെ തലമുടിച്ചുരുളുകളിൽ തിരുപ്പിടിച്ചു. ദാഹം, കാലടികൾക്കൊരു ആട്ടം. ഭൂമി പതുക്കെ തിരിയുകയാണ്. എങ്കിലും നടന്നു. കാലിന്നടിയിൽ നിന്ന് എന്തോ വഴുതിപ്പോകുന്നു. ആരേ തന്നെ

ഉന്തിയിട്ടത്? അതാ, ഇരുട്ടിലൂടെ വഴുതിവഴുതിപ്പോകുന്നു. എവിടേക്ക്? ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്കാണോ?

വിശ്വനാഥൻ പിന്നെ കൺമിഴിച്ചത് ഈ വീട്ടിൽവെച്ചാണ്. തൻറെ മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്ന ീയെ കണ്ടപ്പോൾ അവൻ വിചാരിച്ചത് ഒരു ദേവതയാണെന്നാണ്. മേഘമാല കളിലൂടെ പടവിറങ്ങി ഭൂമിയുടെ അറ്റേത്തക്കു വരുന്ന ദേവതമാരെപ്പറ്റി അവൻ കേട്ടിരുന്നു; അഥവാ മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചു വിചാരിച്ച് ഒരു യാഥാർത്ഥ്യമാക്കിത്തീർത്തിരുന്നു. ആ ദേവത അവനു രണ്ടു ദിവസം ഭക്ഷണം കൊടുത്തു. എന്നിട്ടും അവരൊരു മാന്യ ീയാണെന്നു വിശ്വസിക്കുവാൻ അവന്നിഷ്ടമുണ്ടായിരുന്നില്ല.

മൂന്നാം ദിവസം കാലത്ത് ആലോചനകളിൽ മുഴുകി നില്ക്കുന്ന അവൻറെ അടുത്തേക്ക് ഒരു പതുത്ത കാൽവെപ്പ് അടുത്തടുത്തുവന്നു. അവൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. ഒരു കൊച്ചുദേവത! അവൾ അവനോടു ചോദിച്ചു: “പേരെന്താ?”

“വിശ്വനാഥൻ. കുട്ടിയുടെ പേരോ!”

“ശാന്ത.”

“ഇതു ഭൂമിയുടെ അറ്റമാണോ?”

“എൻറെ വീടാണ്.”

“ഇവിടെയാണോ?”

വിശ്വം ആ ഭാഗ്യശാലിയായ പെൺകിടാവിനെ നോക്കിക്കാണുകയായിരുന്നു. എത്ര ഭംഗിയുള്ള മുഖം, എന്തു മിന്നലുള്ള ഉടുപ്പുകൾ! ഇവളാണ് ശരിക്കുള്ള ദേവത!

“ഏതു സ്ക്കൂളിലാ പഠിക്കുന്നത്?” ശാന്ത ചോദിച്ചു.

അവൾ തന്നോടു സംസാരിക്കുന്നു! വിശ്വം അത്ഭുതപ്പെട്ടു. തനിക്കു വേണമെങ്കിൽ അവളെ തൊടാം! ശാന്ത ചോദ്യം ആവർത്തിച്ചു.

“അങ്ങ്......അവിടെ......പിന്നെ, ഒന്നു ചോദിക്കട്ടെ!” വിശ്വം.

“എന്താ!”

“ദേവതയാണോ?”

ശാന്തയ്ക്ക് ആ ചോദ്യത്തിൻറെ അർത്ഥം തികച്ചും മനസ്സിലായില്ല. താൻ നല്ലതെന്തോ ആണെന്നു സംശയിക്കുകയാണെന്നു മാത്രം മനസ്സിലാക്കി. അതുകൊണ്ട് അവൾ സമ്മതിച്ചു: “അതേ.”

വിശ്വം അവളെ മിഴിച്ചുനോക്കി. അവൾ പുഞ്ചിരിതൂകി.

*

നീണ്ടുപോകുന്ന റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ

ഒന്ന്

കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ മകൻ ധൂർത്തനായില്ല, നാട്ടുകാരുടെ പ്രതീക്ഷ തെറ്റി.

ഓമനിച്ചുവളർത്തിയ ആ ഒറ്റപ്പുത്രൻ, അച്ഛൻ ദുരിതപ്പെടുത്തിയുണ്ടാക്കിയ ധനമൊക്കെ നശിപ്പിച്ചുകൊള്ളുമെന്നായിരുന്നു ജനങ്ങളുടെ ആശ്വാസം. പക്ഷേ, കാർത്തികേയൻ ഒരു കാര്യക്കുട്ടിയായിട്ടാണ് വളർന്നത്. നിലത്തും നെറുകയിലും വയ്ക്കാതെ അമ്മ അയാളെ വളർത്തി. ആ ീ ജീവിച്ചിരുന്നതുതന്നെ മകനെ വളർത്താനാണ്. അവരുടെ ലക്ഷ്യവും ആശ്വാസവുമെല്ലാം അവനായിരുന്നു.

നമ്പിടിയെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അവർ സന്തതൃർത്ഥം വന്നുചേർന്നതാണ്. 'അതാ, വല്യനമ്പിടിയുടെ കെട്ടിലമ്മ!' എന്ന് ആളുകൾക്കു ചൂണ്ടിക്കാട്ടാൻ ഒരു മാന്യ ീയെ കൊണ്ടുവരേണ്ട ചുമതല അദ്ദേഹത്തിനുണ്ട്. അതു നിറവേറ്റി. അവർ കാര്യേഷു മന്ത്രിയോ കരണേഷു ദാസിയോ ശയനേഷു വേശ്യയോ ആയിരുന്നില്ല. രൂപംകൊണ്ട് ലക്ഷ്മിതന്നെ. ക്ഷമകൊണ്ടു ഭൂമിയും! ഒന്നു പ്രസവിച്ചു. കവിൾത്തുടുപ്പിന്നു വാട്ടം തട്ടുന്നതുവരെ നമ്പിടിയുടെ ഞരമ്പുകളിൽ ഒരു ഇളംചൂടു കയറ്റാൻ അവർക്കു കഴിഞ്ഞു. പിന്നെ അസ്തമനാനന്തരപ്രഭയായിത്തീർന്നു -- പകലുമല്ല, രാത്രിയുമല്ല.

"പൂത്ത കൊന്നപോലെയുള്ള ഒരു ീ." അവർ കടന്നുപോകുമ്പോൾ ആളുകൾ പരസ്പരം കുശുകുശുത്തു.

"എന്നിട്ടും ആ മോഹിനിയാട്ടക്കാരിയുടെ പടിക്കൽ പാട്ടുകിടക്കുന്നല്ലോ നമ്പിടി!" മറ്റൊരാൾ മൂക്കത്തു വിരൽവെച്ചു.

"മയക്കുവിദ്യയാണേ!"

"മരുന്നോ മന്ത്രമോ?"

"രണ്ടും."

“അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയുണ്ടല്ലോ, ഭൂമി ഒരു പൊടിക്കുപ്പിപോലെ അരയിൽ തിരുകി നടക്കും!”

അവ്യക്തമായ ബന്ധവിശേഷങ്ങൾ ആളുകൾക്കിഷ്ടമല്ല. ശാന്തൻനമ്പിടിയുടെ കാരണവർക്ക് ഒമ്പതു ഭാര്യമാരുണ്ടായിരുന്നു. അതിൽ ആർക്കും എതിർപ്പുണ്ടായിരുന്നില്ല. വലിയവരാവുമ്പോൾ വളരെ ഭാര്യമാരുണ്ടാകാം. പക്ഷേ, വെപ്പാട്ടിയും അനുരാഗഭാജനവും കണക്കിൽ കൊള്ളിക്കാൻ വയ്യാത്ത ജീവികളാണ്. ഇന്നാളുടെ ഇന്നാള് എന്നു പറയാൻ നിവൃത്തിയുണ്ടോ? വിത്തും പതിരും കൂട്ടിക്കലർത്തുന്ന ഈ ഏർപ്പാട് അവരെ അസുഖപ്പെടുത്തുന്നു. അവർ വ്യസനിച്ചു: “ഈ മനുഷ്യൻ രണ്ടുംകെട്ട മട്ടായല്ലോ!”

“ആ വേല്യാരാണ് ഇദ്ദേഹത്തെ കുരങ്ങുകളിപ്പിക്കുന്നത്.”

“കെട്ടിലമ്മയുടെ കൊള്ളരുതായ്ക! പെണ്ണു നന്നെങ്കിൽ ആണ് വരച്ച വരയിൽ നില്ക്കില്ലേ?”

“പോരുമയുള്ള പെണ്ണു നിർത്തുന്നു!”

നമ്പിടി ഈ വിമർശനങ്ങളൊന്നും കേട്ടില്ല. അദ്ദേഹത്തിൻറെ ഭാര്യ ശ്രദ്ധിച്ചതുമില്ല. അവർ അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മയെപ്പറ്റിയോ ഭർത്താവിൻറെ അനാസ്ഥയെപ്പററിയോ അരവാക്കു പറഞ്ഞില്ല. ആദ്യകാലത്ത് അസുഖം തോന്നാഞ്ഞിട്ടല്ല. പറയാൻ ധൈര്യമുണ്ടായില്ല. ഒരു കുട്ടിയായപ്പോൾ പിന്നെ അതൊക്കെ കല്പിച്ചുകൂട്ടി മറന്നു. ഭക്തിയും വാത്സല്യവും കൂടിക്കൂടി വന്നു. സുബ്രഹ്മണ്യസ്വാമിയും കാർത്തികേയനുംകൂടി അവരുടെ ശ്രദ്ധ മുഴുവൻ പിടിച്ചുപറ്റിയിരുന്നു. കുളിക്കുക, ക്ഷേത്രദർശനം നടത്തുക, ഉടുത്തൊരുങ്ങുക, മകൻറെ പാകം നോക്കുക, കൂടെക്കൂടെ പഴനിക്കു പോവുക --ഇവകൊണ്ടു കഴിഞ്ഞു ജീവിതം. ഇതിനിടയിൽ ഭർത്താവിനെ വിമർശിക്കാനോ നേർവഴിക്കു നയിക്കാനോ ഉത്സാഹമുണ്ടായില്ല. പിന്നെ വലിയവരാകുമ്പോൾ അങ്ങനെയൊക്കെയുണ്ടാകും. കുടുംബിനികൾ അതൊക്കെ ശ്രദ്ധിക്കാമോ? തനിക്കു വേണ്ടതിനൊന്നും ഒരു കുറവില്ല, പെട്ടി നിറയെ കസവുതരങ്ങൾ, ചുമലിടിയെ ആഭരണങ്ങൾ, പദവിക്കു പദവി! പിന്നെയെന്തിന് അസുഖം സൃഷ്ടിക്കുന്നു? ജീവിതം തന്നിലേക്കു തന്നെ ചുരുണ്ടു. മകനായി ഐഹികജീവിതത്തിൻറെ മുഴുവൻ കേന്ദ്രാകർഷണം.

“കാർത്തികേയാ, കുളിച്ചോ?”

“ഉവ്വമ്മേ.”

“കാർത്തികേയാ, ഉണ്ടോ?”

“ഉവ്വമ്മേ.”

“കുപ്പായമൊന്നു മാറ്റിക്കളയൂ, കാർത്തികേയാ.”

“മാറ്റാം.”

“കുടയെടുക്കാൻ മറക്കല്ലേ, കാർത്തികേയാ!”
“ആ!”
“ജാലകം അല്പം ചാരിവെച്ചോളു; മഞ്ഞുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു.”
“ചാരാം.”

നിർദ്ദേശങ്ങളും അനുസരണമൂളലുകളും ആ അന്തഃപുരത്തിൽനിന്ന് എപ്പോഴും കേൾക്കാം. രക്തബന്ധമുള്ളവരെല്ലാം മൃദുലമായേ അയാളോടു പെരുമാറിയുള്ളൂ, പരിചാരകന്മാരെല്ലാം വാക്കൈയും പൊത്തിയേ മുൻപിൽ നിന്നുള്ളൂ. നാട്ടുകാരും അയാളെ ബഹുമാനിക്കുന്നുവെന്നു നടിച്ചു––നമ്പിടിയെ പ്രീതിപ്പെടുത്താൻവേണ്ടി.

ഈ ബഹുമതികളെല്ലാം താൻ അർഹിക്കുന്നുവെന്നമട്ടാണ് കാർത്തികേയന്ന്. താൻ കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ മകനാണ്. കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയോ? ധനികനും യോഗ്യനും! അമ്മ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് അയാളെ ഇതോർമ്മപ്പെടുത്തുകയുംചെയ്തു. അതുകൊണ്ടു ചെറുപ്പന്നേ കനത്തിൽത്തന്നെയായി പെരുമാറ്റം. ഭൃത്യന്മാരോട് അയാൾ അയഞ്ഞു സംസാരിച്ചിട്ടില്ല. ആംഗ്യങ്ങൾകൊണ്ടു കഴിയും. ആജ്ഞകളധികവും. സേവകപ്പരിഷകൾ അഭിവാദ്യം ചെയ്താലും കണ്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു. ‘വെറും പുഴക്കൾ’ എന്ന മട്ടിൽ മനുഷ്യരെ നോക്കിക്കാണാൻ അയാൾ ശീലിച്ചു.

“ഉ–ം?” ഒരു ചോദ്യം.
“കുളി...”
“ഉ–ം ഉ–ം.” നിഷേധം.
“വൈകിയിട്ടേ...”

“ഉം.” സമ്മതം. ഇത്തരം മൂളലുകളുടെ സ്വരഭേദംകൊണ്ട് ആജ്ഞകളും നിർദ്ദേശങ്ങളും നൽകുകയായിരുന്നു പതിവ്. എന്തു വിലപിടിപ്പുള്ള വാക്കുകൾ!

അതിബുദ്ധിമാനോ അറുമന്തനോ ആയിരുന്നില്ല കാർത്തികേയൻ. അദ്ധ്വാനശീലനായിരുന്നു. കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ മകൻ പിന്നിലായിക്കൂടെന്ന വാശിയാണ് അയാളെ അത്തരത്തിലാക്കിയത്. കിണഞ്ഞു പഠിച്ചു നല്ല മാർക്കു വാങ്ങി. അദ്ധ്യാപകനും അയാളെ ശാസിക്കേണ്ടിവന്നിട്ടില്ല. ഒരു വികൃതിക്കും പോയിട്ടില്ല. കണ്ണടവെച്ച കുതിരയാണ്. ഉയർത്തിപ്പിടിച്ച ശിരസ്സുമായി ക്ലാസ്മുറിയിലേക്കു കടന്നുചെന്നു. അതേവിധം മടങ്ങിപ്പോരുന്നു. കൂട്ടില്ല, കൊടുക്കലോ വാങ്ങലോ ഇല്ല. ഒരാവശ്യം പ്രമാണിച്ച് ഈ നിസ്സാരന്മാരുടെ ലോകത്തിലേക്ക് കടന്നു വരേണ്ടിവന്നു എന്ന മട്ടാണ്. ഈ ഭാവത്തിന്നും ക്ലാസ്സുകയറ്റം കിട്ടുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

അയാൾ മോരിൽ വീണ മുതിരമണിയായിരുന്നു––തുടമുള്ള മുതിരമണി. വിദ്യാർത്ഥികളും അയാളെ പുറന്തള്ളി. തുടുത്ത കവിളും

മിന്നുന്ന മുടിയും ഉടച്ചിൽ തട്ടാത്ത ഉടുപ്പുമായി കയറിവരുന്ന അയാളെ നോക്കി വിദ്യാർത്ഥികൾ പുച്ഛിച്ചു: “ഫൂ!”

എട്ടാം തരത്തിൽവെച്ച് കാർത്തികേയൻ ഒരു ഓമനപ്പേരും നേടി. കുഞ്ഞിരാമനാണ് അതു സമ്മാനിച്ചത്. അയാൾ വികൃതിക്കണ്ടപ്പന്മാരുടെ നേതാവാണ്. കുടുക്കിടാത്ത ഷർട്ടും പറിച്ചിട്ട തലമുടിയും ചുണ്ടത്തൊരു ചൂളംവിളിയുമായി സ്കൂളിൻ്റെ എല്ലാ ഭാഗത്തും കുഞ്ഞിരാമനെ കാണാം. കൂട്ടംകൂടിനിന്നു തിമർത്തിരുന്ന വിദ്യാർത്ഥികളുടെ നടുവിലൂടെ കാർത്തികേയൻ, ശരംപോലെ കടന്നുപോയപ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കി: “ആരപ്പാ, ദിവാനോ?”

ഒരു കൂട്ടച്ചിരി. പക്ഷേ, കാർത്തികേയൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കിയില്ല. പിള്ളേരുടെ കൂവലിന്നിടയ്ക്കു കടന്നുപോകുന്ന ആനയെപ്പോലെ, അയാൾ വെച്ചടിച്ചു. അന്നുമുതല്ക്ക് കാർത്തികേയന്നു ദിവാൻപദവി ഉറച്ചു. തങ്ങളുടെയെല്ലാം ആശയത്തിന്നു രൂപംകിട്ടിയപോലെ, വിദ്യാർത്ഥികൾ സന്തോഷിച്ചു. അവരതു സ്വല്പംകൂടി പരിഷ്കരിച്ച് ‘ദിവാൻജി’ എന്നാക്കി സ്കൂളിലൊക്കെ പ്രചരിപ്പിച്ചു. പതുക്കെ കാർത്തികേയൻ എന്ന പേരു ഹാജർ പുസ്തകത്തിൽ മാത്രമായി.

ദിവാൻജിയാകട്ടെ, ഇതൊന്നും ശ്രദ്ധിച്ചതേയില്ല. എന്തിന്നു ശ്രദ്ധിക്കുന്നു? നിസ്സാരന്മാരുടെ ലോകത്തിൽ എന്തെല്ലാം നടക്കും! ആ ശിരസ്സ് ഉയർന്നുതന്നെ നിന്നു. ഹൈസ്കൂൾ ക്ലാസ്സുകളിൽവെച്ചു വേഷം കുറേക്കൂടി പരിഷ്കരിച്ചു. സ്കൂൾവാർഷികയോഗങ്ങളിൽ കോട്ടും നെക്ടൈയുമായി ഇംഗ്ലീഷ് പദ്യോച്ചാരണം നടത്തി ഘനത്തിൽ ഇറങ്ങിപ്പോകുന്ന ആ വിദ്യാർത്ഥിയെ ദീർഘനേരം ജനങ്ങൾ കൈയടിച്ചഭിനന്ദിച്ചു. പിൻബെഞ്ചുകളിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന കൂവലും കുറുകലും ആ കൈയടികളിൽ മുങ്ങിപ്പോയി. ദിവാൻജിയുടെ വിജയങ്ങളോടൊപ്പം സഹപാഠികളുടെ അവജ്ഞയും കൂടിക്കൂടിവന്നു. ഇവനെയൊന്നു പതംവരുത്തണമല്ലോ-- എല്ലാവരും അങ്ങനെ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോഴാണ് ഒരു സംഭവമുണ്ടായത്. വില്ലുവെച്ച ഒറ്റക്കാളവണ്ടിയിലാണ് ദിവാൻജി സ്കൂളിലേക്കു വരിക. അന്നു സ്കൂൾ വിട്ടു പുസ്തകക്കെട്ടു വണ്ടിയിലേക്കെറിഞ്ഞു കയറിയിരുന്നപ്പോഴേക്കും മൂന്നാംതരത്തിൽ പഠിക്കുന്ന ഒരു കുഞ്ഞൻ വണ്ടിയുടെ ചവിട്ടുപടിയിൽ പറ്റിക്കൂടി. ഇറങ്ങാൻ ദിവാൻജി ആംഗ്യം കാട്ടി. അവൻ ഒന്നിളിച്ച് അവിടെത്തന്നെ ഇരുന്നു. താമസമുണ്ടായില്ല. ദിവാൻജി കാൽകൊണ്ട് ആ കുട്ടിയെ ഉന്തി താഴെയിട്ടു.

പെട്ടെന്നൊരു കൂട്ടനിലവിളി. തെളിക്കാൻ പുറപ്പെട്ട വണ്ടിക്കാരൻ ചമ്മട്ടിയും പിടിച്ച് അങ്ങനെ നിന്നുപോയി. വിദ്യാർത്ഥികൾ വണ്ടിക്കു ചുറ്റും കൂടി. വലിയ പരിക്കൊന്നും പറ്റിയില്ലെങ്കിലും, അപമാനബോധംകൊണ്ടോ

എന്തോ, കുട്ടി കഠിനമായി നിലവിളിച്ചു. അവനെ പിടിച്ചെഴുന്നേല്പിച്ചതോടെ ആർപ്പും വിളിയും ബഹളവും ജാസ്തിയായി.

"പിടിക്ക് ആ ദിവാൻജിയെ ഇങ്ങോട്ട്!"

"അവനും അവൻറെയൊരു വില്ലുവെച്ച വണ്ടിയും!"

"തകർക്കും!"

"കൊത്തിനുറുക്കും!"

"ഇറങ്ങടാ, വണ്ടിയിൽനിന്നിങ്ങോട്ട്!"

"ദിവാൻജി വണ്ടിയിൽനിന്നിറങ്ങണം!" ഒരു കൂട്ടനിലവിളി, ആ മുദ്രാവാക്യം കേട്ടവർ കേട്ടവർ ഏറ്റുപറഞ്ഞു. അന്തരീക്ഷം ശബ്ദായമാനമായി. മനുഷ്യസ്നേഹികളുടെ സംഖ്യ വർദ്ധിക്കുകയായിരുന്നു. ചിലർ കുട്ടിയെ ശുശ്രൂഷിക്കുന്ന തിരക്കിലാണ്. സർബത്ത്, പഴം, ബിസ്കറ്റ്, മിഠായി തുടങ്ങിയ തീറ്റസാധനങ്ങൾ അവൻറെ അടുത്തേക്കു വരുന്നു. ആ രക്തസാക്ഷിയെ കാണാൻ ആളുകൾ തിങ്ങിക്കൂടി. എന്തു പറ്റി? ബോധമില്ലേ?

വൈദ്യനെ വിളിക്കണോ? എന്നിങ്ങനെയുള്ള അന്വേഷണങ്ങൾ, ബോയ് സ്കൗട്ടുകൾ പ്രഥമശുശ്രൂഷയ്ക്കു തയ്യാറെടുത്തു. കുട്ടിയാകട്ടെ, ഇത്രയും തീറ്റസ്സാമാനങ്ങൾ അണഞ്ഞു കിട്ടിയപ്പോൾ കരച്ചിൽ നിർത്തി, അവയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞു. നല്ല വിശപ്പും! പെട്ടെന്നു ബഹളം നിന്നു. വെള്ളത്തലയിൽക്കെട്ടും ചന്ദനപ്പൊട്ടുമായി രഘുനാഥയ്യർ ഹെഡ്മാസ്റ്റർ ഗേറ്റിൽ എത്തിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അദ്ദേഹം കാര്യമന്വേഷിച്ചു. ഏകസ്വരത്തിൽ വിദ്യാർത്ഥികൾ ദിവാൻജിയുടെ അക്രമപ്രവർത്തനത്തെപ്പറ്റി റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിച്ചു. ഹെഡ്മാസ്റ്റർ കുട്ടിയെ നോക്കി; കാർത്തികേയനെയും ഒന്നു നോക്കി. ഇത്രയും ബഹളം ചുറ്റും നടന്നിട്ടും അയാൾ വണ്ടിയിൽത്തന്നെ ചന്ദനമുട്ടി, കുത്തിച്ചാരിയപോലെ ഇരിക്കയാണ് -- ഒരു കൈ നോക്കാനെന്നമട്ടിൽത്തന്നെ.

അന്വേഷണവും വിചാരണയും കഴിഞ്ഞു, കുട്ടിയെ വണ്ടിയിൽ കയറ്റി അവൻറെ വീട്ടുപടിക്കൽ ഇറക്കിക്കൊടുക്കണമെന്നു വിധിയായി. ആഹ്ലാദധ്വനി മുഴങ്ങി. അപ്പോഴേക്കും കുട്ടിയും തീറ്റസ്സാമാനങ്ങളും വണ്ടിയിലെത്തിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ദിവാൻജി മുഖം തിരിച്ചിരുന്നുകളഞ്ഞു! വൃത്തികെട്ട ചെറുക്കൻ!

ഈ സംഭവത്തിന്നുശേഷം ദിവാൻജിയെ ഒറ്റപ്പെടുത്തുവാൻ കൂടുതൽ യത്നം സ്കൂളിൽ നടന്നു. ദിവാൻജി ആഗ്രഹിച്ചിരുന്നതും ഒറ്റപ്പെട്ടു കിട്ടാനാണ്.

ഇക്കാലത്താണ് ദേശീയപ്രസ്ഥാനത്തിൻറെ അല സ്കൂളുകളിലേക്ക് അടിക്കാൻ തുടങ്ങിയത്. ഉപ്പുസത്യാഗ്രഹവും വിദേശവ

ബഹിഷ്കരണവും ഹരിജനപ്രസ്ഥാനവുമെല്ലാമുൾക്കൊള്ളുന്ന ആ ദീർഘപരിപാടിയുടെ ആന്തരാർത്ഥം വിദ്യാർത്ഥികൾ തികച്ചും മനസ്സിലാക്കിയിരുന്നുവെന്നൊന്നും പറയാൻ വയ്യാ. ചില പുതിയ ബഹളങ്ങളാണ്. ബഹളങ്ങൾ എപ്പോഴും നല്ലതാണല്ലോ. നാട്ടിൽ പ്രചരിച്ചിരുന്ന ബ്രിട്ടീഷ് വിരോധം വിദ്യാർത്ഥികളിലേക്കും സംക്രമിക്കുകയായിരുന്നു. ചരിത്രം പഠിപ്പിക്കുന്നേടത്ത് അതിൻറെ അലകൾ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു.

"ക്ലൈവ് കള്ളനും തെമ്മാടിയുമായിരുന്നു, സേർ!" കുഞ്ഞിരാമൻ കയറിപ്പറഞ്ഞു.

"അവിടെ ഇരിക്ക്." മാസ്റ്റർ ശാസിച്ചു: "ക്ലൈവിന്നു പകരം വേറെ ഒരാളായിരുന്നുവെങ്കിലും അങ്ങനെയൊക്കെത്തന്നെയായിരിക്കും ചെയ്യുക."

"ബ്രിട്ടീഷുകാരൊക്കെ കള്ളന്മാരാണെന്നോ?"

"സാമ്രാജ്യം സ്ഥാപിക്കാനും കച്ചവടമുറപ്പിക്കുവാനുമാണ് അവർ വന്നത്. പടിഞ്ഞാറൻശക്തികൾ ഇതിന്നുവേണ്ടി ലോകത്തിൻറെ നാനാഭാഗത്തേക്കു പോയിട്ടുണ്ട്. അക്കൂട്ടത്തിൽ ഇന്ത്യയിലേക്കും വന്നു. ആ ക്ലൈവല്ലെങ്കിൽ ഇനി ഒരു ക്ലൈവ്."

മാസ്റ്ററുടെ ആ പ്രസ്താവനയെക്കുറിച്ച് പിൻബെഞ്ചിൽ ഒരു വാദപ്രതിവാദംതന്നെ നടന്നു. ചോദ്യങ്ങൾ ഉറവെടുക്കുന്നത് കുഞ്ഞിരാമനിൽനിന്നാണ്. അവ ചുണ്ടുകളിലേക്കു പ്രചരിച്ചു. ഒരു തേനീച്ചക്കൂട്ടു പോലെയായി ക്ലാസ് മുറി.

"ശ്...വാദപ്രതിവാദം നിർത്തണം." മാസ്റ്റർ മേശപ്പുറത്തടിച്ചു: "കുഞ്ഞിരാമൻ!"

"സേർ!"

"നമുക്ക് ഇത് ഒരു വാദപ്രതിവാദവിഷയമാക്കേണ്ടാ."

"സേർ! ഈ കള്ളത്തരങ്ങളും കെട്ടുകഥകളും എത്ര കാലം പഠിക്കാം?"

മാസ്റ്റർ കണ്ണടയ്ക്കിടയിലൂടെ ഒന്നു നോക്കി: "കുഞ്ഞിരാമൻ ഇവിടെ വരൂ."

അയാൾ അടുത്തേക്കു ചെന്നു. ഗുരുനാഥൻ ശിഷ്യൻറെ ചുമലിൽത്തട്ടി, ശാന്തമായ സ്വരത്തിൽ ഉപദേശിച്ചു: "കുഞ്ഞിരാമൻ പറയുന്നതൊക്കെ എനിക്കും മനസ്സിലാവും. പക്ഷേ, സ്കൂൾ രാ ീയമായ വാദപ്രതിവാദത്തിനുള്ള സ്ഥലമല്ല. അതു മറക്കരുത്. പോയിരിക്ക്."

കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിച്ചുവന്നിരുന്നു. അപ്പോഴും തേനീച്ചക്കൂട്ടു മൂളുകയാണ്. അതിൽ ശ്രദ്ധിക്കാതെ മാസ്റ്റർ പാഠം തുടർന്നു.

ഈ സമയത്തെല്ലാം ഒരനക്കവുമില്ലാതെ മുൻബെഞ്ചിൽ ഒരു വിദ്യാർത്ഥി മാത്രമിരുന്നു. അതു ദിവാൻജിയായിരുന്നു. ക്ലൈവ്

കള്ളനായാലും നല്ലവനായാലും കൊള്ളാം. പാഠപുസ്തകത്തിൽ കണ്ടതു പകർത്തി മാർക്കു വാങ്ങുകയാണ് ആവശ്യമെന്ന് അയാൾക്കറിയാം.

പുറത്തു കാറ്റടിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്. അതിൻറെ അലകൾ ജാലകപ്പഴുതുകളിലൂടെ സ്കൂൾമുറിയിലേക്കും വരുന്നു. അധികൃതന്മാർ കാറ്റിൻറെ ഗതി നിയന്ത്രിക്കാൻ ആവുന്നതൊക്കെ ചെയ്യുന്നുണ്ട്. അവ വിദ്യാലയപരിസരങ്ങളെ സ്പർശിക്കാതിരിക്കാൻ കൂടുതൽ കരുതലുകൾ ഏർപ്പെടുത്തി. വിലക്കുകളും പ്രതിരോധങ്ങളും വിദ്യാർത്ഥികളെ കൂടുതൽ സമരോത്സുകരാക്കി. അറ കളുടെയും മർദ്ദനങ്ങളുടെയും റിപ്പോർട്ടുകൾ കോളക്കണക്കിലാണ് പത്രങ്ങളിൽ വരുന്നത്. പത്രം വായിക്കരുതെന്ന് ഒരദ്ധ്യാപകനു വിദ്യാർത്ഥികളോടു പറയാമോ? അദ്ധ്യാപകന്മാർ മൗനം ദീക്ഷിച്ചു. അവരെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ചോറങ്ങും കൂറിങ്ങും എന്ന നിലയായിരുന്നു.

അപ്പോഴാണ് ഒരു കുഴപ്പമുണ്ടായത്. സ്കൂളിന്നടുത്തുള്ള തുണിക്കടയിൽ ഒരു പിക്കറ്റിങ് നടക്കാൻ പോകുന്നു. വർത്തമാനം വിദ്യാലയത്തിലുമെത്തി. വിദ്യാർത്ഥികൾ ഉഷാറായി. അധ്യാപകന്മാർ ഉത്കണ്ഠിതരുമായി. ആരാണ് പിക്കറ്റ് ചെയ്യുന്ന സത്യാഗ്രഹി? ആർക്കും അറിഞ്ഞുകൂടാ. പോലീസും ജാഗ്രതയായിരുന്നു.

നേരം ഒമ്പതുമണിയായി. രണ്ടു സത്യാഗ്രഹികൾ തുണിഷാപ്പിന്നു മുന്നിലെത്തി. കറുത്തുനീണ്ട ആ മീശക്കാരനെ എല്ലാവർക്കും അറിയാം. അയാൾ സ്ഥലത്തെ പ്രധാന പ്രവർത്തകനാണ്. മറ്റേ ആൾ? അന്വേഷണത്തിൽ ഒരു വടക്കൻനമ്പ്യാരാണെന്നുമാത്രം വ്യക്തമായി. സുഭഗൻ, ദൃഢകായൻ.

പിക്കറ്റിങ് ആരംഭിച്ച് അരമണിക്കൂർ കഴിയേണ്ടിവന്നില്ല, പോലീസ് സ്ഥലെത്തത്തി. രണ്ടുപേരെയും അറ ചെയ്തു. സ്ഥലത്തെ പ്രവർത്തകനെ ലോക്കപ്പ് കാട്ടാൻ കൊണ്ടുപോയി; വടക്കൻനമ്പ്യാരെ സ്കൂളിന്നു കിഴക്കുപുറത്തുള്ള ഒരൊഴിഞ്ഞ പാടത്തേക്കും. വിദ്യാർത്ഥികൾ ദൂരെനിന്നു നോക്കി.

“നിൻറെ രാജ്യമൊക്കെ പിടിച്ചുകഴിഞ്ഞോടാ, ഇവിടേക്കു വരാൻ?” ഇൻസ്പെക്ടർ ചോദിച്ചു. അതിന്നു നമ്പ്യാർ സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല. “പറയെടാ!” ഒരിടി, തുടർന്നു നാലു ചവിട്ടും. നമ്പ്യാർ മറിഞ്ഞുവീണു. രണ്ടു പോലീസുകാർ അയാളുടെ കാൽമുട്ടുകളിൽ കയറിനിന്നു. ഇൻസ്പെക്ടറാകട്ടെ, വളഞ്ഞുലയുന്ന ചൂരൽകൊണ്ട് നമ്പ്യാരുടെ കാൽവെള്ളയിൽനിന്നു തോൽ നക്കിയെടുക്കാൻ തുടങ്ങി. ഒടുവിൽ രണ്ടു കാലടികളും അരിഞ്ഞെടുത്ത ഇറച്ചിത്തുണ്ടങ്ങൾപോലെയായപ്പോൾ അടി നിർത്തി. ബോധരഹിതനായിക്കിടക്കുന്ന നമ്പ്യാരെ നോക്കി ഇൻസ്പെക്ടർ കിതച്ചു: “പിടിക്ക്, രാജ്യം പിടിക്ക്!”

പോലീസുകാർ താഴെയിറങ്ങി. ബൂട്ട്സിട്ട കാലുകൊണ്ട് ഇൻസ്പെക്ടർ നമ്പ്യാരെ വരമ്പത്തുനിന്നു തോണ്ടിയിട്ടു. ആ യുവാവു കട്ടപൊട്ടിച്ച കണ്ടത്തിലേക്കു മുഖംകുത്തി മറിഞ്ഞു. ഭൂമിയിൽ രക്തം ഇറ്റുവീഴുകയായിരുന്നു. ആ രക്തത്തിലൂടെ ഇൻസ്പെക്ടർ നടന്നു; പരിവാരങ്ങളും.

അവരുടെ ബൂട്ട്സിൻറെ അടിയിലെ ആണികൾ തട്ടി ഭൂമിയിൽ തുളകളുണ്ടായി. പക്ഷേ, ആ രക്തം മാഞ്ഞുപോയില്ല; അത് ആവിയായിപ്പോയതുമില്ല. മനുഷ്യാത്മാവു കടഞ്ഞെടുത്ത തുള്ളികളാണവ. ആയിരമായിരം വർഷങ്ങളിലെ മനുഷ്യതപസ്സിൻറെ തേജസ്സ് അതിൽ ഊറിക്കിടപ്പുണ്ട്. മേല്പോട്ടുയരുന്ന മനുഷ്യാത്മാവു ഭൂമിയിൽ ശക്തിയായി നിക്ഷേപിക്കുന്ന വിത്തുകളാണ് ആ രക്തബിന്ദുക്കൾ. ഭൂമി അവ ഹൃദയത്തിലെടുത്തു മുളപ്പിക്കുന്നു. തുടുത്ത പൂക്കളും കനത്ത ഫലങ്ങളും അവിടെയും വിളയുന്നു. ഇത്രയും ദൂരം കാണുന്ന കണ്ണുകൾ ആവലാതിപ്പെടുന്നില്ല; നോവേല്ക്കുന്നില്ല. പിന്മാറുന്നില്ല. നാളത്തെ വിജയം ഇന്ന് അയാൾ ഹൃദയത്തിൽവെച്ചാഘോഷിക്കുന്നു. മനുഷ്യപുരോഗതിയുടെ ഈ പാതയിൽ വീണുകിടക്കുന്ന ആ ചെറുപ്പക്കാരൻറെ ഹൃദയത്തിൽ എന്തായിരുന്നുവെന്നു പറയാൻ വയ്യാ. അയാൾ മോഹാലസ്യപ്പെട്ടിരുന്നു.

പോലീസ് പോയപ്പോൾ വയൽക്കരയിൽ പതുങ്ങിനിന്ന ആൾക്കൂട്ടം കുറേക്കൂടി അടുത്തു. എന്തൊരു ശരീരമാണ് ആ ചെറുപ്പക്കാരൻറേത്! ഒരുക്കോൽ വീതിയുള്ള മാറിടം; ദീർഘബലിഷ്ഠങ്ങളായ കൈകൾ; കുടുങ്ങിയ അരക്കെട്ട്; ചന്ദനത്തിൻറെ വർണ്ണം. ഒരൊറ്റയടിക്ക് അഞ്ചുപേരെ തെറിപ്പിക്കാവുന്ന ശക്തി ആ കൈകളിൽ ഒതുങ്ങിക്കിടപ്പുണ്ടെന്നു സ്പഷ്ടം. എന്നിട്ടും അയാൾ അടി കൊടുക്കാനല്ല, കൊള്ളാനാണ് വന്നത്. അതിൻറെ അർത്ഥം മനസ്സിലാകാതെ ജനം നിന്നു. കയറ്റുകമ്പനിയിലേക്ക് തിരക്കിട്ടു പോവുകയായിരുന്ന ഇട്ടൂപ്പുഗൃഹസ്ഥൻ ഒന്നേന്തിനോക്കി. എന്നിട്ടു മേല്പോട്ടു നോക്കി പിറുപിറുത്തു:

"കർത്താവേ, ഇതെന്തു കുരിശ്!"

ആ വൃദ്ധൻ പതുക്കെ നീങ്ങി.

നമ്പ്യാർക്ക് അല്പം വെള്ളം കൊടുക്കാൻ ആർക്കും ധൈര്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല. കച്ചവടക്കാർ തലവലിച്ചു. കൃഷിക്കാർ ദൂരെ നിന്നു കണ്ണീർ വാർത്തു. വിദ്യാർത്ഥികൾ അക്ഷമരായി. പാടത്തിൻറെ നാലുപുറവും ആളുകൾ. തല്ലിച്ചതച്ച സർപ്പത്തെപ്പോലെ, നമ്പ്യാർ കട്ടയിൽ കിടക്കുന്നു. ചൂടു പിടിച്ച സൂര്യകിരണങ്ങൾ ആ മുഖത്തു വന്നു തറയ്ക്കുകയാണ്.

പെട്ടെന്ന്, വെള്ളവുമായി ഒരു ചെറുക്കൻ പാടത്തേക്കിറങ്ങി. ആളുകൾ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. അത് കുഞ്ഞിരാമനായിരുന്നു. അയാൾ നമ്പ്യാരുടെ മുഖത്തു വെള്ളം തളിച്ചു. ബോധം വന്നപ്പോൾ കുടിക്കാൻ വായിൽ കുറച്ച് ഒഴിച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. അത്രയുമായപ്പോൾ മറ്റു വിദ്യാർത്ഥികളും വന്നുകൂടി. എല്ലാവരുംകൂടി താങ്ങിയെടുത്തു തണലത്തു കൊണ്ടുവന്നു കിടത്തി ശുശ്രൂഷിച്ചു.

ഈ വർത്തമാനം നാട്ടിൽ അത്ഭുതത്തോടെ സംസാരിക്കപ്പെട്ടു.

പിറ്റേന്ന് ഇൻസ്പെക്ടർ സ്കൂളിൽ വന്നു. ഹെഡ്മാസ്റ്ററുടെ മുറിയിലേക്ക് കുഞ്ഞിരാമൻ വിളിക്കപ്പെട്ടു.

"നീയും രാജ്യം പിടിക്കാൻ നടക്കുകയാണോ?" ഇൻസ്പെക്ടർ കുഞ്ഞിരാമൻറെ നേരെ കയർത്തു ചോദിച്ചു.

"മനസ്സിലായില്ല." കുഞ്ഞിരാമൻ.

"മനസ്സിലാക്കാൻ എനിക്കറിയാം." ഇൻസ്പെക്ടർ.

അപ്പോഴേക്കും ഹെഡ്മാസ്റ്റർ ഇടപെട്ടു കാര്യം വിവരിച്ചു.

"ഞാൻ അയാൾക്കു വെള്ളം കുടിക്കാൻ കൊടുത്തു. അതൊരു സ്കൗട്ടിൻറെ ചുമതലയാണ്."

ഹെഡ്മാസ്റ്റർ തല താഴ്ത്തി. ഇൻസ്പെക്ടർ കുഞ്ഞിരാമനെ താക്കീതു ചെയ്തു:

"ചളുമ്പുചെക്കനാണല്ലോ. എന്തിനു വെറുതെ തടി കേടുവരുത്തുന്നു? സൂക്ഷിച്ചോ!"

ഇൻസ്പെക്ടർ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. അതിനെത്തുടർന്നു സ്കൂൾവരാന്തകളിൽ കൊച്ചു ചർച്ചായോഗങ്ങളുണ്ടായി. അന്നുച്ചയ്ക്കുശേഷം ഹൈസ്കൂൾ ക്ലാസ്സുകളെല്ലാം ഒഴിഞ്ഞുകിടന്നുവെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. ഒരാൾ അപ്പോഴും അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നു! ദിവാൻജി!

രഘുനാഥയ്യരുടെ നയതന്ത്രജ്ഞതകൊണ്ടു കൂടുതൽ കുഴപ്പമുണ്ടായില്ല. അന്നു വൈകുന്നേരം അമ്മ മകനോടു ചോദിച്ചു:

"കാർത്തികേയാ, എന്താണ് സ്കൂളിൽ ബഹളം?"

"അടിച്ചു പുറംപൊളിക്കാൻ ആളില്ലാഞ്ഞിട്ട്!"

അയാൾ പാഠപുസ്തകം നിവർത്തി. മകൻറെ ആ അഭിപ്രായത്തിൽ അമ്മ സന്തോഷിച്ചു. അച്ഛനും സന്തോഷിച്ചു. വേലുമ്മാന് ഏറ്റവുമധികം സന്തോഷമായി.

"അവനങ്ങനെ വഴിതെറ്റില്ല. വിത്തുഗുണം പത്ത്!" വേലുമ്മാൻ നമ്പിടിയെ അഭിനന്ദിച്ചു.

"ഞാനിരിക്കുമ്പോൾ മോഹിച്ചാലും തരപ്പെടില്ല." നമ്പിടി ആ അഭിനന്ദനം സ്വീകരിക്കുകയും ചെയ്തു.

"അതേ."

കാർത്തികേയനെക്കുറിച്ച് എല്ലാവർക്കും സംതൃപ്തിയായിരുന്നു. രണ്ടും രണ്ടും നാല് എന്നതുപോലെ, അത്ര വ്യക്തമായിരുന്നു അയാളുടെ ജീവിതം. മിടുക്കൻ എന്നല്ലാതെ ആർക്കും ഒന്നും പറയാനുണ്ടായിരുന്നില്ല.

കോളേജിൽ ചേർന്നപ്പോൾ കാർത്തികേയൻറെ പ്രകൃതത്തിന്നു മാറ്റം വന്നില്ല. എല്ലാം ചിട്ടയിലും ക്രമത്തിലുംതന്നെ. പക്ഷേ, പുതുതായി ഒരു കാര്യം അയാൾക്കു മനസ്സിലായി. ആ വലിയ പട്ടണത്തിൽ അയാൾക്കൊരു പ്രത്യേകതയില്ല. അയാളക്കാൾ മതിപ്പുള്ളവർ വേറെയുണ്ട്. പവൻറെ അടുത്തുകിടക്കുന്ന മുഴുവനുറുപ്പികപോലെ, ഒരു നിറംമങ്ങൽ തന്നെ ബാധിക്കുന്നു.

വിദ്യാർത്ഥികൾക്കിടയിൽ രാജശേഖരനും വിജയനുമാണ് ബഹുമാന്യർ. അവർ കാറിലാണ് വരുന്നത്. അവർക്കു രണ്ടുപേർക്കും ആ പട്ടണത്തിൽ കൂറ്റൻ വീടുകളുണ്ട്. അവരുടെ ഉടുപ്പുകൾ അന്നത്തെ ഫാഷനനുസരിച്ചു മാറുന്നു. അവരെ കണ്ടാൽ വണങ്ങാൻ ആളുകളുണ്ട്. അവരുടെ മുമ്പിൽ താൻ ഒരു വെറും കൺട്ടി! എന്താണതിന്നു കാരണം?

“വിജയനേതാണ്?"ഒരു ദിവസം അയാൾ ഒരു സഹപാഠിയോടുചോദിച്ചു.

“അറിയില്ലേ! അയാളുടെ അച്ഛൻ ഓട്ടുകമ്പനിയുടെ ഉടമസ്ഥനാണ്.”

“രാജശേഖരനോ?”

“കൂറ്റൻമില്ലുടമസ്ഥൻറെ മകൻ!”

“ഉം.”

കാർത്തികേയൻ ഒന്നു മൂളി. പിന്നീടൊന്നും ചോദിച്ചില്ല. അയാൾ ആലോചിക്കുകയായിരുന്നു. പുതുതായി ചില സാമ്രാജ്യങ്ങൾ അയാളുടെ സങ്കല്പത്തിൽ പൊന്തിവരികയാണ്.

കാർത്തികേയൻ വ്യവസായശാലകളെപ്പറ്റിയും അവയുടെ നടത്തിപ്പിനെപ്പറ്റിയും അവകൊണ്ടുണ്ടാകാവുന്ന ലാഭത്തെപ്പറ്റിയുമെല്ലാം കൂടുതൽ പഠിക്കാനും മനസ്സിലാക്കാനും തുടങ്ങി. കമ്പനികളുടെ പ്രോസ്പെക്ടസ് വായിക്കാൻതന്നെ ഒരു രസം! സഹപാഠികൾ ഷേക്സ്പിയറെയും മിൽട്ടനെയും ഷെല്ലിയെയും കുറിച്ചു വാദപ്രതിവാദങ്ങൾ നടത്തുമ്പോൾ അയാൾ ഷെയർ മാർക്കറ്റിനെക്കുറിച്ചും ഡിവിഡൻറിനെക്കുറിച്ചും ചിന്തിക്കുകയായിരുന്നു. അവർ വേഡ്സ്വർത്തിൻറെ ലൂസിഗ്രേയെ സങ്കല്പ കാമുകിയായി കാണുമ്പോൾ കാർത്തികേയൻറെ സങ്കല്പത്തിൽ ഫാക്ടറിയും പുകക്കുഴലും ഗുഡ്സ് ട്രെയിനും കപ്പലും ഉയരുകയും ചരിയുകയുമാണ്. ആ ആവേശം വർദ്ധിച്ചുതന്നെ വന്നു.

“സോമനാഥൻ ചെട്ടിയാർ ഏതുവരെ പഠിച്ചു?” ഒരു ദിവസം അയാൾ സഹപാഠിയോടു ചോദിച്ചു.

"ഏതു ചെട്ടിയാർ?"

"മില്ലുടമസ്ഥൻ സോമനാഥൻചെട്ടിയാർ?"

"അയാളോ?" സഹപാഠി അല്പം പുച്ഛത്തോടെ തുടർന്നു: "തമിഴ് കഷ്ടിച്ച് എഴുതാം. മൂപ്പർ ഒരു ഫിഫ്ത്തുക്ലാസ്സ് ഗ്രാജ്വേറ്റാണ്!"

"ലക്ഷക്കണക്കിൽ ഉറുപ്പിക സമ്പാദിച്ചു, ഇല്ലേ?"

"കോടിക്കണക്കിൽ."

"ഭാഗ്യവാൻ!" ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ പറഞ്ഞിട്ട് കാർത്തികേയൻ ചാരുകസേരയിൽ പോയി കിടന്നു. ഒരു നവകാമുകനുണ്ടാകുന്ന ഉഷാറോടെ അയാൾ പലതും മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചു.

അക്കുറി കോളേജ് പൂട്ടി നാട്ടിൽ വന്നപ്പോൾ കാർത്തികേയൻ അച്ഛനെ അറിയിച്ചു: "ഞാൻ പഠിപ്പു നിർത്തുകയാണ്."

"ഹേ!" കൃഷ്ണൻനമ്പിടി അത്ഭുതത്തോടെ മകനെ നോക്കി.

"ഞാൻ തൊഴിലിൽ ഏർപ്പെടാൻ വിചാരിക്കുന്നു."

"എന്തു തൊഴിൽ?"

"നമുക്കൊരു കമ്പനി വേണം." അയാൾ അതിൻറെ വിവിധ വശങ്ങളെപ്പറ്റി വ്യക്തമായി നമ്പിടിയെ പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കി. ലാഭമുണ്ടാകുന്ന വഴികളെപ്പറ്റിയാണ് മകൻ സംസാരിക്കുന്നത് എന്നു കണ്ടപ്പോൾ അച്ഛനും ഉത്സാഹം പിടിച്ചു. പക്ഷേ, മകനെ ഒരു ഡെപ്യൂട്ടി കലക്ടരെങ്കിലുമായിക്കാണണമെന്നാശിച്ചിരുന്ന നമ്പിടിക്ക് ഈ പുതിയ മാർഗ്ഗം പെട്ടെന്ന് ഉൾക്കൊള്ളാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു: "ഒരു വലിയ ഉദ്യോഗസ്ഥനായാൽ, അതിൽ ഒരു ബഹുമതിയുണ്ട്."

"ഉണ്ട്; പക്ഷേ, ആ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരെക്കൂടി വിലയ്ക്കു വാങ്ങാവുന്ന വ്യവസായിയായാൽ അതിലും ബഹുമതിയുണ്ട്. ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു നേടുന്നത് ഉദ്യോഗത്തിൻറെ പ്രതാപം നിലനിർത്തുവാനേ ഉണ്ടാവൂ. ഇനിയങ്ങോട്ടു വ്യവസായികളുടെ കാലമാണ്."

കാർത്തികേയൻ കാലത്തിൻറെ ഗതി, പല പല ഉദാഹരണങ്ങളോടെ വിവരിച്ചു. എന്നിട്ട്, അച്ഛൻറെ അഭിപ്രായമറിയാൻ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി.

"ആവാം. പക്ഷേ, വേല്വാരോട് ഒന്നാലോചിക്കണം."

"വേല്വാർക്കു വ്യവസായത്തെപ്പറ്റി ഒരു ചുക്കും അറിയില്ല. അച്ഛൻറെ അഭിപ്രായമെന്താണ്?"

"സർക്കാരുതന്നെ ആർക്കാണെന്നു തീർച്ചയായിട്ടില്ലാത്ത ഒരു കാലമാണ്. അതും ഓർക്കണം."

"ഏതു സർക്കാരു വന്നാലും വ്യവസായികളെ പുറന്തള്ളാൻ കഴിയില്ല. എന്നല്ല, സർക്കാരിൽ പിടിയുണ്ടാവാനും ഈ വഴിയാണ് നല്ലത്."

"അത്യോ?"

"എന്താ സംശയം?"

"ഏതായാലും വിവരമുള്ളവരോടു ചോദിച്ചേ ചെയ്തുകൂടൂ."

"അതു മതി."

മകൻറെ ആലോചനകളെപ്പറ്റി അച്ഛൻ അഭിമാനംകൊണ്ടു. നല്ല വഴിക്കാണ് പോക്ക്! അന്നു വൈകുന്നേരം വേലുമ്മാനെ കണ്ടപ്പോൾ നമ്പിടി ഈ കാര്യമെല്ലാം വിവരിച്ചു.

"ആലോചന നന്ന്." വേലുമ്മാൻ സ്വല്പം ചിന്തിച്ചിട്ടാണ് മറുപടി പറഞ്ഞത്: "പക്ഷേ, ഇവിടത്തെ കാര്യങ്ങളൊന്നും വിട്ടുകയും വേണ്ടാ. നമുക്കിവിടെയാണ് പാകം; മകന്ന് അവിടെയും. രണ്ടു ദിക്കിലും ഒരു പിടിയുണ്ടാവൂലോ!"

തിരിച്ചുപോകുമ്പോൾ വേലുമ്മാൻ പലതും ചിന്തിച്ചു. താൻ ആകപ്പാടെ ഒരു ഭാഗ്യവാനാണ്. ഒരൊറ്റ വെടിക്ക് എത്ര പ്രാവുകളാണ് കൊഴിയുന്നത്! കാർത്തികേയൻ പഠിച്ചു തിരിച്ചുവന്നാൽ തൻറെ നില എന്താവുമെന്ന് വേലുമ്മാൻ ഭയപ്പെടുന്നുണ്ടായിരുന്നു. കൃഷ്ണൻനമ്പിടിക്കുള്ള മമതാവിശേഷങ്ങളൊന്നും കാർത്തികേയന്നുണ്ടാവില്ല. സ്വല്പം അസുഖം തോന്നിക്കൂടായ്കയുമില്ല. മകൻ മുതിർന്നുവരുമ്പോൾ, അമ്മ എന്തു വിലയെടുക്കുമെന്ന് ആർക്കറിയാം! പ്രായം കൂടുന്തോറും പഴയമാതിരി പിടിച്ചു നിൽക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഒരു കമ്പനിയുമായി ആ ചെറുപ്പക്കാരനെ വിട്ടാൽ, അയാൾക്കു തന്നോടു പ്രിയമാകും. നമ്പിടിക്കു താൻ ആലോചനാശീലനാണെന്നു ബോധപ്പെടും. ഇവിടത്തെ കാര്യങ്ങളെല്ലാം തൻറെ വരുതിയിൽത്തന്നെ നില്ക്കുകയും ചെയ്യും. വേലുമ്മാൻ തന്നത്താൻ പറഞ്ഞു: അസ്സൽ, അസ്സൽ!

എതിർക്കുവാൻ വന്ന പട്ടാളക്കാരുടെ ആയുധങ്ങൾ കൈപ്പറ്റി അതുകൊണ്ടുതന്നെ അവരെ തുരത്താൻ കഴിഞ്ഞ ഒരു പടനായകൻറെ ആഹ്ലാദവിശേഷത്തോടെ വേലുമ്മാൻ കോലായിലേക്കു കയറി. ഭാര്യ തല ചീകുകയാണ്.

"അമ്മാളുക്കുട്ടി, നിൻറെ ഭാഗ്യത്തിന്നെതിരില്ല."

"ന്തോ?"

"എതിരില്ലെന്ന്."

ഒരു പുതിയ ലാഭം പ്രതീക്ഷിക്കുന്ന ആ മദ്ധ്യവയസ്ക, ഒരു മധുരപ്പതിനേഴുകാരിയെപ്പോലെ മന്ദസ്മിതം തൂകി: "നമ്മുടെ ഭാഗ്യമെന്ന് പറയൂ."

അന്നു രാത്രി രണ്ടുപേർ ശരിക്കുറങ്ങിയില്ല. വേലുമ്മാനും കാർത്തികേയനും! രണ്ടു മനസ്സിലും ആഹ്ലാദകരങ്ങളായ പരിപാടികൾ ആസൂത്രണം ചെയ്യപ്പെടുകയായിരുന്നു. നാഴികകൾ കടന്നുപോയി.

രാത്രിയുടെ മദ്ധ്യയാമത്തിൽ ചന്ദ്രൻ ഉറങ്ങാൻ പോയി. കാർത്തികേയൻ അപ്പോഴും ജാലകത്തിലൂടെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കയാണ്. മനസ്സു പലതും ഉൾക്കൊള്ളുകയും മിനഞ്ഞൊതുക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'ഉണ്ടാവും, ഉണ്ടാവും; അതുണ്ടാവും.'

പുലരാറാവുമ്പോഴാണ് അയാൾ കിടന്നുറങ്ങിയത്. പിറ്റേന്നു പ്രഭാതം കൂടുതൽ ശോഭനമായിരിക്കുന്നു. പ്രപഞ്ചം കൂടുതൽ വിലപിടിപ്പുള്ള പദാർത്ഥമായി കാർത്തികേയനു തോന്നി. ഒരു കാപ്പിയും കുടിച്ചു പുറപ്പെട്ടു. ചൂളം വിളിച്ചുകൊണ്ടു വയലുകളിലൂടെ നടക്കാൻ ഒരു രസം. ഭാവനയും ബുദ്ധിയും കൂടിയാലോചന നടത്തുകയായിരുന്നു. എന്തോ ഒന്നു രൂപംകൊണ്ടു വരികയാണ്. അയാൾ വരമ്പിൽനിന്ന് ഇടവഴിയിലേക്ക് തിരിഞ്ഞു. പെട്ടെന്നു മുന്നിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം: "ദിവാൻജി എപ്പോൾ വന്നു?"

കാർത്തികേയൻ തലയുയർത്തി നോക്കി. കുഞ്ഞിരാമൻ!

"ഉം?" ഗൗരവത്തോടെയുള്ള അന്വേഷണം.

"ദിവാൻജി എപ്പഴേ വന്നതെന്ന്?"

കാർത്തികേയൻ അവജ്ഞയോടെ മുഖം വെട്ടിച്ചു നടന്നു; ദിവാൻജി നിൻറെ അച്ഛനാണ് എന്ന് ഉള്ളിൽ കരുതുകയും ചെയ്തു. അയാൾ കണ്ണിൽ നിന്നു മറഞ്ഞപ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ ഊറിയൂറിച്ചിരിച്ചു: "പാവം! പഴയ ദിവാൻജിതന്നെ!"

രണ്ട്

"രാധ വലുതായല്ലോ!"

ഏന്തിവലിഞ്ഞുനിന്നു മുണ്ടാറാനിടുകയായിരുന്ന രാധ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. കുഞ്ഞിരാമനാണ് പറയുന്നത്. കുടുക്കിടാത്ത ഷർട്ടിന്നുള്ളിലൂടെ കൈകടത്തി മാറിടം തടവിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ് അവൻ. വേനലറുതിയിലെ അരിമുല്ലപ്പൂപോലെ, ഒരു ചെറു മന്ദസ്മിതം അവളുടെ ചുണ്ടിൽ വിടർന്നുവന്നു: "എന്തോ, എനിക്കു വലുതാകാൻ പാടില്ലേ?"

"പാടുള്ളതൊക്കെയാണോ നടക്കുന്നത്?" അല്പം തീക്ഷ്ണമായിരുന്നു കുഞ്ഞിരാമൻറെ ശബ്ദം.

"പാടില്ലാത്തതൊന്നും നടക്കുന്നില്ല." ചടുന്നനെ വന്നു രാധയുടെ ഉത്തരം. ചുണ്ടത്തെ മുല്ലപ്പൂ അപ്പോഴും വാടിയതുമില്ല.

"ഞാൻ വിശ്വസിക്കുന്നു."

"എനിക്കുവേണ്ടി വിശ്വസിക്കണ്ടാ. ഞാൻ കല്പിച്ചുകൂട്ടി വലുതാകുന്നതല്ല. വലുതായിപ്പോകുന്നു. അതു പാടില്ലാത്തതാണോ?" രാധ

പുഞ്ചിരിതൂകിക്കൊണ്ടുതന്നെ സംഭാഷണം തുടർന്നു.

"പാടില്ലാത്തതല്ല. പക്ഷേ..."

"ഉം?"

"ആളുകൾ വലുതാകുമ്പോൾ എനിക്കു പേടി തോന്നുകയാണ്."

എന്തിന്നു പേടിക്കുന്നുവെന്ന് രാധ ചോദിച്ചില്ല. ചുണ്ടിലെ മുല്ലപ്പൂവാട്ടുകയും ചെയ്തു. അതറിയാതിരിക്കാൻ അവൾ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. ആ ചിരി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ നിശ്ശബ്ദയാവാതിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. കുഞ്ഞിരാമനും മിണ്ടാതെ നിന്നു. വീണ്ടും വെള്ളത്തിലേക്ക് വീണ മീൻകുട്ടികളെപ്പോലെയായി അവർ. ആ കുടുംബത്തിലെ സ്ഥായിയായ ഭാവം വിഷാദമായിരുന്നു. അതു കുടഞ്ഞുകളയാൻ രാധ കൂടെക്കൂടെ ഒന്നു പിടയും. ഒടുവിൽ വെള്ളത്തിൽത്തന്നെ ആണ്ടുമുങ്ങും. ഇന്നു വിഷാദപരമായ ഒരന്തരീക്ഷത്തിലേ ശരിക്കു ചലിക്കാൻ കഴിയൂ എന്നൊരു നില വന്നുചേർന്നിരിക്കയാണ്.

മാസ്റ്റർ മരിച്ചപ്പോൾ ആ കുടുംബത്തിൻറെ നട്ടെല്ലൊടിഞ്ഞ് അറ്റു. അതു നിലത്തോടൊപ്പം അമരേണ്ടതായിരുന്നു. ഹാജിയാരുടെ ചില്ലറ സഹായങ്ങളും കുഞ്ഞിരാമൻറെ സഹാനുഭൂതിയുംകൂടി അതിനെ മുട്ടു കൊടുത്തു നിർത്തിയിരിക്കയാണ്. വീടാകെ ശൂന്യമായി. ഒരാളേ മരിച്ചിട്ടുള്ളൂ. പക്ഷേ, ഒരാളും ബാക്കിയില്ല എന്ന മട്ടാണ്. മാസ്റ്ററെ സംസ്കരിച്ചന്നത്തെ രാത്രി വല്ലാത്ത അനുഭവങ്ങൾ രാധയ്ക്കു നല്കി. കരച്ചിൽ കഴിഞ്ഞാൽ ബോധക്ഷയം; അതു കഴിഞ്ഞാൽ വീണ്ടും കരച്ചിൽ––അങ്ങനെ കഴിയുകയാണ് മാധവിയമ്മ. രാധ വാവിട്ടു കരഞ്ഞില്ല. എങ്കിലും തിരികല്ലുരയുന്നതുപോലെ, ഒരു ഞരക്കം ആ തൊണ്ടയിൽ ഇടവിടാതെ നിന്നു. കരഞ്ഞുകരഞ്ഞു ക്ഷീണിച്ച അനുജൻ കിടന്നുറങ്ങി. രാധ ആ പായത്തലപ്പത്തിരുന്നു. അവൾക്കു കരച്ചിൽ വന്നില്ല. ഭയവും തോന്നിയില്ല. എന്താണ് അനുഭവിക്കുന്നതെന്നുതന്നെ തിട്ടമായില്ല. ഒരുതരം വെറുങ്ങലിപ്പ്.

അയൽവീടുകളിൽനിന്ന് അമ്മമാർ സമാധാനിപ്പിക്കുവാൻ എത്തിയിരുന്നു––ബന്ധുക്കളും ശത്രുക്കളുമെല്ലാം.

"കരഞ്ഞിട്ടെന്താ?" ഒരു കിഴവി പറഞ്ഞു: "ഭഗവാൻ വരുത്തുന്നതു സഹിക്കുക."

"ഈ രോഗത്തിനു മരുന്നുണ്ടോ?"

വേറൊരുത്തി.

"സമാധാനം വരില്ല. എന്നാലും അവനവൻതന്നെ ഒരുറപ്പുണ്ടാക്കുക. അതല്ലേ വഴിയുള്ളൂ?" ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ ഗദ്ഗദത്തോടെ പറഞ്ഞു.

"അതേയതേ." നാണുക്കുട്ടിപ്പണിക്കരും പറഞ്ഞു: "ഗതാസൂനഗതാസൂംശ്ച" എന്നല്ലേ?

"നമ്മള് കരഞ്ഞ്, പോയവനു ഗതിയില്ലാതാക്കരുത്." കിഴവി വീണ്ടും ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. ബന്ധുക്കളുടെ ഒരു തുള്ളി കണ്ണുനീർ പരലോക യാത്രക്കാരൻറെ മുമ്പിൽ ഒരു വലിയ പുഴയായിക്കിടക്കും എന്ന് അവർ വിവരിച്ചു. പക്ഷേ, ഇതെല്ലാം രാധയെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അനാവശ്യമായിരുന്നു. അവൾ കരയുന്നില്ല. മുറിയുടെ നടുക്കിരിക്കുന്ന മണ്ണെണ്ണവിളക്കിൻറെ നാളത്തിലേക്കു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു നിശ്ചലയായിരിക്കയാണ്. ആ വിറയ്ക്കുന്ന നാളം അവളുടെ മുഖത്തും ചുമരിലും ഇളംചുവപ്പുള്ള അലകൾ നിർമ്മിച്ചിരുന്നു. തുടുത്ത കവിളുകളിൽ കൂടുതൽ തുടുപ്പ്, കലങ്ങിയ കണ്ണുകളിൽ കൂടുതൽ കലക്കം. നിശ്ചലവും നിശ്ശബ്ദവുമായ ആ ഇരിപ്പിലും സാന്ത്വനങ്ങൾ തുടർന്നു, അയല്ക്കാർ ചെയ്യേണ്ട കടമയാണത്.

വീടെല്ലാം അടിച്ചുതളിച്ച്, സ്വല്പം കഞ്ഞിയുണ്ടാക്കിവെച്ച്, അയൽപക്കക്കാർ ഓരോരുത്തരായി പിരിഞ്ഞുപോയി. ഒന്നുരണ്ടു കിഴവികൾ മാത്രം ഒരു മൂലയ്ക്കൽ ചുരുണ്ടുകൂടിക്കിടന്നു.

രാധ അപ്പോഴും നിശ്ചലയായി ആ മണ്ണെണ്ണവിളക്കിലേക്കു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കയാണ്. ആ ഒരു ബിന്ദുവിലാണ് ജീവിതമാകെ ഉടക്കിവെച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നും. നാഴികകൾ കടന്നുപോയി. ശൂന്യവും ഏകാന്തവുമായ രാത്രി. കിഴവികളുടെയും അനുജൻറെയും ശ്വാസഗതി മാത്രം അവിടത്തെ ഏകാന്തതയെ ഭഞ്ജിച്ചു. മദ്ധ്യയാമം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, ഒരു കാൽപ്പെരുമാറ്റം അടുത്തേക്കു വന്നു. അത് കുഞ്ഞിരാമൻറേതായിരുന്നു. അയാൾ അവളുടെ അടുത്തുവന്നിരുന്നു. ഒരക്ഷരം മിണ്ടിയില്ല. രാധ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. അയാൾ രാധയുടെ മുഖത്തേക്കും ഒന്നു നോക്കി. അത്രമാത്രം. നിശ്ശബ്ദമായ ആ ഇരുപ്പു പുലർച്ചവരെ തുടർന്നു പോയി.

"ഞാൻ പിന്നീടു വരാം." കുഞ്ഞിരാമൻ യാത്രപറഞ്ഞു.

"ഉം." രാധ ഒന്നു മൂളി. ഇതിന്നുശേഷം, ദിവസവും കുഞ്ഞിരാമൻ ആ വീട്ടിൽ വരാറുണ്ട്; ചിലപ്പോഴൊക്കെ എന്തെങ്കിലും കൊണ്ടുവന്നു കൊടുക്കാറുമുണ്ട്. ഇടയ്ക്കു നാലണ, ഇടയ്ക്കു സ്വല്പം അരി. ഇതെല്ലാം എവിടെ നിന്നു കിട്ടുന്നുവെന്ന് രാധ ചോദിച്ചില്ല; കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞതുമില്ല.

മാധവിയമ്മ ആരോടും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അനുവാദവും നിഷേധവുമെല്ലാം ചില മൂളലുകളാണ്. ചിലപ്പോൾ ചോദ്യത്തിനു മറുപടിയേ ഉണ്ടായില്ലെന്നു വരും. ആ ജീവിതം വറ്റുകയായിരുന്നു. കൂടുതൽ വേഗത്തിൽ വറ്റിത്തീർന്നെങ്കിലെന്ന് അവർ ആഗ്രഹിച്ചു. പക്ഷേ, മക്കളെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുമ്പോൾ ഹൃദയത്തിൻറെ അടിയിൽനിന്നൊരു നീറൽ. അവരുടെ സ്ഥിതി എന്താവും?

മുറ്റിയ വേനലിൽ വറ്റിപ്പോകുന്ന കുളത്തിലെ പരലുകളെപ്പോലെയായിരുന്നു അവിടെയുള്ളവരുടെ ജീവിതം. കുഞ്ഞിരാമൻറെ വരവുകൾ, അന്തിത്തെന്നൽപോലെ അതിൽ ചില അലകളുണ്ടാക്കി.

വിശപ്പ് എല്ലാറ്റിൻറെയും മേലെ നിന്നു. ആ കുടുംബത്തിന്നു ജീവിക്കണം. രാധയുടെ ഹൃദയം അക്കാര്യം ചൊല്ലി അല്ലൽപ്പെടുകയായിരുന്നു. എന്തെങ്കിലുമൊരു ജോലി കിട്ടിയാൽക്കൊള്ളാമെന്ന് അവൾ ആഗ്രഹിച്ചു. എന്തു ജോലി? കൊയ്ത്തും എണ്ണയാട്ടലും നെയ്ത്തും അതുപോലുള്ളയാതൊന്നും അവൾക്കു വശമില്ല. വശമുള്ളവർക്കുതന്നെ തൊഴിലില്ല. പഠിപ്പും പാസുമുള്ളവർ തന്നെ മറുനാടുകളിലേക്ക് തൊഴിലുമന്വേഷിച്ചു പോവുകയാണ്.

"എന്താണ് ഞാൻ ചെയ്യേണ്ടത്?" രാധ കുഞ്ഞിരാമനോടു ചോദിച്ചു.

ആ ചോദ്യം അനേകദിവസമായി അവൻ തന്നോടുതന്നെ ചോദിക്കുന്നു. എന്തു ചെയ്യണം, ഈ കൈകൾകൊണ്ട് എന്തു ചെയ്യണം? ഈ ചോദ്യം ഭൂരിപക്ഷം ആളുകളുടെയും ഉള്ളിൽ കുത്തിക്കയറുന്ന കാലമായിരുന്നു.

"ഞാൻ ജോലി അന്വേഷിക്കുന്നുണ്ട്." അവൻ പറഞ്ഞു.

"എവിടെ?"

വ്യക്തമായ ഒരു മറുപടി പറയാൻ വയ്യാ. അവൻ പരുങ്ങുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ അവൾ പിന്നീടൊന്നും ചോദിച്ചതുമില്ല.

അതിലേ വന്ന ഗോപാലകൃഷ്ണൻ തമലയിൽനിന്നു സ്വല്പം വെള്ളമെടുത്തു കുടിച്ചു. "വെള്ളം പോകുന്ന വഴി അറിയാനുണ്ട്" എന്നും പറഞ്ഞു വയറും പിടിച്ചു കടന്നുപോയി. രാധ മുഖം താഴ്ത്തി നിന്നു.

അന്നു വൈകുന്നേരം ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ വന്നപ്പോൾ രാധ ചോദിച്ചു:

"ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ ഒരുപകാരം ചെയ്യോ?"

"എന്താ, രാധേ?"

"എനിക്ക് എവിടെയെങ്കിലും ഒരു തൊഴിലുണ്ടാക്കിത്തര്വോ? അടിച്ചുതളിയോ നെല്ലുകുത്തോ എന്തായാലും ഞാൻ ചെയ്തോളാം."

ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ നെടുവീർപ്പോടെ രാധയെ നോക്കി. ആ ീയുടെ കൺപീലികൾ നനഞ്ഞു. അവർ ആ പെൺകിടാവിൻറെ ശിരസ്സു തടവിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"അതൊക്കെ രാധയ്ക്കു ചെയ്യാൻ കഴിയോ?"

"കഴിയാഞ്ഞാൽ പറ്റ്വോ?"

"ജോലിയുണ്ടെങ്കിൽത്തന്നെ അത് രാധയ്ക്കു പറ്റ്വോ എന്നാണ് എനിക്കു സംശയം."

“പറ്റും.”
“എന്നാലും...”
“ഞാൻ എന്തു ജോലിയും ചെയ്തോളാം.”
“അതല്ല...”
“പിന്നെ?”
“നമ്പിടിവീട്ടിലേ തൊഴിലുള്ളൂ. അവിടെ നിൽക്കാൻ രാധയുടെ മനസ്സു സമ്മതിക്ക്വോ?”
രാധ കുറച്ചുനേരം ആലോചിച്ചു. ഭൂതകാലസംഭവങ്ങൾ അവളുടെ ഹൃദയത്തിലേക്ക്, വേലിയേറ്റസമയത്തു തിരമാലകൾപോലെ അടിച്ചു കയറി. അച്ഛനും ആ കുടുംബവും തമ്മിലുണ്ടായിരുന്ന ബന്ധത്തെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ അവൾക്കു മനസ്സു ചത്തു. അവർ തന്നെ കൈക്കൊള്ളുമോ? കൈക്കൊണ്ടാൽത്തന്നെ എത്ര അവജ്ഞയോടെയായിരിക്കും പെരുമാറുക! നിമിഷംപ്രതി അവർ അച്ഛനെ കുത്തിപ്പറയുമോ? തന്നെ അപമാനിക്കുമോ? അതൊക്കെ സഹിച്ചുകൊണ്ടു നിൽക്കാൻ സാധിക്കുമോ? വയ്യാ, അതേതായാലും വയ്യാ. അവൾ ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയോടു ചോദിച്ചു:
“വേറെ എവിടെയും ജോലി കിട്ടില്ലേ, ഭാർഗ്ഗവിയമ്മേ?”
“എവിടെ കിട്ടാൻ കുട്ടീ?”
രാധ ഒന്നുകൂടി ആലോചിച്ചു. എന്നിട്ട് ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയോടു പറഞ്ഞു:
“നാളെ പറയാം.”
“ആലോചിച്ചിട്ടു മതി. പക്ഷേ, ഒരു കാര്യമുണ്ട്! നമ്പിടി എങ്ങനെയായാലും നേത്യാരമ്മ നല്ല കൂട്ടത്തിലാ. ഒരുപദ്രവവുമില്ല.”
രാധ അന്നു പകലും രാത്രിയും മുഴുവൻ അതിനെപ്പറ്റി ചിന്തിച്ചു. കുഞ്ഞിരാമനോട് അന്വേഷിക്കണമെന്നു തോന്നായ്കയില്ല. പക്ഷേ, സമ്മതിക്കയുണ്ടാവില്ല. ഇപ്പോൾത്തന്നെ താങ്ങാനാവാത്ത ഭാരം ചുമക്കുന്ന ആ മനുഷ്യൻ ഇനിയും ചുമക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നതു ശരിയല്ല. ഒരു കടപ്പാടുമില്ല. എന്നിട്ടും ആ കുടുംബത്തിനുവേണ്ടി എത്ര കഷ്ടപ്പെടുന്നു! രണ്ടാലൊന്ന് ഉറയ്ക്കാതെ ഇനി ജീവിച്ചിരിക്കുവാൻ സാധ്യമല്ലെന്ന് രാധയ്ക്കു തോന്നി. പിറ്റേന്ന് ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ വന്നപ്പോൾ രാധ പറഞ്ഞു: “ചോദിച്ചോ?”
“ഉവ്വ്. നേത്യാരമ്മയ്ക്കു വളരെ സന്തോഷം. നിങ്ങളുടെ കഷ്ടപ്പാടൊക്കെ ഞാൻ അവരോടു പറഞ്ഞു.”
“എന്നിട്ട്?”
“കൂട്ടിക്കൊണ്ടു ചെല്ലാൻ എന്നോടു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.”
“ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയ്ക്ക് എന്താണ് തോന്നുന്നത്?”

“കഴിഞ്ഞതൊക്കെ മറക്കണം. കഴിഞ്ഞതു മറക്കാഞ്ഞാൽ നമ്മളൊക്കെ എന്നോ മരിച്ചുപോയിട്ടുണ്ടാവും. പിന്നെ രാധയുമായിട്ട് ഒരു വിരോധവുമില്ലല്ലോ.”

“ശരിയാണ്. എന്നാലും...”

“ശങ്കിക്കണ്ടാ, നേത്യാരമ്മയെക്കൊണ്ട് ഒരുപദ്രവവും വരില്ല! വളരെ ഭക്തിയും വിശ്വാസവുമുള്ള ഒരു ീയാണ്. ഞാൻ രാധയെപ്പറ്റി വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുമുണ്ട്.”

രാധ പിന്നെയും ശങ്കിച്ചുനിൽക്കുകയാണ്. തൻറെ അച്ഛനുമായിട്ട് ആ കുടുംബം രഞ്ജിപ്പിലായിരുന്നില്ല എന്നതല്ല ഇപ്പോളവളെ അലട്ടുന്നത്. മറ്റെന്തോ ഒരസുഖം. അത് മറ്റാരെയോ അപമാനിക്കുകയല്ലേ? ആരെ? അമ്മയെയാണോ? മാധവിയമ്മ ഇതിലൊക്കെ നിർല്ലോപയാണ്. വേലയ്ക്കു പോയാലും കൊള്ളാം, പോകാതിരുന്നാലും കൊള്ളാം. താങ്ങാവുന്നതിലധികം ആഘാതങ്ങൾ താങ്ങിക്കഴിഞ്ഞ ആ ഹൃദയം മുരടിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഉണങ്ങിക്കഴിഞ്ഞില്ലെങ്കിലും ഒരു തളിർ വിടർത്താൻ അതിനെക്കൊണ്ടാവില്ല. ഇത് രാധയ്ക്കറിയാം. എന്നാലും ആരോ 'അരുത്, അരുത്' എന്ന് അകത്തുനിന്നു പറയുകയാണ്. അപ്പോഴെല്ലാം കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുഖം അവളുടെ സ്മരണയിൽ തെളിഞ്ഞുനിന്നു. അവൾ ചോദിച്ചിട്ടില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻ എതിർത്തിട്ടുമില്ല. എന്നാലും എതിർക്കുമെന്നൊരു തോന്നൽ. ആ എതിർപ്പിനെ വകവയ്ക്കാതെ കഴിയുമോ? പക്ഷേ, എത്ര നാൾ മറ്റൊരാളെ ബുദ്ധിമുട്ടിക്കാം? അവൾ രണ്ടും കല്പിച്ച് ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയോടു പറഞ്ഞു: “ഞാൻ വരാം.”

പിറ്റേന്നു കാലത്ത് അവൾ ജോലിക്കു പോയി. ഉത്കണ്ഠാകുലമായ ഹൃദയത്തോടെയാണ് നമ്പിടിവീട്ടിലെ ആ വിശാലമായ തളത്തിലേക്ക് കയറിച്ചെന്നത്. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ മുമ്പിൽ നടക്കുന്നുണ്ട്. അവർ ചെന്നപ്പോൾ, നേത്യാരമ്മ നടുമുറ്റത്തിനു ചുറ്റുമായി പടുത്തുപൊക്കിയ തിണ്ണയിൽ വീശിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്.

“ഇതാരാ, ഭാർഗ്ഗവീ?” മൃദുലമായിരുന്നു ആ അന്വേഷണം.

“ഞാൻ പറഞ്ഞ കുട്ടി -- രാധ.”

“ഓഹോ!” അവർ രാധയെ ആകെയൊന്നു നോക്കി: “ഇവിടെ നിന്നോളൂട്ടോ. വല്യേ ശമ്പളമൊന്നും തരാൻ സാധിക്കില്യാട്ടോ. എന്നാലും കഴിയുന്നതൊക്കെ ചെയ്യുംട്ടോ. ശ്ശി പണിയൊന്നും ഇല്ല. വിളിച്ചാലും പറഞ്ഞാലും കേൾക്കാൻ ഒരാളു വേണം. അത്രേ ഉള്ളൂട്ടോ.”

“ഉ-ം.” രാധ ഒന്നു മൂളി.

നേത്യാരമ്മ പറഞ്ഞതു നേരായിരുന്നു. വലിയ പണിയൊന്നുമില്ല ആ വീട്ടിൽ. നേത്യാരമ്മയുടെ അറ അടിച്ചുതുടച്ചു വൃത്തിയാക്കണം, കിടക്ക കുടഞ്ഞുവിരിക്കണം, പൂജാമുറിയിലെ വിളക്കുകൾ തുടച്ചു വെളുപ്പിക്കണം,

എണ്ണ തേപ്പിച്ചു കൊടുക്കണം, വിളിച്ചാലും പറഞ്ഞാലും കേൾക്കണം-- കഴിഞ്ഞു. ചിലപ്പോൾ പശുവിനെ കറക്കുകയോ തൈർ കലക്കുകയോകൂടി വേണ്ടിവരും. ഭക്ഷണം ആവശ്യംപോലെ കിട്ടും. എന്നല്ല -- കുടുംബത്തേക്കു കൊണ്ടുപോരാനുമുണ്ടാകും. രാവിലെ പോയാൽ ഉച്ചയ്ക്കു മടങ്ങിപ്പോരാം. പിന്നെ നാലുമണിക്കേ ചെല്ലേണ്ടൂ. സന്ധ്യ മയങ്ങുന്നതിനു മുമ്പേ കുടുംബത്തെത്തുകയും ചെയ്യാം. ആകപ്പാടെ രാധയ്ക്ക് ആ ഉദ്യോഗം പിടിച്ചു. താൻ പ്രതീക്ഷിച്ച ആപത്തുകളൊന്നുമില്ല. നേത്യാരമ്മ അച്ഛനെപ്പറ്റിയോ കുടുംബകാര്യങ്ങളെപ്പറ്റിയോ ഒന്നും ചോദിക്കില്ല. ഉച്ചയ്ക്ക് ഉറക്കം വരുന്നതുവരെ അവർ പറയാറുള്ള 'വേദാന്ത കഥ'കൾക്കു മൂളിക്കൊടുക്കുകയും കാൽതിരുമ്മി കൊടുക്കുകയും വേണം. ഉഷ്ണകാലത്തു സ്വല്പം വീശിക്കൊടുക്കണം. തലമുടിയിലെ പേനെടുത്തു കൊടുക്കണം. ഇതൊക്കെ കുഴപ്പമുള്ള കാര്യമായി രാധയ്ക്കു തോന്നിയില്ല. നേത്യാരമ്മയുടെ സാമ്രാജ്യമായ വടക്കേക്കെട്ടുവിട്ട് എങ്ങോട്ടും പോകേണ്ടതില്ലതാനും.

"രാധേ!" നേത്യാരമ്മ നീട്ടിവിളിച്ചു.

"എന്തോ?"

"ആ പഞ്ചാംഗം ഇങ്ങോട്ടെടുക്കൂ. ഇതാ, ആ മേശപ്പുറത്തുണ്ട്."

രാധ പഞ്ചാംഗം എടുത്തുകൊണ്ടുവന്നു.

"പ്രദോഷം എന്നാണെന്നു നോക്ക്."

അവൾ നോക്കി പറഞ്ഞുകൊടുത്തു.

"പൂയം എത്രാം തീയതിയാണെന്നുകൂടി നോക്കിക്കളയൂ. ഒരിക്കലും തെറ്റരുതല്ലോ."

അതും നോക്കി പറഞ്ഞു. അതോടനുബന്ധിച്ച് സുബ്രഹ്മണ്യസ്വാമിയുടെ അത്ഭുതകൃത്യത്തെപ്പറ്റിയുള്ള ഒരു കഥയും വരും. അതിനൊന്നു മൂളിക്കൊടുക്കുകയുംകൂടി ചെയ്താൽ നേത്യാരമ്മയ്ക്കു സംതൃപ്തിയായി. ജോലിക്കു ചേർന്നതിൻറെ മൂന്നാംദിവസം രാവിലെ നേത്യാരമ്മ ചോദിച്ചു: "രാധേ, നിനക്കു നല്ലതൊന്നും ഉടുക്കാനില്ലേ?"

രാധ കീഴ്പ്പോട്ടു നോക്കി നിന്നതേയുള്ളൂ. നേത്യാരമ്മ അവൾക്കു മുണ്ടുകളും ബ്ലൗസ്ശീലയും വരുത്തിക്കൊടുത്തു. എന്നിട്ട് ഒരുപദേശവും:

"വൃത്തിയായി നടക്കണം. ഇതൊക്കെ വലിയ സ്ഥാനമല്ലേ?"

"ഉ-ം."

ഒരാഴ്ച അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. അവൾ കുഞ്ഞിരാമനെ പ്രതീക്ഷിച്ചു. പക്ഷേ, എന്തോ അയാൾ വന്നില്ല. അതവളെ അസ്വസ്ഥയാക്കിയിരിക്കയാണ്. അങ്ങനെ വേവലാതിപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴാണ് മുമ്പിൽ നിന്നു കേട്ടത്, രാധ വലുതായല്ലോ എന്ന്. വന്നല്ലോ, ഇനി എത്ര ശകാരിച്ചാലും വിരോധമില്ല.

കുഞ്ഞിരാമൻറെ സംഭാഷണത്തിലെ ഒരുക്കിപ്പിടിച്ച പാരുഷ്യം രാധ മനസ്സിലാക്കായ്കയല്ല. അതു കേട്ടപ്പോൾ ഹൃദയം നൊന്തു. പക്ഷേ, ആ മനുഷ്യനെക്കൊണ്ട് ഇനിയും ജീവിതഭാരം ചുമപ്പിച്ചുകൂടെന്ന് അവൾ ഉറച്ചിരിക്കുകയാണ്. 'ആളുകൾ വലുതാകുമ്പോൾ പേടിയാണ്' എന്ന കുഞ്ഞിരാമൻറെ വാക്കിൽ ഒതുങ്ങിക്കിടക്കുന്ന സർപ്പത്തെ രാധ കണ്ടു. പക്ഷേ, മൗനമാണ് ഭൂഷണമെന്ന് അവൾക്കറിയാമായിരുന്നു. മൗനത്തിൻറെ ആ നീർപ്പോള കുത്തിപ്പൊട്ടിച്ചത് കുഞ്ഞിരാമനാണ്. അയാൾ ചോദിച്ചു: "പണിക്കു പോയി, ഇല്ലേ?"

"ഉവ്വ്."

നിശ്ശബ്ദം. പിന്നെയും കുഞ്ഞിരാമൻതന്നെ: "നേത്യാരമ്മ എന്തു പറഞ്ഞു?"

"വിശേഷിച്ചൊന്നും പറഞ്ഞില്ല."

"വേലുമ്മാനെ കണ്ടില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"അവിടെ സുഖമാണല്ലോ!" പരിഹാസം സ്ഫുരിച്ചിരുന്ന ആ വാക്കു കുറിക്കു കൊണ്ടു.

രാധ മുഖമുയർത്തി: "സുഖം അനുഭവിക്കാനല്ലല്ലോ ഞാൻ പിറന്നത്."

"ഇപ്പോൾ സുഖം കിട്ടിയല്ലോ!"

"അങ്ങനെയാണ് മനസ്സിലാക്കിയതെങ്കിൽ മറിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടെന്താ കാര്യം?"

"പിന്നെ എങ്ങനെ മനസ്സിലാക്കണം? എല്ലാവർക്കും ഒരുപോലെ ബുദ്ധിയുണ്ടാവില്ല."

തൊണ്ടയിൽ വന്നു തറയ്ക്കുന്ന വാക്കുകൾ പുറത്തേക്കു വിടാൻ രാധ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. അത് അഗ്നി ജ്വലിപ്പിക്കും.

"എന്താ മിണ്ടാത്തത്?" -- കുഞ്ഞിരാമൻ തിരക്കി.

"ഒന്നും പറയാനില്ലാത്തതുകൊണ്ട്. അല്ലെങ്കിൽ പറഞ്ഞിട്ടു പ്രയോജനമില്ലെന്നു കരുതിയിട്ട്."

"എന്നെക്കൊണ്ടു വലിയ പ്രയോജനമില്ലെന്ന് എനിക്കുതന്നെ അറിയാം. ജനിച്ചുപോയി. ആത്മഹത്യ ചെയ്യാൻ ധൈര്യം വരുന്നുമില്ല."

രാധയ്ക്കു നെഞ്ചിൽ ഒരു കട്ടപ്പാര കുത്തിക്കയറ്റിയപോലെ തോന്നി. കവിളുകൾ തുടുത്തു. കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. ഒരു വീർപ്പുമുട്ടൽ. ഇനി നില്ക്കാൻ വയ്യാ, ആകെയുള്ള രക്ഷാസങ്കേതമാണ് പൊളിയുന്നത്. കഷ്ടിച്ചു പറക്കാറായ ഒരു കിളിയാണ് രാധ. കുഞ്ഞിരാമൻറെ ഹൃദയത്തിൽ പതുക്കെ അതൊരു കൂടുകൂട്ടിവരുന്നതേയുള്ളൂ. കാറ്റും മിന്നലും ചാറലും നിറഞ്ഞ അന്തരീക്ഷത്തിൽനിന്നു പലപ്പോഴും രക്ഷപ്പെട്ടത് ആ കൂട്ടിൽ ചെന്നുപറ്റിയിട്ടാണ്. പണിതീർന്നിട്ടില്ലാത്ത ആ കൂടിതാ

പൊളിയാൻ പോകുന്നു. ആ തകർച്ച തൻറെ തകർച്ചയാണ്. അവളിലുള്ള മനുഷ്യൻ ചാവുകയാണ്. അതു നോക്കിക്കൊണ്ട് അനങ്ങാതെ നില്ക്കുവാൻ കഴിയുമോ? മൂർദ്ധാവിൽ വീഴുന്ന വെട്ടിനുനേരെ തടുക്കാൻ കൈ ചെല്ലുന്നതുപോലെ, വാക്കുകൾ ചറുപിറന്നനെ വീണു: "അതേ, ഞാൻ സുഖിക്കാൻ വേണ്ടി പോയതാണ്. ഈ കുടുംബത്തെ ആകെ തകർത്തുവിട്ടവരുടെ കുപ്പകോരാൻ പോകുന്നതു സുഖമല്ലേ?"

"അത്രയെങ്കിലും ഓർമ്മയുണ്ടല്ലോ; നന്നായി."

"നന്നായാലും ചീത്തയായാലും ഞാനല്ലേ സഹിക്കുന്നത്? എൻറെ വേദന അറിയാൻ ഒരാളില്ല..." അവളുടെ തൊണ്ടയിടറി: "ഞാൻ ചിരിക്കുന്നതു കാണുമ്പോൾ, എനിക്കു സുഖമാണെന്ന് എല്ലാവരും വിചാരിക്കുന്നു. എനിക്കു കരയാനറിഞ്ഞുകൂടാ. അത്തരത്തിൽപ്പോലും എനിക്കു മനസ്സിന്ന് ഒരാശ്വാസമില്ല. എന്നെ ആർക്കും മനസ്സിലാവില്ലായിരിക്കും."

"മനസ്സിലാവുന്നതുകൊണ്ടാണ് പറഞ്ഞത്."

"സുഖിക്കാൻ പോയതാണെന്നല്ലേ മനസ്സിലാക്കിയത്?"

"അല്ല."

"അതേ."

"ഇപ്പോൾ എന്നെയാണ് മനസ്സിലാകാത്തത്. ജോലിക്കു പോകണമെങ്കിൽ ആ വീട്ടിൽത്തന്നെ വേണ്ടിയിരുന്നോ?"

"മറ്റൊരു സ്ഥലം ഞാൻ കണ്ടില്ല. അഭിമാനവും അപമാനവും എനിക്കും തിരിച്ചറിയും. പക്ഷേ, ഇവിടത്തെ സ്ഥിതി ഓർക്കുമ്പോൾ എല്ലാം മറക്കുന്നു. ഏടത്തി ഭാഗ്യവതിയാണ്. അവർ നേരത്തെ പോയല്ലോ..."

സ്നിഗ്ദ്ധപക്ഷ്മളങ്ങളായ ആ നേത്രങ്ങളിൽ കണ്ണുനീർ തടംകെട്ടി നില്ക്കുന്നത് കുഞ്ഞിരാമൻ കണ്ടു. നിറഞ്ഞൊഴുകാൻ മടിച്ചുനില്ക്കുന്ന ആ കണ്ണുനീർ അയാളെ അലിയിച്ചുകളഞ്ഞു. വിജയാഹ്ലാദവും സഹാനുഭൂതിയും കൂടിക്കലർന്ന് അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ അലതല്ലി.

"രാധേ!"

"ഉം?"

"സഹിക്കാഞ്ഞിട്ടു പറയുന്നതാണ്."

"എനിക്കറിയാം."

"തുടങ്ങിയ സ്ഥിതിക്ക് ഇനി മുടക്കേണ്ടാ."

"ഇല്ല. ഞാനിനി പോവുന്നില്ല. പട്ടിണികിടക്കാൻ എനിക്കറിയാം. പക്ഷേ, എന്നെ ഇഷ്ടമുള്ളവർകൂടി എന്നെ വെറുത്താൽ പിന്നെ എന്തിനാണ് ജീവിച്ചിരിക്കുന്നത്?"

"നിന്നോടുള്ള വെറുപ്പല്ല. അവർ ചെയ്തതൊക്കെ ആലോചിക്കുമ്പോൾ വെറുത്തുപോകയാണ്. പക്ഷേ, അങ്ങനെ വെറുത്തിട്ടു കാര്യമില്ല.

ജീവിച്ചിരിക്കണമല്ലോ."
"ഇതൊക്കെത്തന്നെയാണ് ഞാനും ഓർത്തത്. പക്ഷേ, ഇനി എനിക്കങ്ങോട്ടു പോവാൻ വയ്യാ."
"എന്നിട്ട്?"
"ഇതിന്നുമുമ്പു ജീവിച്ചപോലെ ജീവിക്കും."
കുഞ്ഞിരാമൻ സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചു. മുൻകോപംകൊണ്ടു താൻ കാര്യങ്ങളെല്ലാം തകരാറിലാക്കി എന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. ഓടിച്ച വഴിയെല്ലാം, നടത്തണമെന്നാണ് വന്നിരിക്കുന്നത്. തനിക്കവളെ രക്ഷിക്കാൻ കഴിവില്ല. സ്വയം രക്ഷപ്പെടാൻ അനുവദിക്കുകയുമില്ലെന്നുവന്നാലോ?
"അല്ലെങ്കിൽ വേലചെയ്തു കൂലി വാങ്ങുന്നതിൽ എന്താണ് മാനക്ഷയം? രാധ പൊയ്ക്കോളൂ."
"സാധിക്കില്ല."
"ഞാൻ മുൻശുണ്ഠികൊണ്ട് എന്തോ പറഞ്ഞുപോയി."
"കാര്യമാണ് പറഞ്ഞത്."
"അവരുടെ അടുത്തു ജോലിക്കു പോകുന്നതു സുഖമല്ലെന്ന് എനിക്കും രാധയ്ക്കും അറിയാം. പക്ഷേ, കുറച്ചുനാളേക്കുകൂടി ആ സുഖക്കേട് അനുഭവിക്കൂ. അപ്പോഴേക്കും ഞാനൊരു ജോലി കണ്ടുപിടിക്കും. രാധയ്ക്കു തിരിച്ചുപോരികയുംചെയ്യാം."
"എന്നെക്കൊണ്ട് ഇനി ഒന്നും സാധിക്കില്ല."
"എന്നോടുള്ള വിരോധംകൊണ്ടാണോ?"
"അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ അങ്ങനെ."
"രാധേ, ഞാനിതൊക്കെ പറയുന്നതെന്തുകൊണ്ടാണെന്നറിഞ്ഞു കൂടേ?"
"പക്ഷേ, ഞാനും ഒരു മനുഷ്യനാണ്. എനിക്കും ഒരു മനസ്സുണ്ട്. അറിഞ്ഞുകൂടേ?ഞാൻ ഒരുവിധത്തിൽ എന്നെ ഉറപ്പിച്ചുനിർത്തിയിരുന്നു അതൊക്കെ തകർന്നു. ഇനി എനിക്കു നില്ക്കാൻ വയ്യ."--രാധ തീർത്തു പറഞ്ഞുകളഞ്ഞു.
കുഞ്ഞിരാമൻ അമ്പരന്നുപോയി. തന്നെ അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഒന്നിളക്കിവെച്ച് ഉറപ്പിക്കണമെന്നായിരുന്നു മനസ്സിന്നടിയിൽ ഒളിച്ചിരുന്ന ആശ. പക്ഷേ, ഇളകി, ഉറയ്ക്കുന്നുമില്ല. ഈ വിഷമാവസ്ഥയിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെടാതെ നിവൃത്തിയില്ല. അയാൾ ഊന്നിയൂന്നി പറഞ്ഞു. ആ നീണ്ട ഉപദേശങ്ങളുടെയെല്ലാം അവസാനത്തിൽ രാധ ഒരേ മറുപടി ആവർത്തിച്ചു: "എനിക്കിനി വയ്യാ."
കുഞ്ഞിരാമൻ തോറ്റു. അയാൾ തളർന്നു. കോലായിൽ ചെന്നിരുന്നു; മറുപുറത്ത് രാധയും. രണ്ടുപേർക്കും ഹൃദയം നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

അതുകൊണ്ടു വാക്കുകൾ പിൻവലിഞ്ഞു. മാധവിയമ്മയുടെ ഞെരക്കം കൂടെക്കൂടെ അകത്തുനിന്നു കേട്ടു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വേലിക്കടുത്തിരുന്ന് ഒരു വടി ചെത്തിയുഴിയുകയാണ്. നിശ്ശബ്ദം. നിശ്ചലം.

കനത്ത നിമിഷങ്ങൾ കടന്നുപോയി. കുഞ്ഞിരാമൻതന്നെ മൗനം ഭഞ്ജിച്ചു:

"രാധേ..."

"ഉ—ം."

"രാധയ്ക്ക് എന്നെ ഇഷ്ടമുണ്ടോ?"

അതിനവൾ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"ഉണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ പറഞ്ഞതു വിശ്വസിക്കൂ. നമ്മുടെ രണ്ടുപേരുടെയും ഗുണത്തിനാണ് ഞാനിങ്ങനെ നിർബന്ധിക്കുന്നത്."

"അതെനിക്കറിയാം."

"എന്നാൽ..." ആ വാചകം മുഴുവനാക്കാൻ കുഞ്ഞിരാമനു കഴിഞ്ഞില്ല. അയാളുടെ തൊണ്ട കണ്ണീർകൊണ്ടടഞ്ഞു.

"ശരി. ഞാൻ പോവാം." കുറച്ചുനേരത്തെ ചിന്തയക്കുശേഷം രാധ സമ്മതിച്ചു. ആ സമ്മതം കുഞ്ഞിരാമനെ വേദനിപ്പിക്കുകയാണുണ്ടായത്. എന്നാലും അതു സഹിക്കാതെ പറ്റില്ല.

"ഞാൻ നാട്ടുവിടണമെന്നാലോചിക്കുന്നു." കുഞ്ഞിരാമൻ തൻറെ പരിപാടി മുമ്പിലേക്കു നീക്കി.

"ഹോ?"

"എന്നെന്നേക്കുമായുള്ള പോക്കല്ല. വല്ല തൊഴിലും തേടാതെ ഇനി നമുക്കു ജീവിക്കാൻ സാധിക്കില്ല."

"പക്ഷേ....."

"വിഷമമുണ്ട്. എന്നാലും പോണം."

"എവിടേക്ക്?"

"പട്ടണത്തിലേക്ക്."

"ഞാനും."

"സമയമായില്ല."

"സമയം വര്വോ?"

"വരും, തീർച്ചയായും വരും."

"ഞാൻ കാത്തിരിക്കും."

"കാത്തിരിക്കണം."

ഒരു നിശ്ശബ്ദത.

"കത്തയയ്ക്കാം."

"ഉം—."

"വരട്ടെ."

"വഴിച്ചെലവിന്നു കാശുണ്ടോ?" അപ്രതീക്ഷിതമായിരുന്നു രാധയുടെ ആ ചോദ്യം.

"ഉണ്ടാക്കാം."

"എങ്ങനെ?"

"അതിപ്പോൾ പറയാൻ വയ്യാ."

"ഞാൻ തരാം."

"എവിടെനിന്നു കിട്ടി?"

"എൻറെ കൈയിൽ തിരിപ്പുപൊട്ടിയ രണ്ടു കമ്മലുണ്ട്. അതു വിറ്റോളൂ."

"വേണ്ടാ."

ആ നിഷേധം രാധ ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. അവൾ വീട്ടിന്നുള്ളിലേക്ക് ഓടി. ഒരു പൊതിയെടുത്തു കൊണ്ടുവന്ന് കുഞ്ഞിരാമന്നു കൊടുത്തു. അയാൾ മടിക്കാതെ അതു വാങ്ങുകയും ചെയ്തു. എന്നിട്ട്, തൻറെ മുഖത്തു നട്ടു നില്ക്കുന്ന ആ കണ്ണുകളിലേക്ക് ഊന്നിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഞാൻ വരും, തീർച്ചയായും ഞാൻ വരും."

"ഇല്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ഞാനില്ല!"

തിരിഞ്ഞുതിരിഞ്ഞു നോക്കിക്കൊണ്ട് കുഞ്ഞിരാമൻ പടിക്കടായ കടക്കുന്നത് രാധ കണ്ടു. അയാൾ അകന്നുപോവുകയാണ്. ആ കിളിക്കു വിശ്രമിക്കുവാനുള്ള കൂടു പറന്നുപോവുകയാണ്. വിസ്തൃതമായ ഈ ലോകത്തിൽ വിശ്രമിക്കാൻ ആ മനുഷ്യഹൃദയത്തിന്ന് ഇടമില്ല.

മൂന്ന്

കുനുത്തു കറുത്ത മീശ തടവിക്കൊണ്ടിരിക്കയാണ് വിശ്വനാഥൻ. അയാളുടെ കണ്ണുകൾ സന്ധ്യാപ്രകാശത്തിൽ അലഞ്ഞുനടന്നു. നിഴൽപ്പാടുകൾ കനത്തുകനത്തു വരുന്നു. അയാളുടെ ഹൃദയത്തിലാകെ നിഴൽ പരന്നിരിക്കയാണ്. സംഘർഷങ്ങൾകൊണ്ടു തളർന്ന അയാൾ തന്നെത്താൻ ഒന്നാകെയിട്ടു നോക്കുകയാണ്, സ്വയം മാറ്റിക്കശക്കാൻ യത്നിക്കുകയാണ്. പക്ഷേ, പുകയുന്ന തലച്ചോറും നീറുന്ന ഹൃദയവുമായിട്ട് എന്തു ചെയ്യാൻ? പ്രപഞ്ചം ആ യുവാവിന്നു മുമ്പിൽ ഇരുണ്ടുപോകുന്നു.

എന്തൊക്കെയോ പൊട്ടിപ്പൊട്ടിപ്പോകുന്നു. ആരൊക്കെയോ വിങ്ങി വിങ്ങിക്കരയുന്നു. ശകാരങ്ങൾ, ശാപവാക്കുകൾ, പല്ലിറുമ്മലുകൾ! എല്ലാം ഹൃദയത്തിൻറെ അടിയിൽനിന്നാണ് പുറപ്പെടുന്നത്. ഒറ്റയ്ക്കൊറ്റയ്ക്കും കൂട്ടായും ആ ശബ്ദങ്ങൾ പൊങ്ങുന്നു. തലയും താങ്ങിക്കൊണ്ട് അയാൾ പറഞ്ഞു: "എനിക്കു വയ്യാ!"

നൂറു തവണ അതേ വാക്കുകൾതന്നെ ഉരുവിട്ടു: “എനിക്കു വയ്യാ, വയ്യാ, വയ്യാ.” ഹൃദയത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന എല്ലാ ശബ്ദങ്ങൾക്കുംമേലെ ആ വാക്കുകൾ മുഴങ്ങിക്കേൾക്കാനും അങ്ങനെ ആ അപശബ്ദങ്ങളെ മുക്കിക്കൊല്ലാനും അയാൾ ആഗ്രഹിച്ചു. സാധ്യമാണോ? പുറപ്പെട്ടുകഴിഞ്ഞ കാറ്റിനെ മടക്കിവിളിക്കാൻ സാധ്യമാണോ? കാറ്റടിച്ചുകൊണ്ടേയിരിക്കട്ടെ എന്ന് ഒരു നിമിഷം വിചാരിക്കും. അടുത്ത നിമിഷത്തിൽ താൻ കടപുഴങ്ങിപ്പോകയാണെന്നു ഭയപ്പെടും. ക്രമമായി ഒന്നും വിചാരിച്ചുനോക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. ശല്യം!

“എന്തിന്നു ഞാനിങ്ങോട്ടു വന്നു? എന്തിന്നിവിടെ നിന്നു?” തന്നോടു തന്നെ ചോദിക്കുകയാണ്. ഉത്തരമില്ല. ഒഴുക്കിൽ പറിച്ചിട്ട ഒരിലയായിരുന്നു. ഒഴുകിയൊഴുകി ഒരു വള്ളിക്കുടിലിൽ ചെന്നുപെട്ടു. അന്നു പ്രപഞ്ചം മുഴുക്കെ ഒരു തള്ളിയൊഴുക്കായിരുന്നു ഏതോ അദൃശ്യശക്തികൾ നാലു ഭാഗത്തു നിന്നു മാടിവിളിക്കുകയായിരുന്നു: വരൂ, വരൂ, വരൂ! അയാൾ ആ വിളി കേട്ടുപോന്നു. ചലനാത്മകമായിരുന്നു അക്കാലത്തെന്തും. മരങ്ങൾ ആകാശത്തേക്ക് ഓടിക്കയറുകയാണ്. അർദ്ധനിമീലിതാക്ഷനായി കോലായിൽ കിടന്നുറങ്ങുന്ന തന്തനായയുടെ സ്വപ്നങ്ങൾ അയാൾക്കു കാണാമായിരുന്നു. ഓണക്കിളിയും കുരുത്തോലവാലനും എവിടെനിന്നു വരുന്നുവെന്നും എന്തൊക്കെയാണ് സംസാരിക്കുന്നതെന്നും അയാൾക്കു മനസ്സിലായിരുന്നു. ഓരോ പരമാണുവിനും ഒരു കഥ പറയാനുണ്ടായിരുന്നു. മഞ്ചാടിക്കുരുവിന്നും നക്ഷത്രത്തിന്നുമെല്ലാം അന്നു ജീവചരിത്രമുണ്ടായിരുന്നു. പതുക്കെപ്പതുക്കെ അവ നിശ്ശബ്ദമായി വരുന്നുണ്ടെന്ന് അയാൾ അറിഞ്ഞില്ല. ഭൂമിയിലെ ശബ്ദബഹളത്തിൽ ശ്രദ്ധിക്കാമായിരുന്നു. ഇന്നോ? ഇന്ന് എല്ലാ ശബ്ദങ്ങളും ഒരടിക്കു നിലച്ചിരിക്കയാണ്. ഏകാന്തമായ മലയിടുക്കിലൂടെ ചൂളംവിളിച്ചു പായുന്ന കാറ്റുപോലെ, ഒരു തേങ്ങൽ. അനുസ്യൂതമായി പ്രപഞ്ചത്തെ വലയം ചെയ്യുന്നുവെന്നു തോന്നി.

സമസ്തവും ഒരു നിമിഷംകൊണ്ടു കഴിഞ്ഞതുപോലെ തോന്നുന്നു. ശാന്തയെ ആദ്യം കണ്ടതെപ്പോഴാണെന്ന് അയാൾ ഓർത്തുനോക്കി. പക്ഷേ, അന്നു പ്രത്യേകതയൊന്നും തോന്നിയിട്ടില്ല. ആ മുന്തിയ ജീവിയെപ്പറ്റി ഒരത്ഭുതം മാത്രമാണുണ്ടായിരുന്നത്. ഒരുമിച്ചു നൃത്തം പഠിക്കാൻ തുടങ്ങിയതുമുതല്ക്കാണ് താനും അവളും ഒരേ താളത്തിൽച്ചെന്നു വീണതെന്ന് വിശ്വം ഓർത്തു. ആ രംഗങ്ങൾ ഹൃദയത്തിലൂടെ പാഞ്ഞുപോകുന്നു.

വിശാലമായ തളത്തിൽവെച്ചാണ് അന്നു നൃത്താഭ്യസനം നടന്നിരുന്നത്. ശാന്ത നൃത്തം ചവിട്ടുന്നതു കൊതിയോടെ

നോക്കിക്കൊണ്ട് എത്ര ദിവസം താൻ നിന്നിട്ടുണ്ട്! ആ തളമതാ ഇന്നു ശൂന്യമായി കിടക്കുന്നു. തൻറെ ഹൃദയത്തിൽവെച്ച് എന്തെങ്കിലും നടന്നുവെന്നൊരു മട്ടേയില്ല അതിന്ന്. ഭൂമി എന്നും ഇങ്ങനെ നിർല്ലേപയാണോ? ശാന്തയക്കൊൾ കണിശമായി വിശ്വം അന്ന് ആ തളത്തിൽ എത്തിയിരുന്നു. ഗോപിക്കുറുപ്പു വായ്ത്താരി പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കും: 'ത്ത–തൈ;ത്ത–തൈ.' ശാന്ത അതിന്നനുസരിച്ചു കാൽ വെച്ചു. ആ കൊച്ചുകാലുകൾ എത്ര മനോഹരമായാണ് ചലിച്ചത്! കാറ്റത്താടിക്കളിക്കുന്ന ശീമക്കുവയെപ്പറ്റി ഓർത്തുപോവും. തനിക്കും അങ്ങനെയൊക്കെ ചെയ്യാൻ കഴിഞ്ഞെങ്കിൽ! ഹൃദയം 'ത്ത–തൈ;ത്ത–തൈ' എന്ന് മന്ത്രിക്കുകയായിരുന്നു. പക്ഷേ, അവന്ന് അതൊന്നും പാടില്ല. അപ്രാപ്യമായ ഒരു ദിവ്യമേഖലയിലാണ് അതൊക്കെ നടക്കുന്നത്. അഷ്ടാവക്രൻ കുഞ്ഞൻനായർ അവനോടു പറഞ്ഞിരുന്നു, ശാന്തയുടെ സ്ഥിതിയൊന്നും അവന്നില്ലെന്ന്. ശങ്കുവും അത് ശരിവെച്ചിട്ടുണ്ട്. ആ നിലയ്ക്ക് തനിക്ക് ഒന്നും ആവശ്യപ്പെടാൻ അധികാരമില്ല. അവൻ അത്ഭുതത്തോടും അസൂയയോടുംകൂടി നോക്കിനിന്നു. കാണുകയെങ്കിലും ചെയ്യാമല്ലോ!

ഒരു ദിവസം നൃത്തംവെച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതിനിടയിൽ ശാന്തയ്ക്കു താളം തെറ്റി. വിശ്വം പൊടുന്നനെ പറഞ്ഞുപോയി: "തെറ്റി, തെറ്റി!"

ഗോപിക്കുറുപ്പ് ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. അദ്ദേഹം കോപിക്കുമോ എന്നു വിശ്വത്തിനു ഭയമുണ്ടായി. പക്ഷേ, പുഞ്ചിരി തൂകിക്കൊണ്ട് ആശാൻ അവനെ അടുത്തേക്ക് വിളിച്ചുചോദിച്ചു: "പഠിക്കാൻ മോഹമുണ്ടോ?"

"എനിക്കു നല്ല മോഹമുണ്ട്." ട്രൗസറിന്മേൽ തിരുപ്പിടിച്ചുകൊണ്ട് വിശ്വം പറഞ്ഞു.

"എന്നാൽ പഠിച്ചോളൂ."

"നേരോ?"

"ഉ–ം."

"ഇന്നുതന്നെ?"

"ആവാം."

"ആവാം." ആശാൻറെ ആ ദയാമയമായ വാക്ക് ഇന്നും ചെവിയിൽ മുഴങ്ങുകയാണ്. ആ രണ്ടക്ഷരത്തിൽ ഒരു മനുഷ്യാത്മാവിൻറെ ഭാവി മുഴുവൻ മുഴങ്ങിയിരുന്നു. പിന്നെ താമസിച്ചില്ല. അദ്ദേഹം വായ്ത്താരി പറഞ്ഞു; വിശ്വം കാൽവെച്ചു. അത്ഭുതമെന്നു പറയട്ടെ. താളം ഇടഞ്ഞിടഞ്ഞു വന്നപ്പോൾപ്പോലും അവന്നു ചവിട്ടു പിഴയ്ക്കുകയുണ്ടായില്ല. ആശാൻ അവൻറെ പുറത്തുതട്ടി: "മിടുക്കൻ." എന്നല്ല, അന്ന് ഉണ്ണാനിരിക്കുമ്പോൾ, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയോട് പറയുകയും ചെയ്തു: "വിശ്വത്തിന്നു നല്ല താളമുണ്ട്."

“നേരോ? എന്നാൽ അവനും പഠിച്ചുകൊള്ളട്ടെ.”

“അതാണ് ഞാനും വിചാരിക്കുന്നത്.”

“സ്ക്കൂളിൽ പഠിക്കാൻ മനസ്സു കഷ്ടിയാണ്. ഇതെങ്കിലുമാവട്ടെ.”

അങ്ങനെ ശാന്തയ്ക്കു താളംപിഴച്ചതുകൊണ്ടാണ് അയാൾക്കൊരു സന്ദർഭം കിട്ടിയത്. ഇന്നവൾ മുതിർന്നു. ഒരിക്കലും താളം പിഴയ്ക്കാതിരിക്കാൻ ശ്രദ്ധിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു തൻറെ ജീവിതമാകെ അവതാളമാവുകയും ചെയ്തു.

നൃത്താഭ്യാസം തുടങ്ങുന്നതുവരെ ഈ വീട്ടിൽ താൻ ഒരധികപ്പറ്റായിരുന്നുവെന്ന് വിശ്വം ഓർമ്മിച്ചു. ആരും അവനെ ശ്രദ്ധിച്ചിരുന്നില്ല, ഭൂതദയയുടെ പേരിൽ അവൻ അടിച്ചു പുറത്താക്കപ്പെട്ടില്ലെന്നു മാത്രം. അഥവാ ഉടമസ്ഥനില്ലാത്ത അവനെ എന്തു ചെയ്യണമെന്ന് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്കു നിശ്ചയമുണ്ടായിരുന്നില്ല. മേശപ്പുറത്തു കിടക്കുന്ന പിടിശ്ശീട്ടു പോലെയുള്ള ജീവിതം. എന്നാൽ നൃത്തം എല്ലാം മാറ്റിക്കശക്കി. ഒരു പുതിയ ഉണർവ്വും ഉഷാറും വന്നു. താൻ എത്തേണ്ട ദിക്കിൽ എത്തി എന്ന് വിശ്വത്തിന്നു തോന്നി. താളം, താളം വീണ്ടും താളം -- അതിൽ അവന്നു കമ്പംപിടിച്ചു. എത്ര നിഷ്പ്രയാസമായിട്ടാണ് എല്ലാം ശരിപ്പെട്ടത്! പഠിച്ചു മറന്ന വിദ്യ ഒന്നു പുതുക്കുന്നതുപോലെയേ തോന്നിയുള്ളൂ. ഓരോ അടിവെപ്പിലും ആനന്ദം തുളുമ്പി. ഉറക്കംതൂങ്ങിയിരുന്ന പ്രപഞ്ചം ഉണർന്നെഴുന്നേറ്റു. ഓരോ പരമാണുവും ചലിക്കാൻ തുടങ്ങി. എല്ലാറ്റിന്നും ഒരു ക്രമം, ഒരു താളം, ഒരു ലയം!

“വിശ്വത്തെ പഠിപ്പിച്ചില്ലായിരുന്നെങ്കിൽ കഷ്ടമാകുമായിരുന്നു--നല്ല താളം, നല്ല രസവാസന!” ആശാൻ അടുത്ത മുറിയിൽനിന്ന് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയോടു പറയുന്നത് വിശ്വത്തിൻറെ കാതിൽ വീണു. അവൻ കോരിത്തരിച്ചുപോയി. അതിന്നുശേഷമാണ് അമ്മ അവനെ ശ്രദ്ധിക്കാൻ തുടങ്ങിയത്.

പിറ്റേന്നു കുട്ടികളുടെ നൃത്താഭ്യസനം കാണാൻ അവർ വന്നു. നൃത്തം വെച്ചു തുടുത്ത അവൻറെ മുഖത്തു വിയർപ്പുതുള്ളികൾ പൊടിയുമ്പോൾ ആ അമ്മയുടെ മുഖം ആഹ്ലാദംകൊണ്ടു വികസിച്ചു. ഏകാഗ്രമായ അവരുടെ ദൃഷ്ടികളിൽ, കൂടുതൽ യൗവനവും കൂടുതൽ ചടുലതയും ഉദിച്ചുവരികയായിരുന്നു. ഓരോ താളവട്ടം കഴിയുമ്പോഴും അവർ ആ കുട്ടികളുടെ പുറം തടവിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: “അസ്സലായി, അസ്സലായി!”

വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയം പുളകമണിഞ്ഞു. ശാന്തയും അന്ന് ആഹ്ലാദപൂർവ്വം അവൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കിയിരുന്നു. ആ നല്ല നാളുകൾ ഇനി തിരിച്ചുവരലില്ല.

വിശ്വം ശൂന്യമായിക്കിടക്കുന്ന നൃത്തക്കളരിയിലേക്ക് ഒന്നുകൂടി നോക്കി. ആശാൻ അതിലേ കടന്നുപോയി. എത്ര വലിയ ഒരാളാണ്! 'എത്ര വിശാലമാണ് ആ മനസ്സ്!' അദ്ദേഹമാണ് അവന് സുഖവും ദുഃഖവും വരുത്തിവെച്ചത്. എവിടെയെങ്കിലും തെണ്ടിയലഞ്ഞ്, കാറ്റിൽപ്പെട്ട കരിയിലപോലെ, താൻ അവസാനിക്കുമായിരുന്നു. 'പക്ഷേ ഈ മനുഷ്യനാണ് എന്നെ നില നിർത്തിയത്!'––വിശ്വം ആലോചിച്ചു. അതോർത്തപ്പോൾ ശിരസ്സ് അറിയതെ കുനിയുകയും ചെയ്തു. എന്നിട്ട്, തനിക്ക് എന്തു നേട്ടമുണ്ടായി? കൂട്ടിലിട്ട മുയലിനെപ്പോലെയാണ് ഇന്നത്തെ സ്ഥിതി. ഈ സ്വർണ്ണപഞ്ജരത്തിനുള്ളിൽനിന്നു നൃത്തം വയ്ക്കാം! നൃത്തംവെച്ചുവെച്ചു മരിക്കാം. ഇരുമ്പു ചങ്ങലകൾ പൊട്ടിക്കാനുള്ള ശക്തി തന്നിലുണ്ടെന്ന് അയാൾക്കറിയാം. പക്ഷേ, താമരനൂലുകൾകൊണ്ടാണ് ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരുന്നത്!

ഹൃദയം ഭൂതകാലത്തിലേക്ക് ഓടി രക്ഷപ്പെടുകയാണ്. ശാന്ത കോൺവെൻറിൽ ചേരാൻവേണ്ടി പട്ടണത്തിലേക്ക് പുറപ്പെട്ട ആ ദിവസം വിശ്വം ഓർത്തു. ആകെ പൂത്ത ഒരശോകമരംപോലെയാണ് അവൾ തൻറെ മുറിയിലേക്ക് കടന്നുവന്നത്. അന്നു നടാടെയാണ് അവളെ സാരി ചുറ്റിക്കണ്ടത്! വക്കത്തു വിചിത്രക്കസവുകൾ തുന്നിപ്പിടിപ്പിച്ചതും മധുരനാരങ്ങയുടെ നിറമുള്ളതുമായ ആ സാരി അവൾക്ക് അസ്സലായി ചേർന്നിരുന്നു. അതിൻറെ മുന്താണി ഒഴുകിവീഴുന്ന ആ വെളുത്ത കൈത്തണ്ട തികച്ചും ആകർഷകമായിരുന്നു. ആ സാരിയുടെ വർണ്ണം പ്രതിഫലിച്ച കവിളുകൾ ഇളം പഴുപ്പോടിയ ഓളോർമാമ്പഴംപോലെയായിരിക്കുന്നു.

ഉരുണ്ട ചുമലുകൾ, നീണ്ട നീലിമയോലുന്ന കണ്ണുകൾ. ആ കണ്ണുകളിൽ ഒരുതരം സംഗീതം കിടന്ന് ഓളംവെട്ടുന്നുണ്ടെന്നു തോന്നി.

"വിശ്വം, വിശ്വം!" എന്നു ദ്രുതഗതിയിൽ വിളിച്ചുകൊണ്ട് അവൾ തൻറെ അടുത്തേക്കു വന്നു. ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ, തിക്കിത്തിരക്കി വരുന്ന പ്രഭാത സൂര്യൻറെ കിരണങ്ങൾക്കെതിരെ ഒരു കണ്ണാടി എടുത്തുപിടിച്ച പോലെ തോന്നി. മുറിയിൽ കൂടുതൽ ചൈതന്യം, കൂടുതൽ ഉന്മേഷം.

"ഞാൻ പോവുന്നു, വിശ്വം."

വിശ്വം അവളുടെ കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കി നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നതേയുള്ളൂ. അന്നേവരെ വേർപാടിൻറെ വേദനയെന്തെന്നറിയാത്ത അയാളുടെ ഹൃദയത്തിലേക്കു ശരിക്കും ഒരു മുള്ളു വന്നു തറച്ചു. ആ വേദന കണ്ണുകൾ എടുത്തുകാട്ടുകയും ചെയ്തു. മറ്റേ കണ്ണുകളിലേക്കും അതു പകർന്നു. പിന്നെ കുറേനേരത്തിന്ന് ആരും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ ശാന്തതന്നെ തുടർന്നു: "ഞാൻ ചെന്നെത്തിയാൽ, അപ്പോൾ കത്തെഴുതും."

"എഴുതുമോ?"

"തീർച്ച... ഉടനെ മറുപടി എഴുതണം. എഴുതില്ലേ?"

"എഴുതാം."

"ഞാൻ കാത്തിരിക്കും."

ആ വാക്കിന്നു കവിഞ്ഞ് അർത്ഥമുള്ളതായി വിശ്വത്തിനു തോന്നി. മനസ്സ് അറിയാതെ തെള്ളിപ്പോയി: "ഉവ്വോ?"

"തീർച്ച."

"കാത്തിരിക്കണം." വിശ്വം ഊന്നിപ്പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ പറഞ്ഞില്ലേ?" ശാന്ത പുഞ്ചിരിതൂകി.

"ഞാൻ എപ്പോഴും ഈ വാക്ക് ഓർക്കും."

"ഓർക്കണം."

അപ്പോഴേക്കും ഉമ്മറത്തുനിന്ന് അമ്മയുടെ വിളി കേട്ടു: "വര്വ ശാന്തേ, വണ്ടിക്കാരൻ കാത്തുനിൽക്കുന്നു."

അവൾ പോയി. ഭൂമി ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്നു. ഒരു പുൽക്കുമ്പുപോലും അവിടെയില്ലെന്നു വിശ്വത്തിനു തോന്നി.

'ഓർക്കണം' എന്ന അവളുടെ ആജ്ഞയെ എന്നെങ്കിലും താൻ തെറ്റി നടന്നുവോ എന്നു വിശ്വം ആലോചിച്ചുനോക്കി. ഈ കാലമത്രയും അവളെക്കുറിച്ചല്ലാതെ ഒന്നിനെപ്പറ്റിയും അയാൾ ഓർത്തിട്ടില്ല. പ്രപഞ്ചം മുഴുവൻ ഒരൊറ്റ ജീവിയിൽ സാക്ഷാത്കരിച്ചിരിക്കുകയായിരുന്നു. പ്രഭാതവും സന്ധ്യയും ഇളംകാറ്റും കൊടുംവേനലും എല്ലാം അവളെക്കുറിച്ചാണ് ഓർക്കാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചത്. അയാൾ ഓർത്തുകൊണ്ടേയിരുന്നു, സ്മരണ, ഒരു പുഴപോലെ, ഇടമുറിച്ചിലില്ലാതെ ഒഴുകി. എന്നിട്ട്? പുഴകളെയെല്ലാം നടുക്കുവെച്ച് മരുഭൂമി കോരിക്കുടിച്ചുകളയുമോ? അവൾ! വേണ്ട, സ്മരിക്കാനിഷ്ടമില്ലാത്തതെല്ലാം സ്മരിച്ചുപോകുന്നു.

ശാന്ത പോയതിന്നു ശേഷം വിശ്വം ഉന്മേഷമറ്റിരിക്കുന്നതായി കണ്ടിട്ട്, അമ്മ ചോദിക്കുകയുണ്ടായി: "എന്താ വിശ്വം?"

"ഒന്നുമില്ല."

"ഉം." ആ മൂളൽ അർത്ഥഗർഭമായിരുന്നുവെന്ന് അന്നു തോന്നിയില്ല. അവർ അവിടെനിന്നു പോകാൻവേണ്ടി രണ്ടടിവെച്ചു. എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞുനിന്നു വിളിച്ചു: "വര്വ, വിശ്വം. ഒന്നു നൃത്തം വയ്ക്കു."

'മനസ്സില്ല' എന്നു പറയാനാണ് തോന്നിയത്. പക്ഷേ, അവൻ ആ ീയുടെ പിന്നാലെ പോയി. ആ ഒഴിഞ്ഞ തളത്തിലേക്കു കാലെടുത്ത് വെച്ചപ്പോൾ ഹൃദയം നൊന്തു. ഇവിടെ, അവിടെ, അങ്ങേപ്പുറത്ത്-- എല്ലായിടത്തും അവളുടെ കാലടികൾ അനേക തവണ പതിഞ്ഞതാണ്. ശാന്ത യുടെ ഒരു പഴയ റിബൺ തളത്തിലെ ജനാലയിൽ ചുറ്റിയിട്ടുള്ളതു വിശ്വത്തിൻറെ ദൃഷ്ടിയിൽ പെട്ടു. അവൻ അതു നോക്കിക്കൊണ്ടേ നിന്നു.

"തുടങ്ങൂ വിശ്വം." അമ്മ അയാളെ ഉണർത്തി. അവൻ ആരംഭിച്ചു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ, വളയുകയും ഉലയുകയും ചെയ്യുന്ന ആ യുവവിഗ്രഹത്തിൽ കണ്ണുനട്ടുകൊണ്ടിരിക്കയാണ്. ചിറ്റോളങ്ങൾപോലെ താളക്കുത്തുകൾ വട്ടംവീശി വരികയായിരുന്നു. അവരും ആ വട്ടത്തിൽ അമർന്നുകഴിഞ്ഞിരുന്നു.

പെട്ടെന്നാണ് ഗോപിക്കുറുപ്പു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടത്. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ തന്നിൽനിന്നു കൺപറിച്ചെടുക്കുന്നത് അവൻ കണ്ടു.

"വിശ്വം തകർക്കുന്നല്ലൊ." കുറുപ്പു ശാന്തനായി പറഞ്ഞു.

"ഉവ്വ്." എന്തിനാണെന്നറിയില്ല, ഒരു നവോഢയുടെ ലജ്ജയോടെയാണ് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ അങ്ങനെ പറഞ്ഞത്. എന്നിട്ട്,

അവർ രണ്ടുപേരും കൂടിയിരുന്നു വിശ്വത്തിൻറെ നൃത്തം കണ്ടു. കടന്നുപോകുമ്പോൾ അമ്മ കുറുപ്പിനോട് പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ വിശ്വത്തിൻറെ ചെവിയിലുമെത്തി: 'ഞാൻ വീണ്ടും കണ്ടു!' അമ്മയാണ് പറഞ്ഞത്.

"എന്ത്?" ആശാൻ ചോദിച്ചു.

"ആ പഴയ നളൻറെ മിടുക്ക്!"

അതിന് ആശാൻ ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല. നടന്നകലുന്ന ഒരു കാൽപ്പെരുമാറ്റം കേൾക്കുകയും ചെയ്തു. ഏതു പഴയ നളൻ? വിശ്വത്തിന് ഒന്നും മനസ്സിലായില്ല. പിന്നീടു വളരെ ദിവസത്തിന് ആശാൻ തന്നെ വിളിക്കുകയോ പറയുകയോ ഉണ്ടായില്ല. എന്താണ് കാരണമെന്നറിഞ്ഞുകൂടാ. വിശ്വം അത്ഭുതപ്പെട്ടു. പക്ഷേ, ആശാനു മനഃസ്വാസ്ഥ്യം കെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്ന് പതുക്കെപ്പതുക്കെ അവനു മനസ്സിലായി. എന്തോ കുടുംബകാര്യങ്ങളായിരിക്കാം. എല്ലാവരും തന്നെപ്പോലെയാണോ? അവർക്കൊക്കെ കുടുംബങ്ങളുണ്ട്; പ്രാരബ്ധങ്ങളുണ്ട്!

നാലുദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു സംഭവമുണ്ടായി. നട്ടുച്ച. വല്ലാത്ത ചൂട്. വിശ്വം തൻറെ കട്ടിലിൽ കിടന്നു മയങ്ങിപ്പോയി. ഒരർദ്ധബോധാവസ്ഥയിലാണ്. പെട്ടെന്ന്, അടുത്ത മുറിയിൽനിന്ന് അമ്മ ആരോടോ പറയുന്നതുകേട്ടു: "അരുത്, പോവരുത്!"

"എനിക്കു പോണം." ആശാനാണ് മറുപടി പറയുന്നത്.

വിശ്വം ചെവി വട്ടംപിടിച്ചു. എന്തോ ഒരുരസൽ നടക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. വീണ്ടും അമ്മയാണ് സംസാരിച്ചത്. അതൊരു തേങ്ങൽപോലെയുണ്ടായിരുന്നു: "ഞാൻ എന്തു പിഴച്ചു?"

"പിഴച്ചെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ലല്ലോ."

"ഇവിടെ എന്തെങ്കിലുമൊരു അസുഖമുണ്ടോ?"

"അസുഖമുണ്ടാക്കരുതെന്നുവെച്ചിട്ടാണ് പോകുന്നത്."

"ആർക്കാണ് അസുഖം?"

"ആർക്കായാലും കൊള്ളാം. ഒരു കഥയിൽ രണ്ട് നളൻ ആടിക്കൂടാ."

"എന്ത്?"

"അതേ."

"നില്ക്കൂ..." അവർ പൊട്ടിപ്പൊട്ടിക്കരയുന്നു.

എന്താണിതെല്ലാം? വിശ്വം അമ്പരന്നുപോയി. ഈ സംഭാഷണങ്ങൾക്കിടയിലെല്ലാം ഒരു നളൻ കിടന്നു തിരിയുന്നു. ആരാണ് നളൻ? എന്തൊക്കെയോ ചില നിഗൂഢങ്ങളായ കെട്ടിക്കുടുക്കുകളുണ്ട്. ആരോടാണ് ചോദിക്കുക? അമ്മയോടു ചോദിക്കാൻ വിശ്വം ധൈര്യപ്പെട്ടില്ല.

പിറ്റേന്ന് ആശാൻ അവനെ വിളിച്ചു. ശാന്തമായി സംസാരിച്ചു. അതു മറ്റൊരത്ഭുതമായിരുന്നു; "വിശ്വം, നീ ഉത്സാഹിച്ചു പഠിച്ചോ. നീ നന്നാവും." അദ്ദേഹം വളരെ ഉന്മേഷവാനായിട്ടാണ് സംസാരിച്ചത്. അവൻ ഉത്സാഹിച്ച് അഭ്യസിക്കയും ചെയ്തു.

രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ കളപ്പുരയിൽവച്ച് കുഞ്ഞൻനായരും ശങ്കുവും തമ്മിൽ സംസാരിക്കുന്നതു കരയ്ക്കു നിന്നിരുന്ന വിശ്വം കേട്ടു. കുഞ്ഞൻനായർ ചോദിക്കുകയാണ്: "പോകാൻ പുറപ്പെട്ടിട്ടു പോയില്ലേ?"

"എവിടെപ്പോവാൻ?" ശങ്കു പറഞ്ഞു: "കരച്ചിലും മൂക്കുപിഴിച്ചിലും ഒക്കെ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ പോണ്ടെന്നുംവെച്ചു. തനിക്കു ഭ്രാന്തല്ലേ? പോവ്വോ? പോയാൽത്തന്നെ വിട്വോ?"

"അത്ഭുതമുണ്ട്." അഷ്ടാവക്രൻ ചെവിത്തുളയിൽ എണ്ണ ഒഴുക്കുന്നതിന്നിടയിൽ പറഞ്ഞു: "എലിയങ്ങും പൂച്ചയിങ്ങും ആയിട്ടുള്ള ഈ ഇരിപ്പിന്ന് എന്താണൊരു അടിസ്ഥാനം?"

"കാണുന്നതുതന്നെ ഒരു സുഖം." ശങ്കു തൻറെ പോത്തൻശബ്ദത്തിൽ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. വിശ്വം ആ സംഭാഷണം കേട്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു നടന്നു കളഞ്ഞു. അനേകം ചോദ്യങ്ങൾ മനസ്സിൽ മുളച്ചുപൊന്തുന്നു. ഒക്കെ തച്ചമർത്തിക്കളയാനേ നിവൃത്തിയുള്ളു. എന്തോ ഒരു താളപ്പിഴയുണ്ടെന്നു മാത്രം അവനു മനസ്സിലായി. ഇതേവരെ ഇതൊന്നും താൻ ശ്രദ്ധിക്കാത്തതെന്തേ? എന്തേ ശാന്ത ഒന്നും പറയാത്തത്?

കാലം മാത്രകളായി, കരണങ്ങളായി, താളവട്ടങ്ങളായി കടന്നു പോയി. വിശ്വത്തിനു ജീവിതത്തിൽ രണ്ടു പരിപാടിയേയുള്ളൂ; നൃത്താഭ്യസനം, ചുറ്റിയടിക്കൽ. തെണ്ടിയലയാനുള്ള ആ പഴയ രസം വീണ്ടും മുളയെടുത്തിരിക്കുന്നു. വയലും വരമ്പും തോടും മേടും കടന്നു തിരക്കിട്ടു നടക്കുക. അങ്ങനെ പോകുമ്പോൾ ലോകം മുഴുവൻ തന്നോടു സംസാരിക്കുന്നുവെന്നൊരു തോന്നലാണ്! അത് ഏകാന്തതയെ നശിപ്പിക്കുന്നു. ഭൂമിയുടെ അറ്റം കണ്ടുപിടിക്കാനുള്ള പ്രയാണം അവസാനിച്ചിട്ടില്ലെന്നു തോന്നി.

പെട്ടെന്നൊരു ദിവസം ശാന്ത വന്നിറങ്ങിയപ്പോൾ വിശ്വം അമ്പരന്നു. 'വിശ്വം......വിശ്വം' എന്ന അവളുടെ വിളി, ഒരു മണിനാദംപോലെ, പടിക്കൽ നിന്നേ കേട്ടു. മധ്യവേനൽക്കല്പനയ്ക്കു വന്നതാണ്. ശാന്ത പിന്നെയും വളർന്നിരിക്കുന്നു. ആ കവിളുകൾ കുറേക്കൂടി ഉരുണ്ടിരിക്കുന്നു. കണ്ണുകളിൽ കുറേക്കൂടി അഗാധനീലിമ! ഹാൻഡ്ബാഗ് ഒരു ഭാഗത്തേക്കു വലിച്ചെറിഞ്ഞുകൊണ്ട് അവൾ പറഞ്ഞു: "വിശ്വം, ഇന്നു നമുക്കു ഡാൻസ് ചെയ്യണം."

"വേണം--" അവനും സന്തോഷത്തോടെ പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ പുതിയ ഒരു ഐഡിയ കൊണ്ടുവന്നിട്ടുണ്ട്."

"ങ്ഹാ!"

അപ്പോഴേക്കും അമ്മ എവിടെ എത്തി.

വെയിൽ താണപ്പോൾ അവർ ഒന്നിച്ച ചുറ്റിയടിച്ചു. ശാന്തയ്ക്കു പലതും പറയാനുണ്ട്, വിശ്വത്തിന് എല്ലാം കേൾക്കണമെന്നുമുണ്ട്. അവൾ കൊണ്ടുവന്ന പുതിയ ആശയം അവനോടു പറഞ്ഞു: 'ഓടക്കുഴൽ' എന്നൊരു നൃത്തസംവിധാനത്തിന്നുള്ള ഏർപ്പാടാണ്. ഒരോടക്കുഴൽക്കാരൻ, അവൻ വേണുനാദം മുഴക്കുമ്പോൾ സംഗീത ദേവത അടിവെച്ചടിവെച്ചടുക്കുന്നു. ആ മനോജ്ഞരൂപത്തിൽ അവൻ മുഗ്ദ്ധനാകുന്നു. ആ മായാരൂപത്തെ പിടിക്കാൻ വേണ്ടി അവൻ ഗാനം നിർത്തി, കൈകൾ നീട്ടി. അവൾ മറഞ്ഞു കഴിഞ്ഞു. ആകുലചിത്തനായ അവൻ വീണ്ടും വേണുഗാനം തുടർന്നു. അവൾ അടുത്തുചെന്നു. അവൻ ഓടക്കുഴലിലൂടെ തൻറെ പ്രാണവായു സഞ്ചരിപ്പിക്കുമ്പോഴെല്ലാം അവളടുത്തുവരും. ഗാനം നിന്നാൽ അവൾ മറയുകയും ചെയ്യും. ആ രൂപം മുമ്പിൽ നിർത്താൻവേണ്ടി അയാൾ ഉദയാസ്തമനം വേണുഗാനം തുടർന്നു. ആളുകൾ അവനെ ഭ്രാന്തനെന്നു പറഞ്ഞ് അപഹസിച്ചു. വീട്ടുകാരും നാട്ടുകാരും പുച്ഛിച്ചു. അവൻ തൻറെ ഓടക്കുഴലുമായി വനപ്രദേശങ്ങളിലേക്കു പോയി. അവൻ ഗാനം പൊഴിച്ചു. അവൾ നൃത്തം വെച്ചു. ഒടുവിൽ വിവശനായ ആ ഗായകൻ ബോധരഹിതനായി നിലംപറ്റി. അവൻറെ ഓടക്കുഴൽമാത്രം മാറിൽ കിടന്നു. ഗാനദേവത ആ കുഴലെടുത്ത് ഊതുകയാണ്. ഗായകൻ വീണ്ടും ഉണർന്നു. വേച്ചുവേച്ച് അടിവെപ്പുകളുമായി അവൻ വനാന്തർഭാഗത്തേക്ക് അവളെ പിൻതുടർന്നു. ഇരുട്ടിലേക്കു മറഞ്ഞു. അപ്പോഴും ആ വേണുനാദം മാത്രം ദൂരെ നിന്നു.

ശാന്ത ആ ആശയം വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയം കോരിത്തരിച്ചു. സ്വന്തം ആത്മകഥ വായിക്കുമ്പോഴത്തെ ഒരനുഭവം. "വേണം, നമുക്കതു വേണം." വിശ്വം ആവേശപൂർവ്വം പറഞ്ഞു.

"ഗോപുമ്മാനുമായി ആലോചിക്കാം." ശാന്ത അഭിപ്രായപ്പെട്ടു.

നാലു ദിവസംകൊണ്ട് ആ നൃത്തം സംവിധാനം ചെയ്യപ്പെട്ടു. അവൻ നൃത്തം വെച്ചു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയും ഗോപിക്കുറുപ്പും നോക്കിയിരുന്നു. നൃത്തം അവസാനിച്ചപ്പോൾ അമ്മയുടെ കണ്ണുകൾ നനഞ്ഞിരുന്നു. അവർ അവിടെനിന്ന് എഴുന്നേറ്റുപോയി.

നൃത്തങ്ങളുടെ ഓളങ്ങളിലൂടെ മാസങ്ങൾ കടന്നുപോയി. രണ്ടാത്മാക്കൾ ഒന്നായപോലെ തോന്നി. ശാന്തയ്ക്കു തിരികെ പോകാറായി. പോകുന്നതിൻറെ തലേന്നാൾ ശാന്ത പറഞ്ഞു: "വിശ്വം, എനിക്കിവിടം വിടാൻ തോന്നുന്നില്ല."

"ഉ–ം."

“പോയാൽ ഞാൻ എപ്പോഴും വിശ്വത്തിൻറെ നൃത്തത്തെപ്പറ്റിത്തന്നെ ആലോചിച്ചിരിക്കും.”

“ഞാൻ ശാന്തയെപ്പറ്റിയും.”

അപ്പോഴേക്കും അമ്മ പിന്നിൽനിന്നു വിളിച്ചു:

“ഉണ്ണാൻ വന്നോളിൻ!”

അടുത്തു ചെന്നപ്പോൾ അമ്മ രണ്ടാളുടെയും മുഖത്തേക്കു മാറിമാറി നോക്കി. എന്തിന്?

ആ നല്ല ദിവസങ്ങൾ എന്നെന്നേക്കുമായി മറഞ്ഞു. ശാന്ത പോയപ്പോൾ അയാളുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. അതൊരാരംഭം മാത്രമായിരുന്നു. നീണ്ടുനില്ക്കാൻ പോകുന്ന കണ്ണീർവർഷത്തിൻറെ ഇടവപ്പാതി. വീണ്ടും അയാൾ നൃത്തങ്ങളിൽ മുഴുകി.

ഒടുവിൽ അവൾ പഠിപ്പുനിർത്തി വന്ന ദിവസം വിശ്വത്തിനോർമ്മയുണ്ട്.

‘കഴിഞ്ഞു വിശ്വം’ എന്ന് എത്ര ആശ്വാസത്തോടെയാണ് അവൾ പറഞ്ഞത്! ശാന്ത ആശങ്ക തോന്നിക്കുന്നവിധം വളർന്നിരുന്നു. തിമിർത്തു പൂത്ത പുഷ്പകാലം. അതിന്നു ചുറ്റുമായി മൂളിപ്പറക്കുന്നതിൽ എന്തൊരു രസം! നൃത്തംവെച്ചു വിയർപ്പു പൊടിഞ്ഞ് ആ കവിളിലേക്കു നോക്കി, ഓ! ഒരു ജീവിതം മുഴുവൻ അവിടെ തുടിച്ചുനില്ക്കുന്നു!

അമർത്തിപ്പിടിച്ച പൊട്ടിച്ചിരികളുമായി ശാന്ത അടുത്തേക്കു വന്നപ്പോഴെല്ലാം, തന്നെ ഭൂമിയിൽനിന്ന് ഉയരത്തേക്കെടുത്തു പൊക്കുന്നതുപോലെ വിശ്വത്തിന്നു തോന്നി. എന്താനന്ദമായ പൊങ്ങൽ! അങ്ങനെ പൊങ്ങിയില്ലെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നു! ഇന്ന് ഇത്രയും ആഴത്തിലേക്കും വീഴുകയില്ലായിരുന്നു.

സ്കൂൾ വാർഷികോത്സവത്തിന് ശാന്തയുടെ നൃത്തം വേണമെന്ന് അധികൃതർ ആവശ്യപ്പെട്ടു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ സമ്മതിക്കുകയും ചെയ്തു. സ്ഥലത്തും അയൽപ്രദേശത്തുമുള്ള എല്ലാ മഹാരഥന്മാരും സന്നിഹിതരാകുന്ന ആ സദസ്സിൽ തൻറെ മകളെ പ്രദർശിപ്പിക്കാൻ അവർ ഉത്സാഹം കാട്ടി. ആ ദിവസം വന്നു. കർട്ടൻ നീങ്ങി. വിശ്വവും ശാന്തയും അരങ്ങത്തെത്തി. ചലനങ്ങൾ, താളങ്ങൾ, രണ്ടു വെള്ളപ്പനിനീർമൊട്ടുകൾ ഒന്നിച്ചു കാറ്റിലാടിക്കളിക്കുകയായിരുന്നു!

എന്തൊരാവേശം! തുടരെത്തുടരെ കൈയടികൾ. തുടരെത്തുടരെ ഹർഷാരവങ്ങൾ. അവർ നൃത്തംവെച്ചു നൃത്തംവെച്ച് ആനന്ദമൂർച്ഛയിലേക്കുനീങ്ങി മറഞ്ഞു. യവനികവീണു.

അണിയറയുടെ ഏകാന്തമായ മൂലയിൽ ചിന്താധീനനായി നില്ക്കുന്ന തന്നോടു ശാന്ത ചോദിച്ച ചോദ്യങ്ങളും താൻ പറഞ്ഞ മറുപടിയും ഇപ്പോഴും ഓർമ്മയുണ്ട്:

“എന്തേ വിശ്വം?” കിതപ്പോടുകൂടിയ ചോദ്യം.

“നാം ഒഴുകുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു.”

“എന്ത്?”

“ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്ക് ഒഴുകുകയാണ്.”

അവൾ നെടുവീർപ്പിട്ടു; അയാളും. നിർഭരമായ അത്തരം നിമിഷങ്ങൾ ഇനി ഒരിക്കലുമുണ്ടാവില്ല.

ഉത്സവം കഴിഞ്ഞു തിരിച്ചുപോരുമ്പോൾ അമ്മയുടെ കൂടെ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനെക്കൂടി കണ്ടു. അമ്മ മകളെയും ആ ചെറുപ്പക്കാരനെയും പരി ചയപ്പെടുത്തുകയായിരുന്നു.

“ഇതു കാർത്തികേയൻ. ഇതെൻറെ മകൾ ശാന്ത.”

“നമസ്തേ!”

“നമസ്തേ!”

ശാന്ത വിശ്വത്തെ അദ്ദേഹത്തിന്നു പരിചയപ്പെടുത്തി.

“ഡാൻസ് നന്നായി. വേണ്ടതുപോലെ സംഘടിപ്പിച്ചാൽ പട്ടണത്തിൽ നല്ല വരുമാനമുണ്ടാക്കാം.” കാർത്തികേയൻ ശാന്തയോടു പറഞ്ഞു.

അതിന്നു മറുപടി പറഞ്ഞത് അമ്മയാണ്:

“അവളിത് ഒരു നേരമ്പോക്കിനു പഠിച്ചുവെന്നേയുള്ളു.”

“എന്നാലും....”

കാർത്തികേയൻ ആ വാക്കു മുഴുമിച്ചില്ല. തിരിച്ചുപോരുമ്പോൾ അമ്മ മകളോട് ആ യുവാവിൻറെ കേമത്തങ്ങൾ വിവരിക്കുകയായിരുന്നു. അതിബുദ്ധിമാൻ, വ്യവസായപ്രമാണി, കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ മകൻ-- അങ്ങനെ ഓരോ യോഗ്യതയെപ്പറ്റിയും വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു. അയാളുടെ ഒരു പല്ല് സ്വർണ്ണംകൊണ്ടു കെട്ടിച്ചതായിരുന്നുവെന്നുമാത്രമാണ് വിശ്വം ഓർമ്മിച്ചത്. പുഞ്ചിരി കൊള്ളുമ്പോൾ, ‘തൊട്ടാരട്ടി’യെ കടിച്ചപോലെ, കിടന്നു തിളങ്ങും.

പിറ്റേന്നു മുതല്ക്കു വീട്ടിൽ എന്തൊക്കെയോ ചില ഗൂഢാലോചനകൾ നടന്നിരുന്നു. അമ്മയും ആശാനുമാണ് അതിലെ കക്ഷികൾ.

“അടുപ്പിച്ചു കിട്ടിയാൽ രക്ഷപ്പെട്ടു.” അമ്മ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പറയുന്നതു കേട്ടു.

“വേലുനായരാണ് അതിൻറെയൊക്കെ ആൾ.”

“അയാൾക്കു പണമെറിഞ്ഞു കൊടുത്താൽ മതി.”

“വലിയ ദുരയാണ്.”

“ഇര ചെലവാക്കാതെ മീൻ പിടിക്കാൻ കഴിയോ?”

“ശ്രമിക്കാം.”

രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വേലുമ്മാൻ വന്നു. എന്തൊക്കെയോ കുശുകുശുക്കലുകൾ നടന്നു. നാലാം ദിവസം ആ സ്വർണ്ണപ്പല്ലുകാരൻതന്നെ അവിടെയെത്തി. എന്തു മധുരമായ

സ്വീകരണം! പിന്നീട്ട മിക്ക സായാഹ്നങ്ങളിലും ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ അവിടെ വന്നു. പട്ടണത്തിലെ ജീവിതത്തെപ്പറ്റിയും ബിസിനസ്സിലെ കുഴപ്പങ്ങളെപ്പറ്റിയുംതന്നെയായിരുന്നു അയാളുടെ സംഭാഷണം!

"ഇയാളെന്തിനാണ് എപ്പോഴും ഇവിടെ വരുന്നത്?"

"ഇവിടെയുള്ളവരെ കാണാൻ."

"വലിയ കാണലൊന്നും കാണില്ല."

"ഉ-ം"

"മൂളണ്ടാ."

"ഉ-ം."

"മൂളണ്ടാന്ന്!"

വിശ്വം വീണ്ടും മൂളിയപ്പോൾ, അവൾ ചൊടിച്ചു കടന്നുപോയി. കൈവളകൾ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

കാർത്തികേയൻറെ സന്ദർശനം നീണ്ടുനിന്നു. ഇതിന്നിടയിൽ വേലുമ്മാൻ വടിയും കുത്തി വരികയും പോകയുംതന്നെ. അവസാനം അതു സംഭവിച്ചു. ആ വിവാഹാലോചനയെ ശാന്ത എതിർത്തു. പക്ഷേ അമ്മ വാഗ്ദാനം ചെയ്തു കഴിഞ്ഞിരുന്നു. നിർബന്ധം, നിഷേധം, വടംവലി തന്നെ. അമ്മയും മകളും ഒട്ടും വിട്ടുകൊടുക്കാൻ തയ്യാറുണ്ടായിരുന്നില്ല.

"എന്താണ് തരക്കേട്?" അമ്മ.

"എനിക്കു വേണ്ട."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"എനിക്കു വിശ്വംമതി." ആ പാവപ്പെട്ട പെണ്ണ് അവസാനവാക്കു പറഞ്ഞു. അമ്മ ഒരു പുലിയായി മാറി. അവർ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു. ആ കണ്ണുകളിൽ ഒരു തീനാളം പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. അത്രയും വികാരക്ഷോഭത്തോടെ ഒരിക്കലും അവരെ കണ്ടിട്ടില്ല. അവൻ അടുത്ത മുറിയിലേക്കു തലവലിച്ചു.

"എടീ, ഒന്നോർത്തോ, അതു നടപ്പില്ല!"

"നടക്കണം." മകളും ചെറുത്തുനിന്നു.

"ആ കട്ടിലു കണ്ടു പനിക്കണ്ടാ!"

"ആ കട്ടിലാണ് എൻറെ ശരണം."

"ആ ശരണം ഞാൻ തകർത്തു കളയും."

"എന്നാൽ ഞാനും തകരും."

"ഒറ്റയ്ക്കൊറ്റ പറയുകയല്ല വേണ്ടത്. നിനക്കു ബുദ്ധിയുണ്ടോ, വിവേകമുണ്ടോ?"

"ഉണ്ടായതുകൊണ്ടാണ്..."

"നിർത്ത്! നിൻറെ പഠിപ്പു കുറേ ഏറിപ്പോയി, ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കാൻ ഇഷ്ടമുണ്ടെങ്കിൽ കേട്ടോ. ഇല്ലെങ്കിൽ നിൻറെ ഇഷ്ടം. പിന്നെ

ഞാൻ ഉണ്ടെന്നു വിചാരിക്കരുത്."

വിശ്വം ആ സംഭാഷണം കേട്ടു മരവിച്ചു നില്ക്കുകയായിരുന്നു. ഒരു കൊടുങ്കാറ്റുപോലെ, അവർ മുറിയിലേക്കു കടന്നുവന്നു.

"വിശ്വം!" –– ഒരലർച്ചയായിരുന്നു: "നന്ദികെട്ടവനേ?"

"അമ്മേ!"

"നീ ഈ കുടുംബത്തെയാകെ തകർക്കാൻ ശ്രമിക്കയാണല്ലേ? എൻറെ സുഖമാകെ നശിപ്പിക്കുകയാണല്ലേ?....ഞാൻ നിന്നെ വഴിയിൽനിന്ന്....."

ആ വാചകം മുഴുമിച്ചില്ല. അതിനുമുമ്പേ വിശ്വം അവരുടെ കാൽ കടന്നു കെട്ടിപ്പിടിച്ചു തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു.

"നീ എന്തു വിചാരിച്ചു? ഈ കുടുംബത്ത് അനാഥത്വമായെന്നോ?..." പെട്ടെന്നവർ നിർത്തിക്കളഞ്ഞു. കാൽ കെട്ടിപ്പിടിച്ചുനില്ക്കുന്ന വിശ്വത്തിൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. അമ്മയും വിശ്വവും തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു.

"ഇല്ല, പാടില്ല, നിനക്കതു സാധിക്കയില്ല, വിശ്വം. എനിക്കതനുവദിക്കാൻ വയ്യാ, വിശ്വം. അതനുവദിച്ചാൽപ്പിന്നെ ഞാനില്ല."

വിശ്വത്തിനു മറുപടി പറയാൻ വയ്യായിരുന്നു.

"നീ മനസ്സു മാറ്റില്ലേ?"

"അമ്മേ?"

"നിനക്കെന്നെ ഇഷ്ടമില്ലേ?"

"ഞാൻ നിങ്ങളെ പൂജിക്കുന്നു!"

"നീ മനസ്സു മാറ്റില്ലേ?"

"എനിക്കവൾ വേണ്ടാ."

അവർ വിശ്വത്തെ മാറോടു ചേർത്തുപിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "അവളെ പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്ക്."

തന്നെത്താൻ കുത്തി മരിക്കണമെന്നാണ്. അതാജ്ഞയായിരുന്നു. നിവൃത്തിക്കണം. കൃതഘ്നനായിക്കൂടാ. കണ്ണുനീരുകൊണ്ടും നെടുവീർപ്പുകൊണ്ടും ഫലമില്ല. ആജ്ഞയാണ്.

അയാൾ ശാന്തയുടെ മുറിയിലേക്കു ചെന്നു. അവൾ കിടക്കുകയാണ്. ജാലകത്തിലൂടെ വരുന്ന അന്തിക്കതിരുകൾ കണ്ണീർവറ്റിയ ആ കവിൾത്തടങ്ങളെ തടവുകയാണ്.

"ശാന്തേ....."

"എന്നെ കൊണ്ടുപോവൂ!" അവൾ തേങ്ങി.

"സാദ്ധ്യമല്ല!"

"എന്ത്?"

"ഞാൻ നിന്നെ വിവാഹം കഴിക്കില്ല."

"ഹേ!"

"വേറെ വിവാഹം കഴിച്ചോളൂ."

"ഇത്ര നാളും പറഞ്ഞതോ?"

"ഒക്കെ വിഡ്ഢിത്തമായിരുന്നു."

അവൾ തൻറെ മുഖത്തേക്ക് ഒരാട്ട് വെച്ചുതന്നില്ലെന്നു വിശ്വം ഓർത്തു.

"വിശ്വം, തമാശ പറകയാണോ? നിങ്ങൾക്കെന്നെ മനസ്സിലാവില്ലേ? നിങ്ങൾ എന്നോടാണോ സംസാരിക്കുന്നത്?"

"അതേ. വിവാഹം കഴിക്കാൻ എനിക്കു സാധ്യമല്ല." ഗ്രുണനപ്പട്ടിക ഉരുവിടുമ്പോലെ, അയാൾ പറഞ്ഞുതീർത്തു.

"അമ്മയെ ഭയപ്പെടുകയാണോ?"

"അല്ല."

"അതേ."

"എനിക്കിഷ്ടമല്ല, അതുകൊണ്ടാണ്."

ശാന്ത നിവർന്നിരുന്നു. അവളുടെ കണ്ണുനീർ നിന്നു. നാസാദ്വാരങ്ങൾ വിടർന്നു. കുറച്ചുമുമ്പേ കണ്ട അമ്മയെപ്പോലെതന്നെയായിരുന്നു മകളും. അവൾ അയാളെ അടിമുതൽ മുടിവരെ ഒന്നുനോക്കി. എന്നിട്ടു ചോദിച്ചു: "നിങ്ങളൊരാണാണോ?"

വിശ്വം മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"ഭീരു! പറഞ്ഞതു നന്നായി. ഒരാൺപിറന്നവൻറെ കൂടെ ജീവിക്കാറായല്ലോ!" അവൾ തലവെട്ടിച്ചു നടന്നുകളഞ്ഞു.

ആ വിവാഹം നടന്നു. പുഞ്ചിരിതൂകിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന ശാന്തയുടെ കഴുത്തിൽ ആ സ്വർണ്ണപ്പല്ലുകാരൻ മാല ചാർത്തുന്നത് അയാൾ നോക്കി നിന്നു. ആ മുഖം അടിച്ചു ചമ്മന്തിയാക്കാൻ തോന്നി. പക്ഷേ, ചതുപ്പുനിലത്തു കാൽ പൂഴ്ന്ന ഒരാനയാണയാൾ.

ഇന്നവൾ ഭർതൃഗൃഹത്തിലേക്കു പോയി, ഓ! ആ യാത്രാമൊഴി ഇപ്പോഴും ചെവിയിൽ മുഴങ്ങുന്നു: "വിശ്വം, ഞാൻ പോകുന്നു. ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്കൊന്നുമല്ല, കേട്ടോ!"

അവൾ പല്ലിറുമ്മുന്നതുപോലെ തോന്നി. അവൾക്കതിന്നു ന്യായമുണ്ട്, അവകാശമുണ്ട്.

എല്ലാം കഴിഞ്ഞു. മധുരമായ ആ ഭൂതകാലം മുഴുവൻ ഇന്നിതാ ഒരു കനത്ത കണ്ണുനീർത്തുള്ളിയായി അടർന്നുവീഴാൻ പാകത്തിൽ നില്ക്കുന്നു. അതും അടർന്നുവീഴും. പൊട്ടിച്ചിതറി വറ്റിപ്പോകും. ഭൂമി വരളും.

ഇരുട്ടു കൂടിക്കൂടിവന്നു. മരണം അടുത്തടുത്തു വരികയാണോ?

"വിശ്വം..." ഹൃദയമലിയിക്കുന്ന വിളി. ആ വിധവയുടെ കൈകൾ അയാളുടെ പുറത്തു പതുക്കെപ്പതുക്കെ സഞ്ചരിച്ചു.

"വിശ്വം!"

"ഓ."

"നീ പോകുമോ?"

"ഉവ്വ്."
"എന്നെ വിട്ടു പോകുമോ?"
"ഉവ്വ്."
"എവിടേക്ക്?"
അനിയന്ത്രിതമായി ആ ശബ്ദം വെളിയിലേക്കുചാടി: "നിന്നെ ഞാൻ വിടില്ല, ഒരിക്കലും വിടില്ല."
വിയർപ്പുപൊടിഞ്ഞ ആ കവിൾ അവൻറെ കവിളോട്ടുരുമ്മുന്നുണ്ടായിരുന്നു. വിശ്വം മുഖംതിരിച്ചു കളഞ്ഞു. ഓടിക്കിതച്ച ഒരു മൃഗത്തിൻറെ ഗന്ധം! എപ്പോഴും അവൻറെ മനസ്സ് ഉരുവിട്ടു: 'പോണം, പോണം, എനിക്ക് എങ്ങോട്ടോ പോണം.'

നാല്

നീണ്ടുനീണ്ടുപോകുന്ന റെയിൽപ്പാളങ്ങളിൽ ദൃഷ്ടി പതിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ് രാധ. ഈ പാളങ്ങൾ ഭൂമിയുടെ അറ്റങ്ങളെ തമ്മിൽ കൂട്ടി ബന്ധിക്കുന്നുവെന്നു തോന്നി. ഭൂമി ഉരുണ്ടിട്ടാണെന്നു ചെറുപ്പത്തിൽ പഠിച്ചിട്ടുണ്ട്. എങ്കിൽ, ഈ റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ ഭൂമിക്കു ചുറ്റുമായി ഇട്ട ഇരട്ടവലയങ്ങൾപോലെയുണ്ടാകും. പാളങ്ങൾക്കു ജീവനുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിൽ, യോജനകൾക്കപ്പുറം എന്തു നടക്കുന്നുവെന്ന് അവയ്ക്കു പറയാൻ കഴിയു മായിരുന്നു. അവൾക്കും അനുജനും യാത്രചെയ്യേണ്ട വണ്ടി ഇപ്പോൾ എത്ര നാഴിക ദൂരത്താണെന്നും അവ പറഞ്ഞുതരുമായിരുന്നു.
'എന്തെല്ലാം വിഡ്ഢിത്തങ്ങൾ ആലോചിക്കുന്നു!' അവൾ തന്നെത്തന്നെ ശാസിച്ചു. അപ്പോൾത്തന്നെ മറിച്ചും വിചാരിച്ചു. ഇങ്ങനെ ഓരോന്ന് ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നാൽ തന്നെപ്പറ്റി ആലോചിക്കാതെ കഴിയുമല്ലോ.
"അനിയാ വണ്ടി വരാറായില്ലേ?" രാധ പതുക്കെ അനുജൻറെ അടുത്തേക്കു നീങ്ങിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു. അയാൾ വിളക്കുകാലും ചാരി, ഒരു ബീഡിയും വലിച്ചുകൊണ്ട്, എന്തോ ആലോചിക്കുകയാണ്.
"ഇപ്പോ ബ്ലോക്കാവും." പറയേണ്ടതു പറഞ്ഞു കഴിഞ്ഞുവെന്ന നാട്യത്തിൽ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ഊന്നിവലിച്ചു.
രാധ സ്റ്റേഷൻ ചുമരിന്നഭിമുഖമായി നിന്നു. അവളുടെ കണ്ണുകൾ ചുറ്റും പാറിക്കളിക്കുകയാണ്. ആ ചുമരുകളിൽ തെണ്ടിച്ചെക്കന്മാരുടെ കലാവാസനകൾ പലതും എഴുതിച്ചേർത്തിട്ടുണ്ട്. കാതിൽ വളയിട്ട ഒരു താടിക്കാരൻ വായുംപൊളിച്ചു നില്ക്കുന്നു. അവൻറെ വായിൽനിന്ന് ഒരു തെങ്ങ് മുളച്ചുപൊന്തിയിരിക്കുന്നു. മുഖം വരച്ചതൊരാളും തെങ്ങു

കൂട്ടിച്ചേർത്തതു മറ്റൊരാളുമാണെന്നു സ്പഷ്ടം. അതുകണ്ടപ്പോൾ രാധയ്ക്കു ചിരി വന്നു. അങ്ങേപ്പുറത്ത്, മൂന്നുനാലുതരം ചെവികൾ വരച്ചിരിക്കുന്നു. ഒരു ചെവിയിൽ ലോലക്കുണ്ട്. അതു ചെവിയക്കൊൾ വലുതാണ്. തൊട്ടടുത്ത് കുറെ സാഹിത്യസൃഷ്ടികളുണ്ട്. 'കുട്ടൂസാൻറെ ഉമ്മാനെ കൊളമ്പുകാരൻ കെട്ടിക്കൊണ്ടു പോയി' എന്നൊരു വാർത്താശകലമാണ് ആദ്യം. 'പുള്ളി അയ ത്രുമാൻറെ പിരടിക്ക് ബീക്കുകൊണ്ടു. കരയേണ്ടാ, മോളേ, കരയേണ്ടാ' എന്നു ചരിത്രവും സാന്ത്വനവും കൂടിക്കലർന്ന വാക്യങ്ങൾ അടുത്തത്, 'കൊച്ചാമിനാനെ കെട്ടാന്നും പറഞ്ഞിറ്റ് നായരിച്ചീനീംകൊണ്ട് ചാടിപ്പോയ കൊസ്രാക്കണ്ണാ!' എന്നു സംഭവബാഹുല്യമുൾക്കൊള്ളുന്ന ഒരു സംബോധനമാത്രം. അതിന്നു ചുവട്ടിലായി ഒരു കവിതാശകലവുമുണ്ട്. രാധ അതും വായിച്ചു:

"ഒന്ന്ക്ക് രണ്ടെന്ന് വീരം പറഞ്ഞിറ്റ്."

"ഒക്കത്തു വെച്ചപ്പോ ചൂളംവിളിച്ചില്ലേ മാതുക്കുട്ടി."

ആ അജ്ഞാതസാഹിത്യകാരൻ എന്തർത്ഥമാണ് ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നു മനസ്സിലായില്ലെങ്കിലും ആ കവിത രാധയെ രസിപ്പിച്ചു. ഒന്ന്ക്ക് രണ്ടെന്ന് വീരം പറഞ്ഞിറ്റ്.....അവൾ മൂളി. എന്നിട്ട് അപ്പുറത്തേക്കു നോക്കി. ഛെ! അവൾ മുഖം തിരിച്ചുകളഞ്ഞു. മുട്ടൻ തെറികൾ എഴുതിവെച്ചിരിക്കുന്നു. അവൾ റെയ്ലിലേക്കുതന്നെ നോക്കി.

ഒരു ചെറിയ ആൾക്കൂട്ടം ആ സ്റ്റേഷൻപ്ലാറ്റ്ഫോമിൽ വന്നുചേർന്നിരിക്കുന്നു. പല തരക്കാർ; പല വേഷക്കാർ, അപ്പോൾ രാധ ആലോചിച്ചു: 'ഈ കൂട്ടത്തിൽ ആരെങ്കിലുമായിരിക്കുമോ ആ പാട്ടെഴുതിയത്?' ഒന്ന്ക്ക് രണ്ടെന്ന് വീരം പറഞ്ഞിറ്റ്......ആ പാട്ടിലെ കഥാനായികയായ മാതുക്കുട്ടി ഒരു പാവമായിരിക്കണമെന്നുതോന്നി. അവളെ ഉപദ്രവിക്കാൻ പലരും ശ്രമിച്ചിട്ടുണ്ടാകാം. പാവം, ഒടുവിൽ അവൾ നാടുവിട്ടുപോയതാകും. എല്ലാ പെൺകുട്ടികളുടെയും ഗതി ഇതുതന്നെയാണോ? ചിന്തകൾ ആ വഴിക്കു തിരിഞ്ഞപ്പോൾ, അവൾ പെട്ടെന്നു കടിഞ്ഞാണിട്ടു. ആലോചിക്കരുതെന്നു വിചാരിച്ചിടത്തേക്കാണ് മനസ്സു പോകുന്നത്.

അവൾ സ്റ്റേഷനും പരിസരവും ശ്രദ്ധിച്ചു. നാട്ടിൻപുറത്തെ വയൽവരമ്പത്തു വന്നുപെട്ട ഒരു പണിക്കാരൻറെ മട്ടുണ്ട് ആ റെയിൽസ്റ്റേഷന്. അവിടെ ആകെയുള്ള ഒരു ഉദ്യോഗസ്ഥൻ സ്റ്റേഷൻമാസ്റ്ററാണ്. അയാൾ ടിക്കറ്റു വില്ക്കും, മണിയടിക്കും, വണ്ടിക്കു കൊടികാട്ടും, വണ്ടിപോയാൽ ഗയിറ്റിൽ ചെന്നുനിന്നു ടിക്കറ്റു പരിശോധിക്കും. ടിക്കറ്റില്ലാത്തവരെ തടഞ്ഞുനിർത്തി 'തമിഴ്–മലയാണ്മ'യിൽ ചില പ്രഭാഷണം നടത്തും, പല കഥാപാത്രങ്ങളായി അഭിനയിച്ചു കഥപറയുന്ന ഒരു ചാക്യാരുടെ മട്ടുണ്ട്. മുഖത്തൊക്കെ

വസൂരിക്കല, ഒരു റെയിൽവേ വെള്ളട്ടാങ്കോളംതന്നെ തടിയും കറുപ്പും, ശരീരപ്രകൃതിക്കു തീരെ ചേരാത്തൊരു കിളിനാദവും. അയാൾ സംസാരിക്കുമ്പോൾ പിമ്പിൽനിന്ന് ഏതോ ഒരു പെൺകുട്ടി വർത്തമാനം പറയുകയാണെന്നേ തോന്നൂ. രാധ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് അദ്ദേഹത്തെ ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി. ശകാരിച്ചാലോ എന്നൊരു ശങ്ക. ടിക്കറ്റൊക്കെ വാങ്ങിയിട്ടുണ്ട്! കോന്തലയ്ക്കൽ മുറുക്കിക്കെട്ടിയിട്ടുമുണ്ട്. എന്നാലും സ്റ്റേഷൻമാസ്റ്ററല്ലേ?

ഇതിനുമുമ്പേ രാധ രണ്ടുതവണ വണ്ടിയിൽ കയറിയിട്ടുണ്ട്. ഒരിക്കൽ അച്ഛനൊന്നിച്ചു ഗുരുവായൂർക്കു പോയപ്പോൾ. കുറച്ചു ദൂരമേ പോകേണ്ടൂ. തീവണ്ടിയിലിരുന്നു മോഹം തീർന്നില്ല. പിന്നെ കഴിഞ്ഞൊാണ്ടിൽ കെട്ടിലമ്മയുടെ കൂടെ പഴനിക്കു പോകാനും കഴിഞ്ഞു. ആ രണ്ടു യാത്രയും മനസ്സിൽ മാറി മാറി നിഴലിക്കുന്നു. അവയിൽനിന്ന് എത്ര വ്യത്യാസപ്പെട്ടതാണ് ഈ യാത്ര! അവൾക്ക് ഒന്നു നെടുവീർപ്പിടാതെ കഴിഞ്ഞില്ല.

"വണ്ടി വരുന്നില്ലല്ലോ." അവൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനോടെന്നതിലധികം തന്നോടുതന്നെയായിട്ടു പറഞ്ഞു.

"വരാറായി." എന്നിട്ടും അനുജൻ സമാധാനിപ്പിച്ചു.

"മുറുക്കുവേണ്ടേ?" കൂടയും താങ്ങിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ട് ഒരു കച്ചവടക്കാരൻ അടുത്തു.

അവൾ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. അവൻ ചോദ്യമാവർത്തിച്ചപ്പോൾ, ഗോപാലകൃഷണ്ൻ മറുപടി പറഞ്ഞു:

"വേണ്ടാ."

"ഇതു സാധാരണ മുറുക്കല്ല." കച്ചവടക്കാരൻ ചരക്കിൻറെ ഗുണം വർണ്ണിക്കാൻ ആരംഭിക്കുകയാണ്.

അപ്പോഴേക്കും ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അയാളുടെ വായ അടച്ചുകളഞ്ഞു: "ബിലാത്തിയിൽനിന്നു കൊണ്ടുവന്നതാവാം; ഞങ്ങൾക്കു വേണ്ടാ."

കച്ചവടക്കാരൻ അയാളെ അടിമുടിയൊന്നു നോക്കിയിട്ട് അപ്പുറേത്തക്കു നീങ്ങി.

"എന്തിനാണനിയാ, അയാളോടു ശുണ്ഠിയെടുക്കുന്നത്?" രാധ ഉപദേശിച്ചു.

"വേണ്ടെന്നു മലയാളത്തിലല്ലേ പറഞ്ഞത്? ഇല്ലെങ്കിൽത്തന്നെ സ്വൈരമില്ല. അതിൻറെ കൂടെ ഇവൻറെ മുറുക്കും!"

രാധ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. ആ സംഭാഷണം നീട്ടിക്കൊണ്ടുപോകാൻ അവൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നില്ല. പറഞ്ഞേടത്തോളം ആരെങ്കിലും കേട്ടുവോ? അവൾ ചുറ്റും നോക്കി; അറിയുന്നവരാരുമില്ല. എല്ലാം പുതിയ മുഖങ്ങളാണ്. വെറ്റിലക്കെട്ടും ചുമന്നു നില്ക്കുന്ന ആ താടിക്കാരൻ മുസൽമാൻ തന്നോടുതന്നെയാണ് സംസാരിക്കുന്നത്--ചില കണക്കുകൾ,

കുറച്ചുനേരം കണക്കുകൂട്ടും; പിന്നെ താടി ചൊറിയും. എന്നിട്ടങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടക്കും. ഇതൊക്കെ ആവർത്തിക്കും. ചൂടിവലകൊണ്ട് കുപ്പായമിട്ടുവിച്ച ഒരെണ്ണബ്ഭരണിയും മുമ്പിലെഴുന്നള്ളിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു ഒരു കിഴവൻ. വായിൽ പല്ലില്ലെന്നു തോന്നില്ല. പറക്കാൻ തുടങ്ങുന്ന കുരിയാറ്റക്കിളിയെപ്പോലെ, നെറുകയിൽ ഒരു കുടുമയുണ്ട്. മേലേക്കുമേലെ രണ്ടു കുറ്റൻചക്കയും അവയ്ക്കടിയിൽ ഒരുണക്കപ്പാളയും വെച്ചു ഭദ്രമായി കെട്ടിയുറപ്പിച്ച ചുമടും താങ്ങി നില്ക്കുന്നു ഒരു പച്ച ബൽട്ടുകാരൻ. അങ്ങനെയൊന്നു തലയിലുണ്ടെന്ന നാട്യമേ ഇല്ല. പൂച്ചൂടിയപോലെ. തിരിയുന്നു, മറിയുന്നു, മുറുക്കുന്നു, നടക്കുന്നു; എണ്ണക്കാരൻ തന്തയുമായി കൂടെക്കൂടെ വാഗ്വാദത്തിൽ ഏർപ്പെടുകയും ചെയ്യുന്നു. "ഒരു ബാക്ക് പറഞ്ഞാല് നാക്ക് മുറിച്ചാലും മാറ്റാവോ?" എന്നാണ് പച്ച ബൽട്ടുകാരൻ ചോദിക്കുന്നത്. മാറ്റാം എന്നുപറയാൻ കിഴവനുമില്ല ധൈര്യം. ആ വാദപ്രതിവാദം നീണ്ടുപോവുകയാണ്: പുരുഷന്മാർ വാക്കു പറഞ്ഞാൽ മാറ്റമില്ലേ? വരാമെന്നു പറഞ്ഞവർ വരാതിരിക്കുന്നതെന്തുകൊണ്ടാണ്?

മനസ്സു വീണ്ടും പതറുന്നു. അവൾ അടുത്തു നില്ക്കുന്ന രുദ്രാക്ഷമാലക്കാരനെ നോക്കി. അയാളുടെ തലയിലും താടിയിലും ഒരൊറ്റ രോമമില്ല. കോഴിമുട്ടപ്രായം. എന്തൊക്കെ അനുഭവിച്ചിട്ടായിരിക്കും ആ മനുഷ്യൻ ഇത്തരത്തിലായിട്ടുണ്ടാവുക? ഇപ്പോൾ അയാൾ ഒന്നിനെക്കുറിച്ചും വേവലാതിപ്പെടുന്നില്ല. അയാളുടെ നില്പിനെക്കുറിച്ച് ഒരു നിമിഷത്തേക്ക് അസൂയ തോന്നി. അവിടെക്കൂടിയ ആളുകളെപ്പറ്റി രാധ ആലോചിച്ചു. ഒരാലശീലയില്ല. അവർക്ക് ഒന്നും സംഭവിക്കുന്നില്ല. അവർ തിരിച്ചുവരാൻ പോകുന്നവരാണ്. താനോ?

ചിന്ത തന്നിലേക്കു മടങ്ങിയപ്പോൾ മനസ്സിൽ ഒരു ബഹളം. വളരെ നേരമായി രാധ തന്നെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കാതിരിക്കാൻ യത്നിക്കുകയാണ്. ആ അണ മുറിച്ചാൽ കെട്ടാൻ വിഷമമുണ്ട്. പക്ഷേ, മുറിഞ്ഞുപോകുന്നു; അഥവാ കവിഞ്ഞുമറിയുന്നു. ഒരു നിമിഷം മുഖംകാട്ടി മറയുന്ന വ്യക്തികളും സംഭവങ്ങളും. ഭൂതകാലാനുഭവങ്ങളെല്ലാം കൂടിക്കുഴഞ്ഞു പൊങ്ങിവരുന്നു. ഒരു പൊട്ടിച്ചിരി, ഒരു നിലവിളി, ക്രൂരമായ ഒരു മന്ദഹാസം, ഒരു മൃദുലവീക്ഷണം, തിരിഞ്ഞുനടത്തം, വേർപാട്, മരണം--എല്ലാം. മനസ്സ്, മലവെള്ളംപോലെ ഒഴുകുകയാണ്. അനേകം വസ്തുക്കളിലൂടെ നീങ്ങിമറയുന്നു; ചത്ത ചെന്നായ, മുഴുവൻ ചാകാത്ത പട്ടി, മരത്തടി, മനുഷ്യശരീ രം, പൂങ്കുല, വെള്ളികെട്ടിയ ചൂരൽ, മെതിയടികൾ, പുരയുടെ മേൽക്കൂര, അത്, ഇത്. എല്ലാം ഒരു നിമിഷം മുമ്പിൽ വന്നിട്ടു മറയുന്നു; വീണ്ടും വരുന്നു. ഇതൊക്കെ ഒന്നു മറക്കണം. മറ്റെന്തിനെപ്പറ്റിയെങ്കിലും

ആലോചിക്കണം. "ഈ റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ നീണ്ടു നീണ്ടു പോകുന്നു." അവൾ തന്നോടുതന്നെ മന്ത്രിച്ചു: "എവിടേക്ക്?"

"എന്ത്?" അടുത്തുനിന്ന ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു.

പഞ്ചേന്ദ്രിയങ്ങളും മനസ്സിൽ പൂഴ്ത്തിവെച്ച അവളെ ആ ചോദ്യം ഒരു ചൊട്ടുകൊടുത്ത് ഉണർത്തി.

"ഒന്നുമില്ല, അനിയാ." രാധയുടെ ഹൃദയം ബഹിർലോകത്തിലേക്കു തന്നെ സഞ്ചരിക്കുവാൻ തുടങ്ങി. സൂര്യൻ പടിഞ്ഞാറേ ചക്രവാളത്തിനോടടുക്കുന്നു. ആ സ്റ്റേഷനെടുപ്പിൻറെ നിഴൽ നീങ്ങി നീങ്ങി പ്ലാറ്റ്ഫോമിനേയും കവിഞ്ഞു റെയിലിലേക്കു തലവയ്ക്കുന്നു. ആളുകൾ റെയിലിൽ തലവെച്ചു മരിക്കാറുണ്ടെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ട്. ഇതേ റെയിലിൽ ആരെങ്കിലും തല വെച്ചിട്ടുണ്ടാകുമോ? വിദേശങ്ങളിലേക്കു നീണ്ടുകിടക്കുകയാണല്ലോ റെയിലുകൾ. അവിടങ്ങളിലുള്ള ആരെങ്കിലും ഇതിന്മേൽ തല വെച്ചു മരിക്കുമോ? രാധ ഒന്നു ഞെട്ടി!

ണ്ണീംണ്ണീംണ്ണീം. മണിയടി കേട്ടതോടെ പ്ലാറ്റ്ഫോമിൽ ഒരു തിരക്ക്. പെട്ടികൾ തൂക്കിയെടുക്കപ്പെട്ടു; കുട്ടികൾ ഒക്കത്തായി, മുണ്ടുകൾ മുറുക്കിയുടുക്കപ്പെട്ടു. ആളുകൾ തയ്യാറെടുക്കുകയാണ്. മരിക്കുമ്പോൾ ആളുകൾ തയ്യാറെടുക്കാറുണ്ടോ? മരണം ഇങ്ങോട്ടു വരികയാണോ? അതോ നാം അങ്ങോട്ടു നീങ്ങുന്നോ? എന്തിന് ഇതൊക്കെ ആലോചിച്ചു പോകുന്നു? നിമിഷങ്ങൾക്കുള്ളിൽ വണ്ടിവരും, താനും അനുജനും അതിൽ കയറും, വണ്ടി നീങ്ങും, ഈ മണ്ണിൽനിന്ന് അകന്നകന്നു പോകും. ഈ മണ്ണിന്ന് എന്താണ് വിശേഷം? മണ്ണുകൾ വേറെവേറെ ഉണ്ടോ?

'അതേയതെ. റെയിൽപ്പാളങ്ങളെപ്പറ്റിയാണ് ആലോചിക്കേണ്ടത്. ഞാനിന്ന് അവയെപ്പറ്റിമാത്രമേ വിചാരിക്കൂ.' രാധ തീർച്ചപ്പെടുത്തി.

തലയഴിച്ചിട്ട് അലറിവരുന്ന ഒരു വെളിച്ചപ്പാടിനെപ്പോലെ പുകവണ്ടി തിരിവുംകഴിഞ്ഞ് ഇങ്ങോട്ടു കയറിനിന്നു. ഒരു ഞെട്ടൽ, ജന്മദേശം വിട്ടുപോകാനുള്ള സമയമായി. വേണമോ? വേണ്ടേ?

"വരൂ, വരൂ." അനുജൻ തിരക്കി. ടിക്കറ്റുകെട്ടിയ കോന്തല തപ്പിനോക്കിയിട്ട് അവൾ അനുജൻ കാട്ടിയ വഴിയിലൂടെ പോയി.

ഇറങ്ങുന്നവരുടെ തിരക്കുകൊണ്ടു കയറാൻ വിഷമം. പിന്നിൽനിന്നൊരു കിളിനാദം കേട്ടു: "അവസരപ്പെടാതിങ്കൊ. സമയമുണ്ട്."

സ്റ്റേഷൻമാസ്റ്റർ പ്ലാറ്റ്ഫോമിൽ വിലസുന്നതിനിടയിൽ ആരോടെന്നില്ലാതെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. കാത്തുനിന്നു. ആളൊഴിഞ്ഞപ്പോൾ അവർ കയറി.

വണ്ടി ചൂളംവിളിച്ചു, ആ ചൂളംവിളി കേട്ടപ്പോൾ അവൾക്ക് ആ പാട്ട് ഓർമ്മവന്നു: 'ഒന്നുക്ക് രണ്ടെന്ന് വീരം പറഞ്ഞിറ്റ് ഒക്കത്തു വെച്ചപ്പോ

ചൂളംവിളിച്ചില്ലേ മാതുക്കുട്ടി!'

ചക്രങ്ങൾ പാളത്തിൽ കിടന്നരഞ്ഞ്, പല്ലുപുളിപ്പിക്കുന്ന ഒരു ശബ്ദമുണ്ടാക്കി. വണ്ടി നീങ്ങി. അപ്പോഴും രാധ ആ മാതുക്കുട്ടിയെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു. ആരായിരിക്കും അവൾ? നീണ്ടുനിവർന്നുകിടക്കുന്ന ഈ കുന്നിൻ നിരകളുടെ അങ്ങേപ്പുറത്തായിരിക്കും അവളുടെ വീട്. വെളുത്തിട്ടായിരിക്കും. അവൾ വലിയ വീടുകളിൽ പണിക്കു പോയിട്ടൊന്നുമില്ല. സിന്ദൂരപ്പൊട്ടാണ് എപ്പോഴും തൊടുന്നത്. പൊട്ടിപ്പൊട്ടിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ മുത്തുമണികൾ ചിതറുന്നതുപോലെയിരിക്കും. അഞ്ഞംപിഞ്ഞം പറയാൻ വരുന്ന ആണുങ്ങളോട് 'ഒന്നുക്ക് രണ്ടു വീരം പറയും.' എന്നിട്ട് ഒക്കത്തു വെച്ചപ്പോ ചൂളംവിളിച്ചു. അതെന്താണ്? അവൾ ഒക്കത്തു വെച്ചോ. അവളെ ഒക്കത്തു വെച്ചോ? എന്തോ? എന്തായാലും മാതുക്കുട്ടി നല്ലവളായിരുന്നുവെന്നു രാധ തീർച്ചപ്പെടുത്തി.

"ഇപ്പോ പൊട്ടും, പൊട്ടും!" അടുത്തുനിന്ന് ഒരു കുട്ടിയുടെ ശബ്ദം. അടുത്തുതന്നെ ഒരു ീയും രണ്ടു കുട്ടികളും ഇരിക്കുന്നുണ്ട്, ചന്തമുള്ള കുട്ടികൾ. ഇതേവരെ എന്തേ അതു നോക്കാഞ്ഞത്? ഒരു കുട്ടി ബലൂൺ ഊതി വീർപ്പിക്കുകയാണ്. മറ്റേയാൾ താക്കീതു നൽകുകയാണ്: "ഇപ്പോ പൊട്ടും, പൊട്ടും!" കുട്ടികളെ നോക്കിയിരിക്കുന്ന ആ അമ്മയുടെ മുഖത്ത് എന്തൊരു സംതൃപ്തിയാണ്! 'ഞാനിതാ ജീവിക്കുന്നു' എന്നു മുഖത്ത് എഴുതിവെച്ചതുപോലെ തോന്നും. പ്രശാന്തമായ സമുദ്രംപോലെയുള്ള കണ്ണുകൾ. തൊട്ടടുത്തു കുത്തിച്ചാരിയിരുന്നു മയങ്ങുന്ന കൊമ്പൻ മീശക്കാരൻ വണ്ടി ഇളകിയപ്പോൾ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു ചോദിച്ചു:

"തലശ്ശേരി എത്തിയോ?"

"ഇല്ല." അങ്ങേ മൂലയിൽനിന്ന് ആരോ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു.

അയാൾ വീണ്ടും ഇരുന്നു മയങ്ങി. ജാലകത്തിന്നടുത്തു ചേർത്തുവെച്ച ഒരു മനുഷ്യശരീരത്തിൻറെ തല വെളിയിലാണ്. റിസ്റ്റ്വാച്ച് കെട്ടിയ കയ്യും മിന്നുന്ന ഷർട്ടിട്ട പുറവും മാത്രമേ കാണാനുള്ളു. കുത്തി വളർത്തിയ കാതും നരകയറിയ മുടിയുമായി ഒരു ീ ആ മൂലയ്ക്കൽ ഇരിക്കുന്നു. ഒരു കുറ്റൻ വട്ടിക്കെട്ടും കെട്ടിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടാണ് ഇരിപ്പ്. മയങ്ങുകയോ ചിന്തിക്കുകയോ ആണ്. വണ്ടിയുടെ ഇളക്കത്തിനനുസരിച്ച് ആ കാതുകൾ ഊഞ്ഞാലാടുന്നു. രാധ അവയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ഭൂതകാലത്ത് എവിടെയൊക്കെയോവെച്ച് ആ കാതുകൾ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ആടുന്ന കാതുകൾ കുടുംബസ്മരണകൾ വിളിച്ചുണർത്തുന്നു. നാട്, വീട്, അമ്മ, അച്ഛൻ--പിന്നെ പലതും. അവയെപ്പറ്റി ഒന്നും ആലോചിക്കരുതെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തിയതാണ്.

'റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ നീണ്ടുപോകുന്നു.' വ്യക്തമായി വിചാരിച്ചു. 'അനേകനാടുകളെ തൊട്ടുരുമ്മിക്കൊണ്ടാണ് അവ സഞ്ചരിക്കുന്നത്:

എത്ര പേർ ഇതിലേ കടന്നുപോയി! പോകുന്നു! കുഞ്ഞിരാമനും ഇതിലേയല്ലേ കടന്നുപോയത്? കാർത്തികേയനും...' വിചാരങ്ങൾ റെയിൽ തെറ്റുകയാണ്. കാർത്തികേയനെപ്പറ്റി ഓർത്തപ്പോഴേക്കും ചില രംഗങ്ങൾ ഹൃദയത്തിലേക്കു തള്ളിക്കയറി വരുന്നു.

ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയുടെ അരുപറ്റിക്കൊണ്ടു നമ്പിടിവീട്ടിൽ ജോലിക്കുചെന്ന ദിവസം അവൾ സ്മരിച്ചു. എന്തൊരു ബേജാറായിരുന്നു! 'ഇവിടെ നിന്നോളൂട്ടോ' എന്ന കെട്ടിലമ്മയുടെ മൊഴിയാണ് അന്തരീക്ഷം ഒന്നു നേർപ്പിച്ചത്. വിങ്ങൽ പതുക്കെ നീങ്ങി. ആ വടക്കേ കെട്ടിലേക്കും കാറ്റും വെളിച്ചവും കടക്കും. കെട്ടിലമ്മയുടെ പ്രത്യേക ദാസിയായ അവളെ മറ്റു വേലക്കാരികൾ എത്ര ആദരവോടെയാണ് സമീപിച്ചത്! ആദരവില്ലെങ്കിൽ പോട്ടെ. അപമാനിച്ചില്ലല്ലോ. ഉണ്ണാനും ഉടുക്കാനും തേക്കാനും കിട്ടിയിരുന്ന ആ ജീവിതം സുഖകരമായിരുന്നു. ഒരു സ്മരണ എപ്പോഴും മനസ്സിൻറെ അടിയിൽനിന്നു കരണ്ടു. 'വരും, തീർച്ചയായിട്ടും വരും' എന്ന വാക്കുകൾ അവളുടെ ചെവിയിൽ കിടന്നു മുഴങ്ങി. വരും, വരും എന്നായിരുന്നു ഹൃദയം സ്പന്ദിച്ചിരുന്നത്. ജീവിതത്തിൻറെ താളംതന്നെ അതായി. വരും, വരും! വണ്ടിയും ആ ശബ്ദം ഏറ്റുപാടുകയാണോ? വരും, വരും!

"അതെന്താ?" കൊച്ചുകുട്ടി അടുത്തുനിന്നു ചോദിച്ചു. ആ കുട്ടി ചോദിച്ചതു ഗോപാലകൃഷ്ണനോടാണ്. ഇതിനിടയ്ക്കു കുട്ടികളും ഗോപാലകൃഷ്ണനും സംഘടിച്ചുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ആദ്യം അവർ അടുത്തില്ല. സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി ഒഴിഞ്ഞുനിന്നതേയുള്ളൂ. പക്ഷേ, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ മൂക്കുകൊണ്ടു രണ്ടുതവണ ഹാർമ്മോണിയം വായിക്കുകയും വായകൊണ്ടു ചെറിയൊരു തുടികൊട്ടു നടത്തുകയും ചെയ്തപ്പോൾ, തങ്ങളുടെ ചേരിയിലാണെന്ന് അവർക്കു മനസ്സിലായി. കുട്ടി വീണ്ടും പുറത്തേക്കു ചൂണ്ടിക്കാട്ടി ചോദിച്ചു:

"അതെന്താ?"

"ഒരു കെട്ടിടം." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞുകൊടുത്തു.

"എന്തു കെട്ടിടം? എന്നായി കുട്ടിയുടെ അടുത്ത ചോദ്യം.

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കൈമലർത്തി.

"ഓ, ഈ ചേട്ടന് ഒന്നും അറിയില്ല!" മൂത്ത കുട്ടി തീരുമാനിച്ചു.

എല്ലാവരും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു! രാധയും.

കുട്ടികളുടെ അമ്മ വിശദീകരിച്ചു:

"അതു ക്രിസ്ത്യാനികളുടെ പള്ളിയാണ്."

രാധ അങ്ങോട്ടു നോക്കി. അന്തിച്ചോപ്പു തഴുകുന്ന ആ കുന്നിൻ പുറത്ത്, കൈയും മലർത്തി നില്ക്കുന്ന ആ കുരിശ് എന്തോ നിലവിളിച്ചു പറയുകയാണെന്നു തോന്നും. അകന്നകന്നു പോകുന്ന ആ കുരിശിലേക്ക് ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചുകൊണ്ട് എന്തൊക്കെയോ ചിന്തിച്ചുപോയി. അടുത്തിരിക്കുന്ന

അമ്മ പറഞ്ഞു: “വലിയ ഊറ്റമുള്ള പള്ളിയാണ്.” എന്നിട്ട് അവർ അതിൻറെ ചരിത്രം വിവരിക്കുകയും ചെയ്തു: “പ്രമാണപ്പെട്ട ഒരു കുടുംബത്തിൽ ജനിച്ച പ്രണയനൈരാശ്യം മൂലം ജീവിതം വെറുത്തു സന്ന്യസിച്ച ഒരു വിശുദ്ധാകന്യകയുടെ സ്മാരകമാണ് ആ പള്ളി. അവിടെയാണ് ആ വിശുദ്ധാകന്യകയെ അടക്കം ചെയ്തിരിക്കുന്നത്. ആ ആത്മാവ് ഇന്ന് അത്ഭുതകൃത്യങ്ങൾ നിർവ്വഹിക്കുന്നു. കുട്ടികൾക്കുവേണ്ടി എന്തു പ്രാർത്ഥിച്ചാലും വളരെ വേഗമാണു ഫലം.” ആ അമ്മ പറയേണ്ടതെല്ലാം പറഞ്ഞുവെന്ന മട്ടിൽ തൻറെ മക്കളുടെ ശിരസ്സുകൾ തടവി, പതുക്കെ ഒന്നു കണ്ണടയ്ക്കുകയും ചെയ്തു.

മരണാനന്തരം നിർവ്വഹിക്കുന്ന അത്ഭുതകൃത്യങ്ങളല്ല, ജീവിച്ചിരുന്ന ആ വിശുദ്ധാകന്യകയാണ് രാധയുടെ ഹൃദയത്തെ ആകർഷിച്ചത്. നിലാവു പോലുള്ള ഒരു നവതരുണി അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഉയർന്നുവന്നു. അവൾ കാമുകനുമായി യാത്രപറഞ്ഞുകൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്. കടലുകൾക്കപ്പുറത്തേക്കു ജീവിതസുഖങ്ങളുമന്വേഷിച്ച് പോകുകയാണ് ആ യുവാവ്. കൂടുപോയ ആ കിളി കാത്തുകാത്തിരുന്നു. ഒടുവിൽ, ഈശ്വരനിലേക്കു പറന്നുപറന്നു പോയി. അയാളും പോകുമ്പോൾ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടാവില്ലേ, ‘വരു’മെന്ന്.

വരും, വരും, വരും. വണ്ടിയുടെ ശബ്ദം അവളെ സ്വപ്നത്തിൽനിന്നുണർത്തി. എന്തിന്നതൊക്കെ വിചാരിക്കുന്നു? മാതുക്കുട്ടിയെപ്പറ്റി വിചാരിക്കാം. മാതുക്കുട്ടിക്ക് കുട്ടികളുണ്ടായിരുന്നോ? ഒക്കത്തു വെച്ചപ്പോൾ ചൂളം വിളിച്ചുവെന്നല്ലേ പറഞ്ഞത്? കുട്ടിയെ ഒക്കത്തുവെച്ചിരിക്കും, അപ്പോഴേക്കും ഭർത്താവു തീവണ്ടി കയറിപ്പോയിരിക്കും. മാതുക്കുട്ടിയുടെ ഭർത്താവും കുടുംബത്തിൻറെ ക്ഷേമത്തെ ഓർത്തു നാടുവിട്ടതായിരിക്കും. എല്ലാ ചെറുപ്പക്കാരുടേയും ഗതി ഇതുതന്നെയാണോ? ഈ കാലത്ത് ആർക്കും നാട്ടുമ്പുറത്തു പൊറുക്കാൻ കഴിയുകയില്ലേ? ഭർത്താവു പോയപ്പോൾ മാതുക്കുട്ടി കഷ്ടപ്പെട്ടിരിക്കുമോ? അവളെ ആരെങ്കിലും കടന്ന് ആക്രമിച്ചിരിക്കുമോ? എല്ലാ പെൺകുട്ടിയും അക്രമം സഹിക്കേണമോ?

രാധയുടെ മനസ്സു ഭൂതകാലത്തേക്കു വഴുതിപ്പോകുകയാണ്. അവളറിയുന്നില്ല. നമ്പിടിവീട്ടിലെ മുകളിലെ നിലയിലെ രണ്ടാമത്തെ മുറിയാണത്. അതടിച്ചു തുടച്ചു വൃത്തിയാക്കുകയാണ് അവൾ.

അന്തിമഞ്ഞക്കതിരുകളും അരിമുല്ലപ്പൂമണവും കൂടിക്കലർന്നു ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ വരുന്നു. ആഹ്ലാദകരമായിരുന്നു ആ അന്തരീക്ഷം. വേദനകൾ ഉറങ്ങിപ്പോകുന്നു. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ ഏതോ കോണിൽനിന്നു ശോകമധുരമായി ഒരു ഗാനം പുറപ്പെടുന്നുവെന്നു തോന്നും. രാധയ്ക്കു താൻ

ചെറുപ്പത്തിൽ പഠിച്ച 'ഇത്തിരിപ്പൂവേ ചുകന്ന പൂവേ' എന്ന പാട്ട് ഒന്നു പാടാൻ തോന്നി. പക്ഷേ, പാടിയില്ല.

രണ്ടു ദിവസമായി അവളുടെ മനസ്സിൽ ആശയും ആഹ്ലാദവും മൊട്ടിടാൻ തുടങ്ങിയിട്ട്. പ്രതീക്ഷിച്ചു പ്രതീക്ഷിച്ച് അവസാനം കുഞ്ഞിരാമൻറെ കത്തു കിട്ടിയിരിക്കയാണ്. അധികമൊന്നും എഴുതിയിട്ടില്ല. ഒരു കമ്പനിയിൽ ജോലി കിട്ടി. സുഖമാണ്. രാധയെ കാണാത്തതിൽ വ്യസനമുണ്ട്--കഴിഞ്ഞു. അതു മതിയായിരുന്നു. വ്യസനമുണ്ട് എന്നൊരൊറ്റ വാക്കു മതി. എത്ര വാചാലമാണ് ആ വാക്ക്! അത്, ഒരു ഗാനംപോലെ, മനസ്സിൽ മുഴങ്ങിക്കളിക്കുന്നു. അവളെ കാത്തിരിക്കുന്ന ഒരാളുണ്ട്; ഒരുടമസ്ഥനുണ്ട്. കട്ടിലിൻറെ ചുവട്ടു തുടച്ചു വെടിപ്പാക്കുമ്പോൾ അവൾ ആലോചിച്ചു. കുഞ്ഞിരാമൻ കട്ടിലിലോ നിലത്തോ കിടക്കുക? ആർക്കറിയാം! അല്ലെങ്കിൽ, എവിടെ കിടന്നാലെന്താണ്? അയാൾ സ്വപ്നം കാണാറുണ്ടോ? ഉണ്ടാകണം. ആ സ്വപ്നത്തിൽ താൻ..... കൂടുതൽ ആലോചിക്കുവാൻ ഒരു ലജ്ജ. ജാലകപ്പടികൾ തുടയ്ക്കുമ്പോൾ, പോക്കുവെയിൽ വന്നു തടവുന്ന തൻറെ മുഖം കണ്ണാടിയിലൊന്ന് കാണാൻ അവളാഗ്രഹിച്ചു. ചുവരിൽ തൂക്കിയ വലിയ കണ്ണാടിയിലേക്ക് ഒന്നൊളിഞ്ഞു നോക്കി മന്ദസ്മിതം തൂകുകയും ചെയ്തു.

അമ്മയുടെ വർദ്ധിച്ചുവരുന്ന രോഗവും കുടുംബത്തിലെ കഷ്ടപ്പാടുകളും അവൾ വിസ്മരിച്ചിരിക്കുന്നു. ആകപ്പാടെ ഒരു രസം. ഈ ലോകം നല്ലതാണ് എന്ന് ആരോടെങ്കിലും പറയാനൊരു വെമ്പൽ. പെട്ടെന്നാണ് പിമ്പിൽനിന്ന് ഒരു കാൽപ്പെരുമാറ്റം കേട്ടത്. അവൾ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. കാർത്തികേയൻ! രണ്ടു ദിവസമായി അദ്ദേഹം പട്ടണത്തിൽനിന്നു വന്നിട്ട്. ഈ സമയത്ത് അങ്ങോട്ടു കടന്നുചെല്ലുമെന്ന് അവൾ നിനച്ചതല്ല. കൊച്ചെജമാനനെ കണ്ടപ്പോൾ രാധ വാതിലിൻറെ മൂക്കിലേക്കു ചൂളി. അതോടെ തല പതുക്കെ വാതിലിന്മേൽ ഒന്നടിക്കുകയും ചെയ്തു.

"തല മുട്ടിയോ?" വിടർന്ന ചിരിയോടെ കാർത്തികേയൻ ചോദിച്ചു.

രാധ അതിന്നു മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. വാതില്ക്കൽനിന്ന് ഇങ്ങോട്ടു നീങ്ങിയാൽ കടന്നുപോകാമായിരുന്നു. പക്ഷേ, അദ്ദേഹം വാതില്ക്കൽത്തന്നെ നില്ക്കുകയാണ്.

"വേദനിച്ചോ?" അയാൾ വീണ്ടും അന്വേഷിച്ചു.

"ഇല്ല."

"പിന്നെ?"

"ഒന്നു പുറത്തേക്കു പോണം."

"ഞാനോ?"

"അല്ല; എനിക്ക്." അവൾ വിക്കി.
"എന്നെ ഭയമാണോ?" ദിവാൻജി പുഞ്ചിരിതൂകി.
രാധ നിശ്ശബ്ദയായി നിന്നതേയുള്ളൂ.
"ഇവിടെ സുഖമല്ലേ?"
"അതേ."
"ശമ്പളമൊക്കെ ശരിക്കു കിട്ടുന്നില്ലേ?"
"ഉവ്വ്."
"പിന്നെ....അമ്മയുടെ സുഖക്കേട്?"
"അധികമാണ്."
"ചികിത്സ ചെയ്യുന്നില്ലേ?"
"ഇല്ല."
"പണമില്ലാഞ്ഞിട്ടാണോ?"
"അമ്മ കൂട്ടാക്കാഞ്ഞിട്ടാണ്."
"ഓഹോ!" അയാൾ കുപ്പായക്കീശയിലേക്കു കൈതിരുകി ഒന്നു നിന്ന് ആടി. എന്നിട്ട്, അവളുടെ അടുത്തേക്കു നീങ്ങിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:
"എന്നെ ഇഷ്ടമാണോ?"
രാധ മുഖം താഴ്ത്തി നിന്നു. ആ മാറിടം കിതച്ചുകൊണ്ട് ഉയരുകയും താഴുകയും ചെയ്തു. അയാൾ വീണ്ടും അന്വേഷിച്ചു:
"പറയൂ, ഇഷ്ടമില്ലേ?"
"എന്നെ വിടൂ."
അവളുടെ തൊണ്ട ഇടറിയിരുന്നു.
"ഞാൻ പണം തരാം; കൈ നിറയെ തരാം. ഞാൻ ഒരു പിശുക്കനൊന്നുമല്ല. സമ്പാദിക്കാനും ചെലവിടാനും എനിക്കറിയാം. നീ ആവശ്യപ്പെടുന്ന പണം--"
"എന്നെ വിടൂ." അവളുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. ഉള്ളുരുകി വരുന്നതായിരുന്നു ആ ശബ്ദം.
"എന്തിനു കരയുന്നു?" ദിവാൻജി പുഞ്ചിരിതൂകി: "ഞാൻ കൈയേറാനൊന്നും വരുന്നില്ല. ഇഷ്ടമില്ലാത്ത ഒരാളെ കടന്നാക്രമിക്കുന്ന തെമ്മാടിയല്ല ഞാൻ. ഇന്നലെ വടക്കേക്കെട്ടിൽവെച്ചു കണ്ടപ്പോൾ, എനിക്ക് ഒരിഷ്ടം തോന്നി. ഞാൻ നിന്നോടത് അറിയിച്ചു, അത്രയേ ഉള്ളൂ. നോക്കൂ, എൻറെ കൈയിൽ പണമുണ്ട്. നിനക്ക് അത് ആവശ്യമുണ്ട്. പണംകൂടാതെ ഇക്കാലത്ത് ആർക്കും ജീവിക്കാൻ കഴിയില്ല. നീ ആവശ്യപ്പെടുന്നതു തരാൻ ഞാൻ തയ്യാറാണ്. ഒരു നെക്ലസ്സോ നൂറുറുപ്പികനോട്ടോ അതിലധികമോ നിൻറെ മടിയിലാണെന്നു വിചാരിച്ചോളൂ." ഒരു ലേലപ്പട്ടിക വായിക്കുമ്പോലെ അയാൾ പറഞ്ഞുതീർത്തു.

“എന്നെ വിടൂ."––അവൾ അതേ വാക്കുതന്നെ ആവർത്തിച്ചു.

“ഭയപ്പെടേണ്ടാ. ഞാൻ ഒരു മാന്യനാണ്. ഞാൻ ആരെയും ആക്രമിക്കയില്ല. നിനക്കു പോകാം. ഒന്നോർത്തോളൂ: ഒരവസരം നഷ്ടപ്പെട്ടുവെന്നു നീ നാളെ ദുഃഖിക്കും. സാധുപ്പെണ്ണേ, ഭാഗ്യം ആരുടെ പടിക്കലും രണ്ടു പ്രാവശ്യം വരില്ല.” വാതില്ക്കൽനിന്നു നീങ്ങിനിന്നു പറഞ്ഞു: “ഇവിടെ നിന്നാൽ ഞാൻ നിനക്കൊരു ഭാവി ഉണ്ടാക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ ഇതാ വഴി; നിൻറെ കഷ്ടപ്പാടിലേക്കുതന്നെ പൊയ്ക്കോ.”

അവൾ കണ്ണുനീർ വീഴ്ത്തിക്കൊണ്ടു പുറത്തേക്കു കടന്നുപോയി. കോണിപ്പടിയിന്മേൽ, നേത്യാരമ്മ തൂണുപോലെ നില്ക്കുന്നതു കണ്ട് അവൾ ഞെട്ടി. അവർ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. കോണിയിറങ്ങുമ്പോൾ ദിവാൻജി നല്കിയ ഉപദേശം അവളുടെ ചെവിയിൽ വന്നലച്ചു:

“വിഡ്ഢി!”

അമ്മയും മകനുംകൂടി മുകളിൽവെച്ച് ഒരു ചെറുസമരം നടന്നുവെന്ന് അവൾക്ക് പിന്നീട് മനസ്സിലായി. തുടുത്ത മുഖവുമായി വടക്കേക്കെട്ടിലേക്കു കടന്നുവന്ന ആ തറവാട്ടമ്മ രാധയെ അടുത്തു വിളിച്ചു രഹസ്യമായി പറഞ്ഞു: “ആരോടും പറയരുത്, ട്ട്വോ! കഥയില്ലാത്ത ചെക്കൻ. നീ ഇത്രയും ഗുരുത്വമുള്ള പെണ്ണാണെന്നു കണ്ട് എനിക്കു നന്നെ സന്തോഷമുണ്ട്,ട്ട്വോ! ആൺകുട്ടികൾ പതറും. പെണ്ണിനാണ് അടക്കം വേണ്ടത്. വല്ലതും പുറത്തറിഞ്ഞാൽ ദുഷ്പേരു നിനക്കാണ്.ട്ട്വോ; അതോർത്തോളൂട്ട്വോ.” അവർ ഒരു പത്തുറുപ്പികയുടെ നോട്ട് അവളുടെ കൈയിൽ വെച്ചുകൊടുത്തു കവിളിൽ തട്ടി: “പാവം!”

രാധ തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു; ആ പത്തുറുപ്പികനോട്ടു പീച്ചിക്കീറി അവരുടെ മുഖത്തേക്ക് എറിയാൻ തോന്നി. പക്ഷേ, കൈകൾ അനങ്ങിയില്ല. അന്നു രാത്രി മുഴുവനും ഉറങ്ങാനും കഴിഞ്ഞില്ല. വ്യസനവും ഈറയും. ആരെയാണ് ശകാരിക്കേണ്ടതെന്ന് അറിയുന്നില്ല. ഏറ്റവുമധികം ദേഷ്യം തോന്നിയതു കുഞ്ഞിരാമനോടാണ്. തന്നെ അവിടെ കൊത്തിപ്പറിക്കാനിട്ടുകൊടുത്തു കടന്നുകളഞ്ഞു. അതാലോചിച്ചപ്പോൾ ഒരരിശം: “ഇതിന്നു വേണ്ടതുണ്ട്.” അവൾ തന്നത്താൻ പറഞ്ഞു: “നീട്ടിക്കാട്ടിയ കൈ കടന്നുപിടിക്കണം.” പെട്ടെന്നു ഹൃദയത്തിൽനിന്നൊരു മുഴക്കം: ഉം! ആ ശബ്ദം കുഞ്ഞിരാമൻറേതായിരുന്നു. എന്തെല്ലാം അബദ്ധങ്ങളാണ് ആലോചിക്കുന്നത്! ജോലിക്കു പോകുമ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമനോടു ചോദിച്ചുവോ, എന്നിട്ടും എല്ലാം ക്ഷമിച്ചു. ഇതൊക്കെ എങ്ങനെയാണ് സംഭവിക്കുന്നത്! ആരുടെ കുറ്റമാണ്?

അടുത്തു കിടന്ന മാധവിയമ്മയുടെ ഞെരക്കമാണ് അവളെ ആലോചനയിൽനിന്നുണർത്തിയത്.

“എന്താ, അമ്മേ?”
“ഇത്തിരി വെള്ളം.”
അവൾ വായിൽ വെള്ളം ഒഴിച്ചുകൊടുത്തു. അവർ തിരിഞ്ഞു കിടന്നു. ഭഗവാനേ!... അവൾ ഇരുട്ടിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് അന്നു പിറുപിറുത്തു:
“വരൂ, വരൂ,” ഇരുളടഞ്ഞ ഒരു കാടിൻറെ നടുക്കാണ് താനിരിക്കുന്നതെന്ന് അന്നു രാധയ്ക്കു തോന്നി. ദൂരെ അതാ, ഒരു നരിയുടെ തിളങ്ങുന്ന കണ്ണ്!
“തലശ്ശേരിയെത്തിയോ?"––കൊമ്പൻ മീശക്കാരൻ വീണ്ടും ഞെട്ടിത്തെറിച്ചു ചോദിച്ചു. ആ ചോദ്യം കേട്ടു രാധയും മനോരാജ്യത്തിൽനിന്നുണർന്നു.
“ഇല്ല."––ആരോ പറഞ്ഞു. മീശക്കാരൻ വീണ്ടും കണ്ണടച്ചു മയക്കം തുടങ്ങി. ജാലകത്തിനടുത്തുനിന്നു റിസ്റ്റ്വാച്ചുകാരൻ പോയിരുന്നു. രാധ അവിടെ പോയിനിന്നു വെളിയിലേക്കു നോക്കി. റെയിൽപ്പാളങ്ങൾ നീണ്ടുപോകുന്നു. കണ്ണുകൾ റെയിലിലാണെങ്കിലും മനസ്സു വഴുതിപ്പോകുകയാണ്.
പിറ്റേന്നു കെട്ടിലമ്മയുടെ വീട്ടിലേക്കു പോകേണ്ടെന്ന് അവൾ തീർച്ചപ്പെടുത്തിയതാണ്. മതി, കല്ലു കണ്ടേടം കൈക്കോട്ടു വയ്ക്കാം. പക്ഷേ, പതിവുപോലെ ഉണർന്നു. ഉണർന്നപ്പോൾ അമ്മയെപ്പറ്റി ആലോചന വന്നു. പോകാതിരുന്നാൽ അവർക്കെന്തു കൊടുക്കും? മൂന്നാത്മാക്കൾക്കു പുലരണം. അന്നും പണിക്കുപോയി. കൂടുതൽ സൂക്ഷ്മതയോടെ പെരുമാറി. കുഴപ്പമൊന്നുമുണ്ടായില്ല.
അടുത്ത ദിവസം വേലുമ്മാൻ വെള്ളികെട്ടിച്ച ചൂരൽവടിയുമായി വടക്കേക്കെട്ടിലേക്കു വരുന്നതു കണ്ടു. അവൾ അടുത്ത മുറിയിലേക്ക് തലവലിച്ചു. തളത്തിൽവെച്ചുള്ള സംഭാഷണം കേൾക്കാമായിരുന്നു.
“ഇനി നീട്ടാൻ വയ്യാട്ട്വോ.” കെട്ടിലമ്മയാണ് പറയുന്നത്.
“അതെന്താ?”
“എവിടെയാ ചെന്നു ചാടുകയെന്ന് ആരു കണ്ടു? എൻറെ സുബ്രഹ്മണ്യസ്വാമീ, എന്നാൽപ്പിന്നെ ഞാനിരിക്കില്ലട്ട്വോ.”
“അങ്ങനെയൊന്നും വരില്ല.”
“വേഗം ആലോചിക്കാതെ പറ്റില്ല. നാളെയെങ്കിൽ നാളെ, ട്ട്വോ, വേല്വാരേ!”
“ശരി.”
കാര്യങ്ങൾ മറ്റൊരു വഴിക്കു മുമ്പോട്ടു നീങ്ങുന്നുണ്ടെന്നു രാധ മനസ്സിലാക്കി. അതിന്നുശേഷം ആ വഴിക്കു വരുന്ന ഓരോ സംഭാഷണവും അവൾ ശ്രദ്ധിച്ചു. താൻ എന്തിന് അതൊക്കെ ശ്രദ്ധിക്കുന്നുവെന്ന്

ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് ആലോചിക്കായ്കയില്ല. എങ്കിലും ശ്രദ്ധിച്ചുപോകുന്നു. അധികം ദിവസം കഴിഞ്ഞില്ല, വേലുമ്മാൻ പറയുന്നതു കേട്ടു:

"ഇപ്പോ തരത്തിലൊന്ന് ഒത്തു."

"കുട്ടിയെങ്ങനെ?" കെട്ടിലമ്മ.

"പത്തരമാറ്റും വർക്കത്തും. പണം, പഠിപ്പ്, സൗന്ദര്യം––ഒക്കെ ശരി."

"പണക്കാരാ?"

"സിങ്കപ്പൂരിൽനിന്നു കെട്ടുകെട്ടായിട്ടാണ് നോട്ടു കൊണ്ടുവന്നത്."

"സ്വഭാവം?"

"പട്ട്!"

"പഠിപ്പുകാരാവുമ്പോൾ..."

"പട്ടണത്തിൽ പെരുമാറേണ്ടതാണ്. ഇവിടത്തെ ആളുകളുടെ സ്ഥിതിക്കനുസരിച്ചു വേണ്ടേ?"

"അതു വേണം,ട്ട്വോ. നാട്ടുകാരു ഹസിക്കാൻ ഇടവരരുത്,ട്ട്വോ."

"എന്നാൽ ഇതുറപ്പിക്കാം."

"ശരി. അവൻറെ അച്ഛനോട് ഒന്നുകൂടി ആലോചിച്ചുകളയൂ."

രാധയ്ക്ക് എന്തോ ഒരു ഭാരം ഒഴിഞ്ഞതുപോലെയാണ് അന്നു തോന്നിയത്. പക്ഷേ, വിവാഹം കഴിഞ്ഞു പെണ്ണിനെ കൊണ്ടുവരുന്ന ദിവസം അവൾക്കവിടെ ഉണ്ടാകാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. മാധവിയമ്മയുടെ സുഖക്കേടു കലശലായിരുന്നു. അവർ നീണ്ടുനിവർന്നു കിടന്നു വലിച്ചു. ഭയം തോന്നിക്കുന്ന എന്തോ ഒന്ന് ആ വീട്ടിൽ തങ്ങിനിന്നു.

അനുജൻ അമ്മയുടെ അടുത്തുവന്നു താഴ്ന്നുനോക്കി. ഒന്നും മിണ്ടാതെ മാധവിയമ്മ കിടക്കുന്നേടത്തു ചെന്നു. എന്നിട്ട് ഭസ്മമെടുത്ത് ആ നെറ്റിയിൽ തൊട്ടുവിച്ചു. അനുജൻ ഇരുന്നു തേങ്ങിക്കരയുകയാണ്! അതു കേട്ടിട്ടും അമ്മ കൺമിഴിക്കുന്നില്ല. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ അനുജനെ പറഞ്ഞു സമാധാനിപ്പിച്ചു. അവർ പുറത്തുപോയി മൂന്ന് അയൽപക്കക്കാരക്കൂടി കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നു, എല്ലാവരും ഓരോ മുക്കിൽ കുനിക്കൂടിയിരുന്നു. മാധവിയമ്മയുടെ ശ്വാസഗതി ക്രമമായിരുന്നു. നിശ്ശബ്ദതകൊണ്ടു കനംതൂങ്ങിയ നിമിഷങ്ങൾ അടർന്നടർന്നു വീണു.

അന്ന് അർദ്ധരാത്രിയിൽ എല്ലാവരും നോക്കിക്കൊണ്ടുനില്ക്കെ, ആ ശ്വാസഗതി നിന്നു. അവളും അനുജനും ഒടുക്കത്തെ വെള്ളം കൊടുത്തു. രാധ കരഞ്ഞില്ല! അനുജൻ എന്തു ചെയ്തുവെന്ന് അവൾ നോക്കിയില്ല, ആ രാത്രി മുഴുവൻ അവൾ ഉറക്കമിളച്ചിരുന്നു. അച്ഛൻ മരിച്ച രാത്രി അവളുടെ അടുത്തു വന്നിരിക്കുവാൻ ഒരാളുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്ന് ആ ആൾ എവിടെ? എത്ര ദൂരത്താണ്. അവളനുഭവിക്കുന്നതെങ്കിലും അറിയുന്നുണ്ടോ?

ആ തേങ്ങാക്കൂടിന്റെ മുകളിൽനിന്ന് മരമെരുവും എലികളുംകൂടി കലാപമുണ്ടാക്കുന്നതുകേട്ട്, ഭാർഗ്ഗവിയമ്മയും കൂട്ടുകാരും പരസ്പരം നോക്കി: "കേട്ടോ! കേട്ടോ!"

നേരം പുലർന്നപ്പോൾ മൊയ്തീൻഹാജിയുടെ സഹായത്തോടെ ആ ശവം മറവുചെയ്തു. എല്ലാം ശൂന്യം, രണ്ടാത്മാക്കൾമാത്രം ആ കൊപ്പരക്കൂട്ടിന്റെ ചുവട്ടിൽ. മൂന്നു രാത്രികൾ അവിടെ കഴിച്ചുകൂട്ടി, രാധ കരഞ്ഞില്ല, പതറിയില്ല. എല്ലാം ഉറച്ചുകഴിഞ്ഞു നാലാംദിവസം രാവിലെ അവൾ നമ്പിടിവീട്ടിൽചെന്നു ബാക്കി ശമ്പളം ആവശ്യപ്പെട്ടു.

"ഞാൻ കേട്ടു, രാധേ. ഈശ്വരൻ വരുത്തുന്നതിനു നിവൃത്തിയില്ല. ഭഗവാനെ വിചാരിച്ചു സമാധാനിച്ചോളൂ,ട്ടോ, ഈ അഞ്ചുറുപ്പിക കയ്യിൽ വെച്ചോളൂ. പുല തീർന്നാൽ ഇങ്ങോട്ടു വന്നോളൂട്ടോ."

"ഉം––" അവളൊന്നു മൂളി, എന്നിട്ട്, ഉറുപ്പികയും വാങ്ങി നടന്നു.

"പുറപ്പെട്ടോളൂ, അനിയാ."

"എവിടേക്കാ ഏടത്തീ?"

"പുറപ്പെട്ടോളൂ."

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പിന്നെ ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. പൊട്ടിപ്പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു.

"നീ ഇത്ര കഥയില്ലാത്തവനാണോ അനിയാ? അനുജനു പോകുന്നതിൽ വിഷമം തോന്നുന്നുണ്ടോ?"

"ഏടത്തി പോകുന്നേടത്തെല്ലാം ഞാനും വരാം. ഇനിയൊരാളെ പ്രതീക്ഷിക്കാൻ ചേച്ചിക്കില്ല! എനിക്കുമില്ല."

അതു പറഞ്ഞപ്പോൾ രാധയ്ക്കാണ് കരച്ചിൽ വന്നത്. എങ്കിലും അവൾ അതടക്കി.

രണ്ടാളും കൂടി നടന്നു. ആറു നാഴിക അപ്പുറത്തുള്ള റെയിൽവേ സ്റ്റേഷനിലെത്തി. പോകേണ്ട സ്ഥലം രാധയ്ക്കു വ്യക്തമായിരുന്നു. അവൾക്ക് ഒരു ലക്ഷ്യമേ ഉള്ളൂ. തൻറെ സുഖവും ലക്ഷ്യവുമെല്ലാം അവിടെയാണെന്ന് അവൾക്കറിയാം. ടിക്കറ്റു വാങ്ങുകയും ചെയ്തു. അടിച്ചുനിറച്ച വാണംപോലെ, താനങ്ങു പൊങ്ങിപ്പോവുകയാണ്. ഒരു ചൂളംവിളി ചെവിയിൽ എപ്പോഴും മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അതു തന്നിൽനിന്നു തന്നെ പുറപ്പെടുന്നതാണോ? എവിടെപ്പോയി വീഴും, എന്താവും എന്നൊന്നുമറിഞ്ഞു കൂടാ. എന്തെങ്കിലും ഒന്നാകണം. ഉറയ്ക്കാത്ത അരിച്ചക്കരപോലെ കടിക്കാനും കുടിക്കാനുമാകാത്ത ഈ മട്ടു വയ്യാ.

വണ്ടി നിന്നു. ആരൊക്കെയോ ഇറങ്ങി; ആരൊക്കെയോ കയറി. ലോകം മുഴുവൻ ഒരു യാത്രയിലേർപ്പെട്ടിരിക്കയാണെന്നു രാധയ്ക്കു തോന്നി. വണ്ടി നീങ്ങിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ കൊമ്പൻ മീശക്കാരൻ തട്ടിപ്പിടെഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു ചോദിച്ചു:

"തലശ്ശേരി എത്തിയോ?"
"ഇല്ലെന്നേയ്."
അയാൾ മയക്കവും തുടങ്ങി.
ചക്രങ്ങളും പൂട്ടകളും കൂട്ടിയുരയുന്നു; നീങ്ങുന്നു. രാധയ്ക്കു രസം തോന്നി. താൻ അനുഭവിക്കുന്ന എന്തോ ഒന്ന് ആ ചക്രങ്ങൾക്കിടയിലും നടക്കുന്നുവെന്നൊരു തോന്നൽ. അപ്പോൾ ആ ചുമർ സാഹിത്യം ഒരിക്കൽക്കൂടി മനസ്സിൽ വന്നു: 'ഒന്നുക്ക രണ്ടെന്നു വീരം പറഞ്ഞിറ്റ് ഒക്കത്തു വെച്ചപ്പോ ചൂളംവിളിച്ചില്ലേ, മാതുക്കുട്ടി.' ഒന്നുറക്കെ പാടിയാലെന്താണ്? ആരാണ് പറയാൻ? പക്ഷേ, ചുറ്റും നോക്കിയപ്പോൾ വേണ്ടെന്നുവെച്ചു. കൊച്ചുകുട്ടികൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ മുട്ടിന്മേൽ കയറി കുതിരസവാരി നടത്തുന്നു. മനുഷ്യർ വല്ലാത്ത ജന്തുക്കളാണ്. എത്ര വേഗത്തിൽ ഇണങ്ങുന്നു; എത്ര വേഗത്തിൽ പിണങ്ങുന്നു! കുട്ടികളുടെ കളി നോക്കി രസിക്കുകയാണ് അമ്മ. ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ ചെവികളാണ് അവരുടെ കടിഞ്ഞാൺ. സവാരി പൊടിപാറുന്നു. ആ അമ്മ പൊട്ടിപ്പൊട്ടി ചിരിക്കുന്നു. പാവപ്പെട്ട അമ്മ!
വണ്ടി വെളിച്ചംനിറഞ്ഞ പുരയിലേക്കു കയറിനിന്നു. അനുജൻ അമ്പരന്നു ചുറ്റും നോക്കി:
"നിങ്ങൾക്കിവിടെയാണ് ഇറങ്ങേണ്ടത്, അല്ലേ? കുട്ടികളുടെ അമ്മ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി."
രാധയും ഗോപാലകൃഷ്ണനും എഴുന്നേറ്റു. ചാരിക്കിടന്നു മയങ്ങുന്ന കൊമ്പൻമീശക്കാരൻറെ കാൽ കവച്ചുവെച്ചു താഴേക്കിറങ്ങി. കുട്ടികൾ ജാലകത്തിനടുത്തേക്കു വന്നു ഗോപാലകൃഷ്ണനോടു ചോദിച്ചു:
"നാളെ വര്വോ?"
"ഉം––"
"നാളെ വരണേ. നമുക്കു കുതിര കളിക്കാം."
"വരാം."
രാധയ്ക്ക് ആ യാത്രാമൊഴി കേട്ടപ്പോൾ ചിരി വന്നു. ഇനി എന്നെങ്കിലും ആ കുട്ടികളെ കാണുമോ?
വല്ലാത്ത വെളിച്ചം; വല്ലാത്ത തിരക്ക്. നെല്ലിക്കാച്ചാക്ക് മിനുസമുള്ള നിലത്തേക്കു അഴിച്ചിട്ടതുപോലെ, ആളുകൾ ഇറങ്ങി നീങ്ങി ഓരോ വഴിക്കു പിരിഞ്ഞുപോകുന്നു. അവർക്കൊക്കെ പോകാൻ സ്ഥലമുണ്ട്. അവൾക്കോ?
രാധ ഒരോരം ചാരി നിന്നു. തിരക്കൊഴിയട്ടെ. സംഭ്രമം അവളുടെ മുഖം അല്പം തുടുപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. എന്നാലും ഉറച്ചുനിൽക്കാൻ കഴിയുന്നുണ്ട്. ആ ജനപ്രവാഹം ഒഴിഞ്ഞൊഴിഞ്ഞുപോയി. ഏതാനും പോർട്ടർമാരും വണ്ടി കാത്ത് പ്ലാറ്റ്ഫോമിൽ കിടന്നുറങ്ങുന്നവരും മാത്രമേ ഉള്ളൂ. ഉറങ്ങുന്നവർ

ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് സ്വന്തം ദേഹത്തിൽ പ്രഹരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. എന്നിട്ടു കൊതുക്കളെ ചീത്തപറയുന്നുമുണ്ട്.

രാത്രി അറിയാത്ത വലിയ പട്ടണം. എങ്ങോട്ടു പോകും?

"നമുക്കു പുറത്തേക്കു കടക്കാം." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു.

"പോകാം."

രണ്ടും കല്പിച്ചു വാതില്ക്കലേക്കു നീങ്ങി. പെട്ടെന്നു പിമ്പിൽനിന്നൊരു വിളി കേട്ടു:

"രാധേ, ഗോപാലകൃഷ്ണാ!"

രണ്ടുപേരും നിന്നു. രാധയുടെ നെഞ്ച് ആളിപ്പോയി. ആര്? തിരിഞ്ഞു നോക്കിയപ്പോൾ നിഴൽപ്പാടിൽനിന്ന് ഒരു മനുഷ്യൻ അടുത്തേക്കു വരുന്നതായി കണ്ടു. അയാൾ അടുത്തുവന്നു വിരൽ ചൂണ്ടിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"നിങ്ങൾ?......"

ചൂണ്ടിയ വിരൽ അങ്ങനെതന്നെ നിൽക്കുകയാണ്. രാധ ആ ആളെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. പരിചിതമാണ് ആ മുഖം എങ്കിലും വ്യക്തമാകുന്നില്ല. മനസ്സിൽ ആകെയൊരു കലക്കം. അതിൽനിന്ന് ഒരു മുഖം പൊന്തിവന്നു. അവളുടെ ആത്മാവിൻറെ അടിയിൽനിന്നാണെന്നു തോന്നി, ഒരു വാക്ക് ഉയർന്നുവന്നു:

"വിശ്വം!"

"അതെ."

മരത്തടിയും മനുഷ്യനും

ഒന്ന്

1927–ൽ ഡിസംബർ മാസത്തിലെ മഞ്ഞുമൂടിയ ഒരു പ്രഭാതത്തിൽ, ഇരപ്പം കെട്ടിയ മരത്തടികളിന്മേൽ മൂന്നുപേർ കല്ലായിപ്പുഴയിലേക്കു നീങ്ങുകയാണ്. രണ്ടറ്റത്തും നില്ക്കുന്നവർ കഴുക്കോലൂന്നി തുഴയുന്നു. മൂന്നാമൻ ആ കെട്ടുമരത്തിന്നു നടുക്ക കുന്തിച്ചിരിക്കയാണ്. കരയ്ക്കുനിന്നു നോക്കിയാൽ ഒരാളാണെന്നു വ്യക്തമാവുകയില്ല. ഒരു കരിവീട്ടിയുടെ മുട്ടി കുത്തിച്ചാരിവെച്ചിരിക്കയാണെന്നേ തോന്നൂ. ഒരു ചലനവുമില്ല. തുഴ പിടിച്ചവർക്കും അങ്ങനെയൊരാൾ അവിടെ ഇരിക്കുന്നുണ്ടെന്നു നാട്യമില്ല.

മൂടൽമഞ്ഞിൻെറ അരിപ്പയിലൂടെ സൂര്യകിരണങ്ങൾ പതുക്കെ ഊർന്നു വീഴുകയാണ്. 'അങ്ങു വന്നോ'എന്നു ലോകം സൂര്യൻെറ നേർക്കു മന്ദസ്മിതം തൂകുന്നപോലെ തോന്നും. പുതുരശ്മികൾ വന്നു തട്ടിയ നദിയുടെ മാർത്തടം ഒരു നവചൈതന്യമുൾക്കൊണ്ടു. കല്ലായിപ്പാലത്തിലൂടെ നീങ്ങുന്ന കാളവണ്ടികൾ ആ കെട്ടുമരത്തിൽനിന്നു നോക്കിയാൽ അവ്യക്തമായിക്കാണാം.

കെട്ടുമരം പതുക്കെ ആ മരത്തടിത്തുറയിലേക്കു കടക്കുകയാണ്. കബന്ധങ്ങൾ ചിന്നിയ ഒരു പടക്കളം. തലങ്ങും വിലങ്ങും മരത്തടികൾ ചിതറിക്കിടക്കുന്നു. മറ്റെങ്ങും ഇരിക്കാൻ സ്ഥലമില്ലാത്തതുപോലെ, എവിടെ നിന്നോ പാറിവന്ന ഒരു വാലിളക്കിപ്പക്ഷി, വെള്ളത്തിൽനിന്നു പൊന്തി നില്ക്കുന്ന മരത്തടിത്തുഞ്ചിൽ വന്നിരുന്ന് ഒന്നുരണ്ടു തവണ കുണുങ്ങി പാലമരത്തിന്മേലേക്കു പറന്നുപോയി. ലോകവ്യവസായത്തിൻെറ മുഴുവൻ കൈകൾ നീണ്ടെത്തുന്ന ആ കുറ്റൻ കമ്പോളത്തിലേക്ക് ആ കെട്ടുമരം ചേർന്നു കൂടുകയാണ്.

"എട ഹസ്സനേ!"കീഴേപ്പുറം തുഴയുന്നവൻ തുണക്കാരനെ വിളിച്ചു.

"എന്തേയ്, മരയ്ക്കാരേ?"

“ഇജ്ജ് എന്തിരുത്താ ചെയ്യ്ന്ന്? ഇങ്ങട്ട് ബലത്തപ്പോട് കുത്ത്ന്ന്! ഹല്ല, മനിസൻ നിന്നു ഗതികെടാ!”
“എന്നാല് ഇജ്ജ് അതു പറേണ്ടേ!”
“നേരം ബെളുക്കുമ്പത്തന്നെ ഇജ്ജ് ജഹളയ്ക്ക് നിക്കണ്ട?”
നടുക്കിരിക്കുന്ന വീട്ടിക്കുറ്റി രണ്ടുപേരെയും ഒന്നുനോക്കി, വീണ്ടും അനങ്ങാതിരുന്നു. കെട്ടുമരം ഒരു ഓരം ചാരിനിന്നു. കഴക്കോൽക്കാർ ഇറങ്ങി. വഴിയെ നടുക്കിരിക്കുന്ന ഇരുമ്പനും. മരം കുറ്റിയോടു ചേർത്തു കെട്ടി അവർ കരയ്ക്ക കയറി.
ആരും ഉണർന്നിട്ടില്ല. നദീതീരത്തുള്ള മരച്ചാപ്പകൾ പൂട്ടിക്കിടക്കുന്നു. അവയുടെ കോലായിൽ ചില ചെത്തിലപ്പട്ടികൾ സുഖനിദ്രകൊള്ളുകയാണ്. തലേന്നാളത്തെ ചപ്പുചിപ്പുകളിൽ നിന്നു പൊന്തുന്ന ദുർഗന്ധം അവിടെ തങ്ങി നിന്നു. അരയോളം നനഞ്ഞ ആ മൂന്നുപേരും പിഴിഞ്ഞുടുത്തു കുനിക്കൂടി നിരത്തിലൂടെ നീങ്ങി.
“കൊട്ടുമ്യായ തണുപ്പ്.” ഹസ്സനാണ് പറഞ്ഞത്.
“വാസ്തവം.” വീട്ടിക്കുറ്റി തൻറെ പരുക്കനൊച്ചയിൽ സമ്മതിച്ചു.
“ഒരാപ്പു കുടിച്ചാതെ പറ്റൂലാ.”
“ഞമ്മടെ ഖദീജേൻറെ അബടെ കേറാം.” മരയ്ക്കാർ.
കുന്നുകടക്കേണ്ട ഒരു ചായപ്പീടികയിലേക്കാണ് അവർ ചെന്നു കയറിയത്. മുറിയുടെ നടുക്ക് ഒരു മണ്ണെണ്ണവിളക്കു കത്തുന്നു. അതൊരുബെഞ്ചിൻ തലപ്പിലാണ് വെച്ചിട്ടുള്ളത്. അതിന്നു പുറമേ, ഒരു ബെഞ്ചും പത്തായമെന്നും കട്ടിലെന്നും വിളിക്കാവുന്ന മറ്റൊന്നും ആ മുറിയിലുണ്ട്. ഉള്ളൊക്കെ പത്തായം; പകലൊക്കെ മേശ. രാത്രി ഖദീജയും മക്കളും അതിന്മേൽ പായവിരിച്ചു കിടക്കുകയും ചെയ്യും. അഴുക്കു പിടിച്ചു കട്ടികൂടിയ ആ പായ മടക്കിയിട്ടില്ല. ചെറിയ കുട്ടി അതിൽ കിടന്നുറങ്ങുന്നുണ്ട്. ഉരുണ്ടു വീഴാതിരിക്കാൻ പായത്തലയണകൊണ്ടു തടവും വെച്ചിരിക്കുന്നു. ഖദീജ ഒരു ഉയർന്ന ചിരവയിന്മേൽ കാൽ കവച്ചുവെച്ചിരുന്നു നാളികേരം ചിരകുകയാണ്. കൂട്ടത്തിൽ മകളെ ശാസിക്കുന്നുമുണ്ട്. “ആ തിജ്ജൊന്നു നീക്ക് വലാലേ! ഇച്ചിരി ഉപ്പിങ്ങട്ട് എടുത്തോ..... ഇജ്ജ് ആ കഞ്ഞിക്കയില് എബ്ടാ ബെച്ചടക്ക്ണ്?”
ആഗതരെ കണ്ടപ്പോൾ അവൾ ചിരവയിൽനിന്നെഴുന്നേറ്റുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: “കടന്ന് കുത്രിക്ക്.”
“കടുപ്പത്തിലോരോ ആപ്പ് കാട്ടിക്കാ, ഖദീജേ!”
ഖദീജയ്ക്കു ധൃതിയായി. തീ ഇളക്കിക്കത്തിച്ചു. ഗ്ലാസ്സ് കഴുകി മകളെ വിളിച്ചു. പ്ലേറ്റുകൾ ശബ്ദിച്ചു. അടുപ്പത്തെ വെള്ളത്തിലിട്ട മുക്കാല് ‘റെഡി റെഡി’ എന്നു പറയാനും തുടങ്ങി. അഞ്ചു നിമിഷത്തിനുള്ളിൽ പുക പറക്കുന്ന

കാപ്പിയും പത്തിരിയും മുമ്പിൽ കൊണ്ടുവന്നു വെച്ച് ഖദീജ മന്ദസ്മിതം തൂകിനിന്നു. ഇനി ആ കാശിങ്ങോട്ടു തന്നാൽ മതി എന്ന ഭാവത്തിൽ.

"എന്തിരുത്താ ഖദീജേ, ബർത്താനോക്കെ?"പത്തിരി പൊട്ടിച്ചു വായിലിട്ട് പുക ഊതിപ്പറപ്പിച്ചുകൊണ്ട് മരയ്ക്കാർ ചോദിച്ചു.

"എന്തിരുത്താ, മരയ്ക്കാർക്കാ? ഒക്കെ മോസം."

"അനക്കെന്തേ ഇപ്പോ ഇത്തിര ഒരു മോസം ബന്ന്?"--ചെറിയൊരു കൺവെട്ടിക്കലോടെയാണ് ഹസ്സനതു ചോദിച്ചത്.

"ഞമ്മടെ കതയൊക്കെ ഇങ്ങക്കറിയൂലേ? ഈയഞ്ചു പിഞ്ചുപൈതങ്ങളേം ബെച്ചു ഞമ്മള് പെടുന്ന പാടു ഹൾള്ളായ്ക്കറിയാം."--വിഷാദ പൂർണ്ണമായ സ്വരത്തിൽ അതു പറഞ്ഞിട്ടു ഖദീജ ഉടുതുണിയുടെ നീണ്ടു കിടക്കുന്ന കോന്ത പിടിച്ച് ഒന്നു കണ്ണൊപ്പി. അവളുടെ അരയിൽ തൂങ്ങിയാടുന്ന കൊച്ചു പണസഞ്ചി അപ്പോൾ ഹസ്സൻ കാണുകയും ചെയ്തു. അവൻ ചോദിച്ചു. "പെരുന്നാച്ചോറ് ബെച്ചെ പള്ളപോലല്ലേ അൻറെ തഞ്ചി ബീർത്തടക്ക്ണ്? എന്നിറ്റാ അനക്കിപ്പം കസ്റ്റം എന്നു പറേന്നത്?"

"ഇങ്ങളെന്തോ പറയ്ന്ന്! ഹോജരാജാവായ തമ്പിരാൻ കൈച്ചുട്ടണ്ട്. ഓലടെ ബാപ്പണ്ടായിരുന്നപ്പം...." ആ ീയുടെ തൊണ്ടയിടറിപ്പോയി.

"ഇജ് അക്കതയൊക്കെ ബിട്, ഒരു പത്തിരീം പാടെ കൊണ്ടുവാ."

അവൾ അടുക്കളയിലേക്ക് ഓടി; ഓരോ പത്തിരികൂടി കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചു. എന്നിട്ടു വീണ്ടും തൻറെ ജീവിതദുഃഖങ്ങളെപ്പറ്റി പറയാനും തുടങ്ങി.

ഖദീജയ്ക്ക് അവിടെ പത്തുകൊല്ലത്തെ പരിചയമുണ്ട്. അവളുടെ സ്വദേശം ചാലിയമാണ്. ഒരു ചെറുകിട സുന്ദരിയായി അവിടെ കഴിഞ്ഞു കൂടുന്ന കാലം മുതല്ക്കേ മരയ്ക്കാർ അവളെ അറിയും. പരൽമീൻ ചാടുന്നതുപോലെയുള്ള അവളുടെ കണ്ണേറ് അന്നു മരയ്ക്കാരെ സ്വൽപ്പം കമ്പം പിടിപ്പിക്കുകയുമുണ്ടായി. പക്ഷേ, ആ കമ്പം വളരാൻ ഇടകിട്ടിയില്ല. അതിന്നുമുമ്പേതന്നെ ആലിക്കുട്ടി അവളെ കല്ലായിലേക്കു കെട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നു. ആലിക്കുട്ടിക്കും പണി മരച്ചാപ്പയിൽതന്നെ. അങ്ങനെ സഹപ്രവർത്തകൻറെ വീടരായിത്തീർന്ന അവളെക്കുറിച്ചുണ്ടായ കമ്പം മരയ്ക്കാർ മനഃപൂർവ്വം വിസ്മരിച്ചു. 'പൊയേല് തുള്ളുന്ന മീനൊക്കെ ഞമ്മടെ ബായേൽ കുടുങ്ങും എന്നു നെനച്ചൂടല്ലോ!' എന്നൊരു തത്ത്വജ്ഞാനവും തുണയ്ക്കെത്തി. അതിന്നുശേഷവും പല തവണ മരയ്ക്കാർ അവളെ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. കാച്ചിയും അരഞ്ഞാണും കസവുതട്ടനും ചിറ്റും ഏലസ്സും മുത്തുമണിമാലയുമൊക്കെ അണിഞ്ഞ്, ആലിക്കുട്ടിയുടെ വീടരായി. അവൾ കല്ലായിൽ കിടന്നൊന്നു വിലസി, അവൾ നടന്നുപോകുന്ന വഴിക്കെല്ലാം ഇലഞ്ഞിപ്പൂത്തൈലത്തിൻറെ മണം തങ്ങിനിന്നു. അക്കാലം മരയ്ക്കാർക്ക് ഓർമ്മയുണ്ട്. "അന്ന് ഒരു

ശെമ്പകപ്പൂഗ്ഗ് തന്നേർന്നു!"പിന്നെ അവൾ ഒന്നു പെറ്റു, പിന്നെയും പെറ്റു ഒന്ന്. ഒരു പെണ്ണും ഒരാണും. ആ കുടുംബം ശ്രദ്ധപ്പെട്ടുവരികയായിരുന്നു. പെട്ടെന്നാണ് ആപത്തു വന്നുപെട്ടത്. മരത്തടി വീണ് ആലിക്കുട്ടിയുടെ മുതു ഒടിഞ്ഞുപോയി. ആസ്പത്രിയിലേക്ക് എത്തിയപ്പോഴേക്കും മരണവും കഴിഞ്ഞു. ആ കുടുംബത്തിൻറെ നട്ടുവും അതോടെ ഒടിഞ്ഞു. മൂപ്പൻ കുറച്ചു ദിവസത്തെ ചെലവിനുള്ള വക കൊടുത്തു. അതു തീർന്നപ്പോൾപ്പിന്നെ എന്തു ചെയ്യണമെന്നു നിശ്ചയമില്ലാതായി. രണ്ടു കുട്ടികളെ പുലർത്തണമല്ലോ. ചാലിയത്തേക്കു മടങ്ങിപ്പോയിട്ടു വിശേഷമൊന്നുമില്ല. ഖദീജ ഉള്ള പണ്ടങ്ങൾ വിറ്റു കാശാക്കി. കടവിന്നടുക്കത്തന്നെ ഒരു കാപ്പിക്കച്ചവടമാരംഭിക്കുകയും ചെയതു. മരച്ചാപ്പകളിലെ പണിക്കാരിൽ പലരും അവിടെ പറ്റുവരവാക്കി. രാവിലെ രസികൻ പത്തിരി കിട്ടും. പിന്നെ ഒരു സഹപ്രവർത്തകൻറെ വിധവയെ സഹായിക്കുകയുമാണല്ലോ.

ഈ കച്ചവടമാരംഭിച്ചിട്ടു രണ്ടു വർഷത്തിലപ്പുറമായി. അഭിവൃദ്ധിയാണ്. ഖദീജ മിടുക്കത്തിയാണ്. പ്രസരിപ്പുള്ള ീ. നന്നായി പെരുമാറാനറിയാം. ഏറ്റമില്ല. എന്നാൽ അതിരുകവിഞ്ഞ് ആർക്കും പെരുമാറാൻ ഇടംകൊടുക്കുകയുമില്ല.

'ബമ്പത്ത്യാ!' മരയ്ക്കാർ പലപ്പോഴും അവളെപ്പറ്റി വിചാരിച്ചിട്ടുണ്ട്. 'ഇഞ്ഞി ബല്ലിച്ച പെണ്ണുങ്ങളുമാണെന്നു ബെച്ചാല് ഇക്കാലം കൊണ്ടു ബെടക്കായിപ്പോയിട്ടുണ്ടാവും!'

ഇങ്ങനെയുള്ള പല കാരണവുംകൊണ്ടാണ് മരയ്ക്കാർ അവിടെ ഒരു പതിവുകാരനായത്. അയാളുടെ തുണക്കാരനായ ഹസ്സനും വഴിയേ വന്നുകൂടി. ഇത്രയും കണിശക്കാരിയായതിൽ ഹസ്സന്ന് അല്പം വിരോധമില്ലായ്കയില്ല.

"ബല്യേ ബീര്യാ!"––ഹസ്സൻ ഒരിക്കൽ മരയ്ക്കാരോടു പറഞ്ഞു. മരയ്ക്കാർ രൂക്ഷമായി ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കി: "ഓളൊരു തറബാട്ട്കാരത്ത്യാ! ഓളുടെ ച്യല് അൻറെ മോത്തു കെടന്നു കളിക്കും. ഓർത്തോ, ഹമ്ക്കേ!"

ഹസ്സൻ പതുക്കെ തല വലിച്ചുകളഞ്ഞു. അക്കാരണത്തെച്ചൊല്ലി പിന്നീടു മരയ്ക്കാർ കുത്തുവാക്കു പറഞ്ഞിട്ടുമുണ്ട്. ഹസ്സൻറെ മനസ്സിലെ ദുർവ്വികാരം ചവിട്ടിക്കഴുകിക്കളയണമെന്നൊരു വാശിയുണ്ടായിരുന്നു മരയ്ക്കാർക്ക്. അതു പോയോ എന്തോ, പിന്നീട് ഒരിക്കലും ആ മനോഭാവം പുറത്തേക്കു തലകാട്ടിയില്ല.

"ഇമ്മൂപ്പരേതാ?" ഖദീജ ഇടയിൽക്കടന്നു മൃദുവായൊരു ചോദ്യം.

"ഞമ്മടെ ഒരു കൂട്ടക്കാരനാന്നു കൂട്ടിക്കോ." മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞു. എന്നിട്ട്, അതേവരെ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്ന വീട്ടിക്കുറ്റിയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞുചോദിച്ചു:

"എന്തേ സുലൈമാനിക്കാ?"

“അതേ.” സുലൈമാൻ മൂളി.
“ഇങ്ങടെ കൂട്ടത്തിലാ പണി?”
“ആയില്ല. അതിൻറെ ഒരാലോസന്യാ.”
“മൂപ്പരുടെ കുടീം പെരീം ഒക്കെ?..."ഖദീജ പതുക്കെ ഒരന്വേഷണം.
“തെക്കാണ്."––സുലൈമാൻ.

അവൾ ആ മനുഷ്യനെ ആകെ ഒന്നു നോക്കി. കറുത്തു ബലിഷ്ഠമായ ശരീരം. കൈത്തണ്ടകളിൽ മാംസപേശികൾ മുഴുത്തു മുറ്റിനില്ക്കുന്നു. വിടർന്ന മാറിടം. ഒരിടം താങ്ങാൻപോന്ന മനുഷ്യൻ. അച്ചടക്കമുള്ള ആ കണ്ണുകളിൽ വിഷാദവും അന്തസ്സും തങ്ങിനിൽക്കുന്നു. ആകപ്പാടെ ബഹുമാനം തോന്നിക്കുന്ന ഒരു പ്രകൃതം.

“മൂപ്പൻ ഇന്നലെ ഇബടെയില്ലേ?” മരയ്ക്കാരു ചോദിച്ചു.
“അവറാൻ കുട്ടിമൂപ്പനല്ലേ?"––ഖദീജ.
“തന്നെ.”
“മൂപ്പരും ഒരു ബെള്ളച്ചീലക്കൊടക്കാരനും പാടെ ഇന്നലെ ഉച്ചയ്ക്ക് ഇതിലെ പോയിര്ന്ന്.”
“മൂപ്പനെ ഒന്നു കാണണം.”

കാശു കണക്കുകൂട്ടി കൊടുത്ത് അവർ പുറത്തേക്കിറങ്ങി. ഖദീജ ആ പുതിയ മനുഷ്യനെത്തന്നെ നോക്കിനിന്നു. കണ്ണിൽനിന്നു മറയുന്നതുവരെ. എന്നിട്ടു തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: “എബടേ്യാ കണ്ടിട്ടുണ്ടല്ലോ ഞമ്മള്.”

“ഉമ്മാ––ഇക്ക് പത്തിരി!” പത്തായപ്പുറത്തു കിടന്നിരുന്ന കുട്ടി പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റ് ഒരൊറ്റ അലറൽ. ഖദീജ അകത്തേക്കു പോയി മണ്ണെണ്ണവിളക്കു കെടുത്തി. വെളിച്ചം നല്ലവണ്ണം പ്രസരിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയിരുന്നു. കുട്ടിയെ വാരിയെടുത്തു. അപ്പോഴും അവളുടെ ആലോചന അതുതന്നെയായിരുന്നു.

“എബടേ്യാ കണ്ടിട്ടുണ്ട്.”

മരയ്ക്കാരും ഹസ്സനും സുലൈമാനുംകൂടി നേരേ ചെന്നുകയറിയത് അവറാൻകുട്ടിമൂപ്പൻറെ വീട്ടിലാണ്. മൂപ്പൻ ഒരു ഫ്ളാനൽത്തലക്കെട്ടുമായി കോലായിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഉലാത്തുന്നു. ഉയരം കൂടിയ ഒരു മെതിയടി കാലിലും നീണ്ടൊരു ‘മുസ്സാക്ക്’ കൈയിലും. അയാൾ പല്ലു തേയ്ക്കുകയാണ്. ആഗതരെ കണ്ടപ്പോൾ മൂപ്പൻ ഒന്നു നോക്കി: “എന്തിരുത്താ, മരയ്ക്കാരേ?”

“മരം അണച്ചിട്ടുണ്ട്.”
“ങാഹാ?”

പിന്നെ മരത്തിൻറെ ഗുണം, തരം, വില എന്നിവയെപ്പറ്റിയെല്ലാം സ്വല്പ നേരം സംഭാഷണം നടന്നു. ഒടുവിലാണ് ചോദിച്ചത്: “ഇബനേതാ?”

സുലൈമാനെപ്പറ്റിയാണ്. മരയ്ക്കാർ സുലൈമാനെ ഒന്നു നോക്കി. ഹസ്സനെയും നോക്കി. എന്നിട്ടു പരുങ്ങിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"തെക്ക്ന്നാ, സുലൈമാൻ എന്നാ പേര്."

"എന്തിനേ ബന്ന്?"

"ബല്ലിച്ച പണീം കൊടുത്താല് നന്ന്."

"ഞമ്മക്ക് എന്തിനാ, മരയ്ക്കാരേ,ഞ്ഞിപ്പോ ആള്?"

"പണി നല്ലോണം എടുത്തോളും. പിന്നെ––"

"എന്ത്യേ?"

മരയ്ക്കാർ കോലായത്തലപ്പത്തേക്ക്, മൂപ്പൻറെ അടുത്തേക്കു ചെന്നു പറഞ്ഞു: "ഒരു പുതുബിസ്വാസ്യാ."

ഹസ്സൻ സുലൈമാനെക്കൂട്ടി പടിക്കലേക്കു നടന്നു. മൂപ്പൻ എന്തോ സ്വകാര്യം പറയാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. അവിടെ നില്ക്കുന്നതു ഭംഗിയല്ല. അവരകന്നുപോയപ്പോൾ മൂപ്പൻ മരയ്ക്കാരോടു ചോദിച്ചു: "ആളെങ്ങനെ?"

"നമ്പാം. തറബാട്ടുകാരനാ. ജഹളേല് ബന്നുകൂടി ബിസ്വാസിയായതാ. ഒരു രച്ച ചെയ്യേണ്ട്യതാ."

"ഉ–ം. പണി എടുക്ക്വോ?"

"എടുക്കും. പിന്നെ കള്ളത്തരം ഇല്ല. നല്ല തടി."

"സരി, നോക്കട്ടെ."

അങ്ങനെയാണ് സുലൈമാൻ അവറാൻകുട്ടി മൂപ്പൻറെ കീഴിൽ ജോലിക്കാരനായി ചേർന്നത്.

സുലൈമാനെക്കുറിച്ചു കൂടെ പണിയെടുക്കുന്നവർക്കെല്ലാം ഒരത്ഭുതമായിരുന്നു. അയാൾ അധികമൊന്നും സംസാരിക്കുകയില്ല. സംസാരിക്കാനുള്ള സമയംകൂടി ജോലിചെയ്യും. മരക്കമ്പോളത്തിലെ ജോലിക്കാർ അർദ്ധജലജീവികളായിരിക്കണം. അരവരെ എപ്പോഴും വെള്ളത്തിലാണ്. ചിലപ്പോൾ മുട്ടോളം ചളിയിലും. അവിടെ നിന്നു മരത്തടി ഉന്തണം. ജീവി തത്തിൽ പകുതിയും അവർ വെള്ളത്തിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നു. കുഴിനഖം കുത്തിയ കാലടിയും മരവിച്ച മുഖവുമായി ജീവിതം കട്ടികൂടിവരുന്നു. കാലുകൾ പതുക്കെ തൂഴകളായി മാറും. പലരെയും നപുംസകത്വം ബാധിക്കും. അവിടെ പരിണാമം പിന്നോക്കം നടക്കുകയാണ്.

എന്നാൽ ആ മരത്തടികളോടും ശീതത്തോടും യുദ്ധംവെട്ടി ജയിക്കുവാൻ കഴിയുന്നവൻ ജയിക്കുകതന്നെ ചെയ്യുന്നു. സുലൈമാൻ തോൽക്കാതെ മുന്നോട്ടു നീങ്ങി. കിണഞ്ഞു ജോലിചെയ്യും. എന്നാൽ വേതനത്തെക്കുറിച്ചു പിറുപിറുപ്പില്ല. അവറാൻകുട്ടിമൂപ്പനു സുലൈമാനെ നന്നേ പിടിച്ചു: "ഓൻ മോസല്ല."

മൂപ്പന്നു തന്നെപ്പറ്റി അങ്ങനെയൊരഭിപ്രായമുള്ളതു സുലൈമാൻ അറിഞ്ഞുവോ? കർമ്മം ചെയ്യുക, കാത്തിരിക്കുക എന്നൊരു മട്ടുകാരനാണ് മൂപ്പർ. കൂലി കിട്ടിയാൽ അതെണ്ണിനോക്കുന്നതുപോലും കണ്ടിട്ടില്ല. എങ്കിലും പണം ചെലവിന്നെടുത്തു നന്നെ കണിശമുണ്ടായിരുന്നു.

കുളിയുടെയും ഊണിൻറെയും കാര്യത്തിൽ അയാൾ കണിശക്കാരനാണ്. പണി കഴിഞ്ഞാൽ ചൂടുവെള്ളത്തിൽ ഒരു കുളി കൂടാതെ കഴിയില്ല. പിന്നെ പച്ചക്കറി കൂട്ടി നല്ലൊരു ഊണും. ഖദീജയുടെ ഹോട്ടലിലാണ് ഇതിന്നൊക്കെ ഏർപ്പാടുചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ആദ്യമാദ്യം ഒരു ചില്ലറക്കുഴപ്പമുണ്ടായിരുന്നു. ഖദീജയ്ക്കു പച്ചക്കറി നന്നായി വയ്ക്കാൻ അറിഞ്ഞു കൂടാ. സുലൈമാനാകട്ടെ, മീൻകറി വളരെ പ്രിയമല്ലതാനും. ഒടുവിൽ അയാൾതന്നെ അതിനൊരു പോംവഴി കണ്ടുപിടിച്ചു.

“ഞാൻ കാട്ടിത്തരാം. അതുപോലെ പാകം ചെയ്താൽ മതി!” സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു.

“ആ..."ഖദീജ ഒതുങ്ങിനിന്നു മൂളി. അന്ന് എല്ലാവരും നല്ല സാമ്പാറു കൂട്ടി ഊണുകഴിച്ചു. പിറ്റേന്ന് അവിയൽ. ഇനിയൊരു ദിവസം എരിശ്ശേരി. ഒരു മാസംകൊണ്ട് അയാൾ ഖദീജയെ ഒരു നല്ല പച്ചക്കറിവെപ്പുകാരിയാക്കിത്തീർത്തു.

“മൂപ്പര്ക്കു പച്ചക്കറീമ്പ്ലാ പൂടുത്തം!” ഖദീജ മറ്റുള്ളവരോടു പറയാറുണ്ട്.

“പുതു ബിസ്വാസ്യാ?” അയൽപക്കക്കാരികൾ ചോദിച്ചു.

“എന്തോ ഏതോ? തൊള്ളതൊറന്നു ബർത്താനം പറേലേ ഇല്ല.”

“എബ്ടാ മൂപ്പരടെ നാട്?”

“തെക്ക്.”

“തെക്കോട്ടുള്ളോലെടെ തീറ്റീം കുടീം പറച്ചിലും ഒക്കെ ഒരു ചേല് ബേറിട്ടല്ലേ?”

“തന്നേർക്കും.”

സുലൈമാനെ കാണുമ്പോഴും ഓർക്കുമ്പോഴുമെല്ലാം ഖദീജ വിചാരിക്കും. “എബടവെച്ചാ കണ്ടത്?” ചാലിയത്തുവെച്ചല്ല. എളാപ്പാൻറെ നാടായ പട്ടാമ്പിയിൽ വെച്ചാണോ? അതോ മൂത്താപ്പാൻറെ നാടായ മഞ്ചേരിയിൽ വെച്ചോ? എവിടെയോവെച്ചു കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നു തീർച്ച. ഒരു ദിവസം സുലൈമാന്നു ചോറു വിളമ്പിക്കൊടുത്തുകൊണ്ടു ഖദീജ ചോദിച്ചു: “പച്ചക്കറി പുടിക്കുന്നുണ്ടോ?”

“ഉണ്ട്.”

“എന്തിരുത്താ പച്ചക്കറീമ്പില് ഇത്തിര പൂടുത്തം?”

സുലൈമാൻ ഒന്നു മുഖമുയർത്തി നോക്കി. എന്നിട്ടു കനത്ത സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു: “എനിക്കിഷ്ടമാണ്.”

പിന്നെ എന്തു ചോദിക്കണമെന്നു ഖദീജയ്ക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. അവൾ സംഭാഷണത്തിൻറെ വഴിയൊന്നുമാറ്റി.

"നാട്ടിലേക്കു പോണ്ടേ?"

"വേണ്ടാ."

"നാട് പട്ടാമ്പീലാ?"

"അല്ല."

"മഞ്ചേരീലാ?"

"എന്താ വേണ്ടത്?" തന്നെ സ്വൈരം കെടുത്താതിരിക്ക് എന്നായിരുന്നു ആ ചോദ്യത്തിന്ന് അർത്ഥം. അതു ഖദീജയ്ക്കും മനസ്സിലായി. അവൾ ഉടനെ തലവലിച്ചുകളഞ്ഞു. എന്നിട്ട് ഒരു മിനുസവാക്കും തട്ടിവിട്ടു. "നല്ലോല് എല്ലാ നാട്ടിലുണ്ട്."

അതിനു മറുപടിയുണ്ടായില്ല. സുലൈമാൻ കുട്ടിയുരുട്ടി അടിച്ചുവിട്ടു. കൈകഴുകി ചടുന്നനെ പുറത്തേക്കു പോവുകയും ചെയ്തു.

'ചോയിച്ചതു മൂപ്പരക്കു പുടിച്ചില്ലായിര്ക്ക്വോ?'––ഖദീജ ആലോചിച്ചു. അത്തരം അന്വേഷണങ്ങൾക്കു പോകേണ്ടായിരുന്നുവെന്നും തോന്നി. സുലൈമാൻ കണിശമായി കാശുകൊടുക്കുന്നവനാണ്. അതും അവൾ ആവശ്യപ്പെട്ട സംഖ്യ. ഒട്ടും ജാസ്തിയല്ല. ഒട്ടും കുറവുമില്ല. ആ മനുഷ്യൻറെ മട്ടുകളോട് അവൾക്കൊരു ഇഷ്ടവും തോന്നിയിരുന്നു. ചെറുപ്പക്കാരുടെമാതിരി കണ്ണുകൊണ്ടും കൈകൊണ്ടും അഭ്യാസമൊന്നും അയാൾ കാട്ടില്ല. വാക്കുകൾകൊണ്ടു കല്ലേറു നടത്തില്ല. മുടിക്കു കടന്നു പിടിക്കാനോ കാലടി നക്കാനോ ഒരുങ്ങില്ല. നിലയ്ക്കു നിൽക്കും. വിലയ്ക്കു പോകും. ആ കനത്ത പെരുമാറ്റം ഖദീജയ്ക്ക് ഒരു മതിപ്പുണ്ടാക്കി: "ഒരാണാ!"

അങ്ങനെ കൊല്ലമൊന്നു കഴിഞ്ഞു. കൂടെക്കൂടെ മരയ്ക്കാരു ചോദിക്കും:

"ഖദീജേ, സുലൈമാന്ക്കാൻറെ കായി ഒക്കെ റെഡിക്കു കിട്ടുന്നില്ലേ?"

"മൂപ്പരടെ കായിക്ക് കളിയില്ല."

"ആളെങ്ങനെ?"

"പഷ്ട് മനിസനാ! മൂപ്പരായി, മൂപ്പർടെ പാടായി."

"തറബാടി, തറബാട്യാ! ഓർത്തോ, ഖദീജേ."

"മുന്ത്യേ കുടീലാ?"

"ഉം."

"നമ്പൂര്യാക്കന്മാരായിരുന്നോ?"ഖദീജ താഴ്ന്ന സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു.

"ബേണ്ടാത്തതൊന്നും ചോയിച്ചണ്ടാ." മരയ്ക്കാർ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. അങ്ങനെ വെള്ളത്തിൽ നിൽക്കലും മരത്തടി ഉന്തലും ഖദീജയുടെ ഊണും മരച്ചാപ്പയുടെ മുൻപുറത്തെ കിടപ്പുമായി കാലം നീങ്ങി. സുലൈമാന് ഒരു വ്യത്യാസവുമില്ല. എല്ലാവരും അയാളോട് ഒരു മാന്യനോടെന്ന പോലെ,

പെരുമാറി. മരച്ചാപ്പയുടെ മുമ്പിലൂടെ കടന്നുപോകുന്ന നാട്ടുകാരും അയാളെ കണ്ടാൽ പറയും:

“സലാമുണ്ട്. സുലൈമാൻക്കാ.”

“സലാം.”

“ബിസേയിച്ചൊന്നും ഇല്ലല്ലോ?”

“ഇല്ല.”

ഇതിനിടയ്ക്ക് ഖദീജയുടെ രണ്ടാമത്തെ കുട്ടിക്ക് ഒരു ഞെട്ടിത്തെറിക്കലും പേടിച്ച നിലവിളിയും. കൈകാലുകൾ ബലം പിടിക്കുക, പല്ലിറുമ്മുക, നിർത്താതെ നിലവിളിക്കുക. സുലൈമാൻ ഉണ്ണാൻ ചെന്നപ്പോൾ ഈ ബഹളമാണവിടെ.

“എന്താ?” അയാൾ അടുത്തേക്കു ചെന്നു.

“സുലൈമാനിക്കാ, എൻറെ മോനെ നോക്കി!” ഖദീജ കരഞ്ഞു പറഞ്ഞു.

സുലൈമാൻ കുട്ടിയെ ഒന്നു പരിശോധിച്ചു. എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞുനിന്നു ചോദിച്ചു:

“ഇവിടെ അരുതത്തലപ്പു കിട്ട്വോ?”

“കിട്ടും.”

അപ്പറഞ്ഞത് അയൽപക്കക്കാരി പാത്തയാണ്. ആ പതിനാറുകാരി ലോകം ചവുട്ടിക്കുലുക്കിക്കൊണ്ട് പിൻപുറത്തെ വാതിൽക്കലൂടെ ഒരു പാച്ചിൽ.

“ഇത്തിരി നൂലിങ്ങോട്ടെടുക്ക്.” സുലൈമാൻ ഖദീജയോടാവശ്യപ്പെട്ടു.

നൂലു കൊണ്ടുവന്നു. അയാൾ ഒരു മുക്കിൽ പോയിരുന്നു ചിലതു ജപിക്കുകയും നൂലിൽ കെട്ടി കുടുക്കുണ്ടാക്കുകയുംചെയ്തു. എന്നിട്ട് അതുകൊണ്ടു വന്നു കുട്ടിയുടെ ഇടത്തെ കൈയിൽ കെട്ടി. പുറത്തുപോയി എന്തോ ഒരു പച്ചമരുന്നും പറിച്ചു തിരുമ്മിക്കൊണ്ടുവന്നു. അപ്പോഴേക്കും ഭൂമികുലുക്കുന്ന ആ പതിനാറുകാരി അരുതയുടെ ഇലയുമെത്തിച്ചു. രണ്ടും കൂടിപ്പിഴിഞ്ഞ ചാറ് ഒരു പ്ലാവിലക്കുമ്പിളിലാക്കി കുട്ടിയുടെ മൂക്കിലേക്ക് ഒരു ഊതിക്കയറ്റൽ. കട്ടകട്ടയായി കഫവും നുരയും പുറത്തേക്കു ചാടി. കുട്ടി തളർന്നുറങ്ങുകയും ചെയ്തു. പിറ്റേന്നു കാലേത്തക്കു കുട്ടിക്ക് അല്പം ആശ്വാസം കിട്ടി. മൂന്നാം ദിവസത്തിന്ന് അവൻ ഓടി നടക്കാനും തുടങ്ങി.

ഈ സംഭവം സുലൈമാൻറെ പേര് നാട്ടിലൊക്കെ പ്രസിദ്ധമാക്കി, പെണ്ണുങ്ങളുടെ സദസ്സിൽ ചർച്ചയായി; വാദപ്രതിവാദമായി.

“ച്ചട്ട കോയീനെ പറപ്പിക്ക്വോലും.”

“കണ്ടാൽ തോന്നൂലട്ടോ.”

“ദീപ്ക്കാരൻ തങ്ങടെ ഒരു ഉപദേശാണോലും.”

“ബെറുക്കനെ ഇരിക്ക്. തെക്കുള്ള ഒരു നമ്പൂര്യച്ചൻറെ പടിപ്പാ.”

“പക്കെങ്കില് നല്ല പടിപ്പുകാരനാ!”

പിറ്റേന്നുമുതല്ക്കു കുട്ടികളെയെടുത്ത അമ്മമാരുടെ ഒരു ക്യൂ ഖദീജയുടെ പീടികയിൽ കാത്തുനില്പായി. ചിലർക്ക് ഊത്താണു വേണ്ടത്. ചിലർക്കു തകിട്. സുലൈമാൻ എല്ലാറ്റിനും മൂളി. എല്ലാം ചെയ്തുകൊടുത്തു. കിട്ടുന്ന പ്രതിഫലം വാങ്ങി. കാശില്ലാത്ത പാവങ്ങൾ ഖദീജയുടെ ശുപാർശയോടെ അവതരിപ്പിക്കപ്പെട്ടു. അവർക്കും ഊത്തും ചരടുമെല്ലാം തരമായി.

ഒരു കൊല്ലത്തിനുള്ളിൽ സുലൈമാൻ നാട്ടുകാരുടെ ആളായി. ഏതു വീട്ടിലും അയാൾക്കൊരു സ്ഥാനമുണ്ട്. ചെറിയവരും വലിയവരും അയാളെ ബഹുമാനിച്ചു. സമ്പാദ്യവും വർദ്ധിച്ചിരുന്നു. അപ്പോഴും മരം ഉന്താൻ പോകലും ഏകാന്തജീവിതവും അയാൾ മാറ്റിയില്ല.

മൂന്നാമത്തെ കൊല്ലത്തിൻറെ അവസാനത്തിൽ അയാൾ മരയ്ക്കാരോടു പറഞ്ഞു:

“മരയ്ക്കാരേ!”

“എന്ത്യേ, സുലൈമാനിക്കാ?”

“എനിക്കൊരു പുര കിട്ടേണ്ടിയിരുന്നു.”

“കിളീനെ കിട്ടീട്ടുണ്ടോ, കൂടുണ്ടാക്കാൻ?”

“തമാശ വിട്. എനിക്കു താമസിക്കാൻ ഒരു സ്ഥലം വേണം.”

“ബേണ്ടീതുതന്നെ. പക്കെങ്കില്, കുടീല് ഒറ്റയ്ക്ക് മനിസൻ കയിഞ്ഞൂട്വോ?”

“ഇപ്പോ ഇരട്ടയ്ക്കാണോ?”

“ചോറു ബെച്ചുതരാൻ ഒരാളു ബേണ്ടെന്നും?”

“എനിക്കസ്സലായി അറിയാം.”

“ചോറും ബെച്ച് കുത്ത്രീന്നാ മത്യോ? പണിക്കു പോവണ്ടേ?”

“അതൊക്കെ ഞാനായിക്കൊള്ളും.”

“അപ്പോ, സുലൈമാനിക്കാ, ഇങ്ങക്കൊരു പെണ്ണുകെട്ട്യാലെന്താന്നും...”

സുലൈമാൻ മരയ്ക്കാരെ രൂക്ഷമായി ഒന്നു നോക്കി, നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. ആ നോട്ടം തട്ടിയപ്പോൾ മരയ്ക്കാർക്കും അല്പമൊരു നടുക്കമുണ്ടായി. അവർ ഇരിക്കുന്നതു പുഴക്കരയിലെ ഒരു മരഅട്ടിയിന്മേലാണ്. രണ്ടുപേരും പുഴയിലേക്കു നോക്കി നിശ്ശബ്ദരായിരുന്നു. തുടുത്ത അന്തിമേഘങ്ങൾ പുഴയെ വർണ്ണശബളമാക്കിയിരുന്നു. അതൊഴുകുന്ന തിന്നനുസരിച്ചു കെട്ടുമരങ്ങൾ പതുക്കെ കിതയ്ക്കുകയുംചെയ്തു.

“സുലൈമാനിക്കാ--” മരയ്ക്കാർ ശാന്തമായി തുടർന്നു: “കയിഞ്ഞേനെപ്പറ്റി ഒന്നും ആലോസിക്കരുത്. അതാലോസിച്ചാൽ നിലയില്ല. ഇപ്പൊയ ഇങ്ങള് കണ്ടോ?”

“എന്താ?”

“ഇന്നലെ ഇതിലൂടെ പോയ ബെള്ളം ഇഞ്ഞി മടങ്ങിബര്വ്വലാ. പക്കെങ്കില്, ഇന്നും ബെള്ളം ഒയ്ക്ക്ന്ന്. ഞമ്മളിതില് തടീം എറക്ക്ന്ന്. തിരിഞ്ഞില്ലേ?”

മനസ്സിലായി.

“സരി. എന്നാൽപ്പിന്നെ കാലത്തിൻറെ ചേല്ക്ക് കോലം.”

“ആലോചിക്കാം.” സുലൈമാൻ ആ മരത്തടിയിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു പുഴയരികിലൂടെ പടിഞ്ഞാട്ടു നടന്നുപോയി. മരയ്ക്കാർ ആ പോക്കു നോക്കിയിരുന്ന് എന്തൊക്കെയോ മനോരാജ്യവും വിചാരിച്ചു.

ഒരു മാസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മരയ്ക്കാർ വീണ്ടും ചോദിച്ചു: “സുലൈമാനിക്ക ആലോസിച്ചോ?”

“ഇല്ല.”

എന്തുകൊണ്ട് എന്ന് ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ അന്വേഷിച്ചില്ല. അവൻ കാത്തു. പുഴ ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അതിലൂടെ മരത്തടികൾ ലോകത്തിലെ പല കമ്പോളങ്ങളിലേക്കും ഒഴുകുകയുംചെയ്തു. പിന്നെ രണ്ടു മാസത്തിന്നു ശബ്ദമില്ല. മൂന്നാമത്തെ മാസം ആദ്യത്തിൽ സുലൈമാൻ ഇങ്ങോട്ടു പറഞ്ഞു: “ഞാൻ ആലോചിച്ചു മരയ്ക്കാരേ.”

“എന്നിട്ട്?”

“ഉറച്ചു.”

“അപ്പൊ ഞമ്മക്കൊരു പെണ്ണിനെ കണ്ടെത്തണ്ടേ?”

“കണ്ടെത്തി.”

“ഏത്?”

“ഖദീജ.”

“ഹേ!”

“എന്തേ?”

മരയ്ക്കാർ ഒരു നിമിഷത്തിന്ന് ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. അസൂയയുടേതോ വേദനയുടേതോ ആയ ഒരു നാളം അവൻറെ ഹൃദയത്തിലൂടെ പാളി.

“എന്തേ, മരയ്ക്കാരേ?”

“പക്കെങ്കില്...”

“ഉ–ം?”

“ഇങ്ങക്കതു പറ്റ്വോന്നാ...”

“എന്തുകൊണ്ട്?”

എന്തുകൊണ്ടാണെന്നാണ് പറയുക? ഒരു വീടരും അഞ്ചു കുട്ടികളുമുള്ള തനിക്ക് അവളോട് അനുരാഗമുണ്ടെന്നു പറയാനോ? അല്ലെങ്കിൽ അവളു രക്ഷപ്പെടട്ടെ എന്നല്ലേ വിചാരിക്കേണ്ടത്? അവൻ തൻറെ വാദം ഇങ്ങനെ സമാപിപ്പിച്ചു: “തരക്കേടൊന്നും ഇല്ല. അസ്സല്യുക്കള്ളാളാ, നല്ല തൻറേടം, പക്കെങ്കില് ഇങ്ങക്ക് ഇച്ചിരി മുന്ത്യോടത്ത്...”

“മുന്തല് പോകട്ടെ. എനിക്കിന്ന് ഏതു പെണ്ണിനെയും കല്യാണം കഴിക്കാം. എങ്കിൽപ്പിന്നെ ഇതേവരെ ചോറുതന്ന ആ ീതന്നെ ആയാലെന്താ?”

“നേരാ. ഓളോട്ട ചോദിക്കാം.”

“ചോദിച്ചു.”

“എന്നിട്ട്?”

“സമ്മതം.”

“അപ്പോ സുലൈമാനിക്കാ എല്ലാം ഉറച്ചിട്ടാ ബന്നത്?”

“അതേ.”

“ഞമ്മക്കതു കോസാക്കണം.”

“ഞാൻ ഘോഷിക്കാൻ ഒരുക്കമില്ല.”

“അപ്പോ ഞമ്മക്ക് ഒരു പുടി ചോറ് തര്വേലാന്നാ?”

“അതൊക്കെ തരാം.”

മരയ്ക്കാർ ഒന്നു കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു. എന്നിട്ടു കൈയടിച്ചുകൊണ്ട് ‘ആരമ്പപ്പൂതുമാരനിതാ ബരുന്നേ...’ എന്നൊരു പാട്ടും പാടി. സുലൈമാൻ ചിരിച്ചില്ല. മരത്തടിപോലെ ഇരുന്നു.

ആ കല്യാണം നടന്നു. ഖദീജയുടെ ആഹ്ലാദത്തിന് അതിരുണ്ടായിരുന്നില്ല. ആദ്യത്തെ കല്യാണദിവസംപോലും അവൾ ഇത്ര ആഹ്ലാദിച്ചിട്ടില്ല. അതു പ്രതീക്ഷിച്ചതായിരുന്നു. ഇത് അപ്രതീക്ഷിതമായി കിട്ടിയ ഭാഗ്യമാണ്. ആകെ മുരടിച്ചുപോകുമെന്നു വിചാരിച്ച ജീവിതം വീണ്ടും പൊട്ടിത്തഴച്ചു വളരുകയാണ്. അടക്കിയാലടങ്ങാത്ത ചിരി.

“ഉമ്മ എന്തിരുത്താ ബെറുക്കനെ ചിരിക്ക്ന്ന്?” മകൾ ചോദിച്ചു.

“ൻറെ പുന്നാരമോളേ.” ആ ീ മകളെ പിടിച്ചു ചുംബിച്ചു. ആ പെൺകുട്ടി അമ്പരന്നു. അവൾ ശകാരമായിരുന്നു പ്രതീക്ഷിച്ചത്.

ഒരു പുതിയ വീട്. അതിൽ ഒരു പുതിയ കുടുംബം. അവരുടെ ജീവിതയാത്ര ആരംഭിച്ചിരിക്കയാണ്. തനിക്കുള്ള ഈ ആഹ്ലാദവായ്പൊന്നും തൻറെ പുത്യാപ്ലയ്ക്കുണ്ടാകയില്ലെന്ന് ഖദീജ പ്രതീക്ഷിച്ചതാണ്. അയാൾ മരത്തടിപോലെയാണ്. കല്യാണം കഴിഞ്ഞ് ഒരു വീട്ടിൽ താമസിക്കാൻ തുടങ്ങിയിട്ടും സുലൈമാൻറെ പെരുമാറ്റത്തിന്നു വ്യത്യാസം വന്നില്ല. കാലെത്തഴുന്നേറ്റു മരത്തടിയുന്താൻ പോവുക, ഉച്ചയ്ക്കു ഭക്ഷണം കഴിക്കാൻ വരിക, അയൽപക്കക്കാർക്കു മന്ത്രവാദം നടത്തുക, രാത്രി വന്നു ചൂടുവെള്ളത്തിൽ കുളിക്കുക, ഊണും കഴിച്ചു കൂർക്കംവലിച്ചുറങ്ങുക. ഒരാഴ്ച കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഖദീജ ചോദിച്ചു:

“പിന്നെ.......”

“ഉം?”

“എന്നെ പുടിച്ചില്ലേ?”

“പിടിക്കാതെയാണോ കല്യാണംകഴിച്ചത്?”

“ഇക്ക് തോന്നുന്നതു പുടിച്ചില്ലാന്നാ.”

സുലൈമാൻ തലയുയർത്തി അവളെയൊന്നു നോക്കി. വാതില്ക്കലൂടെ കടന്നുവരുന്ന സൂര്യകിരണങ്ങളിൽ കുളിച്ചുനില്ക്കുന്ന ഖദീജയ്ക്ക്, ഒരു പ്ലാന്തടിക്കാതൽപോലെ തുടുപ്പുണ്ടായിരുന്നു. സുലൈമാൻ മന്ദസ്മിതം തൂകി. ആ മന്ദസ്മിതത്തിലൂടെ രണ്ടാത്മാക്കൾ അടുക്കുകയും ചെയ്തു.

സുലൈമാന്നു ജോലിചെയ്യാൻ പണ്ടെന്നത്തെക്കൊട്ടിലുമധികം ഉഷാർ. എന്തെങ്കിലും നേടണം, സമ്പാദിക്കണം എന്ന വിചാരം കൂടിക്കൂടിവന്നു. കിട്ടുന്നതൊക്കെ അയാൾ ഖദീജയുടെ കൈയിൽ കൊണ്ടുവന്നു കൊടുത്തു. അവളാകട്ടെ ഫിക്സഡ് ഡിപ്പോസിറ്റുകൾ മാത്രം സ്വീകരിക്കുന്ന ഒരു ബാങ്കും. കാതരിഞ്ഞുകൊടുത്താലും കാലണ വെറുതെ ചെലവാക്കില്ല.

പതുക്കെ ചായക്കട ഒന്നുയർന്നു. വ്യാപാരം ജാസ്തിയായി, രണ്ടുപേരും മുറയ്ക്ക് അദ്ധ്വാനിക്കും. രണ്ടു കാച്ചിയും രണ്ടു കുപ്പായവും രണ്ടു തട്ടനുമുണ്ടെങ്കിൽ ഖദീജ ഒരു കൊല്ലം കഴിച്ചുകൂട്ടും. എന്നിട്ടും നിത്യവെള്ളയായിരിക്കുകയും ചെയ്യും. പെൺകുട്ടിക്കും അതുതന്നെ ക്രമം. ആൺകുട്ടിക്കു സാധാരണ നിലവാരത്തിൽ ഉടുപ്പേ ആവശ്യമില്ലെന്ന് അവൾ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. പെരുന്നാൾക്കൊരു കൊച്ചുകിണ്ടൻ, ഒരു തൊപ്പിയും. ധാരാളിത്തവും കാട്ടണമല്ലോ എന്ന നിലയ്ക്ക് കഴുത്തിൽ കെട്ടാൻ ഒരു പച്ചത്തുവാലകൂടി ചിലപ്പോൾ അവന്നു വാങ്ങിക്കൊടുത്തു.

ആ കുടുംബത്തിൻറെ നില പതുക്കെ ഉയർന്നു. സുലൈമാൻ ബാങ്കിൽ പണമിട്ടിട്ടുണ്ടെന്നു നാട്ടിലൊരു സംസാരം.

“ആയിരം ഉറുപ്യാണോലും ബേങ്കില്.”

പോഷ്ടാപ്പീസ് ബക ഒരു ബേങ്കില്ലേ? അയിലും കായി ഉണ്ടോലും.

“ആള് ബല്യേ കുറുക്കനാ.”

“ഖദീജ കൂട്യേപ്പോ പൊട്ടാസും മനോലീം പാടേ ചേർന്ന ചേലിക്കായി.”

“പക്കെങ്കില് നല്ലോലാ.”

ഈ സംഭാഷണങ്ങളൊന്നും സുലൈമാൻ ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. അയാളുടെ ഉള്ളിൽ പുതിയ പല പദ്ധതികളും ആസൂത്രണം ചെയ്യപ്പെടുകയാണ്. ഇതിനിടയിൽ ഒരാൺകുട്ടിയും പിറന്നു. ഒരു ചെറിയ സുലൈമാൻതന്നെ!

“ഒരു ദിവസം അയാൾ ഭാര്യയോടു പറഞ്ഞു:

“കോഴിക്കോട്ടു പുതുതായി ഒരു കമ്പനി തുറക്കുന്നുണ്ടത്രേ.”

“ആര്?”

“തെക്കുന്നു വന്നവരാണ്. വലിയ പണക്കാരാണ്.”

“അറിയോ?”

“ഉം. പണ്ട്...”

“അതിന്?”

“അവർക്കു വിറകു ധാരാളം വേണം. അത് കൊടുക്കാൻ ഏർപ്പാടു ചെയ്താലോ?”

“തരേക്കടില്ല. പക്കെങ്കില്, ഞമ്മടെ കായി തേയര്ത്.”

“അങ്ങനെ സുലൈമാൻ കമ്പനിക്കു വിറകു നല്കുന്ന കരാറുകളിലേർപ്പെട്ടു. അതോടെ കമ്പോളപ്പണി നിർത്തുകയും ചെയ്തു. കാലം വളരെ മെച്ചമുള്ളതായിരുന്നില്ല. സൂക്ഷിച്ചു വ്യാപാരം ചെയ്തില്ലെങ്കിൽ നഷ്ടം പറ്റും. എന്നിട്ടും സുലൈമാൻ ലാഭമുണ്ടാക്കി. ശ്രദ്ധയും ഇടപാടിലുള്ള മര്യാദയുമാണ് അയാളെ രക്ഷപ്പെടുത്തിയത്. പതുക്കെപ്പതുക്കെ രണ്ടുമൂന്നു നല്ല കമ്പനികളെക്കൂടി പിടികിട്ടി. അതോടെ ബാങ്കിലെ സംഖ്യ കനം കൂടുകയുംചെയ്തു.

1936–’37 കാലത്തേക്ക് അയാൾക്കൊരു സ്ഥിതിയായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. സ്വന്തം പറമ്പും വീടുമായി. മരത്തടിക്കച്ചവടത്തിൽ ചെറിയൊരു പങ്കാളിത്തവും. വീട്ടിൽ സമൃദ്ധിയുടെ പുളപ്പുണ്ടായിരുന്നില്ല. മകൾക്കു മൂന്നു കൂട്ട് ഉടുപ്പുവരെ ഖദീജ അനുവദിച്ചിരുന്നു. പൊന്നിൻപണ്ടങ്ങൾ കുറച്ചു തീർപ്പിച്ചു. മൂത്ത മകൻ സ്കൂളിൽ പോകും. അത് സുലൈമാൻറെ ആജ്ഞയായിരുന്നു. രണ്ടാമത്തെ മകൻ ആദ്യത്തേവനെ അനുഗമിച്ചു.

അപ്പോഴും ചായപ്പീടിക നിലനിന്നു. ആ കച്ചവടം മതിയാക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു സുലൈമാന്ന്. വേലക്കാരെ വെച്ചാണ് ഇന്നതു നടത്തുന്നത്. പക്ഷേ, കച്ചവടം തുടരണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു ഖദീജയ്ക്ക്. ആ പീടികയുടെ കടിഞ്ഞാൺ മുഴുവൻ കൈയിലമർത്തിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ട് ഖദീജ പറഞ്ഞു:

“ഇക്കുതിരേമ്മില് കേറീട്ടാ ഞമ്മള് ഇബ്ബ്യയീ ഒക്കെ ശ്രുറ്റീത്. ഇപ്പോബച്ച് അക്കുതിരേനെ ബിട്ടൂടാ.” അവൾ തുടർന്നു: “കടബേര് മറന്നൂടാ. മറന്നാല് മരം മുറിഞ്ഞു.”

ഇതു കേട്ടപ്പോൾ സുലൈമാൻ ഒന്നു പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു. അയാൾ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. നടക്കട്ടെ. അവൾക്കുവേണ്ടി എന്തെല്ലാം ചെയ്തിരിക്കുന്നു. കൂട്ടത്തിലിതും നടക്കട്ടെ.

അന്നു വൈകുന്നേരം കമ്പനിക്കണക്കൊക്കെ ശരിപ്പെടുത്തിയതിന്നു ശേഷം സുലൈമാൻ പുറത്തേക്കിറങ്ങി. കടുപ്പമുള്ള ഒരു ചായ കുടിച്ചു തടിയാന്നു വിയർത്തപ്പോൾ കടപ്പുറത്തൊന്നു നടന്നുവരാമെന്നു കരുതി. അയാൾ നടക്കുമ്പോൾ തലയിൽക്കെട്ടിയ കസവുമുണ്ടിൻറെ തലപ്പു കാറ്റിൽ പാറിക്കളിച്ചു. താളത്തിൽ നടന്നുപോകുന്ന ഒരു പൂവൻകോഴിയുടെ മട്ടുണ്ട് അയാൾക്ക്.

ചുകന്നുവീർത്ത സൂര്യൻ കടലിന്നടിയിലേക്കു താഴുകയാണ്. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ മുഖം കരുവാളിക്കുന്നു. ഇരുട്ടു ചുറ്റും പതുക്കെ തഴച്ചു

കൂടുന്നു. എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു വിഷാദം സുലൈമാൻറെ ഹൃദയത്തിലേക്കു കടന്നുവന്നു. കാരണമൊന്നുമില്ല. ഒരു ദുഃഖം. സുഖത്തിൻറെ ഏതു പിച്ചകക്കാട്ടിലും അടിയിലൊരു വിഷഫണം ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്നുണ്ടോ? അയാൾ അതിനെപ്പറ്റി ഏറെനേരം ആലോചിക്കാതെ കടലോരത്തിലൂടെ വടക്കോട്ടു വെച്ചടിച്ചു. കാലിന്നടിയിൽ പൂഴി കിടന്നു കുഴയുകയാണ്.

കുറെ ദൂരം നടന്നപ്പോൾ കടലിന്നഭിമുഖമായി ഒരിടത്തിരുന്നു. അവിടെ വിജനമാണ്. ദൂരെ വല ശരിപ്പെടുത്തുന്നവരുടെ രൂപങ്ങൾ, മങ്ങിയ നിഴൽപോലെ കാണാം. എന്തിനേ അയാൾ അവിടെയിരുന്നതെന്നു നിശ്ചയമില്ല. കൂടക്കൂടെ ഏകാന്തതയുടെ ഗുഹയ്ക്കുള്ളിൽ പോയി തന്നെത്തന്നെ നോക്കിക്കാണാനുള്ള സഹജാവബോധമെന്നതിലധികം ഒന്നും പറയാനില്ല. ചുറ്റും നോക്കി. അടുത്തുതന്നെ ഒരു തോണി ചെരിച്ചിട്ടുണ്ട്. അത് കടലിൽ ഒരു സമരം നടത്തി തിരിച്ചുവന്നു ക്ഷീണിച്ചുകിടക്കുന്ന തുപോലെയുണ്ട്. അതിന്മേൽ ഒരു ചെറുക്കൻ വിശ്രമിക്കുന്നു. നിഴൽപോലെയേ കാണാനുള്ളു. അവൻ ബാപ്പ കടലിൽനിന്നും വരുന്നതും പ്രതീക്ഷിച്ചിരിക്കുകയാവും. പ്രതീക്ഷിച്ചിരിക്കുവാൻ മുതിർന്ന മക്കളുള്ള അച്ഛന്മാരെപ്പറ്റി ഒരുനിമിഷം ആലോചിച്ചു. അതോടൊപ്പം അസുഖകരങ്ങളായ അനേകം ചിന്തകൾ മനസ്സിലേക്ക് അടിച്ചുകയറി. അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'ഈ കടലിലെ തിരകളും ആലോചനകളും അവസാനിക്കലില്ല.' എന്നിട്ടു കടൽത്തിരകളെപ്പറ്റി നിർബന്ധപൂർവ്വം ചിന്തിച്ചു. ഇരുട്ടു കൂടുന്നതിന്നൊപ്പം തിരത്തലപ്പുകളിലെ വെള്ളിലെയ്സുകൾ തെളിഞ്ഞുവരികയാണ്. ഈ കളിയും ചിരിയും കിടന്നുരുളലും തുടങ്ങിയിട്ടു കാലമെത്രയായി! മനുഷ്യരക്കൊൾ മുമ്പുണ്ട് ഈ കടല് എന്നോർക്കുന്നുണ്ടോ? മനുഷ്യരൊക്കെ ചത്തുകെട്ടുപോയാലും ഈ തിരകൾ അലറും. ഉരുളും. ആകാശവും ഭൂമിയും അടുത്തുകൂടുന്നതുപോലെ അയാൾക്കു തോന്നി.

അയാൾ ഒരിക്കൽക്കൂടി ചുറ്റും നോക്കി. ഇരുട്ടു വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. തോണിയിലിരിക്കുന്ന നിഴൽ ഒന്നനങ്ങി. സുലൈമാൻ ശ്രദ്ധിച്ചു. അതു പതുക്കെ കടലിന്നടുത്തേക്കു നീങ്ങുന്നു. ആശങ്കാജനകമായ വിധത്തിലായിരുന്നു നടത്തം. നിഴൽ കടലിലേക്കിറങ്ങുകയാണ്. തിരകൾ കാലിൽ വന്നടിക്കുന്നുണ്ടാകും. പെട്ടെന്നു നിന്നു. ഒരു നിമിഷം എടുത്തൊരു ചാട്ടം. അതോടെ സുലൈമാൻറെ പെരുവിരലിൽനിന്ന് ഒന്നു പതച്ചുകയറി. അയാൾ കുതിച്ചെഴുന്നേറ്റ് ഓടിച്ചെന്നു കൂടെച്ചാടി.

തിരമാലകൾ അലറിപ്പാഞ്ഞുവന്നു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. മീതെ തെളിഞ്ഞുവരുന്ന നക്ഷത്രങ്ങൾ കൺതിരുമ്മിനോക്കുകയാണ്. ഒന്നും കാണുന്നില്ല. തിരമാലകൾ കിതയ്ക്കുന്ന മാറുമായി ഓടിയോടിവരുന്നു.

വീണുരുളുന്നു. ചിതറിപ്പോകുന്നു. നക്ഷത്രങ്ങൾ കൂടെക്കൂടെ കൺമിഴിച്ചു നോക്കി.

ഒന്നുമില്ല. ജലപ്പരപ്പിന്നു മുകളിൽ മനുഷ്യശിരസ്സൊന്നുമില്ല. എന്തിനാണ് സുലൈമാൻ കടലിലേക്ക് എടുത്തുചാടിയത്? വെള്ളത്തിലാണ്ടുപോകുന്ന ഒരു നിഴലിന്നു കൂട്ടുനില്ക്കാൻ അയാളോടാരു പറഞ്ഞു? രക്ഷപ്പെട്ടോളൂ! എന്നേ പ്രകൃതി പറയുന്നുള്ളൂ. രക്ഷിക്കൂ എന്ന് ആരാണ് പറയുന്നത്? ഇതൊന്നും അയാൾ ചിന്തിച്ചില്ല. സമയമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ആരും കല്പിച്ചുകൂട്ടി തുമ്മാറില്ലല്ലോ. അയാളുടെ ആത്മാവൊന്നു തുമ്മിപ്പോയി.

സർർ...ർ...ദ്ദീം...... തിരകൾ വീണ്ടും അലറി. കാറ്റാടിമരങ്ങൾക്കിടയിലൂടെ കാറ്റു തേങ്ങിക്കൊണ്ടുപോയി. വലക്കാർ അപ്പോഴും ഒരു വർത്തമാനം പറയുകയും തുന്നുകയുമാണ്. കൂട്ടത്തിൽ കല്ലുവെച്ച വലിയ മൂക്കുത്തിയുമായി കടലയ്ക്ക വില്ക്കാൻ വന്ന പെണ്ണിനോടു നേരമ്പോക്കുകൾ തട്ടിവിടുന്നുമുണ്ട്. ഒരുത്തൻ ചോദിച്ചു:

"രാജമ്മ, ഇജ്ജ് എത്തിര പെറ്റ്?"

"പെറ്റില്ല."

"പിന്നെ അനക്ക് എന്തിരുത്ത് പത്രാസാ? പത്രാസുള്ള പെണ്ണുങ്ങള് മാസം മാസം പെറൂലേ?"

ഒരു പൊട്ടിച്ചിരി ഉയർന്നു. കൂട്ടത്തിൽ രാജമ്മയും ചിരിച്ചു. രണ്ടു മാനം കടലയ്ക്കയളന്ന് ഒരുത്തൻറെ മടിയിലേക്ക് ഇട്ടുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നിട്ടു പരിഭവസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:

"ഞാൻ പോണ്."

വീണ്ടും കൂട്ടച്ചിരി. കടൽത്തിരകളും ഒപ്പം ചിരിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ബഹളമയമായ ആ കൂട്ടച്ചിരിക്കു മുകളിൽ ഒരു മനുഷ്യശിരസ്സു പൊന്തി വന്നു. ഒരു വലിയ മനുഷ്യൻ ചെറിയ മനുഷ്യനെ വലിച്ച് കരയ്ക്കു കയറ്റുകയാണ്. വലിച്ചുകയറ്റിയ ആൾ ചെറുപ്പക്കാരനെ കൈത്തണ്ടയിലെടുത്തു നടന്നു. കുഴയുന്ന മണലിലൂടെ അയാൾ ആടിയാടിക്കൊണ്ടു നടക്കുകയാണ്. വ ത്തുമ്പിൽനിന്നു കാല്പടത്തിന്മേൽ വെള്ളത്തുള്ളി ഇറ്റുവീഴുന്നത് അയാൾ അറിഞ്ഞു. നിരത്തിൽ കയറി ചുറ്റും നോക്കി. കവലയിൽ മങ്ങിയ, ചുവപ്പു വെളിച്ചവുമായി, പാതി ഉറങ്ങിയപോലെ ഒരു കുതിരവണ്ടി നില്ക്കുന്നു. അയാൾ വണ്ടിക്കാരനെ വിളിച്ചു. വണ്ടി നീങ്ങി എത്തി. കൈയിലെടുത്ത മനുഷ്യനെ വണ്ടിയിലേക്ക് കയറ്റി. താനും കയറിയിരുന്നിട്ട് പറഞ്ഞു:

"കല്ലായിലേക്ക്."

വണ്ടിനീങ്ങി. ചെറുപ്പക്കാരൻറെ മുഖത്തു തങ്ങിയിരുന്ന വെള്ളം വടിച്ചു കളഞ്ഞു. സ്വന്തം ഉടുതുണികൊണ്ട് ആ ശിരസ്സു തുടച്ചു. എന്നിട്ട്

നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. ഇഴഞ്ഞിഴഞ്ഞാണ് വണ്ടി പോകുന്നതെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. അയാൾ മന്ത്രിക്കുന്ന സ്വരത്തിൽ വണ്ടിക്കാരനെ ഉപദേശിച്ചു:

"ഒന്നു തെളിച്ചുവിട്, പ്രസൻറ് തരണ്ട്."

ചമ്മട്ടി ഒന്നുരണ്ടു തവണ ശബ്ദിച്ചു. വണ്ടി ഉണർന്നുപാഞ്ഞു.

കല്ലായിലെത്തിയപ്പോഴേക്കും ചെറുപ്പക്കാരൻ കൺമിഴിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. പക്ഷേ, എഴുന്നേറ്റു നടക്കാൻ വയ്യാ. വലിയ മനുഷ്യനും വണ്ടിക്കാരനും കൂടി ചെറുപ്പക്കാരനെ താങ്ങി അകത്തു കൊണ്ടുപോയി കിടത്തി. വ ം മാറ്റി. കുറെ ചൂടുകാപ്പി കൊടുത്തപ്പോൾ, അയാളുടെ മുഖത്തു ജീവൻ വീണു.

"കുട്ടി ആരാണ്?"

അതിന്നു ചെറുപ്പക്കാരൻ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"എന്തിരുത്താച്ചാലും പറഞ്ഞോ മോനേ!" അടുത്തു നിന്നിരുന്ന ീയാണ് പറഞ്ഞത്. ചെറുപ്പക്കാരൻ ആ ീയെ തുറിച്ചുനോക്കി. അവരുടെ ശിരസ്സിൽനിന്നു കാവിനിറത്തിലൊരു പുഴയൊഴുകിവരുന്നുണ്ടോ? ഒന്നുകൂടി ഊന്നിനോക്കി. ആ ീ തലയിൽ തട്ടനിട്ടിരിക്കുന്നു.

അയാൾ രണ്ടുപേരെയും മാറിമാറി നോക്കി. എന്നിട്ട്, കൈകുത്തി എഴുന്നേറ്റിരുന്നു.

"ഞാൻ പോകട്ടെ?"

"പോകാം. പക്ഷേ, കുറച്ചു കഴിഞ്ഞിട്ട്."പുരുഷനാണുപദേശിച്ചത്.

"ഇപ്പോ പോണം."

"ചാകാനാണെങ്കിൽ ഞാൻ ഇതിലും നല്ല വഴി കാട്ടിത്തരാം." സുലൈമാൻറെ ശബ്ദം പരുഷമായിരുന്നു. ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ ഒന്നു ഞെട്ടി. സുലൈമാൻ ആജ്ഞാപിച്ചു:

"കിടക്കവിടെ."

ചെറുപ്പക്കാരൻ കിടന്നുപോയി.

"ഇനി ചോദിച്ചതിന് ഉത്തരം പറയൂ."

"എന്താണ്?"

"പട്ടിണികൊണ്ടാണോ?"

"അല്ല."

"രോഗംകൊണ്ടാണോ?"

"അതു പിന്നെ--" ഒന്നു പരുങ്ങിയിട്ട് അയാൾ തുടർന്നു: "അല്ല." സുലൈമാൻ ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ചിട്ടു ചോദിച്ചു:

"ചെറുപ്പംകൊണ്ടാണല്ലേ?"

ഉത്തരമുണ്ടായില്ല.

“രാജ്യം എവിടെയാണ്!”

ചെറുപ്പക്കാരൻ അതു പറഞ്ഞപ്പോൾ സുലൈമാന് ഒരു ഞെട്ടലുണ്ടായി. അതു പുറത്തു കാട്ടാതെ കഴിക്കാൻ യത്നിച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ ശാന്തമായി ചോദിച്ചു:

“കുട്ടിയുടെ പേരെന്താണ്?”

“വിശ്വനാഥൻ.”

പിന്നീട് ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. ഒന്നും പറഞ്ഞതുമില്ല. ആ ഭാര്യയും ഭർത്താവും എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

രണ്ട്

ചരിത്രം ആവർത്തിക്കുന്നു. ആവർത്തിച്ചു പെരുകുന്നു. സീസർ പ്രപഞ്ചത്തെ ഒരുവട്ടംവലം വെച്ചു നെപ്പോളിയനായും നെപ്പോളിയൻ ഹിറ്റ്ലറായും വരുന്നു. സംഖ്യയുടെ സ്ഥാനങ്ങൾ വർദ്ധിക്കുന്നു-- ഇടത്തുവശത്തു പൂജ്യങ്ങൾ ചേർത്തിട്ട്. അങ്ങനെ അനേകം പൂജ്യങ്ങൾ ഇടത്തുവശത്തു ചേർക്കുമ്പോൾ പ്രപഞ്ചം ഒരു നേരമ്പോക്കു കാണിക്കുന്നു. വലത്തുവശത്ത് ഒരു പൂജ്യം. ബനിയൻ ദിവാൻജിയാകുമ്പോഴും പൂജ്യം ഇടത്തുവശത്തുതന്നെ. വലത്തുവശത്തു ചേർക്കുമ്പോൾ ഒരു ഗാന്ധി ഉണ്ടാകുന്നു. ഇതു സാധാരണമല്ല. ദിവസവും വിപ്ലവമുണ്ടാകുന്നില്ല.

രാധയെ സ്റ്റേഷൻപ്ലാറ്റ്ഫോമിൽവെച്ചു കണ്ടപ്പോൾ വിശ്വത്തിൻറെ ജീവിതത്തിൽ ഒരു പൂജ്യവുംകൂടി ചേർന്നു. ഇടത്തുവശത്തുതന്നെ. പക്ഷേ, അയാൾ ഒരു മഹാവിപ്ലവം നടക്കുന്നുവെന്ന മട്ടിലാണ് അതിനെ നേരിട്ടത്. ആകെ അമ്പരന്നുപോയി. റെയിൽവേമൈതാനത്തിലെ നിഴൽ പരന്ന ഒരു സ്ഥലത്ത് ഇരിക്കുകയായിരുന്നു. കുറെ ദിവസമായി നിലത്തിരിക്കുവാനാണ് ഇഷ്ടം. ആത്മാവിലേക്ക് തലതിരുകിക്കൊണ്ടുള്ള ആ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് അവനെ ഉണർത്തിയതു വണ്ടിയുടെ ശബ്ദമാണ്. ശബ്ദവും വെളിച്ചവുംകൊണ്ടാണ് എല്ലാ വണ്ടികളും. ശല്യം! അത് ഏകാന്തതയെയും നിഴൽപ്പരപ്പിനെയും കീറിമുറിക്കുന്നു. വിശ്വം ഞെട്ടി. തലയുയർത്തി നോക്കി. വെളിച്ചത്തിൻറെ ഘോഷയാത്ര കടന്നുവരുന്നു. പക്ഷേ, അതു കടന്നുപോവുകയും ചെയ്യും. വിശ്വം വിചാരിച്ചു. വണ്ടി എവിടെയും ഉറച്ചുനില്ക്കില്ല. ഭാഗ്യം!

വണ്ടി പ്ലാറ്റ്ഫോമിലേക്കു കടന്നുനിന്നു. ആളുകൾ ഇറങ്ങി പലവഴിക്കുപോയി. എത്ര മനുഷ്യരാണ്, എന്തു തിരക്കാണ്! ഇവർക്കൊക്കെ എന്തു ധൃതിയാണ്! ഈ കാണുന്ന മനുഷ്യർക്കൊക്കെ സുഖമാണോ? സുഖിക്കുന്നില്ല, സുഖമന്വേഷിക്കുകയാണെന്നു തോന്നുന്നു.

എന്തോ ഒന്ന് എത്തിപ്പി ടിക്കാൻ പോകുന്നതുപോലെയാണ് ആളുകളുടെ പാച്ചിൽ. എന്തെത്തിപ്പിടിക്കാൻ? ശൂന്യതയെ പിടിച്ചടക്കാനുള്ള ത്വരിതപ്രയാണം. ആരുംഇതൊന്നും അറിയുന്നില്ലെന്നോ? മനുഷ്യഹൃദയത്തിനു കാണ്ടാമൃഗത്തിൻറെ തൊലിയാണോ? അനുഭവങ്ങളുടെ ചുട്ട അടിപോലും അറിയില്ലെന്നുവരുമോ? ഇങ്ങനെയൊക്കെ ആലോചിക്കാൻ വിശ്വനാഥൻ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. പക്ഷേ, വെളിച്ചം എപ്പോഴും പ്രപഞ്ചത്തെ ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്നു. ഇരുട്ടിൽ അവനവൻ മാത്രമേയുള്ളൂ.

ആളുകൾ ഓരോ വഴിക്കു പിരിഞ്ഞുപോവുകയാണ്. ഈ പിരിഞ്ഞുപോകുന്നവർ ഇനി എന്നെങ്കിലും കണ്ടുമുട്ടുമോ? താനും ഇതേവിധം ഒരു വണ്ടിക്കാണ് വന്നിറങ്ങിയതെന്ന് വിശ്വം ഓർത്തു. എന്തു വരവാണ് വന്നത്! അലറുന്ന ശബ്ദങ്ങൾ. തറയ്ക്കുന്ന നിറങ്ങൾ. ഉരസലുകൾ, ഞെരക്കങ്ങൾ, ചാട്ടവാറടികൾ ഇവയുടെ ഒരു കോലാഹലമായിരുന്നു ഹൃദയത്തിൽ. അപശ്രുതിയോടുകൂടിയ ഒരു വാദ്യമേളം ഉച്ചസ്ഥായിയായി നില്ക്കുകയായിരുന്നു. വണ്ടി തന്നെയും വലിച്ചു പായുകയാണ്. പക്ഷേ, താൻ പായുന്നുവെന്നാണ് തോന്നിയത്. ദൂരെനിന്ന് ഒരു ശബ്ദം അയാളോടു കൂടെക്കൂടെ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു:

"നീ ഒരു ശൂന്യതയാണ്. നീ ഒരു തൊണ്ടാണ്."

ഞെട്ടിക്കുന്ന ആ ശബ്ദം ചെവിയിൽ കിടന്നലറുന്നു. ആ ശബ്ദംപോലെ ഒരു പ്രപഞ്ചസത്യമില്ലെന്നും അപ്പോൾ തോന്നിയിരുന്നു. അതു വർദ്ധിച്ചു വർദ്ധിച്ചു വന്നു. വണ്ടിയിറങ്ങിയിട്ടും അതു നിന്നു. എങ്ങോട്ടു പോകണമെന്ന ഒരു സംശയവും അവനു തോന്നിയില്ല. അവൻ വടക്കോട്ടും പടിഞ്ഞാട്ടുമായി നടന്നു. അവനെ കണ്ട ആളുകൾ എന്തു വിചാരിച്ചിട്ടുണ്ടാവും? കുടിയനാണെന്ന് ഓർത്തിരിക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ ഭ്രാന്തൻ. അങ്ങനെയൊക്കെ വിചാരിച്ചെങ്കിൽ തെറ്റില്ല. താൻ നടക്കുകയാണെന്നുപോലും അറിഞ്ഞില്ല. ഒരു കാറ്റു മൂളിമൂളിയങ്ങനെ പോകുന്നു. അത്ര മാത്രം. അപ്പോഴും ആ ശബ്ദം മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു: "നീ ശൂന്യതയാണ്, നീ ഒരു തൊണ്ടാണ്."

"എന്നെ തൊണ്ടാക്കിയതാണ്." അവൻ തിരിഞ്ഞു ശൂന്യതയിലേക്കു നോക്കി പറഞ്ഞു.

"പക്ഷേ, നീ മരിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഒരു പ്രേതമായി നടക്കരുത്."

"ഞാൻ പിന്നെ എന്തു ചെയ്യണം?"

"നിന്നെ മായ്ച്ചുകളയുക!" തികച്ചും വ്യക്തമായിരുന്നു ആ ശബ്ദം. അതൊരു യുക്തിയായിത്തോന്നി. പിന്നെ താനില്ല. ദുഃഖവുമില്ല. മായ്ച്ചു കളയുക, മായ്ച്ചുകളയുക -- ആ ശബ്ദം അലറി. തോണിപ്പുറത്തുനിന്ന് എഴുന്നേല്പിച്ചു. മരണത്തിൻറെ തിരമാലകളിലേക്കു സ്വയം

തിരുകിക്കൊടുക്കാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചു. അതൊരു ദുഃഖകരമായ അനുഭവമായി തോന്നിയില്ല . സ്വല്പം ശ്വാസംമുട്ടലുണ്ട്. പക്ഷേ, ജയിൽചാടുന്ന തടവുപുള്ളിയുടെ കിതപ്പിനക്കൊൾ അധികമായി ഒന്നുമില്ല. വിങ്ങുകയാണ്. വീണ്ടും വീണ്ടും വിങ്ങുകയാണ്. ആ നിമിഷം ഇങ്ങോട്ടു വന്നെങ്കിൽ! അപ്പോഴേക്കാണ് ഒരു കൈ തന്നെ കടന്നു പിടിച്ചത്. പിന്നെ ഒന്നും ഓർമ്മയുണ്ടായിരുന്നില്ല. ബോധം വന്നപ്പോൾ അടുത്തുനില്ക്കുന്ന മനുഷ്യരെയൊക്കെ അടിച്ചു ചമ്മന്തിയാക്കാൻ തോന്നി. പക്ഷേ, സുലൈമാനെ എതിർക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. എന്തുകൊണ്ടു കഴിഞ്ഞില്ല? ആ സമയത്ത് അത്രയധികം ഉപദേശങ്ങൾ തന്നതു മറ്റാരെങ്കിലുമായിരുന്നെങ്കിൽ, അവനെ കൊന്നേനെ. ഉപദേശംകൊണ്ട് എന്നെ കൊല്ലല്ലേ ഞാൻ വെള്ളത്തിൽ ചാടി ചത്തോട്ടെ എന്ന് അവൻ ആർത്തുവിളിക്കുകയെങ്കിലും ചെയ്യേനെ. പക്ഷേ, സുലൈമാൻറെ ആർദ്രമായ ആ കണ്ണുകളിലേക്കും നരകയറുവാൻ തുടങ്ങിയ ആ ശിരസ്സിലേക്കും നോക്കിയപ്പോൾ എന്തോ എതിർപ്പുകൾ അസ്തമിച്ചു. നീ തോറ്റു. ഇനി അയാൾ നിന്നെ വിടുകയില്ല എന്ന് അകത്തുനിന്ന് എന്തോ മുരണ്ടു. വാസ്തവം, അയാൾ എന്തൊരു ഇന്ദ്രജാലംകൊണ്ടാണ് തന്നെ ബന്ധിച്ചുകളഞ്ഞതെന്ന് വിശ്വനാഥൻ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. സുലൈമാൻ തൻറെ ചുമലിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ ഇപ്പോഴും ഓർമ്മയുണ്ട്. അതിങ്ങനെയായിരുന്നു:

"നീ ചെയ്തതൊരു തെറ്റല്ല കുട്ടീ! ഒരിക്കലെങ്കിലും മരിക്കാൻ തോന്നിയിട്ടില്ലാത്ത മനുഷ്യരുണ്ടാവില്ല. എനിക്കും തോന്നിയിട്ടുണ്ട്. ഞാൻ അന്ന് ഇത്രയും ദൈവവിശ്വാസിയായിരുന്നില്ല. എന്തെങ്കിലുമൊന്നു വിശ്വസിക്കാനില്ലെങ്കിൽ മനുഷ്യരൊക്കെ മരിച്ചുപോവും. ഒന്നു തലനിവർത്തി നോക്കു! വിശ്വസിക്കാവുന്ന പലതും ഈ ലോകത്തിലുണ്ട്. അതിരിക്കട്ടെ, ചൂടുവെള്ളമുണ്ടാക്കിയിട്ടുണ്ട്. ഒന്നു കുളിക്കു. ഭക്ഷണം കഴിക്കു. ദൈവം നിനക്കു നല്ലതു തോന്നിക്കട്ടെ!" പരുക്കൻ സ്വരത്തിലുള്ള ആ സംഭാഷണം ഉള്ളിൽത്തട്ടുന്നതായിരുന്നു. ആ സന്ദർഭത്തിൽ വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിൽ അതു കുത്തിത്തറയ്ക്കുകതന്നെ ചെയ്തു. എന്തിനാണ് അയാൾ അതൊക്കെ ചെയ്തത്? അയാൾ തനിക്കു ഭക്ഷണവും പാർപ്പിടവുമുണ്ടാക്കിത്തരുന്നു. തനിക്കു സുഖമെന്നു തോന്നുന്നതെല്ലാം ചെയ്യാൻ ഒരുങ്ങുന്നു. ഇക്കഴിഞ്ഞ പതിനഞ്ചു ദിവസമായി താൻ അറിയാതെതന്നെ ആ മനുഷ്യൻ തൻറെ ഒരു രക്ഷിതാവായിരിക്കയാണ്. വൈചിത്ര്യശൂന്യങ്ങളായ ആ ദിവസങ്ങൾ ഒരു ദിവസംപോലെയേ തോന്നുന്നുള്ളു. അദ്ദേഹം ഇപ്പോഴും തൻറെ പ്രവൃത്തികളിൽ ഒരു കൺവയ്ക്കുന്നു. തലേന്നു വൈകുന്നേരം

പുറത്തേക്കിറങ്ങി നടക്കുമ്പോൾ അയാൾ പറഞ്ഞു: "പോയ്ക്കോ. ഒന്നു ചുറ്റിയടിച്ചുവാ... ഇനി നിന്നെ പേടിക്കാനില്ല."

എന്തുകൊണ്ടങ്ങനെ പറഞ്ഞു? മരണം എപ്പോഴും ഒരാൾക്കു കൈയെത്തിപ്പിടിക്കാവുന്നേടത്തല്ലേ? പെട്ടെന്നാണ് അയാളുടെ ദൃഷ്ടികൾ നിറവെളിച്ചം പൊഴിയുന്ന പ്ലാറ്റ്ഫോമിൽ ഒരു ീ പതുങ്ങിക്കൊണ്ടു നിലക്കേന്നടത്തേക്ക് എത്തിയത്. അയാൾ ഒന്ന് ഊന്നിനോക്കിപ്പോയി. ആര്? ആര്? ഒരായിരം ശബ്ദത്തിൽ ആരൊക്കെയോ ചെവിയിൽ ക്കുക്കിളിച്ചു. ശാന്തനായപ്പോൾ ഒന്നമർന്നുനോക്കി. രാധയാണ്!

മറ്റെന്തും വിശ്വനാഥൻ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. മരണംപോലും. പക്ഷേ, രാധയെ ആ സന്ദർഭത്തിൽ ആ സ്ഥലത്തുവെച്ചു കാണുമെന്ന് അയാൾക്കു വിശ്വസിക്കാൻ പ്രയാസമായിരുന്നു. അയാൾ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു പോയി. എന്നിട്ട് അങ്ങനെത്തന്നെ നിന്നു. ആദ്യത്തെ അമ്പരപ്പ് തീർന്നപ്പോൾ ഇങ്ങനെയാണ് തോന്നിയത്: 'പോയ്ക്കോട്ടെ, ഞാനിപ്പോൾ നേരിടേണ്ടാ.' എങ്കിലും അവർ എന്തു ചെയ്യാൻ പോകുന്നുവെന്നു നോക്കിനിന്നു. രാധ മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടും ഒന്നു നോക്കി. എന്നിട്ട്, പതുക്കെ നീങ്ങാൻ തുടങ്ങുകയാണ്. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിൽ എന്തോ ഒന്നു പൊട്ടിവിരിഞ്ഞപോലെ തോന്നി. മനുഷ്യൻറെ മൂന്നാം തൃക്കണ്ണു തുറക്കുന്ന സമയമായിരുന്നു. അതു സ്വന്തം ഹൃദയത്തിലേക്കു തീപ്പൊരി ചിതറി. അകത്തുനിന്നു 'നന്ദികെട്ടവനേ' എന്ന് ആരോ വിളിക്കുകയാണ്.

അവനെ ഭൂമിയിലേക്കു കൊണ്ടുവന്ന് ഒരു ഇരുക്കാലിയായി സഞ്ചരിക്കാൻ അനുവദിച്ച മനുഷ്യൻറെ മകളാണത്. എന്നല്ല, രാധയും താനുമായി കഴിച്ചുകൂട്ടിയ കുട്ടിക്കാലം മുഴുവൻ ഉള്ളിലേക്ക് ഓടിവന്നു. അവൻ ആ ഗൃഹം വിട്ടതിന്നുശേഷം മൂന്നാമത്തെ തവണയാണ് രാധയെ കാണുന്നത്. ഒരിക്കൽ ഒരുത്സവസ്ഥലത്തുവെച്ച്, അന്നും കണ്ടില്ലെന്നു നടിക്കാനാണ് ആദ്യത്തെ പ്രേരണയുണ്ടായത്. പക്ഷേ, അവൻ ചെന്നു കണ്ടു. എത്ര ആഹ്ലാദത്തോടെയാണ് രാധ അവനെ സ്വീകരിച്ചത്! എന്തും ക്ഷമിക്കുന്ന അവൾ ഭൂമിതന്നെയാണ്. 'ഞാൻ വീട്ടിലേക്ക് വരാം.' അന്ന് വിശ്വം പറഞ്ഞു. 'വേണ്ടാ. വിശ്വമെങ്കിലും മര്യാദയ്ക്കു പിഴച്ചുകൊള്ളൂ. നിന്നെ ഈശ്വരൻ രക്ഷിച്ചതാണ്.'

അതു കേട്ടപ്പോൾ കണ്ണീർ വന്നുപോയി. പക്ഷേ, അവൻ തിരിച്ചുപോന്നു. രണ്ടാമതും അവളെ കാണുകയുണ്ടായി. അതു നമ്പിടിവീട്ടിൽ നിന്നു മടങ്ങിപ്പോകുമ്പോഴാണ്. അന്നും വഴിമാറി നടക്കാനാണ് ആദ്യം തോന്നിയത്. എന്നിട്ടും നേരിട്ടു.

"സുഖംതന്നെയല്ലേ വിശ്വം?" എന്നു പുഞ്ചിരി പൊഴിച്ചുകൊണ്ടുള്ള ആ ചോദ്യം സ്വല്പം അമ്പരപ്പിക്കുന്നതായിരുന്നു. ഒരു കുറ്റവാളിയെപ്പോലെയും

ഭീരുവെപ്പോലെയും താൻ അന്നും തിരിച്ചുപോവുകയാണുണ്ടായതെന്ന് വിശ്വം ഓർത്തു. ഏകാന്തമായ ആ നിമിഷങ്ങളിൽ ആറു നാഴിക അകലെ കിടക്കുന്ന ആ വീടിനെപ്പറ്റി അവൻ ചിന്തിച്ചുപോയിട്ടുണ്ട്. 'അന്നു ഞാനൊരു കുട്ടിലായിരുന്നു.' വിശ്വം സ്വയം പിറുപിറുത്തു: 'ഇന്ന് എനിക്കൊന്നിനെയും പേടിക്കാനില്ല. ഞാനൊരു മനുഷ്യനാണ്.' അയാൾ നേരേ രാധയുടെ അടുത്തേക്കു നടന്നുചെന്നു.

'വിശ്വം!' എന്നു വിളിച്ചപ്പോൾ രാധയുടെയും തൊണ്ട അടഞ്ഞു പോയി. പിന്നെ ഒരക്ഷരം ഉരിയാടുവാൻ അവളെക്കൊണ്ടു കഴിഞ്ഞില്ല. എളുപ്പത്തിൽ നനയാത്ത ആ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പിപ്പോയി.

"രാധേ, നീ എങ്ങോട്ടു പോകുന്നു?"

എങ്ങോട്ടുമില്ലെന്ന അർത്ഥത്തിൽ അവൾ തല വിലങ്ങനെയാട്ടി. പിന്നെ എന്താണ് ചോദിക്കേണ്ടതെന്ന് വിശ്വനാഥനും അറിഞ്ഞുകൂടാ. ആ നിമിഷത്തിൽ ഏതു വാക്കും അർത്ഥശൂന്യമായിരുന്നു. രണ്ടുപേരും പരസ്പരം നോക്കി നിന്നു.

"വരൂ!" വിശ്വം പറഞ്ഞു.

രാധയും ഗോപാലകൃഷ്ണനും വിശ്വത്തെ പിൻതുടരുകയുംചെയ്തു.

റെയിൽവഴി പിടിച്ചുകൊണ്ട് അവർ തെക്കോട്ടു നടന്നു. എങ്ങോട്ടാണ് പോകുന്നത് എന്ന് രാധ ചോദിച്ചില്ല; വിശ്വം പറഞ്ഞതുമില്ല. അവൾ ഒന്നും നോക്കിയില്ല, ഒന്നും കണ്ടതുമില്ല. അസഹ്യമായവിധത്തിൽ എല്ലാ വക്കിലും വെളിച്ചമുണ്ടെന്നുമാത്രം അവൾ മനസ്സിലാക്കി. "വിശ്വത്തെ കണ്ടതു ഗുരുത്വമായി." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു. വിശ്വം ഒന്നു മൂളുകമാത്രം ചെയ്തു. വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദം.

അടുത്തുനിന്നു കേട്ട കുട്ടികളുടെ കലമ്പൽ അവളുടെ ശ്രദ്ധയാകർഷിച്ചു. പുറം റെയിലിന്മേൽ കുഴിച്ചിട്ട ഒരു വണ്ടിപ്പെട്ടിക്കു ചുവട്ടിൽ ഒരു കുടുംബം. ആറു വയസ്സായ ഒരു പെൺകുട്ടി. മൂന്നു വയസ്സായ ഒരാൺകുട്ടി. ആറുമാസം ചെന്ന ഒരു കൊച്ചുകുട്ടി. കുട്ടികളെല്ലാം അമ്മയുടെ മാറിലേക്ക് തല ചായ്ച്ചുകൊണ്ടാണ് കിടക്കുന്നത്. അമ്മ ഉറങ്ങുകയാണ്. കൊച്ചുകുട്ടി അപ്പോഴും ആ ഉണക്കമുല ചപ്പിക്കൊണ്ടു കിടക്കുന്നു. കുട്ടികളെയെല്ലാം മുലകുടിക്കാൻ അനുവദിച്ചുകൊണ്ട് വെണ്ണീറ്റിൻകുഴിയിൽ കിടക്കുന്ന ഒരു ചെത്തിലപ്പട്ടിയുടെ മട്ടുണ്ടായിരുന്നു ആ ീക്ക്, ആ അമ്മയ്ക്ക്. രാധ ഒന്നങ്ങോട്ടു നോക്കി. കൺതിരിച്ചുകളഞ്ഞു. പത്തടികൂടി നടന്നില്ല. മറ്റൊരു കുടുംബം. ഭക്ഷണം പാകംചെയ്യുകയാണ്, അടുപ്പത്ത് ഒരു കലത്തിൽ എന്തോ കിടന്നു തിളയ്ക്കുന്നു. തീയ്ക്കു ചുറ്റുമായി അച്ഛനും അമ്മയും മക്കളും വട്ടമിട്ടിരിക്കുന്നു. ഒരു ഭീകരനിശ്ശബ്ദത അവിടെ തങ്ങിനിന്നു. കുത്തിത്തറയ്ക്കുന്ന ദുർഗ്ഗന്ധവും ആ പ്രദേശത്തുനിന്നു പൊന്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

പട്ടണത്തിലുള്ളവരെല്ലാം മാനംമര്യാദയോടുകൂടി ജീവിക്കുന്നവരാണ് എന്നായിരുന്നു രാധയുടെ ധാരണ. തുടർച്ചയായ ഈ കാഴ്ചകൾ അവളെ അത്ഭുതപ്പെടുത്തി. നിഴലും വെളിച്ചവും മാറിമാറി മുറിച്ചുകടന്നുകൊണ്ട്, അവർ മുമ്പോട്ടു പോയി. ഒരു റെയിൽവേ ഗേറ്റിന്നടുത്തെത്തിയപ്പോൾ വിശ്വം പടിഞ്ഞാട്ടു തിരിഞ്ഞു; അവളും. ഒരിടവഴിയും ഏതാനും ചെറ്റക്കുടിലുകളും പിന്നിട്ടു ചെന്നുകയറിയത് നല്ല ഒരു പൂമുഖത്തോടു കൂടിയ വീടിൻറെ ചവിട്ടുപടിയിലേക്കാണ്.

വിശ്വം വാതിൽ തുറന്നു.

"ആരാണത്!" ഉള്ളിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം.

ഒരു നിമിഷത്തിന് വിശ്വം മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"ആരാണത്!" വീണ്ടും ആ കനത്ത ശബ്ദം അകത്തുനിന്നു വിളിച്ചു ചോദിച്ചു.

"ഞാനാണ്––" വിശ്വം.

ഉടനെ മുറിയുടെ വാതിൽ തുറന്നു വിളക്കുമായി ദീർഘകായനായ ഒരു മനുഷ്യൻ അവരുടെ മുമ്പിലേക്ക് വന്നു. അയാൾ ചോദിച്ചു:

"എവിടേക്കു പോയിരുന്നു, കുട്ടീ? ഞാൻ കുറെ നേരമായി കാത്തിരിക്കുന്നു."

"വെറുതെ നടക്കാൻ."

വിശ്വനാഥനു പരുങ്ങലുണ്ടായിരുന്നു. രാധ വിളക്കു പിടിച്ചുനില്ക്കുന്ന ആ മനുഷ്യനെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. ദീർഘകായനായ ഒരു പരുക്കൻ മുസൽമാനാണ്!

'ഇങ്ങോട്ടു കയറി നില്ക്കൂ.' വിശ്വനാഥൻ പിമ്പോട്ടു നോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

"പിന്നെയാരാണ്?" പരുക്കൻ ശബ്ദം.

"നാട്ടുകാരാണ്."

ആ വിളക്കു മുമ്പോട്ടു നീങ്ങി. ആ മദ്ധ്യവയസ്കൻ ആഗതരെ ഒന്നു നോക്കി: ഒരു പെൺകിടാവും ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനും! ഒരു നിമിഷം. ആലോചിച്ചിട്ട് അയാൾ പറഞ്ഞു:

"അകത്തേക്കു കടന്നുനില്ക്ക്." ആ പരുക്കൻ ശബ്ദത്തിന് ആകാവുന്നത്ര മൃദുലതയോടെയാണ് അതു പറഞ്ഞത്.

അവരെല്ലാം മുറിയുടെ ഓരോ ഭാഗത്ത് ഇരിപ്പുറപ്പിച്ചു.

"ഇവരെ എനിക്ക് മനസ്സിലായില്ല."

"ഒരാളെ കാണാൻവേണ്ടി നാട്ടിൽനിന്നു വന്നതാണ്. സ്റ്റേഷനിൽ വഴിയറിയാതെ നില്ക്കുമ്പോൾ ഞാനിങ്ങോട്ടു കൂട്ടിയതാണ്." വിശ്വം ഒരു നുണ ഭംഗിയായി വിവരിച്ചു.

"ങാ–ഹാ!"

പരുക്കൻ മനുഷ്യൻറെ ദൃഷ്ടിയിൽ സന്ദേഹം കളിയാടിയതു നിഴലിൽ ആരും കണ്ടിട്ടുണ്ടായിരുന്നില്ല. അയാൾ തൻറെ താടി തടവിക്കൊണ്ടു സ്വല്പനേരം മിണ്ടാതിരുന്നു. ആരും സംസാരിക്കുന്നില്ല.

"ശരി, ഇവർക്കു വല്ലതും കഴിക്കണമല്ലോ. ചോറും കറിയും കൊടുത്തയയ്ക്കാം. വേറെ വല്ലതും വേണോ?" അയാൾ പെൺകുട്ടിയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"വേണ്ടാ." അവൾ മറുപടി പറഞ്ഞു.

"പിന്നെ, വിശ്വം," അയാൾ വിശ്വത്തിനുനേരെ തിരിഞ്ഞു: "വേണ്ട ഏർപ്പാടൊക്കെ ചെയ്തുകൊടുക്ക്, ഞാൻ ഇറങ്ങുന്നു..." അയാൾ മുട്ടിച്ചെരിപ്പിലേക്കു കാലു തിരുകിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു. ഒരു ചിന്താധീനനെപ്പോലെ അയാൾ പതുക്കെപ്പതുക്കെ നടന്നു.

ക്ടോം–ക്ടോം എന്ന ആ മുട്ടിച്ചെരിപ്പിൻറെ ശബ്ദം അകന്നകന്നു പോകുന്നതു ചെവിയോർത്തുകൊണ്ട് രാധ ചോദിച്ചു:

"ആരാ?"

"സുലൈമാൻക്കാ." വിശ്വം മറുപടി പറഞ്ഞു: "നല്ലൊരു മനുഷ്യൻ! അയാളാണ് എന്നെ..." പെട്ടെന്നു വാക്കുകൾ വിഴുങ്ങിക്കളഞ്ഞു.

"വിശ്വത്തിനെ?"

"രക്ഷിച്ചത്."

"വിശ്വം ഇവിടെ എന്തു ചെയ്യുന്നു?"

"താമസിക്കുന്നു."

"ജോലി?"

"ഒന്നുമില്ല."

"എന്തേ ഇവിടെ വരാൻ?"

"രാധ എന്തേ വന്നത്?"

"അവിടെ എനിക്കാരുമില്ല."

"എനിക്കും."

"ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ?"

"ഉണ്ട്. കൂടുതൽ ചോദിക്കരുത്."

"ഇല്ല." ഒരനുസരണയുള്ള കുട്ടിയെപ്പോലെ രാധ പറഞ്ഞു.

"രാധേ, ഇനി എന്തു ചെയ്യാൻ വിചാരിക്കുന്നു?"

"എനിക്ക്...എനിക്ക്..." അവൾ വിക്കിവിക്കി അവസാനിപ്പിച്ചു.

"മുഴുവൻ പറയൂ. എന്നെക്കൊണ്ട് എന്തെങ്കിലും സഹായംചെയ്യാൻ സാധിക്കുമെങ്കിൽ ഞാനതു ചെയ്യും."

"എനിക്ക് കുഞ്ഞിരാമനെ കാണണമെന്നുണ്ട്."

"കുഞ്ഞിരാമനെവിടെ?"

"ഈ പട്ടണത്തിലാണ്."

“എന്നുവെച്ചാൽ?”

“മേൽവിലാസം എൻറെ കയ്യിലുണ്ട്.”

അവൾ മടിയിൽനിന്ന് ഒരു കുറിപ്പെടുത്തു കൊടുത്തു. വിശ്വം അതിലേക്കു കണ്ണോടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“എനിക്ക് ഈ കമ്പനി അറിയില്ല. പക്ഷേ, സുലൈമാൻക്ക അറിയും. അയാൾക്ക് ഇവിടെയുള്ള എല്ലാ കമ്പനിയും അറിയും. ഒരുപക്ഷേ, എല്ലാ മനുഷ്യരെയും അറിയും. നാളെ ശരിപ്പെടുത്താം, പോരേ?”

“മതി.”

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ആ സംഭാഷണം ശ്രദ്ധിച്ചുവെങ്കിലും അയാൾക്കൊന്നും മനസ്സിലായില്ല. കുറെ വെറും വാക്കുകൾ തലയ്ക്കു മുകളിലൂടെ പാറിക്കളിച്ചുവെന്നേയുള്ളൂ. അവൻ അവിടെ കിടന്ന ഒരു പത്രമെടുത്തു നോക്കി.

വീണ്ടും ഒരു നിശ്ശബ്ദത. വിശ്വം ജാലകത്തിന്നടുത്തിട്ടിട്ടുള്ള ഒരു കട്ടിലിന്മേൽ തലയണയും ചാരി ഇരിക്കയാണ്. അയാൾ അതിൻറെ ഒരു പൊളി തുറന്നു വെളിയിലേക്കു നോക്കി. ആകാശത്തു നിറച്ചു നക്ഷത്രങ്ങളാണ്. ഭൂമിയിൽ അങ്ങിങ്ങായി വിളക്കുകളും. അങ്ങനെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതിനിടയിൽ, താൻ ഒരു ദ്വീപിലാണെന്നും അതു പതുക്കെ ചലിക്കുന്നുവെന്നും ഒരു തോന്നൽ. അയാൾ പെട്ടെന്നു തല തിരിച്ചുനോക്കി. രാധ അവിടെ അതേ ഇരിപ്പിൽത്തന്നെ. ചൈതന്യമെഴുന്ന അവളുടെ കണ്ണുകളിൽ ശോകച്ഛായ പതുക്കെ പരക്കുകയായിരുന്നു. വിശ്വം വിളിച്ചു: “രാധേ!”

“ഊം?”

“നിനക്കെന്നോടു പുച്ഛം തോന്നുന്നുണ്ടോ?”

“എന്തിന്?” അമ്പരന്ന ചോദ്യം.

“നിങ്ങളുടെ കഷ്ടപ്പാടിൽ ഞാൻ നിങ്ങളെ വിട്ടുപോന്നു. എന്നെ ഈ ഭൂമി കാണാൻ സമ്മതിച്ചവരെയൊക്കെ ഞാൻ വിസ്മരിച്ചു. ഞാൻ വല്ലാത്ത നീചത കാണിച്ചു.” ഒരു വേദന ആ വാക്കുകളിൽ തുളുമ്പി നില്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

“അതുകൊണ്ടെന്താ? വിശ്വത്തിനുംകൂടി കഷ്ടപ്പാട് അനുഭവിക്കാതെ കഴിഞ്ഞു.”

“പക്ഷേ...”

“ഉ–ം?”

“ഞാൻ കഷ്ടപ്പെടുകയായിരുന്നു ഭേദം.”

“വിശ്വം, നമ്മളൊക്കെ ആലോചിച്ചുറപ്പിച്ചിട്ടല്ല ഒരു കാര്യം ചെയ്യുന്നത്. ഓരോന്നങ്ങട്ടു വന്നുചേരുന്നു. ആർക്കും ആരോടും ദുഷ്ടത

കാണിക്കണമെന്നൊന്നുമില്ല. കഷ്ടപ്പാടാണ് നമ്മളെക്കൊണ്ട് ഒക്കെ ചെയ്യിക്കുന്നത്."

"അമ്മ എന്നെപ്പറ്റി വല്ലതും പറയാറുണ്ടായിരുന്നോ?"

"ഉണ്ട്. പക്ഷേ, മരിക്കാറായപ്പോൾ പിന്നെ ഒന്നിനെപ്പറ്റിയും ആരെപ്പറ്റിയും ചോദിക്കയുണ്ടായിരുന്നില്ല." വിശ്വം ദീർഘമായൊന്നു നിശ്വസിച്ചു.

"ഞാൻ എന്തിനാ ഓടിപ്പോയതെന്ന് എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. ഒരുപക്ഷേ, എനിക്കു ഭ്രാന്തായിരുന്നിരിക്കാം. അതേ, ഭ്രാന്തുതന്നെ..."

"കഴിഞ്ഞതു മറക്കൂ. ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ പറയുന്നതാണ് കാര്യം."

"ആര്?"

"നമ്മുടെ അയൽപക്കത്തുണ്ടായിരുന്നില്ലേ, ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ? അവരുടെ കോഴിമുട്ടയെടുത്തു മുളപ്പിക്കാൻ വെച്ചതൊക്കെ മറന്നോ?"

"ഓഹോ! അവരിപ്പോഴുണ്ടോ?" ഒരാഹ്ലാദം വിശ്വത്തിൻറെ മുഖത്തു കളിയാടി.

"ഉണ്ട്. അവരെപ്പോഴും പറയും, മറക്കാൻ കഴിയാഞ്ഞാൽ നമുക്കൊന്നും ജീവിക്കാൻ സാധിക്കില്ല എന്ന്."

"ശരിയാണ്." അതും പറഞ്ഞ് വിശ്വം വീണ്ടും ജാലകത്തിനുള്ളിലൂടെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു; രാധ മിണ്ടാതെ ഉത്തരീയത്തിൻറെ തലപ്പു തിരുപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടും. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പരസ്യങ്ങൾ നോക്കുകയാണ്.

മേലെ അമർന്ന ഭാരമൊന്നൊഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിൽ പുതിയ ചോദ്യചിഹ്നങ്ങൾ മുളയെടുത്തു. രാധ കുഞ്ഞിരാമനെ അന്വേഷിച്ചതു നന്നായി. തൻറെ നുണ സത്യമായല്ലോ. പക്ഷേ, എന്തിന് കുഞ്ഞിരാമനെ കാണുന്നു? അവർ തമ്മിലുള്ള ബന്ധം? കൊമ്പുകളോടും ചില്ലകളോടും കൂടിയാണ് ആ ചോദ്യം മനസ്സിൽ കിളിർത്തുയർന്നത്. ഒരു ബന്ധവുമില്ലാത്ത ഒരാളുടെ അടുത്തേക്ക്, ഈ രാത്രിസമയത്ത്, ഒരു ീ വരുമോ? വല്ല ബന്ധവുമില്ലെങ്കിൽ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കൊണ്ടുവരുമോ? എന്തോ ഒരു കെട്ടുപിണച്ചിൽ ഇതിന്നടിയിലുണ്ടല്ലോ! അവളെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നത് വിഡ്ഢിത്തമായോ? അവൾ അത്രയ്ക്കൊന്നും ആദരവ് അർഹിക്കുന്നില്ലെന്നുവരുമോ? എല്ലാം രാധയോടു തുറന്നു ചോദിച്ചാലോ എന്ന് ഒരു നിമിഷത്തേക്കു തോന്നി. എന്തു ചോദിക്കാൻ? സ്നേഹിക്കുന്നുണ്ടോ എന്ന് ചോദിക്കാം. സ്നേഹിക്കുന്നത് അപരാധമാണോ? വിഡ്ഢിത്തമാണെന്നുവരാം. ശൂന്യതയിലേക്കു മുതലക്കൂപ്പുകുത്തുകയാണെന്നുവരാം. എന്നാലും.....

ക്ടോം–ക്ടോം. അടുത്തടുത്തുവരുന്ന ആ മുട്ടിച്ചെരിപ്പിൻറെ ശബ്ദം അവനെ ആലോചനയിൽനിന്നുണർത്തി.

"വരുന്നു."

"ആര്?" രാധ ചോദിച്ചു.

"സുലൈമാനിക്കാ." വിശ്വം അതും പറഞ്ഞ് രാധയുടെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. എത്ര പാവപ്പെട്ട പെൺകിടാവ്!

സുലൈമാൻ ചോറും കറിയും ഒരു ചെറുക്കനെക്കൊണ്ട് എടുപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. രണ്ടു വിരിപ്പു താൻതന്നെ ഏറ്റിയിരിക്കുന്നു. വിശ്വം ഓടിച്ചെന്ന് ആ വിരിപ്പു വാങ്ങി താഴെ വെച്ചു: "ഇതു വേണ്ടായിരുന്നു."

"മനുഷ്യർക്ക് ഒരിടത്തു തടി സൂക്ഷിക്കണ്ടേ, കുട്ടീ?" സുലൈമാൻ ഒന്നു ചിരിച്ചു.

ഇലയിട്ട് രാധ വിളമ്പി. അവർ ഊണുകഴിച്ചു. സുലൈമാൻ ദൂരെ താടിയും തിരുമ്മിക്കൊണ്ടു നോക്കിയിരിക്കയാണ്. അവരുടെ ഊണു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, യാത്രപറയുകപോലും ചെയ്യാതെ അയാൾ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു.

"പോയോ?" വിശ്വം തലയുയർത്തി അന്വേഷിച്ചു.

അകന്നുപോകുന്ന മുട്ടിച്ചെരിപ്പിൻറെ ശബ്ദമാണ് ആ അന്വേഷണത്തിന് ഉത്തരം നല്കിയത്.

നടുക്കൊരു തളം. അപ്പുറത്തും ഇപ്പുറത്തും ഓരോ മുറി-- അങ്ങനെയാണ് ആ വീട്.

"അവിടെ കിടന്നോളൂ." വിശ്വം അടുത്ത മുറി ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് രാധയോടു പറഞ്ഞു. എന്നിട്ട് ഗോപാലകൃഷ്ണനോടുകൂടി സ്വന്തം മുറിയിൽ പോയി വാതിലടച്ചു കിടന്നു, ഉറങ്ങിയില്ല. ചിന്തകൾ ഉറക്കത്തിനു നേരെ കല്ലേറിയുകയായിരുന്നു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കിടക്കേണ്ട താമസം, ഉറങ്ങി. അയാളുടെ ദേഹം നന്നേ തളർന്നിരുന്നു; മനസ്സ് അത്ര തളർന്നിട്ടുമില്ല.

സുലൈമാൻ വീട്ടിൽ ചെന്നുകയറി, ബെഞ്ചിൽ താടിക്കു കൈയും കൊടുത്തിരുന്നു. കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഖദീജ അങ്ങോട്ടു വന്നു. അവൾ ചോദിച്ചു:

"തിരിഞ്ഞോ?"

"എന്ത്?"

"ഏതാ ആ പെണ്ണ്?"

"ആര്?" വേറെങ്ങോ മനസ്സായിരുന്ന അയാൾ തലയുയർത്തി നോക്കി.

"ഇപ്പോ ബന്ന അപ്പെണ്ണ് ഏതാന്ന്?"

"അറിയില്ല."

"പിന്നെ എന്തിരുത്തിനേ അങ്ങോട്ടു പോയത്? അതൊന്നറിയണം എന്നല്ലേ പറഞ്ഞത്?"

"ചോദിച്ചില്ല."

ക്ലറ കപ്പലിൽ പൊഗ്ഗാ എന്നു പറേന്നത് ഇതിനാ?

"ഉ–ം."

"എന്നാലേ ഞമ്മളൊന്നങ്ങട്ടു പറേട്ടെ. പെണ്ണിൻറെ പുത്ത്യാന്നു കൂട്ടിക്കോളി." അവൾ സ്വരമൊന്നു താഴ്ത്തിക്കൊണ്ടു തുടർന്നു: "ഇപ്പെണ്ണിനും വേണ്ടിട്ടാ ഉയിര് കളയാൻ പോയത്. തിരിഞ്ഞോ?"

"ഉ–ം."

"ഒക്കെപ്പാടെ ഒരു ബലയായിത്തീരാഞ്ഞാൽ മതിയായീർന്ന്."

"എന്തു വല?"

"ഞാൻ പറയട്ടെ, ആങ്കുട്ട്യോളും പെങ്കുട്ട്യോളും പാടെ ഉള്ള ഈ മയിനക്കളി ഇമ്മിണി നല്ലേനല്ല. അതിന് ആസാനായിട്ട് ഇങ്ങളും. ചേപ്ര!"

"നീ നാവടക്കിവയ്ക്ക്. എന്നിട്ട്, ചോറു കൊണ്ടുവാ." സുലൈമാൻ ആജ്ഞാപിച്ചു.

"ഇക്കണ്ണും പിടീം കാട്ടലൊക്കെ ഞമ്മക്കു ബയ്യേ അറിയാം."

"പറയുന്നതു കേട്ടോ!" കുറച്ചുച്ചത്തിലായി സുലൈമാൻറെ ശബ്ദം. അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു നീങ്ങി.

വളരക്കാലത്തിനുശേഷം സുലൈമാൻ ഇത്രയും അസ്വസ്ഥനായിരുന്നിട്ടില്ല. ശാന്തിയും സമാധാനവുമായി അയാൾ കഴിഞ്ഞുകൂടുകയാണ്. ശാന്തമായിരിക്കാൻ പ്രപഞ്ചം വിടുമോ? നിശ്ചലമായ തടാകത്തിലേക്കു പ്രകൃതി ഒന്നൂതുന്നു! ഓളങ്ങളായി, സുലൈമാൻറെ ഹൃദയത്തിലേക്ക് വിശ്വത്തെ പിടിച്ചെറിഞ്ഞു. ആ ചെറുപ്പക്കാരൻറെ മുഖത്തേക്ക് നോക്കുമ്പോൾ, എന്തോ മനസ്സലിഞ്ഞുപോകുന്നു.

'വരുമ്പോലെ കാണാം' എന്നു വിചാരിച്ചു പുതപ്പെടുത്തു തലയോടു കൂടി മൂടി അയാൾ കിടന്നു.

പിറ്റേന്നു കാലത്തേ സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റ് വിശ്വനാഥൻ താമസിക്കുന്നടത്തേക്കു ചെന്നു. വാതിൽ തുറന്നിട്ടില്ല. അയാൾ പതുക്കെ കതകിന്നു തട്ടി.

രാധ വന്നു വാതിൽ തുറന്നു.

"എവിടെ?"

"ഉറങ്ങുന്നു."

മുറിയടച്ചു തഴുതിട്ടിരിക്കുന്നു. സുലൈമാൻ വാതിൽക്കൽ തട്ടി ഉണർത്തി. കണ്ണും തിരുമ്മിക്കൊണ്ടുവരുന്ന വിശ്വം സുലൈമാനെ കണ്ടപ്പോൾ ആദ്യം ചോദിച്ചതിതാണ്: "കുഞ്ഞിരാമൻ ഇവിടെയുണ്ടോ?"

"ആര്?"

"കുഞ്ഞിരാമൻ."

"എത്ര കുഞ്ഞിരാമനുണ്ട്?"

“ങാഹാ!...ഞാൻ പറയാം.” ഒരു കടലാസുചുരുൾ തപ്പിയെടുത്ത് അയാൾ കമ്പനിയുടെ പേരു വായിച്ചുകൊടുത്തു.

“അക്കമ്പനിയിലെന്തൊക്കെയോ കുഴപ്പമാവാൻ പോകുന്നു എന്നാണ് കേട്ടത്. ആട്ടെ, എന്തിനാ!”

“ഇവർക്കു കാണണം.”

“ഇവരുടെ ആളാണോ?”

“അതേ.”

“കണ്ടുപിടിക്കാം.”

പ്രാതൽ കഴിച്ച് സുലൈമാനും വിശ്വനാഥനുംകൂടി പുറത്തേക്കു പോയി. ഇടവഴികൾ തിരിഞ്ഞു നിരത്തിലേക്കു കടക്കുന്നേടത്തെത്തിയപ്പോൾ സുലൈമാൻ തിരിഞ്ഞുനിന്നു ചോദിച്ചു:

“ഈ കുട്ടി തന്നെയല്ലേ?”

“എന്ത്?”

“പിന്നെ ഞാൻ ചോദിക്കുന്നതിൽ അലോഗ്യം തോന്ന്വോ?”

“ഇല്ല. ഒരിക്കലുമില്ല.”

“ഈ കുട്ടിക്കുവേണ്ടിയിട്ടല്ലേ വിശ്വം വളരെയൊക്കെ കുഴപ്പം അനുഭവിച്ചതും ഒടുവിൽ...?”

“അല്ല.”

“അല്ല?” അത്ഭുതംകൊണ്ടു വിടർന്ന കണ്ണുകളോടെ സുലൈമാൻ വിശ്വത്തെ നോക്കി.

“ഈ പാവപ്പെട്ട കുട്ടി എൻറെ നാട്ടുകാരിയാണ്. ഒരിക്കൽ എന്നെ വളരെ സഹായിച്ച കുടുംബത്തിലെയാണ്, അത്രമാത്രം.”

“ഉ-ം.” ഒന്നമർത്തിമൂളി സുലൈമാൻ ധൃതിയിൽ നടന്നു.

കമ്പനിപ്പടിക്കൽവെച്ച് സുലൈമാൻ ചില അന്വേഷണങ്ങൾ നടത്തി. കുഞ്ഞിരാമൻ താമസിക്കുന്നത് ഇന്നേടത്താണെന്നു മനസ്സിലാക്കി. അവർ അങ്ങോട്ടു നടന്നു.

ഇടുങ്ങിയ ഒരു തെരുവ്. രണ്ടു വശത്തും കൊച്ചുകൊച്ചു വീടുകൾ. ആദ്യത്തെ വീട്ടിൽ ഒരു കൊല്ലനാണ്. അവിടെ ഒരു ഉല നിന്നു തീ തുപ്പുന്നുണ്ട്. ഉള്ളിൽനിന്നു കുട്ടികളുടെ കരച്ചിലും അമ്മയുടെ ശകാരവും കേൾക്കുന്നു. മുമ്പിൽ ഒരു ദീർഘകായനായ മനുഷ്യനിരുന്ന് കൂടം ഊക്കിൽത്തല്ലുകയാണ്. സുലൈമാൻ അയാളോടു ചോദിച്ചു: “കുഞ്ഞിരാമൻറെ വീടേതാ?”

“അവിടെ.” മൂന്നാമത്തെ വീട് ചൂണ്ടിക്കാട്ടി. അവർ അങ്ങോട്ടു നീങ്ങി. വൃത്തികെട്ട ഒരന്തരീക്ഷമായിരുന്നു. അങ്ങേയറ്റത്തെ വീടിൻറെ മുറ്റത്തു മൂന്നു കുട്ടികൾ വട്ടമിട്ടിരുന്നു മലവിസർജ്ജനം നടത്തുകയാണ്. ആ കുട്ടികളോടൊരു മത്സരം നടത്തുന്നതുപോലെ വീട്ടിൻറെ ഉമ്മറത്തു

നിൽക്കുന്ന ആട്ടും. മൂത്രത്തിൻറെ ഗന്ധം ആ മുറ്റത്തുനിന്നു പൊന്തുന്നു. വ്രണങ്ങൾ തുടച്ച ശീലത്തുണ്ടങ്ങൾ ഒരു വീട്ടിന്നു മുമ്പിൽ ചിതറിക്കിടക്കുന്നു. ശകാരങ്ങൾ, കുട്ടികളുടെ കരച്ചിൽ, മാന്തുന്ന വട്ടച്ചൊറികൾ, അഴുക്ക്, ദുർഗ്ഗന്ധം -- വിശ്വത്തിന്ന് അസഹ്യമായിത്തോന്നി ആ അന്തരീക്ഷം. ഇവിടെ മനുഷ്യരാണോ എന്നുതന്നെ സംശയിച്ചു.

മൂന്നാമത്തെ വാതിൽ അടച്ചിട്ടിരിക്കയാണ്. സുലൈമാൻ അതിന്മേൽ മുട്ടി. വാതിൽ പകുതി തുറന്ന് ഒരു കൊമ്പൻമീശക്കാരൻ തല കാട്ടി. തടിച്ച ഞരമ്പുകളും ഇളംചുവപ്പുകയറിയ വട്ടക്കണ്ണുകളും പുകയുടെ നിറവും കൂടി അയാളെ തികച്ചും ഭീകരനാക്കിയിരുന്നു. എല്ലാറ്റിലും ഭയങ്കരമായിരുന്നത് അയാൾക്ക് ഒരു പെൺകിടാവിൻറെ സ്വരമാണെന്നുള്ളതാണ്. അയാൾ ചോദിച്ചു.

"എന്താണ്?"

"കുഞ്ഞിരാമനില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"എവിടെപ്പോയി?"

"അറിയില്ല."

"സ്ഥലത്തില്ലേ?"

ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ച് അയാൾ മറുപടി പറഞ്ഞു: "ഇല്ല."

"എവിടേക്കു പോയിരിക്കുന്നു?"

"അറിയില്ല."

"ഇന്നു വര്വോ?"

"ഇല്ല."

"നാളെ?"

"ഇല്ല."

"എന്നു വരുമെന്നു ദയവായി പറയാമോ? അദ്ദേഹത്തിൻറെ സ്വന്തം ചില ആളുകൾ കാണാൻ വന്നിരിക്കുന്നു."

മീശക്കാരൻ ഒരു സംശയദൃഷ്ടിയോടെ ആഗതരെ ഒന്നു നിരീക്ഷിച്ചിട്ട് അന്വേഷിച്ചു: "എവിടെനിന്നാ?"

"അയാളുടെ നാട്ടിൽനിന്ന്." ഈ പറഞ്ഞത് വിശ്വമാണ്.

"ശരി. മറ്റന്നാൾ ഉച്ചതിരിഞ്ഞിട്ടേ വരൂ." ഇതും അറിയിച്ച് അയാൾ വാതിലടച്ചു. അടഞ്ഞ വാതിലിന്നുമുമ്പിൽ വിശ്വനാഥനും സുലൈമാനും നിന്നു പരസ്പരം നോക്കി ഇറങ്ങി നടന്നു.

വിശ്വനാഥൻ ഈ വർത്തമാനം രാധയെ അറിയിച്ചപ്പോൾ അവൾ സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു: "ശരി, കാക്കാം. കാക്കാതെ എനിക്കു ഗതിയില്ല."

വിശ്വം ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല.

ദിവസം ഒന്നു കഴിഞ്ഞു. പിറ്റേന്നു സന്ധ്യയ്ക്ക് വിശ്വനാഥൻ പറഞ്ഞു:
"ഞാനൊന്നു പുറത്തിറങ്ങിവരട്ടെ."
"ഓ" -- രാധ.
"വേഗം തിരിച്ചുവരാം."
"ഞാനും വരട്ടെ? ഇരുന്നു മടുത്തു" -- ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു.
ഏകാന്തത തേടിയാണ് വിശ്വം പുറപ്പെട്ടത്. പക്ഷേ, വരരുതെന്നു പറയാമോ?
'വരൂ.' അവർ പുറത്തേക്കു കടന്നു വാതിൽ ചാരി.
രാധ ചിന്താധീനയായി പുറത്തേക്കു നോക്കി. അവൾ ജനാലയുടെ ഒരരികുപറ്റിയിരുന്നു. വെളിയിൽനിന്നു നോക്കുന്നവർക്ക് അവളെ കാണാൻ വയ്യാ; അവൾക്ക് എല്ലാം കാണുകയും ചെയ്യാം. സന്ധ്യ പ്രപഞ്ചത്തെ ഒരു മധുരനാരങ്ങപ്രായമാക്കിത്തീർക്കുന്ന സമയം. മുല്ലപ്പൂമണം പതുക്കെപ്പതുക്കെ സവാരിക്കിറങ്ങുന്ന സന്ദർഭം. അവൾക്കു തൻറെ വളർന്ന നാട്ടിൻ പുറത്തെക്കുറിച്ചു സ്മരിക്കാതിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അമ്മ, അച്ഛൻ, ജ്യേഷ്ഠത്തി--അങ്ങനെ മൺമറഞ്ഞുപോയവരുടെ മുഖങ്ങൾ. പിന്നെ അയൽപക്കക്കാർ: ഭാർഗ്ഗവിയമ്മ , ദേവകിയമ്മ , കുഞ്ഞപ്പൻ നമ്പ്യാർ...ആ! നമ്പിടി, കെട്ടിലമ്മ, വേലുമ്മാൻ......പിന്നെ ആ മുഖം; കാർത്തികേയൻ! അവളൊന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു. 'ഈശ്വരൻ കാത്തു?'
രണ്ടു ദിവസം മുമ്പ് അവൾ കണ്ട ആ ദരിദ്രകുടുംബങ്ങളുടെ സ്മരണ എന്തോ ആലോചനയ്ക്ക് ഇടമുറിച്ചിലുണ്ടാക്കി. അതു മനസ്സിൽനിന്നു പോകുന്നില്ല. ഇങ്ങനെയും മനുഷ്യരുണ്ടോ?
എല്ലാറ്റിനും മുകളിൽ കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുഖമായിരുന്നു. അതൊരാശ്വാസമായിരുന്നു; ഒരു വേദനയും. വാതിൽക്കൽ ഒരു മുട്ട്.
രാധ ചെവിയോർത്തു. ഒരു നിമിഷംകഴിഞ്ഞു വീണ്ടും ആ മുട്ടുകേട്ടു: "തുറക്കൂ."
ആ ശബ്ദം പരിചിതമായിരുന്നു. അവൾ ചെന്നു വാതിൽ തുറന്നപ്പോൾ സുലൈമാൻ മുമ്പിൽ നിൽക്കുന്നു.
"വിശ്വമെവിടെ?"
"പുറത്തേക്കു പോയി."
"ഇവിടെ എല്ലാം സൗകര്യമല്ലേ?"
"അതെ."
"ഉ-ം, ഞാൻ വരട്ടെ." അയാൾ തിരിഞ്ഞ് ഒരടിവെച്ചു. എന്നിട്ടു വീണ്ടും മടങ്ങിവന്ന്, വെടിപൊട്ടിക്കുമ്പോലെ ഒരു ചോദ്യം: "കുട്ടി ആരുടെ മകളാ?"
"രാമൻമാസ്റ്ററുടെ."
"ഹേ!"

“അച്ഛനെ അറിയോ?”

“ഉ–ം.”

“നാട്ടിൽ വന്നിട്ടുണ്ടോ?”

“ഉണ്ട്. പിന്നെ, അച്ഛൻ എവിടെ?”

“മരിച്ചു. അമ്മയും മരിച്ചു.”

“കുറച്ചു നേരത്തേക്ക് ഒരു മൂകത.”

“പിന്നെ ഞാനൊന്നു ചോദിക്കട്ടെ.” സുലൈമാൻ അവളുടെ മുഖേത്തക്കു നോക്കി.

“എന്താ?”

“വിശ്വനാഥനെ എങ്ങനെ അറിഞ്ഞത്?”

“ഞങ്ങളുടെ വീട്ടിലാ വിശ്വത്തെ പെറ്റത്. എൻറെ അച്ഛനുമമ്മയുമാണ് വളർത്തിയത്.”

“എന്ത്?”

“വിശ്വം അതൊന്നും പറഞ്ഞിട്ടില്ലേ?”

ആ ചോദ്യം സുലൈമാൻ കേട്ടില്ലെന്നു തോന്നി. അയാൾ വീണ്ടും ചോദിക്കുകതന്നെയാണുണ്ടായത്:

“വിശ്വത്തിൻറെ അച്ഛനും അമ്മയും എവിടെ?”

രാധ മുഖം കുനിച്ചുനിന്നു.

ജനലഴിയും പിടിച്ച് ചുമരോടു ചാരിനിൽക്കുന്ന ആ പെൺകുട്ടിയെ വികൃതി കാട്ടിയതിന്നു വിചാരണ നടത്തുന്ന ഒരച്ഛൻറെ മുഖഭാവത്തോടെ സുലൈമാൻ നോക്കി:

“എന്താണ് മിണ്ടാത്തത്?”

“എനിക്ക് അവൻറെ അമ്മയെ അറിയാം.”

“ആരാണ്?”

“കുഞ്ചുക്കുട്ടിയമ്മ.”

“ഹെന്റ്!” അതിഭയങ്കരമായ ഒരു ശബ്ദം സുലൈമാൻറെ തൊണ്ടയിൽ നിന്നു പുറപ്പെട്ടു. രാധ ഒന്നു ഞെട്ടുകയും ചെയ്തു. അയാൾ ധൃതഗതിയോടെ ചോദിച്ചു: “ആര്? ആര്? ആരാണ്?”

രാധ ആ കഥ കുറച്ചൊന്നു വിവരിച്ചു. ഭൂതകാലത്തിൻറെ നിലവറക്കുണ്ടു പതുക്കെപ്പതുക്കെ തുറക്കുകയാണ്. സർപ്പക്കെട്ടുകളും മാണിക്കപ്രഭയും ചൂഴുന്ന ഒരു ദ്വീപു പൊന്തിപ്പൊന്തിവരുന്നു. അടച്ചിടപ്പെട്ട വായു, അതിൻറെ എല്ലാ വിഷാംശങ്ങളോടും കൂടി തള്ളിത്തള്ളിക്കയറുകയാണ്. ആ ഇരുമ്പനായ മനുഷ്യൻറെ മുഖം വിളറി, തൊണ്ട വരണ്ടു, തൊണ്ടയിൽനിന്ന് അവ്യക്തമായ ഒരു ശബ്ദം പുറപ്പെട്ടു. അയാൾ ചുമരിലേക്കു ചാരി. ആ ചെവിയിൽ ഒരു ചൂളംവിളി വന്നലച്ചു. അതു പുറപ്പെടുന്നതു വിദൂരഭൂതകാലത്തിലെ ഒരു നാട്ടിൻപുറത്തുനിന്നാണ്: വരണേ... വരണേ... വരണേ... എന്ന്.

അയാൾ ചുമരിൽ പുറമുരസി ഇരുന്നു, ഊർന്നുവീണു. രാധ അമ്പരന്നു നോക്കി.

മൂന്ന്

“കേട്ടോടാ, ജോണി, കേട്ടോ?” പള്ളിയുടെ പടി കടന്നപ്പോൾ ഹിൽഡാക്ക മകൻറെ നേരെ തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു. തലയിലിട്ടിരിക്കുന്ന സാരിയുടെ മുന്താണി ചുമലിലേക്കുതന്നെ മാറ്റിയിടുകയും ചെയ്തു. ആ യുവാവ് ഒന്നും മിണ്ടാതെ തലയും താഴ്ത്തി അമ്മയുടെ കൂടെ നടന്നു.

“നീ കേക്കുന്നുണ്ടോടാ, ജോണീ?”

“എന്ത്?” സ്വല്പം വെറുപ്പോടുകൂടി അവൻ അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

“അച്ചൻ പറഞ്ഞതു കേട്ടോ?”

“കേട്ടു.”

“യജമാനനെ ദാസൻ എതിർക്കുന്ന കാലം! മറുതലിപ്പിൻറെ കാലം എന്ന് അങ്ങോരു രണ്ടുമൂന്നു തവണ ഊന്നിയൂന്നി പറഞ്ഞില്ലേടാ! കർത്താവിൻറെ മൊഴിയാ അപ്പറഞ്ഞത്. നീ ആ കുഞ്ഞിരാമൻറെ കൂട്ടുകെട്ടങ്ങു വിട്ടേക്ക്.”

“കർത്താവ് എല്ലാം ഈയാളെ ഏല്പിച്ചാ പോയത്? അമ്മ കുറച്ചു മിണ്ടാതെ നടക്ക്. അയാളു പറഞ്ഞതു മൊതലാളിയുടെ മൊഴിയാ.”

“ജോണീ!”

“അമ്മ നടന്നോ. ഞാൻ വരാം.”

“നീ എങ്ങോട്ടാടാ?”

“ഇപ്പോ വരാം.” അവൻ ഇടത്തോട്ടുള്ള നിരത്തിലേക്കു നീങ്ങി. അതു കടപ്പുറത്തേക്കു പോകുന്ന നിരത്താണ്.

“ചോറു തിന്നു പോടാ, ജോണീ.”

“ഞാൻ വരാം.” അവൻ വിളിച്ചുപറഞ്ഞുകൊണ്ടു വെച്ചടിച്ചു. ഹിൽഡാക്ക മകൻ പോകുന്നത് ഒരു നിമിഷം നോക്കിനിന്നു. എന്നിട്ടു തൻറെ പ്രാർത്ഥനാപുസ്തകവും താങ്ങി ധൃതിയിൽ നേരെ നടന്നു.

ആ അമ്മയുടെ ഹൃദയം അസ്വസ്ഥമായിരുന്നു. കാലം ചെല്ലുന്നേടത്തോളം കാര്യങ്ങളൊക്കെ അവതാളമായാണ് വരുന്നത്. ഈശ്വരഭയം കുറഞ്ഞുകുറഞ്ഞുവരുന്നു. അതിൻറെ ഫലമായി യജമാനഭക്തിയും കുറയുന്നു. അവരുടെ പിതാവു കൊടക്കൽ ഓട്ടുകമ്പനിയിലെ ഒരു വേലക്കാരനായിരുന്നു. ആ ഓട്ടുകമ്പനിയിലെ അന്തരീക്ഷമാണ് അയാളെ പരിശുദ്ധവിശ്വാസത്തിലേക്കു കൊണ്ടുവന്നതുതന്നെ. അദ്ദേഹത്തിന്ന് എന്തെജമാനഭക്തിയായിരുന്നു! മീശ നരയ്ക്കുന്നതുവരെ ജീവിച്ച ആ മനുഷ്യൻറെ പാരമ്പര്യം മഹത്തായതാണ്. ഒരു എലിമെൻററി സ്കൂൾ അദ്ധ്യാപികയായ ഹിൽഡാക്ക അതു നിലനിർത്തിയിട്ടുണ്ട്. നല്ലവനായ ദൈവം എന്നും അവരെ സ്വന്തം ചിറകിൻകീഴിൽ സംരക്ഷിച്ചുപോന്നിട്ടുണ്ട്. “നിൻറെ നാമം വാഴ്ത്തപ്പെടട്ടെ, ആമേൻ!” അവർ സ്വയം പിറുപിറുത്തു. പക്ഷേ, തൻറെ കുട്ടികൾ തൻറെ വഴിക്കല്ല നടക്കുന്നത്. അവർ എതിർത്തു നില്ക്കുന്നു. ചോദ്യം ചോദിക്കുന്നു. നാട്ടുവാഴുന്നവരെക്കുറിച്ച് അവർക്കു നിന്ദയാണ്. ജോണി സർക്കാരിനെപ്പറ്റി സംസാരിക്കുന്നതു പുല്ലുവിലയായിട്ടാണ്. നോക്കണം, കാലം പോയ പോക്ക്! അവർ കലാപത്തിനു വട്ടംകൂട്ടുകയാണ്. അവർക്കു രാജ്യം ഭരിക്കണംപോലും! നടക്കുന്ന കാര്യമാണോ? ഭരിക്കുന്നവൻ എന്നും രാജാവാണ്. ഇന്നു ഭരിക്കുന്നതോ, ഒരു സത്യവിശ്വാസിയും. അതു മനസ്സിലാക്കാനുള്ള ബുദ്ധിയില്ല. അതെന്തെങ്കിലുമാകട്ടെ. ജോണി മുതലാളിക്കെതിരായ സംഘത്തിൽ പെടുന്നുവല്ലോ. “ജനം ജനത്തിനെതിരായും രാജ്യം രാജ്യത്തിനെതിരായും എഴുന്നേല്ക്കും” എന്ന തിരുവചനം നിവൃത്തിക്കപ്പെടുകയാണോ?

“എന്താ, ഹിൽഡാക്ക, ആലോചിച്ചുകൊണ്ടങ്ങനെ പോണത്?” പിന്നിൽ നിന്നു കേട്ട ഈ ചോദ്യം അവരെ ആലോചനയിൽനിന്നുണർത്തി.

“ആര്? ലാസറേട്ടനോ?” അവർ മുഖമുയർത്തി വണക്കത്തോടുകൂടി പുഞ്ചിരിക്കൊള്ളുകയുംചെയ്തു. സ്വതേ വണക്കമുള്ളവരാണ് ഹിൽഡാക്ക; ലാസറേട്ടനോടു വിശേഷിച്ചും. ലാസറേട്ടനു മുതലാളിയുടെ കുടുംബത്തിൽ

പിടിയുണ്ട്. അതാണ് കാര്യമായിട്ടുള്ളത്. കമ്പനിയിലും കമ്പനിയുടെ പരിസരത്തും കമ്പനിത്തൊഴിലാളികളുടെ വീട്ടിലും നടക്കുന്ന കാര്യങ്ങളെല്ലാം മുതലാളിയുടെ കുടുംബത്തിൽ കുശുകുശുക്കുന്നത് അയാളാണ്. ചെവി കടിക്കുന്ന ഈ ഏർപ്പാടുകൊണ്ടു സമ്പാദ്യവുമുണ്ട്. കൂടാതെ, അച്ചന്മാർക്കെല്ലാം ലാസറേട്ടനെ വലിയ മതിപ്പാണുതാനും. ഇത്രയും ശക്തിയുള്ള ആ മനുഷ്യനെ ഹിൽഡാക്ക എപ്പോഴും താഴ്ന്നു വന്ദിച്ചു.

"ഹിൽഡാക്ക മീറ്റിങ്ങിനൊന്നും പോവുന്നില്ലേ?" എന്നായല്ലോ ലാസറേട്ടൻ.

"പള്ളിയിലൊന്നും പറഞ്ഞില്ലല്ലോ."

"പള്ളിയിലല്ല. അല്ലെങ്കിൽ, പള്ളിയിൽ പറയുന്നതല്ലല്ലോ ഇപ്പോ കാര്യം. തിരുസഭയെക്കാട്ടിലും അച്ചന്മാരെക്കാട്ടിലുമെല്ലാം അറിവും മിടുക്കുമുള്ള ആളുകൾ നാട്ടിലുണ്ടല്ലോ..."

ആ ചൊട്ടിൻറെ അർത്ഥം ഹിൽഡാക്ക മനസ്സിലാക്കി.

"വികൃതിമക്കളായാൽ എന്തു ചെയ്യും ലാസറേട്ടാ?"

"അമ്മയും മക്കളും കഷ്ടപ്പെടുക."

"ആട്ടെ, എവിടെ മീറ്റിങ്?"

"മൈതാനത്താണെന്നൊക്കെ കേട്ടു. ഇവരു മീറ്റിങ് കൂടിയതുകൊണ്ടും കൊടിപിടിച്ചതുകൊണ്ടുമൊന്നും മുതലാളി കുഴങ്ങൂലാ."

"തമ്പുരാൻ കൊടുത്തതല്ലേ!"

"ആ ഓർമ്മ നിങ്ങളുടെ മകനുണ്ടോ? മറുജാതിക്കാർ മറുത്തുനില്ക്കുന്നതിലല്ല മുതലാളിക്ക്, സത്യവിശ്വാസികളായിട്ടുള്ളവര്...ഏ? അതും ഹിൽഡാക്കയുടെ മകൻ. ഇന്നലെ മൂപ്പരു പറഞ്ഞു."

"എന്ത്?"

"ഹിൽഡാക്ക എന്തൊരു വിശ്വാസമുള്ള ി!"

"ലാസറേട്ടാ, എനിക്കതാണ് പഴക്കം."

"മക്കളിങ്ങനെയാകാവോ?"

"പറയാനല്ലാതെ എന്തു ചെയ്യാൻ? കർത്താവേ ഞാൻ കുഴങ്ങി."

"ഇന്നു മീറ്റിങ്ങിനു പോകേണ്ടെന്നു പറഞ്ഞേക്കിൻ."

"ഞാൻ പറയാത്ത തരക്കേടാണോ, ലാസറേട്ടാ?"

ആ അമ്മ ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ നടന്നു. ലാസറേട്ടൻ മുമ്പിൽ പോകുന്ന ഒരു സൂട്ടുകാരൻറെ ചെവി കടിക്കാനും പോയി.

പോകുന്ന വഴിക്കു വേറെയും ഒന്നുരണ്ടുപേർ ഹിൽഡാക്കയോടു മീറ്റിങ്ങിൻറെ കാര്യം പറഞ്ഞു. അന്നു നഗരത്തിലെ പല മൂലകളിലും അതുതന്നെ യായിരുന്നു സംഭാഷണവിഷയം.

തൊഴിൽമുടക്കം അന്നു പരിചയപ്പെട്ടുകഴിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത ഒരായുധമാണ്. തൊട്ടാൽപ്പൊള്ളുന്ന ഒരു രാ ീയകാര്യമായിട്ടേ ആളുകൾക്കതു കണക്കാക്കാൻ കഴിഞ്ഞുള്ളൂ. വാസ്തവത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായിട്ടല്ലെങ്കിലും പരോക്ഷമായിട്ട് അതിൽ സ്വല്പം രാ ീയമുണ്ടായിരുന്നുതാനും. ദേശീയ പ്രസ്ഥാനം കൊടുമ്പിരിക്കൊണ്ടിരിക്കയാണ്. പ്രസ്ഥാനത്തിന്നുള്ളിൽത്തന്നെ രണ്ടു ചേരികൾ. മുതിർന്നവരും ചെറുപ്പക്കാരും. അന്താരാ ീയമായ ആശയങ്ങൾ ഉൾക്കൊള്ളാൻ കഴിഞ്ഞ കുറച്ചുപേർ. അവർ സോഷ്യലിസത്തിൽ വിശ്വസിച്ചു. അകത്തു കമ്മ്യൂണിസവും പുറത്തു സോഷ്യലിസവുമായി വേറെ കുറച്ചുപേർ. തുടർച്ചയായ ജയിൽജീവിതം ഫലപ്രദമായ സ്റ്റഡിക്ലാസ്സുകൾക്കു സൗകര്യം നല്കി. ബ്രിട്ടീഷ് ഗവൺമെൻറിൻറെ ചെലവിൽ ബ്രിട്ടീഷ് സാമ്രാജ്യത്വത്തിന്നുമാത്രമല്ല, എല്ലാ സാമ്രാജ്യത്വത്തിന്നുമെതിരായുള്ള പ്രത്യയശാ ം അണച്ചു മൂർച്ച കൂട്ടുകയായിരുന്നു. ദേശീയ പ്രസ്ഥാനത്തിൻറെ അഗ്നികുണ്ഡം എരിഞ്ഞുനിന്നതുകൊണ്ട് ഏതും അടിക്കാനും പരത്താനും മൂർച്ചകൂട്ടാനും സൗകര്യം കൂട്ടുകയും ചെയ്തു. ഈ യുവാക്കൾ പുറത്തുവന്നപ്പോൾ ഒരു പുതിയ കാറ്റുവീശി. എല്ലാവരെയും ദേശീയപ്രസ്ഥാനത്തിൽ പങ്കെടുപ്പിക്കണമെങ്കിൽ, എല്ലാവരുടെ താത്പര്യങ്ങൾക്കും പരിഗണന നല്കണം എന്നായി മുദ്രാവാക്യം. യുവചൈതന്യം വീറോടെ ജോലിചെയ്തു. മുതിർന്നവർ ആ അഗ്നിക്കു വീശിക്കൊടുത്തു. ഒരു പൊതുശത്രുവുണ്ടല്ലോ.

തൊഴിലാളിക്കു ശബ്ദമുണ്ടായി. തൊഴിലാണ് പണമെന്ന് അവൻ മനസ്സിലാക്കി. മുടക്കുമുതലും കൂലിച്ചെലവും മര്യാദപലിശയും കൂട്ടിയതല്ല ഒരു സാധനത്തിൻറെ വില എന്ന് അവനറിഞ്ഞു. പിന്നെയും സംഖ്യ മിച്ചമുണ്ട്. ഇതെവിടെനിന്നു വന്നു? ആർക്കുള്ളതാണ്? ഇത്തരം അപകടംപിടിച്ച ചോദ്യങ്ങൾ, അതോടൊപ്പം ഒരെമ്പാടും ചോദ്യങ്ങൾ പൊട്ടി വിരിഞ്ഞു പരക്കുകയാണ്. എന്തുകൊണ്ടാണ് എല്ലാ ദിവസവും പണികിട്ടാത്തത്? എന്തുകൊണ്ട് തോന്നുമ്പോൾ പിരിച്ചുവിടുന്നു? എന്തുകൊണ്ടു കഷ്ടപ്പാട്? എന്തുകൊണ്ടു വേദന, വിമ്മിട്ടം, നരകം? ചോദ്യങ്ങളോടു ചോദ്യങ്ങൾ. എല്ലാറ്റിനും അന്നൊരു വ്യക്തമായ ഉത്തരമുണ്ടായി: "നമ്മുടെ സർക്കാരല്ല." മുതലാളിമാർ ഈ സർക്കാരിനെ താങ്ങിനിൽക്കുന്നവരാണ്.

അങ്ങനെ വണക്കത്തിന്നു പകരം വെറുപ്പിൻറേതായ ഒരന്തരീക്ഷം വളർന്നുവന്നിരിക്കയാണ്. കൈകൂപ്പലിന്നു പകരം അവകാശം ചോദിക്കാനുള്ള ഒരു വീറ്. അന്നു മൂന്നു കമ്പനിയിൽ കലാപമായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഒരു ഓട്ടുകമ്പനി, ഒരു ബനിയൻകമ്പനി, ഒരു

ന്നൽക്കമ്പനി. തുടക്കത്തിൽ കമ്പനിയുടമകൾതന്നെ അതത്ര കാര്യമായി കണക്കാക്കിയില്ല. ഓട്ടുകമ്പനി മുതലാളി ഒന്നു മന്ദഹസിച്ചു: "നടക്കട്ടെ!" ബനിയൻ കമ്പനി മുതലാളി കുറേക്കൂടി ഗൗരവത്തോടെ വീക്ഷിച്ചു. അദ്ദേഹം യൂറോപ്പ് കണ്ടു വന്ന ആളാണ്. ഒന്നമർത്തിമൂളി. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"ആ ലാസറേട്ടനോട്ടു വീട്ടിലൊന്നു വരാൻ പറയ്. പിന്നെ ജോണിയെ ഒന്നിങ്ങോട്ടു വിളിക്ക്."

ജോണി വന്നു. മുതലാളി കണ്ണടയ്ക്കിടയിലൂടെ അവനെ അടിമുടി ഒന്നു നോക്കിയിട്ടു ചോദിച്ചു:

"ഉ–ം?"

"വിളിച്ചെന്നു പറഞ്ഞു."

"വിളിച്ചു." അദ്ദേഹം ജോണിയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞു: "കലാപത്തി നുള്ള വട്ടമാണോ?"

"കലാപത്തിനൊന്നും ഞങ്ങളില്ല."

"അപ്പോ കുറച്ചുപേരുണ്ട്. ആട്ടെ, എന്താ കാര്യം?"

"പിരിച്ചയച്ച പതിനൊന്നു പേരെ തിരിച്ചെടുക്കണമെന്നേ ഞങ്ങളാവശ്യപ്പെടുന്നുള്ളു."

"പണിക്ക് ആളെ വയ്ക്കുന്നതും പിരിച്ചയയ്ക്കുന്നതും നിങ്ങളോടു ചോദിച്ചിട്ടുവേണോ?"

അതിന്ന് ജോണി സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല.

"എടാ ജോണീ."

"ഓ."

"ഈ കമ്പനിയങ്ങു പൂട്ടിയാലും എനിക്കു തിന്നാനുള്ള വക ഞാൻ സമ്പാദിച്ചിട്ടുണ്ട്; അറിയോ? അതുകൊണ്ടൊന്നും ഞാൻ കുലുങ്ങാൻ പോകുന്നില്ല." അദ്ദേഹം കാര്യം തീർത്തു പറഞ്ഞു. എന്നിട്ട്, മേശപ്പുറത്തുള്ള കടലാസ്സിലേക്കു മുഖം തിരിച്ചു. ജോണി അവിടെനിന്നു പോയി. മുതലാളി പെട്ടെന്നു തിരിഞ്ഞു: "എടാ ജോണീ!"

അയാൾ മടങ്ങിവന്നു.

"നിനക്കു വല്ല ആവശ്യവുമുണ്ടോ?"

"ഇല്ല."

"ഉണ്ടെങ്കിൽ പറഞ്ഞോ. നീ ഹിൽഡാക്കയുടെ മകനാ. എൻറെ കുട്ടിയെപ്പോലെയാണ്. അതുകൊണ്ടാണ് നിനക്കിവിടെ ജോലി തന്നതുതന്നെ. അതു മനസ്സിലാക്കിക്കോ. നിൻറെ കാര്യമെന്താണെന്നുവെച്ചാൽ പറഞ്ഞോ... പക്ഷേ, സംഘക്കാര്യമൊന്നും ഇവിടെ കേൾക്കണ്ട."

ഒരു നിമിഷത്തെ നിശ്ശബ്ദത. ജോണി ഫാക്ടറിക്കുള്ളിലേക്കു പോയി. അദ്ദേഹം അന്നുമുതൽക്കു കാര്യങ്ങളുടെ ഗതി സൂക്ഷ്മമായി വീക്ഷിച്ചു. ലാസറേട്ടൻ ഒരു നല്ല ഗസ്റ്റപ്പോവായിരുന്നതുകൊണ്ട്, നടക്കുന്നതെന്തും ഉടനെ മുതലാളിയുടെ ചെവിയിലെത്തുകയും ചെയ്തു.

നൂൽക്കമ്പനി കൂട്ടുടമയിലാണ്. മൂന്നു പേർ. ഒന്നൊരു നമ്പൂതിരിയാണ്. കച്ചവടക്കാരനും ഭക്തനും ശാന്തനുമാണ് അദ്ദേഹം. സ്വന്തം കാര്യങ്ങൾതന്നെ നടത്താൻ സമയം കഷ്ടി. 'ബെഡ്ലയ്ക്കു' ശേഷമുള്ള ആനലേലത്തിന്നു മൈസൂർക്കൊന്നു പോവുക, കൂടക്കൂടെ ഓരോ കഥകളി കാണുക––കഴിഞ്ഞു അദ്ദേഹത്തിൻറെ വിശ്രമം. കമ്പനിയുടമകളിൽ മറ്റൊരാൾ നെടുങ്ങാടിയാണ്. എമ്പാടും വസ്തുവകകളും മലവാരവും അദ്ദേഹത്തിന്നുണ്ട്. അവ സംബന്ധിച്ച കാര്യങ്ങൾ കഴിഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ സ്വല്പം പുണ്യകർമ്മത്തിൽ ഏർപ്പെടും. 'ആർഷധർമ്മസംഘ'ത്തിൻറെ സെക്രട്ടറിയാണ് അദ്ദേഹം. പ്രസിഡണ്ട് ഒരു സന്ന്യാസിയാണ്. മോക്ഷം പ്രാപിക്കേണ്ട വഴികളെപ്പറ്റി ആ സഭ മനുഷ്യർക്ക് ഉപദേശം നൽകുന്നു. പതിനൊന്നു വക്കീൽമാരും പെൻഷൻ പറ്റിയ ആറ് ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരും മൂന്നു സന്ന്യാസിമാരും ഒരു കോടതി ആമീനും ഹെഡ്മിസ്ട്രസ്സുമാരും കച്ചവടക്കാരും വിധവകളുമെല്ലാം ആ സഭയിലെ അംഗങ്ങളായിട്ടുണ്ട്. നീണ്ടുനീണ്ട പ്രാർത്ഥനകളും ജീവാത്മ പരമാത്മബന്ധത്തെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രസംഗങ്ങളും അവിടെ നടന്നു. നെടുങ്ങാടി അവയിൽ ലയിച്ചിരുന്നു. ഇതൊക്കെ കഴിഞ്ഞിട്ടു കമ്പനിക്കാര്യം ശ്രദ്ധിക്കാനാവില്ല. അതുകൊണ്ട് കാർത്തികേയൻതന്നെയായി കമ്പനിയുടെ ജീവനാഡി. കൃഷ്ണൻനമ്പിടിയുടെ സ്വാധീനതമൂലം നമ്പൂതിരിയും നെടുങ്ങാടിയും അല്പാല്പം പണിമിറക്കി എന്നേയുള്ളൂ.

കാർത്തികേയനാകട്ടെ, എല്ലാറ്റിനും മതിയായിരുന്നതാനും. ഇക്കഴിഞ്ഞ കുറച്ചു വർഷങ്ങൾക്കിടയിൽ വ്യാപാരലോകത്തിലും ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർക്കിടയിലും ഒരു സ്ഥാനം നേടാൻ അയാൾക്കു കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അവർക്കെല്ലാം അയാളെപ്പറ്റി നല്ലതേ പറയാനുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ: "ചെറുപ്പമാണെങ്കിലെന്താ, ബഹുകണിശക്കാരൻ."

"നല്ല അന്തസ്സും!"

"നല്ല പെരുമാറ്റവും."

"അസ്സല്യ വകതിരിവ്!"

"ഭാഗ്യവാനാ!"

"ഭാര്യയും പോന്ന പെണ്ണാ!"

"പെൺകുട്ടികളായാൽ അങ്ങനെയിരിക്കണം. എന്തു ചൊറുചൊറുക്ക്!"

"ഭാഗ്യം വരുമ്പോഴും കൂട്ടത്തോടെ വരും."

ആളുകളുടെ ഈ അഭിപ്രായം അക്ഷരംപ്രതി പരമാർത്ഥമായിരുന്നു. കാർത്തികേയനെസ്സംബന്ധിച്ച് ഒരു കുറ്റം പറയാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. നാട്ടുകാർക്ക് അയാളെക്കൊണ്ടു ഗുണമുണ്ടായിട്ടുണ്ടുതാനും. കലക്ടർ സായ്പ് ഉദ്ഘാടനം ചെയ്ത ഒരു സ്കൂൾകെട്ടിടത്തിന് ഈയിടെയാണ് അയാൾ പണം ശേഖരിച്ചു കൊടുത്തത്. ശാന്തയുടെ അഞ്ചു നൃത്ത പ്രദർശനങ്ങളിലൂടെ മൂവായിരത്തിൽപ്പുറം ഉറുപ്പിക--ഒരു നവവധുവിനെക്കൊണ്ട് ഇത്രയും ചെയ്യിക്കാൻ ആരൊരാരുണ്ടും?

എല്ലാം വസ്തുനിഷ്ഠമായി നോക്കിക്കാണാൻ കാർത്തികേയനു കഴിവുണ്ട്--ഭാര്യയെപ്പോലും. ശാന്തയും പാകപ്പെടുകയാണ്. വിവാഹം ശാന്തയുടെ സ്വഭാവത്തിൽ സാരമായ പരിവർത്തനം വരുത്തി. സമുദായത്തിൽ ഒത്ത മുകളിൽത്തന്നെ നിൽക്കാൻ അവൾ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. മുകൾപ്പരപ്പു പണമാണെന്ന് അവൾക്കറിയാം. അതു നേടണം. കാലണവീണാൽ കൈവിരൽ ഒപ്പമെത്തണം. കടുകുമണിയും വെറുതെ പോക്കിക്കൂടാ. ഭൃത്യജനങ്ങളെ അടക്കിനിർത്തണം. ബാങ്കുകണക്കുകളിൽ അവളുടെ കണ്ണു ചെല്ലണം.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മ ഒരിക്കൽ അവളെ സന്ദർശിക്കാൻ വന്നു. അമ്മയെ കാണുന്നതുവരെ അവൾ അവരെപ്പറ്റി നല്ലതൊക്കെ വിചാരിച്ചു. കൺമുമ്പിലെത്തിയപ്പോൾ ഒരു കലി, ഒരു സ്വൈരക്കേട്. അവർ എന്തൊക്കെയോ സ്മരണകളുംകൊണ്ടാണ് വരുന്നത്. നാശം!

"കാശു തുമ്പില്ലാതെ കളയരുതേ, ശാന്തേ." അമ്മ മകളെ ഉപദേശിച്ചു.

"എനിക്കു ഭ്രാന്തുണ്ടോ?" മകൾ പരുഷസ്വരത്തിലാണ് മറുപടി പറയുന്നത്.

"നീ കുറച്ചു ദിവസം അവിടെ വന്നു താമസിക്കുന്നോ?"

"ഇവിടെ ആരു നോക്കാൻ?"

"രണ്ടു ദിവസം?"

"ഇപ്പോ സൗകര്യമില്ല."

"കുറുപ്പാശാൻ എപ്പോഴും നിന്നെപ്പറ്റി പറയും."

"ഉ--ം."

"ആ മനുഷ്യനു നീയെന്നുവെച്ചാൽ പ്രാണനാണ്."

"പണം കൊടുത്താൽ പ്രാണനാക്കാൻ ആളെ കിട്ടാൻ വിഷമമില്ലമ്മേ."

"ആ മനുഷ്യൻ..."

"മതി. എനിക്കു കേൾക്കേണ്ട."

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയ്ക്കു മകളോടു വെറുപ്പു തോന്നി. എന്തു നന്ദിയില്ലാത്ത പെണ്ണ്! എങ്കിലും അതു പുറത്തു കാട്ടാതെ, രണ്ടോ മൂന്നോ ദിവസം കഴിച്ചുകൂട്ടി അവർ തിരിച്ചുപോയി. അമ്മ പോയപ്പോൾ ശാന്തയ്ക്കും എന്തോ ഒരു മനോവേദന.

ഇതൊന്നും കാർത്തികേയൻ അറിഞ്ഞില്ല. കമ്പനിക്കാര്യംതന്നെ പിടിപ്പതുണ്ട്. സാമ്പത്തികത്തകർച്ച വ്യവസായസ്ഥാപനങ്ങളെ കടപുഴക്കിയെറിയുന്ന കാലം. മുഴുവൻ ശ്രദ്ധയും കേന്ദ്രീകരിച്ചതുകൊണ്ടാണ് പിടിച്ചു നില്ക്കാൻ കഴിയുന്നത്. എന്നിട്ടും ചില വെട്ടിക്കുറയ്ക്കലുകൾ വേണ്ടിവന്നു.

കുറച്ചാളുകളെ പിരിച്ചയച്ചു. കൂലിയിൽ ചെറിയൊരു കുറവും വരുത്തി. തൊഴിലാളികൾക്കിടയിൽ പിറുപിറുപ്പായി, കൂടിയാലോചനയായി.

"ഇങ്ങനെ കുറയ്ക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ അവസാനമുണ്ടോ?"

"പക്ഷേ, പണിയില്ലാഞ്ഞാൽ എന്തു ചെയ്യും?"

"അധികം കിട്ടിയപ്പോൾ നമുക്കു തന്നോ?"

"അതു പറഞ്ഞിട്ടിപ്പോൾ കാര്യമുണ്ടോ?"

"ഉണ്ട്. നമ്മുടെ കുട്ടികൾക്കു മണ്ണു വാരിത്തിന്നാൻ വയ്യാ."

"നമുക്ക് എന്തു ചെയ്യാൻ കഴിയും?"

"അതിനാണ് സംഘടന." ആ ശബ്ദം കുഞ്ഞിരാമൻറേതായിരുന്നു. അതേവരെ മൗനമായി ഒരു മുക്കിലിരുന്ന അയാളുടെ ഈ വാക്കു ബഹളം നിർത്തി. ഒരു മൂകത അവിടെ വ്യാപിച്ചു. എല്ലാവരും പരസ്പരം നോക്കി. അക്കൂട്ടത്തിൽവെച്ചു പ്രായവും സർവ്വീസും കുറഞ്ഞവൻ കുഞ്ഞിരാമനാണ്; പക്ഷേ, ഏറ്റവുമധികം വിദ്യാഭ്യാസമുള്ള ആളും. അയാൾക്ക് കാര്യങ്ങൾ ചികഞ്ഞുനോക്കാനറിയാം, എല്ലാറ്റിനും ഒരടിസ്ഥാനപ്രമാണമുണ്ട്. കമ്പനിയിൽ ചേർന്ന ഉടനെ എല്ലാവരും അവനെ വെറുത്തു. അവൻ നിശ്ശബ്ദനും പരുഷസ്വഭാവിയുമായിരുന്നു. പല്ലിറുമ്മി കഴിച്ചുകൂട്ടുന്ന ജീവിതം. ഇന്നും ആ പ്രകൃതത്തിനു മാറ്റം വന്നിട്ടില്ല. അയാളുടെ അത്തരം സ്വഭാവങ്ങൾ കുറേക്കൂടി അഗാധമാവുകയാണുണ്ടായത്. എന്നാൽ ദിവസങ്ങളും മാസങ്ങളും കടന്നുപോയപ്പോൾ, കുഞ്ഞിരാമനിലുള്ള മറ്റൊരു ഭാഗം അവർക്കു കാണാൻ ഇടവന്നു. അത് വെണ്ണപോലെ മൃദുലവും മുല്ലപ്പൂപോലെ സുരഭിലവുമായിരുന്നു. ഏതു തൊഴിലാളികളുടെ വേദനയും അയാൾ സ്വന്തം വേദനയായി കരുതി. സഹപ്രവർത്തകൻറെ കുടുംബത്തിനുവേണ്ടി പ്രാണൻ കളഞ്ഞു പാടുപെട്ടു. എല്ലാം ശരിപ്പെട്ടാൽ, ഒരു നന്ദിവാക്കു കേൾക്കാൻപോലും അയാൾ നില്ക്കുകയുമില്ല.

"കുഞ്ഞിരാമൻ എത്തിയിട്ടില്ലായിരുന്നെങ്കിൽ..."

"നാളെ കാണാം." വാചകം മുഴുവനാക്കുന്നതിന്നുമുമ്പേ അയാൾ നടന്നുകളയും. കമ്പനിജോലിക്കു പുറമേ, പലതും കുഞ്ഞിരാമന്നു ചെയ്യേണ്ടതുണ്ട്. പണിക്കാരാരെങ്കിലും ആസ്പത്രിയിൽ കിടപ്പാണെങ്കിൽ അവിടെ എത്തണം. അവരുടെ കുട്ടികളുടെ സുഖക്കേടിനെപ്പറ്റി അന്വേഷിക്കണം. ദിനപത്രം വായിച്ച് അതിനെപ്പറ്റി തൊഴിലാളികളുമായി സംസാരിക്കണം. കിഴവൻ നാറാണപിള്ളയ്ക്കു രണ്ടു തവണ കള്ളുപോലും

കൊണ്ടുവന്നു കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്, കള്ളുകുടി അവനു വെറുപ്പാണെങ്കിലും. നാറാണപിള്ളയാണ് കുഞ്ഞിരാമന് ഒരു മേൽവിലാസമുണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തത്. ഉള്ളിച്ചമ്മന്തിയും തൊട്ടുകൂട്ടി ഒന്നരക്കുപ്പി അടിച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ പിള്ളയ്ക്കു പിന്നെ കുറച്ചു സാഹിത്യം പറയണം. ചിലപ്പോൾ വേദാന്തം, ചിലപ്പോൾ ചേർത്തലപ്പാട്ട്. വേദാന്തത്തിൻറെ ദിവസമായിരുന്നു അന്ന്. കുഞ്ഞിരാമനായി വിഷയം. 'അവൻ ഒരു ജാക്കിയാണനിയാ, ജാക്കി.'

"ജാക്കിയോ?"

"ഉ–ം. താണേടം പൊക്കുകയല്ല്യോ ജാക്കീടെ പണി–– കുഞ്ഞിരാമനതാണ്. പക്ഷേല്, ഒരു വിഷയം."

"ഉ–ം?"

"അവൻറെ രാ ീയം മോശമാ. ശ്രീമൂലം അസംബ്ലിയിൽ കേറിയങ്ങിരിക്കാൻ യോഗ്യതയുള്ളവനാ ഈ കിട്ടുപിള്ള നാറാണപിള്ള. അതു വിട്ടേച്ചിങ്ങു പോരാൻ കാരണം! അത്തൊഴിലു നമുക്കു കൊള്ളുവേല. ഈ കുഞ്ഞിരാമനുണ്ടല്ലോ, ജാക്കിയാ, 'രാ ീയ'മല്ല!" ഒരു കൂട്ടച്ചിരിയുണ്ടായി. അതിൽ വെച്ച് കുഞ്ഞിരാമൻറെ 'ജാക്കി' എന്ന മേൽവിലാസം ഉറയ്ക്കുകയുംചെയ്തു. അങ്ങനെ എല്ലാവരെയും സേവിച്ചും എല്ലാവരാലും സ്നേഹിക്കപ്പെട്ടും ജാക്കി കുഞ്ഞിരാമൻ കഴിഞ്ഞുകൂടി. അക്കാലത്താണ് ദേശീയപ്രസ്ഥാനത്തിൻറെ കൈകൾ തൊഴിലാളിരംഗത്തേക്കും അധികമധികം നീളാൻ തുടങ്ങിയത്. അതാദ്യം ചെന്നുതൊട്ടത് കുഞ്ഞിരാമനെയാണ്. പുകക്കുഴലുപോലുള്ള ഒരു പിള്ളയും നേന്ത്രപ്പഴംപോലുള്ള ഒരു നമ്പ്യാരും അവൻറെ സ്നേഹിതന്മാരായി. കുഞ്ഞിരാമനും മൂന്നു ചങ്ങാതിമാരുംകൂടി കഴിഞ്ഞുകൂടിയിരുന്ന ഗുഹയിലേക്ക് ആ യുവസുഹൃത്തുക്കൾ കൂടക്കൂടെ ചെന്നു.

"അവർ ഏതാ, കുഞ്ഞിരാമാ?" പിണ്ഡതൈലം കൊണ്ടുപോയി കൊടുത്തപ്പോൾ മറിയാമ്മ ചോദിച്ചു.

"അവർ നല്ല ആളുകളാ, നമുക്കു ഗുണംവരണം എന്നു വിചാരിക്കുന്ന വരാ."

"അത്യോ?"

പതുക്കെ മറിയാമ്മയ്ക്ക് അവർ പരിചിതരായി; പിന്നീടു പല തൊഴിലാളികൾക്കും. മൂപ്പുള്ള വിത്ത് ഇറച്ചാലിൽ വീണു മുളച്ചു തെഴുക്കേമ്പാലെ ഒരു തൊഴിലാളിയൂണിയനങ്ങു പൊന്തിവന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ അതിൻറെ സജീവപ്രവർത്തകനുമായി. അതുകൊണ്ട്, സംഘടനയുടെ കാര്യം കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞപ്പോൾ എല്ലാവരും ചെവിയോർത്തു.

"ഇതു യൂണിയൻ ആലോചിക്കേണ്ട കാര്യമാണ്" –– കുഞ്ഞിരാമൻ.

“അപ്പോൾ രാ ീയമായില്യോ, അനിയാ?” -- കിഴവൻ നാറാണപിള്ളയ്ക്ക് ഒരു സംശയം.

“അതൊന്നുമില്ല. ഇതു തൊഴിലാളികളുടെ കാര്യം. നമ്മുടെ ഐക്യത്തിലും ശക്തിയിലുമാണ് നമ്മുടെ വിജയം.”

പഠിച്ചുവെച്ച ഒരു വാചകം ഉരുവിടുമ്പോലെ, കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു. എങ്കിലും അതു പണിക്കാരെ ചിന്തിപ്പിച്ചു.

യോഗമായി, ചർച്ചയായി. നമ്പ്യാരും പിള്ളയും വന്നു. രണ്ടു ദിവസത്തിനുള്ളിൽ ആറാവശ്യങ്ങളോടുകൂടിയ ഒരു നോട്ടീസ് കാർത്തികേയനു കിട്ടി. അതൊരു പുതിയ അനുഭവമായിരുന്നു. എല്ലാ കമ്പനികളിലും നോട്ടീസ് കിട്ടിയത് ഒരേ ദിവസമാണ്. മുതലാളിമാർ കൂടിയാലോചിച്ചു.

“ഇതിന്നു വഴങ്ങിയാൽപ്പിന്നെ എന്നും വഴങ്ങേണ്ടിവരും.” ബനിയൻ കമ്പനിയുടമസ്ഥൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു.

“ഒരു കലാപമുണ്ടാക്കുന്നത് ഇന്നത്തെ പരിതഃസ്ഥിതിയിൽ കൂടുതൽ ചീത്തയല്ലേ?” കാർത്തികേയൻ ചോദിച്ചു.

“എന്നുവെച്ച് ധിക്കാരം കണ്ടുകൊണ്ടു നിൽക്കാനോ?” ഓട്ടുകമ്പനി മുതലാളി.

ദീർഘമായ ആലോചനയ്ക്കുശേഷം നോട്ടീസിന്നു മറുപടി തത്കാലം അയയ്ക്കേണ്ടെന്നുവെച്ചു. പിന്നെ തുടങ്ങിയതു പ്രതികാരനടപടികളാണ്. ജോണിയെ പിരിച്ചയച്ചു. കുഞ്ഞിരാമനെ പിരിച്ചുവിട്ടു. കിഴവൻ നാറാണപിള്ളയെ പുറത്താക്കി. പക്ഷേ, ഇതൊക്കെ പ്രതീക്ഷിച്ചതായിരുന്നു. അവർ തൊഴിലാളികൾക്കിടയിൽ വീറോടെ പ്രചരണവേല ചെയ്തു. ലാസറേട്ടനും അനുയായികളും മറുഭാഗത്തും കൊണ്ടുപിടിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. നല്ലൊരു ഉരസൽതന്നെ നടന്നു. ഒരു കൂട്ടായ തൊഴിൽമുടക്കത്തിലേക്കു സംഗതികൾ നീങ്ങുകയായിരുന്നു.

തൊഴിൽമുടക്കമാരംഭിച്ചപ്പോൾ പുതുതായി ആളുകളെ പണിക്കെടുത്തു. കരിങ്കാലികളെ തടയാൻ തൊഴിലാളികളും ഉറച്ചു. കമ്പനിപ്പടിക്കൽ പിക്കറ്റിങ്. ഗർഭിണികളായ ീകൾ മുട്ടുകുത്തിനിന്നപേക്ഷിച്ചു. ചിലർ പിന്തിരിഞ്ഞു. ചിലർ ചാടിക്കടന്ന് അകത്തേക്കു പോയി. എങ്കിലും കരിങ്കാലികളുടെ എണ്ണം കുറഞ്ഞുവരികയായിരുന്നു.

തൊഴിൽമുടക്കം വിജയത്തോടടുക്കുകയായിരുന്നു. നാട്ടുകാർ തൊഴിലാളികളെ സഹായിച്ചു. എല്ലാറ്റിനോടും ആളുകൾക്കു പ്രതിഷേധമാണ്. ഗവൺമെൻറിനോട്, വ്യവസായസ്ഥാപനങ്ങളോട്, ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരോട് എല്ലാം. അതുകൊണ്ടു പ്രതിഷേധക്കാരെ സഹായിക്കുന്നത് എപ്പോഴും രസമായിരുന്നു.

യോഗങ്ങൾ, ഘോഷയാത്രകൾ, കൊടികൾ––ബഹളമയം. പ്രഭാതം മുതൽ പ്രദോഷംവരെ കുഞ്ഞിരാമൻ ഓടിപ്പാഞ്ഞു നടക്കുകയായിരുന്നു. ഇതിന്നിടയിൽ രാധയുടെ ഒന്നുരണ്ടു കത്തുകൾ കിട്ടി. അവയ്ക്കൊരു മറുപടി എഴുതാൻപോലും തരപ്പെട്ടില്ല. എല്ലാംകഴിഞ്ഞു രാത്രി ചെന്നു കിടക്കുമ്പോഴാണ് അതോർമ്മവരിക, നേർത്തു മിനുത്ത ഒരു ശബ്ദം അവൻറെ കർണ്ണങ്ങളിൽ മുഴങ്ങും:

"എന്നെ മറന്നോ?"

ഹൃദയത്തിൽ ഒരു നോവ്. പിറ്റേന്നു കാലത്തുതന്നെ മറുപടിയെഴുതണമെന്ന് തീരുമാനിക്കും. കാലത്തെഴുന്നേല്ക്കുന്നതു സ്നേഹിതന്മാരുടെ വിളികേട്ടുകൊണ്ടാണ്. പുതിയ പ്രശ്നങ്ങളുമായിട്ടാണ് അവർ വരുന്നത്. പിന്നെ അവയ്ക്കുത്തരങ്ങൾ കണ്ടുപിടിക്കാൻ ഓടണം. തൊഴിൽമുടക്കം സംബന്ധിച്ച കാര്യങ്ങൾക്ക് അവൻ രണ്ടു ദിവസമായി കണ്ണൂരിൽ പോയിരിക്കുകയായിരുന്നു. തിരിച്ചുവന്നപ്പോഴാണ് നാട്ടിൽനിന്ന് ആരോ വന്നിട്ടുണ്ടെന്ന് അറിഞ്ഞത്.

"ആരായിരുന്നു?"

"അറിയില്ല."

" ീയാണോ?"

"അല്ല."

"പേരെന്താ?"

"ചോദിച്ചില്ല. വിറകുകൺട്രാക്ടറില്ലേ, സുലൈമാനിക്ക, അയാളുമുണ്ടായിരുന്നു. വെളുത്ത് എല്ലിച്ച ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനും."

കുഞ്ഞിരാമൻ എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു സ്വല്പ നേരം നിന്നു. അപ്പോഴേക്കും ആളുകൾ വന്നുകൂടി. അന്നു ഗംഭീരമായ ജാഥയും യോഗവും നിശ്ചയിച്ചിട്ടുണ്ട്. പള്ളിയിൽനിന്ന് ജോണി എത്തി, നാറാണപിള്ള വന്നു. ഓട്ടുകമ്പനിയിലെ അപ്പുക്കുട്ടനുമെത്തി. എല്ലാവരും കുഞ്ഞിരാമൻറെ കട്ടിലിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു. വേറെ ഒരു ഇരിപ്പിടമില്ല. രണ്ടു ഭാഗത്തും നന്നാലു കല്ലു വെച്ചുയർത്തിയതിന്മേൽ ഉറപ്പിച്ച രണ്ടു മരപ്പലകയാണ് ആ കട്ടിൽ. തടിയൻ അപ്പുക്കുട്ടൻ ഇരുന്നപ്പോൾ അതു കുറച്ചൊന്നുലഞ്ഞു. 'അനിയൻ സൂക്ഷിച്ചേക്കണം' എന്ന് നാറാണപിള്ള താക്കീതു നല്കി. അവർ എന്തോ പതിഞ്ഞസ്വരത്തിൽ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

"എടാ ജാക്കീ!" വാതിൽക്കൽ ഒരു മുട്ട്.

"ആരാത്?"

"ഞാൻ മേ ി."

വാതിൽ തുറന്ന് രാരിച്ചൻ അകത്തേക്കു കടന്നുനിന്നു.

"എന്താ, മേ ി?" ജോണിയാണ് ചോദിച്ചത്. രാരിച്ചൻ മേ ിയല്ല, തൊഴിലാളിയാണ്. എന്നാലും 'മേ ി' എന്ന പേരിലാണ് അയാൾ

അറിയപ്പെടുന്നത്. അവർ കൈ ചൂണ്ടിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "അപകടം?"
"ഹേ! എന്ത്?"
"പോലീസ്!"
"എവിടെ?"
"എത്തിയില്ല. എത്തും."
"കാരണം?" അപ്പുക്കുട്ടൻ ചോദിച്ചു.
"ഇന്നു മീറ്റിങ്ങുണ്ടായോ, കുഴപ്പവുമുണ്ടാകും."
"കാര്യം തെളിച്ചു പറ, അനിയാ" -- നാറാണപിള്ള.
"ഇന്നവർ മീറ്റിങ്ങ് കലക്കിയേക്കും."
"എങ്ങനെ അറിഞ്ഞു?" കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു.
"നമ്മുടെ പ്രേമഭാജനം കൊണ്ടുവന്ന വർത്തമാനമാണ്."
"ഏതാണാ സുന്ദരി, അനിയാ?"
"അമ്മാളു, മൂപ്പർ മൂപ്പത്തിയാരോടു പറഞ്ഞു, അവളതു കേട്ടു. എന്നോടു പറയുകയും ചെയ്തു."
"ഇപ്പോഴോ, അനിയാ, രാ ീയമായില്യോ?"
"നാറാണപിള്ളയ്ക്കു രാ ീയത്തെക്കുറിച്ച് ഇത്ര പേടിയെന്താ?" ജോണിയാണ് ചോദിച്ചത്.
"പേടിയോ? ശ്രീമൂലം അസംബ്ലി കണ്ടവനാ ഇവൻ. എങ്കിലും വിഷയത്തിൻറെ കിടപ്പു നോക്കേണ്ടായോ?"
"പക്ഷേ, പോലീസ് ഇതിൽ നേരിട്ടിടപെടില്ല." അപ്പുക്കുട്ടൻ ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു.
"അപ്പോൾ അമ്മാളു നുണ പറയുകയാണോ?" രാരിച്ചൻ ചോദിച്ചു.
"എന്നല്ല, തെറ്റിദ്ധരിച്ചതാവും."
"ആലോചിക്കണം." കുഞ്ഞിരാമൻ സ്നേഹിതന്മാരെയും കൂട്ടി പുറേത്തക്കിറങ്ങി. അവർ നേതാക്കന്മാരുമായി ആലോചിച്ചു. എന്തു വന്നാലും യോഗം മുടക്കിക്കൂടാ എന്നു തീരുമാനവുമെടുത്തു.
"എന്നെ തല്ലിയാൽ ഞാനും തല്ലും." രാരിച്ചൻ പ്രഖ്യാപിച്ചു.
"മടയത്തരം പറയാതെ വാ." കുഞ്ഞിരാമൻ അവനെക്കൂട്ടി നടന്നു.
ജാഥയ്ക്കുള്ള ഒരുക്കങ്ങൾ നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കയാണ്. പട്ടണത്തിൽ ഉത്കണ്ഠാകുലമായ ഒരന്തരീക്ഷം തങ്ങിനിന്നു.
"നടക്കോ?"
"തീർച്ച."
"ബഹളമാവോ?"
"വെറുതെ പറയുന്നതാ."
"മുതലാളി ഒഴിക്കില്ല."
"അല്ലാതെന്തു ചെയ്യാൻ?"

"കാണാം."

കുഞ്ഞിരാമൻ വീട്ടിൽ ചെന്നപ്പോൾ ആ ചെറുപ്പക്കാരൻ വീണ്ടും വന്നതായി അറിഞ്ഞു.

"എവിടേക്കു പോയി?"

"വൈകുന്നേരം കണ്ടോളാമെന്നു പറഞ്ഞുപോയി."

"ഇവിടെ ഇരിക്കാൻ പറയാമായിരുന്നു."

"നിങ്ങൾ എപ്പോൾ വരുമെന്നുവെച്ചിട്ടാ?"

"ശരി."

നേരം നാലുമണിയായി. മൂന്നു കമ്പനിയിലെയും തൊഴിലാളികൾ കൊടിക ളോട്ടും മുദ്രാവാക്യങ്ങ ളോട്ടുംകൂടി മൈതാനത്തിലേക്കൊഴുകി. യുവാക്കളുണ്ട്. വൃദ്ധന്മാരുണ്ട്, ഗർഭിണികളുണ്ട്, കിഴവികളുണ്ട്, നെല്ലി ച്ചുറ്റുന്ന പിള്ളരുമുണ്ട്. അതൊരു ആർത്തിരമ്പിക്കൊണ്ടുള്ള വരവായിരുന്നു. മറ്റു കമ്പനികളിലെ കുറെ തൊഴിലാളികളും ഇടത്തരക്കാരും അവിടെ നിന്നിരുന്നു.

പ്രസംഗമാരംഭിച്ചു. പുകക്കുഴലുപോലുള്ള പിള്ളയാണ് ആദ്യം സംസാരിച്ചത്. ആ മനുഷ്യൻ വെടിയുണ്ടകൾപോലെ വാക്കുകൾ വർഷിച്ചു. കൈയടിയോടു കൈയടി. പിന്നെ നമ്പ്യാർ എഴുന്നേറ്റു. ഫലിതമയമായിരുന്നു പ്രസംഗം. പരിഹാസത്തിൻറെ ഒരു ശരവർഷം. കമ്പനിക്കാര്യത്തിൽനിന്നു രാ ീയ കാര്യങ്ങളിലേക്കു പ്രസംഗം പതുക്കെ നീങ്ങി. ബ്രിട്ടീഷ്സാമ്രാജ്യത്വം ഇവിടെ ചെയ്ത അക്രമങ്ങൾ, ചെയ്യുന്ന അക്രമങ്ങൾ, ചെയ്യാനിരിക്കുന്ന അക്രമങ്ങൾ--ഇവയെല്ലാം വിവരിക്കപ്പെട്ടു. ആളുകൾ കൈയടിച്ചഭിനന്ദിക്കുന്നു.

ഈ സന്ദർഭത്തിൽ രണ്ടു ചെറുപ്പക്കാർ ജനസമൂഹത്തിൻറെ പിമ്പുറേത്തേക്ക് വന്നുചേർന്നു. അത് വിശ്വനാഥനും ഗോപാലകൃഷ്ണനുമായിരുന്നു. അവർ പ്രസംഗത്തിൽ ശ്രദ്ധിച്ചുകൊണ്ടങ്ങനെ നില്ക്കുകയാണ്. പ്രസംഗം നിന്നു. പിന്നെ കയറിയത് കുഞ്ഞിരാമനാണ്. "അതാ, കുഞ്ഞിരാമൻ!" ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചൂണ്ടിക്കാട്ടി. "മീറ്റിങ് കഴിയട്ടെ." വിശ്വം പറഞ്ഞു. വളരെ ലളിതമായ പ്രഭാഷണം: "സ്നേഹിതന്മാരേ, നമ്മൾ തൊഴിൽ ചെയ്യുന്നു. തൊഴിൽ ചെയ്യുന്നതിനുള്ള പ്രതിഫലവും ആവശ്യപ്പെടുന്നു. ഇതൊരു കുറ്റമാണോ? നമ്മൾ മനുഷ്യരല്ലേ? നമുക്കും കുടുംബങ്ങളും കുട്ടികളുമില്ലേ? നാം ആരെയും ദ്രൂഷണം ചെയ്യുന്നില്ല. എന്നിട്ടും...." വിശ്വം അന്തംവിട്ടു നോക്കി നിന്നു. കുഞ്ഞിരാമനാണോ ആ സംസാരിക്കുന്നത്? അവൻ അത്ഭുതപ്പെട്ടു നില്ക്കുന്നതിനിടയിൽ പ്രസംഗം പെട്ടെന്നു നിന്നു. ഒരു കലാപം. ഒരു വാൻ നിറയെ പോലീസ് സ്ഥലത്തെത്തിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. നേതാക്കന്മാരെയും കുഞ്ഞിരാമനെയും ജോണിയെയും അപ്പുക്കുട്ടനെയും

അവർ അറ ചെയ്തു വാനിൽ കയറ്റിക്കൊണ്ടുപോയി. കൊടികൾ തട്ടിയിട്ടു. പെട്ടെന്ന് ഒരു കിഴവൻ പ്രസംഗമണ്ഡപത്തിലേക്കു ചാടിക്കയറി കൊടിയെടുത്തു പൊക്കിപ്പിടിച്ചു: "അനിയന്മാരേ..."

"ഇത് അനീതിയല്യോ, അനിയന്മാരേ; ധിക്കാരമല്യോ? നീതിയൊണ്ടോ നിലയൊണ്ടോ ഈ രാജ്യത്ത്? ശ്രീമൂലം അസംബ്ലിവരെ കണ്ടവനാണ് ഈ നാറാണപിള്ള. ഇത്രയും അക്രമം ഈ ഭൂമിയിൽ നടന്നിട്ടില്ല. ഈ അക്രമത്തെ...."

അപ്പോഴേക്കും ചേർത്തലപ്പാട്ടിലെ ചില വാക്കുകൾകൂടി അങ്ങേരുടെ വായിലേക്കു വന്നു. അതോടെ ഒരു പോലീസുകാരൻറെ കൈ അങ്ങോരുടെ പിരടിയിലേക്കും വീണു--നാറാണപിള്ള താഴത്ത്. ആർപ്പുവിളി, ബഹളം, കല്ലേറ്. പിന്നെ നടന്നത് ഒരു കൂട്ടത്തല്ലാണ്. കണ്ണിൽക്കണ്ടവനെല്ലാം തല്ലു കിട്ടി. ചവിട്ട്, കുത്ത്, ഇടി, കൂട്ടനിലവിളി. നിരത്തിലൂടെ പോകുന്നവർക്കും തല്ലു കിട്ടി. പാഞ്ഞവരെ പിന്തുടർന്നു തല്ലി. പീടികയിലേക്ക് ഓടിക്ക യറിയ വരെ കേറിച്ചെന്നു തല്ലി.

"ഞാൻ വക്കീലാണേ!" പീടികക്കോലായിൽ നിന്നിരുന്ന ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ കൈയുയർത്തി പറഞ്ഞു.

"വക്കീലിനെന്തെടാ തല്ലു പറ്റില്ലേ?" അയാൾക്കും കിട്ടി നാല്.

മണ്ണെണ്ണത്തപ്പം കയറ്റിവരുന്ന ഒരു കാളവണ്ടി തെളിക്കുന്നവനും കിട്ടി ഒരടി. അവൻ ചമ്മട്ടി താഴത്തിട്ട് ഓടി. വണ്ടി നിരത്തിൽത്തന്നെ. നിസ്കാരവും കഴിഞ്ഞു പള്ളിയിൽനിന്നിറങ്ങിയ ഒരു മുസല്യാരുടെ പിന്നാലെ ഒരുത്തൻ ചെന്നു. മുസല്യാർ ഓടി. കുടയും മെതിയടിയും തലയിൽക്കെട്ടും തെറിച്ചു. അയാൾ പള്ളിയിലെ കൊട്ടത്തളത്തിൽ ചെന്നു വീണു.

വിശ്വവും ഗോപാലകൃഷ്ണനും അമ്പരന്നുനില്ക്കുകയായിരുന്നു. പുറത്തുവീണ ഓരോ പൊതുക്ക് അവരെ ഞെട്ടിച്ചു.

"ആര്!" അവൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"നിങ്ങൾ മൂപ്പന്മാരാണോ?"

"ഞാൻ...."

ഒരടികൂടി: "പറയ്, മൂപ്പനാണോ?"

"അതേ." വിശ്വം പറഞ്ഞു.

പിരടിയിൽപ്പിടിച്ച് ഒരുന്ത്.

"കേറ്, വാനിൽ!"

വിശ്വം കയറിയിരുന്നു. അവനൊന്നും മനസ്സിലായില്ല. പുറത്തൊരു ചെറിയ നീറൽ അനുഭവപ്പെടുന്നുണ്ടെന്നുമാത്രം. വാൻ ഓടുകയാണ്. അവൻ അനങ്ങാതിരുന്നു. ഒന്നും ചിന്തിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല.

എന്തൊക്കെയോ പൊളിഞ്ഞു തലയിൽ വീണിരിക്കുന്നു. ശ്വാസംമുട്ടൽ, ഒരു വിമ്മിട്ടം. ചെവിയിൽനിന്നൊരു ചൂളംവിളി.

വാൻ ചെന്നു നിന്നത് ഒരു വലിയ കെട്ടിടത്തിന്നു മുമ്പിലാണ്. ഇരുമ്പഴികൾ നീങ്ങി. അവരെ പിടിച്ചുള്ളിലേക്കൊരു ഉന്ത്. മുഖമടിച്ചു വീഴേണ്ടതായിരുന്നു. അപ്പോഴേക്കും ഒരു കൈ വിശ്വത്തെ താങ്ങി. അത് കുഞ്ഞിരാമൻറേതായിരുന്നു. ജോണിയും കുഞ്ഞിരാമനുംകൂടി അവനെ താങ്ങിക്കിടത്തി.

വിശ്വത്തിന്നു ബോധമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അമ്പരന്നു. കേൾക്കാനും പറയാനും വയ്യാ.

നാല്

ആറു മണി കഴിഞ്ഞു. ഏഴുമണി കഴിഞ്ഞു. വിശ്വനാഥനും ഗോപാലകൃഷ്ണനും വന്നില്ല. സുലൈമാൻ കാത്തിരിക്കുകതന്നെയാണ്. അയാൾ അസ്വസ്ഥനായി അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഉലാത്തി. ആ മുട്ടിച്ചെരുപ്പിൻറെ ശബ്ദം 'ക്ടോം-ക്ടോം' എന്ന് ഉമ്മറക്കോലായിൽനിന്നു കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. കൂടക്കൂടെ പടിക്കലേക്ക് നോക്കും, വീണ്ടും നടത്തം തുടരും. ഇതിന്നിടയിൽ വാതില്ക്കൽ വന്നു നില്ക്കുന്ന ഖദീജയെ അയാൾ കണ്ടില്ല. അവളുടെ ചോദ്യവും കേട്ടില്ല.

"കുളിക്കാൻ സുടുബെള്ളം ബേണോ?"

അയാൾ നടക്കുകതന്നെയാണ്. വളരെ മണിക്കൂറുകളായിട്ട് അയാൾ അസ്വസ്ഥനായിരിക്കയാണ്. അത് ഖദീജയും മനസ്സിലാക്കിയിരുന്നു. എന്താണിതിന്നു കാരണമെന്ന് അവൾക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. കച്ചവടസംബന്ധമായും കുടുംബസംബന്ധമായും ഉണ്ടാകാറുള്ള എല്ലാ കുടുക്കുമസാലകളും അയാൾ അവളുടെ മുമ്പിൽവയ്ക്കുക പതിവാണ്. ആ ദമ്പതികൾ ഒന്നിച്ചിരുന്നു വിഷമപ്രശ്നങ്ങൾക്കൊരു സമാധാനം കണ്ടെത്തിയിട്ടുമുണ്ട്. തലേന്നാൾ മുതല്ക്ക് അസ്വസ്ഥനായിരുന്നിട്ടും അയാൾ തന്നോട് ഒന്നും പറയാത്തതെന്തെന്ന് അവൾ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. എന്തായാലും അങ്ങനെ വിട്ടു കൂടന്ന് അവളും ഉറച്ചിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ, പതുക്കെ വേണം സമീപനം.

ഖദീജ അടുത്തേക്കു ചെന്ന് അയാളുടെ കൈ തൊട്ടു!

"ദാ പിന്നേയ്!"

സുലൈമാൻ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കി:

"ഉ-ം?"

"ഇങ്ങക്കെന്തായിപ്പോയിന്നും?"

"ഒന്നൂല്യ."

"അച്ചേലിക്ക് പറഞ്ഞാൽ പറ്റൂലല്ലേ."

"ഒന്നൂല്യ." അയാൾ അതേ വാക്കുതന്നെ ആവർത്തിച്ചു. എന്നിട്ടു നടത്തവും തുടർന്നു––ക്ടോം, ക്ടോം, ക്ടോം....

"ഇങ്ങളങ്ങനെ തിരിഞ്ഞുനടന്നു ബമ്പനാവണ്ടാ, ങാ!"

"നീ അവിടുന്നു പോവുന്നുണ്ടോ?"

"എന്തിരുത്താന്നും ഇങ്ങള് ഖൽബില് ബെച്ച് പൊകക്ക്ന്ന്?"

"എനിക്കിഷ്ടമുള്ളത്!" സുലൈമാന്നു ശുണ്ഠിവന്നു.

"ഏയ്! ഇങ്ങടെ ഇ ം ഞമ്മടെ ഇ ം അപ്പോയണ്ടാ? അറ്യാഞ്ഞിട്ടു ചോയിച്ചാ! എന്നു മൊതലിച്ചേ അതു തൊടങ്ങിത്?"

"ഖദീജ!"

"എന്തേയ് മീസ ബെറപ്പിക്കിന്ന്?"

"നീ അവിടുന്നു പോവ്വാ! ഇല്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ നീ തന്നെ ദുഃഖിക്കും. എല്ലാ സമയവും മനുഷ്യന് ഒരുപോലെയല്ല!" അയാൾ, മദിച്ച കാളയെപ്പോലെ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനിന്നു. ഖദീജ ആ കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കി. ഒരു കൊടുങ്കാറ്റ് അവിടെ ചുഴന്നുകളിക്കുന്നത് ആ കുടുംബിനി കണ്ടു. അതോടെ അവൾ തലവലിക്കുകയും ചെയ്തു.

ഖദീജ സ്വല്പനേരം അതേ നില്പിൽ നിന്നു. എന്നിട്ട്, ചടുന്നനെ വിരി തട്ടിനീക്കി അകത്തേക്കു കടന്നു. ആ പോക്കിൽ ദേഹത്തിലെ ആഭരണങ്ങളെല്ലാംകൂടി കലമ്പലുണ്ടാക്കി. എന്നിട്ടും സുലൈമാൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കിയില്ല.

അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഒരു ചുഴലിക്കാറ്റു നടക്കുകയാണ്, തലേന്നാൾ മുതല്ക്ക്. ഒരു പൂവിതൾ ആ കാറ്റിൽ ചുറ്റിച്ചുറഞ്ഞു മേല്പോട്ടു പൊങ്ങി ഹൃദയത്തിൻറെ എല്ലാ കോണിലും ചെന്നു മുട്ടി പൊടുന്നനെ കീഴ്പോട്ടു പതിക്കുന്നു; വീണ്ടും പൊക്കിയെടുക്കപ്പെടുന്നു. മൂക്കിൽ കുത്തിത്തറയക്കുന്ന സൗരഭ്യത്തോടുകൂടിയ ആ പൂവിതൾ വിശ്വനാഥനാണ്. എന്തിനവൻ വന്നു? താനെന്തിന് അവനു കൈകൊടുത്തു കരകയറ്റി. എന്നെന്നേക്കുമായി അടഞ്ഞുവെന്നു വിചാരിച്ച ഒരു വാതിൽ പെട്ടെന്നു തള്ളിത്തുറന്നിരിക്കയാണ്. അസംതൃപ്തമായി അടച്ചിടപ്പെട്ട ഭൂതകാലം പോലെ, അപകടംപിടിച്ച ഒന്നില്ല. അതു വെളിയിലേക്കു വരുന്നത് ഒരു പോക്കിരിയായിട്ടാണ്. തടവിലാക്കിയ ഇളങ്കാറ്റു പുറത്തേക്കു വരുന്നത് കൊടുങ്കാറ്റായിട്ടാണ്. അതെന്തൊക്കെ അടിച്ചുടയ്ക്കുമെന്നും തട്ടിത്തകർക്കുമെന്നും ആർക്കും പറയാൻ വയ്യാ. എല്ലാറ്റിലും വിഷമം അതിനെ എതിർക്കാനോ നിഷേധിക്കാനോ മായ്ച്ചുകളയാനോ കഴിയില്ലെന്നതാണ്. തന്നെത്തന്നെയാണ് എതിർക്കേണ്ടത്. നിഷേധിക്കേണ്ടത്. മായ്ച്ചുകളയേണ്ടത്. തന്നോടു താൻ പൊരുതേ തണ്ട

ഈ നിമിഷംപോലെ മനുഷ്യജീവിതത്തിൽ മഹത്തായും വേദനാകരമായും മറ്റൊന്നില്ല. അതു മുക്കൂട്ടപ്പെരുവഴിയാണ്. കാട്ടാളനും മഹാത്മാവും അവിടെവെച്ച കണ്ടെത്തി പിരിഞ്ഞു പോകുന്നു, വീണ്ടും കണ്ടെത്താൻ. സുലൈമാൻ ആ കവലയിൽ നില്ക്കുകയാണ്. എല്ലാം കഴിഞ്ഞു, മറന്നു എന്ന് അയാൾ വിശ്വസിച്ചതാണ്. പുതിയൊരു ജന്മംതന്നെ എടുത്തുകഴിഞ്ഞു. പുതിയ മനുഷ്യർ, പുതിയ തരം കർമ്മങ്ങൾ, പുതിയ സാഹചര്യം, പുതിയ ചിന്തകൾ. ആത്മാവിന്ന് ഒന്നു വളയഴിച്ചിൽ കഴിഞ്ഞതാണ്. ജീവിതം ഇഴഞ്ഞു മുന്നോട്ടുകയറി, പെട്ടെന്നൊരു മഴ, മണ്ണിട്ടുമൂടിയ എല്ലാ വിത്തും മുളച്ചു. ഒന്നും സംഭവിച്ചിട്ടില്ലെന്ന മട്ടിലാണ് അവ വരുന്നത്. ഒരു കയാംനാൾ, അടക്കംചെയ്യപ്പെട്ട സ്മരണകളൊക്കെ ഉയിർത്തെഴുന്നേറ്റു. വിചാരണ ആരംഭിച്ചു.

സുലൈമാൻ സ്വയം വിചാരണ ചെയ്യുകയാണ്. വേണോ വേണ്ടേ? അയാൾക്കു മരക്കുറ്റിപോലെ അങ്ങിരിക്കാം. ആരാണ് ചോദിക്കാൻ? ചോദിക്കുന്നതിന്നർത്ഥമുണ്ടോ എന്നും അയാൾ ആലോചിച്ചു. ആദ്യത്തെ പഴം കൊഴിഞ്ഞുവീണിട്ടും മരം വളരുന്നില്ലേ? ആദ്യത്തെ കുഞ്ഞിനെപ്പറ്റി തള്ളപ്പക്ഷി ബേജാറാവാറുണ്ടോ? ഖദീജയുടെ ആടിൻറെ മൂത്തകുട്ടി ഇപ്പോൾ എവിടെയാണ്? തള്ള പിന്നെയും പെറ്റു. ആദ്യത്തെ കുട്ടി മരിച്ച അമ്മമാരില്ലേ? അച്ഛന്മാരില്ലേ? വെറുതെ വേവലാതിപ്പെടുകയാണ്. എല്ലാം ഇരിക്കുന്ന പാട്ടിന്നിരിക്കട്ടെ. കഴിയുന്ന സഹായം ചെയ്യാം. അതല്ലേ കൂടുതൽ മാന്യത? കൂടുതൽ മനുഷ്യത്വം?

ഏ?... മനസ്സിൻറെ അടിയിൽനിന്നു മുഴങ്ങുന്ന ഒരു ചോദ്യം. ആ ശബ്ദം വർഷങ്ങൾക്കു പിമ്പിൽവെച്ച് അയാൾ കേട്ടതാണ്. അതു സുപരിചിതമാണ്. അനേകകാലത്തേക്കു മനസ്സിൽക്കിടന്നു മുഴങ്ങിയതാണ്. അതോടൊപ്പം ചില രംഗങ്ങളും മനസ്സിലേക്കു കടന്നുവരുന്നു. തീയും പുകയും നിറഞ്ഞ അന്തരീക്ഷം, ഭീകരമായ ശബ്ദങ്ങൾ, കൂട്ടനിലവിളികൾ. അതിന്നിടയിലൂടെ രണ്ടു മനുഷ്യാത്മാക്കൾ ഊളിയിട്ടുപോകയാണ്. ഒരാൾ മറ്റൊരാളെ മാറിലടക്കിപ്പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. ഭയത്താലും വേദനയാലും വിമ്മിട്ടത്താലും ഹൃദയത്തിൻറെ അടിത്തട്ടുവരെ ഉരുകിപ്പോയി. ഉരുകിയ ആത്മാക്കൾ ഒട്ടിപ്പിടിച്ചു. ഏകാന്തതയുടെ തണുത്ത കാറ്റിൽ അവ ഉറച്ചു.

“ദേഷ്യാണോ?”

“അല്ല.”

“പിന്നെ?”

“ഇഷ്ടാണ്. പക്ഷേ––”

“എന്തേ?”

“എന്നെ കഷ്ടത്തിലാക്ക്വോ?”

“ഇല്ല. ഞാനിതുവരെ ഒരാളോട്ടും ഇതു പറഞ്ഞിട്ടില്ല.” ഒരു നെടുവീർപ്പ്.

ഇവയൊക്കെ ഇന്ന് ആയിരംമടങ്ങ് ശക്തിയോടെ സുലൈമാൻറെ ചെവിയിൽ വന്നലയ്ക്കുകയാണ്. ‘വരണേ, വരണേ...’ എന്ന് ആരോ അടുത്തു നിന്നു വിളിച്ചു പറയുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. ആര്?

അയാൾ ഉരുകി. ഇനി എന്തുവഴി? നേരെ നിന്നു പറയാം: ‘അതു ഞാനാണ്!’ പക്ഷേ, ആ പറച്ചിൽകൊണ്ട് എല്ലാം അവസാനിച്ചില്ല. ആ ഒരൊറ്റ വാക്ക് ഇന്നത്തെ ജീവിതത്തെ ആകെ അട്ടിമറിച്ചുവെന്നു വരാം. അതു പാടുണ്ടോ, സാധ്യമാണോ?

വേണോ വേണ്ടേ? വീണ്ടും അവിടെത്തന്നെ ചെന്നെത്തുന്നു.

“സുലൈമാനിക്കാ!” പെട്ടെന്നാണ് കോലായൊതുക്കിൽനിന്നൊരു വിളി പൊങ്ങിയത്. അയാൾ മുഖമുയർത്തി നോക്കി. മരയ്ക്കാരാണ്. ആ സമയത്ത് അവൻ കടന്നുവന്നതിൽ സുലൈമാനു വെറുപ്പു തോന്നി. എന്തൊരു തൊന്തരവ്!

“എന്തേ?” വന്ന കാര്യം പറഞ്ഞു പോവൂ എന്ന മട്ടിൽ അയാൾ ചോദിച്ചു.

“കൊട്ടമായ ജഹള!”

“ഏ്?”

“ഇന്നു ടൗണില് ഒരു കൂട്ടത്തല്ല്.”

“ആരു തമ്മില്?”

“പോലീസ് ബന്ന്, തൊയ്യാളികളെത്തല്ലി.”

“എന്തിന്?”

“ഇന്നല്ലേ ഓലടെ പൊറസംഗം? പിന്നെ കല്ലേറായി. അപ്പൊപ്പിന്നെ കണ്ണിൽക്കണ്ടോനൊക്കെ ബീക്ക്. പൊറസംഗിച്ചോനും പൊറസംഗം കേട്ടോനും നെരത്തിമ്മിക്കൂടി പോണോനും ഒക്കെ തല്ല്. അഞ്ചാറെണ്ണം ലോക്കപ്പിലുമായി.”

“ആരൊക്കെ?” ഉദ്വേഗത്തോടെയായിരുന്നു ആ ചോദ്യം.

“പൊറസങ്ങക്കാരൻ പുള്ള, ബടക്കൻ നമ്പ്യാര്, പിന്നെ തൊയിലാളീൻറെ കൂട്ടത്തീന്ന് ജാക്കി.”

“ആര്?”

“ജാക്കി കുഞ്ഞിരാമൻ.”

“ഹേ?”

“താന്നേന്നും, പിന്നെ രാരിച്ചൻ. പിന്നെ ആരൊക്ക്യോ ഉണ്ട്. ഇക്കിസ്സ കേട്ടപ്പോ ഞമ്മള് പിന്നെ അങ്ങട്ട് പോയില്ല. ഏ? ഇബല് എത്തര കളിച്ചിട്ടന്താ മൊതലാള്യോള് ബിട്വേ? പക്കെങ്കില് ബല് പറേന്നോടുത്തു കാര്യം ഇല്ലാന്നല്ല. നയിച്ചേന് കായി കിട്ടണ്ടേ? പക്കെ മൊയലാളി മൊയലാളിയല്ലേ? ഓല് പറഞ്ഞാല് പോലീസും ബരും മയിസ്രേട്ടും ബരും. തുക്കിടിസ്സായിപ്പുതന്നെ ബന്നൂന്നും ബരും. ഞമ്മള് കൂട്ട്യാൽ പറ്റ്വോ?

അപ്പോ ഞമ്മ സൂക്ഷിച്ച്യേ?" ആ വിമർശനം അങ്ങനെ നീണ്ടുപോവുകയാണ്. സുലൈമാൻ അതു ശ്രദ്ധിക്കുന്നേയില്ല. അയാൾ പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചു:

"നീ വന്നതെന്തേ?"

"ബറുക്കനെ."

"എനിക്കു പുറത്തൊന്നു പോണം."

"സരി." മരയ്ക്കാർ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു.

അയാൾ അകത്തു കടന്ന് ഖദീജയുടെ മൂത്ത പെണ്ണിനെ വിളിച്ച് രാധയുടെ അടുത്തേക്കു ചെല്ലാൻ പറഞ്ഞു.

"എന്തിന്?" ഖദീജയാണ് ചോദിച്ചത്. അടുക്കളവാതിലും ചാരി മുഖവും കനപ്പിച്ചു നില്ക്കയാണ് അവൾ.

"വിശ്വം അവിടെ വന്നോ എന്നു നോക്കി. വേഗം വാ." ആ പെൺകുട്ടി അന്തർജനെയും കൂട്ടി പിൻപുറത്തെ വാതിലിലൂടെ നടന്നു. സുലൈമാൻ ഉടുപ്പു മാറ്റുകയാണ്.

"എബടക്കാ?" ഖദീജ മയത്തിൽ ചോദിച്ചു.

"പുറത്തു പോണം."

"എന്താ ബേജാറ്?"

"ഒന്നുമില്ല, ഖദീജാ. നീ വെറുതെ ഭയപ്പെടുകയാണ്."

"ഇങ്ങളും ഈ ബിസ്വവും ഒക്കെപ്പാടെ എന്തിരുത്തോ ബല ഉണ്ടാക്ക്ന്നാണ്ടന്നാ ഇക്ക് തോന്ന്ണ്."

"ഒന്നൂല്ല, ഖദീജാ. ഞാൻ വന്നിട്ടൊക്കെ പറയാം."

"കുളിക്കണ്ടേ?"

"വേണ്ടാ."

"അജ്ജാള് ബന്നില്ല, ഉമ്മാ." പെൺകുട്ടി ഓടിവന്നറിയിച്ചു.

"എന്നാൽ..." സുലൈമാൻ സ്വല്പമൊന്ന് ആലോചിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:

"നീ അവിടെ പോയി ഇരുന്നോ, ഞാൻ മടങ്ങിവരുമ്പോൾ നിന്നെക്കൂട്ടാം. ഏ്? പിന്നെ.... അല്ലെങ്കിൽ, അതു മതി. വേഗം ചെല്ല്."

"ചെല്ല്, മോള!" ഖദീജയും പറഞ്ഞു.

സുലൈമാൻ പുറത്തേക്കു കടന്നു. അയാൾ ഇരുട്ടിൽ മറയുന്നതുവരെ ഖദീജ നോക്കിനിന്നു. അവൾ വേവലാതിപ്പെട്ടു: "മൂപ്പരിക്ക് എന്തേക്കും, തമ്പിരാനേ..."

സുലൈമാൻ വെച്ചടിച്ചു. അയാൾ ഇരുപുറത്തേക്കും നോക്കിയില്ല -- മൂക്കിന്നു നേരെ മുന്നോട്ട്. അയാൾ ഇടവഴികൾ പിന്നിട്ടു നിരത്തിലെത്തി. ഹൃദയമിടിപ്പു വർദ്ധിച്ചുകൊണ്ടു വരികയാണ്; നടത്തത്തിൻ്റെ വേഗവും.

"എങ്ട്ടാ, സുലൈമാനിക്കാ, ഇപ്പൊ?" വഴിയിൽനിന്ന് ആരോ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു. അതു കേട്ടുവെന്നു തോന്നിയില്ല.

ഒന്നും മിണ്ടാതെ മുമ്പോട്ടു നീങ്ങി. മനസ്സു പറക്കുമ്പോൾ കാലുകൾക്ക് ഇഴയാൻ വയ്യ.

പാലം കടന്നു. പത്തടി നടന്നപ്പോൾ അയാൾക്കഭിമുഖമായി ഒരാൾ വന്നു: "നില്ക്കി."

നിന്നു. വന്നവനെ രണ്ടു തവണ നോക്കിയിട്ടാണ് അയാൾ മനസ്സിലാക്കിയത്. ഹസ്സനാണ്.

"എന്തേ?" സുലൈമാൻ.

"ഇങ്ങടെ നാട്ടാരൻ ആ കുട്ടിയില്ലേ?"

"ആര്?"

"ഇങ്ങടെ ആ പെരേല് താമസിക്കുന്ന ചെറുബാല്യക്കാരൻ."

"വിശ്വം?"

"തന്നെ."

"എന്തേ?"

"ലോക്കപ്പിലായിടക്ക്ണ്."

"എങ്ങനെ?" സുലൈമാൻറെ ഒച്ച ചിലമ്പിയിരുന്നു.

"ഒരു കൂട്ടത്തല്ലും കൂട്ടപ്പിടുത്തും അല്ലേന്നു? അക്കൂട്ടത്തിൽ ആ കുട്ടീനീം പിന്നെ മറ്റേ കുട്ടീനീം പുടിച്ചുകൊണ്ടു പോയിക്കടക്ക്ണ്."

"ഞാൻ വരാം." അയാൾ രണ്ടടി മുന്നോട്ടു വെച്ചു. എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞു നിന്നു പറഞ്ഞു: "നീ ഇതു വീട്ടിൽ പറയേണ്ടാ."

"ഇല്ല."

സുലൈമാൻ പിന്നെ ഏതാണ്ട് ഓട്ടകതന്നെയാണുണ്ടായത്. കലികയറിയ മട്ടായിരുന്നു. കുറെ നടന്നതിനുശേഷമാണ് എവിടേക്കാണ് പോകേണ്ടതെന്നുതന്നെ ആലോചിച്ചത്. അയാൾ നിന്നു. എന്നിട്ടു ചിന്തിച്ചു. ഒരു നിമിഷം വീണ്ടും നടത്തമാരംഭിച്ചു.

സുലൈമാൻ നേരേ ചെന്നു കയറിയത് കാർത്തികേയൻറെ വീട്ടിലേക്കാണ്. ഗേറ്റ് തള്ളിത്തുറന്ന് അകത്തു കടന്നപ്പോൾ ഉമ്മറത്തുനിന്ന് ഒരു ചോദ്യം:

"ആരാത്?"

"ഞാനാണ്."

ഉമ്മറത്തു നില്ക്കുന്നത് ശാന്തയാണ്. നിറവെളിച്ചത്തു നില്ക്കുന്ന ആ പെൺകിടാവിനെ ഒന്നു നോക്കി. കണ്ടു മറന്നുപോയപോലുള്ള ഒരു മുഖം. ഈ കുട്ടിയെ എവിടെവെച്ചു കാണാൻ? വെറും തോന്നലാണ്.

"എന്താ വേണ്ടത്?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"ഇവിടെയില്ലേ?"

"വിളിക്കാം."

അവൾ അകത്തേക്കു പോയി. സുലൈമാൻ ഉമ്മറത്തുണും ചാരി നിന്നു. അയാൾക്കു നില്പുറയ്ക്കുന്നില്ല. എങ്കിലും നില്ക്കുകയല്ലാതെ വഴിയില്ലല്ലോ.

"എന്തേ?" ഉമ്മറത്തേക്കു കടന്നുകൊണ്ട് കാർത്തികേയൻ ചോദിച്ചു.

"ഒരപകടം പറ്റിയിരിക്കുന്നു."

"എന്ത്?"

"എൻറെ നാട്ടുകാര് രണ്ടു കുട്ടികൾ ഇവിടെ വന്നിരുന്നു. അവർ ഇന്നത്തെ ലഹളേൽ കുടുങ്ങി."

"എന്നിട്ട്?"

"ലോക്കപ്പിലാണ്."

"അവരും പ്രസംഗക്കാരാണോ?"

"അല്ല. നിരത്തിന്മേൽ നിന്നപ്പോ കൂട്ടത്തിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ടുപോയതാണ്; അവരു സാധുക്കളാ. എട്ടുംപൊട്ടും തിരിയാത്ത കുട്ടികള്!"

"എന്താ പേര്?"

"വിശ്വനാഥൻ. പിന്നെ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ."

ശാന്തയും ഉമ്മറത്തേക്കു വന്നു. പേരു കേട്ടപ്പോൾ അവൾ അവിടെ നിന്നു.

"ഒന്നും ചെയ്യാതെ പോലീസ് പിടിക്ക്വോ സുലൈമാൻ?" കാർത്തികേയൻ ഒരു സോഫയിലിരുന്നുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"ഒന്നും ചെയ്തിട്ടില്ല. അവൻ ഒരു പൊട്ടനാ. ഓരോ ദിക്കിൽ ചെന്നാൽ മിഴിച്ചു നോക്കിനില്ക്കും. പട്ടണത്തിൽ പരിചയമില്ല. അതുകൊണ്ടു പറ്റിയതാണ്."

"ഞാനിപ്പോൾ എന്താ വേണ്ടത്?"

"അവനെ ഒന്നു വിടീച്ചുതരണം."

"അതെളുപ്പമാണോ, സുലൈമാൻ?"

"അയ്യോ! എന്തെങ്കിലും ചെയ്യണം. വല്യേ ഉപകാരാവും."

"നിങ്ങളുടെ ആരെങ്കിലുമാണോ കുട്ടികൾ?"

സുലൈമാൻ ഒന്നു പരുങ്ങി. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"നാട്ടുകാരാ, പിന്നെ നല്ലവരാ. അവരീ വിക്രമങ്ങളൊന്നും അറിയുകതെന്നായില്ല."

"ആട്ടെ, രാവിലെ എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാം."

"രാവിലെയാകുമ്പോഴേക്കും പോലീസ് അവരെ..." ഗദ്ഗദം അയാളുടെ തൊണ്ട തടഞ്ഞു.

കാർത്തികേയൻ സുലൈമാനെ ഒന്നു നോക്കി. ശാന്തയും അയാളെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിൽക്കുകയായിരുന്നു.

"ശരി." കാർത്തികേയൻ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഞാൻ ഒരു കത്തു തരാം. ഇൻസ്പെക്ടരുടെ അടുത്തു കൊണ്ടുപോയി കൊടുക്കു. നിരപരാധികളായിട്ടുള്ള മനുഷ്യർ ദ്രോഹിക്കപ്പെടരുതല്ലോ. പിന്നെ സുലൈമാൻ പറഞ്ഞ ഒരു കാര്യമല്ലേ?"

"വലിയ ഉപകാരമായി."

കാർത്തികേയൻ കുറിപ്പെഴുതുമ്പോഴെല്ലാം ശാന്ത സുലൈമാനെത്തന്നെ നോക്കി നിൽക്കുകയായിരുന്നു.

സുലൈമാൻ കത്തു വാങ്ങി, പടി കടന്നു, ഗേറ്റടഞ്ഞു.

"ആരാ ഈ മനുഷ്യൻ?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"വിറകു കോൺട്രാക്ടറാണ്. നല്ലൊരു മനുഷ്യനാണ്."

"എവിടത്തുകാരനാ?"

"തെക്കനാ."

"ആരെയാണ് പോലീസ് പിടിച്ചത്?"

"ഇയാളുടെ നാട്ടുകാരൻ ഒരു വിശ്വനാഥനെ."

"ഉ-ം."

ശാന്ത ഒന്നു മൂളി അകത്തേക്കു പോയി. കാർത്തികേയൻ പിന്നാലെയും. സുലൈമാൻ പുറത്തു കടന്ന് ഒരു റിക്ഷാക്കാരനെ വിളിച്ചു:

"പോലീസ് ഇൻസ്പെക്ടറുടെ വീട്ടിലേക്ക്."

റിക്ഷയ്ക്ക് വേഗമില്ലെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. പക്ഷേ, പെട്ടെന്നു വണ്ടി നിന്നു.

"എന്തേ?"

"ഇതാ ഇൻസ്പെക്ടരുടെ വീട്."

"ഇത്ര അടുത്തോ?"

അയാൾ ഒരു ഉറുപ്പിക റിക്ഷാക്കാരനു കൊടുത്തു നടന്നു. ചില്ലറ മാറിക്കൊണ്ടുവരാമെന്നു റിക്ഷാക്കാരൻ പറഞ്ഞത് അയാൾ കേട്ടതേയില്ല. പടിക്കൽ നിൽക്കുന്ന പോലീസുകാരൻ ചോദിച്ചു:

"എന്തു വേണം?"

"മൂപ്പരെ ഒന്നു കാണണം."

"എന്തിന്?"

"കാർത്തികേയൻ മുതലാളി ഒരു കത്തു തന്നിട്ടുണ്ട്."

പോലീസുകാരൻ അയാളെ അകത്തേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. ഇൻസ്പെക്ടർ കത്തു വായിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:

"അവരു കോൺഗ്രസ്സാണോ?"

"ഒന്നുമല്ല. ബഹളം കണ്ടപ്പോ അമ്പരന്നു നിന്നുപോയതാ. അവർക്ക് ഒന്നും അറിഞ്ഞുകൂടാ."

"ഉ-ം." ഇൻസ്പെക്ടർ കനത്തിലൊന്നു മൂളി.

“ശരി. നാളെ രാവിലെ വരൂ.”
“അയ്യോ!”
“എന്തോ?”
“നാളേക്ക്... ”
“ഒന്നും വരില്ല. ഞാൻ ശ്രദ്ധിച്ചോളാം. ഭയപ്പെടേണ്ടാ. പോയ്ക്കോളൂ. കുഴപ്പമൊന്നും വരില്ല. ഏ?”
“ഇന്നു വിട്ടുതന്നാൽ...”
“ഇപ്പോ നിവൃത്തിയില്ല. പറയുന്നതു കേൾക്ക്.”
ഇനി എന്തു പറയണം എന്ന് സുലൈമാനു നിശ്ചയമില്ല. അയാൾ സമ്മതിച്ചു.
“എന്നാൽ പോയ്ക്കോളൂ.”
“ലോക്കപ്പിൽ ചെന്ന് ഒന്നു കാണാൻ...”
“ഇപ്പോ ഒന്നും തരപ്പെടില്ല എന്നു പറഞ്ഞില്ലേ? നാളെ കാലത്തു വന്നോളൂ. വിഷമമൊന്നും ഉണ്ടാവില്ല.”
“ശരി.”
സുലൈമാൻ തിരിഞ്ഞു നടന്നു. പടികടന്നപ്പോഴേക്കും അയാൾ തളർന്നിരുന്നു. പതിനാറും പതിനെട്ടും മണിക്കൂറുകൾ തുടർച്ചയായി മരത്തടികൾ ഉന്തിയ ദിവസങ്ങളുണ്ട്. അന്നൊന്നും ഇങ്ങനെയൊരു തളർച്ച തോന്നിയിട്ടില്ല. തന്നിൽനിന്നു ശക്തി ചോർന്നുപോകുന്നതുപോലെ അയാൾക്കു തോന്നി. ‘നാളെ അവനീം കുട്ടിക്കൊണ്ടു വീട്ടിൽ പോയാൽ മതി എന്നുവെച്ചാലോ?’ അയാൾ ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ചു. അപ്പോൾത്തന്നെ രാധയെപ്പറ്റി ഓർത്തു. ‘അപ്പോഴേക്ക് ആ പെൺകുട്ടീം ചാടിവീണു!’ അയാൾ പിറുപിറുത്തു: “എല്ലാം തികയണ്ടേ.” അയാൾക്ക് ആരെയെങ്കിലും ശകാരിക്കണമെന്നു തോന്നി. ആരെ?
“ഇങ്ങനൊക്കെ വരുത്തിയവന്ന് ഇതിനെപ്പറ്റിയൊന്നും ഒരു ഉത്തരവാദിത്വവുമില്ലേ?” അയാൾ തന്നത്താൻ സമാധാനിപ്പിച്ചു: “ഗൗളി വിട്ടം താങ്ങുന്നതുപോലെ, ഞാൻ വെറുതെ ബേജാറാവുകയാണ്.”
അയാൾ തിരിഞ്ഞുനടന്നു. വഴിനീളെ അയാൾ ആലോചിച്ചത് രാധയോട് എന്താണ് പറയേണ്ടതെന്നാണ്. പറയേണ്ട വാചകങ്ങൾ അയാൾ ആലോചിച്ചുറച്ചു.
“തുറക്ക്.”
കതകിൽ മുട്ടിക്കൊണ്ട് അയാൾ പറഞ്ഞു. വാതിൽ തുറന്നു. രാധയോട് അയാൾ പറഞ്ഞു:
“വിശ്വം ഒരു കാര്യത്തിന്നു പോയിരിക്കയാണ്. ഇന്നു വരില്ല.”
“വരും എന്നാണല്ലോ പറഞ്ഞത്.”

“അതേ. പിന്നെ ഞാൻ പറഞ്ഞയച്ചതാണ്.”
“ഉം.”
“വേറെ ഒന്നും ഇല്ലല്ലോ?”
അവൾ നിശ്ശബ്ദതകൊണ്ട് എന്തോ പറയാനുണ്ടെന്നു വരുത്തി.
“എന്താ?”
“കുഞ്ഞിരാമനെ കണ്ടോ?”
“ഉം.”
ആ ചോദ്യം സുലൈമാൻ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല.
“നാളേക്കു വരും.”
“പിന്നെ ഇവളിന്ന് ഇവിടെ നിന്നോട്ടെ.” ഖദീജയുടെ മകളെ ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു.
“ഓ.”
“വാതിലടച്ചോളിൻ.”
അയാൾ പുറത്തേക്കിറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. ശരംപോലെ വീട്ടിൽച്ചെന്നു കയറി. ചാരിവെച്ച വാതിൽ തള്ളിത്തുറന്നു. വിളക്കിന്നടുക്കെ താടിക്കു കയ്യും കൊടുത്തു ചിന്താമഗ്നയായിരിക്കയാണ് ഖദീജ.
“ബന്നോ!” അവൾ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു: “മോളെവിടെ?”
“അവൾ ഇന്നവിടെത്തന്നെ കിടക്കാണത്രേ.”
“അപ്പൊ ചോറു ബെയ്ക്കണ്ടേ?”
“അവടന്നുണ്ടോളും, പിന്നെ നീ ഊണുകഴിച്ചോ?”
“ഇല്ല. ഇങ്ങള് ബര്ണ്ടേ?”
“എനിക്കു വിശപ്പു തോന്നുന്നില്ല.”
“ഒരു പുടി ബെയ്ച്ചോളി.”
അവൾ ഭക്ഷണം കൊണ്ടുവന്നു നിരത്തി. നിശ്ശബ്ദരായി അപ്പുറത്തും ഇപ്പുറത്തുമിരുന്ന് അവർ ഭക്ഷണം കഴിച്ചു. നിശ്ശബ്ദരാണെന്നു രണ്ടു കൂട്ടരുമറിഞ്ഞില്ല. അകത്ത് അത്ര ബഹളം നടക്കുകയാണ്. അയാൾ നാലുരുള ഉണ്ട് എഴുന്നേറ്റു. കൈകഴുകി അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഉലാത്തുകയായി. ഖദീജ ഊണുകഴിഞ്ഞു വന്നപ്പോഴും അയാൾ നടത്തം തുടരുകയാണ്. അവൾ കിടക്കയിൽ കയറിക്കിടന്നു. അപ്പോഴും നടത്തംതന്നെ.
“ഇന്നു കെടക്ക്ന്നില്ലേ?”
“ഏ്?”
“കെടക്ക്ന്നില്ലേന്ന്?”
“കിടക്കാം.”
“ഇങ്ങക്കെന്തായിപ്പോയി? ഇക്ക് കേക്കാവുന്നതാച്ചാൽ പറീൻ. ഇങ്ങള് ഇന്നലെ തൊടങ്ങീതാണല്ലോ. തീപ്പിടിച്ച കുട്ടിലെ മെരുൻറെ ചേലിക്ക് കളിക്കാൻ.”

“വിശേഷിച്ചൊന്നും ഇല്ല ഖദീജാ.”

“ഇബ്ബാക്ക് ഇമ്മിണി നേരായി കേക്കാൻ തൊടങ്ങീട്ട്. എന്താച്ചാല് ഇങ്ങക്ക് എന്നോട്ടു പറഞ്ഞൂടേ? ഞമ്മള് ഇങ്ങടെ ആരാ?”

സുലൈമാൻ ഖദീജയുടെ മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. നിശ്ശബ്ദനായി നോക്കിനിന്നു.

“ഇങ്ങള്തന്നെ പറീൻ.” അവൾ തുടർന്നു: “ഇച്ചേലിക്കു ചൂട്ടും പൊകേം എടുത്തു നടക്കുമ്പോ,ൻറെ തിതി എന്തായിരിക്കും? ഇങ്ങളത് ആലോസിക്കുന്നുണ്ടോ? ഇസ്റ്റല്ലാച്ചാല് അതിങ്ങോട്ടു പറഞ്ഞോളിൻ.” അവളുടെ ശബ്ദം ഇടറിയിരുന്നു.

“ഖദീജ!” വളരെ മൃദുലമായിരുന്നു ആ ശബ്ദം.

“ഇങ്ങള് ഇഞ്ഞി ഒരാളെത്തന്നെ അറത്ത്, എന്നാലും ഇക്ക് കേട്ടൂടേ? എന്നോടല്ലാതെ ഇങ്ങള് ആരോട് പറ്യാൻ? ഇങ്ങക്ക് ഞാനല്ലാതെ പിന്നെ ആര്? ഇക്ക് ഇങ്ങളല്ലാതെ ആര്?"--ആ കുടുംബിനിയുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞിരുന്നു.

“ഖദീജ--” സുലൈമാൻ അവളോടു ചേർന്നിരുന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“നീ അതൊന്നും അറിയാതിരിക്കുകയാണ് നല്ലത്.”

“ഹെന്തായാലും ഇക്കറിയണ്ടേ? ഞാന്....”

“കരയാതെ. നിൻറെ ഗുണത്തിനുവേണ്ടിയാണ് ഞാൻ പറയുന്നത്. നീ കേൾക്കേണ്ട.”

“കേൾക്കണം. തൂക്കിക്കൊല്ലുന്ന കാര്യായാലും സരി.”

അയാൾ ഇരിപ്പിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു. വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദനായി അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടന്നു. എവിടെനിന്നാണ് തുടങ്ങേണ്ടത്? എങ്ങനെയാണ് തുടങ്ങേണ്ടത്? അഥവാ തുടങ്ങേണ്ടതുണ്ടോ? ഈ അഴിനീക്കലോടുകൂടി താനെന്താവും? തുഴ കൈമോശം വന്ന വഞ്ചിക്കാരൻറെ സംഭ്രമം. തോണി അഴിമുഖത്തേക്കു കുതിക്കുകയാണ്. അട്ടഹസിച്ചു ചാടികുതിക്കുന്ന തിരമാല കാണാം. മരണം നേരിട്ടു വരുന്നതു കാണുകയാണ്. സുലൈമാൻറെ കുടുംബജീവിതം ഇതോടെ മരിക്കാം.

“ഞാൻ ഒന്നു ചോയിച്ചോട്ടെ” ഖദീജ അയാളെ പിടിച്ചുനിർത്തി.

“എന്താ, ഖദീജ?”

“ഇങ്ങളും ബിസ്വും ആ പെങ്കുട്ടീം ഒക്കപ്പാടെ എന്തിരുത്താ ഒരേടാ കൂടം? ന്നോട്ടു പറീൻ. എന്നെ ബിസ്വസിക്കിൻ.”

അയാൾ അവളുടെ രണ്ടു ചുമലും കടന്നുപിടിച്ചു. ആ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുന്ന കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കി. മനുഷ്യനിൽ അതിദുർല്ലഭമായിമാത്രം സ്ഫുരിക്കാറുള്ള അലൗകികവും തീക്ഷ്ണവുമായ തേജഃസ്ഫുരണം

അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽ മിന്നി. അതെന്താണെന്ന് ഖദീജയ്ക്കു മനസ്സിലായില്ല. എങ്കിലും അതിൻറെ മഹത്ത്വം അവൾ അനുഭവിച്ചു.
"പറീൻ." അവൾ അപേക്ഷിച്ചു.
"വിശ്വം..." അയാൾ നിർത്തി.
"ബിസ്വം?" അവൾ തിരക്കി.
"അവൻ എൻറെ മകനാണ്!"
"ഹേ!" അവൾ ഇരുന്നുപോയി. "മാലിക്കുൽ ജബ്ബാറായ തമ്പിരാനേ!"
സുലൈമാനും അവളുടെ അടുത്തുതന്നെ ഇരുന്നു. ഇത്രയും വലിയ ഒരാഘാതമാവുമെന്ന് ഖദീജ ഓർത്തതല്ല. ആകെ വിയർത്തുപോയി. എങ്കിലും ീസഹജമായ ആ യാഥാർത്ഥ്യബോധം അവളെക്കൊണ്ടു ചോദിപ്പിച്ചു:
"ഓൻറെ തള്ള?"
"ഇല്ല."
ഖദീജ നെടുതായി ഒന്നു നിശ്വസിച്ചു. രണ്ടുപേരും മിണ്ടാതിരിക്കുകയാണ്. ഏതാപത്തിന്നും തയ്യാറായിട്ടാണ് സുലൈമാൻറെ ഇരുപ്പ്. അയാളുടെ കണ്ണുകൾ കലങ്ങിയിരുന്നു. നാസാദ്വാരം വിടർന്നു. സ്വതേ സ്ഥൂലമായ ആ ശരീരം കുറേക്കൂടി സ്ഥൂലിച്ചപോലെ തോന്നി. അയാളുടെ തലയിൽക്കെട്ടിൻറെ തുമ്പിന്മേൽ ജാലകത്തിലൂടെ വരുന്ന ഇളങ്കാറ്റു തിരുപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു.
"എന്നിട്ട്?" ഖദീജയാണ് മൗനം ഭഞ്ജിച്ചത്.
"അതുതന്നെ."
"ഇതേബരെ കടുപ്പം ശെയ്യായിരുന്നോ, അക്കുട്ടീനെ തിരിഞ്ഞു നോക്കാണ്ടെ?"
സുലൈമാൻറെ ആത്മാവിൽ ഈ ചോദ്യം ഒരു തിരിയുളി കടത്തി. അയാൾ ചാടിയെഴുന്നേറ്റു പറഞ്ഞു: "ഞാൻ കടുപ്പം ചെയ്തു, അല്ലേ?" ലോകത്തെ മുഴുവൻ തെറിപ്പിക്കുന്ന ഒരു പുച്ഛച്ചിരി ചിരിച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ തുടർന്നു: "ഞാൻ കടുപ്പം ചെയ്തു, അല്ലേ? ഞാനാരോടും ഒന്നും ചെയ്തില്ല ഖദീജ." ദേഹത്തിലെ രക്തം മുഴുവൻ ആ മുഖത്തേക്കു തള്ളിവന്നു. "ഞാൻ ഒരു ഉറുമ്പിനെപ്പോലും ദ്രോഹിച്ചിട്ടില്ല. എൻറെ ഇഷ്ടപ്രകാരം ഞാനിങ്ങനെ ആയതല്ല. എന്നെ ആക്കിയതാണ്. ഇന്നതിൽ എനിക്കു വ്യസനമില്ല. എല്ലാം ഒന്നുതന്നെ, എൻറെ തല പണയംകെട്ടിയിരുന്നു. ആരും ഏതും ഇല്ലാതെയിരിക്കുന്ന ആ ീയെക്കുട്ടി വരാമെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുപോലും എന്നെ വിശ്വസിച്ചില്ല. ഞാൻ ഒറ്റുകാരനാവുമത്രേ. ഞാൻ കാട്ടാളന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിലായിരുന്നു. അന്നെല്ലാവർക്കും ഭ്രാന്തായിരുന്നു. ഭ്രാന്ത്! ചിലരെയെല്ലാം കൊന്നു. ദ്രോഹിച്ചു. എന്നെയും ദ്രോഹിച്ചു. എൻറെ വേദനയും ആശങ്കയും അറിയിച്ചതിന്ന്. എന്നെക്കൊണ്ട് ശവം

ചുമപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നെ പിടിച്ചിടിച്ചിട്ടുണ്ട്. എല്ലാവരുംകൂടി എന്നെപ്പിടിച്ചു വേറെ ഒരാളാക്കി. ഭ്രാന്തന്മാരോട് എന്തു പറയാൻ? അവിടംകൊണ്ടവസാനിച്ചോ? ഇതൊക്കെ സഹിച്ചു. വിചാരണ ആരംഭിച്ചപ്പോൾ ഞാനായി ദ്രോഹി. നോക്ക്, ഖദീജ! എൻറെ ഈ കൈയിൻറെ ചട്ട മറിച്ചിട്ടു കെട്ടീട്ടുണ്ട്. തോക്കിൻറെ ചട്ടകൊണ്ടു നൂറുകണക്കിൽ ഇടി ഞാൻ കൊണ്ടിട്ടുണ്ട്. എന്തിന്? വെറുതെ, ഒന്നും ചെയ്യാത്തതിന്ന്! ഇടിച്ചിടിച്ച് ബോധംകെട്ടു വീഴുമ്പോൾ വെള്ളം തന്നു ബോധംവരുത്തി വീണ്ടും ഇടിക്കുക. ഒരു ദിവസമല്ല. പല ദിവസം.... "

"ഓൻറെ റബ്ബേ!" ഖദീജ തേങ്ങി.

സുലൈമാൻ അതു ശ്രദ്ധിക്കാതെ തുടർന്നു: "ഒരീച്ചയെപ്പോലും ദ്രോഹിക്കാത്ത എന്നെ ശിക്ഷിച്ചു. കേക്കു, ഖദീജേ, അനേകദിവസം ജയിലിലെ മണ്ണിൻകൊട്ട ഞാൻ ചുമന്നിട്ടുണ്ട്."

"എൻറെ തമ്പിരാനേ!" ഖദീജയ്ക്കു ശ്വാസംമുട്ടുമ്പോലെ തോന്നി.

"എല്ലാം കഴിഞ്ഞു പുറത്തുവന്നപ്പോൾ ഞാൻ ഞാനല്ലാതായിരിക്കുന്നുവെന്ന് എല്ലാവരും പറഞ്ഞു. എനിക്കു വല്ല മാറ്റവും വന്നിരുന്നോ? ഒന്നും തോന്നിയില്ല. എനിക്കെല്ലാം നഷ്ടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. കേക്ക്, ഖദീജ! എൻറെ ആണിവേര് അടർന്നുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. എന്നിട്ടും ഞാൻ തേടിപ്പോയി. അപ്പോഴേക്കും എല്ലാം കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഇക്കുട്ടി ബാക്കിയാണെന്നു ഞാനറിഞ്ഞില്ല. ഞാൻ ഒക്കെ അവസാനിപ്പിക്കാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തിയതാണ്. മരയ്ക്കാരു ചാടിപ്പിടിച്ചില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ എൻറെ ശവം ഈ പുഴയിലൂടെ ഒഴുകിപ്പോകുമായിരുന്നു. അറിയോ ഖദീജ..."

"ഓ! ആ മനിസനെ പടച്ചോൻ കാക്കട്ടെ."

"ഞാനിതിലൊന്നും ഇന്നു വ്യസനിക്കുന്നില്ല." അയാൾ അല്പം ശാന്തനായി തുടർന്നു: 'ദൈവം എനിക്കിതാണ് വെച്ചത്. ദൈവം തരുന്നത് എപ്പോഴും നല്ലതാവും.'

"ഇപ്പോ എങ്ങനെ അറിഞ്ഞത്?"

"രാധ പറഞ്ഞിട്ട്. ആ കുട്ടിയുടെ അച്ഛനാണ് അവനെ എടുത്തു വളർത്തിയത്...."

സുലൈമാൻ വല്ലാതെ കിതച്ചിരുന്നു. അയാൾ കിടക്കയിൽ ഇരുന്നു.

"ഖദീജ.... ഇനി നിൻറെ ഇഷ്ടംപോലെ ചെയ്തോ."

"എനിക്ക് എങ്ങനെയായാലും എന്തായാലും ഇങ്ങളെ ഇസ്റ്റാ. എൻറെ മയ്യത്തെടുക്കുവോളം അയിനൊട്ടു കൊറവും ബരൂലാ."

സുലൈമാൻ ആ കുടുംബിനിയെ ഒന്നു നോക്കി. അപ്പോഴത്തെപ്പോലെ അവൾ ഒരിക്കലും അത്ര സുന്ദരിയായി തോന്നിയിട്ടില്ല.

"ഖദീജ!"

"ഓ!"

"നിനക്കിതു പൊറുക്കാൻ കഴിയോ?"

"അതെന്ത്യേ?ൻറെ മക്കളെങ്ങള് നോക്കുന്നില്ലേ?" അപ്പോ ഇങ്ങടെ മോൻ. "ഇതിനാ ഇങ്ങളിപ്പോ ബേജാറാവുന്നത്? ബെറുക്കനെ ഇരിക്കിൻ."

ആ സംഭാഷണം വാസ്തവത്തിൽ അന്തരീക്ഷത്തിന്നു കനംകുറയ്ക്കുകതന്നെ ചെയ്തു. സുലൈമാന്ന് അപ്പോഴാണ് താൻ ജയിലിൽനിന്നു മുക്തനായെന്നു തോന്നിയത്; അപ്പോഴാണ് ഭർത്താവായതെന്നും അച്ഛനായതെന്നും തോന്നിയത്. തടസ്സങ്ങളും വേദനകളും മാഞ്ഞുപോവുകയാണ്, പഴയ കാലത്തിൻറേതായ ഒരു കാറ്റ് അയാളുടെ തലയിലേക്കടിച്ചു. അയാൾ അറിയാതെ വിളിച്ചുപോയി: "ദൈവമേ!"

മനുഷ്യഹൃദയം ഒരു സ്നേഹപാനം ഏറ്റിരിക്കയാണ്. അയാൾ കിടന്നു. എന്നിട്ടും ഉറക്കംവന്നില്ല. വിശ്വത്തെപ്പറ്റി വിചാരിക്കാതിരിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. അവന്നിതു പുതിയ അനുഭവമാണ്. ആ കുട്ടി വല്ലാതെ വേവലാതിപ്പെടുകയാവും. അവൻ തന്നെ ഓർക്കുകയായിരിക്കുമോ? നേരം ഒന്നു വെളുത്തു കിട്ടിയെങ്കിൽ!

അയാൾ തിരിഞ്ഞുമറിഞ്ഞു കിടന്നു കഴിച്ചുകൂട്ടി. പുലരാറായപ്പോഴാണ് ഒന്നു മയങ്ങിയത്. ഹൃദയം സ്വപ്നത്തിലേക്ക് ഉരസിയിറങ്ങി. ചുറ്റും തീത്തിരമാലകൾ അടിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഒരു ദ്വീപിലാണ് അയാൾ നില്ക്കുന്നത്. പലനിറത്തിലുള്ള വെയിലാണവിടെ. പച്ചയും മഞ്ഞയും നീലയും ചുവപ്പുമായ വെയിൽ. സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിയപ്പോൾ അതു വെയിലല്ലെന്നു മനസ്സിലായി. രത്നങ്ങളിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന പ്രഭാപടലങ്ങളാണ്. പച്ചത്തഴപ്പെഴുന്ന മരക്കുടിലുകൾ. നടുക്കുള്ള മരത്തിന്മേൽ ഒരു ീ ചാരിനില്ക്കുന്നു. ചുറ്റും ഒരു നിലാവു പരന്നിട്ടുണ്ട്. ഏതാണ് ആ ീ? അതെ, അവളാണ് --അവൾ അയാളെ നോക്കി തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരയുകയാണ്. അയാൾക്ക് അങ്ങോട്ടോടിയെത്തണമെന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, നടന്നിട്ടു നീങ്ങുന്നില്ല. അരയോളം വെള്ളത്തിലൂടെയാണ് നീങ്ങുന്നതെന്നു തോന്നി. നടന്നുനടന്ന് അയാൾ കുഴഞ്ഞു ക്ഷീണിച്ചു വീഴാൻ പോകുകയാണ്. സുലൈമാൻ ഉറക്കെ വിളിച്ചു: "കുഞ്ചുക്കുട്ടീ...."

ഞെട്ടിയുണർന്നു. ഖദീജ അടുത്തുതന്നെ നില്ക്കുന്നു.

"എന്തേയ്?"

"ഒന്നുമില്ല."

താൻ ആകെ വിയർത്തിരിക്കുന്നുവെന്ന് സുലൈമാൻ മനസ്സിലാക്കി. അയാൾ അസ്സലായി ഒന്നു കുളിച്ച്, ഉടുപ്പു മാറ്റി, കുടയുമെടുത്തു പുറേത്തക്കു

പോയി.

"ബേം ബര്വലേ?" ഖദീജ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു.

"വരും."

അയാൾ നേരേ പോലീസ്സ്റ്റേഷനിലേക്കാണ് ചെന്നത്. അയാൾ പടിക്കലെത്തിയപ്പോൾ വിശ്വനാഥനും ഗോപാലകൃഷ്ണനും പുറത്തേക്കു വരുന്നു. അയാൾ കുട താഴെയിട്ട് ഓടിച്ചെന്ന് വിശ്വത്തെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു: "എൻറെ മകനേ...."

"നിങ്ങളോ!" വിശ്വം അയാളുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. ആ പരുത്ത മനുഷ്യൻറെ കണ്ണുകൾ നനഞ്ഞിരിക്കുന്നതായി ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കണ്ടു.

കൂട്ടിലെ ചിറകടി

ഒന്ന്

ശാന്ത തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു. ചുറ്റും നോക്കി. ഓ, നേരം നന്നെയായിപ്പോയി. ചൂടുപിടിച്ച സൂര്യകിരണങ്ങൾ ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ കടന്നുവരുന്നു. അവ ചിരിക്കുകയാണ്. വെളിച്ചത്തിന്നു കരയാൻ അറിഞ്ഞു കൂടല്ലോ. അതേ ഇരിപ്പിൽത്തന്നെ മുഖവും കനപ്പിച്ചു സ്വല്പനേരം ഇരുന്നു; കുത്തഴിഞ്ഞ മനസ്സൊന്നു ശരിപ്പെടുത്താനെന്നപോലെ. അടക്കിയൊതുക്കി ഓരോ കള്ളറകളിലായി വെച്ചിരിക്കുകയായിരുന്നു. വികാരങ്ങളെ പാക്ക് ചെയ്തിരിക്കയാണ്. പെട്ടെന്നൊരു തട്ടിമറിയൽ, എല്ലാം മേൽക്കീഴായി. വികാരങ്ങൾ അതതു സ്ഥാനങ്ങളിൽ അടങ്ങിയിരിക്കുന്നില്ല. തലേന്നാൾ രാത്രി മുഴുവൻ ബഹളമയമായിരുന്നുവെന്ന് അവൾക്കു തോന്നി. അടി, ഇടി, നിലവിളി, കൂറ്റൻ നിഴലുകൾ സൃഷ്ടിച്ചുകൊണ്ടു കടന്നുപോവുന്ന പല വർണ്ണത്തിലുള്ള വെളിച്ചങ്ങൾ, ഇരുമ്പുചങ്ങലകളുടെ കിലുക്കങ്ങൾ, തേങ്ങൽ, നെടുവീർപ്പ്, ശ്വാസംമുട്ടൽ. ഇവയ്ക്കു നടുവിലൂടെ വലിച്ചിഴയ്ക്കപ്പെട്ട ഒരു രാത്രിയാണ് കഴിഞ്ഞതെന്നു തോന്നി. പക്ഷേ, അങ്ങനെയെന്തെങ്കിലുമുണ്ടായോ? ഉണ്ടായില്ലേ? താൻ ഈ കട്ടിലിൽക്കിടന്നു ശാന്തമായി ഉറങ്ങുകയായിരുന്നോ? അതേ വീട്ടിക്കട്ടിൽ, അതേ പതുത്ത കിടക്ക, അതേ ചിത്രപ്പണികളോടുകൂടിയ തലയണ, എല്ലാം പഴയപടി തന്നെ. ഒരുവശം അല്പം പൊക്കിയിട്ട കൊതുകുവല കാറ്റിൽ മെല്ലെമെല്ലെ ഇളകുന്നു. ഒരു മൂലയ്ക്കായി കിടക്കുന്ന മേശയും അതിന്മേലുള്ള താണ്ഡവോത്സുകനായ ശിവൻറെ പ്രതിമയും പഴയപോലെ നിൽക്കുന്നുണ്ട്. ചുമരിലെ വിചിത്രമായ ക്ലോക്ക് അവിടെത്തന്നെയുണ്ട്, അതിൻറെ നെറുകയി ലൂടെ ഏന്തിനോക്കുന്ന നീഗ്രോവിൻറെ തലയും. മണിക്കൂറു കൂടുമ്പോൾ ആ നീഗ്രോ ഒന്നു വായപൊളിച്ചലറും. ബോംബെയിൽനിന്നു വന്ന ഒരു കച്ചവടക്കാരൻ കാർത്തികേയന്നു സമ്മാനിച്ച ആ നാഴികമണി അവളെ എപ്പോഴും ആഹ്ളാദിപ്പിച്ചിരുന്നു.

ഭീകരനായ ആ നീഗ്രോവിൻറെ അലർച്ച, അവളിൽ ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന എന്തോ ഒന്നിനെ തൊട്ടുണർത്താറുണ്ട്. ആ അനുഭവം സുഖിതമായിരുന്നുതാനും. അവൾ നോക്കി. ഇനിയും പതിനെട്ടു നിമിഷം കഴിഞ്ഞേ അവൻ അലറൂ. എതിർവശത്തെ ചുമരിൽ തോൽകൊണ്ടു കെട്ടിച്ചു വാർണീഷിട്ടു നിറുത്തിയ ആ ഉണ്ടക്കണ്ണൻ കാട്ടുപോത്തിനെ നോക്കിയിട്ടാണ് നീഗ്രോ അലറുന്നത്. രണ്ടു ചുമരിലായി തളച്ചുനിർത്തിയ ഈ സുഹൃത്തുക്കളെ മാറിമാറി നോക്കിക്കൊണ്ട് അനേകം മണിക്കൂറുകൾ അവൾ കഴിച്ചിട്ടുണ്ട്. ആ രണ്ടു ചങ്ങാതിമാരും താനുംകൂടിയേ പൂർണ്ണതവരികയുള്ളൂവെന്നു തോന്നിത്തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. കിടപ്പറയിൽനിന്ന് ആ നീഗ്രോവിനെ പുറത്താക്കാൻ കാർത്തികേയൻ ഉത്സാഹിക്കായ്കയല്ല.

"ഇത് തളത്തിലെ ചുമരിലേക്കു മാറ്റാം," ക്ലോക്ക് ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് അയാൾ ഒരിക്കൽ പറഞ്ഞു: "ശബ്ദംകേട്ട് രാത്രിയിൽ ഞെട്ടിപ്പോകുന്നു."

"വേണ്ടാ." ശാന്ത ഉടനെ പ്രതിഷേധിച്ചു: "അത്ര ഉശിരില്ലാത്തവർ ഉറങ്ങരുത്."

"ഇന്നലെ രാത്രി അവൻറെ തലമണ്ടയുടയ്ക്കാൻ തോന്നി എനിക്ക്."

"എങ്കിലും അവനെ നോക്കിയപ്പോൾ ഞെട്ടിപ്പോയി, അല്ലേ?" ശാന്ത ഒരു ചെറുചിരിയോടെ ചോദിച്ചു.

"ഒരു മൃഗത്തിൻറെ മുഖം." കാർത്തികേയനും ചിരിച്ചു.

"എങ്കിലും അവൻ ഉശിരുള്ളവനാ. അവനാണ് ആകെയുള്ള രസം."

"എന്നെക്കൊട്ടിലുമധികം?"ഒരു പ്രേമാഭ്യർത്ഥനയുടെ സ്വരമുണ്ടായിരുന്നു കാർത്തികേയൻറെ ആ ചോദ്യത്തിന്. അവളാകട്ടെ, ഒരു കഷായശ്ലോകം ചൊല്ലിക്കേട്ട മുഖഭാവത്തോടെ പ്രതിവചിച്ചു:

"ചിലപ്പോൾ."

ദിവാൻജി, ഒരു വങ്കനെപ്പോലെ, കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു താഴേക്കിറങ്ങിപ്പോയി. അങ്ങനെ ഇളക്കാതെ നിർത്തിയ നീഗ്രോ അവിടെത്തന്നെയുണ്ട്. അതിൻറെ കീഴെ കിടക്കുന്നു കാർത്തികേയൻറെ കട്ടിൽ. ചുളി വീണ വിരിപ്പോടുകൂടിയ കിടക്ക.

"ഓ, അദ്ദേഹം എഴുന്നേറ്റുപോയിക്കഴിഞ്ഞു." അവൾ തന്നോടുതാൻ പറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു ചുറ്റും ഒന്നു നോക്കി. ഒരു വ്യത്യാസവുമില്ല. ഈ മുറിയിലാണ് തലേന്നാൾ താൻ കിടന്നുറങ്ങിയതെന്നു സമ്മതിക്കാൻ ഒരു മടി. അത്രയ്ക്കധികം സമ്മർദ്ദം അനുഭവിച്ചുകഴിഞ്ഞു.

തലച്ചോറിനെ ആവരണം ചെയ്ത നേർത്ത മൂടൽമഞ്ഞു നീങ്ങുകയാണ്. കൂടുതൽ വ്യക്തമായി കാര്യങ്ങൾ കാണാൻ കഴിയുന്നു. ഇന്നലെ ഉണ്ടായതെല്ലാം സ്വപ്നങ്ങളാണോ? സ്വപ്നങ്ങളുടെ കടന്നൽക്കൂട്ടിൽക്കിടന്നാണ് ഉറങ്ങിയിരുന്നത്. ഇത്രയൊക്കെ

ഹൃദയസമ്മർദ്ദമുണ്ടാകാൻ എന്തു സംഭവിച്ചു? തലേന്നാൾ കഴിഞ്ഞതെല്ലാം അവൾ ഓർത്തുനോക്കി: സന്ധ്യമയങ്ങുന്നതുവരെ എല്ലാം ക്രമത്തിൽത്തന്നെ നടന്നു. അപ്പോഴാണ് ആ ഗ്രഹപ്പിഴക്കാരൻ മുസൽമാൻ ഓടിവന്നറിയിച്ചത്, വിശ്വനാഥൻ ജയിലിലകപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്ന്. ഏതു വിശ്വനാഥൻ? അതിപ്പോഴും അറിഞ്ഞു കൂടാ, ഈ വലിയ ലോകത്തിൽ എത്ര വിശ്വനാഥന്മാരുണ്ടാവും! അത് ഏതോ ഒരു തെണ്ടിച്ചെക്കനായിരിക്കും. അങ്ങനെ പലതും ആലോചിച്ചു സമാധാനിക്കാൻ നോക്കിയതാണ്. പക്ഷേ, സമാധാനം വന്നില്ല. ആകെ അട്ടിമറിഞ്ഞു. മറന്നതൊക്കെ ഓർമ്മവരികയാണ്. 'അവസാനം അതു വിശ്വമായിരിക്കുമോ?' –ഉറക്കംപിടിക്കുന്നതുവരെ മനസ്സ് പിറുപിറുത്തു: 'ജയിലിൽ വെളിച്ചമുണ്ടാകുമോ? അതിരുകളടഞ്ഞ ഗുഹയാണോ? ജയിൽപ്പുള്ളികളെ അടിക്കുമോ?....' അങ്ങനെ പുലരാറായപ്പോഴാണ് അവൾ ഉറങ്ങിയത്. ഇതിന്നിടയിൽ കാർത്തികേയൻ വരുന്നതും താൻ ഉറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞോ എന്നന്വേഷിച്ചതും വിളക്കു താഴ്ത്തി പോയിക്കിടന്നതും എല്ലാം അവൾ അറിഞ്ഞിരുന്നു. 'ശാന്ത ഉറങ്ങിയോ?' എന്ന അയാളുടെ തണുത്ത ചോദ്യം കേട്ടപ്പോൾ മരക്കട്ടകൊണ്ട് ഒരേറുകൊണ്ടപോലെ തോന്നി. 'ഇല്ലെടോ വിഡ്ഢി!' എന്ന് ഉള്ളിൽ കരുതുകയും ചെയ്തു. പക്ഷേ, നിശ്ശബ്ദമായി കിടന്നതേയുള്ളൂ. അരനാഴികയ്ക്കുള്ളിൽ ആ പോത്തൻറെ കൂർക്കംവലി അവൾ കേട്ടു. പിന്നീട് അഞ്ചോ ആറോ തവണ അവളുടെ നീഗ്രോ അലറുന്നതും കേട്ടു. അവനു മാത്രമാണ് ഒരു സഹഭാവമുള്ളത് എന്ന് അപ്പോഴൊക്കെ വിചാരിക്കുകയും ചെയ്തു. ശാന്ത, നിശ്ശബ്ദനായി കണ്ണും തുറിച്ചുനിൽക്കുന്ന നീഗ്രോവിനെ ഒന്നു നോക്കി: "മിടുക്കൻ!"

കോണിപ്പടിയിൽനിന്നുകേട്ട കാലടിശബ്ദം അവളെ ആലോചനകളിൽ നിന്നുണർത്തി. അവൾ സാരിയൊന്നു ശരിപ്പെടുത്തി നേരെയിരുന്നു കാർത്തികേയൻ അകത്തേക്കു വന്നു. അയാൾ ഫാക്ടറിയിലേക്കു പോകാൻ ഉടുത്തൊരുങ്ങിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ശാന്തയുടെ നേരെ നോക്കി ഒന്നു മന്ദസ്മിതം തൂകി: "ശാന്ത ഉണർന്നോ?"

ആ തണുത്ത ചോദ്യം കേട്ടപ്പോൾ മുഖത്തൊരടി കൊടുക്കാനാണ് തോന്നിയത്. പക്ഷേ, അവളൊന്നു മൂളിയതേയുള്ളൂ: "ഉ–ം."

"ഞാൻ ഫാക്ടറിയിലേക്കു പോകുന്നു." നെക്ടൈ ശരിപ്പെടുത്തുന്നതിനിടയിൽ കാർത്തികേയൻ പറഞ്ഞു.

"അയാളെ വിട്ടോ?" പെട്ടെന്നു ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"ആരെ?"

"ഇന്നലെ വെറുതെ പിടിച്ചു ജയിലിലിട്ടു എന്നു പറഞ്ഞ ആ ആളെ?"

ആ പേര് ഉച്ചരിക്കാതെ കഴിക്കാൻ അവൾ യത്നിക്കുകയായിരുന്നു.

“വിട്ടിട്ടുണ്ടാവാം. ഞാൻ ഇൻസ്പെക്ടർക്ക് കത്തു കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്.”

“ഉച്ചയ്ക്ക് വരുമ്പോൾ അതറിഞ്ഞുവരണം.”

“വരാം.” എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞു നിന്നു ചോദിച്ചു: “ശാന്ത അയാളെ അറിയുമോ?”

“നാട്ടിലുള്ള മനുഷ്യരെയൊക്കെ ഞാനെങ്ങനെ അറിയാൻ?” പരുഷമായിരുന്നു ആ ചോദ്യം: “നിരപരാധിയായ ഒരു മനുഷ്യനെ ദ്രോഹിച്ചിട്ട് ആ പാപം കൈക്കൊള്ളേണ്ടെന്നുവെച്ചു പറഞ്ഞു.”

ഭാര്യയുടെ മനോഭാവം ദിവാൻജിക്ക് ഇഷ്ടമായി. അവൾ ആർദ്രചിത്തയാണല്ലോ.

‘അന്വേഷിക്കാം’ എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അയാൾ കോണിയിറങ്ങി. അയാളുടെ പോക്കുനോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്ന ശാന്ത പെട്ടെന്നു മുഖം തിരിച്ചു മുറിയിലേക്കുതന്നെ പോന്നു. അപ്പോൾ അവളുടെ നീഗ്രോ ഒന്നലറി. അതവളെ സന്തോഷിപ്പിക്കുകയുംചെയ്തു. ശാന്ത ഏന്തിനിന്ന് ആ നീഗ്രോവിൻറെ താടിക്കു താളംപിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“പോക്കിരി! നീ അയാളെ പേടിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്, അല്ലേ?”

അവൾ കണ്ണാടിയിൽ ചെന്നു നോക്കി. കൺപോളകൾ അല്പം വീങ്ങിയിട്ടുണ്ട്. സാരമില്ല. അപ്പോഴും കവിളുകളിലെ പനിനീർപ്പൂക്കൾക്കു വാട്ടം തട്ടിയില്ല. കവിളുകൾ വിരൽ കൊണ്ടു പതുക്കെയൊന്നമർത്തി, അവൾ മന്ദസ്മിതം തൂകി. എന്തൊരു പ്രകാശം! അങ്ങനെ കുറച്ചുനേരം നിന്നപ്പോൾ ആരോടോ എന്തൊക്കെയോ സംസാരിച്ചപോലെ തോന്നുകയും ചെയ്തു. അവൾ കാലടികൾ പതുക്കെപ്പതുക്കെവെച്ച് ഒന്നു നൃത്തംചെയ്തു. ഒന്നു ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു കണ്ണാടിയിലേക്കു നോക്കി. മുഖം സ്വല്പംകൂടി തുടുത്തിരിക്കുന്നു. യൗവനം അതിൻറെ എല്ലാ മഴവില്ലുകളെയും അവിടെ ഉദിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. അവ പിടിച്ചുപറ്റാനൊരാളില്ല. എന്തൊക്കെ ആശിച്ചാണ് ഇങ്ങോട്ടു വന്നത്! പറക്കുന്ന ഒരാവിയന്ത്രത്തിൽ ഇരിക്കണമെന്നാണ് അവൾക്ക്. പക്ഷേ, നന്നായി അലങ്കരിച്ച ഒരു കാളവണ്ടിയിലാണ് കയറിയത്––തണുത്തുറഞ്ഞ അന്തരീക്ഷത്തിലൂടെ ഇഴഞ്ഞുനീങ്ങുന്ന ഒരു കാളവണ്ടി.

“ശവം!” അവൾ സ്വയം പറഞ്ഞു. വിശ്വത്തിൻറെ കാലടിവെപ്പുകളെപ്പറ്റി ഓർക്കാതിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. എത്ര ദ്രുതമായിട്ടാണ് അവ ചലിക്കുന്നത്! ശബ്ദപൂർണ്ണമായ നിമിഷങ്ങൾ ഉതിർന്നുതിർന്നു വീഴുകയാണ്. അവനോടുകൂടി നൃത്തംവെച്ച ദിവസങ്ങളിലനുഭവിച്ച ആനന്ദമൂർച്ഛ അവൾ സ്മരിച്ചു. കാറ്റിൽ തെന്നിത്തെന്നിപ്പോയി അന്തരീക്ഷത്തിലേക്കലിഞ്ഞുചേരുന്ന ഒരു നീലമേഘമായിരുന്നു താനെന്നു തോന്നി. വിശ്വത്തിന്ന് എന്തൊരാത്മാർപ്പണമായിരുന്നു! ആ ആരാധനയും പിടിച്ചുപറ്റാനുള്ള വീറില്ലായ്മയും മാത്രമാണ് അവളെ

വെറുപ്പിച്ചിരുന്നത്. പക്ഷേ, ആ ഹൃദയത്തിൽ സ്പന്ദനങ്ങളുണ്ടായിരുന്നു. ആവേശംകൊണ്ട് ആ ശരീരം വിറച്ചിരുന്നു. വിശ്വം അത്രയും ഭീരുവായിരുന്നില്ലെങ്കിൽ! അല്ലെങ്കിൽ, അതു ഭീരുത്വമായിരുന്നോ? അമ്മയോടുള്ള കടപ്പാടു മറക്കാനാവുമോ? അതോർത്തപ്പോൾ ശാന്തയ്ക്കു ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയോടു കലശലായ വെറുപ്പു തോന്നി. 'ആ ്രീയാണെന്നെ നശിപ്പിച്ചത്.' തന്നെ മാത്രമോ, വിശ്വം ഓടിപ്പോയി എന്ന് എത്ര സ്തോഭരഹിതമായിട്ടാണ് അവർ പറഞ്ഞത്! അവരും ആ ഗതികെട്ട കുറുപ്പാശാനുംകൂടി ആ നല്ല മനുഷ്യനെ ഓടിച്ചുകളഞ്ഞു. ഓടിയോടി ഇവിടെ എത്തിയതായിരിക്കുമോ? 'പാവം ഞാൻ ആ മനുഷ്യനെ നശിപ്പിച്ചു!' ഹൃദയത്തിൽ ഒരു കടച്ചിൽ.

"വെള്ളം ചൂടായിരിക്കുന്നു." ഭൃത്യൻ വന്നറിയിച്ചു.

"ശരി, കുളിമുറിയിൽ കൊണ്ടുപോയി വയ്ക്കൂ."

"വെച്ചു."

"ഇതാ വരുന്നു."

അവൻ ഇറങ്ങിപ്പോയി.

'കുളി, ഊണ്, ചമയൽ, ഉറക്കം! എന്തൊരു ജീവിതം! എന്നും ഒരു പോലെ. ആർക്കുവേണ്ടി ഞാൻ ഈ തടവുശിക്ഷയനുഭവിക്കുന്നു....?ഒരു തടിമാടനു കളിപ്പാട്ടമായി ജീവിച്ചിരിക്കാൻ എനിക്കു വയ്യ.' കുറച്ചു നേരം അവൾ ചിന്തിച്ചു: 'ഒന്നുകിൽ ഞാൻ ഞാനാവും. അല്ലെങ്കിൽ എനിക്കറിയാം...' അവൾ ചടുപിടുന്നനെ കോണിയിറങ്ങി താഴേക്കു പോയി.

അവൾ തളത്തിലും അടുക്കളയിലും എല്ലാം ഓടിനടന്നു നോക്കി. ഭൃത്യയെ വിളിച്ചു:

"എടീ നാണീ!"

"ഓ!" അവൾ ഓടിക്കിതച്ചെത്തി.

"എന്തെടീ, ഈ വിഴപ്പുകെട്ട് ഇവിടെത്തന്നെ വെച്ചിരിക്കുന്നത്?"

"അലക്കാനുള്ളതാണ്."

"എന്നുവെച്ച് ഇവിടെ വിഴപ്പുമണം പരത്തണോ? വൃത്തികെട്ട വക! എടുത്തുകൊണ്ടുപോ!"

ആ ചെറുപ്പക്കാരി വിഴപ്പും താങ്ങിപ്പിടിച്ചു പുറത്തേക്കോടി. തലയും ചൊറിഞ്ഞു നില്ക്കുന്ന ഭൃത്യനെ വിളിച്ചു:

"എടോ താനെന്താ സദാരാമയിലെ അഴകുപോലെ, നിന്നു പരുങ്ങുന്നത്! പൈക്കൾക്ക് വെള്ളം കാട്ടിയോ?"

"ഉവ്വ്."

"പൈക്കളെ കറന്നുകഴിഞ്ഞോ?"

"കഴിഞ്ഞു."

"താൻ കുളിച്ചോ?"
"ഇല്ല."
"വൃത്തികെട്ട പോത്തേ! തനിക്കൊന്നു നേർത്തെ കുളിച്ചാലെന്താ?"
വഴിക്കുവെച്ച പാത്രങ്ങൾ തട്ടിമറിച്ചുകൊണ്ട് അവൾ കടന്നുപോയി. ഭൃത്യൻ വിചാരിച്ചു: 'ഇന്നു ലഹളയ്ക്കൊരുങ്ങിത്തന്നെ വന്നതാ!'
അവൾ കുളിമുറിയുടെ വാതില്ക്കൽചെന്ന് ഉറക്കെ വിളിച്ചു: "എടീ നാണീ... നാണീ."
"ഓ..." ആ പെണ്ണ് ഓടിക്കിതച്ചെത്തി.
"എവിടെയാ നിന്നെക്കൊണ്ടുപോയി കുഴിച്ചിട്ടിരിക്കുന്നത്? ഇവിടെ വാ. ഇത്തിരി വെള്ളം തലയിൽ വീഴ്ത്തിത്തരാൻ ഈ വീട്ടിലൊരാളില്ല!"
"ഞാൻ വീഴ്ത്തിത്തരാം."
"അതിന്നു ഞാൻ നിന്നോട്ടു കെഞ്ചണം, അല്ലേ?"
അവൾ വാതിൽ തള്ളിത്തുറന്നു കുളിമുറിയിലേക്കു കടന്നു. ഭൃത്യ പിന്നാലെയും. പുറത്ത് എണ്ണ പുരട്ടുമ്പോൾ ശാന്ത ചോദിച്ചു:
"ഞാൻ അധികം തടിക്കുന്നുണ്ടോ, നാണീ?"
"ഇല്ലല്ലോ."
പിന്നെ കുറെ നേരത്തെ നിശ്ശബ്ദത. പെട്ടെന്നു മൃദുലമായ ഒരു സ്വരത്തിൽ അവൾ ചോദിച്ചു:
"നാണീ, നിൻറെ ആ നായരില്ലേ, ശങ്കുണ്ണ്യാര്?"
"ഓ..." നാണി മന്ദസ്മിതം തൂകിക്കൊണ്ട് ഒന്നു കുഴഞ്ഞാടി.
"അവൻ നിന്നെ എപ്പൊഴേ കല്യാണം കഴിച്ചത്?"
"രണ്ടരക്കൊല്ലായില്ലേ." സംഗീതംപോലെയുള്ള ഒരു മറുപടി.
"സുഖമാണോ?"
"ആ...!" വീണ്ടും ഒരു സംഗീതം. പിന്നെ, ശാന്ത ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. അവൾ എന്തോ ചിന്തിക്കുകയായിരുന്നു. തല തുവർത്തിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ശാന്ത വീണ്ടും ചോദിച്ചു:
"ശങ്കുണ്ണ്യാർക്ക് നിന്നെ ഇഷ്ടമാണോ?"
"ഉം." ഒരു കുണുങ്ങിയാട്ടം.
"നിനക്ക് അയാളെ ഇഷ്ടമാണോ?"
"ഉം."
"ശങ്കുണ്ണ്യാരെന്തേ നിന്നെ കല്യാണം കഴിക്കാൻ?"
നാണി നിശ്ശബ്ദയായി നിന്നു മന്ദസ്മിതം തൂകി.
"പറയ്."
"ഇഷ്ടായിട്ട്."
"കല്യാണം കഴിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പേ ഇഷ്ടായിരുന്നോ?"
"ഉവ്വെന്നേ പറഞ്ഞത്."

"അയാൾ നിന്നെ ശകാരിക്കാറുണ്ടോ?"
"ചിലപ്പോ."
"അടിക്ക്വോ?"
"ഒരു ദിവസം അടിച്ചു."
"എന്നിട്ടും നിനക്ക് അയാളെ ഇഷ്ടമാണോ?"
"അവനവൻറെ ആളുകളാവുമ്പോ അങ്ങനെയൊക്കെ ഉണ്ടാവില്ലേ?"
"ഇഷ്ടമുണ്ടെങ്കിൽ അടിക്കോ?"
"ദേഷ്യം വരുമ്പോ അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നുവെന്നേയുള്ളൂ; ഞാനെന്നു വെച്ചാൽ പ്രാണനാ."
"ങാഹാ!"
ശാന്തയ്ക്കു നാണിയുടെ നേരെ ദേഷ്യംതോന്നി. ഓ! പെണ്ണിൻറെയൊരു നാമൂസ്! അവൾ ഗൗരവം നടിച്ചുകൊണ്ട് ആജ്ഞാപിച്ചു: "ആട്ടെ, ആ സാരിയിങ്ങോട്ടെടുക്ക്."
അതുടുത്ത് അവൾ പുറത്തേക്കു കടന്നുപോയി. മുടി ചീകുമ്പോഴും സിന്ദൂരം തൊടുമ്പോഴും എല്ലാം ശാന്ത ആ പരുക്കൻ ശങ്കുണ്ണിനായരെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു. 'ഞാനെന്നുവെച്ചാൽ പ്രാണനാ' എന്ന നാണിയുടെ വാക്ക് അവളുടെ കാതിൽ കിടന്ന് മുഴങ്ങി. എത്ര അഭിമാനത്തോടെയാണ് അവളതു പറഞ്ഞത്! തനിക്ക് അങ്ങനെയൊന്നു പറയാൻ കഴിവുണ്ടോ?
"ചായയും പലഹാരവും." – ഭൃത്യൻ വന്നറിയിച്ചു.
"ഇതാ വരുന്നു––" അവൾ പരുഷമായി പറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു തല ചീകി, കണ്ണെഴുതി പൗഡറിട്ടു തിരിഞ്ഞും മറിഞ്ഞും, മറിഞ്ഞും തിരിഞ്ഞും അഞ്ചുതവണ കണ്ണാടിയിൽ നോക്കി––ഗൗരവത്തിൽ. പുഞ്ചിരി തൂകിക്കൊണ്ട്, കൊഞ്ഞനം കുത്തിയിട്ട്, ഒടുവിൽ നീഗ്രോവിനെ നോക്കി ഒന്നു ചിരിച്ചു കീഴ്പോട്ടിറങ്ങിപ്പോയി.
പ്രാതൽ കഴിക്കുമ്പോൾ പെട്ടെന്നൊരു വിചാരം: 'ജയിലുകളിൽ പ്രാതൽ കഴിക്കുമോ?' അതോടെ മനസ്സു വീണ്ടും അസ്വസ്ഥമായി. അവൾ കൈ കുടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു. ഭൃത്യനെ വിളിച്ചു: "എടോ, ആ വിറകുകാരൻ സുലൈമാനില്ലേ?"
"ആ!"
"എവിടത്തുകാരനാ?"
"തെക്കനാ."
"തെക്കു രാജ്യമെത്രയുണ്ട്, വങ്കാ?"
"തിട്ടമായിട്ട് അറീല്യ."
"നിനക്ക് അല്ലെങ്കിൽ എന്തു മണ്ണാങ്കട്ടയാണ് അറിയുക? ആട്ടെ, നീ അയാളെ ചെന്നു കണ്ടിട്ടു നാളെ പതിനൊന്നു മണിക്ക് ഇവിടെ ഒന്നു വരാൻ പറയൂ. കേട്ടോ?"

“ഓ.”

“മറക്ക്വോ?”

“ഇല്ല.”

അന്നുച്ചയാകുന്നതുവരെ അവൾ അസ്വസ്ഥയായി ഇരുന്നും നടന്നും കഴിച്ചുകൂട്ടി. ഒരുമണിയായപ്പോഴേക്കും കാർത്തികേയൻ വന്നുകയറി.

“അയാളെ വിട്ട്വോ?” അവൾ ചോദിച്ചു.

അത്ര പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചതു നന്നായില്ലെന്ന് ഉടനെ തോന്നി. വാക്കുകൾ പുറത്തേക്കു വീണുകഴിഞ്ഞു.

“വിട്ടു. പാപമൊന്നും വരില്ല, പേടിക്കണ്ടാ.”

ദിവാൻജി കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങി ചിരിച്ചു. ആ ചിരി നില്ക്കുന്നതുവരെ മുഖത്തടിക്കാൻ തോന്നി. പക്ഷേ അവൾ പറഞ്ഞതിങ്ങനെയാണ്:

“ഊണു കഴിച്ചോളൂ.”

“ശാന്ത ഉണ്ട്വോ?”

“ഇല്ല.”

ഊണുകഴിക്കുന്നതിനിടയിൽ ശാന്ത ചോദിച്ചു: “ഏതാണ് ആ മനുഷ്യൻ?”

“സുലൈമാൻറെ നാട്ടുകാരനാണത്രേ.”

“അതെവിടെ?”

“തെക്ക്.”

“കന്യാകുമാരിയിലോ?” വിഡ്ഢി എന്നു വിളിക്കുന്ന സ്വരത്തിലാണ് അവളതു ചോദിച്ചത്.

“അത്രയൊന്നും പോണ്ടാ. നമ്മുടെ നാട്ടിന്നടുത്താണെന്നു തോന്നുന്നു.”

“അയാളെ കണ്ടോ?”

“ഇല്ല.”

ഊണുകഴിഞ്ഞു കാർത്തികേയൻ വിശ്രമിക്കാൻ പോയി; ശാന്ത എതിർവശത്തുള്ള മുറിയിലേക്കും. അയാൾ എഴുന്നേറ്റു പുറത്തേക്കു പോകുന്നതുവരെ അവൾ അതേ കിടപ്പിൽത്തന്നെ. സന്ധ്യയായത് അവൾ അറിഞ്ഞില്ല.

ആ ദിവസം തികച്ചും അസ്വസ്ഥമായിരുന്നു. പിറ്റേന്നു പതിനൊന്നു മണിക്കു സുലൈമാൻ വന്നു. അയാൾ ഉമ്മറത്തൂണും ചാരി കാത്തു നിന്നു. ഭൃത്യൻ ചെന്നറിയിച്ചപ്പോൾ ശാന്ത ഉമ്മറത്തേക്ക് ഓടിയെത്തി.

“ഇരിക്കു, സുലൈമാൻ.”

“വേണ്ടാ, ഇവിടെ നിന്നാൽ മതി.”

“ഈ കസേലയിലേക്കിങ്ങോട്ടിരിക്കു.”

നിർബ്ബന്ധിച്ചപ്പോൾ അയാൾ കോലായത്തിണ്ണയിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു.

“ഞാൻ നിങ്ങളെ അറിയില്ല."--ശാന്ത പതുക്കെ സംഭാഷണം ആരംഭിച്ചു.

അതു കേട്ടപ്പോൾ സുലൈമാൻറെ മുഖമൊന്നു തുടുത്തു. അയാൾ കീഴ്പോട്ടു നോക്കിയിരുന്നതുകൊണ്ടു ശാന്ത അതു കണ്ടില്ല.

“എനിക്കൊരുപകാരം ചെയ്യണം.”

“എന്താണ് വേണ്ടത്?” സുലൈമാൻ മുഖം പൊക്കി നോക്കി.

ഒരൊറ്റപ്പലകമേശ വേണമെന്നുണ്ട്.”

“വീതി എത്ര വേണം?”

“ഒന്നരക്കോൽ വീതിയിൽ. അങ്ങനെ ഒരൊറ്റപ്പലക കിട്ടില്ലേ?”

“കിട്ടും. അന്വേഷിച്ച് ഒരാഴ്ചയ്ക്കുള്ളിൽ അറിയിക്കാം.”

“മതി... പിന്നെ.... നിങ്ങളുടെ ആരോ ജയിലിൽപ്പെട്ടു എന്നു കേട്ടു.”

“ഉവ്വ്. പക്ഷേ വിട്ടുകിട്ടി.”

“ഏതാ അയാള്?”

“നാട്ടുകാരൻ ഒരു കുട്ടി. വിശ്വനാഥൻ എന്നാണ് പേര്?”

“എവിടെയാണ് നാട്?”

സുലൈമാൻ നാടിൻറെ പേരു പറഞ്ഞു. പെട്ടെന്നു ശാന്തയ്ക്ക് ഒരു ഞെട്ടലുണ്ടായി. അവൾ അതു പുറത്തു കാണിക്കാതെ പിറുപിറുന്നനെ സംസാരിച്ചു.

“നിങ്ങളുടെ അടുത്തുവരാൻ?”

“തൊഴിലന്വേഷിച്ച് ഇവിടെ വന്നു.”

അതോടെ വിശ്വനാഥനെപ്പറ്റി ഒരു മുപ്പതു ചോദ്യം. കഴിവുള്ളേടത്തോളം ഭംഗിയായി സുലൈമാൻ മറുപടി പറഞ്ഞു. എല്ലാം കേട്ടുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ ശാന്ത പറഞ്ഞു:

“അയാളെ ഞാൻ അറിയുമെന്നാണ് തോന്നുന്നത്. ഏതായാലും ഇവിടെ ഒന്നു വരാൻ പറയൂ.”

“പറയാം.”

“എപ്പോ വരും?”

“ഇന്നുതന്നെ.”

“ഇന്നു വേണ്ടാ, നാളെ ഈ നേരത്ത്--പിന്നെ, മേശയുടെ കാര്യം മറക്കൊല്ലേ?”

“ഇല്ല.”

അയാൾ എഴുന്നേറ്റ് ആ പെൺകിടാവിനെ ഒന്നു നോക്കി. പെട്ടെന്നു മുഖം തിരിച്ചു പടിക്കലേക്കു നടക്കുകയും ചെയ്തു. പടി കടന്നപ്പോൾ സുലൈമാൻറെ മുഖത്തു വേദനയും നിഗ്ഗഢതയും സ്പഷ്ടമായിരുന്നു: ‘അതേ. അതേ. അതു നല്ലതാണ്....’ അയാൾ പിറുപിറുത്തു. വിശ്വനാഥനെ അവൾ അറിയുമെന്നാണ് പറയുന്നത്! കുറച്ചു ദിവസമായി

അയാളെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം സംഭവങ്ങൾ പൊളിഞ്ഞു മേലേക്കു വീഴുകയാണ്. തൻറെ പിന്നാലെ വിധി ഒരുതരം പതിയിരിപ്പു നടത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണോ? എന്തായാലും ഇതൊക്കെ ഒന്നവസാനിച്ചു കിട്ടിയാൽ മതി. സാധാരണമായ ആ ജീവിതത്തിലേക്കു തിരിച്ചുപോകാൻ സാധിച്ചാൽ മതി. ഒരു വിറകുകച്ചവടക്കാരനായി സ്വന്തം കുടുംബത്തോടുകൂടി ജീവിക്കുവാനേ അയാൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നുള്ളു. ഇനി അതു സാദ്ധ്യമാണോ? വിശ്വനാഥനെ ഒരു പാട്ടിലാക്കാതെ മനഃശാന്തി കിട്ടുമോ? അപ്പോഴേക്കും ഒരു പെണ്ണും! അവളെ ഇനി എന്തു ചെയ്യും? വിശ്വനാഥനെ വിട്ടയച്ചെങ്കിലും കുഞ്ഞിരാമനെയും കൂട്ടുകാരെയും പോലീസ് ലോക്കപ്പിൽത്തന്നെ വെച്ചിരിക്കയാണ്. അതു വിശ്വം അവളെ അറിയിച്ചുകഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടാവും. ആ പെണ്ണ് ഏതു സ്ഥിതിയിലാവും? അവൾ ഇവിടെ നിൽക്കുമോ? പോകുമോ? എവിടേക്കു പോകും? ഒക്കെപ്പാടെ നൂലാമാല! ഖദീജ പറഞ്ഞേടത്തേക്കാണ് കാര്യങ്ങളെത്തുന്നത്. തൻറെ കുടുംബത്തെക്കൂടി ഈ സംഭവങ്ങൾ പിടിച്ചുകുലുക്കുമോ? 'വരാനുള്ളതൊക്കെ വരും, വരുത്തുന്നതൊക്കെ ദൈവമാണ്. അനുഭവിക്കാനേ എനിക്കു കഴിയൂ.' അയാൾ തിരക്കിട്ടു നടന്നു.

വിശ്വത്തിൻറെ വീട്ടിലേക്കു ചെന്നുകയറിയപ്പോൾ ഉമ്മറത്തുതന്നെ രാധയും വിശ്വവുമുണ്ടായിരുന്നു. രണ്ടുപേരും രണ്ടരുക്കായി ചുമരും ചാരി ഇരിക്കുന്നു. നിശ്ശബ്ദം. സുലൈമാൻ ചെന്നുകയറിയതുപോലും അവർ അറിഞ്ഞില്ലെന്നു തോന്നി. അയാൾ അവരുടെ രണ്ടുപേരുടെയും മുഖത്തേക്കൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ടു ചോദിച്ചു:

"എന്തേ?"

"ഉ-ം, ഉ-ം."

വിശ്വം നിഷേധാർത്ഥത്തിൽ തലയാട്ടി.

"എന്തു പറ്റി? എന്തായാലും നിങ്ങൾ എന്നോടു പറയിൻ."

അയാൾ രാധയോടാണ് പറഞ്ഞത്. ആ പെൺകിടാവു വിതുമ്മി വിതുമ്മി കരയാനും തുടങ്ങി. ചറുപിറുന്നനെ വീഴുന്ന ആ കണ്ണീർക്കണങ്ങൾ കണ്ടപ്പോൾ സുലൈമാന് എന്തു പറയണമെന്നറിയാതെയായി. ഇത്തരം ഒരനുഭവത്തെ നേരിടാൻ അയാൾ തയ്യാറായിരുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടു തന്നെത്താൻ ഒതുക്കിനിർത്താൻ സ്വല്പസമയം വേണ്ടിവന്നു. സുലൈമാൻ വിശ്വത്തിൻറെ നേരെ തിരിഞ്ഞു. അവൻ നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നതേയുള്ളു. രണ്ടും കല്പിച്ചു സുലൈമാൻ ആ പെൺകുട്ടിയുടെ അടുത്തേക്കു നീങ്ങി.

"മകളേ!"

അവൾ മുഖമുയർത്തി. ഇമകളിൽ തങ്ങിനിന്ന കണ്ണുനീർക്കണങ്ങൾ. ചറുപിറുന്നനെ താഴോട്ടു വീണു. അവ മാറിൽ വീണു തകർന്നു ബ്ലൗസിൽ

ചേർന്നു വറ്റി.
"മകളേ!..."
"ഏ്?"
"നമുക്കു കഴിയുന്നതൊക്കെ ചെയ്യാം. അവനെ വിടിയിക്കാൻ വല്ല വഴിയുമുണ്ടോ എന്നു നോക്കാം. നീ വ്യസനിക്കേണ്ടാ. തത്കാലം നാട്ടിലേക്കു പോകണമെങ്കിൽ അതിനും വേണ്ട ഏർപ്പാടു ഞാൻ ചെയ്യാം..."
അവൾ കൂടുതൽ കരഞ്ഞു.
"ഇങ്ങനെ കരഞ്ഞിട്ടെന്താ കാര്യം?"
"അവൾക്ക് എവിടെയും പോകാനില്ല."––വിശ്വമാണ് പറഞ്ഞത്.
സുലൈമാൻ അല്പം ചിന്തിച്ചു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:
"അതിനെച്ചൊല്ലി വേവലാതിപ്പെടേണ്ടാ. അവൻ വരുന്നതുവരെ നിനക്കിവിടെ താമസിക്കാം."
"ഹെന്നെക്കൊണ്ട്..."
"നിന്നെക്കൊണ്ട്?"
"ഹെല്ലാവർക്കും ബുദ്ധിമുട്ടായി..."
"ബുദ്ധിമുട്ടോ? എൻറെ മകളാണെങ്കിൽ ഞാൻ ബുദ്ധിമുട്ടേണ്ടേ? നോക്ക്," സ്വല്പം വികാരാവേശത്തോടെയാണ് സുലൈമാൻ തുടർന്നത്: "നിൻറെ അച്ഛനെ ഞാനറിയും. അയാൾ എനിക്കു വേറെ ഒരാളായിരുന്നില്ല. നിനക്കതൊന്നും അറിയില്ല, അറിയുംവേണ്ടാ. പക്ഷേ, അയാളില്ലാത്ത സ്ഥിതിക്കു ഞാൻ നിൻറെ അച്ഛനാണെന്നേ കരുതൂ. വിശ്വം, അവളെ സമാധാനിപ്പിക്ക്. ഞാൻ ഇത്തിരി കഴിഞ്ഞിട്ടിങ്ങോട്ടു വരാം."
അയാൾ പുറത്തേക്കു കാലെടുത്തുവെച്ചു. എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞുനിന്നു ചോദിച്ചു:
"വല്ലതും കഴിച്ചോ?"
"ഇല്ല."
"എന്നാൽ കുളിച്ചു വല്ലതും കഴിക്കൂ. കഷ്ടതവന്നാൽ അതൊഴിവാക്കാൻ ശ്രമിക്കുകയാണ് വേണ്ടത്. കരഞ്ഞിരുന്നിട്ട് ഒന്നും കിട്ടാനില്ല. വിശ്വത്തിനോടാണ് പറയുന്നത്. ഉ–ം, ചെല്ല്." അയാൾ നടന്നു. ഒരച്ഛൻറെ ശാസനം ഇതേവരെ വിശ്വനാഥൻ കേട്ടിട്ടില്ല. സുലൈമാൻറെ വാക്കിൽ നിന്നു നടാടെ അയാൾ അതനുഭവിച്ചു!
ശാന്തയുടെ സന്ദേശം സുലൈമാൻ അവനെ അറിയിച്ചില്ല. സന്ദർഭം നന്നായിരുന്നില്ല. അയാൾ നേരേ കുടുംബത്തേക്കു പോയി.
"എന്തിരുത്തിനേ ബിളിച്ച്?" ഖദീജ ചോദിച്ചു.
"ഒരൊറ്റപ്പലകമേശ വേണംപോലും."

“മൂപ്പര്ക്കാ?”
“അല്ല.”
“മൂപ്പത്ത്യാര്ക്കാ.”
“അതേ.”
“മൂപ്പത്ത്യാര്ക്ക് ഇങ്ങളെ ബിസ്വാസായിക്കിടക്ക്ണൂലോ. മുന്ത്യേകാര്യസ്ഥനാന്നാ ബിചാരിച്ചട്ക്ക്ണ്. ഇങ്ങടെ കാര്യമ്രത ഞമ്മക്കല്ലേ തിരിയൂ.” അവൾ കിലുകിലുന്നനെ ചിരിച്ചു; അവളുടെ കൈയിലെ വളകളും.
“വിഡ്ഢിത്തം പറയാതിരിക്ക്.”
“ഓ! ഇന്നൊരു പുരുസനായിട്ടാണല്ലോ ബരത്ത്.”
“നാവടക്കാൻ!” അയാൾ അവളെ ഒന്ന് ഊന്നിനോക്കി.
ശരിക്കും അയാൾക്കു ശുണ്ഠിവന്നിരിക്കുന്നുവെന്ന് അവൾക്കു മനസ്സിലായി. പിന്നീടൊന്നും പറഞ്ഞതുമില്ല. അവൾ ചോറു കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചു. അയാൾ മിണ്ടാതിരുന്ന് ഊണുകഴിച്ചു പുറത്തേക്കിറങ്ങി. പുഴവക്കിലൂടെ തിരക്കിട്ടു നടന്നു കുറേ ദൂരം ചെന്ന് ഒരു മരയട്ടിക്കുമേൽ ഇരിപ്പുറപ്പിച്ചു. സ്വല്പം ചിന്തിക്കേണ്ടതുണ്ട്. ഒന്ന് ആകെയിട്ടു നോക്കണം. ഒന്നു തിട്ടപ്പെടുത്തണം.
പുഴ കിളുകിളെ ചിരിച്ചോടുകയാണ്. എന്തെങ്കിലും സംഭവിച്ചുവെന്നൊരു മട്ടില്ല അതിന്ന്. ഖദീജയും ഈ പുഴയും ഒരുപോലെയാണെന്നു സുലൈമാനു തോന്നി. ഈ പുഴയാണ് അയാളെ കൊണ്ടുവന്നത്. ഖദീജയാണ് ജീവിപ്പിച്ചത്. ഇങ്ങനെയിരുന്നാലേ എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാൻ കഴിയൂ എന്നുണ്ടോ? അയാൾ വളരെ നേരം ആലോചിച്ചു. അകത്തൊരു കഴിച്ചുകെട്ടൽതന്നെ നടന്നു. ഒടുവിൽ അയാൾ നെടുവീർപ്പിട്ടു: ‘എൻറെ ഇഷ്ടപ്രകാരമല്ല ഒന്നും നടന്നത്. ഈ പുഴ മാറ്റിയൊഴുക്കാൻ എനിക്കൊട്ടു കഴിയുകയുമില്ല. വരുമ്പോലെ വരും.’ അയാൾ പോക്കറ്റിൽനിന്നു മുറുക്കാനെടുത്ത് ഒന്ന് വിസ്തരിച്ചു മുറുക്കി നീട്ടിത്തുപ്പി നടന്നു.
വിശ്വത്തിൻറെ വീട്ടിൽ വന്നുകയറിയപ്പോൾ ഒരാൾകൂടി അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നു. കിഴവൻ നാറാണപിള്ള. അവർ എന്തോ കാര്യാലോചനയിൽ ഏർപ്പെട്ടിരിക്കയാണ്. സുലൈമാനെ കണ്ടപ്പോൾ നാറാണപിള്ളയൊഴികെ എല്ലാവരും എഴുന്നേറ്റു. നാറാണപിള്ള സ്വയം പരിചയപ്പെടുത്തി. അയാളുടെ കഴുത്തിൽ എണ്ണ പുരട്ടി അതിന്മേൽ കുന്നിയില പറ്റിച്ചിട്ടുണ്ട്.
“കഴുത്തിലെന്താ?"--സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു
“യുദ്ധത്തിൻറെ ബാക്കിയല്ല്യോ? ഉള്ളതു പറയാമല്ലോ, ഇടി സ്വല്പം ശക്തിയിൽത്തന്നെയായിരുന്നു. ആദ്യത്തെ ഇടികൊണ്ടുതന്നെ ബോധക്ഷയംവന്നു. പിന്നത്തെ തൊഴികൾ അറിയാതെയും പോയി.

പലതും കണ്ടവനാ ഈ നാറാണപിള്ള. ശ്രീമൂലം പ്രജാസഭവരെ എത്തിയിട്ടൊണ്ട്. ഇത്തരത്തിലൊന്ന് ആദ്യമാ."

"വയസ്സുകാലത്ത് എന്തിനാ ഇതിനൊക്കെ പോകുന്നത്? സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു.

"ഇവൻ ഇടിമേടിക്കാൻ പോയതോ മറ്റോ ആണോ? ഇടി ചുമ്മാ വന്നിങ്ങു ചുമലിൽ ഇരുന്നതല്യോ? ഇവൻ പ്രായസ്ഥനാണെന്ന് അവിടെ പറഞ്ഞാൽ എറിക്കുമോ? പക്ഷേല് ഭേദമാകുന്നൊണ്ട്. ഈ കുന്നിയില നല്ല നീർപ്പിടുത്തമുള്ളവനാ!...."

നാറാണപിള്ളയുടെ സംഭാഷണം അന്തരീക്ഷത്തിന്നു ലാഘവമുണ്ടാക്കി. എല്ലാവരുടെ ചുണ്ടുകളിലും അല്പാല്പം ചിരി ഊറിനിന്നു. അപ്പോൾ സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു:

"ആ ചെറുക്കനെ അവർ വിടില്ലേ?"

"ജാക്കിയെ അവർ വിടുകേലാ; വിട്ടാലും പോരികേമില്ല."

"വിട്ടാലും പോരില്ലേ?"

"വിഷയം രാ ീയമായില്യോ? പിന്നെ ബലാബലത്തിൻറെ കാര്യമാ."

ആരും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല.

"വിവരം ഞാൻ അപ്പപ്പോൾ അറിയിച്ചേക്കാം. ഈ പെൺകൊച്ചും വന്നുപെട്ടല്ലോ. കുഞ്ഞേ, മനസ്സാപിക്കരുത്. മനുഷ്യജന്മമല്യോ? അപ്പൂപ്പൻതാടിപോലെ, അവിടെ തങ്ങിയും ഇവിടെ കൊളുത്തിയും അങ്ങനെ പോകും. അവൻ വരും. വരാതെവിടെപ്പോകാൻ? വിശ്വം, നീ അവൾക്കു നല്ല മൊഴി ചൊല്ലിക്കൊടുക്ക്."

കിഴവൻ എഴുന്നേറ്റു യാത്രപറഞ്ഞു. എല്ലാവരും മൂകരായി നോക്കി നിന്നതേയുള്ളൂ. അയാൾ മറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞിട്ടും ആ വാക്കുകൾ സുലൈമാൻറെ ചെവിയിൽ തങ്ങിനിന്നു. വിട്ടാലും പോരില്ല! അതൊരു അത്ഭുതകരമായ വാർത്തയായിരുന്നു. വിശ്വം എന്തോ ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കയാണ്; രാധയും. സുലൈമാൻ വിശ്വത്തോടു പറഞ്ഞു:

"നിന്നെയൊന്നു കാണണമെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു."

"ആര്?"

"കാർത്തികേയൻമുതലാളിയുടെ ഭാര്യ."

"ആര്! ശാന്തയോ?"

"അതേ. മുമ്പറിയും, അല്ലേ? ഒന്നു പോകുന്നതു നന്ന്. കുഞ്ഞിരാമൻറെ കാര്യവും അവരോടൊന്നു പറയ്. നാളെ പതിനൊന്നുമണിക്കു പോയാൽ മതി."

വിശ്വം ഒരക്ഷരം മിണ്ടിയില്ല.

സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. വിശ്വം ചെന്നു പറഞ്ഞാൽ ഗുണം കിട്ടിയേക്കാമെന്ന് ഒരാശയം അയാളുടെ ഉള്ളിൽ മുളയെടുത്തിരുന്നു.

വിശ്വനാഥൻ ആലോചിച്ചുനോക്കി. ശാന്ത! ആ പേരു വളരെ ദൂരത്തുനിന്നു കേൾക്കുന്ന ഒരു ശബ്ദംപോലെയേ തോന്നുന്നുള്ളൂ. അയാളുടെ ഹൃദയം മറ്റോരോ വിചാരങ്ങളിൽ നിറഞ്ഞിരുന്നു. രണ്ടു ദിവസമായി അനുഭവങ്ങൾ കോരിപ്പകരുകയായിരുന്നു. ഒന്നും മുമ്പു കണ്ടതല്ല. താളത്തിലുള്ള ജീവിതങ്ങളുമായിട്ടേ അയാൾക്കിടപാടുണ്ടായിട്ടുള്ളൂ. താളംതെറ്റിയ ഇത്തരം ജീവിതങ്ങൾ അയാളുടെ ഹൃദയത്തിലേക്കു പുതുതായി കടന്നുവരികയാണ്. അതൊരു തള്ളിക്കയറ്റമായിരുന്നു. പിടിച്ചുകുലുക്കലായിരുന്നു. ഇക്കഴിഞ്ഞ മണിക്കൂറുകൾ കൊടുങ്കാറ്റു സൃഷ്ടിച്ചാണ് കടന്നുപോയത്. അതയാളെ ഇട്ടുലച്ചുകളഞ്ഞു. ഇടവേരുകൾ പലതും പറിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ജന്തുസാധാരണമായ ഒരാണിവേരിൻറെ പിടുത്തത്തിന്മേലാണ് അയാൾ നില്ക്കുന്നത്. ഒരു കാറ്റ്. അയാളെ അത് ആ ജയിലിലേക്കു തള്ളിക്കയറ്റി. എന്നിട്ടെന്തേ തന്നെമാത്രം പുറത്തേക്കു വിട്ടത്? ലോക്കപ്പിൻറെ ആ ഇരുണ്ട അന്തരീക്ഷം അപ്പോഴും തലച്ചോറിൽനിന്നു മാഞ്ഞു കഴിഞ്ഞില്ല.

പാറാവുപോലീസിൻറെ കാലടിശബ്ദം അപ്പോഴും കേൾക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. ടപ്പ്....ടപ്പ്... ടപ്പ്...ഈ അന്തരീക്ഷത്തിൽവെച്ചു വേണ്ടിവന്നു കുഞ്ഞിരാമനുമായി സംസാരിക്കാൻ. അവൻറെ മുമ്പിൽ താൻ ഒരു നിസ്സാര ജീവിയാണെന്നു തോന്നി. എന്തു വീറ്! എന്തു വാശി! കട്ടപ്പമുള്ള എന്തോ ഒന്നുകൊണ്ടാണ് അവനെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുള്ളത്. അവിടെവെച്ചു രാധയുടെ കാര്യം പറയാൻ അയാൾ മടിച്ചു. പക്ഷേ, പറയാതിരുന്നാലോ?

“വിശ്വം, നാം ഇവിടെവെച്ചു കണ്ടതു നന്നായി.” കുഞ്ഞിരാമൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടാണ് പറഞ്ഞത്.

“ഞാൻ ഇന്നലെ നിങ്ങളെ അന്വേഷിച്ചു വന്നു.”

“നിങ്ങളായിരുന്നോ––കാര്യം?”

“രാധ വന്നിട്ടുണ്ട്.”

“ഹേ?”

ഒരു നീണ്ട നിശ്ശബ്ദത. തടവുമുറിയിലാണെന്ന് അപ്പോൾ ശരിക്കും കുഞ്ഞിരാമന് തോന്നിയിട്ടുണ്ടാവണം.

“എവിടെയാണ്?” അയാൾ വിമ്മിട്ടപ്പെട്ടുകൊണ്ടാണ് ചോദിച്ചത്.

“എൻറെ വീട്ടിൽ.”

“ഈ സമയത്തു വന്നല്ലോ.” ശോകാത്മകമായിരുന്നു ആ ശബ്ദം.

“നിങ്ങളെ, പക്ഷേ, വിട്ടേക്കും.”

“എന്തുകൊണ്ട്?”

“അറിയാതെ പിടിച്ചതല്ലേ? വിട്ടാൽ ഒരു കാര്യം ചെയ്യണം.”

“എന്ത്.”

“ഞാൻ പുറത്തു വരുന്നതുവരെ അവളെ നോക്കണം.”

“ഉ–ം.”

പുറത്തേക്കു പോരുമ്പോഴും കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു:

“വിശ്വം, ഞാൻ അവളെയൊന്നു കാണാൻ തിടുക്കമായി ഇരിക്കയായിരുന്നു. സാധിച്ചില്ല. അവൾ കത്തയച്ചിട്ടും ഞാൻ മറുപടി അയച്ചതുമില്ല. പക്ഷേ, ഞാൻ അവളെ മറന്നിട്ടില്ലെന്നു പറയൂ. മറക്കുകയില്ലെന്നു പറയൂ...”

ഈ വാക്കുകളും ആ അനുഭവങ്ങളും ഒരു സ്വപ്നമായിരുന്നെന്നു വിശ്വസിക്കുവാൻ തോന്നുകയാണ്. ഇത്രയും കടുപ്പംകൂടിയ ജീവിതമുണ്ടോ? തലേന്നാൾ ലോക്കപ്പിൽവെച്ചുകേട്ട പിള്ളയുടെ വാക്കുകൾ അയാൾ ഓർത്തു.

“നമ്മെ അവർക്കു പൊറുപ്പിക്കാനാവില്ല. നാം അവരുടെ അടിവേരുമാന്തുന്നവരാണെന്ന് അവർക്കറിയാം. നമ്മെ അവർ കൊല്ലും. പക്ഷേ അനേകം തലമുറകൾക്ക് ആശ നൽകിക്കൊണ്ടാണ് നാം മരിക്കുന്നത്.”

എന്തിനാണ് അങ്ങനെയൊക്കെ സംസാരിക്കുന്നത് എന്നു വിശ്വത്തിനു മനസ്സിലായില്ല. അനേകം തലമുറകൾക്ക് എങ്ങനെ രക്ഷകിട്ടുന്നു?––

“വിശ്വം പോകുന്നോ?” രാധ ചോദിച്ചു.

“ഏ.”

“പോകുന്നോ?”

“എവിടേക്ക്?”

“ശാന്തയുടെ അടുത്തേക്ക്.”

“ഇല്ല.”

എന്തുകൊണ്ട് എന്ന് അവൾ ചോദിച്ചില്ല. പിന്നെ അന്നു രണ്ടാളും സംസാരിച്ചതുമില്ല.

പിറ്റേന്നു സുലൈമാൻ വന്നു ചോദിച്ചു: “വിശ്വം പോയില്ലേ?”

“ഇല്ല.”

“ഏ? പോകുന്നില്ലേ?”

“ഇല്ല.”

“വിളിച്ച സ്ഥിതിക്ക് ഒന്നു പോകുന്നത് നല്ലതല്ലേ?”

“എന്നെ നിർബ്ബന്ധിക്കരുത്.” അതൊരു അപേക്ഷയായിരുന്നു.

സുലൈമാന് ഒന്നും മനസ്സിലായില്ല. എങ്കിലും ഒന്നും ചോദിച്ചതുമില്ല.

ഒരാഴ്ച അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. അതിനിടയിൽ കുഞ്ഞിരാമൻറെ കേസ് രജിസ്റ്റർചെയ്ത് വിചാരണയ്ക്കു വെച്ചിരുന്നു.

അടുത്ത ദിവസം സുലൈമാനെ വിളിക്കാൻ ശാന്തയുടെ അടുത്തു നിന്ന് ആൾ വന്നു. അയാൾ പോയി.

"വിശ്വനാഥൻ വന്നില്ലല്ലോ?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"വര്വായിരിക്കും." സുലൈമാൻ ഒരു തഞ്ചത്തിലങ്ങു പറഞ്ഞു.

"പറഞ്ഞില്ലേ?"

"ഉവ്വ്."

"എന്തേ മറുപടി പറഞ്ഞത്?"

"ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല."

നിശ്ശബ്ദമായ ഒരു നിമിഷം. ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ലെന്ന മുഖഭാവത്തോടെ അവൾ തുടർന്നു:

"എൻറെ മേശപ്പലക എന്തായി? അതു ചോദിക്കാനേ വിളിച്ചത്."

"ഏർപ്പാടുചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഒരാഴ്ചയ്ക്കുള്ളിൽ ശരിപ്പെടും."

"പതുക്കെ മതി. പക്ഷേ നന്നാവണം."

"ഓ."

സുലൈമാൻ കണ്ണിൽനിന്നു മറഞ്ഞു. ശാന്തയുടെ മുഖം ക്രൂരമാംവിധം തുടുത്തിരുന്നു. അവൾ മുകളിലെ നിലയിലേക്കു പോയി കട്ടിലിൽച്ചെന്നു വീണു. വിശ്വം ഒരു മറുപടിയും പറഞ്ഞില്ല! വാചാലമായ കണ്ണുകളോടെ നിശ്ശബ്ദമായി നില്ക്കുന്ന ആ മുഖം അവളുടെ മനസ്സിന്നു മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു! താനാണ് ആ വായ അടച്ചുകളഞ്ഞത്.

തേജോമയമായ എന്തോ ഒന്നു ഹൃദയത്തിലേക്കു കടന്നുകൂടിയപോലെ തോന്നി. നി രമായി ഹൃദയം തുളച്ചു കടന്നുവരുന്ന ഒരു നക്ഷത്രം. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ കേന്ദ്രബിന്ദുവായ ആ നക്ഷത്രം അവളെ കൊളുത്തിട്ടു വലിക്കുന്നു. നില്ക്കാനോ പോകാനോ വയ്യാ. ഞെരിച്ചിൽ, പല്ലിറുമ്മൽ, ഒരീറ്റുനോവ്!

പെട്ടെന്നു നാഴികമണിയിലെ നീഗ്രോ ഒന്നലറി. നനഞ്ഞ കൺപീലികളോടെ ശാന്ത അവനെ നോക്കിക്കൊണ്ടു കിടന്നു. ടപ്,ടപ് ടപ്– കോണിപ്പടിയിൽനിന്നു കാലടിശബ്ദം. ആ കാൽപ്പെരുമാറ്റം സുപരിചിതമാണ്. ഒരു തടിയൻ പോർക്ക് അടുത്തു വരുന്നതായി അവൾക്കു തോന്നി. അവൾ തലയണയിലേക്കു മുഖം പൂഴ്ത്തി കമഴ്ന്നുകിടന്നു.

കാർത്തികേയൻ മുറിയിലേക്കു കടന്നുകൊണ്ടു വിളിച്ചു:

"ശാന്തേ..."

നിശ്ശബ്ദം.

"ഉറങ്ങുകയാണോ?"

നിശ്ശബ്ദം.
“ഇത്രനേർത്തേ?”
അനക്കമില്ല.
അയാൾ കണ്ണാടിക്കു മുമ്പിൽ ചെന്നുനിന്ന് മധുരമനോരാജ്യത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ചൂളം വിളിയോടെ നെക്ടൈ അഴിച്ചു.

രണ്ട്

ഇടിയുന്ന തറവാടും യൗവനം കൊഴിയുന്ന മച്ചിയും ഒരുപോലെയാണ്. അകക്കാമ്പു കുറയുന്തോറും, പുറമോടി വർദ്ധിച്ചുകൊണ്ടുവരും.
അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ സ്ഥിതിയും അതായിരുന്നു. തന്നെപ്പറ്റിത്തന്നെ ചില ചോദ്യങ്ങൾ മനസ്സിൽ പൊന്തിവരികയാണ്. പഴയപോലെ ആളുകൾ തന്നെ മാനിക്കുന്നില്ലേ എന്നൊരു ശങ്ക. ആകർഷണശക്തി കൊഴിഞ്ഞുപോകയാണോ? ഈ വിചാരം അവരെ കൂടക്കൂടെ ഞെട്ടിച്ചു.
കഴിഞ്ഞ കാലങ്ങളിൽ ഒരിക്കലും അവരെ അലട്ടാതിരുന്ന ആലോചനയാണത്. അവരെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ചണച്ചെടി പൂക്കുന്നതു പോലെയാണ് യൗവനം വന്നുകയറിയത്--വർണ്ണബഹുലം! ആ ചണച്ചെടിക്കാട്ടിൽ വമ്പൻ വണ്ടുകളെ ഇട്ടു തിരിക്കാനും ബോധരഹിതരാക്കി താഴെ വീഴ്ത്താനും കഴിഞ്ഞതാണ്. ആ ഉൾനാടിൻറെ താഴികക്കുടം അവരുടെ കാൽച്ചുവട്ടിലായിരുന്നു. കൃഷ്ണൻനമ്പിടി അവർ പറയുന്നതൊക്കെ അനുസരിച്ചിട്ടുണ്ട്. നാട്ടിലേക്ക് ഊക്കനായ വേലുമ്മാനെയും അവർ പിടിച്ചൊതുക്കി. എന്നല്ല, ആ രണ്ടു കരുത്തന്മാരെയും ഒരേ നുകത്തിൽ പൊരുത്തപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടുപോകാനും കഴിഞ്ഞു. പലതും നേടിക്കൊടുത്ത ആ യൗവനം ഊർന്നൂർന്നുപോകുമ്പോൾ താനില്ലാതാവുകയാണെന്നൊരു തോന്നൽ. പരിമളം മാത്രമല്ല, കർപ്പൂരം തന്നെ കാറ്റ് അപഹരിച്ചു കളയുന്നു!
ആർക്കും വഴങ്ങാതെയും ആരെയും മാനിക്കാതെയുമാണ് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ വളർന്നുവന്നത്. അച്ഛനില്ല. എന്നുവെച്ചാൽ അച്ഛൻ ഒരു കനിഷ്ഠൻ നമ്പൂതിരിയായിരുന്നു. അമ്മാളുക്കുട്ടിയുടെ അമ്മ കുഞ്ഞിത്തായി അമ്മയോടല്ലാതെ, അവരിലുണ്ടാകുന്ന സന്താനങ്ങളോടൊക്കെ ബാദ്ധ്യതയുണ്ടെന്ന് അദ്ദേഹം വിശ്വസിച്ചിട്ടില്ല. കനിഷ്ഠന്മാർക്ക് വേളി പാടില്ലാതിരുന്ന അക്കാലത്ത് അദ്ദേഹം തൻറെ ബ്രഹ്മതേജസ്സ് മറ്റു സമുദായങ്ങൾക്കു ലോഭമില്ലാതെ സംഭാവനചെയ്തു.

മഞ്ഞുറഞ്ഞ ധനുമാസക്കാലത്ത് ഒരു ദിവസം ത്രിവിക്രമൻ നമ്പൂതിരിക്കു തേയ്ക്കാനുള്ള എണ്ണയുമായി ആ 'ഇരിക്കണമ്മ'* കുളിപ്പുരമാളികയിലേക്കു ചെന്നു. ഗർഭാധാനം നേടി തിരിച്ചുപോന്നു. കുഞ്ഞിത്തായി അമ്മയ്ക്കു ഗർഭം മുറ്റിയപ്പോൾ അതിൽ അസ്വാഭാവികമായി എന്തെങ്കിലും ഉള്ളതായി ആരും കരുതിയില്ല... എന്നല്ല, അവർ അമ്മാളുക്കുട്ടിയെ പ്രസവിച്ചപ്പോൾ അയൽപക്കക്കാരികളെല്ലാം വന്നു!

"പഴംനുറുക്കുപോലത്തെ ഒരു പെൺകുട്ടി!"

"തിരുമേനി ചെറുതായി കിടക്ക്വതന്നെ!"

"നന്നാവട്ടെ, ഈശ്വരാ!"

കുഞ്ഞിത്തായിഅമ്മയാകട്ടെ, അവളെ നിലത്തും നെറുകയിലും വയ്ക്കാതെ വളർത്തി. നാളെ തറവാട്ടു നിലനിർത്താനുള്ള സന്തതിയാണല്ലോ. അവർ ഒരിക്കലും മകളെ ശാസിച്ചില്ല. ഒരു പൂവെട്ടുത്തുപോലും എറ്റിയിട്ടില്ല. അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയാവട്ടെ, വളക്കുണ്ടിന്നാടുത്തു നില്ക്കുന്ന വാഴക്കന്നുപോലെ, കൊഴുത്തുതഴച്ചു വളർന്നു. പത്തുവയസ്സായപ്പോൾ പതിന്നാലിൻറെ തഴപ്പ്, പതിന്നാലിൽ മധുരപ്പതിനേഴ്. കാലം കവച്ചുകടക്കുകയായിരുന്നു. വസന്തം നേർത്തെ തുടങ്ങി ചിത്രപ്പണികൾ! ഒതുങ്ങാത്ത കൺമണികൾ, അടങ്ങാത്ത മനോരാജ്യങ്ങൾ, പ്രപഞ്ചത്തെ പുണർന്നു നുറുക്കിക്കളയാനുള്ള വീറ്, ഉടുമുണ്ടിൻറെ വക്കു കൂടക്കൂടെ പൊട്ടിച്ചുകളയുന്ന നടത്തം, 'എന്നെ കണ്ടോ' എന്ന ഭാവം--ശ്രദ്ധയാകർഷിക്കുന്ന ഒരു പെൺകിടാവായിരുന്നു അമ്മാളുക്കുട്ടി. പതിനഞ്ചാം വയസ്സിൽ സ്വല്പമൊരനുരാഗത്തിൻറെ വികൃതിയും കാണിക്കാതിരുന്നില്ല. അടുത്ത ശിവക്ഷേത്രത്തിൽ ശാന്തിക്കു വന്ന ഒരെമ്പ്രാനായിരുന്നു കാമുകൻ. വെളുത്തുതുടുത്ത ആ 'മാണി' സ്വല്പം ലഹരിയുണ്ടാക്കി. ചുരുണ്ട മുടിയും വിടർന്ന കണ്ണുകളും കടഞ്ഞെടുത്തപോലുള്ള ശരീരവും ചുവന്ന കല്ലുവെച്ച കടുക്കനും സ്വല്പം മന്ത്രവാദവും ധാരാളം രസികത്തവുമുള്ള അദ്ദേഹം അമ്മാളുക്കുട്ടിക്കു പ്രസാദം കൊടുക്കുമ്പോൾ, കൈക്കുട്ടിത്താട്ടു ശ്രദ്ധം മാറ്റാൻ തുടങ്ങി. അവളാകട്ടെ, അദ്ദേഹത്തിൻറെ മനസ്സു തന്നെ മാന്തിയെടുത്തു വരക്കുറിയിടാൻ ഒരുങ്ങിനില്ക്കുകയാണ്.

"ഇവിടുന്നെന്താ ഇങ്ങനെ തുറിച്ചുനോക്കുന്നത്?" അവൾ ആടിക്കുഴഞ്ഞു.

"ഗാണാൻ."

"കാണാൻ കഥകളിയുണ്ടോ?"

"അതുണ്ട്. പിണ്ണെ കൃഷ്ണനാട്ടയക്ഷഗാന.... പിണ്ണെ എന്തപ്പാ... നാടക തന്നെ ഉണ്ട്, പിണ്ണെ, അമ്മാലുക്കുട്ടി, നമ്മൾ നോക്കി. നമ്മൾ കണ്ണ്

ഊണാക്കി."

"കണ്ണ് ഉണ്ണാനോ?"

"ഉ–ം. നൈപ്പായസ–ഗദളിപ്പഴ– എന്നുവെച്ചാൽ ത്രിമധുരതണ്ണേ!"

താനൊരു ത്രിമധുരമാണെന്ന ആ വാക്ക് അവളെക്കൊണ്ടൊന്നാടിക്കുഴഞ്ഞു ലജ്ജ നടിപ്പിച്ചു. ഈ ലജ്ജാഭിനയം കുഞ്ഞിത്തായി അമ്മയ്ക്ക് പിടിച്ചില്ല. അവരുടെ തത്ത്വശാ ത്തിൽ സംബന്ധം, വ്യഭിചാരം എന്ന രണ്ടുൾപ്പിരിവേ ഉള്ളൂ. അനുരാഗം അസംബന്ധമാണ്. അവർ മകളോട്ടു ചോദിച്ചു:

"അപ്പഴേ, അമ്മാളുക്കുട്ടി, ഇതു നല്ല പോക്കല്ല. ആ എമ്പ്രാശ്ശൻ സംബന്ധം തുടങ്ങണ്ടാവില്ല. ഉണ്ടായാലും അതോണ്ടൊരു ലഭ്യവുമില്ല. നമുക്കതു പറ്റില്ല. ഇനി ഇതു കണ്ടാൽ അമ്മേയുടെ പ്രകൃതം മാറേ!"

ഈ താക്കീത് അമ്മാളുക്കുട്ടി വകവെച്ചില്ല. പക്ഷേ, എമ്പ്രാശ്ശനെ കുഞ്ഞിത്തായിഅമ്മ നല്ല കണക്കിലൊന്നു ശാസിച്ചു. ആ മനുഷ്യൻ ഈ ത്രിമധുരം വേണ്ടെന്നുംവെച്ചു. പ്രസാദം കൊടുക്കുമ്പോൾ ശ്രദ്ധം മാറാതെയുമായി.

പ്രിയപ്പെട്ട ഒരു പതക്കംനൂലു കൈമോശംവന്നപോലെ. അമ്മാളുക്കുട്ടിക്ക് ഒരു വിമ്മിട്ടം. അതു കുറച്ചു ദിവസം നിന്നു. അപ്പോഴേക്കും പുതിയ പുതിയ മുഖങ്ങൾ അവളുടെ ജീവിതത്തിലേക്കു കടന്നുവരികയായി. വലിയവർക്കു നടന്നുവരാനുള്ള ആനപ്പടിവാതിൽ കുഞ്ഞിത്തായി അമ്മ തുറന്നു വെച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു!

"മകളേ!"

"ഉ–ം."

"അവരൊക്കെ വല്യേ ആളുകളാ."

"ഉ–ം."

"നമ്മുടെ സ്ഥിതി അഗാധമാണ്. അതോർത്തോ."

"ഉ–ം."

അക്കാലത്താണ് കൃഷ്ണൻനമ്പിടിക്ക് തൻറെ കൈകൊട്ടിക്കളിപ്പാട്ടുകളോട് എന്തെന്നില്ലാത്ത കമ്പം തോന്നിയതെന്ന് അവരോർത്തു. ആ പാട്ടിൽ അദ്ദേഹം ലയിച്ചു. അവൾ ലയിപ്പിച്ചു. അദ്ദേഹം എന്നും അവൾക്കു നന്മ വരണമെന്നേ കരുതിയിട്ടുള്ളൂ. വേലുനായർ വന്നു സംബന്ധമാലോചിച്ചപ്പോൾ അമ്മോളുക്കുട്ടി എതിർത്തതാണ്.

"വേണ്ടാ, അയാൾക്ക് പ്രായം വളരെയായി, അമ്മേ."

"പുരുഷനു പ്രായമാവലുണ്ടോ, മകളേ? അവരു വലുതാവുകയല്ലേ?"

"എനിക്ക് ഈ മുതുക്കൻ വേണ്ടാ." അവൾ തീർത്തു പറഞ്ഞു. കുഞ്ഞിത്തായിഅമ്മ പിന്മാറിയില്ല. അങ്ങനെ തട്ടിനീക്കാവുന്ന ഒരാളല്ല വേലുനായർ എന്ന് അവർക്കറിയാം. അവരുടെ ജീവിതം പന്നിയിറങ്ങിയ

പാടം പോലാക്കിയേ വേലുനായർ മടങ്ങൂ. ആ മനുഷ്യനെ മുഷിപ്പിക്കുന്നതു രക്ഷയല്ല. കുത്തിയ മുള്ള് മുള്ളുകൊണ്ടുതന്നെ എടുക്കാം. അവർ നമ്പിടിയെ കാര്യം ധരിപ്പിച്ചു. അദ്ദേഹം അമ്മാളുക്കുട്ടിയെ ഉപദേശിച്ചു: "നോക്കു, വേല്വാര് ആരാണെന്നറിയോ? ഒരു തല പിടിക്കാൻ പോന്നവനാ! അയാൾ സമ്മന്തം തുടങ്ങുന്നതു നന്മയായിട്ടേ കലാശിക്കു. പിന്നെ വേല്വാര് എൻറെ ആളാ. അപ്പോ വേവലാതിപ്പെടാനെന്താ? മനസ്സിലാവുന്നുണ്ടോ?"

"ഉണ്ട്."

അങ്ങനെയാണ് ആ കല്യാണം നടന്നത്. അതെത്ര നന്നായി! ഇന്നു കാണുന്ന സ്വത്തൊക്കെ ആ മനുഷ്യനാണ് വലിച്ചുകൂട്ടിയത്. എല്ലാം അമ്മാളുക്കുട്ടിയുടെ പേരിൽത്തന്നെ. തൊഴുത്തിൽക്കുത്തില്ലാതെ നിൽക്കുന്ന ആ കാള ഒരു സമ്പാദ്യംതന്നെ എന്ന് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ ആശ്വസിച്ചു. പക്ഷേ, വേലുനായരുടെ മടിശ്ശീലയല്ലാതെ, വേലുനായർ ഒരിക്കലും അവരെ ആഹ്ലാദിപ്പിച്ചിട്ടില്ല. തേൻ കുടിക്കാൻ വരുന്ന കരടി മുൻകൂട്ടി സ്ഥലംപിടിച്ച പൂമെരുവിനെക്കണ്ടു വിളറിയെടുത്താലോ എന്ന് ആ ീ ഭയപ്പെട്ടിരുന്നു. അങ്ങനെ വിളറിപിടിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ, അതവർക്ക് ഒരുതരം ആത്മസംതൃപ്തി ഉണ്ടാക്കുകയും ചെയ്യുമായിരുന്നു. എന്നാൽ കരടി കീഴടങ്ങി വാലാട്ടിനിന്നപ്പോൾ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ ഹൃദയം ഒരു തുപ്പുതുപ്പി: "ശവം!" എങ്കിലും ആ പണപ്പെട്ടിയുടെ താക്കോൽ അവർ അരയിൽത്തന്നെ തിരുകി. മകളുടെ ആ ബുദ്ധി കുഞ്ഞിത്തായിഅമ്മയെയും സന്തുഷ്ടയാക്കി: "എൻറെ മകൾക്ക് ആലോചനയുണ്ട്. അയാളെക്കൊണ്ടു വേണം നമുക്കൊരു സ്ഥിതിയാവാൻ."

"ഉ–ം."

അമ്മ മരിക്കുന്നതിന്നു മുമ്പുതന്നെ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ സമ്പാദ്യക്കാരിയായി. അതുകണ്ടു മനം കുളിർത്തിട്ടാണ് അവർ കണ്ണടച്ചത്.

കഴിഞ്ഞതോർത്ത് അവർക്ക് ദുഃഖിക്കേണ്ടതില്ല. നാട്ടുകാർക്കിടയിൽ തന്നെപ്പറ്റി രണ്ടഭിപ്രായമുണ്ടെന്ന് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കുതന്നെ അറിയാം. വലിയവരെല്ലാം ഹൃദയം നിറഞ്ഞ പരിഹാസത്തോടെയാണ് അവരെ നോക്കിക്കണ്ടത്. അമ്പലമൂലയ്ക്കലും കുളക്കടവിലുംവെച്ചു ചില സംഭാഷണശകലങ്ങൾ അവരുടെ ചെവിയിൽ വന്നു വീഴാതെയുമിരുന്നില്ല:

"ഭാഗ്യവതിയാണ്ട്യോ!"

"ഇങ്ങനെ ഭാഗ്യമുണ്ടാക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ ആർക്കാ ഉണ്ടാവാത്തത്?"

"എനിക്കും തനിക്കും ഉണ്ടാകുന്നുണ്ടോ?"

"വേണ്ടേ, ഭഗവാനേ! വേണ്ടാ."

"തനിക്കു തരാവാഞ്ഞിട്ടു പറയ്ണതല്ലേ?"

"പട്ടിണിയുണ്ടെന്നുവെച്ച പട്ടിക്കുട്ടിയെ ചുട്ടുതിന്നാറില്ലല്ലോ."

"നായയെ വിറ്റ പണം ഓളിയിടില്ലേ?"

ഒരു പരിഹാസച്ചിരി. ആ ആളുകളെ ഇടംകണ്ണിട്ടുനോക്കി അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ നടന്നു. ആ വലിയ ആളുകളെപ്പറ്റി പിന്നീടു നമ്പിടിയിൽനിന്നു ചിലതു മനസ്സിലാക്കാൻ അവർക്കു കഴിഞ്ഞു. അവർ ഒന്നിനൊന്നര പലിശയോടെ അതൊക്കെ മടക്കിക്കൊടുത്തു. കീരിത്തല കണ്ട പാമ്പുകളെപ്പോലെ, അവർ പത്തി താഴ്ത്തുകയും ചെയ്തു.

പക്ഷേ, പാവപ്പെട്ടവർക്ക് എന്നും അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെ ഇഷ്ടമായിരുന്നു. അവരുടെ വേദനയും വിമ്മിട്ടവും അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കു വേഗം മനസ്സിലാകും. വേലുനായരെ കണ്ടുകൂടാത്തവർക്കുപോലും അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെ ഇഷ്ടമായിരുന്നു.

"മനസ്സലിവുള്ളവളാ."

"ആരുടെ കഷ്ടം കണ്ടാലും കണ്ടില്ല എന്നു നടിക്കാൻ കഴീല്ലട്ടോ."

"അവർ ആർക്കെങ്കിലും ഒരു സഹായം ചെയ്യും. പക്ഷേ, ആ ഗുളികൻ നായരാ അപകടക്കാരൻ."

"ശര്യാ. നല്ല ധർമ്മവുമുണ്ട്."

"അതല്ലേ മനുഷ്യനു വേണ്ടത്? പിന്നെ അവരുടെ നടപടി-- അതിനെപ്പറ്റിയൊക്കെ നമ്മളെന്തിനാ ശ്രദ്ധിക്കുന്നത്? ആറുജനം നൂറുവിധം എന്നല്ലേ? ഈ കുറ്റം പറയുന്ന കൊലകൊമ്പന്മാരുടെ സ്ഥിതിയൊക്കെ നമുക്കറിയാം. അവരും അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയും തമ്മിൽ ഒരു വ്യത്യാസമേ ഉള്ളൂ: അവർക്കൊരു തിരശ്ശീലയുണ്ട്, ആയമ്മയ്ക്കതില്ല. അത്രതന്നെ!"

"മനുഷ്യൻറെ മനസ്സല്ലേ നന്നാവേണ്ടത്?"

തന്നെപ്പറ്റി ഇങ്ങനെ ഒരഭിപ്രായമുള്ളതായി അമ്മാളുക്കുട്ടിയമ്മ അറിഞ്ഞിട്ടില്ല. അറിയാൻ ആഗ്രഹിച്ചതുമില്ല. അതിനൊന്നും സമയമുണ്ടായിരുന്നില്ല. പക്ഷേ, വിശന്നുവലഞ്ഞ് ആ വീട്ടിൽ ചെന്നുകയറിയ ആരും വെറുംകൈയോടെ പോയിട്ടില്ല.

ആശ്രിതന്മാരോട് അതിവാത്സല്യം, എതിരാളികളോട് തീർത്താൽ തീരാത്ത പക--അതായിരുന്നു ആയമ്മയുടെ സ്വഭാവം. അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം എല്ലാം വ്യക്തമാണ്. ഒരു മങ്ങിയ വര, ഒരു നിറംകുറഞ്ഞ ചായം, ഒരു നേർത്ത ശബ്ദം--ഇതൊന്നും ആ ജീവിതത്തിലില്ല. ആയമ്മ 'പോ' എന്നു പറഞ്ഞാൽ 'പോ' എന്നുതന്നെയാണർത്ഥം; 'വാ' എന്നു പറഞ്ഞാൽ വന്നേ കഴിയൂ എന്നും. ഈ സ്വഭാവം അറിഞ്ഞിട്ടോ എന്തോ, അവരുടെ അകന്ന

ചാർച്ചക്കാരായ രണ്ടു കുട്ടികളെ അവിടെ പാർപ്പിക്കാനുള്ള അപേക്ഷ വന്നു. ആ കുട്ടികളുടെ അമ്മ അമ്മാളുക്കുട്ടി അമ്മയോടു പറഞ്ഞു: ദാ, നോക്കു. ഇവരു പട്ടിണികിടന്നു ചാവും, ഇപ്പോ ഒരു രക്ഷചെയ്യില്ലെങ്കിൽ."

'അവരിവിടെ നിന്നോട്ടെ' എന്നു പറയാൻ ആയമ്മ ഒട്ടും മടിച്ചില്ല.

വേലുമ്മാൻ കലശലായി എതിർത്തു: "ആരാണിവയ്ക്കൊക്കെ തിന്നാൻ കൊടുക്കുക?"

"ഞാൻ."

"നീ നാളെ കഷ്ടത്തിലാവും."

"ദാ, എന്നെ പഠിപ്പിക്കല്ലേ."

ഒരു തിരിച്ചടി. വേലുമ്മാൻ കീഴടങ്ങി. ഇത്തിക്കണ്ണി കളയാൻ വേണ്ടി, കായ്ക്കുന്ന മാവുതന്നെ വെട്ടിക്കളയരുതെന്നു വേലുമ്മാന്ന് അറിയാം. ആ കുട്ടികളെ ആ ീ സ്വന്തം മക്കളെപ്പോലെ വളർത്തി. വേലുമ്മാനും അദ്ദേഹത്തിൻറെ വീട്ടുകാരും ആ ബന്ധം അംഗീകരിക്കേണ്ടിവന്നു.

"നിങ്ങൾക്കും കുട്ടികൾക്കും സുഖമല്ലേ?" എന്ന് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയോടു ചോദിക്കാൻ എല്ലാവരും ഓർമ്മവെച്ചു.

"അതേ." നിസ്സംശയം മറുപടിയും വന്നു. ആ കുട്ടികൾ വീടു ശബ്ദായമാനമാക്കി. അത് അവരെ കൂടുതൽ ഇഷ്ടപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു. എന്നിട്ടും. 'കണ്ണും തിരിയും' വെച്ചപ്പോൾ അവർ അമ്മയുടെ അടുത്തേക്കു തിരിച്ചുപോയി. മറ്റൊരു ീയാണെങ്കിൽ അതോടെ ലോകവിദ്വേഷിണിയായിത്തീരും. എന്നാൽ അവർ എന്തെങ്കിലും സംഭവിച്ചുവെന്നുതന്നെ നടിച്ചില്ല.

"അപ്പഴും ഞാൻ പറഞ്ഞില്ലേ?" വേലുമ്മാൻ ചോദിച്ചു.

"എന്ത്?"

"കള്ളവകയാണെന്ന്."

"അങ്ങനെ ആവട്ടെ. അതിനെന്താ?"

വേലുമ്മാൻ അതിനു സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല.

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ പുണ്യകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യാൻ മറന്നില്ല. അവർ ക്രമമായി വഴിപാടുകൾ കഴിച്ചു. ക്ഷേത്രദർശനം നടത്തി, തണ്ണീർപ്പന്തലിലേക്കു പണം കൊടുത്തു. ആറ് അത്താണികളും പണിചെയ്യിച്ചിട്ടുണ്ട്.

എല്ലാറ്റിന്മേലും 'പാടത്തുംപറമ്പിൽ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ വക ധർമ്മ അത്താണി' എന്നു കരിങ്കല്ലിൽ കൊത്തിപ്പിടിപ്പിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. അവർ മരിച്ചാലും ആ അത്താണികൾ അവരുടെ സ്മാരകങ്ങളായി ആ നാട്ടിൻ പുറത്തിൻറെ നാനാഭാഗത്തും വിലസും.

അവരെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ജീവിതം വിജയകരമായിരുന്നു. അന്ന് അവർ കൺവെട്ടിച്ചുവെട്ടിച്ചു കടന്നുപോകുമ്പോൾ ആണുങ്ങൾക്ക് ഒരു

തരം തലച്ചുറ്റലുണ്ടായി. അത് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കും അറിയാം. അനേകം മനുഷ്യരെ മായാമോഹത്തിലിട്ടു ചുറ്റിക്കുന്നതിൽ ഒരു രസം. അവർ അനങ്ങുമ്പോൾ അതു ലോകം അറിഞ്ഞു. അവരൊന്നു ചിരിക്കുമ്പോൾ ലോകം പതഞ്ഞുപൊങ്ങി. ആ പതയും നുരയും നിലനിർത്താനുള്ള എല്ലാ ചപ്പടാച്ചികളും അവർക്കറിയാമായിരുന്നുതാനും.

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ ഒരമ്പും ഇതേവരെ പാഴായിപ്പോയിട്ടില്ല.

"സുഖമല്ലേ, കുട്ടിരാമാ?" എന്നൊരൊറ്റച്ചോദ്യം മതി, ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനെ നിന്നു കുഴഞ്ഞാടിക്കാനും അവരുടെ പിന്നാലെ തെന്നിത്തെന്നി നടത്താനും. ഇത്തരം അന്വേഷണങ്ങൾ അവർ ലോഭമില്ലാതെ പൊഴിച്ചു. തൻറെ പിന്നാലെ ഒരു യുവസംഘം നീങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നത് അവർക്കിഷ്ടമായിരുന്നു. ഒരു മഹാറാണിയുടെ ഇഴയുന്ന പാവാടത്തുമ്പിലെ കസവു ചിത്രപ്പണികൾപോലെ, ചെറുപ്പക്കാരുടെ തുടുത്ത മുഖങ്ങൾ എന്നും അവരോടുകൂടി നീങ്ങി, അവരുടെ അഹന്ത നിലനിർത്തുകയും ചെയ്തു.

ഇന്നു കാറ്റു മറിച്ചുവീശുകയാണോ? അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെക്കുറിച്ച് ആളുകൾക്കു സംഭ്രമമില്ലാതായിത്തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. അതു വ്യസനത്തെക്കാൾ അധികം ശുണ്ഠി ജനിപ്പിക്കുകയാണ്. തലേന്നാളുണ്ടായ ഒരനുഭവം അവരെ അസ്വസ്ഥയാക്കി. അനേകദിവസം അവരുടെ പിന്നാലെ നടന്ന കുട്ടിരാമൻ അമ്പലനടയ്ക്കൽവെച്ചു കണ്ടപ്പോൾ ഒന്നുമുണ്ടാകില്ല എന്ന മട്ടിലൊരു നടത്തം. 'എന്താ വിശേഷം?' എന്ന ചോദ്യത്തിന്നു 'വിശേഷിച്ചൊന്നുമില്ല' എന്നു യാതൊരു മുഖത്തുടുപ്പും കൂടാതെ മറുപടി പറഞ്ഞു കടന്നുപോകാൻ ആ ചെറുപ്പക്കാരന്നു സാധിക്കുന്നു! എന്തൊക്കെയോ പൊയ്പോകുന്നുണ്ട്, നിശ്ചയം.

'ഞാൻ തൊണ്ടായിക്കഴിഞ്ഞോ?'

അവർ അറിയാതെ ചോദിച്ചുപോയി. ആ ചോദ്യം അരിശം വർദ്ധിപ്പിക്കുകയാണ് ചെയ്തത്. ആളുകളുടെ ലഹരിപിടിച്ച ശ്രദ്ധയിലാണ് തങ്ങളുടെ അസ്തിത്വമെന്നു വിശ്വസിക്കുന്ന ആർക്കും ആ ലഹരി കുറയുമ്പോൾ വെള്ളം വറ്റിയ കുളത്തിലെ പരൽമീനിൻറെ ഒരനുഭവമുണ്ടാവും. ആ ലഹരി പിടിച്ചുപറ്റാൻവേണ്ടി അവർ എന്തും ചെയ്യും. വേശ്യകൾ ആഭിചാരവും കൈവിഷവും ഉപയോഗിക്കും. രാ ാധിപതികൾ കൊലപാതകങ്ങൾ നടത്തും.

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്ക് ഈ അനുഭവം വർദ്ധിച്ചുകൊണ്ടേവന്നു. എല്ലാ പൂക്കളും ഒരു സായാഹ്നത്തിലങ്ങു കൊഴിഞ്ഞുപോവുക, ശൂന്യമായ കുറെ മുൾത്തലപ്പുകൾ പൊന്തിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുക--അതസഹ്യമാണ്. കായ്ക്കാത്ത ചെടികളിൽ ആ ശൂന്യത സ്പഷ്ടമത്രേ. അവർക്കു

ലോകത്തിൻറെ നെറുകയിൽ കയറിനിന്നു വിളിച്ചുപറയാൻ തോന്നി: 'നന്ദികെട്ട ലോകമേ!'

പക്ഷേ, ലോകം കേൾക്കുന്നുണ്ടോ? എത്ര ചൂടുള്ള കണ്ണീരും ഭൂമിയിൽ വീണാൽ വറ്റിപ്പോകും. അതിലടങ്ങിയ ഉവർപ്പുളിപ്പിനെ വളമാക്കിക്കൊണ്ട് ഒരു ചെടി മുളച്ചുപൊന്തിയെന്നും വരാം––ഒരു മുല്ലവള്ളി, ഒരു കാരച്ചെടി, അല്ലെങ്കിൽ ഒരു കൊടിച്ചിത്തുവ!

കരഞ്ഞിട്ടു കാര്യമില്ലെന്ന് അമ്മോളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കറിയാം. കരയാൻ അറിഞ്ഞുകൂടതാനും. യുദ്ധത്തിൻറെ തലേന്നാളത്തെ തന്ത്രമണ്ഡപം പോലെയായി അവരുടെ മനസ്സ്. തിക്കും തിരക്കും തിരച്ചിലും കണ്ടുപിടിക്കലും. പുതിയ ആയുധങ്ങളെപ്പറ്റി, പുതിയ തന്ത്രങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചനയോടാലോചന. കീഴടങ്ങുക എന്നതു മരണത്തേക്കാൾ കഷ്ടമാണ്; വേശ്യയ്ക്കും ഏകാധിപതിക്കും വിശേഷിച്ചും.

അന്നവർക്ക് ഉറങ്ങാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. തിരിഞ്ഞും മറിഞ്ഞും കഴിച്ചുകൂട്ടി.

"എന്താ അമ്മോളുക്കുട്ടീ?"

ഒരു മുക്കിൽ കൂനിക്കൂടിക്കിടക്കുന്ന വേലുമ്മാൻ ചോദിച്ചു. അവൾ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. വീണ്ടും ചോദ്യം ആവർത്തിച്ചു. അവൾക്കരിശം വന്നു.

"കുരിപ്പ്––എനിക്കു കുരിപ്പാണ്, മനസ്സിലായില്ലേ!"

അതു വേലുമ്മാൻ കേട്ടതായി നടിച്ചില്ല. ഈയിടെയായി അയാൾ പലതും കേട്ടില്ലെന്നും കണ്ടില്ലെന്നും നടിക്കാൻ തുടങ്ങിയിട്ടുണ്ട്. വാർദ്ധക്യം അയാളെ തകർത്തുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. അപ്പോഴും പുതിയ പദ്ധതികൾ പലതും മനസ്സിലുദിക്കായ്കയില്ല. നിരത്തുവക്കത്തുള്ള പറമ്പിൽ ഒരു നാലുമുറിപ്പീടിക പണി ചെയ്യിക്കുന്നതു നല്ലതാണ്. അടുത്തൊരു ഹാൾ പണിചെയ്താൽ ഒരു സ്കൂൾ കെട്ടിടമായി ഉപയോഗിക്കാം. വാടക കിട്ടും. അങ്ങനെ അനേകം പ്ലാനുകൾ കിടക്കയിൽവെച്ച് ആവിഷ്കരിക്കും. അമ്മോളുക്കുട്ടിഅമ്മയോട്ടു പറയുകയും പതിവാണ്. ആരു ശ്രദ്ധിക്കാൻ!

"നിങ്ങൾക്കു ഭ്രാന്താണ്!" ആയമ്മ തിരിഞ്ഞു നടക്കും.

"പത്തു കാശുണ്ടാക്കാൻ നോക്കുന്നില്ല." അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പറയും. പക്ഷേ, മനസ്സെത്തുന്നേടത്ത് ശരീരമെത്താത്ത കാലമായിപ്പോയി. രണ്ടു കാര്യംകൂടി സാധിക്കേണമെന്ന് അയാൾക്കുണ്ടായിരുന്നു. തെക്കേപ്പുറത്തുള്ള തൻറെ രണ്ടു നിലങ്ങൾക്കിടയിൽ ഹസ്സനാജിക്ക് ഒരയ്മ്പതുസെൻറു നിലമുണ്ട്. അതുംകൂടി വാങ്ങിച്ചേർത്ത് ഒറ്റത്തട്ടു നിലമാക്കുക: വിസ്തരിച്ചൊരു പടിപ്പുര പണിയുക. അതിലെ കടന്നുപോകുന്ന ആരും വേലുനായരുടെ പടിപ്പുരകണ്ടു വിസ്മയിക്കേണ്ടതാണ്. പക്ഷേ, അപ്പോഴേക്കും വീണുപോയി. യൗവനം പോയി എന്നു വേലുമ്മാൻ സമ്മതിക്കുന്നില്ല.

"ഈ വാതക്കടച്ചിലൊന്നു മാറിയാൽ ഞാനിപ്പോഴും അതൊക്കെ പറ്റിക്കും." അയാൾ ഇപ്പോൾ അമ്മാളുക്കുട്ടി അമ്മയോടു പറയാറുണ്ട്.

"വയസ്സുകാലത്തു വന്ന രോഗം അത്ര ക്ഷണത്തിലൊന്നും വിട്ടുപോവില്ല."

ആ ീ മറുപടിയും പറഞ്ഞു.

ആ വാക്കു വേലുമ്മാൻറെ നെഞ്ചിൽ തറച്ചു. എന്തു ചെയ്യാൻ? നാരായം വിഴുങ്ങുന്നതുപോലെ കേട്ടു.

എല്ലാറ്റിനും വിഷമം, വേലുമ്മാന്ന് ആ ീയെ സ്വല്പം ഇഷ്ടമായിരുന്നുവെന്നതാണ്. ഇതേവരെയും മറ്റൊരു മനുഷ്യജീവിയുടെ നേരെയും അയാൾ ആ അവശത കാട്ടിയിട്ടില്ല. വാർദ്ധക്യം കയറുന്നേടത്തോളം സ്നേഹം വർദ്ധിച്ചുവരുന്നു. ഇന്നത് ഏതാണ്ടൊരു കമ്പമായിരിക്കുന്നു. തിരക്കുപിടിച്ച ചെറുപ്പത്തിൽ അയാൾ അനുരാഗത്തെ കവച്ചു കടന്നുപോന്നു. അനുരാഗമാകട്ടെ, ഒരു അണലിപ്പാമ്പുപോലെ, പതുക്കെ തല മടക്കിവന്ന് ഇന്നയാളെ കടിക്കുകയാണ്. പണ്ടില്ലാത്തവിധം ചില അവശതകൾ അയാൾ കാട്ടാനും തുടങ്ങി...

"അമ്മാളുക്കുട്ടീ!" മൃദുലമായിരുന്നു ആ വിളി.

"എന്താ?" പരുഷമായ ചോദ്യം.

"കുറച്ചെൻറെ അടുത്തിരിക്കു."

"എന്തിന്?"

"ഇരിക്കു. നീ അടുത്തിരുന്നാൽ എനിക്കൊരാശ്വാസമാണ്."

"ഓ, ഇനി ഈ വയസ്സുകാലത്താ മാഞ്ഞാളിത്തം കാണിക്കുന്നത്?"

ആ കുത്തുവാക്കു വേലുമ്മാനെ നൊമ്പരപ്പെടുത്തി. എങ്കിലും അയാൾ അപേക്ഷ തുടർന്നു:

"ഈ കൈയൊന്ന് ഉഴിഞ്ഞുതരു."

"ഞാൻ കൈയും ഉഴിഞ്ഞിവിടെ ഇരുന്നാൽ കുടുംബത്തെ കാര്യമൊക്കെ ആരാ നോക്ക്വാ?"

"സ്വല്പം ഇരുന്നിട്ടു പോയ്ക്കോളൂ."

ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ച് ആ ീ ഇരുന്നു.

"നീ മെലിഞ്ഞിരിക്കുന്നുവല്ലോ."

"തുടങ്ങീ പൊന്നാരംപറച്ചില്!"

"നിന്നോടല്ലാതെ ആരോടു പറയാൻ?"

"കൈ തടവണമെങ്കിൽ തടവാം."

പരുക്കൻമട്ടിൽ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ പറയുമ്പോൾ വേലുമ്മാൻ അതെങ്കിൽ അത് എന്ന മട്ടിൽ കൈ നീട്ടിക്കാട്ടി. അവർ സ്വല്പനേരം തടവിക്കൊടുത്തു ചോദിച്ചു:

"പോരേ?"

“മതി. നിൻറെ കൈ കടഞ്ഞിട്ടുണ്ടാവും.”

“ഉവ്വ്.”

അവർ എഴുന്നേറ്റു മുകളിലെ നിലയിലേക്കു പോയി. വേലുമ്മാൻ ആ പോക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് ആവേശഭരിതനായി ഇരുന്നു.

ഭാര്യയ്ക്കും ഭർത്താവിനും യൗവനത്തെ തളച്ചുനിർത്താനുള്ള വെമ്പലായിരുന്നു ഓരോ തരത്തിൽ. ഭർത്താവു ഭാര്യയെക്കൊണ്ടു രസിക്കാൻ ഇച്ഛിച്ചു. ഭാര്യ ഭർത്താവിനെക്കൊണ്ടു മുഷിഞ്ഞു. അങ്ങനെ ഒരേ താത്പര്യത്തിൽ നിൽക്കുന്ന അവർക്കു സംഘടിക്കാൻ വയ്യാതായി.

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ രാത്രികൾ ഏകാന്തങ്ങളായിവരികയാണ്. നമ്പിടിയും കുറേ ദിവസമായി അങ്ങോട്ട് വരാറില്ല. എന്നല്ല, ഇനി അങ്ങനെ വരുമെന്നു വിശ്വസിക്കാനും വയ്യാ. പ്രമേഹരോഗം ആ മനുഷ്യനെ പിഴിയാൻ തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. നമ്പിടി അങ്ങോട്ടു വരേണമെന്ന് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ ആശിച്ചിട്ടല്ല. അദ്ദേഹമുണ്ടായിരിക്കുന്നത് ഒരന്തസ്സാണ്. കല്ലുവെച്ച മോതിരമണിയാൻ ആരാണ് ആഗ്രഹിക്കാത്തത്? പിന്നെ ശൂന്യതയ്ക്കൊരു നിവാരണവുമാണ്.

‘ഇല്ല. ഇനിയൊക്കെ അവിടെത്തന്നെ.’

ആ ീ നെടുവീർപ്പോടെ ആലോചിച്ചു. അവർ പലതും ചിന്തിക്കുന്നു. അവർക്കു ജീവിതം ഒട്ടും മടുത്തിട്ടില്ല. ഇനിയും പിടിച്ചുപറ്റണം. ഇനിയും പിടിമുറുക്കണം. ആരെ, എന്ത്? അതാണ് അറിഞ്ഞുകൂടാത്തത്. എങ്കിലും തവളയ്ക്കുമീതെ വെള്ളം പൊന്താൻ പാടില്ല. കാലം തൻറെ ആകർഷകതയെ മറച്ചുകൂടാ.

‘ഞാൻ ജയിക്കും, ഞാൻ ജീവിക്കും.... അതേ, അതു വേണം.’-- അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ ഉറച്ചു.

ഒരു എട്ടുകാലിയുടെ ചാതുര്യത്തോടെ അവർ തൻറെ ആകർഷകതയുടെ കണ്ണികൾ മുറുക്കി. വാസ്തവത്തിൽ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ കാമുകൻറെ ആത്മാവിനെക്കൂടി കടിച്ചെടുക്കുന്ന ഒരു പെണ്ണെട്ടുകാലിയായിരുന്നു. അവരങ്ങനെ തക്കം പാർത്തിരിക്കുമ്പോഴാണ് അത്ഭുതസിദ്ധികളോടുകൂടിയ ഒരു സന്ന്യാസി ആൽത്തറയിന്മേൽ വന്നുകൂടിയിട്ടുണ്ടെന്നു കേട്ടത്. ആ മനുഷ്യൻ അവിടെ വന്നുകൂടിയിട്ടു കുറെ ദിവസമായിരുന്നു. ആദ്യദിവസങ്ങളിലൊന്നും ആരും ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. പിന്നീട് അദ്ദേഹം ശ്രദ്ധയാകർഷിച്ചു. ലോകം സന്ന്യാസിയെ കാണുന്നതു കിഴക്കാംതൂക്കായിട്ടാണ്. നന്നേ പ്രഭാതത്തിൽ തല കാലും കാലു തലയുമാക്കി അയാൾ ആ ആൽത്തറയിന്മേൽ നില്ക്കുന്നതു കാണാം. അമ്പലമുറ്റമടിക്കാൻ ചെന്ന കിഴവി ആദ്യദിവസം പേടിച്ചോടി. അവർ ഈ സംഭവം ബഹുജനങ്ങളെ അറിയിച്ചു. പിന്നെ

ബഹുജനങ്ങളുടെ വരവായി. എല്ലാവരും സൂക്ഷിച്ചു നോക്കി. സന്ന്യാസി തലകൊണ്ടാണ് നില്ക്കുന്നത്. എന്തുകൊണ്ടയാൾ കാലിന്മേൽ നില്ക്കുന്നില്ല എന്ന് ആരും ചോദിച്ചില്ല. അത്ഭുതമായിരുന്നു. അയൽവീട്ടിൽനിന്ന് അയൽവീട്ടിലേക്കു വാർത്തകൾ പ്രചരിച്ചു. പിന്നെ

ീജനങ്ങളുടെ വരവായി, നമസ്കാരമായി, വഴിപാടായി.

"എന്തൊരു തേജസ്സാ!"

"ദിവ്യനാണ്, സംശയമില്ല."

"എവിടെനിന്നു വന്നു!"

"സന്ന്യാസികളും ചെകുത്താന്മാരും ഒക്കെ എവിടെനിന്നാ വരുന്നതെന്നു നമുക്കു പറയാൻ കഴിയോ?" ഒരു ശ്രദ്ധാഗതിക്കാരി തള്ള കൈമലർത്തി. അടുക്കളകളും അഞ്ചാംപുരകളും കുളക്കടവുകളും വാചാലങ്ങളായി, സപ്തർഷിമാർ മുതൽ ആ ആൽത്തറസ്വാമിവരെയുള്ളവരെപ്പറ്റിയെല്ലാം സംഭാഷണം നടന്നു.

ഇത്രയുമായപ്പോൾ സന്ന്യാസി തൻറെ സിദ്ധികൾ പ്രകടിപ്പിക്കുവാനും തുടങ്ങി. അപസ്മാരം, ഭ്രാന്ത്, കുഷ്ഠം ഇവയൊക്കെ ചികിത്സയാരംഭിച്ചു. സുഖം കിട്ടി. ഉഷ്ണരോഗങ്ങൾ നിശ്ശേഷം ശമിപ്പിക്കുകയാണ്. പ്രമേഹം ആറു ദിവസംകൊണ്ടുതന്നെ സുഖപ്പെടുന്നു. അങ്ങനെ പലതും. എന്നല്ല, പ്രതിഫലം ഒന്നും വാങ്ങുകയുമില്ല. വൈദ്യന്മാരൊഴികെ എല്ലാവരും അദ്ദേഹത്തെ ആദരിച്ചു. ഈ വർത്തമാനം അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെ അറിയിച്ചത് ഇച്ചുകുട്ടി മിസ്റ്റ്റസ്സാണ്: "എന്നാലോ, കാണേ്യു മനുഷ്യനാട്ട്വോ! ഇവിടെ നിന്നാൽ അവിടെ തൊടും. ആജാനുബാഹു. എന്തു തേജസ്സാ! മുഖത്തിങ്ങനെ ഒരു സൂര്യൻ ഉദിച്ചുനില്ക്കാ?"

"ഇനി പോവുമ്പോ ഞാനും വരാം." അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയും പറഞ്ഞു! പിറ്റേന്ന് അവർ രണ്ടുപേരുംകൂടി പോയി കണ്ടു. തേജസ്വിതന്നെ. അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ നമസ്കരിച്ചു .... സന്ന്യാസി ഉരിയാടിയതേയില്ല. എങ്കിലും ആ കണ്ണുകൾ വാചാലങ്ങളായിരുന്നുവെന്നും അതുതന്നെ അനുഗ്രഹിച്ചുവെന്നും അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കു തോന്നി. മടങ്ങിപ്പോന്നു. പിന്നെ പോയതു രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞാണ്. പിന്നെ ദിവസവും പോയി.

"എങ്ങോട്ടാ?" വേലുമ്മാൻ ചോദിച്ചു.

"അമ്പലത്തിലേക്ക്."

"ദിവസോം?"

സന്ന്യാസി വന്ന വാർത്ത അവർ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു.

"അതു ശരി." വേലുമ്മാൻ സമാധാനമായി കിടന്നു.

പിന്നെപ്പിന്നെ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മയെ ദൂരേനിന്നു കണ്ടാൽ സന്ന്യാസി ആൽത്തറയിൽനിന്നെഴുന്നേറ്റു നടക്കുമെന്നായി. ഇതാരും അറിഞ്ഞില്ല. പക്ഷേ, അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ മനസ്സിലാക്കി. ഒരാഴ്ചയ്ക്ക് അവർ

സന്ന്യാസിയുടെ അടുത്തു പോവുകയേ ചെയ്തില്ല. ആ ഒരാഴ്ച മുഴുവൻ അവർ ചിന്താധീനയായിരുന്നു. എട്ടാം ദിവസം അവർ സന്ന്യാസിയുടെ കാല്ക്കൽ ചെന്നു വീണു. തല പൊക്കിയപ്പോൾ അവരുടെ കൺപീലികൾ നനഞ്ഞിരുന്നു. മാർദ്ദവവും തേജസ്സുമെഴുന്ന ആ നാലു കണ്ണുകളും പരസ്പരം എന്തോ കണ്ടുപിടിക്കുകയായിരുന്നു.

"എൻറെ വീട്ടിൽ എഴുന്നള്ളണം." അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ അപേക്ഷിച്ചു.

"വരാം."

അദ്ദേഹം വന്നു വേലുമ്മാനുമായി സംസാരിച്ചു. മരുന്നുകൾ കല്പിച്ചു തിരിച്ചുപോയി. അലപ്ംമാത്രം സംസാരിച്ചു. ചികിത്സ വിധിച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ ഉടനെ പോകും. അതിന്നിടയിൽത്തന്നെ അദ്ദേഹത്തെ ആവോളം സല്ക്കരിക്കാൻ അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ വെമ്പൽകാട്ടി. സന്ന്യാസി നിത്യവും സ്വല്പ നേരം വേലുമ്മാൻറെ അരികെയിരുന്നു തിരിച്ചുപോകും. കൊടുത്തതൊന്നും നിഷേധിച്ചില്ല. കുറച്ചെങ്കിലും ഭക്ഷിക്കും. എന്തെങ്കിലും കിട്ടണമെന്ന് ആവശ്യപ്പെട്ടതുമില്ല.

"എന്തൊരു തേജസ്സാ, അല്ലേ?" ഭാര്യ അത്ഭുതപ്പെടുന്നതു വേലുമ്മാൻ കേൾക്കാറുണ്ട്.

ഈ അത്ഭുതരസം കൂടിക്കൂടി വന്നപ്പോൾ വേലുമ്മാൻ ഒരു ദിവസം പറഞ്ഞു:

"എനിക്ക് അയാളുടെ ചികിത്സ വേണ്ടാ."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"വേണ്ടാ."

"സുഖം കിട്ടുന്നില്ലേ?"

"ഞാനയാളെ ചവിട്ടി പുറത്താക്കും!"

ആ വാക്ക് അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല. എന്തിനും തട്ടിക്കയറാറുള്ള ആ ീ നിശ്ശബ്ദയായി നടന്നുപോയി, ആൽത്തറയിലേക്ക്. ആ സന്ദർശനം പിന്നെയും തുടർന്നു. സ്വാമി വന്നാൽ, വേലുമ്മാൻ ഒരക്ഷ രവും മിണ്ടാതെ മുഖം കനപ്പിച്ചിരിക്കും.

"സുഖംതന്നെയോ?" സ്വാമി ചോദിക്കും.

"ഉ–ം." വേലുമ്മാൻ മൂളി. അയാൾ തിരിച്ചുപോയാൽ വേലുമ്മാൻ പിറുപിറുക്കും: "എനിക്ക് ഈ വാതക്കടച്ചിലുണ്ടായിരുന്നില്ലെങ്കിൽ.... ഹ്ം!"

"എന്താ പിറുപിറുക്കുന്നത്?"––അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ ചോദിച്ചു.

വേലുമ്മാൻ, തൻറെ കണ്ണുകൾ അവരുടെ മുഖത്തർപ്പിച്ചുകൊണ്ട് പറഞ്ഞു:

"നോക്ക്, ഈ കാണുന്നതൊക്കെ ഞാൻ ഉണ്ടാക്കിയതാ––ഞാൻ ഒരുത്തൻ!"

"ഓഹോ!" പരിഹാസം കലർന്ന സമ്മതംമൂളൽ. "എന്നെ പറഞ്ഞു ധരിപ്പിക്കയാണോ?"

"അമ്മാളുക്കുട്ടി!" വേലുമ്മാൻറെ ഒച്ച പൊന്തി.

"ഉ–ം?"––അപ്പോഴും പരിഹാസം കലർന്ന മൂളൽ.

"നന്നായാൽ ഞാൻ നല്ലവനാ. ചീത്തയായാൽ എന്നെപ്പോലെ ഒരു ചെകുത്താനില്ല."

"ചെകുത്താന്മാരെ വീട്ടിലിരുത്തി പൊറുപ്പിക്കാൻ കഴിയില്ല."

"ഇതെൻറെ വീടാ. ഈ കാണുന്നതൊക്കെ ഞാനുണ്ടാക്കിയ സ്വത്തുക്കളാ––ഞാൻ ഒരുത്തൻ!"

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ 'കിളുകിളുന്നനെ' ഒന്നു ചിരിച്ചു. ഒരു പളുങ്കു കുപ്പി വീണുടയുമ്പോലെയായിരുന്നു ആ ശബ്ദം. അവർ പറഞ്ഞു: "ഈ തൊണ്ണൂറാം കാലത്തു കുഴപ്പമുണ്ടാക്കാതെ ശാന്തമായിരുന്നോളൂ."

വേലുമ്മാൻ ആ പറഞ്ഞതു കേട്ടില്ല. അയാളുടെ ചെവിയിൽ അപ്പോഴും ആ ചിരി മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കയാണ്. അയാൾ പല്ലിറുമ്മി. വെള്ളികെട്ടിയ ചൂരൽവടിയിലേക്കു കൈയിഴഞ്ഞുചെന്നു. പിടിമുറുകുന്നില്ല. കൈ വിറച്ചു പോകുന്നു. ദേഹമാകെ വിറയ്ക്കുന്നു. ആ തളർന്ന കണ്ണുകളിൽ ഭൂതകാലത്തിൻറേതായ ഒരു തീനാളം വന്നെത്തിനോക്കി. കരടിയുടെ ചീറൽ ഹൃദയത്തിൽനിന്നു പൊന്തുന്നു. എഴുന്നേറ്റു രണ്ടടി വയ്ക്കാൻ കഴിഞ്ഞാൽ ചവിട്ടി വീഴ്ത്താം. പക്ഷേ, വിറയൽകൊണ്ട് തീരെ എഴുന്നേല്ക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല.

"എടീ.... നിന്നെ ഞാൻ!"––വേലുമ്മാൻ പല്ലിറുമ്മി.

അവർ വീണ്ടും കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു–കുപ്പിക്കഷണങ്ങൾ തകരുംപോലെയുള്ള ചിരി. അതസഹ്യമായിരുന്നു. അതു പ്രപഞ്ചത്തെ മുഴുവൻ ശബ്ദായമാനമാക്കിയപോലെ, വേലുമ്മാനു തോന്നി. അതെല്ലാ ഭാഗത്തുനിന്നും പ്രതിധ്വനിയുണ്ടാക്കുന്നു. ചതുപ്പുനിലത്തു കാൽ പൂഴ്ന്നുപോയ ആനയെപ്പോലെ, അയാൾ ഒന്നു ചീറി: "അസത്തേ!"

"മിണ്ടാതെ അവിടെ കിടന്നോളൂ."

അമ്മാളുക്കുട്ടിഅമ്മ എഴുന്നേറ്റു മൂടുതട്ടി നടന്നു. വേലുമ്മാൻ ആ പോക്കു നോക്കിയിരുന്നു. ആ കണ്ണുകളിലെ തീനാളം പതുക്കെപ്പതുക്കെ കെട്ടുപോയി. ചാരനിറത്തിലുള്ള ഒരു പുക അവിടെ നിറഞ്ഞു. അയാൾ വിറച്ചു വിറച്ചു കോസറിയിലേക്കു ചരിഞ്ഞു. നടാടെ ആ കണ്ണുകളിൽ നിന്ന് ഒരിറ്റു വെള്ളം വീണു.

വെള്ളികെട്ടിച്ച ആ ചൂരൽ കോസറിയിൽ കിടന്നു ചിരിക്കുകയായിരുന്നു.

മൂന്ന്

അഞ്ചോ എട്ടോ തവണ സുലൈമാൻ കാർത്തികേയൻറെ വീട്ടിൽ വന്നു. ഓരോ തവണയും ശാന്ത ചോദിച്ചു: "വിശ്വം എവിടെ?"

"വരും."

"മടിക്കാതെ വരാൻ പറയൂ."

"പറയാം."

"തീർച്ചയായിട്ടും വരാൻ പറയണം."

"ഓ."

ഇതിന്നിടയിൽ ഒറ്റപ്പലകമേശ, രണ്ടു കസേല, ഒരു ഷെൽഫ് ഇത്രയും സാധനങ്ങൾ പണിതീർപ്പിച്ചും കഴിഞ്ഞു. ഓരോന്നിനും സുലൈമാൻ പറഞ്ഞ പണം കൊടുത്തു. അത്രതന്നെ വേണോ എന്ന ഒരു സന്ദേഹം പോലും പുറപ്പെടുവിച്ചില്ല, അവൾ മോഹവില കൊടുക്കുകയായിരുന്നു. എന്നിട്ട്, ആ സാമാനങ്ങളെല്ലാം ഒരു മുറിയിലിട്ട് അടച്ചുപൂട്ടുകയും ചെയ്തു.

"മൂപ്പത്യാര് വലിച്ചുകൂട്ടുകയാണ്." അരിവെപ്പുകാരൻ നാണിയോടു സ്വകാര്യം പറഞ്ഞു. നാണി അതു ശങ്കുണ്ണിനായരോടും പറഞ്ഞു. ശങ്കുണ്ണിനായർക്ക് അതിനു സമാധാനമുണ്ട്:

"വലിയേടത്തെ പെണ്ണുങ്ങളുടെ ഭർത്താക്കന്മാരും മരുഭൂമിയിൽപ്പെട്ട നദിയും ഒരുപോലെയാണ്. ഒരൊറ്റ വലിച്ചുകുടിക്കൽ. പിന്നെ പുറേത്തക്കുകാണില്ല."

"അങ്ങനെ വേണം. എൻറെ മാതിരിയായാൽ പറ്റില്ല." നാണി തൻറെ വിനയാതിരേകം ഒന്നു വെളിപ്പെടുത്തി. അതിനെത്തുടർന്നു ഭാര്യയും ഭർത്താവും തമ്മിൽ ഒരു കലഹവും നടന്നു. പുലർച്ചയാകുമ്പോഴേക്കും രണ്ടുപേരും ലോഗ്യമാവുകയും ചെയ്തു. അവൾ കഞ്ഞിവെച്ചുഅയാൾക്കു വിളമ്പിവെച്ചു. മേൽമുണ്ടുമെടുത്തു ചുമലിലിട്ടു പണിക്കുപോയി. കാർത്തികേയൻറെ വീട്ടിൽ ചെന്നുകയറിയപ്പോൾ ഒരു ചാരുബെഞ്ചും താങ്ങിപ്പിടിച്ചു പടിക്കൽ നില്ക്കുന്നു ഒരു മനുഷ്യൻ. അടുത്തുതന്നെ സുലൈമാനുമുണ്ട്.

"ഒരു ചാരുബെഞ്ചാണിന്നു കൊണ്ടുവന്നിരിക്കുന്നത്." നാണി അരിവെപ്പുകാരനോടു പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ പറഞ്ഞില്ലേ, വലിച്ചുകൂട്ടുകയാണ്."

"വലിയേടത്തെ പെണ്ണുങ്ങളുടെ ഭർത്താക്കന്മാരും മരുഭൂമിയിൽപ്പെട്ട പുഴയും ഒരുപോലെയാണത്രേ."

"നേരാ."

ആ ചാരുബെഞ്ചും മറ്റെല്ലാ മരസ്സാമാനങ്ങളുടെയുംകൂടെ മുറിയിൽ നിക്ഷേപിച്ചു. ഇനി എന്താണ് പറയേണ്ടതെന്ന് ശാന്തയ്ക്ക് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു. അവൾ സുലൈമാനോടു പറഞ്ഞു: "രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞ് ഒന്നിങ്ങോട്ടു വരൂ. അപ്പോ പണം തരാം, പോരേ?"

"മതി."
"വിശ്വനാഥനെയും കൂട്ടിക്കോളൂ."
"ഓ."

സുലൈമാൻ പോയപ്പോൾ അവളുടെ മുഖം വാടി. എത്ര ദിവസം ഇങ്ങനെ കാത്തിരിക്കാം? വിശ്വം അത്ര വേഗത്തിൽ ഇളകുമെന്നു തോന്നിയില്ല. 'കഷ്ടം! ഞാൻ വിശ്വത്തെ അത്രയധികം ചവിട്ടിത്തേച്ചു. എന്നിട്ടെനിക്കെന്തു കിട്ടി? നായയെ പേടിച്ചോടി നരിയുടെ വായിൽച്ചെന്നു ചാടി.' ശാന്ത നെടുതായി ഒന്നു നിശ്വസിച്ചു. ഉറപ്പിച്ചുനിർത്തിയ പല കൊളുത്തുകളും ഈ കുറച്ചു ദിവസത്തിന്നുള്ളിൽ അടർന്നുപോയിട്ടുണ്ട്. ഏതൊക്കെയോ അണക്കെട്ടുകൾ പൊട്ടിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇനി ഒരു പ്രവാഹവും വെള്ളപ്പാക്കംതന്നെയും ഉണ്ടാകാം. അതെന്തൊക്കെ ആഴ്ത്തിമുക്കുമെന്ന് ആരു കണ്ടു?

വാസ്തവത്തിൽ തോണി മുക്കിക്കളയാൻ ശാന്ത തീരെ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. ഈ തോണിയിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു തുഴഞ്ഞു ലക്ഷ്യത്തിലെത്തണം. ഇടയ്ക്കുവെച്ചു മുങ്ങിയാൽ പുറത്തു കയറിയിരിക്കാം. അതാണ് നല്ലത്. അല്ലെങ്കിൽ, ഈ തോണി കുറ്റിയഴിച്ച് ഒഴുക്കിലേക്ക് വിട്ടിട്ട്, വെള്ളത്തിലേക്ക് എടുത്തുചാടി നീന്തി കരപറ്റിയാലോ?... പക്ഷേ, അതു സാഹസമാണ്. ഒരു വീരസാഹസകൃത്യം നടത്തുകയല്ല വേണ്ടത്. കാര്യം നടക്കുകയാണ്. 'ഒന്നു പരീക്ഷിക്കാം.' അവൾ തന്നത്താൻ പറഞ്ഞു: 'അതേ എന്തെങ്കിലുമൊന്നാവും. ആവണം.'

"ശാന്തേ?..." തളത്തിൽനിന്നു കാർത്തികേയൻറെ വിളി കേട്ടു. ഹൃദയത്തിൽ ഒരു ചവിട്ടുകൊണ്ടപോലെ തോന്നി ശാന്തയ്ക്ക്. 'പോർക്ക് അകറാൻ തുടങ്ങി.' അവൾ വിചാരിച്ചു. അപ്പോഴേക്കും അയാൾ മുറിയിലേക്കു കടന്നുവന്നു ചോദിച്ചു: "ശാന്ത വരുന്നില്ലേ?"
"എങ്ങോട്ട്?"
"ഡാൻസിന്ന്."
"എവിടെ?"
"ഹൈസ്കൂൾ ഹാളിൽവെച്ചാണ്."
"ആരുടെ ഡാൻസാണ്?"
വിശ്വനാഥനും പാർട്ടിയും."
"ഹേ!"

"ഡാൻസെന്നൊക്കെ പറയാമോ എന്നു സംശയമാണ്. തൊഴിലാളികളുടെ ഏർപ്പാടാ. ഒന്നു തലകാട്ടിപ്പോരാതിരുന്നാൽ മോശമാണ്. മുതലാളി തൊഴിലാളികളുടെ കലയെ വിലവെച്ചില്ല എന്നാവും ഇനിയത്തെ മുദ്രാവാക്യം. ഡാൻസിൻറെ കേമത്തമൊന്നും

കാണാൻവേണ്ടി പോരണ്ട." കാർത്തികേയൻ കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങി ചിരിച്ചുകൊണ്ട് ഉടുപ്പഴിക്കാൻ തുടങ്ങി.

"ഞാൻ വരാം."

എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു ശാന്ത.

"ഓ! ശാന്തയ്ക്കു ഡാൻസ് എന്നു കേട്ടാൽപ്പിന്നെ....."

അയാൾ വാചകം മുഴുവനാക്കുന്നതിനുമുൻപേ ശാന്ത പറഞ്ഞു:

"അതേ, എനിക്കു ഭ്രാന്തുതന്നെയാണ്."

"എനിക്കു ഭ്രാന്തുപിടിക്കുക ശാന്തയുടെ ഡാൻസ് കാണുമ്പോൾ മാത്രമാണ്!"

കാർത്തികേയൻ ഒന്നു കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു.

ഒരാട്ടു വെച്ചുകൊടുക്കാൻ അവൾക്കു തോന്നി. പക്ഷേ, പുഞ്ചിരി തൂകിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"എപ്പോഴാ?"

"നാലരമണിക്ക്."

"എന്നാൽ ഞാൻ പുറപ്പെടട്ടെ."

അവൾ ധൃതിയിൽ കോവണിയിറങ്ങിപ്പോയി.

"ചൂടുവെള്ളം കൊണ്ടുവാ. സോപ്പെവിടെ? ആ തോർത്തിങ്ങോട്ടെടുക്ക്."

ബഹളത്തോടുബഹളം. അടുക്കളയിലെ ജീവിതങ്ങൾ മുഴുവൻ ഉഷാറായി. ഒരു യുദ്ധകാലപരിതഃസ്ഥിതി വന്നുകഴിഞ്ഞു എന്നു ഭൃത്യജനങ്ങൾക്കു മനസ്സിലായി. ഓട്ടവും പാച്ചിലും എടുക്കലും ഒഴിക്കലും തോർത്തലും തടവലും. ഇതിന്നിടയിൽ നാണി ഓടിവന്നു ഭൃത്യനോടു പറഞ്ഞു:

"വേഗം വെള്ളം തിളപ്പിച്ചോളിൻ. കുളികഴിഞ്ഞാൽ അപ്പോ വേണ്ടിവരും ഓവൽടിൻ. എങ്ങട്ടോ പോവ്വാണ്. അതു കിട്ടിയില്ലെങ്കിൽ ദാ, ഈ പുര പൊളിച്ചുവയ്ക്കും."

"പുര പൊളിച്ചാൽ അവർക്കു നഷ്ടം. പക്ഷേ, എൻറെ പുറം പൊളിയാതെ നോക്കണോലോ."

അയാൾ തീ ഇളക്കിക്കത്തിച്ചു. അപ്പോഴേക്കും 'പ്ടേ' എന്നു കുളിമുറിയുടെ വാതിൽ തള്ളിത്തുറന്നു ശാന്ത മുകളിലേക്കു പോയി.

കാർത്തികേയൻ തളത്തിലെ സോഫയിൽ ചാരിക്കിടന്ന് അന്നത്തെ വർത്തമാനപത്രം വായിക്കുകയാണ്. ശാന്ത അയാളെ ഒന്നു നോക്കി, അടുത്ത മുറിയിലേക്കു കടന്നു വാതിൽ ചാരി.

"യുദ്ധം പൊട്ടിയേക്കാം." കാർത്തികേയൻ കടലാസിൽനിന്നു കണ്ണെടുക്കാതെ പറഞ്ഞു.

"ഉറച്ചോ?" ശാന്ത അകത്തുനിന്നു വിളിച്ചുചോദിച്ചു.

"ഉറച്ചുകഴിഞ്ഞില്ല എന്നേയുള്ളൂ. കാറു നിറഞ്ഞു കഴിഞ്ഞു. ഇനി ഒരു വെട്ടലും മിന്നലുംകൂടി മതി, പെയ്യാൻ തുടങ്ങും."

"അതേ..." അകത്തുനിന്നു ശാന്തഃ "അവസാനമാണ് അറിഞ്ഞുകൂടാത്തത്."

"ബ്രിട്ടൻറെ ചപ്പടാച്ചിയൊന്നും ഹിറ്റ്ലറുടെ അടുത്തു ചെലവാകുമെന്നു തോന്നിയില്ല."

"ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധത്തിലും ആദ്യം വിചാരിച്ചത് അങ്ങനെതന്നെയല്ലേ?"

"പക്ഷേ ആദ്യത്തെ യുദ്ധത്തിൽനിന്നു ജർമ്മൻകാരൻ പാഠം പഠിച്ചിട്ടുണ്ട്. അവൻറെ രാജ്യത്തുനിന്നു ഫലവത്തായ സ്ഥലം മുഴുവൻ മുറിച്ചെടുത്ത് മരുഭൂമി അവനു കൊടുത്തു; തലയിൽ കുറെ യുദ്ധക്കടവും. ഇതെത്രകാലം ഒരു രാജ്യം താങ്ങും? ജർമ്മനിയെ കൂട്ടിലിട്ടു വളർത്താമെന്നാണോ ഇവർ കരുതിയത്?"

"കൂട്ടിലിട്ടു വളർത്താൻ മനുഷ്യരാരും സമ്മതിക്കില്ല. ഏറെക്കളിച്ചാൽ കൂടുപൊളിക്കും." ശക്തിമത്തായിരുന്നു ശാന്തയുടെ അഭിപ്രായം.

"ശരിയാണ്." കാർത്തികേയനും സമ്മതിച്ചു: "യുദ്ധക്കടം കൊടുക്കാതായില്ലേ?"

"എല്ലാ കടത്തിനുമുണ്ട് ഒരവസാനം." ശാന്ത വീണ്ടും വീറോടെ പറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു കണ്ണാടിയിൽ നോക്കി ഒന്നു കൊഞ്ഞനംകുത്തുകയും ചെയ്തു. അവളുടെ മുമ്പിൽ പൗഡർ, ലിപ്സ്റ്റിക്, കണ്ണെഴുത്തുമഷി, റൂഷ്, ക്യൂട്ടെക്സ്, ഹെയർപിന്നുകൾ, പരിമളതൈലക്കുപ്പി എന്നിവയെല്ലാം ചിതറിക്കിടക്കുന്നു. ഒരു പ്രേമയുദ്ധത്തിൻറെ ആയുധശാല മലർക്കെ തുറന്നിട്ടിരിക്കയാണ്. ഒപ്പലും തുടയ്ക്കലും തേയ്ക്കലും മിടയിലും കെട്ടലും തിരക്കാണ്. കണ്ണെഴുതിക്കഴിഞ്ഞിട്ടു നാലുതവണ സാന്ദ്രമായും ചടുലമായും കടാക്ഷിച്ചുനോക്കി. ശരി, കുത്തിത്തറയ്ക്കുന്നുണ്ട്; ലിപ്സ്റ്റിക്കിട്ടു പതുക്കെയൊന്നു പുഞ്ചിരിതൂകി. മാദകമധുരമായിരിക്കുന്നു. എന്നിട്ടവൾ അഗ്നിവർണ്ണത്തിലുള്ള ഒരു സാരിയെടുത്തണിഞ്ഞു. അതിൻറെ ഒളി ആ കവിളുകളും കണ്ണറവും കുറേക്കൂടി തുടുപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ചോരത്തുള്ളികൾപോലെയുള്ള രണ്ടു കമ്മലുകൾ കാതിലും കല്ലുപതിച്ച ഒരു നെക്ലസ് കഴുത്തിലും അണിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞ് അവൾ കണ്ണാടിയിലൊന്നു നോക്കി. അവളൊരു ശക്തിയാണ്. കോപ്പണിഞ്ഞു കഴിഞ്ഞ ഒരു പടക്കളം!

"ഇപ്പോൾ ബ്രിട്ടീഷുകാരൻ 'സമാധാനക്കുട'യുമായി പായുകയാണ്."

--കാർത്തികേയൻ അപ്പോഴും സംഭാഷണം തുടരുകതന്നെയായിരുന്നു.

"അതു നടക്കാവുന്ന കാര്യമാണോ?"

"കൊടുക്കാനുള്ളതു കൊടുക്കാതെയും കിട്ടാനുള്ളതു കിട്ടാതെയും സമാധാനമുണ്ടാവില്ല." അവൾ തീർത്തുപറഞ്ഞു.

"അതീ വിഡ്ഢികൾ ഓർക്കുന്നില്ല."

"അതോർക്കാത്ത വിഡ്ഢികളാണധികം." ശാന്ത മുറിയുടെ വാതിൽ മലർക്കെ തുറന്നുകൊണ്ടു തുടർന്നു: "തങ്ങൾക്കർഹതയില്ലാത്തതു കിട്ടണമെന്നാണ് എല്ലാവർക്കും."

"പക്ഷേ, ഇതൊന്നും ഉറക്കെ പറയാനുള്ള കാര്യങ്ങളല്ല."

"എന്താ പറഞ്ഞാൽ?"

"ഭരിക്കുന്ന സർക്കാരിനോടു ലഹളയ്ക്കു നില്ക്കേണ്ടിവരും."

"അതാരംഭിച്ചുകഴിഞ്ഞല്ലോ."

"ഉവ്വ്. പക്ഷേ നമുക്കതിൽ ചേരാൻ കഴിയോ?"

"എന്താ ചേർന്നാൽ?"

"അസ്സലായി!" കാർത്തികേയൻ വീണ്ടും കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങി ചിരിച്ചു: "അപ്പോ ശാന്ത സോഷ്യലിസ്റ്റോ കോൺഗ്രസ്സോ?"

"എന്താണെന്നു തീർച്ചയായിട്ടില്ല. എന്തെങ്കിലുമൊന്നാവും."

കാർത്തികേയൻ പിന്നെയും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

"രണ്ടുമല്ലാത്ത ഈ പാകത്തക്കാൾ നല്ലത് ഒരു യുദ്ധമാണ്. ഒന്നു തീർച്ചപ്പെടും."ശക്തിയുക്തമായിരുന്നു ശാന്തയുടെ അഭിപ്രായം. കാർത്തികേയനാകട്ടെ പുഞ്ചിരിതൂകിക്കൊണ്ട് അവളെ നോക്കി. വാസ്തവത്തിൽ അയാളുടെ കണ്ണഞ്ചിപ്പോയി. സൗന്ദര്യത്തിൻറെ ഒരു സാമ്രാജ്യമിതാ മുമ്പിൽ വന്നു നിൽക്കുന്നു--അയാൾ വില കൊടുത്തുവാങ്ങിയ ഒരു സാമ്രാജ്യം! കത്തിപ്പിടയുന്ന അഗ്നിജ്വാലപോലെ നില്ക്കുന്ന ആ ഭാര്യയെ നോക്കിക്കൊണ്ടുതന്നെ അയാൾ സ്വല്പനേരം ഇരുന്നു. എന്നിട്ടു വിചാരിച്ചു: 'അവൾ എൻറെയാണ്; എൻറെ മാത്രം!...'

രസം പിടിപ്പിക്കുന്ന ഒരു വിചാരമായിരുന്നു അത്. ഞരമ്പുകളിൽ താളമുണ്ടാക്കുന്ന ഒരുതരം ലഹരി അയാൾക്ക് അനുഭവപ്പെടുകയായിരുന്നു. മാദകമായ ഒരു സംഗീതധ്വനി ഹൃദയത്തിൻറെ അടിയിൽനിന്ന് ഉയരുകയാണ്. കോളേജിൽവെച്ചു കേട്ട ഒരു ഇംഗ്ലീഷ്കവിതയുടെ ആശയം ഓർമ്മയിൽക്കിടന്ന് ഓളംവെട്ടി: "പച്ചവെള്ളം അതിനെ സൃഷ്ടിച്ച ആളുടെ അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ ആകെ തുടുത്തുപോയി!" അവളെ നടാടെ കാണുകയാണെന്ന് ആ നിമിഷത്തിൽ അയാൾ വിചാരിച്ചു. അങ്ങനെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതിൽ അവാച്യമായ ഒരു സുഖം. അത്തരം ഒരനുഭവം അതിന്നുമുമ്പുണ്ടായിട്ടില്ല. അനാസക്തമായ ഒരു ഉന്മാദം. ഏകാന്തമായ രാത്രിയിൽ വിദൂരത്തുനിന്ന് ഒഴുകിവരുന്ന മാദകമായ ഒരു ഗാനശകലം കേൾക്കുന്നതുപോലെ; മായാൻ തുടങ്ങുന്ന ഒരു മഴവില്ലു നോക്കുന്നതുപോലെ; 'ഞാനിതാ വന്നു'

എന്ന മട്ടിൽ പൊട്ടിവിടർന്നു നില്ക്കുന്ന ഒരു പനിനീർപ്പൂ കാണുന്നതുപോലെ. ഓടിച്ചെന്ന് അവളെ കെട്ടിപ്പിടിക്കണമെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നിയില്ല. അവളെ കൈക്കുടന്നയിലെടുത്ത് ആ ചുണ്ടിൽ അമർത്തിച്ചുംബിക്കണമെന്നും തോന്നിയില്ല. കാണണം. അതിന്നായി അവൾ ഇളകാതെ അവിടെ നില്ക്കണം. ഇതേവരെ സുന്ദരിയായ ഒരു ഭാര്യ തനിക്കുണ്ടെന്നേ അയാൾ വിചാരിച്ചിട്ടുള്ളൂ. ഇന്നിതാ, തൻറെ കിടപ്പറയിൽ ഒരു നക്ഷത്രം! ഇതെവിടെനിന്നു വന്നു? ഇത്രനാളും ഇവിടെത്തന്നെയുണ്ടായിരുന്നോ? കുട്ടിക്കാലത്തു കേട്ട ഒരു യക്ഷിക്കഥയിലെ നായികയെ മുതിർന്നതിനുശേഷം കണ്ടെത്തിയാലുള്ള ഒരനുഭവമായിരുന്നു അത്. ഭയവും ആഹ്ലാദവും കൂടിക്കലർന്ന വല്ലാത്തൊരു മനോഭാവം!

"എന്താണിങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നത്?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"നിന്നെ കാണാൻ!"

ചൈതന്യം തുളുമ്പുന്ന ആ വാക്കുകൾ ശാന്തയെ അല്പം ഞെട്ടിച്ചു. അവൾ സ്വല്പംകൂടി അടുത്തേക്കു വന്നു കാർത്തികേയൻറെ കണ്ണുകളിലേക്ക് നോക്കി. എപ്പോഴും കാണാനാശിച്ചതും ഒരിക്കലും കണ്ടിട്ടില്ലാത്ത തുമായ എന്തോ ഒന്ന് ആ കണ്ണുകളിൽ ഉണ്ടായിരുന്നു. ശാന്ത അമ്പരന്നു പോയി. ആ കണ്ണുകൾ ഒരിക്കലും അവളുടെ ആത്മാവിൻറെ വാതില്ക്കൽ വന്നു മുട്ടിവിളിച്ചിട്ടില്ല. അവ ദൂരെനിന്ന് ആജ്ഞാപിക്കുകയായിരുന്നു. ഇപ്പോഴിതാ, ആ നോട്ടം ഒരു കൊടുങ്കാറ്റുപോലെ, ഒരു വെള്ളപ്പൊക്കം പോലെ, കടന്നുവരുന്നു. തടുക്കണോ? തടുക്കാമോ?

"ശാന്തേ!..."

"ഉ-ം."

"നീ ഒരു സുന്ദരിയല്ല, ഒരു ചൈതന്യമാണ്!"

അവൾ ഒരിക്കൽക്കൂടി ഞെട്ടി. ആ ഭാഷയും ആ ജീവസ്സും പുതുതായിരുന്നു. ആട്ടിപ്പുറത്താക്കിയവനെ പടിവാതില്ക്കൽവെച്ചു കരഞ്ഞുകൊണ്ട് എതിരേല്ക്കാൻ വരുന്ന ആതിഥേയനെപ്പോലെയാണ് കാർത്തികേയൻ ശാന്തയുടെ മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നത്. ഒരടികൂടി മുമ്പോട്ടുവെച്ചു കഴിഞ്ഞാൽ ആ പടിവാതിൽ എന്നെന്നേക്കുമായി അടഞ്ഞുകഴിഞ്ഞുവെന്നു വിചാരിക്കുമ്പോഴാണ് സൗഹാർദ്ദോഷ്മളമായ കണ്ണുനീർത്തുള്ളി കാൽമടമ്പിൽ വന്നു വീഴുന്നത്. അതു തുടച്ചു കടന്നുപോകാം, നില്ക്കാം. പോകണോ, നില്ക്കണോ അതായിരുന്നു ആ സമയത്തു ശാന്ത ചിന്തിച്ചത്.

"നമുക്കു പോകാം."

കാർത്തികേയൻ എഴുന്നേറ്റു. അതു ശാന്തയെ കൂടുതൽ അത്ഭുതപ്പെടുത്തി. അത്തരത്തിലുള്ള ഒരു പെരുമാറ്റമായിരുന്നില്ല അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ചത്. കണ്ണുകളിലെ ആ തിളക്കം കണ്ടപ്പോൾ ആഹ്ലാദകരമായ ഒരാക്രമണത്തെയാണ് കാത്തുനിന്നത്. ആ കൊടുങ്കാറ്റ് ഏതോ ഗുഹാദ്വാരത്തിലേക്ക് ഉൾവലിഞ്ഞുപോയി. വീണ്ടും നിശ്ചലാവസ്ഥ!

"നമുക്കു പോകാം."

കാർത്തികേയൻ നടന്നു; ശാന്ത പിന്നാലെയും. ഒരു മത്താപ്പു കത്തിക്കഴിഞ്ഞ അന്തരീക്ഷത്തിലൂടെയാണ് കടന്നുപോകുന്നതെന്നു തോന്നി ശാന്തയ്ക്ക്. അവൾ തലകുനിച്ച് അയാളെ അനുഗമിച്ചു.

"ഓവൽടിൻ--" ഭൃത്യൻ വന്നറിയിച്ചു.

"വേണ്ടാ." ശാന്തയാണ് പറഞ്ഞത്.

"ഏ?" കാർത്തികേയൻ.

"വേണ്ടാഞ്ഞിട്ട്."

അവൾ മുമ്പേ നടന്നു. അയാൾ കുടിച്ച് ഗ്ലാസ്സ് ഭൃത്യൻറെ കൈയിൽ കൊടുത്ത് അവളോടൊപ്പം ചെന്നു. വഴിനീളെ ശാന്തയുടെ തലയിൽകിടന്നു ബഹളമുണ്ടാക്കിയിരുന്നത് കാർത്തികേയൻറെ ഒരു വാക്യമാണ്: 'നീ ഒരു സുന്ദരിയല്ല, ഒരു ചൈതന്യമാണ്!' അവസാനം, ആ ചൈതന്യം അയാൾ കണ്ടെത്തിയെന്നുണ്ടോ? ഒരാൾ മറ്റൊരാളെ കണ്ടുപിടിക്കാൻ ഇത്രയും കാലമെടുക്കുമോ? മുഖത്തിൻറെ അപ്പുറത്തേക്കു നോക്കാനുള്ള ക്ഷമ മനുഷ്യനില്ലേ? എങ്കിൽ, താനിതൊക്കെ എങ്ങനെ മനസ്സിലാക്കി...? ആലോചനകളോടാലോചന. തഴയാൻ പുറപ്പെട്ട കുലിശ്ശീട്ട്, മേൽത്തുരുപ്പാണോ? അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നുവെന്നും അവൾ ആശിച്ചു. അപ്പോഴേക്കും കാർത്തികേയൻ വഴിയിൽ കണ്ട ഓരോന്നിനെപ്പറ്റി സംസാരിക്കുവാൻ തുടങ്ങി. സാധാരണങ്ങളും ലൗകികങ്ങളുമായ കാര്യങ്ങൾ. മരത്തടിച്ചാപ്പകളെപ്പറ്റിയും മറ്റും മറ്റും. ഇത്തിരി മുമ്പേ സംസാരിച്ച മനുഷ്യനാണോ ഇതെന്ന് ശാന്ത അത്ഭുതപ്പെട്ടുപോയി. പത്തു നിമിഷത്തിനുള്ളിൽ അയാൾ കൊളുത്തിയതിരി അയാൾതന്നെ ഊതിക്കെടുത്തി. "എന്നാലും അതവിടെ ഉണ്ട്--" ശാന്ത തന്നെത്താൻ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. എന്നിട്ട് ഭർത്താവിൻറെ കൈ മുട്ടിയുരുമ്മത്തക്കവണ്ണം ചേർന്നു നടക്കുകയും ചെയ്തു.

അവർ ചെന്നുകയറിപ്പോഴേക്കും ഹാൾ നിറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഏറിയ പങ്കും തൊഴിലാളികളാണ്. തൊഴിലാളികൾക്കുവേണ്ടി അവർ തന്നെ ഏർപ്പാടുചെയ്ത നൃത്തമാണത്. കലാസ്വാദനം മാത്രമായിരുന്നില്ല അതിൻറെ ഉദ്ദേശ്യം; സ്വല്പം ഫണ്ടുണ്ടാക്കുകകൂടിയായിരുന്നു. കൂട്ടത്തല്ലും അറ കളും യൂണിയനു നല്ല പേരുണ്ടാക്കി. കുഞ്ഞിരാമൻ, ജോണി,

അപ്പുക്കുട്ടൻ എന്നിവരെ ശിക്ഷിച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ സജീവപ്രവർത്തകന്മാർ നഷ്ടപ്പെട്ടു. നമ്പ്യാരും പിള്ളയും തടവിലായപ്പോൾ നേതാക്കന്മാർ നിയന്ത്രിക്കാനുമില്ലാതായി. വിജയത്തിൻറെ വക്കത്തെത്തിയപ്പോഴത്തെ ആ വീഴ്ച നല്ല തകർച്ചതന്നെ ഉണ്ടാക്കി. ചില തൊഴിലാളികൾ തിരിഞ്ഞു നിന്നു കയർത്തു: "ഇപ്പഹേര് പറഞ്ഞുപിടിപ്പിച്ച് വേണ്ടാത്ത കുലുമാലൊക്കെ വരുത്തിവെച്ചു. ഇപ്പോ അവിടീം ഇല്ല. ഇവിടീം ഇല്ല." അവർ പിറു പിറുത്തു. ഇതിൻറെ കൂടെ മുതലാളിമാരും പ്രതികാരനടപടികളും. കാർത്തികേ യൻമാത്രം പ്രതികാരനടപടി സ്വീകരിച്ചില്ല. തൊഴിലാളികളെ ഇണക്കിക്കൊണ്ടുപോകുന്നതാണ് തനിക്കു രക്ഷ എന്ന് അയാൾ വിശ്വസിച്ചു. ഈ കാലത്തു യൂണിയനെ നാമമാത്രമായെങ്കിലും നിലനിർത്തിയതു രാരിച്ചനും നാറാണപിള്ളയും കൂടിയാണ്. വിശ്വവും രാധയും അവരെ ആവുംവിധം സഹായിക്കുകയും ചെയ്തു. സുലൈമാൻറെ സ്വാധീനം ഇതിന്നിടയിൽ രാധയ്ക്കു ബനിയൻകമ്പനിയിൽ ഒരു ജോലിയും നേടിക്കൊടുത്തിരുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കെയാണ് നാറാണപിള്ള പറഞ്ഞത്: "അനിയാ, ചക്രമില്ലാതെ കാര്യമൊന്നും നടക്കുകേല."

"എന്തു വഴി?" രാരിച്ചൻ ചോദിച്ചു.

"ഒരു നാടകമങ്ങു വെച്ചാലെന്താ? ഓച്ചിറക്കാരുവന്നു കളിച്ചേക്കും. വേലുക്കുട്ടിസ്സാറിനെ ഞാനറിയും. പക്ഷേല് അവന്മാരു പണം ചോദിക്കും."

"നാം പണമുണ്ടാക്കി അവർക്കു കൊടുത്തിട്ടെന്തു കാര്യം?"

കുറച്ചുനേരത്തിന്ന് ആരും ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. വിശ്വമാണ് മൗനം ഭഞ്ജിച്ചത്:

"ഡാൻസ് മതിയോ?"

"മതിയെങ്കിൽ?"

"എനിക്കറിയാം."

"പക്ഷേല് പെണ്ണു വേണം."

"രാധ പറ്റുമോ?"

"എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടല്ലോ."--രാധ.

"ഒരു മാസംകൊണ്ട് ഒരു പ്രാവശ്യം ഡാൻസ് ചെയ്യാറാക്കാം."

"നോക്കാം."

അങ്ങനെയാണ് ഡാൻസിൻറെ കാര്യം ഉറച്ചത്. രാധ വിഷമിച്ചുപോയി. വാസനയും വൈഭവവുമെഴുന്ന വിശ്വത്തിൻറെ ചലനങ്ങൾക്കൊപ്പമെത്തുക എളുപ്പമായിരുന്നില്ല. എങ്കിലും താളബോധമുള്ള ആ പെൺകിടാവിനെ പാകപ്പെടുത്തിയെടുക്കുക വിഷമകരമല്ലെന്നു വിശ്വത്തിനു മനസ്സിലായി. വിശ്വം കിണഞ്ഞു പഠിപ്പിച്ചു. അവൾ കിണഞ്ഞു പഠിച്ചു; രണ്ടുപേരെയും അതാഹ്ളാദിപ്പിക്കുകയും

ചെയ്തു. വിശ്വം ഭൂതകാലാഹ്ളാദത്തിൻറെ ചിറകടി ശബ്ദങ്ങൾ ശ്രവിച്ചു. രാധയ്ക്കാകട്ടെ ജീവിതം ചലനാത്മകമായിത്തോന്നി. അഭ്യാസം കാണാൻ നാറാണപിള്ളയും രാരിച്ചനും ക്രമമായി വന്നു. നാറാണപിള്ളയ്ക്ക് ഒരു സംശയം:

"അനിയാ, ഒരു വന്ദനം വേണ്ടായോ?"

"ആരെ വന്ദിക്കാൻ?" രാരിച്ചനാണ് ചോദിച്ചത്.

"ആരെയുമില്ലെങ്കിൽ ദൈവത്തെ."

"ദൈവമുണ്ടോ?"

"അനിയാ, മനുഷേരു തർക്കിച്ചു തലതല്ലി തൊലഞ്ഞ കാര്യമാ. അതേൽച്ചെന്നു കേറാതെ. പക്ഷേലു കാണാൻ വരുന്നവരു ദൈവമൊന്നുണ്ടെങ്കിൽ?"

"പക്ഷേ...."

"തർക്കിക്കാതെ, അനിയാ, കർട്ടനങ്ങു നീങ്ങുമ്പോ പെണ്ണ്, താമരമൊട്ടുപോലെ അങ്ങു നിൽക്കണം. എന്നിട്ടൊരു വിടരൽ. പിന്നെ ഒരു നൃത്തം. എല്ലാം കഴിച്ചേച്ചു പോകുമ്പം 'ക്ലാപ്സ്' അവളുടെ പിന്നാലെയങ്ങു ചെല്ലും. പണം നമ്മുടെ പെട്ടിയിലേക്കിങ്ങോട്ടു വരും. നമുക്കതാ വേണ്ടത്. അറിയാമോ, അനിയാ?"

"ഏർപ്പാടുചെയ്യാം." വിശ്വം സമ്മതിച്ചു.

കർട്ടൻ നീങ്ങിയപ്പോൾ, നാറാണപിള്ളയുടെ നിർദ്ദേശപ്രകാരം സൃഷ്ടിച്ച രംഗമാണ് വന്നത്. രാധ, ഒരു വെള്ളത്താമരപ്പൂപോലെ, കൂമ്പിനില്ക്കുന്നു. വെളിച്ചം തെളിഞ്ഞു. വാദ്യമേളങ്ങളുടെ ഒരു ബഹളം. രാധ പൊട്ടിവിടർന്നതുപോലെ, എഴുന്നേറ്റു. കർട്ടൻറെ മറവിൽനിന്ന് വിശ്വം കൈമുട്ടി താളം അറിയിച്ചുകൊടുക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ, രാധ അതു കേട്ടുവോ? അത്രയും വെളിച്ചത്തിൽ, അത്രയും മനുഷ്യരുടെ മുമ്പിൽ, ഒരിക്കലും അവൾ ഇതിനുമുമ്പേ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടിട്ടില്ല. അവൾ സഭയിലേക്ക് നോക്കിയതേയില്ല. ഞരമ്പുകളിൽ ഒരുതരം ലഹരി കടന്ന് ഓളംവെട്ടിയിരുന്നു. ഒരു വെള്ളത്താമരപ്പൂ അരങ്ങത്തു നിന്നാടിത്തിമർത്ത്, അണിയറയിലേക്കു നീങ്ങി. കർട്ടൻ വീണു. നാറാണപിള്ള പറഞ്ഞതുപോലെ, 'ക്ലാപ്സ്' അവളുടെ പിന്നാലെ ചെന്നു.

"വിശ്വം...." അവൾ കിതച്ചുകൊണ്ടു വിളിച്ചു.

"എന്തോ!"

"എനിക്കിത്തിരി വെള്ളം കുടിക്കണം."

വെള്ളം കൊണ്ടുവന്നു. വിശ്വം അവൾക്കു വീശിക്കൊടുത്തുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"അസ്സലായി! അസ്സലായി! നീ ജയിച്ചുകഴിഞ്ഞു."

“വാസ്തവം, തികച്ചും ജയിച്ചു!” പിന്നിൽനിന്ന് ഒരു ീയുടെ ശബ്ദം കേട്ട് വിശ്വം തിരിഞ്ഞുനോക്കി. അത് ശാന്തയായിരുന്നു.

വിശ്വനാഥൻ നിശ്ചലനായി നിന്നുപോയി. ദേഹത്തിലാകെ വിദ്യുൽക്കിരണങ്ങൾ പായുകയാണ്. ശാന്ത അയാളെ കണ്ടില്ലെന്നു നടിച്ചുകൊണ്ട് രാധയോടു പറഞ്ഞു:

“അസ്സലായി, കേട്ടോ!”

രാധ വിനീതയായി നിന്നതേയുള്ളൂ.

“അടുത്തതായില്ലേ, വിശ്വം?” ശാന്ത ചോദിച്ചു.

“ഉവ്വ്.”

“താമസിക്കേണ്ടാ.”

അതിന്നു മറുപടി പറയാതെ നിശ്ചലനായി നിൽക്കുന്ന വിശ്വത്തിൻറെ മുമ്പിൽനിന്ന് അവൾ മാറി. കുറച്ചു കഴിഞ്ഞ് നോക്കിയപ്പോൾ ശാന്ത അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നു മാത്രമാണ് വിശ്വം മനസ്സിലാക്കിയത്.

വീണ്ടും കർട്ടൻ നീങ്ങി. വിശ്വമാണ് ആദ്യം അരങ്ങത്തു വന്നത്; വഴിയേ രാധയും. അരമണിക്കൂറോളം നീണ്ടുനിന്നു ആ നൃത്തം. ആളുകൾ കയ്യടിച്ചഭിനന്ദിച്ചു. അണിയറയിൽ ചെന്നപ്പോൾ ശാന്തയുണ്ട് പുഞ്ചിരിതൂകിക്കൊണ്ട് അവിടെ നിൽക്കുന്നു.

“നന്നായി.”

“ഉ–ം.”

“ഞാൻ സഹായിക്കണോ?”

“വേണ്ടാ.”

“എന്നെക്കൂടി നൃത്തംവയ്ക്കാൻ അനുവദിക്കുമോ?”

അവൾ രാധയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു.

രാധ എന്തു പറയാനാണ്? അവൾ പുഞ്ചിരി തൂകി.

“എന്താ വിശ്വം, അനുവദിക്കുമോ?”

വിശ്വം നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നതേയുള്ളൂ.

“ഇഷ്ടമില്ലെങ്കിൽ വേണ്ടാ––” നിരാശയും വേദനയും തുളുമ്പിനിന്നു ആ വാക്കിൽ.

“ആവാം.”

വിശ്വം സമ്മതിച്ചു. പിന്നെ താമസമുണ്ടായില്ല. ശാന്ത അണിയറയിലേക്കു പോയി. പിന്നത്തെ അരങ്ങു കഴിഞ്ഞപ്പോഴേക്കും അവൾ ഉടുത്തൊരുങ്ങിവന്നു നിന്നു. വിശ്വം അടിതൊട്ടു മുടിവരെ ശാന്തയെ നോക്കി. ഒരഗ്നിനാളം! അതു പാളിപ്പാളി തൻറെ ദേഹത്തിലേക്കു വരുന്നുവെന്നും തോന്നി.

“ആരംഭിക്കാം.”

“ഉം.”

വിശ്വം രാധയോടു തിരിഞ്ഞു പറഞ്ഞു:

“ഈ രംഗം കഴിയുമ്പോഴേക്കും ഒരുങ്ങി നിന്നോളൂ.”

“ആ!”

അവൾ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു സമ്മതം മൂളി.

ആ രംഗം നാറാണപിള്ളയ്ക്കുപോലും അപ്രതീക്ഷിതമായി. ശാന്ത ഉണക്കപ്പുല്ലിൽ കത്തിക്കയറുന്ന ഒരഗ്നിജ്വാല പോലെ രംഗേത്തക്കു വന്നു.

കാർത്തികേയൻ ഞെട്ടിപ്പോയി. കസേരയിൽ ചാരിക്കിടന്നിരുന്ന അയാൾ നിവർന്നിരുന്നു. അരുത്, അരുത്, അരുത് എന്ന് ഉറക്കെ വിളിച്ചു കൂവാനുള്ള പ്രേരണ തൊണ്ടയിൽ വെച്ചമർന്നുപോയി. മരമുട്ടിപോലെ, ഇരിക്കുകയാണ്.

ശാന്ത രംഗം തകർത്താടുന്നു. അവൾക്കു ചുറ്റുമായി കാലത്തിൻറെ കനകമയങ്ങളായ കണികകൾ ഉതിർന്നുവീഴുകയാണ്. ശബ്ദങ്ങൾ, താളങ്ങൾ, ചലനങ്ങൾ, നിറങ്ങൾ, കൈമുദ്രകൾക്കൊപ്പം പാറിവീഴുന്ന സ്നിഗ്ധ പക്ഷ്മളങ്ങളായ കണ്ണുകൾ, താളങ്ങൾക്കൊപ്പം ചലിക്കുന്ന ഇണപ്രാവുകളെപ്പോലെയുള്ള കാലടികൾ; ഇളകിയാടുന്ന ഒരു മനുഷ്യാത്മാവിൽനിന്നു വർണ്ണോജ്ജ്വലമായ പരാഗം ചിതറുകയാണ്. അതു പതുക്കെപ്പതുക്കെ ഒന്നായിച്ചേർന്നു ഘനീഭവിച്ച് ഒരു മധുരക്കനിയാകുന്നു.

സൈഡ് കർട്ടൻറെ മറവിൽ വിശ്വനാഥൻ വീർപ്പടക്കിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു നിൽക്കുന്നു. സ്വന്തം ജീവിതമാണ് ആ രംഗത്തു കിടന്നു തുള്ളുന്നതെന്നു തോന്നി. കല്ലുവീണ തടാകത്തിൽ ചിറ്റോളം പരക്കുന്നതുപോലെ, ശാന്തയിൽനിന്ന് സൗന്ദര്യത്തിൻറെ അലകൾ വിശാലതരമായിക്കൊണ്ടുവരികയാണ്. അതയാളെ സ്പർശിക്കുന്നു. അയാൾ ആ വലയത്തിലായിക്കഴിഞ്ഞു.

നിലത്തുനിന്ന് എന്തോ റാഞ്ചിയെടുക്കാൻ വരുന്ന കഴുകൻറെ വേഗേത്താടെ വിശ്വനാഥൻ അരങ്ങത്തേക്കു നീങ്ങി. ദൃഢവും മൃദുലവുമായ ആ രണ്ടു കൈപ്പടങ്ങളും കൂടിപ്പിണഞ്ഞു!

കാർത്തികേയൻ ഒരിക്കൽക്കൂടി ഞെട്ടി. ചുറ്റും നോക്കി. തൻറെ അടുത്തായിരിക്കുന്ന രണ്ടുമൂന്നു മുതലാളിമാർ, യാതൊന്നും സംഭവിച്ചിട്ടില്ലാത്തപോലെ നിശ്ചലരായിരിക്കുകയാണ്. അയാൾക്കു വീർപ്പുമുട്ടുന്നതുപോലെ തോന്നി. ഇരിക്കാനും എഴുന്നേറ്റുപോകാനും നിവൃത്തിയില്ല. അയാൾ നൃത്തം കണ്ടില്ല. പിൻപുറത്തുനിന്നു വരുന്ന കൈകൊട്ടുകൾ കേട്ടില്ല. ഭീതികരമായ ഒരു മുഴക്കംമാത്രം ചെവികളിൽ വന്നലയ്ക്കുന്നുണ്ട്, അയാൾ കസേരയിലേക്കു ചാഞ്ഞു.

കർട്ടൻ നീങ്ങിക്കൂടിയപ്പോൾ കൈയടിയോടു കയ്യടി. ശാന്ത വിശ്വത്തിൻറെ കൈ പിടിച്ചമർത്തിക്കൊണ്ടു മന്ത്രിച്ചു. കിതപ്പ് ആ

മാർത്തട്ട് ഉലയ്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"വിശ്വം, ഞാൻ എത്ര കാലമായെന്നോ ഇങ്ങനെ നൃത്തം വെച്ചിട്ട്!"

വിശ്വം ശബ്ദിച്ചില്ല.

"എന്തൊരാനന്ദമാണ്, വിശ്വം!"

അവൾ വീണ്ടും കൈപിടിച്ചമർത്തി.

വിശ്വം അപ്പോഴും മിണ്ടിയില്ല.

"എൻറെ വീട്ടിൽ വരാത്തതെന്താ?"

"ഒന്നുമില്ല."

"വരൂ, ദയവു ചെയ്തു വരൂ."

"ഉ–ം."

"നാളെ."

"അടുത്തൊരു ദിവസം വരാം."

"നാളെത്തന്നെ."

"ഉ–ം."

"മറക്ക്വോ?"

"ഇല്ല."

"വരണം; വന്നേ കഴിയൂ. പലതും പറയാനുണ്ട്. ഞാൻ നിങ്ങളെ കാത്തുകൊണ്ടേയിരിക്കും. വരില്ലേ?"

"വരാം."

"എപ്പോൾ."

"വൈകുന്നേരം."

"അല്ല. പകൽ പന്ത്രണ്ടുമണിക്ക്."

"ശരി."

ശാന്ത ഒരിക്കൽക്കൂടി ആ കൈപിടിച്ചമർത്തി അങ്ങനെ നിന്നു. മാദകവും പരുഷവുമായ നാലു കണ്ണുകൾ പരസ്പരം കൂട്ടിമുട്ടി.

"ശാന്തേ!...." പിന്നിൽനിന്ന് ഒരു വിളി. കാർത്തികേയൻ അടുത്തു നിൽക്കുന്നു. അവൾ വിശ്വത്തിൻറെ കൈവിട്ടു തിരിഞ്ഞു നോക്കി.

"വരുന്നുണ്ടോ?"

"പിന്നെ ഇവിടെ താമസിക്കാനോ? ശാന്തയുടെ ഉത്തരവും പരുഷമായിരുന്നു.

"കണ്ടിട്ടങ്ങനെ തോന്നുന്നു."

"ചെല്ലൂ."––വിശ്വം പറഞ്ഞു.

ശാന്ത കാർത്തികേയൻറെ പിന്നാലെ പോയി. വളരെ നേരത്തിന്നു രണ്ടു പേരും ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. കാർത്തികേയനാണ് ഒടുവിൽ ചോദിച്ചത്:

"ശാന്ത എന്താണ് ചെയ്തതെന്നറിയ്യോ?"

"നൃത്തം വയ്ക്കുക."

"അവരുടെ കൂട്ടത്തിൽ––"

"അതിനെന്താ? നൃത്തത്തിനു ജാതിവ്യത്യാസമുണ്ടോ?"

"എന്നെ തത്ത്വജ്ഞാനം പഠിപ്പിക്കല്ലേ..."

"എന്നെയും."

"നീ എൻറെ മാനം കെടുത്തി."

"ഇത്ര വേഗം കെടുന്ന മാനം ഇല്ലാതിരിക്കുകയാണ് ഭേദം."

കാർത്തികേയൻ ഒന്നു നിവർന്നു. ഒരൊറ്റയടിക്ക് അവളുടെ പിരടി കലക്കാനുള്ള പ്രേരണ. പക്ഷേ, പരിതഃസ്ഥിതിയും തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള ബോധവും അയാളെ നിയന്ത്രിച്ചു. പിന്നെ വീട്ടിലെത്തുന്നതുവരെ രണ്ടുപേരും സംസാരിച്ചില്ല.

തളത്തിലേക്കു കടന്നപ്പോൾ കണ്ടതു ഗോപിക്കുറുപ്പിനെയും ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയെയുമാണ്.

"എപ്പോൾ വന്നു?" കാർത്തികേയൻ കുശലം ചോദിച്ചു.

"സന്ധ്യയ്ക്കുള്ള വണ്ടിക്ക്."

"നന്നായി. ഇതാ വരുന്നു. അയാൾ മുകളിലെ നിലയിലേക്കു പോയി. അയാളുടെ കാൽച്ചവിട്ടേറ്റു കോണിപ്പടികൾ വിറച്ചിരുന്നു.

ശാന്ത നിശ്ശബ്ദയായി നില്ക്കുകയാണ്.

"എന്താണ്, ശാന്തേ?" അമ്മ ചോദിച്ചു.

"ഹെൻറെ അമ്മേ!... " അവൾ അമ്മയെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു വിതുമ്മി. കണ്ണുനീർത്തുള്ളികൾ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിയമ്മയുടെ പുറത്ത് ഇറ്റിറ്റുവീണു. അമ്മ മകളുടെ തലയിൽ തടവിക്കൊണ്ടു വിളിച്ചു:

"ശാന്തേ!..."

"അമ്മേ!"

"നിനക്കെന്താ?"

"ഒന്നുമില്ല... അമ്മയെ കണ്ടപ്പോൾ എനിക്ക് എന്നെ അടക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല."

അമ്മ മകളുടെ കണ്ണുകളിൽ ഒരു സൂക്ഷ്മപഠനം നടത്തിയിട്ടു പറഞ്ഞു:

"അടക്കണം! അടക്കാനും ഒതുക്കാനും സാധിക്കാഞ്ഞാൽ ജീവിക്കാൻ പറ്റ്വോ?... നോക്കു, ആശാൻ നിന്നെ കാത്തിട്ടാണിരിക്കുന്നത്."

ശാന്ത കുറുപ്പിൻറെ നേരെ കൈകൂപ്പി. അദ്ദേഹം പുഞ്ചിരിതൂകി. പ്രശാന്തിയും സമൃദ്ധിയും സൂചിപ്പിക്കുന്ന ഒരു പുഞ്ചിരി. ശാന്ത അതു നോക്കി നിന്നു.

നാല്

നീഗ്രോവിൻറെ അലർച്ച കേട്ടിട്ടാണ് കാർത്തികേയൻ ഞെട്ടിയുണർന്നത്. അയാൾ കൺതിരുമ്മി മൂരിനിവർന്നു ചുറ്റും നോക്കി. ആ കാട്ടാളപ്രതിമയുടെ തല അടിച്ചുടയ്ക്കാൻ തോന്നി. എന്തു ദ്രോഹം! ഉറക്കം തീരെ മതിയായിട്ടില്ല. അതിന്നിടയിൽ ഒരലർച്ച! അയാൾ തിരിഞ്ഞു കിടന്നു കണ്ണിറുക്കെ ചിമ്മി. ഇരിക്കക്കൊമ്പു കുലുങ്ങിയ കിളിയെപ്പോലെ, ഉറക്കം പാറിപ്പോയ്ക്കഴിഞ്ഞു. പത്തുപതിനഞ്ചു നിമിഷം അതേവിധത്തിൽ നിഷ്പ്രയോജനമായി കിടന്നു. എന്നല്ല, അധികമധികം ഉണരുകയാണ്. താഴത്തെ നിലയിൽനിന്നു പാത്രങ്ങൾ ഒച്ചപ്പെടുന്നതും കുളിമുറിയിൽ വെള്ളം വീഴുന്നതും വ്യക്തമായി കേൾക്കുന്നുണ്ട്. വെള്ളം വലിക്കുന്ന ഉരുൾ ഹൃദയവേദന സഹിക്കാതെ കരയുന്നുമുണ്ട്. സ്വല്പനേരം അയാൾ ആ ഉരുളിനെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചുപോയി. അതങ്ങനെ കരഞ്ഞുകൊണ്ട് തിരിയുകയാണ്. അച്ചുതണ്ടിൽനിന്നു വിട്ടുപോരാൻ വയ്യാതെ തിരിഞ്ഞു കരയുക! 'ഛെ, ഞാനെന്തെല്ലാം വിഡ്ഢിത്തമാണ് ചിന്തിക്കുന്നത്'' എന്നു തന്നത്താൻ താക്കീതുചെയ്തു തട്ടിപ്പിടഞ്ഞു കിടക്കയിലിരുന്നു. പുഷ്പങ്ങളോട് 'സമയമായ്, സമയമായ്'' എന്നു മന്ത്രിക്കുന്ന ആ നേർത്ത കാറ്റു ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ കടന്നുവരുന്നു. തികച്ചും ഉന്മേഷകരമായ പ്രഭാതം. 'എന്തു സുഖം' എന്ന് ആരെക്കൊണ്ടും പറയിക്കും. പക്ഷേ, കാർത്തികേയൻറെ മനസ്സിൽ എന്തോ ദഹിക്കാതെ കിടക്കുന്നു. എന്താണത്? പെട്ടെന്നാണ് തലേന്നാൾ കഴിഞ്ഞ സംഭവങ്ങൾ ഓർമ്മയിലേക്കു തള്ളിക്ക യറിയത്. കാര്യങ്ങൾ എത്രമാത്രം വഷളായിക്കഴിഞ്ഞു! ഇന്നു തൊഴിലാളികൾക്കിടയിൽ തന്നെപ്പറ്റിയും എത്ര ലാഘവത്തോടെയാണ് സംസാരിക്കുക! അച്ചടക്കം തകർന്നാൽപിന്നെ ഒന്നും നടക്കലില്ല. ഒരിക്കൽ തകർന്ന അച്ച ടക്കം പണിചെയ്തുണ്ടാക്കുക എളുപ്പമല്ല. അയാൾ ശാന്ത കിടക്കുന്ന കട്ടിലിലേക്ക് ഒന്നു നോക്കി. അതൊഴിഞ്ഞു കിടക്കുന്നു. ചുളിവീണ വെള്ളവിരിപ്പ് ഇളിച്ചുകാട്ടിക്കൊണ്ടു കിടക്കുന്നുണ്ട്. കാർത്തികേയൻ ആ വിരിപ്പിലേക്കുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടു സ്വല്പനേരം ഇരുന്നു. അവൾ എന്തൊക്കെ കഥയില്ലായ്മകളാണ് തലേന്നാൾ പ്രവർത്തിച്ചത്! പറഞ്ഞത്! ശാന്തയെ അങ്ങനെ ഒരു കളിമ്പക്കാരിപ്പെണ്ണാക്കി വിടാൻ നിവൃത്തിയില്ല. 'ഇതിന്നൊരടക്കം വയ്ക്കും; വയ്ക്കണം.' അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പിറു പിറുത്തുകൊണ്ട് ഒരു സിഗരറ്റ് തപ്പിയെടുത്തു കൊളുത്തി. അതും പുകച്ചുകൊണ്ട് മുറിയിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടന്നു. പെട്ടെന്നാണ് കാലിൽ എന്തോ ഒന്നു തടഞ്ഞത്. വേറെ എപ്പോഴാണെങ്കിലും കാര്യമാക്കാതെ തട്ടിക്കളയാവുന്ന ഒരു കഷണം ശീല. പക്ഷേ, ആ നിമിഷത്തിൽ അയാൾ അതിന്മേലേക്കുതന്നെ ഉറ്റുനോക്കി. എന്നിട്ട് അത് കടന്നെടുത്തു. ഒരു ടവ്വൽ, അസഹ്യമായ ഒരു മണം അയാളുടെ

മൂക്കിലേക്കു തള്ളിക്കയറി. എരിവുമണം പൊഴിക്കുന്ന ആ കൈലേസ് ആരുടെയാണ്? ശാന്തയുടെ ആവാൻ വഴിയില്ല. അവൾ ചിത്രപ്പണികളോടുകൂടിയ കൈലേസാണ് കൊണ്ടുനടക്കുക പതിവ്. സംശയിച്ചു പിടിച്ച ഒരു പ്രതിയെ വിചാരണചെയ്യാൻ നേരെ നിർത്തുന്ന പോലീസുകാരനെപ്പോലെ, അയാൾ ആ ടവ്വലിൻറെ രണ്ടറ്റവും പിടിച്ച് ഒന്നു നിവർത്തിനോക്കി. ഒരു വെറും വെള്ളത്തുവാല. അങ്ങിങ്ങായി ഇളംതുടുപ്പെഴുന്ന ചില പാടുകളും. സ്പിരിട്ടിൻറേതോ മറ്റോ ആയ ഒരുതരം കുത്തിത്തറയ്ക്കുന്ന മണം അതിൽനിന്നു പൊന്തിവന്നു. അയാൾ സ്വല്പംകൂടി മൂക്കോടടുപ്പിച്ചു വാസനിച്ചുനോക്കി. നാസാരന്ധ്രത്തിൽ മുളകുപൊടി കയറിയ ഒരനുഭവം. ലിപ്സ്റ്റിക്കിൻറെയും കണ്ണെഴുത്തുമഷിയുടെയും പാടുകളാണോ? തലേന്നാൾ നൃത്തം കഴിഞ്ഞ് തിരിച്ചുപോരുമ്പോഴും ശാന്തയിൽനിന്ന് ഇത്തരം ഒരു മണം പൊന്തിയിരുന്നില്ലേ? നൃത്തത്തിനു വർണ്ണങ്ങളും താളങ്ങളും ഗാനങ്ങളുമുണ്ട്. പക്ഷേ, മണമുണ്ടോ? ആ ഗന്ധം തലവേദന പിടിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. ആ ശീലക്കഷണം ചീന്തിച്ചീന്തി നുറുക്കി ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ വെളിയിലേക്കെറിഞ്ഞ് അതിന്മേൽ കാറിത്തുപ്പാൻ തോന്നി. പക്ഷേ, മേൽവിലാസ മറിഞ്ഞുകഴിയാത്ത ആ സാധനം അങ്ങനെ നശിപ്പിച്ചുകൂടാ. ചുമരിൽ പതിഞ്ഞ ഒരു ചോരപുരണ്ട കൈപ്പടപ്പാടോ കവിൾപ്പാടോ ആർക്കും സന്തോഷമുണ്ടാക്കുന്ന ഒരു വസ്തുവല്ല. പക്ഷേ, ഒരു കുറ്റാന്വേഷകൻ അവ സസൂക്ഷ്മം കുത്തിയടർത്തിയെടുത്തു തൻറെ മുറിയിൽ കൊണ്ടുപോയി വയ്ക്കുന്നു. വലുതാക്കിക്കാട്ടുന്ന എല്ലാ യന്ത്രങ്ങളും അതിൻറെ നേർക്ക് തിരിച്ചുപിടിക്കുന്നു. ഒരു പ്രേമഭാജനത്തോടെന്നപോലെ, അതിനോടു നർമ്മസംഭാഷണത്തിലേർപ്പെടുന്നു. പ്രഥമരാത്രിയിലെ ആവേശകരങ്ങളായ അന്വേഷണങ്ങൾ, മൗനംകൊണ്ടുള്ള മറുപടികൾ, കാർത്തികേയനും അത്തരത്തിലുള്ള ഒരു മനഃസ്ഥിതിയായിരുന്നു.

"ഇതിവിടെ ഇരിക്കട്ടെ."

അയാൾ ആ ടവ്വൽ സ്റ്റാൻഡിൽ തൂക്കിയ തൻറെ കോട്ടിൻറെ പോക്കറ്റിലേക്കു തിരുകിവെച്ചു രണ്ടടി നടന്നു കൈ ഒന്നു മണത്തുനോക്കി. ആ എരിവുള്ള മണം അയാളുടെ കൈവിരലുകളിലും പറ്റിപ്പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. മുക്രയിടാൻ നിൽക്കുന്ന കാളയെപ്പോലെ, അയാൾ ചുറ്റും ഒന്നു മണത്തു നോക്കി, അന്തരീക്ഷം മുഴുവൻ എരിവുള്ള മണം വിങ്ങിനിൽക്കുന്നുവോ?

ഓർമ്മകൾ തള്ളിത്തള്ളിവരികയാണ്. ഓർമ്മകൾ ചിലപ്പോൾ ഏഷണിക്കാരനെപ്പോലെയാണല്ലോ. ഭാഗികമായ സത്യങ്ങൾകാട്ടി അത് വഴി പിഴപ്പിക്കുന്നു. തലേന്നാൾ താൻ കണ്ട കാഴ്ചയെന്താണ്? ശാന്ത വിശ്വനാഥൻറെ കൈ പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. ആവേശകരമാംവിധം അവർ

പരസ്പരം നോക്കിനില്ക്കുന്നു. 'ആ ചെറുപ്പക്കാരനെ ഞാൻ കണ്ടിട്ടുണ്ട്, എവിടെയോവെച്ച്? എവിടവെച്ച്?... എവിടെവെച്ച്?' സമയത്തിന് ആയുധം കിട്ടാത്ത ഒരു ശ ക്രിയാവിദഗ്ദ്ധനെപ്പോലെ, അയാൾ പരതുകയും പരിഭ്രമിക്കുകയുമാണ്. എവിടെവെച്ച്?... എവിടെവെച്ച്?...

അയാൾ കട്ടിലിൽ വന്നിരുന്ന് ഒരു സിഗരറ്റുകൂടി കൊളുത്തി. എന്നിട്ട് വെളിയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ദൂരെ കാണുന്ന കുന്നിൻറെ കൊടുമുടി മഞ്ഞുകൊണ്ട് ആകെ മൂടിയിരുന്നു. അത്, അവ്യക്തമായ ഒരാശയംപോലെ നില്ക്കുകയാണ്. സത്യത്തിൻറെ മന്ദസ്മിതം അതിന്മേൽ വന്നുതട്ടാൻ തുടങ്ങുന്നതേയുള്ളൂ. അയാൾ അവിടെനിന്നു കൺപറിക്കാതെ ഇരുന്നു. നിശ്ചലമായ ആ ഇരുപ്പ് തികച്ചും ചലനാത്മകമായിരുന്നു. ഒരാത്മാവു മുങ്ങുകയും തപ്പുകയും ശ്വാസംമുട്ടി പുറത്തുവന്നു വീണ്ടും മുങ്ങു കയുമാണ്. തറഞ്ഞുകിടക്കുന്ന ചളിയിൽ വീണമർന്നുപോയ എന്തോ ഒന്നു മാന്തിയെടുക്കാൻ യത്നിക്കുകയാണ്. സ്വന്തം ഹൃദയത്തിലേക്കും ഒരസ്വാസ്ഥ്യം മാന്തിയിടാനുള്ള ധൃതി! എവിടെവെച്ച്? എവിടെവെച്ച്?

"ചായ."

ഭൃത്യൻ വാതില്ക്കൽ വന്നറിയിച്ചു.

"കൊണ്ടുവാ."

ട്രേ അയാളുടെ മുമ്പിലേക്കുവെച്ച് അവൻ ഒതുങ്ങിനിന്നു. പുക പറക്കുന്ന പൊന്നുപോലെയുള്ള ചായയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് ഒരു നിമിഷ മിരുന്നിട്ട് അതെടുത്തൊന്നു വലിച്ചുനുണച്ചു. കുന്നിൻറെ കൊടുമുടി അല്പാല്പം വ്യക്തമായി വരുന്നുണ്ട്. സൂര്യകിരണങ്ങൾക്കു ശക്തികൂടിവരികയാണ്. അയാൾ കോപ്പ താഴെവെച്ചു:

"കൊണ്ടുപോ."

ഭൃത്യൻ താഴത്തേക്കു പോയി. അവൻറെ കാലടിശബ്ദം കോണിയുടെ അവസാനപ്പടിയിൽനിന്ന് അകന്നു പോകുന്നതു കേട്ടുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ കാർത്തികേയൻ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു. ജനലഴിയും പിടിച്ചുകൊണ്ടു വിദൂരമായ ആ കുന്നിൻതലപ്പിലേക്കു നോക്കിനിന്നു. കൈലേസിലെ എരുവു മണം അപ്പോഴും അസ്വാസ്ഥ്യമുണ്ടാക്കുകയാണ്.

പെട്ടെന്നാണ് കോണിപ്പടി ചവിട്ടി കയറുന്ന ശബ്ദം അയാൾ കേട്ടത്. ആ കാലടിശബ്ദം വേഗത്തിൽ തിരിച്ചറിയാം. കിടക്കയിൽ ചെന്നു വീണു മുഖം തലയണയിലേക്കു ചേർത്തുവെച്ചു. മണലിൽ തല പൂഴ്ത്തുന്ന ഒരൊട്ടകപ്പക്ഷിയുടെ മട്ടുണ്ടായിരുന്നു കാർത്തികേയന്.

ശാന്ത മുറിയിലേക്കു കടന്നു. കുളി കഴിഞ്ഞ് ഈറനായി പിമ്പോട്ടിട്ട മുടി; നെറ്റിയിൽ ഒരു സിന്ദൂരപ്പൊട്ട് ; കനത്ത മുഖം––തൻറെ കൈകൾക്കിടയിലൂടെ കാർത്തികേയൻ ഒന്നിടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി.

അവളാകട്ടെ, അയാളെ ശ്രദ്ധിച്ചതുതന്നെയില്ല. കട്ടിലിന്നു ചുവട്ടിലും നിലത്തും സ്റ്റാൻഡിലുമെല്ലാം എന്തോ പരിശോധിച്ചു. കിടക്ക ഒന്നുരണ്ടു തവണ നിവർത്തുകയും മടക്കുകയും ചെയ്തു. തലയണ വലിച്ചിട്ടു. വിരിപ്പ് പൊക്കിനോക്കി. എല്ലാം കഴിഞ്ഞ് ഒരുനിമിഷം നഖവും കടിച്ച് ആലോചിച്ചുനിന്നു. എന്നിട്ടു പെട്ടെന്നു വാതില്ക്കലേക്കു തിരിഞ്ഞു നടന്നു. അവൾ ഒരു കാലെടുത്ത് വെളിയിലേക്കു വെച്ചപ്പോഴേക്കും കാർത്തികേയൻ വിളിച്ചു:

"ശാന്തേ!"

"ഉ–ം?"

അവൾ തിരിഞ്ഞുനിന്നു ഗൗരവത്തോടെ ചോദിച്ചു.

"എന്താണ് നോക്കുന്നത്?"

"ഒരു ടവ്വൽ."

ഒരു നിമിഷത്തെ നിശ്ശബ്ദത.

"എന്താ, കണ്ടോ?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"ഉവ്വ്."

"എവിടെ?"

"അതാ, എൻറെ പോക്കറ്റിലുണ്ട്––കോട്ടിൻറെ പോക്കറ്റിൽ."

അവൾ ഓടിച്ചെന്നു പോക്കറ്റിൽ കൈയിട്ടു പരതി, അതു വലിച്ചെടുത്തു കൊണ്ട് ഒന്നു നെടുതായി നിശ്വസിച്ചു:

"ഹൗ, എന്തൊരു മണം!"

"അസഹ്യമായ ഗന്ധം!" കാർത്തികേയൻ തല ചെരിച്ചുവച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ഗ്രീസ് പെയിൻറിൻറെയും പേൾക്രീമിൻറെയും മണമാണ്."

അവൾ വിവരിച്ചു.

അയാൾ പതുക്കെ എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. ഒരു ബാലൻസ്ഷീറ്റ് ആകെയിടുമ്പോലെ അവളെയൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ടു പതുക്കെ ചോദിച്ചു:

"ആരുടെയാണ് ആ ടവ്വൽ."

"വിശ്വനാഥൻറെ."

"നീ അയാളെ അറിയുമോ?"

"പിന്നെ!"

"എങ്ങനെ?"

"എൻറെ അമ്മയാണ് വിശ്വത്തെ വളർത്തിയത്. ഞങ്ങൾ ഒന്നിച്ചാണ് വളർന്നത്."

കാർത്തികേയൻറെ തലച്ചോറിൽ ചില രംഗങ്ങൾ വ്യക്തമായിക്കൊണ്ടു വരികയാണ്. അയാൾ വീണ്ടും ചോദ്യം തുടർന്നു:

"ശാന്ത ഇന്നലെ ഇതു പറഞ്ഞില്ലല്ലോ?"

“ഇന്നലെ ചോദിച്ചുമില്ല.”
“ചോദിച്ചേ പറയൂ എന്നുണ്ടോ?”
“ചോദിക്കാതെ എങ്ങനെയാണ് മറുപടി പറയുക?”
“ഞാൻ വക്കീലല്ല, വാദിച്ചു ജയിക്കാൻ.”
“ഞാൻ കൂട്ടിൽ നില്ക്കുന്ന പ്രതിയുമല്ല, വിചാരണചെയ്യാൻ.”
“ശാന്തേ!” സ്വല്പം ഉച്ചത്തിലായി വിളി.
“എന്തോ?” കുലുക്കമില്ലാത്ത മറുപടി.
“നീ നിൻറെ അതിരു വിട്ടുപോകുന്നു.”
“നിങ്ങൾ എത്രത്തോളമാണ് അതിരു കല്പിച്ചതെന്നു ഞാനറിയേണ്ടേ?”
“ഞാൻ ഒരിക്കൽക്കൂടി പറയുന്നു, ഇത് അപകടത്തിലേക്കുള്ള പോക്കാണെന്ന്; നീ നിന്നെ മറന്നു കളിക്കയാണെന്ന്.”
“ഒടുക്കം പറഞ്ഞതു നേരാണ്.”
“എന്ത്?”
“ഞാൻ എന്നെ മറന്നാണ് കളിച്ചത്. അല്ലെങ്കിൽ ഇതൊന്നും കേൾക്കേണ്ടിവരില്ലായിരുന്നു.”
കാർത്തികേയൻ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് ചാടി എഴുന്നേറ്റ് അവളോടടുത്തുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു:
“നീ ആരോടാണ് സംസാരിക്കുന്നതെന്നറിയാമോ? നിനക്കു ബോധമില്ലേ?”
“നിങ്ങളെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഒരിക്കലും എനിക്കു ബോധക്ഷയമുണ്ടായിട്ടില്ല. ഉണ്ടാകാനും പ്രയാസം.”
“ഇല്ലാത്തതിൻറെ ലക്ഷണമാണ് കണ്ടത്.”
“എന്തേ കണ്ടത്?”
“എനിക്ക് മനുഷ്യരുടെയിടയിൽ നടക്കണം. എനിക്കൊരു നിലയുണ്ട്.
എൻറെ ഭാര്യയുടെ പേരു നാട്ടുകാരുടെ നാവിൽക്കിടന്നു കളിക്കുന്നതു കേൾക്കാൻ ഞാനിഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. മനസ്സിലായോ?”
കാർത്തികേയൻ അവളോടു സ്വല്പംകൂടി അടുത്തുനിന്നു. അവൾ രണ്ടടികൂടി പിന്നോട്ടു മാറി. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:
“നാട്ടുകാരോട് എൻറെ പേര് ഉരുവിടണമെന്നൊന്നും ഞാൻ പറയുന്നില്ല.”
“തർക്കുത്തരം പറയാതെ കാര്യം മനസ്സിലാക്കൂ.”
“ഇതിലെന്താണ് ഇത്ര വലിയ ഒരാനക്കാര്യമെന്നാണ് എനിക്കു മനസ്സിലാകാത്തത്.”
“വേണ്ടാ, നിർത്താം. ഇതു നല്ലേടത്തേക്കല്ല കൊണ്ടുപോകുക.”
“ഇപ്പോഴെങ്കിലും ആ ബുദ്ധി തോന്നിയല്ലോ!”

തിരിഞ്ഞു നടക്കാൻ തുടങ്ങിയ കാർത്തികേയൻ ശാന്തയുടെ വാക്കുകേട്ടപ്പോൾ നിന്നു. അവളുടെ മുഖത്തേക്കു സൂക്ഷിച്ചുനോക്കി. അടക്കിപ്പിടിച്ച ശുണ്ഠികൊണ്ടു കുറേക്കൂടി തുടുത്തിരിക്കുന്നു ആ മുഖം. പാളിക്കത്താതെ നിന്നെരിയുന്ന ഒരഗ്നികുണ്ഡം. സ്വല്പനേരത്തിന്നു രണ്ടുപേരും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അവളുടെ മുഖം അധികമധികം ജ്വലിക്കുകയാണ്. ആ ജ്വാലയിൽ അയാളുടെ ക്രോധം ഉരുകിയൊലിക്കാനും തുടങ്ങി. പണ്ടൊരിക്കലും തോന്നിയിട്ടില്ലാത്തവിധം തീവ്രമായ ഒരഭിനിവേശം അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ പടം പൊക്കിനിന്നാടുകയായിരുന്നു. ഒരു പ്രതിരോധവുമില്ലാത്ത ഭൂതകാലത്തിൽ ഒരു സാധാരണ ഭാര്യയായി തോന്നിയിരുന്ന ആ പെൺകിടാവു പ്രതിഷേധത്തിൻറെ പരിവേഷത്തിൽ ചെന്നു നിന്നപ്പോൾ ഒരു ദേവകന്യകയായിരിക്കുന്നു. അവൾ മുഴുവൻ വിടർന്നു കഴിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത ഒരഗ്നിയാണ്, സ്വയം അടക്കിനിർത്തിയ ഒരു തേജസ്സാണ്. 'അവൾ നിൻറേതാണ്; കൂടുതൽ നിൻറേതാക്കൂ' എന്നു ഹൃദയത്തിൽനിന്നൊരു ശബ്ദം. അതോടെ കാർത്തികേയൻ വിവശനായി. അയാൾ അപേക്ഷാപൂർണ്ണമായ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ വിളിച്ചു:

"ശാന്തേ!..."

അവൾ അനങ്ങിയില്ല.

"എൻറെ ശാന്തേ!..." കാർത്തികേയൻ അവളുടെ കൈ കടന്നു പിടിച്ചു. അവൾ കൈ വലിച്ചെടുത്തില്ല; അത്രമാത്രം.

"ശാന്തേ, ഞാൻ എന്തൊക്കെയോ പറഞ്ഞുപോയി. നീ എൻറെ ആരാണ്? ഞാൻ നിൻറെ ആരാണ്? നിന്നോടല്ലാതെ എൻറെ മനോവേദനകൾ ഞാൻ ആരോടു പറയും?"

"എന്തിനു വേദനിക്കുന്നു?" അയാൾ ചോദിച്ചു.

"എന്തിനാണെന്ന് എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. പക്ഷേ, പണ്ടൊന്നും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത ഒരു മനോവേദന. നീ എൻറെയാണ്, ശാന്തേ."

"അല്ലെന്നാരു പറഞ്ഞു?" അവൾ പുരികം ഒന്നു പൊക്കി അങ്ങനെ നിന്നു.

"എൻറെ മാത്രമാണ്, ശാന്തേ!"

ആ വാക്ക് അവളുടെ ഞരമ്പുകളെ അല്പം തണുപ്പിച്ചു. ജീവിതത്തിലേക്ക്, ഒരു കുളിർകാറ്റടിച്ചപോലെ, അവൾക്കു തോന്നി.

"ശരിയാണ്." ശാന്ത സാവധാനത്തിൽ മറുപടി പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ ദേഷ്യംകൊണ്ട് എന്തോ പറഞ്ഞുപോവുന്നുവെന്നേ ഉള്ളൂ." അയാൾ ക്ഷമായാചനം തുടർന്നു.

"പക്ഷേ, പറയുന്നത് എനിക്കു കേൾക്കാവുന്നതുകൂടിയായാൽ തരക്കേടില്ല."

"ക്ഷമിക്കൂ." അയാൾ അവളോടു സ്വല്പംകൂടി ഉരുമ്മിനിന്നു. ആ കൈലേസ് അപ്പോഴും അവളുടെ കൈയിലുണ്ട്. അതിൽനിന്ന് എരുവുമണം പൊങ്ങുകയാണ്. എന്തസഹ്യമായ ഗന്ധം!

"എന്തിനാണിത്?" കാർത്തികേയൻ ആ ടവ്വൽ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

അവളാകട്ടെ, ഒന്നും സംഭവിച്ചിട്ടില്ലാത്തമട്ടിൽ, മുറ്റത്തു കിടക്കുന്ന ആ കല്ക്കഷണത്തെപ്പറ്റിയെന്നപോലെ, പറഞ്ഞു:

"ഇതു വിശ്വനാഥൻറെയാണ്. ഇന്നലെ എൻറെ കൈയിൽ വന്നു പെട്ടു. ഇന്ന് അയാൾ ഇവിടെ വരും; അപ്പോൾ തിരിച്ചുകൊടുക്കാമെന്നു വിചാരിച്ചിരിക്കയാണ്."

"അയാൾ എന്തിനിവിടെ വരുന്നു?"

"വെറുതെ, കുട്ടിക്കാലത്ത് ഞങ്ങൾ ഒന്നിച്ചു വളർന്നതാണല്ലോ."

"എന്നിട്ടെന്തുകൊണ്ട് അയാൾ ഇതേവരെ ശാന്തയെ കാണാൻ വന്നില്ല?"

"അതോ," ശാന്ത ആലോചനാപൂർവ്വം തുടർന്നു: "സ്ഥിതിവ്യത്യാസം മനുഷ്യരെ അകറ്റാൻ വലിയൊരു കാരണമാണ്. വിഷമകരമായി ജീവിക്കുന്ന അയാൾ എൻറെ മുമ്പിലേക്കു മുഖം കാട്ടാൻ, പക്ഷേ, ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ലെന്നു വരും."

"അയാൾ എന്തിന്നു നിങ്ങളുടെ വീടുവിട്ടു പോയി?"

"മുതിർന്നുകഴിഞ്ഞിട്ടും മറ്റൊരാളുടെ ദയയിന്മേൽ ജീവിക്കാൻ ആരാണ് ഇഷ്ടപ്പെടുക?"

"ഏതാണ് അയാൾ?"

"ഒരനാഥക്കുട്ടി."

കാർത്തികേയൻ പിന്നീടൊന്നും ചോദിച്ചില്ല. ഉത്തരങ്ങൾ തൻറെ വായ മൂടിക്കെട്ടുന്നുവെന്ന് അയാൾക്ക് അനുഭവപ്പെട്ടു. പക്ഷേ മനസ്സിൽ, വെള്ളച്ചാലിന്നടുത്തെ പട്ടുമുളകൾപോലെ, ചോദ്യങ്ങൾ അങ്ങനെ തെഴുക്കുകയാണ്. എങ്കിലും ആ സന്ദർഭത്തിൽ തൻറെ മുമ്പിൽ ഒരാകർഷണ സാമ്രാജ്യമായി നില്ക്കുന്ന ഭാര്യയെ വിചാരണചെയ്യാൻ അയാൾ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. ആ മാദകമായ കവിൾത്തുമ്പുകളിൽ പുതിയ പുതിയ ചെമ്പകപ്പൂക്കൾ വിടരുകയും കൊഴിയുകയുമാണെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. അവിടേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നപ്പോൾ ആ പഴയ കവിതാശകലം ഉള്ളിലേക്കു കടന്നുവന്നു: 'പച്ചവെള്ളം അതിനെ സൃഷ്ടിച്ച ആളുടെ അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ അമ്പേ തുടുത്തുപോയി.'

താരുണ്യം കടന്നുവരുന്ന കാലത്തുപോലും അനുഭവപ്പെട്ടിട്ടില്ലാത്ത ഒരു കരൾച്ചൂട്, രസകരമായ ഒരുരസൽ. അയാൾ അവളെ മാറോടണച്ചു. ഒരു കാമുകൻറെ വികാരവൈവശ്യത്തോടെ ആ ഭർത്താവു ഭാര്യയുടെ കവിളുകളിൽ ചുംബിച്ചു.

നീഗ്രോ ഒന്നലറി. ശാന്ത തന്നെ വലയം ചെയ്ത കൈകൾ തട്ടിമാറ്റിക്കൊണ്ട് മുറിവിട്ടു പുറത്തേക്കു പോയി. കോണിയിറങ്ങുന്ന ശബ്ദം അകന്നകന്നു പോവുകയാണ്. അയാളുടെ ഹൃദയസ്പന്ദവും പതുക്കെപ്പതുക്കെയായി. പഴയ ചോദ്യങ്ങൾ പിന്നെയും തലകാട്ടി. ഇന്ന് ആ മനുഷ്യൻ ഇവിടെ വരും. എന്തിനു വരുന്നു? അവൾ ക്ഷണിച്ചല്ലാതെ അയാൾ വരുമോ? എന്തിനു ക്ഷണിച്ചു? ഒരു പഴയ പരിചയക്കാരനാണുപോലും, ആയിരിക്കാം. എന്തുകൊണ്ട് അതു സാധാരണമായ ഒരു ക്ഷണമായിക്കൂടാ? സ്വന്തം വീട്ടിൽ വളർന്നുപോന്ന ഒരു കുട്ടിയോട് ആർക്കാണ് മമത തോന്നാതിരിക്കുക? ശാന്ത അല്പം സ്വാതന്ത്ര്യമൊക്കെ എടുക്കാറുണ്ടെങ്കിലും അധികപ്രസംഗിയല്ല. ഇക്കാലത്തു പെണ്ണുങ്ങൾ സ്വതന്ത്രകളല്ലാതെ ജീവിക്കുമോ? അതും പഠിപ്പുള്ള ഒരു ീ? എന്താണിതിൽ തെറ്റ്? എന്നല്ല, സ്വതന്ത്രമായി തന്നോടൊന്നിച്ചു ജീവിക്കുവാൻ പാകമാണെന്നു കണ്ടിട്ടാണല്ലോ താൻ ഈ വിവാഹത്തിന്നുതന്നെ ഒരുങ്ങിയത്? എന്നാണ് ശാന്തയെ ആദ്യമായി കണ്ടത്? സ്റ്റേജിൽവെച്ചുതന്നെ. പെട്ടെന്നു കാർത്തികേയൻറെ ഓർമ്മകളുടെ ചുറ്റഴിഞ്ഞു: ഈ ചെറുപ്പക്കാരനോടുകൂടിയാണല്ലോ അന്നവൾ നൃത്തംവെച്ചത്?...അപ്പോൾ, അതു പഴയ അടുപ്പമാണ്... ഏ?...തലേന്നാൾ

പരസ്പരം മിഴികളിലേക്കു നോക്കിനിന്ന ആ കാഴ്ച! വീണ്ടും ചോദ്യങ്ങൾ. ഏതു പാറക്കെട്ടിന്നിടയിലും വളരുന്ന ഒരു കള്ളിച്ചെടിയാണ് സംശയം. ഇളകിയ മണ്ണിൽ അതു തഴച്ചുവളരും. കാർത്തികേയൻറെ ഹൃദയം ഇളകിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു.

അയാൾ താഴത്തേക്കിറങ്ങിവന്നു. അയാളെ കണ്ടപ്പോൾ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ അടുത്തേക്കു ചെന്നു ചോദിച്ചു; "ഇന്നലെ നന്നെ ക്ഷീണിച്ചാണ് വന്നത്. അല്ലേ?"

"അതെ."

"കിടക്കലും ഉറങ്ങലും കഴിഞ്ഞുവെന്നു തോന്നുന്നു."

"ഉവ്വ്."

"ഊണുകഴിച്ചില്ലല്ലോ?"

"വേണ്ടായിരുന്നു... പിന്നെ... യാത്രയെങ്ങനെ? വണ്ടിയിൽ വല്ലാത്ത തിരക്കുണ്ടായിരുന്നോ?"

"ഇല്ല. എന്നാലും യാത്രയ്ക്കൊരു ക്ഷീണമുണ്ടല്ലോ."

"ഉണ്ട്."

"പിന്നെ ശാന്തയുടെ ആശാനും കൂടെ വന്നിട്ടുണ്ട്."

"എവിടെ?"

"ഉമ്മറത്തിരിക്കുന്നുണ്ട്."

"ഞാൻ കണ്ടുകൊള്ളാം." കാർത്തികേയൻ ഒരടിവെച്ചു പെട്ടെന്നു തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു: "ശാന്ത എവിടെ?"

"അതാ, അങ്ങേ മുറിയിൽ."

അയാൾ മുറിയുടെ വാതില്ക്കൽ ചെന്നു നോക്കി. ചിന്താധീനയായിരിക്കയാണ്. ഒരു വെണ്ണക്കൽപ്രതിമ. പ്രഭാതകിരണങ്ങൾ അവൾക്കു ചുറ്റുമായി നൃത്തംവെച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു. അവിടെ അങ്ങനെ നിന്നുനോക്കുന്നതിൽ ഒരു രസം. വേദന കൂടിക്കലർന്ന ഒരു രസം.

ഒന്നുരണ്ടു നിമിഷം കഴിഞ്ഞാണ് ശാന്ത അയാളെ കണ്ടത്. അവൾ തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു ചോദിച്ചു.

"പിന്നെ.... കുളിക്കുന്നില്ലേ?"

"കുളിക്കാൻ പോവുന്നു."

"ഇന്നു ഫാക്ടറിയിൽ പോണ്ടേ?"

"വേണം." ഉടനെതന്നെ 'വേണ്ടാ' എന്നു പറയാമായിരുന്നെന്നും തോന്നി.

"എന്നാൽ കുളിച്ചോളൂ."

കാർത്തികേയൻ കുളിമുറിയിലേക്കു കടന്നു വാതിലടച്ചു. എന്നിട്ടു നിശ്ചലനായി അവിടെ നിന്നു. 'എൻറെ കുളിയെപ്പറ്റി അവൾ

അന്വേഷിക്കുന്നു. മുമ്പൊന്നും അങ്ങനെ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. ഞാൻ പോവുന്നില്ലേ എന്ന്. ഞാൻ എന്തിന്നു പോണം?....' മനസ്സാകെ കുഴഞ്ഞുമറിയുന്നു. മുമ്പു ഭാര്യയെക്കുറിച്ചാണ് അയാൾ ഏറ്റവും കുറച്ച് ചിന്തിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇന്നു ചിന്താമണ്ഡലം മുഴുവൻ ഭാര്യ നിറഞ്ഞുനില്ക്കുന്നു. ഇളകുന്ന വായു തൻറെ സാമീപ്യമറിയിക്കുന്നു.

അയാൾ കുളിയും പ്രാതലും കഴിഞ്ഞ് ആഫീസിലേക്കു പുറപ്പെട്ടപ്പോഴാണ് ഗോപിക്കുറുപ്പിനെ കണ്ടത്. കുറുപ്പ് എഴുന്നേറ്റുനിന്നു കൈകൂപ്പി. കാർത്തികേയന്ന് ആകെ അസുഖമാണ് തോന്നിയത്. എന്തിന്ന് ഈ വിദ്വാൻ ഇങ്ങോട്ടെഴുന്നള്ളി? ചില നൃത്തക്കാരും താളക്കാരും––ശല്യം! എങ്കിലും അയാൾ കുശലം ചോദിക്കാതിരുന്നില്ല:

"സുഖംതന്നെയല്ലേ?"

"അതെ."

"ഞാൻ കമ്പനിയിലൊന്നു പോയിവരാം."

അയാൾ ധൃതിയിൽ ഉമ്മറപ്പടി കടന്നു പോകുന്നതു ശാന്ത നോക്കിനിന്നു. അയാളുടെ കാർ ഗെയ്റ്റു കടന്നു തിരിയുന്നതും കണ്ടു. എന്നിട്ടും അവിടെത്തന്നെ നിൽക്കുകയാണ്. ആലോചനകൊണ്ടു കനം തൂങ്ങിയ അവളുടെ അർദ്ധനിമീലിതങ്ങളായ കണ്ണുകൾ നിശ്ചലങ്ങളായി നിൽക്കുന്നു. കിളിവാതിലിലൂടെ കടന്നുവന്ന ഇളങ്കാറ്റ് ആ കുറുനിരകളെ പതുക്കെ തൊട്ടിളക്കി.

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ അടുത്തുള്ള ഒരു കട്ടിലിൽ തലയണയും ചാരിയിരുന്ന് അന്നത്തെ വർത്തമാനപത്രത്തിൽ കണ്ണോടിക്കുകയാണ്. പകുതി തന്നോടും പകുതി മകളോടുമെന്നപോലെ, അവർ പറഞ്ഞു:

"യുദ്ധം പൊട്ടുമെന്നാണ് തോന്നുന്നത്."

"എന്ത്?" ശാന്ത തലയുയർത്തി ചോദിച്ചു.

"യുദ്ധം ഒരുങ്ങിയപോലെയാണ്. മ്യൂനിച്ചിൽവെച്ചുണ്ടായ കൂടിയാലോചനയും തെറ്റിപ്പിരിഞ്ഞു. ആ നിലയ്ക്കു യുദ്ധം പൊട്ടാനാണ് വഴി."

"അതേ. ഒരു യുദ്ധം നടന്നേക്കും." ചിന്താകുലയായിട്ടാണ് ശാന്ത അതു പറഞ്ഞത്.

"പക്ഷേ യുദ്ധമെന്തായാലും നാശത്തിലേ അവസാനിക്കൂ."

"യുദ്ധമില്ലാതെ നശിക്കുന്നതിലും ഭേദമാണ്."

"ശാന്ത എന്തോ പറയുന്നു. പഴയ കാലത്തെ യുദ്ധംപോലെയോ മറ്റോ ആണോ ഇത്? വിമാനോം ബോംബും വിഷവായുവും––നാടപ്പടി തരിപ്പണമാവില്ലേ? ശവങ്ങൾകൊണ്ടു ഭൂമി നിറയും."

"ഇപ്പോ ജീവച്ഛവമാണെന്നേ വ്യത്യാസമുള്ളൂ."

“നീ എന്തോ പറയുന്നു. ബ്രിട്ടീഷ് പ്രധാനമന്ത്രി പറഞ്ഞത് കണ്ടോ? ഇതാ, ഈ കടലാസിലുണ്ട്. യുദ്ധം വേണമെന്നുള്ളവർ കഴിഞ്ഞ യുദ്ധത്തിൻറെ അവശിഷ്ടങ്ങളൊന്നു നോക്കിക്കാണുന്നതു നന്ന് എന്ന്. കണ്ണും, മൂക്കും, കൈയും, കാലുമില്ലാത്ത എത്ര മനുഷ്യക്കോലങ്ങളെ ബാക്കിയാക്കിയിട്ടാണ് ഒരു യുദ്ധം കടന്നുപോകുന്നത്!”

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ കടലാസു മടക്കി മടിയിൽവെച്ചു മകളുടെ നേരെ നോക്കി. ശാന്തയുടെ മുഖത്ത് എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു വാശി നിഴലിച്ചിരുന്നു. അവൾ തള്ളവിരലും ചൂണ്ടാണിവിരലും കൂട്ടിത്തിരുമ്മി, അവയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“യുദ്ധത്തിന്നു കാരണങ്ങളൊക്കെ സൃഷ്ടിച്ചുവെച്ചു യുദ്ധമുണ്ടാകരുതെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു കാര്യമുണ്ടോ? കൂട്ടിലിട്ടടച്ചിട്ടു പിന്നെ ചിറകടിക്കാനുംകൂടി പാടില്ലെന്നു പറയുന്നതു ദുഷ്ടതയാണ്! ഏതു കൂടിൻറെ അഴിയും കുറെ കഴിയുമ്പോൾ ദ്രവിക്കും.” അവൾ അമർത്തിപ്പറഞ്ഞു.

“ശരിയാണ്.” അമ്മയും മകളെപ്പോലെ, സ്വല്പനേരം ചിന്തിച്ചിരുന്നു. എന്നിട്ട്, ഞെട്ടിയുണർന്നിട്ടെന്നപോലെ, പറഞ്ഞു: “അതേയതേ. ബ്രിട്ടൻ ഉണ്ടാക്കിയ കൂടുകൾ ഇന്ന് അവർക്കുതന്നെ ഉപദ്രവമായിത്തീരുകയാണ്.”

“കൂട് സൃഷ്ടിച്ചവരൊക്കെ ഒടുവിൽ കൂട്ടിലാവും!” ശക്തിയുക്തമായി ഇതു പറഞ്ഞിട്ട്, ശാന്ത തിരിഞ്ഞു നടക്കാൻ പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ വിളിച്ചു:

“ശാന്തേ!...”

“എന്താ?”

അമ്മയും മകളും സ്വല്പനേരം പരസ്പരം നോക്കി. ഓരോരുത്തിയും മറ്റേവളിൽ തന്നെത്തന്നെയാണ് കാണുന്നത്. അമ്മ മകളിൽ ഭൂതകാലം; മകൾ അമ്മയിൽ ഭാവികാലം. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ പതുക്കെ മകളുടെ അടുത്തുചെന്നു പുറം തടവി.

“മകളേ, ജീവിതത്തിൽ പലതും സഹിക്കേണ്ടിവരും.”

“അസംബന്ധം! തന്നെത്താൻ കുത്തി മുറിവേല്പിച്ചിട്ടു കരയുന്നതും വിധിയെ പഴിക്കുന്നതും വിഡ്ഢിത്തമാണ്. വിഷച്ചെടി നട്ടിട്ട്, അതു തന്നെ നശിപ്പിക്കുകയാണെന്നു നിലവിളിക്കയാണ്.” ശാന്ത ഉഗ്രമായി അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

“നടുന്നവർ വിഷച്ചെടിയാണെന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ല. നാളേക്കു കായ് തരുന്ന ഒരു ചെടി ഉണ്ടാകട്ടെ എന്നാണ് കരുതുന്നത്.”

“പക്ഷേ, മറ്റുള്ളവരെ വിഷക്കായ് തീറ്റാൻ ആർക്കും അധികാരമില്ല: ഒരമ്മയ്ക്കുപോലും.”

“ആ അമ്മ എന്തെല്ലാം തിന്നവളാണെന്ന് ആരും അറിയില്ല; അറിയാതിരിക്കട്ടെ.” അവരുടെ ശബ്ദം അല്പമിടറി.

“അറിയാം. എനിക്കും തലച്ചോറുണ്ട്. ഞാനും ഒരു പെണ്ണാണ് അതൊക്കെ കഴിച്ചിട്ട്, ഒരമ്മ വിഷം തീറ്റുന്നതാണ് മനസ്സിലാകാത്തത്.”

“നീ ഒരമ്മയാകുമ്പോഴേ അതു മനസ്സിലാകൂ.”

“ഞാനോ? ശാന്ത ഒരു ഈറ്റപ്പുലിയെപ്പോലെ, തിരിഞ്ഞുനിന്നു ചീറ്റി: “ഞാനോ?” അങ്ങനെ ചെയ്യേണ്ടിവരുന്ന ദിവസം ഞാൻ സ്വന്തം കഴുത്തിൽ കത്തി കുത്തിയിറക്കും; തീയിൽച്ചാടി ചാമ്പലാവും. കാരണമെന്താണെന്ന് അമ്മയ്ക്കറിയണോ?”

അവൾ അമ്മയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ നിശ്ശബ്ദയായി നിന്നതേയുള്ളൂ. മകൾ തുടർന്നു:

“മകളെ പണയം വയ്ക്കാൻ തയ്യാറില്ലാത്തതുകൊണ്ട്; അവൾക്കും ഇഷ്ടങ്ങളും അനിഷ്ടങ്ങളും ഉണ്ടെന്ന് അറിയുന്നതുകൊണ്ട്. പാടങ്ങൾക്കും ഫാക്ടറിക്കും ഞാൻ അവളെ പിടിച്ചുകൊടുക്കില്ല. ഹൃദയവും ശക്തിയും തേജസ്സുമുള്ള ഒരാണിനു കൊടുക്കും.”

“ശാന്തേ!...” അമ്മ പൊട്ടിക്കരഞ്ഞു: “ഞാൻ... എന്തനുഭവിക്കുന്നുവെന്നു നിനക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. ഞാൻ ജീവിതം മുഴുവൻ തീ തിന്നുന്നത്, ഇന്നും അടങ്ങിയൊതുങ്ങി കഴിയുന്നത്, ആർക്കുവേണ്ടിയാണെന്നും നീ മനസ്സിലാക്കിയില്ല.”

“മനസ്സിലാക്കി, എനിക്കുവേണ്ടി. എനിക്കുവേണ്ടി ബലിമൃഗമായി. എന്നെയും ബലിമൃഗമാക്കി.”

“നീ അഭിവൃദ്ധിപ്പെടണമെന്നേ എന്നും ഞാൻ കരുതിയിട്ടുള്ളൂ, ശാന്തേ...”

“പക്ഷേ, മകൾ ബാങ്ക് ഡിപ്പോസിറ്റല്ല. അങ്ങനെയായി ജീവിതമവസാനിപ്പിക്കാനും ഞാൻ തയ്യാറില്ല.”

“ശാന്തേ!”

“ഇല്ല. ഞാൻ തയ്യാറില്ല.”

“വരാനുള്ളതു വഴിയിൽ തങ്ങുമോ, കുട്ടീ?”

“എനിക്ക് കൈയുണ്ട്; ഞാൻ തട്ടിനീക്കും.”

“ശാന്തേ, നിനക്കു ഭ്രാന്താണോ? നീ നിന്നെത്തന്നെ മറന്നിരിക്കുന്നു.”

“ഞാൻ എന്നെപ്പറ്റി ഓർക്കാൻ തുടങ്ങുകയാണ്. എന്നെ തടുക്കാതിരുന്നാൽ മതി. എന്നെ കൂടുതൽ ദ്രോഹിക്കാതിരുന്നാൽ മതി. അമ്മ എന്നെ ഇനിയും വിലങ്ങുവയ്ക്കുമോ?... പറയൂ...”

അമ്മ തേങ്ങിത്തേങ്ങി കരഞ്ഞു.

“പറയൂ, വിലങ്ങുവയ്ക്കുമോ?” ശാന്ത നിർദ്ദയമായി ചോദ്യമാവർത്തിച്ചു.

“ഇല്ല...”

ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ മുഖംപൊത്തി കരഞ്ഞു.

"നല്ലത്. ഞാൻ അമ്മയേയും തടുക്കില്ല. എന്നെച്ചൊല്ലി അമ്മയുടെ ജീവിതം മുരടിപ്പിക്കേണ്ടതില്ല."

"വേണ്ടാ," അമ്മ തുടർന്നു: "നിനക്കതാവാം; എനിക്കതു പാടില്ല. നീ നിൻറെ അമ്മയെ വെറുക്കാതിരുന്നാൽ മതി, കുട്ടീ..."

"ഒരിക്കലുമില്ല. നിങ്ങൾ എൻറെ അമ്മയാണ്."

മകൾ അമ്മയെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു; അമ്മ മകളെയും. രണ്ടുപേരും പരസ്പരം ചുമലിലേക്കു തല ചായ്ച്ചുകൊണ്ടു കട്ടിലിൽ ഇരുന്നു... കുമിഴക്കല്ലിന്നു കനമില്ലാത്ത ഏത്തങ്ങളുടെ താഴ്ന്നുകിടക്കുന്ന 'വിശ'കളെപ്പോലെ!

മടിക്കുത്തിൽ തിരുകിയിരുന്ന കൈലേസിൽനിന്ന് എരുവുള്ള ആ മണം ശാന്തയുടെ മൂക്കിലേക്കു കയറുകയാണ്. അതൊരു സുഖിതമായ പരിമളമായി അവൾക്കു തോന്നി.

"വിശ്വം ഇവിടെ ഉണ്ടമ്മേ."

"ഏ! എവിടെ?"

"ഇന്നിവിടെ വരും."

അമ്മ മകളുടെ കണ്ണുകളിലേക്ക് ഒന്നൂന്നിനോക്കി, എന്നിട്ട് പതുക്കെ എഴുന്നേറ്റു കുറുപ്പിരിക്കുന്നിടത്തേക്കു പോയി. കൺമറയുന്നതുവരെ ശാന്ത അമ്മയെ നോക്കി. ഓ! എത്രമാത്രം സഹിച്ച ീയാണ്!

പെട്ടെന്നാണ് കാർത്തികേയൻ ചവിട്ടിക്കടന്നു വന്നത്. ശാന്ത ഒന്നു ഞെട്ടിപ്പോയി. അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല. 'ശാന്തേ, ശാന്തേ' എന്നു വിളിച്ചുകൊണ്ടാണ് അയാൾ വരുന്നത്.

"എന്താണ്?"

"വേഗം ഒരുങ്ങിക്കോളൂ."

"എന്തിന്?"

"നാട്ടിലേക്കു പോകണം."

"എന്തിന്?"

"അച്ഛന്നു സുഖക്കേടു കലശലാണെന്നു കമ്പി വന്നിരിക്കുന്നു." ഇതും പറഞ്ഞു മുകളിലേക്ക് പോകുമ്പോൾ, അയാൾ ഒന്നു ചുമൽ കുലുക്കുകയും ചെയ്തു. ഒരടിക്കു രണ്ടു നുണ അയാൾ പറഞ്ഞു, കലശലാണ് സുഖക്കേടെന്ന്; കമ്പി വന്നിരിക്കുന്നുവെന്ന്. സുഖക്കേടങ്ങനെത്തന്നെയുണ്ട് എന്നൊരു കത്തു മാത്രമായിരുന്നു; സൗകര്യമുള്ളപക്ഷം അതിൽ അങ്ങോട്ടു ചെല്ലണമെന്നും ആവശ്യപ്പെട്ടിരുന്നു. ആ കത്ത് ഒരായുധമായി അയാൾക്കു തോന്നി. വീട്ടിലേക്കു പോരുകയും ചെയ്തു.

മുകളിലെ കിടപ്പുമുറിയിൽനിന്നു കാർത്തികേയൻ ഭാര്യയെ വിളിച്ചു. അവൾ അനങ്ങിയില്ല. വിളി വീണ്ടും കേട്ടപ്പോൾ ശാന്ത മുകളിലേക്കു

ചെന്നു.

"വേഗം പുറപ്പെടൂ."

"ഇപ്പോഴോ."

"ഉ–ം. ഈ വണ്ടിക്കുതന്നെ പോവാം. ടിക്കറ്റു വാങ്ങാൻ ഞാൻ ആളെ പറഞ്ഞയച്ചിട്ടുണ്ട്."

"ഞാനില്ല."

"അച്ഛന്നു സുഖക്കേടു കലശലാണെന്നറിഞ്ഞിട്ട്..."

"എനിക്കു വയ്യാ."

"എന്താണ്?"

"ആകെ സുഖമില്ല."

"സാരമില്ല. ഒരു യാത്ര മുഷിവു തീർക്കുകയേയുള്ളൂ."

"എനിക്കു വയ്യെന്നു പറഞ്ഞില്ലേ!"

കാർത്തികേയൻ ടൈ ശരിപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടു ഭാര്യയുടെ നേർക്കു തിരിഞ്ഞു: "നീ എന്താണ് ഈ പറയുന്നത്?"

"എനിക്കു സുഖമില്ല, അതുകൊണ്ടു ഞാൻ വരുന്നില്ലെന്ന്."

"നീ വരണം."

"വയ്യാ."

"വരണമെന്നാണ് പറഞ്ഞത്." അയാൾക്ക് അരിശം കയറിയിരുന്നു. ഫലവത്താണെന്നു തികച്ചും വിശ്വസിച്ച ഒരു പദ്ധതി പൊളിയുമ്പോഴുണ്ടാകുന്ന അരിശം, താൻ വഞ്ചിതനായി എന്ന തോന്നലിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന ശുണ്ഠി.

"നിനക്കു പറഞ്ഞാൽ മനസ്സിലാവില്ലേ?"

"നിങ്ങൾക്കാണിപ്പോൾ മനസ്സിലാകാത്തത്."

"തർക്കിക്കാൻ സമയമില്ല; പുറപ്പെട്ടോളൂ."

"സാദ്ധ്യമല്ല."

"സാദ്ധ്യമല്ലേ?"

"അല്ല."

"നീ എൻറെ ഭാര്യയാണ്; അറിയാമോ?"

"അവകാശം പറകയാണോ?"

"അതേ."

"പക്ഷേ ഭാര്യ പാവയല്ല."

"എന്ത്!" അയാൾ, ഒരു കാട്ടുപോത്തിനെപ്പോലെ, അടുത്തേക്കു ചെന്നു:

"നിൻറെ ഈ ധിക്കാരമെല്ലാം എനിക്ക് മനസ്സിലാകുന്നില്ലെന്നു ധരിക്കേണ്ടാ."

"ധരിച്ചതു ശരിയാണ്!"

ഠേ––കാർത്തികേയൻറെ കൈ ശാന്തയുടെ ചെകിടത്തു വീണു. എന്നിട്ട് അയാൾ അലറി: “നീ എന്തു വിചാരിച്ചു?”

അവൾ അനങ്ങിയില്ല.

“ഞാൻ ശവമാണെന്നു കരുതിയോ?”

“അതിലും ചീത്തയാണെന്നു മനസ്സിലായി.” കവിൾ തടവിക്കൊണ്ടു ശാന്ത പറഞ്ഞു: “നിങ്ങൾക്കിഷ്ടമുള്ളതു ചെയ്യാം. പക്ഷേ, ഒരിക്കലും ഞാൻ നിങ്ങൾ പറയുന്നത് അനുസരിക്കാൻ പോകുന്നില്ല.”

“നീ ഇന്നെൻറെ കൂടെ വന്നില്ലെങ്കിൽ....”

“എനിക്കു പറയാനുള്ളതു പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു; നിങ്ങൾക്ക് പ്രവർത്തിക്കാനുള്ളത് പ്രവർത്തിച്ചും കഴിഞ്ഞു. നന്നായി."––അവൾ താഴത്തേക്കിറങ്ങിപ്പോയി.

“കാർത്തികേയൻ പിന്നാലെ ചെന്നു ചോദിച്ചു:

“ഉറച്ചോ?

അതിന്നു മറുപടിയേ ഉണ്ടായില്ല. അയാൾ ധൃതിയിൽ പുറത്തേക്കുകടക്കുകയാണ്. വാതില്ക്കൽ ഒരുനിമിഷം ശങ്കിച്ചുനിന്നു. അവൾ വിളിച്ചാലോ?...ഇല്ല. കാറിൽ കയറുന്നതിനുമുമ്പും നിന്നു.... ഇല്ല. കാർ ഗേറ്റ് കടന്നു ഹോറനടിക്കുന്നതു ശാന്തയുടെ ചെവിയിൽക്കിടന്നു മുഴങ്ങി. അവൾ ഒന്നു പുഞ്ചിരിതൂകി.

അമ്മ മകൾ ഇരിക്കുന്നിടത്തേക്കു ചെന്നു. ഒന്നും മിണ്ടാതെ അവളുടെ അരികെയിരുന്നു. ആ ഇരുത്തത്തിൽ നാഴികകൾ കടന്നുപോയി. പെട്ടെന്നാണ് ഒരു ഭൃത്യൻ വന്നറിയിച്ചത്.

“പുറത്തൊരാൾ കാണാൻ വന്നിരിക്കുന്നു.

“ഇങ്ങോട്ടു വിളിക്ക്.”

വിശ്വനാഥൻ തളത്തിലേക്കു കടന്നുവന്നു. ശാന്ത പുഞ്ചിരി പൊഴിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: “വരൂ, വരൂ.”

വിശ്വനാഥനെ കണ്ടപ്പോൾ അമ്മ ചുണ്ടത്തൊരു ചിരി വരുത്താൻ യത്നിച്ചു. പക്ഷേ, അവരുടെ കണ്ണുകൾ താണുപോയി.

‘സുഖംതന്നെയല്ലേ വിശ്വം?’ എന്ന സാധാരണമായ ഒരു ചോദ്യം മാത്രമാണ് അവരിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടത്.

“അതേ.”

“ഇരിക്കൂ. ഞാൻ സ്വല്പം കാപ്പിയുണ്ടാക്കാൻ പറയാം.”

അമ്മ അടുക്കളയിലേക്കു പോയി.

“അമ്മ വന്ന കഥ ഞാൻ അറിഞ്ഞില്ല.” വിശ്വം പരുങ്ങിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

“അതുകൊണ്ട് അമ്മയെക്കൂടി കാണാൻ കഴിഞ്ഞല്ലോ.” ശാന്ത അങ്ങനെ സംഭാഷണം ആരംഭിച്ചു. തലേന്നാളത്തെ നൃത്തത്തെപ്പറ്റിയും

വിശ്വനാഥൻറെ മിടുക്കിനെപ്പറ്റിയും സംസാരിച്ചു സംസാരിച്ച് ആ സംഭാഷണം ഭൂതകാലജീവിതത്തിലേക്കു ചെന്നു.

"അതെത്ര നല്ല കാലമായിരുന്നു; ഇല്ലേ, വിശ്വം?"

"ഉ–ം," അയാൾ കയ്യടിയിൽ വിരൽകൊണ്ടു ചിത്രം വരച്ചു.

"ആ കാലം ഇനി തിരിച്ചുവരില്ല; ഉവ്വോ?"

"കഴിഞ്ഞതു കഴിഞ്ഞു. ഇനി എന്തിനതൊക്കെ കുത്തിപ്പൊക്കുന്നു?"

"വിശ്വത്തിന് അതൊക്കെ ആവർത്തിക്കാൻ ഇഷ്ടമില്ലേ?"

"ഇല്ല. ദുഃഖം ആവർത്തിക്കാൻ ആരാണിഷ്ടപ്പെടുക?"

"സുഖമായിട്ടാണ് ആവർത്തിക്കുന്നതെങ്കിലോ?"

"മരിച്ചതു മരിച്ചു. അതു പിന്നെ മണ്ണിട്ടുമൂടുക."

"മരിച്ചുവെന്നു തോന്നുക മാത്രമാണെങ്കിലോ?"

"ഞാൻ ഈ സംഭാഷണം തുടരാൻ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. നമുക്കു മറ്റെന്തെങ്കിലും പറയാം."

ശാന്ത സ്വല്പം ആലോചിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:

"ശരി. വിശ്വത്തിൻറെ ഇവിടത്തെ താമസമെല്ലാം എങ്ങനെ?"

"മോശമില്ല."

"പിന്നെ ശുശ്രൂഷിക്കാൻ രാധയുമുണ്ടല്ലോ."

"അതേ, ഒരു യഥാർത്ഥ പെണ്ണുങ്ങൾതന്നെയാണ് ആ ീ. എന്തും സഹിക്കാൻ കഴിയുന്ന ഒരുവളാണ്."

"വിശ്വത്തിന്ന് ഇവിടെ താമസിക്കാം."

"പക്ഷേ, അവിടെ ഒരു ബുദ്ധിമുട്ടുമില്ല. ആ മനുഷ്യൻ ഒരച്ഛനേക്കാളധികം ഞങ്ങളുടെ കാര്യത്തിൽ ശ്രദ്ധിക്കുന്നുണ്ട്.

"ആര്? സുലൈമാനോ?"

"അതേ."

"വേണമെങ്കിൽ രാധയ്ക്കും വിശ്വത്തിന്നും ഇവിടെ താമസിക്കാം. ഞാൻ പറഞ്ഞുവെന്നുമാത്രം."

"തത്കാലം വേണ്ടാ."

പിന്നെ എന്താണ് ചോദിക്കേണ്ടതെന്ന് അവൾക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. പ്രധാന കാര്യങ്ങളുടെ വാതിൽ അടഞ്ഞുകിടക്കുകയാണ്. വീണ്ടും അവർ നൃത്തത്തെപ്പറ്റിയും സംഗീതത്തെപ്പറ്റിയും തൊഴിലാളിപ്രസ്ഥാനത്തെപ്പറ്റിയും യുദ്ധത്തെപ്പറ്റിയുമെല്ലാം സംസാരിച്ചു. നിർജ്ജീവമായ സംഭാഷണം. ഓരോന്നാലോചിച്ചു വേറെ ഓരോന്നു പറയുകയാണ്. ഒടുവിൽ വിശ്വം എഴുന്നേറ്റു:

"ഞാൻ വരട്ടെ."

"ഊണു കഴിക്കണ്ടേ?"

"ഞാൻ ഉണ്ടിട്ടാണു വന്നത്."

“എന്നാൽ കാപ്പി കുടിക്കൂ.”

ഒരു ഭൃത്യൻ കാപ്പി കൊണ്ടുവന്നു. അതു കുടിച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വം എഴുന്നേറ്റു.

“പിന്നെ കാണാം.”

“നിങ്ങളുടെ ടവ്വൽ എൻറെ കൈവശമുണ്ട്. ഇതാ.” അവൾ അത് അരയിൽനിന്നും എടുത്തുകാട്ടി. അയാൾ അതു വാങ്ങാൻ കൈനീട്ടി.

“ഇതു വേണോ?”

“നിർബ്ബന്ധമില്ല.”

“ഇതിവിടെ ഇരിക്കട്ടെ. പിന്നെ എന്നാണിനി വരിക?”

“വല്ലപ്പോഴും വരാം.”

“നാളെ?”

“നാളെ സൗകര്യപ്പെടുകയില്ല.”

“ഞാൻ നിങ്ങളുടെ ഒരു സുഹൃത്താണ്, അതു മറക്കരുത്. എന്നും അങ്ങനെ ആയിരിക്കുകയും ചെയ്യും. മറ്റെന്നാൾ ഇവിടെനിന്ന് ഊണു കഴിക്കൂ.”

“വരൂ, വിശ്വം.” അങ്ങോട്ടുവന്ന അമ്മയാണതു പറഞ്ഞത്.

“വരാം.”

വിശ്വം പുറത്തേക്കു കടന്ന് ആശാനെ വന്ദിച്ചു. അദ്ദേഹവും വളരെ ആഹ്ലാദത്തോടെ അഭിവാദ്യം ചെയ്തു.

“സുഖംതന്നെയാണല്ലോ. ആൾ കുറെ വലുതായി!”

വിശ്വനാഥൻ ഗേറ്റു കടന്നു പോകുന്നത് ആ അമ്മയും മകളും നോക്കി നിന്നു. അയാൾ മറഞ്ഞപ്പോൾ അവർ പരസ്പരം നോക്കി. നാലു കണ്ണുകളും ആർദ്രങ്ങളായിരുന്നു.

ആ കൈലേസ് അപ്പോഴും മടിക്കുത്തിൽനിന്ന് എരുവുമണം പൊഴിച്ചു.

അഞ്ച്

ആകാശം മൂടിക്കെട്ടിനിന്നു: ഭൂമി തുടുത്തുമിരുന്നു. വിശ്വനാഥൻ മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടും ഒന്നു നോക്കി. പ്രപഞ്ചവും തന്നെപ്പോലെതന്നെ. ചുറ്റുപാടും കണ്ണോടിച്ചു. നിശ്ചലം. കാറ്റിൻറെ ചിറകുകൾ അനങ്ങുന്നില്ല. വല്ലാത്ത ചൂട്, വിമ്മിട്ടം. ലോകം പൊരുത്തുകോഴിയായിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു, എന്നിട്ടെന്താണ് വിരിയിക്കുക?

അയാൾ കൈകെട്ടി നിശ്ചലനായി നിന്നു. കഴിഞ്ഞ കുറച്ചു കാലത്തിന്നുള്ളിൽ എന്തെല്ലാം സംഭവിച്ചു! പടക്കുതിരകളെപ്പോലെയാണ് സംഭവങ്ങൾ പായുന്നത്. എല്ലാം തൻറെ തല ചവിട്ടിമെതിച്ചുകൊണ്ട്.

'നിൽക്കു, ഞാനൊന്നു നോക്കി മനസ്സിലാക്കട്ടെ' എന്നു പറയാൻ ലോകം സമ്മതിക്കുന്നില്ല. അനുഭവങ്ങൾ നെഞ്ചിലേക്കിങ്ങു വന്നുകയറുന്നു. ഞരമ്പുകൾ എപ്പോഴും വലിഞ്ഞുപിടിച്ചുനിൽക്കണം, കുഴിയെ കുലച്ചുപിടിച്ച വില്ലു പോലെയാണ് ജീവിതം. അമ്പു പിൻവലിച്ചു ഞാൺ തളർത്തണമെന്നു പലപ്പോഴും അയാൾക്കു തോന്നിയിട്ടുണ്ട്. സാധ്യമല്ല, സമയമില്ല.

അപ്രതീക്ഷിതങ്ങളായ അനുഭവങ്ങൾ വന്നുചേരുകയാണ്. തന്നെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം എന്നും അങ്ങനെയായിരുന്നുവെന്ന് അയാൾ ഓർത്തു. താൻ ഈ ഭൂമിയിലേക്കു വന്നതുതന്നെ അപ്രതീക്ഷിതമായിട്ടാണ്. എന്തിനു വന്നു? എന്നുമൊരു ശാന്തി ഉണ്ടായിട്ടില്ല. പുറമേ പ്രശാന്തമായിരിക്കുമ്പോൾ അകം പ്രക്ഷുബ്ധം. വേണ്ടതും വേണ്ടാത്തതുമായ എമ്പാടും ചോദ്യങ്ങൾ ഹൃദയത്തിൽ കടന്നൽകുത്ത് ഏല്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ ചോദ്യങ്ങളെല്ലാം എന്നെങ്കിലും അവസാനിക്കുമോ? ഇതൊക്കെ ഒന്നവസാനിച്ചു കിട്ടിയാൽ! എല്ലാം അവസാനിപ്പിച്ചാൽ പിന്നെ താനുണ്ടാകുമോ? എല്ലാ മനുഷ്യർക്കും ഇത്തരം സ്വൈരക്കേടുകളുണ്ടോ? ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ആ നിരത്തിലൂടെ കടന്നു പോകുന്നു. അവർക്കു ജീവിതം, ഒരു പൂപോലെ സുന്ദരമാണ്, സുരഭിലമാണ്, ലാഘവമുള്ളതാണ്. 'എനിക്കുമാത്രം എന്താണ് ഈ കുഴപ്പം?' അയാൾ സ്വയം ചോദിച്ചു.

കുട്ടിക്കാലം മുതല്ക്കേ മനസ്സ് അയാൾക്ക് ഒരു ശല്യമായിരുന്നു. അത് അവ്യക്തമായ എന്തോ ഒന്നിനെ തേടിക്കൊണ്ട് ഓടിയങ്ങു പോകും. പിന്നെ അതിൻറെ പിന്നാലെ ഓട്ടമായി. അയാൾക്ക് സ്വപ്നങ്ങൾ യാഥാർത്ഥ്യങ്ങളായിരുന്നു. അവയെ തൊടാം. ചുംബിക്കാം. മടിയിൽ തലവെച്ചു കിടക്കാം. മറ്റു കുട്ടികൾ അലട്ടുകൂടാതെ തിമർക്കുമ്പോൾ, കാണാതെപോയ ഒരു സ്വപ്നത്തെ തേടിക്കൊണ്ട് നടന്നു അയാൾ. എന്തിന്? നിശ്ചയമില്ല. എന്തോ ഒന്നിനുവേണ്ടി തേടി നടക്കുകയായിരുന്നു. നൃത്തത്തിൻറെ താളക്കുത്തുകൾ അയാളെ കുറേക്കാലത്തേക്ക് സമനിലയിൽ നിർത്തി. 'അതു നല്ല കാലമായിരുന്നു!'--വിശ്വനാഥൻ ആലോചിച്ചു. ആ താളം അവസാനിച്ചപ്പോൾ വീണ്ടും അസ്വസ്ഥനായി. എന്തിനുവേണ്ടി ഇങ്ങനെ സ്വൈരംകെടുന്നു? അതറിഞ്ഞാൽ കുഴപ്പം തീർന്നില്ലേ? താളങ്ങൾകൊണ്ടു മെടഞ്ഞുണ്ടാക്കിയതാണ് അയാളുടെ ആത്മാവ്. അതിൻറെ കൂടെ ഒരു മനുഷ്യഹൃദയവും ചേർത്തുമിടഞ്ഞിരുന്നു. ഒരു പ്രഭാതത്തിൽ ആ ഹൃദയം ഊരിയെടുത്തു. ആകെ കുത്തഴിഞ്ഞു. 'അതേ, അവർ പോയതിനുശേഷം ഞാൻ ഉണ്ടായിട്ടില്ലെന്നു തോന്നുന്നു.' വിശ്വം നെടുവീർപ്പിട്ടു. 'പക്ഷേ ഇനി തിരിച്ചുവരലില്ല. ഇല്ല, ഞാനതിനു സമ്മതിക്കില്ല. ഞാൻ, ഉമിത്തീപോലെ, നീറിനീറിയങ്ങു ചാമ്പലാവും.

ഞാൻ ഉണ്ടായാലും ഇല്ലാതായാലും ആർക്കും വിശേഷിച്ച നഷ്ടമൊന്നും വരാനില്ല. എന്നെച്ചൊല്ലി വ്യസനിക്കാൻ ഒരമ്മയില്ല. എനിക്ക് ഒരമ്മതന്നെ ഉണ്ടായിരുന്നോ? കുട്ടിക്കാലത്തു പറഞ്ഞുകേട്ട കുറുക്കമ്മാൻറെ കഥപോലെയേ തോന്നുന്നുള്ളൂ. അച്ഛനെപ്പറ്റിയാണെങ്കിൽ കഥപോലുമില്ല...' പ്രപഞ്ചം മുഴുവൻ ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്നതുപോലെ വിശ്വനാഥനു തോന്നി. പ്രളയജലത്തിൽനിന്നു ചക്രവാളംവരെ വെള്ളം. അടിയിലെന്താണ്? ഒരു ലോകമുണ്ടോ? ആർക്കറിയാം?

'ഞാൻ ഉണ്ടായാലും ഇല്ലാതായാലും ആർക്കും വിശേഷിച്ചൊന്നുമില്ല. കരിഞ്ഞുപോയ ഒരു പട്ടുമുളയെസ്സംബന്ധിച്ച് ആരും വേവലാതിപ്പെടാറില്ല. പക്ഷേ ഒന്നുമില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻ ഇങ്ങു വന്നാൽ, രാധയെ ഏല്പിച്ചു കൊടുത്താൽ, എൻറെ ചുമതല തീർന്നു. പിന്നെ എനിക്കെൻറെ വഴിക്കു നടക്കാം. എന്നെ ബന്ധിക്കാൻ യാതൊന്നുമില്ല. ഇവിടെനിന്നു പോകണം. ഇവിടെനില്ക്കുന്നത് അപകടമാണ്. വക്കിടിയുന്ന ഒരു പുഴവക്കത്താണ് ഞാൻ നില്ക്കുന്നത്. വേണ്ടാ, എനിക്കാ പുഴയിലേക്കു വീഴാൻ സാധിക്കില്ല. അതൊരു കലങ്ങിയ പുഴയാണ്. അല്ലെങ്കിൽ... ഞാൻ എന്തിന് വകവയ്ക്കണം? ആരെങ്കിലും എന്നെ വകവെച്ചിട്ടുണ്ടോ? എൻറെ ഇഷ്ടംപോലെ സുഖിച്ചു മദിച്ചു ജീവിച്ചിട്ടു ഞാനങ്ങു മരിക്കട്ടെ. ലോകം ഇഷ്ടമുള്ളതു പറയട്ടെ...' ആസക്തമായ ജീവിതം ഇരട്ടനാക്കു നീട്ടിക്കൊണ്ടു ഹൃദയത്തിലേക്ക് ഇഴഞ്ഞേറുകയാണ്. അടിയിൽ മയങ്ങിക്കിടന്നിരുന്ന അതിൻറെ പത്തി പതുക്കെ വിടർന്നു. എത്ര മനോഹരമായ ചിത്രപ്പണികളോ ടുകൂടിയതാണ് ആ പത്തി! വിശ്വനാഥൻ ആ പത്തിയിലേക്കുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു. അതു പതുക്കെപ്പതുക്കെ നൃത്തംവയ്ക്കുകയാണ്. ആ കണ്ണുകൾ മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നു. അവ നീളം വയ്ക്കുന്നു. ചലിക്കുന്നു. ആ പത്തിയിലെ ചുണ്ടുകൾ തുടുത്തവയാണ്. ഒരു ചുംബനത്തി നുവേണ്ടി കൂർപ്പിച്ച ചുണ്ടുകൾ! അവ അടുത്തേക്കടുത്തേക്കു വരുന്നു. അതൊരു നഗ്നമായ സ്ത്രീരൂപമാണ്. ആ മുഖം അവനു പരിചിതമാണ്. ഞരമ്പുകളിലാകെ ഒരു കോളിളക്കം. ദേഹം വിറച്ചു പോവുന്നു. 'വരൂ, വരൂ' എന്നു മനസ്സു മന്ത്രിക്കുന്നു. 'വരൂ, എന്നെ കൊത്തിക്കൊല്ലൂ' എന്ന് ഉറക്കെ വിളിച്ചുപറയാൻ തോന്നുന്നു. പക്ഷേ....

"എന്താ മൂപ്പരേ ധ്യാനിക്കയാണോ?" പിമ്പിൽനിന്നു ചോദ്യം കേട്ട വിശ്വനാഥൻ ഞെട്ടിത്തെറിച്ചു.

"ഭയപ്പെടേണ്ടാ ഞാനാണ്!" രാരിച്ചൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ട് മുമ്പിൽ നിൽക്കുന്നു. ആ നിമിഷത്തിൽ തന്നെ വന്ന് അലട്ടിയ അവൻറെ കരണക്കുറ്റിക്കൊന്നു വീക്കാനാണ് വിശ്വനാഥനു തോന്നിയത്. പക്ഷേ, നിശ്ശബ്ദനായി മുഖവും വീർപ്പിച്ചിരുന്നതേയുള്ളൂ.

“അപ്പോ വിശ്വം, കാര്യം ഉറച്ചു.”
“എന്തു കാര്യം?”
“ഡാൻസിൻറെ കാര്യം. അഞ്ചാം നാളേക്കു തീർച്ചപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. നാലാംനാൾ കുഞ്ഞിരാമൻ എത്തുമല്ലോ. അഞ്ചാംനാളായാൽ അയാൾക്കു കൂടി പങ്കെടുക്കാം. എന്താ?”
“എനിക്കു സാധ്യമല്ല.” മുഖം കനപ്പിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ വിശ്വനാഥൻ പറഞ്ഞു.
“എന്തുകൊണ്ട്?”
“സാധ്യമല്ലാത്തതുകൊണ്ടുതന്നെ.”
“പിന്നെ തനിക്കെന്താണ് സാധിക്കുക?”
“ഒന്നും സാധിക്കില്ല.”
“ഏ!...."രാരിച്ചൻ വിശ്വത്തെ ഒന്ന് ഊന്നിനോക്കി. സ്വല്പനേരത്തെ നിശ്ശബ്ദത. രാരിച്ചൻ പതുക്കെ തുടർന്നു: “താൻ ഇന്നലെ പറഞ്ഞില്ലേ സാധ്യമാണെന്ന്?”
“ഉവ്വ്.”
“പിന്നെ ഇന്നിങ്ങനെ പറയാൻ?”
“ഇന്നലെ സാധിക്കുമെന്നു തോന്നി. ഇന്നു സാധിക്കില്ലെന്നുംതോന്നുന്നു.”
“തനിക്കെന്തു പറ്റി വിശ്വം?”
“എനിക്കു പറ്റിയതെല്ലാം തന്നോടു പറഞ്ഞിട്ടു കാര്യമില്ലല്ലോ.” വിശ്വത്തിന്നു ശുണ്ഠിപിടിച്ചിരുന്നു: “രാരിച്ചൻ ഒന്നു മനസ്സിലാക്കണം; ഞാൻ ഇതിനൊന്നും ചുമതലപ്പെട്ടിട്ടില്ല.”
“ഉണ്ടെന്നു തോന്നിയാൽ ചുമതലയുണ്ട്, ഇല്ലെങ്കിൽ ഇല്ല. അത്രതന്നെ. എല്ലാവരുടെ സ്ഥിതിയും അതുതന്നെ, വിശ്വം. പിന്നെ എൻറെ സ്വന്തം കാര്യത്തിന്നുവേണ്ടി ഞാൻ തന്നോടു യാതൊന്നും ആവശ്യപ്പെട്ടിട്ടില്ല. തന്നോടെന്നല്ല, ഇന്നേവരെ ആരോടും ആവശ്യപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ഇല്ലെങ്കിൽ പട്ടിണി കിടക്കും. ആ കളരിയിൽ നല്ലവണ്ണം പയറ്റിയതിന്നു ശേഷമാണ് ഞാൻ പട്ടണത്തിലേക്കു കയറിയത്. അറിയോ? എനിക്കു യാതൊന്നും ആവശ്യമില്ല.”
“പിന്നെ താനെന്തിന് എന്നെ അലട്ടുന്നു?”
“അലട്ടായി വിചാരിക്കില്ലെന്നായിരുന്നു എൻറെ ധാരണ. ഞാനിതൊക്കെ ചെയ്യുന്നത് എന്നെപ്പോലുള്ള മനുഷ്യരുടെ ഗുണത്തിന്നുവേണ്ടിയിട്ടാണ്.”
“അല്ലെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. തനിക്കു മനുഷ്യരോടു കടപ്പാടുണ്ടാവാം. തനിക്ക് ഊരും പേരുമുണ്ട്. എടോ, ഞാനൊരു പടുമുളയാണ്.

എന്നോടാരും കടപ്പാടു കാട്ടിയില്ല. ഞാനും ആരോടും കടപ്പെട്ടിട്ടില്ല." വിശ്വം തീർത്തു പറഞ്ഞു.

"ആലോചിച്ചുതന്നെയാണോ നീ സംസാരിക്കുന്നത്, വിശ്വം?"

"അതേ."

"അല്ല."

"താനാണോ നിശ്ചയിക്കാൻ?"

"എൻറെ അനുഭവം എൻറെ അനുഭവമല്ലാതെയാവില്ല. ആ സുലൈമാനിക്ക ഇല്ലെങ്കിൽ നീ ഇപ്പോൾ ബാക്കിയുണ്ടോ?"

"അതിന്ന്?"

"നിനക്ക് ആരോടും കടപ്പാടില്ലെന്നു പറഞ്ഞല്ലോ. മനുഷ്യൻ നന്ദികെട്ടവനാകരുത്."

വിശ്വം ഒന്നു പരുങ്ങി. മനസ്സിൽനിന്നു നൃത്തംവയ്ക്കുന്ന പത്തി മാഞ്ഞുപോവുകയും ചെയ്തു. ഒരു വിനാഴിക കഴിഞ്ഞ് അയാൾ പറഞ്ഞു: "ആ മനുഷ്യൻ എന്നോടു സ്നേഹം കാട്ടിയില്ലെന്നോ എന്നെ രക്ഷിച്ചില്ലെന്നോ ഞാൻ പറയുന്നില്ല. പക്ഷേ, ഞാൻ ഇല്ലായിരുന്നുവെങ്കിലും ഈ ലോകത്തിന്നു വലിയ നഷ്ടമൊന്നും വരാൻ പോകുന്നില്ല."

രാരിച്ചൻ ഒന്നു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

"താനെന്നല്ല, ആരില്ലാതായാലും ലോകം നടക്കും. മഹാത്മാഗാന്ധി മരിച്ചതിൻറെ പിറ്റേദിവസവും ലോകമുണ്ടാവും. പക്ഷേ, മനുഷ്യർക്കു ചില ചുമതലകളുണ്ട്."

"എന്തിന്ന്?"

"മറ്റുള്ളവർ നമ്മളോടു ചുമതല കാട്ടുന്നതുകൊണ്ട്. അല്ലെങ്കിൽ കാട്ടണമെന്നുള്ളതുകൊണ്ട്. മനുഷ്യരുടെ വാസന കേൾക്കാതെ മനുഷ്യന്നു ജീവിക്കാൻ കഴിയോ, വിശ്വം?"

"ചിലർക്കതു വാസനയാണ്, ചിലർക്ക് ദുർഗ്ഗന്ധവും."

"രണ്ടുമുണ്ട്. സമുദായത്തിൻറെ ഇന്നത്തെ നിലവാരം മാറുന്നതുവരെ ആ ദുർഗ്ഗന്ധം നിൽക്കും. അതു മാറും; മാറ്റണം. അതാണ് നമ്മളുടെ ചുമതല..."

പഠിച്ചുവെച്ച ഒരു പാഠം ഉരുവിടുന്നതുപോലെ, രാരിച്ചൻറെ പ്രസംഗം നീണ്ടുപോയി. ആവേശകരമായിരുന്നു ആ പ്രസംഗം. ഉത്പാദനവിതരണ ക്രമംമുതൽ മനുഷ്യൻറെ മനോഘടകങ്ങളിൽവരെ വരുത്തേണ്ട പരിവർത്ത നത്തെക്കുറിച്ച്, ഒരു മന്ത്രവാദി മന്ത്രം ഉരുവിടുന്ന ഏകാഗ്രതയോടെ അവൻ പറഞ്ഞുതീർത്തു. ആ പ്രസംഗം ചൈതന്യപൂർണ്ണമായിരുന്നു. അതിൽ വിശ്വസിക്കുന്ന ഒരാത്മാവ് കിടന്ന് ഓളംവെട്ടി. അവൻ വിശ്വത്തിൻറെ ചുമലിൽ തട്ടിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ഇങ്ങോട്ടു നോക്കു വിശ്വം. ഈ ഞാനാരാണെന്നറിയോ?"
"ഉവ്വ്."
"ഇല്ല. ഒരു ചക്കുന്തിയുടെ മകനായി പിറന്നവനാണ്. എൻറെ അച്ഛൻ മരിച്ചതെങ്ങനെയാണെന്നറിയോ? ആരോ ചെയ്ത കുറ്റത്തിന്ന് ആ മനുഷ്യൻ തൂക്കിലേറി. അതാണ് നിലവാരം. ഞങ്ങൾക്കുള്ളതെല്ലാം പിടിച്ചു പറിച്ചു. ഞങ്ങൾ എച്ചിൽ പെറുക്കി തെണ്ടിനടന്നു. എൻറെ അമ്മ വഴിയിൽക്കിടന്നാണ് ചത്തത്. പട്ടികൾ ഇതിലും നന്നായി ചാവാറുണ്ട്. കമ്പ നിയിലെ സായ്പിൻറെ പട്ടിക്കു കിടക്കാൻ കോസറിയുണ്ട്. ഓർത്തുനോക്കു, വിശ്വം. എൻറെ അമ്മയുടെ ശവം മൂന്നു ദിവസം വഴിവക്കിൽ കിടന്നു. വെറു ങ്ങലിച്ച ആ വായിലേക്ക് ഈച്ചകൾ പോയും വന്നുംകൊണ്ടിരുന്നത് ഇന്നും ഞാനോർക്കുന്നു. മൂന്നുനാലു പിറുങ്ങന്മാർ ചുറ്റും നിന്നു നോക്കുകയാണ്. ഞങ്ങളുടെ കണ്ണീയറ്റു. ഞങ്ങൾ ചിതറി. ആ അനുജന്മാരെയും അനുജത്തിമാരെയും പറ്റി എനിക്കിന്ന് ഒന്നും അറിഞ്ഞുകൂടാ. ഏതോവൃചാലിൽ കിടന്നു പുലരുന്നുവെന്ന് ആർക്കറിയാം!..." അവൻ എന്തോ ഓർത്തു സ്വല്പനേരം നിന്നു. ഒരിളം ശിരസ്സു തടവുമ്പോലെ, അവൻറെ കൈ വായുവിൽ സഞ്ചരിച്ചു. "അവൾക്കു മൂന്നു വയസ്സായിരുന്നു. ഒരുസമയം മൂന്നരയായിട്ടുണ്ടാവും. കൊഞ്ഞൽ വിട്ടിട്ടില്ല. 'ഏത്തൻ' എന്നാണ് വിളിച്ചിരുന്നത്. ഈ പരന്ന ലോകത്തിലേക്കു രണ്ടു പിഞ്ചുകാൽ പിച്ചവെച്ചുപോകുന്ന തോർത്തുനോക്ക്, വിശ്വം!... എവിടേക്കുപോയി? ഒരുപക്ഷേ വല്ല എച്ചിൽകുപ്പകളുടെ അടുത്തുവെച്ചു നായ്ക്കൾ കടിച്ചുകൊന്നിട്ടുണ്ടാവും. ഇളയ എല്ലുകളാണല്ലോ. വേഗം കടിപറ്റും. ഈ എനിക്കാണോ കടപ്പാട്? പറയ്. വിശ്വം! അടിയും ചവിട്ടും ഞാൻ കൊണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഒരു പിടി ചോറിനുവേണ്ടി. എനിക്കാണോ മനുഷ്യരോട് കടപ്പാട്? പറയ്..." അവൻ ഒന്നു നിർത്തി വിശ്വത്തിൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. വിശ്വത്തിൻറെ കണ്ണുകൾ ഭൂമിയിൽ സഞ്ചരിക്കുകയാണ്. ഭൂമി കുറേക്കൂടി തുടുത്തപോലെ അവന്നു തോന്നി.
"വിശ്വം!" രാരിച്ചൻ സ്നേഹിതൻറെ ചുമലിൽ പിടിച്ചു: "നീ പലപ്പോഴും ആലോചനയിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതായി ഞാൻ കാണാറുണ്ട്. കഴിഞ്ഞകാലം നിന്നെ വേവലാതിപ്പെടുത്തുകയാണ്. എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. ആരെങ്കിലും നിന്നെ ചതിച്ചിട്ടുണ്ടാവും അല്ലെങ്കിൽ ദ്രോഹിച്ചിട്ടുണ്ടാവാം. പക്ഷേ അതോർത്തിരുന്നതുകൊണ്ട് ആർക്കും ഒരു മെച്ചവും കിട്ടാൻ പോവുന്നില്ല. കഴിഞ്ഞതു കഴിഞ്ഞു. ഒരുപിടി മണ്ണ് അതിൻറെ മീതെ ഇട്. മരിക്കാൻ നാലുമുഴം കയറേ വേണ്ടൂ. ജീവിച്ചിരിക്കാൻ കുറെപാടുണ്ട്. പക്ഷേ ഇനി വരുന്ന മനുഷ്യരുടെ അമ്മയെങ്കിലും നിരത്തുവക്കത്തു കിടന്നു ചാവാതിരിക്കട്ടെ..."

വിശ്വനാഥൻ രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തേക്കു കണ്ണയച്ചു. ചൈതന്യപൂർണ്ണമായ ആ കണ്ണുകളിൽ മഹത്തായ ഒരു പ്രചോദനമുണ്ടായിരുന്നു. ആ ഇരുണ്ടുണങ്ങിയ മനുഷ്യൻ വളരെ സുന്ദരനായി വിശ്വത്തിന്നു തോന്നി.

"ഞാൻ എന്തു വേണം?" വിശ്വം ശാന്തനായി ചോദിച്ചു.

"എനിക്കുവേണ്ടി ഒന്നും ചെയ്യേണ്ടാ. ശരിയാണെന്നു തോന്നുന്നുവെങ്കിൽ പ്രവർത്തിക്ക്."

"ഡാൻസ് ചെയ്യാം."

"അതൊരു നിസ്സാരകാര്യം. അതിലും വലുതൊക്കെ നമുക്കു ചെയ്യാനുണ്ട്. കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിച്ചുവന്നാൽ ഒക്കെ തീർച്ചപ്പെടും."

"ശരി."

രണ്ടുപേരും മിണ്ടാതിരുന്നു. രണ്ടുപേരുടെയും ഹൃദയം നിറഞ്ഞിരുന്നു. നിറഞ്ഞാൽപ്പിന്നെ തുളുമ്പാൻ വയ്യല്ലോ. ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ രണ്ടു കണ്ണുകൾ അങ്ങോട്ടെത്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അവ രാധയുടേതാണ്.

പെട്ടെന്നു ചെരിവിൽനിന്ന്, ഒരു മനുഷ്യൻ മുന്നോട്ടു വന്നു. രാരിച്ചൻറെ ചുമലിൽ കൈവെച്ചു--ശക്തിമത്തായ കൈ. രാരിച്ചൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. സുലൈമാൻ!

"നിങ്ങളെവിടുന്നു വരുന്നു?" രാരിച്ചൻ ചോദിച്ചു.

"ഇവിടെത്തന്നെ ഉണ്ടായിരുന്നു. ഞാൻ എല്ലാം കേൾക്കുകയും ചെയ്തു. നീ ഒരു വല്ലാത്ത കുട്ടിയാണു മോനേ. ഞാൻ ഇത്രയൊന്നും ധരിച്ചിട്ടില്ല. പക്ഷേ, നീ വിചാരിക്കുന്നതുപോലെയെല്ലാം വിശ്വത്തിനെ ആക്കിത്തീർക്കാൻ കഴിയ്യോ?"

"നിങ്ങൾ തടുക്കുമെന്നാണോ?"

"ഇല്ല." സുലൈമാൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഞാൻ ആരെയും തടുക്കില്ല. എന്നെത്തന്നെ തടുക്കാൻ പോരാത്തവനാണ് ഞാൻ. അതു പോട്ടെ. ദൈവത്തിൻറെ ഇച്ഛയെന്തോ, അതു നടക്കും."

"ദൈവം ഉണ്ടോ സുലൈമാനിക്കാ?"

"ഉണ്ട്; വല്ലാതെ ഉണ്ട്, രാരിച്ചാ."

"ഉണ്ടെങ്കിൽ അയാളൊരു ദുഷ്ടനാണ്, സുലൈമാനിക്കാ."

"എന്തോ! ദൈവത്തെ വിചാരണചെയ്യാൻ എനിക്കു കഴിവില്ല. ദൈവം ഓരോ നിമിഷത്തിലും എൻറെ മുമ്പിലൂടെ നടന്നുപോകുന്നതു ഞാൻ കാണുന്നുണ്ട്, രാരിച്ചാ. പല രൂപത്തിലാണെന്നേയുള്ളൂ."

"അതു മായക്കാഴ്ചയാണ്, സുലൈമാനിക്കാ."

"ഞാൻ തർക്കിക്കാനില്ല, രാരിച്ചാ."

"നിങ്ങളെന്തേ, വിശ്വം ഞാൻ പറഞ്ഞമാതിരി ആവില്ലെന്നു പറയാൻ?"

“നൂറു മനുഷ്യർ നൂറുവിധമല്ലേ? അതുകൊണ്ട് അതു പോട്ടെ. നിങ്ങടെ ഡാൻസ് എന്നാ?”
“വാക്കു കൊടുത്തോ?”
“ഉവ്വ്.”
“അഞ്ചാംനാള്.”
“എന്നാൽ വേണ്ട ഏർപ്പാടു വേഗം ചെയ്യണം. ആ പെൺകുട്ടിയെ നല്ല വണ്ണം പഠിപ്പിക്കുകതന്നെ വേണം. വഷളാവരുതല്ലോ എന്താ, വിശ്വം?”
“പഠിപ്പിക്കാം.”
രാരിച്ചൻ പിന്നെയും സ്വല്പനേരം സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന് എഴുന്നേറ്റ് പോയി. പോകുമ്പോൾ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു വിളിച്ചുപറഞ്ഞു:
“വിശ്വം ഇതു കഴിഞ്ഞിട്ടാവാം, ആകാശത്തുന്നിന്നു തവളയെ പിടിച്ചുവിഴുങ്ങല്. വേഗം നോക്ക്.”
അവൻറെ പൊട്ടിച്ചിരി അകന്നകന്നുപോയി.
“ഉരുക്കുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ കുട്ടി!” സുലൈമാൻ വിശ്വത്തോടെന്നതിലധികം തന്നോടായിട്ടുതന്നെയാണ് പറഞ്ഞത്. അയാൾ വിശ്വത്തിൻറെ മുമ്പിൽ സ്വല്പനേരം ലാത്തി. കുറെ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ പെട്ടെന്നു തിരിഞ്ഞു നിന്നു വിളിച്ചു: “വിശ്വം!”
“ഓ.” അവൻ തലയുയർത്തി നോക്കി.
“നീ....”
“ഞാൻ?”
“നീ ഒരു പട്ടുമുളയല്ല, വളരെ വല്യൊരു തറവാട്ടിലെ നല്ലൊരമ്മയുടെ മകനാണ്.”
“ഉ–ം.”
തനിക്കതൊരു പ്രശ്നമല്ലെന്നമട്ടിൽ വിശ്വം ഒന്നു മൂളി. എന്നിട്ട്, അവിടെനിന്ന് എഴുന്നേറ്റുപോകാൻ പുറപ്പെട്ടു. അപ്പോൾ സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു:
“നീ പോവ്വാണോ?”
“എന്താണ് വേണ്ടത്?”
“ഒന്നുമില്ല, പിന്നെ.... ആ! നിന്നോടു മുതലാളിയുടെ ഭാര്യ അവിടെ ചെല്ലാൻ പറഞ്ഞു.”
“ശാന്തയോ?”
“ഉ–ം.”
“ഇന്നു സൗകര്യപ്പെടില്ല.”
“ഇന്നുതന്നെ ചെല്ലണമെന്നു പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.”
വിശ്വം ഒന്നു മൂളി, അവിടെനിന്നു പോയി. എങ്കിലും ശാന്തയുടെ ക്ഷണം അയാളെ വീണ്ടും ക്ഷുഭിതനാക്കിത്തീർത്തു. എന്തിനാണ് അവൾ ഈ

സന്ദർഭത്തിൽ വിളിച്ചത്? രണ്ടു ദിവസമേ ആയുള്ളൂ താൻ അവിടെ പോയിട്ട്. ഇതു വലിയൊരു സ്വൈരക്കേടുതന്നെ. "ഞാനിനി അങ്ങോട്ടു കടക്കില്ല––" അയാളുറപ്പിച്ചു. പക്ഷേ, അടുത്തനിമിഷത്തിൽ ഇങ്ങനെ ഒരു ചോദ്യം മനസ്സിൽ പൊന്തി: 'ഞാൻ എന്തിനു ഭയപ്പെട്ടോടുന്നു? എന്തായാലും ഞാനതു നേരിടുകയാണല്ലോ വേണ്ടത്. അല്ലെങ്കിൽ എന്തു നേരിടാൻ? അവളുടെയും എൻറെയും വഴി രണ്ടാണ്. ഞാൻ പോവുകതന്നെയാണ് വേണ്ടത്. ഉറപ്പുള്ള ഒരു നട്ടെല്ല് എനിക്കുണ്ടെന്നു ഞാൻ കാട്ടിക്കൊടുക്കും....'

അവൻ ഷർട്ടു മാറ്റി. മുടി ചീകി, പുറത്തേക്കു കടക്കാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ അകത്തുനിന്നു രാധ വിളിച്ചുചോദിച്ചു:

"ഇന്നു വരില്ലേ?"

"വരും."

അയാൾ പടിയിറങ്ങിപ്പോകുന്നതു നോക്കിനിന്നിട്ടു സുലൈമാൻ ഒന്നു നെടുവീർപ്പെട്ടു.

ആകാശം വീണ്ടും ഇരുളുകയാണ്. മേഘമാലകൾ അടിഞ്ഞുകൂടുന്നു. മഴ പെയ്തേക്കാം. ഒരു നേർത്ത കാറ്റ് ഇലപ്പഴുതുകളിൽ ചൂളംവിളിച്ചു ചുറ്റിപ്പറ്റി നടക്കുകയാണ്. വിശ്വം തിരക്കിട്ടു നടന്നു.

ശാന്ത, അവനെ പ്രതീക്ഷിച്ചിട്ടെന്നപോലെ, ഉമ്മറത്തുണ്ടും ചാരിനില്ക്കുക യാണ്.

"ഇന്നു വരില്ലായിരിക്ക്യോ എന്നു വിചാരിച്ചു. വരൂ."

അവൾ വീട്ടിന്നുള്ളിലേക്കു വഴി കാട്ടി. ഇരുന്നുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ ചോദിച്ചു:

"മിസ്റ്റർ കാർത്തികേയനെവിടെ?"

"നാട്ടിൽ പോയിരിക്കുന്നു."

"ഉം?"

"അച്ഛനു സുഖക്കേടു വീണ്ടും ജാസ്തിയായിരിക്കുന്നുവത്രേ."

"എന്നിട്ടു നിങ്ങൾ പോയില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"അതെന്തേ?"

അവൾ മധുരമായി ഒന്നു പുഞ്ചിരിതൂകി. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"എങ്കിൽ വിശ്വം ഇന്നിവിടെ വന്ന് എന്നെ കാണാതെ മടങ്ങിപ്പോകേണ്ടി വരികയില്ലായിരുന്നോ?"

"അതൊരു വലിയ കാര്യമല്ലല്ലോ?"

"വലിയ കാര്യമല്ലേ?" അവളുടെ ചിരി പതഞ്ഞുപൊന്തുന്നതായിരുന്നു. വിശ്വം നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. ആർത്തിപിടിച്ച പുലി തൻറെ ഭക്ഷണം കണ്ടെത്തിയപോലെ, അവൾ വിശ്വനാഥനെ നോക്കി! പതുക്കെ

അയാളുടെ സമീപത്തേക്കു നീങ്ങി. അയാളുടെ അടുത്തു സോഫായിൽ ഇരുന്നിട്ടു വിളിച്ചു:

"വിശ്വം..."

"ഉം?"

"വിശ്വത്തിന് എന്നെ മനസ്സിലാവുന്നില്ലേ?"

"നമുക്ക് രണ്ടുപേർക്കും പരസ്പരം മനസ്സിലായില്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ആർക്ക് ആരെയാണ് മനസ്സിലാവുക?"

"എന്നിട്ടും..." അവൾ നിർത്തിക്കളഞ്ഞു.

"മുഴുവൻ പറയൂ."

"വിശ്വത്തിന്ന് എന്നോടു വെറുപ്പാണല്ലോ."

"എനിക്കു വെറുപ്പില്ല."

"സ്നേഹവുമില്ല."

"എനിക്കു നിങ്ങളെ ഇഷ്ടമാണ്."

"നേരോ?" അവൾ ചാടിയെഴുന്നേറ്റു വിശ്വത്തിൻറെ കൈ കടന്നുപിടിച്ചു. "നേരാണോ വിശ്വം? എന്നിട്ടെന്തുകൊണ്ട് ഇതേവരെ അതു പറഞ്ഞില്ല? എനിക്കറിയാം, വിശ്വത്തിന് എന്നെ മറക്കാൻ കഴിയില്ലെന്ന്. എനിക്കു വിശ്വത്തെ മറക്കാൻ കഴിയില്ല, തീർച്ച. നാം അത്ര അടുത്തവരാണ്, വിശ്വം; അത്ര പരസ്പരം കണ്ടവരാണ്; നാം ഒന്നാണ് വിശ്വം..."

വിശ്വം അല്പം നീങ്ങിയിരുന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "നാം പരസ്പരം അറിഞ്ഞവരാണ്. പക്ഷേ ഒന്നല്ല, ഒന്നാകാനും വയ്യ."

"ഓ, കഴിഞ്ഞ കാലങ്ങൾ! അതു മറക്കൂ, വിശ്വം. നാം ഒന്നാണ്. ഒന്ന്, ഒരേ ഒന്ന്...." ഒരു ഭ്രാന്തുപോലെ അവൾ ആവർത്തിച്ചാവർത്തിച്ചു പറഞ്ഞു.

"ശാന്തേ, നിങ്ങൾ നിങ്ങളെത്തന്നെ മറന്നുപോകുന്നു."

"ഉവ്വ്, വിശ്വം. വിശ്വത്തിൻറെ മുമ്പിൽ എനിക്ക് എന്നെ ഓർത്തുകൊണ്ടിരിക്കാൻ വയ്യാ. ഞാൻ വിശ്വത്തെപ്പറ്റി, വിശ്വത്തെപ്പറ്റിമാത്രമാണ് ഓർക്കുന്നത്."

"മറ്റു ചിലതുകൂടി ഓർക്കാൻ കടപ്പെട്ടവരാണ് നിങ്ങൾ. അതു മറക്കാതെ."

"ഇല്ല, വിശ്വത്തോടുള്ളതിൽക്കവിഞ്ഞൊരു കടപ്പാട് ഈ ലോകത്തിൽ എനിക്കൊന്നിനോടുമില്ല. ഞാൻ ചെയ്ത തെറ്റുകൾ ക്ഷമിക്കൂ, എന്നെ മനസ്സിലാക്കൂ!" അവൾ അയാളുടെ കൈപ്പടം ഞെരിച്ചു.

വിശ്വനാഥൻ കൈപ്പടം വലിച്ചെടുത്തുകൊണ്ടെഴുന്നേറ്റു നിന്നു: "ശാന്തേ, ക്ഷമിക്കണം. ഞാൻ...."

"എന്നോടൊന്നും പറയേണ്ടാ. എനിക്കറിയാം."

"ഭ്രാന്തു പറയരുത്. നിങ്ങൾക്കൊരു ഭർത്താവുണ്ട്."

"ഓ! പഴയ കഥകൾ കളയൂ."

"അതു പുതിയ കഥയാണ്. അദ്ദേഹം നിങ്ങളുടെ കൂടെയുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തെ മാനംകെടുത്താതിരിക്കു."

"ആ ശവത്തിൻറെ കഥ--"

"ഞാൻ പോവുന്നു."

"വിശ്വം പോവരുത്."

"ഞാൻ പോകുന്നു. ഞാൻ മൃഗമല്ല. നിങ്ങൾക്കാകെ സമനില തെറ്റിയിരിക്കുന്നു."

"ഉവ്വ്, തെറ്റിയിരിക്കുന്നു. അതിനുത്തരവാദി വിശ്വമാണ്. നോക്കൂ, വിശ്വം," അവൾ ഒന്നു നിവർന്നുനിന്നു: "എന്നെ നോക്കൂ; നിങ്ങൾക്കെന്നെ കാലുകൊണ്ടു തട്ടിയെറിഞ്ഞുപോകാൻ കഴിയുന്നുണ്ടോ? ഇങ്ങോട്ടു നോക്കൂ, ഞാൻ മനുഷ്യ ീയാണ്. എനിക്ക് എൻറെ ആശയും അഭിലാഷങ്ങളുമുണ്ട്. അതോർക്കൂ. വരൂ, ഇരിക്കൂ."

"ഞാൻ പോകുന്നു."

"നിങ്ങൾക്കു പോവാൻ കഴിയില്ല. എൻറെ ഈ കണ്ണിലേക്ക്, ഈ കവിളു കളിലേക്ക്, ഈ കൈത്തണ്ടയിലേക്കു നോക്കിയിട്ടു നിങ്ങൾക്കു പോവാൻ സാധിക്കില്ല; ഇരിക്കൂ അവിടെ."

ഇരിക്കാൻ അയാളുടെ കാലുകൾ മടങ്ങിപ്പോയി. പക്ഷേ, അയാൾ എങ്ങനെയോ നിയന്ത്രിച്ചുകൊണ്ടുനിന്നു.

"നിങ്ങൾക്ക് എൻറെ പേരിൽ ആശയുണ്ട്. എന്തിനതു മറച്ചുപിടിക്കുന്നു?"

ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല."

"ഉണ്ട്. ഈ കണ്ണും, ഈ മുഖവും, നിങ്ങളാകെത്തന്നെ അതു വിളിച്ചു പറയുന്നുണ്ടല്ലോ. എന്നിട്ടും--"

"ഞാൻ പോകുന്നു. എനിക്കിനി ഇവിടെ നിന്നുകൂടാ." അയാൾ രണ്ടടി വെച്ചു സ്വല്പം നിന്നു.

"നില്ക്കൂ!" ശാന്ത ശാസിച്ചു. അയാൾ മറുപടി പറയാതെ പുറത്തേക്കിറങ്ങി ഓടി. ഭൂമി മാത്രമല്ല, ലോകമാകെ തുടുത്തിരിക്കുന്നു. ശാന്ത അയാൾ പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു. അവളുടെ മാർത്തടം ഉയരുകയും താഴുകയുമായിരുന്നു. ഇറുമ്പുന്ന പല്ലിന്നിടയിലൂടെ അവൾ ഈ വാക്കു തുപ്പി:

"ശവം!"

നീഗ്രോ ചുമരിൽനിന്ന് അലറുകയായിരുന്നു.

ആറ്

രാധയും കുഞ്ഞിരാമനും പരസ്പരം നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു. ഒരക്ഷരം സംസാരിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. വാക്കുകൾ തൊണ്ടയിൽനിന്നു കുത്തി മടങ്ങിപ്പോകുന്നു. രാധ പലതും പറയാൻ വിചാരിച്ചുറച്ചിരുന്നു. പത്തു ദിവസമായി അതുതന്നെയായിരുന്നു അവൾ ചിന്തിച്ചിരുന്നത്. വീട്ടിലായാലും കമ്പനിയിലായാലും അവളുടെ ചിന്ത കുഞ്ഞിരാമനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്മരണകളിൽ പാറിക്കളിക്കുകയാണ്. യന്ത്രങ്ങൾ ബർ..... എന്നു തിരിഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ, തുന്നൽമിഷ്യൻറെ ടക്ടക് ശബ്ദം അനവരതം ചെവിയടപ്പിക്കുമ്പോൾ, കത്രികകൾ ക്ലിക് ക്ലിക് എന്ന് ഇടവിടാതെ ചിലയ് ക്കുമ്പോൾ, തോരാതെ സംസാരിക്കുന്ന വായകൾ ചുറ്റും നിന്നു പിറു പിറുക്കുമ്പോൾ, ആ പാവപ്പെട്ട ആത്മാവു തൻറെ നൂലും സൂചിയുമായി ഒരു മൂലയ്ക്കൽ മിണ്ടാതിരുന്നു. ബനിയനുകളിൽ പൊട്ടിപ്പോയ ഇഴകൾ കൂട്ടിച്ചേർക്കുകയാണ് അവളുടെ പണി. അവളുടെ ഹൃദയവും പൊട്ടിപ്പോയ ഇഴകൾ കൂട്ടിച്ചേർക്കുകയാണ്. പലതും അവൾക്കു പറയാനുണ്ട്; പലതും കേൾക്കാനുമുണ്ട്. എന്നിട്ടു കുഞ്ഞിരാമൻ മുമ്പിൽ വന്നുനിന്നപ്പോൾ ഒന്നും പറയാൻ കഴിയുന്നില്ല.

ജയിലിൻറെ ഇരുളടഞ്ഞ അന്തരീക്ഷത്തിൽ കുഞ്ഞിരാമൻറെ ഹൃദയത്തിലും നിറകതിർ പൊഴിച്ചിരുന്നതു രാധയെക്കുറിച്ചുള്ള സ്മരണയായിരുന്നു. അവൻ കല്പിച്ചുകൂട്ടി സ്മരിക്കുകയായിരുന്നില്ല. കൂടുതൽ ഭൗതി കവും വസ്തുനിഷ്ഠവുമായ കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുവാനാണ് ബുദ്ധി ഉപദേശിച്ചത്. ആ ഉപദേശം ശരിയാണെന്നും അവനു തോന്നി. ജയിലിൽവെച്ച് അവന് എമ്പാടും കാര്യങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സ്ഥിരമായ ഒരു പഠനക്രമംതന്നെ നടന്നിരുന്നു. പിള്ളയെയും നമ്പ്യാരെയും മറ്റൊരു ജയിലിലേക്കു കൊണ്ടുപോയിരുന്നില്ലെങ്കിൽ ഇതിലധികം സൗകര്യം കിട്ടുമായിരുന്നു. പക്ഷേ, പുതിയ രാ ീയ പ്രവർത്തകർ അവിടെ വന്നുചേർന്നിട്ടുണ്ട്. അവർ തങ്ങളുടെ തത്ത്വസംഹിതയുടെ കരുക്കളിലേക്ക് ആത്മാക്കളെ ഉരുക്കിവീഴ്ത്താൻ യത്നിക്കുന്നുമുണ്ടായിരുന്നു. എന്തിന്ന് അവരെല്ലാം ജയിലിൽ വന്നു എന്നൊരു ചോദ്യം അവർ, ചൂണ്ടൽക്കൊളുത്തുപോലെ, ആദ്യം വലിച്ചെറിയുകയാണ്. സ്വന്തം താത്പര്യത്തിൻറെ ഇര; അവിടെയുള്ള എല്ലാ ജീവികളും അതു കൊത്തിവിഴുങ്ങും. പിന്നെ പിടച്ചിലായി. അതിന്നിടയിൽ പുതുതായ പല അറിവുകളും എറിഞ്ഞുകൊടുക്കുകയായി. ധാരാളം ഇരവിഴുങ്ങിയ ഒരു യുവാവാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ. ഇന്നവനു ചില കാര്യങ്ങൾ തികച്ചും വ്യക്തമാണ്. ഈ ലോകത്തിൽ രണ്ടു വർഗ്ഗങ്ങളുണ്ട്––ഉള്ളവനും ഇല്ലാത്തവനും. ഇവർത

മ്മിൽ ഒരുകാലത്തും യോജിക്കുകയില്ല. ഉള്ളവർ ഉള്ളവരാകുന്നത് ഇല്ലാത്തവരെ ചൂഷണം ചെയ്തിട്ടാണ്. സമുദായത്തിലെ എല്ലാ ശക്തിയും ഉള്ളവരുടെ കൈയിലാണ്. ആ വർഗ്ഗത്തെ ഇല്ലായ്മചെയ്താൽ മാത്രമേ ഇല്ലാത്തവർക്കു സുന്ദരമായ ഒരു ഭാവി സൃഷ്ടിക്കുവാൻ സാധിക്കുകയുള്ളൂ. ഒറ്റയ്ക്കൊറ്റയ്ക്ക് ആർക്കും ശക്തിയൊന്നുമില്ല. സംഘടിക്കുക, തങ്ങളിൽ അന്തർലീനമായ ശക്തിയെ ആളിക്കത്തിക്കുക--അതാണ് എതിർശക്തികളെ ചാമ്പലാക്കാനുള്ള മാർഗ്ഗം. ഈ വിദ്യാഭ്യാസം അവൻറെ ആത്മാവിനെ പരുഷവും തീക്ഷ്ണവുമാക്കിത്തീർക്കുകയായിരുന്നു. തനിക്കും തൻറെ വർഗ്ഗത്തിന്നും ചുറ്റും ശത്രുക്കളുടെ ഒരു വലയമുണ്ട്. ആയിരം കൈകളോട്ടുകൂടിയ ആ നീരാളി സമുദായമദ്ധ്യത്തിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുകയാണ്. ഏതു നിമിഷത്തിലും അതിൻറെ കൈകൾ നീളാം. മനുഷ്യാത്മാക്കളുടെ ചോര ഊറ്റിക്കുടിക്കാം. ആ കൈകൾ വെട്ടിയെറിയണം. എന്നാലേ തനിക്കും തൻറെ വർഗ്ഗത്തിന്നും രക്ഷയുള്ളൂ. ഈ തത്ത്വശാസ് ത്രം സ്വാനുഭവങ്ങളുമായി അത്രമേൽ പൊരുത്തപ്പെടുന്നതാണ്. എന്തുകൊണ്ട് അവനും കുടുംബവും പുറന്തള്ളപ്പെട്ടു? എന്തുകൊണ്ട് അവർ കഷ്ടപ്പെടുന്നു? എല്ലാം സമുദായനിയമത്തിൻറെ പ്രത്യാഘാതങ്ങ ളാണ്. ഇങ്ങനെ എത്രയെത്ര മനുഷ്യരുണ്ട്! തൻറെ അനുഭവം ഒറ്റപ്പെട്ടതല്ല. ഇത്തരം ലൈസൻസില്ലാത്ത മനുഷ്യർ നാട്ടുനീളെ ഉണ്ട്. ഇവർക്കൊരു രക്ഷാമാർഗ്ഗം? സംഘടിക്കുക, സമരം ചെയ്യുക എന്ന മുദ്രാവാക്യം ചെവിയിൽക്കിടന്നു മുഴങ്ങി. കാലിലെ ചങ്ങലകളൊഴികെ നഷ്ടപ്പെടാൻ ഒന്നുമില്ലാത്ത വർഗ്ഗമാണ്. കിട്ടുവാൻ ഒരു ലോകം മുഴുവനും; അതേ, ഒരു ലോകം മുഴുവനും! ആ ആലോചന രസകരമായിരുന്നു. ഇല്ലാത്തവരുടേതായ ഒരു ലോകം. അപ്പോൾ അവരും ഉള്ളവരാകുന്നു അവർക്കും അധി കാരങ്ങളുണ്ടാകുന്നു. എന്നല്ല, എല്ലാ അധികാരങ്ങളും അവർക്കാണ്. തൊഴിലില്ലാതെ തിരിയുന്ന പുരുഷന്മാരും ീകളുമുണ്ടാവില്ല. വിദ്യാ ഭ്യാസമില്ലാത്ത കുട്ടികളുണ്ടാവില്ല. രക്ഷിക്കപ്പെടാത്ത ശിശുക്കളുണ്ടാവില്ല. ഫാക്ടറികൾക്കടുത്തായുണ്ടാകുന്ന ശിശുശുശ്രൂഷാകേന്ദ്രത്തിൽ മുലക്കുപ്പിയും വായിൽവെച്ചു കിടന്നുറങ്ങുന്ന ആയിരമായിരം കുട്ടികളുടെ ചിത്രം അവൻറെ മുമ്പിലൂടെ കടന്നുപോയി. എന്താഹ്ലാദകരമായ കാഴ്ച! സ്നേഹാത്മകമായ ഈ ആലോചന അവൻറെ വിദ്വേഷത്തിന്നു മൂർച്ചകൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നു. കണിശമായി വെറുക്കുന്നവനേ കണിശമായി സ്നേ ഹിക്കാൻ കഴിയൂ എന്നാണ് അവൻ പഠിച്ചിട്ടുള്ളത്. വെറുപ്പു സ്നേഹത്തിലേക്കുള്ള കുറുക്കുവഴിയാണ്. അമർന്നു സ്നേഹിക്കേണ്ടവർ അധികമ ധികം വിദ്വേഷം കൊള്ളണം.

കുഞ്ഞിരാമനെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം വിദ്വേഷം മൂർച്ചകൂടിക്കൊണ്ടുവരിക യായിരുന്നു. ഒരു കാറിൻറെ ഹോറൺ, ഒരു യന്ത്രത്തിൻറെ ശബ്ദം, ഒരു ബൂട്ട്സിട്ട കാല് എന്തും അവൻറെ വിദ്വേഷത്തെ ആളിക്കത്തിച്ചു. എല്ലാം തന്നെയും തൻറെ വർഗ്ഗത്തെയും ചതിക്കുവാൻവേണ്ടി നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടവയാണ്. ഒരു സർപ്പസത്രത്തിന്നുള്ള യാഗാഗ്നി അവൻ മനസ്സിൽ വളർത്തിക്കൊണ്ടുവരികയായിരുന്നു.

ഇതിന്നെല്ലാം ഇടയിലും സ്നേഹാർദ്രമായ ഒരു മനുഷ്യശബ്ദം അവൻറെ ആത്മാവിൽ പ്രതിധ്വനിച്ചു. പുകയുന്ന തലച്ചോറുകൊണ്ട് ഉറക്കം വരാത്ത രാത്രിയുടെ മധ്യയാമത്തിൽ അടുത്തും അകന്നും നീങ്ങുന്ന കാവല്ക്കാരുടെ കാലടിശബ്ദം കേട്ടുകൊണ്ടു കിടക്കുമ്പോൾ, വിദൂരതയിൽനിന്നെന്നോണം എത്തുന്ന മണിനാദം, ഒരു വിലാപഗാനംപോലെ, ആത്മാവിലേക്കിഴഞ്ഞു വന്നേറുമ്പോൾ, ഹൃദയത്തിൻറെ അഗാധതയിൽനിന്ന് ആ ശബ്ദം ഉയരും: 'എന്നെ മറന്നോ?' 'ഇല്ല, ഒരിക്കലുമില്ല' എന്ന് അവനു വിളിച്ചുപറയാൻ തോന്നും. പക്ഷേ, ആരോട്? ചുറ്റും ഇരുട്ടാണ്, ശൂന്യതയാണ്. തടവുകാരുടെ കൂർക്കംവലിമാത്രം ആ ശൂന്യതയെ ഊർന്നുമു റിക്കുന്നുണ്ട്. ആ സന്ദർഭത്തിൽ, താൻ എത്രയോ കാലമായി ഒരു ഗുഹയ്ക്കുള്ളിൽ അടച്ചുപൂട്ടപ്പെട്ടിരിക്കയാണെന്നു തോന്നും. ദിവസങ്ങൾ കൊഴിഞ്ഞുവീഴുകയാണ്. അവ ഒരിക്കലും തിരിച്ചുവരില്ല. യൗവനം ചോർന്നു ചോർന്നു പോകുന്നു. ഏറ്റവും ചലനാത്മകമായ ജീവിതകാലഘട്ടം നിശ്ചലതയിൽ തളച്ചിടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. 'ഇതൊക്കെ എന്തിന്നുവേണ്ടി' എന്നു പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചുപോകും. പക്ഷേ, ദീർഘനേരത്തേക്ക് ആ വിമ്മിട്ടം നില്ക്കുകയില്ല. ഒരു കാവല്ക്കാരൻറെ ശബ്ദം. സഹയാത്രികനായ ഒരു തടവുകാരൻറെ ഉറക്കപ്പിച്ച്. മറ്റൊരാളുടെ രോദനം, ഇനിയൊരാളുടെ ആരോ ടെന്നില്ലാത്ത ആത്മകഥാകഥനം--ഇങ്ങനെ എന്തെങ്കിലും അയാളുടെ ചിന്തയെ ലോകത്തിലേക്കു നയിക്കും. അവധി തരാത്ത യജമാനനാണല്ലോ പ്രപഞ്ചം. ലോകമാകട്ടെ, വിദ്വേഷമാണ് ഉളവാക്കുന്നത്. ഓരോ രാത്രിയും അയാളുടെ ആത്മാവിനെ അണച്ചെടുക്കുകയായിരുന്നു. ഏതു മരത്തിൽ വെട്ടിയാലും അതിൻറെ വായ്ത്തല മടങ്ങിക്കൂടാ.

എന്നിട്ടും രാധയുടെ മുമ്പിലെത്തിയപ്പോൾ ആ വായ്ത്തല മടങ്ങി. പലതും പറയാനുണ്ടായിട്ടും ഒരക്ഷരം പുറപ്പെടുന്നില്ല. അവളുടെ കണ്ണു കൾ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുകയാണെന്ന്. അയാൾ കണ്ടു. സ്വന്തം കണ്ണുകളും നനയുന്നുണ്ട്. നിയന്ത്രിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. മുറുക്കിക്കെട്ടിയ കമ്പികളെല്ലാം അഴഞ്ഞഴഞ്ഞു പോകുന്നു. പ്രകൃതി മനുഷ്യൻറെ

ഇച്ഛാശക്തിയെ വെല്ലുവിളിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്. അയാൾ തളർന്നു; അവളും.

"രാധേ!"

"ഉം——?"

പിന്നെ കുറേ നേരം നിശ്ശബ്ദം. വിശ്വം ആ രംഗത്തുനിന്നു മാറി; ഗോപാലകൃഷ്ണനും. അവർ മുറ്റേത്തക്കിറങ്ങി. അവിടെ ഉലാത്തിക്കൊണ്ടിരുന്ന രാരിച്ചൻറെയും നാറാണപിള്ളയുടെയും കൂട്ടത്തിൽ ചേർന്നു. അവരും നിശ്ശബ്ദരാണ്.

"നന്നേ വിഷമിച്ചു, ഇല്ലേ?" കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു.

"ഇപ്പോ വിഷമം തീർന്നു." രാധ ഒരുവിധം പറഞ്ഞൊപ്പിച്ചു:

"വല്ലതും കഴിക്കണ്ടേ?"

ആ ചോദ്യം കുഞ്ഞിരാമൻ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല. ഒരമ്മയുടെ ഒച്ച കേൾക്കുന്നതുപോലെയാണ് അവന്നു തോന്നിയത്, അത് അന്തരീക്ഷത്തിന്നു ലാഘവമുണ്ടാക്കി. കുഞ്ഞിരാമന്നു തന്നെ വീണ്ടെടുക്കാൻ കഴിഞ്ഞു; അതോടെ ചറുപിറുന്നനെ സംസാരിക്കുവാനും. കുഞ്ഞിരാമൻ രാധയെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചു; രാധ കുഞ്ഞിരാമനെപ്പറ്റിയും. ജാലകത്തിലൂടെ കടന്നുവരുന്ന നനുത്ത കാറ്റു സൗരഭ്യമുൾക്കൊള്ളുന്നതായി രാധയ്ക്കു തോന്നി. ശ്രുതിയിൽ ലയിച്ച സംഗീതംപോലെ ഒരു സുഖം!

"ഞാൻ വിചാരിച്ചു, മറന്നേപോയെന്ന്." രാധ ഒരു പുഞ്ചിരിയോടെ പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ അതു വിചാരിച്ചില്ല, എന്നും വിചാരിക്കയുമില്ല." ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു, കുഞ്ഞിരാമൻ.

"എന്നൊക്കെ ഇപ്പോൾ പറയും."

"എപ്പോഴും പറയും."

"പക്ഷേ, മീറ്റിങ്ങും ജാഥയുമായിട്ടു നടക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ ഒക്കെ മറക്കീം ചെയ്യും."

"എന്നാണ് രാധയുടെ ധാരണ."

"ഞാൻ വെറുതെ ധരിച്ചതാണോ?"

"പറയുന്നതു കേട്ടാൽത്തോന്നും, എനിക്കിതിലൊന്നും ഒരു വിഷമവുമില്ലെന്ന്."

"എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞോ? ഏതായാലും ഇനി കുറെ വിശ്രമിക്കണം."

"ആര്? ഞാനോ?"

"പണിയെടുത്തവരല്ലേ വിശ്രമിക്കുക?"

"പണി തുടങ്ങിയിട്ടേയുള്ളു. പ്രവർത്തനം തുടങ്ങാൻ പോവുന്നേയുള്ളൂ."

"അപ്പോൾ, ഇനിയും ഓടിപ്പോവ്വാണോ?" വിഷാദപൂർവ്വമായിരുന്നു ആ ചോദ്യം.

"ഞാൻ എങ്ങോട്ടും പോവുന്നില്ല. എങ്ങോട്ടും ഓടിപ്പോയി ആർക്കും രക്ഷപ്പെടാനും സാധിക്കില്ല. ഈ രാജ്യത്തുതന്നെ നിന്നു പുലരണം. ഈ മണ്ണിൽത്തന്നെയാണ് നമ്മുടെ ജനനവും വളർച്ചയുമെല്ലാം. മണ്ണൊന്ന് ഉഴുതുമറിക്കണം എന്നു മാത്രം."

"എന്തു വേണമെങ്കിൽ ചെയ്തോളൂ. പക്ഷേ, ഇവിടെനിന്നു പോവാതിരുന്നാൽ മതി."

"രാധയും വരണം എന്നുകൂടി എനിക്കു പക്ഷമുണ്ട്."

"പിന്നെ ഞാൻ എവിടെ പോവാൻ?"

"എന്നാൽ മതി. എന്നാൽ എനിക്കിരട്ടി ശക്തിയുണ്ടാകും."

"അപ്പോ, ഞാനെന്താ ഗുസ്തിക്കാരനാ?"

"അതിലും വലുതായ ശക്തി നിനക്കുണ്ട്."

ഗൗരവപൂർണ്ണമായിരുന്നു കുഞ്ഞിരാമൻറെ വാക്ക്. അതു രാധയുടെ മനസ്സിൻറെ അടിവരെ കുളിർപ്പിക്കയും ചെയ്തു. അവളും ഉപയോഗമുള്ള ഒരു ജീവിയാണ്.

"ചൂടുവെള്ളമുണ്ട്, കുളിച്ചോളൂ. എന്നിട്ട് ഊണുകഴിക്കാം."

"മറ്റുള്ളവരൊക്കെ എവിടെപ്പോയി? കുഞ്ഞിരാമൻ ചുറ്റും നോക്കി. അവൻ നാറാണപിള്ളയെ വിളിച്ചു.

എല്ലാവരും ചേർന്നിരുന്ന് ഭക്ഷണം കഴിക്കുമ്പോഴാണ് സുലൈമാൻ അങ്ങോട്ടു കയറിവന്നത്. "അറിയില്ലേ, അനിയാ?" നാറാണപിള്ള ചോദിച്ചു. 'പിന്നെ' എന്നു കുഞ്ഞിരാമനും പറഞ്ഞു, സുലൈമാൻ തികച്ചും ഉന്മിഷിത വദനനായിരുന്നു. ചിങ്ങവെയിലിൽമുങ്ങി, കാറ്റിൽ കലമ്പലുണ്ടാക്കുന്ന, കതിർക്കനംവീണ നെല്പാടംപോലെയുണ്ടായിരുന്നു ആ മുഖം. അയാൾ കുഞ്ഞിരാമനോടു കുശലംചോദിച്ചു. ജയിലിലെ വിഷമങ്ങളപ്പറ്റി അന്വേഷിച്ചു. വിശ്വത്തിൻറെ മീശയെപ്പറ്റിയും രാധയുടെ നൃത്തത്തെപ്പറ്റിയുംഎന്തോ നേരമ്പോക്കു പറഞ്ഞു. മിണ്ടാതിരുന്ന് ഊണുകഴിക്കുന്ന ഗോപാല കൃഷണ്ൻ ഒരു പെൺകുട്ടിയാണെന്ന് അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. നാറാണ പിള്ള കൂടി ഒരു മീശവയ്ക്കേണ്ടതാണെന്നഭിപ്രായപ്പെടുകയും ചെയ്തു. "വയ്ക്കണമെന്നൊണ്ട്, പക്ഷേല്, എൻറെ മൊഖത്തിന്ന് രോമം നന്നെ കുറഞ്ഞൊരു പ്രകൃതമാ. മീശവെച്ചാൽ, അതേൽ നാരങ്ങ തറച്ചുനിർത്താൻ ഒക്കണ്ടായോ?" എല്ലാവരും ചിരിച്ചു. വിശ്വം സുലൈമാനെ അത്ഭുതത്തോടെ നോക്കുകയായിരുന്നു; രാധയും. ഇത്രയും ഉല്ലാസവാനായി ഒരിക്കലും അവർ അയാളെ കണ്ടിട്ടില്ല. 'കിഴവനു രസംപിടിച്ചിരിക്കുന്നു!' രാധ വിചാരിച്ചു. അതു സ്വാഭാവികമാണ്. ലോകം

മുഴുവൻ ഈ നിമിഷത്തിൽ ആഹ്ലാദിക്കേണ്ടതാണെന്ന അഭിപ്രായമായിരുന്നു അവൾക്ക്.

സുലൈമാൻറെ ഹൃദയത്തിൽ കുഞ്ഞിരാമൻ വരുന്നുവെന്നു കേട്ടപ്പോഴേ ഉത്സാഹം കയറിയിരിക്കുന്നു. തലേന്നാൾ രാത്രി അയാൾ ഖദീജയോടു പറഞ്ഞു:

“അവൻ വരുന്നു. അതു രക്ഷയായി.”

“ആര്?” കുറച്ചുകൂടി കറി ഒഴിച്ചുകൊടുത്തുകൊണ്ട് ഖദീജ ചോദിച്ചു.

“കുഞ്ഞിരാമൻ.”

“ബരുന്നുണ്ടോ? എന്നാല് ആകെയിനാല് അട്ടിമറിഞ്ഞു.”

“ഉം?”

“ഇപ്പോ തൊടങ്ങൂലേ പൊറസംഗ്ഗം കൊടിപിടുത്തും ജഹളീം! അടങ്ങിയിരിക്കാൻ അക്ക്യുന് കയ്യൂലാ. ബിസ്വത്തിനും അപ്പെങ്കുട്ടിക്കും പാടെ എടങ്ങ്റാ ഓൻ ബന്നാല്.”

“അതെന്തിരുത്താ ഉമ്മ? ഓല് ഒന്നിനും പൊഗ്ഗാതിരുന്നാൽപ്പോരേ?” വാതിലും ചാരിനിന്നു ഖദീജയുടെ മൂത്തമകൾ ചോദിച്ചു. ആ നവതരുണി തട്ടത്തിൻറെ തലപ്പ് തിരുപ്പിടിക്കുകയും ചെയ്തു.

“പക്ഷേങ്കില് ഇബര് നിക്കൂലല്ലോ, മേച്ചിപ്പൊറം കണ്ട പജ്ജിൻറെ ചേലിക്ക് ജഹളേലിക്ക് ഓട്ടൂലേ? കയ്യൂലാ. ഇഞ്ഞി ഇബടെ കുലുമാലൊന്നുംബേണ്ടാ. ഇങ്ങള് ബിസ്വത്തിനോടൊന്നു പറയിൻ.”

“കുഞ്ഞിരാമൻ വന്നാൽ വിശ്വത്തിൻറെ ഭാരമൊഴിഞ്ഞു. ആ പെൺകുട്ടിയെ ഏല്പിച്ചുകൊടുത്താൽ അവനു വല്ല ജോലിക്കും നോക്കാം.”

“ഇപ്പണി നന്ന്. പിന്നെ ഒരു കല്യാണം കയിച്ചണം. ഏത്? അപ്പോപ്പിന്നെ അപ്പെണ്ണിൻറെ മൊഞ്ചും മോറും നോക്കി അങ്ങനെ നടന്നോളും.” അവർ ഒന്നു നിർത്തിയിട്ട്, “ആങ്കുട്ട്യോളുടെ തരം അതല്ലേ?” എന്നൊരു ലോകതത്ത്വവും കൂട്ടിച്ചേർത്തു.

സംഭാഷണം ഈ വഴിക്കു തിരിഞ്ഞപ്പോൾ, മകൾ വാതിൽക്കൽനിന്നു പോയി. അവൾ അടുത്ത മുറിയിൽ ചെന്നു ചെവിയോർത്തുനിന്നു.

‘ആട്ടെ, ആലോചിക്കണം.’ എന്നു സുലൈമാനും പറഞ്ഞു. അങ്ങനെ, വിശ്വം അഭിവൃദ്ധികരമായ ഒരു പതനത്തിലേക്കു നീങ്ങുകയാണെന്ന വിശ്വാസമായിരുന്നു ആ മനുഷ്യനെ ആഹ്ലാദിപ്പിച്ചിരുന്നത്. “അവനെ നല്ലൊരു പതനത്തിലാക്കാതെ പറ്റില്ല...” അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പിറുപിറുത്തു. രണ്ടു ദിവസമായി ഈ ആലോചനയായിരുന്നു സുലൈമാൻറെ ഉള്ളിൽ കടന്നുതിരിഞ്ഞിരുന്നത്. ആഹ്ലാദകരമായ ഈ വിചാരങ്ങൾക്കിടയിലും ഒരു നേർത്ത ശബ്ദം ഉള്ളിൽനിന്നു പൊങ്ങിവന്നിരുന്നു. ‘എന്നിട്ട്.... ഞാൻ എന്താവും?...’ അപ്പോൾത്തന്നെ ആ വിചാരത്തെ

ആട്ടിപ്പായിക്കാനും അയാൾ മടിച്ചില്ല, 'ദൈവം എനിക്കൊരവസരം തന്നതാണ്.'

പക്ഷേ കുഞ്ഞിരാമൻ വന്നെത്തിയതിലുള്ള സന്തോഷമായിട്ടാണ് വിശ്വവും രാധയും അതു വ്യാഖ്യാനിച്ചത്. 'എന്തൊരു കൂറുള്ള മനുഷ്യൻ!' എന്നു രാധ കരുതുകയും ചെയ്തു.

ഊണു കഴിഞ്ഞിട്ടും അവർ വളരെ നേരം സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഒടുവിൽ സുലൈമാൻ മുട്ടിച്ചെരുപ്പിലേക്കു കാൽ തിരുകിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ഞാൻ വരട്ടെ, നാളെ കാണാം."

ആ മുട്ടിച്ചെരുപ്പിൻറെ ശബ്ദം അകന്നകന്നുപോയപ്പോൾ രാധ പറഞ്ഞു:

"കൂറുള്ള ഒരു മനുഷ്യനാണ്."

"എന്നാലും സൂക്ഷിക്കണം." കുഞ്ഞിരാമനാണ് പറഞ്ഞത്.

"എന്തുകൊണ്ട്?" വിശ്വം തലപൊക്കി ചോദിച്ചു.

"അയാൾ ഇവിടെയുള്ള മുതലാളിമാരുമായെല്ലാം ബന്ധപ്പെട്ടവനാണ്."

"തൊഴിൽചെയ്യുന്നവനെല്ലാം മുതലാളിയുമായി ബന്ധമില്ല്യോ, അനിയാ?" നാറാണപിള്ളയുടെ സംശയം.

"അതുപോലെയല്ല, ഇത്, നമ്മുടെ പ്രവർത്തനങ്ങൾ മുമ്പോട്ടു പോകുമ്പോൾ നാം സൂക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നത് നന്ന്."

"അപ്പറഞ്ഞതു ശരിയാണ്," രാരിച്ചൻ ഉടനെ പറഞ്ഞു: "ദയയുള്ള മനുഷ്യരെല്ലാം നീതിബോധമുള്ളവരായിക്കൊള്ളണമെന്നില്ല."

"പക്ഷേ, അയാൾ ശ്രേഷ്ഠനാണ്." വിശ്വം തീർത്തുപറഞ്ഞു.

"സ്വന്തം വർഗ്ഗത്തിൻറെ താത്പര്യംവിട്ട് ഒരു ശ്രേഷ്ഠതയില്ല, വിശ്വം. അതു മനസ്സിലാക്ക്." കുഞ്ഞിരാമൻ അതും പറഞ്ഞു കിടന്നു. വിശ്വത്തിന്നു വിശ്വാസമായില്ല. എങ്കിലും വാദപ്രതിവാദത്തിന്ന് ഒരുക്കവുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. നാറാണപിള്ളയുടെയും നില അതായിരുന്നു. രാധ ഒന്നും മിണ്ടാതെ അകത്തുപോയി വാതിലടച്ചു കിടന്നു.

ഉറക്കംവരാത്ത ഒരു രാത്രിയായിരുന്നു അവൾക്ക്. പിറ്റേന്നു കാലത്തെഴുന്നേറ്റു കുഞ്ഞിരാമനും രാരിച്ചനുംകൂടി പുറത്തേക്കു പോയി.

"എങ്ങോട്ടു പോകുന്നു?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.

"ഒരാളെ കാണാനുണ്ട്. വേഗം വരാം." എന്നുമാത്രം പറഞ്ഞ് അവർ ഇറങ്ങി നടന്നു. നാറാണപിള്ള ആ പോക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"പിന്നെയും അപകടത്തിലേക്കല്ല്യോ ഗതി!"

"എന്താണ് കാര്യം?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.

"അവൻ ഈ ഗതി വിടുകേലാ. ഈ പെണ്ണു കഷ്ടത്തിലുമാകും."

“ഉ–ം.” വിശ്വം ഒന്നു മൂളുക മാത്രമാണ് ചെയ്തത്.

“ഞാൻ ഇറങ്ങട്ടെ. ഡാൻസിന്നു വരാം.” പിള്ള നടന്നു.

വിശ്വം എന്തൊക്കെയോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. രാധയ്ക്ക് അടുക്കളയിൽ ധൃതിയായ പണിയാണ്. എല്ലാം ഒരുക്കിവെച്ചിട്ടുവേണം അവൾക്കു കമ്പനിയിൽ പോകാൻ. ‘ഇന്നു ലീവെടുക്കാമായിരുന്നു’–– അവൾ കൂട്ടത്തിൽ ആലോചിച്ചു. ഒരു നവവധുവിൻറേതുപോലെ, അവളുടെ മുഖം പ്രസന്നത തേടി.

നാഴികകൾ കടന്നുപോയി, രാധ കമ്പനിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു; വിശ്വേത്താടു പറഞ്ഞു:

“മൂന്നാൾക്കു ചോറുണ്ട്. ഞാൻ നേർത്തെ വരാം.”

“നേർത്തെ വരണം, ഡാൻസുണ്ടല്ലോ.”

മൂന്നാൾക്കു ചോറുവെച്ചിരിക്കുന്നു. അയാളും ഗോപാലകൃഷ്ണനും. പിന്നെ? കുഞ്ഞിരാമനെപ്പറ്റി അപ്പോഴാണ് ഓർത്തത്.

അവൾ നടന്നു. പടിക്കൽവെച്ച് അവൾ തിരിഞ്ഞുനിന്നു പറഞ്ഞു:

“അനിയാ, ഒന്ന് എൻറെ കൂടെ വരൂ. ആ സഞ്ചിയുമെടുത്തോളൂ. സാധനങ്ങൾ വാങ്ങിത്തരാം.”

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അവളെ അനുസരിച്ചു. വിശ്വനാഥൻ വീണ്ടും തൻറെ മനസ്സിലേക്കു തല തിരുകിയിരുന്നു. ഇപ്പോൾ എല്ലാ ഭാരവും ഒഴിഞ്ഞിരിക്കയാണ്. എവിടേക്കു വേണമെങ്കിലും നടക്കാം. അന്നത്തെ നൃത്തവും കൂടി നടത്തിക്കൊടുത്താൽ തൻറെ ചുമതലയെല്ലാം ഒടുങ്ങി. ഇനി രാധയെ കുഞ്ഞിരാമൻ നോക്കിക്കൊള്ളും. താൻ പോകുന്നത് സുലൈമാൻ എളുപ്പം സമ്മതിക്കയുണ്ടാവില്ല. പിന്നെ, അതു നോക്കിനിന്നിട്ടു കാര്യവുമില്ല. എത്രകാലം ഒരാളെ ബുദ്ധിമുട്ടിക്കാം? എന്നല്ല, താൻമൂലം അയാൾക്കു ഭാരം കൂടിവരികയുമാണ്. ഏതായാലും ഇക്കാര്യം പറഞ്ഞൊഴിയണം.

‘മറ്റവരൊക്കെ എവിടെ?’ എന്നു ചോദിച്ചുകൊണ്ട് സുലൈമാൻ കോലായി ലേക്കു കയറി. വിശ്വം എഴുന്നേറ്റുനിന്നുകൊണ്ട് പറഞ്ഞു:

“ഓരോ വഴിക്കു പോയിരിക്കുകയാണ്.”

“കുഞ്ഞിരാമൻ?”

“അവനും.”

“ഇങ്ങോട്ട് വരില്ലേ?”

“കുറേക്കഴിഞ്ഞു വരും.”

“ഉ–ം.” സുലൈമാൻ മടക്കിക്കുത്തിയ മുണ്ടഴിച്ചിട്ട് ഒരു കസേരയിൽ ഇരുന്നു.

“അപ്പോ, വിശ്വം!”

“ഏ?”

"നിൻറെ ഭാരം ഒഴിഞ്ഞു, ഇല്ലേ?"
"ഉവ്വ്. അതാണ് ഞാനും ആലോചിക്കുന്നത്."
"ഇനി നിൻറെ കാര്യം നോക്കണം."
"ഞാനും അതാണ് തീർച്ചപ്പെടുത്തിയത്."
"എന്താണ് ചെയ്യാൻ വിചാരിക്കുന്നത്?"
"ഞാൻ മറ്റെവിടേക്കെങ്കിലും പോകണമെന്നാലോചിക്കുകയാണ്."
"ഹേ?" സുലൈമാൻ പരിഭ്രമിച്ചു.
"അതെ, വല്ല ജോലിയുമെടുത്തു ജീവിക്കാലോ."
"അതിവിടെയായാലും പോരെ?"
"എനിക്കിവിടെ എന്തു ജോലി കിട്ടാൻ?"
"അതുണ്ടാക്കാം എന്നു കൂട്ടിക്കോ."
"എന്നാലും..."
"പിന്നെ എന്താ?"
"എനിക്ക് ഇവിടെനിന്ന് പോകണമെന്നാണ്."
"എന്നെക്കൊണ്ടു വല്ല അല്ലലുമുണ്ടായോ?"
"എൻറെ ഈശ്വരാ! നിങ്ങളില്ലെങ്കിൽ ഞാൻ ഇപ്പോ ഉണ്ടോ."

"അതു വെറുതെ. ദൈവം വെച്ചവനൊക്കെ ഉണ്ടാവും, ഉണ്ടാവണം. എന്നുവെച്ചു പലതും ഇല്ലാതാവും. ഉണ്ടാക്കില്ല എന്നു വിചാരിച്ച പലതും ഒരു ദിവസം പൊന്തിവരും. അതൊക്കെ ദൈവഹിതമാണ്, അതു പോട്ടെ. വിശ്വം എവിടേയും പോവരുത്. എൻറെ കാലം കഴിയുന്നതുവരെ, തീർച്ച."

"പക്ഷേ..."

"മുഴുവൻ കേൾക്കു. ജോലിയാണ് വേണ്ടതെങ്കിൽ, തരംപോലെ ഒന്ന് അന്വേഷിച്ചുണ്ടാക്കാം. ഡാൻസ് തുടർന്ന് നടത്തുകയാണ് വേണ്ടതെങ്കിൽ അങ്ങനെയാവാം. ഏതായാലും പോവരുത്."

"എത്രകാലാ ഞാൻ ബുദ്ധിമുട്ടിക്കാ?"

"വിശ്വം!" അയാൾ കയ്പുള്ള മന്ദസ്മിതത്തോടെ പറഞ്ഞു: "നിനക്കു വേണ്ടി ഞാൻ ബുദ്ധിമുട്ടണം, ഏറെ ബുദ്ധിമുട്ടണം അതെനിക്കു സുഖമാണ്."

"മറ്റു വഴിക്കു ഞാനൊന്നു പരീക്ഷിച്ചു നോക്കട്ടെ. ഞാൻ എവിടെയായാലും നിങ്ങളെ വിവരമറിയിക്കും."

"നിന്നെ വിട്ടയയ്ക്കാൻ ഇനി സാധ്യമല്ല, വിശ്വം. എൻറെ മനസ്സിലെന്താണെന്നു നീ അറിയില്ല. അറിയും വേണ്ടാ. പക്ഷേ, നീ പോയാൽ പിന്നെ ഞാനില്ല..."

ഒടുക്കത്തെ വാചകം പറഞ്ഞപ്പോൾ സുലൈമാൻറെ തൊണ്ടയിടറി. ആ വാക്കു വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിൽച്ചെന്നുകൊള്ളുകയും ചെയ്തു.

"ഞാൻ പ്രായസ്ഥനായി, വിശ്വം. ഇനി അധികകാലം ഇരിക്കില്ലല്ലോ."

"ആട്ടെ. ആലോചിച്ച നാലുദിവസം കഴിഞ്ഞു നമുക്ക തീർച്ചപ്പെ ടുത്താം––" വിശ്വം സമാധാനിപ്പിച്ചു.

"നാലല്ല, നാല്പതു ദിവസം വേണമെങ്കിൽ നീ ആലോചിച്ചോ. പക്ഷേ ഇവിടെ നിൽക്കാമെന്നേ മറുപടി പറയാവൂ. നീ എനിക്ക വേറെയല്ലെന്നു നിനക്കറിഞ്ഞുകൂടാ."

"അതെനിക്കറിഞ്ഞുകൂടേ?"

"നീ എൻറെ മകനാണ്."

"ഞാനും ഒരച്ഛനെപ്പോലെയാണല്ലോ കരുതിയിട്ടുള്ളത്. ഒരച്ഛനോടുള്ള സ്നേഹം എങ്ങനെയാണെന്ന് എനിക്കറിയില്ലെങ്കിലും."

"ഒരച്ഛനെപ്പോലെ കരുതിയാൽപ്പോരാ. അച്ഛനായിട്ടുതന്നെ കരുതണം." ––പെറുക്ക പറയുന്ന ഒരു കുട്ടിയുടെ മുഖഭാവത്തോടെ അയാൾ തുടർന്നു: "അച്ഛന്മാർക്കു വയ്യാത്ത കാലത്തു മക്കളുണ്ടാവണം."

"ഞാൻ എന്നുമുണ്ടാവും." വിശ്വം മനസ്സിളകി പറഞ്ഞു.

'അതുമതി...അതുമതി...'എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. നാലടിവെച്ച്, എന്തോ പറയാനെന്നപോലെ, തിരിഞ്ഞുനിന്നു; എന്നിട്ട് വേണ്ടെന്നുവെച്ചപോലെ തിരക്കിട്ടു നടന്നകന്നുപോവുകയും ചെയ്തു.

വിശ്വത്തിന്നു വീണ്ടും വിമ്മിട്ടമായി. ആ മനുഷ്യനെ തട്ടിനീക്കാൻ വിഷമമുണ്ട്. വല്ലാത്തൊരു സ്നേഹം! അവൻ സുലൈമാനെപ്പറ്റിത്തന്നെ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇങ്ങനെയും മനുഷ്യരുണ്ടല്ലോ. തലേന്നു കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ വിശ്വത്തിന്ന് ഓർമ്മവന്നു, ഇയാളെ സൂക്ഷിക്കണം പോലും! കഷ്ടം! മനുഷ്യൻ മനുഷ്യൻറെ ഹൃദയം കാണുന്നില്ല.

പതിനൊന്നുമണി കഴിഞ്ഞു കുഞ്ഞിരാമൻ മടങ്ങിവന്നപ്പോൾ. രാരിച്ചൻ കൂടെ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. അവർ ഊണുകഴിച്ചു വിശ്രമിച്ചു. രണ്ടു മണിക്കു വീണ്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ പോയി. തിരിച്ചുവന്നത്, എട്ടുമണിക്കാണ്. പിറ്റേന്നും അതുതന്നെ നടപടി. മൂന്നുദിവസം അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. നാലാം ദിവസം രാത്രി അയാൾ വന്നത് ഒരു പുതിയ വാർത്തയുമായിട്ടാണ്. "അറിഞ്ഞോ, യുദ്ധം പൊട്ടി."

"ഉവ്വോ? ആരു തമ്മിലാണ്?" രാധയാണ് ചോദിച്ചത്.

"ബ്രിട്ടൻ, അമേരിക്ക തുടങ്ങിയവർ ഒരു ഭാഗത്ത്; മറുഭാഗത്തു ജർമ്മനിയും."

"വലിയ കുഴപ്പമായി." വിശ്വം പറഞ്ഞു.

"പക്ഷേ, വലിയ ഒരവസരവുമാണ്."

"എന്തവസരം?" രാധ ചോദിച്ചു.

"ഇത് ഇന്ത്യയ്ക്കൊരവസരമാണ്. ഇപ്പോഴാണ് സ്വാതന്ത്ര്യത്തിന്നുവേണ്ടി ശ്രമിക്കേണ്ടത്. പക്ഷേ, നമ്മുടെ നേതാക്കന്മാർ

കാര്യമൊക്കെ കുഴപ്പത്തിലാക്കാനും മതി.”

“അതെന്താ?”

“അവർ ബ്രിട്ടനോടു സഹഭാവം കാണിച്ചേക്കും.”

“കാരണം?”

“ബ്രിട്ടനിൽ നടക്കുന്നത് ജനാധിപത്യമാണെന്നു പറയും. ജർമ്മനി ഫാസിസ്റ്റാണെന്ന് ഉപദേശിക്കും.”

“എന്നാൽപ്പിന്നെ ഇവരെന്തിനാ ബ്രിട്ടനോടു മല്ലിടാൻ പോണത്?” രാധ യാണ് ആ ചോദ്യം ചോദിച്ചത്.

“ആട്ടെ, അറിയാം.”

നാലുനാൾക്കുള്ളിൽ കാര്യങ്ങൾ വ്യക്തമായി. കുഞ്ഞിരാമൻറെ പ്രവചനം ശരിയായിരുന്നു. ജനാധിപത്യശക്തികളോടാണ് തനിക്ക് കൂറെന്ന് ഗാന്ധിജി പ്രഖ്യാപിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഇതറിഞ്ഞ ദിവസം കുഞ്ഞിരാമന് അങ്ങേയറ്റത്തെ അരിശമായിരുന്നു. അവൻ ഗാന്ധിജിയെയും നേതാക്കന്മാരെയുമെല്ലാം വൃത്തികെട്ട ഭാഷയിൽ ശകാരിച്ചു.

“ഇപ്പോൾ എന്തുചെയ്യാൻ?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“സമരം നടത്താൻ! അതുതന്നെ, ശത്രു ക്ഷീണിക്കുമ്പോഴാണ് നമ്മുടെ അവസരം.”

“ഇവർ ക്ഷീണിച്ചാൽ വരുന്നതു ജർമ്മനിയായിരിക്കയില്ലേ?”

“മറ്റൊരു രാജ്യത്തിന്ന് ഇനി ഇന്ത്യയെ ഭരിക്കാനൊക്കില്ല.”

ഇതു പറഞ്ഞത് ഗോപാലകൃഷ്ണനാണ്. അത് വിശ്വത്തെ സ്വല്പം അത്ഭുതപ്പെടുത്താതെയുമിരുന്നില്ല. കുറെ ദിവസമായി രാരിച്ചൻറെ സന്തത സഹചാരിയായതിൻറെ ഫലമാണതെന്ന് വിശ്വം വിചാരിച്ചു. അയാൾ സംഭാഷണം തുടർന്നു:

“എന്നാലും ന്യായമുള്ള ഭാഗത്തല്ലേ നമ്മൾ നില്ക്കേണ്ടത്?”

“എന്തു ന്യായം എന്നാണ് വിശ്വം പറയുന്നത്. സാമ്രാജ്യത്വവും ഫാസിസവും ഏട്ടാനുജന്മാരാണ്. ഇതിൽ ആരു ജയിച്ചാലും കഥയൊന്നുതന്നെ. ഈ യുദ്ധം ഒരു വെറും സാമ്രാജ്യത്വയുദ്ധമാണ്. സാമാന്യജനങ്ങൾക്ക് ഇതുകൊണ്ട് എന്തു ഗുണം കിട്ടാൻ?”

വാചാലമായി കുഞ്ഞിരാമൻ പ്രസംഗിച്ചു. ഓരോ വാക്കും ആത്മാവിൽനിന്നു വരുന്നതായിരുന്നു. രാധയെ നാളെ ഒരാൾ തട്ടിക്കൊണ്ടു പോകുമെന്നു കേട്ടാലുള്ള അതേ വീറ്.

വിശ്വവും രാധയും കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞുകേട്ടപ്പോൾ അതെല്ലാം ശരിയാണെന്നും തോന്നി. കുഞ്ഞിരാമൻ ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു:

"നേതാക്കന്മാർ എന്തെങ്കിലും പറയട്ടെ. ഈ നാട്ടിൽ മനുഷ്യന്മാരുണ്ട്. അവരിത് കൂട്ടാക്കാൻ തയ്യാറില്ല."

"ഉ–ം." വിശ്വം മൂളി.

ദിവസങ്ങൾ കഴിഞ്ഞുവന്നപ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ പ്രവർത്തനത്തിൽ മുങ്ങി. ഭക്ഷണത്തിനു ക്രമമില്ലാതായി, കുളിക്കു ചിട്ടയില്ലാതായി, ഉറങ്ങാൻ നേരമില്ല. രാധ കൂടെക്കൂടെ ഓർമ്മിപ്പിച്ചു:

"ആരോഗ്യം നോക്കണേ..."

"ശ്രമിക്കുന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, സമയം കിട്ടുന്നില്ല."

രാത്രി പത്തുമണിക്കാണ് വന്നുകയറുന്നത്. ഭക്ഷണം വാരിത്തിന്നു മൂന്നു മണിവരെ എഴുത്ത്. പുലരുന്നതിന്നുമുമ്പേ എഴുന്നേറ്റു നടക്കുകയും ചെയ്യും; ചിലപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനെയും കൂട്ടി.

"എവിടേക്കാ?" രാധ തടഞ്ഞുവെച്ചു ചോദിച്ചു.

'രാത്രി വരാം' എന്നായിരുന്നു മറുപടി.

"വല്ലതും കഴിച്ചുപോവൂ."

"ഇപ്പോൾ വേണ്ടാ, വിശപ്പില്ല."

പിന്നെയൊന്നും കേൾക്കാൻ അയാൾ നിന്നില്ല. ഇതിന്നിടയിൽ രാ ീയ സംഭവങ്ങൾ ഒരു ചുഴലിക്കാറ്റിൽപ്പെട്ടു കറങ്ങുകയായിരുന്നു. വേണോ, വേണ്ടേ? ഈ സന്ദേഹമായിരുന്നു അന്തരീക്ഷത്തിൽ തങ്ങി നിന്നത്. ഒരു തരം നിഷ്ക്രിയത. അത് ആളുകൾക്ക് അസഹ്യമായിരുന്നു. ജനങ്ങൾക്കു ബ്രിട്ടനോടുള്ള വെറുപ്പ് ആളിക്കത്തുകയാണ്. ഒന്നും ചെയ്യാതെ നില്ക്കുന്ന നേതാക്കന്മാരെ അവർ ശകാരിച്ചു. ഇത്തരം ആളുകളുടെ അടുത്തായിരുന്നു കുഞ്ഞിരാമൻറെയും കൂട്ടുകാരുടെയും പ്രവർത്തനം. ലഘുലേഖകൾക്കു പിമ്പലേഘുലേഖകൾ. എല്ലാം രഹസ്യമായിട്ടു വേണം വിതരണം ചെയ്യുക. നന്നേ വൈദഗ്ധ്യത്തോടെതന്നെ അതു നിർവ്വഹിക്കപ്പെട്ടു. കുഞ്ഞിരാമൻ അതിൽ മുൻകയ്യെടുത്തു.

ദിവസം കഴിയുന്തോറും അവനു മൂർച്ചകൂടിക്കൊണ്ടാണ് വരുന്നതെന്ന് വിശ്വം മനസ്സിലാക്കി. ആ മൂർച്ച അർത്ഥവത്താണെന്ന് അവനും തോന്നി. രാരിച്ചനും അത്രതന്നെ വീറുണ്ടായിരുന്നു. ജോണിയും അപ്പുക്കുട്ടനും പ്രവർത്തനത്തിന് എത്തിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അവരെ അനുഗമിച്ചു. പല രാത്രികളിലും അവർ ഒന്നിച്ച് വിശ്വത്തിൻറെ വീട്ടിൽ വന്നു. അപ്പോഴും കുഞ്ഞിരാമൻ പറയും:

"ഇതൊരവസരമാണ്. ഈ രാജ്യത്തെ മനുഷ്യൻറെ ഭാഗ്യം കുറിക്കുന്നതിവിടെയാണ്."

എല്ലാവരും അതു ശരിവച്ചു. നാറാണപിള്ള മാത്രം കൂടെക്കൂടെ പിറുപിറുത്തു.

“ആകെ രാ ീയമായിട്ടല്ല്യോ സംഗതികൾ വരുന്നത്!”

“അതങ്ങനെയേ വരൂ.” വിശ്വമാണ് നാറാണപിള്ളയെ സമാധാനിപ്പിച്ചത്:

“ഈ രാജ്യത്തെ മനുഷ്യർക്ക് ഒന്നായിട്ടല്ലേ, ഏട്ടാ, മുക്തി കിട്ടേണ്ടത്?”

വിശ്വത്തിൽനിന്ന് അങ്ങനെയൊരു പ്രസംഗം നാറാണപിള്ള പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല. അയാൾ സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചു. ഇവനുപോലും തലയക്ക് ഓളം കയറിയിരിക്കുന്നു. ‘എന്തു വന്നാലും ഞാൻ കൂടെയുണ്ട്, അനിയാ’ എന്നു മാത്രം പറഞ്ഞ് അയാൾ പോയി.

പിറ്റേന്നു കാലത്തു പുറത്തേക്ക് കടക്കുമ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു: “പതിനൊന്നു മണിക്കുതിരിച്ചുവരും. കുറച്ചു വല്ലതും ഉണ്ടാക്കി വച്ചേക്കണം.”

“വയ്ക്കാം.”

രാധ സമ്മതിച്ചു. കുറേക്കൂടി ക്രമമായി ഭക്ഷണം കഴിക്കാനുള്ള ശ്രദ്ധ അയാൾക്കുണ്ടായതിൽ അവൾ സന്തോഷിച്ചു.

അന്ന് ഒന്നരമണിയായിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിച്ചുവന്നില്ല. രണ്ടു മണിയായി. ഇല്ല, മൂന്നരമണിക്കാണ് ഒരു ചെറുക്കൻ ഓടിവന്ന് വിശ്വത്തോട് പറഞ്ഞത്, കുഞ്ഞിരാമനെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തിരിക്കുന്നുവെന്ന്.

“നേരോ?”

“രാരിച്ചൻമൂപ്പര് പറഞ്ഞയച്ചതാ.”

“ശരി.”

എന്തു ചെയ്യണം? രാധയെ ഉടനെ അറിയിക്കണോ? പെട്ടെന്നറിയിച്ചു പരിഭ്രമിപ്പിച്ചിട്ടെന്തിനാണ്? അയാൾ വളരെ നേരം ഇരുന്നാലോചിച്ചു. ഒടുവിൽ സുലൈമാൻറെ ഉപദേശം തേടുകയാണ് വേണ്ടതെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. അവിടെ കയറിച്ചെന്നപ്പോൾ ഖദീജയുടെ മൂത്തമകൾ മാത്രമാണ് ഉമ്മറത്തുണ്ടായിരുന്നത്. വിശ്വത്തെ കണ്ടപ്പോൾ അവൾ പകുതി വാതിൽപ്പാളിയിലേക്കു മറഞ്ഞുനിന്നു.

“ബാപ്പ?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“മുതലാളീൻറെ വീട്ടിൽ പോയിക്കടക്ക്ണ്. കേറി ഇരിക്കി.”

“ഏതു മുതലാളി?”

“തുണിക്കമ്പനിയിലെ.”

കാർത്തികേയനെയാണ് അവൾ സൂചിപ്പിക്കുന്നത്. അങ്ങോട്ടു പോകാൻ സാധ്യമല്ല...

“എപ്പൊ വരും?”

“അത്... ഇപ്പോ ബര്വായിരിക്കും. ഇരിക്കി.”

“ഞാൻ കുറെ കഴിഞ്ഞു വരാം.”

“ആ.”

വീട്ടിൽ വന്നിട്ടും വിശ്വത്തിന്ന് ഇരിപ്പുറയ്ക്കുന്നില്ല. അയാൾ കാർത്തികേയൻറെ വീടിന്നു നേരെ നടന്നു. ഭാഗ്യം! വഴിയിൽവെച്ചുതന്നെ സുലൈമാനെ കണ്ടു. കാര്യം പറഞ്ഞപ്പോൾ ഞെട്ടിപ്പോയി.

"പിന്നീം തൊന്തരവായോ? ആ പെൺകുട്ടിയോ?"

"അതാണ് ഞാനും ആലോചിക്കുന്നത്."

"ഒരു കാര്യം: ഒന്നുകിൽ അതു നാട്ടിൽ പോട്ടെ. അല്ലെങ്കിൽ, പണിക്കാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ എവിടെയെങ്കിലും താമസിച്ചോട്ടെ. നമ്മൾക്കിതു സാധിക്കില്ല." വിശ്വം മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"ഇപ്പോ എങ്ങോട്ടാ?" സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു.

"നമ്മൾക്കു വല്ലതും ചെയ്യാൻ കഴിയോ?"

"സർക്കാരു പിടിക്കുന്നതിന് എന്തു ചെയ്യാൻ. തൊട്ടാൽ തൊട്ടവൻകുടുങ്ങി. നീ വാ."

അയാൾ വിശ്വനാഥനെയും കൂട്ടി നടന്നു. വഴിനീളെ രാധയുടെ കാര്യം തന്നെയായിരുന്നു സംസാരിച്ചിരുന്നത്. അവർ വീട്ടിലെത്തിയപ്പോഴുണ്ട് രാധ മൂകയായി താടിക്കു കൈയും കൊടുത്തിരിക്കുന്നു.

"എന്തേ, കുട്ടീ?" സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു.

ചറുപിറുന്നനെ വീഴുന്ന അവളുടെ കണ്ണുനീരാണ് അതിന്നുത്തരം പറഞ്ഞത്.

ഏഴ്

ഭൃത്യന്മാർ വന്നു വിളിച്ചു; അമ്മ വന്നുണർത്തി; ആശാനും ശ്രമിച്ചു. എന്നിട്ടും ശാന്ത ആ കിടപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റില്ല. രണ്ടു ദിവസം ഒരേ കിടപ്പ്. ഭൃത്യന്മാർ തമ്മിൽ പിറുപിറുത്തു: "എന്താത്?"

"എന്താത്?"

"ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നില്ലല്ലോ."

"കുളിയുമില്ല."

"ഉറങ്ങാറുണ്ടോ?"

"വിശക്കുമ്പോൾ ഉറക്കം വര്വോ?"

"കാരണമെന്താ?"

"ഈശ്വരന്നറിയാം."

"വലിയേടത്തെ കപ്പലൊക്കെ തൊണ്ടുതടഞ്ഞും നില്ക്കും."

"മൂപ്പരെന്താ വര്വാ?"

"ആർക്കറിയാം! അച്ഛനു സുഖക്കേടു ജാസ്തിയാണെന്നല്ലേ കേട്ടത്?"

"അച്ഛൻറെ കാര്യം രണ്ടാലൊന്നാകുമ്പോഴേക്കും ഭാര്യയ്ക്കു സുഖക്കേ ടു തുടങ്ങും."
"ചോറിനോടെന്താ വൈരം?"
ഭൃത്യ അതിന്നുത്തരം പറഞ്ഞില്ല. വായ പൊത്തിച്ചിരിച്ചു. വാസ്തവത്തിൽ ആ വീട്ടിലാകെ പരിഭ്രമമായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അമ്മ കൂടക്കൂടെ മകളുടെ അടുത്തുചെന്നു പറഞ്ഞു: "മോളേ, വല്ലതും കഴിക്ക്."
"ഉ–ം, ഉ–ം." നിഷേധാത്മകമായ ഒരു മൂളൽ.
"നീ എന്തിനാണിങ്ങനെ പട്ടിണികിടക്കുന്നത്?"
"ഉ–ം, ഉ–ം." വീണ്ടും അതേ മൂളൽ.
"നീ ഉണ്ണാതിരുന്നതുകൊണ്ട് എന്തെങ്കിലും ഗുണമുണ്ടോ?"
"ഉ–ം."
"എന്തു ഗുണം?"
"അമ്മ പൊയ്ക്കോളൂ." അവളുടെ ഒച്ച ചിലമ്പിയിരുന്നു.
"നീ ഉണ്ണാതിരുന്നാൽ ഞാനും ഉണ്ണില്ല."
"ഉ–ം."
ആശാനും ഉണ്ണില്ല."
"ഉ–ം."
അവസാനായുധത്തിൻറെയും വായ്ത്തല മടങ്ങിയപ്പോൾ അമ്മ പിന്മ ടങ്ങി. അവർ തളത്തിൽ വന്നു താടിക്കു കൈയും കൊടുത്തിരുന്നു.
"എന്താ പറയുന്നത്?" ഗോപിക്കുറുപ്പ് അടുത്തുചെന്നു ചോദിച്ചു.
"വേണ്ടാ എന്ന്."
"ഇതിനൊക്കെ കാരണം?"
"ഞാൻ."
"ഏ?"
"അവളെ ഞാൻ പെറ്റുപോയില്ലേ?" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ തൊണ്ടയിടറി. വിഷണ്ണനായി കുറുപ്പാശാൻ എതിർവശത്തുമിരുന്നു. ദാമ്പത്യലോ കത്തിലെ ഒരു ചുഴലിക്കാറ്റാണിതെന്ന് ആശാനു മനസ്സിലായിരുന്നു; ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അമ്മയ്ക്കും അത്രത്തോളമറിയാം. അതിലപ്പുറമുള്ളതൊക്കെ ഊഹങ്ങളാണ്. അവർ ചോദിക്കുമായിരുന്നു. പക്ഷേ, മകൾ മറുപടി പറയില്ലെന്ന് അറിയാം. അസുഖം വർദ്ധിക്കുകയേയുള്ളൂ. ഈ അസുഖകരമായ ബന്ധത്തിന്നു താനാണ് ഉത്തരവാദിയെന്ന് അവർക്കു കുറച്ചു നേരത്തേക്കു തോന്നി. ഉടനെ മറിച്ചും വിചാരിച്ചു: 'തൻറേടംവയ്ക്കാത്ത പെണ്ണല്ലല്ലോ.' എങ്കിലും മകൾ സഹിക്കുന്ന വേദനയെന്താണെന്ന് ഊഹമുണ്ടായിരുന്ന ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അമ്മയ്ക്കു വിഷാദമോ സഹതാപമോ എന്തൊക്കെയോ ഉണ്ട്.

“ഏതായാലും ഈ നിലയ്ക്കായാൽ കാര്യം കുഴപ്പമാകും.” ഗോപിക്കുറുപ്പ് ഓർമ്മപ്പെടുത്തി.

“വരാനുള്ളതൊന്നും വഴിയിൽ തങ്ങുകയില്ല.” ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ ആശ്വസിക്കാൻ ശ്രമിക്കുകയാണ്.

“അദ്ദേഹത്തെ അറിയിക്കണ്ടേ?” കുറുപ്പു ചോദിച്ചു.

“എന്തറിയിക്കാൻ? അച്ഛൻ മരിക്കട്ടെ, ഇവിടെ വന്നു ഭാര്യയ്ക്കു ചോറു കൊടുക്കണം എന്നോ?”

അതിന്നു മറുപടി കുറുപ്പിന്നുണ്ടായില്ല. പിന്നെ രണ്ടുപേരും തലയും തൂക്കിയിട്ടിരിപ്പായി. മരണം കടന്നുവരുന്ന ഒരു വീട്ടിലേതുപോലെ; ആശങ്കാജനകമായ ഒരന്തരീക്ഷം––ആളുകൾ കാലടി പതുക്കെ വെച്ചു. പാത്രങ്ങൾ കൂട്ടിമുട്ടി ശബ്ദമുണ്ടാക്കാതിരിക്കാൻ യത്നിച്ചു. വാക്കുകൾക്കു പകരം ആംഗ്യങ്ങളായി. ആ ഗൃഹം ഇരുണ്ടു മൂകമായി. ശാന്തയുടെ നീഗ്രോമാത്രം മണിക്കൂറുതോറും അലറിക്കൊണ്ടുനിന്നു. കാട്ടുപോത്ത് ഉണ്ടക്കണ്ണു ചിമ്മാതെ നോക്കുകയും ചെയ്തു.

രണ്ടാംദിവസം ശാന്തയ്ക്കു കലശലായ തലവേദന. ഒരു തവണ പിത്തനീരു ഛർദ്ദിച്ചു. കുറച്ചു നേരത്തേക്കു ബോധക്ഷയവുമുണ്ടായി. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയ്ക്കും ബോധംകെടുന്നതുപോലെ തോന്നി. അവർ രണ്ടും കല്പിച്ച് കാർത്തികേയന്നു കമ്പിയടിക്കാൻ ഏർപ്പാടുചെയ്തു: ‘ശാന്തയ്ക്കു സുഖമില്ല; വേഗം വരണം.’

കാലത്തു പതിനൊന്നുമണിവരെ കാത്തു. കാർത്തികേയൻ വന്നില്ല. ഒരു കമ്പികൂടി അടിച്ചു.

രണ്ടാമത്തെ കമ്പി കൈപ്പറ്റിയപ്പോൾ കാർത്തികേയൻ ഒന്നു നിവർന്നിരുന്നു.

“എന്താണത്, മകനേ?” കെട്ടിലമ്മ ചോദിച്ചു. അയാൾ കാര്യം പറഞ്ഞു. മകനോട് നില്ക്കണമെന്നോ പോകണമെന്നോ പറയേണ്ടതെന്ന് ആ സാധ്വിക്ക് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു. കത്തെഴുതുമ്പോൾ മകൻ വന്നേ കഴിയൂ എന്ന സ്ഥിതി ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. വന്നതു ഗുരുത്വമായി. പെട്ടെന്നാണ് നമ്പിടിക്കു രോഗം വർദ്ധിച്ചത്. കൃഷ്ണൻ നമ്പിടിയുടെ സ്ഥിതി നന്നേ പരുങ്ങലിലാണ്. ദിവസത്തിൽ അധികസമയവും ബോധമില്ല. ബോധം തെളിയുമ്പോഴെല്ലാം മകൻറെ പേരാണ് ഞെരങ്ങിവിളിക്കുന്നത്. ഈ പതനത്തിൽ എങ്ങനെ പോകാൻ പറയും? എങ്ങനെ നില്ക്കാൻ പറയും? ഒടുവിൽ അവർ ഉറച്ചു: “വേഗം പോയിവരൂ.”

കാർത്തികേയൻറെ ഹൃദയത്തിൽ ഒരു സമ്മർദ്ദം നടന്നു. അതേവരെ ശാന്തയെപ്പറ്റിയുള്ള ചിന്ത വെറുപ്പും വിദ്വേഷവുമാണ് ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നത്. ഇപ്പോൾ അയാൾ അസ്വസ്ഥനായിരിക്കുകയാണ്. ആസന്നമരണനായ ഒരാളുടെയടുത്ത് അഹന്ത കുമ്പിനില്ക്കും. ജീവിതം, ഓട്ടുഗ്ലാസ്സിലെ

വീഞ്ഞുപോലെ, ഊർന്നൂർന്നുപോകുന്നതു കാണുന്നു. മരണം ചെവിയിൽ വന്നു മന്ത്രിക്കുകയാണ്.

'എല്ലാം അവസാനിക്കും; ഞാൻ മാത്രമാണ് നിലനില്ക്കുന്നത്.' എല്ലരുടെ ചുമലിലും മരണം കൈവെച്ചു നില്ക്കുന്നതായി തോന്നും. 'സുഹൃത്തേ, ഞാൻ കൂടെയുണ്ട്.' അതു പറയുകയാണ്. ഇരുട്ടിൻറെ തിരമാലകൾ ചുറ്റും അടിച്ചേറുന്ന ഒരു ദ്വീപാണ് ജീവിതം. ആ ദ്വീപ് അനുനിമിഷം അലിഞ്ഞു പോയ്ക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഒന്നിനും അതിനെ തടുത്തുനിർത്താനാവില്ല. ഓരോ വീചിയും ഒരു കഷണം ജീവിതം നക്കിയെടുത്ത്, അടുത്ത വീചിക്കു സ്ഥലമൊഴിഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നു. സാധാരണ കടലും ഭൂമിയും ഒന്നായിക്കിടക്കുകയാണ്. മരണതല്പത്തിന്നടുത്ത് അവ വേർതിരിഞ്ഞു നില്ക്കുന്നു. അവയുടെ അതിർത്തിരേഖ ഭയാനകമാംവിധം വായ് പിളർത്തുന്നു. ഒരു ഞെട്ടൽ. കണ്ണുകൾ തന്നിലേക്കുതന്നെ തിരിയുന്നു. എല്ലാ ജീവിതവും തുലാസ്സിലാണ് കിടക്കുന്നത്. ചാണകപ്പുഴ അരിച്ചരിച്ചു പോകുന്നത് ആ കടലിലേക്കാണ്. ഒറ്റത്തേറ്റ പൊക്കി ഓടുന്ന കണ്ടാമൃഗവും അവിടേക്കു തന്നെ. ബലിഷ്ഠങ്ങളായ പക്ഷങ്ങൾ വീശിക്കൊണ്ടു കഴുകൻ പറക്കുന്നത് ആ കടലിന്നു മീതെയാണ്. ദ്വീപില്ല, കടലേ ഉള്ളു. കേഴുന്ന കാറ്റു മീതെ അലഞ്ഞുതിരിയുന്നു. എല്ലാം ശൂന്യതയിലേക്കു നീങ്ങുകയാണെന്ന ആ നൈമിഷികബോധത്തിൽ ചെന്നുപെട്ടിരിക്കുകയാണ് കാർത്തികേയൻ. അതുകൊണ്ടു വാശികൾ തളർന്നുകൊണ്ടുവരുകയായിരുന്നു. കമ്പിവാർത്ത അതു കൂടുതൽ തളർത്തി.

"ഞാൻ പോയ് വരാം," അയാൾ അമ്മയോടു പറഞ്ഞു: "അച്ഛന്ന് അധിക മെന്തെങ്കിലുമുണ്ടെങ്കിൽ ഉടനെ കമ്പിയടിക്കൂ."

പടിയിറങ്ങുമ്പോൾ കാർത്തികേയൻ ഒരു മഹർഷിയെപ്പോലെ ശാന്തനായിരുന്നു.

അയാൾ പട്ടണത്തിലെത്തിയപ്പോൾ സന്ധ്യ കഴിഞ്ഞു. പട്ടണം ആ ദിവസത്തെ അവസാനമേളം മുറുക്കുകയാണ്. കാർത്തികേയൻ ഒരു ജഡ്കയിൽ ചാടിക്കയറി. ഇരുപുറത്തൂടെ നീങ്ങുന്ന ജീവിതത്തെപ്പറ്റി അയാൾ അശ്രദ്ധനായിരുന്നു. വണ്ടിക്കാരുടെ കശപിശ, പത്രവില്പനക്കാരൻറെ പ്രഖ്യാപനം, പിച്ചക്കാരുടെ നിലവിളി--ഒന്നും അയാൾ കേട്ടില്ല. നിമിഷങ്ങൾ ചെത്തിയിടുമ്പോലെ, കുതിരയുടെ കുളമ്പടിശബ്ദംമാത്രം ചെവിയിൽ ഇടവിടാതെ പൊഴിഞ്ഞു.

തെരുവുമൂലയ്ക്കൽവെച്ചു വണ്ടി ഒന്നു പതുക്കെയായി. അയാൾ തലപൊക്കി നോക്കി. ഒരു ശവവണ്ടിക്കു കടന്നുപോകുവാൻ വേണ്ടി ജഡ്ക സ്ഥലമൊഴിഞ്ഞു കൊടുത്തതാണ്. കാർത്തികേയനു ഹൃദയത്തിൽ ഒരു കുത്തേറ്റപോലെ തോന്നി. പട്ടണം അയാൾക്ക് ഒരു

ശവമാണ് ആദ്യമായി കാഴ്ചവയ്ക്കുന്നത്! വണ്ടിയിൽ പുതച്ചു മൂടിയ ഒരു രൂപം നിദ്രകൊള്ളുന്നു. പിന്നിൽ ജനസമൂഹം. അവർ പാടുന്ന പാട്ടും ഇഴഞ്ഞു നീങ്ങുന്നുണ്ട്. ഏതോ ഒരു സത്യവിശ്വാസി മരിച്ചുപോയി. അതാരായിരിക്കും? കാർത്തികേയന്ന് ആലോചിക്കുവാൻ ഉത്സാഹം. കുറെ സമയങ്ങൾക്കു മുമ്പ് ആ ഹൃദയം സ്പന്ദിച്ചിരുന്നു. അതിന്നും സ്നേഹവും വീറും വാശിയും എല്ലാമുണ്ടായിരുന്നു. ഇപ്പോൾ? അതും ശൂന്യതയിലേക്കൊഴുകുകയാണ്. താനും ആ ശൂന്യതയിലേക്കാണ് ഒഴുകുന്നത്. 'എന്തു ലോകം?' എന്നു പെട്ടെന്നു തോന്നിപ്പോയി. പ്രപഞ്ചം മുഴുവൻ മരണം എന്ന ഒരു ബിന്ദുവിലേക്ക് ഉടക്കിച്ചേർത്തിരിക്കുന്നതുപോലെ.

അയാൾ വീട്ടിൽ ചെന്നു കയറിയപ്പോൾ, ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ പൂമുഖത്തുതന്നെ നില്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

"ശാന്ത എവിടെ?" അയാൾ ചോദിച്ചു.

"മുകളിൽ."

കൂടുതൽ ഒന്നും ചോദിക്കാതെ കാർത്തികേയൻ വീട്ടിന്നുള്ളിലേക്കു കടന്നു. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയും പിന്നാലെ ചെന്നു; അവരുടെ പിന്നാലെ കുറുപ്പും.

ശാന്ത പാതി ചിമ്മിയ കണ്ണുമായി കിടക്കുകയാണ്. കാർത്തികേയനെ കണ്ടപ്പോൾ അവളൊന്നു മിഴിച്ചുനോക്കി. പതുക്കെ പുഞ്ചിരി തൂകിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "ഒടുക്കം വന്നോ?"

"ശാന്തയ്ക്ക് എന്താണ്?" അയാൾ കട്ടിലിൽ അവൾക്കടുത്തായി ഇരുന്നു.

"എനിക്കു സുഖം, കൂടുതൽ സുഖമാകാൻ പോകുന്നു."

"എന്താണ് സുഖക്കേട്?"

"എല്ലാ സുഖക്കേടും മാറാൻ പോകയാണ്. ഏതായാലും വന്നതു സന്തോഷമായി."

കാർത്തികേയന്ന് ഒന്നും മനസ്സിലായില്ല. അയാൾ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയുടെ നേരെ തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു: "ഡോക്ടറെ വിളിച്ചോ?"

"ഇല്ല."

"ഇല്ല!" കാർത്തികേയൻ ധൃതിയിൽ കോണിയിറങ്ങി; കൂടെ ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയും. താഴത്തെ നിലയിൽ വെച്ച് അവർ കാർത്തികേയനെ തടഞ്ഞുനിർത്തി സ്ഥിതിഗതികൾ മുഴുവൻ വിവരിച്ചു പറഞ്ഞു.

"മൂന്നു ദിവസമായി ഭക്ഷണം കഴിച്ചിട്ടെന്നോ?"

"അതേ. ചോദിച്ചതിനൊന്നും മറുപടിയും പറയുന്നില്ല."

കാർത്തികേയൻ ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ചു നിന്നിട്ട് മുകളിലേക്കുതന്നെ മടങ്ങി. കാർത്തികേയൻ തിരിച്ചു വന്നപ്പോൾ ശാന്ത സ്വല്പം പരിഹാസം

കലർന്ന സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു:

"ഡോക്ടറെ വിളിച്ചില്ലേ?"

"വിളിക്കണോ?"

"വേണ്ടാ. ഇതു മാറ്റാനുള്ള ഡോക്ടർ ജനിച്ചിട്ടില്ല."

ശാന്തയുടെ ഈ വാക്കു കേട്ടപ്പോൾ തലയും താഴ്ത്തി അവിടെ നിന്നിരുന്ന കുറുപ്പ് പുറത്തേക്കു പോയി.

കാർത്തികേയന്ന് എന്താണ് പറയേണ്ടത്, എങ്ങനെയാണ് തുടങ്ങേണ്ടത് എന്നൊന്നും നിശ്ചയമുണ്ടായിരുന്നില്ല. കുറച്ചു ദിവസമായി, അവർ തമ്മിൽ സംസാരിച്ചിട്ട്. വിശ്വത്തിൻറെ ആഗമനത്തോടെ അന്തരീക്ഷമാകെ കലുഷമായിരുന്നു. ആ ഭാര്യയും ഭർത്താവും അവരവരോടുതന്നെയായിരുന്നു അധികം സംസാരിച്ചിരുന്നത്. ഭാര്യ ഭർത്താവിനെ ഹൃദയത്തിൽ വെച്ചു വിചാരണചെയ്തു; ഭർത്താവ് ഭാര്യയെ തലച്ചോറിൽവെച്ചും. ഈ വിചാരണ മൂക്കുന്തോറും അമർഷവും പെരുത്തു: 'ഞാൻ വെണ്ണയെന്നു വിചാരിച്ചു വിഴുങ്ങിയത് വെള്ളാരംകല്ലാണ്.' കാർത്തികേയൻ വിചാരിച്ചു: 'അവളൊരു തെറിച്ചിപ്പെണ്ണാണ്.' ശാന്തയുടെ ഹൃദയവും കാർത്തികേയനെ ശകാരിക്കുകതന്നെയായിരുന്നു: 'നായ കടലിൽ ചെന്നാലും നക്കിയേ കുടിക്കൂ.' അവൾ ഭർത്താവിനെ വിമർശിച്ചു:

'സ്നേഹത്തിൻറെ ജ്വാലയെന്താണെന്നറിയാത്ത മാട്! അയാൾ എനിക്കു സുഖം തരില്ല. പിടിച്ചെടുക്കാൻ എന്നെ അനുവദിക്കയുമില്ല. അടിക്കടി എന്നെ അപമാനിക്കുന്നു. അയാൾ എന്നെ അപമാനിച്ചു. എന്തുകൊണ്ട് അയാൾക്കെന്നെ വിശ്വസിച്ചുകൂടാ! എന്നെ വിശ്വസിക്കാത്തവനെ ഞാനെന്തിനു വിശ്വസിക്കണം?'

കണ്ണട കെട്ടിയ കുതിരയെപ്പോലെയാണ് രണ്ടുപേരുടെയും ചിന്ത സഞ്ചരിച്ചിരുന്നത്. സ്വന്തം മൂക്കാണ് വഴികാട്ടി!

ഈ പരിതഃസ്ഥിതിയിൽനിന്നാണ് കാർത്തികേയൻ രണ്ടാമതും വീട്ടു വിട്ടുപോയത്. അത്തവണ അച്ഛനെ കാണാൻ പോകുമ്പോൾ അയാൾ ഭാര്യയെ വിളിച്ചില്ല; അവളോടു യാത്ര പറയുകപോലും ചെയ്തില്ല. കൊണ്ടുപോകാനുള്ള സാധനങ്ങളെല്ലാം അയാളും ഭൃത്യന്മാരും കൂടി ശരിപ്പെടുത്തി. രണ്ടു കഫ്ബട്ടന്നുവേണ്ടി അയാൾ മൂന്നു പെട്ടിയിലും രണ്ടലമാരിയിലുമുള്ള സാധനങ്ങൾ മുഴുവൻ വലിച്ച് പുറത്തിട്ടു പരതി. സാധനങ്ങൾ മുറി മുഴുവൻ ചിതറിക്കിടക്കുന്നു. 'കണ്ടോ,കണ്ടോ, അവൾ അനങ്ങുന്നില്ല' എന്നു തിരയുന്നതിനിടയിൽ കൂടെക്കൂടെ അയാൾ ഓർത്തു. 'എന്നോടു ചോദിച്ചു കൂടേ?' എന്ന് ശാന്തയും വിചാരിച്ചു. ഹൃദയത്തിൽനിന്ന് ക്രൂരമായ ചീറൽ പുറപ്പെടുന്നുണ്ട്. സമസ്തവും അടിച്ചു തകർക്കാനുള്ള പ്രേരണ പൊന്തുകയാണ്. പക്ഷേ, പലതും ആലോചിക്കേണ്ടതുണ്ട്.

അയാളുടെ സ്ഥിതിയിലുള്ള ഒരാൾക്ക് എന്തെങ്കിലും പ്രവർത്തിക്കാൻ പാടില്ല. ഭാര്യയെ അടിച്ചു പുറത്താക്കിയാൽ അതു നാളെ തെരുവിൽ പാട്ടാകും. അയാൾ അടങ്ങി മൂകനായി നിന്നു തിരഞ്ഞു. ഒടുവിൽ തളർന്നു വിയർത്ത് കഫ്ബട്ടൻ വേണ്ടെന്നുവെച്ചു പുറത്തേക്കിറങ്ങിനടന്നു; 'നിനക്കു ഞാൻ പാകമല്ല, പരുത്ത കൈയാണ് വേണ്ടത്' എന്ന് ഉള്ളിൽ കരുതുകയും ചെയ്തു.

അങ്ങനെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞിട്ട്, ഇപ്പോൾ പെട്ടെന്ന് സംഭാഷണം തുടങ്ങാൻ വിഷമമുണ്ട്. ശാന്തയെ കാണുന്നതുവരെ സമസ്ത ജീവരാശികൾക്കും മാപ്പുകൊടുക്കാൻ കാർത്തികേയൻ തയ്യാറായിരുന്നു. ഇന്നോ നാളെയോ ചത്തുപോകുന്ന മനുഷ്യൻ തമ്മിൽ എന്തിനു വഴക്ക്, കലഹംകൊണ്ടു ശാന്തി കിട്ടുകയില്ല എന്നൊക്കെ അയാളോർത്തു. പക്ഷേ, ശാന്ത മുമ്പിലെത്തിയപ്പോൾ അയാളിലെ 'ഞാൻ' എഴുന്നേറ്റു. വഴങ്ങാനൊരു മടി. ഈ വഴങ്ങലിന്ന് എവിടെയാണ് അവസാനം? എങ്കിലും അവളെ ഉപവാസംകൊണ്ടു മരിക്കാൻ വിടുകയോ? ലോകത്തിൽ തലനിവർത്തി നടക്കണ്ടേ?

ശാന്തയും തൻെറ അവസാന പരീക്ഷണം നടത്തുകയായിരുന്നു. തുറമുഖത്തു കപ്പലണഞ്ഞില്ല; അപ്പോൾ അണഞ്ഞേടം തുറമുഖമാക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുകയാണ്. തൻെറ പ്രവൃത്തി കുറെ സാഹസമായിപ്പോയെന്ന് അവൾക്കു തോന്നി. വിശ്വനാഥൻ തന്നെ തട്ടിമാറ്റി കടന്നുപോയപ്പോൾ പോലും അവൾ പരിഭ്രമിച്ചില്ല. വരും, ഇനിയും വരും––ഇതായിരുന്നു വിചാരം. താനാകുന്ന ഒരു മഹാസാമ്രാജ്യത്തെ കാലുകൊണ്ടു തട്ടിയെറിയാൻ അയാൾക്കു കഴിയില്ല. ദിവസങ്ങൾ കടന്നുപോയി. വിശ്വം തിരിച്ചു വന്നില്ല. വീണ്ടും വീണ്ടും അവൾ ആളെ അയച്ചു. ഒടുവിലത്തെ തവണ പറഞ്ഞയച്ചത് 'സൗകര്യമില്ല' എന്നാണ്. അതൊരു ഇടിയായിരുന്നു. ഒരു ചവിട്ടിത്തേക്കൽതന്നെ. ശാന്ത വാടിപ്പോയി.

മൂന്നു ദിവസത്തിന്ന് അവൾ ആരോടും ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. കുളിച്ചു ഭക്ഷണം കഴിച്ചു, ഉറങ്ങി എന്നു നടിച്ചു. ഈ സന്ദർഭത്തിലാണ് കാർത്തികേയൻ അച്ഛൻെറ അടുത്തേക്കു പോയത്. പോകുമ്പോഴെങ്കിലും തന്നോടു സംസാരിക്കാതിരിക്കയില്ലെന്നും അവിടെവെച്ചു മുറിഞ്ഞുപോയ ബന്ധങ്ങൾ അണച്ചുകൂട്ടാമെന്നും അവൾ ആശിച്ചിരുന്നു. പക്ഷേ, കാർത്തികേയൻ ഇറങ്ങി നടന്നപ്പോൾ കടിഞ്ഞാൺ കൈയിൽനിന്നു പോയി എന്ന് അവൾക്കു തോന്നി. 'ഞാൻ വീഴും; വീണു ചാവും' എന്നു ഹൃദയത്തിന്നടിയിൽനിന്നൊരു കരച്ചിൽ.

കരഞ്ഞതുകൊണ്ടു ജീവിതത്തിൽ ഒന്നും നേടാൻ പോകുന്നില്ലെന്ന് ശാന്തയ്ക്കറിയാം. അടയ്ക്കാത്തുപ്പിന്നുകൂടി വിലയുണ്ടാവുമ്പോഴും കണ്ണുനീരിന്നു

കാലണ കിട്ടില്ല. താൻ ശ്രദ്ധിക്കപ്പെടാതിരുന്നുകൂടാ. കാർത്തികേയൻ അവളെ ചവിട്ടി മെതിച്ചാണ് കടന്നുപോയത്. 'അത്രയ്ക്കും പതിരായിട്ടില്ല ഞാൻ!' അവൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'വരും, അയാൾ ഓടിവരും.' യാചന വേണ്ടാ, വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുവരണം.

ശാന്തയുടെ പ്രയോഗം കുറിക്കുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഇനി അയാളെ ഒന്നു മെരുക്കിയെടുക്കുന്നേടത്തു തൻറേടം കാണിച്ചാൽ മതി. കാർത്തികേയൻ കട്ടിലിൽ വന്നിരുന്നപ്പോൾ ശാന്ത അതു കണ്ടതായേ നടിച്ചില്ല. അവൾ ബ്രഹ്മാനന്ദത്തിൽ ലയിച്ച ഒരു യോഗിനിയെപ്പോലെ, മന്ദസ്മിതം തൂകിക്കൊണ്ടു കിടന്നു.

"എന്താണ് ശാന്ത ഭക്ഷണമൊന്നും കഴിക്കാത്തത്?" ഒടുവിൽ കാർത്തികേ യൻ ആരംഭിച്ചു. ഉത്തരമുണ്ടായില്ല. വീണ്ടും അതേ ചോദ്യംതന്നെ. അവൾ തലതിരിച്ച് അയാളുടെ മുഖത്തൊന്നു നോക്കി.

"കഴിച്ചില്ലെങ്കിലെന്താ?"

"ഇതിന് എനിക്കുത്തരമില്ല."

"ഉത്തരം അറിയാഞ്ഞിട്ടാണോ?"

"അതേ."

"എങ്കിൽ ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം; ഭക്ഷണം കഴിക്കാതിരുന്നാൽ മനുഷ്യർ മരിക്കും."

"ശാന്തേ..." അയാളുടെ വിളി ഉദ്വേഗത്തോടെയായിരുന്നു: "എന്തൊക്കെയാണീ പറയുന്നത്? എന്തിന് എന്നെ ഇങ്ങനെ വിഷമിപ്പിക്കുന്നു?"

"അവിടെ വിഷമമാണെന്ന് എനിക്കറിയാം, അതു തീർക്കാനാണ് എൻറെ ശ്രമം."

"ഇങ്ങനെയൊക്കെ പ്രവർത്തിക്കത്തക്കവണ്ണം എന്താണിവിടെ സംഭവിച്ചത്?"

"ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ലേ?" ശാന്ത തളർന്ന ദൃഷ്ടികൾ കാർത്തികേയൻറെ മുഖത്തേക്കുയർത്തി: "അവിടെ ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ലായിരിക്കാം. എനിക്കു ചിലതു സംഭവിച്ചു."

"എന്ത്?"

"അറിയില്ലേ?"

"ഇല്ല, ശാന്തേ!"

"എന്നാൽ അറിയിച്ചിട്ടെന്തിന്നു വിഷമം വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നു?"

"അങ്ങനെ ഞാൻ എപ്പോഴെങ്കിലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടോ?"

"എന്തിനു പറയുന്നു? കണ്ടു കഴിഞ്ഞ പൂരത്തിൻറെ കഥ ചോദിച്ചറിയണോ?"

കാർത്തികേയനു പിന്നെ എന്തു പറയണമെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അയാൾ തലയും താഴ്ത്തി ഇരുന്നു.

ശാന്ത തുടർന്നു:

"ഞാനിതൊന്നും വിഷമിപ്പിക്കണമെന്നുവെച്ച പറയുന്നതല്ല."

"നരകിപ്പിക്കണമെന്നു വിചാരിച്ചാണ്." ക്ഷുബ്ധമായിരുന്നു കാർത്തികേ യൻറെ അന്തഃകരണം.

"നമ്മുടെ രണ്ടു പേരുടെയും നരകം അവസാനിപ്പിക്കണമെന്നാണ് ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നത്."

"എങ്ങനെ?" കാർത്തികേയൻ തലയുയർത്തി ദീനതയോടെ അവളുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"എൻറെ ജീവിതം നശിപ്പിച്ചിട്ട്; അങ്ങയുടെ ജീവിതം തുടങ്ങാൻ അനുവദിച്ചിട്ട്."

"ശാന്തേ!"

"അല്ലൽപ്പെട്ടിട്ടു കാര്യമില്ല."

"കാര്യമുണ്ട്. ഞാൻ എൻറെ ജീവിതവും അവസാനിപ്പിക്കും."

"അത് അനാവശ്യമായ ത്യാഗമാണ്. അവിടെ സുഖവും സമൃദ്ധിയുമുണ്ട്. പിന്നെ എന്തിനു നശിക്കുന്നു?"

'എനിക്കുള്ളതൊക്കെ നിനക്കുമില്ലേ, ശാന്തേ?"

"ഉണ്ടെന്നായിരുന്നു എൻറെ ധാരണ. ഇന്നെനിക്കു മനസ്സിലായി, ഞാൻ നിന്നിരുന്നതു വെറും വെള്ളത്തിനു മീതെയാണെന്ന്. ഇന്ന് എൻറെ ജീവിതത്തിന്ന് അർത്ഥമില്ല. വിശ്വസിക്കാനും സ്നേഹിക്കാനുമായി വന്ന എനിക്ക് അവയൊന്നും നേടാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. ഒരു തൊണ്ടുപോലെ, ഞാൻ വെള്ളത്തിന്നുമീതെ പൊന്തിക്കിടക്കുകയായിരുന്നു..."

"ശാന്തേ!" കാർത്തികേയൻ ഒരപേക്ഷാസ്വരത്തിൽ തുടർന്നു: "നീ എന്തിനു ഭംഗിവാക്കു പറയുന്നു?"

"നീ എന്തിന്നീ മരണം ക്ഷണിച്ചുവരുത്തുന്നു?"

"എനിക്കും മരിക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്നില്ല. എനിക്കു ചെറുപ്പമാണ്. എൻറെ കവിളിലെ തുടുപ്പ് ഒട്ടും വാടിയിട്ടില്ല. എൻറെ ഹൃദയത്തിലെ തീ ഒട്ടും ആറിയിട്ടില്ല. എൻറെ ഭർത്താവിനെ അമർന്നു സ്നേഹിക്കണമെന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, എന്നെ വിശ്വസിക്കാനും സ്നേഹിക്കാനും ആരുമില്ല... ഞാൻ..." ഇടറിയ കണ്ഠം അവളുടെ വാക്കുകൾ തടഞ്ഞു.

"എൻറെ ശാന്തേ!" കാർത്തികേയൻ അവളെ കടന്നുപിടിച്ചു: "മതിയാക്കൂ."

ഞാൻ കുറെ തെറ്റുകൾ ചെയ്തിട്ടുണ്ടാവാം. പക്ഷേ, എൻറെ ഹൃദയത്തിൽ നടന്നതെന്താണെന്നു നിനക്കറിഞ്ഞുകൂടാ."

"പറയാതെ അറിയാൻ കഴിയുമോ?"

അതിന്ന് അയാൾ സമാധാനം പറഞ്ഞില്ല. ക്ഷമാപണങ്ങൾകൊണ്ടും മധുരവാക്കുകൾകൊണ്ടും അവളെ മൂടി. അയാൾ വിതുമ്മിപ്പോയി, അവളുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. അന്ന് ആദ്യമായി കണ്ടെത്തിയപോലെ അവർ പരസ്പരം നോക്കി. അയാൾ വിചാരിച്ചു: 'പാവം! എൻറെ ഭാര്യ എത്ര സുന്ദരിയാണ്!'

ശാന്ത കാർത്തികേയൻറെ കൈകളിൽ ചാഞ്ഞുകിടന്നു കരയുകയാണ്. അയാൾക്ക് അന്തരീക്ഷം ലാഘവമുള്ളതായി വരുന്നു. ചലനാത്മകവും ചൈതന്യവത്തുമായ ഒരു പ്രപഞ്ചം കൈപ്പിടിയിൽ ഒതുങ്ങിക്കിടക്കുകയാണ്. ജീവിതം സമ്പന്നമാകുകയാണ്.

"ശാന്ത!"

"ഏ?"

"എനിക്കുവേണ്ടി വല്ലതും കഴിക്ക്."

"അങ്ങയ്ക്കുവേണ്ടി ഞാൻ എന്തും ചെയ്യും. ജീവിച്ചിരിക്കയും ചെയ്യാം. പക്ഷേ, എന്നെ അവിശ്വസിക്കരുത്. അതെനിക്കു പൊറുത്തുകൂടാ."

'ഞാനിനി ഒരിക്കലും നിന്നെ അവിശ്വസിക്കില്ല. നീ എൻറെയാണ്. ഞാൻ നിൻറെയും."

ചുമരിലെ നീഗ്രോ ഒന്നലറി. ആ അലർച്ച കാർത്തികേയൻറെ ഉള്ളിൽ നിന്നാണു പുറപ്പെട്ടതെന്ന് ശാന്തയ്ക്കു തോന്നി. അവൾ എഴുന്നേറ്റിരുന്ന് അയാളുടെ കഴുത്തിൽ കൈ കോർത്തിട്ടു.

കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ശാന്ത അല്പാല്പമായി ഭക്ഷണം കഴിക്കാൻ തുടങ്ങി. അതു മനസ്സിലാക്കിയിട്ട് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി അമ്മയും കുറുപ്പും പരസ്പരം നോക്കി മന്ദസ്മിതം തൂകി.

"എല്ലാവർക്കുമുണ്ട് ഭ്രാന്ത്. ഓരോരുത്തർക്കോരോവിധം!" ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ പറഞ്ഞു. അതു പറഞ്ഞപ്പോൾ ആ ീ ഒരു ഇരുപത്തിരണ്ടുകാരിയാണെന്ന് കുറുപ്പിന്നു തോന്നുകയും ചെയ്തു. അയാൾ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു മറുപടി കൊടുത്തു:

"എനിക്കു ഭ്രാന്തില്ല."

"എല്ലാ ഭ്രാന്തന്മാരും അങ്ങനെയാണു പറയുക."

രണ്ടു ദിവസംകൊണ്ടു ശാന്തയുടെ ക്ഷീണം മാറി. മൂന്നാംദിവസം കാർത്തികേയൻ അവളെയുംകൂട്ടി നാട്ടിലേക്കു പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു. ആ യുവദമ്പതികൾ തോളുരുമ്മിക്കൊണ്ടു പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മ അങ്ങനെ നിന്നു! അവരുടെ പിമ്പിൽ കുറുപ്പുമുണ്ടായിരുന്നു.

റെയിൽവെ റോഡിലേക്ക് തിരിയുന്നേടത്തു കാർ ഓരം ചാരി നിന്നു. ഒരു ജനാവലി എതിരെ വരുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

“എന്താണത്?” ശാന്ത ചോദിച്ചു.

“നോക്കാം.”

യുദ്ധത്തിൽ ആളെക്കൊണ്ടോ പണംകൊണ്ടോ ബ്രിട്ടനെ സഹായിക്കരുതെന്നാണ് പറയുന്നത്. ഒരു മനുഷ്യനേ വിളിച്ചുപറയുന്നുള്ളു. പക്ഷേ, പിമ്പിൽ ഒരുപറ്റം ആളുകൾ കൂടിയിട്ടുണ്ട്. അതൊരു ഘോഷമില്ലാത്ത യാത്രയായിരുന്നു. പ്രശാന്തമായ ഒരാൾനീക്കം. അതു കടന്നുപോയപ്പോൾ, ഒരു തെരുവുകുട്ടി ആ ശബ്ദം അനുകരിച്ചുകൊണ്ട് വിളിച്ചുപറഞ്ഞു:

“രാവിലെ ചായകൊണ്ടോ വെള്ളപ്പംകൊണ്ടോ വിശപ്പടക്കരുത്...” കൂട്ടച്ചിരി. പിന്നിൽനിന്നിരുന്ന ഒരു ബസ്ഡ്രൈവർ ചെറുക്കൻറെ തലയിൽ ഒരു കിഴുക്ക വെച്ചുകൊടുത്തു. അവൻ തലയും തിരുമ്മി അടുത്ത ചായക്കടയുടെ പിമ്പുറത്തേക്കു നീങ്ങി. ഇതു കണ്ട കാർത്തികേയൻ കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു. ശാന്ത മറ്റൊന്നായിരുന്നു ശ്രദ്ധിച്ചിരുന്നത്. ആൾക്കൂട്ടത്തിന്നു പിന്നിൽ നടന്നിരുന്ന ഒരു മനുഷ്യനെ. ആ മനുഷ്യൻ വിശ്വനാഥനായിരുന്നു. അവർ പരസ്പരം കണ്ടു. അയാൾ മുഖം തിരിച്ചു; അവളും.

കാർ നീങ്ങിയപ്പോൾ ശാന്ത നിശ്ശബ്ദയായി മുഖം കനപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് കാർത്തികേയൻ ചോദിച്ചു: “എന്തേ?”

“ഒന്നുമില്ല.”

വണ്ടിയിൽ ചെന്നു കയറിയപ്പോഴും ആ മുഖത്തെ ഗൗരവം വിട്ടിരുന്നില്ല. വണ്ടി ഓടാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ അവൾ ചുറ്റും നോക്കി. ആ ഒന്നാംക്ലാസ് മുറിയിൽ അവർ മാത്രമേയുള്ളൂ. അവൾ ചോദിച്ചു: “ഇതുകൊണ്ടെന്താണ് പ്രയോജനം?”

“എന്തുകൊണ്ട്?”

“ഇങ്ങനെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു നടക്കുന്നതുകൊണ്ട്?”

“ദേഷ്യം തോന്നിയാൽ മനുഷ്യർ ഇന്നതേ ചെയ്യൂ എന്നില്ല.”

ശാന്ത ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല. കാർത്തികേയനും നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു ചിന്തിക്കുകയാണ്. യുദ്ധത്തെപ്പറ്റിയും അതിൻറെ പ്രത്യാഘാതങ്ങളെപ്പറ്റിയു മാണ് അയാൾ ആലോചിക്കുന്നത്. ഇതെങ്ങനെ തിരിയുമെന്ന് ആർക്കും പറയാൻ വയ്യാ. പടിഞ്ഞാറൻരംഗത്ത് സഖ്യശക്തികൾ പൊരിയുകയാണ്. ഹിറ്റ്ലർ മുന്നോട്ടടിച്ചുകയറുന്നു. ഓരോ ദിവസവും കിട്ടുന്ന വർത്തമാനം അപകടകരമായ നിലയാണ് സൂചിപ്പിക്കുന്നത്. ഏതൊരു നിലപാടെടുക്കുന്നതാണ് രക്ഷ എന്നു പറയുവാൻ വയ്യ. ചരക്കിനു വില വർദ്ധിക്കുന്നുണ്ട് എന്നതാണ് ആശ്വാസകരം. പക്ഷേ, തൊഴിലാളികൾ എന്തെല്ലാം അപകടങ്ങൾ വരുത്തിവയ്ക്കുമെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ.

ഇക്കാര്യത്തിൽ നാട്ടുകാരും അവരുടെ പിന്നിലാവും. അവരെ താങ്ങിനിന്നാൽ സർക്കാർ വെറുക്കും. സർക്കാരിനെ താങ്ങിയാൽ നാട്ടുകാർ വെറുക്കും. ഈ സ്ഥിതി വിഷമകരംതന്നെ. ആളുകൾക്കു പകമൂത്തിരിക്കുകയാണ്. അവരെന്തും ചെയ്യാൻ മടിക്കുകയില്ല. അപ്പോഴേക്കും ഗാന്ധിജി ഒരു സത്യാഗ്രഹവും തുടങ്ങി. കുരങ്ങന്ന് ഏണി വെച്ചുകൊടുക്കുകയാണ്. ഒരു മനുഷ്യൻ ഇങ്ങനെ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു നടന്നതുകൊണ്ടൊന്നും ബ്രിട്ടൻ ഭയപ്പെടുകയില്ല. യുദ്ധ കാലമാണ്. അവരാണെങ്കിൽ ഒരു മരണപ്പോരിൽ ഏർപ്പെട്ടിരിക്കുകയുമാണ്. എല്ലാവരെയും വെടിവെച്ചു കൊല്ലും. അങ്ങനെ ഒരു ദുഷ്കർമവും കൂടി വരുത്തിവയ്ക്കാം, അത്രതന്നെ. കാർത്തികേയൻറെ ചിന്തകൾ ഇങ്ങനെ രാ ത്തെയും ലോകത്തെയും വലയംചെയ്യപ്പോൾ ശാന്തയുടെ ആലോചനകൾ ഒരു വ്യക്തിയുടെ ചുറ്റും സഞ്ചരിക്കുകയായിരുന്നു. അവൻ എന്തിനാണ് ഈ ആൾക്കൂട്ടത്തിൻറെ പിമ്പിൽ നടക്കുന്നത്? എന്തിന്നവൻ മുഖംവെട്ടിച്ചു നടന്നുകളഞ്ഞു? ഹൗ! എന്തു ധിക്കാരം?

"എന്താ, ശാന്തേ ആലോചിക്കുന്നത്?"

"അവനെ കണ്ടോ? ആ ആൾക്കൂട്ടത്തിലുണ്ട്."

"ആര്?"

"വിശ്വം."

കാർത്തികേയൻറെ മുഖത്ത് ഒരു നിഴൽ തിരയടിച്ചുപോയി. അയാൾ പെട്ടെന്നിങ്ങനെ പറയുകയും ചെയ്തു: "എല്ലാ തെണ്ടികളും ഒന്നിച്ചു കൂടിയിരിക്കുകയാണ്."

"ശരിയാണ്. അവൻ ചേരുക തെണ്ടികളുടെ കൂട്ടത്തിലാണ്. മാന്യന്മാരുടെയടുത്ത് അവൻ പറ്റില്ല."

"പെട്ടെന്നെന്തേ ഇങ്ങനെ ഒരു ബോധോദയം?"

"അനുഭവംകൊണ്ട്."

"എന്നുവെച്ചാൽ?"

"നിങ്ങളെന്തൊക്കെയോ ധരിച്ചിരിക്കയാണ്. എൻറെ അമ്മയാണ് അവനെ ചോറുകൊടുത്തു വളർത്തിയത്. ഏതോ കാനയിൽ പെറ്റുവീണ ചെക്കനാണത്. നാം വളർത്തിയ പട്ടിക്കുട്ടിയോടുപോലും നമുക്കൊരു മമതതോന്നും...."

"അതു നമ്മളെ തിരിഞ്ഞു കടിക്കാതിരിക്കുന്ന കാലത്തോളം."

"കടിക്കും എന്നു കണ്ടപ്പോൾ വടിയെടുക്കാനും ഞാൻ മടിച്ചില്ല."

"ഹേ!" കാർത്തികേയൻ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു: "എന്തുണ്ടായി, ശാന്തേ?"

"അവൻ നന്ദികെട്ടവനാണ്, ധിക്കാരിയാണ്. അവൻ വിചാരിച്ചു, ഞാൻ അവൻറെ കാലിലെ ചെരുപ്പാണെന്ന്. ദയയ്ക്കും സ്നേഹത്തിനും

ധിക്കാരം പ്രതിഫലം വാങ്ങാൻ ഞാൻ തയ്യാറുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഞാനവനെ തോണ്ടിയെറിഞ്ഞു. നിർദ്ദയൻ!"

വേനല്ക്കാലത്തു നടന്നു തളർന്നുവന്നതിനുശേഷം ഒരു കൂൾഡ്രിങ്ക് കുടിച്ചതുപോലെ, ഈ ശകാരം കാർത്തികേയൻറെ ഹൃദയത്തിൻറെ അടിവരെ തണുപ്പിച്ചു. അതു പുറത്തു കാട്ടാതെ അയാൾ പറഞ്ഞു:

"കണ്ടാൽ സാധുവാണെന്നാണല്ലോ തോന്നുക."

"അനുഭവത്തിൽ നീചനാണെന്നുമാത്രം."

കാർത്തികേയൻ വിശ്വനാഥൻറെ ഗുണം അല്പാല്പം സൂചിപ്പിച്ചു. ശാന്തയെക്കൊണ്ട് അധികമധികം എതിർപ്പിക്കണമെന്നായിരുന്നു അയാളുടെ ഉദ്ദേശ്യം. അതയാൾക്ക് ആശ്വാസം നല്കി; താൻ നില്ക്കുന്ന ഭൂമി കൂടുതൽ ഉറപ്പുള്ളതാണെന്ന് ബോധ്യപ്പെടുത്തി.

"അവനെ കണ്ടാൽ ഇതൊന്നും വിശ്വസിക്കാൻ തോന്നുന്നില്ലല്ലോ, ശാന്തേ?"

"ഞാനല്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ വേദനാകരമായവിധത്തിൽ അതു വിശ്വസിക്കേണ്ടിവരുമായിരുന്നു... ഭാര്യയെത്തേടി നടക്കേണ്ടിവരുമായിരുന്നു..."

"ഞാൻ അവനെ..." കാർത്തികേയൻ ഷൂ നിലത്തിട്ടൊന്നുരച്ചു.

"അതൊക്കെ വിഡ്ഢിത്തമാണ്. ചെളിയിൽ തല്ലരുത്. നീളെ തെറിക്കും." ഇതും പറഞ്ഞ് അവൾ ചാരിയിരുന്ന ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ നോക്കി. പ്രശാന്തമായുറങ്ങുന്ന വയലുകളും ഉറക്കംതൂങ്ങിനില്ക്കുന്ന കുന്നുകളും അവ കടന്നുപോവുകയാണ്. പുഞ്ചപ്പാടത്തിന്നു നടുവിൽ രണ്ടേത്തങ്ങൾ ഒപ്പം പൊന്തുകയും താഴുകയും ചെയ്യുന്നു. ഒരു ീയും പുരുഷനും ചേർന്നുനിന്ന് തേവുകയാണ്. അല്പാല്പം ഇളകുന്ന ഏത്തക്കാലിൻറെ തുഞ്ചത്ത് ഒരു പൊന്മ നിർഭയനായിരുന്നു സർക്കസ്സഭ്യസിക്കുന്നുണ്ട്. കുളത്തിലെ വെള്ളം തേവിക്കലങ്ങുന്നതു നല്ലതാണവന്ന്. തൻറെ വേട്ടയാരംഭിക്കാം. ശാന്തയ്ക്ക് ആ പൊന്മയുടെ പേരിൽ ഇമ്പംതോന്നി. അവൾ തിരിഞ്ഞുതിരിഞ്ഞ് അതിനെ നോക്കി. അകന്നകന്ന് ഒരു പച്ചപ്പൊട്ടു പോലെയായി അതു മറഞ്ഞു.

കരളിൽ പുതിയ പുതിയ കൂമ്പുകൾ തിരിയിടുന്നു. ക്രൂരവും ആഹ്ലാദകരവുമായ ഒരു പ്ലാൻ മനസ്സിൽ ഒറക്കൂടിവരുമ്പോഴുണ്ടാവുന്ന അസാധാരണമായ ആഹ്ലാദം അവളുടെ മുഖത്തു തെളിഞ്ഞു. ശത്രുക്കോട്ടയിലേക്ക് ഒരു വെടിപ്പഴുതു കണ്ടെത്തിയ ഒരു പടനായകൻറെ മന്ദസ്മിതം. അവൾ കാർത്തികേയൻറെ അടുത്തു കിടന്നിരുന്ന വർത്തമാനപത്രമെടുത്തു വായിച്ചു. ടൈംബോംബിനെപ്പറ്റിയുള്ള ഒരു ദീർഘവിവരണത്തിലൂടെ അവളുടെ കണ്ണുകൾ സഞ്ചരിച്ചു; കാർത്തികേയൻറെ കണ്ണുകൾ അവളുടെ മുഖത്തും.

ഉച്ചയായി അവർ വീട്ടിൽച്ചെന്നുകയറിയപ്പോൾ. നമ്പിടി ഒരു ചന്ദന മുട്ടിപോലെ, നിശ്ചലനായി കിടക്കുന്നു. തലയ്ക്കൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നു അദ്ദേഹത്തിൻറെ ഭാര്യ. മകനെ കണ്ടപ്പോൾ അവർ തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു. ശാന്ത തികഞ്ഞ ചാതുര്യത്തോടെ അവരെ പറഞ്ഞു സമാധാനിപ്പിച്ച്, മറ്റൊരു മുറിയിലേക്ക് കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി.

ഒരു മണിക്കൂർ കഴിഞ്ഞു. വൈദ്യൻ വന്നു പരിശോധിച്ചു. അയാൾ നിശ്ശബ്ദനായി വെളിയിലേക്കു കടന്നപ്പോൾ കാർത്തികേയൻ പിന്തുടർന്നു ചെന്നു ചോദിച്ചു:

"എന്താ?"

"വന്നതു നന്നായി. സൂക്ഷിക്കണം. ഗുളിക ചാലിച്ച വെള്ളംകൊണ്ടു കൂടെക്കൂടെ ചുണ്ടു തടവിക്കൊടുക്കു. എങ്കിൽ കഫത്തിൻറെ അസ്കൃത ഉണ്ടാവില്ല."

വൈദ്യൻ പോയി. കാർത്തികേയൻ ആലോചിച്ചു:

'ഞാൻ ഒറ്റപ്പെടുകയാണ്. എല്ലാ ഭാരവും ചുമലിൽ വന്നു വീഴുന്നു.'

അന്നു മുഴുവൻ നമ്പിടി അതേവിധം കിടന്നു. പിറ്റേന്നു സംഗതിയൊന്നു വ്യത്യാസപ്പെട്ടു. ആ കിടപ്പു മൂന്നു ദിവസം തുടർന്നു. കടകോലിൽ ചുറ്റിയ കയർപോലെ, ശ്വാസം മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടും സഞ്ചരിക്കുകയാണ്. ജീവനും ദേഹവുമായി ആ നെഞ്ചിൽവെച്ച് ഒരു സമരം നടക്കുന്നു. ഓടുകയും പിടിച്ചുവെക്കുകയും കുതറിയോടുകയും വീണ്ടും പിടിച്ചുവെക്കുകയും. ഭൂമിയുടെ ദൃഢാശ്ലേഷത്തിൽനിന്നും വേർപെടാൻ ശ്രമിക്കുന്ന ഒരാത്മാവ്. നേത്യാരമ്മ കൂടെക്കൂടെ നിറഞ്ഞ കണ്ണുകളോടെ ആ വാതില്ക്കൽ വന്നുനിന്നു നോക്കി. തള്ളിവരുന്ന കരച്ചിൽ അടക്കാൻ വയ്യാതാകുമ്പോൾ അവർ അടുത്ത മുറിയിലേക്കുപോയി കമിഴ്ന്നുകിടന്നു തേങ്ങി. ഒരു വിധവ ജനിക്കുകയാണ്. ശാന്ത ആ വിധവയുടെ പുറം തടവിക്കൊടുത്തു.

ബന്ധുക്കൾ വന്നു, അയൽപക്കക്കാർ വന്നു. ആ ഗ്രാമത്തിൻറെ താഴികക്കുടം അടർന്നുവീഴുകയാണ്. എല്ലാവരും നോക്കിനിന്നു. ആ കൈപ്പടമൊന്നു പൊന്തിയാൽ ആ ദേശത്ത് എന്തും സംഭവിച്ചിരുന്നു. ഇന്ന് അതു ശുഷ്കിച്ച്, എട്ടുകാലിയെപ്പോലെ, കിടക്കയിൽ പറ്റിക്കിടക്കുന്നു. തലയ്ക്കൽ നിറകതിർ പൊഴിച്ചുനിൽക്കുന്ന കുറ്റൻ നിലവിളക്കിന്നും നമ്പിടിക്കും തമ്മിൽ ഒരു വ്യത്യാസമേയുള്ളൂ: വിളക്കിൽ എണ്ണ തീരുമ്പോൾ ഒഴിക്കാം. അദ്ദേഹം പട്ടുതിരി കത്തുകയാണ്. ഉച്ചതിരിഞ്ഞപ്പോൾ ആ ശ്വാസഗതി നിലച്ചു, എന്നെന്നേക്കുമായി.

ഒരൊറ്റ രോദനം--ഒരു വധു മരിച്ചുപോയി! അമർത്തിക്കടിച്ച ചുണ്ടുമായി കാർത്തികേയൻ പുറത്തേക്കു കടന്നു. ശാന്ത ആ പോക്കു നോക്കിനിൽക്കുകയാണ്. അയാൾ അവളുടെ മുഖത്തേക്കും ഒന്നു നോക്കി.

കുരിരുട്ടത്തുവെച്ച ഒറ്റത്തിരിപോലെ, അവൾ ആ ഇടനാഴിയിൽ നിന്നു. എല്ലാ മുറിയുടെയും വാതിൽ ആ ഇടനാഴിയിലേക്കാണ്.

* പ്ണാത്തി, ഇല്ലത്തെ ദാസി.

പ്രപഞ്ചം പിന്നേയും തളിർക്കുന്നു

ഒന്ന്

യുദ്ധമാരംഭിച്ചപ്പോൾ പലരും അതത്ര കാര്യമായി എടുത്തില്ല. യൂറോപ്പിൽ ഏതോ ചില രാജ്യക്കാർ ഏതോ ചില രാജ്യക്കാരുമായി യുദ്ധം വെട്ടാൻ പോകുന്നു. തങ്ങൾക്കതിൽ കാര്യമൊന്നുമില്ലെന്നായിരുന്നു അവരുടെ ധാരണ. 'അപ്പഹേര്ക്ക് പിരാന്താണ്. തമ്മില് തലബെച്ചു മുട്ടട്ടെ' എന്നാണ് മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞത്. ഹസ്സനും തോന്നി, അപ്പറഞ്ഞതു ശരിയാണെന്ന്. വലിയ വലിയ രാജാക്കന്മാർ തമ്മിൽ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു യുദ്ധം ചെയ്യുമെന്നും അങ്ങനെ യുദ്ധം ചെയ്യാമെന്നതാണ് രാജാക്കന്മാർക്കുള്ള ഒരു യോഗ്യതയെന്നും ഹസ്സൻ ധരിച്ചുവെച്ചിരുന്നു. ഒരു സുൽത്താൻ മറ്റൊരു സുൽത്താനെ കീഴടക്കും. കീഴടങ്ങിയവൻ കപ്പം കൊടുക്കുകയും വേണം --ഇതായിരുന്നു യുദ്ധത്തെപ്പറ്റി അവനുള്ള ബോധം. അതുകൊണ്ട് അവൻ മരയ്ക്കാരോട് തനിക്കും യുദ്ധത്തെ സംബന്ധിച്ചു സ്വല്പം വിദ്യാഭ്യാസമുണ്ടെന്നു ധരിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞു:

"സുൽത്താന്മാരു രാജ്യം പുടിക്കാൻ നോക്ക്ാ!"

"ഏതു സുൽത്താനാ?" മരയ്ക്കാർ ചോദിച്ചു.

"ഏതെങ്കിലും സുൽത്താന്മാര്. ഓലക്കല്ലേ യുത്തം?"

ഇതു കേട്ടപ്പോൾ മരയ്ക്കാർ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. ഹസ്സനു രാ ീയമായി യാതൊരു വിജ്ഞാനവുമില്ലെന്ന് അവനു മനസ്സിലായി.

"എട ഹമ്ക്കേ, ഇക്കാലത്തുണ്ടോ സുൽത്താന്മാര്?"

"പിന്നെ ആരാ യുത്തം ചെയ്യുന്നത്?" ഹസ്സൻ ചോദിച്ചു.

മരയ്ക്കാർ സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചു. ഹസ്സനെന്ന ഈ അജ്ഞനെ എങ്ങനെ പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കും? ശിഷ്യന്ന് അറിയാവുന്നേടത്തുനിന്നു വേണമല്ലോ ഗുരുനാഥൻ തുടങ്ങാൻ. അന്താരാ ീയ കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു തനിക്കു സ്വല്പം വിവരമുണ്ടെന്നു മരയ്ക്കാർക്കറിയാം. അതു മനസ്സിലാക്കത്തക്ക ബുദ്ധിവികാസം കൂട്ടുകാരനില്ലാതെയാണിരിക്കുന്നത്. എന്നാലും ഒന്നു ശ്രമിക്കാൻതന്നെ മരയ്ക്കാർ ഉറച്ചു. തൻറെ ഈ

വിജ്ഞാനമെല്ലാം ഹസ്സനോടല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ആരോടു പറയാൻ? അവൻ തലയൊന്നു ചെരിച്ചുപിടിച്ചുകൊണ്ട് ഹസ്സനോടൊരു ചോദ്യം:

"ഇജ്ജ് പതിന്നാലാം നമ്പറ് ബെളക്ക് കണ്ടടക്ക്ണോ?"

"കണ്ടടക്ക്ണ്!"

ആ തൂക്കുവിളക്കിൻറെ ചുറ്റും ആളിക്കളിക്കുന്ന വർണ്ണബഹുലമായ സ്ഫടികത്തൊങ്ങലുകൾ ഹസ്സൻറെ മനസ്സിൽ ആടിക്കളിച്ചു. വിദ്യുദ്ദീപങ്ങൾ അവയെ സ്ഥാനഭ്രഷ്ടങ്ങളാക്കിയിട്ടുള്ളതു പട്ടണത്തിൽമാത്രമാണ്. ഇന്നും അയൽഗ്രാമങ്ങളിലെ കല്യാണസദ്യയ്ക്കും സുന്നത്തുകല്യാണത്തിന്നും മറ്റും പോകുമ്പോൾ അത്തരം വിളക്കുകൾ അവൻ കാണാറുണ്ട്. അവയുടെ വെളിച്ചത്തെക്കാൾ അവയ്ക്കു ചുറ്റും തൂങ്ങുന്ന തൊങ്ങലുകളാണ് അവനെ ആകർഷിച്ചതെന്നുമാത്രം. അപ്പോഴൊക്കെ 'ഇബ്ബെളക്ക് തറബാടിയാ!' എന്ന് അവൻ വിചാരിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. അതുകൊണ്ട് മരയ്ക്കാർ ചോദിച്ചപ്പോൾ അവൻ നന്നെ ആദരവോടെയാണ് പറഞ്ഞത്: കണ്ടടക്ക്ണ്!

"അബ്ബെളക്ക് എബട്യാ ഉണ്ടാക്ക്ന്ന് അനക്കു തിരിയോ?"

"ബെള്ളക്കാരൻറെ യാജ്യത്ത്."

"ഇജ്ജ് ഒരു ഹമക്ക് തന്ന്യാ! 'ബെള്ള്'ക്ക് യാജ്യം എത്തിര ഉണ്ട്? അതിലേത് യാജ്യത്താ ഇബ്ബെളക്ക് ഉണ്ടാക്ക്ന്ന്?"

ഹസ്സൻ തോറ്റു. അവൻറെ അറിവിൽ 'വെള്ള'യ്ക്കെല്ലാംകൂടി ഒരു രാജ്യമേ ഉള്ളൂ --- ശീമ!

"പറയ്!" മരയ്ക്കാർ ഒരു സ്കൂൾമാസ്റ്ററെപ്പോലെ തുടർന്നു.

"തിരീല്ല."

"യർമ്മൻകാരൻറെ യാജ്യത്താ ഈ ബെളക്ക് ഉണ്ടാക്ക്ന്ന്."

ഹസ്സൻറെ കണ്ണുകൾ വിടർന്നു. ഇത്തരം സ്ഫടികത്തൊങ്ങലുകളോടുകൂടിയ വിളക്കുകൾ നിർമ്മിക്കുന്ന ആ രാജ്യക്കാരെ അവൻ അകമേ അഭിനന്ദിച്ചു.

"ആ യർമ്മൻകാരനും ബ്രിട്ടീസ്കാരനും തമ്മിലാ പോര്. അബടെ ഇപ്പോ സുൽത്താനൊന്നും ഇല്ല." മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞു.

"അപ്പൊപ്പിന്നെ ആരാ പരിക്ക്ണ്?" ഹസ്സനൊരു ശങ്ക.

"യാജ്യക്കാര്തന്നെ."

"ആരെ?"

"യാജ്യക്കാരെത്തന്നെ!"

"മരയ്ക്കാരേ, ഇജ്ജ് ഞമ്മളെ കളിപ്പിച്ചാ? അത്തിര പോയത്തക്കാരനാക്കല്ലേ!"

ജനാധിപത്യത്തെപ്പറ്റി തനിക്കുള്ള ജ്ഞാനം മുഴുവൻ വിളമ്പാനുള്ള സന്ദർഭം മരയ്ക്കാർക്ക് കിട്ടിയിരിക്കുന്നു. സ്വല്പമൊരു

തലയെടുപ്പോടുകൂടിത്തന്നെ അവനതു വിവരിച്ചു. തെരഞ്ഞെടുപ്പ്, വോട്ട്, വോട്ടർ തുടങ്ങിയ വിഷയങ്ങളെക്കുറിച്ച് ഒരു ചെറുപ്രസംഗംതന്നെ ചെയ്തു. ഹസ്സൻ കണ്ണുംതുറിച്ചുനിന്നു കേട്ടു. മരയ്ക്കാരുടെ വാചാലത അവനെ അത്ഭുതപ്പെടുത്തുകയായിരുന്നു. ഇതെല്ലാം മരയ്ക്കാർ എങ്ങനെ മനസ്സിലാക്കുന്നു? ഇതേവിധം മറ്റൊരാളുടെ മുമ്പിൽനിന്ന് സ്വല്പം പ്രസംഗിക്കണമെന്ന് അവനും ആഗ്രഹം തോന്നി.

മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞു കയറുകയാണ്. അതിന്നിടയിൽ ഹസ്സന്നൊരു സംശയം:

"ചോയിച്ചോട്ടെ."

"ചോയിക്ക്!" മരയ്ക്കാർ അവന്ന് അവസരം കൊടുത്തു-- തന്നോടല്ലാതെ ഈ മരത്തലയൻ ആരോടു ചോദിക്കാൻ എന്ന ഭാവത്തിൽ.

"അച്ചീമക്കാരൻതന്നെയല്ലേ ഞമ്മളീം പരിക്കുന്ന്? ഓൻ എന്തിരുത്താ ഞങ്ങളെ പരിക്കാൻ ബിടാത്തത്?"

"ബില്ലാക്കൊളുത്തൊക്കെ അതിമ്പലല്ലേ! അതാണിപ്പോ ശോദ്യം! അബടെ ഒരു താപ്പും ഇബടെ ബേറിട്ടൊരു താപ്പും പാടുണ്ടോ?"

"ഓനെന്തിരുത്താ അയിന് ബദല്?"

"ഞമ്മക്ക് പരിക്കാനുള്ള ഒജ്ജത്തായിട്ടില്ലാന്ന്."

"അത്പ്പോ നേരല്ലേ, മരയ്ക്കാരേ? ഞമ്മക്ക് പതിന്നാലാം നമ്പര് ബെളക്കുണ്ടാക്കാൻ കയീന്നുണ്ടോ?"

"ബെളക്ക് മാത്തിരല്ല, തോക്കും ബീമാനും പട്ടാളും ഒന്നും ഞമ്മക്കില്ല. പക്കെങ്കില്, ഈ ചീമക്കാരൻ ഇതൊക്കെ ഉണ്ടാക്കി ബെച്ചിട്ടേ പരിച്ചത്? പരിച്ച് പരിച്ച് ഒക്കെ ഉണ്ടാക്കി."

"ഞമ്മക്ക് ബൈള്ളേൻറെ മാതിരി കയ്യോ, മരയ്ക്കാരേ?"

"ഞമ്മക്ക് ഒരു ചാനീസ് തരട്ടെ."

"അപ്പറഞ്ഞതു നായാ."

"ആ നായം ഓൻ കേക്കാത്തപ്പൊ, ഓൻറെ യുദ്ധാത്തിൻറേം ഹലാക്കിൻറേ നായം ഞമ്മളെന്തിനാ കേക്ക്ന്ന്? ഈ യുദ്ധാത്തില് ഞമ്മക്കിപ്പോ ഒരു കാര്യം ഇല്ലാന്ന് കൂട്ടിക്കോ. ഓല് യാജ്യം പുടിച്ചാലും ബിട്ടാലും ഞമ്മക്ക് ഈ മരം ഉന്തല്തന്നെ. ഏത്?"

മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞതെല്ലാം ഹസ്സന്നു സമ്മതമായിത്തോന്നി. യുദ്ധകാര്യത്തിൽ തങ്ങൾക്കു ശ്രദ്ധിക്കേണ്ട കാര്യമൊന്നുമില്ല. വെള്ളക്കാരനും വെള്ളക്കാരനും തമ്മിലാണ് യുദ്ധം. കറുത്ത മനുഷ്യന്ന് ഇതിന്നിടയിൽ ചാടിവീഴേണ്ട ഒരാവശ്യവുമില്ല.

അവൻ മരത്തടികളുന്തിക്കൊണ്ടേയിരുന്നു. എന്നല്ല, ജോലി പണ്ടത്തേക്കാൾ വർദ്ധിക്കുകയാണ്. മരത്തിന്നു വെച്ചടിവെച്ചടി

വിലകയറുന്നു. കയറ്റുമതി ജാസ്തിയാവുന്നു. ആവശ്യക്കാർ കൂടിക്കൂടി വന്നു. പണ്ടൊക്കെ മരത്തിൻറെ ഗുണത്തിന്നും തരത്തിന്നും പ്രാധാന്യമുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്ന് ഏതുതരം മരത്തിന്നും ഓർഡർ കിട്ടുന്നു. മരമെന്ന പേരിലുള്ള എന്തിന്നും നല്ല വില. ധാരാളം പണി; കൂലിയും ജാസ്തി കിട്ടി. ഇതിൻറെ കാരണം ഹസ്സന്നു മനസ്സിലായില്ല. അവൻ മരയ്ക്കാരോടു ചോദിച്ചു:

"മരത്തിന്നു നല്ല ബലിവുണ്ടല്ലോ. ഇച്ചേലിക്കൊരു ബലിവ് ബരാൻ?"

"അനക്ക് കണ്ണും മൂക്കും ഇല്ലേ, ഹസ്സനേ?" മരവണ്ടി ഉന്തുന്നതിന്നിടയിൽ മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞു: "ഒരു വമ്പൻ യുത്തല്ലേ നടക്ക്ന്ന്!"

"മരത്തടി എടുത്ത്ട്ടാ ഇപ്പോ യുത്തം?"

"ഇപ്പളത്തെ യുത്തത്തിന്ന് എല്ലാം വേണം. യുത്തം എന്നു പറേന്ന ഇബ്‌ലീസിൻറെ പള്ളേൽ പൊഗ്ഗാത്തതൊന്നും ഇല്ല. കല്ലും മുള്ളും മത്രും ചവറും ബെത്തിലച്ചമ്പലും ഒക്കെ അപ്പള്ളേൽ കയറും."

ഇതു കേട്ടപ്പോൾ ഹസ്സനു സന്തോഷമാണു തോന്നിയത്. മരത്തിനിങ്ങനെ വിലകയറാനും കൂലി വർദ്ധിക്കാനും ഇടയാക്കിയ യുദ്ധം കൊള്ളാവുന്ന ഒരേർപ്പാടുതന്നെ! അവൻ മരയ്ക്കാരോടു പറയുകയും ചെയ്തു.

"പഹേര് യുത്തം നിർത്തണ്ട. ഞമ്മളെപ്പോലെ ഉള്ള മിഷ്കിമ്മാർക്ക് ന്നാലേ കൊണം ഉള്ളു."

"അതു ഞമ്മക്കു ബയ്യേ കാണാം." മരയ്ക്കാരും പറഞ്ഞു.

പതുക്കെപ്പതുക്കെ ഹസ്സനും അതു കണ്ടു. അനുഭവങ്ങൾ പുതിയ പാഠങ്ങൾ നല്കുകയാണ്. സാധനങ്ങൾക്കെല്ലാം വാണംപോലെ വില കയറുന്നത്. കൂലി കയറുന്നതിൻറെ പത്തിരട്ടി വേഗത്തിലാണ് വില കയറുന്നത്. ചില സാധനങ്ങളൊന്നും വില കൊടുത്താൽതന്നെ കിട്ടാനില്ല, സുൽത്താന്മാരുടെ യുദ്ധംകൊണ്ടു വില കയറിയതായി അവൻ കേട്ടിട്ടില്ല. എങ്ങാണ്ടോ ഒരു യുദ്ധം നടക്കുന്നതിന്ന് ഇവിടെയെന്തിന്നു സാധനങ്ങൾക്കു വിലകയറുന്നു? കൂലി വാങ്ങുമ്പോൾ അവന്നു സന്തോഷം തോന്നും. അത്രയുമധികം സംഖ്യ അവന്ന് എന്നും കിട്ടിയിട്ടില്ല. പക്ഷേ, ആ സംഖ്യ മുഴുവനും കൊടുത്താലും, പണ്ടത്തെപ്പോലെ സാധനങ്ങൾ കിട്ടുന്നില്ല. 'ഇപ്പഹേര് പുടിച്ച് പറിച്ചാണേ!' അവൻ പീടികക്കാരെ പിരാകി. നാലു കാശു കൈയിൽ വരുമ്പോഴേക്കും അതൊക്കെ പീടികക്കാർ തട്ടിയെടുക്കുന്നു. ഓട്ടപ്പാത്രത്തിൽ വെള്ളം വീഴുന്നതുപോലെയാണ് അനുഭവം. ഒരു ദിവസം കൂലി വാങ്ങിയിട്ട് അവൻ കടയിൽ കയറി. ഒരു കിണ്ടനും തോർത്തും വാങ്ങണം. രണ്ടും വാങ്ങിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ആ ആഴ്ചയിലെ കൂലിയുടെ പകുതിയും പോയി. അവൻ ശുണ്ഠിയെടുത്തു:

"ഹമ്ക്ക്കള്! ഇബറ്റെയൊക്കെ സെയ്ത്താൻ പുടിച്ചും!"

"ആരെ?" പിമ്പിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം. തിരിഞ്ഞുനോക്കിയപ്പോൾ നാറാണപിള്ള ചിരിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു.

"ഈ പൂട്യേക്കാര് ഇബിലീസ്കളെത്തന്നെ!"

"അവന്മാര് ചെയ്ത്താനെ അങ്ങോട്ടു പിടിക്കും. എന്തോന്നാ കാര്യം?"

"ഈ കിണ്ടനും തുണ്ടും നോക്കിന്ന്."

"നോക്കി."

"ഇതിന്ന് ആയിച്ചക്കുലില് പകുതിം കൊടുത്ത്."

"മുഴുവനും ചോദിക്കാത്തത് അവരുടെ ദയ. യുദ്ധമല്യോ നടക്കുന്നത്!"

"യുത്തത്തിന് എന്തിനാന്നും തുണി? വെള്ളീം കരിമ്പട്ടും ബിരിച്ച് അതിമ്മല്ല നിന്നിട്ടോ യുത്തം?"

"യുദ്ധം ഒരു തമാശക്കാരനാണ്, അനിയാ!"

"ഇതു കൊടുമായ തമാഷതന്നെ."

"അതേ. കൂലികൂട്ടാതെ ജീവിക്കാൻ വയ്യാ. കൂലി കൂട്ടിയാൽ സാധനത്തിന്നു വിലകയറും. സാധനത്തിന്നു വില കയറിയാൽ കൂലി കൂട്ടണം ഇതൊരു ചക്രം തിരിച്ചിലല്ല്യോ?"

നാറാണപിള്ളയുടെ ആ സാമ്പത്തിക തത്ത്വശാ ം ഹസ്സന്ന് ഒട്ടും പിടിച്ചില്ല. പക്ഷേ, മറുപടി പറയാനറിയാത്തതുകൊണ്ട് മനസ്സിൽ കുറേശ്ശ തെറിയും പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അവൻ മിണ്ടാതെ നടന്നു.

നാറാണപിള്ള തുടർന്നു: "നമുക്കു വേണ്ടിയിട്ടില്യോ അവർ യുദ്ധം ചെയ്യുന്നത്!"

"ഒലക്ക! ഞമ്മള് പറഞ്ഞീർന്നൊ?" ഹസ്സന്നു ശുണ്ഠി ഒതുക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല.

"ഇതുവരെ പറഞ്ഞില്ലെങ്കിൽ ഇനിയങ്ങോട്ടു പറയണം."

"മനസ്സില്ല."

"ബലേ! ഇത് ഈ നാട്ടിലുള്ളവരെല്ലാം ചേർന്ന് ഉറക്കെയങ്ങു പറയാമോ, അപ്പോൾ കളിയൊന്നു മാറും."

"ഇങ്ങനാണെന്ന് ബെച്ചാല്, എല്ലാരും പറയും."

"ക്ഷമിക്ക്." നാറാണപിള്ളയും എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു നടന്നു. അയാൾ കൂടക്കൂടെ ഇങ്ങനെ മൂളുകയും ചെയ്തു:

"അടിച്ചുമാടിയ മണപ്പുറത്തന്നു
മുളച്ചുപൊന്തിയ കുമ്പളം! ....."

പിരിഞ്ഞുപോകേണ്ട കവലയിലെത്തിയപ്പോൾ നാറാണപിള്ള മടിയിൽനിന്നു മുറുക്കാൻപൊതിയെടുത്തുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ഹസ്സനേ, നമുക്കൊന്നു മുറുക്കിപ്പിരിയാം."

രണ്ടുപേരും മുറുക്കി. നാറാണപിള്ള പതിവിൻപടി 'വൺ ആൻറ് ഹാഫ്' അടിക്കുവാൻ ഷാപ്പിലേക്കു നടന്നു; ഹസ്സൻ ഹോട്ടലിലേക്കും.

അന്ന് ഉറങ്ങാൻ കിടന്നപ്പോൾ ഹസ്സൻ പലതും ആലോചിച്ചു. കൂലി ജാസ്തിയായപ്പോൾ അവന്നു ചില മനോരാജ്യങ്ങളുണ്ടായിരുന്നു. നാലു പണം സമ്പാദിക്കണം. പുതുതായി ഒരു പുര തീർക്കണം. അങ്ങനെ പലതും. പക്ഷേ ഒന്നും നടന്നില്ല. ആലോചിച്ചുനോക്കിയപ്പോൾ നാറാണ പിള്ള പറഞ്ഞതു ശരിയാണെന്നു തോന്നി; യുദ്ധം ഒരു തമാശക്കാരനാണ്!

തന്നെയും ലോകത്തെയും മരയ്ക്കാരെയും ഖദീജയെയും മറ്റും മറ്റും പറ്റി വിചാരിച്ചുകൊണ്ട് അവൻ ഉറങ്ങി.

പിറ്റേന്നു കാലത്തെഴുന്നേറ്റത്, അലവിക്കാക്കയെ കണികണ്ടുകൊണ്ടാണ്. അടയ്ക്കക്കച്ചവടക്കാരനായ അയാൾ പതിനഞ്ചു നാഴിക നടന്നാണ് വരുന്നത്. തനി ഉൾനാടനാണ് മൂപ്പർ, ഹസ്സൻറെ ഇളാപ്പാൻറെ അയല്ക്കാരനാണ്. അക്കാരണംകൊണ്ട്, പട്ടണത്തിൽ വന്നാൽ ഹസ്സനെ ഒന്നു കാണും. ഹസ്സൻ ഒരു 'ആപ്പും കടിയും' സത്കരിക്കും. അതും കടിച്ചു നാട്ടിലുള്ള വർത്തമാനമെല്ലാം പറഞ്ഞു തിരിച്ചുപോകും. അരോഗദൃഢഗാത്രനായ ആ മനുഷ്യൻ മൂന്നു പെണ്ണുകെട്ടുകയും എല്ലാ ഭാര്യമാരിലും പക്ഷഭേദം കൂടാതെ ധാരാളം സന്താനങ്ങളെ ഉത്പാദിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഇത്തവണ അയാൾ വന്നത് ഒരു പുതിയ വർത്തമാനവുമായിട്ടാണ്:

"ഞമ്മടെ മോൻ മരക്കാരുട്ടീം ഇങ്ങടെ എളാപ്പാൻറെ മോൻ മൊയ്തുണ്ണീം പാടെ പോയിക്കടക്ക്ണ്."

"എങ്ങോട്ട്?" ഹസ്സൻ ചായഗ്ലാസ് താഴെ വെച്ചുകൊണ്ട് ചോദിച്ചു.

"യണ്ടാളും പോയി പട്ടാളത്തിച്ചേർന്ന്."

"ഹള്ളോ!"

"എന്തേയ്?"

"എളാപ്പാൻറെ മകൻ മൊയ്തുണ്ണി?"

"തന്നേന്നും."

ഹസ്സൻ അമ്പരന്നിരുന്നുപോയി. ദിവസേന ഒരിടങ്ങഴിയരി ചെലവാക്കാനല്ലാതെ അവനെ ഒന്നിനും പറ്റുമെന്ന് ഹസ്സൻ വിചാരിച്ചിട്ടില്ല. തനിക്കൊരു തൊഴിലുണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കണമെന്നു പലതവണ മൊയ്തുണ്ണി ഹസ്സനോടു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. വയറു നിറയെ ചായയും ചോറും നാലണ പോക്കറ്റ്മണിയും കൊടുത്ത് അവനെ തിരിച്ചയയ്ക്കുകയാണ് അപ്പോഴെല്ലാം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ചോറുംതിന്ന്, പല്ലിന്നിടയും കുത്തി ഇരിക്കും; അവനെ കണ്ടാൽത്തന്നെ ആരും ജോലി കൊടുക്കില്ല. ആ മൊയ്തുണ്ണി പട്ടാളത്തിൽ ചേർന്നുവെന്ന്.

“ഇങ്ങക്ക് ബിസ്വാസായില്ലേ?” അലവിക്ക ചോദിച്ചു.

“അതിസയം! ഓനവിടെപ്പോയിറ്റ് എന്തിരുത്താനും ശെയ്യാ?”

“കൂട്ടത്തിലൊക്കെ അങ്ങു സരിപ്പെടും. എൻറെ മോൻ മരക്കാരുട്ടീം ഒരു മടയനാ. പക്കെങ്കില്, അവറ്റയ്ക്ക് നാളെപ്പിറ്റേന്നേക്ക് കൊണം കിട്ടും. ഞമ്മടെ ബള്ളായിക്കാരൻ അയത്രമാനിക്കാൻറെ മോൻ ഇല്ലേ, ഏട് കനി സേബള് പക്രൂ---ഓൻ കനിസേബളായത് എങ്ങനെ? കയിഞ്ഞ യുത്തത്തിൽ പോയിറ്റല്ലേ? അർക്കത്തുള്ള തടിയായതുകൊണ്ട് എൻറെ മോനും ഏട് കനിസേബളാകാനാ ബയ്യി, പക്കേങ്കില്, റജി ാപ്പീസിലെ സിപ്പായി ആയീന്നും ബരും. എന്നാലും മോസം ഇല്ലല്ലോ....”

യുദ്ധാനന്തരകാലഘട്ടം വരെയുള്ള ആ പ്ലാൻ കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണ് ഹസ്സൻ. അവൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അലവിക്ക യാത്രപറഞ്ഞു പിരിഞ്ഞിട്ടും ഹസ്സന്ന് ഈ വാർത്തയിൽനിന്നു മനസ്സു പറിച്ചെടുക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. പട്ടാളക്കുപ്പായവും തൊപ്പിയും ബൂട്ട്സും ധരിച്ച മൊയ്തുണ്ണിയുടെ രൂപം മനസ്സിൽ നിഴലിച്ചപ്പോൾ ഹസ്സനു ചിരിവന്നു. മരയ്ക്കാരുടെ വാക്ക് അവൻ ഓർത്തു: യുദ്ധമെന്ന ഇബിലീസിൻറെ പള്ളയിൽ കൊള്ളാത്തതൊന്നുമില്ല!

പത്തു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഇതൊരത്ഭുതവാർത്തയല്ലാതായി. വണ്ടിക്കാരൻ അമ്പു, മസാലിച്ചി, കോയസ്സൻ, ചക്കന്തി നാരായണൻ, കോങ്കണ്ണൻ ഔസേപ്പ്, സൈക്കിൾഷോപ്പിലെ ഫിറ്ററ്--അങ്ങനെ പലരും പട്ടാളത്തിൽ ചേർന്നതായി അവനറിഞ്ഞു. ഈച്ചക്കാലൻ മാസ്റ്ററുപോലും യുദ്ധത്തിന്നു പോയിരിക്കുന്നു. അടയ്ക്കാത്തുപ്പും ഈച്ചക്കാലൻ രാമൻമാസ്റ്ററുമടക്കം സമസ്ത സാധനങ്ങളും മനുഷ്യരും യുദ്ധത്തിന്നാവശ്യമാണെന്നു മനസ്സിലാക്കിയപ്പോൾ, യുദ്ധത്തിൻറെ പരപ്പിനെപ്പറ്റി ഹസ്സന്ന് ഏതാണ്ടൊരു ബോധംകിട്ടി. കയത്തിൽ കിടക്കുന്ന നീരാളിയുടെ കാലുകൾ പോലെ, യുദ്ധത്തിൻറെ സ്വാധീനതാവലയം വിസ്തൃതമാകുകയാണ്.

എവിടേക്കു തിരിഞ്ഞാലും യുദ്ധത്തിൻറെ വർത്തമാനമേ കേൾക്കാനുള്ളൂ. വർത്തമാനക്കടലാസുകൾക്ക് എന്നുമില്ലാത്തത്ര പ്രചാരം. എല്ലാചായപ്പീടികയുടെ മുമ്പിലും വർത്തമാനം വായിക്കാനും വായിച്ചു കേൾക്കാനും ആളുകൾ കൂടി. ഹസ്സനും കൂട്ടത്തിൽനിന്നു കേട്ടു. ആഴമുള്ളതല്ലെങ്കിലും പരപ്പുള്ള വിജ്ഞാനം യുദ്ധം അവന്നു സമ്മാനിക്കുകയായിരുന്നു. പണ്ടു കേൾക്കാത്ത രാജ്യങ്ങളുടെ പേരുകൾ അങ്ങനെ കേൾക്കുന്നു. മ്യൂനിക്, ഡന്മാർക്ക് എന്നിങ്ങനെയുള്ള പേരുകൾ വല്ല രാജ്യങ്ങൾക്കുമുണ്ടാകുമെന്ന് അവൻ സ്വപ്നം കണ്ടിട്ടുപോലുമുണ്ടാകില്ല. “ഈച്ചേലിക്ക്ള്ള യാജ്യങ്ങളൊക്കെ ഇതേബരെ എബടായിര്ന്നു!” അവൻറെ ലോകം വിസ്തൃതമാവുകയാണ്. പോളണ്ട്, ഹോളണ്ട്,

ജർമ്മനി, ഫ്രാൻസ്--ഈ രാജ്യങ്ങളെപ്പറ്റിയെല്ലാം ആളുകൾ സംസാരിക്കുന്നു; അവിടെ നടക്കുന്ന കാര്യങ്ങൾപോലെ, നോക്കിക്കാണുന്നു.

ആക്രമണപ്രത്യാക്രമണത്തെക്കുറിച്ചുള്ള വാർത്തകൾ വായിക്കാൻ ആളുകൾക്കു വലിയ ഉത്സാഹം. പട്ടാളം, കുന്തമുനപോലെ, മുന്നേറുന്നു; സമരമുഖത്തുവെച്ച്, വിശറിപോലെ, വിടരുന്നു. എന്താണ് ഇതിന്നൊക്കെ അർത്ഥം? ഒരു ദിവസം സൈക്കിളിൽ വെച്ചടിക്കുന്ന വക്കീൽഗുമസ്തൻ രാമൻനായരെ മരയ്ക്കാർ തടഞ്ഞുവെച്ചു: "ഒന്നു ചോയിച്ചോട്ടെ?"

രാമൻനായർ സൈക്കിളിൽനിന്നിറങ്ങി. ഒരു താക്കീതു ഹരജിയെങ്കിലുമുണ്ടാകാം.

"എന്താണ്?"

"കുന്തമുനേൻറെ ചേലിക്ക് കേറി, ബിസറിൻറെ ചേലിക്ക് ബീടരാ എന്നും ബെച്ചാല് എന്തിരുത്താ, നായരേ?"

രാമൻനായർക്കു കാര്യം മനസ്സിലായി. അയാൾ ഒന്നു ചിരിച്ചു.

"മരയ്ക്കാരേ, എനിക്കു കോടതിയിലെ യുദ്ധമേ അറിയൂ." അയാൾ വീണ്ടും സൈക്കിളിൽ കയറി.

ബോംബ് എന്നൊരു സാധനം പട്ടണങ്ങളും ഗ്രാമങ്ങളും ചുട്ടു ചാമ്പലാക്കുന്നുവെന്നു കേട്ടപ്പോൾ ഹസ്സന് അല്പമൊരു അമ്പരപ്പുതന്നെയുണ്ടായി. അവൻ മരയ്ക്കാരോടു ചോദിച്ചു:

"പഹേര് ഇബടീം കൊണ്ടുബന്ന് ഇട്ടൂട്വോ?"

"ആകാസത്തിന്നു ബല്ലിച്ച അതിരും ബരമ്പും ഉണ്ടോ, ഹസ്സനേ?

ബിമാനം ഇങ്ങട്ടും പറന്നൂടാന്നില്ലല്ലോ."

മരം തള്ളിനീക്കുന്നതിനിടയിൽ മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞു. അതു ഹസ്സനെ ആലോചനയിലാഴ്ത്തി. ഈ മരച്ചാപ്പയിന്മേൽ ഒരു ബോംബ് വീണാലത്തെ സ്ഥിതി എന്തായിരിക്കും? ഈ കുടി, അതിന്നപ്പുറത്തെ കുടി, അതിന്നപ്പുറത്തെ പീടികകൾ--എല്ലാം തകരും. അവയ്ക്കകത്തൊക്കെ മനുഷ്യരുണ്ട്. അവരെല്ലാം പെട്ടെന്നങ്ങു മരിക്കുമോ? മുത്തു, കുഞ്ഞലവിയും വീടരും, പരീതും നാലു പിഞ്ചുമക്കളും, കണ്ണുപൊട്ടൻ സുബ്രഹ്മണ്യൻ, ഡ്രൈവർ ജോണും കുടുംബവും, പേറ്റച്ചി തങ്കമ്മയും ഒമ്പതു മക്കളും--ഇവരെല്ലാം ഒരടിക്കു മരിക്കുമോ? കൈയും കാലും കണ്ണും മൂക്കും ചിതറിയ മനുഷ്യക്കോലങ്ങൾ അങ്ങിങ്ങു കിടക്കുന്നതായി അവൻറെ ഭാവന കണ്ട് ഒന്നു ഞെട്ടുകയും ചെയ്തു.

ആയിരക്കണക്കിൽ ആളുകൾ മരിക്കുന്നുവെന്ന് ദിവസവും വർത്തമാനപത്രത്തിൽനിന്നു വായിക്കാറുണ്ട്. അപ്പോഴൊന്നും ഇങ്ങനെയൊരു ഞെട്ടലുണ്ടായിട്ടില്ല. ഒരു സംഘം ചാകുന്നു; മനുഷ്യർ ചാകുന്നുവെന്നു തോന്നിയില്ല.

ഒരു ദിവസം കൈവണ്ടിയും ഉന്തി പോകുമ്പോൾ അവൻറെ ശ്രദ്ധ ആകർഷിച്ച ഒരു സംഭവമുണ്ടായി; നിരത്തുവക്കത്ത് അപ്പക്കൂടിൻറെ ആകൃതിയിൽ ഒരു പുരയുണ്ടാക്കിയിരിക്കുന്നു. അതിന്നടുത്ത് ഏതാനും പേർ നില്ക്കുന്നുണ്ട്. അവർ ആ അപ്പക്കൂടിനെപ്പറ്റിയാണ് സംസാരിക്കുന്നത്.

"വരിവരിയായി നില്ക്കണം. എന്നിട്ട് ഇതാ, ഈ കാണുന്ന വഴിയിലൂടെ ഗുഹയിലേക്കിറങ്ങണം."

"ഇതെന്താ?" ഹസ്സൻ ചോദിച്ചു.

"ഷൽട്ടർ."

"എന്തിരുത്തിനാ?"

"ബോംബു വീഴുമ്പോൾ കിടന്നൊളിക്കാൻ. ബോംബിടുവാൻ വിമാനങ്ങളടുക്കുന്നതു കണ്ടാൽ സൈറൺ മുഴങ്ങും. അപ്പോൾ ഛടേന്ന് ഇതിനുള്ളിൽ കയറി ഒളിക്കണം."

അയാൾ ആ എയർറേഡ് ഷൽട്ടറിനെപ്പറ്റി വിശദമായി സംസാരിച്ചു. എല്ലാം കേട്ടു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഹസ്സൻ വണ്ടിത്തണ്ടിന്മേൽ കൈയൂന്നിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"അപ്പോ ബോംബു വീഴും എന്നു തീർച്ചയായോ?"

"ഇല്ലെന്ന് എങ്ങനെ പറയാം?"

"ഹലാക്കിൻറെ കൊടി!"

ഹസ്സൻ വണ്ടിയും വലിച്ചു നടന്നു. വഴിനീളെ അവൻ ചിന്തിച്ചു: യുദ്ധം അടുത്തടുത്തുവരികതന്നെയാണ്. ഇന്നു കണ്ടതൊക്കെ കണ്ടു; നാളെ എന്താകുമെന്നു പറയാൻ വയ്യ. ചവിട്ടിനിന്നിരുന്ന സ്ഥലം താണുപോയതുപോലെ ഒരു തോന്നൽ. അന്ന് അവൻ മരയ്ക്കാരോട് ഇതിനെപ്പറ്റിയെല്ലാം സംസാരിച്ചു.

"ബെറുക്കനെ ഇരിക്ക്, ഹസ്സനേ. പടച്ചോൻ ബെച്ചചേലിക്ക് ബരും."

"പക്കെങ്കില്, കയാംനാള് അടുത്തേർക്കാ."

"അതു നിച്ചെയിക്കാനും പടച്ചോനാ, ഞമ്മളല്ല."

മരയ്ക്കാരുടെ കുലുക്കമില്ലായ്മയിൽ ഹസ്സനു സ്വല്പം അത്ഭുതം തോന്നി. പിന്നീട് അവനൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. എങ്കിലും അനേകം ചോദ്യങ്ങൾ മനസ്സിൽ പൊന്തിവരുന്നു. അതിനൊന്നും അവന് ഉത്തരം കിട്ടുന്നില്ല. ഉള്ളുതുറന്നു വല്ലതും ചോദിക്കാനുള്ളതു മരയ്ക്കാരോടാണ്. ഒരു സന്ധ്യയ്ക്കു മരയ്ക്കാർ അവനോടു ചോദിച്ചു:

"ഞമ്മക്ക് ഒരു ഥലത്തു പൊഗ്ഗാനുണ്ട്."

"എബടക്കാ?"

"ഇജ്ജ് ബാ."

രണ്ടുപേരും നടന്നു. അവർ ചെന്നു കേറിയതു പട്ടണത്തിൻറെ വടക്കേ അറ്റത്തുള്ള ഒരു പീടികയുടെ മുകളിലാണ്. അവിടെ കുഞ്ഞിരാമനും

രാരിച്ചനും വേറെ രണ്ടുമൂന്നു പേരും ഉണ്ടായിരുന്നു. പുകക്കുഴലുപോലത്തെ പിള്ള താടിക്കു കൈയുംകൊടുത്തു നിശ്ശബ്ദനായി ഒരു മൂലയ്ക്കൽ എന്തോ വായിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. പത്തുക്കെപ്പത്തുക്കെ ഓരോരുത്തരായി ആ മുറിയിലേക്കു വന്നുചേർന്നു. പിള്ള തലയുയർത്തി നോക്കി അവരുടെ ഇടയിലേക്കു വന്നു. അതിനിടയ്ക്ക് ആരോ അന്നത്തെ യുദ്ധാവർത്തമാനത്തെപ്പറ്റി എന്തോ പറഞ്ഞു. പിള്ള അന്നത്തെ യുദ്ധാനില വിവരിച്ചു കൊടുത്തു. പിന്നെയും മറ്റാരോ ചോദിച്ചു. അതിന്നു മറുപടി പറഞ്ഞത് കുഞ്ഞിരാമനാണ്. അവൻ സംസാരിക്കാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ മരയ്ക്കാർ ഹസ്സൻറെ ചെവിയിൽ മന്ത്രിച്ചു:

"ഉസറുള്ള ചെക്കനാ! ഓൻ ഞമ്മളെപ്പോലുള്ളോർക്കു ബേണ്ടിട്ടാ നയിക്ക്ന്ന്."

"ഉ–ം."

കുഞ്ഞിരാമൻ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടേയിരുന്നു. യുദ്ധാഫണ്ടിലേക്കു പണപ്പിരിവ് ആരംഭിച്ചതിനെപ്പറ്റി ആരോ പറഞ്ഞു. ഒരു കാർ ലോട്ടറിയിടാൻ പോകുന്നതിനെപ്പറ്റിയും ആരോ പറഞ്ഞു.

"ഈ രാജ്യത്തെത്തന്നെ അവർ ലോട്ടറിക്കു വെച്ചിരിക്കുകയല്ലേ?"

"സർക്കാരു പറയുന്നതു യുദ്ധംചെയ്യുന്നതു സ്വാതന്ത്ര്യത്തിനുവേണ്ടിയാണെന്നല്ലേ?" ആരോ ഇടയിൽ ഒന്നു ചോദിച്ചു.

"എന്നാൽപ്പിന്നെ നമുക്കു സ്വാതന്ത്ര്യം തരാത്തതെന്താണ്?" കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു: "ചാവേർപ്പട്ടാളവും പണവും കിട്ടണം. അതിന്നുവേണ്ടി പറയുന്ന തട്ടിപ്പാണിതെല്ലാം. വെള്ളക്കാരന്നു സുഖിക്കണം. അതിന്നു നമ്മുടെ കുട്ടികളെ കൊലയ്ക്കു കൊടുക്കണം."

കുഞ്ഞിരാമൻറെ സംഭാഷണം നീണ്ടുനീണ്ടുപോയി. അതിടയ്ക്കിടെ ഒരു പ്രസംഗംപോലെയായി; ഇടയ്ക്കിടെ സംഭാഷണമായി മാറി.

ഹസ്സൻ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു കേട്ടു. കുഞ്ഞിരാമൻ പറയുന്ന ഓരോ വാക്കും സത്യമാണെന്ന് അവന്നു തോന്നി; സത്യംകൊണ്ടു തിളങ്ങുന്നതായി തോന്നി. മരയ്ക്കാർ ജ്ഞാനം നേടുന്ന മാർഗ്ഗവും അവന്നു മനസ്സിലായി. ഈ യുദ്ധം നമ്മുടെ യുദ്ധമല്ലെന്ന് അവന്നു ബോദ്ധ്യമാവുകയാണ്. ആളെക്കൊണ്ടോ പണംകൊണ്ടോ യുദ്ധത്തെ സഹായിച്ചുകൂടെന്നും അവന്നു മനസ്സിലായി വരികയാണ്. സംഭാഷണം പത്തുക്കെപ്പത്തുക്കെ ചുരുങ്ങിവന്നു. ഓരോരുത്തരായി വിടവാങ്ങി. മരയ്ക്കാരും ഹസ്സനും കോണിയിറങ്ങിപ്പോന്നു. ഹസ്സന്നു തല നിറഞ്ഞതുപോലെ തോന്നി. അവൻ മരയ്ക്കാരോടു പറഞ്ഞു:

"ഒജ്ജത്തുള്ള ചെക്കനാ!"

"ഓനെ കണ്ടംബെട്ടിയിട്ടാൽ അക്കണ്ടം കിടന്നു തുള്ളും; അത്തിര ഉസറാ! പക്കെങ്കില്, ഞമ്മക്ക് ഇക്കാര്യമൊന്നും പുറത്തു മിണ്ടിക്കൂടാ

എന്നു കൂട്ടിക്കോ."

കുഞ്ഞിരാമൻറെ വീരസാഹസകൃത്യങ്ങളെപ്പറ്റി മരയ്ക്കാർ ഹസ്സനു ചെറിയൊരു വിവരണം നല്കി. അതവനെ കൂടുതൽ ആവേശഭരിതനാക്കി. അതുകൊണ്ടു കുഞ്ഞിരാമൻ പറയുന്നതു ശ്രദ്ധിക്കാൻ, മരയ്ക്കാരെപ്പോലെതന്നെ, അവനും ഉത്സുകനായി.

മരയ്ക്കാർ സമയം കിട്ടുമ്പോഴെല്ലാം കുഞ്ഞിരാമനെച്ചെന്നു കണ്ട് ഇത്തരം കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ചോദിച്ചിരുന്നു; പറയാൻ കുഞ്ഞിരാമനും വലിയ ഉത്സാഹമായിരുന്നു. ഇടയ്ക്കെല്ലാം മരയ്ക്കാരുടെ കൂടെ ഹസ്സനും പോയി. അവനോടും വളരെ ചങ്ങാതിത്തത്തോടുകൂടിയാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ പെരുമാറിയത്. അത്രയും പഠിപ്പും വിവരവുമുള്ള ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ ആവിധം സമഭാവനയോടെ പെരുമാറുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ബഹുമാനം ഇരട്ടിച്ചു. ഒടുവിൽ, ഹസ്സൻ കുഞ്ഞിരാമനെപ്പറ്റി മരയ്ക്കാരോടു പറഞ്ഞതിങ്ങനെയാണ്:

"അവൻ ഞമ്മടെ ഒരു കുട്ട്യാ!"

"തന്നെ; പൊന്നുകുട്ടി!" ആ പൊന്നുകുട്ടിക്കാകട്ടെ, തിരക്കുപിടിച്ച ഒരു കാലഘട്ടമായിരുന്നു അത്. കാലത്തെഴുന്നേറ്റു വീട്ടിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടാൽ, അർദ്ധരാത്രിക്കും ചിലപ്പോൾ വീട്ടിലെത്തിയില്ലെന്നുവരും. സർക്കാർ വിവിധ രംഗങ്ങളിൽ സംഘടിപ്പിക്കുന്ന പ്രചാരണവേലകൾ തക്കവും തരവും നോക്കി തല്ലിത്തകർക്കേണ്ടതുണ്ട്. യുദ്ധകാലത്ത് അതെപ്പോഴത്തെക്കാട്ടിലും വിഷമമാണ്. തൻറെ ആയിരം ഫണങ്ങളും വിടർത്തി എഴുന്നേറ്റു നില്ക്കുന്ന സന്ദർഭമാണ്. അധികാരത്തിൻറെ ഊത്തുകൾ ഉഗ്രവിഷം ഉൾക്കൊള്ളുന്ന സന്ദർഭമാണ്. നേരിയ ഒരു സംശയം തോന്നിയാൽമതി, ആരെയും പിടിച്ചു കൂട്ടിലാക്കും. നിറഞ്ഞ വെടിമരുന്നറയിൽ, നിരുപദ്രവമായ ഒരു സിഗരറ്റ് കൊളുത്താനായാലും, തീപ്പെട്ടിയുരസാൻ അനുവദിച്ചുകൂടാ.

യുദ്ധകാലത്തു ഗവൺമെൻറുകൾക്കു കണ്ണും കൈയും സ്വതേ പെരുകും. ഇന്ത്യയിലെ ബ്രിട്ടീഷ് ഭരണത്തിന്ന് അവ സാധാരണയിൽ എത്രയോ അധികം പെരുക്കേണ്ടിവന്നു! എല്ലാ തെരുവുമൂലയ്ക്കലും നിന്നു യുദ്ധ പ്രചാരകന്മാർ 'നാട്ടുകാരുടെ യുദ്ധം' എന്നു വിളിച്ചുപറയുന്നുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിലും നാട്ടുകാർ ഇതു തങ്ങളുടെ യുദ്ധമായെടുത്തിട്ടില്ലെന്നു ഗവൺമെൻറിനും അറിയാമായിരുന്നു. അപ്പോൾ, കള്ളൻ കപ്പലിന്നകത്തുതന്നെ ഉണ്ടാകാം. ചുമരുകൾക്കുള്ളിൽ ചെവികളും തൂണുകൾക്കുള്ളിൽ വാളുകളും ഒളിഞ്ഞിരിക്കുന്നുണ്ടാകാം. നാട്ടുകാർ സർക്കാരിൻറെ കൂടെ എന്ന് ഉറക്കെ പറഞ്ഞുവെങ്കിലും, നാട്ടുകാരെ സൂക്ഷിക്കുക എന്നു കരുതുകയും ചെയ്തു.

ശുദ്ധാത്മാക്കളെ സർക്കാരിൻറെ വഴിക്കു നയിക്കണം. പ്രചാരണംകൊണ്ടുപിടിച്ചു നടക്കുകയാണ്. പെൻഷൻപറ്റിയ ചില ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ പ്രാസംഗികന്മാരായി. റാവുബഹദൂർമാരും റാവുസാഹേബുമാരുമെല്ലാം അവരെ അകമ്പടി സേവിച്ചു. ജർമ്മനിയെങ്ങാനും ജയിച്ചുപോയാൽ ലോകത്തിനു വന്നേക്കാവുന്ന അത്യാപത്തുകളെപ്പറ്റി അവർ വിസ്തരിച്ചു. ഫാസിസത്തിൻറെ ക്രൂരസ്വഭാവം വിശദീകരിച്ചു. അവർ പറയുന്നതിൽ എത്ര കാര്യമുണ്ടെന്നു വന്നാലും അതു ചെവിക്കൊള്ളാൻ ആളെ കിട്ടിയില്ല. വരുന്നവർ തന്നെ ഭയപ്പെട്ടിട്ട് ഇരുന്നു കേൾക്കുകയാണ്. സർക്കാർ കോപിക്കാൻ ഇടവരുതല്ലോ. അവർ പ്രാസംഗികൻറെ മുഖത്തേക്ക് നോക്കിയിരുന്ന് കുടുംബകാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു.

കുഞ്ഞിരാമൻ ഈ പ്രസംഗങ്ങളെല്ലാം ദൂരെനിന്നു കേൾക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ആ പ്രാസംഗികന്മാർ പറയുന്നതിന്നെല്ലാം മറുയുക്തികളും കണ്ടെത്തിയിരുന്നു. അതു നാട്ടുകാർക്കിടയിൽ സ്വകാര്യമായി പ്രചരിപ്പിച്ചും പോന്നു.

മരച്ചാപ്പകൾക്കു നടുവിൽവെച്ചും ഒരു സമ്മേളനം നടന്നു. അധ്യക്ഷൻ ഒരു റാവുസാഹേബായിരുന്നു. പ്രചാരകന്മാരായ രണ്ടു പ്രാസംഗികന്മാർ; സിനിമ, ജർമ്മനിയെപ്പറ്റി ഓട്ടംതുള്ളൽ--ഇത്രയും ഏർപ്പാടുചെയ്തിരുന്നു. കസേല വന്നു; മേശ വന്നു; പ്രാസംഗികന്മാരും അദ്ധ്യക്ഷനും വന്നു; എന്തും കാണാൻ ഒരുക്കമുള്ള ഒരു വിഭാഗം ജനവും. ജനത്തിന്നാവശ്യം ഓട്ടംതുള്ളലും സിനിമയുമാണ്, അതിനുവേണ്ടി പ്രസംഗം സഹിക്കുകയുമാണ്. റാവു സാഹേബ് ശക്തിയായി പ്രസംഗിച്ചു. അതു കയറിക്കയറി ജയിലിലടയ്ക്കപ്പെട്ട ഭാരതീയ നേതാക്കന്മാരെ ചീത്തപറയുക എന്നിടത്തേക്കും എത്തി. “ഇന്ത്യയുടെ ഈ അപകടകാലഘട്ടത്തിൽ ജയിലിൽക്കയറി ഒളിക്കുന്ന അരാജകവാദികൾ...”

“പൂയ്?” ഒരു കൂവൽ കേട്ടു.

റാവുസാഹേബ് ഒന്നു നിർത്തി. ഷട്ട്കോട്ടിൻറെ കുടുക്ക് ഒന്നു ശരിപ്പെടുത്തി. കണ്ണടയ്ക്കിടയിലൂടെ ഒന്നു ചെരിഞ്ഞുനോക്കിയിട്ട് ചോദിച്ചു:

“എവിടെനിന്നാണ് ആ അപശബ്ദമുണ്ടായത്?”

ഉത്തരമില്ല.

“എനിക്കറിയാം.” പ്രാസംഗികൻ തുടർന്നു: “ഈ അരാജകവാദികളായ നേതാക്കന്മാരെ പിൻതാങ്ങുന്ന...”

“പൂയ്, പൂയ്!” ഇത്തവണ ഒരു ഇരട്ടക്കൂവിയായിരുന്നു.

റാവുസാഹേബ് ഒന്നുകൂടി നിവർന്നുനിന്നു പ്രഖ്യാപിച്ചു:

“കൂവുന്നവർ ഒന്നു മനസ്സിലാക്കണം: തീകൊണ്ടാണ് അവർ കളിക്കുന്നത്. അരാജകത്വം വന്നുകഴിഞ്ഞില്ല, ഇവിടെ ഒരു

ഗവൺമെൻററുണ്ട്. അത്...”

“പൂയ്, പൂയ്!”

“ഞ്യാവ്, ഞ്യാവ്!”

“ബർർ...”

“അയ്യോ!”

ഒരു തുടർച്ചൂളം.

പല ഭാഗത്തുനിന്നും പല രൂപത്തിലുള്ള അപശബ്ദങ്ങൾ. ഇത്രയുമായപ്പോൾ പോലീസുകാർ അങ്ങോട്ടു വന്നു. അതോടെ, അവിടെ നില്ക്കുന്നതു രക്ഷയില്ലെന്നു കണ്ടിട്ടാവാം ജനം പതുക്കെ പിന്മാറി. ചിലർ മരച്ചാപ്പകളിലേക്കു കയറി; ചിലർ തോട്ടുവക്കത്തേക്കു നീങ്ങി. ചിലർ കുത്തനെയങ്ങു നടന്നു.

പിന്നീടു റാവുസാഹേബ് ഉഗ്രമായിത്തന്നെ പ്രസംഗിച്ചു. പക്ഷേ, കേൾക്കുന്നതു പോലീസുകാരും ഏതാനും ചെറുകരാറുകാരും മാത്രമായിരുന്നു.

പിറ്റേന്ന് മൈതാനത്തുവെച്ചുണ്ടായ പ്രസംഗത്തിൽ പ്രാസംഗികന്മാർ ജാസ്തിയായിരുന്നു. പക്ഷേ, കേൾവിക്കാർ നന്നേ കുറവ്. പട്ടാളക്കാർ കാവലുണ്ടെന്നും അവിടെ ബഹളം നടക്കുമെന്നുമെല്ലാം ഒരു ‘കരക്കമ്പി’ പ്രചരിച്ചിരുന്നു. യോഗം നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതിനിടയിൽ രണ്ടു പശുക്കളും ഒരു മൂരിയും എങ്ങുനിന്നോ ഓടിവന്നു. അവ കേൾവിക്കാർക്കിടയിലേക്കു തള്ളിക്കയറി, ആളുകളെഴുന്നേറ്റു. കൂവിയും ചൂളയും. ബഹളംമൂലം നാല്ക്കാലികൾക്ക് അധികം വിറളിപിടിച്ചു. അവ തലങ്ങും വിലങ്ങും ഓടി; പോലീസുകാർ അവയുടെ പിന്നാലെയും.

റാവുസാഹേബ് സ്റ്റേജിൽനിന്നു വിളിച്ചുപറഞ്ഞു:

“ഇരിക്കണം; ഇരിക്കണം. പശുക്കൾ പോയി.”

“നാല്ക്കാലികളും ഇരിക്കണം.” ഇടയിൽനിന്ന് ആരോ വിളിച്ചുകൂവി. അതോടെ തെരുവുപിള്ളേരുടെ കൂവലും തുടങ്ങി.

“യോഗം കലക്കുന്നവരെ പോലീസ് നോക്കിക്കൊള്ളും. നിങ്ങളിരിക്കണം.”

യോഗം കലക്കിയതു രണ്ടു പശുവും ഒരു മൂരിയുമായിരുന്നതുകൊണ്ട് അവയെ പോലീസുകാർ പിടിച്ചു; അതോടൊപ്പം രണ്ടു തെരുവുപിള്ളേരെയും ഒരു കിഴക്കൻ എണ്ണക്കച്ചവടക്കാരനെയും.

ഇത്രയുമായപ്പോൾ പോലീസ് അന്വേഷണവും ആരംഭിച്ചു. അവർ വീട്ടുകളിലും മരച്ചാപ്പകളിലും പീടികകളിലും ഇടവഴികളിലും തിരച്ചിലാരംഭിച്ചു. ആളുകളെ സംശയദൃഷ്ടിയോടെ നോക്കാൻ തുടങ്ങി. ചിലരെ നിർത്തി ചോദ്യം ചെയ്തു. അവിടെ ഒരുവനെ പിടിച്ചു, ഇവിടെ ഒരുവനെ ഇടിച്ചുവിട്ടു എന്ന വാർത്തകളും അല്പാല്പം പ്രചരിച്ചു.

എന്നിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ പിന്മടങ്ങിയില്ല. ഒരുനാൾ അർദ്ധരാത്രി അയാളും രാരിച്ചനും നാറാണപിള്ളയും വീട്ടിൽക്കയറിച്ചെന്നു. രാരിച്ചൻറെ തലയിൽ ഒരു വലിയ കുടയുണ്ടായിരുന്നു. അതു താഴത്തിറക്കിവെച്ചപ്പോൾ പഴച്ചക്കയുടെ വാസന.

"ചക്കയോ?" രാധ ചോദിച്ചു.

"അതേ, വരിക്കച്ചക്കയാണ്." രാരിച്ചനൊന്നു ചിരിച്ചു.

"ചക്ക അക്കുഞ്ഞിനങ്ങു കൊടുക്കണം." നാറാണപിള്ള ചക്ക രാധയെ ഏല്പിച്ചു. കുടയുമെടുത്തു കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുറിയിൽ കയറി, വിശ്വവും അങ്ങോട്ടു ചെന്നു. വാതിൽ ചാരി. ചക്കയുടെ ചുവട്ടിലുള്ള കടലാസ് നീക്കി. അതിൽ നിറച്ചു ലഘുലേഖകളാണ്. 'രണ്ടാം സാമ്രാജ്യയുദ്ധം' എന്ന അക്ഷരങ്ങൾ കൺതുറിച്ചു നോക്കുന്നു.

"ഇന്നു രാത്രിതന്നെ ഇതു മുഴുവൻ നാനാ ദിക്കിലും എത്തണം."

കുഞ്ഞിരാമൻ രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തു നോക്കി പറഞ്ഞു.

"ഡ്രൈവർ കുട്ടപ്പൻനായരും ക്ലീനർ അപ്പുട്ടിയും ഇപ്പോൾ വരും. വയനാടൻ വഴിക്കുള്ളത് അവർ കൊണ്ടുപോകും."

"ബാക്കി?"

"കടവിന്നപ്പുറത്തേക്കുള്ളതല്ല്യോ, ഞാനേറ്റു," നാറാണപിള്ള: "കമ്പനി ലോറിയിൽ ഇവനും ഓടുംകൂടിയങ്ങു പോകും. ഓടുള്ളതുകൊണ്ട് ഇവൻ മഴ നനയാതെ പോകും."

രാരിച്ചൻ ഒന്നു ചിരിച്ചു. കുഞ്ഞിരാമൻ മന്ദസ്മിതംകൊണ്ടു.

ആ യുവാക്കളും നാറാണപിള്ളയുംകൂടി അവിടെയിരുന്നാലോചിച്ചു. ഒരു ലഘുലേഖ പുറത്തുകാണുന്നതിന്നുമുമ്പേ, എല്ലാ ലഘുലേഖയും എത്തേണ്ടിടങ്ങളിൽ എത്തിയിരിക്കണം.

അവർ ചിലതെല്ലാം കുശുകുശുത്തു. ചില മൂളലുകൾ; നിർദ്ദേശങ്ങൾ; കൈമുദ്രകൾ.

കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു ലോറിയുടെ ഹോറൺ കേട്ടു.

"കമ്പനിലോറി വന്നു." നാറാണപിള്ള.

രാരിച്ചൻ ഇരുട്ടിലേക്ക് ഊളിയിട്ടു. കുറച്ചുകഴിഞ്ഞു തിരിച്ചുവന്ന് ഒരു കെട്ടുമെടുത്തു പോയി. തിരിച്ചുവന്നതു ഡ്രൈവർ കുട്ടപ്പൻനായരോടുകൂടി യാണ്. പിന്നാലെ ക്ലീനർ അപ്പുട്ടിയുമുണ്ട്. ആരും ഒന്നും സംസാരിക്കുന്നില്ല. കുട്ടപ്പൻനായർ ഒരു കെട്ടെടുത്തു. അവർ ഇരുട്ടിലേക്കു മറഞ്ഞു.

കുറച്ചുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ ജോണിയും കുഞ്ഞലവിയുംകൂടി വന്നു. എന്തൊക്കെയോ കുശുകുശുത്തു. അവർ രണ്ടു കെട്ടുമായി ഇരുട്ടിലേക്കു മറഞ്ഞു.

എല്ലാവരും പോയിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വം കുഞ്ഞിരാമനോടു ചോദിച്ചു:

“ഞാൻ എവിടെയെങ്കിലും പോകണമോ?”

“വേണ്ടാ. ഇവിടെയിരിക്കണം. ഇവിടെ കിട്ടുന്ന വിവരങ്ങൾ നാറാണ പിള്ളയ്ക്ക് എത്തിക്കണം.”

“ശരി.”

കുഞ്ഞിരാമനും രാരിച്ചനും പിള്ളയും വീണ്ടും ഇരുട്ടിലേക്കിറങ്ങി നടന്നു. വിശ്വനാഥൻ അവർ പോകുന്നതു നോക്കിനിന്നു. വാതിലടച്ചു.

“പോയോ?” രാധ വന്നു ചോദിച്ചു.

“ഉ–ം.”

“എപ്പോൾ തിരിച്ചുവരും?”

“പറഞ്ഞില്ല.”

അവൾ കിടപ്പറയിലേക്കു പോയി.

വിശ്വം അടുത്തുള്ള ചാരുകസേരയിൽ ക്കുനിക്കൂടി കിടന്നു. സംഭവങ്ങൾ തിരക്കുപിടിച്ചു കടന്നുവരുന്നുവെന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. അവയെ ഒന്നു വ്യക്തമായി മനസ്സിലാക്കാനോ നോക്കിക്കാണാൻതന്നെയോ സമയമില്ല. കുറച്ചുമുമ്പായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഇത് അയാളെ അമ്പരപ്പിച്ചേനെ. ഇന്ന് അകത്തൊരു തീക്കുണ്ഡം എരിഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്.

“തകരണം; എല്ലാം തകരണം.” ഹൃദയം മന്ത്രിച്ചു.

ഏത്?

“സാമ്രാജ്യത്വം....” വളരെ പണിപ്പെട്ട് അയാളുടെ ബുദ്ധി ഉത്തരം കണ്ടുപിടിച്ചു. അയാളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം തകരണം, തകരണം എന്നുള്ള വയ്ക്കായിരുന്നു പ്രാധാന്യം. തകർക്കേണ്ട എല്ലാറ്റിനുംകൂടി സാമ്രാജ്യത്വമെന്നു പേരിട്ടുവെന്നു മാത്രം.

പിറ്റേന്നു വൈകുന്നേരം, കുഞ്ഞലവിയെ പോലീസ് പിടിച്ചുകൊണ്ടു പോയി എന്ന വാർത്ത കിട്ടി. രാധയും വിശ്വവും കുഞ്ഞിരാമനും പരസ്പരം നോക്കി.

“കേട്ടോ?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“കേൾക്കുന്നുണ്ട്; കാണുന്നുമുണ്ട്. ഇതു പടുതിരികത്തലാണ്.”

“സൂക്ഷിക്കണം.”

“കഴിയുന്നതും സൂക്ഷിക്കുന്നു. പക്ഷേ, ആരും സുരക്ഷിതരല്ല.”

“ഉം––” വിശ്വം ഒന്നു മൂളി.

രാധ അകത്തേക്ക് പോയി. ആ യുവാക്കൾ നിശ്ശബ്ദരായിരിക്കുകയാണ്. അവൾ രണ്ടു ഗ്ലാസ് കാപ്പിയുമായി തിരിച്ചുവന്നപ്പോഴും അവർ മൂകരായിരിക്കുന്നതാണ് കണ്ടത്. അവരുടെ ഹൃദയം മറ്റെങ്ങോ സഞ്ചരിക്കുകയായിരുന്നു. അവർ നിശ്ശബ്ദരായിരുന്നു കാപ്പി കുടിക്കുന്നത് അടുത്തുനിൽക്കുന്ന രാധ വാസ്തവത്തിൽ

കാണുന്നില്ലായിരുന്നു. അവളുടെ ഹൃദയം അജ്ഞാതവും തേജോമയവുമായ ഒരു ലോകത്തിൽ സഞ്ചരിക്കുകയാണ്.

രണ്ട്

കുഞ്ഞിരാമനെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. ആ വാർത്ത വളരെ വേഗത്തിലാണ് പട്ടണത്തിൽ പ്രചരിച്ചത്. ചിലർ അതു പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. പലരെയും അതു ഞെട്ടിച്ചു. ഈ വാർത്ത കേട്ടപ്പോൾ മരയ്ക്കാർ കൈവണ്ടി ഒരിടത്തു വെച്ച്, അതിൻറെ തണ്ടിന്മേലിരുന്ന് ഒന്നു നീട്ടി മൂളി. പക്ഷേ, ഹസ്സന്ന് അങ്ങനെ മൂളാൻ സാധ്യമായിരുന്നില്ല.

“പറഞ്ഞു പറഞ്ഞു കാര്യം കടമ്പു കടന്നൂന്നു കൂട്ടിക്കോ.” അവൻ പറഞ്ഞു.

“ചെലയ്ക്കാതിരിക്കെടാ!” മരയ്ക്കാർ വെറുപ്പോടെ മറുപടി പറഞ്ഞു. ഹസ്സൻ ചൂളിപ്പോയി. അവൻ മരയ്ക്കാരുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. കൊലപാതകത്തിന്നൊരുങ്ങിനിൽക്കുന്നവനെപ്പോലെ ക്രൂരമായിരുന്നു ആ മുഖം.

“ഇജ്ജ് ദേസ്യപ്പെടല്ലേ. ഞമ്മക്ക് ഇതില് ഇത്തിരിപ്പോരം ആലോസിക്കേണ്ടതുണ്ട്.” ഹസ്സൻ വീണ്ടും മയത്തിൽ കൂടി.

“അന്നാടാ പറഞ്ഞത്, നാവടക്കാൻ!”

ഹസ്സൻ നാവടക്കി. മുമ്പൊരിക്കലും മരയ്ക്കാർ അവനോടിങ്ങനെ സംസാരിച്ചിട്ടില്ല. അത്രയും പരുഷമായ ഒരു നോട്ടം അവനിൽനിന്ന് പുറപ്പെട്ടിട്ടുമില്ല. ആ ചങ്ങാതിമാർ കുറേനേരം നിശ്ശബ്ദരായിരുന്നു. ഹസ്സൻറെ ഉള്ളിൽ പല ആശങ്കകളും പൊന്തിവരുന്നുണ്ട്. പലതും മരയ്ക്കാരോടു ചോദിക്കണമെന്നുമുണ്ട്. പക്ഷേ, അവൻ ധൈര്യപ്പെട്ടില്ല. മരയ്ക്കാർ തന്നോടു കോപിക്കുന്നതിന്ന് അർത്ഥമെന്തെന്ന് അവന് എത്ര ആലോചിച്ചിട്ടും മനസ്സിലായതുമില്ല. മരയ്ക്കാരാകട്ടെ, പിന്നോട്ടു കൈ രണ്ടും ഊന്നിക്കൊണ്ട് ആ ഉന്തുവണ്ടിയിൽ ഒരിരുത്തമങ്ങിരുന്നു––ഇനി ‘കയാം’ നാളിലും എഴുന്നേൽക്കലില്ല എന്ന മട്ടിൽ. അവൻറെ ദൃഷ്ടികൾപോലും ചലിക്കുന്നില്ല.

ഹസ്സന്ന് എന്തുചെയ്യണമെന്നറിയാതെയായി. അവിടെനിന്നു പോകാമോ, അവിടെ നിൽക്കാമോ! തൂണുപോലെ നിൽക്കാതെ അവിടുന്ന് പോടാ ഹമ്ക്കേ! എന്നു മരയ്ക്കാർ പറഞ്ഞിരുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ സന്തോഷിക്കുമായിരുന്നു. മരയ്ക്കാർ തന്നെ പിരടിക്കുപിടിച്ച് ഒരു ഉന്തുന്തണമെന്നുപോലും അവൻ ആശിച്ചു.

മരയ്ക്കാർ അനങ്ങുന്നില്ല.

ഹസ്സൻ അവൻറെ ആ ഇരിപ്പ് ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി. കല്ലിൽ കൊത്തിവെച്ച രൂപംപോലെയുണ്ട്. എല്ലാ 'സെയ്ത്താന്മാരും' അവൻറെ മുഖത്തു കുടിപാർക്കുന്നുവെന്നും തോന്നി.

'ഈ ഇരുത്തത്തിന്ന് എന്തിരുത്താ അടിഥാനം?' അവൻ വിചാരിച്ചു. പക്ഷേ പുറത്തു പറയാൻ ധൈര്യമില്ല.

കുഞ്ഞിരാമനെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തുവെന്ന വാർത്ത ഹസ്സനെ നന്നേ പരിഭ്രമിപ്പിച്ചിരുന്നു. മരയ്ക്കാരുടെ ഈ ഇരുത്തമാകട്ടെ, അവനെ ആകെ അട്ടിമറിച്ചു.

ഹസ്സൻറെ ഹൃദയത്തിൽ പല ചോദ്യങ്ങളും പൊന്തിവന്നു. എന്താണ് കുഞ്ഞിരാമൻറെമേൽ ചുമത്തിയ കുറ്റം? ആ കുറ്റം കുഞ്ഞിരാമനോടുകൂടി അവസാനിക്കുമോ? കുഞ്ഞിരാമനുമായി ബന്ധപ്പെട്ടവരെയെല്ലാം പിടിച്ചുകൊണ്ടു പോകുമോ? മരയ്ക്കാർക്കു നിഗൂഢമായിട്ടാണെങ്കിലും അവനുമായി ബന്ധമുണ്ട്. താനും കുഞ്ഞിരാമനെ പലതവണ സന്ദർശിച്ചിട്ടില്ലേ?

"ആകപ്പാടെ ബലയായിന്നുണ്ടോ?"

ഏതു കാര്യത്തെസ്സംബന്ധിച്ചും മനുഷ്യർക്കു രണ്ടുമൂന്നു നിലകളുണ്ടല്ലോ––കമ്പം, ആവേശം, ആത്മാർപ്പണം എന്നിങ്ങനെ. സ്വാതന്ത്ര്യസമരത്തെ സംബന്ധിച്ചും ഈ വകുപ്പിൽപ്പെട്ടവയെല്ലാമുണ്ടായിരുന്നു. ഹസ്സനു കമ്പമാണ്; മരയ്ക്കാർക്ക് ആവേശവും. കമ്പക്കാർ ആഘാതമേല്ക്കുമ്പോൾ പിന്മാറും. ആവേശക്കാർ മുന്നേറി അപകടത്തിൽച്ചെന്നു ചാടും. ആത്മാർ പ്പണം ചെയ്തവർ പ്രവർത്തിക്കും. ഒന്നിന്നും അവരെ മാറ്റാനോ ഇളക്കാനോ പറ്റില്ല. അവരും പ്രവർത്തനവും രണ്ടല്ലാതായിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അവരെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ജീവൻറെ പ്രക്രിയമാത്രമാണ് ആ പ്രവർത്തനങ്ങൾ.

കമ്പക്കാരനായ ഹസ്സന്ന് ആകെ അമ്പരപ്പുതന്നെ. മരയ്ക്കാർ എന്തു വിചാരിക്കുന്നുവെന്ന് ഒന്നറിഞ്ഞാൽ മതി. മരയ്ക്കാർ വിചാരിക്കുമ്പോലെയൊക്കെ വിചാരിക്കാൻ അവനും തയ്യാറാണ്. മിക്കവാറും ചിന്തിക്കുക എന്ന കാര്യം അവൻ മരയ്ക്കാരെ ഏല്പിച്ചിരിക്കുകയായിരുന്നു. ലിക്വിഡേഷനിൽ നില്ക്കുന്ന ബാങ്കിൽ പണം നിക്ഷേപിച്ചവനെപ്പോലെ, അവൻ അന്തംവിട്ടു നിന്നു.

എന്തെങ്കിലുമൊന്നു ചെയ്യണമല്ലോ. പെട്ടെന്നാണ് തൻറെ മടിയിൽ ബീഡിിണ്ടണ്ടെന്ന് അവന്നോർമ്മവന്നത്. അവൻ ഒരു ബീഡിയെടുത്തു കൊളുത്തി ധാരാളമായി പുകവിട്ടു. ആ ബീഡി തീർന്നപ്പോൾ മറ്റൊന്നു കൊളുത്തി. താൻ എന്തെങ്കിലും ചെയ്യുന്നുവെന്നൊരു ബോധം

നിലനിർത്താൻവേണ്ടിമാത്രം ബീഡികൾ വലിച്ചുകൊണ്ടും മരയ്ക്കാരെ ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കിക്കൊണ്ടും ഇരുന്നു.

"അനിയന്മാരേ!" ആ വിളി കേട്ട് ഹസ്സൻ ഞെട്ടി. മരയ്ക്കാർ ചലിച്ചു. അവർ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. നാറാണപിള്ള ഒരു വാടിയ മന്ദസ്മിതവുമായി നില്ക്കുന്നു. മരയ്ക്കാർ ചാടിയെഴുന്നേറ്റു.

"അറിഞ്ഞോ?"

"അറിഞ്ഞു." മരയ്ക്കാരാണ് ഉത്തരം പറഞ്ഞത്: "എപ്പൊളേ പുടിച്ച്?"

നാറാണപിള്ള പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ കുഞ്ഞിരാമനെ അറ ചെയ്ത കഥ വിവരിച്ചു. തലേന്നാൾ വൈകുന്നേരം മരച്ചാപ്പയുടെ കിഴക്കുവശത്തുടെ അവൻ വരികയായിരുന്നു. ഒരു പോലീസ് വാൻ അരികെ വന്നുനിന്നു. ഇൻസ്പെക്ടരും പോലീസുകാരും വാനിൽനിന്നിറങ്ങി. കുഞ്ഞിരാമനോട് അതിൽ കയറാൻ പറഞ്ഞു. അറ വാറണ്ടുണ്ടോ എന്ന് അവൻ ചോദിച്ചു. അതു കാണിച്ചുകൊടുത്തു.

"എന്തു പറഞ്ഞീറ്റാ പ്പോ ഓനേ പുടിച്ചത്ന്?" ഹസ്സൻ ധൃതിയിൽ ചോദിച്ചു.

"അവർക്കിപ്പോൾ എന്തും പറയാം, അനിയാ. ഓർഡിനൻസ് പ്രകാരമാണ് അറസ്റ്റ്."

"ഞമ്മക്ക് തിരിഞ്ഞില്ല."

"പ്രത്യേകാധികാരപ്രകാരം."

"ബയ്യേ പോകുന്നോനെയൊക്കെ തോന്നുമ്പൊ പുടിച്ച് കൂട്ടിലാക്കാനുള്ള ഇപ്പവറ് കുറുക്കൻ കോയിനെ പിടിക്കുന്ന പവറാ."

"അനിയാ, കള്ളനാണോ അക്രമിയാണോ എന്നു നോക്കിയിട്ടല്ല, പേപ്പട്ടി കടിക്കുന്നത്. ചുമ്മാ നിരത്തി കടിക്കുകയല്യോ!"

"ഇപ്പിരാന്തൻനായേനെ കൊല്ലണം!" അപ്പറഞ്ഞത് മരയ്ക്കാരാണ്.

"ക്ഷമിക്കണം. മെല്ലെ തിന്നാൽ മുള്ളും തിന്നാം." നാറാണപിള്ള പറഞ്ഞു: "നമുക്കു ചില കടമയുണ്ട്."

"ഞമ്മക്ക് തിരിയും." മരയ്ക്കാരാണ് പറഞ്ഞത്.

"അതോർമ്മയിരിക്കട്ടെ." എന്നും പറഞ്ഞ് നാറാണപിള്ള നടന്നു. തലയും തൂക്കിയിട്ടു നടന്നുപോകുന്ന നാറാണപിള്ളയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു മരയ്ക്കാർ സ്വല്പനേരം നിന്നു. എന്നിട്ട്, ഹസ്സനോട് 'ഇപ്പോൾ വരാ'മെന്നും പറഞ്ഞ് ഒരു വഴിക്കങ്ങു വലിഞ്ഞുനടന്നു.

മരയ്ക്കാർ മരച്ചാപ്പകളുടെ ഇടയിലൂടെ വലിഞ്ഞുനടന്നു. അവൻറെ തലച്ചോർ ശക്തിയായി പ്രവർത്തിക്കുകയാണ്. അവൻറെ കാലുകൾക്കും വേഗംകൂടി. നേരേ ചെന്നുകയറിയത് വിശ്വനാഥൻ താമസിക്കുന്ന സ്ഥലത്താണ്.

വിശ്വനാഥൻ ജനലഴിയും പിടിച്ച നിശ്ശബ്ദനായി പുറത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്.

മരയ്ക്കാർ ഒന്നൊച്ചയനക്കി. വിശ്വനാഥൻ കേട്ടില്ല. അവൻ അനങ്ങിയതുമില്ല. വീണ്ടും വീണ്ടും ശബ്ദമുണ്ടാക്കിയിട്ടും വിശ്വനാഥൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കിയില്ല.

"ഞമ്മള് ബന്നടക്ക്ണ്." അവസാനം മരയ്ക്കാർ അറിയിച്ചു. വിശ്വനാഥൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

"എന്തേ!" ഉദ്വേഗത്തോടെയാണ് ചോദിച്ചത്.

"അറിഞ്ഞ്." മരയ്ക്കാർ.

"ഉം."

"ബിട്ടൂലേ?"

"പ്രയാസമുണ്ട്."

"ഞമ്മളിനി ഇപ്പോ എന്തിരുത്താ ബേണ്ടീത്?" പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ മരയ്ക്കാർ അന്വേഷിച്ചു.

"ഒന്നും തീർച്ചപ്പെടുത്തിയില്ല. നമുക്കു കൂടിയാലോചിക്കണം. നാളെ സന്ധ്യകഴിഞ്ഞിട്ടു പുഴംപുറത്തു വരൂ."

"ബന്നോളാം."

മരയ്ക്കാർ ഇറങ്ങി നടന്നു.

വിശ്വനാഥൻ വീണ്ടും വിചാരത്തിലാണ്ടു. അവൻറെ ഹൃദയത്തിൽ വിദ്വേഷം മുളയെടുത്തിരിക്കുകയായിരുന്നു... രാ ്രീയകാര്യങ്ങളുമായി അവനു വലിയ ഇടപാടൊന്നുമില്ല. അതിൽ ഉത്സാഹവുമില്ല. പക്ഷേ, കുഞ്ഞിരാമൻറെ നിരന്തരമായ പ്രസംഗങ്ങൾ അവനിൽ ദേശീയാവേശം അടിച്ചുകയറ്റിയിരുന്നു.

വിശ്വനാഥനെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഏതും അവധാനമായി കടന്നുവരലില്ല. അയാളുടെ ഹൃദയം ഒരു കുംഭകർണ്ണനായിരുന്നു. അധികസമയവും ഉറങ്ങും. ഉറക്കമുണർന്നാൽപ്പിന്നെ ഭയങ്കര തീറ്റയാണ്. സ്വന്തം ആത്മാവിലേക്കു തല തിരുകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ആ യുവാവിൻറെ ഹൃദയത്തിലേക്കു ദേശീയബോധത്തിൻറെ അലയും ശക്തിമത്തായാണ് കടന്നുചെന്നത്. വർണ്ണശബളമായല്ലാതെ ഒന്നും അയാൾക്കു വിചാരിക്കാൻ കഴിയില്ല. ഏതരുവിയും അയാൾ തൊട്ടാൽ കലങ്ങിമറിയുന്ന വൻപുഴയാകും; ഏതിളങ്കാറ്റും കൊടുങ്കാറ്റാകും. ഈ കാലഘട്ടത്തിലാകട്ടെ, അയാൾ കൂടുതൽ തരളചിത്തനായിരുന്നു. ഹൃദയത്തിലെ കൊടുങ്കാറ്റിന്ന് ഉറങ്ങാൻ സമയം കിട്ടുന്നില്ല. സ്മരണകളും വേദനകളും അതിനെ കൂടെക്കൂടെ തട്ടിയുണർത്തുന്നു. അങ്ങനെ ഉഴുതുകഴിഞ്ഞ കണ്ടത്തിൽ വീണ വിത്തുപോലെയാണ് സാമ്രാജ്യത്വവിരോധം അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ പതിച്ചത്. അതു

പൊട്ടിത്തെഴുത്തു വളർന്നു. മറ്റു തരത്തിലുള്ള ഹൃദയാസ്വാസ്ഥ്യങ്ങൾ അതിന്നു വളംകൊടുത്തു. അടക്കിവെച്ച വിദ്വേഷത്തിന്ന് പുറത്തേക്കു കടക്കാൻ ഒരു പഴുതുകിട്ടി. അതു ശക്തിമത്തായി തള്ളിയൊഴുകി.

എല്ലാം ഗൂഢാലോചനയാണ്; എല്ലാം വഞ്ചനയാണ്. സമസ്തവും അടിച്ചുടയ്ക്കാൻ കഴിയണം––ഇതായിരുന്നു മനസ്സിൻറെ പ്രധാന ഭക്ഷണം. എന്നിട്ട് അയാൾ തന്നെത്തന്നെ അടിച്ചുടയ്ക്കുകയായിരുന്നു. ശാന്തയുടെ തടുത്തുവയ്ക്കുന്ന കൈകളെ തട്ടിത്തെറിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു കടന്നുപോന്നതോടെ അയാളിലെ അശുഭപ്രതീക്ഷാശീലം വളരുകയായിരുന്നു. ഇരുണ്ടതും ഏകാന്തവുമായ ഒരു ഗുഹയിലേക്കു സ്വയം വലിച്ചിഴയ്ക്കുന്ന ഒരു ദീപശിഖയായിരുന്നു അയാൾ. പ്രപഞ്ചത്തിൽ ചലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ജീവവായുവിൽനിന്ന് അകന്നകന്നു പോകാനുള്ള പ്രേരണ അയാളുടെ ചൈതന്യത്തെ മങ്ങിച്ചുകൊണ്ടുവന്നു. അപ്പോഴാണ് കുഞ്ഞിരാമനെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തത്. പെട്ടെന്ന് എമ്പാടും വായു തള്ളിക്കയറുമാറ് ഒരു വാതിൽ അയാളുടെ പാർശ്വത്തിൽ തള്ളിത്തുറന്നു. അയാളിലെ സാമ്രാജ്യത്വവിരോധം ഒന്നു പിരിമുറുകി. ഇതിന്നു പല ഇഴകളുമുണ്ടായിരുന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ ജയിലിൽനിന്നു വന്നപ്പോൾ രാധയെ സംബന്ധിച്ച ഉത്തരവാദിത്വത്തിൽനിന്നു താൻ മുക്തനായി എന്ന് അയാൾ ആശ്വസിച്ചു, ഇനി എന്തും ചെയ്യാം; എവിടേക്കും കൈയും വീശി നടക്കാം. അവനായി, അവളായി, അവരുടെ പാടായി. പക്ഷേ, പ്രപഞ്ചം ഏതെങ്കിലും വ്യക്തിയെ എല്ലാ ചങ്ങലക്കൊളുത്തും അഴിച്ചുവിടുമോ? പ്രപഞ്ചത്തെ കീഴടക്കാത്തവനെ പ്രപഞ്ചം കീഴടക്കിവയ്ക്കുന്നു. ഇപ്പോഴിതാ, കൂടുതൽ ഉത്തരവാദിത്വത്തോടെ അവൾ തൻറെ പിരടിയിൽത്തന്നെ എറിയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതൊരു വലിയ മനഃശല്യം സൃഷ്ടിച്ചിരിക്കുകയാണ്. അവളെ ഇനിയും വെച്ചുപൊറുപ്പിക്കുന്നതിൽ സുലൈമാന്നു വലിയ ആനുകൂല്യമില്ലെന്ന് അയാൾക്കറിയാം. തന്നെയോർത്തു മാത്രമാണ് ആ മനുഷ്യൻ നിശ്ശബ്ദനായിരിക്കുന്നത്. അദ്ദേഹത്തെ മുഷിപ്പിക്കുന്നതും സ്വൈരം കെടുത്തുന്നതും കഷ്ടമാണ്. എന്നാൽ രാധയെ തള്ളിപ്പുറത്താക്കാനും തോന്നിയില്ല. അനാഥനായിക്കിടന്ന തന്നെ കൈകളിൽ താങ്ങി വളർത്തിയത് അവളുടെ അച്ഛനാണ്. തനിക്കുവേണ്ടി വളരെ ശല്യം ആ മനുഷ്യനും കുടുംബവും അനുഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്. തന്നെച്ചൊല്ലിയാണ് വേലുമ്മാനുമായി അവർ പിണങ്ങിപ്പിരിഞ്ഞതെന്ന കഥയും വിശ്വം കേട്ടിരുന്നു. എന്നിട്ടിപ്പോൾ കൃതഘ്ന നായി പെരുമാറാമോ? അതു മൺമറഞ്ഞ ഒരാളോടു ചെയ്യുന്ന അനീതിപോലുമായിരിക്കും. മരിച്ചുപോയ ആ മനുഷ്യനോട് ധാരാളം നെറികേടു മുമ്പുതന്നെ കാട്ടിയിട്ടുണ്ട്. ആ കുടുംബം കഷ്ടപ്പാടിൽ കിടന്നുഴയ്ക്കുമ്പോൾ, അവൻ

സുഖാനുഭവങ്ങളിൽനിന്നു നൃത്തം വയ്ക്കുകയായിരുന്നു. എന്താണ് അങ്ങനെയൊക്കെ പ്രവർത്തിക്കുവാൻ തന്നെ പ്രേരിപ്പിച്ചതെന്ന് ഇന്നു വിശ്വം അത്ഭുതപ്പെടുകയാണ്. ആ മനുഷ്യൻറെ അനാഥയായ മകളെ ഇപ്പോൾ പിടിച്ചു പുറത്തേക്കുന്താൻ എങ്ങനെ സാധിക്കും? ഇങ്ങനെയുള്ള ചിന്തകളിൽ സ്വൈരംകെട്ടു നില്ക്കുമ്പോഴാണ് മരയ്ക്കാർ വന്നുകയറിയത്. അവൻറെ ചോദ്യങ്ങൾക്കു ചുരുങ്ങിയ വാക്കിൽ മറുപടി പറഞ്ഞുവിടണം. തുറന്നു സംസാരിച്ചാൽ എന്തൊക്കെ, എത്രയൊക്കെ സംസാരിക്കുമെന്നു നിശ്ചയമില്ല.

മരയ്ക്കാർ വിടവാങ്ങി പോയപ്പോൾ വിശ്വം ആലോചനയിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ടു പതുക്കെ നടന്നു. എത്ര കാലമാണ് ഈ അനിശ്ചിതാവസ്ഥ തുട രുക? എങ്ങനെയാണ് ഈ കുടുക്കിൽനിന്നു തലയൂരിയെടുക്കുക? അറിയില്ല.

വിശ്വം പതുക്കെ പുറത്തേക്കിറങ്ങി. തോട്ടുവക്കിലൂടെ അങ്ങനെ നടന്നു.

സൂര്യൻ പശ്ചിമചക്രവാളത്തിലേക്ക് ഊർന്നൂർന്നു പോവുകയാണ്. അജ്ഞാതത്വത്തിലേക്കു മറയുന്ന ഒരു മഹാത്മാവിനെപ്പോലെ, വർദ്ധിത തേജസ്സായിരുന്നു സൂര്യൻ. ഭൂമിയിൽ നിഴലുകൾ നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അകലെനിന്നു മരപ്പണിക്കാരുടെ 'ഏലേലം–ഏലൈസേം' എന്ന പരുഷവും അനുസ്യൂതവുമായ വായ്ത്താരി കേൾക്കാനുണ്ട്. ആ ശബ്ദം കൂടെക്കൂടെ ചലനാത്മകമായി ഒരു ലോകത്തിൻറെ സഹവർത്തിത്വം വിശ്വനാഥനെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. അയാൾ ഒരു മരയട്ടിയിന്മേൽ ചെന്നിരുന്നു.

താനൊരു വഴിത്തിരിവിൽ നില്ക്കുകയാണെന്നു തോന്നി. എങ്ങോട്ടാണ് തിരിയേണ്ടത്? ഇതിന്നുമുമ്പും ജീവിതത്തിൻറെ പല കവലകളും അയാൾക്കു പിന്നിടേണ്ടിവന്നിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ, അന്നൊക്കെ, ഒരു സ്വപ്നാടനക്കാരനെപ്പോലെ, അയാൾ കടന്നുപോവുകയാണുണ്ടായത്. ഇന്ന് അയാൾ ഉണർന്നിരിക്കുകയാണ്. ഉറക്കത്തിലെ നടത്തത്തെക്കുറിച്ചു നടക്കുന്നവൻ ചിന്തിക്കേണ്ടതില്ല; ഉണർന്നവൻ ആലോചിച്ചു നടക്കണം.

പെട്ടെന്നാണ് നാറാണപിള്ള മുമ്പിൽവന്നു പൊന്തിയത്. ആ മരയട്ടിയുടെ ഏതോ ഒരിളിമ്പിൽനിന്നാണ് അയാൾ പൊന്തിവന്നതെന്നു വിശ്വനാഥന്നു തോന്നി.

"അനിയനെന്താണിരുന്ന് ആകാശം വിഴുങ്ങുന്നത്?"

"ങാ! നിങ്ങളോ?" എന്നായിരുന്നു വിശ്വത്തിൻറെ മറുപടി.

"ഞാൻതന്നെ!" എന്നു പരിഹാസസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ട് നാറാണപിള്ള വിശ്വത്തിനടുത്തായിത്തന്നെ മരയട്ടിയിന്മേൽ ഇരുന്നു.

മുറുക്കാൻ പൊതിയഴിച്ചു മുമ്പിൽവെച്ചു. അടയ്ക്ക ചുരണ്ടുന്നതിന്നിടയിൽ നാറാണപിള്ള ചോദിച്ചു:

"ഇനിയെന്തു വിചാരിക്കുന്നു, അനിയാ?"

"എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടതെന്ന് എനിക്കു വ്യക്തമല്ല."

"കൂടിയാലോചിക്കണം."

"അതു രാരിച്ചനും പറഞ്ഞു."

"എന്നോടും പറഞ്ഞു, പക്ഷേ, ഞാൻ വന്നത് അനിയനോട് ഒരു കാര്യം പറയാനാണ്: അനിയന്നു ചെറുപ്പമാണ്. വികാരാവേശംകൊണ്ട് ഒന്നിലേക്കും എടുത്തുചാടരുത്." ഒരു കഷണം അടയ്ക്ക മുറിച്ചെടുത്തുകൊണ്ട് നാറാണപിള്ള തുടർന്നു: "അനിയൻറെ പിരടിയിൽ ഒരു ഭാരവും വെച്ചാണ് ജാക്കിയങ്ങു ജയിലിൽ കയറിയിട്ടുള്ളത്. ജാക്കി വരുന്നതുവരെ അതനിയന്നൊരു ഭാരമാകാനാണ് വഴി."

"പക്ഷേ,..."

"എന്താണ് അനിയൻ നിർത്തിക്കളഞ്ഞത്?"

"ഞാൻതന്നെ മറ്റൊരാൾക്കു ഭാരമായിരിക്കുകയാണ്. ഇപ്പോൾ അയാൾക്കു ഭാരത്തിന്മേൽ ഭാരമാകും എന്നുമാത്രം."

"ഏതായാലും എല്ലാം നമുക്കു നാളെ ആലോചിക്കാം."

"പിള്ളച്ചേട്ടനും വരണം."

"വേണം; വരികയും ചെയ്യും. ഇപ്പോൾ ഞാനിറങ്ങട്ടെ. ഇന്ന് 'ഓവർടൈം' ഉണ്ട്. ഒരു 'വൺ ആൻറ് ഹാഫും' അടിച്ചങ്ങു കയറണം, അനിയാ."

കിഴവൻ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. വിശ്വനാഥന് അല്പമൊരാശ്വാസം തോന്നി; തന്നെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കുന്നവരുമുണ്ട് ലോകത്തിൽ.

സന്ധ്യമയങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. അഗാധനീലിമയിൽ പ്രകാശബിന്ദുക്കൾ കിളിർത്തുവന്നു. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ ഔന്നത്യത്തെയും വിസ്തൃതിയെയും തെളിയിച്ചുകാട്ടിക്കൊണ്ട് അവ നിൽക്കുന്നു.

വിശ്വം മേല്പോട്ടും കീഴ്പോട്ടും കണ്ണയച്ചു. പ്രകാശിക്കുന്ന ഗോളങ്ങളും ജ്വലിക്കുന്ന ആത്മാക്കളും നിറഞ്ഞതാണ് ഈ ഉലകമെന്നു തോന്നി. തീവ്രമായ വികാരങ്ങളിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ട് അവൻ പാർപ്പിടത്തിലേക്കു മടങ്ങി.

വാതിൽ തള്ളിത്തുറന്ന് അകത്തേക്കു കടന്നപ്പോൾ അവിടം നിശ്ശബ്ദമായിരുന്നു. ഭയം തോന്നി. സ്വന്തം കാലടിയിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന ശബ്ദം തന്നെ അസുഖപ്രദമായി. ഒന്നുകിൽ ധാരാളം ശബ്ദമുണ്ടാകണം, അല്ലെങ്കിൽ ശബ്ദമേ ഉണ്ടാകരുത്---അങ്ങനെയെന്തോ ഒന്നാണ് ആരംഭിച്ചത്.

വിശ്വനാഥൻ ജാലകത്തിന്നടുത്തുള്ള കസേരയിൽ ചെന്നിരുന്നു.

പെട്ടെന്നാണ് പിന്നിൽനിന്ന് ഒരു തേങ്ങൽ കേട്ടത്. തിരിഞ്ഞുനോക്കി. രാധയുണ്ട് കണ്ണുനീരിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ട് അവിടെ നിൽക്കുന്നു. വിശ്വനാഥൻ സംഭ്രമിച്ചുപോയി. ഇത്തരം ഒരു സന്ദർഭത്തെ നേരിടേണ്ടിവരുമെന്ന് അവൻ

പെട്ടെന്നാണ് പിന്നിൽനിന്ന് ഒരു തേങ്ങൽ കേട്ടത്. തിരിഞ്ഞുനോക്കി. രാധയുണ്ട് കണ്ണുനീരിൽ മുങ്ങിക്കൊണ്ട് അവിടെ നിൽക്കുന്നു. വിശ്വനാഥൻ സംഭ്രമിച്ചുപോയി. ഇത്തരം ഒരു സന്ദർഭത്തെ നേരിടേണ്ടിവരുമെന്ന് അവൻ ഓർത്തതല്ല. വേദനകൾ സ്വയം കടിച്ചിറക്കാനല്ലാതെ, മറ്റൊരാളുടെ വേദനയിൽ സഹതപിക്കാനും അയാളെ ആശ്വസിപ്പിക്കാനും അയാൾക്ക് ഒട്ടും പരിശീലനമില്ലായിരുന്നു. എങ്കിലും വിശ്വനാഥൻതന്നെ എന്തെങ്കിലും ചെയ്തേ പറ്റൂ എന്ന സന്ദർഭമാണത്.

"രാധേ!"---രണ്ടും കല്പിച്ച് അയാൾ പറഞ്ഞു: "എനിക്ക് രാധയെ സമാധാനിപ്പിക്കേണ്ടത് എങ്ങനെയെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അതുകൊണ്ട് സ്വയം സമാധാനിക്കാൻ ശ്രമിക്കൂ."

"അതേ."---ശരിക്കും അർത്ഥം മനസ്സിലാക്കിയാണോ രാധ അങ്ങനെ പറഞ്ഞതെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. പ്രതികരണത്തിന്നുവേണ്ടി ഒരു ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചതായിരുന്നു. ഒരു നിമിഷം കഴിഞ്ഞ് അവൾ പറഞ്ഞു: "ഞാനിനി എന്തു ചെയ്യണം?"

"ഇന്നലെവരെ എന്തു ചെയ്തുവോ, അതൊക്കെ ചെയ്യണം. ഞാനെപ്പോഴും നിങ്ങളുടെയെല്ലാം കൂടെയുണ്ട്. അതേ എനിക്കു പറയുവാനറിഞ്ഞുകൂടൂ."

ഈ വാക്കുകൾ തേങ്ങലുകളെ കരച്ചിലാക്കി മാറ്റി. അവളുടെ കവിളിലൂടെ കണ്ണുനീർ ഒഴുകുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഒരിക്കലും അവൾ ഇങ്ങനെ കരയുന്നത് വിശ്വനാഥൻ കണ്ടിട്ടില്ല. കരയട്ടെ. അവൾക്കു കരയാൻ അവകാശമുണ്ട്. അതു തടഞ്ഞുവെച്ചുകൂടെന്നും വിശ്വനാഥനു തോന്നി.

അവൾ വിങ്ങിയും വിതുമ്മിയും നിൽക്കുകയാണ്. അയാൾ നിശ്ശബ്ദനായി സ്വന്തം മാറിടം തടവിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയുമാണ്.

പെട്ടെന്ന് ഒരു മെതിയടിയൊച്ച അടുത്തു വരുന്നതു കേട്ടു. ആരാണ് വരുന്നതെന്ന് അവർക്കറിയാമായിരുന്നു. സുലൈമാൻ കോലായിലേക്കു കയറുന്നതിനുമുമ്പേ രാധ അകത്തേക്കു പോയി.

സുലൈമാനെ കണ്ടപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ എഴുന്നേറ്റു. അടുത്തു കിടന്ന ബഞ്ചിന്മേൽ ചാരിയിരുന്നിട്ടു സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു:

"നീ ഇരുന്നോ."

"ഉ-ം." വിശ്വം ഒന്നു മൂളുകമാത്രം ചെയ്തു. ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. ഹൃദയങ്ങൾ നിറഞ്ഞ കുടങ്ങൾപോലെയായിരുന്നു. ഒട്ടും തുളുമ്പുന്നില്ല.

ലോറികളുടെ ഹോറണടികൾ ദൂരെനിന്ന് അടുത്തടുത്തു വരുന്നതും അകന്നകന്നു പോകുന്നതും കേൾക്കാമായിരുന്നു. ഇടവഴികളിലൂടെ ആരൊക്കെയോ എന്തൊക്കെയോ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടു പോകുന്നു. എവിടെനിന്നോ ഒരാട്, കെട്ടിൽ കുരുങ്ങിയതുപോലെ, കൂടക്കൂടെ കരയുന്നുണ്ട്.

സുലൈമാൻ ശബ്ദിക്കുന്നില്ല.

കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ ചോദിച്ചു:

"വീട്ടിൽനിന്നാണോ?"

"അല്ല. പോലീസ്സ്റ്റേഷനിൽനിന്ന്."

വീണ്ടും നിശ്ശബ്ദത വ്യാപിച്ചു.

"എന്താണ് സ്ഥിതി?" വിശ്വം.

"വിടില്ല."

"വിചാരണ എപ്പോഴാണുണ്ടാവുക?"

"വിചാരണയും ഉണ്ടാകില്ല. കരുതൽത്തടങ്കൽനിയമപ്രകാരമാണ്."

വിശ്വനാഥൻ ഒന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു. സുലൈമാൻ പെട്ടെന്നെഴുന്നേറ്റു പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:

"വേവലാതിപ്പെടേണ്ടാ. നിൻ്റെ ആലോചന എനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നുണ്ട്. ആ കുട്ടിയെ നോക്കാതെ സാധിക്കില്ല. എന്തായാലും മനുഷ്യന്മാരെ കളയാൻ നമുക്കു പറ്റില്ല."

സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. എന്തോ ചോദിക്കണമെന്നു വിശ്വനാഥനുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ, ഒച്ച പൊങ്ങുന്നില്ല.

ആ വലിയ മനുഷ്യൻ നടന്നകലുന്നതു വിശ്വനാഥൻ ശ്രദ്ധിച്ചു. കണ്ണിൽ നിന്നു മറഞ്ഞപ്പോൾ മനസ്സിൽ നിറച്ചും ആ മനുഷ്യനായി.

അന്ന് ആ വീട്ടിൽ ആരും ഭക്ഷണം കഴിച്ചില്ല. ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചതുമില്ല. ആർക്കും ഉറങ്ങാനും കഴിഞ്ഞില്ലെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ; രാധയുടെ സഹായത്തിനെത്തിയ സുലൈമാൻ്റെ മകൾ സുഖമായി ഉറങ്ങി.

പിറ്റേന്നു രാവിലെ എഴുന്നേറ്റ് രാധ തൻ്റെ ജോലികളാരംഭിച്ചു. വേദനകൾ ഭക്ഷിച്ചു പുഞ്ചിരികൊള്ളുന്ന പഴയ രാധയെ വീണ്ടെടുക്കുവാൻ അവൾക്കു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

"കാപ്പി തയ്യാറായിരിക്കുന്നു; വന്നോളൂ." എന്നു വന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾ, വിശ്വനാഥൻ അവളെ അടിമുടിയൊന്നു നോക്കി. തലേന്നാൾ തൻ്റെ അടുത്തുനിന്നു തേങ്ങിക്കരഞ്ഞ ആ ീ മറ്റാരോ ആണെന്നു തോന്നി.

രാധ മുമ്പിൽ നടന്നു; അയാൾ പിറകെയും. അവളുടെ മുടിച്ചുരുളുകളിൽ പ്രഭാതകിരണങ്ങൾ പതുക്കെപ്പതുക്കെ തടവുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

തലേന്നാൾ അർദ്ധരാത്രിവരെ എവിടെയെല്ലാമോ ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു മടങ്ങി വന്ന് ഉറങ്ങിയ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അപ്പോഴും ഉണർന്നിട്ടില്ല.

"ഗോപാലകൃഷ്ണനെ വിളിച്ചാലോ?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.

"വിളിച്ചാലും എഴുന്നേല്ക്കില്ല. ഇന്നലെ അത്ര വൈകിയാണ് വന്നു കിടന്നത്."

"ഞാൻ അറിഞ്ഞില്ല."

"ഞാനാണ് വാതിൽ തുറന്നുകൊടുത്തത്." ഒരു നിമിഷം നിർത്തിയിട്ട്, അവൾ തുടർന്നു: "അനിയനുള്ള കാപ്പിയും പലഹാരവും ഞാൻ ഇവിടെ അടച്ചുവയ്ക്കാം. കുറച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ ഒന്നു വിളിച്ചേക്ക്."

"രാധ കമ്പനിയിൽ പോകുന്നുവോ?"

"ഉവ്വ്."

രണ്ടുപേരും കുറച്ചു നേരത്തിന്നു സംസാരിച്ചില്ല.

"ശരി. പോകുന്നതാണ് നല്ലത്."

"അതേ."

വിശ്വനാഥൻ എഴുന്നേറ്റു.

പണിക്കു പോകുന്ന രാധയെ ജാലകത്തിന്നുള്ളിലൂടെ അയാൾ നോക്കി. തലേന്നാൾ പോയ അതേ മട്ടിൽത്തന്നെ. അതേ പ്രസാദം; അതേ പ്രസരിപ്പ്. അവൾ കണ്ണിൽനിന്നു മറഞ്ഞപ്പോൾ അയാൾ ആലോചിച്ചു: 'ഇവളാരാണ്? സൂര്യപ്രകാശവും ചളിയും കൂട്ടിക്കുഴച്ചാണോ പെണ്ണിനെ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ളത്?'

അയാൾ അങ്ങനെ നിന്ന് ആലോചിച്ചു. കുട്ടിക്കാലം മുതൽക്കുള്ള പല സംഭവങ്ങളും മനസ്സിൽ മിന്നിമറഞ്ഞു. പറമ്പിൽ നിൽക്കുന്ന മുരിങ്ങമരത്തിന്മേലേക്ക് അയാളുടെ കണ്ണുചെന്നു. കറുത്ത വാലും മഞ്ഞച്ച തൂവലുമുള്ള ഒരു പക്ഷി അതിന്മേൽ വന്നിരുന്നു ചുറ്റുമൊന്നു നോക്കി. അതു ഭംഗിയിൽ കണ്ണെഴുതിയിട്ടുണ്ട്. ആ മഞ്ഞച്ചിറകിൽ ചെറിയ കരിമ്പുള്ളികളുമുണ്ടെന്നു സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിയപ്പോഴേ കണ്ടുള്ളൂ. ആരെയോ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നതുപോലെ, ചുറ്റുംനോക്കി. എന്നിട്ട് ഒന്നുരണ്ടു തവണ ശബ്ദിച്ചു. പുഴംപുറത്തിന്നു നേരെ പറന്നുപോവുകയും ചെയ്തു. ആ മുരിങ്ങമരം ശൂന്യമായതുപോലെ, വിശ്വനാഥന്നു തോന്നി. ആ മരത്തിന്മേലേക്കുതന്നെ നോക്കിനിൽക്കുവാൻ ഒരു രസം--സുഖിതമായ ദുഃഖം.

ഈ മരംപോലെതന്നെയാണ് ജീവിതവും എന്ന് അയാൾക്കു തോന്നി. എല്ലാ ചെടികളും ഒറ്റക്കുനുന്തായിട്ടാണ് മുളയ്ക്കുന്നത്. പതുക്കെപ്പതുക്കെ കൊമ്പുകളും കവരങ്ങളും ചിനച്ചങ്ങളും ഇലകളുമുണ്ടാകുന്നു. എത്ര ലളിതമായിട്ടാണ് ജീവിതമാരംഭിക്കുന്നത്! നോക്കിയിരിക്കുമ്പോൾ അതു സങ്കീർണ്ണമായിപ്പോകുന്നു. ഒറ്റത്തടിയായി വളരാൻ ജീവിതത്തിനു

സാധ്യമല്ല. ഓർക്കാപ്പുറത്തു കൊമ്പുകൾ പൊട്ടിമുളയ്ക്കുന്നു; കവരങ്ങളുണ്ടാകുന്നു. തൻറെ സ്ഥിതിയും ഈമാതിരിതന്നെയല്ലേ?

മറ്റൊരു പക്ഷി മുരിങ്ങയിന്മേൽ വന്നിരുന്നു. കുരുത്തോലപോലെ വെളുത്തുനീണ്ട അതിൻറെ വാലു ചില്ലയിൽ തങ്ങിക്കിടന്നു. ഒരു മഹാരാജ്ഞിയുടെ നിലയങ്കിയെ ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്ന എന്തോ ഒന്ന് ആ വാലിന്മേലുണ്ടായിരുന്നു. പെട്ടെന്നാണ് ആ കിളി പാറിപ്പോയത്. ഇത്തവണ വിശ്വനാഥന്ന് അത്രയും വലിയ ഏകാന്തത ആ വൃക്ഷത്തെ ബാധിച്ചതായി തോന്നിയില്ല. ഇനിയും കിളികൾ വന്നേക്കുമെന്ന ആശകൊണ്ടാണോ? അതോ വരവും പോക്കും മനസ്സിന്നു പരിചയപ്പെട്ടുകയാണോ?

ആ കിളിയുടെ കുരുത്തോലവാലു മറഞ്ഞുപോകുമ്പോൾ, അയാൾക്കു രാധയുടെ വെളുത്ത സാരിത്തുമ്പ് ഓർമ്മവന്നു. ഈ കിളിയെപ്പോലെ അത്ര ലാഘവത്തോടെയാണ് അവളും പോയത്.

"പലതും സഹിച്ചവളാണ് അവൾ; പലതും ദഹിപ്പിക്കാനുള്ള തീയ് ആ മനസ്സിലുണ്ട്."

ഇത്രയും വിചാരിച്ചുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ അയാൾക്കും മനസ്സിന്നു ലാഘവം തോന്നി. അയാൾ ചെന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണനെ വിളിച്ചുണർത്തി. അവൻ കണ്ണുതിരുമ്മി എഴുന്നേറ്റിരുന്നു ചോദിച്ചു:

"ചേച്ചി പോയോ?"

"ഉം--; എത്രയോ മുമ്പ്! കാപ്പിയും പലഹാരവും അതാ അവിടെ."

അയാൾ ദിനകൃത്യങ്ങൾക്കായി പോയി.

ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ കുട്ടിക്കാലത്തെപ്പറ്റി വിശ്വം ആലോചിച്ചു. രാധയുടെ പിന്നാലെ അരിച്ചരിച്ചു നടന്നിരുന്ന ചെറുക്കനാണിത് എന്നു വിചാരിക്കുമ്പോൾ അത്ഭുതം തോന്നി. എന്തു മാറ്റം!

പക്ഷേ, രാധയുടെയും ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെയും പെരുമാറ്റത്തിൽ വലിയ അന്തരമുള്ളതായി തോന്നി. രാധ എല്ലാം തുറന്നുപറയുന്നു. പറഞ്ഞില്ലെങ്കിലും എല്ലാം അയാൾക്കു മനസ്സിലാകുന്നുണ്ട്. ഗോപാലകൃഷ്ണനെ സംബന്ധിച്ചാണെങ്കിൽ അയാളുടെ മനസ്സിൽ അടഞ്ഞതും പകുതിയടഞ്ഞതുമായ വാതിലുകളുണ്ടെന്നൊരു തോന്നൽ. പക്ഷേ, വെറും തോന്നലാവാം. ഒന്നിച്ചു വളർന്ന രാധയെപ്പോലെ, അയാൾക്കു തൻറെ അടുത്തു സ്വാതന്ത്ര്യം തോന്നായ്കകൊണ്ടാണെന്നും വരാം.

ഈ രണ്ടുപേരുടെ ജീവിതത്തിൻറെ ചുക്കാൻ തൻറെ കൈയിൽ വന്നു ചേർന്ന വിചിത്രമായ സ്ഥിതിവിശേഷമോർത്ത് വിശ്വം അത്ഭുതപ്പെടുകയാണ്. പലപ്രാവശ്യവും ആ ചുക്കാൻ അയാൾ കൈയൊഴിക്കാൻ യത്നിച്ചതാണ്. അജ്ഞാതമായ ഏതോ ഒഴുക്കിലൂടെ

അതു വീണ്ടും തൻറെ കൈ യിൽ വന്നുചേരുകയാണ്. ഈ ആവർത്തനപ്രക്രിയയ്ക്കു വല്ല അർത്ഥവുമുണ്ടോ?

ഇത്തരം ആലോചനകൾ സായാഹ്നംവരെ അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ വന്നും പോയുംകൊണ്ടിരുന്നു. അത്തരം അന്തംകിട്ടാത്ത കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചിക്കണമെന്നു വിശ്വത്തിനില്ല. മടിയിൽനിന്ന് ഇളക്കി പുറത്താക്കപ്പെട്ട സർപ്പം എല്ലാ മാളങ്ങളിലും ചെന്നു തലയിട്ടു നോക്കുന്നതു പോലെ, മനസ്സു വിശ്രമിക്കാനുള്ള ഒരു സങ്കേതം അന്വേഷിക്കുകയായിരുന്നു.

"ഇന്നു പോകുന്നില്ലേ?"---പെട്ടെന്നാണ് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വന്നു ചോദിച്ചത്.

"എവിടേക്ക്?"

"പുഴംപുറത്തു ചെല്ലാമെന്നു പറഞ്ഞതു മറന്നോ?"

"ശരി."

അയാൾ ഇരിപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു. അന്നൊരു കൂടിയാലോചനയുണ്ട്. എന്തൊക്കെയാണ് കൂടിയാലോചിക്കാൻ പോകുന്നതെന്നോ കൂടിയാലോചിക്കേണ്ടതെന്തെന്നോ വിശ്വത്തിന് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു. ശക്തിയായി ഒരെതിർപ്പ് അയാളുടെ മനസ്സിലുണ്ട്. അതിനു രൂപംനല്കുവാനുള്ള ഏതു സന്ദർഭവും ഉപയോഗപ്പെടുത്താൻ അയാൾ തയ്യാറായിരുന്നു.

"ഞാനും വരാം." അയാൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനോടു പറഞ്ഞു.

"പതുക്കെ വന്നാൽ മതി. എനിക്ക് മറ്റൊരിടത്തുകൂടി പോകേണ്ടതുണ്ട്."

അയാൾ സ്വരം താഴ്ത്തിയിട്ടു തുടർന്നു: "എല്ലാവരുംകൂടി ഒന്നിച്ചു പോവുകയും വേണ്ടാ."

അപ്പറഞ്ഞതിന്നർത്ഥമെന്തെന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണനു ഗ്രഹിക്കാൻ കഴിഞ്ഞു. ഭരണാധികാരത്തിൻറെ എല്ലാ കണ്ണുകളും സംശയത്തോടെ തുറിച്ചുനോക്കുന്ന സന്ദർഭമാണ്.

അയാൾ പതുക്കെ പുറപ്പെട്ടു. ഇടാനുള്ള ഷർട്ടിൻറെ അകവും പുറവും പരിശോധിച്ചതന്നെ പതിനഞ്ചു നിമിഷം തള്ളി.

ഷർട്ടിൻറെ കുടുക്കിടുമ്പോൾ രാധ വന്നു ചോദിച്ചു:

"വേഗം വരില്ലേ?"

"ഉവ്വ്."

"അനിയനും?"

"വരാൻ പറയാം."

"നേരത്തെ തിരിച്ചെത്തുകയാണ് നല്ലത്."

"അതേ."

വിശ്വം സമ്മതിച്ചു.

അയാൾ ഒതുക്കിറങ്ങുന്നതുവരെ രാധ ഒതുക്കുംചാരി നിന്നു. അവളവിടെ നിൽക്കുന്നുണ്ടെന്നു വിശ്വനാഥനറിയാം. പക്ഷേ, തിരിഞ്ഞുനോക്കുവാനോ കൂടുതൽ എന്തെങ്കിലും സംസാരിക്കുവാനോ അയാൾക്കു ധൈര്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല. സംസാരിച്ചതുകൊണ്ടു രാധ കരയുകയില്ലെന്ന് അയാൾക്കറിയാം. പക്ഷേ, ഈ അമർത്തിപ്പിടിച്ച മുഖത്തേക്കാൾ എത്രയോ ആശ്വാസകരമാണ് കരയുന്ന മുഖം.

ഇറങ്ങി നടക്കുമ്പോൾ പുഴയിൽനിന്നു പാഞ്ഞെത്തുന്ന കുളിർകാറ്റ തൻറെ ചെവിക്കുറ്റികളിൽ ഒരുതരം ഇക്കിളിയുണ്ടാക്കുന്നതായി അയാൾക്ക് അനുഭവപ്പെട്ടു. ഒഴുക്കിലേക്കു പറിച്ചിട്ട ഇലയും നോക്കിക്കൊണ്ടു കുട്ടിക്കാലത്തു വെള്ളച്ചാലിന്നടുക്കെ നിന്നിരുന്നതോർമ്മ വന്നു. ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്കു പോകുന്ന ആ ഉതിരിലകളെ നോക്കിനിൽക്കുമ്പോഴുണ്ടായ അതേ ഉന്മേഷം അയാൾക്കു വീണ്ടുകിട്ടിയതുപോലെ തോന്നി. താൻ ആ ഇലയാണോ? ഭൂമിയുടെ അറ്റത്തേക്കാണോ പോകുന്നത്? അതോ നരകത്തിൻറെ അഗാധതലത്തിലേക്കോ?

മുരിങ്ങമരത്തിന്നു ചുവട്ടിലെത്തിയപ്പോൾ അയാൾ നിന്നു; മേല്പോട്ടു നോക്കി. ഒറ്റക്കിളിയും അതിന്മേലില്ല. കരുവാളിച്ച പ്രകാശത്തിൽ അവ്യക്തമായി കണ്ടിരുന്ന ആ മരം, സംഭീതമായ ഒരാത്മാവിൻറെ നിഴലാണെന്നു തോന്നി. ഒരു നിമിഷം അയാൾ അതിന്മേലേക്കു നോക്കിനിന്നു. എന്നിട്ടു പുഴക്കരയിലേക്കു നടന്നു.

അട്ടിക്കുട്ടിയ മരങ്ങൾക്കിടയിലൂടെ അയാൾ പടിഞ്ഞാട്ടു നടന്നു. സൂര്യൻ ചക്രവാളത്തിൻറെ മറവിലേക്ക് ഊർന്നുവീഴുകയാണ്. മേഘമാലകൾ അവയുടെ ഉജ്ജ്വലവർണ്ണ വൈവിധ്യങ്ങളോടെ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അത്രയും മനോജ്ഞമായ ആ സമ്മേളനത്തിൽനിന്ന് ഒരുതരം സംഗീതം പുറപ്പെടുന്നുണ്ടെന്നു തോന്നി.

ഒരു പാട്ടുപാടാൻ തോന്നി---ഒരു മൂളിപ്പാട്ട്. പക്ഷേ, ഒരു പാട്ടും തനിക്കറിഞ്ഞുകൂടെന്ന് അയാളോർത്തു. ചില നൃത്തസംഗീതങ്ങളുടെ പൊടിപ്പുകൾ മാത്രമാണ് മനസ്സിലുള്ളത്. അവ നന്നായി പാടിക്കേട്ടിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ചീത്തയായി പാടാനും അയാൾ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. പെട്ടെന്നാണ് ആ പദം മനസ്സിലേക്ക് കടന്നുവന്നത്.

'പ്രിയമാനസാ, നീ പോയ്‌വരേണം...'

ചുണ്ടുകളനങ്ങിയില്ലെങ്കിലും വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയം അതാവർത്തിച്ചു പാടി: 'പ്രിയമാനസാ, നീ പോയ്‌വരേണം...'

കടപ്പുറവും പുഴവക്കും കൂടിച്ചേരുന്നേടത്തു ചെന്നപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ നിന്നു. ചുറ്റും നോക്കി. ആ വിസ്തൃതമായ മണൽപ്പരപ്പിൻറെ അങ്ങേയറ്റത്തു നില്ക്കുന്ന ഉയർന്ന കള്ളിച്ചെടികൾ ഒരിക്കലും താഴാത്ത

കൈകൾ പൊക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നുണ്ട്. മങ്ങിയ വെളിച്ചത്തിൽ അവ ഭീതിജനകങ്ങളായിരുന്നു. ആ കൈകൾ ഇനിയുമിനിയും നീളുകയും പതുക്കെ വളഞ്ഞുവന്നു ദേഹത്തിൽ തട്ടുകയും ചെയ്യുമെന്നു തോന്നി. എങ്കിലും വിശ്വത്തിൻറെ മനസ്സു പാടുകയായിരുന്നു: 'പ്രിയ മാനസാ, നീ പോയ്‌വരേണം.'

"ബന്നാട്ക്ക്ണോ?"

ആ ശബ്ദം കേട്ടപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ ഞെട്ടിയില്ല. തിരിഞ്ഞുനോക്കി; മരയ്ക്കാരാണ്.

"രാരിച്ചൻ ഇപ്പോ ബരും." അവൻ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. എന്നിട്ട് ആ പൂഴിപ്പരപ്പിൽ ഇരുന്നു.

"കുത്തിക്കീ."

വിശ്വത്തോടിരിക്കാൻ പറഞ്ഞു. ആരെങ്കിലും ക്ഷണിക്കാത്തതുകൊണ്ടാണ് ഇതേവരെ നിന്നിരുന്നതെന്നപോലെ, വിശ്വം പൊടുന്നനെ ഇരുന്നു.

"ബല്ലിച്ച പിളാനും ഉണ്ടോ?" ചുറ്റും നോക്കിയതിനുശേഷം മരയ്ക്കാർ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു.

"എല്ലാവരും വരട്ടെ. ആലോചിക്കാം."

"ഏതായാലും ഞമ്മക്ക് കെട്ടുകെട്ടിച്ചാതെ പറ്റൂലാ."

"ഉം."

പിന്നെയും മരയ്ക്കാർ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ സംസാരിച്ചു. അവനു പല പ്ലാനുകളുമുണ്ട്. ഗതാഗതം നിലപ്പിക്കുകയാണ് ആദ്യം വേണ്ടത്. പിന്നീട് ഓരോയിടത്തും കലാപം കുത്തിപ്പൊക്കണം. കലാപം തുടങ്ങിയാൽ അതു കെട്ടാറാതെ നോക്കണം. പലേടത്തും ഒന്നിച്ചായിരിക്കണം ബഹളം. ഒരിടത്തേക്കു തിരിയുമ്പോൾ മറ്റേഭാഗം പൊന്തണം. നില്ക്കപ്പൊറുതി കൊടുക്കരുത്.

"യുത്തം നടക്കുന്നോണ്ട് ബലിങ്ങനെ പട്ടാളത്തെയൊന്നും ഇങ്ങോട്ടു ബിടാൻ കയ്യൂലാ. ഇതു ഞമ്മക്ക് ഒരു ചാനീസാ; ഇച്ചാനീസില് ഞമ്മള് ഇച്ചെന്തു കുട്യേന്മാരെ കെട്ടുകെട്ടിച്ചണം."

വിശ്വനാഥൻ എല്ലാറ്റിനും മൂളി. സമരതന്ത്രങ്ങളെപ്പറ്റി തന്നെക്കാളും വളരെയെല്ലാം മരയ്ക്കാർ ആലോചിച്ചിട്ടുണ്ട് എന്ന് അവനു തോന്നി. അവൻ സംസാരിച്ചിരുന്നതുതന്നെ നന്നേ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിലായിരുന്നു; വിചാരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ കുറച്ചുറക്കെയും പിറുപിറുക്കുന്നതിനേക്കാൾ നന്നേ പതുക്കെയും. ആ സംഭാഷണരീതിതന്നെ പറയുന്ന കാര്യത്തിൻറെ ഗൗരവവും രഹസ്യസ്വഭാവവും വെളിപ്പെടുത്തിയിരുന്നു.

വിശ്വനാഥനും അതു പതുക്കെ ബോധപ്പെടുന്നുണ്ട്. എന്നാലും കൂടക്കൂടെ അയാളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ആ പദം മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു: 'പ്രിയമാനസാ,

നീ പോയ്‌വരേണം...'

ദൂരേനിന്ന് ഒരു നിഴൽ അവരെ സമീപിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. മരയ്ക്കാർ സംഭാഷണം നിർത്തി. ചെവിയും കണ്ണും കൂർപ്പിച്ചു. ആ നിഴൽ അവരുടെ നേർക്കുതന്നെയാണ്.

അടുത്തെത്തി; നാറാണപിള്ളയാണ്.

"അന്യേന്മാര് ഇവിടെയാണോ? ഞാൻ ഈ കടപ്പുറം മുഴുവൻ തേടിയില്യോ."

"കുത്തിക്കീ." മരയ്ക്കാർ അയാളെയും ക്ഷണിച്ചു.

പതുക്കെ, ഗോപാലകൃഷ്ണനും രാരിച്ചനും വന്നു. വേറെയും മൂന്നു നാലു പേരുണ്ടായിരുന്നു. ചിലരെ വിശ്വനാഥൻ അറിയില്ല. ഖദർവേഷ്ടി ചുറ്റിപ്പുതച്ച ഒരു തുത്തക്കവിളനും കൂട്ടത്തിലുണ്ടായിരുന്നു. മറ്റെല്ലാ വരെയും അറിയാം. മരയ്ക്കാർക്കുപോലും എല്ലാവരെയും പരിചയമാണ്.

രാരിച്ചൻ തുത്തക്കവിളനെ വിശ്വനാഥനു പരിചയപ്പെടുത്തി. പതുക്കെപ്പതുക്കെ സംഭാഷണം സമരപരിപാടികളെക്കുറിച്ചായി. രാരിച്ചനു വ്യക്തമായ ഒരു പരിപാടി യോഗത്തിനു മുമ്പിൽ വയ്ക്കാനുണ്ടായിരുന്നു. ഗോപാലകൃഷ്ണന് അത് പരിപൂർണ്ണ സമ്മതവുമാണ്. ഇടയ്ക്കിടയ്ക്ക് സന്ദേഹങ്ങളുന്നയിച്ചിരുന്നത് കിട്ടുപിള്ള നാറാണപിള്ള മാത്രമാണ്.

"അനിയൻ പറയുന്നതെല്ലാം നടന്നാൽ കൊള്ളാം. പക്ഷേല്, നടക്കുമോ?"

"എന്തുകൊണ്ടു നടക്കില്ല?" ഗോപാലകൃഷ്ണനാണ് ചോദിച്ചത്.

"നാട്ടുകാര് ഒരുങ്ങണം. അവർ സഹായിക്കാതെ ഒന്നും നടക്കുകേലാ."

"ഇല്ല, അവരെ നാം ഒരുക്കണം." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു.

"എങ്ങനെ?"

"അതിനാണ് നമുക്കൊരു പ്ലാൻ വേണ്ടത്."

ആ പ്ലാനിനെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചത് രാരിച്ചനാണ്. അക്കാര്യത്തിലും അയാളുടെ വഴി വ്യക്തവും ഋജുവുമായിരുന്നു. പത്തു വാക്കുകൾകൊണ്ട് ആ പരിപാടിക്കു രൂപം കൊടുത്തു. എന്നിട്ട് തുത്തക്കവിളനോടു ചോദിച്ചു:

"എന്തു തോന്നുന്നു?"

"വേറെ വഴിയില്ല." തുത്തക്കവിളൻ സമ്മതിച്ചു.

പിന്നീട് രാരിച്ചൻ, പിള്ളയുടെയും വിശ്വനാഥൻറെയും മുഖത്തേക്കു നോക്കി. പിള്ള പറഞ്ഞു:

"ചിലതൊക്കെ കണ്ടവനാ ഇവൻ. പക്ഷേല് ചിലതൊക്കെ കണ്ടുപിടിക്കാൻ അനിയന്മാരാ നല്ലത്. ഇവൻ കൂടെയുണ്ട്."

"ഞാനും കൂടെയുണ്ട്." അവസാനമാണ് വിശ്വനാഥൻ സംസാരിച്ചത്.

ആ കൂടിയാലോചന നീണ്ടുനീണ്ടു പോയി. രാത്രി പതിനൊന്നുമണിക്ക് എല്ലാവരും പിരിഞ്ഞു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ മുമ്പിൽ നടന്നു. അയാൾ വിശ്വത്തെ കാത്തുനിന്നില്ല. ആരും ആരെയും കാത്തുനിന്നില്ല. ഓരോരുത്തരും ഓരോ വഴിക്കാണ് നടന്നത്.

നിരത്തിലെത്തിയപ്പോൾ നാറാണപിള്ളമാത്രം തൻറെ കൂടെയുണ്ടെന്നു വിശ്വം മനസ്സിലാക്കി.

"അനിയൻ വീട്ടിലേക്കല്ല്യോ?"

"അതേ."

"ഞാൻ ഫാക്ടറിവഴിക്കാ. ഒരു 'വൺ ആൻറ് ഹാഫ്' അടിച്ചങ്ങു കയറണം."

"ശരി."

വിശ്വനാഥൻ വീട്ടിന്നു മുമ്പിൽ വന്നപ്പോൾ അവിടം പ്രശാന്തമായിരുന്നു. ജാലകത്തിലൂടെ വരുന്ന വെളിച്ചം മുരിങ്ങമരത്തിലെ ഒരു കവരം മാത്രം തെളിയിച്ചു കാണിച്ചു. അവിടെ ഒരു വെള്ളപ്രാവു പറ്റിപ്പിടിച്ചു കിടക്കുകയാണെന്നു തോന്നി.

മുറ്റത്തെത്തിയപ്പോൾ, മുക്കാലും ചാരിക്കിടന്ന വാതിൽപ്പഴുതിലൂടെ അയാൾ അകത്തേക്കു നോക്കി. വിളക്കിനു മുമ്പിൽ നിശ്ചലമായി, താടിക്കു കയ്യും കൊടുത്തിരിക്കുകയാണ് രാധ. ജീവിതം തീക്ഷ്ണവും തിക്തവുമായി ആ മുഖത്തു കുടികൊള്ളുന്നു. ജീവചൈതന്യം മുഴുവൻ വഹിക്കുന്ന ആധാരശക്തിപോലെയുണ്ട്. ആ ശ്രീകോവിലിന്നു നേർക്കു വിശ്വനാഥൻ നീങ്ങി.

പതുക്കെ വാതിൽ തുറന്നു.

"ആരാത്?"

"ഞാൻ."

ഞാനെന്ന ആ ശബ്ദം ഒരു വലിയ 'ഞാനി'ൻറേതായിരുന്നു.

മൂന്ന്

നാറാണപിള്ള നന്നേ കാലത്തേ എഴുന്നേറ്റു. ചെവിയടച്ചു തലയിലൊരു കെട്ടുംകെട്ടി പുറത്തേക്കിറങ്ങി. ഒരു കടുംകാപ്പിക്കു മാത്രമേ അരിച്ചുകയറുന്ന ഈ തണുപ്പിനൊരു ശമനം വരുത്താൻ കഴിയൂ. അയാൾ ആളൊഴിഞ്ഞ നിരത്തിലൂടെ പീടികയിലേക്കു വെച്ചടിക്കുകയാണ്. പത്തടി നടന്നപ്പോൾ ഒരു സൈക്കിൾകാരൻ അയാളെ മറികടന്നുപോയി. ബ്രേക്കും ബെല്ലുമില്ലാത്തതാണ് ആ വണ്ടിയെന്നു തോന്നി, അവൻറെ പോക്കു കണ്ടപ്പോൾ.

'മരിക്കാൻ വേറെ എത്ര വഴിയുണ്ട്! ചുമ്മാപോയി പട്ടാളത്തിൽ ചേരരുതോ?' നാറാണപിള്ള ഓർത്തു. യുദ്ധം ആളുകളുടെ സ്വഭാവത്തിലാകെ മാറ്റം വരുത്തുന്നു. യുദ്ധം നേരിട്ട് ഇന്ത്യയിലേക്കു കടന്നുവന്നിട്ടില്ല. എങ്കിലും അതിൻറെ വൃത്തികേടുകൾ മുഴുവൻ ഇവിടെ പാർപ്പുറപ്പിച്ചു കഴിഞ്ഞു. ഒന്നിനും സാവകാശമില്ല. തീയിന്നു ചുറ്റും പാറിക്കളിക്കുന്ന ഈയാമ്പാറ്റയുടെ പെടപെടപ്പ്. ഇനി ഇത്തിരിനേരമേ ഉള്ളൂ; അതിന്നിടയിൽ ചെയ്യാനുള്ളതൊക്കെ ചെയ്യണം; നേടാനുള്ളതൊക്കെ നേടണം--എന്നൊരു മട്ട് എല്ലാവർക്കുമുണ്ട്. അരിച്ചരിച്ചു പോയിരുന്ന പാവപ്പെട്ട മനുഷ്യരെല്ലാം ചവിട്ടിക്കുതിച്ചു നടക്കാൻ തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. സാധുക്കൾ ദുസ്സാമർത്ഥ്യക്കാരായിരിക്കുന്നു. കച്ചവടം എന്നാൽ കരിഞ്ചന്ത എന്നായിരിക്കുന്നു അർത്ഥം. പണം ഒരു കളിക്കോപ്പായി മാറിയിരിക്കുന്നു. തലേന്നാൾ കണ്ട മരച്ചാപ്പയിലെ പിള്ളരുടെ കളിയെപ്പറ്റി നാറാണപിള്ള ഓർത്തു. കറൻസിനോട്ട് ഈച്ചയ്ക്കു വയ്ക്കുന്ന ആ കളി അയാളെ സ്വല്പം അത്ഭുതപ്പെ ടുത്തി. നോട്ടുകൾ നിരത്തിവയ്ക്കുക. ആരുടെ നോട്ടിന്മേലാണോ ഈച്ച ആദ്യം വന്നിരിക്കുന്നത്, അവനു മറ്റാളുടെ നോട്ടുകൾകൂടി കിട്ടും. പണം കാറ്റതട്ടാൻ സമ്മതിക്കാതിരുന്ന കാലത്തുനിന്ന് ഈച്ചയ്ക്കു വയ്ക്കുന്ന കാലത്തേക്കു സംഗതികൾ നീങ്ങിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. എന്തിൻറെ നേർക്കും ആളുകൾക്ക് ഒരുതരം വിലയില്ലായ്മ തോന്നിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സത്യം, ദയ, നീതി, മരണം എന്നിവയെക്കുറിച്ചെല്ലാം പുച്ഛം പടർന്നുപിടിച്ചിരിക്കുകയാണ്. യുദ്ധം മനുഷ്യശിരസ്സുകളെക്കാളധികം മനുഷ്യഗുണങ്ങളെ അരിഞ്ഞുതള്ളുന്നുവെന്നു നാറാണപിള്ള ഓർത്തു.

പെട്ടെന്നാണ് എതിർവശത്തെ ചുമരിലുള്ള ഒരു വലിയ പരസ്യം നാറാണപിള്ളയുടെ കണ്ണിൽപ്പെട്ടത്. ചുവന്ന മഷികൊണ്ടാണ് എഴുതിയിട്ടുള്ളത്. അയാൾ പതുക്കെ നിന്നു; എന്നിട്ടു വായിച്ചുനോക്കി. നാറാണപിള്ളയ്ക്കു ഞെട്ടലുണ്ടായില്ല. ഒന്നമർത്തിമൂളി വലിഞ്ഞുനടന്നു.

അവസരം ഉപയോഗപ്പെടുത്തുവാനുള്ള ഒരാഹ്വാനമായിരുന്നു അത്. നമ്മോടു ചോദിക്കാതെ നമ്മെ പ്രിയപ്പെട്ട നേതാക്കളെ കല്ലറയ്ക്കുള്ളിൽ അടച്ചുപൂട്ടിയിരിക്കുകയാണ്. ഇന്ത്യയെ ഒരു ജയിലാക്കിയിരിക്കുകയാണ്. ഈ ജയിലഴികൾ തല്ലിത്തകർക്കണം. ഗതാഗതങ്ങൾ മുടക്കുക, പാലങ്ങൾ തകർക്കുക, റയിലുകൾ മാറ്റുക--ചുരുക്കത്തിൽ മനുഷ്യഹിംസയൊഴികെ മറ്റെന്തും ചെയ്യുക.

അതൊരു യുദ്ധപ്രഖ്യാപനംതന്നെയായിരുന്നു. നാറാണപിള്ള മനസ്സുകൊണ്ട് ചിലതൊക്കെ കണക്കു കൂട്ടി. ആ ചുവന്ന അക്ഷരങ്ങൾക്കു പിന്നിൽ ഒരഗ്നിജ്വാല കത്തിപ്പടർന്നുവരുന്നതു കാണാമായിരുന്നു. ഒരു

രാജ്യത്തിൻറെ യുവരക്തം മുഴുവൻ ആ അക്ഷരങ്ങളിൽ തുടിച്ചുനില്ക്കുന്നതായി അയാൾക്കു തോന്നി.

ചായപ്പീടികയിൽ കയറി ചായ കുടിക്കുമ്പോഴും തിരിച്ചുപോരുമ്പോഴുമെല്ലാം ഒരേ ചിന്തയേ നാറാണപിള്ളയുടെ ഹൃദയത്തിലുണ്ടായിരുന്നുള്ളു. അത് ആ നോട്ടീസിനെപ്പറ്റിയായിരുന്നു.

എന്തിനാണെന്നു നാറാണപിള്ളയ്ക്കുതന്നെ വ്യക്തമായിരുന്നില്ല. അയാൾ വിശ്വനാഥൻ താമസിക്കുന്നിടത്തേക്കാണ് നടന്നുചെന്നത്.

"അനിയാ!"

അയാൾ വാതില്ക്കൽ മുട്ടി. വാതിൽ തുറന്നത് രാധയാണ്.

"ഓ, അനിയത്തിയാണോ? എവിടെ നമ്മുടെ നൃത്തക്കാരൻ? ഉണർന്നില്ലയോ?"––ഒന്നും സംഭവിക്കാത്ത മാതിരിയായിരുന്നു നാറാണപിള്ളയുടെ സംഭാഷണം. അയാൾ ഒരിരട്ടമനുഷ്യനാണെന്നു തോന്നും. ഒരു വിപ്ലവകാരിയെയും ഒരു വിദൂഷകനെയും നാറാണപിള്ള തന്നിൽ ഇണക്കിച്ചേർത്തിരുന്നു. പുറമേക്ക് ഏറിയകൂറും അയാൾ വിദൂഷകനെ പ്രദർശിപ്പിച്ചു പോന്നു.

"ഉറങ്ങുന്നു." –––രാധ അറിയിച്ചു.

"ഇവന്മാരെല്ലാം ആകാശംവിഴുങ്ങികളും വിഷാദാത്മകരുമാകുന്നതു ചുമ്മാതാണോ? ഉദയരശ്മി ശിരസ്സിൽ തട്ടിയിട്ടു വർഷങ്ങളായില്ലായോ?"

ഇത്രയും പറഞ്ഞു ചുമൽ കുലുക്കിക്കൊണ്ട് അയാൾ അകത്തേക്കു കടന്നു. വിശ്വം ഒരു പുതപ്പിന്നുള്ളിൽ ചുരുണ്ടുകൂടിയിരിക്കുകയാണ്.

"അനിയാ, സൂര്യൻ പുറത്തുനിന്നു കരയുന്നു, അനിയനെ ഒന്നു കാണാൻ വേണ്ടി. ഒന്നെഴുന്നേറ്റാട്ടെ."

വിശ്വം തലപൊക്കി നോക്കി, സ്വല്പം സംഭ്രമത്തോടെ ചോദിച്ചു:

"എന്തേ?"

"ചുമ്മാ."

"ഇരിക്കൂ."

"ഞാൻ ഇരിക്കാം. അനിയനൊന്ന് എഴുന്നേല്ക്കണം."

വിശ്വം കിടക്കയിൽ ഇരുന്നു. അയാളുടെ തുടുത്ത കവിളുകൾ കുറേക്കൂടി തുടുത്തിരുന്നു. കൺപോളകളിൽ അപ്പോഴും കനമുണ്ട്.

"ഇന്നലെ ഉറക്കം സുഖമായില്ല്യോ?"

"ഇല്ല."

"കാരണം?"

സ്വല്പം ആലോചിച്ചിരുന്നിട്ടു വിശ്വം പറഞ്ഞു:

"ഉറക്കം വരാത്ത രാത്രികളാണ് അധികം."

"എന്നാൽ അനിയൻറെ ഉറക്കവുംകൂടി ഇങ്ങു തന്നേക്കണം." നാറാണപിള്ള ചിരിച്ചുകൊണ്ടു തുടർന്നു: "മറ്റെന്തു കുഴപ്പമുണ്ടെങ്കിലും ഉറക്കമില്ലാത്ത

കുഴപ്പം ഇവനില്ല. അനിയാ, എല്ലാ കാര്യങ്ങളും നാം ശിരസ്സിൽ ചുമക്കേണ്ട ആവശ്യമൊന്നുമില്ല. സ്വല്പമൊക്കെ ദൈവത്തിനങ്ങു വിട്ടുകൊടുത്തേക്കണം. എല്ലാം നാം ചുമന്നാൽ ദൈവത്തിനു പിന്നെ എന്നാ പണി? അങ്ങോരങ്ങു രാജിവെച്ചു പോയേക്കും. അപ്പോൾപിന്നെ ലോകത്തിന്നൊക്കെ കുഴപ്പമാ, അനിയാ."

നാറാണപിള്ള ഒരിക്കൽക്കൂടി പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

"ഒരു കണക്കിൽ, പിള്ളച്ചേട്ടൻറെ ഈശ്വരവിശ്വാസം നല്ലതായിരിക്കും."

"ഒരു കണക്കിലല്ല, എല്ലാ കണക്കിലും."

"പക്ഷേ, വിശ്വാസമുണ്ടാകുകയല്ലാതെ, ഉണ്ടാക്കാൻ പറ്റുമോ?"

"ശരിയാണ്; ഭാര്യയെ സംശയിക്കുകയും പ്രേമിക്കുകയുംകൂടി പറ്റില്ല. ഇല്ലേലും പെൺപിറന്നോത്തിയും ദൈവവും തമ്മിൽ വളരെ സാമ്യമുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു. അവരൊന്നിലുമില്ല. അവരില്ലാതെ ഒന്നുമില്ല. അവരല്ലാതെ ഒന്നും ചെയ്യുന്നില്ല. പുരുഷൻ ഒരു നിമിത്തമാ, അനിയാ." നാറാണ പിള്ള ഒന്നുകൂടി ചിരിച്ചു: "അല്ലേൽ ഞാൻ ആരോടാ പറയുന്നത്? പെണ്ണും പെരുച്ചാഴിയുമുള്ളവനോടു പറഞ്ഞാലല്ലേ മനസ്സിലാക്കാൻ ഒക്കൂ?"

ഇത്തവണ വിശ്വനാഥനും ചിരിച്ചു. കുംഭമഴകൊണ്ടു കുളിർത്തതു പോലെയായി അന്തരീക്ഷം. രാധ രണ്ടു ഗ്ലാസ് കാപ്പി കൊണ്ടുവന്നുവെച്ചു.

"ഞാൻ കാപ്പി കുടിച്ചാണ് തിരിച്ചത്. എന്നാലും കുടിച്ചുകളയാം. വറ്റില്ലാത്ത വെള്ളമല്ല്യോ."

രാധ, പതുക്കെ ഒന്നു പുഞ്ചിരിച്ചുകൊണ്ട്, രംഗത്തുനിന്നു മാറി, പിള്ള ചുറ്റുമൊന്നു കണ്ണോടിച്ചു. എന്നിട്ടു വിശ്വത്തിൻറെ അടുത്തേക്കു നീങ്ങിയിരുന്നു പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:

"ആന ചങ്ങല പൊട്ടിച്ചു."

വിശ്വം, ചോദ്യം ചോദിക്കുന്നതുപോലെ, പിള്ളയെ നോക്കി. പിള്ള നോട്ടീസിൻറെ കാര്യം പറഞ്ഞു. അതിൻറെ വരുംവരായ്കകളെപ്പറ്റി അവർ ചർച്ച ചെയ്തു. അവസാനം പിള്ള ചോദിച്ചു:

"അനിയൻ എന്തു ചെയ്യാൻ വിചാരിക്കുന്നു?"

"എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാതെ ഇനി അടങ്ങിയിരിക്കാൻ പറ്റുകയില്ല."

"അനിയൻ അങ്ങനെ വിചാരിക്കുമെന്നു ഞാൻ ഓർത്തു. പക്ഷേ, ഒന്നുകൂടി ഓർക്കണം. ഈ പെൺകൊച്ചിൻറെ സ്ഥിതി എന്താകും?"

"എന്നുവെച്ച്, എനിക്കു മരിക്കാനൊക്കുമോ?"

സ്നേഹമുള്ളവരെയെല്ലാം വലിച്ചെറിഞ്ഞ്, ലോകസേവനത്തിനു പോകാനോ? മരിക്കുന്നതിനെക്കാൾ വലിയ ചില ത്യാഗങ്ങളുണ്ട്. ചത്തവനു തല തെക്കായാലെന്ത്, വടക്കായാലെന്ത്? ജീവിച്ചിരുന്നു തീ വിഴുങ്ങുന്നതാണു വിഷമം. ഏതായാലും അനിയൻ ഒന്നിലേക്കും

എടുത്തുചാടാതെ. ഇതു ചില്ലറക്കളിയല്ല. ഒന്നുകിൽ ആയം; അല്ലെങ്കിൽ അടിയറവ്."

"എൻറെ തോൽവി എനിക്കു മാത്രമുള്ളതാണ്."

"അങ്ങനെ നിനയ്ക്കാതെ, അനിയാ." നാറാണപിള്ള തുടർന്നു: "തൽക്കാലം ഏതായാലും അനങ്ങരുത്. വിശ്വമനങ്ങിയാൽ, ആ പെൺകൊച്ച് അടങ്ങിയിരിക്കുകയില്ല. സർവ്വനാശമായിരിക്കും ഫലം."

വിശ്വം നിശ്ശബ്ദമായിരുന്ന് ആലോചിച്ചു. നാറാണപിള്ള യാത്രപറഞ്ഞു പിരിയുമ്പോഴും വിശ്വം ചിന്തയിൽത്തന്നെയായിരുന്നു. ഏതോ കാണാക്കുടുക്കുകൾ അയാളുടെ കാലുകളെ ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. കാൽ വലിച്ചു നീട്ടിവെച്ചാൽ കുടുക്കുകൾ പൊട്ടും. പക്ഷേ, അതുകൊണ്ടു വേദനിക്കുന്നതു മറ്റു ചിലർക്കാണ്. കല്ലറയിൽ ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോലെ അയാൾക്കു തോന്നി.

അതേ ഇരിപ്പിൽത്തന്നെ ഇരുന്നു. രാധ കമ്പനിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു പോകുന്നതു കണ്ടപ്പോഴേ അയാൾ വിചാരത്തിൽനിന്ന് ഉണർന്നുള്ളൂ. മുഖം കഴുകി ഷർട്ടെടുത്തിട്ടിട്ടു പുറത്തേക്കു കടന്നു.

"എവിടേക്കാണ്?" പിന്നിൽനിന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു.

"പുറത്തുപോയി വരാം."

ഒരു ലക്ഷ്യവുമില്ലാതെയാണ് നടന്നത്. നിരത്തിൻറെ ഓരത്തിലൂടെ അയാൾ നീങ്ങി. മരം കയറ്റിപ്പോകുന്ന ലോറികളും ഉന്തുവണ്ടികളും അയാളെ പിന്നിട്ടുപോകുന്നുണ്ട്. ഈർച്ചക്കമ്പനികളിൽനിന്നു കരകരശബ്ദം ഇടതടവില്ലാതെ കേൾക്കുന്നു. തെരുവുപിള്ളേരുടെ കൂവിയും വിളിയും. റേഷൻകടയ്ക്കുമുമ്പിൽ വമ്പിച്ച ജനാവലി ക്യൂ നിൽക്കുന്നു. 'കപ്പാ, കപ്പാ' എന്നാർത്തുവിളിച്ചുകൊണ്ട് ഒരു ഉന്തുവണ്ടിക്കാരൻ സഞ്ചരിക്കുന്നു. വിലപേശുന്ന പെൺകുട്ടികളോട് അവൻ നേരമ്പോക്കു പറയുന്നു. പത്തടി നടന്നപ്പോൾ ഒരു കാക്കിക്കുപ്പായക്കാരൻ അയാളുടെ അടുത്തേക്കുവന്നു പറഞ്ഞു:

"ഒരു വാക്കു ചോദിച്ചോട്ടെ."

വിശ്വം തലയുയർത്തിനോക്കി. പോ മാനാണ്.

"ഉം--?"

"നൈനാം വീട്ടിൽ ബീച്ചാത്തു എന്ന കുഞ്ഞാമിനുമ്മ താമസിക്കുന്നതെവിടെയാണ്?"

"ഉം--?"

വിശ്വം വീണ്ടും ചോദിച്ചു.

"അവർക്കു പട്ടാളത്തിൽനിന്ന് ഒരു മണിയോർഡറുണ്ട്."

"എനിക്കറിയില്ല."

പോസ്റ്റ്മാൻ കടന്നുപോയി.

ഗതികെട്ട ഈ രാജ്യത്തുനിന്ന് പട്ടാളത്തിലേക്കും ആളുകളെ കിട്ടാൻ വിഷമമുണ്ടാകുകയില്ലെന്ന് വിശ്വനാഥൻ വിചാരിച്ചു. കുടുംബത്തേക്കു വല്ലതും അയച്ചുകൊടുക്കാനുള്ള ഒരേയൊരു മാർഗ്ഗം അതാണ്. ആ നിലയ്ക്ക് എതിർ പ്രചാരവേല എത്രകണ്ടു ഫലിക്കും? ഈ യുദ്ധം നമ്മുടെ യുദ്ധമല്ല. നമ്മോടു ചോദിച്ചല്ല നമ്മെ യുദ്ധത്തിലേക്കും തള്ളിവിട്ടത്; ആളെക്കൊണ്ടോ പണംകൊണ്ടോ യുദ്ധത്തിന്നു സഹായം നല്കരുത്. ഇത്തരം വാക്കുകൾ എത്രത്തോളം വിലപ്പോകും?

വ്യക്തിഗതസത്യാഗ്രഹംകൊണ്ട് എന്തെങ്കിലും ഫലമുണ്ടാകുമോ? ഒരുണക്കമനുഷ്യൻ---ഒരു വിനോബാ---ഗ്രാമങ്ങളിൽനിന്നു ഗ്രാമങ്ങളിലേക്കു വിളിച്ചുപറഞ്ഞുകൊണ്ടു നടക്കുകയാണ്. എവിടെനിന്നു വന്നു ഈ മനുഷ്യൻ? ഗാന്ധിജി കാലിന്നടിയിൽനിന്നു പെട്ടെന്ന് ഒരു മനുഷ്യനെ വലിച്ചെടുക്കുകയാണുണ്ടായത്. അദ്ദേഹം മൃദുസ്വരത്തിൽ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു നടന്നിട്ടെന്താണ്? പത്തുപേർ കേട്ടുവെന്നു വരാം. ആയിരംപേർ ഹസിക്കുകയും ചെയ്യും. സ്നാപകയോഹന്നാൻറെ കഥ അയാൾക്ക് ഓർമ്മവന്നു. കുട്ടിക്കാലത്തു സ്കൂളിൻറെ പടിക്കൽനിന്നു പ്രസംഗിക്കാറുള്ള കിഴവൻ പാതിരിയെപ്പറ്റിയും ഓർത്തു. ഒട്ടകരോമംകൊണ്ടുള്ള കുപ്പായവും അരയിൽ തോൽവാറും ധരിച്ച്, കാട്ടുകിഴങ്ങുകളും കാട്ടുതേനും മാത്രം ആഹരിച്ച്, മരുഭൂമികളിൽ ഏകനായി വിളിച്ചുപറഞ്ഞുകൊണ്ടു നടന്ന ആ ഗംഭീരപുരുഷൻറെ ചിത്രം ഹൃദയത്തിൽ പൊന്തിവന്നു!

“ഞങ്ങൾക്കു പിതാവായിട്ട് അബ്രഹാമുണ്ട് എന്നു നിങ്ങളുടെ ഉള്ളിൽ നിങ്ങൾ വിചാരിക്കുകയും പറയുകയുമരുത്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ഈ കല്ലുകളിൽനിന്ന് അബ്രഹാമിന്നു മക്കളെ പുറപ്പെടുവിക്കാൻ ദൈവത്തിന്നു കഴിയും എന്നു ഞാൻ നിങ്ങളോടു പറയുന്നു.”

അഗ്നികൊണ്ടും പരിശുദ്ധാത്മാവുകൊണ്ടും സ്നാനം ചെയ്യിപ്പിക്കുന്ന ഒരു മഹാവിപ്ലവത്തെ യോഹന്നാൻ സ്നാനം ചെയ്യിച്ചു. വൃക്ഷങ്ങളുടെ ചുവട്ടിന്നു കോടാലി വയ്ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എന്ന് അദ്ദേഹം വിളിച്ചറി യിച്ചു. നല്ല ഫലങ്ങൾ കായ്ക്കാത്ത വൃക്ഷങ്ങൾ വെട്ടിമുറിക്കപ്പെടുകയും തീയിലിടപ്പെടുകയും ചെയ്യുമെന്ന് അരുളിച്ചെയ്തു.

എന്നിട്ടെന്തുണ്ടായി?

കാമവും ലോഭവും ചേർന്ന് ആ മഹാപുരുഷൻറെ തലവെട്ടി വെള്ളിത്തളികയിൽ വെച്ചു.

ശരീരം പോയെങ്കിലും ആ ശബ്ദം നിലച്ചുവോ? അതു രാജ്യങ്ങളുടെയും നൂറ്റാണ്ടുകളുടെയും അതിർത്തികളെ ലംഘിച്ചു സഞ്ചരിച്ചില്ലേ? പക്ഷേ, അതൊക്കെ ഈ യുഗത്തിൽ സംഭവിക്കുമോ? അന്നത്തെ സാമ്രാജ്യത്വമാണോ ഇന്നത്തേത്?

പെട്ടെന്ന് ഒരു മരവണ്ടി അയാളുടെ മുമ്പിൽ വന്നുനിന്നു. അതിൽ നിന്ന് ഒരു മനുഷ്യൻ പുറത്തേക്കു ചാടി. ഹസ്സനായിരുന്നു.

"അറിഞ്ഞോ?" അവൻ ചോദിച്ചു.

"എന്ത്?"

"ഞമ്മടെ മരയ്ക്കാർ കൂട്ടില്."

"എന്തിന്?"

"നോട്ടീസ് ഒട്ടിച്ചതിന്നാന്നാ പറഞ്ഞത്."

"എന്തു നോട്ടീസ്?"

"യുദ്ധത്തിന്ന് എതിരായിറ്റ്."

"ഉ–ം." വിശ്വം ഒന്നു മൂളി. എന്നിട്ടു ചോദിച്ചു: "എവിടെ നോട്ടീസ്?"

"പോലീസുകാര് ഒക്കെ പറിച്ചുകീറ്ന്ന്."

"ഉ–ം."

"നെരത്തി പുടുത്തം തൊടങ്ങും എന്നും പറേന്നുണ്ട്."

"നന്നായി."

ഹസ്സൻ പിന്നെയും പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ എന്തൊക്കെയോ പറഞ്ഞു. പക്ഷേ, വിശ്വം അതു ശ്രദ്ധിച്ചുവോ എന്നു സംശയമാണ്. അയാൾ മുന്നോട്ടു നീങ്ങി.

വാസ്തവത്തിൽ ഒരു നിരത്തിപ്പിടുത്തത്തിനുള്ള അരങ്ങൊരുങ്ങിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ആ ചുവന്ന നോട്ടീസ് കടന്നൽക്കൂട്ടിലേക്ക് കല്ലെടുത്തെറിയുന്നതുപോലെയായിരുന്നു. പോലീസ് റോന്തു ചുറ്റാൻ തുടങ്ങി. അങ്ങാടിയിൽ മുഴുവൻ അതിനെപ്പറ്റിയായിരുന്നു സംഭാഷണം. ഉറക്കെയല്ല, പതുക്കെ. ആളുകൾ വാക്യങ്ങളേക്കാൾ ആംഗ്യങ്ങളുപയോഗിച്ചു.

പിറ്റേന്നും അതിനു പിറ്റേന്നും ആളുകളെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. ലോക്കപ്പിൽവെച്ചു മർദ്ദനങ്ങളുണ്ടാകുമെന്നായിരുന്നു പ്രതീക്ഷ. പക്ഷേ, അതൊന്നുമുണ്ടായില്ല.

അറസ്റ്റോടുകൂടി എല്ലാം അവസാനിക്കുന്നു. വിചാരണകളില്ല. പലരും ഡെറ്റിന്യൂകളായി, ചിലർക്കൊക്കെ നോട്ടീസും കിട്ടി; ഇത്ര മൈൽ വിട്ടു പുറത്തുപോകുമ്പോൾ പോലീസിനെ അറിയിക്കണമെന്ന്.

അന്നു വൈകുന്നേരം വിശ്വം താമസിക്കുന്നേടത്തേക്ക് സുലൈമാൻ പെട്ടെന്നാണ് കയറിച്ചെന്നത്. ഒരു കുശലപ്രശ്നത്തിനും നില്ക്കാതെ സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു:

"മാറണം."

"എന്ത്?" വിശ്വം അമ്പരന്ന മട്ടിൽ ചോദിച്ചു.

"മാറണം; ഈ വീട്ടിൽനിന്നു മാറണം."

"എവിടേക്ക്? എന്തിന്ന്?"

“അതൊക്കെ സാവധാനത്തിൽ പറയാം. ഇന്നു വൈകുന്നേരം ഇവിടെ കാറുവരും.”
“അപ്പോൾ രാധ? ....”
“അവളെയും കൂട്ടണം.”
“അവൾക്കു കമ്പനിയിൽ പോകേണ്ടേ?”
“തത്കാലം പണിയിൽനിന്ന് ഒഴിയട്ടെ. പിന്നീടു പറഞ്ഞു ശരിപ്പെടുത്താം.”
“അതു വിഷമമാണ്. അവൾക്കതിൽ തീരെ സമ്മതമുണ്ടാകുകയില്ല.”
“കാലത്തിൻറെ ഗതി കണ്ടറിയണം.” സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു: “പോലീസ് ആട്ടിപ്പിടുത്തം തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. നിങ്ങളെപ്പറ്റിയെല്ലാം നല്ല അഭിപ്രായമായിരിക്കണമെന്നില്ല അവർക്ക്.”
“അതിന്നു നമുക്കെന്തു ചെയ്യുവാൻ പറ്റും?”
“ആകുന്നേടത്തോളം സൂക്ഷിക്കുക.”
ആ സംഭാഷണത്തിനിടയ്ക്ക് ഗോപാലകൃഷ്ണനും രാധയും അങ്ങോട്ടു വന്നു. അവരോടു സുലൈമാൻ കാര്യങ്ങൾ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു. ആരുമൊന്നും മിണ്ടുന്നില്ല. എന്താണ് മറുപടി പറയേണ്ടതെന്ന് രാധയ്ക്ക് അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു. പോകേണ്ടെന്നു പറയാനാണ് മനസ്സ്. പക്ഷേ, സുലൈമാൻ പറയുന്നതിൽ കാര്യമുണ്ട്.
“നിങ്ങളെല്ലാം എന്താണ് നിശ്ചയിക്കുന്നതെന്നുവെച്ചാൽ അതുപോലെ ചെയ്യാം. എനിക്കു നിങ്ങളൊക്കേ ഉള്ളൂ.” രാധ പറഞ്ഞു.
സുലൈമാൻറെ മുഖം കനത്തു. രാധയുടെ വാക്കുകൾ അയാളെ ചിന്താധീനനാക്കി.
ഇതിന്നിടയിൽ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു: “ഒരാഴ്ചകൂടി കഴിയട്ടെ.”
“പക്ഷേ,” സുലൈമാൻ തലപൊക്കി നോക്കിയിട്ട് ഓർമ്മപ്പെടുത്തി: “ഒരാഴ്ചയ്ക്കിപ്പോൾ ഏഴു ദിവസത്തിൻറെ നീളമല്ലേ ഉള്ളൂ. ഏതു നിമിഷത്തിലും എന്തും സംഭവിക്കാം. പാലങ്ങൾ പൊളിക്കുന്നുണ്ട്. റയിലുകൾ മാറ്റുന്നുണ്ട്. ഇനിയെന്തൊക്കെയാണ് സംഭവിക്കുക എന്നറിഞ്ഞുകൂടാ.”
“നമ്മളതൊന്നും ചെയ്യുന്നില്ലല്ലോ.” വിശ്വം പറഞ്ഞു.
“ഇല്ല, പക്ഷേ, കട്ടവനെ കിട്ടിയില്ലെങ്കിൽ കിട്ടിയവനെ പിടിക്കുക എന്നൊരു മട്ടാണിപ്പോൾ പോലീസിന്.”
“ഇവിടെനിന്നു മാറിയാലും അവർക്കു പിടിക്കാമെന്നുള്ളതാണ്.” ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു.
അതിന്നു സുലൈമാന് മറുപടി ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. കുറേ നേരത്തിന്ന് ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. ഒടുവിൽ സുലൈമാൻതന്നെയാണ് സംസാരിച്ചത്.

"അല്ലെങ്കിൽ വരാനുള്ളത് വഴിയിൽ തങ്ങില്ല. എത്ര അനുഭവിച്ചാലും പിന്നെയും നമുക്ക് ആ പാഠം പഠിയില്ല. ഒരാഴ്ചകൂടി കാക്കാം."

അയാൾ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. ആരും ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല. അയാളുടെ മെതിയടിശബ്ദം അകന്നകന്നു പോയി. ഒടുവിൽ രാധ ഒരു ദീർഘനിശ്വാസത്തോടെ പറഞ്ഞു:

"ഈശ്വരൻ നമുക്ക് ഒരച്ഛനെ കൊണ്ടുവന്നു തന്നതാണ്."

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അവിടെനിന്ന് എഴുന്നേറ്റുപോയി.

ടെലിഫോൺകമ്പികളും ടെലഗ്രാഫ് കമ്പികളും മുറിച്ചതിന്നും പാലം അടർത്തിയതിന്നും മറ്റുമായി ആളുകൾ അറസ്റ്റ് ചെയ്യപ്പെട്ടുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അല്പാല്പം മർദ്ദനങ്ങളും ആരംഭിച്ചു.

പരിഭ്രമിക്കുമ്പോൾ മർദ്ദനങ്ങൾ ഏതു ഗവൺമെൻറും തുടങ്ങും. പരിഭ്രമിക്കാനുള്ള പരിതഃസ്ഥിതികളുണ്ടായിരുന്നുതാനും. യുദ്ധകാലത്ത് ഗതാഗതങ്ങൾ രാജ്യത്തിൻറെ ഞരമ്പുകളാണ്, അവ തടസ്സപ്പെടുവാൻ തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു.

യുദ്ധഫണ്ടിലേക്കു പിരിയുന്ന പണംകൊണ്ട് ആളുകളുടെ ആനുകൂല്യങ്ങൾ അളന്നുകൂടാ. ഒരു കൈകൊണ്ടു പണം ഗവൺമെൻറിനു കൊടുത്തിട്ട് മറ്റേ കൈകൊണ്ട് അവർ വിപ്ലവകാരികളെ സഹായിക്കുന്നുണ്ടെന്നു വരാം.

ഇന്ന് ആരും അനുകൂലമല്ല. എല്ലാത്തരം രാ ീയവും ഉള്ളുകൊണ്ടു ഗവൺമെൻറിനെതിരായിരിക്കുകയാണ്. ചില പിളർപ്പുകൾ ഉണ്ടാക്കേണ്ടതുണ്ട്.

കൂടിയാലോചനകൾക്കുപിമ്പു കൂടിയാലോചനകൾ നടന്നു. യുദ്ധത്തിന്നുശേഷം ഇന്ത്യയ്ക്കു സ്വാതന്ത്ര്യമെന്നു വ്യക്തമല്ലാത്ത ഭാഷയിലൊന്നു പ്രസ്താവിച്ചുനോക്കി. ഫലമില്ല. ലംഘിക്കപ്പെട്ട അനേകം വാഗ്ദാനങ്ങളിൽ ഒന്നുകൂടിച്ചേരുന്നുവെന്നേ ആളുകൾ ധരിച്ചുള്ളൂ.

"അതു ചക്കരവാക്കാണ്." ചായക്കടയിലിരുന്ന് ഒരുവൻ പറഞ്ഞു.

"ഇതുപോലെ എത്ര കേട്ടു!" മറ്റേവനും മൂളി.

ആ വാഗ്ദാനം സത്യമായിരുന്നുവെങ്കിൽപ്പോലും ജനങ്ങൾ അതു ചെവിക്കൊള്ളാൻ തയ്യാറല്ലായിരുന്നു. ദിവസം കഴിയുന്തോറും വെറുപ്പു വർദ്ധിക്കുകയാണ്. അവിടെ യുക്തിവിചാരത്തിനൊന്നും സ്ഥാനമില്ലായിരുന്നു.

ഇതിന്നിടയിൽ യുദ്ധത്തിൻറെ ഗതിയും ബ്രിട്ടന്ന് ഒട്ടും അനുകൂലമല്ലാതായിത്തീർന്നു. ബോംബുകൾ ലണ്ടനിലെ തെരുവുകളെ ഞെട്ടിക്കാൻ തുടങ്ങി.

പക്ഷേ, ഇത് ഇന്ത്യയെ അല്പംപോലും കുലുക്കിയില്ല. ക്രൂരമായ സന്തോഷം മനസ്സിന്നടിയിൽ ഊറുകയാണ് ചെയ്തത്. ജാലിയൻവാലാ

ബാഗ്ഗ മുതൽ അന്നേവരെ ഇന്ത്യയിൽ നടന്ന കൂട്ടക്കൊലകളുടെയും മർദ്ദനങ്ങളുടെയും ഓർമ്മ അവരെ അതിന്നു പ്രേരിപ്പിച്ചു.

'അറിയട്ടെ, അവരും അറിയട്ടെ' എന്നായിരുന്നു ആളുകൾ പറഞ്ഞിരുന്നത്.

പെട്ടെന്നാണ് അത്ഭുതപ്പെടുത്തുന്ന ആ വാർത്ത ആളുകളുടെ ചെവിയിലെത്തിയത്. റഷ്യ സഖ്യശക്തികളുടെ ഭാഗത്തുചേർന്നു!

"റഷ്യയോ?" നാറാണപിള്ള ഒന്നു ചിരിച്ചു: "റഷ്യയും ജർമ്മനിയും സന്ധിയൊപ്പിട്ടിട്ടല്ല്യോ ഈ യുദ്ധം തുടങ്ങിയത്? ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല്യോ, ഈ യുദ്ധം പല രസികത്തങ്ങളും വരുത്തിവെച്ചേക്കും, അനിയാ."

"ഇപ്പോ ഞമ്മടെ രാരിച്ചൻ എന്തിരുത്താ പറയാ? റസ്യ സാമ്രാജ്യമൂരാച്ചീൻറെ പാകം നിക്കുലാന്നാണല്ലോ ഓൻ പറയാറ്."

"യുദ്ധം രസികനാണനിയാ." നാറാണപിള്ള വീണ്ടും പറഞ്ഞു.

വാസ്തവത്തിൽ ആളുകൾക്ക് ഇതിൻറെ അർത്ഥം മനസ്സിലായില്ല. ഫാസിസവും സാമ്രാജ്യത്വവും വേറിട്ടു കാണാൻ അവർക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. കവിഞ്ഞതു മൊച്ചയും കുരങ്ങനും തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസമുണ്ടാകാം. അതുകൊണ്ടെന്താണ്?

ഒടുവിൽ അവർ ഒരു നിഗമനത്തിലെത്തി:

"വെള്ളക്കാരൻ എന്തായാലും വെള്ളക്കാരൻതന്നെ." മറ്റു കാരണങ്ങൾ കണ്ടെത്താൻ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അവർ നിറഞ്ഞ ഉത്തരവാദിയാക്കി.

റഷ്യ ചേർന്നതോടുകൂടി ഐക്യകക്ഷികൾക്ക് ഒന്നു വീർപ്പയയ്ക്കാമെന്നായി. എന്നാലും ജർമ്മനിയുടെ തള്ളിക്കയറ്റം നിസ്സാരമായിരുന്നില്ല. ജനാധിപത്യത്തിന്ന് അതിൻറേതായ അവശതകളുണ്ട്. അതിനു വ്യക്തിജീവിതത്തെ പരിഗണിക്കാതെ ഒന്നും പ്രവർത്തിക്കുവാൻ പറ്റില്ല. സമാധാന കാലത്ത് ഇതു പുത്തൻകാറ്റുകൾ ഊതിക്കയറ്റുന്ന ജനാലകളാണ്; യുദ്ധകാലത്ത് എല്ലാ അവശതകൾക്കും കടന്നുവരുവാനുള്ള പഴുതുകളും. ഏകാധിപത്യം രാജ്യത്തെ ഒരിടിമുട്ടിയാക്കിക്കൊണ്ടുവരുന്നു. ഒരു പഴുതും അനുവദിക്കുകയില്ല. അടച്ചിട്ട ആവിയാണവിടെ. സമ്മർദ്ദം കൂടിയിരിക്കും. ഈ സമ്മർദ്ദത്തിൽപ്പെട്ടു കുഴങ്ങുകയായിരുന്നു സഖ്യകക്ഷികൾ.

ഇപ്പോൾ ചെകുത്താൻ ചെകുത്താനെ കണ്ടെത്തി. ഉരുക്ക് ഉരുക്കിനെ നേരിടുകയായിരുന്നു.

ഈ വാർത്ത ആളുകളെ ഉത്സുകരാക്കി. തുലാസിൻറെ തട്ടുകൾ ഒപ്പമായിരിക്കുന്നു. ഇനിയതെങ്ങോട്ടു താഴുമെന്നതിന്നനുസരിച്ചിരിക്കും ജയാപജയങ്ങളുടെ പോക്ക്.

റഷ്യക്കാരുടെ യുദ്ധരംഗത്തേക്കുള്ള പ്രവേശം പല പുതിയ വാർത്തകളും കൊണ്ടുവന്നു. അവർ, കുന്തമുനപോലെ വരുന്നു, വിശറിപോലെ വിടരുന്നു. ആയിരം നാഴികയോളമുള്ള യുദ്ധരംഗത്തു മുഴുവൻ വ്യാപിച്ചു നില്ക്കുന്നതാണ് ആ വിശറി.

അത് അഗ്നിയെ ഊതിക്കത്തിച്ചു. മനുഷ്യശവങ്ങൾ പെരുകുകയായി. ആളുകളുടെ ശ്രദ്ധ പടിഞ്ഞാറുനിന്നു കിഴക്കോട്ടു ചാഞ്ഞു.

എങ്കിലും ഈ മാറ്റം കാര്യമായി കാണുകയോ അതിനെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കുകയോ ചെയ്യാത്ത വ്യക്തിയായിരുന്നു വിശ്വനാഥൻ. യുദ്ധത്തെസ്സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഒരുറപ്പുമാത്രമാണ് അയാളുടെ ഹൃദയത്തിലുണ്ടായിരുന്നത്. എങ്കിലും അതു നടക്കുന്നു; അതു നടക്കുമ്പോൾ ഭൂമിയിൽ ജീവിച്ചിരിക്കുന്ന നാം അതിനെപ്പറ്റിയെല്ലാം അറിയണം എന്നൊരു വിചാരം മാത്രമാണ് അയാളുടെ മനസ്സിലുള്ളത്.

ഹൃദയത്തിലെ ഈ വ്രണങ്ങളിൽ, ആ വ്രണങ്ങളെ പെരുപ്പിക്കത്തക്കവണ്ണം, ബാഹ്യലോകത്തുനിന്നുള്ള വർത്തമാനങ്ങൾ വന്നുമുട്ടി. അയാൾ ആ പിളർപ്പിലേക്കു നോക്കിയിരുന്നു. ഈ ഓരോ നോട്ടവും അയാളുടെ സാമ്രാജ്യവിരോധം വർദ്ധിപ്പിച്ചിരുന്നു. വിദ്വേഷത്തിനു വ്യക്തമായ ഒരു ലക്ഷ്യമായിരുന്നു. അത്, ആ വെറുപ്പു പ്രവൃത്തിയിൽ കൊണ്ടുവരുവാൻ അയാൾ ആശിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നാൽ കാലിലൊരു കുരുക്ക്. മാനുഷികമായ ഉത്തരവാദിത്വം അയാളെ കുടുക്കിയിട്ടിരിക്കുകയാണ്. ഇനി കുഞ്ഞിരാമൻ പുറത്തുവന്നാൽ രാധയെ അയാളുടെ കൈയിൽക്കൊടുത്തു താൻ സ്ഥലംവിടുമെന്ന് അയാൾ ആശിച്ചു.

പക്ഷേ, പുറത്തുവരേണ്ടേ? വല്ലാത്തൊരു നൂലാമാലയിലാണ് താൻ ചെന്നുപെട്ടതെന്ന് അയാളോർത്തു. അതോർമ്മവരുമ്പോഴൊക്കെ കുഞ്ഞിരാമനോടും അയാളുടെ പ്രവർത്തനങ്ങളോടും വിശ്വനാഥനു ദേഷ്യം തോന്നി. പക്ഷേ, രാധയെപ്പറ്റി വിചാരിക്കുമ്പോൾ അയാൾക്കു വിദ്വേഷംകൊള്ളാൻ വയ്യായിരുന്നു. തിളച്ചുപതയുന്ന പാലിൽ വെള്ളം ഒഴിച്ചതു പോലെ, അയാൾ അമർന്നുപോകുന്നു. എത്രയെത്ര ദിവസങ്ങൾ അവൾ തനിക്കുവേണ്ടി കഷ്ടപ്പെട്ടു! തന്നെ ഒരു മനുഷ്യക്കുട്ടിയാക്കിത്തീർക്കുന്നതിൽ അവളുടെ കൈകൾ വളരെയേറെ പ്രവർത്തിച്ചിട്ടില്ലേ?

സ്വതന്ത്രനാകാനുള്ള മോഹം; ഉത്തരവാദിത്വത്തെപ്പറ്റിയുള്ള ബോധം–––ഇവ തമ്മിൽ ഒരു വടംവലി നടക്കുകയായിരുന്നു.

ഇത്തരം വിചാരങ്ങൾ ആ സായാഹ്നത്തിൽ അയാളുടെ ഹൃദയത്തെ നന്നെ അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടുത്തിയപ്പോൾ പുറത്തേക്കൊന്നിറങ്ങാമെന്ന് അയാൾ വിചാരിച്ചു.

നിരത്തിലിറങ്ങി പത്തടി നടന്നപ്പോൾ ഒരു സഞ്ചിയും തൂക്കിയാട്ടിക്കൊണ്ട് നാറാണപിള്ള എതിരേ വരുന്നതാണ് അയാൾ കണ്ടത്.

"പിള്ളച്ചേട്ടൻ എവിടെനിന്നു വരുന്നു?"

"ഒരു വഴിയെല്ലാം ചുറ്റിയേച്ചു വരികയാ. ഇതിന്നിടയിൽ റേഷൻകടയ്ക്കു മുമ്പിൽ കുറേനേരം തപസ്സുനിന്നു. ഫലമുണ്ടായില്ല. അരി തീർന്നു. ഇനി ഗോതമ്പും അരിയും വേണമെന്നുള്ളവർ നാളെ ചെല്ലണമെന്ന് ഉത്തരവുമായി. സഞ്ചിയുംതൂക്കി ഞാനിങ്ങു പോന്നു. ഇവൻറെ ചരിത്രം പറഞ്ഞു. ഇനി അനിയൻ?"

"ഞാൻ വെറുതെ പുറത്തേക്കിറങ്ങി."

പിള്ള വിശ്വനാഥനെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. അയാൾ തികച്ചും ക്ഷീണിതനാണെന്ന് പിള്ള മനസ്സിലാക്കി. സുഖവും ദുഃഖവും തന്നിൽത്തന്നെ അലിയിച്ചു കളയേണ്ട ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനാണ് അയാൾ. ജീവിതത്തിൻറെ പച്ചപ്പുകളുമായി കെട്ടിമറിഞ്ഞു ജീവിക്കേണ്ട ആ പ്രായത്തിൽ ഒരാൾ ഇത്തരത്തിൽ ഏകാകിയായി സഞ്ചരിക്കുന്നതിനെപ്പറ്റി ഓർത്തപ്പോൾ പിള്ളയ്ക്കു വലിയ സഹതാപം തോന്നി.

"അനിയാ, നമുക്ക് ഓരോ ചായ കുടിച്ചാലോ?"

"ഇപ്പോൾ വേണ്ടാ."

"നമ്മെ ശകാരിക്കാൻ ഒരു പെൺപിറന്നോത്തിയില്ലേപ്പിന്നെ, കടുപ്പം കൂടിയ ചായ കുടിക്കാനേ വഴിയുള്ളൂ. വൺ ആൻറ് ഹാഫ് അടിച്ചാലും കൊള്ളാം. പക്ഷേ, അനിയന് അതു പറ്റുകേല. ആട്ടെ, ആ മരയട്ടിയിന്മേൽ ചെന്നിരുന്നാട്ടെ. ഞാനിപ്പം വരാം." എന്നും പറഞ്ഞു പിള്ള നടന്നു. വിശ്വം പുഴക്കരയിലുള്ള മരയട്ടിയിന്മേലും ചെന്നിരുന്നു. പുഴയിലൂടെ അടിച്ചുവരുന്ന കുളിർത്ത കാറ്റ് കുപ്പായക്കോളറിനുള്ളിലൂടെ അരിച്ചിറങ്ങുകയാണ്. ഒരുതരം ഇക്കിളി അനുഭവപ്പെട്ടു. സുഗന്ധം തുളുമ്പുന്ന സ്മരണകൾ ഉള്ളിൽ കിളരുകയും ചെയ്തു. പ്രപഞ്ചം അയാളെ തൊട്ടുണർത്തുകയായിരുന്നു---ഇതാ, ഞാനിവിടെണ്ടണ്ടെന്ന മട്ടിൽ.

അയാൾ നദിയിലേക്കു നോക്കി. തുടുപ്പും കറുപ്പും അലിഞ്ഞുചേർന്നുണ്ടാകുന്ന സവിശേഷവർണ്ണം അവിടെ ചലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. കൊച്ചുകൊച്ച് ഓളങ്ങൾ മരത്തടിയിൽ വന്നലച്ചു. 'ഗ്ലു-ഗ്ലു എന്നു ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിക്കുകയാണ്. അതു തേങ്ങിത്തേങ്ങി നില്ക്കുന്ന ഒരു ജീവിതത്തിൻറെ സ്മരണ അയാളിലുണർത്തി. അവ്യക്തങ്ങളും രസകരങ്ങളുമായ വിചാരങ്ങൾ മനസ്സിലേക്ക് അരിച്ചുവരുന്നു.

"അനിയൻ ഉറങ്ങുകയാണോ?"

രണ്ടു ഗ്ലാസ് ചായയും പിടിച്ചുകൊണ്ടു നാറാണപിള്ള മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നു.

ഇരുപേരും ഇരുന്നു ചായ കുടിച്ചു. അതു ഞരമ്പിൽ ഒരു നേരിയ ഉന്മേഷം കയറ്റിയപ്പോൾ നാറാണപിള്ള തൻറെ മുറുക്കാൻപൊതിയഴിച്ചുവെച്ചു. എന്നിട്ടു ചോദിച്ചു:

"റഷ്യ യുദ്ധത്തിൽ ചേർന്നതറിഞ്ഞില്ല്യോ?"

"അറിഞ്ഞു. കടലാസിൽ ദിവസവും കാണുന്നില്ലേ? പക്ഷേ, ഇതിൻറെയൊന്നും അർത്ഥം മനസ്സിലാകുന്നില്ല."

"യുദ്ധം ഒരു നേരമ്പോക്കുകാരനാണനിയാ.

"ഭയങ്കരമാണ്. നേരമ്പോക്കെന്നേ ഉള്ളു."

"അനിയനു ചെറുപ്പമാ." നാറാണപിള്ള ഒന്നു നീട്ടിത്തുപ്പിയിട്ടു തുടർന്നു: "അതാണിങ്ങനെയെല്ലാം തോന്നുന്നത്."

"ഭയങ്കരമല്ലെന്നാണോ പിള്ളച്ചേട്ടൻറെ അഭിപ്രായം?"

"എൻറെയും നിൻറെയും അഭിപ്രായം നോക്കിയാണോ അവരിതേലേറിപ്പിടിച്ചത്, പുലിവാലിക്കേറി പിടിച്ചേച്ചുംവെച്ച് ഇപ്പോൾ പറയുന്നു, എനിക്കും നിനക്കും വേണ്ടിയാണെന്ന്. ആർക്ക്? ഓട്ടുകമ്പനിയിൽ വേലചെയ്യുന്ന കിട്ടുപിള്ള നാറാണപിള്ളയ്ക്കും വിശ്വനാഥനുംവേണ്ടിയാ യുദ്ധമെന്ന്. ഇതല്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ഏതാണനിയാ, നേരമ്പോക്ക്? അനിയാ, ഇതും ഒരു രാ ീയമെന്നുവെച്ചോ."

"എന്നുവെച്ചാൽ?"

"വളരെ കണ്ടവനാ ഈ നാറാണപിള്ള. രാ ീയമെല്ലാം ഇങ്ങനെതന്നെ. റഷ്യയും ജർമ്മനിയും ചേർന്ന് ഒരു സന്ധിയൊപ്പിട്ടല്ല്യോ യുദ്ധമാരംഭിച്ചത്?"

"അതേ."

"ജനങ്ങൾ സന്ധിക്കാവശ്യപ്പെട്ടുവെന്നല്ല്യോ അന്നു പറഞ്ഞത്?"

"ശരിയാണ്."

"ഇപ്പം കാര്യം മാറി. ജർമ്മനിയും റഷ്യയും പിണങ്ങി. റഷ്യ വെള്ളക്കാരൻറെ പക്കിൽ ചേരുകയും ചെയ്തു. ഇപ്പോഴും പറയുന്നത്, ജനങ്ങൾ ആവശ്യപ്പെടുന്നുവെന്നാ. എന്തോന്നിന്? പിണങ്ങാൻ! ശകലം ഫലിതം ഇതിലില്ല്യോ, അനിയാ?"

വിശ്വനാഥൻറെ മനസ്സ് നൂലാമാലപിടിച്ച ഒരു വിചാരം കെട്ടഴിക്കുകയായിരുന്നു. നാറാണപിള്ളയുടെ സംഭാഷണത്തിൽ എവിടെയോ ഒരു ശരി കിടപ്പുണ്ടെന്നു വിശ്വനാഥന് ഒരു തോന്നൽ. പക്ഷേ, ഒന്നും വ്യക്തമല്ല. നാറാണപിള്ള വെറ്റിലച്ചണ്ടി തുപ്പി. ചുണ്ടും കോറുവായും അമർത്തിത്തുടച്ചുകൊണ്ടു തുടർന്നു:

"പക്ഷേല്, ഒരു കാര്യം."
"എന്താണ്?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.
"അവനിപ്പോൾ വന്നേക്കും."
"ആര്?"
"ജാക്കി."
"കുഞ്ഞിരാമൻറെ കത്തുണ്ടോ?"
"ഇല്ല."
"പിന്നെ എങ്ങനെയറിഞ്ഞു?"
"പിള്ള പുറത്തുവന്നു; നമ്പ്യാരും ഇന്നലെ വന്നു."
"അതുകൊണ്ട്?"
"കടുവയെ വിട്ട്, കുറുനരിയെ അങ്ങു വയ്ക്കാനോ? പിന്നെ, എന്തെല്ലാമോ ഉള്ളിൽ നടക്കുന്നു. രാരിച്ചൻറെ വർത്തമാനത്തിൽ ചിലതെല്ലാം തലകാട്ടുന്നുണ്ട്. ഒന്നും സ്പഷ്ടമല്ല; സ്പഷ്ടമാക്കുന്നുമില്ല. കാക്കണം. അനിയൻ വിവരക്കേടു കാട്ടി അതേലും ഇതേലും കേറിപ്പിടിക്കാതെ. ഒടുവിൽ പരഗതിയാകുമേ..."

നാറാണപിള്ളയുടെ ആ വാക്കുകളിൽ എന്തെല്ലാമോ ഒളിഞ്ഞിരിക്കുന്നതുപോലെ വിശ്വനാഥനു തോന്നി. പക്ഷേ, പിള്ളയ്ക്കുതന്നെ അസ്പഷ്ടമായ ആ കാര്യം വിശ്വത്തിന്നു കൂടുതൽ അസ്പഷ്ടമായിരുന്നു. എങ്കിലും കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിച്ചുവന്നേക്കാമെന്ന വാർത്ത അവനെ സന്തുഷ്ടനാക്കി.
"അവൻ വരുമോ?"
"വന്നേക്കാം. പിന്നെ, നേരമായി. ഇന്ന് 'ഓവർടൈം' ഉണ്ട്. ഒരു വൺ ആൻറ് ഹാഫും അടിച്ചേച്ചങ്ങു കയറണം."

കിഴവൻ എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. ഒരു കാറ്റു വീശിയപോലെ വിശ്വനാഥനു തോന്നി.

നാറാണപിള്ളയിൽനിന്നു കിട്ടിയ വർത്തമാനം വിശ്വം രാധയെ അറിയിച്ചില്ല. അവ്യക്തമായ ഒരു വാർത്തകൊണ്ട് അവളുടെ ആശയുണർത്തേണ്ട. വിശ്വനാഥൻ കാത്തു. രാരിച്ചനെ രണ്ടുതവണ കണ്ടു. അവൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. എന്തെങ്കിലും വിശേഷങ്ങളുണ്ടെങ്കിൽ രാരിച്ചൻ പറയാതിരിക്കുമോ? പക്ഷേ, കിഴവൻ നാറാണപിള്ളയുടെ കമ്പങ്ങളായിരിക്കും. 'വൺ ആൻറ് ഹാഫ്' അകത്തെത്തിയാൽ നാറാണപിള്ളയുടെ മനസ്സിൽ പല കല്പനാവൈഭവങ്ങളും മുളയെടുക്കും.

ഒരാഴ്ച അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. വിമ്മിട്ടമുണ്ടാക്കുന്ന ഒരു കാലഘട്ടമായിരുന്നു അത്. കുഞ്ഞിരാമൻ വരുമെന്നതു തനിക്കും രാധയ്ക്കും സന്തോഷകരമാണ്. പക്ഷേ, അതിനെപ്പറ്റി രാധയോടുപോലും ഒന്നും പറയാൻ വയ്യാതെയാണിരിക്കുന്നത്. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ രാരിച്ചൻറെ

വലിയ ചങ്ങാതിയായതുകൊണ്ട് അവനും വല്ല വിവരവും കിട്ടിയിരിക്കുമോ? ചോദിച്ചാലോ? പക്ഷേ, വിവരം കിട്ടിയിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അവനൊന്നും മറച്ചു വെക്കണം. രാധയ്ക്ക് ആ വാർത്ത ആശയും ചൈതന്യവുമുളവാക്കുമെന്ന് അവനും ആലോചിക്കാവുന്നതേയുള്ളു; ആ നിലയ്ക്ക് അവൻ അതു പറയേണ്ടതാണ്. രാധ അറിഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ തന്നോടും പറയാതിരിക്കുമോ? രണ്ടാലൊന്നു തീർച്ചപ്പെട്ടാൽ മതിയായിരുന്നു.

അയാൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനോടു ചോദിക്കാൻതന്നെ ഉറച്ചു. പക്ഷേ, ചോദിക്കാൻ തുടങ്ങിയപ്പോഴേക്കും രാധയും അങ്ങോട്ടു വന്നു. അപ്പോൾ ചോദ്യത്തിൻറെ രീതിയൊന്നു മാറി.

"നമ്പ്യാരെ ജയിലിൽനിന്നു വിട്ടതറിഞ്ഞില്ലേ?"

"ഉവ്വ്," ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു: "ഞാൻ ഇന്നലെ കണ്ടിരുന്നു."

"എന്തൊക്കെയാണ് അദ്ദേഹത്തിൻറെ വിശേഷങ്ങൾ?" വിശ്വം തുടർന്നു ചോദിച്ചു.

"വിശേഷമൊന്നുമില്ല."

"പിള്ളയും വന്നിട്ടുണ്ടത്രേ."

"ഉ–ം." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ഒന്നു മൂളുക മാത്രം ചെയ്തു.

"ഇനി അവരുടെ പരിപാടിയെന്താണ്?"

"അറിയില്ല."

വിശ്വം കൂടുതലായി ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. തനിക്കറിയേണ്ട കാര്യത്തെപ്പറ്റി ഗോപാലകൃഷ്ണന് ഒരു വിവരവുമില്ലെന്നു വിശ്വത്തിന്നു ബോദ്ധ്യമായി.

അഞ്ചാറു ദിവസങ്ങൾ പിന്നെയും കഴിഞ്ഞു. ഒരു ദിവസം ഉച്ചയ്ക്കു വാതിൽക്കൽ ഒരു മുട്ടുകേട്ടിട്ട്, വിശ്വം ചെന്നു തുറന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നു. രാരിച്ചനുമുണ്ട് പിന്നാലെ. വിശ്വനാഥൻ അമ്പരന്നില്ല. നാറാണപിള്ളയുടെ രൂപം അവൻറെ ഹൃദയത്തിലൂടെ കടന്നുപോയി.

"വിശ്വം അത്ഭുതപ്പെട്ടോ?"––കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല. വരുമെന്നു ഞാൻ കരുതിയിരുന്നു." വിശ്വം ശാന്തമായി പറഞ്ഞു.

അതു രാരിച്ചൻറെ മുഖത്ത് ഒരു ഞെട്ടലുണ്ടാക്കിയത് വിശ്വനാഥൻ കാണാതിരുന്നതുമില്ല. കുഞ്ഞിരാമനും രാരിച്ചനും പരസ്പരംനോക്കി. പെട്ടെന്നു കൺ പിൻവലിച്ച് അകത്തേക്കു കടന്നുകൊണ്ട് കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു:

"എവിടെ രാധ?"

"കമ്പനിയിൽനിന്നു വന്നില്ല."

അവർ പലതും സംസാരിച്ചുകൊണ്ട് അവിടെയിരുന്നു. വിശ്വത്തിന്ന് ഒരു പ്രത്യേക കാര്യം പറയണമെന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, ഒന്നിന്നുപിമ്പേ ഒന്നായി വിഷയങ്ങൾ വന്നിരുന്നതുകൊണ്ടു സന്ദർഭം കിട്ടുന്നില്ല. രണ്ടു മണിക്കൂർ

കഴിഞ്ഞപ്പോൾ പിന്നെ വരാമെന്നും പറഞ്ഞ് രാരിച്ചൻ ഇറങ്ങി. അതോടെ അവിടെയൊരു നിശ്ശബ്ദത ബാധിച്ചു. രണ്ടുപേരും മിണ്ടാതെയിരിക്കുകയാണ്. രണ്ടു ഹൃദയങ്ങൾക്കും വിഴുങ്ങിയതു തേട്ടിയരയ്ക്കാൻ വളരെയുണ്ട്. കുഞ്ഞിരാമനാണ് നിശ്ശബ്ദത ഭഞ്ജിച്ചത്: "രാധ വരാൻ വൈകുമല്ലോ, ഞാനൊന്നു പുറത്തിറങ്ങിവരാം."

"എനിക്കു കുഞ്ഞിരാമനോടു ചിലതു പറയാനുണ്ട്." വിശ്വം.

"എന്താണ്?"

"ഇനി രാധയുടെ കാര്യത്തിൽ ശ്രദ്ധിച്ചുകൊള്ളണം."

"ഉം." കുഞ്ഞിരാമൻ ആലോചനാപൂർവ്വം ഒന്നു മൂളി.

"എന്തായാലും ഞാനിവിടെ മറ്റൊരാളുടെ ഔദാര്യത്തിൽ കഴിഞ്ഞുകൂടുകയാണ്."

"എനിക്കു മനസ്സിലായി." കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു.

"ആ മനുഷ്യൻ ഇതേവരെ ഒരസുഖവും പറയുകയോ ഭാവിക്കുകയോ ചെയ്തിട്ടില്ല. എന്നാലും...."

"ശരിയാണ്. വേണ്ടതു ചെയ്യാം." ഇതുംപറഞ്ഞ് അയാൾ പുറത്തേക്കു പോയി. വിശ്വം ചിന്താധീനനായി ഇരുന്നു. അയാളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഉത്തരവാദിത്വങ്ങൾ അസ്തമിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇത് ഒരു സന്ദർഭമാണ്. ജീവിക്കുവാനുള്ള മാർഗ്ഗം തേടാം. 'എന്തു മാർഗ്ഗം ഞാൻ തേടും?' തന്നോടുതന്നെ ചോദിച്ചു. ആകെ അറിയാവുന്നതു നൃത്തമാണ്. നൃത്തം ഒരു കൊള്ളാവുന്ന വില്പനച്ചരക്കല്ല.

"വിശ്വം!" സുലൈമാൻറെ വിളി കേട്ടാണ് ആലോചനയിൽനിന്നുണർന്നത്.
"കുഞ്ഞിരാമൻ വന്നോ?"
"ഉവ്വ്."
"എവിടെ?"
"പുറത്തേക്കിറങ്ങി."
അടുത്തു കിടന്ന കസേലയിൽ ഇരുന്നുകൊണ്ടു സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു:
"ഇനി ഭാരമൊഴിക്കണം. ഇല്ലെങ്കിൽ, നീ നാളെ കഷ്ടത്തിലാവും."
"ഞാൻ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. വേണ്ടതു ചെയ്യാമെന്നും സമ്മതിച്ചിരിക്കുന്നു."
സുലൈമാൻറെ മുഖത്തു സന്തോഷം കളിയാടി. അയാൾ വിശ്വത്തോടു ഭാവിപരിപാടികളെക്കുറിച്ചാണ് സംസാരിച്ചത്.
"എനിക്കു വയ്യാ. എൻറെ കാര്യങ്ങളൊക്കെ ഒന്നു നോക്കി നടത്തണം. ഈ പ്രാരബ്ധങ്ങളൊഴിഞ്ഞിട്ടാവാം പറയുക എന്നു കരുതി. നിനക്കു വിരോധമില്ലല്ലോ?"
"ഇല്ല. പക്ഷേ, എനിക്കൊന്നും അറിഞ്ഞുകൂടാ."
"സാരമില്ല. ഞാനുണ്ടല്ലോ. പിന്നെ, ആരും അമ്മയുടെ വയറ്റിൽനിന്ന് ഒന്നും പഠിച്ചുവരുന്നുമില്ല. എൻറെ മക്കളും വീടരും നീ പറയുന്നതിൽനിന്ന് ഒരു പദം തെറ്റിവയ്ക്കില്ല. ഉറച്ചോളൂ."
എന്തോ പറയാൻ ഭാവിച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ കുറച്ചുനേരമിരുന്നു. വിശ്വം കാത്തുകൊണ്ടുനിന്നു. പക്ഷേ, സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റു നടക്കുകയാണ് ചെയ്തത്. വിശ്വം അമ്പരപ്പോടെ ആ പോക്കു നോക്കി.
സുലൈമാൻ വീട്ടിലേക്കു വെച്ചടിക്കുകയാണ്. വഴിക്കുവെച്ചു ഹസ്സൻ ചോദിച്ചു:
"ഓൻ ബന്നോ സുലൈമാനിക്കാ?"
അയാൾ തലയുയർത്തി നോക്കി: "ആ.... ആ! വന്നു."
"ബിട്ടത്പ്പോ എന്തടിഥാനത്തിലേ?"
"അറിയില്ല. ഇത്തിരി തിരക്കുണ്ട്." അയാൾ ധൃതിയിൽത്തന്നെ നടത്തം തുടർന്നു.
അയാൾ ഉമ്മറത്തു ചെന്നു കയറിയപ്പോൾ ഉത്കണ്ഠാകുലയായി നില്ക്കുകയായിരുന്നു ഖദീജ. അവൾ പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചു:
"എന്തേയ്?"
"ഉം, ഉം." നിഷേധാർത്ഥത്തിൽ ഒരു മൂളൽ.
"പറഞ്ഞോ?"
"ഇല്ല."
"അതെന്ത്യേ?"
"വേണ്ടാ."

"തൊറന്നങ്ങു പറഞ്ഞൂടേന്നും?"

"പാടില്ല. ഞാൻ പിന്നെയും ആലോചിച്ചു. അതു തുറന്നു പറഞ്ഞാൽ ഒരു സമയം അവൻറെ ജീവിതം മുഴുവൻ നാശമായിപ്പോകും. വേണ്ടാ, എല്ലാം കിടക്കുന്ന പാട്ടിൽ കിടക്കട്ടെ. എനിക്കല്ലാതെ ഇപ്പോൾ ആർക്കും അസുഖമൊന്നുമില്ല. എന്തിന്നു കുത്തിയിളക്കണം? ദൈവം എനിക്കിങ്ങനെയൊക്കെയാണ് വെച്ചിട്ടുള്ളത്. കുറച്ചു വെള്ളം കുടിക്കാൻ കൊണ്ടുവാ."

ആ ി പതുക്കെ അടുക്കളയിലേക്കു നീങ്ങി.

പിറ്റേന്ന് സുലൈമാൻ വിശ്വത്തിൻറെ വീട്ടിൽ ചെന്നപ്പോൾ അവിടെ ചെറിയൊരു സഭതന്നെ നടക്കുകയാണ്. കുഞ്ഞിരാമൻ, നാറാണപിള്ള, രാരിച്ചൻ, മരയ്ക്കാർ, ജോണി, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ, അപ്പുക്കുട്ടൻ--- എല്ലാവരും സന്നിഹിതരായിരുന്നു. രാധ വാതിലും ചാരി നില്ക്കുകയാണ്. സുലൈമാനെ കണ്ടപ്പോൾ അവർ സംഭാഷണം നിർത്തി.

"ഞാൻ വന്നതു നിങ്ങൾക്കു ബുദ്ധിമുട്ടായി, ഇല്ലേ?" സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു.

"ഇല്ല." കുഞ്ഞിരാമൻ ഉടനെ പറഞ്ഞു: "ഇങ്ങോട്ടു കടന്നിരിക്കു."

"ഇല്ല. ഞാനൊരു കാര്യം പറയാൻ വന്നതാണ്. പിന്നെ സിംഹക്കുട്ടികളുടെ നടുക്ക് ഒരു കാട്ടുപോത്തു ചേരില്ല."

എല്ലാവരും പതുക്കെയൊന്നു ചിരിച്ചു. നാറാണപിള്ള മാത്രം തുറന്നു ചിരിച്ചു.

"വിശ്വം, നീ സന്ധ്യയ്ക്കു വീട്ടിലൊന്നു വരണം."

"വരാം."

"എന്നാൽ ഞാനിറങ്ങട്ടെ."

അയാൾ നടന്നകലുന്നതു കുഞ്ഞിരാമൻ ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കി. അപ്പോൾ മരയ്ക്കാരും രാരിച്ചനും കുഞ്ഞിരാമനെ ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കുകയായിരുന്നു.

സ്വല്പനേരത്തേക്ക് ഒരു നിശ്ശബ്ദത.

രാരിച്ചനാണ് സംഭാഷണം ഏച്ചുകൂട്ടിയത്. രാ ീയജീവിതത്തിലെ നയമാറ്റത്തെപ്പറ്റിയായിരുന്നു കുഞ്ഞിരാമൻ സംസാരിച്ചിരുന്നത്. ഫാസിസത്തിൻറെ ഭയങ്കരാകാരത്തെപ്പറ്റിയും അതെങ്ങാനും ജയിച്ചാൽ ലോകത്തിന്നു വന്നേക്കാവുന്ന വിപത്തിനെപ്പറ്റിയും അയാൾ ഊന്നിപ്പറഞ്ഞു. കഷ്ടപ്പെടുന്ന, അദ്ധ്വാനിക്കുന്ന, ജനവിഭാഗത്തിന്നു പിന്നെ ഒരു കാലവും മോചനമില്ലെന്നായിരുന്നു അയാളുടെ പ്രധാന വാദം.

"യുദ്ധം തുടങ്ങിയപ്പോഴും അവർ ഫാസി കാരായിരുന്നല്ല്യോ, അനിയാ?" നാറാണപിള്ളയ്ക്കൊരു സംശയം.

“ആയിരുന്നു.”

“അന്നേവരെ സാമ്രാജ്യത്വയുദ്ധമെന്നു പറഞ്ഞവരല്ലേ്യാ, നമ്മൾ?”

“പക്ഷേ, ഇന്നു നില മാറി. ജപ്പാൻ പടിക്കൽ വന്നുനില്ക്കുന്നു.”

“അന്നു പടിക്കൽ വന്നത് ജർമ്മനിയായിരുന്നു. മൊച്ചയും കുരങ്ങനും തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസം ഇത്രയെന്നില്ലായോ, അനിയാ?”

“ജനാധിപത്യശക്തികളുടെ വിജയം ലോകത്തിലെ മർദ്ദിതവർഗ്ഗത്തിൻറെ വിജയമായിത്തീർന്നിരിക്കുകയാണ്.”

“ആരാണീ ജനാധിപത്യശക്തി? ഇംഗ്ലണ്ടോ അമേരിക്കയോ?”

ആ രണ്ടു രാജ്യങ്ങളും ജനാധിപത്യശക്തികളാണെന്നു പറയാൻ കുഞ്ഞിരാമനു വിഷമമുണ്ടായിരുന്നു. സാമ്രാജ്യത്വച്ചേരി എന്നായിരുന്നുഅതിനെ വിശേഷിപ്പിച്ചിരുന്നത്. അവരുടെ പരാജയമാണ് മർദ്ദിതജനവിഭാഗത്തിൻറെ വിജയമെന്ന് എത്രയോ തവണ പറഞ്ഞതാണ്! ഇപ്പോൾ അവരുടെ വിജയവും മർദ്ദിതവർഗ്ഗത്തിൻറെ വിജയവും ഒന്നാണെന്നു പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. സത്യമാണെന്നു ബോധമില്ലാഞ്ഞിട്ടല്ല. പറഞ്ഞാൽ വിശ്വാസം തോന്നാൻ എളുപ്പമല്ല. അതുകൊണ്ട് അവർ മറ്റൊരു വഴി സ്വീകരിച്ചു.

യുദ്ധരംഗത്തേക്ക് ഇന്നു വന്നിട്ടുണ്ട്. മർദ്ദിതജനവിഭാഗത്തിൻറെ നേതൃത്വം ഇന്നു റഷ്യയ്ക്കാണുതാനും. തീർച്ചയായും യുദ്ധം ജയിച്ചാൽ റഷ്യയുടെ ശബ്ദത്തെ അനാദരിക്കുവാൻ കഴിയില്ല.”

“അനാദരിച്ചാലോ?” നാറാണപിള്ള ഉടനെ ചോദിച്ചു.

“റഷ്യയെ അനാദരിക്കാൻ ആർക്കും സാധിക്കില്ല.” രാരിച്ചൻ ഇടയിൽക്കയറി പറഞ്ഞു.

“എന്തുകൊണ്ട്?”

“സാധിക്കില്ല എന്നുള്ളതാണ്.”

രാരിച്ചനു യുക്തിവിചാരത്തിൻറെ ആവശ്യമില്ലായിരുന്നു. വിശ്വാസം അവനെ കരുത്തുറ്റവനാക്കുന്നു.

“യുദ്ധത്തിനുശേഷമുള്ള എല്ലാ വ്യവസ്ഥകളും റഷ്യയുടെ സമ്മതപ്രകാരമേ നടക്കു എന്നു വല്ല കരാറുമുണ്ടോ? ഉണ്ടെങ്കിൽത്തന്നെ അതു ലംഘിച്ചുകൂടാഞ്ഞിട്ടല്ല. എന്നാലും കരാറെന്തെങ്കിലുമുണ്ടോ?”

അങ്ങനെയൊരു കരാറിനെപ്പറ്റി കുഞ്ഞിരാമനു പറയാനില്ല. എങ്കിലും റഷ്യയുടെ ശബ്ദം വിലയുള്ളതായിരിക്കുമെന്ന് അവനുറപ്പുണ്ട്. ലോകത്തിലെ അദ്ധ്വാനിക്കുന്ന വർഗ്ഗത്തിൻറെ മുഴുവൻ ശബ്ദം നിഷേധിക്കുവാനാകില്ല. ഈ യുദ്ധത്തിലൂടെ സുശക്തവും വിശ്വവ്യാപകവുമായ ഒരു ശക്തി ഊട്ടിയെടുക്കും.

ആ വാദപ്രതിവാദം നീണ്ടുപോയി. പിള്ളയെ നീക്കുവാൻ കുഞ്ഞിരാമനോ കുഞ്ഞിരാമനെ നീക്കുവാൻ പിള്ളയ്ക്കോ

സാധ്യമായിരുന്നില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻ ലോകസംഭവങ്ങളുടെ പശ്ചാത്തലത്തിൽ കാര്യങ്ങൾ ബുദ്ധിപൂർവ്വമായി വിശകലനം ചെയ്തുകാട്ടി. സമരം ചെയണ്ടന്നത് ആ കാലഘട്ടത്തിൽ ശത്രുവിന്നു പടിവാതിൽ തുറന്നു കൊടുക്കുകയാണെന്നാണ് അയാളുടെ പക്ഷം. ബർമ്മയിലെ ഓങ്സാനെയും ഇന്തോനേഷ്യയിലെ സുതാൻ ഷാരീരിനെയും വിയറ്റ്നാമിലെ ഹോചിമിന്നിനെയും അയാൾ ഉദാഹരണമായെടുത്തു. അവർ ആലോചനാപൂർവ്വമാണ് പ്രവർത്തിക്കുന്നതെന്നു സമർത്ഥിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, നാറാണപിള്ളയ്ക്ക് അതുൾക്കൊള്ളാൻ പ്രയാസമായിരുന്നു. അയാൾ ഇന്ത്യൻ ജനതയുടെ അഭിലാഷം വെളിപ്പെടുത്തി. ബുദ്ധിയേക്കാളധികം ഹൃദയമായിരുന്നു സംസാരിച്ചിരുന്നത്. ശത്രുവാരാണ്? ബന്ധുവാരാണ്? ബ്രിട്ടീഷുകാരനെ ഏതവസ്ഥയിലും ബന്ധുവായി കണക്കാക്കാൻ നാറാണപിള്ളയ്ക്കു സാധിച്ചില്ല. തന്നെ ചവിട്ടുന്നവരെ സഹായിക്കുന്നതു ചവിട്ടുകൊള്ളലിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെടാനുള്ള മാർഗ്ഗമാണെന്ന് എങ്ങനെ വിശ്വസിക്കും? സാമ്രാജ്യത്വവും സോഷ്യലിസവും കൂട്ടി വാർത്തുണ്ടാക്കിയ ഈ അണി ജയിച്ചുകഴിയുമ്പോൾ ഏതാണ് മുന്നേറുക എന്നു വ്യക്തമായി പറയാൻ വിഷമമുണ്ടായിരുന്നു. ബ്രിട്ടൻ വാഗ്ദാനം ലംഘിക്കുകയില്ലെന്നു ഭൂതകാലാനുഭവങ്ങൾ വെച്ചുകൊണ്ട് ഉറപ്പിച്ചുപറയുക സാധ്യമായിരുന്നില്ല. അങ്ങനെ തീക്ഷ്ണമായിത്തീർന്ന ആ വാദ പ്രതിവാദത്തിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും അടുക്കാൻ വയ്യാത്ത എന്തോ ഒരേടാകൂടമുണ്ടായിരുന്നു. ലോകത്തിൻറെ നടുക്കു നിന്നുകൊണ്ട് ഒരാൾ ഇന്ത്യയെ നോക്കി. അപ്പോൾ ഇന്ത്യ പലതിൽ ഒന്നുമാത്രമാണ്. മറ്റാളാകട്ടെ, ഇന്ത്യയിൽ നിന്നുകൊണ്ട് ലോകത്തെ നോക്കി. പിറന്ന മണ്ണിനെ വിസ്മരിച്ചുകൊണ്ടുള്ള ഒരു വീക്ഷാഗതി അസ്വാഭാവികമായി അയാൾക്കു തോന്നി. രാജ്യത്തു ശക്തിയായി അടിച്ചിരുന്ന രണ്ടുതരം കാറ്റുകളായിരുന്നു അവ. ഓരോരുത്തരും താന്താങ്ങളുടെ ഭാഗത്ത് ഉറച്ചു നിന്നു. സംഗതി അവിടെ അവസാനിച്ചേനെ. പക്ഷേ, നാറാണപിള്ളയ്ക്ക് കുഞ്ഞിരാമനോടു വളരെയേറെ മമതയുണ്ടായിട്ടും അവൻറെ വാദം ആത്മാർത്ഥമാണെന്നു വിശ്വസിക്കുവാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. മുൻപു കുഞ്ഞിരാമൻതന്നെ രഹസ്യമായി വിതരണം ചെയ്തിരുന്ന 'രണ്ടാം സാമ്രാജ്യത്വയുദ്ധ'മെന്ന ലഘുലേഖ ഇപ്പോഴത്തെ അവൻറെ ഓരോ വാദത്തിന്നും മറുപടി പറയുന്നതായിരുന്നു. നാറാണ പിള്ളയും വിശ്വവും അതു വായിച്ചുറപ്പിച്ചവരാണ്. എന്നിട്ടു പെട്ടെന്നിതു 'ജനകീയയുദ്ധ'മായപ്പോൾ അവർക്കതുൾക്കൊള്ളുക സാധ്യമായില്ല എന്നല്ല, ഏതോ പ്രേരണാശക്തിക്കു വിധേയനായിട്ടാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ ഇപ്പോഴിങ്ങനെയൊക്കെ പറയുന്നതെന്നു പിള്ള ധരിച്ചു.

ഹൃദയമകന്നപ്പോൾ മറുകക്ഷിയുടെ വാദത്തിൽ ചെവികൊടുക്കണമെന്നുമില്ലാതായി.

പക്ഷേ, കുഞ്ഞിരാമന്ന് അല്പംപോലും കുലുക്കമുണ്ടായിരുന്നില്ല. അയാളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം മാർഗ്ഗം വ്യക്തമാണ്. അയാൾ ജാപ്പ് വിരോധമേളകളും യുദ്ധസഹായമേളകളും സംഘടിപ്പിക്കാൻ തീവ്രതരമായി യത്നിച്ചു. രാരിച്ചൻ കുഞ്ഞിരാമനോടു ചുമലൊത്തുനിന്നു. പണ്ടു സമരം ചെയ്യാത്തതിനു നേതാക്കന്മാരെ എത്ര ശക്തിമത്തായി ശകാരിച്ചിരുന്നുവോ, അത്രയും ശക്തിയോടുകൂടി ഇന്നു സമരം ചെയ്യുന്നതിനെ ശകാരിക്കുകയാണ്. കുഞ്ഞിരാമൻ ഒരു വിശ്വാസിയാണ്. ഭാവിയിൽ ഉറച്ചുനില്ക്കാൻ ഒരു സ്വർഗ്ഗീയതാവളം ലക്ഷ്യംവെച്ചാണ് അവൻ നടക്കുന്നത്. അതത്രമേൽ വിശ്വസനീയവും അചഞ്ചലവുമാണ്. അവൻറെ ആശാകേന്ദ്രം നശിക്കുകയാണ്. തലസ്ഥാനനഗരി എരിയുകയാണ്. അതു നശിച്ചാൽപ്പിന്നെ ലോകത്തിന്നു രക്ഷയില്ലെന്ന് അവൻ വിശ്വസിക്കുന്നു. അത് നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നത് ഒരാത്മവഞ്ചനയായി അവൻ കരുതുന്നു. അതുകൊണ്ട് അവൻ എല്ലായിടത്തുനിന്നും ഉറക്കെ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു: "ജപ്പാനെയും ജാപ്പ് ഏജൻറുമാരെയും തുരത്തുക!"

അസ്വതന്ത്രരായ മനുഷ്യരുടെ ഇത്തരം പ്രവർത്തനങ്ങൾ ഗോഷ്ടിത്തരമായേ നാറാണപിള്ളയ്ക്കു കണക്കാക്കാൻ കഴിഞ്ഞുള്ളു, അയാളുടെ ഹൃദയം നിശ്ശബ്ദമായി ഏറ്റുപാടിയിരുന്നത് ഈ മന്ത്രമാണ്: "ഇന്ത്യ വിടുക!"

വീരസാഹസകൃത്യങ്ങൾകൊണ്ടു നേടിയ ഒരു സ്വാധീനതാവലയം കുഞ്ഞിരാമനുണ്ട്. അവൻ അവിടെയെല്ലാം തൻറെ താവളമുറപ്പിച്ചു. സർക്കാർ സഹായികൾ മുതൽ തീവ്രവാദികൾവരെ കുറേപ്പേരെ ആ താവളങ്ങളിൽ സംഘടിപ്പിക്കുവാനും സാധിച്ചു. മരയ്ക്കാർ നല്ല അനുയായിയായി; പിന്നാലെ ഹസ്സനും. അങ്ങനെ കുറേപ്പേർ. എന്തിനാണെന്നു വ്യക്തമായിട്ടല്ല.അവർക്കൊക്കെ ജപ്പാനോടു വിരോധമായിരിക്കുകയാണ്. പകയുടെയും പ്രതിഷേധത്തിൻറെയുമായ പീരങ്കികൾ ബ്രിട്ടൻറെ അടുത്തുനിന്നു ജപ്പാൻറെ നേരെ തിരിച്ചിരിക്കുന്നു. അവ അലറുന്നു---ശബ്ദായമാനമായി അലറുന്നു. എല്ലാവരും വിളിച്ചുപറഞ്ഞു: "ജപ്പാനെയും ജാപ്പ് ഏജൻറുമാരെയും അകറ്റുക."

ആളുകൾ ചുറ്റും നോക്കി. ഈ രണ്ടു കൂട്ടരെയും കാണാൻ അവർക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. ഗാന്ധിജിയുടെയും നേതാക്കന്മാരുടെയും തടങ്ങൽകാരണം അകമേ കലികൊണ്ടിരിക്കുന്ന ജനങ്ങൾ ആ ശബ്ദങ്ങളിൽനിന്ന് അവജ്ഞയോടെ മുഖംതിരിച്ചു. കെട്ടിയിട്ട നായയെ നിഴലിന്നു നേർക്കു

പിടികൂട്ടി, അതിൻറെ ചങ്ങല കഴുത്തിൽ വീണ്ടും വീണ്ടും മുറുക്കുന്നതുപോലെയുള്ള ഒരു ക്രൂരവിനോദമായി അവരതു കണക്കാക്കി.

ജനങ്ങളുടെ ഈ മനോഭാവം കുഞ്ഞിരാമന്ന് അറിയാമായിരുന്നു. തൻറെ സ്വാധീനത്തിൻറെ വേരു പറിയുകയാണെന്നുപോലും അയാൾ ധരിച്ചു. കാലിന്നടിയിൽനിന്നു ഭൂമി വഴുതിപ്പോകുകയാണ്. എന്നിട്ടും പിന്മാറിയില്ല. അന്ധതകൊണ്ടാണ് ജനങ്ങൾ മുഖം തിരിക്കുന്നതെന്നും അവരുടെ മുഖത്തുനിന്നു വീരാരാധനയുടേതായ മാറാലമറ വലിച്ചുനീക്കാൻ സാധിക്കുന്നപക്ഷം തൻറെ സത്യമാർഗ്ഗത്തിലൂടെ അവർ ചരിച്ചുകൊള്ളുമെന്നുമായിരുന്നു അയാളുടെ ഉറപ്പ്. അയാൾ മറപിടിച്ചു ശക്തിയായി വലിച്ചു. പക്ഷേ, അതൊരു മറയാണെങ്കിൽത്തന്നെ മാറാലകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയതല്ലെന്നു പതുക്കെ ബോധപ്പെട്ടു. എന്നിട്ടും ലക്ഷ്യത്തിലെത്താനുള്ള ആത്മാഹുതിയിൽനിന്ന് അയാൾ തരിമ്പും പിൻതിരിഞ്ഞില്ല.

കാലത്തിന്നു സ്വപ്നം വഴിയൊഴിഞ്ഞുകൊടുത്ത്, തൻറെ സ്വാധീനം അയാൾക്കു നിലനിർത്താമായിരുന്നു. അത്തരം മനോഭാവം സഹപ്രവർത്തകരിൽ മുളയെടുക്കുമ്പോൾ പോലും അയാൾ ചോദിച്ചു:

"നിങ്ങൾക്കു ഭാവിയിൽ വിശ്വാസമുണ്ടോ?"

ഇതിന്നിടയിൽ കുഞ്ഞിരാമൻ ഒരു കൊച്ചുവീടു വാടകയ്ക്കെടുത്തു.

രാധയും അയാളും ഗോപാലകൃഷ്ണനും അങ്ങോട്ടു സ്ഥലം മാറുകയും ചെയ്തു. അതിനെപ്പറ്റി അപവാദങ്ങൾ പ്രചരിച്ചു. പക്ഷേ, കുഞ്ഞിരാമൻ അശേഷവും കുലുങ്ങിയില്ല. അയാളുടെ ഹൃദയം ശുദ്ധമായിരുന്നു.

ഈ അപവാദം നാറാണപിള്ളയുടെ അടുത്ത് ആരോ പറഞ്ഞു. പറഞ്ഞവനെ അടിമുടിയൊന്നു നോക്കിയിട്ടു നാറാണപിള്ള തൻറെ പഴയ ചേർത്തലശൈലി*യിൽ ഒരു ലഘുനിരൂപണം നടത്തി. അതു സമാപിച്ചതിങ്ങനെയാണ്:

"ഈ പറയുന്നവനൊന്നും അവൻറെ കാലടി നക്കാൻ പോരാ, അനിയാ. കുഞ്ഞിരാമൻ ഒരു തെമ്മാടിയല്ല. അവൻ ഒരു ജാക്കിയാണ്-- തെറ്റിയ വണ്ടി പൊക്കാൻ വെച്ച ഒരു ജാക്കി."

അപവാദക്കാരൻ ഏതു വഴിക്കു പോയെന്നറിഞ്ഞില്ല.

ജാപ്പ് വിരോധമേളകൾ വർണ്ണശബളമാക്കാൻ നൃത്തവും ഗീതവും ധാരാളമായി ഉപയോഗിക്കണമെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തി. അത്ര വിഷമമുള്ള ഒരു കാര്യമായി കുഞ്ഞിരാമന്നു തോന്നിയില്ല. വിശ്വത്തിന്നു രാ ീയ കാര്യത്തിൽ വ്യക്തമായ അഭിപ്രായമില്ലെങ്കിലും, താൻ പറഞ്ഞാൽ അവൻ കേൾക്കും. പിന്നെ രാധയുമുണ്ടല്ലോ.

അന്നു വൈകുന്നേരം മരയ്ക്കാരേയും കൂട്ടി അവൻ വിശ്വനാഥൻറെ അടുത്തുചെന്നു. ഏകാന്തമായ ആ ഉമ്മറത്ത്, ജനലഴികളിലേക്കു കാലും

കയറ്റിവെച്ച് ഇരിക്കുകയാണ് വിശ്വം. കുശലപ്രശ്നങ്ങൾക്കുശേഷം കുഞ്ഞിരാമൻ കാര്യമെടുത്തിട്ടു. വിശ്വനാഥൻ നിവർന്നിരുന്നുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ക്ഷമിക്കണം, എനിക്കു സാധ്യമല്ല."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"ഞാൻ നിങ്ങളുടെ ഈ പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ വിശ്വസിക്കുന്നില്ല."

കുഞ്ഞിരാമന്ന് ഒരു ഞെട്ടലുണ്ടായി. അയാൾ അതൊളിപ്പിക്കാൻ യത്നിക്കുന്നതിന്നിടയിൽ മരയ്ക്കാർ കടന്നു ചോദിച്ചു: "അപ്പോ, യാപ്പാനിങ്ങട്ടു ബന്നോട്ടേന്നുതന്ന്യാ?"

"ന്യത്തംവെച്ചു ജപ്പാനെ തടുക്കാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല."

"അത്..." മരയ്ക്കാരെ മുഴുമിക്കാൻ കുഞ്ഞിരാമൻ സമ്മതിച്ചില്ല. അയാൾ ഇടയിൽ കയറി പറഞ്ഞു: "നിർത്തൂ." എന്നിട്ടു വിശ്വത്തിൻെറ നേരെ നോക്കിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "വിശ്വം, ആലോചിച്ചുതന്നെയാണോ തീർച്ചപ്പെടുത്തിയത്?"

"വളരെ ആലോചിച്ചു."

"ആലോചിച്ചതുകൊണ്ടു മാത്രം പ്രയോജനമില്ല, ശാ ീയമായി ചിന്തിക്കാൻ നമുക്കു കഴിയണം."

"അതെന്തോ!"

"ചിന്തിച്ചാൽ വിശ്വം ഞങ്ങളെ സഹായിക്കും. നിങ്ങൾ എൻെറ കൂടെ വേണം എന്ന് എനിക്കാഗ്രഹമുണ്ട്." കുഞ്ഞിരാമൻ മയത്തിൽ പറഞ്ഞു.

"വിശ്വസിക്കാവുന്ന കാര്യത്തിൽ ഞാൻ എന്നും നിങ്ങളുടെ കൂടെ നിന്നിട്ടുണ്ടല്ലോ."

"ഉണ്ട്, ഇനിയും നില്ക്കണം."

"സാധ്യമല്ല."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"ഞാൻ ഒരു വാദപ്രതിവാദത്തിന്ന് ഒരുക്കമല്ല. അതുകൊണ്ടു പ്രയോജനമില്ല, കുഞ്ഞിരാമൻ."

"ചർച്ചകളിലൂടെ മാത്രമേ നമുക്കു കാര്യം വ്യക്തമാകൂ."

"ഞാൻ അനുഭവങ്ങളിലൂടെയാണ് മനസ്സിലാക്കുന്നത്. തെറ്റായിരിക്കാം. പക്ഷേ, എനിക്കങ്ങനേ സാധ്യമാകൂ, എനിക്കു ഞാനല്ലാതാകുവാൻ പറ്റുമോ?"

"എങ്കിലും വിശ്വം ഇതിനെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കണം."

"ചിന്തിക്കാം."

കുഞ്ഞിരാമന്നു വാതിലടഞ്ഞതുപോലെ തോന്നി. അവൻ സ്വല്പ നേരം നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നിട്ടു ചോദിച്ചു:

"അപ്പോൾ ഞാനിറങ്ങട്ടെ!"

"അങ്ങനെയാവട്ടെ."

ആ ചിരകാലസുഹൃത്തുക്കൾ പരസ്പരം കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കി. വാശിയും വീറും ആ കണ്ണുകളിലുണ്ടായിരുന്നില്ല; വേദനയും വിമ്മിട്ടവുമായിരുന്നു.

അന്തിവെയിൽ അവരുടെ മുഖങ്ങളെ കൂടുതൽ തുടുപ്പിച്ചു.

നാല്

അർദ്ധരാത്രി കഴിഞ്ഞിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുറിയിൽനിന്നു കാൽപ്പെരുമാറ്റം കേൾക്കുന്നുണ്ട്. രാധ ചെവി വട്ടംപിടിച്ചുകൊണ്ടു കിടന്നു. എന്താണത്? തലേന്നാൾ മുതല്ക്കേ അയാൾ അസ്വസ്ഥനായിരുന്നുവെന്ന് അവൾക്കറിയാം. എന്നാലും കാരണമെന്താണെന്നു ചോദിപ്പാൻ അവൾ ധൈര്യപ്പെട്ടില്ല. അയാൾ പറഞ്ഞതുമില്ല. രാ ീയരംഗങ്ങളിലെ കടിയും വലിയും ഇടിയും ചവിട്ടും ആ മനുഷ്യനെ അസ്വസ്ഥനാക്കിയിരിക്കുകയാണെന്ന് അവൾ ആശ്വസിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, അതിപ്പോൾ തുടങ്ങിയതൊന്നുമല്ല. കുഞ്ഞിരാമനെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഇതു സുരക്ഷിതമായ കാലഘട്ടമാണെന്ന് അവൾക്കറിയാം. യുദ്ധസഹായം വാഗ്ദാനം ചെയ്തതോടെ ഗവൺമെൻറ് അവരെ തികച്ചും സ്വതന്ത്രരായി വിട്ടിരിക്കയാണ്. യുദ്ധസഹായങ്ങളിലൂടെ പാർട്ടിയെ പ്രബലപ്പെടുത്തുവാൻ അവർ ഉറ്റു ശ്രമിക്കയാണെന്നും അവൾക്കറിയാം. ഉദയാസ്തമനം അതിന്നുവേണ്ടി പാടുപെടുകയാണ്. അദ്ദേഹം ഈ വിഷമമനുഭവിക്കുന്നതൊന്നും തനിക്കുവേ്യിയല്ലെന്ന് രാധ ഓർത്തു. വരുന്ന തലമുറ രക്ഷപ്പെടാൻവേണ്ടി ഒരാൾ തൻറെ ജീവിതം ബലിയർപ്പിക്കുകയാണ്. അവൾക്കു മനസ്സിലായേടത്തോളം, സുഖമെന്താണെന്ന് ഇന്നേവരെ കുഞ്ഞിരാമൻ അറിഞ്ഞിട്ടില്ല. അഥവാ അനവരതമുള്ള പ്രവർത്തനമാണ് ആ മനുഷ്യൻറെ സുഖം. തന്നെ ആ വീട്ടിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നപ്പോൾ രാധ ഇതിലുമധികം പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. ജീവിതത്തിൻറെ എല്ലാ രംഗങ്ങളിലും തനിക്കൊരു ഉടമസ്ഥനുണ്ടാവുകയാണെന്ന് അവൾ കരുതി. ഹൃദയം പുളകമണിഞ്ഞു കൊണ്ടാണ് ആ വീട്ടിൽ വന്നുകയറിയത്. പക്ഷേ, വിശ്വനാഥൻറെ വീട്ടിലേക്കാൾ ഒട്ടും വ്യത്യസ്തമല്ല ഇവിടത്തെ ജീവിതവുമെന്നു പതുക്കെപ്പതുക്കെ മനസ്സിലാകാൻ തുടങ്ങി. അടുത്ത മുറിയിൽനിന്ന് കുഞ്ഞിരാമൻറെ കാൽപ്പെരുമാറ്റവും കൂർക്കംവലിയും കേട്ടുകൊണ്ട് അവൾ ഏകാന്തമായ നിദ്രയിലേക്കു താഴുകയാണ് പതിവ്. ഇങ്ങനെ എത്രകാലം കഴിയും? എവിടെയാണ് ഇതിനറുതി? പക്ഷേ, രാധ ഒന്നും

ചോദിച്ചില്ല. അയാൾ ആവക കാര്യത്തെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചതുമില്ല. അദ്ദേഹം അടുത്തുണ്ട്, കൈ നീട്ടിയാൽ തൊടാവുന്നേടത്തുണ്ട് എന്നതുതന്നെ രാധയെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഒരു അവിചാരിതമായ ഭാഗ്യലബ്ധിയായിരുന്നു. തൊട്ടടുത്ത മുറിയിലിരുന്നു ജോലിചെയ്യുന്ന അദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചുകൊണ്ട് ഉറങ്ങാൻ കഴിയുന്ന ഒരു ദിവസം വരുമെന്നുതന്നെ ആ പെൺകിടാവിന് ആശിക്കാൻ കഴിഞ്ഞിരുന്നില്ല. 'അദ്ദേഹം വളരെ അറിവുള്ള ആളാണ്. ഞാൻ എട്ടും പൊട്ടും തിരിയാത്ത ഒരു പെണ്ണും.' അവൾ കൂടെക്കൂടെ വിചാരിച്ചു: 'എനിക്കെങ്ങനെ അദ്ദേഹത്തെ മനസ്സിലാകാനാണ്?'

ഒരു ഉപാസികയുടെ മനോഭാവത്തോടെ രാധ കുഞ്ഞിരാമൻ പറയുന്നതെല്ലാം അനുസരിച്ചു. അവളുടെ ഹൃദയം എന്തിനോവേണ്ടി ഭയങ്കരമായി നിലവിളിച്ചിരുന്നു. എങ്കിലും ചുണ്ടുകൾ എപ്പോഴും പുഞ്ചിരി പൊഴിച്ചു. സഹിക്കുക, വീണ്ടും വീണ്ടും സഹിക്കുക---അതായിരുന്നു ജീവിതം ആ പാവപ്പെട്ട പെൺകുട്ടിയെ പഠിപ്പിച്ചിരുന്നത്. അഗാധമായ വേദനകൾപോലും ഒരു പുഞ്ചിരിയാക്കി മാറ്റുന്ന ആ അനിതരസാധാരണ മായ ക്ഷമ അവൾ ഒരു കലാവിദ്യയോളം ഉയർത്തിക്കൊണ്ടുവന്നിരുന്നു. ശൂന്യമായ ഭാവികാലത്തിലേക്ക്, ഏതാണ്ടൊരു മലർവാടിയിലേക്കെന്ന പോലെ, നോക്കിനില്ക്കുവാനുള്ള അവളുടെ കഴിവു ഭയങ്കരമായ വിധത്തിൽ മഹത്തായിരുന്നു! അവൾ ആ പുഞ്ചിരിയിൽ മറഞ്ഞിരുന്നുകൊണ്ട് കുഞ്ഞിരാമൻറെ പാർട്ടിക്കുവേണ്ടി നൃത്തംവെച്ചു. പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ സഹായിച്ചു. ഈ സമയത്തെല്ലാം തൻറെ വേദനകൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ കഷ്ടപ്പാടുകളുമായി തട്ടിച്ചുനോക്കി നിസ്സാരമെന്നു കരുതാനും അവൾക്കു കഴിഞ്ഞു.

ഇത്രയൊക്കെ ചെയ്തിട്ടും ജനങ്ങൾ ഇന്നും അദ്ദേഹത്തെ അപഹസിക്കുന്നുണ്ടെന്ന് അവൾക്കറിയാം. അദ്ദേഹത്തെ ചിലർ ബ്രിട്ടീഷ് ഏജൻറാണെന്നു ശകാരിക്കുന്നത് അവൾ കേട്ടിട്ടുണ്ട്. രാജ്യദ്രോഹിയെന്നും വിപ്ലവവഞ്ചകനെന്നും വിളിക്കാറുണ്ട്. എന്നിട്ടും അദ്ദേഹം പറയുന്നത്, ജനങ്ങളിൽ വിശ്വസിക്കുക, ജനങ്ങൾ പറയുന്നതിന്നു ചെവികൊടുക്കുക എന്നാണ്. അവർ പറയുന്നതിന്നു ചെവികൊടുത്താൽ കുഞ്ഞിരാമൻ വഞ്ചകനാണെന്നു ബോധപ്പെടേണ്ടിവരും. അത് രാധയ്ക്കു സാധ്യമല്ല. അദ്ദേഹം ഒരു ലക്ഷ്യംവെച്ചു പ്രയത്നിക്കുന്നവനാണ്. വിശ്വത്തിനുപോലും അതു മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിയുന്നില്ലെന്നത് അവളെ വേദനാകരമായ വിധത്തിൽ അത്ഭുതപ്പെടുത്തി. ഉറച്ചു നിൽക്കുന്ന ആ രണ്ടു വ്യക്തികളുടെയും നടുക്കു സ്നേഹാർദ്രയായ രാധയുടെ നില വിഷമം പിടിച്ചതായിരുന്നു. കുഞ്ഞിരാമ നോടു വിട്ടുവീഴ്ചയ്ക്ക് ആവശ്യപ്പെടുന്നതിൽ

അർത്ഥമില്ല. അദ്ദേഹത്തോട് എന്തെങ്കിലും ആവശ്യപ്പെടാൻ അവൾക്കു സാധ്യമല്ല. അനുസരിക്കുക --- അതേ വയ്ക്കു. വിശ്വത്തോട് അങ്ങനെ അനുസരിക്കാൻ പറയാമോ? ജീവിതത്തിലെ പല ഘട്ടങ്ങളിലുമെന്നതുപോലെ, ഇവിടെയും അവൾ നിശ്ശബ്ദയായിരുന്നു. 'ഈ കാറ്റൊക്കെ മാറിവീശും.' രാധ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'അവർ പരസ്പരം കണ്ടറിയുന്ന ദിവസം വരും. അത്രയ്ക്ക് ഒട്ടിപ്പിടിച്ച അവർക്ക് അകന്നുപോകാൻ സാദ്ധ്യമല്ല.'

കുഞ്ഞിരാമൻ വിശ്വത്തെപ്പറ്റി ഒരിക്കലും ആക്ഷേപം പറഞ്ഞില്ല. പക്ഷേ, അനുയായികൾക്ക് അത്രയും നിശ്ശബ്ദരായിരിക്കുവാൻ സാധിച്ചില്ല. രാരിച്ചൻ ഒരു ദിവസം പറഞ്ഞു:

"അവൻ ഡാൻസിന്നു വരില്ലെന്ന് ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു, ഇല്ലേ?"

"ഉം." കുഞ്ഞിരാമൻ കടലാസ്സിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു മൂളി.

"അവൻ ഒന്നുകിൽ ഭ്രാന്തനാണ്; അല്ലെങ്കിൽ കള്ളനാണ്."

"രണ്ടുമായിക്കൊള്ളണമെന്നില്ല."

"അയാൾ എതിർക്കാൻ തുടങ്ങിയാലും കുഞ്ഞിരാമേട്ടൻ ഇതുതന്നെ പറയും."

ഗോപാലകൃഷ്ണനാണ് അഭിപ്രായപ്പെട്ടത്. ഇതു കേട്ടപ്പോൾ അപ്പുറത്തിരുന്ന രാധയുടെ ഹൃദയം നൊന്തു. അവൻ അത്തരത്തിൽ സംസാരിക്കുമെന്ന് അവളോർത്തില്ല. അവൻ തുടർന്നു: "സമയത്തിനുതകാത്തവനെക്കൊണ്ട് എന്താ പ്രയോജനം?"

വായ അടയ്ക്ക് എന്നു പറയാൻ രാധയ്ക്കു തോന്നി. പക്ഷേ, അവൾ വായ് അടച്ചിരുന്നതേയുള്ളൂ.

"എനിക്കവൻറെ ആകാശം വിഴുങ്ങാൻ നില്ക്കുന്ന ഈ പ്രകൃതം കാണുമ്പോൾ..." രാരിച്ചനു ശുണ്ഠിവന്നിരുന്നു:" അവന്ന് ആത്മാർത്ഥതയില്ല."

രാധയ്ക്കു നെഞ്ചിൽ കുത്തിയപോലെ തോന്നി. ഉടനെ കുഞ്ഞിരാമൻ തടുത്തു:

"അരുത്. കാര്യം മനസ്സിലാകാത്തവരൊക്കെ ആത്മാർത്ഥതയില്ലാത്തവരാണെന്നു പറയുന്നതു ശരിയല്ല, രാരിച്ചൻ. അർദ്ധവിശ്വാസികളെ കിട്ടിയിട്ടു പ്രയോജനവുമില്ല. ക്ഷമിക്കു. കാലം അവരെ ബോധപ്പെടുത്തും."

കുഞ്ഞിരാമൻറെ ഈ വാക്ക് രാധയെ ആഹ്ലാദിപ്പിച്ചു. വിശ്വവും കുഞ്ഞിരാമന്നെതിരായി ഒരു വാക്കും രാധയോടു പറഞ്ഞിട്ടില്ല. വ്യക്തിഗതമായ കാര്യങ്ങളിൽ സഹായിക്കാനും സന്നദ്ധനായിരുന്നു. ഈ നിലയ്ക്കു കുഴപ്പംകൂടാതെ ഈ കാലഘട്ടമങ്ങോട്ടു കഴിയട്ടെ എന്നുവയ്ക്കാം.

കുഞ്ഞിരാമനെ ഇതൊന്നും അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടുത്തിയതായി അവൾക്കു തോന്നിയില്ല; അയാൾ തൻറെ പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ ആണ്ടുമുഴുകിയിരുന്നു. എന്നാലും രാരിച്ചൻ കൂടക്കൂടെ ചോദിച്ചു:

"നമ്മോടു യോജിക്കാത്തവർ നമുക്കെതിരല്ലേ?"

കുഞ്ഞിരാമൻ അതിനെന്തു മറുപടി പറയുമെന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കാത്തു. പക്ഷേ, മറുപടി ഉണ്ടായില്ല.

കുന്നെടുത്തു മറിക്കാനുള്ള പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, കുന്നിക്കുരുവോളമാണ് നീങ്ങുന്നത്. അവർ ജാപ്പുവിരോധമേളകൾ തുരുതുരെ സംഘടിപ്പിച്ചു. നൃത്തവും സംഗീതവും തുരുതുരെ ഉണ്ടായി. പക്ഷേ, കാണികൾ പിന്നെപ്പിന്നെ കുറഞ്ഞാണ് വന്നത്. എന്നിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ തെല്ലും പിന്മാറിയില്ല; ആരെയും പിന്മാറാൻ അനുവദിച്ചതുമില്ല. "ഞാൻ എൻറെ ജനങ്ങളെ സ്നേഹിക്കുന്നു. അവരുടെ തലയ്ക്കുമീതെ ഫാസിസത്തിൻറെ വാൾ ഇറങ്ങി വരുന്നതുകണ്ടിട്ട് എനിക്കു മിണ്ടാതിരിക്കാൻ വയ്യാ. ഒരു ദിവസം അവർക്ക് ആ സത്യം ബോധപ്പെടും" എന്നാണ് എപ്പോഴും പറയുന്നത്. അയാൾ പറയുന്നതിൽ കാര്യമുണ്ടാകാതിരിക്കുകയില്ലെന്ന് രാധയ്ക്കും തോന്നി.

ഇങ്ങനെ വീറോടുകൂടി പ്രവർത്തിച്ചിരുന്ന മനുഷ്യന്നു പെട്ടെന്നാണ് ഒരു വിമ്മിട്ടം. അതാണ് രാധയ്ക്ക് മനസ്സിലാകാത്തത്. തലേന്നാൾ മുതൽക്കേ ആരംഭിച്ചതാണത്. ഇതിന്നിടയിൽ രാരിച്ചനും അപ്പുക്കുട്ടനും മൂന്നുനാലു തവണ അവിടെ വന്നു. ഓരോ പ്രാവശ്യവും അവർ എന്തൊക്കെയോ രഹസ്യമായി സംസാരിച്ചു കടന്നുപോയി. ഊണുകഴിക്കുമ്പോഴും കുഞ്ഞിരാമൻ ചിന്താധീനനായി കാണപ്പെട്ടു. ഒന്നും സംസാരിക്കുന്നില്ല. തന്നെപ്പറ്റിയോ അദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റിയോ തുടങ്ങുന്ന സംസാരം പോലും പെട്ടെന്നു പൊട്ടിവിടർന്ന് രാ ീയവും രാ ാന്തരീയവുമായ സംഭവവികാസങ്ങളെ സ്പർശിക്കുന്ന ഒരു പ്രസംഗമായി മാറുകയാണ് പതിവ്. ഇന്നാകട്ടെ, ചോദ്യങ്ങൾക്കു കണിശമായ ഉത്തരം മാത്രം. അതും ചിലപ്പോൾ ഒരു മൂളൽ. ചോദിക്കണമെന്ന് അവൾക്കു പലപ്പോഴും തോന്നി. പക്ഷേ, ചോദ്യമില്ല.

'എനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നതാണെങ്കിൽ എന്നോടു പറയും.' അവൾ സമാധാനിച്ചു.

രണ്ടുമണി കഴിഞ്ഞിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ ഉറങ്ങിയിട്ടില്ല. കാര്യമായ എന്തോ അദ്ദേഹത്തെ അലട്ടുന്നുണ്ട്. രാധയ്ക്കും ഉറങ്ങാൻ കഴിഞ്ഞില്ല.

മൂന്നുമണിക്ക് ആരോ വാതിൽക്കൽ മുട്ടുന്നതു കേട്ടു.

"ആരാ?"

കുഞ്ഞിരാമൻ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു.

"ഞാൻ."

ആ ശബ്ദം രാരിച്ചൻറേതാണെന്ന് രാധയ്ക്കു മനസ്സിലായി. വാതിൽ തുറന്നു. എന്തോ ചില കുശുകുശുക്കലുകൾ. വാതിലടഞ്ഞു. വീണ്ടും കാലടിശബ്ദം അടുക്കുകയും അകലുകയും ചെയ്യുന്നു.

ആശങ്കാകുലമായ ആ നിമിഷങ്ങൾ വളരെ പതുക്കെയാണ് നീങ്ങുന്നത്. നേരം വെളുത്താൽ മതി എന്ന് രാധ ആഗ്രഹിച്ചു. ഉറക്കം വരാത്ത രാത്രികൾ പ്രഭാതത്തെയും അസ്വസ്ഥമായ പകലുകൾ ഉറങ്ങാവുന്ന രാത്രിയെയും പ്രതീക്ഷിക്കുമല്ലോ. പുലർച്ചെ കുഞ്ഞിരാമൻ വന്നു വാതിൽക്കൽ മുട്ടിവിളിച്ചു. രാധ വാതിൽ തുറന്നു.

"ഞാൻ പോകുന്നു." കുഞ്ഞിരാമൻ ധൃതിയോടെയാണ് സംസാരിക്കുന്നത്.

"എങ്ങോട്ടാ?"

"വേഗം വരാം" എന്നായിരുന്നു ഉത്തരം.

"ഞാൻ കമ്പനിക്കു പോകുന്നതിനുമുമ്പേ?"

പിന്നെ എന്തോ ചോദിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടപ്പോഴേക്കും കുഞ്ഞിരാമൻ ഇറങ്ങിനടന്നുകഴിഞ്ഞു. ഒരു നിമിഷം നോക്കിനിന്നിട്ട് അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു പോയി. അവൾ ഭക്ഷണം പാകം ചെയ്തു, കുളിച്ചു, പ്രാതൽ കഴിച്ചു പുറപ്പെട്ടു. എന്നിട്ടും കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിച്ചു വന്നില്ല. സമയമായി. രാധ ഇറങ്ങി നടന്നു.

അന്നു കമ്പനിയിൽ ജോലിചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴെല്ലാം രാധയുടെ തലയിൽ കിടന്നുതിരിഞ്ഞിരുന്നത് കുഞ്ഞിരാമനെപ്പറ്റിയുള്ള ചിന്തകൾതന്നെയായിരുന്നു. 'ക്ലിലിക് ക്ലിലിക്' എന്ന കത്തിരിയുടെ ശബ്ദം അടുത്ത ഡസ്കുകളിൽനിന്ന് അവളോട് എന്തൊക്കെയോ ചോദിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. പട്ടുകളിൽ ചുറ്റിക്കറങ്ങുന്ന മിഷ്യനുകൾ എന്തോ തിരഞ്ഞുകൊണ്ടു നിലവിളിച്ചോടുകയാണ്. അനാഥമായ പഞ്ഞിപ്പൊടിക്കൂട്ടം ഗ്ലാസ്സോട്ടുകൾ സൃഷ്ടിക്കുന്ന വെളിച്ചക്കുഴലുകളിലേക്കു തിക്കിത്തിരക്കി കയറുന്നു. ആ ശബ്ദബഹളങ്ങൾക്കു നടുവിൽ നിശ്ശബ്ദയായ ഒരു പെൺകിടാവു കയ്യിൽപ്പിടിച്ച ബനിയനുകളുടെയും സ്വന്തം വിചാരങ്ങളുടെയും ഇഴകൾ കൂട്ടിക്കെട്ടിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അന്നുച്ചയ്ക്കു കമ്പനിവിട്ടു പുറത്തു വന്നപ്പോൾ ഗേറ്റിനു പുറത്തുണ്ട് രാരിച്ചൻ അവളെ കാത്തുകൊണ്ടുനിൽക്കുന്നു.

"എന്തേ?" രാധ ചോദിച്ചു.

"കുഞ്ഞിരാമൻ സ്വല്പം നേരം വൈകിയേ വരൂ."

"ഏ?"

"ഇങ്ങോട്ടു വരൂ." രാരിച്ചൻ രാധയെ നിരത്തിൻറെ ഓരത്തിലേക്കു വിളിച്ചു സ്വകാര്യം പറഞ്ഞു: "വിശ്വത്തെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തിരിക്കുന്നു!"

"ഹേ!...." രാധ കൺതുറിച്ചു രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. എന്തോ മുഖത്തുവന്നടിച്ചതുപോലെ അവൾക്ക് അനുഭവപ്പെട്ടു. ഒരു നേരിയ തലച്ചുറ്റൽ. ഞരമ്പുകൾ ഒന്നായി വലിഞ്ഞുപിടിച്ചു. ദേഹത്തിൽ എന്തൊക്കെയോ പൊട്ടിയും അടർന്നും പോകുന്നു. അവൾ പതുക്കെ നിരത്തുവക്കിലെ ചോലമരത്തിന്മേലേക്കു ചാരിനിന്നുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"എന്തിന്ന്?"

രാരിച്ചൻ ഒരു പുച്ഛച്ചിരിയോടെ പറഞ്ഞു: "അന്നേ ഞാൻ പറഞ്ഞു. പക്ഷേ, എന്നെ ആരും വിശ്വസിച്ചില്ല."

"എന്താണ് സംഗതി?"

"അയാൾ ഒരു ജാപ്പ് ഏജൻറാണ്."

രാധയ്ക്കു കൈ പരത്തി അയാളുടെ ചെകിട്ടത്തൊന്നടിക്കാനാണു തോന്നിയത്. പക്ഷേ, അവൾ ഇങ്ങനെ പറയുക മാത്രം ചെയ്തു:"വിഡ്ഢിത്തം!"

"തെളിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞതാണ്. പിന്നെയും വിഡ്ഢിത്തമെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു കാര്യമില്ല."

"എന്തു തെളിവ്?"

"റെയിൽ പൊളിക്കുന്നവരും കമ്പി മുറിക്കുന്നവരും അയാളുടെ വീട്ടിലാണ് ഒളിച്ചു താമസിക്കുന്നത്."

"നുണ!" രാധ അവജ്ഞയോടെ രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"പോലീസ്സ്റ്റേഷനിലോളം ഒന്നു പോയാൽ മതി, ഏതാണ് നുണ എന്നു ബോധപ്പെടാൻ."

രാധ സ്വല്പനേരം മിണ്ടാതെ നിന്നിട്ടു പതുക്കെ വീട്ടിലേക്കു നടന്നു. പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് രാരിച്ചൻ വിചാരിച്ചു: 'സാധു!'

രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തു സന്തോഷം കളിയാടിയിരുന്നു. അയാളുടെ പ്രയത്നം ഫലിച്ചിരിക്കയാണ്. വിശ്വനാഥനെ സംബന്ധിച്ചു കുറെ മുമ്പുതന്നെ രാരിച്ചന്ന് ഇങ്ങനെയൊരഭിപ്രായമുണ്ടായിരുന്നു. അയാളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ലോകം രണ്ടു കക്ഷിയാണ്. മർദ്ദിതവർഗത്തിൻറെ ബന്ധുവായ തൻറെ പാർട്ടി; അതിന്നെതിരായ മറുകക്ഷിയും. വിശ്വനാഥൻ തങ്ങളുടെ പ്രവർത്തനങ്ങളോടു വിയോജിക്കുന്നുവെന്നു വന്നപ്പോൾ രാരിച്ചന്ന് അയാൾ ശത്രുവർഗ്ഗത്തിൽപ്പെട്ടവനായിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള ഒരാളുമായി മമതയിൽ വർത്തിക്കുന്നത് ശത്രുക്കൾക്കു കോട്ടവാതിൽ തുറന്നുവച്ചുകൊടുക്കുകയാണ്, വിപ്ലവത്തെ ചതിക്കുക യാണ്. ഇതു രാരിച്ചൻറെ ഹൃദയത്തിൽ അസ്വാസ്ഥ്യമുളവാക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു. 'നമ്മോടു യോജിക്കാത്തവരെല്ലാം നമ്മുടെ ശത്രുക്കളാ'ണെന്ന് അയാൾ കൂടെക്കൂടെ കുഞ്ഞിരാമനെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. കുഞ്ഞിരാമനും ആ

തത്ത്വശാ ത്തോടു യോജിക്കുന്നു. എങ്കിലും വിശ്വനാഥനെ സംബന്ധിച്ച സംസാരിക്കുമ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു; അഥവാ കൂടുതൽ സംസാരിക്കുവാൻ അനുവദിച്ചില്ല. രാരിച്ചൻ തൻറെ ആക്ഷേപങ്ങൾ ആവർത്തിക്കുമ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു:

"തെളിവ്?"

"നമുക്ക് എതിരാണെന്നതുതന്നെ തെളിവല്ലേ?"

"എന്നാൽ ഭൂരിപക്ഷം നാട്ടുകാരും ശത്രുക്കളാണ്."

അതിന്ന് രാരിച്ചനു മറുപടിയുണ്ടായിരുന്നില്ല. തങ്ങളുടെ പിടിയിൽ നിന്ന് വിശ്വനാഥൻ വഴുതിപ്പോയി എന്ന കാര്യം രാരിച്ചനെ ശുണ്ഠിപിടിപ്പിച്ചിരുന്നു. ശത്രുവെക്കാൾ നീചനാണല്ലോ അഞ്ചാംപത്തി. അതുകൊണ്ടു രാരിച്ചൻ ആ ചെറുപ്പക്കാരൻറെമേൽ എപ്പോഴും ഒരു കണ്ണുവച്ചു. കുഞ്ഞിരാമനെ വിടാനും വിശ്വനാഥനെ വിടാതിരിക്കുവാനും കഴിയാതെ അയാളുടെ ഹൃദയം വീർപ്പുമുട്ടുകയായിരുന്നു. വിശ്വനാഥനെ ഇണക്കിക്കൊണ്ടുവരുവാൻ രാരിച്ചനും യത്നിക്കുകയുണ്ടായി.

"നിങ്ങൾ എന്തുകൊണ്ടു ഡാൻസ് ചെയ്യുന്നില്ല?"---രാരിച്ചൻ വിശ്വത്തോടു ചോദിച്ചു.

"ആവശ്യമാണെന്നു തോന്നാഞ്ഞിട്ട്."

"അപ്പോൾ ഞങ്ങളൊക്കെ അനാവശ്യമായാണോ യത്നിക്കുന്നത്?"

"എന്നൊന്നും ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. എനിക്കു വിശ്വാസമില്ല. അതുകൊണ്ടു ഞാൻ പ്രവർത്തിക്കുകയുമില്ല."

"എന്താണ് അവിശ്വാസത്തിനു കാരണം?"

"ഞാൻ തർക്കത്തിനില്ല."

"നിങ്ങൾ ഭീരുവാണ്!" രാരിച്ചനു ശുണ്ഠിവന്നുകഴിഞ്ഞു.

"ബ്രിട്ടൻറെ സേവകനാകുന്നതാണോ ധൈര്യം?" വിശ്വത്തിനും അരിശം പിടിച്ചിരുന്നു. പിന്നെ രാരിച്ചൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അയാൾ ഇറങ്ങി നടന്നു. ഇത്തരം വാദപ്രതിവാദങ്ങൾ മൂന്നുനാലുതവണ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ രാരിച്ചൻ തൻറെ അനുഭവങ്ങളെക്കുറിച്ച് ഒരു റിപ്പോർട്ട് കുഞ്ഞിരാമനു സമർപ്പിച്ചു. അപ്പോഴും കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു:

"ക്ഷമിക്കൂ രാരിച്ചൻ."

"ഇക്കണക്കിനു ജപ്പാൻകാരും നന്നാവുമെന്നുവെച്ചു ക്ഷമിക്കാം." രാരിച്ചൻ ദേഷ്യംവന്ന് എഴുന്നേറ്റു നടന്നു. ഗോപാലകൃഷ്ണനും അയാളുടെകൂടെ പോയി. ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ ഹൃദയം തരിശുനിലമായിരുന്നു. അവിടെ ഒരു പുതിയ വിള ഇറക്കിയിരിക്കയാണ്, രാരിച്ചൻ. അതു തഴച്ചു വളരുകയും ചെയ്യുന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ തലയും താഴ്ത്തിയിരുന്നു. അയാളുടെ മനസ്സിലും സമ്മർദ്ദം നടക്കുകയാണ്. വ്യക്തിഗതമായ മമതതന്നെ കർത്തവ്യത്തിൽനിന്നു പിന്മാറ്റാമോ?

വിശ്വത്തിൻറെ ഈ നിലപാട് പാർട്ടിക്കും ഉപദ്രവകരംതന്നെയാണ്. പാർട്ടിക്ക് ഉപദ്രവകരമായ എന്തിനെയും നശിപ്പിക്കേണ്ടത് അയാളുടെ ചുമതലയല്ലേ? വ്യക്തികൾ വരും; പോകും. നില നിൽക്കുന്നതു പാർട്ടി മാത്രമാണ്. അതു നശിച്ചാൽ എല്ലാം നശിച്ചു. മർദ്ദിതവർഗ്ഗത്തിനു രക്ഷയില്ല. അനന്തര തലമുറ അപകടത്തിലാവുകയാണ്: ഭാവി ഇരുളടഞ്ഞുപോകുന്നു. അപ്പോൾ....

"മിസ്റ്റർ കുഞ്ഞിരാമൻ!"

മുമ്പിൽനിന്നൊരു വിളികേട്ട് അയാൾ തലയുയർത്തി നോക്കി. ശാന്തയാണ്; അവിചാരിതമായിരുന്നു അവളുടെ ആഗമനം. ഒരു നിമിഷം കഴിഞ്ഞിട്ടേ അയാൾക്ക് ആളെത്തന്നെ മനസ്സിലായുള്ളൂ.

"എന്താണ് ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നത്?" ചിരകാലസുഹൃത്തിനെപ്പോലെ, ശാന്ത സംഭാഷണമാരംഭിച്ചു. പത്തു വാക്കുകൊണ്ട് അവൾ ജാപ്പ് വിരോധപ്രവർത്തനങ്ങളിലേക്ക് സംഭാഷണമെത്തിച്ചു: "മിസ്റ്റർ കുഞ്ഞിരാമൻ, നിങ്ങളുടെ ചില ആശയങ്ങളോടെല്ലാം എനിക്കു യോജിക്കാൻ കഴിയുകയില്ല. എന്നാൽ ഇന്നു നിങ്ങൾ ചെയ്യുന്ന പ്രവൃത്തികൾ ഞാൻ തികച്ചും ശരിവയ്ക്കുന്നു."

"എന്തുകൊണ്ട്?" അപ്രതീക്ഷിതമായ ഒരു ചോദ്യം കുഞ്ഞിരാമനിൽ നിന്നു പുറപ്പെട്ടു.

"രാജ്യത്തിൻറെ രക്ഷ അതായതുകൊണ്ട്. ഇപ്പോൾ സ്വാതന്ത്ര്യം സ്വാതന്ത്ര്യം എന്നു ജപിച്ചു ജയിലിൽപോയി കിടക്കാൻ നിങ്ങൾക്കു തോന്നിയില്ലല്ലോ, അതു ബുദ്ധിയായി ഞാൻ കരുതുന്നു. അങ്ങനെ ചെയ്താൽ അതിന്നത്തെ നിലയ്ക്കു ഫാസിസ്റ്റ് ശക്തികളെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തുകയാവും. ആദ്യമൊക്കെ എനിക്കും സംശയമുണ്ടായിരുന്നു."

"എന്ത്?" കുഞ്ഞിരാമൻ ശാന്തയുടെ മുഖത്തു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചു.

"ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ബ്രിട്ടനെ സഹായിക്കുന്നത് ശരിയാണോ എന്ന്. പക്ഷേ, ഈ സന്ദർഭത്തിൽ മാത്രമേ ബ്രിട്ടനെ സഹായിച്ചുകൂടൂ എന്ന് എനിക്ക് ബോധപ്പെട്ടിരിക്കയാണ്."

"ഞങ്ങൾ ബ്രിട്ടനെയല്ല, ജനാധിപത്യശക്തികളെയാണ് സഹായിക്കുന്നത്. ഫാസിസ്റ്റ് വിരുദ്ധ കൂട്ടുകെട്ടിനെയാണ് സഹായിക്കുന്നത്."

"വളരെ ശരി. അത്രതന്നേ ഞാൻ പറഞ്ഞതിന്നും അർത്ഥമുള്ളൂ. എന്നല്ല, എന്നെക്കൊണ്ടു കഴിയുന്ന എല്ലാ സഹായവും ഞാൻ ചെയ്യാനൊരുക്കമാണ്. എൻറെ ഭർത്താവും നിങ്ങളെ സഹായിക്കും."

"അദ്ദേഹത്തിനു ഞങ്ങളെ വിശ്വസിക്കാൻ സാധിക്കുന്നുണ്ടോ?"

“തികച്ചും. കാരണം, അദ്ദേഹത്തിന്നു ബുദ്ധിയുണ്ട്. അദ്ദേഹം സോഷ്യലിസ്റ്റോ കമ്മ്യൂണിസ്റ്റോ ഒന്നുമല്ല. അത്തരം ആശയങ്ങളുമായി പൊരുത്തപ്പെടാൻ സാധിച്ചില്ലെന്നുവരാം.”

“അതെനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നുണ്ട്.”

“പക്ഷേ, ഫാസിസ്റ്റ് വിരോധത്തിൽ അദ്ദേഹം മറ്റാരുടേയും പിന്നിലല്ല.”

കുഞ്ഞിരാമൻ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അയാളുടെ തത്ത്വസംഹിതയുമായി പൊരുത്തപ്പെടാത്ത ചില ഘടകങ്ങൾ ഈ പറഞ്ഞതിലുണ്ട്. ദേശീയ മുതലാളിത്തം സാമ്രാജ്യത്വത്തെയാണ് ഫാസിസത്തേക്കാൾ വെറുക്കുക. അവരുടെ താത്പര്യം ബ്രിട്ടൻ തകരുകയാണ്. എന്നിട്ടും ബ്രിട്ടനെ സഹായിക്കുമെന്നോ? പക്ഷേ, ചെറുതരം മുതലാളിമാർ മറിച്ചുണ്ടാകാം. തുണിക്കച്ചവടക്കാരും സ്വർണ്ണവ്യാപാരികളും അവരെ സഹായിച്ചിട്ടില്ലേ? പിന്നെ ഏതു വർഗ്ഗത്തിലും ആദർശവാദികൾ ഉണ്ടായിക്കൂടായ്കയുമില്ല.

“ഞങ്ങൾ എന്തു സഹായമാണ് ചെയ്യേണ്ടത്?” ശാന്ത ചോദിച്ചു.

“എല്ലാ സഹായവും.” കുഞ്ഞിരാമൻ തുടർന്നു: “നിങ്ങൾക്കു പെട്ടെന്നൊരു കാര്യം ചെയ്യാം.”

“പണം?”

“അല്ല. ഞങ്ങൾക്കു കൊള്ളാവുന്ന ഒരു ഡാൻസറില്ല.”

“ഓഹോ! എന്നെക്കൊണ്ടു കഴിയുന്നതെന്തും ചെയ്യാം. എപ്പോൾ വേണമെങ്കിലും പറഞ്ഞോളൂ.”

ആ കൂടിക്കാഴ്ച കുറേനേരം നീണ്ടുപോയി. ഫാസിസ്റ്റ് വിരോധ പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ ശാന്തയ്ക്കുള്ള ആവേശം കുഞ്ഞിരാമനെ ബോധപ്പെടുത്താൻ അവൾക്കു സാധിച്ചു. അവിടെനിന്നു പോയിട്ട് ഒന്നരമണിക്കൂർ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു കൂടിയാലോചനയും നടന്നു. അപ്പുക്കുട്ടനും രാരിച്ചനും കുഞ്ഞിരാമനും ഗോപാലകൃഷ്ണനുംകൂടി ചില തീരുമാനങ്ങളെടുത്തു. അന്നുതന്നെ അവർ പിള്ളയെയും നമ്പ്യാരെയും കാണുകയുണ്ടായി. ഇതിൻറെയെല്ലാം ഫലമായിട്ടോ എന്തോ, അടുത്ത ജാപ്പ്‌വിരോധമേള ശാന്തയുടെ നൃത്തംകൊണ്ടു വർണ്ണശബളമായിത്തീർന്നു. അതു കുറേക്കൂടി കാണികളെ ആകർഷിച്ചു. ആളുകളെ ആകർഷിക്കുന്ന ഏതു പരിപാടിയും തുടർന്നുപോകണമെന്ന പക്ഷം കുഞ്ഞിരാമനും രാരിച്ചനുമുണ്ടായിരുന്നു. പാർട്ടിക്ക് അക്കാലത്തുണ്ടായിരുന്ന ബുദ്ധിമുട്ട് എന്തെങ്കിലും പ്രകടിപ്പിക്കുവാനായിരുന്നില്ല, അതു കാണാൻ ആളെ കിട്ടുവാനായിരുന്നു. അതുകൊണ്ട് ശാന്ത തികച്ചും ആദരിക്കപ്പെട്ടു. കാർത്തികേയന് ശാന്തയുടെ ഈ പുതിയ പരിപാടിയെ സംബന്ധിച്ച്

ആദ്യം സന്ദേഹമുണ്ടായി. എങ്കിലും അയാളെ പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കാൻ ശാന്തയ്ക്കു കഴിഞ്ഞു:

"നോക്കു, ഇതാണ് നമുക്കു ലാഭം."

"എങ്ങനെ?"

"തൊഴിലാളികൾ നമ്മുടെ പാട്ടിലാവും."

"പക്ഷേ, നാട്ടുകാർ വെറുക്കും."

"വെറുതെയിരിക്കു. നാട്ടുകാർ ഒന്നും ശ്രദ്ധിക്കുന്നില്ല. പിന്നെ ഗവൺമെൻറിലും നമുക്കൊരു പിടിപാടൊക്കെ വേണ്ടേ? മനസ്സിലാകുന്നുണ്ടോ?"

അതയാൾക്കു കൂടുതൽ വേഗത്തിൽ മനസ്സിലായി. യുദ്ധഫണ്ടിലേക്ക് ഇപ്പോൾ കൊടുക്കുന്ന സംഖ്യ ഏറാതിരിക്കാനുള്ള എല്ലാ നടപടികളും ഗുണമുള്ളതാണെന്ന് കാർത്തികേയനറിയാം. തൊട്ടതിനൊക്കെ പെർമിറ്റും ലൈസൻസും വേണ്ടാ. ഈ കാലഘട്ടത്തിൽ സർക്കാരുമായി എങ്ങനെയൊക്കെ ബന്ധപ്പെടുന്നതും നല്ലതാണുതാനും. എല്ലാറ്റിനും പുറമേ, വിശ്വം ആ സംഘത്തിൽനിന്ന് അകന്നുനിൽക്കുകയാണെന്നത് ആശ്വാസകരവുമായിരുന്നു. ഇതുകൊണ്ടൊക്കെ പാടേ അയാൾ സമ്മതിച്ചു. ജപ്പാനെക്കാൾ എന്തായാലും നല്ലതു ബ്രിട്ടൻതന്നെ.

ശാന്തയുടെ മുഖം തെളിഞ്ഞു. ചിരകാലപ്രതീക്ഷിതമായ ഒരു പ്രതികാരം നടത്തിയിട്ടെന്നപോലെ, അവൾ ചിരിച്ചു; "അതാണ് ഞാനും പറയുന്നത്." പുകഞ്ഞുകിടന്നിരുന്ന ഒരു കടക്കൊള്ളി, നീർവറ്റി പെട്ടെന്നു കത്തിപ്പടരാൻ തുടങ്ങിയതുപോലെ, അവളുടെ ദേഹത്തിലാകെ ഒരു ചൈതന്യം വ്യാപിച്ചു. അവൾ ആർദ്രമായി കാർത്തികേയൻറെ കൈയെടുത്തു മടിയിൽവെച്ചു തടവിക്കൊണ്ടു ചുമരിലെ നീഗ്രോവിൻറെ നേർക്കു നോക്കി. അവൻ ഒന്നാലറിയെങ്കിൽ!

"ഒരാൾ കാണാൻ വന്നിരിക്കുന്നു---" നാണി വാതില്ക്കൽ വന്നറിയിച്ചു. ശാന്തയും കാർത്തികേയനും താഴത്തെ നിലയിലേക്ക് എഴുന്നേറ്റുപോയി. കുഞ്ഞിരാമൻ അവരെ കാത്ത് ഉമ്മറത്തു നില്ക്കുകയായിരുന്നു. അയാൾ മറ്റൊരു മേളയുടെ കാര്യവുമായി വന്നിരിക്കയാണ്.

മേളകൾക്കു പിമ്പേ മേളകൾ, നൃത്തങ്ങൾക്കു പിമ്പേ നൃത്തങ്ങൾ. പട്ടണങ്ങളിലും ഉൾനാട്ടുകളിലും അവർ ചുറ്റിയടിച്ചു. ഒരു പ്രസംഗം, ഒരു കലാപരിപാടി, വീണ്ടും പ്രസംഗം---അങ്ങനെ പുട്ടിനു തേങ്ങയിടുമ്പോലെ, കലാവിദ്യ വിതറുകയാണ്.

നൃത്തം കഴിഞ്ഞു മടങ്ങുകയായിരുന്നു. കാർ ഒരു തിരിവുതിരിഞ്ഞ് ഇടത്തോട്ടുവെച്ചു. ഒരാൾ നിരത്തിൻറെ വലത്തേ ഓരത്തിലേക്കു മാറി നിൽക്കുന്നത് ശാന്ത കണ്ടു. അതു വിശ്വനാഥനായിരുന്നു. അവൾ കാർ നിർത്തിച്ചിട്ട് അയാളെ വിളിച്ചു:

"വിശ്വം!"

അയാൾ അടുത്തേക്കു വന്നു.

"സുഖംതന്നെയല്ലേ?" ശാന്ത ചോദിച്ചു.

"അതേ."

"ഞാൻ ഡാൻസിനു പോയിരുന്നതാണ്."

"മനസ്സിലായി."

"എന്താണ് വിശ്വം ഡാൻസിന്നു വരാത്തത്?"

മറ്റാരിൽനിന്നും അങ്ങനെയൊരു ചോദ്യം അയാൾ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. പക്ഷേ, ശാന്ത അതു ചോദിച്ചപ്പോൾ അയാൾക്ക് പെട്ടെന്ന് അരിശം കയറുകയാണു ചെയ്തത്. അയാൾ ഇങ്ങനെ മറുപടി പറഞ്ഞു:

"മനസ്സില്ലാഞ്ഞിട്ട്."

ആ ഉത്തരം ശാന്തയും പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല. എങ്കിലും കലുങ്ങിയതായി അവൾ നടിച്ചില്ല. ശാന്തമായിത്തന്നെ അവൾ ചോദിച്ചു:

"കാരണമെന്താണ്?"

"വിഡ്ഢിത്തങ്ങൾക്കു തയ്യാറില്ലാത്തതുകൊണ്ട്."

അപ്പോൾ ഞങ്ങളൊക്കെ വിഡ്ഢികളാണോ?"

"എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞില്ല. ഞാനതു ചെയ്യുന്നതു വിഡ്ഢിത്തമായിരിക്കും." വിശ്വം ദൃഢസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

"ഒരിക്കൽക്കൂടി ആലോചിക്കയാണ് നല്ലത്."

"ആലോചിക്കാത്ത ദോഷം എനിക്കിതേവരെ വന്നിട്ടില്ലെന്ന് ശാന്തയ്ക്കറിയാമല്ലോ. ഇനിയും ദയവുചെയ്ത് ആലോചിപ്പിക്കാതിരിക്കണം." അയാൾ അതും പറഞ്ഞ് ഒരു വശത്തേക്കു നീങ്ങി; ശാന്തയുടെ കാറു മറുവശത്തേക്കും.

വിശ്വം, ഏതോ ആപത്തിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെടാനെന്നതുപോലെ, തിരക്കിട്ടു നടന്നു. പിന്നിൽ ഏതോ ഹിംസ്രമൃഗം ഓടിവരുന്നുണ്ടെന്ന് തോന്നും. അയാൾ വീട്ടിന്നഭിമുഖമായാണ് നടക്കുന്നത്. തനിക്കെതിരായി വരുന്ന വാഹനങ്ങളെയോ മനുഷ്യരെയോ ശ്രദ്ധിക്കുന്നില്ല. ഭാഗ്യവശാൽ നിരത്തിൻറെ ഓരത്തിലൂടെയാണ് നടന്നിരുന്നത്. ഇല്ലെങ്കിൽ വല്ല വാഹനങ്ങളിലും ചെന്നു കയറിയേനെ. എന്നിട്ടും ഒരിക്കൽ ഓടിവരുന്ന ഒരു കാവണ്ടക്കാരനും അയാളും തമ്മിൽ വെച്ചുമുട്ടുമായിരുന്നു. പക്ഷേ, കാവണ്ടക്കാരൻ പെട്ടെന്നു ബ്രേക്കിട്ടു, വിശ്വം കടന്നുപോയപ്പോൾ കുറെ ശകാരിച്ചു. കാവണ്ടവും തുക്കി പോവുകയും ചെയ്തു.

ആകെ അസ്വസ്ഥനായിരിക്കുകയാണ്. കുറെ ദിവസമായി വിശ്വത്തിന്നു വെറിപിടിച്ചിരിക്കുന്നു. ഏകാന്തത അതു വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നതേയുള്ളൂ. എവിടെയെങ്കിലും ഓടിപ്പോകണമെന്നുണ്ട്

അയാൾക്ക്. ഈ ജീവിതം ഉദ്ദേശ്യരഹിതമായി തോന്നുകയാണ്. പക്ഷേ, സുലൈമാനോടുള്ള സ്നേഹബന്ധം അയാളെ ചങ്ങലയ്ക്കിട്ടിരിക്കുന്നു. എവിടെപ്പോകുന്നതിനും വൃദ്ധൻ എതിരല്ല. ഏതു യാത്രയ്ക്കുവേണ്ട പണവും കൊടുക്കാൻ അയാൾ തയ്യാറാണ്. എന്നല്ല, കൂടെ ചെല്ലുവാൻപോലും സന്നദ്ധൻ! അതാണ് വിഷമം. വിശ്വത്തിന് എല്ലാ ബന്ധവും അറുത്ത് ഓടണമെന്നാണ്. സുലൈമാൻ തന്നെ ആട്ടിപ്പുറത്താക്കുകയാണെങ്കില് അയാൾ ആ മനുഷ്യനോട് കൂടുതൽ കൃതജ്ഞനാവുകയേയുള്ളൂ. പക്ഷേ, അത് സംഭവിക്കുകയില്ലെന്ന് അറിയാം. പൂമാലകൊണ്ടുള്ള ബന്ധനത്തിന്ന് ഇരുമ്പുചങ്ങലക്കെട്ടിനേക്കാൾ ബലമുണ്ടെന്ന് അയാൾ മനസ്സിലാക്കുകയായിരുന്നു.

കഴിഞ്ഞകാലങ്ങളിൽ പലപ്പോഴും അയാൾ ഓടിപ്പോയിട്ടുണ്ട്. അഥവാ ഓടിപ്പോവുക എന്നതായിരുന്നു സാധാരണജീവിതം. ഇന്ന് അതു സാധിക്കുന്നില്ല. ഈ ലോകത്തിൽ സ്നേഹംപോലും നിർദ്ദയമാണെന്നയാൾക്കു തോന്നി.

വീട്ടിൽച്ചെന്നു കയറിയപ്പോഴുണ്ട്, വിശ്വത്തെയും കാത്ത് നാറാണ പിള്ള ഉമ്മറത്തുതന്നെ ഇരിക്കുന്നു.

"അനിയനെവിടെപ്പോയിരുന്നു?" അയാൾ ചോദിച്ചു.

"വെറുതെ നടന്നു."

"അനിയനിങ്ങനെ ചുമ്മാ നടന്നാൽ ഒക്കുകേലാ. ഏതാനും വേല ചെയ്യണം."

"ഒരു വേല ചെയ്യാനുണ്ട്, പിള്ളച്ചേട്ടാ, പക്ഷേ, അതിപ്പോൾ സാധ്യമല്ല."

"ന്തോന്ന്?"

"മരിക്കുക."

"അത് എല്ലാ വേലയും അവസാനിപ്പിക്കലല്യോ, അനിയാ? ഇത്രേം കാലത്തേ അങ്ങനെയൊക്കെ വിചാരിക്കാവോ? അനിയന് ഒരു ദോഷമുണ്ട്. പറഞ്ഞാൽ കോപിക്കുമോ?"

"ഇല്ല."

"സ്വപ്നം കാണുന്ന ദോഷമാ. വരാനുള്ളതു വന്നേ ആകൂ, അനിയാ. പക്ഷേല്, മനുഷ്യരു പ്രവർത്തിക്കേണ്ടായോ? പ്രവർത്തിക്കാനൊണ്ടെങ്കി മരിക്കാനൊക്കുകേലാ."

"എന്തു പ്രവർത്തിക്കാൻ?"

"ഒണ്ടനിയാ, ഒണ്ട്. അതു പറയാം. പിന്നെ, ശാന്തയും ചേർന്നല്യോ ഇഷ്ടം ഡാൻസ്!"

"ഉം."

"ദേശാഭിമാനികൾ വർദ്ധിക്കുന്ന കാലമാ, അനിയാ!"

നാറാണപിള്ള ഒന്നു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. പെട്ടെന്ന് അയാളുടെ മുഖഭാവം മാറി. ദൃഢസ്വരത്തിൽ തുടർന്നു: "ഇവന്മാര് ഇതിന്നു പലിശയ്ക്കു പലിശയായി വീട്ടേണ്ടിവരുമേ? ദൈവം ഒണ്ടെനിയാ, ഒണ്ട്!" ഇതും പറഞ്ഞ് പിള്ള വിശ്വനാഥനെ ചെരുവിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി കുറേനേരം കുശുകുശുത്തു. പുറത്തേക്കു കടക്കുമ്പോൾ വിശ്വം പറഞ്ഞു:

"ശരി ഞാൻ കാത്തിരിക്കാം."

ക്കണച്ചതുകൊണ്ട് ആരെയും തിരിച്ചറിയാൻ വയ്യായിരുന്നു. പക്ഷേ, പതിഞ്ഞ സംഭാഷണത്തിലും നാറാണപിള്ളയുടെ ശബ്ദം വ്യക്തമായിരുന്നു.

അതിനുശേഷം ദിവസവും പുലരുന്നതിനുമുമ്പേ രണ്ടുപേർ ആ വീട്ടിൽ നിന്ന് ഇറങ്ങിപ്പോകും; അർദ്ധരാത്രിക്കു തിരിച്ചു വരികയും ചെയ്യും.ഇക്കാലത്തുതന്നെ ചുവന്നമഷിയിലെഴുതിയ ചില ലഘുലേഖകൾ വീണ്ടും പട്ടണമതിലുകളിന്മേൽ പലയിടത്തുമായി പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. സർക്കാരിനെ വീർപ്പുമുട്ടിക്കുവാനുള്ള നിർദ്ദേശങ്ങളായിരുന്നു അവയിൽ. അക്രമമൊഴികെ മറ്റെന്തും ചെയ്തുകൊള്ളാനുള്ള ഉപദേശമായിരുന്നു അവയുൾക്കൊണ്ടിരുന്നത്. രാവിലെയാണ് ആളുകൾ ചോരക്കണ്ണുമായി നില്ക്കുന്ന ഈ ലഘുലേഖകൾ കാണുന്നത്. ആരും കണ്ടുവെന്നു നടിച്ചില്ല. ശവം തൂങ്ങിനിൽക്കുന്നതുകണ്ട അയൽപക്കക്കാരൻ്റെ മനോഭാവം. കണ്ടു വെന്നു പറഞ്ഞവൻ ഒരു കക്ഷിയാവുകയായി. അതുകൊണ്ട് അടുത്ത കടയിൽനിന്ന് ഒരു ബീഡിവാങ്ങി വലിക്കുന്നതിനിടയിൽ അതു വായിച്ചുതീർത്ത് ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ലെന്നമട്ടിൽ ആളുകൾ അവരവരുടെ വഴിക്കു നടന്നു.

പക്ഷേ, പോലീസിന്ന് അങ്ങനെ നടിക്കാൻ വയ്യ. അവർ അവ പറിച്ചെടുത്തുകൊണ്ടുപോയി. പിറ്റേന്ന് മറ്റൊരിടത്തായിരിക്കും ലഘുലേഖകൾ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നത്. മജിസ്ട്രേറ്റുകോടതിയുടെ ചുമരുവരെ അവയെത്തിയപ്പോൾ പോലീസിനു നില്ക്കപ്പൊറുതിയില്ലാതായി. തിരച്ചിൽ. ജാപ്പ് വിരോധസംഘങ്ങൾ അവരെ ഉഷാറായി സഹായിച്ചു. അവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഇതെല്ലാം ജാപ്പേജൻ്റുമാരുടെ പണിയാണ്. 'ജാപ്പേജൻ്റുമാരെ തുരത്തുക' എന്ന മുദ്രാവാക്യം അന്തരീക്ഷത്തിൽ മുഴങ്ങി.

സംശയദൃഷ്ടിയോടെയാണ് ആളുകളെ നോക്കുന്നത്. നിഴലുകൾ നിഴലുകളെ പിന്തുടർന്നു. എല്ലാം ഇരുട്ടിൻ്റെ അഗാധതലങ്ങളിലാണ് നടക്കുന്നത്. മരച്ചാപ്പകളും കൊപ്പരപ്പാണ്ടികശാലകളും പരതിനോക്കി. ബസ്സിലും തോണിയിലും പതിയിരിപ്പു നടത്തി. എങ്ങും ഉഷാർ. പക്ഷേ, ഫലമുണ്ടായില്ല. പോലീസുകാർ ഓരോതരം റിപ്പോർട്ടുകൾ

അയച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അതിന്നനുസരിച്ചു നിരപരാധികൾ പലപ്പോഴും മർദ്ദിക്കപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

അങ്ങനെ ആ തിരച്ചിൽ മൂത്തുമൂത്തുവന്നപ്പോഴാണ് വിശ്വം അറസ്റ്റ് ചെയ്യപ്പെട്ടത്. അർദ്ധരാത്രിയിലാണ് അതു നടന്നത്. വിശ്വനാഥനും ഒരു ഹിന്ദുസ്ഥാനിക്കാരനും മലയാളിയായ ഒരു ഹിന്ദിമാസ്റ്ററും. ആരും അറിഞ്ഞില്ല. എല്ലാം ഇരുട്ടിൻറെ മറവിലാണ് നടന്നത്. സുലൈമാൻപോലും പിറ്റേന്നു കാലത്തേ ഈ സംഭവമറിഞ്ഞുള്ളൂ. വൃദ്ധൻ തളർന്നിരുന്നു പോയി. അരമണിക്കൂർ കഴിയേണ്ടിവന്നു, അയാൾക്ക് അവിടെനിന്ന് എഴുന്നേല്ക്കാൻ. ആരോടും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. ഒരു തോർത്തെടുത്തു ചുമലിലിട്ടു പുറത്തേക്കുപോയി. പോകുമ്പോൾ ഖദീജ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു:

"ഇങ്ങളെബടക്കാ?"

അതിനു മറുപടിയുണ്ടായില്ല. അയാൾ നിരത്തിലെത്തി ഒരു റിക്ഷക്കാരനെ വിളിച്ചു നേരേ പോലീസ് സ്റ്റേഷനിലേക്കു ചെന്നു. അയാൾ ചെന്നുകയറിയപ്പോൾ വിശ്വവും ഇൻസ്പെക്ടറും ലോക്കപ്പിന്നു പുറത്താണ് ഇരിക്കുന്നത്. അടുത്തുതന്നെ ശാന്തയുമുണ്ട്. ശാന്തയാണ് സംസാരിക്കുന്നത്:

"വിശ്വം, ഒന്നും അറിയില്ലെന്നു പറയൂ. നമ്മുടെ ഇൻസ്പെക്ടർ നിന്നെ രക്ഷിക്കും."

"എനിക്കദ്ദേഹത്തോട് ഒരു പകയുമില്ല." ഇൻസ്പെക്ടർ ശാന്തനായി പറഞ്ഞു.

"സമ്മതിക്കു, വിശ്വം. ഞാൻ ഇപ്പോഴും നിൻറെ രക്ഷയാണ് കണക്കാക്കുന്നത്. വിശ്വത്തിന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ മനസ്സിലാവില്ലേ?"

വിശ്വം തലപൊക്കാതെതന്നെ പറഞ്ഞു:

"മനസ്സിലാക്കണമെന്നില്ല."

"ദുർവാശി പിടിക്കുന്നതു നിങ്ങൾക്കാപത്താണ്. കെയ്സിൻറെ ഗൗരവം നിങ്ങൾക്കു മനസ്സിലായിട്ടില്ല." ശാന്ത ഭീഷണിയുടെ സ്വരത്തിൽ തുടർന്നു: "നിങ്ങൾ മർദ്ദിക്കപ്പെടുന്നതു കാണാൻ ഞാൻ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല, വിശ്വം."

"നിങ്ങളൊഴിഞ്ഞാൽ പറയിപ്പിക്കേണ്ട വഴി ഞങ്ങൾക്കറിയാം."

ഇൻസ്പെക്ടർ ഒന്നു ചിരിച്ചു.

"പറയൂ, വിശ്വം."

ശാന്ത വീണ്ടും തിരക്കി. വിശ്വം പതുക്കെ തലയൊന്നുയർത്തി. മനുഷ്യാത്മാവിൽ അപൂർവ്വമായി മാത്രം സ്ഫുരിക്കാറുള്ള അവർണ്ണനീയമായ തേജസ്സ് അയാളുടെ കണ്ണുകളിൽ

ജ്വലിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അയാൾ ശാന്തയുടെ മുഖത്തേക്ക് ഊന്നിനോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"മനസ്സില്ല."

"ഹെന്ത്!"

ആ പറഞ്ഞത് ഇൻസ്പെക്ടറായിരുന്നു.

"മനസ്സില്ലെന്ന്! ഞാൻ എൻറെ അറിവോടുകൂടി ഇവരെ രണ്ടുപേരെയും എൻറെ വീട്ടിൽ താമസിപ്പിച്ചതാണ്. ഞാൻ അവരുടെ പ്രവർത്തനങ്ങളെ സഹായിച്ചിട്ടുണ്ട്. അതു ശരിയാണെന്ന് ഞാൻ വിശ്വസിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. സൗകര്യം കിട്ടിയാൽ ഇനിയും തുടർന്നുപോവും. ശാന്ത ദയവുചെയ്തു മനുഷ്യരെ രക്ഷിക്കാൻ നടക്കുന്ന ഈ തൊഴിലിൽനിന്നു പിന്മാറണം. നിങ്ങൾക്കു നിങ്ങളുടെ വഴി, എനിക്ക് എൻറെ വഴി. നീ ആരാണെന്ന് എനിക്കറിയാം."

"വായ മൂട്!...." പെട്ടെന്നാണ് ഇൻസ്പെക്ടരുടെ നിർദ്ദേശം വന്നത്.

"അപ്പോ നിങ്ങളുറച്ചു?" ശാന്ത എഴുന്നേറ്റുനിന്നു ചോദിച്ചു.

"ഉറച്ചിട്ടാണിങ്ങോട്ടു പോന്നത്." വിശ്വം മറുപടികൊടുത്തു.

"നീ കരയും, വിശ്വം."

"എന്നാലും അതു നിന്നെച്ചൊല്ലിയായിരിക്കും; നിൻറെ അധഃപതനത്തെച്ചൊല്ലി."

"വിഡ്ഢി!" ചവിട്ടിക്കടന്നുപോകുന്നതിനിടയിൽ അവൾ ഇൻസ്പെക്ടരോടു പറഞ്ഞു: "ഇൻസ്പെക്ടർ എനിക്കു പറയാനുള്ളത് അവസാനിച്ചു. ഞാൻ ദയ വിചാരിച്ചു. പക്ഷേ, അവൻ അർഹിക്കുന്നില്ല."

"ഇല്ല." വിശ്വം പിറുപിറുത്തു: "ദയയും കൊണ്ടുവന്നിരിക്കയാണ്!"

രണ്ടു പോലീസുകാർ അയാളെ ലോക്കപ്പിലേക്കുതന്നെ കൊണ്ടു പോയി. വാതിലടഞ്ഞപ്പോൾ അവർ ഒരു ശബ്ദം കേട്ടു തിരിഞ്ഞു നോക്കി. മുറ്റത്തു സുലൈമാൻ ബോധരഹിതനായി വീണിരിക്കുന്നു. പിമ്പുറത്തെ ചുമരും ചാരിനിന്ന രാരിച്ചൻ അങ്ങോട്ടു വന്നു. അയാളെ താങ്ങിയെടുത്തു വന്ന റിക്ഷയിൽത്തന്നെ കയറ്റി പറഞ്ഞു:

"വേഗം വീട്ടിലേക്കു കൊണ്ടുപോ."

ഇത്രയും കഴിഞ്ഞപ്പോഴാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ അങ്ങോട്ടു ചെന്നത്. അയാൾ രാരിച്ചനോട് ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. സ്വല്പനേരം മിണ്ടാതെ നിന്നിട്ട് ഒരു വഴിക്കങ്ങു നടന്നു.

"ഞാനും വരാം." രാരിച്ചൻ പറഞ്ഞു.

"വേണ്ടാ, പൊയ്ക്കോ." കുഞ്ഞിരാമൻ പറഞ്ഞു.

അന്നു മുഴുവൻ അയാൾ എവിടെയായിരുന്നുവെന്നോ എന്തുചെയ്യുകയായിരുന്നുവെന്നോ ആർക്കും അറിഞ്ഞുകൂടാ. സന്ധ്യമയങ്ങിയിട്ടാണ് അയാൾ വീട്ടിൽ ചെന്നുകയറിയത്. രാധ

അയാളോടൊന്നും ചോദിച്ചില്ല. ഒന്നും പറഞ്ഞതുമില്ല. കുളിച്ചു, ഊണു കഴിച്ചു. തൻറെ മേശയ്ക്കരികെ വന്നിരുന്ന് ഒരു ബീഡികൊളുത്തി വലിച്ചു. ആ പുക പതുക്കെ ചുറ്റി ക്കറങ്ങി ഉയരുകയാണ്. നിശ്ചലവും മൂകവുമായ അന്തരീക്ഷം.

"പിന്നേയ്!" രാധ പെട്ടെന്നാണ് വിളിച്ചത്. പുകയിൽനിന്നു കണ്ണെടുക്കാതെ കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു:

"എന്താ?"

"ഞാൻ ഒന്നു ചോദിക്കട്ടെ!"

"ഉം–ം."

നിശ്ശബ്ദം കുറെ കാത്തിട്ടും ചോദ്യം വരുന്നില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻ തിരിഞ്ഞു നോക്കി. മഞ്ഞുതുള്ളികൾ നിറഞ്ഞ രണ്ടു നെല്ലിപ്പൂക്കൾ അയാളുടെ മുമ്പിൽ നിൽക്കുന്നു. കുറച്ചുനേരം അവയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നിട്ട് അയാൾ ചോദിച്ചു:

"എന്തോ?"

"നിങ്ങളാണോ...?"

"അതേ, ഞാനാണ് അറിവുകൊടുത്തത്."

അവൾ മുഖം താഴ്ത്തി. ആ പൂക്കളിൽ തുളുമ്പിനിന്ന മഞ്ഞുകണങ്ങൾ അയാളുടെ വിരൽത്തുമ്പിൽ വീണു. അയാൾ രാധയുടെ ശിരസ്സു തടവിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "നോക്കൂ, ഇതൊരെളുപ്പമായ പണിയായിരുന്നില്ല. ഞാനും മനുഷ്യനാണ്." അയാളുടെ ശബ്ദം ഇടറാതിരിക്കാൻ യത്നിച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ തുടർന്നു: "സ്വന്തം കരൾ കുത്തിക്കീറിയിട്ടാണ് കർത്തവ്യം നിർവ്വഹിക്കുന്നത്. വിശ്വത്തിൻറെ സ്ഥാനത്ത് എൻറെ അമ്മയായിരുന്നെങ്കിലും നീയായിരുന്നെങ്കിലും ഞാൻ ഇതുതന്നെയാണ് ചെയ്യുക.'

അവൾ തലയുയർത്തി നോക്കി. കുഞ്ഞിരാമൻ കൂടുതൽ സുന്ദരനായി അവൾക്കു തോന്നുകയും ചെയ്തു.

അവർ പിന്നീടൊന്നും സംസാരിച്ചില്ല. സംസാരിക്കേണ്ടതില്ലായിരുന്നു. തനിക്ക് ആവശ്യമുള്ള ഉത്തരം കിട്ടി എന്ന് രാധ നടിച്ചു. എങ്കിലും അവൾക്കു വിഴുങ്ങാവുന്നതിൽ വലുതായിരുന്നു അത്. അത് തൊണ്ടയിൽ കുടുങ്ങിക്കിടന്നു. വീർപ്പുമുട്ടലും വിമ്മിട്ടവും. അവൾ കിടപ്പറയിലേക്കു പോയി.

ആ പോക്ക് ഇടംകണ്ണിട്ടു നോക്കിയിട്ട് കുഞ്ഞിരാമൻ തലതാഴ്ത്തിയിരുന്നു. കുറേക്കഴിഞ്ഞ് അയാൾ ഒരു ബീഡികൂടി കൊളുത്തി വലിച്ചു. അതു തീർന്നപ്പോൾ വീണ്ടും ഒന്നു കൊളുത്തി. ബീഡികൾ പുകഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു; ഹൃദയവും. ഹൃദയത്തിൽ ഇത്രയും പുകനിറഞ്ഞ സന്ദർഭം അടുത്തൊന്നുമുണ്ടായിട്ടില്ല. ജീവിതത്തിൽ എപ്പോഴെങ്കിലുമുണ്ടായിട്ടുണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്.

ഇഞ്ചിഞ്ചായി സമരം ചെയ്തു കയറിയവനാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ. പക്ഷേ, ആ സമരമൊന്നും തന്നോടായിരുന്നില്ല, പുറമേയുള്ള ലോകത്തോടായിരുന്നു.

ഇതാണോ വഴി? ഇതു ശരിയായ വഴിയാണോ? --- ഈ ചോദ്യങ്ങൾ വളരെക്കാലമായി അയാളെ ബുദ്ധിമുട്ടിച്ചില്ല. അയാൾക്കു വ്യക്തമായ ഒരു തത്ത്വശാ മുണ്ടായിരുന്നു; അത്രയും വ്യക്തവും അനുപേക്ഷണീയവുമായ ഒരു പ്രത്യയശാ വും. മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിൻറെ നന്മയൊഴികെ ഒന്നും അയാൾ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല. തെറ്റാണെന്നു പില്ക്കാലത്തു തെളിഞ്ഞ നടപടികൾക്കുപോലും തപസ്സിൻറേതായ പരിശുദ്ധിയുണ്ടായിരുന്നു. ആ തെറ്റുകളിലേക്ക് അയാൾ തിരിഞ്ഞുനോക്കാറുണ്ട്. എന്നാൽ അവയെച്ചൊല്ലി ദുഃഖിച്ചില്ല. തെറ്റുകൾ തിരുത്തിക്കൊണ്ടാണ് മനുഷ്യവർഗ്ഗം പുരോഗമിച്ചതും പുരോഗമിക്കുന്നതും എന്ന തത്ത്വശാ ം അയാളെ പഠിപ്പിച്ചിരുന്നു. ആ തത്ത്വശാ ം നടപ്പിൽ വരുത്തുവാൻ ഉഴിഞ്ഞിടപ്പെട്ട ആ ആത്മാവു തൻറെ തത്ത്വശാ ത്തെ ഈശ്വര നായിക്കണ്ടു. അതിനു പിഴ പറ്റുമെന്ന് അയാൾക്ക് ആലോചിക്കുക സാധ്യമായിരുന്നില്ല. അങ്ങനെ വിചാരിച്ചാൽപ്പിന്നെ നില്ക്കക്കള്ളിയുമില്ല.

വ്യക്തിഗതമായ പരിഗണനകളോടെ അയാൾ ഒന്നും പ്രവർത്തിച്ചിരുന്നില്ല. വ്യക്തികൾ അയാൾക്കു പ്രശ്നമേ ആയിരുന്നില്ല. ജലകണങ്ങളല്ല പുഴ, പുഴയാണ് പരിഗണിക്കപ്പെടുന്നത്. അയാളുടെ, സ്നേഹമോ ക്രൂരതയോ വ്യക്തിയോടല്ല. ഒരു വർഗ്ഗം, ഒരു സമൂഹം എന്നിവമാത്രം നില നിൽക്കുന്നു. ശക്തിയായി വെയിലിൽ നാലോ അഞ്ചോ ഇലകൾ കരിഞ്ഞുപോകുന്നുണ്ടാകാം. പക്ഷേ, സൂര്യപ്രകാശം കൂടാതെ, വൃക്ഷത്തിനു വളരാൻ കഴിയുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ വ്യക്തിഗതമായ നേട്ടങ്ങളോ വ്യക്തിഗതമായ പകയോ ലക്ഷ്യമില്ലാതിരുന്നതുകൊണ്ട് അയാൾക്ക് ഒരുതരം അചഞ്ചലത്വവും കാഠിന്യവുമുണ്ടായിരുന്നു. മനസ്സു കലങ്ങാതിരുന്നപ്പോൾ ബുദ്ധി തെളിവോടെ പ്രവർത്തിച്ചു. മാർഗ്ഗം വ്യക്തവുമായിരുന്നു.

ഇന്നു തൻറെ മനസ്സു കലങ്ങാൻ കാരണമെന്തെന്ന് കുഞ്ഞിരാമനുതന്നെ വ്യക്തമല്ല. ആ അവ്യക്തത അയാളുടെ ഹൃദയത്തെ കൂടുതൽ കലക്കി. അവ്യക്തത ദുഃഖമാണല്ലോ. കൈകൾക്കും കാലുകൾക്കും അനങ്ങാൻ വയ്യാ. എല്ലാത്തരം സ്വതന്ത്രചലനങ്ങളും തടയപ്പെടുന്നു. സ്വാതന്ത്ര്യമില്ലാത്തപ്പോൾ കർമ്മങ്ങൾ നിലച്ചു; ജീവൻറെ വികാസപ്രക്രിയകളവസാനിച്ചു; മൃത്യുവിൻറെ കരിനിഴൽ ജീവിതത്തിലേക്കു കടന്നുവന്നു.

ഒരസ്വതന്ത്രതയാണ് തന്നെ ദുഃഖിപ്പിക്കുന്നതെന്ന് കുഞ്ഞിരാമനു മനസ്സിലായില്ല. അയാളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ പിശകുപറ്റിയിട്ടില്ല. വിശ്വനാഥനോട് അയാൾക്ക് സ്നേഹമുണ്ട്. അയാൾ ചങ്ങാതിയാണ്. ദുഃഖങ്ങളിൽ തന്നെ സഹായിച്ചവനാണ്. എന്നുവെച്ച്, ലക്ഷ്യം മറന്ന് അയാൾ പ്രവർത്തിക്കണമോ?

തൻറെ ലോലവികാരങ്ങളെ താലോലിക്കാൻവേണ്ടി ലോകത്തിന്ന് ആപത്തുവരുത്തിവയ്ക്കാനോ മർദ്ദിതവർഗ്ഗത്തിനെതിരായ ഒരു ചാരവലയത്തിന്നു തണൽ നല്കുകയും ഭാവിയുടെ ഗർഭത്തിലിരിക്കുന്ന സുവർണ്ണയുഗത്തെ കലക്കിക്കളയുകയും ചെയ്യുകയോ? എങ്കിൽ ജൂഡാസും താനും തമ്മിൽ എന്തു വ്യത്യാസം? തൻറെ ഹൃദയത്തിൽ തിളങ്ങുന്ന ചില വെള്ളിക്കാശുകൾക്കുവേണ്ടി വിപ്ലവത്തെ ഒറ്റിക്കൊടുക്കണമോ?

അതു വയ്യാ, താൻ ചെയ്തതിൽ തെറ്റില്ല.

ഇല്ലേ? എങ്കിൽ, മനസ്സ് എന്തിനു നോവേല്ക്കുന്നു

സ്വാർത്ഥംകൊണ്ടു നോവേല്ക്കുന്നു.

എന്തു സ്വാർത്ഥം?

വിശ്വത്തെ രക്ഷിച്ചാൽ നേടാൻ എന്തെങ്കിലുമുണ്ടായിരുന്നോ?

ഉണ്ടെന്നു പറയാൻ വയ്യാ.

രാധയുടെ കണ്ണുനീരാണോ തന്നെ ദുഃഖിപ്പിക്കുന്നത്?

അതെ. അയാൾ ആദ്യം ആ ഉത്തരം പറഞ്ഞു സമാധാനം നേടാൻ നോക്കി. കൂടുതലാലോചിച്ചപ്പോൾ അതു തന്നോടുതന്നെ പറയുന്ന ഒരു നുണയാണെന്നും ബോധപ്പെട്ടു. രാധ ഇതിന്നുമുമ്പും ദുഃഖങ്ങളനുഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്. അന്നൊന്നും അയാൾ കർമ്മമാർഗ്ഗത്തിൽ സംശയിച്ചുനിന്നിട്ടില്ല.

ഇപ്പോഴെന്തിന്നു വിമ്മിട്ടപ്പെടുന്നു?

എവിടെയെങ്കിലും തെറ്റിയിട്ടുണ്ടോ? ഇല്ല. കഴിഞ്ഞതെല്ലാം ഒരിക്കൽക്കൂടി കെട്ടഴിച്ചാലോചിക്കാൻ അയാളാഗ്രഹിച്ചു. ഹൃദയാന്തർഭാഗത്തു വമ്പിച്ച സമരങ്ങൾ നടന്നിട്ടുണ്ട്. അപ്രതീക്ഷിതമായ സ്ഥലത്തു നിന്നു പുറപ്പെട്ട അവിചാരിതമായ ഒരു നിർദ്ദേശം അയാളെ ആകെ അട്ടിമറിച്ചുകളഞ്ഞു.

"വിശ്വത്തെ സൂക്ഷിക്കണം." ശാന്തയാണ് അതു പറഞ്ഞത്. ആദ്യം അയാൾ ആ വാക്കിന്നു വലിയ വില കല്പിച്ചതേയില്ല. അട്ടിമറിപ്രവർത്തനങ്ങൾക്കു മറപിടിക്കുന്നതു വിശ്വമാണെന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമന്നു ചിരിക്കാനാണ് തോന്നിയത്. ഒരു പൂച്ചക്കുട്ടിയുമായി സമരത്തിലേർപ്പെടുവാൻപോലും വിശ്വത്തെ കൊള്ളുകയില്ല. അവൻ അട്ടിമറിപ്രവർത്തനത്തിലേർപ്പെടുന്നുപോലും! അയാൾ പൊട്ടിച്ചിരി അമർത്തിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"വിശ്വം സ്വപ്നം കണ്ടതാവും."

"ഇപ്പോൾ സ്വപ്നം കാണുന്നതു കുഞ്ഞിരാമനാണ്. അയാൾ തൻറെ പ്രവർത്തനം ആരംഭിച്ചുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു."

"എനിക്കതു വിശ്വസിക്കാൻ കഴിയില്ല."

"റെയിലുകൾ പൊളിയുകയും വണ്ടികൾ മറിയുകയും ചെയ്യുമ്പോൾ നിങ്ങൾ വിശ്വസിക്കും; നിങ്ങൾക്ക് വിശ്വത്തെക്കുറിച്ച് എന്നോളം അറിഞ്ഞുകൂടാ. റെയിൽ തെറ്റാനുള്ള അപകടംപിടിച്ച വാസന അയാൾക്കു ജന്മസിദ്ധമാണ്. അപകടംപിടിച്ച വഴികളിലൂടെ നടന്നാൽ മാത്രമേ അയാളുടെ അഹന്ത തൃപ്തിപ്പെടുകയുള്ളൂ."

"തെറ്റായിരിക്കാം." കുഞ്ഞിരാമൻ തുടർന്നു; പക്ഷേ, ഞാൻ വിശ്വത്തെ മനസ്സിലാക്കിയത് അങ്ങനെയല്ല."

"ഞാൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു വിശ്വസിക്കേണ്ട. നിങ്ങൾ ഒരു പരീക്ഷണം നടത്തൂ."

"എന്തു പരീക്ഷണം?"

"അയാളുടെ വീട്ടിൽ അട്ടിമറിക്കാർ ഒളിച്ചിരിക്കുന്നുണ്ട്. അറിയോ?" ആജ്ഞാപിക്കുന്ന സ്വരത്തിൽ ശാന്ത തുടർന്നു: "ഇതറിഞ്ഞിട്ടും ഒന്നും ചെയ്യാതിരുന്നാൽ, അതുകൊണ്ടുവരുന്ന ആപത്ത് നിങ്ങൾക്കും എനിക്കുമാണ്. നമ്മുടെ സ്നേഹിതനായതുകൊണ്ട് മൂടിവെച്ചുവെന്നു സ്വന്തം അണിയിൽത്തന്നെ വിശ്വാസംവരും. എന്നെക്കാളധികം അതു നിങ്ങളെ ദ്രോഹിക്കും. നിങ്ങൾക്കു ചവിട്ടിനിൽക്കാൻ ഭൂമി ഉണ്ടാവില്ല. വിശ്വത്തെ ഞാൻ സ്നേഹിക്കുന്നില്ലെന്നാണോ വിചാരിക്കുന്നത്? അടിച്ചുകളിച്ചു വളർന്ന ഒരു കൂട്ടുകാരനെ അപകടപ്പെടുത്താൻ ആരെങ്കിലും ഇഷ്ടപ്പെടുമോ? പക്ഷേ, അയാളെ റെയിലിന്നു മുകളിൽ നിർത്തുന്നത് അപകടമാണ്..."

തൻറെ വാക്കുകൾ എങ്ങനെ കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുഖഭാവത്തിൽ മാറ്റങ്ങൾ വരുത്തുന്നുവെന്നു ശ്രദ്ധിച്ചുകൊണ്ടാണ് ശാന്ത ഇതൊക്കെ പറഞ്ഞത്. കാര്യമായ മാറ്റമൊന്നും ആ മുഖത്തു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടില്ല. എങ്കിലും കുഞ്ഞിരാമൻ ഇങ്ങനെ സമ്മതിച്ചു.

"അന്വേഷിക്കാം."

"രഹസ്യമായിട്ട്."

"ഉം–ം."

"രാരിച്ചനെ ഏല്പിക്കു."

"ഉം–ം."

അയാൾ ഏല്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അതോടെ കാര്യങ്ങളുടെ ഗതി ആകെ മാറിക്കഴിഞ്ഞു. കടിഞ്ഞാൺ അയാളുടെ കയ്യിൽനിന്ന് ഊരിപ്പോയി. കുതിര കുതിച്ചുപായുവാനും തുടങ്ങി. കുതിരയുടെ കഴുത്തിൽ കെട്ടിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു കിടക്കാനേ നിവൃത്തിയുള്ളൂ. ഇല്ലെങ്കിൽ താൻ തന്നെ

എടുത്തെറിയപ്പെട്ടേക്കും. അതോടെ ആയുഷ്കാലസ്വപ്നങ്ങൾ മുഴുവൻ തകർന്നേക്കും. വിശ്വത്തെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തപ്പോൾ, സ്വന്തം ഹൃദയത്തിൽനിന്ന് എന്തോ ഊരിപ്പോയപോലെ, കുഞ്ഞിരാമനു തോന്നി. താൻചെയ്തതു തെറ്റല്ലെന്ന് യുക്തിബോധം അയാളെ ഉപദേശിച്ചു. വിശ്വനാഥൻറെ നേർക്ക് ഇത്തരം ഒരു നടപടി കൈക്കൊള്ളാത്തപക്ഷം മറ്റുള്ളവരുടെ നേരെ പരുഷമായി പെരുമാറുന്നതു പാപമായിരിക്കും; അനീതിപൂർവ്വമാകും. നീതിയുടെ തുലാസിൽ ബന്ധുവും ശത്രുവുമില്ല. സമുദായത്തെ ഭരിക്കേണ്ടതു നീതിയാണ്. ദയയല്ല. ദയ ദുർബലന്മാരുടെ വികാരമാണ്. അതിനയാൾ വിധേയനായിക്കൂടാ. സ്വന്തം വളർത്തുനായയ്ക്ക് ഭ്രാന്തുപിടിച്ചാൽ വെടിവെച്ചുകൊല്ലാതെ പറ്റുമോ? അങ്ങനെ പലതും ബുദ്ധി അയാളെ ഉപദേശിച്ചിരുന്നു. എങ്കിലും ഹൃദയത്തിൽനിന്നൊരു തേങ്ങൽ. തന്നിൽനിന്ന് ഇത്തരമൊരു പ്രവൃത്തി വിശ്വനാഥൻ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നോ? ഹൃദയത്തിലെ ആ കരച്ചിലിനുനേരെ അയാൾ ചെവി ശക്തിയോടെ അടച്ചുപിടിച്ചു. പക്ഷേ, അപ്പോൾ കരൾത്തുടിപ്പുകൂടി കേൾക്കാതാവുന്നു. രാധ താൻ പറഞ്ഞതൊക്കെ അനുസരിക്കുകയും തന്നെ ഗാഢമായി വിശ്വസിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്നാലും അവൾ ഒരു കടന്നൽക്കുത്തേല്ക്കുകയാണെന്ന് ആ കണ്ണുകൾ വിളിച്ചുപറയുന്നു. 'എനിക്ക് എല്ലാറ്റിലും വലുത് നിങ്ങളാണ്' എന്നു മാത്രമാണ് ആ കണ്ണുകളിലെ ഭാവം. തനിക്കുവേണ്ടി അവൾ ഈ ദുഃഖംകൂടി വിഴുങ്ങുന്നു. മനുഷ്യസ്നേഹവും നീതിബോധവുംതമ്മിൽ, വടംവലി നടക്കുകയാണ്. ഏറ്റവും ക്രൂരമായ അന്തരീക്ഷത്തിലൂടെ നുഴഞ്ഞുനുഴഞ്ഞുകേറി യപ്പോഴും ഹൃദയം, ഒരാവിയന്ത്രംപോലെ പ്രവർത്തിച്ചു. അവിടെനിന്നു വരുന്ന സ്പന്ദനങ്ങൾ, ഉശിരുപിടിപ്പിക്കുന്ന പടപ്പാട്ടുപോലെ, അയാൾ ചെവിക്കൊണ്ടു. സ്വന്തം വികാരങ്ങൾ കെട്ടുറപ്പോടെയാണ് നിന്നിരുന്നത്. അവനവനുമായി യുദ്ധം ചെയ്യേണ്ടതില്ല. എല്ലാ വികാരങ്ങളും ഒരൊറ്റ ബിന്ദുവിലേക്കു കുന്തമുനപോലെ കൂർപ്പിച്ചുകൊണ്ടുവരാനും പ്രതിരോധങ്ങളെ തുളച്ചുകടക്കാനും അയാൾക്കു സാധിച്ചിരുന്നു. ഇന്നു വികാരങ്ങൾ കാർബൺ ഇല്ലാത്ത പച്ചിരുമ്പായിരിക്കുന്നു. കുത്തുമ്പോൾ വളഞ്ഞു പോകുന്നു. ഇതൊക്കെ ശരിയായോ? ഈ ചോദ്യം എപ്പോഴും ഹൃദയം ഉരുവിടുകയാണ്. ശരിയാണെന്നതിന് മുന്നൂറ് യുക്തിയുണ്ട്. എന്നിട്ടും ഇതേ ചോദ്യംതന്നെ തേങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അതസഹ്യമായിരുന്നു.

കുഞ്ഞിരാമൻ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റു. മുറിയിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടന്നു. ഭീമാകാരമായ തൻറെ നിഴൽ നടത്തത്തിന്നനുസരിച്ച് ചുമരിൽ നീങ്ങിക്കളിക്കുന്നത് പെട്ടെന്ന് അയാളുടെ കണ്ണിൽപെട്ടു. അത് അസഹ്യമായി തോന്നി.

ഒരു നിമിഷം നിന്നു. അപ്പോൾ നിഴലും നിൽക്കുകയാണ്. അയാളുടെ ചലനത്തെ കടന്നു പിടിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുകയാണെന്നു തോന്നും.

കുഞ്ഞിരാമൻ വിളക്കൂതി, നിഴൽ പോയി. അന്ധകാരത്തിൽ മുങ്ങിപ്പോയപോലെ തോന്നി. ഇരുട്ടായെങ്കിലും അയാൾക്ക് ആശ്വാസം തോന്നി. നിഴലിനേക്കാൾ നല്ലത് ഇരുട്ടാണ്. ഒരു നിമിഷം നിന്ന നിൽപ്പിൽ നിന്നു. ജാലകത്തിനുള്ളിലൂടെ വരുന്ന നേർത്ത നാട്ടുവെളിച്ചം മാത്രമേയുള്ളൂ

വിളക്കുതാത്തതുകൊണ്ടുമാത്രമാണ് തനിക്കിതേവരെ ആയാസം കിട്ടാത്തതെന്നുപോലും വിചാരിച്ചു. എന്തുകൊണ്ട് ഇക്കാര്യം ഇതേവരെ ആലോചിച്ചില്ലെന്ന് കുഞ്ഞിരാമൻ അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

അയാൾ ജാലകത്തിന്നരികെ കിടക്കുന്ന ഇരിപ്പിടത്തിൽ ചെന്നിരുന്നു. നേർത്ത കാറ്റു കടന്നുവന്നപ്പോൾ ഒരാനന്ദം. കാറ്റിനു തണുപ്പുണ്ട്. ചെവിക്കുറ്റിയിൽ, നനഞ്ഞ നൂലിട്ടു വലിക്കുന്നതുപോലെ, ഒരു കിരുകിരുപ്പ്.

എല്ലാ വിഷമവും അകന്നതുപോലെ തോന്നി; പക്ഷേ, ആഹ്ലാദം അനുഭവപ്പെടുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. സുഖമോ ദുഃഖമോ അനുഭവിക്കുന്നതെന്നു നിശ്ചയമില്ലാത്ത ഒരവസ്ഥയായിരുന്നു.

ആകാശത്തിൻറെ അഗാധതയിൽ അനേകായിരം വെളിച്ചങ്ങൾ മിന്നിക്കൊണ്ടു നിൽക്കുന്നു. അവയ്ക്കു ചുവടെ ഒരു നേർത്ത മൂടുപടമിട്ട പോലെ തോന്നുന്നു. ഈ ഓരോ നുണുങ്ങുവെളിച്ചവും ഓരോ ഗോളമാണെന്നാണ് പറയുന്നത്. ഭൂമിയേക്കാൾ വലുതോ ചെറുതോ ആയ ഗോളങ്ങൾ. എത്ര സൗരഗ്രഹമണ്ഡലങ്ങളാണ് ചുറ്റിക്കറങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നത്.

അഗാധതയിലെ ആ ദീപങ്ങൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ ആലോചനകളെ മേല്പോട്ടു മേല്പോട്ടു പിടിച്ചുവലിച്ചു. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ വിശാലതയും ജീവിതത്തിൻറെ നൈമിഷികഭാവവും ഹൃദയത്തിലൂടെ കടന്നുപോയി. മനുഷ്യൻ നിർമ്മിച്ച കണക്കുകൾ ഈ അനന്തഗോളങ്ങൾക്കും ബാധകമാണോ? നമ്മുടെ കണക്കിൽ ഇവ ഒതുങ്ങിനിൽക്കുമോ? സംഘട്ടനങ്ങളിലൂടെയാണോ ഈ പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ പുരോയാനം?

ഉത്തരം വ്യക്തമല്ലാത്ത ഇത്തരം ചോദ്യങ്ങളിലേക്കു മനസ്സിനെ കടിഞ്ഞാണയച്ചുവിടുക അയാളുടെ സാധാരണ പതിവല്ല. എങ്കിലും മനസ്സു കടിഞ്ഞാൺ പൊട്ടിച്ച് ഓടുകയാണ്.

ഠ! പെട്ടെന്നൊരു ശബ്ദംകേട്ട് അയാൾ ഞെട്ടി. ആരോ ആരെയോ തല്ലുന്നതുപോലെ തോന്നി. തെങ്ങിൽനിന്നു മടൽ വീഴുന്ന ശബ്ദമായിരിക്കും. പെരുത്ത കൈകൾ പിരടിയിൽ വന്നുവീഴുമ്പോഴും ഇത്തരത്തിലായിരിക്കുകയില്ലേ ശബ്ദം?

കൈകൊണ്ടുള്ള അടിയുടെയും ലാത്തികൊണ്ടുള്ള അടിയുടെയും ശബ്ദങ്ങൾക്കു തമ്മിൽ വ്യത്യാസങ്ങളുണ്ടെന്ന് അയാളോർത്തു.

ലോക്കപ്പു കാണിച്ചു സത്യം പറയിക്കുമ്പോൾ പിരടിയിൽ വീഴുന്ന അടി ആ മുറിയിൽകിടന്നു മുഴങ്ങും. ചൂളം വിളിക്കുന്ന അടികൾ എന്നു വേണമെങ്കിൽ പറയാം.

അത്തരത്തിൽ ഇപ്പോൾ ലോക്കപ്പിൽ പെരുമാറാറുണ്ടോ? എന്തിനാണ് ഇത്തരം ദണ്ഡനവിധികൾ? അടിയും ഏകാന്തതടവും കോൽച്ചങ്ങലയും കുരിശുനിർത്തലുമെല്ലാം അയാൾക്ക് ഓർമ്മ വന്നു. ഇതുകൊണ്ടൊക്കെ മനുഷ്യൻ നന്നാവുമോ?

ഭരണയന്ത്രത്തിന് ഇങ്ങനെയൊക്കെ അല്ലാതെ എന്തെങ്കിലും പ്രവർത്തിക്കാൻ പറ്റുമോ?

പറ്റണം. ഒരു ദിവസം ഇതൊക്കെ ഇല്ലാതാകും. വിദൂരമായാലും ആ ദിവസം പുലരാതിരിക്കുമോ? അസമത്വങ്ങൾ മനുഷ്യനു നിയമത്തിൻറെ വേലിപൊളിച്ചു കടക്കേണ്ടതില്ല, ഒരിക്കലും.

ഒരു മടൽക്കുടി വീണു. ആ ശബ്ദം അസഹ്യമായിത്തോന്നി. അരിശം പിടിപ്പിക്കുന്ന എന്തോ ഒന്ന് ആ ശബ്ദത്തിലുണ്ടായിരുന്നു. അയാൾ എഴുന്നേറ്റ് ഇരുട്ടുമുറ്റിയ മുറിയിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും നടന്നു. കൂടിളക്കിയ മനുഷ്യൻ ഓടി വെള്ളത്തിൽച്ചാടി മുങ്ങിക്കിടക്കുമ്പോൾ വെള്ളത്തിനു മുകളിൽ പകയോടെ ചുറ്റിച്ചുറ്റിനിൽക്കുന്ന കടന്നൽപോലെ, ദുഃഖം അയാളുടെ തലയ്ക്കു മുകളിൽത്തന്നെ ഉണ്ടായിരുന്നു. ചിന്തയിൽനിന്നു തല ഉയർത്തിയാൽ അതുടനെ വന്നു കുത്തുകയായി.

നിർദ്ദയങ്ങളായ ചില രംഗങ്ങൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ ഉള്ളിലൂടെ കടന്നു പോയി. അടി, ഇടി, കുത്ത്, ചവിട്ട്! ഇരിക്കപ്പൊറുതിയില്ല. വിങ്ങൽ. കൂടുതൽ കാറ്റുവേണം. അയാൾ വാതിൽ തുറന്നു കോലായിലേക്കു ചെന്നു:

പെട്ടെന്ന് അടുത്ത മുറിയിലെ വാതിലും തുറക്കുന്നതു കേട്ടു!

ഒരു ചോദ്യം:

"എങ്ങോട്ടാണ്?"

"നീ ഉറങ്ങിയില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"ഞാൻ ഒരു ചായ കുടിച്ചുവരാം."

"ഇപ്പോൾ എവിടെ ചായ കിട്ടാനാണ്?"

"അടയ്ക്കാത്ത പീടികകളുണ്ട്. ഞാൻ വേഗം തിരിച്ചുവരും. രാധ കിടന്നോളൂ."

ഒരു മുണ്ടു വലിച്ചെടുത്തു തലയിൽക്കെട്ടി അയാൾ പുറത്തേക്കു കടന്നു വാതിലടച്ചു.

സ്വന്തം കാലടിയിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന ശബ്ദം അയാൾക്കു കേൾക്കാമായിരുന്നു.

നിശ്ശബ്ദമായ തെരുവിലൂടെ അയാൾ നടന്നു. ഇരുഭാഗത്തും ചെറ്റക്കുടിലുകളും മരച്ചാപ്പകളുമാണ്. ചിലതിൻറെ കോലായിൽനിന്നു നേർത്ത കൂർക്കംവലികൾ കേൾക്കുന്നുണ്ട്. നിരത്തിൻറെ നടുവിൽ കെട്ടിമറിഞ്ഞു കളിച്ചിരുന്ന ചെത്തിലപ്പട്ടികൾ ആളെ കണ്ടപ്പോൾ ഒന്നു തലപൊക്കി നോക്കി; എന്നിട്ട് ഒരോരത്തിലേക്കു നീങ്ങി. വരിവരിയായി നില്ക്കുന്ന ഇലക്ട്രിക് പോസ്റ്റുകളിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന വെളിച്ചം ആ ശൂന്യമായ പാത തെളിയിച്ചു കാണിക്കുകയാണ്. ഉപയോഗശൂന്യമായ യൗവനംപോലെ തോന്നി ആ വെളിച്ചം. എന്നല്ല വഴിയരികിൽ ഇത്രയധികം ഇലക്ട്രിക് പോസ്റ്റുകളുണ്ടെന്ന് അയാൾ ഓർത്തിട്ടില്ല. അതുപോലെ ശ്രദ്ധയാകർഷിച്ച മറ്റൊന്ന് അങ്ങാടിയിലുള്ള ബോർഡുകളാണ്. ഇത്രയധികം ബോർഡുകൾ അവിടെ തൂങ്ങുന്നുണ്ടെന്നു പകൽ നടക്കുമ്പോൾ തോന്നുകയില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻ ആ ബോർഡുകൾ കൂടെക്കൂടെ വായിച്ചു. അകത്തേക്കു നോക്കുവാനുള്ള മടികൊണ്ട് അയാൾ പുറത്തുള്ളവയെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുവാൻ യത്നിക്കുകയാണ്.

ഇരുപത്തിനാലു മണിക്കൂറും വ്യാപാരം നടക്കുന്ന ആ ചായക്കടയിലേക്ക് അയാൾ കയറിച്ചെന്നു. പാതിയടഞ്ഞ കണ്ണുമായി ഒരു വെയ്റ്റർ വന്നു നിന്നു പറഞ്ഞു:

"പഴം പൊരിച്ചത്, ഒടവായ്ക്ക, വട, ഉണ്ട, പൊറോട്ട..."

"ഒന്നും വേണ്ടാ, ഒരു ചായമാത്രം."

വെയ്റ്റർ നീങ്ങിയപ്പോൾ അയാൾ ചുറ്റും നോക്കി. ഒരു താടിക്കാരൻ കൂടക്കൂടെ ചൂടുചായ മോന്തുകയും തന്നോടുതന്നെ എന്തോ പിറുപിറുക്കുകയും ചെയ്തുകൊണ്ട് അപ്പുറത്തിരിക്കുന്നു. മറ്റൊരു മനുഷ്യൻ മേശമേൽ കമിഴ്ന്നു കിടന്നുറങ്ങുകയാണ്; മുമ്പിൽ പകുതി ഗ്ലാസ്സ് ചായയുമുണ്ട്. രണ്ടുമൂന്നുപേർ അങ്ങേപ്പുറത്തിരുന്ന് എന്തോ കച്ചവടക്കാര്യം സംസാരിക്കുകയാണ്.

അവർക്കാർക്കും ഒരല്ലലുമില്ലെന്ന് കുഞ്ഞിരാമനു തോന്നി. വെയ്റ്റർ ചായ കൊണ്ടുവന്നുവെച്ചു. അതു കുടിച്ചുതീർന്നിട്ടും അയാൾ കുറേ നേരം അവിടെ ഇരുന്നു.

മൂന്നുനാലുപേർ---ഡ്രൈവർമാരാണെന്നു തോന്നും---ബഹളംകൂട്ടി സംസാരിച്ചുകൊണ്ട് അങ്ങോട്ടുവന്നപ്പോൾ കുഞ്ഞിരാമൻ എഴുന്നേറ്റു കാശുകൊടുത്തു പുറത്തേക്കിറങ്ങിയപ്പോൾ പിമ്പിൽനിന്ന് ആരോ സംസാരിക്കുന്നതു കേട്ടു.

"ജാപ്പേജണ്ടുമാരെ പിടിക്കാൻ നടക്കുകയാവും!"

ഒരു കുലുങ്ങിച്ചിരി.

അവിടെ നില്ക്കണമെന്നു തോന്നി. എങ്കിലും അയാൾ തിരക്കിട്ടുനടക്കുകയാണ് ചെയ്തത്. ബീഡിയും പുകച്ചുകൊണ്ട് അയാൾ റെയിൽ വഴി വെച്ചടിച്ചു. വീട്ടിലേക്കല്ല, വീടിന്ന് എതിർവശത്തേക്ക്.

അങ്ങനെ നടക്കുവാൻ രസമുണ്ട്. പക്ഷേ, വെളിച്ചമാണ് ശല്യം. വെളിച്ചമില്ലാത്ത സ്ഥലം കണ്ടുപിടിക്കണം. കുഞ്ഞിരാമൻ തിരക്കിട്ടു നടന്നു.

റെയിലിനടുത്തായി പന്തലിച്ചുനിന്നിരുന്ന മരം ഇരുട്ടിൻറെ ഒരു കൊച്ചുകൂടാരം നിർമ്മിച്ചിരുന്നു. അയാൾ ആ കൂടാരത്തിലേക്കു കയറി. അവിടെയിരുന്നു ചെവിയോർത്തു.

അപ്പുറത്താണ് പോലീസ്സ്റ്റേഷൻ. അവിടെനിന്നു നിലവിളി കേൾക്കുന്നുണ്ടോ? അടിപൊട്ടുന്ന ശബ്ദം കേൾക്കുന്നുണ്ടോ? നാഭിക്കു ചവിട്ടുമ്പോഴുള്ള ഞെരക്കം പുറപ്പെടുന്നുണ്ടോ?

ഛെ! എന്തെല്ലാം അസംബന്ധങ്ങളാണ് ആലോചിക്കുന്നത്? അയാൾക്ക് ആ ഇരുട്ടിൽനിന്നു പുറത്തേക്കു വരാൻ മടിതോന്നി. എന്നാലും ഇരിക്കാൻ മനസ്സുമില്ല.

മരത്തടികളും ചായപ്പെട്ടികളും കയറ്റിയ ലോറികൾ അലറിപ്പാഞ്ഞു വരുന്നു. കുറച്ചു വെളിച്ചം മുഖത്തേക്കുതുപ്പി കടന്നുപോകുന്നു.

കുഞ്ഞിരാമൻ തലയും തൂക്കിയിട്ടിരുന്നു, അങ്ങനെ എത്രനേരം ഇരുന്നുവെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ.

എന്തോ ശബ്ദം കേട്ടാണ് അയാൾ ഞെട്ടിയുണർന്നത്. മുമ്പിൽ ഒരു മനുഷ്യൻ സഞ്ചിയും തൂക്കിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു.

"ആര്?"

"ഞാൻതന്നെ, അനിയാ..."

നാറാണപിള്ള! ആകാശത്തുനിന്നു പൊട്ടിവീണതാണോ?

"പിള്ളച്ചേട്ടൻ എവിടെനിന്നു വരുന്നു?"

"ഓവർടൈം കഴിഞ്ഞിട്ട്. അനിയൻ ജാപ്പേജൻറുകളെ പിടിക്കാൻ കാത്തിരിക്കുകയായിരിക്കും അല്ലേ?"

ഇതും പറഞ്ഞു പിള്ള നടക്കാൻ തുടങ്ങി.

"നില്ക്കു."

"തിരക്കുണ്ട്."

അയാൾ കാർക്കിച്ചുതുപ്പുന്നത് കുഞ്ഞിരാമൻറെ ചെവിയിൽ, ശൂലം പോലെ, ചെന്നുതറച്ചു. ഒറ്റയ്ക്കു സഞ്ചിയും വീശിക്കൊണ്ട് ഉറച്ച കാൽവെപ്പുകളോടെ കടന്നുപോകുന്ന ആ മനുഷ്യനെ കണ്ണുമറയുന്നതുവരെ അവൻ നോക്കിനിന്നു. എന്നിട്ട് എഴുന്നേറ്റു തിരിഞ്ഞുനടന്നു.

വാതിൽ തള്ളിത്തുറന്നപ്പോൾ അകത്തുനിന്നൊരു ചോദ്യം:
“വന്നോ?”
“കിടന്നില്ലേ?”
“ഇല്ല. കിടക്കാം.”
രാധ വാതിൽ തഴുതിട്ടിട്ട്, അവളുടെ മുറിയിലേക്കു പോയി. കുഞ്ഞിരാമൻ സ്വന്തം മുറിയിൽ കയറി വാതിലടച്ചു പുതച്ചുമൂടിക്കിടന്നു.
ഉറങ്ങിയില്ല.
പിറ്റേന്ന് രാധ വിളിച്ചിട്ടാണ് കുഞ്ഞിരാമൻ ഉണർന്നത്. പുക പറക്കുന്ന ഒരു കോപ്പ കാപ്പി മുമ്പിലിരിക്കുന്നു.
കുഞ്ഞിരാമൻ വിരിപ്പിൽ എഴുന്നേറ്റിരുന്നു. രാധയുടെ കണ്ണുകൾ അയാളുടെ മുഖത്തു പറ്റിക്കളിച്ചു. വളരെയേറെ ചോദിക്കാനുണ്ട്; പറയാനുണ്ട്. അതുകൊണ്ട് ഒന്നും പറയാൻ കഴിയുന്നില്ല. എന്തോ ഒന്നു വായ മൂടിക്കെട്ടിയിരിക്കുകയാണ്. വാചാലമായ കണ്ണുകളോടുകൂടിയ ഒരു ഊമപ്പെണ്ണിനെപ്പോലെ, അവൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുമ്പിൽ നിന്നു.
“രാധേ!” കുഞ്ഞിരാമൻ കാപ്പി കുടിക്കുന്നതിനിടയിൽ വിളിച്ചു.
“ഉം–ം?”
“എൻറെ ജോലി എന്തെന്നു ഞാൻ കണ്ടുപിടിച്ചു.”
“എന്താണ്?”
“ഞാൻ പട്ടാളത്തിൽ ചേരാൻ വിചാരിക്കുന്നു.”
“ഹയ്യോ, അരുതേ!”
“തടുക്കരുത്. എനിക്കും നിന്നെപ്പോലെ ഹൃദയവും വേദനകളുമുണ്ട്. എന്നാലും കർത്തവ്യം മറക്കരുത്. ഉയർന്ന നിലവാരത്തിൽ സ്നേഹിക്കാൻ നാം പഠിക്കണം.”
നിഗൂഢമായ മന്ത്രമുരുവിടുന്ന ഒരു യോഗിയുടെ മുഖത്തെന്നപോലെ, അവളുടെ കണ്ണുകൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുഖത്തു പറ്റിനിന്നു.
നിശ്ശബ്ദത. ചോദ്യമില്ല; ഉത്തരവുമില്ല. കുഞ്ഞിരാമൻറെ കൈയുയർന്നു. അത് അവളുടെ തലമുടിച്ചുരുളിൽ തിരുപ്പിടിച്ചു.
നടാടെയാണ് ആ സ്പർശനം. അവളുടെ പെരുവിരൽവരെ കോരിത്തരിച്ചു.
“രാധേ!”
“ഉം–ം!”
“ഞാൻ നീചനും നിർദ്ദയനുമാണെന്നു തോന്നുന്നില്ലേ?”
“ഇല്ല.”

അഞ്ച്

വികാരപരമായ ജീവിതം മുഴുവൻ കുഴിച്ചുമൂടിയിട്ടും ഒരാൾക്കു കഴിഞ്ഞുകൂടാം. പക്ഷേ, പ്രവർത്തിക്കുക സാധ്യമല്ല; പ്രവർത്തിച്ചാൽത്തന്നെ ആത്മാർപ്പണമുണ്ടാകാൻ വയ്യാ; അവിടെ ചൈതന്യം സ്ഫുരിക്കുകയില്ല. ഞാൻ ചെയ്യുന്നു എന്നതിനു പകരം ഞാൻ ചെയ്തുപോകുന്നു എന്നു പറയേണ്ടിവരും. ബുദ്ധി വിടവാങ്ങിയേടത്ത് ഒരു മൃഗത്തിൻറെ വീറുണ്ടാകാം. ഹൃദയം പിൻവാങ്ങിയേടത്ത് ഒരു യന്ത്രവും. താൻ ഒരു യന്ത്രമായിപ്പോകുന്നുവെന്ന് കുഞ്ഞിരാമനു തോന്നുകയാണ്. അതു കർമ്മവിമുഖനാക്കുന്നു; സ്വൈരം കെടുത്തുന്നു. ഈ പരിതഃസ്ഥിതിയിൽ നിന്നുകൊണ്ട് ഇനി വീറോടെ ചരിക്കുവാൻ വയ്യാ. പക്ഷേ, തൻറെ മാർഗ്ഗം ശരിയാണെന്നു തോന്നുന്നിടത്തോളം കാലം ഓടിപ്പോകാനോ നിഷ്ക്രിയനാകാനോ സാദ്ധ്യമല്ല. നില്ക്കാനും പോകാനും വയ്യാ. ഈ ഊരാക്കൊളുത്തു കുറേ ദിവസം അയാൾ തലയിൽ ചുമന്നുകൊണ്ടു നടന്നു. ഇതാരുമായും ചർച്ചചെയ്യാൻ നിവൃത്തിയില്ല. സ്വന്തം ഹൃദയാന്തർഭാഗത്തുള്ള കെട്ടുപിണച്ചിലുകളാണ്. സൂക്ഷ്മത്തിൽ ഇതു പാർട്ടിക്കാര്യമല്ല. പൊതുക്കാര്യവുമല്ല. എങ്കിലും പൊതുക്കാര്യവുമായി വളരെയൊക്കെ ബന്ധപ്പെട്ടുകിടക്കുന്നു. പക്ഷേ, തന്നോടുതന്നെ അതൊക്കെ തുറന്നുപറയാൻ കുഞ്ഞിരാമൻ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. നിശ്ചേതനങ്ങളായ പകലുകൾ; നിദ്രാഹീനങ്ങളായ രാത്രികൾ. ഉണ്ണുന്നു,ഉടുക്കുന്നു, നടക്കുന്നു, വിശ്രമിക്കുന്നു. ജീവൻറെ പ്രക്രിയകളൊക്കെ നടക്കുന്നു. പക്ഷേ, മനുഷ്യൻറെ പ്രക്രിയകളൊന്നും നടക്കുന്നില്ല. ബോധമണ്ഡലം ഇരുൾമൂടിക്കിടക്കുന്നു.

കൂടുതൽ നല്ലൊരു വഴി കണ്ടെത്താൻ സാധിക്കുന്നില്ല. അപ്പോൾ കണ്ടെത്തിയ വഴിയുടെ പരമാവധിവരെ പോവുക. അയാൾ പട്ടാളത്തിൽ ചേരുവാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു. അതു സ്വന്തം മാർഗ്ഗത്തിൽ നിന്നു വ്യതിചലിക്കാതെയുള്ള ഒരുതരം നാടുകടത്തലാണ്. അന്തരീക്ഷം മാറും. ആളുകൾ മാറും. അനുഭവങ്ങളും സ്വാഭാവികമായി മാറും. അത് വേറൊരു ലോകമാണ്. മരണം സ്വച്ഛന്ദം സഞ്ചരിക്കുന്ന പുകമൂടിയ അന്തരീക്ഷം. അവിടെ എന്തും സംഭവിക്കാം. പക്ഷേ, അയാളായിട്ട് ഒന്നും ചെയ്യേണ്ടതില്ല. അവിടെ മനുഷ്യനില്ല; ഒരു മനുഷ്യപ്രവാഹത്തിൻറെ തള്ളിക്കയറ്റമേ ഉള്ളൂ. അതു നല്ലതാണ്. ഈ അഭിപ്രായത്തിലെത്തിയ ദിവസം അയാൾ യുദ്ധത്തിൻറെ വിവിധ വശങ്ങളെപ്പറ്റി കലശലായി ആലോചിച്ചു. ഒരു വീരകൃത്യമായി കുഞ്ഞിരാമൻ യുദ്ധത്തെ പലതവണ വാഴ്ത്തിയിട്ടുണ്ട്. ഫാസിസത്തിനെതിരായ യുദ്ധമായി, യുദ്ധങ്ങൾ കുറയ്ക്കാനുള്ള യുദ്ധമായി, അയാൾ വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ, എന്താണത്? ചീറിപ്പായുന്ന വെടിയുണ്ടകളും അലറിവീഴുന്ന ഷെല്ലുകളുംകൊണ്ട് മനുഷ്യരും ഗ്രാമങ്ങളും ചാമ്പലാകുക. കരിഞ്ഞ

മനുഷ്യമാംസത്തിൻറെ മണം എപ്പോഴും ചുറ്റിച്ചുഴന്നുനില്ക്കുമോ? വെടിമരുന്നുപുകകൊണ്ടു വീർപ്പുമുട്ടുമോ? കൈയും കാലും കണ്ണും മൂക്കും നഷ്ടപ്പെട്ടു മരിക്കാൻ വെമ്പുന്ന മനുഷ്യപിണ്ഡങ്ങൾ! ചൂടാറാത്ത കബന്ധങ്ങൾ! അനാഥകളായിത്തീരുന്ന ഭാര്യമാർ! പിഞ്ചുകിടാങ്ങൾ! ആകൃതിയിൽ എല്ലാ യുദ്ധവും ഒന്നുതന്നെ എന്ന് അയാൾ വിചാരിച്ചു. സ്വല്പനേരത്തേക്ക് ഒരറപ്പും തോന്നി. ഒരാശ്വാസമേയുള്ളൂ; ചത്തവരുണ്ട്. കൊന്നവരാരാണ്? ഈ യുദ്ധത്തിൽ താൻ കൊന്നതാണെന്നു പറഞ്ഞ് ഏതെങ്കിലുമൊരു ശവം ആർക്കെങ്കിലും ചൂണ്ടിക്കാട്ടാൻ സാധിക്കുമോ? ഈ ഭാഗത്ത് ഒരു യന്ത്രം തിരിക്കുന്നു; മറുഭാഗത്തു ശവങ്ങൾ ഉതിരുന്നു. പിറ്റേന്നു പുലരാൻകാലത്ത് അയാൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: ‘വയ്യാ, എനിക്കിവിടെനിന്നു പോകണം.’

പക്ഷേ, ഇതൊക്കെ രാരിച്ചനോടു പറയാമോ? പറഞ്ഞാൽ അയാൾ വകവയ്ക്കുമോ? രാരിച്ചൻ ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു:

“ഇതൊഴിഞ്ഞുമാറലാണ്.”

“വെടിയുണ്ടയുടെ നടുവിലേക്ക്, അല്ലേ?” കുഞ്ഞിരാമൻ ചോദിച്ചു.

“പക്ഷേ, നിങ്ങളില്ലാത്തപക്ഷം ഇവിടെയെല്ലാം നിശ്ചലമാകും.”

“വിഡ്ഢിത്തം!”

“കാരണം പറയൂ.”

“ഞാൻ ചത്താലും പാർട്ടി നടക്കണം; നടക്കും. അതൊരു വ്യക്തിയുടെ കാര്യമല്ല; ചരിത്രത്തിൻറെ ഒരാവശ്യമാണ്. അത് നിർവഹിക്കപ്പെടുകതന്നെ ചെയ്യും. രാരിച്ചൻ, ഒഴിക്കാൻ വയ്യാത്ത ഒരു വ്യക്തിയുമില്ല. വ്യക്തികൾ വന്നുംപോയുമിരിക്കും. പാർട്ടി തുടർന്നുപോകും. വ്യക്തിയുടെ പ്രവൃത്തി എന്നൊന്നില്ല; പാർട്ടിയുടെ പ്രവൃത്തിയേ ഉള്ളൂ.” എല്ലാ പാർട്ടികളും ഭരണകൂടങ്ങളും ഉരുവിട്ടുപോന്ന ആ ഉപയോഗപ്രദമായ നുണ അയാൾ രാരിച്ചൻറെ മുഖത്തേക്ക് എടുത്തെറിഞ്ഞു. അതു കുറിക്കുകൊണ്ടു. അവൻ അമ്പരന്നു; ശ്വാസം മുട്ടി.

“ഏതാണ് കൂടുതൽ ഉപയോഗമെന്നാണ് നോക്കേണ്ടത്.” പിള്ള ഇടയിൽ കടന്ന് ഓർമ്മപ്പെടുത്തി. രാരിച്ചനും അതിന്മേൽ കയറിപ്പിടിച്ചു. അവന് അത്ര എളുപ്പത്തിൽ പിന്മാറാൻ വയ്യാ. വലംകൈ നഷ്ടപ്പെടുകയാണ്. പ്രവർത്തനത്തിനാണെങ്കിൽ ഭൂമിയിൽ വേരോടിയിട്ടില്ല. അവജ്ഞയും വിദ്വേഷവും അകത്തു തിളച്ചുമറിയുന്നുണ്ട്. ഒരഗ്നിപർവ്വതത്തിൻറെ പുറത്താണ് കോട്ട പണിചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ജപ്പാനെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തുന്നതു രോഗത്തെക്കാൾ അപകടകരമായ മരുന്നാണെന്ന നേതാക്കന്മാരുടെ വാക്കു നാട്ടുകാർ ഓർക്കുന്നുണ്ട്. എന്നിട്ടും അവരെ ജാപ്പ് കൂട്ടാളികളായി ചിത്രീകരിക്കുമ്പോൾ അവർ രോഷം ഉള്ളിലൊതുക്കുകയാണ്. വിശ്വനാഥൻറെ അറസ്റ്റ് പുതിയ ചില

സംഭവവികാസങ്ങളുണ്ടാക്കിയേക്കാമെന്ന് രാരിച്ചൻ കരുതുന്നു. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ കുഞ്ഞിരാമൻറെ സ്വാധീനശക്തി കൈയൊഴിക്കാമോ? രാരിച്ചൻ തീർത്തു പറഞ്ഞു:

"ഇവിടെ നിൽക്കുന്നതാണ് ഉപയോഗം!"

"അല്ല, യുദ്ധം ജയിച്ചാൽ മാത്രം പോരാ, യുദ്ധത്തിലൂടെ പാർട്ടി വളരണം. പട്ടാളക്കാരുടെ ഇടയിൽ ജീവിക്കുന്നവർ കുറച്ചുണ്ടാവണം. ഞാൻ പറയുന്നതു മനസ്സിലായല്ലോ..."

പിള്ളയ്ക്കു ബോദ്ധ്യമായി. നമ്പ്യാരും ശരിവച്ചു. രാരിച്ചനു തൻറെ എതിർപ്പു വിഴുങ്ങേണ്ടിയും വന്നു. കുഞ്ഞിരാമൻ നാവികസൈന്യത്തിൽ ചേരാൻ ഉറച്ചു. അപ്പോൾ അയാൾക്ക് എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരാഹ്ലാദം തോന്നി. എല്ലാറ്റിൽനിന്നും മോചനം കിട്ടിയിരിക്കയാണ്. തൻറെ കാലിൽ തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്ന കനമുള്ള പാറകൾ അഴിഞ്ഞുപോയിരിക്കുന്നു. നീട്ടിവലിച്ചു നടക്കാം; മരണത്തിലേക്കായാലും.

പെട്ടെന്നാണ് രാധ മുന്നിലേക്കു വന്നു ചോദിച്ചത്:

"ഉറച്ചോ?"

"ഉവ്വ്."

"അപ്പോ, ഞാനോ?"

"നമുക്ക് അതാണിനി ആലോചിച്ചു തീർച്ചപ്പെടുത്താനുള്ളത്. എന്തെങ്കിലും ചെയ്യാം."

"എനിക്കാരുണ്ട്?"

അവളുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പി. കുഞ്ഞിരാമൻ നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു ചിന്തിച്ചു. വാസ്തവം. ആരാണുള്ളത്! ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കൂടെ നില്ക്കുന്നുണ്ട്; എങ്കിലും മറ്റൊരാത്മാവിനെ രക്ഷിക്കത്തക്ക കൈക്കരുത്ത് അയാൾക്കുണ്ടെന്ന് കുഞ്ഞിരാമനു വിശ്വാസമില്ല. മുമ്പൊക്കെ അയാൾ ജയിലിലായിരുന്നപ്പോൾ വിശ്വനാഥൻ അവളെ കാത്തുപോന്നു. ഇന്ന് ആ രക്ഷാമാർഗ്ഗം അയാൾതന്നെ അടച്ചുകളഞ്ഞു!

"ഞാൻ എന്തു ചെയ്യണം?" രാധ വീണ്ടും ചോദിച്ചു: "എന്നേയും പട്ടാളത്തിൽ ചേർക്കുമോ?"

"നീ ഇവിടെ താമസിക്കൂ. ഞാൻ വേണ്ട ഏർപ്പാടുകൾ ചെയ്യാം. രാധേ, മക്കളെ യുദ്ധത്തിനയച്ച അമ്മമാരും ഭർത്താക്കന്മാരെ പറഞ്ഞയച്ച ഭാര്യമാരും ധാരാളമുണ്ട്. അവരൊക്കെ മനുഷ്യരല്ലേ?"

"അതേ."

"അതോർക്ക്."

"ഉം--"

"ഞാൻ ഒരിക്കലും നിന്നെ മറക്കില്ല. ഞാൻ ഒരു ദിവസം തിരിച്ചുവരും."

കുഞ്ഞിരാമൻ അവളുടെ കൈയ്യു പിടിച്ചുകൊണ്ട് ആവേശഭരിതനായി തുടർന്നു: "വരും, ഞാൻ തീർച്ചയായും വരും."

"ഞാൻ കാത്തിരിക്കും."

"നീ കാത്തിരിക്കണം."

അയാൾ രാരിച്ചനോട് രാധയുടെ കാര്യത്തിൽ ശ്രദ്ധിക്കണമെന്ന് ആവശ്യപ്പെട്ടു.

"ഞാനിവിടെ നില്ക്കുന്ന കാലംവരെ ശ്രദ്ധിക്കും." രാരിച്ചൻ പറഞ്ഞു.

"രാരിച്ചൻ എങ്ങോട്ടു പോകുന്നു?"

"എന്നെയും പട്ടാളത്തിൽ എടുക്കാതിരിക്കുകയില്ല. എനിക്ക് അംഗഭംഗമൊന്നുമില്ല. പട്ടാളക്കാരുടെ ഇടയിൽ ജോലിചെയ്യാൻ ആൾ വർദ്ധിക്കുന്നതു നല്ലതല്ലേ?"

അതിന് കുഞ്ഞിരാമൻ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. അയാൾ അന്നു രാത്രിതന്നെ ശാന്തയെ ചെന്നുകണ്ടു വിവരമെല്ലാം ധരിപ്പിച്ചതിനുശേഷം ഓർമ്മിപ്പിച്ചു:

"രാധയ്ക്ക് ആരുമില്ല."

"ഞാനുണ്ട്. ഞാൻ ശ്രദ്ധിക്കാം. പക്ഷേ, നിങ്ങൾ പോകേണ്ടിയിരുന്നില്ല. ഏതായാലും തീർച്ചപ്പെടുത്തിക്കഴിഞ്ഞല്ലോ?"

"ഉവ്വ്."

"പിന്നെ, വിശ്വത്തിൻറെ പേരിൽ കെയ്സ് എടുക്കുകയില്ലേ?"

"ഓർഡിനൻസ്പ്രകാരമാണല്ലോ അറസ്റ്റ്."

ശാന്ത സ്വല്പനേരം നിശ്ശബ്ദയായിരുന്നു. അവസരം നഷ്ടപ്പെട്ട ഒരാളുടെ മുഖഭാവമുണ്ടായി അവൾക്ക്. കുഞ്ഞിരാമൻ യാത്ര പറഞ്ഞിറങ്ങി.

"എവിടെപ്പോയിരുന്നു?" രാധ ചോദിച്ചു.

"ശാന്തയുടെ വീട്ടിൽ."

"ഉം." അവൾ ഒന്നമർത്തിമൂളിക്കൊണ്ടു തുടർന്നു: "ആ സുലൈമാനിക്കയെ ഒന്നു ചെന്നു കാണൂ."

"എന്തിന്?"

"വെറുതെ യാത്രപറയാൻ."

അയാളെ കാണാൻ എന്തോ വിഷമം തോന്നുന്നു. പക്ഷേ, കാണാതെ പോയാൽ അതു കൂടുതൽ വിഷമമുണ്ടാക്കിയേക്കും. അയാൾ രണ്ടും കല്പിച്ച്, സുലൈമാൻറെ വീട്ടിലേക്കു കയറിച്ചെന്നു.

"എന്ത്യേ?"വിരി നീക്കി തല പുറത്തേക്കു കാട്ടിക്കൊണ്ട് ഖദീജ ചോദിച്ചു.

"ഇവിടെ ഇല്ലേ?"

"മൂപ്പര് സൊഹല്യാതെ കെടക്കാ."

"ഒന്നു കാണണം."

ഖദീജ അയാളെ അകത്തേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. ചെരിഞ്ഞുവീണ ഒരു പാറപോലെ, സുലൈമാൻ അവിടെ കിടന്നിരുന്നു.

"ഒരാള് ബന്നടക്ക്ണ്." ഖദീജ അറിയിച്ചു. അയാൾ തലപൊക്കിനോക്കി. ആ മുഖത്തെ ചാലുകൾ കൂടുതൽ കുഴിഞ്ഞിരുന്നു. ആ കണ്ണുകൾ കുത്തിത്തറയ്ക്കുന്നവയുമായിരുന്നു. അയാൾ കുഞ്ഞിരാമൻറെ നേരെ തിരിഞ്ഞു ചോദിച്ചു:

"ഉം?"

"വിശേഷിച്ചൊന്നുമില്ല." അയാൾ തൻറെ യാത്രയെപ്പറ്റി വിവരിച്ചിട്ടു തുടർന്നു: "ഒന്നു കണ്ടുപോകാം എന്നു വിചാരിച്ചു."

"കണ്ടില്ലേ?" പരുഷമായിരുന്നു ചോദ്യം.

കുഞ്ഞിരാമൻ അതു കേട്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു: "നിങ്ങൾ എനിക്കു വളരെ ഉപകാരം ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. അതൊക്കെ എൻറെ മനസ്സിലുണ്ട്."

"ഉണ്ടല്ലോ? മതി. പിന്നെ നീ എനിക്കും വേണ്ടത്ര ഉപകാരം ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. അതും നന്നായി." ഇതും പറഞ്ഞ് അയാൾ ചെരിഞ്ഞു കിടന്നു. കുഞ്ഞിരാമനു കുറെയേറെ സംസാരിക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഒരു പ്രസംഗം തന്നെ ചെയ്യണമെന്നു തോന്നി. പക്ഷേ, ആ വൃദ്ധൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി ഒന്നും പറയാൻ കഴിയുന്നില്ല.

"ഞാൻ വരട്ടെ?" അവൻ യാത്ര ചോദിച്ചു. ഒരു നിമിഷത്തിനു മറുപടി ഉണ്ടായില്ല. പെട്ടെന്നു തപ്പിത്തടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റ് സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു:

"കുഞ്ഞിരാമാ, നിനക്കും നല്ലതുവരട്ടെ. നല്ലതു തോന്നുകയും ചെയ്യട്ടെ. നിനക്കു ചെറുപ്പമാണ്. ഇനിയും വളരെക്കാലം ജീവിക്കണം. അതുകൊണ്ട് നിനക്കു നല്ലതു വരട്ടെ. ആ പെൺകിടാവിനെ കഷ്ടത്തിലാക്കരുത്. കുരങ്ങൻറെ കൈയിൽകിട്ടിയ മാലപോലെയാക്കാതെ. അതൊരു കുടുംബത്തിൻറെ നിറവിളക്കാകും. പക്ഷേ, നിനക്കതു മനസ്സിലായിട്ടുണ്ടാവില്ല. നിനക്ക് ഒന്നും മനസ്സിലാവില്ലായിരിക്കും. ആ പെൺകുട്ടി ഒരു ധനമാണ്. അതുകൊണ്ട് നിനക്കു നല്ലതു വരട്ടെ. നല്ലതു തോന്നുകയും ചെയ്യട്ടെ."

"നിങ്ങളെ ഞാൻ അലോസരപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ...." കുഞ്ഞിരാമൻ ആരംഭിക്കുകയായിരുന്നു.

"ഇല്ല." സുലൈമാൻ കയറിക്കടന്നു പറഞ്ഞു: "എനിക്ക് എന്തുവന്നാലും ഇനി വിശേഷമൊന്നുമില്ല. ഉച്ചതിരിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. നിനക്കിപ്പോൾ കയറ്റമാണ്. കയറ്റത്തിൽ വീഴ്ചപറ്റാൻ എളുപ്പമുണ്ട്. അനുഭവസ്ഥനാണ് പറയുന്നതെന്നുവെച്ചോളൂ. ആ പെൺകുട്ടി വ്യസനിക്കാൻ ഇടവരരുത്. അതുകൊണ്ട് നിനക്കു നല്ലതു വരട്ടെ. മക്കളുണ്ടാകാനും അവരുടെ

കൈയോ കാലോ വളരുന്നതെന്നു നോക്കിയിരിക്കാനും നിനക്കിടവരട്ടെ. നിനക്കു നല്ലബുദ്ധി ഈശ്വരൻ തരട്ടെ. പോയ്ക്കോളൂ."

സുലൈമാൻ ചെരിഞ്ഞുകിടന്നു പുതപ്പെട്ടുത്തു മുഖം മൂടി. കുഞ്ഞിരാമൻ ഒരു നിമിഷം നോക്കിനിന്ന് പുറത്തേക്കു കടന്നു.

അന്നു മുഴുവൻ അയാൾ ഒന്നും സംസാരിച്ചില്ല; പിറ്റേന്നും മിണ്ടിയില്ല. ഒരാഴ്ച കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അയാൾ പോകാൻ പുറപ്പെട്ടു. രാധയും ഗോപാലകൃഷ്ണനും രാരിച്ചനും റെയിൽവേസ്റ്റേഷൻവരെ അയാളെ അനുഗമിച്ചു. ആരും ആരോടും സംസാരിച്ചില്ല. അയാൾ വണ്ടിയിലും അവർ പ്ലാറ്റ്ഫോ മിലുംനിന്നു പരസ്പരം നോക്കി. രാധയുടെ കണ്ണുകൾ അത്രയും മനോഹരങ്ങളായി കുഞ്ഞിരാമന് അതേവരെ അനുഭവപ്പെട്ടിട്ടില്ല. അത്രയും ഗംഭീരമായ ഒരാകാരം കുഞ്ഞിരാമനുണ്ടെന്ന് രാധയ്ക്കും തോന്നിയിട്ടില്ല. ജീവിതത്തിൻറെ എല്ലാ അന്തസ്സും മഹത്ത്വവും ഒരു നിമിഷത്തിലേക്ക് ഊറിക്കൂടിനില്ക്കുകയായിരുന്നു. അതൊരു നീർപ്പോളപോലെ ഇപ്പോൾ തകരുമെന്ന് അവർക്കറിയാം. അതുകൊണ്ടുതന്നെ ആ ഒരു നിമിഷം അവർ മാറോടുചേർത്തണച്ചുപിടിച്ചു. അടുത്തനിമിഷം അവർ നാഴികകൾക്ക് അപ്പുറവുമിപ്പുറവുമാകാൻ പോകുന്നു. കഴുത്തും കത്തിയും തമ്മിലുള്ള അവസാനത്തെ അകലമാണ്. ആ നിമിഷം, ഒരു സൂചിയുടെ അഗ്രമാണത്. രണ്ടാത്മാക്കൾ അവിടെ തങ്ങിനില്ക്കുന്നു.

വണ്ടി, ഒരു രാക്ഷസനെപ്പോലെ, ഒന്നു കൂക്കിവിളിച്ചു. അതു നീങ്ങുകയാണ്. വാതില്ക്കൽ കമ്പിയും പിടിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന കുഞ്ഞിരാമൻ നീങ്ങിനീങ്ങിപ്പോകുന്നു. കൂട്ടിക്കൊളുത്തിയ നാലു കണ്ണുകൾ വലിഞ്ഞകന്നു. അവൻറെ രൂപം കണ്ണുകൾക്ക് അവ്യക്തമായി. വണ്ടി അകന്നകന്ന് ഒരു വളവിലേക്കു മാഞ്ഞു. അതു തുപ്പിയ പുകക്കൂട്ടം മാത്രം, ഒരു കരിംപെരുമ്പാമ്പിനെപ്പോലെ, ആകാശത്തു നീണ്ടിഴഞ്ഞു.

"വരൂ." രാരിച്ചൻ രാധയുടെ കൈയിൽ തട്ടി. അവൾ തലയും കുമ്പിട്ട് അവൻറെ പിന്നാലെ നടന്നു.

അവൾ നാലു ദിവസത്തിനു കമ്പനിയിൽ പോയില്ല. അഞ്ചാം ദിവസം വിശപ്പ് അവളെ അങ്ങോട്ടു കൊണ്ടുപോയി. മിതവാക്കായിരുന്ന ആ ീ മൂകയായി. ജോലിയുണ്ട്, കൂലിയുണ്ട്; അതുകൊണ്ട് ഭക്ഷണവും വ വും പാർപ്പിടവും ഉണ്ട്. എല്ലാമുണ്ട്. പക്ഷേ ചൈതന്യം മാത്രമില്ല, തന്നിൽനിന്ന് എന്തോ ചോർന്നുപോവുകയാണെന്ന് അവൾക്ക് തോന്നി. മൂകയായിരിക്കുന്ന അവളുടെ ചുറ്റുപാടും കത്തിരികൾ ചലിക്കുന്നു, അവ ചോദ്യങ്ങൾ ഉതിർക്കയാണെന്നു തോന്നുകയാണ്. യന്ത്രങ്ങളുടെ ശബ്ദങ്ങൾ, ഒരു പരിഹാസച്ചിരിപോലെ, അലറുന്നു!

കമ്പനി വിട്ടു പോകുമ്പോഴും കമ്പനിയിലേക്കു വരുമ്പോഴും റോഡുവക്കിലെ പീടികകളിൽനിന്നു തന്നെ ചൂണ്ടി സംസാരിക്കുന്നുണ്ടെന്ന് അവൾക്കറിയാമായിരുന്നു. ജാപ്പിരോധമേളകളിലെ നൃത്തങ്ങൾ അവളെ സ്വല്പം പ്രസിദ്ധയാക്കിയിട്ടുണ്ട്. അത് അവളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ദ്രോഹകരമായിരുന്നു.

"പോണ് കണ്ടോ?" ഒരു ചായക്കടക്കാരൻ അടുത്തിരിക്കുന്നവനോടു പറഞ്ഞു.

"അമ്മോ! അതു ജാപ്പുവിരോധമാണ്!"

"വല്യ ജാപ്പുവിരോധം പട്ടാളത്തിൽ ചേർന്നില്ലേ!"

"ഇപ്പോ ചെറിയ ജാപ്പുവിരോധത്തിൻറെ കൂടെയാണ്."

"ആര്?"

"രാരിച്ചൻ."

"അവൻ ഒരു സബ്ബിൻസ്പെക്ടറാവേണ്ടതായിരുന്നു."

"അവരുടെ ഗവൺമെൻറ് വന്നാൽ ആവും."

"അപ്പോ ഇവളോ?"

ഒരു കൂട്ടച്ചിരി. ഇത്തരം പരിഹാസകോലാഹലങ്ങൾ പലപ്പോഴും അവളുടെ ചെവിയിൽ വന്നു തറച്ചിരുന്നു. രാധ എല്ലാം വിഴുങ്ങി. അവരുടെ നാവടക്കാനും നിലയ്ക്കുനിർത്താനും അവൾക്കറിയാം. പക്ഷേ, ആർക്കോ വേണ്ടി അവളതൊക്കെ സഹിക്കുന്നു. ഓരോ രാത്രിയിലും അവൾ പിറുപിറുത്തു:

"അതെ, ഞാനിതൊക്കെ സഹിക്കണം എന്നാവും വിചാരിച്ചിട്ടുണ്ടാവുക. സഹിക്കാം."

പക്ഷേ, പണ്ടെന്നത്തെക്കാട്ടിലുമധികം യുദ്ധഗതിയെപ്പറ്റി അവൾ ശ്രദ്ധിക്കാൻ തുടങ്ങി. ദിനപത്രങ്ങൾക്കുവേണ്ടി അവൾ കാത്തുനിന്നു. രാരിച്ചൻ അതെത്തിച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. മുമ്പൊക്കെ അവൾക്കുവേണ്ടി അത്തരം കാര്യങ്ങൾ ശ്രദ്ധിക്കാൻ ആളുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്നു താൻതന്നെ ശ്രദ്ധിക്കണം. പടിഞ്ഞാറൻ ശക്തികൾ ജർമ്മനിയെ പിമ്പിൽനിന്നെതിർക്കാത്തതിനെപ്പറ്റി അവൾക്കു ദേഷ്യം തോന്നി. അവരുടെ തണുപ്പൻ മട്ടുകൾ ശുണ്ഠിപിടിപ്പിച്ചു. എങ്ങനെയും യുദ്ധം ജയിക്കണമെന്ന് അവൾ ഹൃദയത്തിൽതട്ടി ആഗ്രഹിച്ചു.

വെടിയുണ്ടയുടെ വേഗത്തിൽ ദിവസങ്ങൾ അങ്ങനെ കടന്നുപോയി. കുഞ്ഞിരാമൻറെ കത്തും അതിനെത്തുടർന്നു പണവും കിട്ടി. ആ പണം കൈയിലിട്ടു ഞെരിച്ച് അതിലേക്കുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ട് അവൾ കുറേനേരമിരുന്നു. നിർജ്ജീവമായ ആ കടലാസുകഷണങ്ങൾ കാറ്റിൽ

പറപ്പിച്ചുകളയാൻ രാധയ്ക്കു തോന്നി. എങ്കിലും അവളതു പെട്ടിയിൽ വെച്ചു പൂട്ടി.

പിറ്റേന്നു കമ്പനിയിൽനിന്നു വരുമ്പോൾ അവൾ നാറാണപിള്ളയെ വഴിക്കുവെച്ചുകണ്ടു. അയാൾ നോക്കാതെ കടന്നുപോകാൻ യത്നിക്കുകയായിരുന്നു. പക്ഷേ, രാധ മുന്നോട്ടു ചെന്നു ചോദിച്ചു;

"വിശ്വത്തിൻറെ വല്ല വിവരവുമുണ്ടോ?"

"അറിഞ്ഞേ കഴിയൂ എന്നാണോ അനിയത്തിക്ക്?"

"അതേ."

"എങ്കിൽ രാരിച്ചനോടു ചോദിക്കണം. സർക്കാരിൻറെ കൂടെയുള്ളവനല്ലേ ഇതെല്ലാം അറിയാനൊക്കൂ?"

അയാൾ മുഖം വെട്ടിച്ചു കടന്നുപോയി. പിള്ളയിൽനിന്ന് അത്തരമൊരു പെരുമാറ്റം അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല.

അതവളെ വേദനിപ്പിച്ചു. അന്നു രാത്രി അവൾ തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു. കണ്ണുനീരിൽ മുഖം വെച്ചാണ് അവൾ ഉറങ്ങിയത്.

പുലർച്ചെ എഴുന്നേറ്റ് രാധ നടന്നു. നേരെ ചെന്നുകയറിയത് സുലൈമാൻറെ വീട്ടിലാണ്.

"ൻറെ റബ്ബേ, ഇതാര്!" ഖദീജ അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

"അദ്ദേഹമെവിടെ?"

"കെടക്ക്ന്ന്. സൊഹക്കേടൊന്നും ഇല്ല. പക്കെങ്കില്, ഇപ്പോ എപ്പളും കെടപ്പാ."

"ഉം." രാധ എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ട് ഒന്നു മൂളി.

"കാണണോ?" ഖദീജ ചോദിച്ചു.

"വേണം."

അവർ അകത്തേക്കു കടന്നു. സുലൈമാൻ കലണ്ടറിലെ പഴയ ഏടുകൾ മറിച്ചുനോക്കിക്കൊണ്ടു കിടക്കയിൽ ഇരിക്കുന്നു. രാധയുടെ ആഗമനം അയാളെയും സ്വല്പം പരിഭ്രമിപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. അയാൾ കലണ്ടർ ഒരു വശത്തേക്കിട്ട് എഴുന്നേൽക്കാൻ ഭാവിച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"എന്തേ?...എന്തേ?"

"ഒന്നുമില്ല."

"വല്ല ബുദ്ധിമുട്ടുമുണ്ടോ?"

"ഇല്ല."

"സുഖംതന്നെയല്ലേ?"

അതിനു രാധ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. അവൾ മുഖം താഴ്ത്തിനിന്നു.

"ഈ മുക്കാലീമ്മില് ഇരുന്നോളി." ഖദീജ ഒരു കൊച്ചുബെഞ്ച് രാധയുടെ അടുത്തേക്ക് നീക്കിവെച്ച് അവിടെനിന്നു പോയി: "ഇച്ചിരി കാപ്പികൊണ്ട്രാം ട്ടോ."

“വേഗം കൊണ്ടുവാ.” സുലൈമാൻ ആ അഭിപ്രായത്തെ പിൻതാങ്ങി. ഒരു നിശ്ശബ്ദത.

“എന്നോടു ദേഷ്യമാണല്ലേ?” രാധ ചോദിച്ചു.

“എനിക്കോ?”

“അങ്ങനെ തോന്നിയാൽ തെറ്റില്ല. പക്ഷേ, ആരും കല്പിച്ചുകൂട്ടി ഒന്നും ചെയ്തിട്ടില്ല.”

“അതൊക്കെ എനിക്കറിയാം. രാധ അത്തരം കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു വേവലാതിപ്പെടേണ്ടാ. നീ പണ്ടും ഇന്നും എനിക്കൊരുപോലെയാണ്. നിൻറെ അനുഭവങ്ങളോർത്താണ് ഞാൻ വ്യസനിക്കുന്നത്. പലതും സഹിക്കണം. ദൈവം ചിലപ്പോൾ മുന്തിരിപ്പഴം തരും; ചിലപ്പോൾ കടുക്ക വായിലേക്കു കുത്തിത്തിരുകും. രണ്ടും വേണ്ടാതാവും. മുന്തിരിങ്ങ തിന്ന ഞാൻ കടുക്ക കടിച്ചിറക്കുകയും വേണം.”

ആ വൃദ്ധനുചുറ്റും ഒരു പരിവേഷമുള്ളതായി അവൾക്കു തോന്നി.

അസ്തമയസൂര്യൻറെ കിരണങ്ങളിൽ തിളങ്ങുന്ന ഒരു കുന്നിൻകൊടുമുടിപോലെ. അവൾ ആ മുഖത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു മൂകയായിരുന്നു.

“കഷ്ടപ്പെടരുത്.” സുലൈമാൻ തുടർന്നു: “എന്താവശ്യമുണ്ടെങ്കിലും ഇങ്ങോട്ടു വരണം. വരാൻ മടിക്ക്യോ?”

“ഇല്ല.”

“എൻറെ മകൾക്കുള്ളത്ര സ്ഥാനം കുട്ടിക്കും ഈ വീട്ടിലുണ്ട്. മനുഷ്യർക്കു വീഴ്ചയും ഉയർച്ചയും ഒക്കെ വരാം. പക്ഷേ, അതുകൊണ്ട് എനിക്കാരെയും ഉപേക്ഷിക്കാൻ കഴിയില്ല. അതിനെനിക്ക് അധികാരവുമില്ല. പിന്നെ, ദൈവം ഒരു ദിവസം നിനക്കു നല്ലതു വരുത്താതിരിക്കില്ല. പിന്നെ, നീ അത്രയ്ക്കു സഹിക്കുന്നുണ്ട്.”

രാധയുടെ കണ്ണുകളിൽനിന്നു ബാഷ്പകണങ്ങൾ ഇറ്റിറ്റു വീണു. സുലൈമാൻ ഇരുപ്പിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റുനിന്നു. നാളം വിറയ്ക്കുന്ന ആ ഭദ്രദീപം തൻറെ മുമ്പിലിരിക്കുന്നു. ആ പ്രകാശം ഭൂതകാലസ്മരണകൾ അയാളിൽ കൊളുത്തി. ഒരു വലിയ തറവാട്ടിൻറെ നാലകത്താണ് താൻ നില്ക്കുന്നതെന്ന് അയാൾക്ക് ഒരു നിമിഷത്തേക്ക് തോന്നി. എങ്കിലും അയാൾ ആ വിളക്കിനു നേരെ കൈകൂപ്പിയില്ല. അതു നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു.

ഖദീജ കാപ്പിയും പലഹാരവുമെടുത്ത് അകത്തേക്കു വന്നു.

ആറ്

'ഞാൻ ആകെ ഒരു നുണയായിരിക്കുന്നു.' ശാന്തയ്ക്ക് കാർത്തികേയൻറെ അടുത്തു നില്ക്കുമ്പോൾ അങ്ങനെ തോന്നാറുണ്ട്. വിശ്വനാഥനോട് ഒരു ദയ കാണിപ്പാൻപോലും അവസരം കിട്ടാതെ വന്നപ്പോൾ വാസ്തവത്തിൽ, ശാന്ത അകമേ തളർന്നുപോയി. ഇളംകമ്പുപോലെ, ഇച്ഛയ്ക്കൊത്തു വളയ്ക്കാമെന്നാണ് കരുതിയത്. പക്ഷേ, കൈവെച്ചപ്പോൾ ഇരട്ടക്കാതലുള്ള മരം. സഖാക്കളെല്ലാം പറയുന്നത് അവൾ മഹത്തായ സേവനം ഫാസിസ്റ്റ് വിരോധ സമരത്തിനു ചെയ്തുവെന്നാണ്. മുഖസ്തുതി കേൾക്കുന്ന കലാകാരനെപ്പോലെ, അവൾ തലയാട്ടി സമ്മതിച്ചു: "സ്വല്പം വേദനയോടെയാണെങ്കിലും എൻറെ കർത്തവ്യം നിറവേറ്റി എന്നൊരു കൃതാർത്ഥതയുണ്ട്." പക്ഷേ വിചാരം മറ്റൊന്നായിരുന്നു: 'എന്നെ ചവിട്ടി മറിച്ചിട്ടുകളഞ്ഞു.'

ചുറ്റും നിന്ന് അഭിനന്ദനം പൊന്നുമ്പോൾ, അതു പുണ്ണിൽ ഉപ്പുവെള്ളം തളിക്കുന്നതുപോലെയുള്ള ഒരനുഭവമുണ്ടാക്കുകയാണ്. എന്നിട്ടു താൻ ആ പ്രശംസകൾ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നുവെന്നു നടിക്കുകകൂടി വേണം! ഏറ്റവും അസഹ്യമായിത്തോന്നിയത് കാർത്തികേയൻറെ വാക്കുകളാണ്. അയാൾ ഭാര്യയോടു പറഞ്ഞു: "ശാന്തയ്ക്കേ ഇതൊക്കെ കഴിയൂ."

"അതേ." ഗൗരവത്തോടെയാണ് ശാന്ത ആരംഭിച്ചത്. പെട്ടെന്ന്, എന്തോ തെററ് തിരുത്തിയതുപോലെ, മന്ദാക്ഷമധുരമായി അയാളുടെ മുമ്പിൽ നില്ക്കുകയും ചെയ്തു. സ്വന്തം അഴകിൻറെ ഓരോ പരമാണുവിലേക്കും തേജസ്സു ചുരത്തുവാൻ അവൾ മറന്നില്ല. സ്ഫടികഗ്ലാസ്സിൽ തുളുമ്പിത്തുളുമ്പി നില്ക്കുന്ന പഴയ വീഞ്ഞുപോലെയായിരുന്നു അവൾ. അത് കാർത്തികേയനെ ലഹരിപിടിപ്പിച്ചു. അയാൾ പണ്ടത്തെ ആ കവിത സ്വല്പം ഉറക്കെത്തന്നെ ചൊല്ലി. "പച്ചവെള്ളം അതിനെ സൃഷ്ടിച്ച ആളുടെ അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ അമ്പേ തുടുത്തുപോയി..." എന്നിട്ടു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചുകൊണ്ട് ശാന്തയുടെ കൈ കടന്നുപിടിച്ച് അവളോടു ചോദിച്ചു:

"ഞാനാണോ ഈ വീഞ്ഞിങ്ങനെ തുടുപ്പിച്ചത്?"

വെള്ളിമുള്ളുകൾകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ ഒരു മന്ദാരപ്പൂ ശാന്തയുടെ ചുണ്ടിൽ തെളിഞ്ഞുവന്നു. പരിഹാസമോ അഭിനന്ദനമോ? അവൾ അവിടെ നിന്നു പതുങ്ങിക്കടന്നുപോവുകയും ചെയ്തു. ലജ്ജകൊണ്ടോ അവജ്ഞ കൊണ്ടോ? ആർക്കും പറയാൻ കഴിയില്ല.

നിർവഹിക്കാൻ കഴിയാത്ത പ്രതികാരത്തിൻറെ പേരിൽ അഭിനന്ദനങ്ങൾ കേൾക്കുമ്പോൾ ഉണ്ടാകുന്ന ഒഴിഞ്ഞുമാറാനുള്ള ആ ആഗ്രഹം അവൾക്കുമുണ്ടായി. തന്നിൽനിന്ന് ഒഴിഞ്ഞുമാറിക്കൊണ്ട് ഒരാൾക്ക് എത്രകാലം ജീവിക്കാം? രണ്ടാലൊന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തണമെന്നുതന്നെ അവൾക്കു പലപ്പോഴും തോന്നി. പക്ഷേ,

ഒന്നേ തീർച്ചപ്പെടുത്തുവാനുള്ളൂ. രണ്ടില്ല. എന്നിട്ടു തീർച്ചപ്പെടുത്തണം എന്ന ആ മോഹം ശക്തിമത്തായിരുന്നു. ഇത്തരം വിചാരങ്ങളിൽ മുഴുകിക്കൊണ്ടു പടിക്കൽ ഉലാത്തുകയായിരുന്നു ശാന്ത. അപ്പോഴാണ് നാറാണ പിള്ള അതിലേ കടന്നു പോകുന്നത്. കൈയിൽ രണ്ടുമൂന്നു പൊതികളും വയറ്റിൽ നിറച്ചു കള്ളുമായിട്ടാണ് അങ്ങേരുടെ യാത്ര.

“നാറാണപിള്ളയെ കണ്ടിട്ടു വളരെക്കാലമായല്ലോ.” ശാന്ത കുശലം പറഞ്ഞു.

നാറാണപിള്ള തിരിഞ്ഞുനിന്ന്, ശാന്തയെ അടിതൊട്ടു മുടിവരെ ഒന്നു നോക്കിയിട്ടു ചോദിച്ചു:

“അനിയത്തി എന്നെ കാണായ്കയോ ഞാൻ അനിയത്തിയെ കാണായ്കയോ?”

“രണ്ടായാലും കാര്യം ഒന്നുതന്നെയല്ലേ പിള്ളേ?”

“പക്ഷേല്, ഞാൻ കാണുന്നൊണ്ട്.”

“എന്തൊക്കെയാണ് വിശേഷങ്ങൾ?”

“വിശേഷമല്ലാതെ എന്തൊണ്ട്, അനിയത്തീ? നാട്ടിലാകെ ജപ്പാൻ കാരല്യോ!”

നാറാണപിള്ള ഒന്നു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു നടന്നു. ആ പൊട്ടിച്ചിരി തൻറെ മുഖത്തു വന്നടിച്ചപോലെ, ശാന്തയ്ക്കു തോന്നി. മറ്റൊരു സന്ദർഭത്തിലാണെങ്കിൽ അങ്ങനെ സംസാരിച്ചവനെ ശാന്ത വെറുതെ വിടുകയില്ലായിരുന്നു. ഇന്ന് അവൾക്ക് തന്നെത്തന്നെ വിശ്വാസമില്ല. എതിർക്കാൻ കഴിയുമെന്ന് ഒരുറപ്പില്ല.

തൻറെ ചുറ്റും ഒരുത്സവം എപ്പോഴും ഉണ്ടാകണമെന്ന വിചാരമായിരുന്നു മുമ്പു ശാന്തയ്ക്ക്. ഇന്നാകട്ടെ, അവൾ ഏകാന്തവും ശാന്തവുമായ ഒരന്തരീക്ഷമാണ് ആഗ്രഹിക്കുന്നത്. തന്നെത്താൻ നിർത്തി വിചാരണ ചെയ്യാൻ കൊള്ളാവുന്ന അന്തരീക്ഷം. കാർത്തികേയനിൽനിന്നുപോലും അവൾ കഴിയുന്നത്ര അകന്നു പെരുമാറി. എങ്കിലും അകലുന്നുവെന്ന് അശേഷം നടിച്ചതുമില്ല. അയാൾ കമ്പനിയിൽനിന്നു വരുമ്പോഴേക്കും അവൾ സായാഹ്നസഞ്ചാരത്തിനു പോയിക്കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടാവും. കടപ്പുറത്തും പാർക്കിലും നടന്ന് എല്ലാം കണ്ട് രസിക്കുന്നു എന്ന ഭാവവിശേഷത്തോടെ, ഒന്നും കാണാതെ കഴിക്കുക; ഏതെങ്കിലും സിനിമാശാലയിലെ സോഫയിൽ, ആയിരം കണ്ണുകൾ വെള്ളിത്തിരയ്ക്കുനേരെ ഉന്തിനിൽക്കുന്നതിനിടയിൽ സ്വന്തം കണ്ണുകൾ ആത്മാവിലേക്കു തിരിച്ചുപിടിച്ചുകൊണ്ട് ക്രൂരവും സത്യസന്ധവുമായ വിധത്തിൽ സ്വയം വിചാരണ നടത്തുക -- ഇതൊക്കെയായിരുന്നു അവളുടെ പ്രധാന പരിപാടികൾ.

ഒരു ദിവസം ശാന്ത കടപ്പുറത്തുനിന്നു മടങ്ങുമ്പോൾ പെട്ടെന്ന് രാധയെ കണ്ടു. കാർ നിർത്തി. അവളെ അടുത്തേക്കു വിളിച്ചു. രാധ കമ്പനി വിട്ടു തിരക്കിട്ടു വീട്ടിലേക്കു പോവുകയായിരുന്നു.

“രാധയെ ഇപ്പോൾ കാണാറേയില്ലല്ലോ?” ശാന്ത ആകാവുന്നേടത്തോളം മധുരമായി ചോദിച്ചു.

“കമ്പനിയിൽനിന്ന് ഇതാ, ഇപ്പോൾ മടങ്ങുന്നതേയുള്ളൂ. പിന്നെ എവിടെ സമയം കിട്ടാനാണ്?” രാധ വിനീതമായി പറഞ്ഞു. ശാന്ത അവളെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. ആ പെൺകിടാവിൻറെ തലമുടിച്ചുരുളുകൾ പഞ്ഞിപ്പൊടിനിറഞ്ഞ് അല്പാല്പം നര കയറിയതുപോലെയിരുന്നു. മാറിൽ നിറയെ യൗവനവും തലയിൽ നിറച്ചു വാർദ്ധക്യവുമായി നില്ക്കുന്ന ആ ീ ഒരപൂർവ്വസൃഷ്ടിയായി ശാന്തയ്ക്കു തോന്നി.

“രാധ വരുന്നോ? കുറേക്കഴിഞ്ഞു മടങ്ങിപ്പോകാം.”

“ഇല്ല. ഞാൻ ചെന്നിട്ടുവേണം അടുപ്പിൽ തീപൂട്ടാൻ.”

“ഊണൊക്കെ അവിടെനിന്നു കഴിക്കാം.”

“അനുജൻ കാത്തിരിക്കും. ഞാൻ ഇനിയൊരു ദിവസം വരാം.”

പക്ഷേ, ആ ‘ഇനിയൊരു ദിവസം’ ഉണ്ടായില്ല. രാധ ആ വഴിക്കുതിരിഞ്ഞതേയില്ല. എന്നല്ല, കഴിയുന്നതും ഒഴിഞ്ഞുനില്ക്കുകയും ചെയ്തു. അവളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ജീവിതം ഉമിത്തീപോലെ, പ്രശാന്തവും തീക്ഷ്ണവുമായിരുന്നു. ഭൗതികജീവിതം സമ്പന്നമായിരുന്നു. തൻറെ സമ്പാദ്യത്തിനു പുറമേ, കുഞ്ഞിരാമൻ അയച്ചുകൊടുത്തിരുന്ന പണവുമുണ്ടായിരുന്നു. എങ്കിലും വരൾച്ചയാണ് അനുഭവപ്പെടുന്നത്. പക്ഷേ, നല്ലൊരു ദിവസം വരുമെന്നുതന്നെ അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ചു. ഒരു ദിവസം കുഞ്ഞിരാമൻ പൊടുന്നനേ തിരിച്ചുവന്ന് അവളോടു പറയും: ‘അവസാനം ഞാനിതാ വന്നു, രാധേ!’ ആ ദിവസം വിദൂരമായിരിക്കുമോ എന്ന് ആലോചിക്കാൻ അവൾ മിനക്കെട്ടില്ല. കൈ നീട്ടിയാൽ തൊടാവുന്നിടത്താണതെന്ന് അന്ധമായി വിശ്വസിക്കാതെ ജീവിക്കാൻ വയ്യാ. ചെടികളിൽ നാരുകൾ കൂട്ടിയോജിപ്പിച്ചുനിർത്താനുള്ള പശപോലെ ഈ, അന്ധവിശ്വാസം രാധയുടെ യുക്തിവിചാരങ്ങളെ കൂട്ടിയിണക്കി ഒതുക്കിനിർത്തി. ഓരോ ദിവസവും അവൾ ഉറങ്ങാൻ കിടക്കുന്നത് പുലർച്ചെ അദ്ദേഹം വാതിൽക്കൽ വന്നു മുട്ടിവിളിക്കുമെന്ന പ്രതീക്ഷയോടെയാണ്. എന്നാലും, ക്രൂരമായ സത്യംപോലെ, സൂര്യകിരണങ്ങൾ നിശ്ശബ്ദമന്ദസ്മിതം തൂകിക്കൊണ്ട് അവളുടെ ജാലകപ്പടിയിലേക്കു വന്നു. അതിൽ അസ്വാഭാവികമായി എന്തെങ്കിലുമുണ്ടെന്ന് ആ ീ കരുതിയതുമില്ല. തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റ് അവൾ തൻറെ ദിനകൃത്യങ്ങളാരംഭിച്ചു.

ഉദിക്കുക, അസ്തമിക്കുക, വീണ്ടും ഉദിക്കുക––അങ്ങനെ വൈചിത്ര്യശൂന്യമായി കടന്നുപോയിരുന്ന ആ കാലത്തു സാധാരണവ്യക്തി വിഷാദത്തിൽ അലിഞ്ഞുപോകും. രാധയെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം സ്ഥിതി വ്യത്യസ്തമായിരുന്നു. യുദ്ധരംഗത്തുനിന്ന് ഏറ്റവും ദുഃഖകരമായ വാർത്തകൾ കിട്ടിക്കൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾപോലും

അവൾ പ്രതീക്ഷിച്ചു. പേൾ ഹാർബർ തകർന്ന് ജപ്പാൻ കിഴക്കൻരംഗത്തേക്ക് ഇരച്ചുകയറി, ആക്രമണത്തിൻറെ ചിറ്റോളങ്ങൾ മനിലയിൽ വന്നുമുട്ടി–––ഈ വാർത്തകൾ എല്ലാവരിലും അമ്പരപ്പുളവാക്കിയപ്പോൾപോലും രാധ സമനില വിട്ടില്ല. അക്കാലങ്ങളിലെല്ലാം അവളെ സഹായിച്ചത് ആ അന്ധവിശ്വാസമായിരുന്നു. വരും, അദ്ദേഹം അടുത്തുവരും, നിശ്ശബ്ദമായ നിശീഥിനികളിൽ ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന ഭൂമിക്കു ദിവ്യങ്ങളായ ആയിരമായിരം കണ്ണുകൾ കാവൽനിൽക്കുമ്പോൾ, നീലമേഘങ്ങളുടെ ചെരിവിൽനിന്നു ചന്ദ്രൻ പാളിപ്പാളി നോക്കുമ്പോൾ, പ്രപഞ്ചമാകെ ഒരഭൗമ സംഗീതത്താൽ വലയം ചെയ്യപ്പെടുമ്പോൾ, രാധയുടെ സ്വപ്നത്തിലേക്ക് ഒരു മുഖം മെല്ലെ ഏന്തിവന്നറിയിച്ചു:

"വരും, ഞാൻ വരും, കേട്ടോ."

അത്തരം സ്വപ്നങ്ങൾ യാഥാർത്ഥ്യങ്ങളെക്കാൾ ശക്തിമത്തായ സ്വാധീനം അവളുടെ അന്തഃകരണത്തിൽ ചെലുത്തി. ഹൃദയത്തിൻറെ നാരുകൾ കൂട്ടിയിണക്കിനിർത്തിയ പശക്കൂട്ടു ദൃഢതരമാക്കി. 'അദ്ദേഹം എന്നെ ഇപ്പോഴോർക്കുന്നുണ്ട്.' അവൾ സ്വപ്നംകണ്ട ദിവസങ്ങളിൽ ചിന്തിച്ചു. 'അല്ലെങ്കിൽ എപ്പോഴും അദ്ദേഹം എന്നെപ്പറ്റിത്തന്നെയായിരിക്കും ചിന്തിക്കുക.'ചിന്തിച്ചു. 'അല്ലെങ്കിൽ എപ്പോഴും അദ്ദേഹം എന്നെപ്പറ്റിത്തന്നെയായിരിക്കും ചിന്തിക്കുക.'

കുഞ്ഞിരാമൻ യുദ്ധക്കളത്തിൻറെ നടുക്കാണെന്നും മരണം എപ്പോഴും അയാളെ ചുഴന്നുകൊണ്ടുനില്ക്കയാണെന്നും ഒരിക്കലും അവൾ ആലോചിച്ചില്ലെന്നത് ഏതാണ്ടത്ഭുതകരമാണ്. അത് അന്ധതയായോ ശുഭപ്രതീക്ഷാശീലമായോ വ്യാഖ്യാനിക്കാവുന്നതാണ്. പക്ഷേ, അതു വാസ്തവമായിരുന്നു.

തത്ത്വശാ ങ്ങളെയും പ്രത്യയശാ ങ്ങളെയുംപറ്റിയുള്ള കൊടുമ്പിരിക്കൊണ്ട വാദപ്രതിവാദത്തിന്നു നടുവിൽ ശാലീനയായ ആ പെൺകിടാവ് അന്ധവിശ്വാസത്തിൻറെ മടിയിൽ തലചായ്ച്ചുറങ്ങി–– ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന വേടൻറെ കാലിൽ തലചായ്ച്ചുറങ്ങുന്ന ഒരു പെൺമാനിനെപ്പോലെ.

ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ വിളിയാണ് അവളെ ആലോചനകളിൽനിന്ന് ഉണർത്തുക പതിവ്. അന്നും അതുതന്നെ സംഭവിച്ചു. അവൻ കോലായിലേക്കു കയറി. പിന്നാലെ രാരിച്ചനുമുണ്ട്. ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ വിളിയാണ് അവളെ ആലോചനകളിൽനിന്ന് ഉണർത്തുക പതിവ്. അന്നും അതുതന്നെ സംഭവിച്ചു. അവൻ കോലായിലേക്കു കയറി. പിന്നാലെ രാരിച്ചനുമുണ്ട്.

"എന്താ വിശേഷം?"

"അങ്ങനെയൊരു വിശേഷമൊന്നുമില്ല." രാരിച്ചൻ തുടർന്നു: "ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ കാര്യം..."

"എന്താണനിയാ?" രാധ ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. പക്ഷേ, മറുപടി പറഞ്ഞത് രാരിച്ചനാണ്:

"അവൻ എത്ര കാലമാണ് ഇങ്ങനെ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുക?"

"അതു ഞാനും ആലോചിക്കാറുണ്ട്." രാധയും മനസ്സു വെളിപ്പെടുത്തി.

"എനിക്കു ജോലിയുള്ളപ്പോൾ അവൻ കഷ്ടപ്പെടുകയില്ല. എന്നാലും എന്നും ഇങ്ങനെ കഴിഞ്ഞാപ്പോരല്ലോ."

"അതാണ് ഞാനും പറയുന്നത്." രാരിച്ചൻ പിൻതാങ്ങി.

"അവനും അതു തോന്നിത്തുടങ്ങി."

"ഇപ്പോൾ എന്തു ചെയ്യാം? ഒരു ജോലി അന്വേഷിക്കാം."

"ഞാൻ അന്വേഷിച്ചു, ഏടത്തീ."

"എവിടെ?"

"ഏടത്തി എതിരു പറയുമോ?"

"ജോലി ചെയ്യുന്നതിന്നു ഞാൻ ഒരിക്കലും എതിരു പറയില്ല."

"ഞാൻ പട്ടാളത്തിൽ ചേർന്നാലോ?"

"ഏ!"

"ഏടത്തിയെന്താണ് ഞെട്ടിയത്?"

അവൾ സ്വല്പനേരത്തിന് ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. അതിന്നിടയിൽ പട്ടാളത്തിൽ ചേർന്നാൽ നാളേക്കുണ്ടാവുന്ന അഭിവൃദ്ധിമാർഗ്ഗങ്ങളെപ്പറ്റി രാരിച്ചൻ വളരെ പ്രസംഗിച്ചു. തൊഴിൽപരിശീലനം, ലോകപരിചയം, വിജ്ഞാന വർദ്ധന ഇങ്ങനെ എമ്പാടും ഗുണങ്ങൾ രാരിച്ചന്നു നിരത്തിവയ്ക്കാനുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ, രാധ ഒന്നും ശ്രദ്ധിച്ചില്ല. അവൾക്ക് ഉറക്കെ കരയണമെന്നാണ് തോന്നിയത്. എങ്കിലും കരഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ അവൾ ചോദിച്ചു:

"അനുജൻ എനിക്കു കാവലിരുന്നു മടുത്തുവോ?"

"എന്താണോ ഞാൻ പറഞ്ഞതിന്നർത്ഥം?" ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു.

"നീ അതുദ്ദേശിച്ചില്ലായിരിക്കും. പക്ഷേ നീ കൂടെ പോയാൽ, അനിയാ, എൻറെ സ്ഥിതി എന്തായിരിക്കും? എന്നെ ഒരു മരുഭൂമിയിലേക്ക് എറിഞ്ഞിട്ടു പോകണമെന്നില്ലല്ലോ നിനക്ക്?"

"ഏടത്തി ഇങ്ങനെയൊന്നും പറയരുത്."

"എനിക്കു സമ്മതമല്ല." രാധ ഉറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു: "ഇതിലപ്പുറം ഒന്നും എനിക്കു പറയാനുമില്ല."

രാരിച്ചൻ ഇടയിൽ ചാടിവീണു. വീണ്ടും ഭാവിയെപ്പറ്റിയുള്ള പ്രസംഗങ്ങൾ ആരംഭിച്ചു. വാസ്തവത്തിൽ അയാൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ അഭിവൃദ്ധിയെ ലാക്കാക്കിത്തന്നെയായിരുന്നു സംസാരിച്ചിരുന്നത്. അതു

രാധയ്ക്കും ബോദ്ധ്യപ്പെട്ടു. എന്നിട്ടും അവൾ അതേ വാക്കുതന്നെ ആവർത്തിച്ചു:

"എനിക്കു സമ്മതമല്ല."

"കാരണം പറയൂ ചേച്ചീ."

എന്തു കാരണം പറഞ്ഞാലും അതിനൊക്കെ മറുയുക്തിയുണ്ടാകുമെന്ന് രാധയ്ക്കറിയാം. വാദിച്ചാൽ തോല്ക്കുക താനാണ്. അവൾ ഇത്രമാത്രം പറഞ്ഞു:

"കാരണമില്ലാത്ത ആവശ്യമാണെന്നുവെച്ചോ. എനിക്കു സമ്മതമല്ല."

"കാരണമില്ലാത്ത ഒരു കാര്യമുണ്ടോ?" രാരിച്ചനാണ് ചോദിച്ചത്.

രാധ പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു. എന്നിട്ടു തിരിഞ്ഞ് ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ അടുത്തേക്കു ചെന്നു. അവൻറെ ചുമലിൽ കൈവെച്ചു:

അനിയാ, നിന്നെ നോക്കിവളർത്താൻ എന്തേ കാരണം? നാം ആരുമില്ലാതെ രാത്രി ഈ സ്റ്റേഷനിൽ വന്നിറങ്ങിയപ്പോൾ നമ്മെ രക്ഷിക്കണമെന്നു തോന്നാൻ വിശ്വത്തിന്ന് എന്തായിരുന്നു കാരണം? സുലൈമാനിക്കാ എന്തു കാരണംകൊണ്ടു നമ്മെ സഹായിച്ചു? ഈ രാരിച്ചൻതന്നെ നമ്മെ എന്തിന്നു സഹായിക്കുന്നു? ഇതിന്നൊക്കെ കാരണം കണ്ടുപിടിക്കാൻ എനിക്കു കഴിവില്ല. അക്കൂട്ടത്തിൽ ഞാനീ പറയുന്നതിന്നും കാരണമില്ലെന്നു വിശ്വസിച്ചോളൂ."

രാധ ഇങ്ങനെ സംസാരിക്കുന്നത് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കേട്ടിട്ടില്ല. അയാൾ സ്വല്പം അമ്പരക്കുകതന്നെ ചെയ്തു. എന്താണ് മറുപടി പറയേണ്ടതെന്ന് അറിയുന്നില്ല. അപ്പോഴേക്കും രാരിച്ചൻ സഹായത്തിനെത്തി:

"പക്ഷേ..."

"ഞാൻ വാദിക്കുന്നില്ല." രാധ കയറിപ്പറഞ്ഞു: "എനിക്കു സമ്മതമല്ല." അവൾ അടുക്കളയിലേക്കു നടന്നു. രാരിച്ചനും ഗോപാലകൃഷ്ണനും പരസ്പരം നോക്കി.

"ഇനി"

"ക്ഷമിക്ക്."

കുറേക്കഴിഞ്ഞു രാരിച്ചൻ എഴുന്നേറ്റുപോയി. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അകത്തേക്കു കടന്നു. രാധ അടുക്കളവാതിലും പിടിച്ചു വെളിയിലേക്കു നോക്കിനില്ക്കുകയാണ്. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചെന്ന് അവളുടെ ചുമലിൽ കൈ വെച്ചു. അവൾ തിരിഞ്ഞുനോക്കിയില്ല. അവൻ അവളെ പിടിച്ച് അഭിമുഖമായി നിർത്തി. സഹോദരിയുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞുതുളുമ്പുകയായിരുന്നു.

"ഏടത്തി എന്തിനാണ് കരയുന്നത്?"

"അതു നിനക്കു മനസ്സിലാവില്ല, അനിയാ."

ആ കണ്ണീർക്കണങ്ങൾ കവിളിലൂടെ ഒഴുകി. പിന്നീട് രണ്ടുപേരും ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. അവൾ അനിയൻറെ ശിരസ്സിൽ തടവി. വിപ്ലവകാരിയായ അവന്ന് താൻ ഒരു കുട്ടിയാണെന്ന് തോന്നി. അവൻ സഹോദരിയോടു പറഞ്ഞു:

“ഞാൻ പോകുന്നില്ല, ചേച്ചീ.”

“ഉം!!”

അന്നു രാത്രി അനുജൻറെ ഭാവിയെപ്പറ്റി കാര്യമായി ആലോചിച്ചു. എന്തെങ്കിലും ഒരു മാർഗ്ഗം കണ്ടെത്തണം. അവന്നു സ്വന്തം കാലിൽ നില്ക്കാ നുള്ള ഒരു പരിതഃസ്ഥിതി സൃഷ്ടിക്കേണ്ടതുണ്ട്. പക്ഷേ, ആരോടു പറയും? പറയാനുള്ള ഒരാൾ എങ്ങോ കിടക്കുന്നു. വിശ്വമാണ് പിന്നെ ഒരാളുള്ളത്. വിശ്വത്തെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ അവളുടെ ശിരസ്സു താണുപോയി. ‘ഞാനാണ് അയാൾക്ക് ഈ ആപത്തൊക്കെ വരുത്തിയത്. എന്നെ സഹായിച്ചതിൻറെ അറുതിയാണിത്.’ ഇനിയൊരാൾ സുലൈമാനിക്കയാണ്. അയാളുടെ മുഖത്ത് എങ്ങനെ നോക്കും? തന്നെപ്പറ്റി ഇന്ന് ആ മനുഷ്യൻ എന്തായിരിക്കും വിചാരിക്കുക? ‘പക്ഷേ ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്തിട്ടില്ല.’ അവൾ തന്നത്താൻ സമാധാനിച്ചു. പക്ഷേ, ഞാൻ എല്ലാം അറിഞ്ഞിരുന്നില്ലേ? അഥവാ അറിയാൻ ശ്രമിച്ചാൽ സാധിക്കുമായിരുന്നില്ലേ? അന്നതൊന്നും തോന്നിയില്ല. അങ്ങനെ പലതും ആലോചിച്ചുപോയി. പെട്ടെന്നാണ് ശാന്തയെ ഓർമവന്നത്. ശാന്ത വിചാരിച്ചാൽ ഒരു ജോലിയുണ്ടാക്കിത്തരാൻ ഒരു വിഷമവുമില്ല. എന്നാലും അങ്ങോട്ടു ചെല്ലാൻ ഒരു മടി. തനിക്ക് എതിരായി ഒന്നും ചെയ്തിട്ടില്ല. എന്നല്ല, കാണുമ്പോഴെല്ലാം വളരെ മമതയോടെയാണ് പെരുമാറുക പതിവ്. വീട്ടിലേക്കു ക്ഷണിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. താൻ പോയിട്ടില്ലെന്നേയുള്ളൂ. എന്നിട്ടിപ്പോൾ കാര്യം കാണാൻ കടന്നുചെല്ലുമ്പോൾ എന്തു വിചാരിക്കും? എന്തും വിചാരിക്കട്ടെ. പക്ഷേ, കടന്നുചെല്ലാൻമനസ്സു സമ്മതിക്കുന്നില്ല. പുറത്തു കാണുന്നതല്ല അകത്ത് എന്നൊരു തോന്നൽ. തെറ്റാവാം. ഇതൊക്കെ വെറുതെ ആലോചിച്ചുണ്ടാക്കിയതാവാം. എന്നാലും... ഇപ്പോൾ അസുഖമൊന്നുമില്ല. ‘സാദ്ധ്യമല്ലെ’ന്നാണ് ശാന്ത പറഞ്ഞതെങ്കിൽ, നാളെ രണ്ടുപേർക്കും അസുഖത്തിനിടയാകുകയില്ലേ?

ഒരുപിടിയും കിട്ടുന്നില്ല. ആലോചിച്ചാലോചിച്ച് ഉറങ്ങിപ്പോയി. പിറ്റേന്നു കാലത്തെഴുന്നേറ്റു പുറത്തു വന്നപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അവളെ പിടിച്ചു നിർത്തി ചോദിച്ചു:

“ഏടത്തിക്കെന്നോട് മുഷിച്ചിലാണോ?”

“എന്തിന്?”

"ഞാൻ ഒരിക്കലും ഏടത്തിയെ വിട്ടുപോവില്ല." ഇതു പറഞ്ഞപ്പോൾ അയാളുടെ തൊണ്ടയിടറി. തലേന്ന് അവൾക്ക് മനസ്സിലായി. ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. കുളിയും ഭക്ഷണവും കഴിഞ്ഞ് അവൾ നേരത്തേ പുറപ്പെട്ടു.

"പോകാറായോ, ഏടത്തീ?"

"ഉവ്വ്."

അവൾ പടികടന്നു. അവൾ കമ്പനിയിലേക്കല്ല പോയത്. കാർത്തികേയൻറെ വീട്ടിലേക്കാണ്. ഉമ്മറത്തു നിന്നിരുന്ന ഭൃത്യനോട് അവൾ ചോദിച്ചു:

"ശാന്തമ്മയില്ലേ?"

"ഉണ്ട്."

അവൾ അകത്തേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോകപ്പെട്ടു. ശാന്തയ്ക്ക് രാധയെ കണ്ടപ്പോൾ കുറച്ചൊരമ്പരപ്പുണ്ടാകാതിരുന്നില്ല. പതിവുപോലെ, അത് അടക്കാനും ശ്രമിച്ചു. കുശലങ്ങൾക്കുശേഷം രാധ കാര്യമെടുത്തിട്ടു:

"എനിക്ക് ഒരുപകാരം ചെയ്യുമോ?"

"എന്തുവേണം?" ശാന്ത ഉത്സാഹത്തോടെ ചോദിച്ചു. അത്തരം ഒരപേക്ഷ തീരെ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല.

"എൻറെ അനിയൻ ഇവിടെ ഉണ്ട്."

"ഗോപാലകൃഷ്ണൻ." ശാന്തയാണ് പൂരിപ്പിച്ചത്.

"അതേ. അവനു കമ്പനിയിൽ എന്തെങ്കിലും ഒരു ജോലി കൊടുത്താൽ ഉപകാരമാണ്. ചെറുതായാലും മതി."

"ഇത്രയേ ഉള്ളൂ? ഇതുവരെ എന്തുകൊണ്ടു പറഞ്ഞില്ല?"

"ബുദ്ധിമുട്ടിക്കുക....."

"ഇതൊരു ബുദ്ധിമുട്ടോ! ശരിയാക്കാം. നാളെ വരാൻ പറയൂ."

നന്ദിപറഞ്ഞ് രാധ പടിയിറങ്ങുമ്പോൾ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കി. ശാന്ത ഹാസ്യാത്മകമായ ഒരു പുഞ്ചിരിയോടെ, മഹാറാണിപോലെ, നിന്ന് അവളെ നോക്കുകയാണ്. രാധ തലതാഴ്ത്തി നടന്നു. മുഖത്തൊരടി കൊണ്ടതു പോലെ തോന്നി. പിച്ചവാങ്ങിയിട്ടാണ് പടികടക്കുന്നതെന്നൊരു തോന്നൽ. 'അയ്യേ, ഞാനെന്തേ ചെയ്തത്?' അവൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു; അല്ലെങ്കിൽ അനിയനുവേണ്ടി ഇതു ഞാനല്ലാതെ ആരു സഹിക്കും?'

അവൾ കീഴ്പോട്ട് നോക്കി തിരക്കിട്ടു നടന്നു. കമ്പനിപ്പടിക്കലെത്തിയപ്പോൾ, വിസിൽവിളി കേട്ടു. അതു തൻറെ അകത്തുനിന്നാണ് പൊന്തുന്നതെന്നു തോന്നി.

പിറ്റേന്നുതന്നെ ഗോപാലകൃഷ്ണന്നു ജോലി കിട്ടി. പക്ഷേ, ആ ജോലി കൊടുത്തതും വാങ്ങിയതും ഓരോ സമരത്തിന്നുശേഷമാണ്.

'അതു വേണ്ടാ' എന്നായിരുന്നു രാരിച്ചൻറെ പക്ഷം.

“വേണം.” രാധ.

“നാളേക്കു വിഷമമുണ്ടാക്കും.”

“ഒരു വിഷമവുമുണ്ടാകില്ലെന്നു വിചാരിച്ചല്ലല്ലോ ഞങ്ങൾ പുറപ്പെട്ടത്.”

“ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ ഇഷ്ടംപോലെ.” രാരിച്ചൻ ഒഴിഞ്ഞു. ഗോപാലകൃഷ്ണനാവട്ടെ, ആരെ അനുസരിക്കണമെന്നറിയാതെ കുഴങ്ങുകയാണ്. ഒടുവിൽ രാധ അമർത്തി പറഞ്ഞു:

“അനിയൻ ചെല്ലൂ.”

അയാൾ ജ്യേഷ്ഠത്തി പറഞ്ഞ വഴിക്കു നടന്നു.

രാരിച്ചന്ന് മുഖത്ത് ഒരടി കൊണ്ടപോലെ. അയാൾ പടിയിറങ്ങി.

ഗോപാലകൃഷ്ണനെക്കണ്ടപ്പോൾ ശാന്ത പറഞ്ഞു:

“ഉദ്യോഗം കിട്ടും. കമ്പനിയിലേക്കു ചെന്നോളൂ. പക്ഷേ, മര്യാദയ്ക്കു നില്ക്കണം.”

“ഓ.”

ഒരു വിജയമന്ദഹാസം അവളുടെ ചുണ്ടിൽ സ്ഫുരിച്ചു. തലേന്നാൾ അതിനുവേണ്ടി നടത്തിയ സമരത്തെപ്പറ്റിയും അവൾ അപ്പോൾ ആലോചിച്ചു. കാർത്തികേയനിഷ്ടമായിരുന്നില്ല.

“ഇപ്പോൾത്തന്നെ വേണ്ടത്ര ആപത്ത് അവിടെയുണ്ട്.”

“പക്ഷേ, ഞാൻ വാഗ്ദാനം ചെയ്തു.”

“ചെയ്യരുതായിരുന്നു.”

“ഇഷ്ടമുണ്ടെങ്കിൽ ഒരു ജോലി കൊടുക്കൂ. ഇല്ലെങ്കിൽ....” വാചകം പൂരിപ്പിച്ചില്ല. അതിൻറെ ആവശ്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല. കാർത്തികേയൻ അതിന്നുമുമ്പേ പറഞ്ഞു:

“നാളെ കമ്പനിയിലേക്കു വരട്ടെ.”

അങ്ങനെയാണ് അത് സംഭവിച്ചത്. നന്നായി. ഒരു ദിവസം വിശ്വം ഇതെല്ലാം അറിയും; അറിയണം!

ഗോപാലകൃഷ്ണന് ആ ജോലി ഇഷ്ടമായി. വലിയ ദേഹാദ്ധ്വാനമില്ല. മേ ിപ്പണിയാണ്. ശമ്പളക്കാര്യമൊന്നും ആദ്യം പറഞ്ഞില്ല. എങ്കിലും ജീവിക്കാനുള്ളത് കിട്ടുമെന്ന് അയാൾ മനസ്സിലാക്കി.

അന്നു രാത്രി രാധയ്ക്ക് എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരാശ്വാസം തോന്നി---കടമ നിർവഹിച്ചതുപോലെ.

പക്ഷേ, രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു കാര്യം മനസ്സിലായി, രാരിച്ചൻ അങ്ങോട്ടു വരാറില്ലെന്ന്. അന്വേഷിച്ചതുമില്ല. നാലുനാൾകൂടി കഴിഞ്ഞു. അവൻ വന്നില്ല. അതിനടുത്ത ദിവസം ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വന്നു പറഞ്ഞു:

“രാരിച്ചൻ വല്ലാതെ മുഷിഞ്ഞു സംസാരിച്ചു.”

"ഉം." അവൾ ഒന്നു മൂളി. എന്തിനെന്നു ചോദിച്ചില്ല. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു: "ഇവിടെ വരാൻ പറയൂ."

ആ സന്ദേശം കിട്ടിയതിൻറെ മൂന്നാം ദിവസം വൈകുന്നേരം രാരിച്ചൻ വന്നു. അയാൾ ഒന്നും അങ്ങോട്ടു പറയുന്നില്ല. അടങ്ങിയൊതുങ്ങി നില്ക്കുകയാണ്. രാധയാണ് സംഭാഷണം ആരംഭിച്ചത്:

"ഞാൻ ധിക്കരിച്ചുവെന്നു വിചാരിക്കയാണ്, അല്ലേ?"

"എൻറെ വിചാരം എന്തായാലും---"

"അതുകൊണ്ട് എനിക്ക് വിഷമമുണ്ട്." രാധ പൂരിപ്പിച്ചു: "ഞാൻ ധിക്കരിച്ചതല്ല, സഹായിച്ചതാണ്. നിങ്ങളുടെ പ്രവർത്തനങ്ങൾക്ക് അവൻ കൂടുതൽ സഹായമാകും. രാരിച്ചൻറെ അനുജനാണവൻ, എന്നും." അയാൾ ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. അവൾ തുടർന്നു: "സ്വന്തം കാലിൽ നില്ക്കുന്നവൻ നല്ല താങ്ങാണ്."

"ആകാം."

"ആകും; ആകണം. രാരിച്ചന്ന് എന്നെ വിശ്വാസമില്ലേ?"

അവൻ മുഖമുയർത്തി നോക്കിയിട്ടു പറഞ്ഞു:

"ഉണ്ട്, പെങ്ങളേ."

പിന്നീട് ആരുമൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. പിറ്റേന്നു വൈകുന്നേരം അയാളും ഗോപാലകൃഷ്ണനുംകൂടി വർത്തമാനം പറഞ്ഞുകൊണ്ട് പടികയറിവരുന്നതുകണ്ടപ്പോൾ രാധ ചിരിച്ചു.

"എന്താ ചിരിക്കുന്നത്, പെങ്ങളേ?" രാരിച്ചൻ ചോദിച്ചു.

"യോഗ്യപുരുഷന്മാരെ കണ്ടാൽ സന്തോഷിക്കേണ്ടേ?"

എല്ലാവരും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. അന്തരീക്ഷത്തിനു കനം കുറഞ്ഞതു പോലെ തോന്നി. അന്നു രാത്രി മനസ്സിനു ലാഘവം തോന്നി. എല്ലാം ഓരോ പാട്ടിലായി വരുന്നുണ്ടെന്ന് അവൾ വിചാരിച്ചു. ഇനി ഒരു കാര്യവുംകൂടി നടന്നാൽ മതി. അദ്ദേഹം ഇങ്ങോട്ടു വരിക. വരും; അടുത്ത ദിവസം വരും. കുഞ്ഞിരാമൻറെ മുഖം അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ തെളിഞ്ഞുവന്നു. അതു നോക്കിക്കൊണ്ട്, ആസ്വാദ്യമായ നിമിഷങ്ങളിലൂടെ അവൾ നിദ്രയിലേക്ക് ആണ്ടാണ്ടുപോയി.

വാതില്ക്കൽ ഒരു മുട്ടു കേട്ടിട്ടാണ് അന്നു രാധയുണർന്നത്.

'അവസാനം വന്നു!' രാധ നെടുവീർപ്പിട്ടു. എന്നിട്ട്, ഓടിച്ചെന്ന് വാതിൽ തുറന്നു. മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നത് ഒരു കമ്പിശ്ശിപായിയാണ്.

"എന്താണ്?"

"ഒരു കമ്പി!"

"ആർക്ക്?"

"രാധമ്മയ്ക്ക്!"

"തരൂ."

അവൾ അത് ചീന്തിത്തുറന്ന് വായിച്ചു നോക്കി. കണ്ണട നഷ്ടപ്പെട്ട ഒരു വൃദ്ധനെപ്പോലെ, അവൾ അതിൽ തലങ്ങും വിലങ്ങും നോക്കിയിട്ട് കമ്പിശ്ശിപായിയുടെ കൈയിൽത്തന്നെ കൊടുത്തുകൊണ്ടു വായിക്കാൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു.

കമ്പിശ്ശിപായി ആ കടലാസിലാകെ ഒന്നു കണ്ണുനടത്തിയിട്ട് അവളുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി.

"എന്താ?" രാധ വെറുങ്ങലിച്ചു നില്ക്കുകയാണ്.

"ആരാണ് ഈ കുഞ്ഞിരാമൻ?"

"അദ്ദേഹത്തിന് എന്താണ്?"

ശിപായി ഒരിക്കൽക്കൂടി കടലാസിൽ കണ്ണുനടത്തി ആ കടലാസ് തിരിച്ചു കൊടുത്തു.

"പറയൂ, എന്താണ്?" അവൾ, നിലവിളിക്കുംപോലെ, അപേക്ഷിച്ചു.

"എല്ലാവർക്കും ഒരു ദിവസം വരുന്നത് അദ്ദേഹത്തിനും വന്നു. സമാധാനിക്കു കുട്ടീ."

കമ്പിശ്ശിപായി തിരിഞ്ഞുനടന്നു. രാധ പൊട്ടിക്കരഞ്ഞില്ല. മാറത്തടിച്ചില്ല. ബോധം വിട്ടതുമില്ല. അവൾ ആ കടലാസും കൈയിൽ പിടിച്ച്, പാവ പോലെ, അങ്ങനെ നിന്നു. ആ നേത്രങ്ങൾ ആണിയടിച്ചു തറച്ചവപോലെയായിരുന്നു. കൈയിലെ കടലാസുതുണ്ടിൽ കാറ്റു കൂടക്കൂടെ പിടിച്ചുവലിച്ചു. അവൾ വിട്ടില്ല. മുറുകെപ്പിടിച്ച് അങ്ങനെ നിന്നു. ആരും അലട്ടാത്തപക്ഷം കല്പാന്തപ്രളയംവരെ അവൾ അതേ നില്പിൽതന്നെ നില്ക്കുമായിരുന്നു. പക്ഷേ, രാരിച്ചൻ അങ്ങോട്ട് ഓടിയെത്തി ചോദിച്ചു:

"എന്തേ?"

അവൾ മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. അയാൾ കൈയിൽനിന്ന് കടലാസ് വലിച്ചെടുത്തു കൺനടത്തി, തലയുയർത്തി നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നു. തൻറെ വിരലുകൾ ആ കമ്പിഫോറം ഒരു ചുരുളാക്കി കൈയിലിട്ടുരുട്ടുന്നുണ്ടെന്നു രാരിച്ചൻ അറിഞ്ഞില്ല. അവർക്കു നടുക്കു കാലത്തിൻറെ കണ്ണികൾ കനത്ത ബാഷ്പബിന്ദുക്കൾപോലെ, അടർന്നടർന്നുവീണു. വർഷങ്ങൾക്കുശേഷം രാരിച്ചൻറെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞു. അവൻ തൊണ്ടയിടറിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: പോയി: "ഞാനാണ് മരിച്ചത്!...."

രാധ ഒന്നു മുഖമുയർത്തി നോക്കി. ഒരക്ഷരം ഉരിയാടാതെ മുഖം തിരിച്ചു മുറിയിലേക്കു പോയി, കട്ടിലിൽ ചെന്നു കിടന്നു. രാരിച്ചനും അവളെ അനുഗമിച്ചു. എങ്ങനെയാണ്, എന്താണ് പറയേണ്ടതെന്ന് അവന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. ഇത്രയും ശക്തിമത്തായ ഒരു ഹൃദയസംഘർഷം അവൻ അനുഭവിച്ചിട്ടില്ല. ഇരുമ്പുചങ്ങലകളുമായി ഇടപെട്ട ആ കൈകൾ ഒരു താമരനൂൽ തൊട്ടുനോക്കിക്കൊണ്ട് അങ്ങനെ നിന്നു.

"ജീവിച്ചിരുന്ന കാലം മുഴുവൻ അവൻ വിശ്വസ്തനായിരുന്നു, സത്യസന്ധനായിരുന്നു. അതാണ് സമാധാനം." രാരിച്ചൻ, കാറ്റിനോട് എന്ന പോലെ, സംസാരിക്കാൻ ആരംഭിച്ചു: "എന്നെ സംബന്ധിച്ച് അവൻ വേറെ ഒരാളേ ആയിരുന്നില്ല, ഞാൻതന്നെയായിരുന്നു. അയാളുമായി പെരുമാറിയ ആർക്കാണ് അങ്ങനെയല്ലാതെ തോന്നുക? ഒരു ജീവിതം മുഴുവനും ഉരുക്കിയുരുക്കിക്കളഞ്ഞു. ഞങ്ങൾക്കുവേണ്ടി, ഞങ്ങൾക്കുവേണ്ടി മാത്രം..."

ആവലാതിയും പ്രതിഷേധവും സാന്ത്വനവുമായി ആ രോദനം അങ്ങനെ നീണ്ടുപോയി. എന്നിട്ടും രാധ അനങ്ങിയില്ല. ഒരുതുള്ളി കണ്ണു നീർപോലും പൊടിഞ്ഞില്ല. ആ മുഖമാകെ വരണ്ടിരുന്നുവെന്നുമാത്രം. രാരിച്ചൻ വീണ്ടും "ഇപ്പോൾ പോവൂ."

"ഞാൻ എത്രമാത്രം..."

"പോവൂ."

"എനിക്ക് നിങ്ങളെ വിട്ട്..."

"പോവാൻ!" അതൊരാജ്ഞയായിരുന്നു: "എന്നെ ഉപദ്രവിക്കാതെ പോവാൻ?"

എന്നിട്ടും രാരിച്ചൻ സ്വല്പനേരം നിന്നു. അവൾ എഴുന്നേറ്റുനിന്നു പറഞ്ഞു:

"ദയവുചെയ്ത് പുറത്തേക്കു പോവൂ."

അയാൾ മുറിയിൽനിന്നു പുറത്തേക്കു കടന്നുനിന്നു. അവൾ കതകടച്ചു തഴുതിട്ടു. എന്നിട്ടു കിടക്കയിൽച്ചെന്നു വീണു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ഉമ്മറത്തിണ്ണയിൽ തരിച്ചിരുന്നു. ആ മരണവും മരണമുണ്ടാക്കിയ പ്രതികരണവുംകൂടി അവനെ മരവിപ്പിച്ചിരുന്നു.

ഉച്ചതിരിഞ്ഞപ്പോഴേക്കും മരണവാർത്ത പട്ടണത്തിലും പരിസരത്തിലുമുള്ള സുഹൃത്തുക്കൾക്കിടയിൽ പരന്നു. പലരും ഓടിക്കിതച്ചെത്തി. ഓരോരുത്തൻ വരുമ്പോഴും ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കതകിൽ മുട്ടി:

"ഏടത്തീ!"

വാതിൽ തുറന്നില്ല. മുട്ടിവിളിച്ചിട്ടു മറുപടിയില്ല. ചിലരോട് അകത്തു നിന്നു ദൃഢസ്വരത്തിൽ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു:

"ഇപ്പോൾ പോവൂ."

വന്നവർ പരസ്പരം മിഴിച്ചുനോക്കി. എന്നിട്ടു വാതിലിൻറെ നീളം നോട്ടംകൊണ്ടളന്നു. കുറച്ചുനേരം നിന്നു പരുങ്ങി. കൊണ്ടുവന്ന സാന്ത്വനോക്തികളുമായി തിരിച്ചുപോയി. ചിലർ പൂട്ടുതുളയിലൂടെ ഒറ്റക്കണ്ണുവെച്ച് ഒന്നു പാളിനോക്കുകയും ചെയ്തു. കുറച്ചു കഴിഞ്ഞപ്പോഴേക്കും രാധ വാതിലടച്ചു കിടക്കുകയാണെന്നും എന്തു

ചെയ്തിട്ടും തുറക്കുന്നില്ലെന്നുമുള്ള വാർത്തയ്ക്കായി പ്രാധാന്യം. കുഞ്ഞിരാമൻറെ മരണവാർത്ത പോലും അതിനടിയിൽപ്പെട്ടു.

അഞ്ചരമണിവരെ ആ വാതിൽ അടഞ്ഞുതന്നെ കിടന്നു. അപ്പോഴാണ് സുലൈമാൻ പ്രാഞ്ചിപ്രാഞ്ചി ആ മുറിവാതിലിനടുത്തു വന്നത്. അയാൾ വാതിൽക്കലൊന്നു മുട്ടി; അകത്തുനിന്ന് ഉത്തരമില്ല. വീണ്ടും വീണ്ടും മുട്ടി. തഥൈവ.

"കുട്ടീ!..." ഘനഗംഭീരമായ ഒരു വിളി.

"ഇപ്പോ പോവൂ!"

അകത്തുനിന്ന് നേർത്ത ആ ശബ്ദം പൊങ്ങി. അത് അല്പാല്പം ചിലമ്പിയിരുന്നു.

"വാതിൽ തുറക്കൂ." വീണ്ടും സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു.

"ഇപ്പോൾ പൊയ്ക്കോളൂ."

"ഞാൻ പോവാൻ വന്നതല്ല. വാതിൽ തുറക്കണം." ആ കനത്ത ശബ്ദം ഉമ്മറച്ചുമരിനോടലച്ച് ഒന്നു മുഴങ്ങി: "എന്താ തുറക്കില്ലേ?"

അതിനുത്തരമുണ്ടായില്ല. ഒരു നിമിഷം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വാതിൽ തുറന്നു. അഴിഞ്ഞ തലമുടിയും ചെങ്ങിയ കവിളും കലങ്ങിയ കണ്ണുമായി അവൾ സുലൈമാൻറെ മുമ്പിൽ നിന്നു. അവർ പരസ്പരം നോക്കി. അയാളുടെ വിറയ്ക്കുന്ന കൈ അവളുടെ ശിരസ്സു തടവി. ആ വൃദ്ധൻ പതുക്കെ വിളിച്ചു:

"മോളേ!"

അതോടെ രാധയ്ക്കു നില്ക്കുവാൻ വയ്യാതായി. കെട്ടിനിർത്തിയിരുന്ന അണകളെല്ലാം പൊട്ടി. കണ്ണുനീർ ഇറ്റിറ്റുവീണു.

"കരഞ്ഞോ, ആവശ്യംപോലെ കരഞ്ഞോ." സുലൈമാൻ പറഞ്ഞു: "കരേണ്ടപ്പോ മനുഷ്യൻ കരയണം. നീ ഇപ്പോ കരഞ്ഞില്ലെങ്കിൽ പിന്നെ എപ്പോ കരയാനാണ്?" അയാൾ അവളുടെ ദുഃഖം കുത്തിയിളക്കുകയായിരുന്നു: "ചിരിപോലെതന്നെ കരച്ചിലും ദൈവം തരുന്നതാണ്. അതും നമ്മള് അനുഭവിക്കണം. കരഞ്ഞോ. ഓനെപ്പോലെ ഒരാങ്കുട്ട്യേ കിട്ടാൻ നിനക്കു ഭാഗ്യമില്ലാതായിപ്പോയി. അതും ദൈവം വെച്ച തീർപ്പാണ്. ഒരാഴ്ചയോ രണ്ടാഴ്ചയോ ഒരു മാസമോ നീ വിടാതെ കരഞ്ഞാലും അതിൽ തെറ്റില്ല. പക്ഷേ, കണ്ണീരു കുടിച്ചിറക്കരുത്. അത് ഉമികൊണ്ട് തീയ്യു മൂടാണ്. അതെന്താണെന്ന് എനിക്കറിയാം, മോളേ. പക്ഷേ, ഇതൊന്നും നീ ഒറ്റയ്ക്കല്ല അനുഭവിക്കുന്നത് എന്ന് കൂടക്കൂടെ ഓർത്താളാ. അതോണ്ട് വ്യസനം അടങ്ങിയിട്ടല്ല. എന്നാലും അവനവനെ നശിപ്പിക്കാനുള്ള വീറു കുറയും. ആട്ടെ, കുട്ടിയോട് എനിക്കൊന്നേ പറയാനുള്ളൂ: ഞാനിങ്ങനെ രണ്ടു കാലിമ്മലു നടക്കുന്ന കാലത്തോളം നീ അനാഥയായിപ്പോവില്ല. അതേ മനുഷ്യനു ചെയ്യാൻ കഴിയൂ. പിന്നെയൊക്കെ ദൈവത്തെ തേട്, മോളേ!...."

സുലൈമാൻറെ സാന്ത്വനത്തോടൊപ്പം രാധയുടെ കരച്ചിൽ ഏറിയേറി വരികയാണുണ്ടായത്. അതങ്ങനെതന്നെയാണ് വേണ്ടത് എന്നൊരു മട്ടായിരുന്നു സുലൈമാനും. അയാൾ ഭക്ഷണം കൊണ്ടുവരാൻ ഏർപ്പാടുചെയ്തിരുന്നു. അത് എത്തി.

"എനിക്കു വേണ്ടാ."

"എത്ര ദിവസം വേണ്ടെന്നുവയ്ക്കും? ഇതോണ്ടൊന്നും ആർക്കും ഗുണം കിട്ടാൻ പോകുന്നില്ല. നിനക്കിത്തിരി കഥയുണ്ടെന്നാണ് ഞാൻ വിചാരിച്ചിട്ടുള്ളത്. കുളിക്ക്, എന്നിട്ട് ഊണുകഴിക്ക്! എട്ടുംപൊട്ടും തിരിയാത്ത പെണ്ണുങ്ങളെപ്പോലെ, വിഡ്ഢിത്തം കാണിക്കാതിരിക്ക്. ഇതൊക്കെ ചെയ്യേണ്ടത് എൻറെ ഖദീജയെപ്പോലുള്ളോരാ, ഉം. എഴുന്നേല്ക്ക്..."

സുലൈമാൻറെ നിർബന്ധം മൂത്തപ്പോൾ അവൾ എഴുന്നേറ്റു; കുളിച്ചു. ഭക്ഷണം കഴിച്ചു.

പിറ്റേന്നും അതിൻറെ പിറ്റേന്നും ആ വൃദ്ധൻ വന്ന് അവളെ ശാസിച്ച് ഊണുകഴിപ്പിച്ചു. എന്നല്ല, ഖദീജയുടെ മകളെ അവിടേക്ക് സഹായത്തിനയയ്ക്കുകയും ചെയ്തു. നാലു ദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ അവൾ കമ്പനിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. ഈ വർത്തമാനം മകൾ മുഖാന്തിരം അറിഞ്ഞ സുലൈമാൻ വന്നു തടുത്തു പറഞ്ഞു:

"വേണ്ടാ, ഇപ്പോ പോണ്ടാ."

"വെറുതെ ഇരുന്നാലാണ് കഴിച്ചുകൂട്ടാൻ വിഷമം."

"അതു നേരാ. പക്ഷേ, ഒരാഴ്ചകൂടി കഴിഞ്ഞോട്ടെ. കമ്പനിയിലെ മേസ്തിരീനെ കണ്ടു ഞാൻ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്."

"എന്ത്?" രാധ പെട്ടെന്നു ചോദിച്ചു.

"നിനക്കു സുഖമില്ല, ഒരാഴ്ചകൂടി കഴിഞ്ഞേ വരൂ എന്ന്."

"ഉം." അവളൊന്നു മൂളി.

പിന്നെയും നയ്യാർഹോട്ടലിലെ ഭക്ഷണം വന്നുകൊണ്ടേയിരുന്നു. അത് അസുഖകരമായി രാധയ്ക്കു തോന്നി. അവൾ ഖദീജയുടെ മകളോടു പറഞ്ഞു:

"ഇനി ചോറു കൊടുത്തയയ്ക്കേണ്ടെന്ന് ബാപ്പയോടു പറയൂ. ഞാനിവിടെ വെച്ചോളാം. എനിക്കതാണ് സുഖം."

സുലൈമാൻ അതു സമ്മതിച്ചു.

ഒന്നുരണ്ടാഴ്ച വീണ്ടും കടന്നുപോയി. എന്നിട്ടാണ് രാധ കമ്പനിയിൽ പോയത്. തന്നെയാണ് എല്ലാവരും തുറിച്ചുനോക്കുന്നതെന്ന് രാധയ്ക്കു തോന്നി. ആയിരം കണ്ണുകൾക്കു ശരവ്യമായിരിക്കുന്നത് അസ്വാസ്ഥ്യജനകമായിരുന്നു. അവളുടെ വിചാരം നേരാണ്. ആളുകൾക്കു പലതും അറിയാം; ചിലർക്ക് ആവശ്യത്തിലധികമറിയാം. അതുകൊണ്ട്

രാധയുടെ തിരിച്ചുവരവ് അവരെ ഉത്കണ്ഠാകുലരാക്കി. എല്ലാ കണ്ണുകളും അവളുടെമേൽ വന്നുവീഴുകയും ചെയ്തു. എങ്കിലും ആരുമൊന്നും ചോദിച്ചില്ല. പക്ഷേ, ഒന്നിലേക്കുതന്നെ നോട്ടമുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കാൻ നിത്യനൂതനമായ ജീവിതം ആരെയും സമ്മതിക്കില്ല. ആഴ്ചകൾ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ആ ദൃഷ്ടികൾ രാധയുടെ അരികെനിന്നു പോയി. അവ പുതിയ ഇരകൾ തേടിപ്പോകയാണ്. അവളുടെ മുമ്പിലൂടെ കടന്നുപോകുമ്പോൾ മാത്രം അവർ വിചാരിച്ചു: 'പാവം!'

പതുക്കെപ്പതുക്കെ ആ പാവംതോന്നലും ഇല്ലാതായി. രാധയും പലതിലൊന്നായി. കൊഴിഞ്ഞ ഇലകളെപ്പറ്റി ഏറെനേരം ആലോചിച്ചിരിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. പ്രപഞ്ചത്തിനു പുതിയപുതിയ തളിരുകൾ കുമ്പിവരുന്നു. ആളുകൾ, മറ്റെല്ലാവരോടുമെന്നപോലെ, രാധയോടും പറയാൻ തുടങ്ങി: "രാധേ, ആ കത്തിരി ഇങ്ങു നീക്കു; നിൻറെ ഹുക്ക് സൂചിയൊന്നു നോക്കട്ടെ; ഈ തടിനൂലു കണ്ടോ?" അങ്ങനെ പലതും.

അത് രാധയ്ക്ക് ആശ്വാസകരമായിത്തോന്നി. സഹതാപം ഒരു ബഹുജനപ്രസ്ഥാനമായി ഒരാളുടെ നേർക്കു വന്നാൽ അതസഹ്യമാണ്. ഉണ്ടായതിലധികം ആപത്തു വന്നുചേർന്നുവെന്നും താൻ അതിൽ മുങ്ങിപ്പോയിരിക്കുന്നുവെന്നും തോന്നും. താൻ ഇല്ലാതായിരിക്കുന്നുവെന്നതാണല്ലോ എല്ലാറ്റിലും വലിയ ദുഃഖം. ആ അവസ്ഥയിൽനിന്ന് രാധയ്ക്കു മോചനം കിട്ടുകയായിരുന്നു. അവൾ ജോലിയിൽ മുഴുകി. വീട്ടിലെത്തിയാൽ ഖദീജയുടെ മകൾ അവളെ നിശ്ശബ്ദയാകാനും സമ്മതിച്ചില്ല.

"ഇങ്ങടെ താടിക്കു ചോട്ടില്ള്ള ഈ അരിമ്പാറ ഒരു അരിമ്പാറ്യാന്നു തോന്നൂലാ." അവൾ രാധയോടു പറഞ്ഞു: "മോറു നന്ന്ച്ചാല് അരിമ്പാറച്ചും ചന്തണ്ട്ട്ടോ." എന്നിട്ട് അവളൊന്നു പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. രാധ മന്ദസ്മിതംകൊണ്ടു.

ലിമ്പക്കാരിയായ ആ പെൺകിടാവിൻറെ നേരമ്പോക്കുകളും അവളുടെ പിതാവിൻറെ പരുക്കൻ സ്നേഹപ്രകടനങ്ങളുംകൂടി രാധയ്ക്കു ശ്വസിക്കാൻ കൊള്ളാവുന്ന ഒരന്തരീക്ഷം സൃഷ്ടിച്ചുകൊടുത്തു. അവൾ അല്പാല്പം ശുദ്ധവായു ശ്വസിക്കുവാനും തുടങ്ങി. എങ്കിലും കഠോരമായ ഒരു നെടുവീർപ്പു കൂടെക്കൂടെ അവളുടെ നെഞ്ചിടം കീറിക്കൊണ്ടു പുറത്തേക്കു വരാതിരുന്നില്ല. അപ്പോഴൊക്കെ രാധ വിചാരിക്കുകയും ചെയ്തു; എല്ലാം കഴിഞ്ഞു.

ഏറ്റവും വിഷമം അവളെ വലയം ചെയ്ത ശൂന്യതാബോധത്തിൽ നിന്നു വിട്ടുപോരുന്നതായിരുന്നു. ലോകം മുഴുവൻ തലേന്നാളത്തെപ്പോലെ. മരച്ചാപ്പകളിൽ അപ്പോഴും തിരുതകൃതിയായി പണിലോറികൾ ഓടിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. തീവണ്ടിയും കൂക്കിവിളിക്കുന്നു. അവയിൽ

തിക്കിത്തിരക്കിയും ചവിട്ടുപടിയിൻമേൽ പിടിച്ചുതൂങ്ങിയും ആളുകൾ. ഇഴഞ്ഞു നീങ്ങുന്ന കാളവണ്ടികൾ. അരിസ്റ്റോറുകൾക്കു മുമ്പിൽ വട്ടിയുമായി ക്യൂ നില്ക്കുന്ന ആളുകൾ. യന്ത്രശാലകളുടെ പുകക്കുഴലുകൾ അനവരതം പുകയുകയാണ്. ഒന്നിനുമില്ല മാറ്റം. എങ്കിലും ലോകം ആകെ ശൂന്യമായ പോലെ ഒരു തോന്നൽ. താൻ ഒരു തൊണ്ടായതുപോലെയും. അതു വേദനാകരമായിരുന്നു.

പക്ഷേ, ശൂന്യത ദീർഘകാലത്തേക്ക് അനുവദിക്കപ്പെടുകയില്ല. പുതിയ പുതിയ സംഭവങ്ങളാണ് ഒഴുകിവന്നു നിറയുന്നത്. അതിനിടയ്ക്ക് ഖദീജയുടെ മകൾക്ക് ഒരു കല്യാണാലോചന വന്നു. അവൾക്കിഷ്ടമാണെന്നു രാധയ്ക്കു തോന്നിയില്ല. എങ്കിലും അവൾ സ്വകാര്യമായി പറഞ്ഞതിങ്ങനെയാണ്:

"ദോക്കി, ഇക്ക് പുത്യാപ്ലേനെ പുടിച്ച്."

"നേരോ?"

"തന്നേന്നും."

"നീ പുത്യാപ്ലേനെ കണ്ടിരിക്കുന്നോ?"

"ഇല്ല."

"പിന്നെ?"

"നല്ലോനാത്രേ. ബാപ്പ പറഞ്ഞു; ഉമ്മീം പറഞ്ഞ്. പിന്നെ ഹസ്സൻകുട്ടിക്കീം പറഞ്ഞ്."

രാധ അവളുടെ കണ്ണിലേക്ക് ഒന്ന് ഊന്നിനോക്കി ചോദിച്ചു:

"നേരു പറയൂ, നിനക്കിഷ്ടമാണോ?"

അതിന് ആ കളിമ്പക്കാരി മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. രാധ ചോദ്യം ആവർത്തിച്ചപ്പോൾ ഒരു വിഷാദഭാവം അവളുടെ മുഖത്തു കളിയാടി.

അവൾ വിരൽ ഞൊടിച്ചുകൊണ്ട് കീഴ്പോട്ടു നോക്കി: "കൊതിച്ചതു കിട്ടില്ലാന്നും. പടച്ചോൻ ബെച്ചതേ ബര്വൂ."

"അപ്പോ, നീ ഒന്നു കൊതിച്ചിരുന്നോ?"

"അക്കിളിയൊക്കെ പാറിപ്പോയി."

"എവിടെപ്പോയി."

"കൂട്ടിന്നുള്ളിലേക്ക്."

"എന്നുവെച്ചാൽ?"

"ഇങ്ങള് ബെറുക്കനെ ഇരിക്കീന്നും. ഇക്ക് ഇപ്പുത്യാപ്ലേനെത്തന്നെ മതി. ഞമ്മള് അജ്ജാളെ സിനേഹിക്കും. അപ്പോ, അജ്ജാളുക്ക് ഞമ്മളീം സിനേഹാവും. സിനേഹം ലബ്ബറ്പന്തിൻറെ ചേലിക്കാന്ന് ബാപ്പ പറേന്നതേർക്കും നേര്!"

ആ കളിമ്പക്കാരിപ്പെണ്ണിൽനിന്ന് ഇങ്ങനെയൊരു വാക്ക് രാധ പ്രതീക്ഷിച്ചതല്ല, രാധ ആ പെൺകിടാവിൻറെ ചുമലിൽ കൈവച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "നീ മനസ്സിൽത്തട്ടിയാണോ ഇതു പറയുന്നത്?"

"പടച്ചോനാ നേര്!"

രാധ എന്തോ ചിന്തയിലാണ്ടു സ്വല്പനേരം നിന്നു.

'എന്തിരുത്താന്നും ഇങ്ങള് ആലോസിക്ക്ന്ന്? ഞമ്മടെ പുത്യാപ്ലേനേപ്പറ്റിയാണോ?"

"ഉം." രാധയൊന്നു മൂളുകമാത്രം ചെയ്തു.

'അതെന്താപ്പോ ഇത്ര നെനയ്ക്കാനുള്ളത്? പുത്യാപ്ല എന്തായാലും പുത്യാപ്ലതന്നെ."

"എന്നാലും..."

"എന്തിരുത്താന്നും പിന്നെ ഒരെന്നാല്? ഞമ്മളെ കെട്ടിയോൻ ഞമ്മടെ പുത്യാപ്ലേല്ലേ? ഓനെ സിനേഹിക്കേണ്ടിതു ഞമ്മട മൊറയാ."

"അതേ."

"ഇങ്ങക്കിപ്പോഴും ബിസ്വാസായില്ല. അജ്ജാള് നല്ലോനായിരിക്കോ? മൊഞ്ചുണ്ടാവോ? മനസ്സിപ്പിടുത്തം ഉണ്ടാവോ? അങ്ങനെ ഓരോന്ന് ആലോസിക്കാ, അമ്മക്കുട്ടീ, അങ്ങനെ ഞമ്മള് ആലോസിക്കരുത്."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"പടച്ചോനെതിരായി ഞമ്മളൊന്നും ശെയ്തില്ല. ഒടപ്പിറപ്പീങ്ങളെ ഒന്നും കസ്റ്റത്തിലാക്കീല. പിന്നെ എന്തിരുത്തിനാന്നും പടച്ചോൻ ഞമ്മളെ ശിച്ചിക്ക്ന്ന്? ഈത്തപ്പയത്തിൻറെ കുരു നട്ടാല് ബേപ്പിൻതയ്യാ മൊള്ച്ചാ?"

ആ പെൺകിടാവ് ഒന്നു കുലുങ്ങിച്ചിരിക്കുകയും ചെയ്തു.

രാധ അവളെ നോക്കിനിന്നു. ഒരു കെട്ടുപിണച്ചിലില്ലാത്ത ജീവിതം സൂര്യരശ്മിപോലെയുള്ള ഒരു കന്യക. രാധ അവളുടെ ചുമലിൽ കൈ വച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ദൈവം നിനക്കു നല്ലതേ വരുത്തു, അനിയത്തീ. ആർക്കും നിന്നെ ദുഃഖിപ്പിക്കാൻ തോന്നില്ല."

"നേരാ." അവളും സമ്മതിച്ചു.

ആ സൂര്യകിരണത്തെ നോക്കിക്കൊണ്ടുതന്നെ രാധ നിന്നു. ഒന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാത്ത ആ പെൺകുട്ടിയിൽനിന്ന് ഒരു വെളിച്ചം തന്നിലേക്കു കടന്നു വരുന്നതുപോലെ തോന്നി.

ഏഴ്

ആ വാർത്ത ലോകത്തെ ഞെട്ടിച്ചു.

ഒരു പട്ടണവും അതിലെ ജീവജാലങ്ങളും മുഴുവൻ കത്തിക്കരിഞ്ഞു ചാമ്പലായി. ഹിരോഷിമയിലെ അണുബോംബുപ്രയോഗം ജപ്പാൻ സാമ്രാജ്യത്തെ മാത്രമല്ല മനുഷ്യഹൃദയത്തെ മുഴുവൻ ഇട്ടു കുലുക്കി.

ബോംബിടുക, നശിപ്പിക്കുക തുടങ്ങിയ വാക്കുകൾ ആളുകൾക്കു സുപരിചിതങ്ങളായിരുന്നു. മരണം സാധാരണസംഭവമായിട്ടുണ്ട്. എല്ലാ

ദിവസവും പത്രം നിവർത്തുന്നതു കുറെ മരണങ്ങളും തകർച്ചകളും വായിക്കാനാണ്. ഇത്ര മനുഷ്യർ മരിച്ചു, ഇത്ര പാലം പൊളിഞ്ഞു, ഇത്ര നാഴിക മുന്നേറി, അഥവാ പിൻവാങ്ങി––ഈ വാർത്തകളെല്ലാം ഒരു പുതുമയുണ്ടാക്കിയില്ല. പക്ഷേ, ആയിരക്കണക്കിലുള്ള ആ മരണങ്ങൾക്കു ഹൃദയത്തെ സ്പർശിക്കുവാൻ കഴിയാതായിരിക്കുന്നു. അയൽപക്കത്തെ ആട്ടിൻ കുട്ടിയുടെ കാലൊടിഞ്ഞാൽക്കൂടി മനോവേദന അനുഭവിക്കുന്ന അമ്മമാരും മക്കളോടു ചോദിച്ചു:

"ഇന്നത്തെ വാർത്തയെന്താ? എത്രയാൾ മരിച്ചു?"

"ആകെ നാന്നൂറ്!"

"തോൽമയും ജയവും പറയാറായില്ല, ഉവ്വോ?"

"കടലാസ്സിൽ ജയിക്കുന്നതൊക്കെ ബ്രിട്ടനാണ്."

"കല്ക്കിയുടെ അവതാരം അടുത്തുവെന്നാണ് തോന്നുന്നത്."

"ആരെങ്കിലും കാര്യമായി ഒന്നവതരിക്കണം. അതിനു വൈകിയിരിക്കുന്നു." വർത്തമാനക്കടലാസ് മറിച്ചുനോക്കിക്കൊണ്ടു മകനും പറഞ്ഞു. ബോധപൂർവ്വമല്ലെങ്കിലും ഒരു ഭയങ്കരവിനാശം ആളുകൾ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു.

എന്നിട്ടും ആ വാർത്ത ഞെട്ടിച്ചു. ഒരൊറ്റ ബോംബുകൊണ്ട് ഒരു പ്രദേശം മുഴുവൻ ധൂളിപടലങ്ങളായി മാറുക; പദാർത്ഥപ്രപഞ്ചമാകെ ആവിയായിപ്പോവുക! ഹിരോഷിമയിൽ നിന്നുള്ള റിപ്പോർട്ടുകൾ ആളുകളുടെ ഭാവനയിൽ അസ്പഷ്ടങ്ങളും ഭീതിജനകങ്ങളുമായ ചിത്രപരമ്പരകൾ സൃഷ്ടിച്ചു.

മരണങ്ങളാണ് അവിടെ നടന്നതെന്നല്ല തോന്നിയത്; ലോകത്തിൻറെ ഒരു ഭാഗം ആവിയായിപ്പോയി എന്നാണ്. വയലുകളുടെ നടുവിലൂടെ പോകുന്ന ചെമ്മൺനിരത്തിൽ കാളവണ്ടിയും തെളിച്ചുകൊണ്ട് ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ പോകുന്നു. അവൻറെ ഹൃദയത്തിൽ പല പ്ലാനുകളുമുണ്ട്. ഈ യുദ്ധമൊന്നു കഴിയണം; എന്നിട്ടുവേണം ഒരു കല്യാണം കഴിക്കാൻ. അവൻറെ കാമിനി വിയറ്റ്നാമിലാണ്. തടവുകാരിയാണ്! അവളുടെ അമ്മ ഇന്തോനേഷ്യക്കാരിയാണ്. അച്ഛൻ ജപ്പാൻകാരനും. ഈ യുദ്ധമൊന്ന വസാനിച്ചാൽ അവൻറെ കാമിനി മുക്തയാകും; അവർ കല്യാണം കഴിക്കും; ഒരു കുടുംബം ആരംഭിക്കും. അയാൾക്ക് അവളോട് പലതും പറയാനുണ്ട്. അവൾക്കും കുറെ പറയാൻ കാണും. അതിനെപ്പറ്റിയെല്ലാം ആലോചിച്ചപ്പോൾ ഒരുന്മേഷം. ഏതോ പഴയ ജാപ്പനീസ് നാടോടിപ്പാട്ട് അവൻ മൂളിത്തുടങ്ങി. ആ പാട്ടു മുഴുമിച്ചില്ല; പെട്ടെന്ന് അവൻ ഇല്ലാതായി. വണ്ടിക്കാരനും വണ്ടിയും കാളയുമെല്ലാം ആവിയായിപ്പോയി.

അമ്മ സ്കൂളിൽനിന്നു വരാനുള്ള മകനെ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. കാലത്തെ ഭക്ഷണം കഴിച്ചുപോയതാണ്. കുഞ്ഞിനു വിശക്കുന്നുണ്ടാവും. അമ്മ പുറത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ദൂരേനിന്നു മകൻറെ കൊച്ചുതല കണ്ടു. പെട്ടെന്ന് അമ്മയും മകനും അദൃശ്യരായി. രണ്ടുപേരും ആവിയായിപ്പോയി.

എഴുപത്തഞ്ചു വയസ്സായ കൃഷിക്കാരൻ മരിച്ചു. അയാളുടെ രണ്ടാണ്മക്കളും പട്ടാളത്തിലാണ്. മകൾ യുദ്ധാത്താൽ വിധവയാക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പേരക്കുട്ടിയും യുദ്ധത്തിൽ തന്നെ--- അങ്ങനെയിരിക്കുമ്പോൾ കിഴവനങ്ങു മരിച്ചു. അയൽപക്കക്കാർ ശ്മശാനത്തിലേക്ക് അയാളെ താങ്ങിക്കൊണ്ടു പോവുകയാണ്. ശവസംസ്കാരസംഘം പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ ഏതോ മന്ത്രമുച്ചരിക്കുന്നുണ്ട്. പെട്ടെന്നു മന്ത്രം നിന്നു. ശവവുമില്ല; ശവസംസ്കാരസംഘവുമില്ല; എല്ലാം ആവിയായിപ്പോയി.

പ്രസവം നടക്കുന്നു. പകുതി പുറത്തേക്കു വന്ന കുഞ്ഞും അമ്മയും ആവിയായിപ്പോയി. പാറിപ്പോകുന്ന കിളികളും ഓടിപ്പോകുന്ന മൃഗങ്ങളും പെട്ടെന്ന് അദൃശ്യമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ പല ചിത്രങ്ങളുമാണ് ആളുകളുടെ ഉള്ളിൽ പതിഞ്ഞത്.

മരണവും കൊലപാതകവും മനസ്സിലാക്കാമായിരുന്നു. എന്നാൽ ഈ അലിഞ്ഞുപോക്ക് വല്ലാത്തൊരു ഭീകരവിചാരം സൃഷ്ടിച്ചു.

'സമസ്തജീവരാശികളും ആവിയായിപ്പോകും. ഒരു കണക്കിൽ അതും നല്ലതാ.' നാറാണപിള്ള വിചാരിച്ചു.

ഇനി ഇപ്പോൾ, എവിടെ ഇതാവർത്തിക്കും? ആളുകൾ ആലോചിച്ചു. പക്ഷേ, ഭാഗ്യമെന്നു പറയട്ടെ, ആവർത്തിക്കേണ്ടി വന്നില്ല. ജപ്പാൻ കീഴടങ്ങി.

പിന്നെ പടുതിരികത്തലായി, ജർമ്മനി കീഴടക്കപ്പെടുവാൻ താമസമുണ്ടായില്ല.

ഒരു വെടിക്കെട്ടു കഴിഞ്ഞ അന്തരീക്ഷംപോലെയായിരുന്നു.

ശബ്ദങ്ങൾ നിന്നു, വീരവാദങ്ങൾ നിന്നു; പത്രങ്ങളുടെ വില്പനയും സ്വല്പം കുറഞ്ഞു. പട്ടിണിയും രോഗങ്ങളും കണ്ണുനീരും മാത്രം ബാക്കി നിന്നു. രൗദ്രംചൊല്ലിയാടിക്കഴിഞ്ഞു; ഇരുട്ടുമുറ്റിയ അന്തരീക്ഷത്തിൽ ശോകത്തിൻറെ പതിഞ്ഞ ഈണംമാത്രം.

എന്നിട്ടും പാർട്ടികളും ആളുകളും തമ്മിലുള്ള വൈരംമാത്രം മാറിയില്ല. കാരണവുമുണ്ടായിരുന്നു. യുദ്ധം ഇവിടെ ഒരു കഥയായിരുന്നു. കൂട്ടായ വേദനകൾ അനുഭവപ്പെട്ടില്ല. അതിൻറെ ദ്രോഹം കലശലായി ഉണ്ടായില്ല. ഗുണങ്ങളൊന്നും കിട്ടിയതുമില്ല. കാര്യമായ മാറ്റങ്ങൾ സംഭവിച്ചില്ല. മനോഭാവത്തിലും മാറ്റങ്ങൾ വന്നില്ല. നാറാണപിള്ള

അപ്പോഴും ഓട്ടുകമ്പനിയി ലേക്കും വീട്ടിലേക്കും പോയും വന്നുംകൊണ്ടിരുന്നു. ഹസ്സൻ മരവണ്ടി ഉന്തുകതന്നെ.

"പരുത്ത ജഹള! എത്ര്ണ്ണാ ബന്നട്ക്ക്ണ്!" ഹസ്സനാണ് ആ വാർത്ത നാറാണപിള്ളയെ അറിയിച്ചത്.

"ആര്? എന്ത്?"

"പട്ടാളക്കാര്! ഇന്നു ടേഷനിൽ നിറച്ചും അബര്തന്നെ."

"റേഷനരി കുറച്ചുകൂടി കുറയും. വേറെ വിശേഷമൊന്നുമില്ല."

"കഷ്ടച്ചും പാടെ ബെല കേറും. ബല്യേ എടങ്ങേറായി."

"ഹെയ്! യുദ്ധംചെയ്യുന്നതു നന്നാവാനല്യോ, അനിയാ." നാറാണ പിള്ള പരിഹാസസ്വരത്തിൽ തുടർന്നു: "യുദ്ധങ്ങളില്ലാതാക്കാനുള്ള യുദ്ധമല്യോ, അനിയാ, കണ്ടോ! ഇനി യുദ്ധം നമ്മുടെ നാട്ടിലാകും."

"എന്തിന്?"

"പട്ടിണികിടക്കുമ്പോൾ, കോപം തന്നെത്താൻ വരും. നീ ജീവിക്കുന്നതുകൊണ്ടാണ് എനിക്കു ദുരിതം എന്നു വെറുതെയങ്ങു തോന്നും. മനുഷ്യേര് അരികെ വരുമ്പം വെറുപ്പുതോന്നും. ചീത്തവിളിക്കും. അടികലശലുമുണ്ടാകും. ബോംബില്ലാത്തതുകൊണ്ടു കത്തിയൂരും." പിള്ള ഒരു നെടുവീർപ്പോടെ തുടർന്നു: "നടക്കട്ടെ, നാടകം!"

അങ്ങോർ ഒരു വഴിക്കു വെച്ചടിച്ചു. പത്തടി നടന്നില്ല, എതിരെ വരുന്ന പട്ടാളക്കാരെ കണ്ടു. പൂരം കഴിഞ്ഞു തിരിച്ചുവരുന്നവരെപ്പറ്റി നാറാണ പിള്ള ആലോചിച്ചു. ഇതും ഒരു പൂരംതന്നെ!

ദിവസവും പട്ടാളക്കാർ വണ്ടിയിറങ്ങി. അവരെ സ്വീകരിക്കാൻ ഭാര്യ മാരും അച്ഛന്മാരും മക്കളും റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിൽ തിങ്ങിക്കൂടി.

അവരുടെ തിരിച്ചുവരവ് പലപ്പോഴും രാധയുടെ കണ്ണിൽപ്പെട്ടു. കമ്പനിയിലേക്കു പോകുമ്പോഴും തിരിച്ചുപോരുമ്പോഴും കാണാം. എന്താഹ്ലാദമാണ് അവരുടെ മുഖത്ത്!

ആ കാഴ്ച അസഹ്യമായിരുന്നു. അകത്ത് ഒതുക്കിവെച്ച പലതിനെയും കുത്തിയിളക്കുന്നു. എല്ലാവർക്കും യുദ്ധം കഴിഞ്ഞു; അവൾക്കു മാത്രമില്ല. അതൊരിക്കലും കഴിയില്ലെന്നും തോന്നി. ശവം കരിഞ്ഞ മണം ഈ മൂക്കിൽ എപ്പോഴും തങ്ങിനില്ക്കും.

തലേന്നാൾ രാത്രി അയൽപക്കത്തുനിന്നു ചിരിയും കോലാഹലവും കേട്ട് അവൾ ഞെട്ടിയുണർന്നു. കുറേക്കാലമായി മൂകമായിരുന്നു ആ വീട്. ആ മുസ്ലീംകുടുംബത്തിൽ ഒരമ്മയും മൂന്നു കുട്ടികളുമുണ്ട്. ഭർത്താവ് പട്ടാളത്തിലാണ്. അയാൾ തിരിച്ചെത്തിയിരിക്കണം. കാലത്തെഴുന്നേറ്റപ്പോൾ അവൾ അന്വേഷിച്ചു.

"ആ കോയക്കുട്ടി പട്ടാളത്തിൽനിന്നു തിരിച്ചുവന്ന ബഹളമാണ്." ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞു.

കമ്പനിയിലും പലർക്കും ഉത്സാഹത്തള്ളലാണ്. മൂന്നു ദിവസമായി റോസക്കുട്ടിയുടെ മുഖത്തു സൂര്യൻ ഉദിച്ചുനില്ക്കുകയാണ്. വിദേശങ്ങളെപ്പറ്റിയും പട്ടാളത്തെപ്പറ്റിയും ഈ മൂന്നു ദിവസത്തിനുള്ളിൽ അവൾ കുറേ ജ്ഞാനം നേടിയിരിക്കുന്നു. ക്യാമ്പ്, കിറ്റ്ബാഗ്, ഗാർഡ്, വാറണ്ട്, അലവൻസ്, സാലറി, റൈഫിൾ, ഫാമിലി––എന്നിങ്ങനെ ചില ഇംഗ്ലീഷ് വാക്കുകളും അവളുടെ സംഭാഷണത്തിൽ കലർന്നു. ഇതു കേട്ടു കൊണ്ടുനിന്ന യശോദയും വിട്ടില്ല. ഒമ്പതു ദിവസത്തെ ജ്ഞാനം നേടിയവളാണവൾ. റജിമെൻറ്, ഇൻഫൻററി, സാപ്പേർസ്–––മൈനേർസ്–––കോർട്ടുമാർഷൽ ഇങ്ങനെ ചിലത് അവളും സംഭാഷണത്തിൽ മുഴക്കി.

ആ ീകളുടെ വർത്തമാനമെല്ലാം രാധയുടെ ചെവിയിൽ വന്നുകൊള്ളുന്നു. മുഖത്ത് ഒരു പ്രതികരണവും പ്രത്യക്ഷപ്പെടാതിരിക്കാൻ അവൾ യത്നിക്കുകയാണ്.

കമ്പനിയിൽനിന്നു പുറത്തുകടന്നാലും രക്ഷയില്ല. പട്ടാളത്തിൽനിന്നുവന്നവരെ അങ്ങിങ്ങു കാണാം. ചായപ്പീടികയുടെ കോലായിലും ബീഡിക്കടകളുടെ മുൻവശത്തുംനിന്ന് അവരിൽ ചിലർ വീരകഥകൾ വിവരിക്കുന്നു. കാക്കിക്കുപ്പായവും മുഴുമീശയും വിലകുറഞ്ഞ സിഗരറ്റും കനത്ത ബൂട്ട്സും വൈദേശികച്ചുവ കലർത്തിയ സംഭാഷണവുംകൊണ്ട് അവരെ വേഗം തിരിച്ചറിയാം.

കുറച്ചു ദിവസത്തിന് അവരുടെയും അവരെപ്പറ്റിയുമുള്ള സംഭാഷണമായിരുന്നു എല്ലായിടത്തും. പതുക്കെപ്പതുക്കെ ചിലർ പാൻറുകൾ അഴിച്ചുമാറ്റി മുണ്ടുടുക്കുവാൻ തുടങ്ങി. ചിലരുടെ മീശയ്ക്കു നീളം കുറഞ്ഞു. ചിലർ മീശ അമ്പേ വടിച്ചുകളഞ്ഞു. സിഗരറ്റിനുപകരം ബീഡി വലിക്കാൻ തുടങ്ങി.

ഈ മാറ്റങ്ങളും രാധ ശ്രദ്ധിക്കാതിരുന്നില്ല. ഒരാഴ്ചകഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെകൂടെ ഒരു മനുഷ്യൻ പടികടന്നുവരുന്നതു രാധ സൂക്ഷിച്ചു. ഒരു കൊമ്പൻമീശക്കാരൻ. അയാളുടെ കൈയിൽ ഒരു ട്രങ്കുപെട്ടിയുമുണ്ട്.

"ചേച്ചീ, ഈ പെട്ടി വിലയ്ക്കെടുക്കുന്നോ എന്ന്."

"വേണ്ടാ."

"ഓൾഡായിട്ടില്ല." കൊമ്പൻമീശക്കാരൻ പറഞ്ഞു: "ലാസ്റ്റിയറിൽ നാഗ്പൂരിൽനിന്നു വാങ്ങിയതാണ്. അന്നു സെവൻറീൻ ആൻഡ് ഹാഫ് റുപ്പീസ് കൊടുത്തു. പക്ഷേ––"

"ഇവിടെ വേണ്ടാ."

അവൾ അകത്തേക്കു പോയി. മീശക്കാരൻ കുറച്ചുനേരം അവിടെ നിന്നു പതുങ്ങി. എന്നിട്ട്, ഒരു ബീഡി കത്തിച്ച് ഒരു സ്റ്റൈലൻ വലി വലിച്ചു

പെട്ടിയും തൂക്കി പുറത്തേക്കു പോയി. അയാൾ പോയെന്നു മനസ്സിലായപ്പോൾ രാധ പുറത്തുവന്നു പറഞ്ഞു:

"അനിയൻ, ഇനി ഇത്തരക്കാരെ ഇങ്ങോട്ടു കൂട്ടി വരരുത്, ഇത്തരത്തിലുള്ള ഒന്നും ഇവിടെ വേണ്ടാ."

പട്ടാളക്കാർ സാധാരണക്കാരായി മാറുകയായിരുന്നു. അവരുടെ ചുറ്റുമുണ്ടായിരുന്ന പരിവേഷങ്ങൾ കൊഴിഞ്ഞുപോയി. ശൂന്യമായ ജീവിതം മുമ്പിൽ നീണ്ടുകിടക്കുകയാണ്. കോടതി ശിപായിമാരുടെയും വാച്ചുമേൻമാരുടെയും ക്ലാർക്കുമാരുടെയും പണിക്കു ഹർജികൾ എഴുതുന്ന തിരക്കായി. അവയുമായി ആപ്പീസുകളുടെ പടിക്കൽ ഭജനവും തുടങ്ങി.

ഇക്കാലത്ത് നാറാണപിള്ള രണ്ടു സാധനങ്ങൾ സമ്പാദിച്ചു. ഒരു കമ്പിളിക്കുപ്പായം, കാലിൽകെട്ടാൻ ഒരുജോഡി പട്ടീസും.

"ഇങ്ങക്കെന്തിനാന്നും പട്ടീസ്?" ഹസ്സൻ ചോദിച്ചു.

'മകരത്തണുപ്പിന് ഇവനൊരു മരുന്നാകും. യുദ്ധംകൊണ്ടു നമുക്കും ചില നേട്ടങ്ങളുണ്ടാകണമല്ലോ, അനിയാ!"

മഴക്കാലത്തു കുത്തിയൊലിച്ചുവരുന്ന വെള്ളംപോലെയായിരുന്നു പട്ടാളക്കാരുടെ തിരിച്ചുവരവ്---നിറപ്പകിട്ടോടും ഓളത്തള്ളലോടുംകൂടി. പതുക്കെപ്പതുക്കെ ഒഴുക്കു നിന്നു. ഓരോയിടത്തു തളംകെട്ടിനിന്ന വെള്ളത്തിൻറെ നിറവും തള്ളലുമെല്ലാം പോയി. അതും സാധാരണ വെള്ളംതന്നെ.

ചിലർ നിറംമങ്ങുന്നതിനുമുമ്പേതന്നെ ഓരോ കല്യാണവും തരമാക്കി. അവരുടെ കൈയിൽ മധുവിധുകാലം കഴിയുന്നതുവരെ സിഗരറ്റുതന്നെ വലിക്കാൻ കാശുണ്ടായിരുന്നു.

കുടയും താഴ്ത്തിപ്പിടിച്ചു ചെറിയൊരു പലഹാരപ്പൊതിയുമായി നിറപ്പകിട്ടുമങ്ങാത്ത വ ങ്ങളോട്ടുകൂടി ഭാര്യമാർ ഭർത്താക്കന്മാരുടെ പിമ്പേ വിരുന്നുപോകുന്ന കാഴ്ച രാധ പലപ്പോഴും നോക്കിനിന്നിട്ടുണ്ട്. അപരിചിതരായ ആ വധൂവരന്മാർക്ക് ആശംസകൾ നേർന്നിട്ടുണ്ട്.

"നന്നായി വരട്ടെ!"

അങ്ങനെ, ഒരിക്കൽ പടിക്കലൂടെ കടന്നുപോകുന്ന ഒരു പുത്തൻ പെണ്ണിനെ നോക്കി നില്ക്കുമ്പോൾ, പിന്നിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം കേട്ടു:

"അമ്മക്കുട്ടി എന്തിരുത്താന്നും നോക്ക്ന്ന്?"

തിരിഞ്ഞുനോക്കി. ഖദീജയുടെ മകളാണ്.

"പുതുപ്പെണ്ണിനെ നോക്കാണോ?"

"അതേ."

"അത് അയ്തൃമാൻകുട്ടിക്കാൻറെ മോനും കെട്ടിയോളുമാണ്. മൂപ്പര് പട്ടാളത്തിലായിരുന്നോലോ. ബന്നപ്പം പിന്നെ ഒരു പെണ്ണുംകെട്ടി, നല്ല മൊഞ്ചുള്ള പെണ്ണ്റ്റാ?"

"അതേ."

"ഞമ്മളും ഇച്ചേലിക്ക് പുത്യാപ്ലേൻറെകൂടെ പൊഗുമ്പോ ഇങ്ങള് ഞമ്മളെ നോക്കിനിക്കണേ!"

രാധ തിരിഞ്ഞ് ആ പെൺകിടാവിൻറെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. ആ മുഖത്ത് ഒരു പൂത്തിരി കത്തിച്ചുവെച്ചതുപോലെയുണ്ട്. രാധയും ചിരിച്ചു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"നീ പോകുമ്പോൾ ഞാൻ നോക്കിനില്ക്കുകയല്ല, കൂടെത്തന്നെ വരുന്നുണ്ട്."

"നേരോ?"

"തീർച്ചയായും വരും."

"ഞമ്മക്ക് പെരുത്ത് സൊഹം തോന്നും. പക്കെങ്കില്..."

"എന്തേ നിർത്തിയത്?"

"കാഫറിറ്റിങ്ങക്ക് ഞമ്മടെകൂടെ ബരാവോ?"

"ഞാനതിനു കാഫറല്ലല്ലോ!"

"ഇസ്ലാമാ?"

"അല്ല."

"പിന്നെ?"

"മനുഷ്യരല്ലേ നമ്മളൊക്കെ!"

"അതെന്തോ. പക്കെങ്കില്, ഞമ്മളും ഇങ്ങളും ഉള്ള കാലം ഇപ്പോല ത്തന്നെ കയ്യേണം."

"അതിനു നിൻറെ പുതിയാപ്ല സമ്മതിക്കുമോ?"

"സമ്മതിച്ചും. നല്ലോനാ. ഞമ്മള് പറഞ്ഞതൊക്കെ കേക്കും."

തൻറെ ഭാവിയെപ്പറ്റി എത്രമേൽ വ്യക്തമായ ധാരണയോടുകൂടിയാണ് ആ പെൺകുട്ടി സംസാരിക്കുന്നത്! എന്തിൽനിന്നും നല്ലതുമാത്രം പ്രതീക്ഷിക്കുന്ന ആ മനസ്സു പണ്ടു തനിക്കുമുണ്ടായിരുന്നതാണെന്നു രാധ ഓർത്തു. അന്നു കെട്ടുപിണഞ്ഞ കാര്യങ്ങളൊന്നും മനസ്സിലായിരുന്നില്ല. എങ്കിലും നന്മ പ്രതീക്ഷിക്കാനറിയാമായിരുന്നു. ഇന്നു കൂടുതൽ കാര്യങ്ങൾ തന്നെ പഠിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ, എപ്പോഴും ആശങ്കയാണ്, വേദനയാണ്.

"ഞമ്മളൊന്നു ചോയിച്ചട്ടെ?"

രാധ ആലോചിച്ചു നില്ക്കുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ഖദീജയുടെ മകൾ ചോദിച്ചു.

"ഉം?"

"ഇങ്ങളെപ്പൊളാ കല്യാണം കയിച്ചാ?"

രാധയുടെ മുഖം താണു.

"ഇതിലെന്തിരുത്താന്നും ഇപ്പോ നാണിച്ചാൻ? പെങ്കുട്ട്യോളായാൽ കല്യാണം കയിച്ചൂലേ?"

"ഇല്ല." രാധ പതിഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു: "ഞാൻ അങ്ങനെയൊന്നുമാകില്ല."

"ബെറുക്കനെ കുത്രിക്കിന്നും. ഇങ്ങളും കയിച്ചും കല്യാണം. ഇങ്ങടെ പുത്യാപ്ല--"

"നിർത്തു, കുട്ടീ."

രാധയുടെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞിരുന്നു. ഇത് ആ പെൺകിടാവിന് അപ്രതീക്ഷിതമായിരുന്നു. സന്തോഷിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി പറഞ്ഞതു സന്താപമാണുണ്ടാക്കിയതെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ വേദന തോന്നി. പക്ഷേ, എന്തിനാണ് വേദനിക്കുന്നത്? അറിഞ്ഞുകൂടാ. അവൾ സ്വല്പനേരം നിശ്ശബ്ദയായി നിന്നു. എന്നിട്ട് രാധയുടെ ചുമലിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"നോക്കീ, ഇങ്ങളെൻറെ ത്താത്താനെപ്പോലെയാണ്, ഇങ്ങക്കെന്തും ഞമ്മളോട്ട പറ്യാം. എന്തിരുത്തിനാ ഇങ്ങള് നൊമ്പരപ്പെടുന്നത്?"

"ഒന്നുമില്ല, കുട്ടീ."

രാധ ഒന്നു നെടുവീർപ്പിട്ടു.

"ഇങ്ങള്...." അവൾ സ്വകാര്യമായി ചോദിച്ചു: "ബല്ലിച്ച മനിസന്മാരുമായി സിനേഹം കെട്ടീരുന്നോ?"

രാധ ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല. അവൾ നിശ്ചലയായി നിന്നതേയുള്ളൂ. രാധയുടെ മൂകമായ ആ നില്പിൽനിന്ന് ഖദീജയുടെ മകൾ എന്തൊക്കെയോ ഊഹിച്ചു. അവൾ പറഞ്ഞു:

"നോക്കീ, കൊതിച്ചതൊന്നും കിട്ടൂലാ. ഞമ്മളും സിനേഹിച്ച്, കൊതിച്ച്. പക്കെങ്കില് അതൊരു കാഫറായിപ്പോയി. അപ്പൂതി നടക്കില്ല എന്നു ഞമ്മളുകണ്ടു. ഞമ്മടെ ആദ്യത്തെ കെട്ടിയോൻ ചത്ത് എന്നാണ്ടട്ട് ബെച്ച്!"

"അയ്യോ!" രാധ ചെവിപൊത്തിക്കൊണ്ടു തുടർന്നു: "നീ എന്തൊക്കെയാണ് പറയുന്നത്?"

"ഞമ്മടെ കൂട്ടത്തില് ഒരുത്തൻ ചത്താൽ ഇനിയൊരുത്തനെ കെട്ടാം. അച്ചേലിക്ക് കെട്ടുന്നോർക്കൊക്കെ സിനേഹം ഇല്ലന്നോ നെനച്ചടക്ക്ണ്?" ഇങ്ങള് ബെറുക്കനെ ബിചാരപ്പെടേണ്ടാ. ഇങ്ങക്കും ബരും നല്ല ഒരു നാള്!"

രാധ മറുപടിയൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞാൽ തന്നെത്താൻ പിടിച്ചൊതുക്കാൻ കഴിയില്ലെന്നു രാധയ്ക്കു തോന്നി. ആ പെൺ കിടാവ് കുറച്ചുനേരം രാധയെ നോക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു.

'ഞമ്മള് പിന്നെ ബരാ' എന്നു പറഞ്ഞ് അവൾ പുറത്തേക്കു പോയി. ആ പോക്കു നോക്കിനിന്നിട്ട് രാധ നെടുവീർപ്പിട്ടു. അവൾ തന്നെപ്പറ്റിയല്ല, ആ പെൺകുട്ടിയെപ്പറ്റിയാണ് അപ്പോൾ വിചാരിച്ചിരുന്നത്.

വാതിലടച്ചു. എന്നിട്ട് അടുത്തുള്ള ബെഞ്ചിൽ ഇരുന്നു. ഒന്നും വ്യക്തമായി ആലോചിക്കാൻ കഴിയുന്നില്ല. അകത്ത് ആകപ്പാടെ ഒരു ബഹളം. അങ്ങനെ എത്രനേരമിരുന്നുവെന്നറിഞ്ഞുകൂടാ.

വാതിൽക്കലൊരു മുട്ടുകേട്ടാണ് അവൾ ഉണർന്നത്. വാതിൽ തുറന്നപ്പോൾ സുലൈമാനെയാണ് മുമ്പിൽ കണ്ടത്. പിമ്പിൽ ഒരാൾകൂടിയുണ്ട്––വിശ്വം!

“ഹാര്!” രാധ അമ്പരന്നു നിന്നു.

“ഞാൻതന്നെ.” വിശ്വം ചിരിച്ചു.

“എപ്പോ വന്നു?”

“ഇന്നലെ രാത്രി.”

പിന്നെ കുറേനേരത്തിന് ആരും ഒന്നും മിണ്ടിയില്ല. സുലൈമാൻ ഇരുപേരുടെയും മുഖത്തേക്കു നോക്കി. കുത്തിയൊലിച്ചുവന്ന വെള്ളം ഒരു കൊക്കറണിയിൽച്ചെന്നു ചാടി വട്ടംകറങ്ങുന്നതുപോലെ തോന്നി. ഇനി ഒഴുകണമെങ്കിൽ തടഞ്ഞുവെച്ച ചിറ ആരെങ്കിലും ചവിട്ടിപ്പൊട്ടിക്കുകതന്നെ വേണം. അയാൾ ഇരുന്നു; വിശ്വത്തോടും ഇരിക്കാൻ പറഞ്ഞു.

എന്നിട്ട് ഓരോന്നു പറയാൻ തുടങ്ങി. ജയിലിലേക്കു പോകുമ്പോൾ തൻറെ താടിയിൽ പകുതിയേ നരച്ചിരുന്നുള്ളു; തിരിച്ചുവന്നപ്പോൾ ആകെ വെളുത്തുവെന്ന് അയാൾ സ്മരിച്ചു. വിശ്വത്തിൻറെ ഉയരത്തെപ്പറ്റിയും സുലൈമാനു സ്വല്പം പറയാനുണ്ടായിരുന്നു. ചറുപിറുന്നനെ വാക്കുകൾ വിതറി; അന്തരീക്ഷത്തിന്നു ലാഘവം വെപ്പിക്കുവാനുള്ള യത്നമായിരുന്നു. വിശ്വം രണ്ടോ നാലോ വാക്കേ സംസാരിച്ചുള്ളു: രാധ ഒന്നോ രണ്ടോ വാക്കും. ശ്വാസംകഴിക്കാൻ ജലവിതാനത്തിന്നു മുകളിൽ വരുന്ന മത്സ്യങ്ങളെപ്പോലെ, ഇടയ്ക്കിടെ നിതാന്തമൗനത്തിന്നു മുകളിലേക്ക് ഓരോ വാക്കുവന്നു തിരിച്ചുപോയി. ഒരു മണിക്കൂർ അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു. സുലൈമാൻ എഴുന്നേറ്റു; വിശ്വവും. വിശ്വം പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് രാധ പറഞ്ഞു:

“പാവം!”

പിറ്റേന്ന് വിശ്വനാഥൻ ചെന്നപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനും അവിടെയുണ്ടായിരുന്നു. അയാൾ വിശ്വത്തെ അടിമുടിയൊന്നു നോക്കി. എന്നിട്ട് മുഖം വെട്ടിച്ചു നടന്നു.

“ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പോകയാണോ?”

“അതേ.” നടന്നകലുമ്പോൾ അയാൾ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു.

‘നില്ക്കു.”

“കുറച്ചു തിരക്കുണ്ട്.”

അയാൾ പോയി.

വിശ്വം രാധയുടെ മുഖത്തേക്കു നോക്കി; രാധ സ്വന്തം കാൽനഖത്തിലേക്കും.
"ഗോപാലകൃഷ്ണന് എന്തുപറ്റി?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.
"പുതുതായി ഒന്നും സംഭവിച്ചില്ല; പഴയ മന്തത്തംതന്നെ." രാധ വന്ന കോപം പുറത്തുകാട്ടാതെ പറഞ്ഞു.
"എങ്കിലും!"
"എങ്കിലൊന്നുമില്ല; അവൻറെ പഴയ വിഡ്ഢിത്തമൊക്കെ ഇപ്പോഴുമുണ്ട്."
"ഞാൻ ജയിലിലേക്കു പോകുമ്പോൾ ഇവൻ ഇങ്ങനെയായിരുന്നില്ലല്ലോ!"
"അതൊരു തെറ്റിദ്ധാരണയായിരുന്നു." എന്നിട്ട് അവളൊന്ന് കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു. അതോടെ അന്തരീക്ഷത്തിന്ന് ഒരു മാറ്റം വന്നു.
വിശ്വം ഓരോന്നു സംസാരിക്കുവാനും തുടങ്ങി; പഴയതും പുതിയതുമായ കഥകൾ ഇടകലർന്നു. കുട്ടിക്കാലത്തെ ഒരനുഭവം പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞയുടനെ ജയിലിലെ ഒരനുഭവം. പിന്നെ വേറെ എന്തെങ്കിലുമൊന്ന്. രാധയ്ക്ക് സംഭാഷണം ഇഷ്ടമായി. വിശ്വത്തിന്ന് എന്തെങ്കിലും ചിലത് സംസാരിക്കണമെന്നേയുള്ളൂ. സ്നേഹമുള്ള ഒരു മനുഷ്യൻറെ ശബ്ദം കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കാൻ രാധയും ഇഷ്ടപ്പെട്ടു. പതുക്കെപ്പതുക്കെ വിശ്വം രാ ീയവും രാ ാന്തരീയവും തൊഴിൽപരവുമായ പ്രശ്നങ്ങളെപ്പറ്റി ദീർഘമായി സംസാരിച്ചു. രാധ കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. ജയിലിലേക്കു പോയ വിശ്വമല്ല തിരിച്ചുവന്നത്. ഈ കുറച്ചു കാലത്തിനുള്ളിൽ അയാളുടെ മനസ്സ് വളരെ വലുതായിരിക്കുന്നു. പലതും സഹിക്കാനും മറക്കാനും ഉചിതമാംവിധം ഓർമ്മവയ്ക്കുവാനും അയാൾ പഠിച്ചിരുന്നു. ജയിൽജീവിതം അയാളുടെ ചക്രവാളം പത്തിരട്ടി വലുതാക്കിയിരുന്നു.
വിശ്വനാഥൻറെ സംഭാഷണം കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ അയാളുടെ കുട്ടിക്കാലത്തെപ്പറ്റി രാധ ആലോചിച്ചു. ആ വിശ്വമാണോ ഇത്?
ഒടുവിൽ അയാൾ എഴുന്നേറ്റു പോകാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ രാധ പറഞ്ഞു:
"കൂടക്കൂടെ വരണേ."
"നാളെ വരാം."
അയാൾ പിറ്റേന്നും വന്നു; സംസാരിച്ചു; അതിൻറെ പിറ്റേന്നും. നാലു ദിവസം അങ്ങനെ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ചോദിച്ചു:
"ഏടത്തീ, ആ വിദ്വാനെന്തിനാണ് നിത്യവും ഇവിടെ വരുന്നത്?"
"ഏതു വിദ്വാൻ?"
"വിശ്വം."
"വരാൻ കാരണം അനിയൻ മറന്നുപോയോ?"
"പക്ഷേ, അയാൾ വല്ലാത്ത ഒരുവനാണ്."

“അതേ.”

“എന്തും ചെയ്യാൻ മടിയില്ലാത്തവനാണ്. കഴിഞ്ഞ കാലത്ത് എന്തൊക്കെയാണ് അയാൾ ചെയ്തത്?”

“മുഴുവനും എനിക്കോർമ്മയില്ല. ഒന്നെനിക്ക് ഓർമ്മയുണ്ട്. തെണ്ടിവന്ന എനിക്കും നിനക്കും കിടപ്പാടം തന്നു.”

“നമ്മുടെ അച്ഛൻ അയാളെയും ഇതുപോലെ...”

“ഉവ്വ്. അതയാൾ ഓർത്തു. അനിയനിപ്പോൾ എല്ലാം മറക്കുന്നു. ഇതാണ് വ്യത്യാസം.

“ഒന്നോടത്തി ഓർക്കണം! അയാൾ ഇന്നും നമ്മുടെ എതിർചേരിയിലാണ്.”

“എൻറെ എതിർചേരിയിലല്ല.”

“അതൊക്കെ തോന്നലാണ്, ഏടത്തീ.”

“ആ തോന്നൽ നിലനിൽക്കണേ എന്നാണ് എൻറെ പ്രാർത്ഥന.”

“പക്ഷേ, എനിക്ക് ആ തോന്നലില്ല.”

“വേണ്ടാ.”

“അയാൾ ഇവിടെ വരുന്നത് എനിക്കിഷ്ടമാകുന്നില്ല.”

രാധ അനുജനെ ഒന്ന് ഊന്നിനോക്കി. അവളുടെ മുഖത്തേക്കു രക്തം തുടിച്ചുകയറുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ആ നാസാദ്വാരങ്ങൾ വിടർന്നു. ഒരു നിമിഷം കഴിഞ്ഞ് അവൾ വിളിച്ചു:

“അനിയാ!”

“എന്താണേടത്തീ?”

“നീയാണോ ഇപ്പോൾ സംസാരിച്ചത്?”

അതിനുത്തരമുണ്ടായില്ല. രാധ തുടർന്നു:

“അനിയന് അറിവ് വർദ്ധിക്കുകയാണ്. പലതും പുതുതായി മനസ്സിലാക്കിയിട്ടുണ്ടാകാം. എനിക്ക് ആ പഴയ അറിവേ ഉള്ളൂ. അതുകൊണ്ടുവേണം ജീവിക്കുക. ഇനി അനുജനു സ്വന്തം കാലിൽ നില്ക്കാം.”

“ഏടത്തീ.”

“പറയുന്നതു മുഴുവൻ കേൾക്കൂ. അനിയൻ വിചാരിക്കുന്നതൊന്നും തെറ്റാണെന്നു ഞാൻ പറയുന്നില്ല. എനിക്കങ്ങനെ വിചാരിക്കാൻ സാധ്യമല്ല.”

“പക്ഷേ, കുഞ്ഞിരാമേട്ടൻ അയാളെപ്പറ്റി എന്താണ് വിചാരിച്ചതെന്ന് ഏടത്തിക്കറിയോ?”

രാധ രൂക്ഷമായി അവനെ നോക്കി.

“ഉവ്വ്. എനിക്കസ്സലായിട്ടറിയാം. ഒരുപക്ഷേ നിങ്ങൾക്കാർക്കും അറിയാത്തിടത്തോളം അറിയാം. ആ അറിവ് എനിക്കൊരു പാഠമാണ്.

ഇല്ലാത്ത പകകൊളുത്തിയുണ്ടാക്കേണ്ടിവന്നു. എന്നിട്ട്, ആ തീയിൽ താൻതന്നെ എരിഞ്ഞടങ്ങാൻ..." അവൾ വാചകം പൂർത്തിയാക്കിയില്ല. തൊണ്ടയിടറി. ഗോപാലകൃഷ്ണന്ന് എന്തൊക്കെയോ പറയണമെന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, അയാൾ നിശ്ശബ്ദനായി നിന്നതേയുള്ളൂ. രാധ വീണ്ടും തുടർന്നു.

"അനിയൻ കഴിഞ്ഞുപോയ മനുഷ്യനെപ്പറ്റി പറഞ്ഞല്ലോ. അനിയൻ ആരാണതു പറയാൻ? അദ്ദേഹം തിന്ന തീയിൻറെ ഒരു കനൽ മുഖത്തോടടുപ്പിക്കുവാൻ നിനക്കു കരുത്തുണ്ടോ? അദ്ദേഹത്തിനു വെറുക്കാനധികാരമുണ്ടായിരുന്നു, ശക്തിയായി വെറുത്തു; ശക്തിയായി സ്നേഹിക്കുകയും ചെയ്തു. അതിനെപ്പറ്റി നിനക്കെന്തറിയാം? ആനവാലുകൊണ്ട് മോതിരം കെട്ടിച്ചണിഞ്ഞ് ആനയാണെന്നു നടിക്കാൻ എനിക്കു വയ്യാ, അനിയാ." അവളൊന്നു നിർത്തി, എന്നിട്ടു കിതച്ചു.

"ഏടത്തീ, ഞാൻ പറഞ്ഞതു മുഴുവൻ ധരിക്കാതെ..."

"ധരിച്ചു. അനിയൻ വിചാരിക്കുമ്പോഴേക്കും ഈ ഏടത്തിക്കു മനസ്സിലാകും. അനിയാ, നിനക്കിവിടെ നില്ക്കാമെന്നു ഞാൻ പറയേണ്ടതില്ല. നില്ക്കാതിരിക്കുവാനുള്ള സ്വാതന്ത്ര്യവുമുണ്ട്. സ്വന്തം കാലിൽ നിൽക്കാറാകുന്നതുവരെ ഏടത്തി അനുജനെ നോക്കണം. അതു ചെയ്തു. ഇനി നിനക്കു നിൻറെ അഭിപ്രായത്തിനൊത്തു ജീവിക്കാം. നിനക്ക് മനുഷ്യരെ വെറുക്കാം; വെറുക്കാതിരിക്കാനുള്ള സ്വാതന്ത്ര്യം ഏടത്തിക്കും തരൂ."

"ഏടത്തീ!"

"മതി."

"എൻറെ ഏടത്തീ!" അവൻറെ തൊണ്ടയിടറിയിരുന്നു.

"നീ എന്നും എൻറെ അനിയനായിരിക്കും; നീ എങ്ങനെയായാലും."

അവൾ അകത്തേക്കു ചെന്ന്, അടുപ്പിലെ തീ ശരിപ്പെടുത്തി. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ നിശ്ശബ്ദനായി ആ കോലായിൽ കഴിച്ചു. അന്നു മുഴുവൻ ആ വീടു നിശ്ശബ്ദമായിരുന്നു. സംസാരിക്കാതെ അവർ ഭക്ഷണം കഴിച്ചു. അവൾ പോയി കിടന്നുറങ്ങി; അവൻ ഉറങ്ങാതെ ഇരുട്ടിലേക്കു നോക്കിക്കിടന്നു.

പലതും അവൻറെ ഹൃദയത്തിലൂടെ കടന്നുപോയി. കുടിച്ചും കുടിക്കാതെയും കഴിഞ്ഞ കുട്ടിക്കാലത്തെ ദിവസങ്ങളുടെ ഓർമ്മകൾ; വിശാലമായ നാട്ടിൻപുറം; ചുണ്ടു ചുവന്നു നില്ക്കുന്ന നെൽവയലുകൾ; അവയ്ക്കു നടുവിലൂടെ പതുക്കെ ഒഴുകിപ്പോകുന്ന തോട്; അതിനു കരയിൽ ആ തോട്ടിലേക്ക് ഇല പറിച്ചെറിഞ്ഞ് അതൊഴുകിപ്പോകുന്നതു നോക്കി നില്ക്കുന്ന വിശ്വനാഥൻ; വയറും കുട്ടിപ്പിടിച്ചിരുന്നു ഞെരങ്ങുന്ന അച്ഛൻ; കണ്ണുനീരും കോപവും സ്നേഹവും എല്ലാം കൂടിക്കലർന്ന അമ്മ.

അടിക്കുകയും അപ്പോൾത്തന്നെ കെട്ടിപ്പിടിച്ചു കരയുകയും ചെയ്യുന്ന ആ ീരൂപം അവൻറെ ഹൃദയത്തിൽ കുറച്ചുനേരം തങ്ങിനിന്നു. അവർ അന്ത്യശ്വാസം വലിച്ച രംഗവും അവനോർത്തു. എല്ലാം ഒരു മൂടൽമഞ്ഞു പുതച്ചതുപോലെ തോന്നുന്നു. ഈ മൂടൽമഞ്ഞിനിടയിൽ ഒരൊറ്റയാളുടെ രൂപംമാത്രം വ്യക്തമായി കാണാം. അതവൻറെ ചേച്ചിയുടേതാണ്.

എന്തെല്ലാം സഹിച്ച ഒരു ീയാണ്! എന്നിട്ടും അവർ പതറാതെ നില്ക്കുന്നു. കല്പിച്ചുകൂട്ടി ജീവിക്കുന്ന ീയാണെന്നു തോന്നി. എന്തു ശക്തികൊണ്ടാണ് അവർക്കിങ്ങനെ നില്ക്കാൻ കഴിയുന്നത്? പഠിപ്പില്ല. പണമോ അധികാരമോ ഇല്ല. എങ്കിലും അവർ നിന്നേടത്തു പതറാതെ നില്ക്കുന്നു.

തങ്ങളെല്ലാം വിശ്വത്തെ വെറുത്തിട്ടും അവർ അവനെ സ്നേഹിക്കുന്നു. കുഞ്ഞിരാമനോട് അവർക്കുള്ള ബന്ധം എന്തെന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണനറിയാം. ആ ഒരൊറ്റ മനുഷ്യനിൽ അർപ്പിച്ചിരിക്കുകയായിരുന്നു അവർ ജീവിതം. എന്നിട്ടും വെറുക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ രണ്ടുപേരും രണ്ടുതരക്കാരായി.

അഗാധമായി വെറുക്കാൻ കഴിയാത്തവന് അഗാധമായി സ്നേഹിക്കാൻ കഴിയുന്നതെങ്ങനെ? അയാൾ മനസ്സിലാക്കിയ തത്ത്വശാ പ്രകാരം വയ്യാ. അവർ ഒന്നിനെയും അഗാധമായി സ്നേഹിച്ചിരുന്നില്ലെന്നുണ്ടോ? അതു പറയാൻ സാധ്യമല്ല. ശക്തിയായ അവരുടെ സ്നേഹത്തിൻറെ ചിറകിനുള്ളിൽ ഇരുന്നാണ് താൻ തന്നെ വളർന്നത്. അതോ, ഈ സ്നേഹം ദൗർബല്യമാണോ? മറ്റെന്തു പറഞ്ഞാലും തൻറെ ചേച്ചി ദുർബലയാണെന്നു കഴിഞ്ഞതൊക്കെ ആലോചിക്കുമ്പോൾ, പറയാൻ അവനു ധൈര്യം വന്നില്ല. പിന്നെ അവരുടെ ഈ പ്രവൃത്തിക്കെല്ലാം എന്താണർത്ഥം?

ഇതൊക്കെ അവരുടെ നാട്യമാണെന്നുണ്ടോ? ചേച്ചി ഒരിക്കലും നടിച്ചതായി അവന് ഓർമ്മയില്ല. ഉള്ളതുപോലെ മുഖത്തുനോക്കി പറയാൻ അവർക്കു മടിയില്ല. അതുകൊണ്ടു വരുന്ന ദ്രോഹങ്ങൾ നിശ്ശബ്ദമായി അനുഭവിക്കാൻ കെല്പുണ്ട്. വേദനാകരങ്ങളായ ക്രൂർത്ത അനുഭവങ്ങൾ സ്വയം വിഴുങ്ങുകയും മധുരഫലങ്ങൾ മറ്റുള്ളവർക്കു നല്കുകയും ചെയ്തുപോന്നവളാണ് ചേച്ചി. ആരെയെങ്കിലും എന്തെങ്കിലും സമ്മതിപ്പിക്കേണ്ടതില്ല എന്നൊരു മട്ടാണ് അവർക്ക്. കുഞ്ഞിരാമേട്ടൻ മരിച്ചതിനുശേഷം ആ മട്ടിനു സ്വല്പംകൂടി മൂർച്ചകൂടിയിട്ടുണ്ടെന്നും അവനു തോന്നിയിരുന്നു.

പക്ഷേ, കുറേക്കാലമായി വളർത്തിക്കൊണ്ടുവന്ന സ്വഭാവവിശേഷം തെറ്റാണെന്നു വിചാരിക്കാനും കാരണം കാണുന്നില്ല. തരിശായിക്കിടന്നിരുന്ന ആ മനസ്സിൽ, കുഞ്ഞിരാമനും രാരിച്ചനും ചില

വിത്തുകൾ പാകിയിട്ടുണ്ട്. അതെല്ലാം യഥാകാലം തെഴുത്തുവളരുകയും പുഷ്പിക്കുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ആ പൂക്കളിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന രൂക്ഷമായ മണം ആ ഹൃദയത്തിൽ മുറ്റിനില്ക്കുകയാണ്. ചമ്പകക്കാടുപോലെ, കണ്ണഞ്ചിക്കുന്ന വർണ്ണവും തുളച്ചുകയറുന്ന മണവും ആ ഹൃദയത്തിനു സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ മൃദുലവികാരങ്ങളുടെ മൂളിപ്പാട്ടുകളും ഇളംചിറകുകളും അങ്ങോട്ടു കടന്നുചെല്ലുന്നില്ല. ഹൃദയകാഠിന്യവും മനഃശക്തിയും തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസം തിരിച്ചറിയത്തക്കവണ്ണം അഗാധമോ വിശാലമോ ആയിരുന്നില്ല ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ മനസ്സ്. പക്വമാകാത്ത മനസ്സ് ഒരു തത്ത്വശാ ം കൊത്തി വിഴുങ്ങിയിരിക്കുകയാണ്. ദഹിക്കുന്നില്ല; തുപ്പാൻ തോന്നുന്നുമില്ല.

അത്രയും വ്യക്തവും ദൃഢവുമായ ആ ചിന്താഗതി തുപ്പിക്കളയേണ്ട ഒരാവശ്യവും ഇപ്പോഴും അവനു തോന്നിയില്ല. എന്നാലും ആ തത്ത്വസംഹിത ബാധിക്കാത്ത പല അനുഭവങ്ങളും ജീവിതത്തിലുണ്ടാകുന്നു. തന്നെ നേരിട്ടു ബാധിക്കാത്ത അനുഭവങ്ങളെ അവൻ തള്ളിനീക്കിയിട്ടു. തൻറെ തത്ത്വസംഹിത മുറുകെപ്പിടിച്ചു. പക്ഷേ, നെഞ്ചിൽ വന്നടിക്കുന്ന അനുഭവങ്ങൾ അങ്ങനെ കണ്ടില്ലെന്നു നടിക്കാൻ വയ്യാ. അതിലൊന്നായിരുന്നു രാധയുടെ നിലപാട്.

അയാളുടെ കണക്കിൽ, കുഞ്ഞിരാമൻറെ ബന്ധു വിശ്വത്തിൻറെ ശത്രുവാകാതെ നിവൃത്തിയില്ല. ഒരാൾക്ക് ഒരേ സമയത്ത് മർദ്ദിതവർഗ്ഗത്തിൻറെയും മർദ്ദകവർഗ്ഗത്തിൻറെയും പ്രതിനിധിയാകാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. പിള്ള പലപ്പോഴും പറയാറുള്ള ആ കഥ അവനോർത്തു: എലിയും പൂച്ചയും തമ്മിൽ സന്ധിയായ കഥ, അവസാനം എലിയുടെ കരച്ചിലൊന്നും പൂച്ചയുടെ കടിവിടുവിക്കാൻ പോരുന്നില്ല. ഈ കഥയിൽ എന്തെങ്കിലും മാറ്റം വരുത്തേണ്ടതുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഒരു പിശകുമില്ലാത്ത കാര്യം തിരുത്തി നന്നാക്കേണ്ടതുണ്ടോ?

ഗോപാലകൃഷ്ണനെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം വിശ്വനാഥൻറെ ചേരി കണിശമാക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഫാസിസ്റ്റ് വിരോധത്തിന് തുരങ്കംവച്ചവനാണ്. അഞ്ചാംപത്തിയാണ്. ശത്രുവേക്കാൾ ഭയങ്കരനാണ് അഞ്ചാംപത്തി. വെറുക്കണം; അകറ്റണം.

വ്യക്തിയുടെ വ്യക്തിത്വം സമൂഹത്തിൽ അവൻ നില്ക്കുന്ന സ്ഥാനത്തുനിന്നുണ്ടാകുന്നതാണ്. ഒരു വ്യക്തിയുടെ സമൂഹത്തിലുള്ള സ്ഥാനം ഉറപ്പിച്ചു കഴിഞ്ഞാൽ, അവനെ എവിടെ നിർത്തണം, എത്രത്തോളം അടുപ്പിക്കണം, എത്രത്തോളം അകറ്റണം എന്നെല്ലാം തീർച്ചപ്പെട്ടു കഴിഞ്ഞു. വിശ്വനാഥനെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അതത്രമേൽ വ്യക്തമായിരുന്നു. എന്നിട്ടും തൻറെ ജ്യേഷ്ഠത്തി അയാളെ സുഹൃത്തായി കണക്കാക്കുന്നതിൻറെ അർത്ഥം അവനു മനസ്സിലാകുന്നില്ല.

ജ്യേഷ്ഠത്തിയെ വെറുപ്പിക്കാൻ വയ്യാ. അതേസമയം തൻറെ വിശ്വാസപ്രമാണം വിട്ടുകളയാനും വയ്യാ. മനസ്സിൽ വല്ലാത്തൊരു പടലപിണക്കം. ഈ വിരുദ്ധശക്തികളെ എങ്ങനെ സമരസപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടു പോകാം?

ഇന്നലെവരെ അവനു സ്വന്തമായി ചിന്തിച്ചു തീരുമാനങ്ങളെടുക്കേണ്ടിവന്നിട്ടില്ല. അവനുവേണ്ടി ആരൊക്കെയോ ചിന്തിച്ചിരുന്നു; തീരുമാനങ്ങളെടുത്തിരുന്നു. ഒരു തത്ത്വശാ ത്തിൻറെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ സമൂഹം അവനുവേണ്ടി ചിന്തിച്ചിരുന്നു. തീരുമാനങ്ങളെടുത്തിരുന്നു. അംഗീകരിക്കുകയും നടപ്പിൽ വരുത്തുകയുമേ വേണ്ടൂ.

അതൊക്കെ സമൂഹത്തിൻറെ കാര്യമാണ്. ഇതു സ്വന്തം കാര്യമാണ്. ഇവിടെ സമൂഹം ചിന്തിക്കുവാൻ വരില്ല. തൻറെ മാർഗ്ഗം താൻതന്നെ കണ്ടു പിടിക്കണം. സമൂഹം എന്തുകൊണ്ട് ചിന്തിക്കില്ല? അവന് ഈ പ്രശ്നംസുഹൃത്തുക്കളുടെ മുമ്പിൽ വയ്ക്കാം; ചർച്ച ചെയ്യാം; തീരുമാനവും കണ്ടെത്താം.

ആലോചന ഇവിടെയെത്തിയപ്പോൾ അവൻറെ വിചാരം സ്വല്പനേരം നിന്നു. പൊരിവെയിലിൽ നിഴൽപ്പറ്റു കണ്ടെത്തിയപോലെ ഒരനുഭവം. ആ താവളത്തിൽ കയറിയിരിക്കാം, സുഹൃത്തുക്കൾ നിശ്ചയിക്കട്ടെ. അന്യായമായ തീരുമാനമെടുക്കേണ്ട ഒരാവശ്യവും അവർക്കില്ല.

ആശ്വാസം തോന്നി.

രാരിച്ചന് എന്തു പറയാനുണ്ടെന്നറിയണം. മരയ്ക്കാരും ചിന്തിക്കട്ടെ. അങ്ങനെ ഒരു ഡസൻ ആളുകളെ അവൻ മനസ്സിൽ കണ്ടു. അതു കൊള്ളാവുന്ന വഴിയാണ്. ചിന്തിക്കാനുള്ള ഉത്തരവാദിത്വം മറ്റുള്ളവരെ ഏല്പിക്കാൻ സാധിക്കുമെന്നു വന്നപ്പോൾ, അവന് എന്തെന്നില്ലാത്ത സുഖം.

പക്ഷേ, അവരുടെ മുമ്പിൽ കാര്യം വ്യക്തമാക്കണം. അതെങ്ങനെയാണ്? അവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളവും തന്നെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളവും ഒരു ഭാഗം വ്യക്തമാണ്; വിശ്വം ആരാണെന്ന കാര്യം. അവൻ സമൂഹത്തിൻറെ ശത്രുതന്നെ. ശത്രുവെ സ്നേഹിക്കുവാനും അവനുമായി ബന്ധപ്പെടുവാനും ആ സുഹൃത്തുക്കൾ ഉപദേശിക്കുമോ? ശത്രുതന്നെ: എന്നാലും... എന്നാൽപ്പിന്നെ എന്ത്?

എന്തോ ഒന്നുണ്ടെന്ന് തോന്നി.

ആ എന്തോ ഒന്നിനെപ്പറ്റി കുറേനേരം ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ആലോചിച്ചു. പുറത്തൊന്നും ഇതു കാണുന്നില്ല. അതകത്താണ്. താൻതന്നെയാണോ?

എന്ത്? ചിന്തകൾക്കുമേൽ മൂടൽമഞ്ഞിൻറെ ആവരണം. അപ്പോഴും അയാളുടെ ഹൃദയം മന്ത്രിച്ചു: ചേച്ചിയെ വിഷമിപ്പിക്കാൻ വയ്യാ.

പിന്നെ എന്തു വഴി?

ചേച്ചിയോട് ഇത്തരം കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ഒന്നും സംസാരിക്കാൻ പോകേണ്ട. വേറെ എത്രയായിരം കൂട്ടങ്ങൾ തങ്ങൾക്കു പൊതുവായിട്ടുണ്ട്. ഈ ഭാഗത്തങ്ങു മണ്ണിട്ടു മൂടാം.

പക്ഷേ, അങ്ങനെ മൂടിക്കളയാവുന്ന കാര്യമല്ലെന്ന് അവന് അപ്പോൾ തന്നെ തോന്നി.

ജീവിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരു മനുഷ്യനാണ് ഇവിടെ പ്രശ്നം. അയാൾ ചലിക്കും: ചിന്തിക്കും: തങ്ങളുടെ ജീവിതത്തിൻറെ ഒരു ഭാഗമായി വളരും.

ഉവ്വോ? അയാൾ ഇനി എപ്പോഴും ഇങ്ങോട്ടു വരുമോ? ഉണ്ടാവില്ല. തങ്ങൾക്കു പൊതുവായി ഒന്നുമില്ലാത്ത സ്ഥിതിക്ക് അയാളങ്ങനെ അയാളുടെ വഴിക്കു ജീവിക്കും; തങ്ങൾ തങ്ങളുടെ വഴിക്കും.

ആ വിചാരം ഒരാശ്വാസത്താവളമായിരുന്നു. അവിടെ അധികനേരം തങ്ങിനിൽക്കാൻ ഒത്തില്ലെന്നേയുള്ളൂ. ജ്യേഷ്ഠത്തി അയാളോടു കൂടക്കൂടെ വരണമെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുകയാണ്. അവർ ഒന്നിച്ച് അടിച്ചു കളിച്ചു വളർന്ന സുഹൃത്തുക്കളാണ്.

ആകപ്പാടെ വലിയ ശല്യമായി. അല്ലെങ്കിൽ ഇതൊക്കെ എന്തിനാലോചിക്കുന്നു? ആ മനുഷ്യനുമായി അടുത്തിടപഴകുവാൻ സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു ഗോപാലകൃഷ്ണനു തോന്നി. തോളിൽവീണ തേരട്ടയെയും ചുമന്നുകൊണ്ട് ഒരാൾ ജീവിതകാലം മുഴുവൻ നടക്കാനോ?

ചേച്ചി പറഞ്ഞതും ഒരു വഴിയാണ്. സ്വന്തം കാലിൽ നിൽക്കാറായ തനിക്ക് വേണമെങ്കിൽ ഒറ്റയ്ക്കു ജീവിക്കാം.

പെട്ടെന്ന് അകത്തുനിന്നൊരു മുരളൽ.

"അനിയാ!"

അവൻ ഞെട്ടിപ്പോയി. കുട്ടിക്കാലം മുതൽക്കുള്ള അനേകം ചിത്രങ്ങൾ ഹൃദയത്തിൽ മിന്നിമറഞ്ഞു. അവന്നു തന്നെപ്പറ്റിത്തന്നെ അറപ്പുതോന്നി; ഞാനെന്തൊരു മൃഗം!"

അർദ്ധരാത്രിവരെ അവനൊരു തീർപ്പുകിട്ടിയില്ല. എപ്പോഴാണ് ഉറങ്ങിപ്പോയതെന്നുമറിഞ്ഞില്ല.

പിറ്റേന്നു വിശ്വം വന്നേക്കാവുന്ന നേരംനോക്കി ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പുറത്തേക്കിറങ്ങി.

"അനിയൻ പോകയാണോ?"

"ഉം."

അവൻ ഇറങ്ങി നടന്നു. ഗൗരവത്തിലുള്ള ആ പോക്കുനോക്കി രാധ ഒന്ന് ഊറിച്ചിരിക്കുകയും ചെയ്തു. അന്നും വിശ്വം വന്നു. വളരെ നേരം അവർ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വിശ്വമാണ് അധികം സംസാരിച്ചത്. രാധ ഏറിയകൂറും ഒരു കേൾവിക്കാരി മാത്രമായിരുന്നു. ലോകകാര്യങ്ങളിലേക്കും സ്വന്തം കാര്യങ്ങളിലേക്കും സംഭാഷണം മാറി മാറി ചരിച്ചു.

"നിങ്ങൾക്ക് വലിയ നിരാശ തോന്നുന്നു, ഇല്ലേ?"

പെട്ടെന്നാണ് ആ ചോദ്യം വന്നത്. മറുപടി പറയാൻ ബുദ്ധിമുട്ടുണ്ടായിരുന്നു. എങ്കിലും രാധ പറഞ്ഞു:

"ആശയുള്ളവർക്കേ നിരാശയുടെ വേദനയുള്ളൂ."

"കാര്യം ഒന്നുതന്നെ." വിശ്വം തുടർന്നു: "രാധ പറയുന്നതു ശരിയാണ്. എന്നെ സംബന്ധിച്ചും സംഗതി ഇതുതന്നെയാണ്. എൻറെ ജീവിതം സൂക്ഷ്മത്തിൽ ഒരു മരുഭൂമിയായിരുന്നു. ഇന്നും അങ്ങനെതന്നെ. നിങ്ങൾക്കു നിങ്ങളുടേതെന്ന നിലയ്ക്ക് ഓർക്കാൻ ചില ആളുകളുണ്ട്. എനിക്കതു പോലുമില്ല. എവിടെനിന്നോ വന്നു, എങ്ങനെയോ വളർന്നു. ആകപ്പാടെ നിരാശയ്ക്കേ വഴിയുള്ളൂ. എന്നിട്ടും എന്നെത്തന്നെ അദ്ഭുതപ്പെടുത്തുന്ന ഒരു സംഗതി. എൻറെ മനസ്സിൻറെ അടിയിൽ നിരാശയില്ല. തിരിഞ്ഞു നോക്കുമ്പോൾ, ജീവിതം നിറഞ്ഞുനിൽക്കുന്നതായി തോന്നുന്നു. ചപ്പുംചവറുംകൊണ്ടായിരിക്കും. എന്നാലും നിറവുണ്ട്. എന്നല്ല, ഇപ്പോഴും അതു നിറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുകയും ഇനിയും നിറയുകയും ചെയ്യും. ഇങ്ങനെ തോന്നാൻ ഒരു ന്യായവുമില്ല; എങ്കിലും തോന്നുന്നു."

"അതിലത്ഭുതമില്ല: വിശ്വത്തിനു ചെറുപ്പമല്ലേ?"

"നിങ്ങൾ പടുകിഴവിയായിപ്പോയോ?"

"പ്രായമല്ല കാര്യം; ജീവിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നൊരു തോന്നൽ വേണമല്ലോ!"

"വേണം; തീർച്ചയായും വേണം."

"അതെനിക്കില്ല."

"പുതിയ അനുഭവങ്ങളില്ലാത്തതുകൊണ്ടാണ്."

"ആയിരിക്കാം."

"എനിക്കും ഇതേ തോന്നലുണ്ടായ സന്ദർഭങ്ങളുണ്ട്. അപ്പോൾ ലോകത്തിനും എനിക്കും തമ്മിൽ ഒരിടപാടുണ്ടായിരുന്നില്ല. ലോകത്തിൽനിന്ന് എന്തൊക്കെയോ മനസ്സിൽ കയറിക്കൂടുമ്പോൾ ജീവിക്കുന്നുണ്ട് എന്നെനിക്ക് തോന്നും. ലോകം എന്നെ ദുഃഖിപ്പിച്ചാലും മതി, അപ്പോഴും ജീവിക്കുന്നുവെന്നു തോന്നും."

രാധ അതിനു മറുപടി പറഞ്ഞില്ല. ആലോചിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വിശ്വം ഇങ്ങനെയൊക്കെ സംസാരിക്കുന്നുവെന്നതുതന്നെ അത്ഭുതകരമായിത്തോന്നി. അതുകൊണ്ടുതന്നെ ആ സംഭാഷണം കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുവാൻ സന്തോഷവും തോന്നി.

"രാധ എന്താണ് ആലോചിക്കുന്നത്?" വിശ്വം അവളുടെ ഇരിപ്പു നോക്കിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"ആലോചിക്കേണ്ട കാര്യമാണ് വിശ്വം പറഞ്ഞത്."

"ഒരനുഭവം പറഞ്ഞതാണ്. ഇതിനർത്ഥം എനിക്കു ദുഃഖമില്ലെന്നല്ല, എന്നും എന്നെ വിടാതെ കൂടിയ ഒരു വിചാരമുണ്ട്! എന്നിലുള്ള എന്തോ ഒന്ന് എവിടെയോവെച്ച് മറന്നുപോയതുപോലെയുള്ള ഒരു തോന്നൽ. ചില കാലങ്ങളിൽ ഈ വിചാരം ശക്തിയാകും. അപ്പോൾ വല്ലാത്ത വിഷമവും തോന്നും."

"എന്താണത്?"

"വെച്ചുമറന്നതോ?"

"അതേ."

"അതറിഞ്ഞാൽ വിഷമം തീർന്നില്ലേ?"

വിശ്വം ചിരിച്ചു; രാധയും ചിരിച്ചു.

കുറച്ചുകഴിഞ്ഞു വിശ്വം ജയിലിൽവെച്ചുണ്ടായ ചില അനുഭവങ്ങൾ പറഞ്ഞു:

"അവിടെ എൻറെ മാതിരിതന്നെ വന്നുചേർന്ന ഒരു മനുഷ്യനുണ്ടായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ഒരു സ്കൂൾമാസ്റ്ററായിരുന്നു. എന്നെ ഇംഗ്ലീഷും ഹിന്ദിയും പഠിക്കുന്നതിൽ സഹായിച്ചു. നല്ലൊരു ഗുരുനാഥനാണ്. ദയാലു. എപ്പോഴും പ്രസന്നനാണ്. ആ മനുഷ്യൻ ഭാഗ്യവാനാണ് എന്നു ഞാൻ വിചാരിച്ചു. ദുഃഖത്തിൻറെ കരിനിഴൽ ഒരിക്കലും ഞാൻ ആ മുഖത്തു കണ്ടിട്ടില്ല. വേദനയറിയാത്ത അദ്ദേഹം ഭാഗ്യവാനാണെന്ന് ഒരിക്കൽ ഞാൻ അദ്ദേഹത്തോടുതന്നെ തുറന്നു പറഞ്ഞു. അതോടെ ആ മനുഷ്യൻ നിശ്ശബ്ദനായി. ദുഃഖത്തിൻറെ ഇരുട്ട് ആ മുഖത്തു വ്യാപിക്കുകയും ചെയ്തു."

"കാരണം?" ഒരു കഥ കേൾക്കുന്ന കുട്ടിയെപ്പോലെ, രാധ ചോദിച്ചു.

"കാരണം അപ്പോൾ ഞാൻ ചോദിച്ചില്ല. അദ്ദേഹം പറഞ്ഞതുമില്ല. പിന്നീടൊരിക്കൽക്കൂടി ഞാൻ എൻറെ അഭിപ്രായം ആവർത്തിച്ചു. അന്നും അദ്ദേഹം ദുഃഖിതനായി കാണപ്പെട്ടു. അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു: 'പുറമേയുള്ള മനുഷ്യൻ മനുഷ്യനല്ല; അകമേയുള്ള മനുഷ്യൻ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുന്നുമില്ല.' എന്താണ് അദ്ദേഹത്തിൻറെ ദുഃഖമെന്നു ഞാൻ അന്വേഷിച്ചു. കുടുംബ സംബന്ധമായി ദുഃഖമില്ല. സ്നേഹമയിയായ ഒരു ഭാര്യയും രണ്ട് ഓമനക്കുട്ടികളും അദ്ദേഹത്തെ കാത്തുകൊണ്ട് കുടുംബത്തുണ്ട്. അവർക്കു

കഴിഞ്ഞുകൂടാനുള്ള വകയുണ്ട്. നാട്ടുകാർക്ക് അദ്ദേഹം കണ്ണിലുണ്ണിയാണ്. എല്ലാം അദ്ദേഹത്തിനുണ്ട്. എന്നിട്ടും അദ്ദേഹം ദുഃഖിതനാണ്."

"കാരണം?" വീണ്ടും കഥകേൾക്കുന്ന കുട്ടിയുടെ വിടർന്ന കണ്ണുകളോടെ രാധ ചോദിച്ചു.

"അദ്ദേഹം എന്നോടു പറയുകയാണ്, എല്ലാം തനിക്കുണ്ട്, പക്ഷേ, താൻ ആരാണെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടെന്ന്."

"എന്നുവെച്ചാൽ?"

"താൻ എന്താവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നുവെന്ന് അദ്ദേഹത്തിനു വ്യക്തമല്ല. എന്തൊക്കെയോ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു, പ്രവർത്തിക്കാതെ ജീവിക്കാൻ വയ്യാത്തതുകൊണ്ട്. എന്തിനുവേണ്ടി ഇങ്ങനെയൊക്കെ ജീവിക്കുന്നുവെന്നു വ്യക്തമല്ല. 'എനിക്ക് എന്നെ കാണാൻ പറ്റുന്നില്ല. നിങ്ങൾ എന്നെപ്പറ്റി പറയുമ്പോൾ മാത്രമാണ് ഞാനുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നത്.' ഇതെപ്പോഴും അദ്ദേഹത്തെ കഠിനമായി ദുഃഖിപ്പിച്ചു. ജീവിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്ന ബോധം കഴിഞ്ഞുപോയ സംഭവത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ഒരോർമ്മപോലെയാണത്രെ. പിന്നെപ്പിന്നെ അദ്ദേഹം ഉള്ളുതുറന്ന് എന്നോടു പെരുമാറി. അദ്ദേഹം ഇരുട്ടിൽക്കിടന്നു തപ്പുകയായിരുന്നു. ഞാൻ ജയിലിൽനിന്നു പോരുന്നതിനു മൂന്നു ദിവസം മുമ്പെയാണ് അദ്ദേഹം പുറത്തേക്കു പോയത്. പോകുമ്പോൾ എന്നോടു പറഞ്ഞു: 'കൂടക്കൂടെ എനിക്കെഴുതു; ഞാൻ ഉണ്ടെന്ന് വിചാരിക്കാൻ അതെന്നെ സഹായിക്കും.' സ്വന്തം ഹൃദയത്തിലേക്കു തലയും തൂക്കിയിട്ട്, ആ മനുഷ്യൻ കടന്നുപോയി. ഇന്നു കാലത്തും ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിനു കത്തെഴുതിയിട്ടുണ്ട്. നോക്കു, ഓരോതരം ദുഃഖങ്ങൾ..."

രാധ നിശ്ശബ്ദയായിരുന്നു. അവൾ അജ്ഞാതനായ ആ സ്കൂൾമാസ്റ്ററെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു. വിശ്വവും എന്തൊക്കെയോ ആലോചിക്കുകയായിരുന്നു.

കുറച്ചുകഴിഞ്ഞ്, വിശ്വം എഴുന്നേറ്റുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

"ഞാൻ വരട്ടെ."

"ഉം." ഒരു മൂളൽ മാത്രം.

അയാൾ പടി കടന്നപ്പോഴാണ്, ഇനി എപ്പോഴാണ് വരിക എന്നു ചോദിച്ചില്ലെന്ന് രാധയ്ക്കു തോന്നിയത്. അപ്പോഴും അവൾ പറഞ്ഞു:

"പാവം!"

അന്ന് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ തിരിച്ചുവന്നപ്പോൾ രാധ പറഞ്ഞു:

"വിശ്വം ഇവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നു."

"ഉം!" ഒന്ന് കനത്തിൽ മൂളിയിട്ട്, അവൻ അടുത്ത മുറിയിലേക്കു പോയി. ആ പോക്ക് രാധ ശ്രദ്ധിക്കാതെയുമിരുന്നില്ല. മറ്റൊരു സന്ദർഭത്തിലായിരുന്നുവെങ്കിൽ, ആ പോക്ക് രാധയുടെ ഹൃദയത്തിൽ

ചെറിയൊരു ആഘാതമുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്യും. പക്ഷേ, ആ സമയത്ത് അവളുടെ മനസ്സിൽ മറ്റൊരു രൂപം കുടികൊണ്ടിരുന്നു. വിശ്വം വിവരിച്ച ആ സ്കൂൾമാസ്റ്റർ. തന്നെത്താൻ കണ്ടുപിടിക്കാൻ കഴിയാതെ വിമ്മിട്ടപ്പെടുന്ന ആ സ്കൂൾമാസ്റ്റർ.

എങ്ങനെയാണെന്നറിയില്ല, ആ മനുഷ്യൻറെ ദുഃഖം അവൾക്കു മനസ്സിലായി. അതു താൻ അനുഭവിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുകയും ചെയ്തു.

അന്നു രാത്രിയും പിറ്റേന്നു പകൽ പലപ്പോഴും ആ സ്കൂൾമാസ്റ്റർ രാധയുടെ മനസ്സിൽ കിടന്നു കളിച്ചു. ആ പാവപ്പെട്ട മനുഷ്യനെ ഒന്നു കാണാൻ കഴിഞ്ഞെങ്കിൽ എന്ന് ഒരിക്കൽ ആഗ്രഹിക്കുകയും ചെയ്തു. തന്നെത്താൻ തിരഞ്ഞുനടക്കുന്ന മനുഷ്യൻ!

അവൾ കമ്പനിയിൽനിന്നു വന്നുകയറിയപ്പോൾ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ എന്തോ വായിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്. പെങ്ങൾ ചിരിച്ചു. ആങ്ങളയും ചിരിച്ചു. ആ സ്നേഹപ്രകടനത്തിനിടയിലും ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ആവേശഭരിതനായിരിക്കുകയാണെന്നു പെങ്ങൾ കണ്ടുപിടിച്ചു. സാരി മാറ്റിവന്ന്, തലമുടിക്കെട്ടഴിച്ചിടുന്നതിനിടയിൽ രാധ ചോദിച്ചു:

"എന്താണനിയൻ വായിക്കുന്നത്?"

"പുനഃസംവിധാനം!" വിളംബരം ചെയ്യുന്നതുപോലെയാണതു പറഞ്ഞത്. തൊഴിലാളിവർഗ്ഗത്തിൻറേതായ നാട്ടുകളിൽ യുദ്ധാനന്തരപുനഃസംവിധാനം എങ്ങനെ സാധിക്കുവാൻ പോകുന്നു എന്നതിനെക്കുറിച്ചാണ് ആ പുസ്തകം. 1950 ആകുമ്പോഴേക്കും എത്ര ബുഷൽ ഗോതമ്പ് അധികം വിളയും; 1952-ൽ എത്ര ശതമാനം പച്ചക്കറി വർദ്ധിക്കും; '56-ൽ എത്ര ഗ്യാലൻ പെട്രോൾ അധികമുണ്ടാകും; '58-ൽ എത്ര ശതമാനം സാക്ഷരത്വം വർദ്ധിക്കും? ഈ കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ച് അവൻ വ്യക്തവും ദൃഢവുമായ സ്വരത്തിൽ സംസാരിച്ചു. രാധ കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. അവൾക്കതിൽ വലിയ രസമൊന്നും തോന്നിയിട്ടില്ല, അനിയനങ്ങനെ സംസാരിക്കുന്നതിൽ ആഹ്ലാദമുണ്ടെന്ന് അവൾക്കറിയാം. അതു വാസ്തവമായിരുന്നു. അവൻ ഗോതമ്പുബുഷലുകളിലൂടെ കയറി അന്താരാ സ്ഥിതിവിശേഷങ്ങളിലെല്ലാം ഒരു വിഹഗവീക്ഷണം നടത്തി ഇറങ്ങിവന്നപ്പോൾ രാധ ചോദിച്ചു:

"അനിയാ, നമ്മുടെ രാജ്യത്ത് ഒരു വർഷത്തിൽ എത്ര അരിയുണ്ടാകും?"

"ഒക്കെ മോശം."

"മോശമായിരിക്കും. എന്നാലും എത്രയുണ്ടാകും?"

അതിനവൻ ഉത്തരം പറഞ്ഞില്ല; രാധ ചോദിച്ചതുമില്ല. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വീണ്ടും പുസ്തകത്തിൻറെ ഏടു മറിച്ചു വായിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. പെട്ടെന്ന്, പുസ്തകം മടക്കിപ്പിടിച്ച് അവൻ ചോദിച്ചു:

"ഇന്ന് വിശ്വം വരുമോ?"

"വന്നേക്കാം."

പിന്നെയും അവൻ സ്വല്പംകൂടി വായിച്ചു. എന്നിട്ട്, പുസ്തകം മടക്കിവെച്ച്, ഷർട്ടെടുത്തിട്ടു പുറത്തേക്കു കടന്നു. അവൻ പടികടന്നു പോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് രാധ പറഞ്ഞു:

"പാവം!"

അവളുടെ ഹൃദയത്തിലൂടെ പലരുടെ രൂപവും കടന്നുപോയി. തന്നെത്താൻ തിരിഞ്ഞുനടക്കുന്ന മാസ്റ്ററും ഗോപാലകൃഷ്ണനും വിശ്വവുമെല്ലാം ആ ഹൃദയത്തിൽ കയറുകയും ഇറങ്ങുകയും ചെയ്തു.

"ഇവിടെ നല്ലോരു പൂന്തോട്ടമുണ്ടാക്കാൻ സ്ഥലമുണ്ട്!"

ഈ വാക്കുകേട്ടാണ് അവൾ ചിന്തയിൽനിന്നുണർന്നത്. വിശ്വം മുറ്റത്തേക്കു ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് ഒതുക്കിൽ നില്ക്കുന്നു.

"സ്ഥലമുണ്ട്."

"പിന്നെ?"

"സ്ഥലമുണ്ടെന്ന്."

"പൂന്തോട്ടമുണ്ടാക്കാൻ തയ്യാറുള്ള ആളില്ലെന്നേ ഉള്ളൂ, അല്ലേ?"

"ആ! അങ്ങനെയും പറയാം. ആട്ടെ, നമ്മുടെ മാസ്റ്ററുടെ കത്തുണ്ടോ?"

"ഏതു മാസ്റ്റർ?"

"തന്നെത്താൻ കണ്ടുപിടിക്കാൻ വിഷമിക്കുന്ന ആ മാസ്റ്ററെപ്പറ്റി പറഞ്ഞില്ലേ?"

"ഇല്ല. പക്ഷേ, അടുത്ത ദിവസം മറുപടി വരും. രാധയ്ക്ക് ആ മനുഷ്യനെ വളരെ പിടിച്ചെന്നു തോന്നുന്നല്ലോ?"

രാധ ചിരിച്ചു: വിശ്വവും ചിരിച്ചു. എന്നിട്ടയാൾ തുടർന്നു:

"രാധേ, ഇവിടെ ഒരു പൂന്തോട്ടമുണ്ടാക്കണം."

"ഉം."

"ചെടികളൊക്കെ ഞാൻ കൊണ്ടുന്നുതരാം."

"പക്ഷേ---"

"ഉം?"

"ഇവിടെ അതൊക്കെ പിടിക്കുമോ?"

"ഭൂമിക്കു പക്ഷഭേദമില്ല; നാം അല്പം അദ്ധ്വാനിക്കണമെന്നേ ഉള്ളൂ."

"ഞാനാണെങ്കിൽ കാലത്തു പോകും. അനിയന് ഇതിലൊന്നും ശ്രദ്ധയുമില്ല."

"മൂപ്പർക്ക് ഇപ്പോഴും രാ ീയംതന്നെയാണ് പ്രധാന കൃഷി, അല്ലേ?"

"കമ്പനിയിൽ പോകുന്നുണ്ട്; നേരമ്പോക്കിനു കുറച്ചു രാ ീയവും." രണ്ടുപേരും വീണ്ടും ചിരിച്ചു.

അന്നും കുറേനേരം അവർ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വിശ്വം പോകാനെഴുന്നേറ്റപ്പോൾ രാധ പറഞ്ഞു:

"ആ മാസ്റ്ററുടെ മറുപടി വന്നാൽ എന്നോടു പറയണേ."

"ഓ, അദ്ദേഹം രാധയുടെ ഫ്രണ്ടായിപ്പോയല്ലോ! ആട്ടെ, പറയാം. എന്നല്ല, രാധയെപ്പറ്റി അദ്ദേഹത്തിനെഴുതുകയും ചെയ്യാം."

"അതു വേണ്ടാ."

വിശ്വം ചിരിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ പടികടന്നു. അയാൾ പോയിട്ടും ആ ചിരി മുറ്റത്തുനിന്നു മുഴങ്ങുന്നതുപോലെ തോന്നി. ആ ശബ്ദത്തിൽ ജീവൻറെ ചലനമുണ്ടായിരുന്നു. സ്വല്പനേരത്തേക്കാണെങ്കിലും ഒരാശ്വാസം അനുഭവപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

വീണ്ടും അവൾ അജ്ഞാതനായ ആ മാസ്റ്ററെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു. അയാൾ ഇപ്പോഴും തന്നെത്താൻ തിരഞ്ഞുനടക്കുകയായിരിക്കും. പിറ്റേന്നു വൈകുന്നേരം രാധ കുളി കഴിഞ്ഞു മുടിയും ചിന്നിക്കൊണ്ട് ഉമ്മറത്തേക്കു വന്നപ്പോൾ, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ നിശ്ശബ്ദനായിരിക്കുന്നതു കണ്ടു.

"അനിയൻ കുറച്ചു നേരമായോ വന്നിട്ട്?"

"ഉവ്വ്."

"ചായ വേണോ?"

"വേണ്ടാ, ഏടത്തീ. ഞാൻ വരുന്ന വഴിക്കു കുടിച്ചു."

അവൾ സ്വല്പനേരം ആലോചിച്ചുകൊണ്ടുനിന്നു. എന്നിട്ടു ചോദിച്ചു:

"അനിയൻ പുറത്തേക്കു പോകുന്നില്ലേ?"

"എന്താണു വേണ്ടത്?"

"എനിക്കൊന്നും വേണ്ടാ, പക്ഷേ, വിശ്വം ഇപ്പോൾ ഇവിടെ വന്നേക്കാനും മതി."

ഈ വാർത്ത ഗോപാലകൃഷ്ണനെ ഒന്നു ഞെട്ടിച്ചു.

"ചേച്ചി ആ പറഞ്ഞതിന് എന്താണർത്ഥം?"

"അനിയനു മനസ്സിലായില്ലേ?"

"ചേച്ചി എന്നെ ഒരു മുട്ടാളനായിട്ടാണോ കരുതുന്നത്?"

"ഈ ചേച്ചിക്ക് ഈ അനിയനെപ്പറ്റി അങ്ങനെ വിചാരിക്കാൻ കഴിയുമോ? അനിയന് അങ്ങനെ തോന്നുന്നുണ്ടോ?"

"ചേച്ചി എന്താണ് എന്നെ മനസ്സിലാക്കാത്തത്? എൻറെ ഹൃദയത്തിനിണങ്ങിയ കാര്യങ്ങളല്ലേ എനിക്കു ചെയ്യാൻ പറ്റൂ?"

"അതേ, മറ്റുള്ളവർക്കും ഈ സൗകര്യം അനിയൻ അനുവദിച്ചുകൊടുക്കണ്ടേ?"

"ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്യുന്നില്ലല്ലോ!"

"ഒന്നും ചെയ്യാൻ പറ്റാത്തതുകൊണ്ടു ചെയ്യാതിരിക്കുകയല്ലേ? എതിർക്കാൻ മോഹമില്ലേ അനിയന്ന്?"

"അത്..."

"നമ്മൾ തമ്മിൽ ഒളിച്ചുകളിച്ചിട്ടു പ്രയോജനമില്ല, അനിയാ. ഒത്തുപിടിച്ചു പോകാൻകൂടി കഴിയാത്ത അനിയൻ മറ്റുള്ളവർ അമ്പേ മാറണമെന്നു ശഠിക്കുകയാണ്. അനിയൻ പറയുന്നതാവാം ശരി; അല്ലെങ്കിൽ, മറ്റുള്ളവർ പറയുന്നതുമാവാം. ശരിയാണെന്നുവെച്ച് ഒരു ദിവസംകൊണ്ട് ആർക്കും ആ ശരിയിലേക്കു മാറാൻ പറ്റില്ല, ദ്വേഷിച്ച് ആളുകളെ മാറ്റാനും പറ്റില്ല അനിയാ. എതിർക്കുമ്പോൾ നമുക്കും എതിർക്കാൻ തോന്നും. സ്നേഹിക്കുമ്പോൾ നമുക്കും സ്നേഹിക്കാൻ തോന്നും. ഇതൊക്കെ നമ്മുടെയെല്ലാം അനുഭവമല്ലേ? എനിക്കു തോന്നാറുള്ളതുപോലെ, ഞാൻ പറയുന്നുവെന്നേയുള്ളൂ."

"എന്നുവെച്ചു കൊള്ളരുതായ്മകളെ എതിർക്കാതിരിക്കാൻ പറ്റുമോ, ഏടത്തി?"

"നമുക്കിഷ്ടമില്ലാത്തതു കൊള്ളരുതായ്കയാണെന്നു നാം ചിലപ്പോഴെങ്കിലും വിചാരിക്കാറില്ലേ?"

"എതിർക്കേണ്ടതിനെ എതിർക്കണം, ഏടത്തി!"

"എതിർക്കേണ്ടതേത്?"

"മനുഷ്യദ്രോഹത്തെ."

"നാം എതിർക്കാൻ വിചാരിക്കുന്നവർ മനുഷ്യദ്രോഹികളാണെന്ന് ഉറപ്പു കിട്ടിയോ?"

"അനുഭവംകൊണ്ടാണല്ലോ പഠിക്കുന്നത്?"

"അനിയൻ ചീത്തച്ചെക്കനാണെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരുണ്ട്. പോക്കിരിയാണെന്നു പറയുന്നത് ഈ ചെവികൊണ്ട് കേട്ടിട്ടുണ്ട്. ഏടത്തിക്കു തോന്നുന്നത് അനിയൻ സ്നേഹിക്കാൻ കൊള്ളാവുന്നവനാണെന്നാണ്. രണ്ടുകൂട്ടരും അനുഭവംവെച്ചല്ലേ പറയുന്നത്?"

"പക്ഷേ, എൻറെ അനുഭവത്തിനനുസരിച്ചല്ലേ എനിക്കു പ്രവർത്തിക്കാൻ പറ്റൂ?"

"ശരിയാണ്. എന്നാൽ അനുഭവങ്ങൾ മുഴുവൻ സത്യമാണെന്നങ്ങു വിശ്വസിച്ചുകളയണ്ടാ. കുറവുകളുള്ളവരാണ് മനുഷ്യരൊക്കെ, കുറവുള്ളേടത്തുകൂടെ നോക്കുമ്പോൾ കുറവേ കാണൂ; നിറവുള്ളേടത്തുകൂടെ നോക്കുമ്പോൾ നിറവും. പുസ്തകത്തിൽനിന്ന് ഇതൊന്നും അനുഭവിക്കാൻ കഴിയില്ല, അനിയാ, ജീവിച്ചാലേ അറിയൂ. ഇളമാൻ കടവറിയില്ല എന്നു നമ്മുടെ അച്ഛൻ കൂടക്കൂടെ പറയാറുണ്ടായിരുന്നു. ഒരിക്കൽ അച്ഛനും ഞാനും അമ്മയുംകൂടി---അനിയനുമുണ്ടായിരുന്നു. അന്നു കൊച്ചനാണ്---ഗുരുവായൂരിൽ തൊഴാൻ പോയി വരികയായിരുന്നു. ബസ് ഒരിടത്തു നിന്നപ്പോൾ ധാരാളം പോർക്കിൻകുട്ടികൾ, ഓടിക്കളിക്കുന്നതു കണ്ടു.

അറയ്ക്കുന്ന ജീവികളാണെന്ന് അമ്മ പറഞ്ഞു. ഭംഗിയുള്ള കുഞ്ഞുങ്ങളെന്ന് അച്ഛനും പറഞ്ഞു. കൊച്ചുവാലുമാട്ടി നടക്കുന്ന അവയെ കുറച്ചുനേരം നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നാൽ കൗതുകം തോന്നുമെന്നായിരുന്നു അച്ഛൻറെ പക്ഷം. ആദ്യം അമ്മ പറഞ്ഞതാണ് ശരിയെന്നു തോന്നി. പതുക്കെ അച്ഛൻ പറഞ്ഞതിൻറെ പൊരുൾ എനിക്കു ഗ്രഹിക്കാൻ കഴിഞ്ഞു.എനിക്കും കൗതുകം തോന്നി. ഞാൻ പറയുന്നത് അനിയനു മനസ്സിലായല്ലോ?"

"ഉവ്വ്."

"ഇനി അനിയന് വേണമെങ്കിൽ പോയ്ക്കൊള്ളൂ. ഏടത്തിക്കൊരസുഖവുമില്ല."

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല; പോയതുമില്ല. അരമണിക്കൂർ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിശ്വം വന്നു, വലിയൊരു കെട്ടു പൂച്ചെടികളുമായിട്ടാണ് അയാൾ വന്നത്. 'പൂന്തോട്ടത്തിൻറെ പണി ആരംഭിക്കുകയായി' എന്നു പ്രഖ്യാപിച്ചുകൊണ്ടാണ് വിശ്വം കയറിവന്നത്.

"വളരെ നന്നായി!"

രാധ കൈക്കോട്ടു കൊണ്ടുവന്നു. വിശ്വവും രാധയുംകൂടി കിളയ്ക്കുകയും തടംപിടിക്കുകയും ചെയ്തു. രാധ കൂടക്കൂടെ അനുജനോട് ഓരോ ചോദ്യം ചോദിച്ചുകൊണ്ട് അയാളെയും സംഭാഷണവലയത്തിലേക്കു കൊണ്ടുവന്നു. പതുക്കെ അയാളും മുറ്റത്തേക്കിറങ്ങി. ചേച്ചിയുടെ കൈയിൽ നിന്നു കൈക്കോട്ടു വാങ്ങി.

മുന്തിയ ചെടികളൊന്നുമല്ല; എങ്കിലും നിറപ്പകിട്ടുള്ളവയും പൂവുണ്ടാകുന്നവയുമായ കുറച്ചു ചെടികൾ. ഒരു കൊച്ചു പൂന്തോട്ടം രൂപമെടുത്തു. മൂന്നുപേരുംകൂടി വെള്ളംകോരിയൊഴിച്ചു. വെള്ളം നനയ്ക്കുമ്പോൾ രാധ പെട്ടെന്നു നിന്നിട്ടു ചോദിച്ചു:

"വിശ്വത്തിന് ഓർമ്മയുണ്ടോ?"

"എന്ത്?"

"പണ്ട് കോഴിമുട്ട മുളപ്പിച്ചത്?"

രാധ ആ കഥ ഗോപാലകൃഷ്ണനു വിവരിച്ചുകൊടുത്തു. മൂന്നുപേരും കുലുങ്ങിക്കുലുങ്ങിച്ചിരിച്ചു.

"പക്ഷേ, ഇനി ഞാൻ മുളയ്ക്കാത്തതൊന്നും കുഴിച്ചിടാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല." വിശ്വം പറഞ്ഞു.

സംഭാഷണവും നനയും ചിരിയും നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ, അടഞ്ഞുകിടന്ന ഒരു വാതിൽ പതുക്കെ തുറന്നതുപോലെ, ഗോപാലകൃഷ്ണനുതോന്നി. ആ വാതിൽപ്പഴുതിലൂടെ ഒരു കുളിർത്ത നെടുവീർപ്പു കടന്നുവരുന്നു.

അന്നിരുട്ടിയിട്ടാണ് വിശ്വനാഥൻ പടികടന്നത്. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ മുൻപിൽ നടന്ന് അയാൾക്കു വിളക്കു കാട്ടിക്കൊടുത്തു.

ശത്രുവാണ് പിന്നിൽ നടക്കുന്നതെന്ന് അയാൾ ഓർത്തതേയില്ല. വിശ്വം ചുമലിലിട്ട തോർത്തുമുണ്ടെടുത്തു തലയിൽ കെട്ടിയിട്ടു കുട്ടിക്കാലത്തു കേട്ട ഒരു പഴയ പാട്ടു മൂളി:

"അടിച്ചുമാടിയ മണപ്പുറത്തന്നു
മുളച്ചുപൊന്തിയ കുമ്പളം!..."

എട്ട്

ചെടികൾക്കു പതുക്കെപ്പതുക്കെ വേരുപിടിക്കുകയാണ്. നനയും വളവും പുത്തൻ തളിരുകളുണ്ടാക്കി, ജീവൻ പുതുതായി രൂപംകൊള്ളുന്നു. നനുത്ത കവിൾത്തുടുപ്പുകൾ; ചില്ലക്കൈകൾ, രാധ അവയിലേക്കു നോക്കിനിന്നു. മുറിച്ചുകുറ്റിയവയാണ്. എങ്കിലും ആർദ്രയായ ഭൂമിയോടു ബന്ധപ്പെട്ടപ്പോൾ അവിടെ ജീവിതം തള്ളിക്കയറിവന്നു. ഇനി അവയ്ക്കും സ്വന്തമായ ഒരരങ്ങും അഭിനയവുമുണ്ട്. കവിൾത്തുടുപ്പുകൾ ഏറിവരും; പുഞ്ചിരികൾ വിടർന്നുവരും; നൃത്തങ്ങളാരംഭിക്കും. അദമ്യചൈതന്യത്തിൻറെ ഒരു കേളീരംഗം അവിടെ ഉണ്ടാകുവാൻ പോവുകയാണ്.

ജീവിതത്തിൻറെ വളർച്ചയെ നോക്കിനില്ക്കുന്ന ആരുടെയും മനസ്സിൽ ഉത്തരം കിട്ടാത്ത അനേകം ചോദ്യങ്ങളും ഉത്സാഹമുണ്ടാക്കുന്ന അനേകം ചിന്തകളും കുരുത്തുവരും. രാധയുടെ ഹൃദയത്തിലും ചോദ്യങ്ങളുയർന്നുവരികയാണ്. അവളും ഉത്തരം കിട്ടാതെ പരുങ്ങുകയാണ്.

ആ മനുഷ്യാത്മാവും ഉത്സാഹം ഊറ്റിക്കുടിക്കുകയും ഉത്തരംകിട്ടാത്ത ചോദ്യങ്ങൾ കുറേനേരം മനസ്സിലിട്ടു പുഴക്കി പുറത്തേക്കു തുപ്പിക്കളയുകയും ചെയ്തു. ജീവൻ അതിൻറെ എല്ലാ ചൈതന്യത്തോടുംകൂടി ഉദിച്ചുയരുകയാണ്; നിഴൽപ്പാടുകൾ ചുരുങ്ങിക്കൂടുന്നു.

പൊടിച്ചുയരുന്ന ആ അചരങ്ങൾ അവളുടെ ജീവിതത്തിൽ കാര്യമായ മാറ്റം വരുത്തി. മുമ്പെല്ലാം കമ്പനിയിൽനിന്നു വന്നാൽ കുളിക്കാം; ഭക്ഷണം പാകംചെയ്യാം; ഗോപാലകൃഷ്ണനെ കാത്തിരിക്കാം; വല്ലതും പകുതി മനസ്സോടെ വായിച്ചുനോക്കാം. അനുജൻ വന്നാൽ ഊണുകഴിക്കാം; ഉറങ്ങാം; വീണ്ടും ഇതൊക്കെ ആവർത്തിക്കാം. ഇന്ന് അതിനൊരു മാറ്റം വന്നിരിക്കുകയാണ്. വൈകുന്നേരം തിരിച്ചെത്തിയാൽ രാധയ്ക്കു ധാരാളം പണിയുണ്ട്. അവിടെയുള്ള ചമ്പകത്തയ്യും മുല്ലവള്ളിയും

മറ്റു പൂച്ചെടികളും അവളെ കാത്തു നില്ക്കുകയാണ്; പണിസ്ഥലത്തുനിന്ന് അമ്മ വരുന്നതുംകാത്ത് പടിക്കൽവന്നു നില്ക്കുന്ന കുഞ്ഞുങ്ങളെപ്പോലെ.

അവൾ സഞ്ചിയും കുടയും ഒരു വശത്തേക്കിട്ട് ആ ചെടികൾക്കിടയിലേക്കു ചെല്ലുന്നു. പുതുതായി വന്ന തളിരുകളെ തൊട്ടുഴിയണം. പുതുതായി പടർന്ന ചില്ലകളെ ഒന്നു പിടിച്ചുവെച്ചു ശരിപ്പെടുത്തണം. ചമ്പകത്തയ്ക്ക് ശരിക്കും കിളിർത്തുവരുന്നു. നല്ല ആരോഗ്യം. മുല്ലയാണ് പാവം. അതിനു ശേഷി പോരാ. കാര്യമായി എന്തെങ്കിലും ചെയ്താലല്ലാതെ, കിളിർത്തു പൊന്തുകയില്ല.

"മോളേ, നീ എന്താണിങ്ങനെ മെലിഞ്ഞുപോകുന്നത്? നിനക്കെന്തെടീ ഇനി വേണ്ടത്?" ഒരു കൊച്ചുകുഞ്ഞിൻറെ താടിപിടിച്ചു ചോദിക്കുമ്പോലെ, അവൾ ആ തളിരുകളിൽ തൊട്ടുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു. ആ വള്ളിയും പതുക്കെ ഒന്നു ചലിച്ചു.

"നിനക്കു സാപ്പാടു പോരാ, അല്ലേ?"

അതിൻറെ ചലനം അവൾ വ്യാഖ്യാനിച്ചു.

"ആട്ടെ, അതിനൊരു വഴി കണ്ടെത്തണം."

അടുത്തുനില്ക്കുന്ന നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടിയുടെ പടർന്നുപന്തലിച്ച കൊമ്പുകൾ അവളെ നിഴലിലാക്കിക്കളയുന്നുണ്ട്. കാനൽപ്പുറത്തു വളർച്ചമുട്ടിപ്പോകും. അതിനു ശരിക്കു വെളിച്ചവും ചൂടും കിട്ടാൻ എന്താണ് വഴിയെന്ന് രാധ ആലോചിച്ചു. ആ നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടി ആരും വച്ചുപിടിപ്പിച്ചതല്ല! കാട്ടുചെടിയായി അങ്ങു മുളച്ചതാണ്. ഇപ്പോൾ അവൻ മുല്ലക്കുഞ്ഞിൻറെ വളവും വെള്ളവുമെല്ലാം അപഹരിച്ചാഹരിച്ചു കിണ്ടപ്പനായിരിക്കുന്നു. ഇവനെ ഇവിടെ നിർത്തിയാൽ ഈ മുല്ല മര്യാദയ്ക്കു വളരുകയില്ല. എന്നാലും അവനെ വെട്ടി മാറ്റാനും തോന്നുന്നുമില്ല. പടുമുളയാണെങ്കിലും ചന്തമുള്ളവനാണ്. അവനും നല്ല ജീവനുണ്ട്. മുല്ലയെ രക്ഷിക്കണം. നന്ത്യാർവട്ടം നശിപ്പിക്കാനും വയ്യാ. അതൊരു പ്രശ്നമായിരുന്നു.

"എടാ പോക്കിരീ, നിന്നെ ഇങ്ങനെ വിട്ടാൽ നീ അവളെ ബാക്കി വെച്ചേക്കില്ല. നിന്നെ ഞാനിപ്പോൾ എന്തുചെയ്യണം?"

രാധ അരയ്ക്കു കൈകൾ കുത്തിനിന്ന് ആലോചിച്ചു: "എന്താണിപ്പോൾ വഴി?"

"ആരോടാന്നും ബയ്യി ചോദിക്ക്ന്നത്? എബടയ്ക്കുള്ള ബയ്യാ ചോദിക്ക്ന്ന്?" പിമ്പിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം കേട്ടിട്ട് രാധ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. ഖദീജയുടെ മകളാണ്. രാധ തൻറെ മുമ്പിലുള്ള പ്രശ്നം ആ പെൺകിടാവിനു വ്യാഖ്യാനിച്ചുകൊടുത്തു.

"ഇതിനാപ്പോ ഇത്തിരി ബേവലാതി? ഇങ്ങളൊരു മടാക്കത്തി ഇങ്ങോട്ടെടുത്തോളി. ഞമ്മള് ബയ്യി ഉണ്ടാക്കിത്തരാം."

"എങ്ങനെ?"

"ഇന്നന്ത്യാറട്ടപ്പഹേനെ ബെട്ടിയങ്ങട്ട് മാറ്റും. അപ്പോ കാനലങ്ങട്ടു പൊഗ്ഗും. മുല്ലശ്ശെടി മേല്പോട്ടു പോരീം ശെയ്യും."

"അതുവയ്യാ."

"ഉം?"

"അതു നന്നായി വളരുന്നുണ്ട്."

"കാട്ടുചെടി ബളരാൻ ബിട്ടാൽ അതു തോട്ടം മുടിക്കൂലേ?"

ഖദീജയുടെ മകൾ, ഒരു വിജ്ഞയെപ്പോലെ, നിന്നു സംസാരിച്ചു.

"എന്നാലും---"

"യണ്ടുംപാടെ ഇങ്ങക്ക് കിട്ടൂലാ. ഇച്ചെടി ബളര്വം ബേണം. അച്ചെടി മുറിക്കാനും പാടില്ല!"

ആ യുവതി പറഞ്ഞതു ശരിയാണ്. അവളോട്ടു വിശേഷിച്ചൊരു മറുപടി പറയാനില്ല. എന്നാലും നന്ത്യാർവട്ടം നശിപ്പിക്കുവാൻ മനസ്സു വരുന്നില്ല. ഒടുവിൽ രാധ പറഞ്ഞു:

"ആലോചിക്കാം."

"നല്ലോണം ആലോസിക്കി."

"അതിരിക്കട്ടെ, നിൻറെ കല്യാണക്കാര്യമെന്തായി?"

"ഇപ്പൂത്തോട്ടംപോലെതന്നെ; ബേര് പിടിക്ക്ന്ന്, തളിർക്ക്ന്ന്."

"ഒരുങ്ങിനില്ക്കുകയാണല്ലേ?" രാധ അവളുടെ കവിളിൽ തട്ടിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"ഒരുങ്ങലൊക്കെ കയിഞ്ഞിട്ട് ഇമ്മിണിനാളായി. ഇപ്പോ തെരക്കായിട്ട് നിക്ക്ാ. ബാപ്പ അതിങ്ങ് നടത്തിത്തന്നാ മതി എന്നാ ഞമ്മക്ക്."

"ഹമ്പടി കേമീ!"

"നേരാ പറഞ്ഞത്. പഴേ ആലോസനകളൊക്കെ മനസ്സില് മുളപൊട്ടാൻ എടയുണ്ട്. ഇപ്പോ അങ്ങനെയൊക്കെ ബന്നുകൂടിക്കടക്കണ്. അതിൻറെ മുമ്പേ ഇതങ്ങട്ട് കയ്യേണം. ഇന്നു ഞാൻ എൻറെ പുത്യാപ്ലാൻറെ സർട്ട് കുപ്പായം എങ്ങന്യാ മുറിപ്പിക്കേണ്ടതെന്നാ ആലോസിച്ചത്."

രണ്ടുപേരും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. ഉത്സാഹത്തെളിമയെഴുന്ന ആ കവിൾത്തടത്തിൽ ഒരു നുള്ളുകൊടുക്കാൻ രാധ മറന്നില്ല. അവർ ഓരോന്നു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നു.

"നീ നിൻറെ പുതിയാപ്ലേനെ എന്താണ് വിളിക്കുക?" രാധ ചോദിച്ചു.

പുത്യാപ്ലാന്ന്. പിന്നെ പഞ്ചാരക്കുന്നത്തു നട്ട കരിമ്പേ എന്നും ബിളിച്ചും!"

"പുതിയാപ്ല നിന്നെ എന്താണ് വിളിക്കേണ്ടത്?"

"പെണ്ണേ എന്ന്, പിന്നെ മുത്തേ എന്നും ബിളിച്ചും!"

വീണ്ടും ഒരു കുലുങ്ങിച്ചിരി. അതു നീണ്ടുനീണ്ടുപോയി. രാധ ആലോചിച്ചാലോചിച്ചു ചിരിച്ചു. രാധ ചിരിക്കുമ്പോൾ ഖദീജയുടെ മകൾക്കും ചിരിയടക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ഒരേ ചരടിൽ കോർത്ത രണ്ടു മണികൾപോലെ, അവർ കുലുങ്ങുകയും നാദമുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്തു.

'ഇവിടെ വലിയ ബഹളമാണല്ലോ! പോലീസിനെ വിളിക്കണോ?' എന്നു പിമ്പിൽനിന്നൊരു ചോദ്യം കേട്ടപ്പോഴാണ് ആ ചിരിയടങ്ങിയത്.

രണ്ടുപേരും തിരിഞ്ഞുനോക്കി. വിശ്വം മുൻപിൽ നില്ക്കുന്നു. വിശ്വത്തെ കണ്ടപ്പോൾ, ഖദീജയുടെ മകൾ തട്ടൻ വലിച്ചു നേരെയാക്കി. എന്നിട്ട് ഒന്നു പരുങ്ങി. 'ഞമ്മള് ബരുന്നേ' എന്നും പറഞ്ഞ് ഒരോട്ടവും!

"മുത്തേ, പോവാണോ?" രാധ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു.

ഖദീജയുടെ മകൾ തിരിഞ്ഞുനിന്നു രൂക്ഷമായി ഒന്നു നോക്കി. അതൊന്നും പറയരുതെന്നു കൈകൊണ്ടാംഗ്യംകാട്ടി കടന്നുകളഞ്ഞു.

"ഇവിടെ വലിയ ചർച്ചയായിരുന്നല്ലോ!" വിശ്വം പറഞ്ഞു.

"ഇല്ല. ഈ നന്ത്യാർവട്ടം എന്തു ചെയ്യണമെന്നായിരുന്നു പ്രശ്നം."

എന്നിട്ട് അവൾ തൻറെ വിഷമസ്ഥിതി ഒന്നുകൂടി വിവരിച്ചു; അവസാനം ഇങ്ങനെ പറയുകയും ചെയ്തു.

"രണ്ടു ചെടിയും കളയാൻ വയ്യാ."

"കളയേണ്ടതില്ല."

"പിന്നെ?"

"ഒരു കൈക്കോട്ടു വേണം."

"എന്നിട്ട്?"

"നന്ത്യാർവട്ടം അപ്പുറത്തേക്കു പറിച്ചുവയ്ക്കും. രണ്ടു ദിവസം നനച്ചാൽ അത് അപ്പുറത്തുനിന്ന് പുഞ്ചിരിതൂകുന്നതു കാണാം."

രാധയ്ക്ക് ഒരമ്പരപ്പാണുണ്ടായത്. ഈ യുക്തി തനിക്കെന്തുകൊണ്ടു തോന്നിയില്ല എന്ന് അവൾ അത്ഭുതപ്പെട്ടു.

ഉടനെ അവൾ കൈക്കോട്ടു കൊണ്ടുവന്നു. വിശ്വം ആ ചെടി കടയോടെ, വേരുകൾ മുറിയാത്തവിധം, കിളച്ചെടുത്ത് എതിർവശത്തുള്ള വേലിക്കരികിൽ കൊണ്ടുപോയി നടുകയും ചെയ്തു. രാധ വെള്ളം കോരി നനച്ചു.

"പാവം, അവൻ ഒറ്റപ്പെട്ടുപോയി!" രാധ പറഞ്ഞു. ഇതുകേട്ടു വിശ്വം ചിരിച്ചു.

വിശ്വത്തിൻറെ ചിരികേട്ടുകൊണ്ടാണ് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കടന്നുവന്നത്.

"എന്താണുണ്ടായത്?" അവൻ ചോദിച്ചു.

"ഇവിടെ ഒരു കുടിവെപ്പു നടന്നിരിക്കുന്നു!" എന്നിട്ട്, വിശ്വം നന്ത്യാർവട്ടം ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചു. അന്തിമയങ്ങുന്നതുവരെ അവർ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

വിശ്വം പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ടോർച്ച് കൊടുത്ത് മുമ്പിൽ നടന്നു.

വിശ്വനാഥൻ കയറിച്ചെന്നപ്പോൾ സുലൈമാൻ പൂമുഖത്തുതന്നെ ഉണ്ടായിരുന്നു.

"വെളിച്ചമില്ലാതെയാണോ വന്നത്?"

"അല്ല, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വിളക്കുമായി പടിവരെ വന്നു."

വിശ്വം അപ്പുറത്തിരുന്നിട്ടു പറഞ്ഞു. സുലൈമാൻ സംഭാഷണവും തുടങ്ങി. മരക്കമ്പോളത്തിലെ കഥകൾ പറഞ്ഞു. അങ്ങാടിയിലുണ്ടായ ഒന്നുരണ്ട് അടികലശലുകളുടെ കാര്യം ഓർത്തു. വഞ്ചിപ്പണിക്കാർ തമ്മിലുണ്ടായ കലമ്പൽ അടികലശലിലവസാനിക്കാതെ പറഞ്ഞുതീർത്ത സംഗതി വിവരിച്ചു. അങ്ങനെ ആ സംഭാഷണം നീണ്ടുപോവുകയാണ്. ഇത്രയും ഉത്സാഹപൂർവ്വം അയാൾ സംസാരിക്കുന്നത് അതിനുമുമ്പു വിശ്വം കേട്ടിട്ടില്ല. വിശ്വം എല്ലാം മൂളിക്കേട്ടു. ഒടുവിൽ ഖദീജയുടെ മകളുടെ കല്യാണക്കാര്യവും വിവരിച്ചു.

"അതുറപ്പിച്ചു."

"ചെറുക്കനെങ്ങനെ?"

"മോശമില്ല. വലിയ പഠിപ്പൊന്നുമില്ലെങ്കിലും കാര്യബോധമുണ്ട്. മനുഷ്യന്മാരെ ഇഷ്ടപ്പെടുന്ന കൂട്ടത്തിലാണ്."

"അതു നന്നായി."

"ആ ചുമതല അങ്ങനെയങ്ങ് അവസാനിപ്പിച്ചുവെന്നു കരുതാം. ഇനി വിശ്വത്തോട് ഒന്നു ചോദിക്കാനുണ്ട്; ഇനിയും രാ ീയത്തിൻറെ വഴിക്കുതന്നെ നടക്കാനാണോ ഭാവം?"

"അല്ല."

"പിന്നെ?"

"വല്ല തൊഴിലും ചെയ്യണമെന്നുണ്ട്."

"ഉറപ്പാണോ?"

"അതേ."

"എന്നാൽ ജോലി ഇവിടെയുണ്ട്. എൻറെ എല്ലാ ഏർപ്പാടും നീ നോക്കി നടത്തണം. എനിക്കിനി വയ്യാ."

വിശ്വം ഒന്നും മറുപടി പറഞ്ഞില്ല.

"എനിക്കുവേണ്ടി അതു ചെയ്യില്ലേ?"

"ചെയ്യാം."

"എന്നാൽ ഒന്നുകൂടി ചെയ്യണം."

"എന്താണ്?"

"കല്യാണം കഴിക്കണം. നിനക്കിഷ്ടമുള്ളേടത്താകാം. ഏതായാലും എനിക്ക് സന്തോഷമാണ്. സ്വഭാവം നന്നായാൽ ഏറെ നന്ന്."

വിശ്വം സ്വല്പനേരത്തേക്ക് ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. സുലൈമാൻ ഒരു മറു പടി പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ട് അയാളുടെ മുഖത്തേക്കുതന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്. വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിലൂടെ അനേകരംഗങ്ങൾ മിന്നൽവേഗത്തിൽ കടന്നുപോയി. മറന്നുപോയ ഒരു ഗാനം പെട്ടെന്ന് ഓർമ്മവന്നതുപോലെ തോന്നി. ഒടുവിൽ അയാൾ പറഞ്ഞു:

"ആലോചിക്കാം."

ആ മറുപടി ഒരു വിജയമായി സുലൈമാനു തോന്നി. അക്കാര്യത്തിൽ ഒരു സമരംതന്നെ നടത്തേണ്ടിവരുമെന്നായിരുന്നു അയാളുടെ ധാരണ.

"ആലോചിച്ച് അടുത്ത ദിവസം പറയൂ." സുലൈമാൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു.

അതേവരെ വിശ്വം അങ്ങനെയൊരു വിഷയത്തെപ്പറ്റി കാര്യമായി ആലോചിച്ചിട്ടില്ല. അത്തരം ആലോചനകൾ വല്ലപ്പോഴും തലച്ചോറിനുള്ളിലൂടെ പാറിപ്പോയിട്ടുണ്ടെന്നു മാത്രം.

പിറ്റേന്ന് വൈകുന്നേരം പൂന്തോട്ടത്തിൽ രാധയുമൊത്തു നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ സുലൈമാൻറെ ചോദ്യം വിശ്വത്തിൻറെ ഹൃദയത്തിൽ പൊന്തിവന്നു. അതിനെപ്പറ്റി അവളുമായി സംസാരിച്ചാലെന്താണെന്നു തോന്നി. എന്താണു സംസാരിക്കേണ്ടതെന്നു വ്യക്തമായിരുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട് ആ സംഗതി പുറത്തേക്കെടുത്തുമില്ല.

ആ കാര്യം മനസ്സിൽക്കിടന്നു കളിച്ചു. അതുകൊണ്ടുതന്നെ മറ്റൊന്നും സംസാരിക്കാനില്ലാത്തതുപോലെയും തോന്നി. രാധയാകട്ടെ, ചറുപിറുന്നനെ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അവളെ അങ്ങനെ സംസാരിക്കാൻ വിട്ടിട്ടു വിശ്വം മൂളിക്കൊണ്ടിരുന്നതേയുള്ളൂ. ഒടുവിൽ അവൾ ചോദിച്ചു:

"നമ്മുടെ മാസ്റ്ററുടെ കത്തുണ്ടോ? തന്നെത്താൻ കണ്ടുപിടിച്ചുവോ?"

"കത്തുണ്ടായിരുന്നു. രണ്ടു കുഞ്ഞുങ്ങളുംകൂടി അവരുടെ അച്ഛനെ കണ്ടുപിടിച്ചുവെന്നാണ് എഴുതിയിട്ടുള്ളത്."

അന്നയാൾ നേരത്തേ മടങ്ങിപ്പോന്നു. ഒന്നു ചുറ്റിനടന്നു വരാമെന്നു തോന്നി. അങ്ങാടിയിലേക്കു പോയിട്ട് നാലു ദിവസമായി.

രാധയുടെ വീട്ടിൽനിന്ന് അയാൾ തിരക്കിട്ടു നടന്നു. അയാൾക്ക് എന്തൊക്കെയോ ആലോചിക്കാനുണ്ട്. എന്താണെന്ന് അയാൾക്കുതന്നെ തികച്ചും വ്യക്തമല്ല, ആലോചിക്കേണ്ടതുണ്ടെന്നറിയാം.

സ്വന്തം ജീവിതത്തെ ഒന്ന് ആകെയിട്ടു നോക്കി. അതൊരു ഏകാന്തരോദനമായിരുന്നു. ആർക്കുവേണ്ടി, എന്തിനുവേണ്ടി, അയാൾ ജീവിച്ചുവെന്നു ചോദിച്ചാൽ ഉത്തരമില്ല. ഈ ചോദ്യങ്ങൾ പലപ്പോഴും ജയിലഴികൾക്കുള്ളിൽവെച്ച് അയാൾ തന്നോടുതന്നെ ചോദിച്ചതാണ്.

പക്ഷേ, അപ്പോഴും നിരാശയൊന്നും തോന്നിയില്ല. എന്തോ ഒന്ന് കണ്ടെത്താനുണ്ടെന്ന അടിസ്ഥാനവിചാരം നിലനിന്നിരുന്നു. ഇന്നും ആ വിചാരം തീരെ മാഞ്ഞിട്ടില്ല. പക്ഷേ, ഒരു ദിവസം അതു മാഞ്ഞുപോയേക്കാം. അപ്പോൾപ്പിന്നെ ജീവിച്ചിരിക്കുവാനുള്ള പ്രേരണ വല്ലതും ബാക്കിയുണ്ടാകുമോ?"

ജയിലിൽവെച്ച് തൊഴിലിനെപ്പറ്റിയും അനുരാഗത്തെപ്പറ്റിയുമെല്ലാം അയാൾ ആലോചിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ വിവാഹത്തെപ്പറ്റി സ്പഷ്ടമായി ഒന്നും ചിന്തിച്ചിട്ടില്ല; ചിന്തിക്കാൻ തോന്നിയതുമില്ല.

ഇന്നത് ആലോചിക്കേണ്ടിവന്നിരിക്കുന്നു. സുലൈമാനിക്ക പറഞ്ഞതു ശരിയാണ്. കുടുംബമില്ലാത്തിടത്തോളംകാലം മനുഷ്യൻ ഭൂമിയിൽ വേരു പിടിക്കുന്നില്ല. പക്ഷേ, അവിടേക്കു കാലെടുത്തുവയ്ക്കുന്നതിനു മുമ്പേ, നല്ലവണ്ണം ചിന്തിക്കേണ്ടതുണ്ട്. ഇപ്പോൾ ഒറ്റാംതടിക്കാരനാണ്. ആരോടുമൊന്നും വാഗ്ദാനം ചെയ്തിട്ടില്ല. അയാൾക്കു വേണമെങ്കിൽ ജീവിച്ചിരിക്കാം, മരിക്കാം! വിവാഹം കഴിയുന്നതോടെ ഈ സ്വാതന്ത്ര്യം നഷ്ടപ്പെടുകയല്ലേ?

ഒരു പട്ടുമുളയായ തൻറെ ജീവിതത്തിലേക്ക് എന്തിന് ഒരു വ്യക്തിയെക്കൂടി വലിച്ചുകൊണ്ടുവരണം! ഏതായാലും തൻറെ ജീവിതം ആദ്യന്തം അറിയാത്ത ഒരു വ്യക്തിയെ കൊണ്ടുവന്നുകൂടാ. വലിയ പ്രതീക്ഷകളുമായി വന്നിട്ട്, ഒടുക്കം നിരാശപ്പെടാൻ ഇടവരരുത്. തൻറെ ജീവിതം അങ്ങനെ അടിമുടി അറിയുന്നവർ ആരാണ്?

ഈ പട്ടണത്തിൽ വന്നുചേരുകയും 'രാ ീയ'ത്തിൻറെ അരുപറ്റി നടക്കുകയും ചെയ്തതിനുശേഷമുള്ള ജീവിതത്തെപ്പറ്റി പലർക്കുമറിയാമായിരിക്കാം. അതിനുമുമ്പേ താൻ ആരായിരുന്നുവെന്ന് അറിയുന്ന എത്രപേരുണ്ട്? ശാന്തയ്ക്കറിയാം, രാധയ്ക്കറിയാം; ഗോപാലകൃഷ്ണനു കുറച്ചൊക്കെ, സ്വപ്നംപോലെ, ഓർമ്മയുണ്ടാകാം.

ശാന്തയെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ അയാളൊന്നു നിന്നു. അവരെ കണ്ടിട്ടു കുറേക്കാലമായല്ലോ! എന്തുകൊണ്ട് ഒന്നുപോയി കണ്ടുകൂടാ? ഇടക്കാലത്തുവെച്ച് അവരെ കാണുമ്പോൾ ഒഴിഞ്ഞുമാറുകയായിരുന്നു. അറപ്പുതോന്നിയിരുന്നു. മോരും മുതിരയുംപോലെ അവരും ജാപ്പുവിരോധവും ചേർന്നു നടന്ന കാലം. തീർച്ചയായും ആ ീയെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അപകടംപിടിച്ച ഒരു ഘട്ടംതന്നെയായിരുന്നു. ആ കാര്യത്തിൽ ഒരാത്മാർത്ഥതയും അവർക്കുണ്ടാകാൻ വയ്യാ.

ഉടനെ വിശ്വം മറിച്ചും വിചാരിച്ചു: എന്തുകൊണ്ടുണ്ടായിക്കൂടാ? താനും രാ ീയകാര്യങ്ങളും തമ്മിൽ എന്തെങ്കിലും പൊരുത്തമുണ്ടോ? എന്നിട്ടും താൻ രാ ീയത്തിൽച്ചെന്നുചാടി. എത്രയൊക്കെ ബുദ്ധിപൂർവ്വം പ്ലാൻ ചെയ്താലും ജീവിതം ആകസ്മികസംഭവങ്ങൾകൊണ്ടു പ്ലാനുകൾ

തട്ടിമറിച്ചിട്ടും. ജീവിതത്തിൽ ഇന്നസമയത്ത് ഇന്നതു കാണും, ഇന്നതു കേൾക്കും എന്നു പറയാൻ വയ്യാത്തേടത്തോളം ആകസ്മികതയ്ക്കു സ്ഥാനമുണ്ട്. ഒരു യുക്തിവിചാരത്തിനും ഈ പ്രപഞ്ചത്തിൽ സ്ഥാനമില്ലേ? എങ്കിൽ മനുഷ്യൻറെ യുക്തി ആട്ടിൻറെ കഴുത്തിലെ മുഴയായിരിക്കും. അങ്ങനെ വരാൻ വയ്യാ. സംഭവിച്ചതിനെപ്പറ്റി യുക്തിവിചാരം ചെയ്യാം. സംഭവിക്കാവുന്നതിനെപ്പറ്റി ആലോചിക്കാം. ആലോചിച്ചതുതന്നെ സംഭവിക്കണമെന്നുണ്ടോ? രണ്ടു ഘടകങ്ങൾ കൂട്ടിവച്ചാലോചിച്ച് ഉത്തരം കണ്ടെത്തുന്നു. ആലോചിക്കാൻ തുടങ്ങുമ്പോഴേക്കും മൂന്നാമതൊന്ന് അതിനിടയിൽ മുളച്ചുവന്ന ഉത്തരം തെറ്റിക്കാൻ നോക്കുന്നു. രണ്ടും രണ്ടും നാല് എന്നത് ജീവിതത്തെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ശരിയാണോ? ചിലപ്പോൾ മൂന്നേമുക്കാലും നാലേകാലുമാകുന്നില്ലേ? ഭൂമി തിരിയുമ്പോൾ പുറപ്പെടുന്ന താരസ്വരം അത്രയും വലിയതായതുകൊണ്ടു നമ്മുടെ ചെവികൾക്കൊള്ളാൻ കഴിയുന്നില്ലെന്നു ജയിലിൽവെച്ച് ആ നേരമ്പോക്കുകാരനായ അദ്ധ്യാപകൻ പറയാറുണ്ടായിരുന്നത് അയാൾ ഓർത്തു. പ്രപഞ്ചത്തിൻറെ യുക്തിബോധവും അത്രയും വലിയതായിരിക്കണം. നമുക്ക് ഉൾക്കൊള്ളാൻ കഴിയുന്നില്ലെന്നുവരാം. ആ നിലയ്ക്കു തൻറെ നിലപാടു പോലെതന്നെ ശാന്തയുടെ നിലപാടിനും ഒരു യുക്തിയെല്ലാമുണ്ടാകാം. പക്ഷേ, അവർക്കുതന്നെ വ്യക്തമല്ലാത്ത യുക്തി!

വിശ്വനാഥൻ ഒന്നു നിന്നു. അയാൾ കുറച്ചുനേരം ആലോചിച്ചു. എന്നിട്ട് ഇടതുവശത്തേക്കു പോകുന്ന റോഡിലേക്കു നീങ്ങി.

വളരെ ധൃതിയോടെയാണ് നടന്നത്. കുതിരവണ്ടികളും കാറുകളും റിക്ഷകളും വന്നു മറഞ്ഞുപോകുന്നതു കൂടക്കൂടെ നോക്കി. അതൊക്കെ നോക്കുന്നതിൽ ഒരുതരം രസവും തോന്നി.

അയാൾ ആ വീടിൻറെ പടിക്കലെത്തിയപ്പോൾ പെട്ടെന്നു നിന്നു. അത്രയും വേഗം എത്തിച്ചേരുമെന്നൊരു തോന്നലുണ്ടായിരുന്നില്ല. വെളുത്തതും മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നതുമായ ആ വലിയ ഗേറ്റിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട് ഒരു നിമിഷം നിന്നു. സ്വപ്നംകണ്ട ഒരു സ്ഥലം പെട്ടെന്നു യാഥാർത്ഥ്യത്തിലേക്കിറങ്ങി വന്നതുപോലെ തോന്നി.

ഗേറ്റ് തുറന്ന് അകത്തേക്കു കടന്നു. വീടിൻറെ ഉമ്മറത്തുനിന്ന് ഒരു ശീമപ്പട്ടിയുടെ കുരയും പൊങ്ങി.

ഒരു നിമിഷം നിന്നു നോക്കിയിട്ട്, അയാൾ ഉമ്മറത്തേക്കുതന്നെ ചെന്നു. കെട്ടിക്കുരുങ്ങിനില്ക്കുന്ന ആ പട്ടി തൻറെ കടമ വീണ്ടും വീണ്ടും നിറവേറ്റുകയായിരുന്നു. അപ്പോഴേക്കും ഒരു ഭൃത്യൻ അങ്ങോട്ടു വന്നു. അയാൾ നായയെ അടക്കി നിർത്തി. ആഗതനോട് വന്ന കാര്യമന്വേഷിച്ചു.

“ശാന്തമ്മയില്ലേ ഇവിടെ?”

“ഉണ്ട്. കയറിയിരിക്കൂ. വിളിക്കാം.”

അവൻ അകത്തേക്കു പോയി.

വിശ്വനാഥൻ വളരെ ഹൃദയലാഘവത്തോടെയാണ് അങ്ങോട്ടു കയറിച്ചെന്നതെങ്കിലും അപ്പോൾ പതുക്കെപ്പതുക്കെ ഹൃദയം കനക്കുന്നതു പോലെ തോന്നി. ശാന്ത എങ്ങനെയായിരിക്കും അയാളെ സ്വീകരിക്കുക? പക്ഷേ, പുറത്തുപോകാൻ പറഞ്ഞുവെന്നും വരാം. എന്നാലെന്താണ്?

പെട്ടെന്നാണ് ശാന്ത മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടത്. വെളുത്ത സാരിയും വെള്ളക്കൽകമ്മലുകളും ഇളംനീല വർണ്ണത്തിലുള്ള പട്ടകളോടുകൂടിയ ചെരിപ്പും അവൾ ധരിച്ചിരുന്നു. അവൾ എവിടെനിന്നോ ഒഴുകിവന്നതു പോലെയാണ് തോന്നിയത്. ആ മുഖത്ത് വിളർപ്പു ബാധിച്ചിട്ടുണ്ട്. കണ്ണുകളിൽ അഗ്നിജ്വാലയില്ല.

“എന്താണ് നില്ക്കുന്നത്? ഇരിക്കൂ.”

വിശ്വനാഥൻ ഇരുന്നു; എതിരെ അവരും.

“ജയിലിൽനിന്നു വന്നിട്ടു കുറച്ചു ദിവസമായി ഇല്ലേ?”

“ഉവ്വ്.”

“ആരോ പറഞ്ഞു കേട്ടു. ഇപ്പോൾ എന്തു ചെയ്യുന്നു?”

“കാര്യമായി ഒന്നേ ചെയ്യുന്നുള്ളു; ഉറങ്ങുക.”

രണ്ടുപേരും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. അതോടെ സംഭാഷണം ആരംഭിച്ചു. അവർ ലോകകാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ചർച്ചചെയ്തു; രാജ്യകാര്യങ്ങൾ വിശകലനം ചെയ്തു. പൂർവ്വകാലങ്ങൾ അപ്പടി മറന്നതുപോലെയാണ് ശാന്ത സംസാരിച്ചത്. ബുദ്ധിപൂർവ്വവും ചടുലവുമായിരുന്നു അവളുടെ സംഭാഷണം. എങ്കിലും ആ ശബ്ദത്തിന്ന് ഒരുതരം വരൾച്ച ബാധിച്ചിട്ടുള്ളതായി വിശ്വനാഥനു തോന്നി.

“ശാന്ത ഇപ്പോൾ എന്തു ചെയ്യുന്നു?”

“ഉറങ്ങുന്നില്ല.”

ഒരു ചെറിയ ചിരി.

“ഉണർന്നിരിക്കുന്നുമില്ല.” അവൾ തുടർന്നു: ”ഒരുതരം മയക്കമനുഭവിക്കുകയാണെന്നു പറയാം.”

ഇക്കുറി അവൾ ഒറ്റയ്ക്കാണ് ചിരിച്ചത്. വീണ്ടും സംഭാഷണം ലോകകാര്യങ്ങളിലേക്കു മാറ്റണമെന്ന് വിശ്വനാഥനു തോന്നി. അയാൾ അടുത്തുണ്ടാകാൻ പോകുന്ന സ്വാതന്ത്ര്യദിനാഘോഷത്തെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചു.

“എന്നെയും അവർ ആ കമ്മിറ്റിയിൽ പിടിച്ചിട്ടിട്ടുണ്ട്.”

“അതു നന്നായി.”

“പലതുംപോലെ അതും നന്നായി. അദ്ദേഹവും അതിൽ മെമ്പറാണ്.”

"കൊള്ളാം!"

വിശ്വനാഥൻ കാർത്തികേയനെപ്പറ്റി ചോദിച്ചു.

"ബോംബെയ്ക്കു പോയിരിക്കുകയാണ്. രണ്ടു ദിവസം കഴിഞ്ഞു തിരിച്ചെത്തും."

ഭൃത്യൻ കൊണ്ടുവന്നുവെച്ച കാപ്പി കുടിക്കുന്നതിനിടയിൽ വിശ്വം ചോദിച്ചു:

"ശാന്ത നാട്ടിൽ പോകാറില്ലേ?"

"ഇല്ല."

"അമ്മ?....."

"വല്ലപ്പോഴും ഇവിടെ വരും."

സംഭാഷണം തടഞ്ഞതുപോലെ തോന്നി. ഇനിയങ്ങോട്ടു കടന്നുകൂടാ. അയാൾ യാത്രപറഞ്ഞ് എഴുന്നേറ്റു. അവൾ കൈകൂപ്പി; അയാളും.

പടികടന്നപ്പോൾ താനെന്തിനേ അങ്ങോട്ടു പോയതെന്ന് വിശ്വം ആലോചിച്ചു. ഉത്തരമില്ല. എങ്കിലും പോയതു നന്നായി എന്നൊരു തോന്നലുണ്ടായി. അയാൾ തിരക്കിട്ടു തിരിച്ചു നടന്നു.

ആ പോക്ക് വീടിൻറെ മുകളിൽനിന്ന് ഒരാൾ നോക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. വിശ്വം കണ്ണിൽ നിന്നു മറയുന്നതുവരെ ശാന്ത നോക്കിനിന്നു.

അയാളുടെ രൂപം ചെറുതായിച്ചെറുതായി ഒരു വെളുത്ത പുള്ളിയായി ചുരുങ്ങി. ഒടുവിൽ അതും മറഞ്ഞു.

ചേറിൽ താണുപോയ ഒരു മുത്തുമണിയാണെന്നു തോന്നി. ഇരുട്ടു ചുറ്റും വ്യാപിക്കുകയായിരുന്നു. എന്നിട്ടും അവൾ ആ ജനലഴികളും പിടിച്ച് അവിടെത്തന്നെ നിന്നു. കാര്യമായി ഒന്നും ആലോചിച്ചില്ല. നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നുവെന്നു മാത്രം. സുഖവും ദുഃഖവുമില്ല. ഒരു വെള്ളക്കടലാസ്സിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നതുപോലെയുള്ള അനുഭവം.

പതുക്കെ കണ്ണുയർത്തി അവൾ ആകാശത്തേക്കു നോക്കി. പഞ്ഞിക്കെട്ടുപോലെയുള്ള ഒന്നുരണ്ടു മേഘങ്ങൾ ഒഴുകിപ്പോകുന്നുണ്ട്. ആകാശം അങ്ങനെയായതിൽ ഒരസുഖവും തോന്നിയില്ല. ആ മേഘങ്ങളും ചിതറി അങ്ങിങ്ങു ശയിക്കുകയാണ്.

മനസ്സിൽ ഒന്നുമില്ല; ദ്വേഷംപോലും! ജനലഴിയിൽനിന്ന് കൈയെടുത്തു വീണ്ടും ഒരു നിമിഷം നിന്നു. അവിടംവിട്ടുപോകുമ്പോൾ, എന്തിനോടെല്ലാമോ യാത്ര പറയുന്നതുപോലെ തോന്നി. എന്നിട്ടും ഒരു വേദന തോന്നിയില്ല.

കിടപ്പുമുറിയിലേക്കു കടന്നു. മുറി ഇരുട്ടിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുകയാണ്. വെളിച്ചം വേണമെന്ന് ആഗ്രഹിച്ചില്ല. കട്ടിലിൽ ആ ഇരുട്ടത്തങ്ങനെ

ഇരുന്നു. അപ്പോൾ, ഇഴഞ്ഞതും മൃദുലവുമായ വീണാനാദം കേൾക്കണമെന്നൊരു മോഹം.

റേഡിയോവിൽ ഇപ്പോൾ വീണാനാദമുണ്ടാകുമോ?ഒന്നുരണ്ടു സ്റ്റേഷൻ വെച്ചുനോക്കി. ബഹളത്തോടെ തമിഴിലും ഹിന്ദുസ്ഥാനിയിലുമുള്ള പാട്ടുകൾ തള്ളിക്കയറി വരുന്നു. അതു മതിയാക്കി കട്ടിലിൽ വന്നിരുന്നു. ഇത്തിരി കിടന്നാലെന്താണ് എന്നാലോചിക്കുകയായിരുന്നു. പെട്ടെന്ന് ചുമരിലെ നീഗ്രോ ഒന്നലറി.

ശാന്ത ഒന്നു തലയുയർത്തി നോക്കി, ഒരു പൊള്ളച്ചിരി ചിരിച്ചു മുറിയിൽനിന്ന് എഴുന്നേറ്റുപോയി.

അന്നു നേരത്തേ ഉറങ്ങാൻ കിടന്നു. നേരത്തേ ഉറങ്ങുകയും ചെയ്തു. ഇളംവെയിൽ ജാലകപ്പടികളിൽ കൊഞ്ചിക്കൊണ്ടു വന്നുനിന്നതിനുശേഷമേ അവളുണർന്നുള്ളൂ.

"ഒരു ദിവസം അങ്ങനെയും കഴിഞ്ഞു!"--അവൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞിട്ട് എഴുന്നേറ്റു. അവൾ ആ കട്ടിലിൽത്തന്നെ മനോരാജ്യത്തിൽ മുഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. വിശ്വനാഥനെക്കണ്ടതു തലേന്നാൾ സ്വപ്നത്തിലാണെന്നേ അപ്പോൾ തോന്നിയുള്ളൂ.

വിശ്വനാഥനും ഏതാണ്ട് അങ്ങനെതന്നെയാണ് തോന്നിയത്. മുമ്പാണെങ്കിൽ അത്തരമൊരു ദിവസത്തിനുശേഷം എത്രമേൽ വികാരശബളമായ ഒരന്തരീക്ഷമായിരുന്നു തനിക്കു ചുറ്റും ഉണ്ടാകുകയെന്ന് അയാൾ ഓർത്തു. ഇന്ന് ഒരു ക്ഷോഭവുമില്ല. കഴിഞ്ഞകാലത്തെ തന്നെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ ചിരിവന്നു: 'അന്നു ഭ്രാന്തായിരുന്നു!'

പിറ്റേന്നും സുലൈമാനിക്ക വിശ്വത്തോടു ചോദിച്ചു:

"ഞാൻ പറഞ്ഞത് ഓർമ്മയില്ലേ?"

"ഉണ്ട്; ആലോചിക്കാം."

ആലോചന ആരംഭിക്കേണ്ടത് എങ്ങനെയാണെന്നറിഞ്ഞുകൂടെന്നേയുള്ളൂ. അന്നു വൈകുന്നേരവും അയാൾ രാധയുടെ വീട്ടിൽപ്പോയി. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ എത്തിയിട്ടില്ല. രാധ പൂന്തോട്ടത്തിൽ ഏതോ ചെടിക്കു കടയ്ക്കൽ കുത്തിക്കുഴിച്ചുകൊണ്ടു നില്ക്കുമ്പോഴാണ് അയാൾ അങ്ങോട്ടു ചെന്നത്. വിശ്വത്തെ കണ്ടപ്പോൾ അവൾ പിടിച്ചു മേലോട്ടു കുത്തിയിരുന്ന സാരിയുടെ തലപ്പു താഴത്തേക്കിട്ടിട്ടു പുഞ്ചിരിതൂകി:

"ഇന്നു പകൽ ഒന്നാന്തരം ഉറക്കം ഉറങ്ങി, ഇല്ലേ?"

"ഉവ്വ്. ഇപ്പോൾത്തന്നെ ഉറക്കമുണർന്നുവരുന്നേയുള്ളൂ."

"ഉറക്കം തൂങ്ങി ഇവിടെ വീഴരുതേ!"

"വീണ്ടുകൂടായ്കയില്ല," അയാൾ ചിരിച്ചു: "ഞാൻ അധികസമയവും ഉറങ്ങുകയാണ്. വല്ലപ്പോഴും നേരമ്പോക്കിനു സ്വല്പം ഉണർന്നിരിക്കുക എന്നേയുള്ളൂ."

"കൊച്ചു കുംഭകർണ്ണനാണോ?"

"വലിയ കുംഭകർണ്ണൻതന്നെ!"

വീണ്ടും ഒരു കൂട്ടച്ചിരിയുണ്ടായി.

"നമ്മുടെ നന്ത്യാർവട്ടം നോക്കൂ. അവനു സ്ഥലംമാറ്റം ഗുണമാണ് ചെയ്തത്."

"ചിലപ്പോഴങ്ങനെയാണ്, മനുഷ്യർക്കുപോലും."

അവൾ ചെടിക്കു തടംപിടിക്കുകയായിരുന്നു. പെട്ടെന്ന് വിശ്വനാഥൻ പറഞ്ഞു:

"എൻറെ കൈയിൽ ഒരു ന്യൂസുണ്ട്."

"കേൾക്കട്ടെ." അവൾ തലയുയർത്താതെതന്നെ പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ കല്യാണം കഴിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു."

അവൾ കൈകുടഞ്ഞ് എഴുന്നേറ്റുനിന്നുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു:

"നേരോ?"

"നേര്! പക്ഷേ, വിചാരിക്കാൻ തുടങ്ങിയിട്ടേ ഉള്ളൂ."

"നന്നായി!" രാധ അനുകൂലിച്ചു: "പൊതുസേവനം മടുത്തുതുടങ്ങിയോ?"

"ഇല്ല. സേവനഭ്രാന്തു തീർന്നുവെന്നു മാത്രം. ഇനി മനുഷ്യസേവനമേ ഉള്ളൂ. അതിന് ആദ്യം എനിക്കു വേരുണ്ടാകണമെന്നാണ് സുലൈമാനിക്കായുടെ പക്ഷം, ശരിയാണെന്ന് എനിക്കും തോന്നുന്നു."

"അപ്പോൾ...."

"എന്താണ്?" വിശ്വം രാധയെ സംസാരിക്കാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചു.

"വിവാഹം വേരാണോ?"

"നമുക്ക്; സാധാരണ മനുഷ്യർക്ക്. യോഗികൾക്ക് വേണ്ടായിരിക്കാം."

രാധ എന്തോ ആലോചിച്ചുകൊണ്ടു കൈവിരലുകളിൽ പറ്റിപ്പിടിച്ച മണ്ണു പതുക്കെ വടിച്ചുകളയുകയായിരുന്നു. പെട്ടെന്ന് തലയുയർത്തിയിട്ട് ചോദിച്ചു:

"ഏതാണ് കുട്ടി?"

"അതേ ഇനി തീർച്ചപ്പെടുത്തേണ്ടതുള്ളൂ." വിശ്വം തുടർന്നു: "ആരായാലും നല്ലൊരു കുട്ടിയായിരിക്കും."

"അങ്ങനെയാവട്ടെ. വേഗം ആലോചിക്കൂ."

വിശ്വം മറുപടി പറയാതെ സ്വല്പനേരം നിന്നു. എന്നിട്ടു പറഞ്ഞു:

"കൈകഴുകി വരൂ; എനിക്കു ചിലതു പറയാനുണ്ട്."

രാധ അനുസരിച്ചു. അവർ ഉമ്മറത്തേക്കു കയറിയിരുന്നു.

"രാധ തെറ്റിദ്ധരിക്കരുത്."

“ഇങ്ങനെ ഒരു മുഖവുര ആവശ്യമുണ്ടോ?”

“ഉണ്ട്. ഞാൻ ഒരു വകതിരിവും കൂടാതെ, അകത്തു തോന്നിയതെല്ലാം തുറന്നു പറയുകയാണ്. തള്ളേണ്ടതും കൊള്ളേണ്ടതും കാണും. നെല്ലും പതിരും വേർതിരിക്കാത്ത വിചാരങ്ങൾ ഒന്നായി രാധയുടെ മുമ്പിൽ ചൊരിയാൻ പോവുകയാണ്.” ഒന്നു നിർത്തി, എവിടെനിന്ന്, എങ്ങനെ തുടങ്ങണമെന്നറിയാതെ അയാൾ പരുങ്ങി. അല്ലെങ്കിൽ, എവിടെനിന്ന്, എങ്ങനെ തുടങ്ങിയാലെന്താണ് എന്നും തോന്നി. വിശ്വം പറഞ്ഞു:

“എനിക്കിന്ന് ആരോടും അനുരാഗവും പ്രേമവുമൊന്നുമില്ല.”

“പണ്ടുണ്ടായിരുന്നതുപോലെയാണല്ലോ സംഭാഷണം?” രാധ ഇടയിൽക്കയറി ചോദിച്ചു.

“ഉണ്ടായിരുന്നു; കലശലായി ഉണ്ടായിരുന്നു.”

“ഉം.” രാധ ഒന്നു മൂളി. ചോദിക്കേണ്ടിയിരുന്നില്ലെന്നും തോന്നി.

“ഒരനുരാഗത്തിൻ്റെ വിഡ്ഢിത്തം നിറഞ്ഞ വേദന മുഴുവൻ ഞാൻ ഉൾക്കൊണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഇന്ന് ആ തളിരുകളൊക്കെ കൊഴിഞ്ഞുപോയി.”

“ഇത്രയും വേഗത്തിൽ?”

“വേഗത്തിലൊന്നുമല്ല. വർഷങ്ങളുടെ അനുഭവത്തിലൂടെയാണ് അതു കൊഴിഞ്ഞുപോയത്. ഇന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കുമ്പോൾ ദുഃഖിക്കാനല്ല, ചിരിക്കാനാണു തോന്നുന്നത്. പക്ഷേ, അനുരാഗമില്ലാത്ത മനുഷ്യർക്കും മനുഷ്യഹൃദയത്തിൻ്റെ ചൂട് ആവശ്യമാണ്. എനിക്കിന്ന് അതു വേണം. ഇല്ലെങ്കിൽ, ഞാൻ എന്താവുമെന്ന് എനിക്കുതന്നെ നിശ്ചയമില്ല.”

“എന്തെങ്കിലുമാവുന്നതിനുമുമ്പേ ഒരാളെ കണ്ടുപിടിക്കണം.”

“വേണം, എന്നെ അറിയാവുന്ന ഒരാളായാൽക്കൊള്ളാമെന്നുണ്ട്. ആകാവുന്നേടത്തോളം സ്നേഹിക്കും. വിശ്വസ്തനായിരിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കും. അത്രയേ പറയാനൊക്കൂ.”

“അത്രയല്ലേ ആർക്കും പറയാനൊക്കൂ?”

“അതേ. പിന്നെയെല്ലാം കാലത്തിൻ്റെ കൈയിലാണ്. ഇനി രാധയാണ് ചിന്തിക്കേണ്ടത്.”

രാധ മിഴിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു:

“മനസ്സിലായില്ല.”

“രാധയ്ക്ക്.... രാധയ്ക്ക് എന്നോടൊന്നിച്ച് ജീവിക്കാൻ ഇഷ്ടമാണോ?”

“ഹേ!” അവൾ ഞെട്ടിപ്പോയി. ആ പുരയാകെ പൊളിഞ്ഞു ശിരസ്സിൽ വീഴുമെന്നു വന്നാലും ഇങ്ങനെ ഒരമ്പരപ്പുണ്ടാവുകയില്ല, കവിളുകൾ തുടുത്തു; കണ്ണ് വിടർന്നുതന്നെ നിന്നു; ശ്വാസം ശരിക്കു നീങ്ങുന്നില്ല. വീർപ്പുമുട്ട്. മറുപടി പറയാൻ വാക്കു കിട്ടുന്നില്ല.

“ഞാൻ നിർബന്ധിക്കുകയില്ല; അതിൻ്റെ ആവശ്യവുമില്ല.” വിശ്വത്തിൻ്റെ വാക്കുകൾ ഉറച്ചതായി: ”എനിക്കു നിങ്ങളോട്

അനുരാഗമൊന്നുമില്ല. ഇഷ്ടമാണ്; സ്നേഹത്തോടും ചങ്ങാതിത്തത്തോടുംകൂടി ജീവിക്കുവാൻ സാധിക്കുമെന്ന് എനിക്കു തോന്നുന്നു. സമ്മതമാണോ?"

"വിശ്വം ആലോചിച്ചാണോ സംസാരിക്കുന്നത്?"

"വളരെ ശാന്തമായി ആലോചിച്ചതിനുശേഷം."

അവൾ മുറ്റത്തേക്കു നോക്കി. നന്ത്യാർവട്ടം കാറ്റത്ത് തലയാട്ടിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്. അതിന്മേൽ മൊട്ടുകളോ പൂവുകളോ ഇല്ലെന്ന് അവൾ കണ്ടു. എങ്കിലും പുതിയ തളിരുകൾ നിറയെ കുരുത്തിട്ടുണ്ട്. ആകെ രോമാഞ്ചംകൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണെന്നു തോന്നും.

"പറയൂ; എന്തു മറുപടി പറഞ്ഞാലും അതെന്നെ അമ്പരപ്പിക്കുകയോ അസുഖപ്പെടുത്തുകയോ ഇല്ല. ഇല്ലെന്നു പറഞ്ഞാൽ ഒന്നും സംഭവിച്ചതായി എനിക്കു തോന്നുകയില്ല. ഉണ്ടെന്നു പറഞ്ഞാൽ എന്തോ വീണുകിട്ടിയതുപോലെ, ഞാൻ വിചാരിക്കും."

"വിശ്വത്തിന്നു ചെറുപ്പമാണ്."

"അതേ."

"ഒരു കൊച്ചുപെൺകുട്ടിയാണ് വേണ്ടത്?"

"അല്ല."

"എന്തുകൊണ്ട്?"

"ഒരു കൊച്ചുപെൺകുട്ടിക്ക് എൻറെ അടുത്തു വന്നു കുറച്ചുദിവസം കഴിയുമ്പോൾ ഭ്രാന്തുപിടിക്കും. എനിക്ക് എൻറെ ഭ്രാന്തുകളും കമ്പങ്ങളും അസ്സലായി അറിയാം. ആ സ്വഭാവംകൊണ്ടു കരുത്തു നേടിയ ഒരു ീക്കേ അതു സാധിക്കൂ. എന്നല്ല, എന്നെ എൻറെ എല്ലാ കൊള്ളരുതായ്മകളോടുംകൂടി പരിചയമുള്ള ഒരാൾക്കേ മനസ്സിലാക്കാനോ ഇഷ്ടപ്പെടാനോ സാധിക്കൂ. നിങ്ങൾ സൂചിപ്പിച്ചത് എനിക്കു മനസ്സിലായി. നിങ്ങൾക്ക് എന്നെക്കാൾ സ്വല്പം പ്രായക്കൂടുതലുണ്ട്. ഞാനതു വിസ്മരിച്ചിട്ടില്ല. പക്ഷേ, അതെനിക്കൊരു കാര്യമല്ല. എനിക്ക് സ്നേഹാദരങ്ങൾ ആവശ്യമുണ്ട്. നിങ്ങൾക്ക് എന്നോടുകൂടിയുള്ള ജീവിതത്തിൽ സുഖം കണ്ടെത്താൻ കഴിയുമോ?"

"ഇല്ല." അങ്ങനെയൊരു ശബ്ദം ഹൃദയത്തിൻറെ അടിയിൽനിന്നു പൊന്തിവന്നു. പക്ഷേ, തൊണ്ടയിലെത്തിയപ്പോൾ അതു പിടിച്ചടക്കി. അതേസമയം എന്താണ് മറുപടി പറയേണ്ടതെന്നും അറിഞ്ഞുകൂടാ. വഴുക്കൽ നിറഞ്ഞ സ്ഥലത്തുകൂടെ നടക്കുകയാണ്, ഓർക്കാത്ത ഒരൊറ്റയടിവെപ്പുകൊണ്ട് അഗാധക്കയത്തിലേക്ക് ഉരുണ്ടുവീഴും. താൻ ഉരുണ്ടുവീഴുക മാത്രമല്ല, ഒരു നല്ല മനുഷ്യനെ ഉന്തിവീഴ്ത്തുകകൂടി ചെയ്യും. എന്തെങ്കിലും മറുപടി പറയാതിരിക്കാനും പറ്റില്ല. അവൾ ചോദിച്ചു:

“വിശ്വം തന്നെത്താൻ വളരെ ചെറുതാക്കിക്കാണിച്ചു. ഏതാണ്ട് ഒരുണക്കമരത്തെപ്പറ്റി വിവരിക്കുന്നതുപോലെയാണ് സ്വന്തം കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു സംസാരിച്ചത്. അതു നന്നായി! വിശ്വം എനിക്കുവേണ്ടി ത്യാഗം ചെയ്യാൻ ഒരുങ്ങുകയാണ്, അല്ലേ?”

“അല്ല. ഇതു ഭംഗിവാക്കാണെന്നു കരുതരുത്. എനിക്കു ത്യജിക്കുവാനുള്ളതെല്ലാം എത്രയോ മുമ്പുതന്നെ ത്യജിച്ചിരിക്കുന്നു! ഇന്ന് അതിനെപ്പറ്റി പകപോലും ഇല്ലാതായിട്ടുണ്ട്. സാഹചര്യങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കാതെ ആളുകളോടു പകവയ്ക്കുന്നതിൽ ഒരർത്ഥവുമില്ല. ഈ ബോധമുണ്ടാകാൻ സമയം പിടിച്ചു. മനസ്സിലായപ്പോൾ മനുഷ്യർക്കെല്ലാം സൗന്ദര്യം വർദ്ധിച്ചതായും തോന്നി. ഏതായാലും എന്നെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഒരു ത്യാഗവുമില്ല; എനിക്കുവേണ്ടി ത്യാഗം ചെയ്യുകയുമരുത്.”

വിശ്വം വികാരസ്പർശമില്ലാത്ത വിധത്തിലാണ് സംസാരിക്കുന്നത്. പണ്ടൊക്കെ അയാൾ വികാരാവേശത്തോടെ സംസാരിക്കുകയും അവൾ പ്രശാന്തയായിരിക്കുകയുമാണ് പതിവ്. ഇന്നു വിപരീതമായ അവസ്ഥാവിശേഷമാണ്. അവൾ പ്രശാന്തമായിരിക്കാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. എങ്കിലും ഹൃദയം കലങ്ങി മറിയുകയാണ്.

ഒന്നും മിണ്ടാൻ കഴിയുന്നില്ല. അയാളും നിശ്ശബ്ദനായിരുന്നു. എന്നെന്നേക്കുമായി അടച്ചിട്ട വാതിലുകൾ അതിവേഗത്തിൽ മുമ്പിലേക്കു തള്ളിത്തുറന്നിരിക്കുകയാണ്. ഊഷ്മളമായ ആവി അവിടെനിന്നു പുറപ്പെട്ട് അവളെ അസ്വസ്ഥയാക്കിയിരിക്കുന്നു.

വിശ്വത്തെ അവൾ മുമ്പിൽ കാണുന്നു. വിശ്വസ്തനായ നല്ല മനുഷ്യൻ! ഒന്നും മറച്ചുവയ്ക്കാതെ സംസാരിക്കുന്നവൻ. പക്ഷേ, മനസ്സിൽ മറ്റൊരു കരുത്തനായ മനുഷ്യൻറെ നിഴൽ വന്നുംപോയും നിന്നു.

നിർണ്ണായകമായ നിമിഷമാണ്. ആകർഷകമായ ഒരു നിഴലിനു കാവലിരുന്നുകൊണ്ട് ആയുഷ്കാലം മുഴുവൻ കഴിക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ എല്ലാ പച്ചപ്പോടുംകൂടി ജീവിതത്തെ കടന്നെടുക്കാം. ജീവിതം വേണോ? ഇതായിരുന്നു ചോദ്യം.

ജീവിതം വേണ്ടെന്നു പറയാൻ ധൈര്യം വരുന്നില്ല. അങ്ങനെ പറഞ്ഞാൽ അതു സത്യമായിരിക്കുകയില്ല. ഇത്രയും തുറന്നു പറയുന്ന ഒരു മനുഷ്യനോടു കളവു പറഞ്ഞുകൂടാ. എന്നാൽ ജീവിതത്തിലെ പച്ചപ്പിലേക്കു വീണ്ടും കടന്നുചെല്ലുന്നതിൽ വൈമനസ്യം തോന്നി. എന്താണ് വൈമനസ്യം? പെട്ടെന്നു താൻ മധുരപലഹാരത്തിനുവേണ്ടി കരയുന്ന ഒരു കുട്ടിയായിപ്പോകുന്നുവെന്നൊരു തോന്നൽ. മറുപടി പറയാൻ ഇത്രയും വിഷമിച്ചിട്ടുള്ള സന്ദർഭമുണ്ടായിട്ടില്ല. ഇതിനുമുമ്പ് ഒരിക്കലേ ഒരു വിമ്മിട്ടം അനുഭവപ്പെട്ടിട്ടുള്ളൂ; കാർത്തികേയൻ തടഞ്ഞുനിർത്തിയപ്പോൾ.

പക്ഷേ, അപ്പോൾ മനസ്സിൽ വ്യക്തമായ വെറുപ്പുണ്ടായിരുന്നു. അതു വേണ്ടത്ര നന്നായി പ്രകടിപ്പിക്കുവാൻ കഴിഞ്ഞില്ലെങ്കിലും കരയാനും ആട്ടിയോടിക്കാനും വയ്യാത്ത ഒരു പ്രായമായിരുന്നു.

ഇന്നു വെറുപ്പില്ല, ഇഷ്ടമുണ്ടുതാനും. എന്നാലും ഒന്നും പറയാൻ കഴിയുന്നില്ല.

“മൗനം നിഷേധമായിട്ടാണോ ഞാൻ കണക്കാക്കേണ്ടത്?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“അങ്ങനെയല്ല.” അവൾ നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടിയിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: ”ആ നന്ത്യാർവട്ടച്ചെടിപോലെയല്ല മനുഷ്യരുടെ ജീവിതമെന്നു തോന്നുന്നു. പറിച്ചുനട്ടപ്പോൾ അതു നന്നായി, എനിക്ക് എന്നെ അങ്ങനെ പറിച്ചുനടുവാൻ സാധിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല.”

“വേരുപിടിക്കുന്നതുവരെ വിഷമം തോന്നും.” വിശ്വം അഭിപ്രായപ്പെട്ടു: ”പക്ഷേ, ഞാൻ ഇക്കാര്യത്തിൽ തർക്കം പറയുകയില്ല. നിങ്ങൾക്കു സ്വന്തം മനസ്സു മനസ്സിലാക്കാൻ കുറേസമയം വേണം. ഞാൻ നന്നേ പെട്ടെന്ന് ഒരു ഉത്തരം ആവശ്യപ്പെടുന്നതു ശരിയല്ല, ആലോചിക്കൂ, എന്നിട്ട്, വേണമെങ്കിൽ നിഷേധിക്കാം.”

“അപ്പോൾ വിശ്വം കാത്തിരിക്കുകയാണോ?” പെട്ടെന്നു വന്നു ചോദ്യം.

“ഞാൻ കാത്തിരിക്കുന്നില്ല; ഇരിക്കുന്നുവെന്നുമാത്രം. രാധേ, ഞാൻ ആരെയും കാത്തിരിക്കുന്നില്ല; കാത്തിരിക്കുകയുമില്ല, ഈ സംഭാഷണം തത്കാലം നീട്ടീട്ടു പ്രയോജനമില്ല.”

“പിന്നീട് രാധ ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല: വിശ്വമാകട്ടെ, അടുത്തു നില്ക്കുന്ന ഒരു പനിനീർച്ചെടിയെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചു: അതിനു കൂടുതൽ വളമാവശ്യമുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു. പുഷ്ടിപ്പെട്ടതു പോരാ.”

“ശരിയാണ്.” രാധയും സമ്മതിച്ചു.

വിശ്വം അതിനിടയിൽ ഒന്നും സംഭവിച്ചിട്ടില്ലാത്തതുപോലെ പലതിനെപ്പറ്റിയും സംസാരിച്ചു.

തോട്ടത്തിന്നൊരു വേലി കെട്ടേണ്ടതിനെപ്പറ്റിയും മണിപ്പൂവള്ളി പടർത്തേണ്ടതിനെപ്പറ്റിയും അയാൾ പറഞ്ഞു: ”മണിപ്പൂവള്ളികളിൽ മൂന്നുനാലു ജനുസ്സുകളുണ്ട്. ജയിലിൽ രണ്ടു ജനുസ്സേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. നല്ല അലങ്കാരമുണ്ടാക്കുന്ന ചെടിയാണ്. എങ്കിലും അതിൻറെ പൂക്കൾക്ക് ഗ്രാമീണകന്യകയെപ്പോലെ, വിനയമുള്ളതായി അയാൾക്കു തോന്നുന്നു. പൂക്കൾക്കും, മനുഷ്യരെപ്പോലെ, സ്വഭാവമുണ്ടെന്നു തോന്നുകയാണ്. മുക്കുറ്റി ഒരു തറവാട്ടുകാരിയാണ്. റോസപ്പൂ ഒരു കൊച്ചുസുന്ദരി. മുല്ല ബുദ്ധിയുള്ളവളാണെന്നു തോന്നും. ചമ്പകം അഹമ്മതിക്കാരിയാണ്. ജമന്തി വിഡ്ഢിയും വിലാസവതിയുമാണെന്നു തോന്നുന്നു.”

‘ഒക്കെ വിശ്വത്തിൻറെ സങ്കല്പങ്ങളാണ്.” രാധ എന്തെങ്കിലും സംസാരിച്ച് ഒപ്പമെത്താൻ ശ്രമിക്കുകയായിരുന്നു.

“ആയിരിക്കാം. പക്ഷേ, സങ്കല്പിക്കാനുള്ള ശക്തിയില്ലെങ്കിൽപ്പിന്നെ ജീവിതമെന്തിനുകൊള്ളാം? ലോകത്തിലുള്ള ഒരു വസ്തുവും നമ്മോടു സംസാരിക്കില്ല. നാം എല്ലാറ്റിനോടും സംസാരിച്ചു സംസാരിച്ചു മുഷിയും.”

“ഉണ്ട്; ലോകത്തിൻറെ അറ്റം കാണാൻ പോയിരുന്ന ആൾ ഇപ്പോഴും കൂടെയുണ്ട്!”

രണ്ടുപേരും പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

അന്തരീക്ഷത്തിനു ലാഘവം വർദ്ധിച്ചതോടെ അവർക്കു പലതും പറയാൻ കഴിഞ്ഞു. ഖദീജയുടെ മകളുടെ കല്യാണം ഉറപ്പിച്ച കാര്യവും വിശ്വം പറഞ്ഞു.

“ഭാഗ്യവതിയാണ് ആ പെണ്ണ്!” രാധ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു: ”ഒരിക്കലും മനോഭാരം അനുഭവിക്കാത്ത ജീവി!”

“ഒരു കളിമ്പക്കാരി.” വിശ്വം അഭിപ്രായപ്പെട്ടു.

അവർ ആ പെൺകിടാവിനെപ്പറ്റി ഓരോന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴാണ് ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കടന്നുവന്നത്. കല്യാണക്കാര്യത്തെപ്പറ്റിയുള്ള സംഭാഷണത്തിൽ അവനും ചേർന്നു.

“മുപ്പതുകൊല്ലം കണ്ടാലും ആ പെണ്ണിനെ എനിക്കു പരിചയമാകുകയില്ല എന്നു തോന്നുകയാണ്.” ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ അഭിപ്രായമാണ്.

“എന്തുകൊണ്ട്?” വിശ്വം ചോദിച്ചു.

“ഓണത്തുമ്പിപോലെയുള്ള ഒരു പെണ്ണ്! ഒതുങ്ങിയിരിക്കാൻ വയ്യാ.”

“അതാണ് അവളുടെ സ്വഭാവമെന്നേയുള്ളൂ. അങ്ങനെയാകാൻ ഭാഗ്യം വേണം.”

“ഒന്നുകൂടി വേണം,” ഗോപാലകൃഷ്ണൻ കൂട്ടിച്ചേർത്തു: ”ബുദ്ധിയില്ലായ്മയും.”

“ഹമ്പട, കേമാ!” രാധ പൊട്ടിച്ചിരിക്കിടയിൽ വിശ്വത്തോടു പറഞ്ഞു: ”കണ്ടോ, എൻറെ അനിയൻ ബുദ്ധിയെപ്പറ്റിയെല്ലാം സംസാരിക്കാൻ തുടങ്ങി!”

മൂന്നുപേരും ചിരിച്ചു.

അന്നും ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വെളിച്ചവുമായി വിശ്വത്തെ അനുഗമിച്ചു. അന്നും താളം മടിയും കെട്ടിവലിഞ്ഞു നടക്കുന്നതിനിടയിൽ വിശ്വം മൂളി:

“അടിച്ചുമാടിയ മണപ്പുറത്തന്നു മുളച്ചുപൊന്തിയ കുമ്പളം.”

വിശ്വം പോയപ്പോൾ രാധയ്ക്ക് ആശ്വാസമാണ് തോന്നിയത്. ബന്ധത്തിൽനിന്നു വിട്ടുകിട്ടിയതുപോലെ ഒരു തോന്നൽ. ഇനി എന്തെങ്കിലുമൊക്കെ ആലോചിക്കാം; നൊമ്പരപ്പെടാം.

അവൾ കിടക്കറയിലേക്കു കടന്ന്, വാതിലിൻറെ ഒരു പാളി ചാരി, അതിൻറെ മറവിലായി കട്ടിലിൽ ഇരുന്നു. വല്ലാത്ത ക്ഷീണം തോന്നുന്നു. കുറച്ചു സമയത്തിനുള്ളിൽ വളരെ നാഴിക നടന്നതുപോലെയുള്ള അനുഭവം. കുറേ ആലോചിക്കാനുണ്ട്––എന്താണ്, എങ്ങനെയാണ് ആലോചിക്കേണ്ടതെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടെങ്കിലും. എന്തൊക്കെ യാതനകളാണ് തൻറെ ജീവിതത്തിലുണ്ടായത്! ഓരോ ഘട്ടത്തെക്കുറിച്ചും അവൾ ചികഞ്ഞാലോചിച്ചു. നിനച്ചതുപോലെയല്ല ഒന്നും വന്നുചേർന്നത്. എന്തിനാണ് ഇതൊക്കെ അനുഭവിച്ചുകൊണ്ട് ജീവിച്ചിരിക്കുന്നത്? ജീവിച്ചിരിക്കാതെന്തുചെയ്യും? ജീവിതം എന്നിട്ടും മടുത്തിട്ടില്ല. ഇക്കാര്യം വിശ്വത്തോടു പറയാമോ? സൗമനസ്യപൂർവ്വം കൈനീട്ടുന്ന അയാൾക്കു കൊടുപ്പാൻ തൻറെ കൈവശം എന്തെങ്കിലുമുണ്ടോ? ഒരു തൊണ്ടായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു. ഒരു തൊണ്ടു കിട്ടിയിട്ട് അയാൾക്കെന്തു പ്രയോജനം? എന്തൊക്കെയായാലും ആ ചെറുപ്പക്കാരന് ആശിക്കാൻ വകയുണ്ട്. തനിക്കോ?

വേണ്ടാ, ഇനിയെല്ലാം ആരംഭിക്കാനും വയ്യാ. എല്ലാം കിടക്കുന്ന പാട്ടിൽ കിടന്നുകൊള്ളട്ടെ. വീണ്ടും ഹൃദയഹാരിയായ ആ നിഴലും വിശ്വനാഥൻറെ രൂപവും മനസ്സിൽ മാറിമാറി വന്നുംപോയുംകൊണ്ടിരുന്നു.

ഏങ്ങിയേങ്ങി കരയണമെന്നു തോന്നി. അവൾ തലയണയിൽ മുഖമമർത്തിക്കിടന്നു കരഞ്ഞു. അങ്ങനെ എത്രനേരം കിടന്നുവെന്നറിഞ്ഞു കൂടാ. ഗോപാലകൃഷ്ണൻറെ ശബ്ദം കേട്ടാണ് അവൾ എഴുന്നേറ്റത്.

രണ്ടുപേരും ഭക്ഷണം കഴിക്കാനിരുന്നു. ഗോപാലകൃഷ്ണൻ തെരുതെരെ സംസാരിച്ചു. അവൾ തെരുതെരെ മൂളുകയും ചെയ്തു.

ഉറക്കം തീരെ വരാത്ത രാത്രിയായിരുന്നു അതെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. അവൾ കൂടക്കൂടെ ഞെട്ടിയുണരുകയും കൂടക്കൂടെ മയങ്ങുകയും ചെയ്തു. മയക്കത്തിൽ സങ്കീർണ്ണങ്ങളായ സംഗതികളെക്കുറിച്ചുള്ള സ്വപ്നങ്ങൾ കണ്ടു. പൂമാലകൾ, നീണ്ട നെൽവയലുകൾ, അരുവിപ്പുറങ്ങൾ, ലോറികളിൽ ആർത്തുവിളിച്ചു സവാരിചെയ്യുന്ന തെരുവുപിള്ളേർ, ഉരുക്കുമുശകൾ, തോക്കുകൾ, കെട്ടിൽക്കുരുങ്ങി നിലവിളിക്കുന്ന പശു––– അങ്ങനെ പലതും. ഒരു സ്വപ്നവും നീണ്ടുപോകുന്നില്ല. ഒരു ചെറിയ അസ്വാസ്ഥ്യമുണ്ടാക്കിയിട്ട് അവ മറയുന്നു.

പുലരാൻകാലത്ത് അവളൊന്നുറങ്ങി. ഉണർന്നപ്പോൾ ഇളംവെയിൽ വ്യാപിച്ചുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. തട്ടിപ്പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു.

അന്നും ദിവസം സാധാരണപോലെ പോയി. അന്നു വൈകുന്നേരം വിശ്വം വീട്ടിൽ വരികയില്ലെന്ന് അവൾക്കറിയാമായിരുന്നു. എന്നല്ല, ഇനി

ആ വരവു ചുരുങ്ങാനും മതി. ഒരു കണക്കിൽ അതു നല്ലതുതന്നെ!

അന്നു കമ്പനിയിൽ ജോലി ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴും അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ മരിച്ചവരും ജീവിച്ചിരിക്കുന്നവരുമായ മനുഷ്യരെ സംബന്ധിച്ചുള്ള സ്മരണകൾ സമരം ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇഴവിട്ട തുണികളിൽ പുത്തനിഴകൾ തുന്നിച്ചേർക്കുമ്പോൾ അവളാലോചിച്ചു: 'ജീവിതത്തിൽ ഇങ്ങനെ സാധിക്കുമോ?'

ചെടികൾക്കു പതിവിലധികം വെള്ളം കോരിയൊഴിച്ച് എന്തെങ്കിലും ചെയ്തു കൊണ്ടിരിക്കുന്നത് ആശ്വാസകരമാണ്. ആ പ്രവൃത്തിയിൽത്തന്നെ മനസ്സുവെച്ചുകൊണ്ടിരിക്കാം.

"രാധമ്മ!"

പെട്ടെന്നാണ് പിന്നിൽനിന്ന് വിളി കേട്ടത്. അവൾ തിരിഞ്ഞു നോക്കി. ഖദീജയുടെ മകളാണ്. അന്തിവാനംപോലെതന്നെ വർണ്ണശബളമായിട്ടാണ് അവളുടെ നില്പ്.

"തിരിഞ്ഞോ?" അവൾ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

"തിരിഞ്ഞു."

"എന്തിരുത്താ തിരിഞ്ഞ്?"

"നിൻറെ കല്യാണം നിശ്ചയിച്ചുവെന്ന്."

"ആരാന്നും പറഞ്ഞത്?"

"നിന്നെ കണ്ടാലറിഞ്ഞുകൂടേ?"

"അതു ബെറുക്കനെ പറ്യാ; ബാപ്പ പറഞ്ഞതേക്കും."

"അല്ല."

"നോക്കി, ഇങ്ങള് ബരണേ."

"പിന്നെ!"

"നിച്ചയം കയ്യീന്നതുബരെ ഉള്ളപോലെയല്ല ഇപ്പോ. ഇപ്പോ ഞമ്മക്കൊരു കിടിലം. ഒറക്കം ബരുലാ."

"അതെന്താ?"

"ആലോസിക്കുമ്പോ ഒരന്തം കിട്ടൂലാ."

"ആലോചിക്കാൻ പോകേണ്ടാ."

"ആലോസിച്ച് പോകാല്ലേ?"

"നിനക്കു സന്തോഷം വരും."

"സന്തോസംതന്നെ. പക്കെങ്കില്, മനസ്സില് ബല്ലാത്തൊരു ഇഷ്ക്കാല്. എന്തിരുത്താ ചോയിച്ചാ, എന്തിരുത്താ പറയാ, ദേസ്യം പുടിക്കോ? അങ്ങനെ ഓരോന്ന് ആലോസിക്കാണ്."

അവൾ ചറുപിറുന്നനെ സംസാരിക്കയാണ്, രാധ ആ പെൺകുട്ടിയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു. അവൾ അങ്ങനെ സംസാരിക്കുന്നത് സ്വതേ ആഹ്ളാദകരമാണ്. അന്നു വല്ലാത്തൊരു അസ്വാസ്ഥ്യം തോന്നി. ആ

പെൺകിടാവ് വേഗം പോകണമെന്ന് രാധ ആഗ്രഹിച്ചു. ആ ആഗ്രഹം ഫലിക്കുകയും ചെയ്തു.

"ഞമ്മക്ക് അതികംനേരം നിന്നൂടാ."

"എന്താ?"

"ഉമ്മ കയ്പും ബിളീം കൂട്ടും. കല്യാണം നിച്ചേയ്ച്ച പെണ്ണല്ലേ?"

അവൾ ചിരിച്ചു തുള്ളിച്ചാടി പടിക്കലേക്കു നടന്നു. പെട്ടെന്ന് ഒരു വശത്തേക്കു മാറി. അവൾക്കെതിരെ വിശ്വം കയറിവന്നു.

"നീയെന്താണിവിടെ നില്ക്കുന്നത്?" വിശ്വത്തിൻറെ ആ ചോദ്യത്തിനു മറുപടിയുണ്ടായില്ല. അവൾ ഒരോരത്തിലൂടെ പാഞ്ഞുമറഞ്ഞു.

വിശ്വത്തിൻറെ ആഗമനം രാധയെയും അമ്പരപ്പിച്ചു. എങ്കിലും അവളതു പുറത്തുകാട്ടിയില്ല. അന്നു വളരെനേരം സംസാരിച്ചിരുന്നു. എങ്കിലും വിവാഹകാര്യത്തെപ്പറ്റി ഒരക്ഷരം ഉരിയാടിയില്ല.

പിന്നീട്, ഓരോ ദിവസം അവൾ ഭയപ്പെട്ടു, വിശ്വം ആ കാര്യത്തെപ്പറ്റി കൂടുതലായി എന്തെങ്കിലും സംസാരിക്കുമെന്ന്. ഇല്ല; അയാൾ മിണ്ടിയതേയില്ല.

അന്നും അവൾ ഒരു കാര്യം ചോദിക്കാൻ മറന്നില്ല.

"നമ്മുടെ മാസ്റ്ററുടെ കത്തുണ്ടോ?"

"ഇല്ല."

"തന്നെത്താൻ തിരിഞ്ഞു നടക്കുകയാവും പാവം!"

വിശ്വം ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പടിയിറങ്ങി.

അക്കാലത്തു രണ്ടു ദിവസത്തിനു വിശ്വം അങ്ങോട്ടു ചെന്നതേയില്ല. ആദ്യത്തെ ദിവസം ആശ്വാസമാണ് തോന്നിയത്. എന്നാൽ രാത്രിയായപ്പോൾ അവൾ ആലോചിക്കുകയും ചെയ്തു; എന്തേ വരാത്തത്?

പിറ്റേന്നും വരാതെയിരുന്നപ്പോൾ നേരിയൊരസ്വാസ്ഥ്യം അനുഭവപ്പെട്ടു. വളരെ ദിവസമായി മനുഷ്യശബ്ദം കേട്ടിട്ടില്ലെന്നു തോന്നി. മൂന്നാം ദിവസം അവൾ ഗോപാലകൃഷ്ണനോടു പറഞ്ഞു:

"വിശ്വത്തെ കണ്ടിട്ടു രണ്ടുദിവസമായല്ലോ! സുഖക്കേടോ മറ്റോ ആണോ?"

"ഞാനൊന്നും കേട്ടില്ല."

"അന്വേഷിച്ചാൽ തരക്കേടില്ല."

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അപ്പോഴേ പുറപ്പെട്ടു. വഴിനീളെ അവൻ വിശ്വത്തെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചു. വാസ്തവത്തിൽ താൻ എത്രമേൽ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരുന്നു! ആ മനുഷ്യനോട് അല്പം അസ്വരസത്തോടെ പെരുമാറുകതന്നെ ചെയ്തു. എന്നിട്ടും അശേഷം പകയില്ല. പഴയ സ്നേഹം; പഴയ ആദരവ്.

വാസ്തവത്തിൽ ജ്യേഷ്ഠത്തിയാണ് മനസ്സിലേക്ക വെളിച്ചംവീശിയത്. അടുക്കാതിരിക്കുമ്പോൾ മനുഷ്യരെപ്പറ്റി പലതും ധരിച്ചുവശാകും. അയാൾ ഒരു വിരൂപനും ദുഷ്ടനുമാണെന്ന് ഉറപ്പിച്ചതാണ്. അടുത്തപ്പോഴോ, എത്രമാത്രം സുന്ദരൻ; എത്രമാത്രം വിശാലഹൃദയൻ!

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അങ്ങനെ പലതും ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടാണ് നടന്നത്.

പത്തുവാര നടന്നപ്പോൾ ഒരു ചോദ്യം:

“എവിടേക്കാ, മൂപ്പരേ?”

തലപൊക്കി നോക്കി. രാരിച്ചനാണ്.

“വിശ്വത്തെ ഒന്നു കാണണം.”

“വിശ്വത്തിൻറെ പ്രധാന ശിഷ്യനാണോ ഇപ്പോൾ?”

ആ ചോദ്യം ഗോപാലകൃഷ്ണന് ഒട്ടും രസിച്ചില്ല. അതിൽ ഒളിച്ചുവെച്ച അവജ്ഞ അവനെ സ്വല്പം ശുണ്ഠിപിടിപ്പിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു.

“ഞാൻ തൻറെ ശിഷ്യനായിരുന്നോ?”

“നമ്മളൊക്കെ മഹാത്മാക്കളാണോ?”

“അല്ല; ഒട്ടുമല്ല, വിശ്വവും മഹാത്മാവല്ല. ആരും മഹാത്മാവാണെന്നൊന്നും ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. മനുഷ്യരാണ്. അതുകൊണ്ട് അടുത്തു പെരുമാറുകയും ചെയ്യുന്നു.”

“പെങ്ങളുടെ ഉപദേശങ്ങളായിരിക്കും?”

“ആണെങ്കിലെന്താ? അവരെൻറെ ജ്യേഷ്ഠത്തിയാണല്ലോ?”

“ആ ജ്യേഷ്ഠത്തിയുടെ ജീവിതം പാഴാക്കാൻ നോക്കിയവനാണ് ഇപ്പോൾ ചങ്ങാതി.”

“അങ്ങനെയൊക്കെ ഞാനും ധരിച്ചിരുന്ന ഒരു കാലമുണ്ടായിരുന്നു. എനിക്ക് ആ കാലം കഴിഞ്ഞു. നിങ്ങൾക്കും അതു കഴിയട്ടെ എന്നു ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു, രാരിച്ചൻ.”

“ഞാൻ എന്നെയും എൻറെ വർഗ്ഗത്തെയും വഞ്ചിക്കാനൊരുക്കമില്ല. മധുരവാക്കുകൾ കേട്ടു മയങ്ങാൻ തയ്യാറുമില്ല.”

“നല്ലത്. പിന്നെക്കാണാം.” ഗോപാലകൃഷ്ണൻ വലിഞ്ഞുനടന്നു.

“പോകയാണോ?”

“അതേ.”

അത്രയും ഉറച്ച ഉത്തരം ഗോപാലകൃഷ്ണനിൽനിന്ന് രാരിച്ചൻ പ്രതീക്ഷിച്ചില്ല. അവൻ ഒരു വാദപ്രതിവാദത്തിനൊരുങ്ങുമെന്നും അതിൽവെച്ച് അവനെ മെരുക്കിയെടുക്കാമെന്നും രാരിച്ചൻ പ്രതീക്ഷിച്ചു. പക്ഷേ, ഗോപാലകൃഷ്ണൻ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കുകപോലും ചെയ്തില്ല.

മുഖത്തൊരടി കിട്ടിയപോലെ തോന്നി. പ്രതീക്ഷ തെറ്റിയപ്പോൾ അരിശവും വന്നു. അവൻ സ്വല്പം കനത്തിൽത്തന്നെ നടന്നുപോയി. ഗോപാലകൃഷ്ണനാകട്ടെ, ഒരു ചെറിയ വിജയം നേടിയതുപോലെ,

ആഹ്ളാദിച്ചു. അങ്ങനെ സംസാരിക്കാൻ എപ്പോഴെങ്കിലും കഴിയുമെന്ന് ഓർത്തതല്ല. ഇന്ന് അവൻ ഉറച്ചു സംസാരിച്ചു.

വലിഞ്ഞുനടക്കുമ്പോൾ പുഴയിലൂടെ അടിച്ചുവരുന്ന പുലർകാലക്കാറ്റു പുതിയൊരുന്മേഷം നല്കി.

വിശ്വത്തിൻറെ താമസസ്ഥലത്ത് അയാളുണ്ടായിരുന്നില്ല. സുലൈമാൻറെ വീട്ടിലാണെന്ന് അറിഞ്ഞു.

അവിടേക്കു കയറിച്ചെന്നപ്പോൾ വിശ്വമുണ്ട് ഉമ്മറത്തിരിക്കുന്നു.

“ഉം? എന്തുപറ്റി അനിയാ?”

“രണ്ടു നാളായി കണ്ടില്ല.”

“ഇവിടെ കല്യാണത്തിൻറെ തിരക്കാണ്. അതുകൊണ്ട് വരാൻ കഴിഞ്ഞില്ലെന്നേയുള്ളൂ. ഏതായാലും ഇന്നു വരണമെന്നുവെച്ചിരിക്കയാണ്.”

സംഭാഷണംകേട്ട് സുലൈമാനും പുറത്തേക്കു വന്നു. പിന്നെ കാപ്പിവന്നു. സ്വല്പനേരമേ ഗോപാലകൃഷ്ണൻ അവിടെ ഇരുന്നുള്ളൂ. എഴുന്നേറ്റപ്പോൾ സുലൈമാൻ ചോദിച്ചു:

“എന്താണിത്ര തിരക്ക്?”

“കമ്പനിയിൽ പോകണം.”

“അതു ശരി. എന്നാൽ ഇനി താമസിക്കേണ്ടാ.”

അവൻ രാധയോടു വിവരം വന്നുപറഞ്ഞപ്പോൾ അവൾ ഒരു മന്ദഹാസത്തോടെ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു:

“വലിയ കല്യാണശ്രമക്കാരനായിരിക്കുകയാണല്ലോ!”

പ്രതീക്ഷിച്ചതിൻവിധം അന്നു വിശ്വം വരികയും ചെയ്തു. പതിവു പോലെ നേരം വൈകിയില്ല.

“കിഴവൻ അപ്പോഴേക്കും അന്വേഷിക്കാൻ തുടങ്ങിയിട്ടുണ്ടാകും. ഇക്കല്യാണം നടത്തുന്നത് ഞാനാണെന്നൊരു ഭാവമാണ് മൂപ്പർക്ക്.”

“ശരിയല്ലേ?”

“ശരിയല്ല. കിഴവന് ഇതേവിധം ഏഴു കല്യാണം ഒന്നിച്ചു നടത്താനുള്ള പ്രാപ്തിയുണ്ട്. എന്നാലും ഒന്നും അറിയില്ലെന്നു നടിക്കുകയും ചെയ്യും.”

രാധ ഒരു നിമിഷം ആലോചിച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു:

“കാമ്പുള്ള മനുഷ്യനാണ്.”

“ആയിരിക്കാം. കാമ്പില്ലാത്ത മനുഷ്യരെക്കൊണ്ട് ഈ ഭാരം ചുമപ്പിക്കുന്നതെന്തിനാണെന്നാണ് അറിഞ്ഞുകൂടാത്തത്.”

“അവർക്കും കാമ്പുണ്ടാകാൻ.”

വിശ്വം എന്തോ ഒന്ന് പറയാനൂന്നി. പക്ഷേ, വാക്കു വിഴുങ്ങിക്കളഞ്ഞു. അയാൾ പടിയിറങ്ങി നടക്കുകയും ചെയ്തു.

ഒരു നിമിഷത്തെ ആ ഭാവം രാധ ശ്രദ്ധിക്കാതിരുന്നില്ല. എങ്കിലും ഒന്നും ചോദിച്ചില്ല. അയാൾ കണ്ണിൽനിന്നു മറഞ്ഞപ്പോൾ അവൾ ആലോചിച്ചു. എന്തായിരിക്കും പറയാൻ ഭാവിച്ചത്?

ആ വഴിക്കു ചിന്തിച്ചുപോകാൻ അവൾ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. മറ്റോരോ കാര്യത്തെപ്പറ്റി ആലോചിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. ഖദീജയുടെ മകൾ വിവാഹിതയാകാൻ പോകുന്നു. നല്ലൊരു വിഷയമാണ് ആലോചിക്കാൻ. ആ കളിമ്പക്കാരിപ്പെണ്ണ് ഒരു ഭാര്യയാകും; പതുക്കെ അമ്മയാകും. അവൾ രണ്ടുമൂന്നു കുട്ടികളുടെ ഭാരവുമായി ഒരു കുടുംബം കൊണ്ടുനടക്കുന്നതിനെപ്പറ്റി ആലോചിച്ചപ്പോൾ ചിരിവന്നു. അവൾ തൻറെ സ്ഥിതിയോർത്ത് അന്നു ദുഃഖിക്കുമോ? പ്രയാസമാണ്. അത് അവൾക്ക് സാധിക്കില്ല. അപ്പോഴും തനിക്ക് നന്മയേ വരൂ എന്നു വിശ്വസിക്കാൻ ആ പെൺകിടാവിനു കഴിയും. എന്തുകൊണ്ടാണ് അങ്ങനെ വിശ്വസിക്കാൻ സാധിക്കുന്നത്? ബുദ്ധിയില്ലാത്തതുകൊണ്ടാണോ? അവൾ മന്തത്തിയൊന്നുമല്ല. ഒരനുരാഗം പൊടിഞ്ഞുയരുന്നത് അവൾ എത്ര തൻറേടത്തോടെയാണ് നോക്കിക്കാണുന്നത്! വേദനയുണ്ട്, എന്നാൽ ആ വേദന മുളച്ചുപൊന്തുന്ന സന്തോഷങ്ങൾക്കു വളമാക്കി മാറ്റാനുള്ള ഒരു ശക്തി ആ പെൺകുട്ടിയുടെ ഹൃദയത്തിനുണ്ട്.

എങ്ങനെ നേടി ഈ ശക്തി? ബുദ്ധിയും ജീവിതപരിചയവുമുള്ളവർ വാടിപ്പോകുന്നു. അവൾ വീണ്ടും വീണ്ടും തളിരുകളണിഞ്ഞു വലുതാകുന്നു. എന്തുകൊണ്ട്?

വിശ്വാസംകൊണ്ട്. നന്മയിൽ അവൾ അമർന്നു വിശ്വസിക്കുന്നു. അങ്ങനെ വിശ്വസിക്കാൻ കഴിഞ്ഞാൽ എല്ലാവർക്കും ഇതൊക്കെ സാധിക്കുമായിരിക്കും.

പക്ഷേ, അങ്ങനെ വിശ്വസിക്കാൻ പറ്റുമോ? അപ്പോൾത്തന്നെ മറ്റൊരു ചോദ്യവും രാധയുടെ മനസ്സിൽ പൊന്തിവന്നു. വിശ്വസിക്കാതെ ജീവിക്കാൻ പറ്റുമോ? നാളേക്കുവേണ്ടി ആളുകൾ എല്ലാം ഒരുക്കിവയ്ക്കുന്നു. തങ്ങളും ഒരുങ്ങിനില്ക്കുന്നു. എന്തടിസ്ഥാനത്തിൽ? ഇന്നേവരെ ഉണ്ടായ അനുഭവങ്ങൾക്കു പാകത്തിലാണ് നാളെ പുലരുക എന്ന് ആരു കണ്ടു? മറിച്ചു പുലർന്ന അനേകം ദിവസങ്ങൾ ഓരോരുത്തരുടെയും ജീവിതത്തിലുണ്ടാകും. എന്നിട്ട് ആളുകൾ നാളേക്ക് ഒരുങ്ങുന്നതു വിശ്വാസംകൊണ്ടല്ലേ? വിശ്വാസമില്ലാതിരുന്നുവെങ്കിൽ പിന്നെ ഈ ഒരുങ്ങലും ഒരുക്കലുമുണ്ടോ? നാളേക്കുവേണ്ടിയുള്ള അദ്ധ്വാനമുണ്ടോ? ജീവിതം നടക്കലുണ്ടോ?

അപ്പോൾ, വിശ്വാസംകൊണ്ടാണോ ജീവിതം പുലരുന്നത്? അല്ലേ? തനിക്കെന്തുകൊണ്ട്, ഖദീജയുടെ മകളെപ്പോലെ, നന്മയെ വിശ്വസിച്ചു

മുമ്പോട്ടു പോകാൻ കഴിയുന്നില്ല? താനെന്തിനു വഴുതിക്കളിക്കുന്നു? എന്തിനു മനസ്സിൽ ചോദ്യങ്ങളും ഉത്തരങ്ങളും കോർത്തുണ്ടാക്കുന്നു?

വിശ്വാസത്തിൽത്തന്നെ ഉറച്ചുനില്ക്കാൻ സാദ്ധ്യമാണോ? വിശ്വാസം എവിടെനിന്നു തുടങ്ങണം?

അതു നൂലാമാലയായ ഒരു പ്രശ്നമാണെന്നു തോന്നി. യുക്തിയെയും വിശ്വാസത്തെയും എങ്ങനെ, എവിടെവെച്ചു ബന്ധപ്പെടുത്തണമെന്നതിൽ ഒരു പിടിയുമില്ല.

'എന്തിനാണ് ഇത്തരം ഊരാക്കൊളുത്തായ കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുന്നത്?' അവൾ തന്നോടുതന്നെ പറഞ്ഞു: 'ഖദീജയുടെ മകൾ കല്യാണം കഴിക്കുന്നു. അവൾക്കു നന്നായിവരട്ടെ!' അവിടെ അവസാനിപ്പിക്കാം.

എങ്കിലും ആ കല്യാണത്തെപ്പറ്റി കൂടെക്കൂടെ ആലോചിക്കാതിരിക്കാനും കഴിയുന്നില്ല. പക്ഷേ, അധികദിവസം അതിനെപ്പറ്റി ആലോചിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ദിവസം അത്ര പെട്ടെന്നാണ് വന്നതെന്നുതോന്നി. പാഞ്ഞുവരുന്ന തീവണ്ടി മുമ്പിലേക്കു വന്നുകയറുന്നതുപോലെയാണ് അനുഭവപ്പെട്ടത്.

കല്യാണദിവസം കാലത്തെ രാധ ഗോപാലകൃഷ്ണനെയുംകൂട്ടി സുലൈമാൻറെ വീട്ടിലേക്കു പോയി. അവിടം വർണ്ണശബളമായിരുന്നു. ചായപ്പണികൾകൊണ്ടു വീട്, ഒരു പുത്തൻപെണ്ണിനെപ്പോലെതന്നെ, അണിഞ്ഞൊരുങ്ങിയിരുന്നു. ചിത്രപ്പണികളോടുകൂടിയ വെളിയടകൾ, വർണ്ണപ്പുളപ്പെഴുന്ന നീരാളങ്ങൾ, മീതെയ്ക്കുമീതെയിട്ട കിടക്കകൾ. നിറത്തുടുപ്പുറ്റ കിടക്കവിരികൾ, അലുക്കുകൾ തൂങ്ങുന്ന മേൽക്കട്ടി ഞൊറികൾ, പലതരത്തിലുള്ള പട്ടുടയാടകൾ, അത്തറിൻറെയും 'ഉലുവാ' ൻറെയും കൂടിച്ചേർന്നുള്ള മണം, വളകിലുക്കങ്ങൾ, പൊട്ടിച്ചിരികൾ--- എല്ലായിടത്തും ധാരാളിത്തംതന്നെ.

രാധ അകത്തേക്കു കടന്നുനിന്നു ചുറ്റും നോക്കി. പറ്റംപറ്റമായി പെണ്ണുങ്ങളിരുന്നു ഭക്ഷിക്കുന്നു. അടുത്ത ദിവസമൊന്നും അവിടെനിന്ന് എഴുന്നേൽക്കാൻ ഭാവമില്ലെന്നു തോന്നും ആ ഇരുത്തം കണ്ടാൽ. ഓരോ പറ്റവും ഓരോ തേനീച്ചക്കൂട്ടുപോലെയാണ്. ഓരോ മഹാറാണി എല്ലാറ്റിനുമുണ്ട്. അവൾക്കുവേണ്ടി ത്യാഗം ചെയ്യുന്നതുപോലെയാണ് മറ്റു സാധാരണ പെണ്ണുങ്ങൾ തിന്നുന്നത്.

ഒരു നിമിഷമേ അങ്ങനെ നില്ക്കേണ്ടിവന്നുള്ളൂ. അപ്പോഴേക്കും ഖദീജ ഓടിയെത്തി. ആ ീയും പൂത്ത ചെമ്പകംപോലെയായിരുന്നു. അവർ രാധയെ കൈയ്ക്കു പിടിച്ചുകൂട്ടി മകളുടെ അടുത്തേക്കു കൊണ്ടു പോയി. മകൾ അലങ്കരിച്ച ഒരു മുറിയിൽ, അലങ്കാരങ്ങളുടെ ആകെത്തുകയായിട്ട് ഇരിക്കുകയാണ്.

രാധയെ കണ്ടപ്പോൾ അവൾ എഴുന്നേറ്റു പുഞ്ചിരി തൂകി, തലചെരിച്ചുപിടിച്ച് ഒന്നു കുണുങ്ങിയിട്ട്, തൻറെ അടുത്ത് കട്ടിലിൽ ഇരിക്കാൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു. സൗരഭ്യംകൊണ്ടു വീർപ്പുമുട്ടുന്നതുപോലെ രാധയ്ക്കു തോന്നി. കാതിൽ കുലകുലയായി തൂക്കിയിട്ട മുല്ലപ്പൂവിൻറെ സുഗന്ധം, തട്ടിത്തൂത്ത അത്തറിൻറെ മണം---എല്ലാം ചേർന്നു ഞരമ്പുകളെ പിടപ്പിക്കുകയാണ്. ഈ അളവിൽ ഒരിക്കലും സുഗന്ധം രാധ അനുഭവിച്ചിട്ടില്ല. ഒരു സന്ന്യാസിയുടെ ഞരമ്പുകൾക്കുകൂടി ആനന്ദമൂർച്ഛയുളവാക്കുന്ന വിധത്തിലായിരുന്നു. അന്തരീക്ഷം. എവിടെനിന്നെല്ലാമോ റിക്കാർഡ് സംഗീതവും ഒഴുകിവരുന്നു.

അവൾ പുതുപ്പെണ്ണിനെ ആകെയൊന്നു നോക്കി. എന്താണ് അവളോടു പറയേണ്ടതെന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അത്തരം സന്ദർഭങ്ങളിൽ പെരുമാറി ശീലമില്ല. കൈപിടിച്ചമർത്തുകയും പുഞ്ചിരിതൂകുകയും ചെയ്തു.

സാധാരണദിവസത്തിലാണെങ്കിൽ, ആ പെൺകിടാവു തള്ളിക്കയറി സംസാരിച്ചേനെ. അന്ന് അവളും തളർന്നിരുന്നതുപോലെയാണ്. ലജ്ജാവിവശയായിരിക്കുന്ന ആ നവവധുവിൻറെ മനസ്സ് ആയിരമായിരം സങ്കല്പവീഥികളിലൂടെ ഓടിക്കളിക്കുകയാണെന്ന് ആ കണ്ണുകളിൽനിന്ന് രാധയ്ക്കു മനസ്സിലായി. ആവോളം മനോരാജ്യങ്ങൾ ഉൾക്കൊള്ളാൻ വിട്ടിട്ട് അവിടെനിന്നു പോവുകയാണ് വേണ്ടതെന്ന് അവൾക്കു തോന്നി. പക്ഷേ, അങ്ങനെ എഴുന്നേറ്റു പോയാൽ അതൊരു മര്യാദകേടായിരിക്കും.

ചായയും എണ്ണിയാലൊടുങ്ങാത്ത പലഹാരങ്ങളും മുമ്പിൽ നിരത്തി. ഭക്ഷണസ്ഥലത്തല്ല, യുദ്ധക്കളത്തിലാണെന്ന ബോധമാണുണ്ടാവുക. രാധ എന്തൊക്കെയോ കഴിച്ചുവെന്നു വരുത്തി.

"ഇങ്ങളെന്തിരുത്താ ഒന്നും തിന്നാത്തത്?" പുതുപ്പെണ്ണു പതുക്കെ ചോദിച്ചു.

"ഞാൻ ധാരാളം തിന്നല്ലോ."

"തിന്നതു പോരാ."

"വയറ്റിൽ സ്ഥലം വേണ്ടേ?"

"എൻറെ കല്യാണത്തിന് ഇങ്ങള് സന്തോസിച്ചില്ലെങ്കിപ്പിന്നെ ആരാ സന്തോസിക്ക്വാ?"

ആ രണ്ട് പെൺകിടാങ്ങളുടെയും കണ്ണുകൾ പരസ്പരം ഇടഞ്ഞു. ജാജ്ജ്വല്യമാനമായ ഒരു ലോകം പെട്ടെന്നു മുമ്പിലേക്കു തുറന്നതുപോലെ രാധയ്ക്കനുഭവപ്പെട്ടു. അതു കണ്ടില്ലെന്നു നടിച്ചു സാധാരണപോലെയിരിക്കുവാൻ യത്നിച്ചെങ്കിലും ഫലിച്ചില്ല.

"ഞമ്മള് ജോറായിരിക്കുന്നോ?" പുതുപ്പെണ്ണ് കാതിൽ മന്ത്രിച്ചു.

"പിന്നെ! പത്തരമാറ്റ്!"

രണ്ടുപേരും പതുക്കെയൊന്നു ചിരിച്ചു. എങ്കിലും ആ ചിരി രാധയുടെ ഹൃദയത്തിൽ, എന്തുകൊണ്ടാണെന്നറിയില്ല, നേരിയൊരു വേദനയും ഉളവാക്കി.

ഇതിനിടയിൽ, രാധ വന്നുവെന്നറിഞ്ഞ് സുലൈമാൻ അങ്ങോട്ടു ചെന്നു.

"എല്ലാം കഴിഞ്ഞല്ലേ പോകു?"

"കുറേ കഴിഞ്ഞു പോകും. അവിടെ ആരുമില്ലല്ലോ."

"ശരി."

പുറമേനിന്നു കൂടക്കൂടെ വിശ്വത്തിൻറെ സംഭാഷണവും ചിരിയും കേൾക്കാമായിരുന്നു. ഈ കുറഞ്ഞ കാലത്തിനുള്ളിൽ എത്രമേൽ ഹൃദയലാഘവം നേടാൻ വിശ്വത്തിനു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നുവെന്ന് രാധ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. എങ്ങനെയാണ് സംഭവിച്ചതെന്ന് ആലോചിച്ചിട്ടു മനസ്സിലാകുന്നില്ല. എപ്പോഴും അസ്വസ്ഥമായിരുന്ന ആ ജീവിതം ഇത്രയും വലിയ പ്രശാന്തതയുടെ കളമാകുമെന്നു വിചാരിക്കാൻ വയ്യായിരുന്നു.

"ഭ്രാന്തുപോലും മാറാറില്ലേ?" രാധ വിചാരിച്ചു. അപ്പോൾ ചിരിയും വന്നു. അതു പുതുപ്പെണ്ണിൻറെ പേർക്കാണെന്നു നടിക്കുകയും ചെയ്തു.

പുതുമാപ്പിളയെ സ്വീകരിക്കുന്ന തിരക്കായി. ഒപ്പനപ്പാട്ടിൻറെ ബഹളം. പുതുമാപ്പിളയെ കാണാൻ ഒളിഞ്ഞും തെളിഞ്ഞും നില്ക്കുന്നവരുടെ തിരക്ക്. കുശുകുശുക്കലുകൾ; അഭിപ്രായപ്രകടനങ്ങൾ; പൊട്ടിച്ചിരികൾ.

അതിനിടയിൽ പുതുമാപ്പിളയെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നു. അനേകം കഴുത്തുകൾ നീണ്ടുവലിഞ്ഞു.

രാധയും കണ്ടു. സാധാരണ മനുഷ്യൻ, കരുത്തുണ്ടെന്നു തോന്നിക്കുന്ന ശരീരം. ശാന്തത വെളിപ്പെടുത്തുന്ന കണ്ണുകൾ.

ഒപ്പനപ്പാട്ടുകൾക്കിടയിൽ പുതിയമാപ്പിളയെ അറയിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. വാതിലടഞ്ഞു. ആ അടഞ്ഞ വാതിലിലേക്ക് രാധ സ്വല്പനേരം നോക്കിനിന്നു. എന്നിട്ടു പുറത്തേക്കു കടന്നു.

വിശ്വവും ഗോപാലകൃഷ്ണനുംകൂടി സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണ്. അവളെ കണ്ടപ്പോൾ ഇരുപേരും അടുത്തേക്കു വന്നു.

"പോകുകയായോ?" വിശ്വം ചോദിച്ചു.

"ഉവ്വ്."

"എന്നാൽ ഗോപാലകൃഷ്ണനും പോയ്ക്കൊള്ളൂ."

അവർ നിശ്ശബ്ദരായി പടികടന്നു. വഴിക്കുവെച്ച് അവിടെക്കണ്ട ബഹളത്തെപ്പറ്റിയും ഉത്സാഹത്തള്ളലിനെപ്പറ്റിയും ഗോപാലകൃഷ്ണൻ തെരുതെരെ സംസാരിച്ചു. രാധ കൂടെക്കൂടെ മൂളുകമാത്രം ചെയ്തു.

"ഏടത്തിയെന്താണ് ആലോചിക്കുന്നത്?"

"അനിയൻറെ കല്യാണത്തെപ്പറ്റി."

ഗോപാലകൃഷ്ണൻ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു.

“അപ്പോൾ ഞാനും കുറെ പെണ്ണുങ്ങളുംകൂടി കൈമുട്ടി പാട്ടുപാടാം, ‘പുതുമാരൻ ബെരുന്നേ’ എന്ന്.”

ആങ്ങളയും പെങ്ങളും ചിരിച്ചുകൊണ്ടാണ് വീട്ടിൽ ചെന്നുകയറിയത്.

ഉടുപ്പു മാറ്റിയപ്പോൾ അതേവരെ കൈക്കൊണ്ട ഭാവവിശേഷവും അഴിച്ചുമാറ്റിയതുപോലെ രാധയ്ക്കു തോന്നി. മുറിയിൽക്കടന്നു വാതിലടച്ചു. കട്ടിലിൽ ചെന്നുവീണു. തേങ്ങിത്തേങ്ങിക്കരഞ്ഞു. അവളുടെ സിരാപടലത്തിൽ മുഴുവൻ എന്തെന്നില്ലാത്ത വേദന ബാധിച്ചിരിക്കുകയാണ്.

എന്തൊരേകാന്തത; എന്തൊരു ശൂന്യത! പച്ചപ്പുളപ്പോടെ നില്ക്കുന്ന ഇലക്കൂട്ടത്തിൽ വീണുപോയ പഴുത്തൊരു പ്ലാവിലയാണ് താനെന്നു തോന്നി.

ഈ തുടുപ്പും അവസാനിക്കും; ചാരവർണ്ണം ബാധിക്കും; ഉണങ്ങും; പൊടിഞ്ഞുപൊടിഞ്ഞുപോകും. ആരും തിരിഞ്ഞുനോക്കുകയില്ല. ഈ ഭൂമിയിലേക്കു വന്നതിലും എത്രയോ നിശ്ശബ്ദമായി തിരിച്ചുപോകും. തന്നെ സംബന്ധിക്കുന്ന ഒന്നും ഈ ഭൂമിയിലുണ്ടാകില്ല. ശവമാടത്തിനുചുറ്റും കാറ്റുമാത്രം തേങ്ങിക്കൊണ്ടു നടക്കും. അനിയൻ രണ്ടുതുള്ളി കണ്ണുനീർ വീഴ്ത്തിയേക്കാം. എന്നാൽ അവൻറെ ജീവിതം പുതുതായി തളിരണിയുകയും പുഷ്പങ്ങളുത്പാദിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുമ്പോൾ, ഏടത്തിയുടെ സ്മരണയും പതുക്കെ മാഞ്ഞുപോകും. ഇതിലേ കടന്നുപോകുന്ന ഏതെങ്കിലും ഉന്തുവണ്ടിക്കാരൻ വല്ലപ്പോഴും പറഞ്ഞേക്കും: ”ഇവിടെ ഒരമ്മക്കുട്ടി താമസിച്ചിരുന്നു. അതു ചത്തുപോയി.”

അവൾക്ക് ഉറക്കെയുറക്കെ കരയണമെന്നു തോന്നി. പുറത്തു ശബ്ദം കേൾക്കാതിരിക്കാൻവേണ്ടി അവൾ തലയണയിലേക്കു മുഖം അമർത്തിവെച്ചു.

ജീവൻറെ പ്രേരണയും മനുഷ്യൻറെ നിശ്ചയവും തമ്മിലൊരു സമരം നടക്കുകതന്നെയായിരുന്നു.

അങ്ങനെ എത്രനേരം കരഞ്ഞുവെന്നറിഞ്ഞുകൂടാ, പുലരാറാകുമ്പോൾ പൂന്തോട്ടങ്ങളും തന്നത്താൻ ആടുന്ന ഒരു വള്ളിയൂഞ്ഞാലും അവൾ സ്വപ്നം കണ്ടു. ആ ഊഞ്ഞാലിൻറെ ഓരോ വള്ളിയിലും ഓരോ മനുഷ്യർ പിടിച്ചു തൂങ്ങിയിട്ടുണ്ട്. ഒന്നു വിശ്വമാണ്. മറ്റേത്? ഹയ്യോ!

അവൾ ഞെട്ടിയുണർന്നു കിതയ്ക്കുന്നു: നെറ്റിയിൽ നിറയെ വിയർപ്പ്.

അവൾ എഴുന്നേറ്റ് ദിനകൃത്യങ്ങളാരംഭിച്ചു. അന്നും കമ്പനിയിൽ പോയി. അന്നും പതിവുസമയത്തു തിരിച്ചുവന്നു. അന്നും പൂച്ചെടികൾ നനച്ചു. മുല്ലയിൽ തളിരുകൾ പൊടിച്ചിരിക്കുന്നു. ആ നന്ത്യാർവട്ടം സ്ഥലം

മാറിയപ്പോൾ ആ തൈവള്ളിക്കു വേണ്ടത്ര ഭക്ഷണം കിട്ടുന്നുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു.

"മുല്ലയുമായി വാദപ്രതിവാദത്തിലാണോ?" ചോദ്യം കേട്ടപ്പോൾ ഒരു ഞെട്ടലുണ്ടായി. വിശ്വം അപ്പോൾ വരുമെന്നു വിചാരിച്ചില്ല; വരണമെന്ന് ആശിച്ചതുമില്ല.

അവർ പലതിനെപ്പറ്റിയും സംസാരിച്ചു. കല്യാണബഹളങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുകയും ചിരിക്കുകയും ചെയ്തു. പുതുപ്പെണ്ണിൻറെ ലജ്ജയെപ്പറ്റി വിസ്തരിച്ചു. ചെറുക്കൻറെ പാവത്തെപ്പറ്റി ചർച്ച ചെയ്തു. സുലൈമാനിക്കാൻറെ ഉത്സാഹത്തെപ്പററി പ്രകീർത്തിച്ചു.

എന്തെങ്കിലും ഒരു ചെറിയ കാര്യം കിട്ടിയാൽ, ഇരുകൂട്ടരും അതു പെരുപ്പിച്ചു പറഞ്ഞുകൊണ്ടുനിന്നു. ഇനിയും വാക്കുകൾ, കൂടുതൽ വാക്കുകൾ എന്നു രണ്ടുപേരും ആശിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. എന്നിട്ടും വാക്കുകൾ കുറഞ്ഞുകുറഞ്ഞു വന്നു, അന്തരീക്ഷത്തിന് അവിചാരിതമായി കനംവെച്ചു, നാവുകൾ ചലിക്കാതായി; മനസ്സുകൾ സംസാരിക്കുവാൻ തുടങ്ങി.

മൂകവും നിശ്ചലവുമായ നിമിഷങ്ങൾ കടന്നുപോവുകയാണെന്ന് ഇരുവരും ധരിച്ചില്ല. പ്രശാന്തമായ പുറവും ബഹളംനിറഞ്ഞ അകവും.

ആകാശം തുടുത്തുകൊണ്ടു നിന്നു. ഭൂമിയിൽ ആ വർണ്ണം പ്രതിഫലിച്ചു. നനുത്ത കാറ്റ് അവളുടെ തലമുടിച്ചുരുളുകൾ പതുക്കെപ്പതുക്കെ തൊട്ടുഴിയുന്നതു വിശ്വം കണ്ടു. വീണക്കമ്പികളിലൂടെ ചലിക്കുന്ന നേർത്ത കൈവിരലുകളെപ്പറ്റി അപ്പോൾ ഓർക്കുകയും ചെയ്തു. രണ്ടു തുമ്പികൾ നന്ത്യാർവട്ടത്തിനു ചുറ്റും പാറിക്കളിക്കുന്നതു വിശ്വം സ്വല്പനേരം നോക്കി നിന്നു. അവയുടെ നനുത്ത ചിറകുകളിൽ ജീവിതം കിടന്നു നൃത്തം വയ്ക്കുന്നു. അവ തളരാതിരിക്കട്ടെ!

"രാധേ!...." അയാൾ വിളിച്ചു.

അവൾ മുഖമുയർത്തി നോക്കി. ആ കൺപീലികൾ നനഞ്ഞിട്ടുള്ളതായി അയാൾ കണ്ടു. എങ്കിലും അവൾ കരയുകയായിരുന്നില്ല; ചിരിക്കുകയുമല്ല. ദേഹം ഭാരമായിത്തോന്നുന്ന അപൂർവ്വ നിമിഷങ്ങളിലൊന്നായിരുന്നു അത്. വിശ്വനാഥൻ ചോദിച്ചു:

"ഞാൻ ഉപദ്രവിക്കുകയാണോ എന്നറിഞ്ഞുകൂടാ. എങ്കിലും ഒരിക്കൽക്കൂടി ചോദിക്കട്ടെ, എൻറെ ചോദ്യത്തിനു വ്യക്തമായൊരു മറുപടി തരാമോ?"

അവൾക്കു മിണ്ടാൻ വയ്യായിരുന്നു. എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞാൽ പൊട്ടിക്കരഞ്ഞുപോകും. തലേന്നാൾ ഖദീജയുടെ മകളുടെ മുഖത്തുവെച്ചു കണ്ട ലോകം വീണ്ടും മനസ്സിലുണരുകയാണ്. ചലനങ്ങളും വർണ്ണങ്ങളും ശബ്ദങ്ങളും ചേർന്ന സൗരഭ്യത്തിൻറെ ലോകം.

അവൾ ചുറ്റും നോക്കി. പച്ചപിടിച്ച ഭൂമി. അതു മാടിവിളിക്കുന്നു, അവളെ കെട്ടിപ്പിടിക്കുന്നു, രോമാഞ്ചങ്ങളുണ്ടാക്കുന്നു. ജീവൻറെ അജയ്യമായ തള്ളിക്കയറ്റം, തന്നത്താൻ സാക്ഷാത്കരിക്കുവാനുള്ള മഹത്തായ പ്രേരണ, അമീബായിൽനിന്ന് അവസാനമനുഷ്യനിലേക്കു വലിച്ചുമുറുക്കിക്കെട്ടിയ ആ തന്ത്രിയുടെ ശക്തിമത്തായ നാദം,വിത്തുകളിലും മരങ്ങളിലും ഫലങ്ങളിലും അനവരതം നിശ്ശബ്ദമായി മന്ത്രിക്കപ്പെടുന്ന പ്രണവം---അതു രാധയുടെ ഹൃദയത്തിൽക്കിടന്നു മുഴങ്ങി. ഒരു നേർത്ത ശംഖനാദമായി അത് എല്ലാ സീമകളിലൂടെയും സഞ്ചരിച്ചു. ആ നാദപ്രവാഹമല്ലാതെ ഒന്നുമില്ല. അത് അവളുടെ വായിലൂടെ, ഭൂമിയുടെ ആകർഷണത്തെയും കടലിൻറെ അഗാധതയെയും ആകാശത്തിൻറെ ഗാംഭീര്യത്തെയും ഒരു കൊച്ചുപൂമൊട്ടിൻറെ പാവനത്വത്തെയും ആവാഹിച്ചുകൊണ്ടു വെളിയിലേക്കു ചാടി.

"ഞാൻ ആലോചിച്ചു."

"എന്നിട്ട്?" വിശ്വം അവളുടെ കണ്ണുകളിലേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടു ചോദിച്ചു.

രാധ തലകുനിച്ചുകൊണ്ടു മറുപടി പറഞ്ഞു:

"ഇനി വിശ്വമാണ് ആലോചിക്കേണ്ടത്."

വിശ്വനാഥൻ ആ മുഖത്തേക്കു നോക്കി. പെട്ടെന്ന് ഒരു തിരശ്ശീല നീങ്ങിപ്പോയതുപോലെ തോന്നി. പ്രപഞ്ചം തളിരണിഞ്ഞു നില്ക്കുകയാണ്. ഇരുപേരും പിന്നെ സംസാരിച്ചില്ല. അതിൻറെ ആവശ്യമില്ലായിരുന്നു. ഇടിമിന്നൽപോലെ എന്തോ ഒന്ന് രണ്ടുപേരുടെയും ഉള്ളിൽക്കിടന്നു പിടയുകയാണ്. അതൊരു സുഖമായിരുന്നില്ല; തീവ്രമായ ഒരു വേദനയായിരുന്നു. സമസ്ത ജീവരാശികളും അനുഭവിക്കാൻ വെമ്പൽകൊള്ളുന്ന വേദന. അടങ്ങാത്ത മന്ദസ്മിതവും അത്യാർദ്രമായ കടാക്ഷവും കൂടിപ്പിണയുന്നു.

വേദന; ക്ഷീണം, മയക്കം....

ആ മയക്കത്തിൽനിന്നുണർന്നപ്പോൾ ചുറ്റും നിലാവിൻറെ അലകളാണ് അവൾ കണ്ടത്. അവർക്കു മീതെ ആകാശത്തിൻറെ അത്യാകർഷകമായ പുഞ്ചിരി വിടർന്നു നില്ക്കുന്നു. രാധ വിശ്വത്തിനു നേരെ നോക്കി. വിശ്വം അവളെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുകയാണ്; ഒളിച്ചുകളിക്കുമ്പോൾ പരസ്പരം കണ്ടുപിടിച്ച കുട്ടികളെപ്പോലെ അവർ പൊട്ടിച്ചിരിച്ചു. ചിരി അവസാനിച്ചപ്പോൾ അവൾ ചോദിച്ചു:

"ആ മാസ്റ്റർക്കു മറുപടി എഴുതിയോ?"

"ഇല്ല; ഇന്നെഴുതും."

"എന്താണെഴുതുക?"

"ഞാൻ എന്നെ കണ്ടുപിടിച്ചുവെന്ന്." വിശ്വം പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടതേയുള്ളൂ.

"എൻറെ അന്വേഷണവും അറിയിക്കണേ!"

“തീർച്ചയായും. മറുപടി നമ്മുടേതായിരിക്കും.”

This file was downloaded from Z-Library project

Your gateway to knowledge and culture. Accessible for everyone.

z-library.se singlelogin.re go-to-zlibrary.se single-login.ru

Official Telegram channel

Z-Access

https://wikipedia.org/wiki/Z-Library